

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

June 1777

June Oppo 77

Ec 1315

ALEXANDRI
TURAMINI
PATRICII SENENSIS
JURISCONSULTI
ET
ANTECESSORIS
OPERA OMNIA

RECÖGNITA EMENDATA, ET AUCTA EX
AUTOGRAPHO SENENSIS BIBLIOTHECAE.

SENIS MDCCLXIX.

EXCUDERAT FRANCISCUS ROSSI
AUCTORITATE PUBLICA

Bayerische
Staatsbibliothek
München

ILLUSTRISSIMO, AC REVERENDISSIMO DOMINO D.

**ANTONIO FELICI
CHISIO ZONDADARIO
HIEROSOLYMITANO EQUITI,
REATINAEQUE URBIS PONTIFICIO NOMINE MODERATORI VIGILANTISSIMO**

FRANCISCUS ROSSI SENENSIS TYPOGRAPHUS

FOELICITATEM.

Iu est , quòd mecum ipse cogitaram , Præ-
sul Amplissime , quidpiam moliri , quod
non modò in Patriæ nostræ decus , & or-
namentum , verum in Rēipublicæ etiam
literatorum utilitatem præclarissimam ce-
deret , nè inductæ cuidam querelæ suffra-
gari Typis ipsi nostris videremur , lucri
solùm capiendi cupiditate , minimè verò

de literis , doctisque hominibus benemerendi desiderio ab Italicis Typo-
graphis Libros omnes in vulgus derivare . Exemplis equidem illustrium

vi.

virorum Aldi, Turnebi, Stephani, aliorumque superioris ætatis hominum in arte nostra præstantium commovebar, qui tantam sibi, scientiisque gloriam ex magnificis optimorum Librorum editionibus essent adepti: neque ferebam sine molestia hanc omnem laudis partem ad Transalpinos ab Italis omnino defecisse, quasi nullus esset nobis operis delectus, qui adjunctus ad Artis negotium gratus esse posset sapientibus, atque uti rerum præstantia insignis, ita dignus etiam haberetur prælo exquisitiore.

Cum itaque id mecum deliberans, incertus, atque anceps animo hærerem, inops veluti effectus copia tot, tantorumque Voluminum universam ferè scientiarum Encyclopædiam complectentium, qui a Patriis scriptoribus editi magnam Civitati nostræ scientiarum laudem attulerunt, sapientum tandem amicorum consilio effectum est, ut, cæteris posthabitis, in ALEXANDRI TURAMINI varia opera ad civilem jurisprudentiam illustrandam descripta cogitationes, curasque converterem, eaque sparsim vulgata, partim etiam in Bibliothecis adhuc latentia sedulò colligere meditarer, cum Autographis comparare diligenter, atque in unicum volumen splendide quoad fieri posset, ac nitidissime excusum publici juris efficere. Nullibi siquidem utiliùs, commodiùsque labores meos locaturum me planè intellexi, quàm si celebratissimus superioribus ætatibus Scriptor, exemplarium inopia, forditate, vilitate non adeò nostro tempore notus eleganter prodiret in lucem, in promptuque esset Jureconsultorum ordinibus ad doctas meditationes. Quod à me susceptum, beneque fortunante Numine, ad metam perductum consilium magnopere collaudatum iri confido, non ab Jurisprudentiæ modò Tyronibus, verùm etiam ab forensium rerum exercitatissimis, qui nova hac Editione veluti invitantur ad hauriendam solidam ex purissimo fonte Legis disciplinam. Equidem quum jurisperitissimos nostrates homines ad me sæpius Librorum causa divertentes de TURAMINIO consularem, sic reperiebam: suspici in eo Scriptore potissimum admirarique magnificam orationis dignitatem, summa cum sententiarum vi, doctrinæque copia conjunctam: ex his autem tanto majorem ipsi laudem accedere, quòd inter sui sæculi primos, eliminatis inaniloquis quætionibus, sublatisque vanis vitiligatorum ineptiis ex sterili auctoritate consulentium Jurisprudentum prodeuntibus, ex ipsis naturæ legis tutissimis principiis, rerumque humanarum indole, Sapientiam Legibus abditam demonstraret, ad hominum foelicitatem. Nullius namque esse momenti Legum interpretes eos judicavit, qui, ut ipsius verbis utar ad LL. de Legibus in Proleg „ Legum proferre sententias, sensus exponere, „ verba interpretari, argumenta, rationesque proponere Oraculi in-

star

„ stat contendunt , à quibus , si hujus scientiæ resolutionem in sua
 „ principia desideres , eam tibi præstare nequeant „ Qui itaque Le-
 gum spiritus , origo , causæ ab hominibus omni laude majoribus
 è verborum cortice sublatus est , ut excussa vocum tyrannide , Ra-
 bularumque figmentis ad communis naturæ juris summa principia ex-
 pendatur in ordinata Republica rerum utilitas , incommoditatum-
 que origines & cognoscantur , & arceantur , is sane spiritus per
 TURAMINII Libros splendet ubique , ut nemo miretur hominem
 ex doctrinæ præsiis , rerumque experimento , non modò ab usi-
 tato eo forensium Scriptorum Systemate recessisse , verùm præcogno-
 visse etiam fore aliquando , qui se regiam illustrandæ , suisque re-
 stituendæ principiis præstantissimæ scientiæ viam commonstrantem stre-
 nuè sequerentur . Gravissima quippe juris Theoretici scientia , ab
 penitiori Philosophia originem ducens , cujus sint fundamenta ratio ,
 historia , natura , malo literarum fato , TURAMINII temporibus , ita
 fuerat à Jurisprudencia fori disjuncta , ut non alteram sine altera so-
 lum posse consistere plerisque persuasum esset , sed etiam disputaretur
 quandoque , utra alteri ad æqui , bonique tutelam antecelleret .
 Quod monstri genus ab Romani textus glossatorum licentia diffusum
 erat : hi enim ut Legum verba ad singulares controversias finiendas
 aptarent , nihil conquesta Legislatorum mente , Legumque adeo ipsa-
 rum veluti rectore spiritu , verba ipsa civilis juris violenter ad pro-
 prios sensus contorta ingesserunt in forum in distractæ cotis modum ad cujus-
 que placitum expendenda . Hinc Commenta , Tractationes , Consilia , Repe-
 tentium farrago , aliaque sexcenta ejusmodi , barbaricis undique phra-
 sibus redundantia invecita sunt in Civilibus judiciis : inde eorum plerique ,
 qui Leges ipsas scire se , profiterique jactabant , non vim ipsarum , ac
 potestatem , sed deformatas solùm voces tenuere , contra ac ipsius juris
 definitionibus ab Ulpiano servatis præcipiatur lib. 17. §. de Leg. *Scire
 Leges non est verba earum tenere , sed vim ac potestatem* . Hujus verò
 scientiæ perversionis altiores quoque causas fuisse ex eruditis accepimus ,
 minimam scilicet Philosophiæ , Historiæque suppellectilem , ingenii ,
 eruditionisque inopiam in plerisque Romani juris expositoribus , quæ
 si desiderentur , non æquitatis , & justitiæ fœdera jura sint necesse est ,
 sed confusionum scaturigines , jurgiorumque perpetuorum . Quum enim
 Romanorum sapientissimi planè intelligerent , jus , quod naturæ im-
 mutabilibus , constantibusque Legibus non cohæreat , non recti , ho-
 nestique regulam , sed injuriam esse oportere , leges suas , atque
 sanctiones ad hanc potissimum normam constituerunt , ut quemadmo-
 dum ex rationalis , moralisque Philosophiæ diuturno usu , & consi-
 deratione profluxerant , ita ad fori prudentiam adhibitæ , non ex
 lor.

sordidis arbitrorum opinionibus , sed ex hominum ; & Civium officiis expenderentur . Itaque statuit egregiè Quintilianus lib. XVI. *omnem juris questionem, quoniam aut verborum proprietate, aut æqui disputatione, aut voluntatis conjectura continetur, partim ad rationalem, partim ad moralem Philosophiam omnino redundare* . Id ipsum autem reor ab Sallustio lib. de Bello Catil. magnificè dictum de Romanarum Legum majestate priscis Reipublicæ temporibus servata , *jus, bonumque apud illos non Legibus magis, quam natura valuisse* . Post autem , et si converso Populi Romani regimine , mutatis , ut consuetarium erat, moribus, judiciorum pariter ratio varietatem nacta esset , servata tamen perpetuo est in prudentum responsis Legum dignitas , donec , inclinato jam Imperio , juris ipsius Romani principia errantia veluti in mutilis jureconsultorum fragmentis collecta , servataque sunt in Pandectis a Triboniano . Verum ea ipsa utilium , splendidarumque sententiarum collectione , quoniam ordine carebat , necessariiue nexus adspectu , effectum est , ut naturæ jus , a quo profluxerant , jurisque Romani scientia post Longobardicum literarum Italicarum fatum , censerentur non eundem ipsum esse naturalis æquitatis ordinem , sed longè omnino differre . Quamobrem forensis nova quædam ars veteres illos magni utique ingenii viros , Glossatores primos , Bartolum , Baldum , Accursium , Irnerium veluti Parentes habuit , aliosque , qui *Antiqui Repetentes* dicti sunt . Hi scilicet incredibili mentis acumine ditati , verùm , ut ingratorum temporum ferebant vices , Critices , Romanæ Historiæ , Stoicæ Philosophiæ præsidis destituti , atque , quod potissimum erat , Græcæ Linguæ notionibus , Latinique Idiomatis genio non Romani juris disiecta coordinare membra potuerunt : verùm summa ea , qua præstabant , ingenii acie ex sparsis Regulis juris Romani inferre conati sunt lumen singularibus Statutis , ac Constitutionibus : quare iisdem etiam ampliatis Regulis Legislatorum potius quàm scientiæ juris cultorum adepti sunt famam . Quare forensis prudentia ea ætate , etsi magnificum illud Ulpianum servaret sibi , *Divinarum, Humanarumque rerum se scientiam esse* ; quoniam tamen certis principiis minimè nitebatur , vix connumerata est in censu scientiarum ; Id porrò splendidum nomen tunc merito sortita est , quum ab hominibus omni laude majoribus ea ipsa naturæ principia egregiè meditata sunt , atque certis inducta Syttematibus , indeque institutis comparationibus , ordinæque adhibito , ostensum est , jus Romanum , ejusque proinde interpretationes legitimas ab simplicibus , generalibus , perpetuis juris naturæ principiis proficisci . Quam immortalem gloriam , etsi verissime Hugoni Grotio tribuat Jurisconsultorum Respublica , qui primus omnium intentatam , arduam , la-

tis.

tissimis patentem finibus sterni viam sapientibus fecit, principiis juris naturæ, & gentium egregio systemate constabilitis: attamen a **TURAMINIO** multo pridem & excogitatum, & exemplo demonstratum esse nemo negaverit. Is enim universis iis, quos de Legibus scripsit, libris, naturæ, positivumque jus comparat, utrumque ad eadem refert principia, iis perpetuo ad scientiæ usum adnotatis, in quibus Romanum jus ipsum ab juris naturæ principiis derivatur, iis pariter, ad quæ minimè flecti quandoque posse videntur, in socialibus usibus generalia principia naturæ. Opus sanè non nisi ab eo præstitum, qui summam veterum Philosophiam meditatus, ipsius juris naturæ scientiam perfectissimè calleret, nossetque adeò, quàm esset id ipsum ad restituendam jurisprudentiam necessarium: licet incredibili moderatione profiteatur in Proem. ad Rubr. de leg. *Susplicere se ipsum, neque tantum sibi blandiri, ut eam se speret perfectè consequutum, ceterum attentare se, quod assequi nequeat, ut quilibet ingenio præstantiori hoc excitatus exemplo feliciter ipse perficiat.* Quam ab **TURAMINIO** concupitam, alexæ, difficultatisque plenam provinciam, recens latatur ætas ab Samuele Coccejo perfectam, qui in suis adjectis ad Henrici patris in Grotium Commentaria animadversionibus, novi omnino systematis specimen naturalis, & Romanæ jurisprudentiæ præbuit, jus utrumque admirabili institutionis genere complexus.

Verùm haud adeò perfecta juris esse scientia censeretur, nisi theoreticum ipsum jus, ex iis, quos sæpè commemoravimus, naturæ fontibus deductum, adhuc ad fori usum stabilitis quibusdam methodis adhibitum esset, neque fas esset ex solidis, verissimisque sententiis, falsa, captiosa, incerta ferre de singularibus ad vitam, fortunæque humanas spectantibus judicia. Quod minimè rarum in practicum, quos vocant, jurisprudentium tractatibus vitium, minùs justè ab illustri Muratorio, ad juris scientiam ipsam translatum est. Considerandum scilicet fuerat, ut a Josepho Rapolla adversus Muratorium disputatum est, num hominum sive ignorantia, sive calliditate ex luculentissimis scientiæ theoriis perversæ inferrentur singulares consecutiones, quæ minimè ex ipsis profluxissent. Quam in rem, etsi nonnulla dicta superius sunt; tamen, quoniam hanc ad ceteras **TURAMINII** operum laudes, nobilissimam accedere intelligo, haud vereor Præsul Amplissime, ut vani assentatoris insimuler nomine, si hoc fidenter affirmem, in **ALEXANDRI** libris theoreticos inter, & practicos jure-consultos dissidia esse composita, normamque præberi, quemadmodum Critices, Historiæ, Linguarum copiosa supellex in utilitatem trahi possit forensium judiciorum.

Quum

Quum enim post subtilia illa veterum Repetentium glossemata ad Romanas Leges, feliciore usi Minerva Alciatus, Orhomannus, Antonius Augustinus, paulò subindeque post Duareni, Cujacii, Donellii, aliique permulti insignis eruditionis homines, non ex inductionibus ingenii potiùs, quàm veritatis laude commendandi; sed ex Græcæ, Romanæque eruditionis fontibus maximam attulissent ipsis Romanis Legibus lucem, minimè exinde tamen effectum erat, ut ea lux diffunderetur in forum, quin essent etiam, qui censerent praxim a theoria juris longo distantes intervallo: imò alteram iis ornatam præsiidiis, alteri, quæ simplicitate quadam ex mentis acie proficenti niti deberet, adferre in iudiciis, & clientelis nocumenta. Notae scilicet sunt, ne hîc multis commemorentur, Alberici Gentilis cum Antonio Fabro concertationes, nota disfidia haud levi sapientum stomacho, quod Gentilis doctissimus alioquin vir eorum, quos diximus, invidia concitatus, ad eò malæ causæ patrocinium suscepisset, ut eliminandam esse a foro contenderet illustrationem ex multiplici disciplina prodeuntem, in quam & ipse haud mediocri cum laude studia contulerat. Multòque etiam mirandum est gravius, tantopère aliquando præoccupatam consuetudinem prævaluisse, ut essent etiam, qui barbaricas Scholasticorum voces præferri debere censerent in agendis iudiciis nitidissimo illi eloquio, quod in Romanis codicibus tantum claritatis adfert, atque majestatis. Johannem nempe Picum Mirandulanum paradoxo hujusce aduersus Hermolaum Barbarum defensorem, aliis certè ingenii præclarissimis monumentis, non autem exinde suspiciet erudita posteritas.

Qua porrò felicitate hæc sint in ALEXANDRI commentationibus præstita, nemo non videt. Practicis siquidem disputationibus redundant non Tractationes modò, verùm Epistolæ potissimum, atque de certis argumentis ab ipso conscripta, quæ in lucem edimus, Consilia: ita tamen ut ubique perspicias tum theoreticorum, tum practicorum sententias æque distributas, idque cum præsertim in animo habuisset, ut conciliatis interpretationibus, quæ ex Repetentium doctiorum ingenio sunt, cum iis, quæ ex Philosophiæ, Historiæque auctoritate proficiuntur, eas ad eadem revocet summa principia: quo sane spiritu, ac methodo utiliter utraque, & splendide adhibeantur in foro.

Hoc verò universum eo spectat, ut privatæ justitiæ, æquitatisque rationes ex Legum sapientia inter Cives perfectè serventur. Verùm latius equidem arbitror sibi spatium præstituisse TURAMINIUM in Jurisprudentiâ pertractanda, ut nimirum ex summis illis naturæ principis deducta jura, privatas æqui, bonique rationes cum publica felicitate componeret, sive cum Reipublicæ, ac societatis utili-

tate communi : jus nempe civicum politico , hocque invicem illi subserviret . Id autem potissimum universalis Jurisprudentiæ opus esse nuper gravissimis argumentis demonstratum est ab March. Beccaria J. consulto clarissimo in sua ad Commerc. jur. expositionem prælectione . Quod , quo ingenio , qua doctrinæ profunditate , qua sententiarum gravi veritate præstitum sit ab immortali Burdig: primario præfide Montesquieu , is sanè ignorabit , qui neque se vivere senserit unquam . Huic etenim primæ elevatæ Romanæ , forensisque jurisprudentiæ ad jus naturale , publicamque felicitatem honor debetur immortalibus iis Libris , qui sunt de Legum spiritu , jusque politicum ad summa naturalis prudentiæ principia incredibili nexu , colligationeque perductum . Is itaque genius TURAMINIO non defuit , quem sapiens antiquitas requiri omnino postulavit in Legum claris interpretibus nota ea sententia : *eum posse exactè solum jura exponere , qui norit ferre opportunè* . Quum etenim consuetudines , mores hominum , variz vitæ rationes , locorum , temporum , regiminum discrepantes diversa indole , atque constitutione variari omnino necesse sit , ut est rerum humanarum vicissitudo , ille sanè omne tulit punctum , qui non modò ex invariatis principiis diversa deducere consectaria possit , ut id commoditatis allequantur homines , ad quod jus ipsum dictum est , verùm & politiæ , socialisque æquitatis communia foedera revocare ad causas communes , atque primitivas . Idem semper in humanam rerum universitatem ex iisdem causis effectuum constans est tenor , quorum copiosam varietatem cortice tenus Leges exhibent , unico rectore veluti permanente principio .

Neque hic locus est fortasse , Amplissime Præsul , ut id ipsum argumentis confirmem , quorum multa essent in promptu , ut Legislatorium hunc sublimem spiritum in TURAMINIO literati suspicerent . Sunt namque ejus rei præclara testimonia tres ii libri , quos ad Rubricam de Legibus in Patrio Lyceo exposuit , sunt tractationes ad Modestini fragmentum de Legibus , sunt Consilia ipsa , & epistolæ , ut præstitisse noster hic videatur , quod miratum se scribit fuisse , *posthabitam , sive solum indecenter tractatam fuisse Legislatoris constituendi partem , qua tantò ceteras antecellat , quantò Legislator est jurisperito cuilibet præferendus* .

Quod vel uno exemplo ut proponatur , ne gravare Præsul Amplissime , de quo nuper differentes Jurisconsultos quosdam audivi . Fideicommissorum Leges ab Romanis ad perfidiam hæredum dictis haud parentium latas , ut est in Tit. de Fideicom. cap. Hæredes , vetustate jam consecratas , notum est in abusus societati perniciosos jam tunc olim degenerasse , quum ab Longobardis feudale jus inductum est , indeque ad Feudorum similitudines a privato quolibet

CIVE

civē primogenitorum jura instituta . Etsi verò posteriori ætate constaret , quàm publico bono gravis , societatiq̃ civium molesta perpetuitas esset patrimoniorum , tamen quòd vel personis , vel dominiis timeretur injuria , luxurians potiùs æternarum fortunarum cupido legibus protecta est , quàm ad eum usum moderaretur ; qui est ab æquitatis principio , ab hæredibus servari ad majores vita defunctos fidem , & obsequia . Verùm ab suis hæc deducta fontibus , nihil impedimento fuere **TURAMINIO** , quo minùs a Scipione Naldio consultus Ep. 21. liberè adversus Fideicommissorum perpetuitatem pronunciet , canonesque legitimos statui denique desideret , proponatque , quibus nulla hominum injuria , nullo nobilium generum damno , nullo publico , vel privato detrimento , ab rebus humanis ad interitum vergentibus odiosa abstrahatur patrimoniorum perpetuitas . Cujus consilii utilitatem ipsi etiam experimur , Lege haud ita pridem ab glor. memoriæ **C A E S A R E FRANCISCO** Magno Hetruriæ Duce lata de Fideicommiss. moderationibus , tutiorem inde nacti fidem in contractibus , pactis , ipsoque jure possessionum . Hac verò unica **TURAMINII** epistola expensa , ut cætera præteream , habes Amplissime Præsul , ut judices non ipsum modò ante Clarissimum Montesquieu verissimè sensisse , non esse ex jure politico definiendas civium quæstiones , quod more suo argumentum profundè prosequitur lib. 26. immortalis operis cap. 15. verùm etiam casus indicasse , in quibus ipsæ politicarum Legum summæ rationes maximam utilitatem inducant in jurisprudentia privata .

Postulare autem hic locus videretur , ut singulariur̃ de iis differerem literis , quæ in Editione nostra sunt adpolitæ ; sunt ipsæ etenim præclarissimum non modo **ALEXANDRI** sapientiæ testimonium , verùm ejus quoque opinionis , qua sua excelluit ætate , moderationisque incredibilis animi , modestiæque . Quotus enim quisque temporibus illis in Jurisprudentia inclaruit , qui literarum vicissitudinem cum nostro hoc non expeteret de gravioribus , subtilioribusque juris quæstionibus consilia proferente ? Quæ quidem consilia soliditatis plena , non inanem haud necessariæ eruditionis ostentant imaginem , non litigiosæ contentionis studia præferunt , sed veri conquisitionem inter salebrosas textuum ambages , summa claritate ad usum deductam . Abuterer porrò patientia tua , si idipsum pluribus persequi vellem , quod tu , Illustissime Præsul , cæterique Lectores meliùs expendendo judicabunt . At non est sanè prætermittendum , quod de ingenii modestia , atque ab jurgiorum dissidiis aliena , exemplum nobis præstat Epistolaris ea Laderchium inter virum ætatis suæ sapientissimum **Turaminiumque** ad Leg. de Divortiis disceptatio . Quum enim tractationem

tionem suam publicasset noster, super illius textus expositione fuere non nulla, quæ minus Laderchio probarentur, circa proportionem à Turaminio propositam in divisione fructuum inter Uxorem, & Virum divortio facti; quare ad Turaminium scribit: Respondet hic: implicatissimum controversiæ genus agitur, magnaque lux ei quæstioni ex sapientum hominum dissidio affunditur: ita tamen, ut amicitiae, æquitatis, summæ urbanitatis jura inter ipsos minimè violentur ex opinionum varietate. Quod nobilissimum factum, ut candorem animi in utroque exprimit differentium, ita à nobis proponitur libentius, ut videant nostrates, quemadmodum sit in controversiis literatorum, qui probi, honestique esse velint, veritati subserviendum, atque temperandum a conviciis, & injuria.

Ceterum non ego is sum, qui audeam hisce de rebus proferre judicium, quæ jam omnium sapientum elatae sint plausibus, suisque auctoribus famam pepererint. Verùm nemo adeò est in hiltoria jejunus, cui compertum, exploratumque non sit, quanta nominis opinione flourit Alexander, quum viveret, penes Lyceos omnes, florentesque Italicæ Academiæ. Etenim vix in patrio hoc nostro Athenæ olim percelebri, nunc autem Sapientissimorum. Principum nostrorum beneficiis immortalibus ad veterem gloriam restituto, civilem interpretari textum aggressus erat, quum certatim continuò Italicæ illustriores Urbes ipsum ad se magnis propositis præmiis, atque conditionibus invitaverunt. Hunc Maceratensis Academia, hunc adscivere sibi Perusini Magistrum: hunc Ferraria, hunc scientiarum cultrix Bononia, ut reliquas minoris famæ prætermittam: hunc denique, latius propagato nomine, Neapolis, non modò ad juris studiosæ juventutis institutionem, verùm ad jus quoque dicendum in judiciis, Turaminium nostrum civibus connumerari suis voluit, atque incolam habuit diuturnum. Qua in re nihil esse reor ad ejus laudem accommodatus judicio eo magnifico, quod latum est ab Neapolitanarum rerum Historico: summos videlicet inter homines Neapolim ad Legis institutionem advocatos fuisse Turaminium, ut Solem inter minora sydera, ipsique propterea Neapolitanæ jurisprudentiæ, cujus est laus omnibus ætatibus constans, restaurationem, coordinationem, renovationem omnino deberi.

Hæc vero luculentissima de Alexandri ingenio, sapientiaque testimonia, non ex præcipiti quodam præoccupati vulgi judicio, sed ex iis, quæ monumentis literarum mandata sunt, nomen ipsius ab temporum fervere injuriis, eadem ad nos usque fatigata felicibus servata opera confirmant, magni æstimata ab primi ordinis jureconsultis quibusque, allegata frequentius in forensibus disquisitionibus: summo in pretio
habita

habita à doctis jurium mediatoribus, ut meritò nulli secundum, primis omnibus parem se in eo genere scriptorem protulisse Senæ gratulentur.

Equidem gavisus vehementer sum Jureconsultos omnes, quibuscum de Turaminii hac nova Editione consilia communicavi, uno judicio mecum esse gratulatos, nihil a me utilius excogitari potuisse ad favorem literarum. Mihi verò oraculi instar fuit Clarissimorum Virorum Stephani Equitis Bertolini, pro Regia Petri Leopoldi Magni Ducis nostri Celsitudine in Urbe nostra, Senensique ditione Præsidis, atque Horatii Bandinellii pro Reverendis. atque Illustris Archiepiscopo nostro Ecclesiastico foro Præfecti, Generalisque Vicarii auctoritas, hominum, ut eruditione quavis, ita jurisprudentiæ præcipua laude præstantium, quorum potissimum incitamentis commotus sum, & animo veluti erectus, ut Turaminium magnificè excuderem prælis meo, siquidem cuperem Patriæ, literis, studiosis hominibus carus esse. Horum autem benignitatem mirificè expertus sum, quum inter ministerii, quo distinentur, curas gravissimas, bonum otium, quod impendere solent literis, in hanc editionem meam conferre non sunt gravati. Mihi itaque ea parte, quæ Typographum decebat relictâ, ipsi totum id sibi sumpsere negotium, quod flagitabat homines in scientia versatos. Quos equidem honoris, gratiæque referendæ causa commemoro, ut intelligas Præsul Amplissime, jureconsultique etiam lectores habeant mecum gratiam, & cognoscant, quibus debeat potissimum Turaminii in forum restituti beneficium. Atque dolendum est Jureconsulti hujus opera fortasse multò plura vel hominum socordia periisse, vel etiam in Bibliothecis latentia diligentiam nostram effugisse, quorum certè publicatio novas in legibus importaret illustrationes, essetque nobis hanc Editionem adornantibus gloriosa. Hanc equidem cum molirer, quæ tibi sistitur Illustris. Præsul, neque sumptibus, neque laboribus parsi, ut diligenter non modò reliquas quotquot essent ob oculos haberem, conferremque cum autographis, vel vetustioribus codicibus, verùm etiam ipsam, quotquot reperiri possent, consiliis, fragmentis, epistolis, facerem locupletio- rem. Qua in re, etsi benignius mecum actum esse non diffitear, propterea quòd V. Clar. Josephi Ciaccheri humanitate ex Senensi Regia Bibliotheca, cui præfectus est, multa mihi collata sint autographa, multa etiam inedita, quæ appendicis loco subjecimus: nihilominus plura adhuc desiderari certum est, quibus magnificum editioni nostræ decus accederet, si fortuna usi essemus auspiciore. Tractatum sanè de Cambiis mutilum, ac mancum, utinam quis integrum contulisset, quo in nobili fragmento implicatum argumenti genus tanta brevitate expenditur, tantaque claritate, ut nihil simile judicem ea
tate

ætate a quopiam fuisse concinnatum . Atque si id animo habuissem ;
 ut universos Turaminii labores publici juris facerem , non defuissent
 sanè selecta Poemata, Ora iōnes permultæ, Academicæ lectiones, quin
 & Comediæ quoque, animi caussa, vel pro variis rerum vicissitudi-
 nibus habitæ, editæ, publicatæ, quibus pateret, quàm feliciter gra-
 vissimis Legibus suaviores Musas conjunxerit noster: quantaque promp-
 titudine, dignitate, gravitate verborum, sententiarumque Poeticas,
 Oratoriasque perlustrarēt amœnitates. Horum autem permulta partim
 publici effecti juris, partim autem tum in publica Regia hac Biblio-
 theca, tum penes privatos nostrates cives servata, quoniam ad insti-
 tutum non pertinebant, prætermisimus, tunc Deo favente collecturi,
 quum alteram Opp. non Foreosium Turaminii partem licuerit ador-
 nare . Nam quod meum est, hancque primam operis partem attinet,
 Præsul Amplissime, nihil prætermisi, ut Turaminii excellentia digna editio
 in lucem prodiret; Nam qua typorum elegantia, qua impressionis formæ,
 qua correctionis accuratone, qua indicum exactitudine, quo denique
 ordine, ac methodo multiplex materia opus coordinarim, ipse judicabis.
 Unum supererat, ut non desset labori huic qualicumque meo patro-
 cinium, quo liber, & immunis non ab indigentia censura, sed ab in-
 vidia mordacitate, ac vituperatione defenderetur. Iam autem huic
 etiam parti satis per me factum esse confido, quod tibi ipsum dedica-
 ri, tuoque Amplissimo Nomini consecratum publicare constituerim,
 ut flagitare videbantur omnino & instituti ratio, & rerum, de qui-
 bus agitur, dignitas Cui videlicet opportunius inscriberetur opus de ju-
 risprudentia insignis ab patritio Senensi cive profectum, quàm Tibi,
 qui cum florenti adhuc ætate animum ad juris prudentiæ studia in pa-
 tria hac Academia conferres, mox in Romanorum Præfulum nume-
 rum cooptatus jam maturam fers summæ prudentiæ cum doctrina
 conjunctæ opinionem Sanctissimi Pontificis Clementis XIII. gravissimo ju-
 dicio confirmatam . Ab ipso namque continuè difficillimis temporibus,
 ad Reatinæ Urbis moderationem delectus, tantam nancisceris virtutis
 laudem, ut, qui tuæ concrediti sunt curæ, jucundo sanè experimento
 cognoscant, quàm felicitatis magna pars sit a sapiente moderari. Decet
 siquidem in eorum Patrocinium advocare Libros, qui scientia, & ex-
 perientia præstantes utilitatem ex ipsis capiant, sintque ipsorum præte-
 rea non iudices æqui modò, sed etiam amatores. Quam ego tui
 laudem, quoniam reliquarum esse omnium potissimam arbitror, eam
 hic fidentiùs commemoro, cum neminem lateat, quantum jam de-
 coris accesserit Patriæ, gentique tuæ ex primis hisce honoris gradibus,
 ad quæ virtute proveheris: quàmque sibi blandiantur nostrates, ea,
 qua præstas rerum agendarum solertia ex solidioribus disciplinæ fon-
 tibus

tibus hausta. per te mirificè auctam iri eam gloriam, quæ in Urbem nostram ex Nobilissimo CHISIO, & ZONDA DARIO sanguine hæctenus derivata est. Ac multa sanè in eo genere dicenda hic locus postulare, nisi penes nostros æquè ac peregrinos notum esset, ad generis nobilitatem Majoribus tuis pro fortuna accessisse virtutem, ut domi, forisque honoribus cumularentur nunquam ab hominum memoria interituris. Ut enim veteres præteream CHISIOS, ZONDADARIOSQUE Heroes belli, ac pacis artibus præclaros, resonat adhuc post ALEXANDRUM VII. ex tua gente Pontificem Maximum, innumerisque Purpuratos Patres, resonat, inquam, recéns, dulcique nos adhuc fovet jucunditate commemorationis MARCI ANTONII Magni Hierosolymitanorum Equitum Magistri gloriosum nomen; resonat ALEXANDRI Archiepiscopi vigilantissimi, resonat ANTONII FELICIS Cardinalis ex ZONDADARIO germine Fratrum, Majorum tuorum immortalis fama tamdiu duratura, quamdiu claris hominibus honor, quamdiu literarum amor, quamdiu penes cives nostros beneficiorum duratura erit grata recordatio. Quos equidem, quoniam tibi ad gloriæ, virtutisque æmulationem propositos habes, lubentissimè hic recolo: in eam siquidem spem inde egregiè confirmantur cives tui, ut generis claritate, ita meritorum tuorum in Ecclesiam, Remque publicam magnitudine, honoris, & beneficiorum, quæ ex illis in nos derivata sunt, copiosorem ex Te in nos seriem esse conferendam.

Habe itaque, Præsul Amplissime, Turaminium tibi devotum obsequio meo; habeto in clientela librum te semetipso gloriosum, tuo verò decoratum nomine gloriosorem; habeto librum ad literarum commoda meis curis restitutum; habeto fragmentis insignibus ditiozem ex ea Bibliotheca, in quam nobili Civium nostrorum conatu haud ita pridem excitatam munificus ipse, & liberalis excitisti, ut ostenderes, quàm tibi gratum sit, Patriis studiis beneficia, & patrocina conferre. Sed ne molestiæ tuæ videar illaturus offensionem, cætera conticesco, hocque unicum addo, Turaminium nostrum nitidè, magnificèque prodeuntem Tibi dedicatum mihi animos facere, ut sperem & industriæ meæ à Te favorem, & pro pristina humanitate, facilitateque Tua voluntatem erga te meam non esse improbatum.

PRAE-

P R A E F A T I O

L E C T O R I B E N E V O L O

L A U R E N T I U S M E H U S

Quod ab Justo Lipsio sapientissimè scriptum est, *alii habent famam, alii merentur*, id verissimè dici potest de ALEXANDRO TURAMINO Patricio Senensi, eodemque Juris-Consulto, & Antecessore celeberrimo. Florebat ALEXANDER eodem seculo, quo floruerant Andreas Alciatus, Silvester Aldobrandinus, Jacobus Cujacius, Antonius Goveanus, Franciscus Connanus, Franciscus Duarenus, Ugo Donellus, alique, quorum nomen, & auctoritas in jure Romano explicando maxima in celebritate versata est. Par eorum fuerat legitimae scientiae TURAMINI cognitio, & civilis prudentia, impar tamen illi apud Juris-Consultos nominis gloria. Qua de causa sapienti consilio factum est, ut *Franciscus Xaverius Rosfus* Typographus Senensis ea, qua pollet, industria varias, easque veteres TURAMINI Editiones in unum componeret, novamque, & eam quidem elegantissimam conficeret eorum operum, quae condiderat TURAMINUS, ad Autographum emendans illa, quae jam prodierant, & ex archetypo Bibliothecae Senensis producens reliqua, quae nostro saeculo, & superiore proximo delituerant. Ut autem hac in nupera editione ALEXANDRI quoque TURAMINI resurgat memoria, quae ad ejus vitam, scriptaque pertinent, quaeque paucis modis apud paucos temerè dicta sunt, uberius certa fide exponam.

ALEXANDER itaque TURAMINUS domo Senensis praeceptore usus est optimo Hieronymo Benevolento doctissimo Jurisconsulto, qui in Senensi Academia Romanas Leges eruditissimè explicabat. (a)

Le.

---

[a] Vide pulcherrimum elogium Benevolentis pag. 49.

Legitimae scientiaeposito tyrocinio in Forum descendit. Sedente vero Sixto V. Pontifice Maximo ad Leges explicandas Romam publicè evocatus accessit ad amicitiam eruditissimorum virorum, qui in ea urbe omnium maximè florent, & potissimum Decii Azzolini, & Roberti Bellarmini, quorum integra vita, & Sacrarum literarum amplissima cognitio maximum Sacrae Purpuræ honorem adtulit. At Romani coeli fractus inclementia vix anno peracto, Senas redire coactus est.

Senensium, ac Florentinorum Magnus dux erat ea aetate FERDINANDUS PRIMUS è florentissima Mediceorum familia acerrimus ingeniorum investigator, & iudex. Is ALEXANDRUM quasi postliminio reversum in patria Academia antecessorem pronunciavit. Hoc in publico profitendi munere Labeonis sequutus exemplum annum ita divisit ALEXANDER, ut partem cum studiosis vel in gymnasticis, vel in forensibus disceptationibus consumeret, partem verò scribendo contereret. Eo vitæ usus instituto in Lyceo Senensi conscripsit tres Libros *ad Rubricam Digestorum de Legibus, Librumq. Singularem ad eisdem tituli Leges*, quos pridie Kalendas Novembres anni 1590. obtulit FERDINANDO MEDICEO Magno Etruriae Duci. Quatuor Librorum jam prope editione confecta, quorum tres primi magis in optimo Principe, ac Legumlatore instituendo, quàm in eximio juris Consulto excolendo, (*) toti fere versantur, ab eodem FERDINANDO ab jure in patria explicando, ad jus in Florentina Curia dicendum inopinatò evehctus est. Florentinae Rotae Auditor factus praeter ceteros collegas habuit Fabium Turretum Perusinum, & Dominicum Gualandium. At, elapso triennio, forensia cum gymnasticis consociare cupiens, ut utiliora, ac solidiora proferret, è Rota Florentina iterum ad Academiam reversus est.

Hac mente ann. 1592. octingentorum ducatorum mercede conductus Parthenopem se contulit ad primam juris Cathedram de sero regendam. Hac in urbe civilis disciplinae altrice, & Jurisconsultorum alma matre dum vacaret ALEXANDER a scholastico munere, ac forensi solutus esset pulvere, magna dedit ingenii sui civilia monumenta. Protulit enim Fori causa Relectionem quamdam quanta maxima potuit diligentia a se conscriptam ad æquissimam praeclari Jurisconsulti Modestini sententiam, qua dubiis in rebus contra Fiscum judicandum esse respondit, misitque muneri ad Laurentium Usimbardum juris, & æquitatis consultissimum hominem, qui a secretis erat FERDINANDO PRIMO Magno Etruriae Duci. Mense praeterea Octobri anni 1593. in lucem edidit Librum Singularem *De exaequatione Legatorum, & Fideicommissorum*, quem quidem inscripsit Joanni Zunigae Mirandae Comiti, Regni Neapolitani pro-regi, qui ea illi otia in Parthenopea fecerat Academia. Quatuor post annos, quàm Neapolitanam Cathedram ascenderat, ducentorum ducatorum cumulo auctum est TURAMINI Stipendium a PHILIPPO II. Hispaniarum, & utriusque Siciliae Rege. Quum autem diem obiisset suum rex PHILIPPUS, laudatus publicè a TURAMINO est Etrusca quadam Oratione, quam dicavit Henrico Gusmano Oli.

(*) *Huc pertinet egregius locus Turamini in Praefatione*, „ Hæc legis ferendæ ratio hujus nostræ disciplinae „ potissima pars est, respondendi verò & judicandi: altera quidem postrema; illa *regina*, hæc certe „ *ministre*, cui operam dantes, ea nobiliori posthabita, non modò quod est infimum amplecti, „ sed quod necessarium est omittere videntur „

Olivariensium Comiti, Regnique Neapolitani ea aetate Pro-regi. Kalendis verò Januariis anni 1600. publice dedit luci Libellum Singularem ad *L. Fruſus § Papinianus D. Sol. matrimonio. quemadmodum dos petatur*. Hunc miſit muneri Hieronymo Cerretanio, & Francisco Accarifio Patriciis Senenſibus ac Jurifconſultis clariffimis, quorum alter Sacrorum Canonum, alter Romanarum Legum interpres in Senenſi florebat Academia. Ut autem magis magisque Neapolitani Lycei juvenes ad legitimam ſcientiam inflammaret, *Rinforicatorum* condidit Academiam, qua factum eſt, ut undecim annorum ſpatio multi prodierint e TURAMINI ludo celeberrimi Jurifprudentes, qui in Neapolitano Foro maxima cum laude verſati ſunt. Anno 1603. adverſa fractus valetudine Neapoli per Tyrrhenum Senas advectus eſt ALEXANDER, Inter haec Clemens VIII. Pontifex undecumque Maximus, qui Eccleſiaſtici Imperii ditioni paulò ante Ferrariam adjecerat, ut Ferrarienſis Academiae fama longè, latèque reſurgeret, mille annuorum ſcutorum praemio excitavit Alexandrum ad Romanas Leges in eadem Academia publicè explicandas. Viribus nondum reparatis, morem geſſit Alexander. Quamobrem die V. Novembris ejuſdem anni interpretationes ſuas exordiens in Ferrarienſi Lyceo Latinam Orationem habuit, in qua *de reſta Juris civilis docendi ratione* graviffimè diſſeruit. Hoc in novo Ferrarienſi munere Gymnaſtica negotia cum Forenſibus conjungens annumque partim de jure reſpondendo, partim ſcribendo pro more dividens legitimam quoque ſcientiam ingenii ſui foetibus locupletavit. Itaque menſe Aprili anni 1604. Ferrariae protulit Libellum *de vera Poſſeſſionis ſubſtantia ad Paulum in L. III. §. Ex contrario de acquirenda poſſeſſione*, miſitque ad Camillum Burghesum ampliffimum Sanctae Romanae Eccleſiae Cardinalem. Poſt paulò ſuadente Roberto Cardinale Bellarmino, Etruſcum perfecit Opus, in quo ſcribere intituerat de eo contractus genere, quod *Cambium* vulgò appellant, cujus quidem fragmenta ex autographo Bibliothecae Senenſis nunc primùm in lucem prodeunt. Eodem anno dum aetivo fidere a ſcholasticis diſceptationibus liber eſſet, Kalendis Auguſti publicae Senis dedit luci Praecognitionum ſuarum Libellum ad Catonem *De dividuis, & individuis*, eaſque obtulit Alphonſo Brancaccio Patricio, & Jurifconſulto Neapolitano, ſuo quondam diſcipulo. Maximae quoque fuerat utilitati ad juvenes in civili diſciplina erudiendos privata, quam Ferrariae condiderat, Academia, in qua diebus feſtis de gymnaiſticis, forentibusque controverſiis alternis vicibus diſputabat, ita ut altero die legem difficilem, altero conſultationem conſultus exponeret. Id enim curabat ALEXANDER, ut adoleſcentes gymnaiſtica cum forenſibus conjungerent, & principia ad conſuſiones commodè, ac ſcienter referrent.

Haec, aliaque in Academiis dum procuderet TURAMINUS, miſcellanea quaedam ſcribebat opuſcula, quae tam Cathedrae, quàm Foro maximo eſſent uſui. Primum ab eo inſcriptum eſt: *Epistolae Academicae*. His in Epittolis de juris Romani controverſiis cum eruditiffimis aetatis ſuae Jurifconſultis ſuaviter diſſerit, deditque operam, ut ex Academiarum ſeſibus vetutiſſimos errores evelleret. Bartoli namque, aliorumque ſeculo non eadem librorum fuerat copia, nec Italia barbarorum profluvie afflicta optimos libros, quos omnes penè amiſerat poterat brevi tempore recuperare. Alterum, quod *Epistolarum Forenſium* titulo inſignivit, juris forenſis difficillima explicat, nonnullaque revolvit, quae aliter in

in Foro admiffa putabat , quàm verus Romanarum Legum fenfus
expoftulare videretur . Magni quoque fuit ejus industria , ut in cau-
fis dijudicandis Legi , & rationi primum locum reftitueret , fecundum
verò relinqueret auctoritati , & opinioni , eique nec congeftae , nec
inconditae , fed digeftae , atque probatae . Tertium infcripferat : *Li-
bri tres difficilium* , in quibus expoferat ea loca , quae in jure Ro-
mano omnium difficillima reperiuntur . Sed hi , quos faepè com-
morat ALEXANDER , vel temporum injuria , vel pofterorum negli-
gentia aetate noftra interiere magno civilis Jurisprudèntiae incom-
modo , atque detrimento .

F I N I S .

E P I S T O L A E
Quas in primis Operum Editionibus præmiserat
ALEXANDER TURAMINUS

SERENISSIMO
 FERDINANDO
 MEDICEO
 MAGNO HETRURIAE DUCI
 ALEXANDER TURAMINUS F.

*Um eodem ferè tempore , Serenissime Ferdinande , quo Te ad
 hanc dignitatem euectum populis tuis pra gaudio gestientibus,
 iustitia , & maiestate Principem , amore autem , & charitate
 parentem exhibuisti , acciderit mihi , ut ab alma Urbe , ad
 quam Iuris civilis publicè interpretandi causa vocatus acces-
 seram , mala valetudo , qua etiam illius caeli aduersa conditione augebatur , vix
 anno peracto in Patriam redire coegisset ; me non ea dumtaxat , qua cunctos so-
 les benignitate , excepisses , sed quasi postliminio reuersum in Patria Accademia
 Antecessorem , aucto etiam stipendio , restituisset , id potissimum cura esse coepit ,
 ut me tanti beneficii memoriam devoto simul , ac grato animo colere Tibi ali-
 quo non obscuro argumento significarem . Mihi enim ita subleuato propria exi-
 stimationi consulere , domesticis negociis praesse , fortunaque aduersa occurrere permissum
 est . Quod cum iis temporibus saepe expenderem , quibus à Gymnasticis , Foren-
 sibusque disputationibus vacare liceret , commentariis ad titulum de legibus con-
 scribendis inter easdem vacationes opera data , quorum potissima pars civilis disci-
 plina principia in gratiam addiscentium ab alto repeteret , eosdem Tibi dicere con-
 stitueram . Et cum iam propediem essem editurus in lucem , tua singulari huma-
 nitate factum est , qua ultro beneficiis proueniens vota omnium antecedit , ut
 ego a jure docendo , ad idem in foro Florentino dicendum inopinato vocatus ,
 eosdem , qualescumque sint tenues per se , & obscuri , quos Serenissimo no-
 mine tuo munire , & illustrare decreveram , Tibi praesens dicere , ac manibus
 porrigere possem . Atqui quòd primus ex Mediceorum Serenissima Familia , me
 ultro vocare , mibique inter Senenses primo aditum hunc patefacere volueris , me Ti-
 bi tantoperè devincit , ut nedum paria unquam facere , sed nec ullo etiam
 tempore explicare valeam . Et quidem ea Senarum Civitas est , Optime Princeps ,
 ut sincerae cujusdam observantiae , ac fides perpetuis argumentis apud Te , tuosque
 omnem*

omnem gratiam promeruerit, quod Tu quoque probas, qui eidem quotidie gratificari non desinis. Si autem illud inter cetera ad summi boni conditionem magis accedit, quod pluribus communicatur, praclarum munus hoc certè existimari debuit, cujus collatio omnium Senensium intuitu in unum directà, ab eodem redundat in omnes. Quare tanti beneficii magnitudine, uti summopere premor, sic etiam mirifice delector, ut ideo, quam in jure publicè interpretando animi propensionem perpetuo retinui, illico deposuerim, tantoque oneri perferendo, quod ante perhorrescere solebam, me libentissimè subjecerim. Tum verò protinus intellexi hanc triennii intermissionem mihi maximè profuturam, ut in Palatiis [quod in adagio est] aliquantulum ea digererem, quae in Gymnasis deglutiri viderentur, ut postmodum ad Gymnasia revertens, Praxi adjuncta Theorica, utiliora, ac solidiora proferrem. Interim, qui meipsum benignè excipere, ac supra modum fovere cœpisti, quos Tibi labores offero, hilari accipe vultu, nam qualescumque sint, despiciere non potes, sed quod in iis rude, & impolitum offendes, animo longè prius Tibi in totum devoto reparatur. Ad eum enim Te respicere decet, cujus intuitu & frondes etiam, quibus ornantur ara Divorum, Deo gratissima omni tempore fuerunt. Quamquam, si ad materiam ipsam Te convertere non dedignaberis, eam tuo nomine non indignam certè reperies, cum in Optimo Principe, ac legumlatore magis, quàm in eximio jurisconsulto instituendo ferè tota versetur, eoque depingat, quae Tu efficere soles, illudque praclarum Optimi Principis specimen verbis ostendat, quod Tu quotidie praebes exemplo. Cum autem tui ipsius imagine ingenito amoris igniculo hauri delectari non queas, ut speciosa mulieres in speculis solent, in hac institutione te ipsum inveni poteris, praesertim dum ea praecepta traduntur, quae ad Populorum comoda respiciunt, & Principem subditis, & subditos Principi mutua benevolentia conciliant. Ego, tuo aspirante favore, majora in dies moliri conabor. Vale, faxitque Deus, tua, nostraque vota secundans, ut diù bene valeas. Prædie Kal. Novembris 1590.

Praecedat haec Epistola Tractatum de Legibus Florentiae editum anno 1590. Vide tractatum praedictum in hac editione ad pag. 1.

HIERONIMO CERRETANO, ET FRANCISCO ACCARISIO

PATRICIIS SENENSIBUS, CONCIVIBUS, AMICIS, JURISCONSULTIS,
OFFICIO, FIDE, ERUDITIONE CLARISSIMIS

ALEXANDER TURAMINUS F.

Undem honesto vietus auditorum meorum desiderio, qui hypotheses pro fructibus inter virum, & Uxorem divortio factis, dividendis, ad Papinianum a me superioribus annis confectas, non auribus modo, sed oculis subijci cupiunt, banc ad eundem lucubrationem typis tradere constitui, vobisque dicare, quos non primam visuros paginam ad titulum vix respicientes, sed lecturos omnia, & cum oblatione expensuros esse certo scio. Cum enim alter vestrum Pontificum, alter Caesarum leges in Patria, eleganter, sincereque summa cum laude, & studiosorum utilitate in primis illius Academiae sedibus interpretetur; nihil antiquius, nihilque jucundius habere soliti estis quam in difficilioribus utriusque juris questionibus assidue versari. Papiniani de ea re sententiam omnium esse difficillimam Itali, Galli, Germani testantur, ac denique omnes. Afferro quidem exigui ingenii foetum exiguum, sed & pumiliones forma quandoque nitens. Absolutum opus apud eruditos satis, grande nihil ad eos. Si quis vestrum laudet, eris viri integri; & laudati testimonium, si reprehendat iusti, ac docti iudicium. Suae haec ratio, sed amicitiae lex impulit, coegitque, ut Vobis, qui me praesentem, & absentem plurimum amare consuevistis, mutuae benevolentiae hoc testimonium, qualecumque sit, exhiberem. Qui vero plus aliis, quam amicis debere se credunt, neque alios, neque amicos optime noscunt. Valete patria, atque Jurisprudenciae fidei.

Dat. Neap. Kal. Januarii MDC.

Praemissa fuit haec epistola libello ad Leg. Fructus §. Papinianus ff. quemadmodum dos petatur edito anno 1600. incipit Libellus in hac editione a pagina 153.

ILLUSTRISS. ET EXCELL. PRINCIPI
D. JOANNI ZUNIGAE COMITI MIRANDAE, MARCHIONI
VANESIAE

IN REGNO NEAPOLITANO PROREGI OPTIMO
ALEXANDER TURAMINUS F.

Um diu desideraverim Labeonis exemplo annum ita dividere , ut partim cum studiosis esse , partim scribendi tempus vindicare liceret , ac vitam omnem ita traducere , ut in labore júcunda , in ocio honesta videretur , nullibi magis quàm sub hac tui praecleari regiminis tranquillitate datum est , hanc vivendi vacationem retinere . Hæc tua gloria est , optime Princeps , qui tanta generis nobilitate splendes , tantoque virtutum genere fulges , ut Te moderante , omnia pacata , omnia tranquilla , omnia denique incorrupta aded sint , ut malis omnia adversa , bonis omnia secunda succedant . Quare qui studiis bonarum artium in Regno tibi commisso , aut publicè , aut privatim incumbunt , improborum injurias minime pertimescentes , optata quiete fruuntur . Igitur , cum publicè profectendi munere jam per annum in nobilissima Neapolitana Academia functus essem , ad scribendum , succedentibus vacationibus , continuè me contuli , & de exæquatione Legatorum , & Fideicommissorum cupide legum juventutis gratia , quæ ad rerum proximè tractandarum cognitionem introduceretur , hæc pauca congeffi , quæ cum discipulis meis amantissimis efflagitantibus sem editurus in lucem , Tibi soli , qui mihi hæc ocia feceris , dicare , tuoque nomine decorata in publicum prodire decrevi . Exigua certe , sunt , sed donatoris animo longè prius tibi devoto honestata , vel hoc uno argumento tuo nomine non indigna te existimaturum confido , si studiosis , quos amas , ac foves , aliquid , ut futurum spero , utilitatis afferre sensies . Vale , ac me ipsum tui favoris aura , ut facis , perpetuo protege .

Dat. Neapol. 18. Kal. Novembris 1593.

Praemissa legitur hæc Epistola Libro singulari de exæquatione Legatorum edito anno 1693. vide pag. 202. a qua incipit liber praedictus .

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO
D. CAMILLO BURGHEGIO CARDINALI
AMPLISSIMO, DOMINO SUO &c.
ALEXANDER TURAMINUS F.

Neapoli per Thyrrenum in Patriam adveſus, neque Romanam videre, neque Ti-
bi uni Patrono, ac Domino ſincerae devotionis affectum verbis repetere poſui.

Illinc viribus adverſa valetudine fractis nondum reparatis, Ferrariam ad juris
civilis docendi munus ſubeundum me contuli, ubi caelum non rigidum, ſed qua parte a ca-
lido declinat ad humidum, mihi benignum, ac ſalubre videor expertus. Inde quamvis ad Te
de me tuo liberſo, ſeu potiùs mancipio illico ſcribendum putaverim, diutius tamen agere
cunctatus ſum, ut aliquod meae obſervantiae argumentum cum epiftola conjungerem. Facio
tandem. Libellum de vera poſſeſſionis ſubſtantia mitto, ocii factum, an abortum, ipſe vide-
ris. Intelligant alii, ac praefertim Ferrarienſes, me in tuam tutelam exceptum, poſuiſſe eun-
dem tuo clariffimo Nomine inſignire. Id mihi ſatis. Nunc quod diù concupiſi, & Partheno-
pe in dies magis negaras, me totum juris prudentiae ſtudia tenent. Negotium eſt, aut juſ
docere, aut reſpondere de jure. Ocium Labeonis exemplo, eodem juris ſtudio ſcribendo co-
lore. Dum haec produnt in lucem, alia concipiſi animus. His viſa rationem omnem expoſui.
Tibi verd me totum dicasum eſſe multo antea conſiſiſi. Vale, quantumque tuis in obſequiis
verſari cupiam, animo ne potiaris excidere.

Dat. Ferraria Kal. Aprilis MDCIV.

Præcedit hæc Epiftola Librum de Vera Subſtantia poſſeſſionis Ferrariae editum anno 1604. In-
cipit liber in hac editione a pag. 233.

PER ILLUSTR I
D. LAURENTIO USIMBARDO
JURIS, ET ÆQUITATIS CONSULTISSIMO,
AC SERENISSIMI FERDINANDI
MAGNI HETRURIAE DUCIS
 A SECRETIS MERITISSIMO DOMINO SUO
ALEXANDER TURAMINUS F.

De æquissimam præclari Jurisconsulti Modestini sententiam, qua dubiis in rebus contra Fiscum judicandam esse respondit, veluti cum juris ipsius probro, ac dedecore sapijssimè dilaceratam relectionem, quanta maximè potui diligentia conscriptam Fori causa in publicum edendam curavi. Cujus cum mihi patronus aliquis eligendus esset, Te unum vel ex eo tempore, quo ad scribendum me consuli, Senensis Urbi Praefectum summa cum animi moderatione eandem Modestini sententiam usu ipso comprobasse, venit in mentem, & in civili administratione, quoniam pacto intelligi debeat, expressisse. Cujus quidem integritatis, scientiae, virtutisque tuae vel ea una res amplissimam fidem facit, quod; Serenissimo Ferdinando Magno Hetruriae Duci, Optimo Principi nostro, æquè probatus, & charus, numquam ab ipsis latere discedas, gravissimisque negotiis semper adhaerens, arcanaeque curas maxima fide custodiens, Ei te quotidie chariorem exhibeas. Huc accedis, quod de me optime semper meritis fueris, meaque existimationi pari prudentia, & amore sum praesens, sum absens consulueris. Haec me causa impulerunt, ut nonnisi tuum patrocinium, tanquam Patroni virtute, auctoritate, ac benevolentia praestantissimi, mihi adoptarim. Accipe igitur grato animo, quod Tibi devoto exhibetur, meaque in Te observantiam consueto tuae benevolentiae favore prosequere. Vale.

Dat. Neapoli Kal. Septembris.

Praemissit Auctor Epistolam hanc Libro Singulari ad Leg. non puto ff. de Jure Fiscii. Vide Librum hunc in praesenti editione a pagina 306.

ALEXANDRI TURAMINI

J. U. C.

AD RUB. DE LEGIBUS LIBER PRIMUS

P R Æ F A T I O .

DIGNUM quocumque Professore censendum est, ut suæ facultatis apicem omni studio conetur attingere, & quo res dignior est, ac præclarior, eò minus decet, nonnisi mediocriter in ea versari. Nam etiamsi omnibus adire Corinthum non sit datum, altiùs tamen eunt (ut Fabius ait) qui ad summa nituntur. Quare cum primum civili disciplinæ operam dedi, principem ipsius gradum anxie querere statim cœpi, ut in eum oculis conversis per legitimos tramites incedens vicinior aliquando factus, si non in summo, quod meæ non est imbecillitatis, post multos saltem labores, assiduasque vigilias non inde procul quiescere mihi liceret. Scio inter sagittarios accidere interdum, ut si nemo scopum attingat, ille tamen, qui propius accedit, præmium assequatur. Hæc cum animo volutarem, gravissimorum virorum autoritate adductus, exemploque motus, eos principem civilis scientiæ locum aliquando obtinere existimavi, qui de singulis speciebus consulti prudenter de jure respondere, ac eorum responsa legis alicujus, vel præstantissimi Jur. Consulti autoritate munire possent. Usus deinde rerum magister eos præsertim existimari me monuit, qui plerasque editas decisiones, vel antiquorum prudentum, vel potius novissimorum responsa memoriæ mandassent, ac oblatas species everso sæpius ordine, consiliis ipsi, non consilia speciebus accomodantes excitas controversias diffinirent. Tandem quod diu optaveram, & a seriis, verbosis tamen Justiniani pollicitationibus frustra petieram, inter antiquorum fabulas, licet minus sperarem, non umbris reconditum, sed subtili & specioso quodam velamine conservatum ibi relucens, intueri feliciter accidit. E quibus, etiamsi Christiana luce, ac veritate suffultus, fabulas pro fabulis habeam, idque duntaxat profitear, quod nos Sacrosanta Romana docet Eccel-

sia, ac id ipsum semper profiteri velim, attamen sanam doctrinam, & instituto meo accomodatam licuit elicere. Illæ id mihi exhibere videntur, quod tradunt Minoem novennio à summo Jove eruditum leges Cretensibus tulisse, & ab eodem Rhadamanthum instructum non civilem, regiamque disciplinam didicisse, sed regi tantum in judiciis ministrare. Hinc exploratum habui, eos omnes, qui judicando, ac respondendo humilioribus legitime facultatis sedibus recumbere student, eam universam non amplecti, nec ad ipsius culmen pervenire. Qui novennio non dant ei operam in Jovis antro, eam perfecte adipisci non queunt. Hoc, ut Ficinius apud Platonem interpretatur, nihil aliud est, quam ter repetitis, idest perfectis; & absolutis, atque ita novenario confecto trinum, & perfectum potentia, sapientia, ac clementia usum in lege, in Magistratibus, in executoribus necessarium exprimere; sive ut idem est author novem angelicarum mentium ordines significare, quibus, ut interpretibus, ipsa sancienda legis ratio ad homines usque transfertur; vel, si nobis simplicius lubeat interpretari, novennium illud studiorum maturitatem nobis ante oculos ponere, ne juris prudentia lauream acerbe nimis affectare quis audeat, Civilem disciplinam gradu quodam eminentiori consistere percepi, quo aliunde, quam fieri soleat, petitis initiis non privatorum lites diffiniat, vilis pecunie causas non tractet, agrorum fines non regat, de tignis injunctis, vel aquæductibus disputationes non suscipiat, sed communem omnium utilitatem querat, delicta coerceat, præmia ferat, pacem & tranquillitatem introducat, totius Reipublicæ saluti consulat, veræ religionis nexu Deo Opt. Max. mancipet, vita tandem bene instituta, & scelerate acta ad patriam cœlestem, summumque bonum nos extollat. Humiliora profecto non despicit, sed quatenus ad hæc conferunt animadvertit, atque disponit. Quare ætatem illam Saturno regnante peractam, ac ejus legibus institutam, quam Poetæ auream fabulantur, non temere finxerunt, sed, ut ab intima philosophia [ut Cicero

A

2

affirmat

P R A E F A T I O

affirmat) praesertim quae à divina contemplatione, civilem hanc disciplinam esse hauriendam nobis ostenderent. Athenienses etiam legunt principium Minervae referentes, à vera sapientia prodire, promulgationemque ad eum solum, qui sapiens sit, pertinere, summa ratione existimasse videntur. Hæc legis ferendæ ratio hujus nostræ disciplinæ potissima pars est, respondendi verò, & judicandi altera quidem postrema; illa regina, hæc certè ministra, cui operam dantes, ea nobiliori posthabita, non modò, quod est infimum, amplecti, sed, quod necessarium est, omittere videntur. Hic enim quomodo principia, unde leges proficiantur, vel finem, quem spectant, intelligere valeat, vel principii, & finis ignarus quomodo poterit non errare? Qui sunt quæsi juris Interpretes, qui legum præferre sententias, sensus exponere, verba interpretari, argumenta, rationesque proponere oraculi instar contendunt, à quibus si hujus scientiæ resolutionem in sua principia desideres, eam tibi præstare nequeunt? Hinc fit, ut sæpe leges mutantur, edicta decretaque (quod maxime vitandum foret) irrita fiant. Verùm hæc omitto, cum mei instituti rationem reddere, non aliorum placita judicare proposuerim. Mihi igitur altius iter arripiendum, majorisque momenti laborem subeundum intellexi: & ejusmodi studiorum inità ratione, leges nostras legitimæ illius partis, quæ ad legislatorem pertinet, seminibus (quod antea non animadverteram) præclare refertas cognovi, & hujus consilii intuitus rem eandem excellentiorem ostendens maxima me lætitia affectit. Titulos de Justitia & Jure & de legibus senatuscons, & longa consuetudine perlegens, capita pleraque ad sublimiorem hanc partem spectantia continere novi. Prioris tituli capita eruditissimis commentariis Franciscus Connanus vir perpetuo laudandus explicasse videtur. Alberti Bolognetti, quem summi ingenii, ac probitatis gloria ad Cardinalatus culmen evexit, de lege, jure, & æquitate tractatus uberrimus accessit miranda quidem elegantia, & eruditione conspersus, quo altius incunabula juris nobis exponit. Ad titulum tamen de legibus nemo adhuc ex iis, quos viderim, commenta ad eum, quem arbitror tituli legislatoris instituendi, scopum pertinentia in lucem edidit. In quo non mirari non possum partem hanc à quibusdam inci-

denter tractatam, à plerisque posthabitam fuisse; quæ, quò magis jurisperitum quemlibet antecellit prudens legislator, eò magis cæteris est præferenda. Quamobrem si quid ocii aliquando datum est, quò à publico profitendi munere, ac à forensibus disceptationibus abesse liceret, nihil præcipuum magis habui, quàm ad hanc juris nostri partem me scribendo conferre, quæ ab omnibus omiffa, si suam in locum non reponeretur, suæque restitueretur dignitati, officii tamen, & meæ ob ipsius contemptum indignationis gratias aliquas denegare non posset. Nec mihi tantum tribuo, ut legitimam hanc philosophiam, quam cum supremis attingerem labiis, procul suspicio, quasi perfectè fuerim consecutus, profiteri me posse confidam, sed quod assequi nequeam, attentare tamen liceat, ut quilibet ingenio præstantiori hoc excitatus exemplo feliciter ipse perficiat. Et hoc quidem tempore, quo Senensis Academia Serenissimi Ferdinandi Medices benignitate reformata florescit, Franciscus Accarivus juris civilis accuratissimus interpres, ad nitidiorum Pandectarum interpretationem adhibitus, qua certè decet gravitate, & ornatu hæc ipsa legum principia, quæ maxima temporum injuria negligebantur, magno studiosorum concursu feliciter tractare videtur. Deo adjuvante repetitis etiam ad hunc titulum lectionibus, ad Fori disputationes libentissime descendam, ut omnibus ex hoc præcipuo Titulo utriusque gradus, ac muneris absolutionem pendere sit apertum. Hujus Rubricæ explicationem tribus complecti libris commodissimum visum est, ut primum in lege naturæ, secundum in lege civili versaretur, tertium speciatim de jure civili Romanorum tractaret, tum etiam de æquitate, & consuetudine differeret. De lege naturæ, unde legis nomen descenderit ostendam, & ipsius naturalis legis quæram derivationem: tum quid sit ipsa naturæ lex, & an brutis convenire possit ex definitione ipsius tractabo. Deinde an illa sit semper eadem investigabo. Tandem legis naturæ simulacrum, & laudes ex Cicerone recensabo, cujus pulchritudinem, ac præstantiam ipsi Legumlatores imitari debent, cæteri verò suspicere, ac perpetua admiratione venerari.

P A R S

ALEXANDRI TURAMINI J. C.

AD RUBRICAM DE LEGIBUS LIBER PRIMUS

*Unde fluxerit Legis nomen, ac potissimum quomodo ex Divina Lege lex
Natura prodeat, & vim legis ab ipsa deducat. Cap. I.*

- 1 Legem Natura, non opinione constare.
- 2 Legis nomen à legendo ductum ex sententia Isidori.
- 3 Scriptura quomodo se habeat ad legem.
- 4 Lex à ligando dicta ex sententia D. Thomæ.
- 5 Legis nomen ad varia refertur, & quæ.
- 6 Legum quatuor species, Divina scilicet, Fati, Natura, Humana.

- 7 Ex Theologis item quatuor, Æterna scilicet; Natura, Humana, Divina.
- 8 Vis ligandi in lege æterna demonstratur.
- 9 Repti legi æternæ quomodo subjiciantur.
- 10 Quid lex æterna, & legis naturalis ab ea derivatio.
- 11 Lex Natura ex sententia Tullii à legendo dicta pro eo quod est deligere.

Uamquam de unaquaque re querendum in primis esset, an res ipsa sit, ideoque prius differendum fuisset, an lex ipsa, cujus disputationem instituo, natura consisteret, vel potius in opinione polita esset, quia tamen *Connanus lib. 1. cap. 1. comment. suorum* hanc prope desertam dubitationem excitavit, & rationibus hinc inde adductis, contrariisque rejectis doctè, & eleganter ostendit, legem natura, non opinione consistere, ac ornate, & secundum veritatem controversiam hanc totam absolvit, quam quisque apud eum præclaram tractationem legere potest, hinc incompre transferre non tam inutile, quam injucundum fore existimavi, cum hoc tempore nemo tam vel ignarus, vel hujus veritatis dissimulatores esse videatur, quem vel contrarium affirmare, vel id ipsum ignorare non pudeat. Quis enim est, qui animi sui quasi Numinis cujusdam vim, & imperium non sentiat, seque Principem habere intra se ipsum, cujus legi, vel absque legibus scriptis sensus, ac mores, actionesque denique omnes subicere debeat, & ad ejus præscriptum se totum instituire, vitamque omnem pro tradita norma regere, ac moderari? Non abs re *lib. 5. de Legibus*, post Dei cultum pro lege statuit, ut quisque se ipsum veneretur & colat: nam quæ nobis est insita ratio, & principem totius animæ nostræ locum tenet, res est certe divina, ac ideo plurimum excolenda. At *D. Paulus ad Rom. Epist. 1. c. 2. id certè indubitatum constituit his verbis: Cum enim Gentes, quæ legem non habent naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se invicem cogitationibus accusantibus, atque defendentibus, &c.* Igitur hac omnia disputatione, &

legem natura consistere pro comperto habens, exemplo *Ulpiani in l. 1. ff. de just. & ju.* unde legis nomen descendat, inquiram. Videtur autem *Isidor. lib. 5. Etymol. c. 3.* à legendo illud trahere, quia lex sit, quæ scripto sanciat, quod vult, ut scribit *Tullius lib. 1. de legibus*, quo argumento idem *Isidorus* dixit, legem esse constitutionem scriptam: *lex, dist. 1.* Sed & si de lege civili publicè rogata sentiat *Isidorus c. lex est, dist. 2.* in ipsa tamen lege scripta, cum non sit potior scriptura ratione *c. consuetudo dist. 1.* esse videtur quid extrinsecum legis, quod scribatur, ut ex eo minus rectè nomen ducere queat, ut animadvertit *Sot. lib. 1. art. 1. de Just. & jur.* & quod ait *Tullius* populare quid est, ut eodem libro idem plane testatur. At in secundo de legibus de Naturæ lege loquens ait: *legem non tunc incipere cum scripta est, sed cum orta est, orta est autem simul cum Mente Divina*, cui consequens est dici antequam scribatur, quoniam ante lex esset. Deinde hoc ipsunt, unde lex dicatur, non admittit hanc responsionem, unde dicatur, lex scripta: nam lex (ut *Plato in Minoe* probat) in eo quod lex, non differt a lege, at priori derivatione differt a lege naturæ, quæ scripta non est. Secundo loco *D. Thom. in 1. 2. q. 90. art. 1.* à ligando legis nomen fluxisse existimat, & quidem lex omnis in eo, quod lex, ligat, & obligat, frustra que posita videretur, nisi vim haberet obligandi, ac vincendi, adeo ut hoc vinculum legis simul eum ea nascatur, ut ad effectum eandem perducat. Hinc *Alexander de Ales in 3. part. summa Theol. q. 26. in primo membro* asserit, quod etiam si lex æterna non ab æterno liget, si referatur ad actum ligandi, si tamen referatur ad habitum ab æterno est in dispositione ad ligandum. Verum non aliter aliquid certum asserre licet, nisi nomen legis quousque pateat, & ad quam varia referatur, exponam, ejusque latitudinem ad eam, de qua disputandum est, legem contrariam. *Plato enim in Minoe* legis nomen ad cujusque artis regulas, & instituta sic retulisse videtur, ut scripta medicorum circa valetudinem, Medicorum leges, & geometrica scripta

A

Ceo

AD RUBRICAM DE LEGIBUS

2
 Geometrarum leges, & Horticultorum horticultoriae dixerit leges, in quacumque re veritatis inventionem pro lege usurpans. Sed hæc extranea legis est acceptio. Quo ad rem nostram pertinet (ut *Ficinus* in argumento in *Minoem* adnotavit, & 6 ex *Timeo*, *Phædro*, & *Gorgia* collegit, quatuor legis species *Plato* constituisse videtur. Primam divinam, quam Providentiam vocat; secundam cœlestem, quam Fatum; tertiam legem moventem, quam Naturam dicit; quartam humanam, quam Prudentiam appellat naturalem. Tùm primam posuit in mente divina, & legem *Saturni* dixit: secundam in superiori animæ mundi parte, quam *Jovis*; cœlo enim, ipsique mundo universali animam, & rationem inesse censuit; tertiam in movente, inferiorique illius potentia posuit, primæque *Veneri* tribuit; postremam in hominis mente collocavit, & ad secundam retulit *Venerem*. Sed ut a placitis philosophorum recedamus, quæ summam retulisse sat est, illa fati lege expiosa, legem aliam esse æternam, dicendum est, quam *Plato* divinam vocat, aliam naturalem, aliam humanam, aliam divinam *Sot. ubi sup. q. 3. ar. 1.* Æterna lex nil aliud esse videtur, quam summa ratio in Deo existens; cum enim ratione lex consistat, *c. consuetudo dist. 1.* lex erit omne, quod ratione consistit, cumque summa Dei providentia ratione consistat, ea lex erit, & æterna. Hæc est illa lex, quæ nihil relinquit impunitum: cum verò multa mala legibus humanis impunita relinquantur, ut peccatum cogitationis, *l. cogitationis ff. de pœn.* munus hoc a lege æterna absolvitur. Hæc aliarum legum dissensiones, & contrarietates conciliat, ut nullum in se contrarium habeat. Hæc tandem est, ut *D. Augustino* placet in *lib. de lib. arb.* qua justum est, ut omnia sint ordinatissima, ideoque nihil ab hac lege subtrahitur, & quicquid est in rerum universitate sub ordine legis æternæ cadit. De hac *Tullius 2. de legib.* tradit: *banc igitur video Sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniiis excogitam, neque scitum aliquod esse Populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi, prohibendique sapientia.* Ad id pertinet illud *Boetii lib. 3. de consol. O qui perpetua mundum ratione gubernas,* quod refert *Soc. Sen. in rub. de verb. obl. n. 2.* & ab hac lege nulla prodit obligatio, ut idem asserit, si nomen hoc civiliter usurpemus, alioquin nil planè esse videtur ab hac lege solutum: est enim lex ista cœlo, terraque diffusa, sphaeras omnes, ac sydera regit, hæc verò ad nutum ipsius molem hanc postremam circumunt, & in eandem influunt; quinimo lex eadem animantia cuncta, arbores, plantas, ac denique omnia aded moderatur, ut ea resistente nec frondes *Æolus* agitet, nec vel minutas arenas attollat. Huc illud *Ovidii* pertinet: *Dissociata locis concordia pace ligata*. Nihil postremo est, quod legis istius vim

effugere queat, adeo ut vel ipsi reprobi deserentes Deum legem tamen ipsius non deserant, nam licet ab ea quoad præceptionem recedant, ut tradit idem *Alex. membr. 8. ar. 4.* tamen sub ea sunt quoad punitionem; cui convenit, quod ex *Boetio* deducit, ut eadem lex sit ordo, qui universa adeo complectitur, ut si quis a præscripto recesserit ordine, in alium ordinem relabatur; vel circulo comparari poterit, in quo quatenus alteram fugis partem, eatenus alteri propior fias. Cum itaque nihil ab hac lege solutum videatur, rectè videntur Theologi sentire, dum a ligando legis fluxisse nomen affirmant. Quia tamen non hujus legis tractationem instituo, hæc dixisse volui, ut legis naturalis, de qua est agendum, ab æterna apertior fieret derivatio; quoniam, ut nihil profecto est, quod non legis æternæ, idest divinæ rationis particeps sit, quatenus ab illa tanquam universali rerum omnium regula, ac mensura regitur & gubernatur, sic lex naturæ ad eam tantum videtur accedere, ut ab illa sola proxime pendeat, atque promanet, & ab ea denique vim, ac robur omne suum assumat, ex 10 quo nec videtur lex naturalis essentiam a lege æterna prorsus diversam & separatam habere. Et lex quidem æterna in sola divinæ mentis ratione consistit; lex verò naturalis, quocumque eam applices, nil aliud, est ut *D. Thom. in 1. 2. q. 91. ar. 2.* declarat, quàm Divini Numinis impressio, seu illius æternæ legis exemplum, ut docet *Alex. q. 27. at. 1. memb. 1.* quò spectat illud Prophetæ *Psalm. 90. signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Summaque ratione *Tullius 2. de legi.* hujus legis præstantiam arguit ex eo præcipuè, quod ab illa æterna lege derivetur. *Quamobrem* (inquit) *illa lex vera, atque princeps apta ad jubendum, & vetandum ratio est recta summi Jovis;* & paulò infra; *Ergo ut illa Divina mens summa lex est, item cum in homine est perfecta, est in mente sapientis.* Est autem hujusmodi lex insita animæ nostræ, vel ipsi [ut ait *Alexander*] concreata ad cognoscendum quid faciendum sit, & non faciendum. Hoc idem nos docet *Tull. 1. de leg. ibi: lex est ratio summa insita natura, quæ jubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria.* Cum autem de hac naturæ lege nostra futura sit disputatio, ac de lege civili differendum, quatenus ab hac pendere videtur, quæ verè mens, & ratio prudentis est, & juris, injuriæque regula, de nomine ipsius ex sententia ejusdem *Tullii* est dicendum, quòd a legendo ducatur, pro eo quod est deligere. Sic enim *d. lib. 1. ait: Itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cujus ea vis sit, ut rectè facere jubeat, vetet delinquere, eamque rem illi græco putant nomine à suum cuique tribuendo appellatam, ego vero a deligendo, nam ut illi equitatis, sic nos delectus vim in lege ponimus, & proprium tamen utrumque legis est*

est. Ipsi Tullio eruditiores omnes subscribunt. *Connanus lib. 1. c. 8. nu. 1.* qui etiam *Isidori* de hoc sententiam reprobat. *Corrasius in hoc tit. nu. 3.* *Alb. Bolog. de leg. jur. & equit. c. 3. nu. 30. Sot. lib. 1. q. 1. art. 1. Franciscus Piccol. Moral. Grad. x. c. 23.* Neque potest lex aliter esse iustorum & iniustorum regula, aut cuique tribuere, quod suum est, nisi quæ recta sunt deligat, & contraria rejiciat, & *Tullius 2. de leg. ait: In ipso nomine legis interpretando inesse vim, & sententiam iusti, & juris colendi.* De humana lege, quam civilem dicimus, sequenti parte agendum erit: quæ verò ad legem Divinam politivam (hoc enim argumento Divina ab æterna lege distinguitur) pertinent, tum quia à presenti re non parum absunt, tum etiam quod *D. Thom. Sot. & alii* tum ex antiquioribus, tum recentioribus uberrime tractarunt, omittendum censui, quò celerius ad instituta pergerem.

Quid lex Naturæ sit, & an communis omnium animantium existimari debeat, tum quomodo à conscientia, & synteresi discerni queat. Cap. II.

- 1 *Definitio Juris naturalis ex Ulpiano; declaratur exemplis num. 3.*
- 2 *Jus Naturæ, & lex Naturæ pro eodem habentur.*
- 4 *Reprobatur definitio, & divisio Ulpiani.*
- 5 *Jus ab Aristotele dividitur in naturale, & legitimum.*
- 6 *Jus Naturæ ad solos homines refertur.*
- 7 *Jus Naturæ semper bonum, & equum.*
- 8 *Lex Naturæ non pertinet ad animantia rationis expertia.*
- 9 *In brutis æterna lex solum spectatur.*
- 10 *Homines Divina, & propria ratione reguntur.*
- 11 *Lex in quolibet est vel ut in regulante, vel ut in regulato.*
- 12 *In brutis nullo ex his modis inesse ostenditur.*
- 13 *Animalia quoad usum, tum quoad legem homini subjiciuntur.*
- 14 *Legis Naturæ definitio ex D. Thoma.*
- 15 *Effectus brutorum, aliarumque rerum legi referuntur æternæ.*
- 16 *Exemplis ostenditur.*
- 17 *Conjunctio maris, & fœminæ à Divina lege pendet.*
- 18 *Exempla Juris Naturæ ab Ulpiano relata ad Legem Divinam sunt referenda.*
- 19 *Quæ spectant ad conservationem specierum a lege æterna pendent.*
- 20 *Hominem solum in manu consilii reliquit Deus, & circa quæ versetur consilium.*
- 21 *Isidori locus declaratur.*

- 22 *Ulpiani divisio defenditur.*
- 23 *Populariter loquendi mos frequens apud Jurisconsultos.*
- 24 *Contrariorum eadem est cognitio.*
- 25 *Legem æternam naturalem Ulpianus vocavit in definitione.*
- 26 *Ciceronis probatur definitio.*
- 27 *Argumenta contra eam recensentur.*
- 28 *Defenditur a contrariis ab Auctore.*
- 29 *Ratio nobis communicata lex dicitur.*
- 30 *Rationem legem esse, perfectamque in mente sapientis duobus modis consideratur.*
- 31 *Ratio quomodo lex dicatur.*
- 32 *Reprobatur divisio Ulpiani, & Cæii.*
- 33 *Defenditur definitio legis à Papiniano tradita.*
- 34 *Declarantur verba definitionis legis.*
- 35 *Honestum quomodo accipiatur.*
- 36 *Declaratur regula, quod nullius est, occupanti concedi.*
- 37 *Quilibet jus intra se ipsum ad particulare applicatum considerat, cum circa singula versetur.*
- 38 *Lex naturæ quomodo a conscientia, & synteresi differat.*
- 39 *Conscientia non est lex, sed a lege formatur.*
- 40 *Synteresim corruptè synderesim vocant Theologi.*
- 41 *Describitur synteresis ex Damasceno.*
- 42 *Lex naturæ, conscientia, & synteresis in quo differant.*

UT autem hanc Naturæ legem, dà qua noster futurus est sermo, aliqua definiamus ratione, & quid ea sit apertè declarem, prima definitio Ulpiani sese nobis offert in l. 1. §. hujus studii ff. de jus. & jur. quam secutus est Justinianus in prim. Inst. de jur. nat. gent. & civ. his verbis: *Jus uaturale est quod natura omnia animalia docuit.* Neque in hoc proposito credendum est aliud esse jus ipsum, aliud legem, quia jus naturale, & Naturæ lex idem sunt, licet inter jus & legem aliquam sit reperire differentiam, ut ostendit *Albert. c. 12.* Hanc definitionem Ulpianus ita declarat, & exemplis illustrat; inquit enim -- *Nam jus istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in terra, marique nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris, & fœminæ conjugatio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio: Videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam juris istius peritia censerit. Ulpiano consentire videtur Isidorus in c. jus naturale dist. 1. ibi -- Jus naturale est commune omnium animantium, eo quod ubique instinctu naturæ, non constitutione habetur aliqua; Instinctus enim naturæ ad ea animantia, quæ rationis sunt expertia, maximè pertinet; in iisdem etiam quædam semina rationis cernere est, quæ hanc Ulpiani sententiam con-*

confirmare videntur; illius enim delectus, quem in lege ponimus, vestigia quaedam apparent, si apium, & aranearum miram sagacitatem confideremus, tum formicarum solertiam, & prudentiam; videatur enim in eo, quod adstruunt, etiam deligere, ideoque *Quintilianus lib. 2. c. 16.* ait: *Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, opera quaedam nobis imitabilia, qualia sunt cerarum, & mellium, efficere, nonnullius fortasse rationis est, sed quia carent sermone, quæ id faciunt, muta & irrationabilia vocantur.* Plura ad hanc sententiam confirmandam cumulat *Albertus c. 5. n. 16. & seq.* & ante eum *Conn. lib. 1. c. 4.* in hac *Ulpiano* morem ornatissime gessit, & ne deterius ejus traditio produceretur, intra fines subjectorum exemplorum retinendam tradidit. Verum quibus magis *Ulpiano* veritas est amica, hæc definitio nullo modo poterit placere. *Aristoteles enim 5. Ethic. c. 7.* in contrarium dividens jus ipsum in naturale & legitimum, jus naturale ita explicat, ut solis hominibus convenire demonstret: tum *Paulus in l. pen. ff. de just. & jur.* ad solos homines jus naturale contrahit, dum pro eo usurpat, quod semper bonum, & æquum est. Sed *Ulpiano* aperte contradicit *Isidor. in c. jus autem dist. 1. ibi: Jus autem naturale est, aut civile, aut gentium.* Si itaque *Aristotelis* divisionem sequamur, & sententiam, ab *Ulpiano* recedendum erit, vel si ad relatam Theologorum nos partitionem referamus, non modo *Ulpiani* corrui definitio, sed tota divisio Juris in naturale, gentium, & civile. & omnes quidem legem naturæ in solis hominibus considerant, & ex æternæ legis definitione, ac declaratione nos idem facere cogunt: compertum est enim apud eos legem æternam esse rationem summam in Deo existentem, quod nobis post argumenta quædam *D. Thomas in 1. 2. q. 93. art. 1.* sic in sinuat. In unoquoque artifice eorum, quæ per artem constituuntur, est quædam ratio præexistens, idemque esse oportet in eo, qui alicui administrationi præsit, & quemadmodum ratio rerum per artificem explicandarum, earundem, cum explicatæ sunt, ars, & exemplar quoddam est, sic ratio Gubernantis lex eorum, qui administrationi subjiciuntur, esse videtur: Deus enim omnium rerum conditor artificio comparatur, & sicuti divinæ sapientiæ ratio, quatenus cuncta per eam creata sunt, instar habet artis, aut exemplaris, ita ratio eadem, quatenus omnia creata in suum finem dirigit, obtinet vim legis, ut ideò hanc divinæ sapientiæ rationem, qua omnia reguntur, legem æternam esse consequatur; idque deducit ex *D. Augustino in 1. de lib. arb.* Quod si firmiter retineamus, ut & *Sorus* retinet *lib. 1. q. 3. art. 2.* consequitur legem

naturæ ad cætera animantia non pertinere, quoniam derivationem legis non tantum naturalis, sed cujuslibet alterius à lege æterna oportet aliqua fieri ratione, quæ apprehendat legem æternam, cum *D. Augustinus* d. loco dixerit, nihil esse justum, sive legitimum, nisi quod homines sibi ex æterna lege derivaverunt, ac ita derivationem hanc per apprehensionem fieri ostendit. Sed soli homini concessum est speculari legem æternam, ergo & apprehendere per derivationem. Secundo idem probatur ex sententia *Tullii* legem naturalem ratione derivationis ab illa æterna ad solos homines pertinere, cum dicat (ut supra retuli) *Lex vera atque princeps apta ad jubendum, & vetandum ratio est relictæ summi Jovis:* at nulla planè lex, præter æternam, cernitur in brutis apta ad jubendum & vetandum, & ut illa divina mens summa lex est, cum in homine quoque est, perfecta est in mente sapientis, ita verò in cæteris animantibus, quibus nulla mens, aut ratio est, esse non potest; lex enim (ut ad rem nostram concludit *D. Tho. in 1. 2. q. 91. art. 2.* in fine) est aliquid rationis; at irrationabilia rationi æternæ potius subjiciuntur, quam de ea aliquo modo participent; Homines autem non tantum divina ratione reguntur, quo nomine legi æternæ subjiciuntur, sed amplius propriam rationem habent, quæ eosdem movet. Tertio (ut citato loco *D. Thom.* ait) lex cum sit regula quædam & mensura, dupliciter potest esse in aliquo, uno modo velut in regulante & moderante, ac ita plane lex æterna in Deo est, lex verò naturæ in hominibus: alio modo ut in regulato, ac moderato, & hoc modo omnia legi æternæ subjiciuntur, cum justum sit, ut per eam omnia sint ordinatissima. At lex naturalis in brutis nullo modo cernitur; non priori, quoniam ipsa non sunt sibi regula, aut mensura, quia rationis sunt expertia, ideoque in solo homine hoc modo reperitur, cum (ut ait *Tullius lib. 2. de nat. Deo.*) *Soli homines ratione utentes jure ac lege vivunt;* non posteriori, quoniam licet omnia Deus Opt. Max. pedibus subjecerit nostris, quoad usum, non quoad legem subjecit. Quod exploratum est, cum nostrum non sit ferarum appetitus regere, ac moderari: nec possunt regulam, vel moderamen accipere ex aliqua lege, quæ non sit in aliquo tanquam regulante; at ea non est in homine, sed in solo Deo; ergo ad ea lex æterna pertinet, non naturalis: Quare *D. Tomas* (ubi supra) constanter affirmat legem naturalem nihil aliud esse quam participationem æternæ legis in rationali creatura. Tandem nullus in brutis potest esse delectus, qui maxime proprius est legis, ut in superiori cap. ex *Tullio* demonstratum est; neque enim

enim, quæ in iis admirabilia retuli, sua sponte agunt, sed immediatè ab æterna lege, summa-
 15 que ratione omnia proficiuntur. Itaque ut diserte explicat *Albertus d. c. 5. n. xi.* solius æternæ, ac divinæ legis munus est, quod plantæ & arbores certis temporibus, certisque rationibus vestiantur, & spolientur, quod bruta ad finem quæque sibi propositum certo instinctu ferantur. Ut autem nobis ostendat, quid intersit inter hominis rationem, & eam, quam in hac rerum naturalium serie, &
 16 in cæteris animantibus perspicimus, accommodatissimum affert exemplum: nam si ponamus sagittam arcu ab aliquo emissam, & ab altera parte volantem avem ad certum utraque locum tendentia, uti sagitta movetur non per se, sed ex virtute & intentione moventis, contra avis se ipsam movet, & licet utriusque motum cernas, intelligis tamen avem se movere, sagittam moveri ab alio, ita planè cætera animantia præter hominem quædam agunt, & ad ea peragenda ratione reguntur, sed in iis nulla planè ratio est, quia summa illa ratione, quæ in Deo existit, & lex divina vocatur, reguntur, & moderantur. At homo, quem reliquit Deus in manu consilii sui, intra se moventem habet rationem, cui qui paret, naturæ legi obtemperat, & (ut dicit *D. Paulus*) *ipso sibi lex est*; irrationale verò animal non est sibi lex, lex enim est sibi summa illa ratio, ideoque non alteri, quàm divinæ subijcitur legi:
 17 qua ratione in contrarium adducta resolvuntur; nam constat ex iis maris & fœminæ conjunctionem, liberorum educationem, & similia, quæ cum reliquis animantibus nobis sunt communia, quatenus ad naturam in universum referantur, ab æterna lege ordinata pendere, uti ab eadem & res inanimatæ legem recipiunt, qua fit ut humida fluant, sicca consistant, gravia deorsum, levia sursum ferantur: in iis enim omnibus una omnium lex est in ipso Deo existens. Et ob id notandum est *Ulpiani* exempla ostendere talia esse legis placita, quæ ordinant naturam intuitu specierum, non ratione singulorum; nam conjunctio, & educatio pertinent ad species conservandas, & ided præceptum divinæ legis existimari debet, & de hoc rerum omnium instinctu intelligitur illud Prophetæ. *preceptum posuit, & non præteribit*, et illud 8. *Proverb. Quando præparabat cælos aderam, quando certa lege & gyro vallabat abyssos, quando æthera firmabat*
 18 *sursum, & librabat fontes aquarum. Sotus lib. 1. quæst. 3. ar. 4.* sic, ut *Ulpiani* exempla producamus & in iis omnibus, quibus & cæterorum animalium species conservantur, hæc omnia ad legem illam æternam referenda sunt, cum alioquin lex naturalis in homine ordinet ipsam

ratione sui, non ratione speciei. Neque verò, si hæc *Ulpiani* naturalis lex esse dicatur, docuit animalia dumtaxat, sed ea omnia, quæ naturaliter sunt, ut bonum appetant, sui que conservationem vi quadam innata enixe quærant. At retinendum est in omnibus, ac in hominibus etiam, quæcumque ad speciei conservationem ordinata sunt, ab ipsa æterna lege pendere, cum referantur ad universum, quod
 19 ab ipsa summa Dei providentia, æternæque lege gubernatur. Solum hominem reliquit Deus in manu consilii sui; Est autem consilium de rebus singularibus, non de iis, quæ ad speciem
 20 in universum pertinent. Neque obstat *Isidori* locus, quia dicit jus naturale esse commune omnium nationum, non animantium; quod verò dicit instinctu naturæ ubique haberi, non aliqua constitutione, eò respicit, non ut juris necessitatem exponat, sed ut principia juris naturalis ostendat eandem in hominibus habere rationem, quam habet instinctus in brutis, ut separet ab hoc jure jus omne positivum, ac demonstrat insitum esse, vel, ut *Alex. q. 27. art. 2.* dicit, animæ nostræ concreatum. Scio passim ab omnibus multa defendendi *Ulpiani* causa in medium afferri: at ubi falsam ipsius traditionem esse consentiant, non contradicam illis, qui id factum esse putant, non quia *Ulpianus* non intellexerit legem naturalem ab instinctu
 21 ferarum distinguendam, sed quia libros conscriberet Institutionum, ac teneris (ut verbis utar *Mysingerii*) studiosorum deserviret ingenii, populariter rem hanc explicare voluerit, quia non satis hanc naturæ legem, prout propriè
 22 solis convenit hominibus, percipere possent: Aequè populariter idem *Ulpianus in l. 1. ff. si quadr. paup. sec.* postquam pauperiem diffinit *pauperiem esse damnum sine injuria facientis*, subjecisse videtur: *Nec enim potest animal injuriam fecisse, quod sensu caret*, sensum enim pro ipsa potentia discursiva usurpat. At ibidem vi-
 23 detur sentire nullam brutis inesse peritiam juris: si enim contrariorum eadem est cognitio *Inst. de his, qui sunt sui, vel ali. jur. in prin. a quo removemus notionem injuriæ*, quæ juri contraria est, quia ut dicit *Arist. 5. Ethic. c. 1. Jus ipsum legitimum, & æquum est, injuria contra illegitima & iniqua*, is certè nullo modo juris compos esse poterit, imo vel ex eo poterit excusari *Ulpianus*, non quod jus illud, cui opponitur injuria, & quod recta ratio est in homine, & jus naturale ad bruta pertinere crediderit, nam juris & injuriæ expertia esse confitetur, sed quia vel non satis legis æternæ vim intellexerit, vel quod in eum lapsus esset
 24 errorem, ut inter Deum & Naturam nihil distare crediderit. Jus naturale dixit, quod legem æternam

æternam dicere debuit, id quod ejus exempla ostendunt, quæ naturæ ordinem demonstrant respectu specierum, non singulorum, & in nomine, non in re videretur errasse, nisi hæc ipsa lex universi conservatrix non ad solas species animantes pertineret, sed ad omnia, quæ sub universo sunt, juxta illud Prophetæ, *Domini est terra, & plenitudo ejus*: at in eo recte sentire visus est, quo ea distinxit, quæ ratione specierum ordinata forent, ut communia omnibus speciebus animantibus, ne quaecumque foret jus hoc in omnibus lucens, idem esse crederemus cum eo, quod natura inter solos homines
 26 constituisse videretur. Sed alia interim definitio erit investiganda, neque ab ea *Ciceronis* recedendum est, ut, quo fieri potest simplicius, rem ipsam exhibeamus. Ille *1. de legib. Lex est, inquit naturæ jus, mens, & ratio prudentis, juris, atque injuriæ regula*: & *lib. 2. de Nat. Deo. Lex, inquit, est recti præceptio, pravique depulsio, & in XI. Philip. ait: est enim lex nihil aliud, nisi recta, & a numine Deorum tracta ratio imperans honesta, & prohibens contraria*. Hanc quam ipse sequor definitionem a quibusdam oppugnata
 27 culis vindicare necesse est, quæ quilibet adversus eam moliri posset. Primum enim non videtur legem rationem esse, ne cum ratio primam hominis teneat partem, videatur homo sibi ipsi lex existere, & à semetipso obstringi. Secundò cum oporteat eam bonis, & malis præsidere (ut *Chrysippus* apud *Martianum* in *l. 2. hoc tit.* auctor est) non satis ratio præsidere videtur, cum sæpe vincatur, & cum sensibus luctando succumbat; ac sequeretur, qui utitur ratione, lege uti, ac justè agere, quod concedendum non est, docente *Arist. lib. 1. Ethic. c. 7.* ut cytharædi cythara canere, probi autem cytharædi rectè id facere, sic hominis esse cum ratione agere, & operari, probi verò benè, & rectè operari; vel si concedamus eam, qui utitur ratione, illa semper rectè uti, in alium incidamus objcem, quia cum idem jus & legem esse dixerimus, cum jus ratio non sit, neque lex ratio esse poterit: est autem jus quod naturalis ratio inter homines constituit. *l. omnes Populi ff. de just. & jur.* illud Jus ait *Cajus* esse commune omnium hominum, quod nos naturale appellamus: ac ita quod a ratione constituitur à ratione ipsa diversum sit, necesse est. Huc etiam videtur spectasse *Papinianus* in *l. 1. infra eodem* dum legem præceptum esse definit, non
 28 rationem; & sentire visus est, non rationem ipsam, sed quod ratio præcepit, legem esse. Verum neque hæc argumenta a superiori nos avocant definitione; nam verum est, nil aliud esse naturalem legem, quàm divini luminis communicationem in hominibus, quæ nobis quid

rectum, quidve bonum sit, singulis in rebus ostendit, & lumen, quod super nos vultus sui signavit Dominus, ut cecinit *David*, lumen hoc naturalis rationis esse credendum est, & quatenus divini hujus luminis ita afficimur commu-
 29 nicatione, ut ad ea, quæ recta sunt & honesta propensi simus, eatenus ratio illa ita communicata in nobis lex existimanda erit, & hanc esse aliquid rationis apertè confirmat *D. Thomas d. q. 90. art. 1.* cujus argumenta etiam ad idem adducit *Albert. c. 3. n. 28.* quorum summa illa videtur esse, ut cum ordinatio sit nostrarum actionum principium, ideoque eorundem regula & mensura, & denique regula omnis, & mensura, ejus rei lex esse dicatur, cujus regula sit & mensura, hanc ipsam rationem, ut ordinatio & regula est nostrarum actionum, sic legem esse oporteat. Ut verò secundam tolleret *Tullius* difficultatem, addidit verbum illud *recta*, &
 30 cum *2. de legib.* dixit, *perfectam esse in mente sapientis*, sentire visus est in omnibus hominibus, naturæ legem esse, & rationem ejusmodi esse legem, at perfectam esse in mente sapientis. Hujus rationis duplex esse potest consideratio: altera prout à Deo trahitur, & divini luminis est communicatio, ac ita planè in unoquoque rectam rationem esse non est ambigendum: altera si sensuum illecebris aliquando decepta depravetur, utpote cum in ratiocinando falsas sæpe conclusiones objiciunt, non tamen (ut doctè explicat *Albert. d. c. 3. num. 33.*) vincitur naturæ bonitas, aut hæc ipsa ratio intus ab officio cessat, sed vel etiam victa scelus ipsum nobis exprobat, nulloque tempore suum remittit præceptum, quo deterret a fraude, &
 31 cum neque etiam tunc desistat à munere legis, non est cur nomen amittere debeat. Vel etiam dicamus, non in eo, quo vincitur, legem esse, sed in quo obligat nos, ac reos constituit violatæ legis, quo nomine nunquam vincitur, quod & in humanis legibus accidit, ut cum ab impiis, ac nefariis non servantur, non idcirco illis præesse, ac dominari cessant, sed eosdem illos puniunt & coercent. Nihil magis nos prima ratio movere debet, dicente *D. Paulo d. c. 2. ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*, maximè verò potissima pars hominis, quæ rationalis est, in hoc ei tributa videtur, ut ea tamquam regina, vel potius ut lex quædam, & regula sensus moderaretur, libidines coerccret, mores componeret, actiones denique omnes regeret, ac in omnibus modum, & normam præscriberet. Postremò, ut objectum removeamus, considerandum est quicquid constituat *Albertus* differentia inter jus, & legem tum in *c. 3.* tum in *c. 12. Caii* tamen locum ab ea Juris divisione, ac Juris naturalis definitione maxime

maximè pendere, quam tradit *Ulpianus*, & hujus capituli initio retulimus & confutavimus. Inquit enim: *Quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraequè custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure gentes utuntur.* Retinet enim differentiam inter jus naturale, quod omnibus competat animantibus, & gentium jus, quod ad solos pertineat homines; qua retenta non absurdè videri posset tanquam ab ipsa naturali ratione constitutum, non idem esse cum ratione naturali. Sed ut falsa divisio est, ita falsam esse oportet differentiae rationem, qua divisio inducitur. Igitur & in hoc à *Cajo* recedendum est, & cum *Cicerone* probandum, illam ipsam rationem & legem, & jus esse. *Papinianus* autem cum legem præceptum esse dixit, ad ipsius conceptionem, & promulgationem respexit, & humanam legem, seu civilem diffinivit: at cum de lege naturæ loquimur, ut ex *Chryssippo Martiano* deducit in d. l. 2., lex ipsa præceptrix est faciendorum, & prohibitoria non faciendorum, non autem præceptum à lege manans. Præterea cum in definitione inquit, à *Numine Deorum*, legis explicat derivationem, sed ex gentiliū religione. Nos verò subrogare debemus, à *Deo Opt. Max. imperans honesta, & prohibens contraria.* Primum videtur hic non omnem legis virtutem nobis exponere *arg. l. legis virtus ff. de leg.* nam si vel punitionem, quasi punitionis consecutivam accipiamus, deerit tamen quò referamus permittendi virtutem, & cum quædam indifferentia sint ad bonum, & malum, non videntur sub hac lege comprehendi. Veruntamen constituendum est hic honestum pro bono & utili accipi, quod testatur *Cicero 2. de leg. ibi -- Omne honestum sua sponte expectandum.* At quodcumque permittitur, sub ratione boni permitti videtur, ut *not. in c. omnis, dist. 3.* & dicam infra in d. l. *legis virtus* permittit, & quatenus boni rationem habet, ad id etiam suo imperio lex ejusmodi nos impellit.

36 Res obscura aliquantulum est, sed exemplis ita potest illustrari. Quod nullius est, occupanti concedi ex lege naturæ prodit. §. *fera inst. de ver. div.* Vel constituamus apertius aliquem in litore maris lapillos adspicere, vel margaritas; si legem extrinsecus accipias, videbitur tibi eam permittit occupationem, at si latentem vim legis intueri velis, imperat etiam ut occupes, quoniam ostendit stultum esse propriam spernere utilitatem. Hinc ea insurgit præsumptio juris, ut nemo jactare suum præsumatur, l. *cum de indebito. ff. de prob.*, quia naturaliter homini videtur inesse, ut suum commodum diligat: nihil tandem permittitur, quod hæc recta ratio ipsum spectans finem non imperet, aut quod universaliter videtur permitti, si legem naturæ con-

sideres in unoquoque, & singulariter ad aliquem id referas, semper in eo dictamen rationis ultra progreditur, statuitque præcepto, vel prohibitionem, quid ille agere debeat. Quare rectè *Paul. in l. jus pluribus de just. & jur.* existimasse videtur, jus naturale illud esse, quod semper bonum & æquum est: quoniam cum circa singula versetur, habeatque jus hoc unusquisque intra seipsum, quod intus statuit circumstantiis particularibus animadversis, nihil jam existimat tamquam indifferens, sed omnibus consideratis unumquodque non simpliciter, sed ut applicatum Titio, vel Sempiterno, loci, temporis, & rerum omnium conspirantium habita ratione, ut bonum, vel malum planè dijudicat, & ad idem vocat, vel ab eodem arcet, ac deterret, nemoque est, qui vim hanc non sentiat, & hanc ipsam naturæ legem officio suo mirifice fungentem; sed & cognoscet eandem punire, imo etiam summa sævitia penas infligere. Qui enim ejus non parent imperio, quique improbi, ac scelesti sunt, ii quidem ut *Cicero ait lib. 1. de leg. pœnas luunt, non tam judiciis, quæ quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ubi sunt, ficta tamen persæpe, & falsa sunt, quàm ut eos agitent, insectenturque furie non ardentibus rædis, sicut in fabulis, sed angore conscientie, fraudisque cruciatu.* In se ipso quisque tacitum instituit judicium, inter se invicem, ut *D. Paulus scribit, cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus.* Contra verò quicumque rectè agit, lætitiā quandam, seu potius admirabilem animi tranquillitatem, tanquam virtutis suæ præmium consequitur, ut ejusmodi lex tanquam absoluta, verèque lex munus omne videatur explere. Ad hujus autem quæstionis absolutionem, totiusque istius definitionis explicationem omittendum non est, quo modo lex naturalis ab ipsa conscientia, tum etiam à synteresi distinguatur, quod licet doctè explicet *Alexander q. 27. art. 3.* aptanda tamen est ad præsentem diffinitionem ejus explicatio. Et conscientia quidem, si formaliter diffiniatur, satis eo ipso ab ipsa lege naturæ distinguitur, cum ille dicat esse acceptionem debitæ scientiæ legis cum debito faciendi, vel vitandi; consequitur enim conscientiam non esse legem, sed a lege formari, quæ, cum legem transgredimur, merito nos angit, & accusat quasi legis violatæ reos, cujus observantiam conscientia assidue præponit, & ad eam adhortatur. Synteresis verò, quam Theologi passim synderesim corruptè appellant, cujus consideratio ab *Aristotele* est omissa, quod a cæteris animæ nostræ facultatibus non distinguatur, ut doctissimus *Franciscus Piccolomineus Grad. 2. c. 2.* ad finem scripsit, ex sententia *Damasceni* ea videtur esse pars animæ, quæ vitiis adversatur, & ad bonum

bonum semper stimulis urget, & instigat, ac naturæ legem spectans, eamque servans à malo semper hominem revocat. Videtur autem inter hæc tria illud interesse, ut lex procedat tanquam regula, conscientia ut iudicium rationis, synteresis ut naturalis appetitus, qui feratur in bonum. Lex ergo secundum definitionem imperat honesta, & contraria prohibet: ubi verò consequitur iudicium in ratione hac, quam legem esse diximus, formari videtur conscientia: descendit autem iudicii istius scintilla quædam in appetitum, ipsumque allicit ad bonum, quod naturaliter appetit, & dum fertur in bonum rationis iudicio manifestatum, per stimulum illum, quo planè etiam urgetur, synteresis inducitur. Primum ergo in nobis lex est, postmodum conscientia, deinde synteresis, & ab omnibus vocamur ad bonum, à malo verò depellimur, & in eo plane lex ipsa distat ab iis, quod illa præcipit honesta, & prohibet contraria, secundum legem iudicat, & ut legi pareamus, monet. Per synteresim verò bonum appetimus, & à malo naturaliter declinamus, postquam iudicio rationis utrumque objicitur ut tale.

An lex Naturalis sit una, & eadem apud omnes, an verò mutationem recipiat. Cap. III.

- 1 Explicatur §. sed naturalia, Inst. de jur. nat. gen. & civ.
- 2 Jus naturæ immobile ex Aristotele, & Isidoro.
- 3 Jus naturæ mobile esse argumentis ostenditur.
- 4 Declaratur idem exemplis.
- 5 Confirmatur jus naturæ immutabile esse.
- 6 An una, vel immutabilis sit lex naturæ, insert Author ad plures questiones.
- 7 Legem sempiternam eandem ubique esse.
- 8 A justo parum decedens totus dicitur injustus.
- 9 Individuum per partes non consistit.
- 10 Duo communia principia, & juris præcepta quæ sint.
- 11 Jus naturæ in modum conclusionis à primis oriens principiis interdum mutatur.
- 12 Ratio speculativa in quo differat a practica ratione.
- 13 Depositi restitutio a lege naturæ venit per modum conclusionis.
- 14 Declaratur l. an inutilis. §. ult. ff. de acceptil.
- 15 Declaratur l. bona fides. ff. depo.
- 16 Fidem servare non semper est æquum.
- 17 Legitima an sit de jure naturæ.
- 18 Juris esse positivi sentit Author.
- 19 Declaratur l. cum ratio. ff. de bon. dam.
- 20 Depositum esse Juris positivi.
- 21 Alimenta filio Pater interdum potest denegare.
- 22 Natura alia bene instituta, alia collapsa.
- 23 Quo Naturæ statu homines liberi nascebantur, servitus enim non dicitur contra Jus naturæ.

- 24 Comparatio inter medicinam & servitutem.
- 25 Respondet Author ad argumenta contra definitionem Aristotelis.
- 26 Declaratur definitio Juris civilis ab Ulpiano latè.
- 27 Lex naturæ fons est aliarum legum.
- 28 Jus civile quando a naturali in totum recedat.
- 29 Institutum Juris positivi eatenus legis virtutem habet, quatenus Justitiæ participat rationem.
- 30 Statutum Senense de præscriptione reprobatur ab Authore, nisi modificetur ut infra.
- 31 Statutum in qua parte admittit præscriptionem, cum mala fide non valet.
- 32 Reprobatur per Corneum Castrensis circa hoc statutum.
- 33 Defenditur Castrensis in alia parte.
- 34 Jus civile a lege naturæ non potest recedere considerata pro ratione rectitudinis universalis.
- 35 A primis rationis principiis quædam universales, quædam particulares manant conclusiones.
- 36 Declarantur amba exemplis.
- 37 Jus civile quomodo nec in totum recedere, nec omnino deservire dicatur.
- 38 Jus civile & naturale in quo differant.
- 39 Differentiam inter jus, justificationem, injuriam, & injuste factum exemplis Author declarat.
- 40 Jus civile non singulorum gratia consideratur, sed ad urbes bene institutas refertur.

1 **E**X ijs, quæ dicta sunt, constare potest Justinianum in §. sed naturalia. inst. de jur. nat. gen. & civi. dicentem, sed naturalia quidem Jura, quia apud omnes gentes peræque observantur, divina providentia constituta semper firma, atque immutabilia permanere, sentire quidem non tantum jus naturale, quod diffinierat, de quo nec ambigi poterat, sed jus hoc, quod nos naturale duntaxat esse defendimus, is verò nunc naturale, nunc gentium jus vocat §. singulorum, Inst. de re. divi. immutabile esse; & dubitari quidem poterat, ne illius juris naturalis, quod ajunt primarium, sermonem retineret, sed constat quidem, & secundarium comprehendisse. Sed non ex Justiniano tantum constare potest naturæ legem immutabilem esse, sed apertius ex Arist. lib. 5. Ethic. c. 7. ibi -- Jus naturale est, quod ubique eandem vim habet, & non quia vel ita videtur, vel minimè. Accedit etiam Isidorus in c. jus naturale, dist. 1. dicens: Jus naturale est commune omnium nationum. Et in Clem. Pastoralis §. ceterum. de re jud. dicitur: Cum illam Imperatori tollere non licuerit, quæ Juris naturalis existit. Sed in contrarium afferri potest ejusdem Aristotelis sententia in eodem c. 7. qui relata eorum opinione, qui jura naturalia mutari posse credebant, eo quia, quod natura sit, immobile sit, & ubique eandem vim habeat, sicut ignis, qui & hic, & apud Persas urit; jura verò sæpe moveri videmus, inquit = at hoc non ita

ita est, sed quodam modo, quamquam apud Deos fortasse nullo modo, apud nos autem est quoddam naturale, quod mobile sit, licet non omne; nam & dextera manus natura validior est sinistra, & tamen in quibusdam deficit, quia vel ambæ dexteræ sunt, vel altera potiores. Secundò accedit Ulpianus in l. jus civile. ff. de just. & jure, ibi = Jus civile est, quod nec in totum a naturali, vel gentium recedit, nec per omnia ei servit. Tertio ad id maximè pertinet, quod multa sunt licita lege naturæ, quæ legitimo jure illicita sunt; contra multa jure naturæ illicita sunt, quæ legitimo jure licita constituuntur; ergo jus ipsum naturale mutari videtur. Assumptum variis probatur exemplis. Primum ex c. 1. dist. 1. ibi: Transire per agrum alienum fas est, jus non est. Secundum jure naturali illicita est servitutis introductio, tanquam ipsi contraria, §. sed jus quidem Inst. de jur. nat. gen. & civ. & tamen jure positivo servitutes licitæ sunt, c. jus gentium, dist. 1. Sed a priori sententia recedendum non est, quam probant D. Thomas d. q. 94. art. 1. Sotus lib. 1. q. 4. art. 4. & nostri omnes sequuntur Justiniani auctoritate adducti; & pro resolutione contrariorum animadvertendum est, hujusmodi quæstionem an lex naturæ sit una, & eadem apud omnes, ac immutabilis, referri posse ad plura; ad legem ipsam primùm videlicet, & hoc modo eadem recta ratio imperans honesta, & prohibens contraria, quæ naturæ lex est apud omnes una & eadem, quia licet singulos consideres homines, apud unumquemque hanc reperies imperantem honesta, & contraria prohibentem. Quare, ut docet Cicero 2. de leg. etiam si regnante Tarquinio nulla fuisset Romæ scripta lex de stupris, tamen contra illam legem sempiternam Sextus Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filię attulit, erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad rectè faciendum impellens, atque a delicto avocans. Igitur dum sempiternam vocat, planè unam & eandem esse fatetur. Videtur autem totum legis opus, ut tale, versari in iis, quæ habent discrimen justii & injusti; at justum sic dividi nequit, ut partem impleas, partem deseras, quia in qualibet actione aut totus justus es, aut totus injustus; Ideoque licet vel minima parte a justo recedas, totus injustus es: non enim habes aliunde, in quo consistere possis, quam in ipso injusto: In utroque propter oppositam naturam consistere non potes, neque individuum consistit per partes, l. furiosum C. q. test. fa. poss. l. si quis ff. de testa. ergo manes in altero totus. In eo igitur, quo lex ista ponit discrimen justii, vel injusti, jus civile deservit in totum, non detrahit, vel addit, uti probat etiam Conmanus lib. 1. c. 6. n. 4. Secundò eadem quæstio potest referri ad ipsa legis hujus communia principia, ut D. Thomas, & Sotus

considerant, & respectu eorundem una, & immutabilis etiam censenda est apud omnes: Principia verò sunt illa duo, quæ omnibus nota ignorare nefas est; alterum est, bonum esse appetendum, malum autem vitandum; alterum, ut quod tibi fieri velles, alteri facias, quod tibi contra fieri nolles, nec alteri facias, juxta not. in rub. ff. quod quisq. jur. Hæc ipsa principia nullo sæculo mutata sunt, sed immutabilia permanent, & secundum hæc lex naturæ, ut concludit D. Thomas, est eadem apud omnes, & secundum rectitudinem, & notitiam manent quidem inflexa, & a nemine ignorata principia ejusmodi. Tertio possumus considerare legem ipsam quoad quædam, quæ quasi conclusiones ab iis principiis manant, & tunc licet, ut in pluribus, eadem maneat in conclusionibus, in aliquibus tamen ob particularia impedimenta, quæ ex circumstantiis oriuntur, accidit interdum eam deficere. Hoc præcipuè nomine ratio practica distinguitur a speculativa, quoniam hæc absque defectu eandem veritatem, quam in principiis agnovit, in conclusionibus intuetur, cum tamen secus accidat in practica ratione, quæ quo magis a communibus recedit, & ad particularia descendit, eò majores invenit defectus. Ex illo principio per se noto, id alteri facias, quod tibi fieri velles, ea manat lex ad instar conclusionis, depositum esse restituendum. Qua sola derivatione ad legem naturæ id referre potuit Isidorus in c. jus naturale, dist. cum alioquin & contractus depositi ex jure gentium prodierit positivo. l. ex hoc jure ff. de just. & jur. §. sed jus quidem, inst. de jur. nat. gen. & civ. & lex illa, depositum esse restituendum, ab ipsis generalibus constituta sit. Sed & simili referendi modo utitur Ulpianus in l. an inutilis. §. ult. ff. de acceptil. ibi = quia hoc jure utimur, ut juris gentium sit acceptilatio: Nam cum ipsa verbis, ac ita per stipulationem contrahatur d. l. §. acceptum. §. item per acceptilationem Inst. q. mo. tol. obl. intelligendum est juris gentium esse, quia ex ratione juris gentium proficiscitur, quæ postulat unumquodque eo vinculo solvi, quo colligatum est, l. nihil tam naturale ff. de Reg. jur. Ex quo sequitur verbis contractum etiam verbis distrahi posse, nam alioquin quoad inventionem nil minus juris civilis est, quam ipsa sit stipulatio. Ad rem redeo. Lex ista depositum esse reddendum, ut in pluribus eadem manet, sed deficit aliquando, cum repetitio deponentis rectitudine deficit: veluti si arma penes me deposita repetas, ut irruas in patriam, vel furore correptus ut homicidium committas. Amplius rem furatam deposuisti, agis ex deposito, altera ex parte domino rei vendicatione utente, eleganter respondet Tryphonius in l. bona fides. ff. de pos. eam esse justitiam, quæ suum cuique tribuit ut

- ut non distrabatur ab ullius persona justiore petitione: deficit ergo lex illa in quibusdam, dum statuit depositum restituendum esse, at naturæ principia eadem sunt, nec in ullo deficiunt, quoniam mutato rerum ordine idem nos ipsi præeligeremus, & cum nostra petitio justior esset
- 16 jure nostro considerarem minus justæ depositi repetitioni eam anteferri. Sic fidem servare naturalem habet æquitatem. *l. 1. ff. de pact. & grave est fidem fallere l. 1. ff. de const. pec. & tamen non est servanda fides, si pactio fiat expressa, ne dolus præstetur l. si unus. §. illud. ff. de pact.* multisque casibus pacta a Prætoribus reprobantur, quia sint adversus aliquam legem, vel constitutionem. *l. jurisgentium §. Prætor. ff. de pact.* An jus naturæ mutatur? nequaquam, quatenus est recti præceptio, pravique depulsio: nec enim fidem servari vult fovendæ iniquitatis, aut injustitiæ causa, nec in ea ulla fides esse potest, quæ fundamentum sit justitiæ: mutatio accidit in singularibus, in quibus est defectus, ex quo illi universaliter non respondent. Fidem servare universaliter habet rationem boni, at fides in dolosa pactione ab ipso deficit bono. Cum ergo quædam accidunt præter ejusmodi universaliter, quæ prodeunt a lege naturæ, non tam lex mutanda videtur, quia ad
- 17 hæc non pertinet, quam alia lege utendum. Ex iis inferri potest ad ipsum legitimæ jus, quod in legem naturæ passim referunt in *l. cum ratio. ff. de bon. dam. & in §. aliud. aurb. ut cum*
- 18 *de app. cog.* Quamquam opinor esse juris positivi, atque ita disputavi in *vi. ff. de leg.*
- 19 *1. id quod Paulus mihi suppeditat in d. l. cum ratio ibi = Cum ratio naturalis quasi lex quedam tacita liberis parentum hereditatem adjiciat.* Nam eleganter insinuat se non usurpare naturalem rationem ut legem, sed quasi legem tacitam, est enim ratio amoris, & charitatis parentum in filios, non tamen versatur circa justum vel injustum discrimen, quia tunc lex esset: iis libentius relinquimus quos magis amamus, non alios amamus supra filios, & ita quasi lex est, quia lex amoris, vel si vere lex esset, versaretur circa conclusiones, non circa principia: Hæc enim verè sunt a lege naturæ, at conclusiones omnes licet ab iis orientur principiis,
- 20 ab hominibus subjiciuntur, neque plus legitima, quam depositum est de jure naturæ, sed utrumque jure positivo; nam meum & tuum sunt juris positivi, *c. 2. dist. 8. & legitima introducta est post meum, & tuum. Posito autem meo, & tuo, non minus est de jure naturali liberum arbitrium in disponendo, quam successio filiorum, ut scribit Bal. in l. lege, nu. 1. C. de leg. her. ex quo fit, ut jus hoc legitimæ varias receperit mutationes, ut constat ex l. queritur, & aurb. novissima, C. de inoff. te.* ideoque per statutum minui poterit. *Oldr. consi. 135. num. 1.* quod passim receptum est: quinimo nec filio ingrato debetur legitima *d. §. aliud*, sed jam in eo deficit qualitas filii *l. veluti ff. de just. & jur.* jam itaque mutatur subjectum illud, cujus causa illa præcesserat conclusio. Jus ergo illud, quod per modum conclusionis habetur, non est merè naturale, sed positivum ab eo derivatum, quod
- 21 mutationem aliquo casu recipere potest, sic & ipsa alimenta, in quibus major viget ratio, poterit pater filio denegare, qui eum detulerit, *l. si quis §. idem iudex ff. de lib. agn.* namque in eare jam filius esse definit: sed etiam ad naturæ principia facile revocabis; non enim queri filius potest, quia si patris personam gereret,
- 22 idem jus statueret in filium. Deinde non est omittendum multa rectè se habuisse in natura bene instituta, quæ non possunt ita se habere in natura collapsa: In ea enim omnes homines liberi nascebantur *Institut. de libert. in princip.* nec erant distincta dominia, sed omnia communia manebant. At ea depravata, servitus, quæ contra naturam esse dicitur *§. servitus, Institut. de jur. per. §. sed jus quidem Institut. de jur. nat. gent. & civi.* in tantum non est contra jus naturale, ut plurimum sit secundum naturalem legem & rationem; eadem enim lex, quæ recta ratio est, dicitur unam in natura benè instituta, alterum in natura collapsa, & sicut
- 24 medicina secundum eandem artem, ac rationem dicitur vinum sano proficuum esse, ægroto autem nocere, & tamen ars eadem manet; quinimo, quod ex arte juris est, veneni mali, velut rei flagitiosæ non contrahitur emptio; at si mixtum alijs materiis nocendi naturam deponat, & ex eo antidota salubria conficiantur, contrahi poterit. *l. quod sepe §. veneni ff. de contrahen. emptio.* sic servitutis introductio veneno poterit absolute comparari, sed moribus hominum corruptis, bellis exortis salutare antidotum confectum est ex iis adjunctis, ut per illud servari homines dicerentur, a servando,
- 25 non a serviendo servitutis nomine derivato *§. servi autem. Institut. de jur. per.* Qua ratione tertium illud objectum satis superque resolvitur, quia vulgò traditum est quamlibet dispositionem intelligi debere rebus in eodem statu manentibus *l. 2. §. vlti. ff. de adim. leg.* & variatio contingit potius in subjecto, quam in lege; lex enim in hoc magis flectit sese, & accommodat ad subjectum, quod verè mutatur: rursus qui servat, non occidit, facit ex duobus illud, quod sibi in eadem fortuna constituto fieri malit, idque par est *l. penultim. C. de so-*
- 26 *lu.* Ex iisdem poterit explicari, quod ex *Ulpiano* secundo objecimus loco diffiniente jus civile

vile esse, quod nec in totum a naturali, vel gentium recedit, neque per omnia ei servit: non enim recedit in totum, quia semper eisdem retinet principia, quia, ut supra diximus, mutari nequeunt. Amplius, quoniam nulla planè civilis lex fieri potest, vel facta non erit lex, in quantum ipsi resistat, naturæ lege considerata, ut recta ratio imperans honesta, prohibens contraria: hæc enim fons & origo est
 27 cæterarum legum: nam ut doctissimè concludit *Alexander quest. 27. art. 1. §. 2.* cum lex Naturæ sit regula juris inde consequentis, lex omnis debet habere regulam in lege naturali, nec quid poterit sanciri, quod ab hac recta ratione non reguletur, quæ jubet honesta, & prohibet contraria. Ex quo bellissime infertur, legem non esse legem injustam, nec mereri legis nomen. Quod probat *Isidorus in c. erit, dist. 4.* dicens = *erit autem lex honesta, possibilis, justa, secundum naturam.* Tum *Plato in Minoe* sic ait = *Quæ igitur a recta ratione declinant, falseque adherent opinioni, institutaque erunt, non autem leges, tum secundum Martianum in l. 2. hoc tit. omnis lex inventio quadam est, & donum Dei,* lex injusta ejusmodi esse non poterit, nec istud a ratione nostra est diversum: quia omnis lex est a naturæ lege per derivationem; at ea donum Dei est, quia divini Numinis communicatio: ergo lex omnis, vel tamquam ex hac una prodiens poterit existimari donum Dei. Quod si lex non erit, nec poterit obligare in vim legis, & idè ab omni plane ratione abhorret, ne Florentini passim disputari super validitate statutorum, ut not. *Rom. consi. 392. num. 1. Fely. in capitu. quæ in ecclesiarum. num. 13. de constitu. Dec. consi. 37. num. 4.* uti etiam a lege naturæ, ejusque ratione abhorre videtur quod mala fides superveniens usucapionem non impediatur, cum de jure civili satis sit, si justum habuit initium *l. si aliena, ff. de usucap. §. diutina. Institut. eod.* Nam si lex naturæ pravi depulsio est, malam
 28 fidem non potest non quodcumque rejicere, & idè in hac parte videtur mihi jus civile in totum a naturali recedere, quia perpetuè diffiniri potest in totum recedere ab ipsa naturæ lege, cum ab ejus definitione recedit, cum & a re definita recedit, quæ tota per definitionem explicatur juxt. not. in *l. 1. §. 1. ff. de dol. & in l. 1. ff. de testa.* Ex qua parte jus civile in totum recedit, nec juris civilis
 29 fungitur officio, nec servandum est, quia semper declinat ad injustitiam. At institutum quodlibet juris positivi, ut *D. Augustino* placet in *lib. de lib. arb. & refert Sot. libr. 1. q. 5. art. 2.*, eatenus habet virtutem legis, quatenus par-

ticipat Justitiæ rationem. Quare rectè quod retuli, jure canonum emendatur, ne ullo tempore cum mala fide præscriptio procedere queat. *c. vigilantibus, extra de præscrip. capit. possessor. de reg. jur. in 6.* & in hoc, quia concernit peccati materiam, juri canonico standum est, in terris etiam Imperii, & sæculari Foro, ut per *glo. & Jo. And. in d. reg. possessor. Franc. Balb. de præscrip. 3. par. sextæ princ. quest. 2. nu. 1. Rol. a Vall. consi. 6. n. 42. vol. 3.* Ex quibus in causa adhuc vertente respondi non valere Senense statutum, quatenus indistinctè disponat, quod si Creditor patiat labi spacium
 31 viginti annorum, ulterius non audiatur, quia receptissimum est non valere Statutum, qua parte admittit præscriptionem cum mala fide. *Alexand. consi. 99. nu. 8. vol. 4. Rip. in l. nemo potest. ubi de communi. num. 116. ff. de leg. 1.*
 32 *Didac. in d. re. possessor. §. undecimo. nu. 4. Ferd. Vasquez de succ. creatione lib. 1. §. 10 num. 26.* & licet *Castr. in l. sequitur. §. si viam ff. de usuc.* distinguendum putaverit, an statutum dirigat verba ad creditorem, statuens eum non audiri ulterius, ut hoc Senense, vel ad debitorem decernens eum præscribere, ejusque distinctionem sequantur *Thom. Ferrat. caut. 38. Bojus de stat. urb. præscr. gl. 1. nu. 18.* parum tuta existimanda est, quia est velamentum quoddam, quo latenter ad eundem illicitum pervenimus effectum, ac viam aperit canonicæ sanctionis eludendæ, cum ita per indirectum facile sit cuique civitati verbis ita conceptis iniquæ præscriptionis effectum admittere, quod evitandum est *c. si civitas de sent. excom. in 6.* Quare jure displicet *Corneo consi. 177. nu. 3. vol. 4.* & latius *consi. 180. nu. 1. vol. 3.* nec rectè quadraret etiam statuto Senensi, quia & in rubro, & in nigro apertè decernit debitum esse præscriptum, & ulterius non audiri disponit, tanquam consequens præscriptionis. Sed tum hujus statuti, tum aliorum quorumcumque solidissima defensio est, & Consulentiis, & Jusdicentibus amplectenda, quæ ab eodem *Castrensi* deducitur in *d. §. si viam in fin.* ut si statutum non faciat expressè mentionem de malæ fidei debitore (ut credendum est statuentes omnes ab hac saltem expressione abstinere, quia nec valere posset statutum, & forte alterius fori suspicionem induceret adversus eos) recipiat hac in parte ex jure Canonum passivam interpretationem, ut de bonæ fidei debitore duntaxat intelligatur, ac eum ad beneficium præscriptionis admittere, quia non est existimandum ut verbis generalibus velit comprehendere casum, super quo disponere non potest, & ita consultit *Sac. consi. 86. nu. 10. vol. 1. Corn.*

1. *Corn. d. conf. 180.* & hanc veram, & communem esse opinionem & conclusionem tradit *Vasq. d. par. 1. §. 10. nu. 29.* Nec excogitandæ sunt cautelæ, quibus, quasi anguem sub herba, peccatum latere, ac nutrirî curemus, & debitori malam fidem non obesse velimus, quæ in foro poli damnum irreparabile parit. Lex ipsa naturæ hanc malam fidem redarguit, ad quam, ut ad institutum redeamus, velut ad fontem
 34 unde deriventur leges civiles omnimodo sunt reducendæ: & ideo constituendum est, ut argumento satisfaciamus, ubicumque naturæ legem consideramus pro rectitudine rationis, juri civili
 35 ab hac ipsa lege non licere vel minima ex parte recedere. Verum ab hac ipsa ratione, ejusque primis principiis quædam promanant conclusiones universales, quædam particulares: universales hoc modo, bonum est faciendum, restituere depositum bonum est, ergo restituendum. Particulares hoc modo, malum est vitandum; Sempronium reddere gladium Cajo furenti, malum est, ergo a Sempronio vitandum. Inspecito hic officium juris civilis. Statuit in universum gladium furioso non esse reddendum, & in hoc animadvertit propter additam circumstantiam illam primam universalem deficere conclusionem, defectum tamen ex ipsa naturæ lege concludit, idest ex ipsa rectitudine rationis concludit, quæ non deficit in illo particulari, nec in suo universali, bonum est faciendum. At defectus est in eo, quod homines subjiciunt, depositum restituere bonum est, quia accidit hoc
 37 su bonum non esse, aut potius est in ipsa rei natura, quæ inconstans & varia est; nec in totum recedit ab illa universali conclusione, depositum esse reddendum, quia nec contrarium statuit, nec in totum deservit, quia furioso reddi negat. At inquis, negat idipsum lex etiam naturalis in illa particulari conclusione. Respondeo juris civilis non est legem ferre de Sempronio, sed juris est naturalis, quod hac
 38 ratione semper bonum, & æquum est *l. jus pluribus ff. de just.* quia relatum ad singula numquam errat, quia judicat ex circumstantiis. At jus civile non in singulas personas ferendum est *l. jura hoc situ.* Itaque versatur jus civile non circa legem, idest rectitudinem rationis, non circa ejus prima principia, non etiam circa conclusiones particularium, sed universalium, quia & hoc ipsum universaliter fertur. Quod pertinet illa *Aristotelis* differentia inter jus & justificationem, injuriam, & injuste factum, quia Sempronium non reddere gladium Cajo furenti est quid justè factum, non ipsum jus civile: hoc enim est illud universale, gladium furioso reddendum non esse. Jus ergo pro illo jure universali usurpatur; qua ratione ex ipso

met *Aristotele in d. c. 7.* fit apertum, eum quatenus jus ipsum naturale mobile esse sentit, idem referre ad ejusdem juris universalis, quod eam
 40 habet rationem, quia jus naturale item, & civile jus non singulorum gratia dumtaxat consideratur, sed ad civitates bene institutas referatur: sed non ita usurpat *Paulus in d. l. jus pluribus.* quia eo modo immobile semper est, ut semper bonum, & æquum. Sed nihil magis ab *Aristotelis* sententia distat, quod supra de vino, ac veneno attulimus, ut ex *Michaele Epheſio* ejusdem *Aristotelis* interprete explicatur, ac illa verba -- *Quamquam apud Deos fortasse nullo modo est,* ostendunt totam mutationis causam ab ipsa depravata natura pendere: alioquin omnibus in naturali bonitate perseverantibus jus ipsum esset immobile. Sed unus superesse videtur scrupulus, quo videtur naturæ legem unam & eandem esse apud omnes, quod *Justinianus in §. sed naturalia, inst. de jur. nat. gent. & civ.* videatur plura supponere ea consideratione, quæ dicit esse immutabilia. Verum apud *Justinianum* ea divisio juris retineri videtur ibi, ut in homine sit jus naturale duplex, alterum quod sibi commune est cum cæteris animantibus, alterum quod sibi soli a natura insitum sit, & dubitationem faciebat juris civilis assidua mutatio an, unum vel alterum naturæ jus tollere posset, ideoque ait -- *Sed naturalia* &c. quia neque naturale jus sibi cum cæteris animantibus commune, nec quod ipse solus ex divina providentia accepit, mutare potest, sed utrumque immutabile manet.

Quàm absoluta, quàm perfecta Natura lex sit ex Cicerone deducitur simul, atque laudatur. Cap. IV.

- 1 *Legem naturæ immobilem esse ostenditur ex Cicerone.*
- 2 *Legem positivam improprie, & secundum popularem rationem dicimus legem.*
- 3 *Lex naturæ a Deo Opt. Max. originem ducit.*
- 4 *Accursii intellectus reprobat ad l. 2. C. de in jus voc. & novus datur.*
- 5 *Lex naturæ divini luminis dicitur communicatio.*
- 6 *Declaratur l. 2. ff. de usufr. ea re.*
- 7 *Jus civile multis casibus naturalem mutat rationem.*
- 8 *Jus civile naturalem non mutat rationem, quæ circa justum sit, vel injustum.*
- 9 *Beneficium restitutionis lex non concedit mineri dolo, vel fraude contrahenti.*
- 10 *Lex naturæ est norma legitimi juris.*
- 11 *Juris naturæ semina nobis ingenta describuntur, ac declarantur ex Cicerone.*

- 12 Lex naturæ instituit hominem quoad Deum, seipsum, & societatem humanam.
- 13 Justum, & injustum, æquum & iniquum ex circumstantiis sepe mutantur.
- 14 Statutum occidendi Crassatorem, vel Bannitum favorabile dicitur in publicum bonum directum.
- 15 Lex naturæ non deficit, etiamsi deficiat lex scripta, vel consuetudo.
- 16 Rationem pro lege allegare sat est.
- 17 Rationem esse animam legis.
- 18 Reprobatur opinio Baldi in l. lege nu. 2. C. de leg. hæc.
- 19 Statuta sine ratione, cum sint uti corpus sine anima, reprehendi possunt.
- 20 Ratio est recta rerum omnium agendarum, ac legum condendarum regula.
- 21 Disciplina juris civilis non tam a lege tabularum, a Prætorum edictis, quam a lege naturæ, & ratione hauriri videtur.
- 22 Distinctio justî, & injusti ad æternam legem refertur.
- 23 Lex naturæ, & distinctio justî, & injusti eadem apud omnes.
- 24 Animi perturbationes, ut funes nos trahunt, & invicem retrahunt.
- 25 Lege naturæ sensibus normam præscribimus.
- 26 Dei providentia infinita; prudentia autem hominis finita est.

HÆc ipsa naturæ lex, tum alia præcipuè ratione est immutabilis, ac semper eadem manet, quod perfectissima sit, & absolutissima; qua enim parte divini luminis communicatio est tum recta, & ab ipso Deo Opt. Max. tracta ratio Legislatorem divinæ providentiæ habet. Quod si aliqua ratione mutanda foret, mutatio diceret imperfectionem in lege, quæ quantum absit ab ea, non potest ornatiùs simul ac verius explicari quam Tullii verbis ex 3. de Re-pub. a Firmiano relatis. c. 8. de vero cultu, & a Barone in §. sed naturalia, inst. de jur. nat. gent. & civ. Verba sunt hæc. Est verò vera lex recta ratio naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, & sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando a fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetat, nec improbos jubendo aut vetando movet. Huic legi nec propagari fas est, nec derogari ex hac aliquid licet, nec tota abrogari potest, nec verò per Senatum, aut Populum solvi hac lege possumus, nec est querendus explanator, aut interpret ejus alius, nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia post hac, sed & omnes gentes & omni tempore una lex, & sempiterna, & immutabilia continebit, unusquisque erit quasi magister, & Imperator omnium Deus: ille legis hujus inventor, disceptator, lator, cui qui

non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia, quæ abutantur, effugiet. Quis sacramentum Dei sciens (ut subjiciam verba Firmiani) tam significanter enarrare legem Dei possit, quàm ille homo longè a veritatis notitia remotus expressit, & verè hanc veram legem appellat, quod cæteræ positivæ, quibus utimur, minus propriè leges sint, & secundum popularem rationem legem appellamus, quæ scripto sancit, quod vult, aut jubendo, aut vetando, ut idem est author, quia Populus Romanus eam intelligebat legem esse, quam ipse senatorio Magistratu interrogante veluti Consule constituebatur §. Constat. Inst. de jur. nat. gent. Atejusmodi lex a Deo Optimo Max. originem ducit. Is autem tanquam summus, ac summæ prudentiæ legislator, quem nec momenta temporum, nec rerum etiam singularum circumstantiæ latere unquam poterunt, legem hanc in omnes homines diffusam voluit omni tempore valituram, omni loco, ac ab omnibus perpetuò legem servandam proposuit, ac præscripsit. Ideoque ignorantia velamento nemo se poterit aliquo modo excusare; non rusticitas, non sexus justam ignorantia causam præbent in iis, quæ secundum naturalem rationem scire tenemur l. 2. C. de in jus vocan. ubi Gordianum minus rectè Accursius intellexit, dum dicebat ea ratione rusticitatem non excusare libertum, qui patronum sine venia in jus vocaverit, quia naturali ratione honor hujusmodi personis debeatur, naturalem rationem non pro jure naturali accipiendam, quia hoc falsum esset: eo enim loco nihil aliud quam naturale jus opinor significare Imperatorem, alioquin sequeretur libertum quovis argumento erga patronum ingratum in legem naturæ minime peccare, quia jura patronatus, ac libertorum status non sit a lege naturæ; sed res se aliter habet, ut Cicero Tarquinii exemplo probat, quod supra retulimus. Neque hæc divini luminis communicatio, quam legem naturæ dicimus, a Deo Optimo Max. prodiit, ut in natura bene instituta solummodo & lex, & regula esset, sed ut quantumcumque res humanæ mutarentur, hominem in sylvis, & civitatibus æquè regeret, in bello, & in pace, intra domesticos parietes, & in foro; nec verò prius servitute inducta beneficium manumissionis invasit, quam ob acceptum libertatis beneficium hæc ipsa naturæ lex manumisso imperaverit etiam, ut honorem deberet patrono, quem qui se debere recusat, is protinus etiamsi nulla civilis lex adesset, in naturæ legem peccat; nec enim ab eo, quod honestum est, aliquo modo recederet, quin ab ipsa Naturæ lege recedat. Etiam uno loco, si tamen ejus dilucidandi

dī gratia veniam sperare liceret *Cajus*, & *Tribonianum*, ac ejus *Asseclas* in ipsa naturalis rationis acceptione notari posse summopere vereor; cum in *l. 2. ff. usufr. ea. re.* dicat *Cajus* Senatusconsulto non id effectum esse, ut pecuniæ usufructus propriè esset, subjicit hæc verba. *noc enim naturalis ratio auctoritate Senatus mutari potuit, sed remedio introducto cæpit quasi usufructus haberi.* Hic autem naturalem rationem pro lege usurpat *Cajus*, quam immutabilem esse constat; at cum nulla hac in re sit ratio justī vel injustī, boni vel mali, honesti vel fraudis, nulla quoque lex naturæ erit, quia nihil ad eam, an pecuniæ usus fructus proprius sit, vel improprius; aut verò usurpat pro discursu rationis in naturalibus cum applicatione ad civilia, argumento ducto ab iis, quæ sunt, ad ea quæ intelliguntur, & falsum opinor quoad usufructum Senatum non potuisse naturalem mutare rationem. Naturalis ratio eò respicit, ut non possimus uti pecunia nisi consumendo, & per erogationem; sic enim assidua permutatione videtur consumi, & extinguī §. *constituitur Inst. de usufruct.* non videtur salva esse substantia: Cum autem usufructus sit jus utendi; fruendi alienis rebus salva rerum substantia, jam repugnat perire, & consumi substantiam, & esse usufructum, ac ita naturalem rationem inducere videtur *Accursius in d. §. constituitur*, & alii post eum. At satis poterat hanc mutare rationem negligendo Senatus; sic naturalis pugna est, ut quis decedat pro parte testatus, & intestatus, & tamen potuit jus civile hanc mutare rationem *l. jus nostrum ff. de reg. jur. l. 1. ff. de mil. test.* Tum ex naturali ratione est, ne contractus claudicare debeant, & tamen in pupillo sine auctoritate tutoris contrahente secus est *l. 1. ff. de re vendi.* Ita ne minor natu majorem adoptet ex naturali ratione est, non lege naturæ, nihil enim ad eam §. *minorem Institut. de adopt.* jus tamen civile deserit, aut mutat rationem naturalem in eo, qui licet filios non susceperit, in nepotem aliquem adoptet *d. §. minorem ver. licet.* Potuit ergo jus civile a naturali ratione recedere, eamque, si non in rebus naturalibus, in civilibus & quæ intelliguntur, mutare, negligere, deserere, vel amplecti, dummodò non sit circa justum, & injustum, quia non tam ratio, aut modus quidam naturalis, quam lex naturalis esset; quod & in aliis multis constat, quæ consultò omitto. Sed fortè cum posset, non debuit, quia in relatis casibus jus singulare inducitur, & hæc similia jure singulari constitui possunt. At Usufructus rerum, quæ consumuntur usu, jure communi omnium gratia induci cum deberet, non

debut contra naturalem rationem induci, à qua jus singulare recedit, jus commune nequaquam, ex quo noviter potest declarari *l. jus civile, sup. de just. & jur.* Vel dic, quod in oppositis speciebus id sit contra naturalem rationem; At in usufructu contra naturalem & civilem. Et sic, non obstat §. *minorem ver. licet*, ubi jure communi illud recipitur, non jure singulari, quia nullo modo est contra civilem rationem. Redeo ad naturæ legem in omnes diffusam ab hoc ipso capite deducitur, ut minoribus in delictis, & ubi dolo versati sunt, beneficium restitutionis denegetur *l. si ex causa §. nunc. ff. de minor.* Sic si per mendacium majores se dixerint *l. 2. C. si min. se ma.* ubi redditur ea ratio, quia deceptis non decipientibus succurrendum est; si rationis rationem quæramus diligentius ex lege naturæ, cujus ex proprio dolo reus est, ab hoc beneficio excluditur, neque Prætor qui eo edicto, ut plerisque naturalem sequitur æquitatem *l. 1. ff. de mino.* potuit minorem in fraude constitutum audire; is enim lege naturæ condemnatus est, quem jus civile absolvere, aut relevare aliter non posset, nisi in totum à naturæ lege recedat. Eodem modo non tam lex *Ælia Sentia*, quam hæc ipsa naturæ lex rescindit & 10 numissiones in fraudem Creditorum factas. Sed cur hæc commemoro? Uti in omnes homines, sic in toto jure civili est ejusmodi lex diffusa, ut totius legitimi juris norma, & regula esse videatur: nam ut rivi à fonte ducuntur, ita à naturæ lege jura omnia derivantur, quinimo si secundum naturæ institutionem homines vixissent, ea sola omnibus sustentura fuisset: nos enim & colere Deum, Patriæ & Parentibus decet obtemperare. Ab hac denique lege (ut scribit *Tull. 2. de invent.*) totius humanæ vitæ initium videtur esse profectum, & omnia sub hac lege comprehendi ostendit ibi — *Natura* 11 *jus est, quod non opinio genuit, sed quedam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem; Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ, quam divinam vocant, curam, ceremoniamque affert: Pietas, per quam sanguine conjunctis, pariterque benevolis officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi continetur voluntas. Vindicatio est, per quam jus & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecellentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea,* 12 *quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.*

dicuntur. Hæc si consideremus, intelligemus legem hanc totum hominem, & erga Deum, & erga se ipsum, ac societatem humanam instituere, & nihil omittere, quod eundem intra justitiæ & honestatis tramites omni tempore contineat, & quo vocat ad officium jubendo, & vetando à fraude deterret, jam omnia gradibus suis complet. Mirum tamen esse videtur, quod Cicero huic legi propagari fas non esse dicit: nam vel frustra positum est jus civile universum, aut eidem addere fas est; ex eo enim maximè constat, quod aliquid addat, vel detrahat, *l. jus civile ff. de just. & ju.* Sed vel si omnia quasi rivus ad fontem, ad naturæ legem referamus, quod ab ea deriventur, hæc ipsa derivatio species quædam propagationis esse videtur, tum si unum dicat in ratione bene instituta, aliud in natura collapsa jam propagari videtur. Quid erit dicendum? Id si referatur ad rei definitionem, verè dictum esse videtur: nam justum & injustum, æquum, & iniquum, officium & fraus ex loco, tempore, personis, ac circumstantiis sæpe mutantur: veluti si ponamus occidere aliquem injustum, & iniquum esse: at Bannitos, & Grassatores nullo odii rancore, sed pro bono publico, & justitiæ zelo occidere justum est, ita dictante, ac permittente statuto, quod in ejusmodi casu non tantum valet, sed favorable est. *Bart. Conf. 188. Statuto Castri Plebis in fine. Jas. in l. si idem., n. 4. ff. de jurisd. om. jud. Dec. post Baldum in c. dilecti n. 31. extra de excep. idem conf. 65. n. 3. & conf. 326. post. n. 3. & utrobique de communi.* Non tamen propagatur lex, quin sit eadem semper justæ præceptio, pravique depulsio: nihil enim est, quod lex ista non comprehendat. Sed etiam *Bald. dum conf. 83. n. 7. vol. 1.* ait naturalem esse rationem, quæ in cunctis rectè responderet, & adducit *l. si me, & Titium ff. si cert. pet.* nonne hanc legis hujus perfectionem cognoscere, ac fateri vilis est? Et certè quid mero jure civili responderi potuisset in specie illa *l. si me*, nisi lex ipsa naturæ bonum illud & æquum insinuasset? Tum Prætor nisi huic legi fuisset semper innixus, quomodo ex nimis juris civilis subtilitatibus potuisset se ipsum evolvere, & educere? Facit *l. Posthumus ff. de inju. rup. re. l. ei qui ff. de acq. her. §. sui autem, inst. de her. qual.* Nullibi enim à juris subtilitate recedit, quum ad naturæ simplicitatem hac ipsa lege dictante conetur accedere: similiter quacumque lege scripta, vel consuetudine deficiente hæc ipsa nunquam deficit. *c. secundo requiris §. ult. de appell. Aymo. conf. 31. n. 5.* Ad idem pertinet, quod passim circumfertur, sat esse rationem pro lege allegare. *Cle. v. in prin. ubi not. Card. de elect. Bald. d. conf. 38. Aymo. d. conf. 31. & conf. 326 n. 13.*

Quò respexit *Modestinus*, cum dixit naturalem sufficere justitiam in *l. scire oportet. §. 17 sufficit ff. de exc. tut. & usurpat Corn. conf. 98. n. 3. vol. 3.* tum eandem mentem, & animam legis esse receptum est ab omnibus in *l. adigere §. quamvis ff. de jur. patr. in l. cum ratio ff. de bon. damn.* Quare admodum vereor, ne defendi possit, quod tradit *Bal. in l. lege n. 2. C. de leg. her. ut valeat statutum sine ratione*, dum tamen nullius præjudicium contineat. Primum quia totius Civitatis præjudicium contineat ejusmodi statuta condere, quæ rationem non habeant, quia & eludi & reprehendi facile potuerunt, quod cavendum est *c. si civitas, de sent. exc. in 6. l. Salvius Arist. ff. de leg. præj.* Tum secundo, quod pertinet ad rem nostram, erit statutum sine ratione, quasi corpus sine anima: neque verò, quod dicitur rationem esse animam legis, ad aliam rationem referendum est, quàm ad hanc rectam, & nobis insitam, quæ rerum omnium agendarum, tum maxime legum condendarum est regula, ut idè sine ratione lex sit, quæ non habeat rationem honesta jubendi, & contraria prohibendi, quia necesse sit rationem illam particularem huic universali respondere, alioquin rationis nomine erit indigna. Tertio nullius continere præjudicium, & sine ratione valere, repugnantiam continet, quod unicuique etiam in particulari præjudicium sit ligari statuto ratione carente. Atque ideo sicut admodum difficile est imaginari statutum sine ratione, ita quod tale statutum nullius contineat præjudicium, videtur ferè impossibile. Quarto statutum contra rationem nec *Baldus*, nec quilibet alius valere affirmabit, quod hoc ipso injustum sit, sed hoc ipso quod est sine ratione, si quis diligenter intueatur, contra rationem est. Tandem statutum hoc non derivatur ex lege Naturæ, quæ recta ratio est, & regula omnis juris consequentis; ergo tale statutum nec regula, nec jus erit, ac idè si quovis alio modo valeat, in modum legis certè non valebit. Igitur (ut denique concludatur iste sermo) universa juris disciplina non tam a Prætoris edicto, XII. tabulis, aut cæteris præscriptis, senatusconsultis, constitutionibus, quàm ab hac ipsa lege naturæ, tota ab hac recta ratione videtur hauriri; ex hac una lege cæteri legumlatores assequuntur, quò regant Populos, quò cæteras stabiliant leges, quò in improbos animadvertant, quò bonos tueantur, quò præcepta salutis, gloriæque suis civibus edant, ad decus hortentur, à flagitio revocent, ut consolentur afflictos, ut facta, & consulta sapientum, & fortium virorum cum improborum ignominia sempiternis prodant monumentis. Hæc ipsa justæ, & injustæ distinctio ad illam æternam rerum omnium legem sic referri videtur, ut mentem

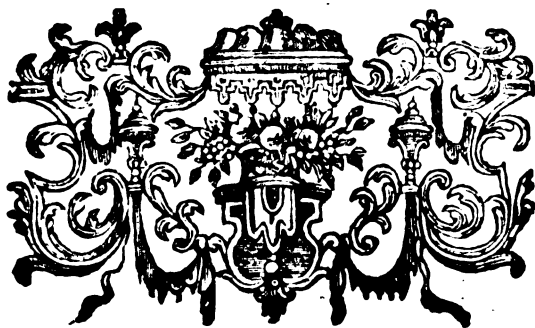
mentem nostram attollat, cœlum, terram, maria, rerumque omnium naturam perspicere, ea unde generata, quo recurrant, quando, quomodo obitura, quid in iis mortale & caducum, quid divinum, æternumque sit intueri; ipsumque Deum Opt. Max. ea moderantem & regentem pene apprehendere doceat, ac nos ipsos non tam ut populares alicujus definiti loci, quàm etiam ut totius orbis cives instituat, moderetur, ac

23 regat. Et quamvis Athenas, Romam, Senasque non nominet, ubique tamen est eadem & sempiterna vocans ad officium, à fraude deterrens; quam qui rectè sentit, & intelligit, is seipsum (quod Apollo præcepit Pythius) optimè noscit: quia quod in se divinum, & immortale est, intelligit, & secundum hanc divini luminis communicationem, naturæque bonitatem, Dei gratia accedente, super astra evehitur. Contra verò, qui seipsum huic non subjicit legi, & ipsi non obtemperat, à semetipso recedit ab hac ipsa lege recedens, & se fugit; imò potius ad se ipsum quasi hostis ad hostem affici videtur, atque intestino bello summo opere cruciatur, & si pars inferior intumescens exuperat, turpem sui ipsius victoriam consequitur, & ejecto legitimo Domino tyrannum admittit, & anguem in sinu proprio nutrit. Nam animi perturbatio-

24 nes, ut apud *Platonem* Atheniensis docet: 1. *de legi.* quasi funes ingenitæ trahunt nos, & invicem retrahunt ad contrarias actiones, ubi virtus & vitium, justum & injustum, fraus &

25 officium discreta versantur. Hac verò lege tanquam regula quadam perpetua, & sensus moderari, & affectibus cunctis normam præscribere datum est, & ita verum libertatis usum in usu jucundissimæ servitutis collocare. Quam igitur piè, quam sanctè *Tullius* de hujusmodi lege sentit? Quis non mirabitur hominem assidue versatum in tenebris, fabulosaque religione edoctum, Idolisque mendacibus excolendis assuetum tam sapienter, tam verè de lege Naturæ, ejusque à Deo derivatione verba fecisse, ejusque pulchritudine ita delectatum, ut præclaram, atque simillimam ejus imaginem, aut potius ejusdem legis causas, & effectus, non modo animo conceperit, sed verbis etiam expresse-

26 rit, atque depinxerit? Cum itaque naturæ lex à divina providentia prodierit, quæ tum perfectissima est, tum etiam infinita, non potest non esse numeris omnibus absoluta, hominis autem prudentia cum finita, & imperfecta sit, legibus ferendis suffectura non est, si legislator, quantum fieri poterit, eas legi Naturæ non subjecerit, atque conjunxerit.

ALEXAN-

ALEXANDRI TURAMINI J. U. C.

AD RUBRICAM DE LEGIBUS

LIBER SECUNDUS.

Cur sola Naturæ lege, cùm absolutissima sit, homines minimè contenti leges civiles instituerint Cap. I.

- 1 Rei perfectæ addi non potest.
- 2 Addere legi naturæ, & dicere perfectam repugnant.
- 3 Juris ars naturam imitatur.
- 4 Hominum improbitas legibus condendis dedit occasionem, & numero 40.
- 5 Legis effectus est, homines non solum metu, sed præmii spe bonos efficere.
- 6 Lex ad hominum malitiam coercendam inducta.
- 7 Interest Civitatis malis eam purgare hominibus, & delicta impunita non esse.
- 8 Omnes tenemur agere, quod justum est.
- 9 Obedientia in patriam, & parentes licet à natura sit, ejus mensura juris civilis est.
- 10 Defensio adversus vim, & injuriam naturaliter est justa.
- 11 Nemo judex in propria causa.
- 12 Aggressus præsumitur ad sui facerè defensionem.
- 13 Defensio corporis ad rerum defensionem an extendatur, legitimo jure definitur.
- 14 Lex causas ingratitude filiorum, & legitimam eorundem metitur.
- 15 In mensura justii variatio est.
- 16 Inter naturalia præcepta interdum dissensio est.
- 17 Lex naturæ neminem cum aliena jactura vult fieri locupletem.
- 18 Lex naturæ Populi salus esto.
- 19 Varium jus circa usucapionem.
- 20 Jus civile in usucapione à canonico coangustatum.
- 21 Remedium præscriptionis an sit odiosum.
- 22 Distinctio Accurtii à Gratiano relata, & quomodo ab Authore confirmetur.
- 23 Opinio Misingerii refertur.
- 24 Opinio Gratiani ad impulsivam, non finalem causam refertur.
- 25 Statutum permittens Bannitos odio occidi non valet.
- 26 Opinio Authoris circa usucapionem.
- 27 Nulla præscriptio ratione finis odiosa, nisi deficiat in circumstantiis.
- 28 Usucapio publico bono, & æquitate nititur.
- 29 Ex communi utilitate jus naturæ cum civili conciliatur.
- 30 Præscriptionem rejicere viam litibus aperit.
- 31 In usucapione bonum publicum spectatur, post privatam.
- 32 Ob opportunitatem loci, vel temporis plura inducuntur, licet ratio naturæ ubique justa imperet.
- 33 Domini utilis ficta species Senis inducta.
- 34 Opportunitas à quibus sumatur circumstantiis.
- 35 Legum mutationes, abrogationes, repugnantia unde oriuntur.
- 36 Una est officina boni & equi.
- 37 Quoddam malum est quia malum, quoddam quia prohibitum.
- 38 Leges humane tanquam regulæ hominibus constituantur.
- 39 Legibus scriptis humane consulitur fragilitati.
- 40 Jus honorarium uti juris civilis viva vox, ita naturalis jus positivum est expressio.
- 41 Cur lex dicatur Prudentum virorum consultum

Uamquam satis ex præcedentibus constare videatur legem solam naturalem esse verè legem, mihi tamen hoc in libro de lege civili tractaturo in ipso vestibulo res ipsa dubitationem affert, ac suspicari

cogit, ne ex toto firma, solidaque sint, quæ de lege naturali, ejusque perfectione tradita sunt; neque enim fieri potest, quin sese prima fronte objiciant populorum instituta, vel tanquam su-

- 1 pervacanea, vel naturæ legi aliquid addentia.
- 2 Quod si rei perfectæ addi non potest l. 4. cod. de

C

donat. que sub mo. addere legi naturali, & asseverare eam undequaque perfectam, non modicam videtur repugnantiam continere. Quod si natura nihil frustra esse patitur, ut per *Aristotelem* I. de cælo text. 32. & alibi sæpe hæc nostra juris ars, quæ naturam imitatur §. *minorem inst. de adopt.* frustra juris civilis esset ars, si jus ipsum civile frustra positum esset; Aut si frustra non est positum, accusabimus fortè naturam ipsam, quæ cùm cæteris omnibus vel minimis etiam in re defecerit, nulla ex parte soleat, hac ipsa in re defecerit, quæ cæteris potior esset? Atqui difficultatem

- tem hanc doctissime quidem, & ornatissime explicat *Albertus de lege, jure, & equi. c.*
7. Tres autem rationes adducit, quibus ostendit fuisse amplius leges civiles instituendas; earum præcipua tertia mihi videtur, ut cum irreperit regnandi libido, ac depravati ob id fuerint hominum mores, furta, cædes, rapinæ & his similia [frustra reclamante lege naturæ] committi cæperunt, ipsa hominum improbitas legum condendarum occasionem præbuisse, aut potius necessitatem attulisse videtur, idque nobis *Isidorus 4. dist. c. 1.* apertè testatum relinquit his verbis = *Factæ sunt autem leges, ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur audacia & nocendi facultas.* Eaque ratione vel maxime præcipuus legum humanarum effectus est homines non solum metu pœnarum, sed etiam præmiorum exhortatione bonos efficere *l. 1. ff. de just. & jur.* quod ad eorundem improbitatem, & malitiam corripiendam, & coercendam introducæ sint. Igitur quantum interest & malis hominibus purgare civitates *l. congruit ff. de off. præf.* & ne delicta remaneant impunita *l. ita vulneratus ff. ad l. Aquil.* Tantum humanas leges condere videtur fuisse salutare. Quare quizri potest, si vel populus aliquis secundum legem naturalem prorsus viveret, & nulla in parte ab illa simplicitate, rectaque ratione recederet, an legitimum jus necessarium foret. Quod, si superior ratio legum introducendarum sola fuisset, aliquam haberet dubitationem, sed ex sequentibus rationibus apertè definitur: secunda enim ratio fuisse videtur, quod licet omnes teneremur agere, quod naturaliter justum esset, & ipsum justum naturale esset apud omnes idem, & à se ipso non differret, tamen, ut *Aristoteles 5. Ethic. c. 7.* docet, sicut granum & vinum mensuras quasdam habent, quæ non sunt apud omnes eadem, & sæpe vini & frumenti majores sunt ubi emitur, minores ubi venditur, vel è contra, ita & in legibus accidit. Ut Patriæ, ut Parentibus pareamus est à lege naturæ *l. veluti ff. de just. & jur.* at quousque hoc præcepto Patri teneamur, non satis à natura est definitum, sed ex Juris civilis dignoscitur mensura, quæ varia sæpe fuit; aliquando jus vitæ, necisque tribuit. *l. in suis ff. de lib. postb.* nunc verò jus vendendi certo in calamitatis casu. *l. 2. Cod. de Patr. quib. lib. distr.* Adversus vim, & injuriam se defendere naturaliter est justum. *l. ut vim ff. de just. & jur.* Quis autem diffiniet an quod aliquid fecerit, sic totum ad defensionem fecerit, ut moderamen inculpatae tutelæ non excefferit? an ipse in propria causa judex erit? neque fas esse videtur
2. *l. ff. quo leg. & C. nequis in sua ca. jud.* an adversarius? & eadem repellitur ratione. Tertius forte? sed cum iste etiam oderit, vel amet, tum voluptas & dolor ipsius judicia obumbret, ut ait *Aristoteles 1. Reth. c. 1.* debuit solum ab optimo legislatore id ipsum quantum potuit certa lege definiri: veluti si sit aggressus non aggressor præsumet ipsum ad defensionem fecisse. *l. 2. ub. not. Bal. c. ad. l. Corn. de sic.* maxime si aggressor cum armis fuerit aggressus *Alex. conf. 76. nu. 4. & conf. 109. nu. 2. vol. 1.* & videtur diffinire. *l. sed & si quicumque ubi not. Bar. ff. ad l. aq.* considerandum est etiam si potuit fugere, si tenebatur justa notata *in. d. l. ut vim.* Quamquam receptius est, ut non augeat etiam si posset, culpæ non adscriberetur, *Jas. in d. l. ut vim. nu. 38. Alex. d. conf. 109. nu. 4. Corn. conf. 162. nu. 7. vol. 1.*
- 13 *Car. in §. Homicidium vero, atque aded:* Tum verò, quod licet pro defensione corporis, an licere deberet pro defensione rerum nostrarum, sola civili debuit lege diffiniri *l. 1. Cod. und. vi.* At
- 14 quæ potest rerum prædictarum mensura constitui nulla civili lege lata? Esto etiam legitimam filiorum esse à lege naturæ, quis tamen debuit ipsius constituere quantitatem? & cum vel ipsa naturalis quoque ratio filium ingratum à legitima repellat, an pater pro arbitrio suo causas ingratitude existimare debuit, an lex ipsa metiri? Summa igitur variatio est in ista justis mensura, licet justum ipsum ceu triticum, quoquomodo metiaris, semper idem esse concedamus. Tertia Alberti ratio ea est, quod quædam inter ipsa naturalia præcepta dissensio interdum appareat, uti in deposito restituendo *Tripboninus* exponit *in l. bona fides ff. depo.* sed
- 17 in usucapione conspicua magis dissensio est: Lex naturæ postulat neminem fieri locupletem cum aliena jactura *l. nam hoc natura. ff. de cond. ind.* quæ regula semper obligat bonæ fidei possessorem domino petente ad restituendum; ob id tamen evenit, ut dominia plerumque essent
- 18 in incerto, ut non esset aliquis litium finis. Lex etiam naturæ illa est, Salus Populi suprema lex esto: Quis duobus iis capitibus adductis statuere debet in hac re quod potius esset? & ubi receperis bonum publicum privato anteferendum, quomodo aliquem dominium
- 19 rei suæ amittere introduces? quanti temporis negligentia? In hac ipsa plurimum variatum est apud ipsos legumlatores: primum enim anno ubique uno res mobilis, biennio in solo Italico duntaxat usucapi cœpit *Inst. de usuc. in prin.* mox usus docuit dominos citius quàm justum esset, dominia rerum suarum amittere, ipsumque usucapionis beneficium non nisi quadam cum iniqui

iniquitate ad solam Italicum restringi, ac utrumque ab ipso Justiniano est emendatum *l. 1. c. de usuc. transf.* Quia verò nihil est, quod tam facile ad injustitiam declinare valeat, quam præscriptionis remedium, variis modis primum à Jure civili, postea à Jure Canonum coangustatum est: A Jure civili, ut si res affecta vitio reali furti vel rapinæ possideatur, §. *furtivæ inst. de usuc.* si res ipsa usucapi non queat, quia non sit in commercio, ut res sacra vel religiosa, §. *sed aliquando inst. eod.* si ab initio malam habuerit fidem possessor *Inst. de usuc in princ. l. si ex aliena. ff. eod. l. 2. c. de præscr. lon. tempor. si ex falsa causa possideat. l. Celsus ff. eod.* sed quod à Jure civili contra naturalem rationem inducebatur, ne mala fides superveniens noceret usucapioni semel inceptæ, à jure Canonum justissime emendatum est, ut superiori libro exposui, 21 ut in *c. possessor de reg. jur. in 6. in c. vigilant. de præscr.* Hinc diffiniri potest, quod à nostris aliquando tractatum est, an odiosum 22 existimandum sit præscriptionis remedium; & Gratianus in *c. placuit. §. præscriptionum 16. q. 3.* Glossatorum distinctionem videtur sequutus quod præscriptiones quædam introductæ sint favore possidentis, quædam odio non petentis tantum, quædam vtriusque causam, ac ita favorem & odium contineant: Quod mihi videtur verissimum, & confirmari *ex. l. ult. c. de ann. excep. & ita planè sentit gl. in l. ult. ver. ex utroque c. de edict. D. Hadr. tol. ubi sequitur Bart. in prin. Saly. v. 24. jas. nu. 1. tum gl. 23 in ver. per triennium inst. de usuc.* At ibi Mysing. in *rub. nu. 15.* censet omnem præscriptionem ratione finis favorabilem esse, quod omnis in bonum publicum dirigatur, ut sit aliquis litium finis, & naturalis quidem ratio eodem argumento, quo bella, lites abhorret & qua parte præscriptio consentit cum naturali ratione, & 24 publicam continet utilitatem, odiosa existimanda non est: Quod itaque Gratianus ait, ad causam impulsivam pertinet, non finalem, nam qua ratione non valeret statutum principaliter odii causa, non publicæ salutis gratia introductum, si permetteret Bannitos occidi, ut per Fely. in *c. que in ecclesiarum nu. 12. de constitut.* ita in odium principaliter inducta præscriptio 26 non valeret: jus enim utilitate consistit. *l. jus pluribus. ff. de just. & jur.* ideoquè constantissime tenet, si non inde publica quies confurgeret, quò lites refecarentur, non tantum posse negligentiam non petentis, ut à jure suo eum cadere legislatores vellent. Nulla ergo præscriptio, si tamen legitime processerit, odiosa est, si eam spectes. At si deficiat in circumstantiis, tum verò in bona fide, quæ omnium præcipua est, etiam de rigore

juris rejici poterit *Alc. in rub. extr. de præscr. Meno. de arb. Jud. q. 49. n. 10.* Non ergo indistinctè accipiendum est, quod passim circumfertur, præscriptionem odiosum & iniquum esse præsidium; 28 cum enim undique circumstantiis legitimis vallatum est, totum in publico bono ac idè in æquitate fundatur *l. 1. ff. de usuc.* at cum aliqua ex parte vacillat, non est adjuvandum, ut sustineatur. Interpretatione itaque non est adjuvandum quo cadens releveretur, nam ab ea parte solum cadere potest, à qua non defenditur per æquitatem: at ubi rectum per se constat, adjuvandum est etiam ne intercidat. Qua in re, ut juris naturalis diffensionem conciliemus, com- 30 munem respiciamus utilitatem juxta *Castr. in l. justo. ff. de usucap.* cum enim rejicere præscriptionem viam litibus aperiat, ab intentione juris deviandum non est, sed publica utilitas cum privatorum damno compensanda; tandiu reiici poterit, quandiu rejecta faciliorem litibus non 31 præbeat aditum; ut quia multi illo exemplo beneficium amitterent præscriptionis. Semper igitur in hac re primum publicæ utilitatis, post verò privati commodi ratio videtur habenda. Sed hæc omnia, ut ad institutum redeamus, mensuræ optimi legumlatoris subjicienda sunt. Quarta nec negligenda quidem ratio præter Albertum ab oportunitate sumi potest: quædam enim sunt, quæ non sunt usui futura apud omnes, sed quibusdam locis opportuna cujusmodi lex *Rhodia de Jactu*, leges de nautico fœnore: nam ipsa naturalis ratio, etiam si ubique justa imperet, ab 33 injustis avocet, quædam tamen ob opportunitatem introducit Romæ, quædam Athenis. Adest Senis quædam utilis domini conficta species, quæ vix habet in toto pene jure, cui comparetur, nec alibi practicatur jus hoc utilis domini, licet simile credatur emphyteusi, quod minorem cum eo contractu, quam cum cæteris dissimilitudinem retineat; ideoque rectè *Innoc. in c. ad rem de consang. & affin.* rescripsit = *Non debet reprehensibile judicari, si secundum varietatem temporum statuta quandoque varientur humana, præsertim, cum urgens necessitas vel utilitas id exposcit, quoniam ipse Deus ex iis, quæ in veteri testamento statuerat, nonnulla mutavit in novo.* Sumitur namque opportunitatis ratio ex cæli, aerisque temperamento, ex situ, ex moribus, ex tempore. At quis esse potest qui has expendere circumstantias queat? & iisdem ac- 35 comodatas ferre leges nisi optimus, prudensque legislator? Hinc tam multæ, & frequentes legum abrogationes, derogationes, & earumdem inter se plures repugnantia & diffensiones; quod non alia accidit ratione, quam quia 36 idem non sit ubique & omni tempore opportunum. Una verò est officina boni & æqui, quæ habita

habita ratione loci, temporis, causarum, personarum sancit, mutat, innovat, derogat, abrogat, totamque juris materiam tractat, & applicat. Quinta accedit ratio, cum quaedam prohiberi par esset, ut lex mala prohibita indicaret; cum enim quoddam sit malum, quia malum, quoddam, quia prohibitum ut malum, lex prohibens indicat malum, quia prohibitum, juxta illud *Pauli ad. Roma. c. 5. ep. 1. Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset, & c. 7. sed peccatum non cognovi nisi per legem, nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret non concupisces.* Meminit autem de concupiscentia, tamquam de generali, unde cetera mala oriuntur, ideoque recte inferitur in *c. nam ad concupiscentiam de constit. bonam esse legem, quae omnia mala prohibeat.* Tandem cum ad errandum faciles simus, & obliqua saepe ducamur via, internaeque legis virtus sensuum superetur illecebris, & infirma reddatur, tum quid in nonnullis faciendum, aut quid fugiendum foret, ignoraremus, leges humanae constituendae fuerunt tanquam omnibus expositae regulae, quae omnes etiam recta via ducere possent. Hinc *David psal. 9. Constitue* (inquit) *Domine legislatorem super eos, ut sciant Gentes quoniam homines sunt*: sic etenim legibus scriptis humanae fragilitati fuit consulendum. Ex iis itaque compertum esse potest, non legis naturalis, sed nostram imperfectionem legibus humanis causam dedisse; sic aliquando Calpurnia improbissima foemina inverecunde postulans, & Magistratum inquietans causam edicto dedit, ne foeminae pro aliis postularent. *l. 1. §. origo. ff. de postul. Est lex naturae perfectissima, sed sicut jus honorarium juris civilis viva vox existimatur. Leg. nam. & ipsum. ff. de just. & jur. sic jus omnne positivum juris naturalis quaedam est promulgatio, & expressio, ejus, quod ratio naturalis exposcit, quae quoniam (ut ait Tullius) perfecta est in mente sapientis, ideo lex debet esse prudentum virorum consultum l. 1. hoc tit. non autem arbitrio cujusque ferri. Viri autem prudentes omnia pro recta ratione, ac ideo ex naturae lege decernunt. Quare ex hoc vel maxime ostenditur eam absolutissimam esse, quod ceterae ab ea omnes proficiantur.*

Qua ratione jus omne naturale, & positivum dici possit jus civile, tum quid sit lex civilis secundum hanc significationem diligenter inquiritur.
Cap. I I.

1. Divisio Ulpiani reprobatum.
2. Jus naturale quid sit.
3. Dividitur jus ex sententia Pauli.
4. Quod Aristoteles legitimum, & Paulus civile jus vocat.
5. Declaratur Aristoteles lib. 7. c. 5. Ethic.
6. Idem praestat. latinis civile, quod Graecis politicum jus.
7. Declaratur l. omnes ff. de just. & jur.
8. Ulpiani definitio ad jus civile refertur, & declaratur.
9. Papiniani definitio affertur, & examinatur.
10. Demosthenis definitio ad legem affertur.
11. Ficini definitio ad legem oratoria est.
12. Francisci Piccolominei definitio recensetur, & declaratur.
13. Inordinatorum nulla dispositio.
14. Natura quid sit ex Aristotele.
15. Lex in omnibus ordinem statuit.
16. Judicia, testamenta, aliaque juris species suum ordinem servandum habent, quo omissio nullius sunt effectus.
17. In iis, quae ad formam, & ordinem Juris pertinent, nec aetas, nec rusticitas attenditur.
18. Ordo in quibus non servetur, narratur.
19. Ordo necessitatis, & instructionis ex Baldo.
20. Ordinis quae species altum videt, & quae servetur.
21. Statutum omnes removens exceptiones, eam, quae ex defectu citationis provenit, removere non intelligitur.
22. Citatio ad ordinem necessitatis, non instructionis refertur.
23. Nihil ordine vacat, ut in optimum finem dirigatur.
24. Ordo gubernandi rationem includit.
25. Jurisprudencia finis est optima Reipublicae gubernatio.
26. Omnes leges uti legis, ita ordinis nomen usurpant.
27. Ratio gubernandi multiplex, tum civiles gubernationes quot sint ex Platone.
28. Popularis gubernatio duplex.
29. Lex optimam gubernandi rationem includens non refertur solum ad gubernationem a Platone relatum.
30. Lex ex Aristotele est mens sine appetitu.
31. Platonis Epistola ad Perdicam recensetur.
32. Lex a prudentia prodiens a prudentibus, non a jurisperitis ferri debet.
33. Prudentia refertur ad legislatorem, peritia ad ejus

- ejus interpretationem .
34. Periti privati dant consilium , Prudentes Reipublice universae .
35. Prudentiam quomodo Auctor accipiat .
36. Cur Aristoteles specialiter de prudentia non tractaverit .
37. Prudentia rerum agendarum regula , humane vitae lex .
38. Lex à prudentia prodians per media congruentia in optimum dirigit finem .
39. Jus omne hominum causa constitutum est .
40. Finis legis ex Tullio .
41. Servi , cum civiliter mortui dicantur , an eximantur à proprio legis subiecto quaeritur .
42. Non eximi Auctor ostendit .
43. Princeps an legi subiectus sit , ac ab ea dirigatur , quaeritur .
44. Dirigi eum ostendit Auctor .
45. Varia legis instrumenta ex negotiorum varietate innumera .
46. Lex omnis in distributione versans , vel commutatione semper medio utitur congruo .
47. Omne agens agit propter finem .
48. Finis legis in rebus agilibus est publicum bonum .
49. Poena utitur lex , ut à malo malos avertat , premio , ut bonos ad bonum inflammet .
50. Optima gubernandi ratio , quae conventiones tuetur , Magistratus discernit , qui jus reddant .
51. Gubernandi ratio publicum & privatum spectat .

EX iis , quae haecenus explicata sunt , satis
 1. compertum esse videtur , Ulpiani sententia de jure naturali reprobata , etiam tripartitam illam juris divisionem , quam idem affert , corrumpere , etiam si eam sequitur Justinianus , ut aliud naturale sit , aliud gentium , aliud civile , & si retineamus non aliud esse jus naturale , quam illam divini luminis communicationem , quae solis competit hominibus , constituendum erit
 2. etiam non aliam magis commodam juris divisionem fieri posse quam ex sententia Pauli in l. jus pluribus ff. de just. & jur. & Arist. 5.
 3. Etibi. c. 7. ut jus omne sit aut naturale , aut legitimum . Tantum verò Aristoteli praestat legitimum , quantum Paulo civile , & plerisque positivum . Quintilianus etiam re nobiscum convenit , licet nomine videatur differre : is lib. 7. c. 5. ait : Justum omne continetur natura , vel constitutione . Constitutionem verò ponit in lege , more , judicatio , pacto . Sed quia Aristoteles dicto loco ait : Civile autem jus aliud naturale est , aliud legitimum , refragari videtur quatenus dicimus civile idem esse quod legitimum , quoniam ille , ut genus à specie , videtur distinguere . Quomodo ergo dicimus , Paulum & Aristotelem idem sentire , si jus civile alter ut genus ,
 4. alter ut speciem usurpat ? Sed ut opinor ci-

vile jus Aristoteles politicum appellat , quod tam naturale , quam civile comprehendit ; nam politicum & civile idem praestant , quod ex Cicerone lib. 3. de Nat. Deo. constat dum ait : Cum sic hominis natura generata sit , ut habeat quiddam innatum , quasi civile , ac populari , quod Graeci politicon vocant . Tantum itaque praestat Latinis civile , quantum Graecis politicum . Quare jus politicum ex naturali , & legitimo aequè constat , ac ea omnia complectitur , quae in civitate servantur , sive hominibus natura insita sint , sive ab omnibus ferè gentibus , sive à solis ejus civitatis civibus constituta : Ita ut jus civile Aristoteli illud sit , quod ab Ulpiano in l. 1. §. hujus studii ff. de just. & jur. & à Justiniano Inst. eod. §. ult. dividitur in publicum , & privatum intelligentes illud esse
 6. privatum , quod constat ex praecipis naturalibus gentium , & civilibus . Ita Cajus in l. omnes populi ff. de just. & jur. dicens : Omnes populi qui legibus , & moribus reguntur , partim suo proprio , partim communi omnium hominum jure utuntur : jus hoc politicum complexus esse videtur , quod ex proprio , & communi jure resultat , ac ita prorsus de lege sentiendum est . Non igitur de definitione legis ita tractandum est , ut legem civilem à naturali distinctam definiamus , sed ut legem politicam , quae utramque comprehendit , explicemus ; quia haec nobis ad eam dignoscendam magis poterit inservire ; quam è contra : & prima quidem fronte ad
 7. hanc variae pertinere videntur definitiones . Primum itaque Ulp. in l. jus civile ff. de just. & jur. jus hoc politicum diffinisse ita videtur : Jus civile est , quod neque in totum à naturali , vel gentium recedit , neque per omnia ei servit . Politicum enim jus ipsum videtur ita se habere , eum constat ex naturali , & legitimo jure . Sed verius est Ulpianum diffinire jus civile à naturali , & gentium jure distinctum juxta propositam à se ipso divisionem , qua ratione non potest jus civile idem esse , quod politicum ; hoc enim utrumque jus comprehendit , & ex utroque constat , illud ab altero distinguitur .
 8. Secundò Papinianus in l. 1. hoc sit. ita definit : Lex est commune praecipuum , virorum prudentum consuetum , delictorum , quae sponte , vel ignorantia contrahuntur , coercitio , communis Reipublicae sponsio . Sed , ut ipse opinor , etiam Papinianus diffinit legem civilem à naturali distinctam , cum verba illa legi civiliter rogatae convenire queant , non autem naturaliter
 9. insitae , cum tamen politica constet ex utraque . Demosthenis autem , & Chryssippi definitiones à Martiano relatæ l. 2. oratoriae nimis sunt . Quare , cum legis hujus definitionem non sine vi-
 10. tio omiserit Tribonianus , ad alios recurrendum est
 11. est

est præter ipsos Jurisconsultos . Tertio igitur loco *Marsilius Ficinus* in argumento in Minorem ex mente *Platonis* ita definit . *Lex est vera gubernandi ratio, quæ ad finem optimum per commoda media gubernata dirigit transgredienti pœnam, obedienti præmium statuens* . Hic legem politicam videtur diffinire, quam nec improbare quidem audeo ; Sed quia *Franciscus Piccolomineus Gradu. x. c. 23. de moribus*, vir quidem familiarum nobilitate, sed longè magis propriæ virtutis gloria illustris paullo ab hac *Ficini* distantem, plenior tamen, ac per omne genus causæ absolutam attulit diffinitionem, ego qui tanti viri eruditionem, ac sapientiam admirari solitus sum, ipsius diffinitionem quam sequor, referre simul, ac explicare proposui . Ille ita diffinit = *lex est ordo rectam gubernandi rationem includens, à prudentia prodiens, subiecta legi, per congruentia media in finem optimum dirigens, pœnam transgredientibus, obtemperantibus præmium decernens* . Ordinem esse inde fit apertum, quod ab uno ducitur principio, ac in unum tendit finem . Ab uno principio, ea derivatione, quam libro primo exposui, ut ex ordine divinæ mentis lex æternæ providentiæ, inde naturæ lex, ab ea vero lex ista civilis derivatur, quæ nisi huic ordini consentiret, sed reclamaret ab eo, neque lex esset . Rectè ideò dixit *Justinianus C. de vet. jur. enucl. const. 1. in prin. legem eam esse, quæ res humanas, & divinas benè disponit* ; eadem ex sententia *Nervarii in l. 2. inf. eod.* regula est justorum & 13. injustorum, atque inordinatorum nulla dispositio, regula item nulla . Sed vel ex eo maxime dignoscitur, quod lex naturam imitatur, 14. §. *minorem inst. de adopt.* at ipsam naturam *Aristoteles 8. Physic.* dixit esse causam ordinis, & nihil inordinatum esse eorum, quæ natura, vel secundum naturam fiunt : *Plato* formam scientiarum & artium ; *Anaxagoras* munus divinæ mentis ordinem esse dicebat, & universi forma nihil magis quàm ordo esse creditur, ut refert præfatus *Piccolomineus in Introd. c. 14. & 16.* Deinde cum de ratione ordinis sit, ut cadat inter duo, quorum alterum prius, alterum verò posterius habeatur, jam hæc ipsa lex tanquam ordo quidam à prudentia prodit, & in finem optimum dirigit . Hinc est, ut lex in omnibus ordinem statuatur, quia velut ordo nihil inordinatum 16. sancire queat . Hac igitur ratione jubet omnia esse ordinata . Ita fit, ut judicia suum habeant ordinem, qui servandus sit *clem. 2. & ibi not. Card. de jud.* eoque non servato sententia auctoritatem rei judicatæ obtinere nequit . *l. prolatam C. de sent.* sic instrumentum nullum esse decernitur, quod fit contra formam & ordinem rescripti *c. cum dilecta. in fin. de rescr.* Testamentis

etiam suus ordo præscriptus est *Inst. de test. ord. in princ.* eoque omisso nulla sunt ipso jure *l. si unus. C. eod. l. 3. ff. eod.* Conspicuum est etiam in tutelis, in usufructu, in acquisitionibus omnibus, ut certis modis introducantur, certis etiam finiatur *Inst. de tut. & quib. ma. tut. fin.* Hinc maxime pertinet. *l. nihil tam naturale ff. de reg. jur.* . In iis autem & similibus juris ordo adeo enixè præscribitur, ut eleganter dicat *Baldus in l. juris ignorantia nu. 6. c. qui adm.* rusticos argumento imperitiæ ab ejus inobservantia non excusari, ubi generaliter 17. inquit in iis, quæ pertinent ad formam, & ordinem juris nec sexum, nec rusticitatem, nec etiam ætatem attendi . Ad idem facit. §. *pupillis, & ibi gl. auth. de her. & fal.* Verum 18. his quàmplura ex jure nostro obici posse videntur, in quibus omittitur, ac negligitur ordo . Primum itaque in causis fiscalibus non servatur ordo cum creditum fisci liquidum est, sed executivè proceditur *Bal. in l. 2. nu. 2. C. quand. fisc. vel pri.* tum in probatione famæ, & præparatoriis judiciorum ordine omisso summam procedi scripsit *Card. in Clem. 1. n. 21. de off. jud. ord.* ita in notoriis non est ordo servandus *Fely. in c. licet Heli. ver. tertio not. de simon. & generaliter scripsit idem Card. in Clem. 2. in prin. de jud.* nimiam ordinis observantiam lites parere, quarum finem leges summopere desiderant: *l. 1. ff. de usuc. l. 1. ff. de re judi.* Sed hæc 19. vel similia diluuntur distinguendo inter ordinem necessitatis, & ordinem instructionis, ut 20. distinguit *Baldus* ex sententia *Oldradi in l. si duos ff. de exc. tut.*, & prioris tam omisso quàm præposteratio vitiant actum, ut *Old.*, & *Bal.* probant, & sequitur *Rom. cons. 402. n. 2* quorum sententiam nec ipse reprobo, sed forsitan ad rem nostram commodius, ac etiam verius poterimus diffinire ordinem absolutè nunquam remitti, sed ordinem particularem ; Nec verò par est in causis summaris, & executivis eundem servari ordinem, qui in ordinariis servaretur . Nunquam absolutè omittitur ordo, aut quid inordinatum esse permittendum est, sed commutatur, quia non omnia commodè uno particulari ordine regerentur, uti nec ulla etiam consistenter sine ordine . Hinc est aliam esse testamentorum, aliam codicillorum ordinationem *l. si idem. C. de cod. l. non codicillum. C. de testa.* nullum tamen eorum inordinatum est ; sic alius servatur ordo in præparatoriis judiciorum, alius in judiciis ipsis, alius in causis fiscalibus, alius in causis privatorum ; nihil tamen sine ordine prorsus esse debet . Ex quo inferri potest quantumcumque executivè procedatur in causis fiscalibus, semper tamen partem esse citandam, ac ea citata quantum velis summam

matim de jure fisci cognoscendum, non tamen debet in exigendis creditis fisci sive ex contractu, sive ex delicto initium sumi à captura, quia ita ordo necessitatis omittitur, & nescio an magis iniquè, quàm nulliter procedatur: sic enim videtur denegari defensio, quod fieri nequit, ut *not. in clem. pastoralis. §. ceterum de cau. poss. & propr. c. Deus omnipotens 2. q. 1.*

21 & idè receptum est statutum, quod omnes remouet exceptiones, nunquam intelligi remove exceptionem provenientem ex defectu citationis *Cald. conf. 8. tit. de re jud. in fin. refert & sequitur Fely. in c. ex parte il. 2. nu. 10. de off. del.* quia iste defectus nec à Principe, nec à Statuto suppleri potest, ut post plures con-

22 cludit *Vant. tit. de nullis. ex def. cit. nu. 8.* & secundum *Oldradi* distinctionem citatio ad ordinem necessitatis, non instructionis est referenda; sed benè poterit decernere Princeps unam solam sufficere citationem cum comminatione capturæ, quod eo non decernente alium non poterunt ordinem seruire iudices in causis fiscalibus,

23 quàm in cæteris executivis. Nihil ergo (ut ad institutum revertar) esse debet, quod prorsus ordine vacet, quia neque lex esset, ordinis verò est uniuersa colligare; nulla autem lex est, nulla constitutio, quæ in suum directam finem non sit, & quatenus omnes juris nostri partes vel in id u-

24 num conspirant secundum hanc diffinitionem, ut in optimum finem dirigant, ordine pollent. Includit autem hic ordo optimam gubernandi rationem, quo argumento *Justinianus* iuuenes hortatur in *§. ult. Inst. in præm.* ut summa ope, & alacri studio ejus leges accipiant, ut eisdem spes pulcherrima foveat toto legitimo

25 opere perfecto posse etiam Rempubicam in partibus iisdem credendis gubernari. Verus enim totius juris prudentiæ finis, ac scopus est optima Reipublicæ gubernatio, & ut in cæteris ita se habet, ut lex agricolæ optimam agri colendi rationem, lex militaris similem

26 militandi rationem, lex venationis, aucupij, piscationis, leges denique omnes ut legis, ita ordinis nomen usurpant, ejusque rei gerendæ rationem includunt, cujus leges existimantur; sic lex civilis in uniuersum circa gubernandi rationem, & in administratione rerum, quatenus ad civitatem pertinent, velut in proprio subje-

27 cto versatur. Ratio autem gubernandi multiplex est, licet, ut *Plato. 3. de leg.* censuit, ex duplici capite omnis proficiscatur, quorum alterum respicit principatum, alterum libertatem tuetur, & hinc reliquæ formæ omnes et si variæ promanant. Idem *Plato* in eo dialogo, quem *de Regno* inscripsit, tres asseruit civiles esse gubernationes, unius, paucorum, & multorum, singulas verò in duas ita diuisit. Unius gubernationem in Regnum, &

Tyrannidem distribuit; paucorum autem dominationem in unam quæ laudanda est, videlicet Optimatum, & alteram, quæ damnanda, nempe in paucorum potentiam. Item & popularem gubernationem duplicem esse dixit, eorum qui leges seruant, item eorum qui legibus minimè parent: Conficit ex tribus prioribus septimam quandam, quam ab aliis gubernationibus quasi rem diuinam ab humanis secernere licet: assumit enim cujusque quod optimum est, quod verò rude & imperfectum est, derelinquit. An ergo lex, quæ optimam gubernandi rationem includit, ad hanc, quam *Plato* ex cæteris conficit, duntaxat pertinebit? minimè quidem, sed omni gubernationi præerit, quæ sui transgressione damnanda non sit, & in unaquaque specie deligit, quod est optimum non per se quidem, sed tanquam ipsi gubernationi respondens. Si de unius regimine tractat, eum regem non tyrannum constituit; si de paucorum, eos optimates desiderat, & virtute non vi utentes. Idem in gradu postremo. Avertit igitur ne in speciem oppositam labamur, quæ vituperanda est, & contendit nos in ea, quæ laudanda est, quasi quadrata base consistere. Quod pertinet quod ait *Aristoteles 3. polit. c. 12.* legem esse mentem sine appetitu, & idè optima semper est ratio ipsius, quia sensuum illecebris depravari non potest. Extat inter ejusdem *Platonis* epistolas quædam *Dionis* ad *Perdicam*, qua narratur civilium gubernationum quasdam voces esse velut animalium quorundam: Nam ille inquit *aliam popularis, aliam paucorum, aliam unius gubernatio vocem emittit; has intelligere multi profitentur, sed longè absunt ab intelligendo præter admodum paucos; quæ igitur gubernatio propriam vocem erga Deos, & erga homines emittit, consentaneasque voci actiones reddit, ea vires semper, atque seruatur, quod si vocem alterius imitatur, interitum recipit.* Cùm autem lex nostra, quam diffinimus, à prudentia prodeat, non tantum consequitur paucorum esse leges condere, sed etiam prudentes juris a jurisperitis non modicum differre; & quidem permulti jurisperiti sunt, prudentes verò pauci: nam prudentia refertur ad ipsam legum

30 lationem, peritia verò ad legumlatorum interpretationem. Periti etiam solent privatis consilium reddere *l. si quando. §. 1. ibi = Annio consilium omnes Jurisperiti dederunt. ff. si ser. vend.* Prudentes verò Reipublicæ uniuersæ; quo nomine *Papinianus* in *l. 1. hoc tit.* diffinit legem esse

31 Prudentum virorum consultum; neque verò prudentiam accipere debemus à iustitia, fortitudine, & temperantia separatam, sed per omnes

32 virtutes morales æquè diffusam: Qua ratione *Aristoteles* in *Ethi.* ei specialem tractatum non edidit, sed veluti circumfusam in omnes virtutes

virtutes *lib. 6. c. 5.* diffinit esse habitum cum
 37 ratione vera ad agendum ea dirigens, quæ
 homini bona sunt; & quidem prudentia recta
 ratio, rerum agendarum regula, humanæ vitæ
 lex, quam qui servat, vitam sælicem ducit,
 via regia ad honestum ducens, auriga facultatum
 animæ nostræ mortalem hanc vitam ducen-
 tium, magistra docens ex omnibus eligere bonum,
 acies mentis dicta est, quæ finem spectans re-
 ctè dirigat ordinata ad illum, aliisque laudi-
 bus decorata, quas cumulat *Piccolomineus Grad.*
 38 5. c. 29. Nil mirum ergo si lex nostra à pru-
 dentia prodiens sibi subiecta (ut diffinitio se-
 quitur) per congruentia media in optimum
 39 finem dirigat, & quidem si subiecta legi ex-
 plicare velim, cum personarum causa jus om-
 ne constitutum sit *l. 2. ff. de stat. hom. §. ult.*
inst. de jur. nat. gent. & civi. constat homines
 ipsos legi subiectos esse, quos dirigat, res ve-
 40 rò & actiones non per se, sed hominum caus-
 sa, quod vel ex eo apertè probatur, quia
Tullius lib. 2. de legi. finem legum esse ostendit
 ad civium salutem, & civitatum incolumita-
 tem, vitamque hominum & quietam & beatam
 41 maximè respicere. Sed hæsitari potest, cum
 secundum jus civile Romanorum servitus morti
 comparetur *l. servitutem. ff. de reg. jur. l. quod*
attinet. eo. tit. an homines in servitutem red-
 acti à proprio legis hujus subiecto eximantur,
 & rerum ne, an personarum consideratione habe-
 antur? Eximi suadet, quia pro mortuis ha-
 bentur *d. l. quod attinet.* At mortuis lex ista
 non ponitur. In contrarium est, quod sub ea
 juris parte, quæ ad jus personarum pertinet,
 servorum conditio examinatur, non cum de
 rebus instituitur tractatio, ut constat *ex tit. ff.*
de stat. hom. sed apertius ex primo libro insti-
 tutionum, ac potissimum ex titulo de jure
 personarum usque ad titulum *de his q. sunt sui.*
vel al. jur. tum maximè non pro rebus existi-
 mari probatur in *§. in pecudum. inst. de re.*
divi. Ibi — *absurdum enim videbatur homines in*
fructu esse, cum omnes fructus rerum natura
gratia hominum comparaverit. Atqui si jus ci-
 vile existimamus discretum, ac sejunctum à
 naturali, & gentium jure (propria enim addu-
 cta sententia placet ad *Ulpiani* divisionem com-
 42 moditatis gratia revertere) verum erit quod
 in contrarium retuli; sed cum legem civilem
 veluti jus civile politicum constans ex naturali
 & legitimo jure diffiniamus, qua parte naturale
 43 est, servos ipsos ut legis proprium subiectum
 determinat. Amplius dubitari posset, an Prin-
 ceptis legi subiceretur, & dirigeretur ab ea; &
 44 prima fronte videtur non subijci quod legi-

bus solutus sit *l. princeps hoc tit.* Sed contra-
 rium est verius ut ibi dicam. Dirigit in finem per
 media congruentia: congruentia quidem sunt,
 quia sunt consulta, ac ita prævia consultatio-
 ne electa: lex enim, ut respondet *Papin. in d. l. 1.*
est prudentum virorum consultum. Medii nomen
 finis adipiscendi gratia & partibus, & instrumentis
 convenire potest, ut scribit idem *Piccolomineus*
 45 *in Introd. ad x. Grad. c. 23. in fin.* Quapro-
 pter varia esse possunt pro varietate negociorum,
 quæ penè innumera sunt *l. 4. ff. de præscr.*
verb. & idèd facile diffiniri nequeunt, licèt præ-
 mio & pœna tanquam mediis potissimum, uti
 videatur *l. 1. ff. de just. & jur.* ut ad finem
 suum perveniat; tùm magistratibus ad idem uti-
 46 mur, vel si hæc omnia ad justitiam referantur
 ita generaliter statuere licebit. Quod aut lex
 verlatur in distributione, & medium geometri-
 cum servat, quod in analogia, & rationum si-
 militudine positum est, vel in emendatione,
 sive commutatione, & pro ea arithmeticum ser-
 vat medium, ac ita semper medio utitur con-
 47 gruo, quo in optimum dirigit finem. In fi-
 nem certè, quia si omnis agens agit propter fi-
 nem, tùm maximè legislator velut eximius in-
 ter agentes. *Plato de legi. dial. ult.* ostendit
 decere leges, ut unum habeant præcipuum, ad
 48 quod cætera dirigantur; id unum certè finis
 est: est autem finis legis, finis optimus, ut res-
 pondeat agenti, quem optimum esse oportet,
l. & idèd hoc. tit. Optimum autem in rebus
 agibilibus est bonum publicum, simpliciter au-
 tem est summum bonum, sed summum bo-
 num est finis gratia cujus, at bonum publicum
 finis cui poterit appellari. Postremò subijcit il-
 la verba *pœnam transgredientibus.* &c. utrum-
 49 que decernit lex finis adipiscendi gratia. Pœ-
 na utitur, ut ejus odio à malo malos avertat,
 præmio ut bonos ad bonum inflammet. Utro-
 que capite Justitia continetur distributiva. An
 ergo justitia commutativa legem non habebit,
 50 & ad eam hæc definitio nullo modo respiciet?
 non utique. Optima gubernandi ratio, quæ
 pacta, quæ conventiones tuetur *l. 1. ff. de pact.*
l. 1. ff. de const. pec. l. contractus. ff. de reg.
jur. l. in conventionalibus. ff. de ver. obl. & ma-
 gistratus decernit, qui jus reddant inter privatos
l. 1. ff. quo. leg. neque patiatur quemquam
 jus dicere sibi ipsi *l. uni. C. ne quis in sua ca.*
jud. videtur lex justitiam complecti universam.
 51 Rursus hæc optima gubernandi ratio duas ha-
 bet positiones publici, & privati *l. 1. §. 1. ff.*
de just. & jur. §. ult. inst. eod. Primum ad
 distributivam, secundum ad commutativam per-
 tinet justitiam, ac ita justitiam complectitur
 universam.
 De causa

De caussa legis efficiente, & legislatoris officio; tum de iis, qui habent, legis condendae potestatem, ac potissimum de Jurisconsultis. Cap. III.

- 1 Legis initia, & semina à Deo.
- 2 Semina sapientiae, & prudentiae in legem naturalem, & civilem effunduntur.
- 3 Sola civilis disciplina legis effectiva.
- 4 Prudentia civili subicitur disciplina.
- 5 Lex civilis civitatibus conditis orta.
- 6 Lex, cum sit totius Reipublicae sponso, in singulas Personas non constituitur.
- 7 Legis condendae potestas olim penes Populum.
- 8 Legis est in commune bonum dirigere.
- 9 Lex paucorum, eorumque prudentum constitutione ordinata populi comprobatur auctoritate.
- 10 Populus quomodo suae legis dicitur lator.
- 11 Lex perficitur sapientia, & prudentia.
- 12 Prudens legislator, & sapiens tria spectat, & n. 13.
- 14 Legislator ad injuriam, & nocumentum respicit ex Platone.
- 15 Novas leges Principibus suggerentes à recta via deflectunt.
- 16 Optimus legislator semper ad bonum animum intendit.
- 17 Leges alio intuita quam communis salutis gratia condere à munere legislatoris abest.
- 18 Princeps in alterius quam publici commodum legem ferri pati non debet.
- 19 Habitus civilis disciplinae in legislatore desideratur.
- 20 Est autem cum prudentia idem.
- 21 Prudentia universae respondet disciplinae.
- 22 Prudentia prior est lege.
- 23 Rectum à Deo divini luminis communicatione derivatur.
- 24 Leges quod faciliores sunt, facilius observantur.
- 25 Legislator non tantum rei, sed verborum debet habere rationem, ne lex supervacanea sit.
- 26 Potestatem legis ubi explicat Justinianus.
- 27 Populus, & Princeps legem condere possunt.
- 28 Plebiscita an lex sint.
- 29 Plebiscita quando ab omnibus servari coeperunt.
- 30 Plebs an legem condere possit.
- 31 Dignitas Tribunorum quae esset.
- 32 Vexilliferorum dignitas Senis quae.
- 33 Praetor an haberet potestatem legis.
- 34 Non habuisse ostendit Author.
- 35 Praetor, non ut jura conderet, sed redderet, creabatur.
- 36 Praetor heredem facere non potuit.
- 37 Praetor quomodo legem corrigeret.
- 38 Lex scripta scripto, non voce loquens, vox mortua est.

- 39 Magistratus dicitur lex loquens.
- 40 Praetor non tam jus, quam ejus scripturam commendabat.
- 41 Sub scientia juris saepe erratur.
- 42 Praetor quando jus civile confirmabat.
- 43 Tum quando corrigebat.
- 44 Jus civile, & praetorium quando in unam consonantiam redactum.
- 45 Praetoris edicta etiam ante Julianum perpetua.
- 46 Quae edicta legis obtineant auctoritatem.
- 47 Jus honorarium cur dictum.
- 48 Declaratur Justinianus in §. Praetorum.
- 49 Jurisprudentes an legis haberent potestatem.
- 50 Non habuisse Author ostendit.
- 51 Sententiae & opiniones prudentum non leges, sed responsa existimabantur.
- 52 Lex aequo tolli non potest, nec induci.
- 53 Responsa prudentum pars juris scripti.
- 54 Responsa ex tacito consensu robur accipiebant.
- 55 Responsa quando legis obtinent auctoritatem.
- 56 Declaratur §. Responsa. inst. de jur. nat. gent.
- 57 Jurisconsulti partibus, non iudicibus respondebant.
- 58 Judex quando non dicebatur recedere à responsis.
- 60 Versus quorum omnium in §. responsa ad quos referatur.
- 61 Tullii locus declaratur.
- 62 Scribere formulas non est leges condere.
- 63 Interpretari quid?
- 64 Interpretatio novum non inducit jus.
- 65 Declaratur l. nulla Cod. de procur.
- 66 Galli formula jus non induxit.
- 67 Verbum inducere quid significet.

Ut autem nihil omittatur, quod rei, de qua tractatur, quantum fieri potest, perfectam quisque notionem consequi valeat, sigillatim ejusdem legis causas explicare constitui, ac primum dicendum est de causa efficiente, cujus inquisitio ad varia potest referri; ad initia, ac quasi semina ipsius, ad disciplinam, ad tempus, ad ipsum denique legislatorem. Itaque si primo initia, vel quasi semina requirantur, ea sunt à Deo Opt. Max., in quem lex omnis referenda est tanquam inventio, & donum ipsius. l. 2. ubi dicitur hoc tit. sunt enim quaedam ceu principes legis facultates, sapientia, prudentia, voluntas, & potentia, quae in Deo eminentissime copulata sunt, Piccol. Grad. x. c. 27. & ex iis pendet ipsa lex aeterna. Ejus autem semina primum in legem naturalem, postea in hanc civilem effunduntur. Si ad disciplinam quaestio referatur, sola civilis disciplina, quam Ulp. in l. 1. ff. de just. & jur. veram appellat Philosophiam, legis est effectiva, & ad

ad eam legis ferendæ ratio pertinet, & prudentia, unde lex prodit, & quæ rectam suggerit rationem in legibus condendis desideratam, huic subijcitur disciplinæ. Temporis autem consideratio est, ut quemadmodum lex illa summa & præcipua Dei, est ipsi Deo coæterna, lex vero naturæ ipsis hominibus contemporanæ, §. *pen. inst. de jur. nat. gent. & civ.* ita civilem hanc legem ortam esse credamus, cum primum humanis necessitatibus ita exigentibus civitates condi, & magistratus creati cœperunt. *l. ex hoc jure ff. de just. & jur.* Si verò non jus hoc civile politicum, sed civiles leges, ut juris legitimi partes spectare velimus, tempora legumlatorum spectanda forent, ut in *l. Aquilia, Aelia Sentia, Cornelia, Flavia*, & similibus posset animadverti. Sed ut proximam causam legis exponamus, ipsum legislatorem talem esse statuendum est, ut cujusque operis suus est artifex. Necessè est enim homines, cum de lege civili ferenda cogitarunt, cogitasse etiam non rationem cujuslibet esse legis effectivam, ut probat *Sor. lib. 1. q. 1. ar. 3. & q. 2. art. 1.* quod supra relatæ facultates insinuant; Nec verò omnium ea est sapientia & prudentia polleere, quæ ad legem ferendam sint satis. In singulis voluntas facilè poterit reperiri, sed & potentiam ipsam non decet penes singulos esse, sed penes omnes. Est enim lex totius Civitatis, aut Reipublicæ sponso. *l. 1. hoc tit.* ac idè ut in singulas personas non constituitur *l. jura hoc tit.* sed in universos, quos considerat ut unum corpus, ut ex lege naturæ homo sibi lex est, ita cives universi quasi unum corpus sibi legem statuere debent; & idè justissime legis condendæ potestas olim fuit penes Populum Romanum §. *lex inst. de jur. nat. gent. & civ.* & ea ratione dicitur in §. *jus autem civile inst. eod.* ibi „nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium Civitatis est, vocaturque jus civile „ Populus enim consideratur, ut corpus quoddam. Et quidem, si verum amamus, nulli magis propriè convenit potestas legis condendæ, quàm populo universo. Ita enim causa efficiens habet proportionem quamdam ad finalem, quam habere debet; legis enim est in commune bonum dirigere, & illud est proximus Reipublicæ finis; ergò totius Reipublicæ erit condere leges, ut ad finem suum perducatur. In cæteris omnibus legis condendæ potestas non solum est, ut à populo translata *l. 1. ff. de const. prin. §. constat inst. de jur. nat. gent. & civ.* sed in eo negotio vicem totius populi gerunt. Id tamen totum ad potentiam pertinet: Verùm paucorum, eorumque prudentum consultatione lex ordinatur, sed populi autoritate comprobatur,

& promulgatur. An verò integrum populum solummodò legumlatorem dicemus, vel eos, quorum prudentia populus utitur in legibus ferendis? Hæc res referri potest ad varia; nam si prudentiam, ac sapientiam spectemus, ex quibus lex consequitur, quod sibi intrinsicè competit, eos paucos dicemus legumlatores. Sed 10 populus eorum prudentia, & sapientia utens tum propria voluntate, & potentia poterit absolute suæ legis lator existimari; & quidem si ad jus civile politicum (ut in præcedentibus) sequens referatur sermo, & unius, & paucorum, multitudinisque regimen spectandum erit, & secundum hæc penes unum, paucos, vel plures dicendum est potestatem esse legis condendæ. 11 Quoniam verò ex sapientia & prudentia potissimum lex perfici videtur, & id consequi, quod ei intrinsicè competit, harum intuitu, quæ principes facultates sunt, quædam de officio legislatoris subjicere necessarium est, quæ omnia, vel circa legem, vel circa legis verba 12 versari videntur. Et quidem sapiens, prudensque legislator ad tria, ut *Platoni* placet 3. *de legi.* respicere debet, ut civitas, quæ legibus instituitur, libera sit, ut sibi ipsi amica, ut 13 mentem habeat. Neque verò liberam desiderat Civitatem, quasi justissimo Principi subjecta esse non debeat, sed liberam optat, quasi non impiis exactionibus exhaustam, non pœnarum atrocitate perterritam, non sæva dominica potestate, sed paterna benevolentia administratam. 14 Idem *Plato* 9. *de legi.* sui ipsius optimus interpres dixit „ *Ad hæc duo legislatori respiciendum erit, ad injuriam dico, & ad nocumentum, ita ut ad indemnem, integrumque statum quæque perducatur, amissumque restituatur, quod decidit rursus consurgat, occisum, vulneratumque reparetur, ac semper conandum, ut discordiæ nocumentis suscitatis per leges in amicitiam reducantur.* Quo loco aperte ostendit quibus in rebus civitatis libertas feliciter conservetur, & ex hoc ipso argumento commodissime deducitur, 15 eos, qui principibus leges novas, tanquam ipsorum senatores, aut consiliarii suggerunt, à recta via deflectere, impiequè agere, cum leges alio dirigunt quàm, ut à malo cives avertant. 16 At optimus legumlator, velut sagittarius illuc animum semper intendit, unde aliquid sequatur eorum, quæ bona sunt, cætera verò, ut idem *Plato* est *Author.* 4. *de legi.*, relinquit sive divitias, sive hujusmodi aliud, quod à virtutibus sit separatum. Ergo ab optimi legislatoris officio declinat alio intuitu, quàm societatis hominum conservandæ gratia leges condere, cum in publicam salutem, & bonum intendere debeant; alias non ego leges appello, sed iniquissima decreta. Cum enim scrutari debeat legisla-

tor, ut maximum conferat civitati bonum, ut docet *Plato 2. de legi.*, nihil magis adversarium videtur, quàm leges condere, quæ tum ab æquitate & benignitate declinent, tum ad sævitiam & avaritiam accedant *l. respiciendum ff. de pœn.* Neque Princeps permittere deberet alterius, quàm publici commodi causa leges ferri, id enim est contra *l. jura. hoc tit.* ubi dicam; sed mente in publicum bonum directa eo contentus esse, quod ex omnium pace, & tranquillitate ad idem per consequentias redit, & quemadmodum sarcire damnum civitati ex lege iniqua, & impia suggestionem illatum difficile est, ita ob eam causam æternæ salutis jacturam facere facillimum esse reor. Hinc maxime desiderandus est in legislatore habitus civilis disciplinæ, quod recta ratio à natura insita, & ad leges ferendas idonea summopere excolatur. Est autem hic habitus ferè idem cum prudentia, à qua leges prodeunt, ut supra ostensum est: nam ut *Justinianus ait in l. 2. §. sed cum. c. de vet. jur. enucl. ad portandam tantam sapientiæ molem non sunt idonei homines rudes.* Non tamen hoc genere prudentiæ jurisconsultos dicimus prudentes; hæc enim prudentia non interpretando, consulendo, & judicando duntaxat, sed universæ disciplinæ respondet *l. 1. hoc tit.* & prior est lege, cum Jurisconsultorum prudentia sit lege posterior. Prius enim jus esse necesse est, post verò aliquos illius juris effici prudentes. Rectam autem & facilem legem ferre debet. Rectum illud à Deo Opt. Max. derivatur per divini luminis communicationem; facilitatem verò ipsa natura nobis insinuat, nam quod faciles sunt, facilius persuadentur leges, & libentius observantur; & ideo *Plato 7. de leg.* ad legislatorem pertinere dixit medio illo uti, quod est inter admonitionem & leges: sic etiam *Ficinus 3. de leg. ex Platonis sententia* legislatores monet, ut nec arduas, nec violentas ferant leges, sed leves quoad fieri potest, & suaves. Nam, ut *Plato 4. de legi.* sicut pueri medicum orant, ut modo quam facillimo eos curent, ita populi legislatorem.

25 Tandem non tantum rei, ut supra dictum est, sed & verborum legislator rationem habere debet, ne ociosa, ne supervacanea sint, qua ratione aliquando superflui vitium Gallo Aquilio objectum est *in l. Gallus. §. & quidam ff. de lib. & posthum.* sed injuria quidem, ut ibi eruditiores omnes accuratius docuerunt *Æmilius Per. Duarenus, Connanus, Cujacius,* & ex antiquioribus, *Castrensis, Cumanus, & Imola.* Porro hoc nomine *Justinianus,* aut potius *Tribonianus* damnandus est, quando in ejus Constitutionibus, & potissimum in Novellis quadam inornata verborum copia saturitatem exordio pariat, nec ad

legendum invitet. Sed de his plenius infra commodiori loco agetur, cum de iis, quæ legi repugnant, dicemus. Hæc quæ dicta sunt à sapientia, & prudentia legislatoris maxime pendunt. De potestate autem non universaliter tractabo, sed secundum jus civile Romanorum, quia illam ex eo, non ex politico jure censemus;

26 Eam verò *Justinianus* satis explicat in *§. constat. inst. de jur. nat. gent. & civi.* dicens, *scriptum autem jus est lex, plebiscita, senatusconsulta, Principum placita, Magistratum edicta, responsa prudentum.* Et de Populo & de Principe indubitati juris est, legem eum facere potuisse jure suo, Principem lege regia lata. *l. 1. ff. de const. prin. §. lex. & §. sed & quod inst. eod.*

28 de cæteris maxime dubitatur, & primum de plebiscitis. *Plebiscitum est quod Plebs plebejo magistratu interrogante veluti Tribuno constituebat.* Et ab initio quidem patritii, nobilesque romani plebiscitis non tenebantur, sed *Quinctus Hortensius* Dictator legem tulit, ut eo jure, quod plebs scivisset, quirites omnes tenerentur; & videtur plebs aliquo tempore interrogante tribuno legis condendæ auctoritatem habuisse. Exemplo est ipsa lex *Aquilia*, de qua *Ulpianus* scribit in *l. 1. ff. eod. ibi: Lex Aquilia omnibus legibus, quæ ante se de damno, & injuria loquuntur sunt, derogavit.* Neque aliter derogare potuit, quàm si legis auctoritatem haberet; tum verò *Pomponius in l. 2. §. deinde ff. de orig. jur. ait. & ita factum est, ut inter plebiscita, & leges species constituendi interesset, potestas eadem esset.* Quare perbelle *Arteius Capito, ut lib. x. c. xx. Gellius* retulit, hoc inspecto dixit, legem esse generale jussum populi, aut plebis magistratu rogante, & refert *Petrus Tholos. Synt. jur. inu. lib. 47. c. 34. nu. 7.* in tantum crevisse tribunorum dignitatem, ut quamvis curiam senatus tribunis plebis ingredi non liceret, tamen ante valvas ejus positæ subfelliis decreta patrum examinabant, ut si quæ ex iis improbassent, rata esse non sine rent; & ideo veteribus senatus consultis *T. littera* subscribi solebat, qua significaretur *Tribuno* nos quoque censuisse. Ad eorum similitudinem vexilliferi in uno quoque Terzerio civitatis Senarum semper habiti sunt. Sed etiam eorum potestas translata tandem in Principes, qui & susceperunt curam plebis defendendæ, ut deducitur ex *Cornelio Tacito lib. 1. & tradit Petr. d. c. 34. n. 10.* De Senatu, an talem habuerit potestatem, dicam in *l. non ambigitur hoc tit.*

33 De Prætoribus dubitari potest, an legem condere potuerit. Primum ex *l. jus autem ff. de just. & jur.* cum dicat ibi *Papinianus. Jus prætorium est, quod Prætores introduxerunt adjuvandi, vel supplendi, vel corrigendi juris civilis gratia propter publicam utilitatem.* Accedit secundo *§. sed cum paul.*

- paullatim inst. de test. ord. ibi coepit in unam consonantiam jus civile, & prætorium jungi, ea verba videntur jus prætorium juri civili comparare: tum tertio induci posset §. prætorum inst. de jur. nat. gent. & civ. quatenus prætorum edicta juri scripto adnumerantur, & comparantur Prætores populo Romano, & Principibus, & præsertim cum dicatur magistratus huic juri auctoritatem dedisse, ut non videatur requiri superioris comprobatio, sed sola prætoris sufficiat, ut Dec. in tit. c. qui adm. n. 19. inducit; sed tamen contrarium communiter deciditur, ut testatur idem in d. tit. n. 3. & ita sentiunt Rayn. Conf. lib. 3. Indag. Jur. c. 4. Niccol. Bello. lib. 1. sup. pnt. c. 8. quod mihi verius videtur. Primum satis probari videtur ex Cicerone in Verr. orat. 3. dum ait. Qui plurimum tribuebant edicto Prætoris, non nisi legem annuam esse fatebantur, cui finem*
- 34 afferebant Kalendæ Januariæ. Proponebantur enim ut jura redderent, non ut conderent; & ut scirent cives, quod jus de quaque re quisque diciturus esset, eaque premuniret, edicta proponebant, quæ jus honorarium constituerunt l. 2. §. deinde ff. de orig. jur. tum ab effectu idem comprobatur, quia
- 36 neque hæredem facere potuit §. quos autem inst. de bon. poss. per legem enim tantum, vel similem juris constitutionem fiunt, velut per senatusconsulta, & constitutiones principales, ut ibi Justin. ait; at si posset condere legem, per legem, quam conderet, faceret ipso jure hæredem: adeo autem verum est, ut facere non possit, ut neque post petitionem, agnitionemque bonorum possessor consequeretur nomen hæredis, licet consequeretur effectum. Nec obstat, quod prætores adjuvaverint, correxerint jus civile, ut dictum est,
- 37 non enim tanquam lex legem corrigere, vel abrogare solet, sed omnia hæc tanquam viva vox juris civilis consequebantur, sic enim appellatum est jus honorarium l. nam & ipsum ff. de just. & jur. nam lex scripta vox mortua est, quia scripto, non voce loquitur; erat verò
- 39 jus prætorium jus civile loquens, & sicut Cicero 2. de legi. magistratum ait esse legem loquentem, legem autem mutum esse magistratum, ita per juris honorarii interpretationem veram legis civilis sententiam acciperemus. Prætori enim in jure dicendo videtur data legitimi juris correctio, non tamen, ut emendaret, corrigeret, suppleret legem, sed voce, non scripto, sed pronuntiatione, ut si quando jus civile videretur aut iniquum, aut subtile nimis, aut durum, non protinus foret contraria lege abrogandum, sed ex alicujus judicantis imperio posset accipere moderationem. Neque juri civili adversari putabatur, sed quasi jus civile loquens id exprimeret, quod ipse legislator, si adesset, etiam sentiret, ac ita interpretatur Ruin. Conf. ubi su-
- 40 pra: Prætor enim non tam jus ipsum, quam juris scripturam emendare, supplere, juvare solebat. Jus enim ipsum per se absolutum est, atque perfectum juxta legis definitionem supra traditam, & illius studium rectè ars boni & æqui dicitur in l. 1. ff. de iust. & jur. At jus scriptum illud erat, quod sæpè prætoris moderationem desiderare debuit; & optima quidem ratione introduxerunt, ne jus scriptum ita teneret judicem, ut æquitatem deserere cogeretur, sed eam etiam adversus id, quod scriptum esset, sequi posset arg. l. placuit. C. de jud. l. in omnibus ff. de reg. jur. quia sub juris scientia poterit sæpè errare l. si servum §. sequitur ff. de ver. obl. Hinc prætorum edicta ab æquitate plurimum pendent l. 1. ff. de pact. l. 1. ff. de const. pec. l. 1. ff. de minor. cum sim. Confirmat quidem jus civile, cum scriptis hæredibus tribuit bonorum possessionem secundum tabulas §. 1. inst. de bon. poss. supplet cum actionem tribuit in factum, ubi dari æquum est, & tamen jure civili deficit l. iurisdictionum ubi gl. ver. à Prætor ff. de pact. l. quia actionum. ff. de prescr. verb. ibi - supplet Prætor in eo quod legi
- 43 deest. Interdum corrigit & emendat, uti cum filios emancipatos vocat ad bonorum possessionem contra tab. §. emancipati. inst. de her. que ab int. def. tum etiam cum posthumum alienum, cujus institutio jure civili non valebat tanquam incogniti, bonorum possessorem efficiebat d. §. 1. Minus obstat §. sed cum paullatim
- 44 inst. de testa. quia non ante jus prætorium in unam consonantiam cum jure civili conjunctum est, quam Salvius Julianus Adriano imperante idem collegerit, ac velut in artem redegerit. l. 2. §. sed quid. C. de vet. jur. enu. Coras. in d. l. nam & ipsum in fine. Prætorum ambitio fecit, cum gratia, vel odio jus reddere capissent, ut Cornelius Sylla Trib. Pleb. legem ferret, qua à novis edictis abstinere, & ex edictis suis perpetuis jus dicerent, ut ex Bud. & Alc. tradit
- 45 Bello d. lib. supp. c. 9. Ea verò prætoris edicta, quæ lege Cornelia perpetua esse caperunt, sunt à Salvio Juliano collecta, sed ante eum perpetua erant; tum verò, ac ita tertium diluitur objectum, auctoritatem juris habere caperunt, & ab ipso
- 46 Justiniano inter jus scriptum annumerata sunt. Itaque non omnia prætorum edicta eam obtinent auctoritatem, sed quæ lege Cornelia perpetua cum sint, etiam in corpus juris civilis redacta. Nullo itaque tempore potuerunt Prætores legem condere, sed tantum edicta proponere, secundum quæ jus redderent, & quod Justinianus inquit, auctoritatem huic juri dederunt, non satis arridet Corrasio in d.
- 47 l. jus autem Is enim ibi notat honorarium dici ad honorem Prætoris, nuncupatum quasi in honorem Prætorum receptum sit, quod vim legis

gis haberet . Sed neque *Justinian.* contrarium dixisse videtur , vel aliquid longè diversum ; non enim auctoritatem magistratus juri honorario dedit , ut jus esset pro auctoritate magistratus , sed propter magistratus auctoritatem pro lege receptum est . Itaque auctoritatem *Justin.* non usurpat pro potestate legis condendæ , sed pro existimatione quadam ; & quod ante dixit non modicam obtinent juris auctoritatem , quasi non omnem , nos movere non debet . Sentio enim edicta , de quibus loquitur *Justin.* in vim legis valere , nam & juris scripti pars sunt ; aut enim , non modicam , quia non eam omnem à Prætoribus , unde profecta sunt , habent uti lex à Populo , constitutio à Principe ; ab eo enim profecta sunt , qui cum legem condere non posset , non tamquam legislator , sed tanquam jus dicturus proponebat ; & cum postea servata pro lege sunt , servata sic sunt , quasi neque lex essent . Jus enim prætorium neque conjunctum juri civili , bonorum possessorem facit hæredem : nam auctoritate juris civilis confirmatum est in vim legis , sed tamen tanquam profectum à non habente auctoritatem legis condendæ . Quare etiam si considero bonorum possessionis jura servari pro legibus , intelligo tamen quibusdam effectibus carere , quod verè leges ab initio non fuerint , ac ita interpretor §. *prætorum quo-*
49 *que* ; & hæcenus de potestate prætorum . An juris prudentes legis condendæ habuerint potestatem longè magis apud nostros controvertitur in *l. Gallus ff. de lib. & po.* Frequentius ibi in ver. *induxit.* notant *Gallum Aquilium* novum jus induxisse , cui consequens est jurisconsultos potuisse condere legem . Mihi tamen *Salamonius* ,
50 *Duarenus* , *Connanus* , & *Cujacius* ibi contrarium veriùs affirmasse videntur , & quia distinguere solet ante , vel post Cæsares , de utroque argumenta suppeditabo . Et quidem ante Cæsares id probat *Pomponius* in *l. 2. §. & ut obiter.* *ff. de orig. jur.* ibi . & *ut obiret sciamus ante tempora Augusti publicè respondendi jus non à Principibus dabatur , sed qui fiduciam studiorum suorum habebant , consulentibus respondebant , neque responsa utique signata dabant , sed plerumque iudicibus ipsis scribebant , aut testabantur , qui ipsos consulebant .* Profectò si ex propria fiducia respondebant , ineptum est contendere unumquemque pro sui fiducia jura condere potuisse : neque enim cujuslibet ratio potest esse legis effectiva . Nam cum legis virtus sit imperare , vetare , permittere , punire *l. legis virtus hoc sit.* inde lex dicitur coercitio in *l. 1. hoc eod. sit.* non potest vis hæc esse , nisi penes populum vel principem , qui eum repræsentet , quia sicut totius animalis est membra movere , ita totius Reipublicæ legem efficere . Sed etiam post tem-

pora Cæsaris hoc idem probatur ex *Justiniano* in declaratione Digestorum -- ibi -- *neque verò hoc dictum à nobis ita est , sed jam pridem Julianum virum doctissimum , & jurisconsultum celeberrimum hoc ipsum palam usurpasse constat , & Imperatoris auxilium implorasse , ut controversiis , quæ exoriebantur , satisfaceret . Præterea felicitis memoriæ Adrianus cum brevi quodam scripto ea complexus esset , quæ annuo imperio Prætores edixerant , convocato ad id Juliano viro fortissimo in ea oratione , quam in senatu Romæ veteris habuisse traditur , hoc ipsum dixit . Nempè si quid aliquando præterquam quod legibus diffinitum est , acciderit , æquum est eos , qui imperium tenuerint diffinire .* Ad idem pertinet . *l. 1. C. de legi. 1. & ideo hoc tit. & hinc etiam est , quod aliquando legamus obtinuisse Galli sententiam l. pen. ff. de leg. 1. & Juliani sententiam receptam*
51 *esse d. l. Gallus §. ult.* Sententiæ enim opiniones , non leges prudentum responsa existimabantur : Notissimæ etiam sunt jureconsultorum sectæ à *Proculo* , *Sabino* , *Cassio* , *Nerva* originem ducentes *l. 2. §. ult. ff. de orig. jur.* Dicebant ergo duntaxat sententiam suam utriusque temporis jureconsulti , non legem condebant . In legibus auxiliis implorabat , sic cæteris accidit jureconsultis . *Ulpianus* legem , quæ sibi dura visa est in *l. prospexit ff. qui & à qui.* si potuisset , utique temperasset . Ita ambages *Pegasiani* etsi *Papiniano* displicuissent , auctoritate tamen *Justiniani* cessare opus fuit §. *sed quia inst. de fid. her.*
52 *cujus ergo auctoritate lex tolli non poterat , nec etiam induci potuit . l. nihil tam naturalis. ff. de reg. jur.* Secundò hoc idem de utroque tempore promiscue probatur ex . *d. l. 2. §. his legibus , ff. de orig. jur.* ibi *his legibus latis cepit , ut naturaliter evenire solet , ut interpretatio desideraret prudentum auctoritatem , necessariamque disputationem fori .* Hæc disputatione , & hoc jus , quod sine scripto venit , compositum à prudentibus propria parte aliqua non appellatur , ut cæteræ partes juris suis nominibus designantur ,
53 *sed communi nomine appellatur jus civile .* Cum itaque responsa prudentum sint pars juris non scripti , constat jus fuisse , non quia prudentes ita respondissent , sed quia tacito populi consensu esset comprobatum § *ex non scripto. inst. de jur. nat. gent. & civi. l. de quibus hoc tit. & eorum sententiæ plurimum obtinebant , ac recipiebantur , quæ ab ipsis prodirent jureconsultis , qui majori in existimatione haberentur .* Quod aliquando accidit *Papiniano l. 1. §. cumque hec C. de vet. jur. enu.* ubi refert *Justinianus Pauli* , *Ulpiani* , & *Marcelli* notas nullam antea habuisse auctoritatem propter ipsius *Papiniani* splendorem , cum tamen om-

54 omnes de jure responderent, nam ex tacito populi consensu vim & robur accipiebant, prout alter altero dignior haberetur. Tertio quod hic subjicendum est, extat in Cod. Theod. constitutio ejusdem Theodosii, ut referunt *Duar. in d. L. Gallus Albert. d. tract. c. 34 nu. 7.* cujus verba sunt sub *l. uni. C. de resp. prud. = Papiniani, Caij, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus, ita ut Cajum, atque Paulum, Ulpianum, & ceteros comitetur auctoritas lectionis, quæ ex omni opere citatur, eorum quoque scientiam, quorum sententias in operibus suis miscuerunt, ratam esse censemus, ut Scævola, Sabini, Juliani, atque Marcelli, omniumque, quos illi celebrarunt.* Interpretationes ergo, ac responsa jurisconsultorum ita demum legis generalis auctoritatem obtinebant, si vel expressim ab Imperatoribus confirmata fuissent, vel permittentibus ipsis in judiciorum mores, & consuetudinem essent intro-

55 ducta. Qua ratione factum est, ut tam inter non scripti, quam scripti juris partes adnumerata sint; neque huic sententiæ obstat §. *responsa inst. de jur. nat. gent. & civ.* quod passim in contrarium allegatur, quia Nerica lectio, quam ibi *Aequinarius Baro, & Mysingerius* summæ eruditionis viri probant, omnem facit cessare difficultatem: legunt enim = *Quibus permixtum erat de jure respondere = non ut vulgata lectio se habet = Quibus permixtum erat jura condere;* illa verò lectio verior videtur, & ex verbis sequentibus benè probatur, ibi = *Quibus à Cæsare jus respondendi datum est.* Ergo dedit respondere de jure, non jura condere; à qua lectione, si recedamus, vix ab ea difficultate nos educere poterimus. Hunc §. autem accipiendum opinor non de omnibus prudentibus, sed de iis tantum, qui in relata Theodosii constitutione continentur, à quorum responsis recedere non licuit iudicibus: neque verò mihi suaderi potest, accipi debere (ut viros doctissimos opinatos esse legi) de prudentum singulorum sententiis & responsis, quæ ad particulares iudicum interrogationes proferebantur, quod sæpe ad sapientis, ut nunc dicimus, consilium se referrent, ut hoc casu non liceret iudicibus ab eorum recedere responsis, arguor, quæ notantur in *tit. C. de Relat.* quasi ejusmodi consilium aptissimè responsum diceretur per relationem ad interrogationem. Primum ab hac sententia recedo, quod iste §. non se referat ad hoc genus consilii, sed generaliter ad omnes jurisprudentes, quibus post Cæsarem jus respondendi datum est; nam & sæpissime respondebant partibus ipsis, non iudicibus in *l. is qui ff. de rei vend. in l. si quando §. 1. ff. si ser. vend. & alibi.* Neque satis compertum habeo, id quod asseritur in usu fuisse. Quinimo non modicum refragatur *l. an manumittere ff. de man. vind.*

ubi *Julianus* scribit se exemplum *Jaboleni* præceptoris secutum, & in prætura & in consulatu suo quosdam ex servis suis vindicta liberasse, mox ait: *Et quibusdam prætoribus consulentibus me idem suasi.* Nam re vera ei, qui me consulit, persuadendum est, non præcipiendum; & quod

58 ait, Iudici non licuisse recedere, non restringit ad iudicem interrogantem, neque est ex interrogatione, sed ex constitutione principis, ne liceret recedere. *Theophilus* ibi, quem intelligo de constitutione Theodosii approbante responsa jam edita, non in futurum edenda, post cujus constitutionem vim legis habere cæperunt scripta eorum, cui consequens fuit non licuisse iudicibus recedere, & jus hoc eorum scriptis dispersum appellatum est responsa prudentum. Quo fit, ut *Salamonio* consentire non possim, quem ibi *Mysing.* refert, ut quod ibi dicitur = *Quorum omnium collective dicatur quasi cum aliquid vel omnibus vel plerisque qui pro omnibus habentur l. quod minor ff. ad municip. l. aliud §. refertur ff. de reg. jur.* ita placuisset communem sententiam constituebant, à qua neque nostris hisce temporibus iudicibus

59 recedere licet, & si recedant, videntur facere litem suam. *Bart. in l. 2. n. 5. C. de pæn. Jud. qui mal. jud. post gl. in l. si quis in conscribendo C. de pact. & sequitur Ang. in §. illud. sub. de app.* Quoniam etiam si similiter eo tempore receptarum sententiarum ratio haberetur, quarum varios libros *Paulus* scripsit, qui hodie per manus versantur, & est text. in *l. in substitutione ff. de vulg. & pup. ibi, nam prudentes hoc ita interpretati sunt;* non enim unius interpretatio tantum poterat, sed quando communiter interpretabantur, & huc pertinet *l. minime hoc tit. d.*

60 *l. si quando §. vlt. & d. l. pen. ff. de leg. 1.* restringi tamen videtur ille §. ad comprehensos in Theodosii constitutione. De cæteris verò ita sentio, ut qua ratione etiam si iudicantes ut plurimum ex *Accursii, Bartoli, Baldi,* & aliorum auctoritate controversias diffiniant, non tamen responsa eorum leges sunt, verum sententiæ & opiniones, jus non scriptum constituunt, ita Antiquorum responsa non per se juri scripto adnumerata sint; ideoque d. §. *responsa* ad ea duntaxat referendum, quæ primum constitutione Theodosii, post verò *Justiniani* auctoritate confirmata sunt. Neque refragatur

61 *Tullii* locus, qui dixit jus esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, jurisprudentum auctoritate consistit; nam aliud est jus esse, aliud jus consistere; nam & iis temporibus jurisprudentum auctoritate eorum opiniones & sententiæ in mores facile transferunt. Neque etiam obesse videtur, quod *Gallus Aquil.* ut refert *Tullius 3. de nat. Deor.*, de dolo malo formulas, ac iudicium introduxerit: nam scri-

scribere formulas non est leges condere. Proprium enim & illo, & hoc tempore nostro jurisconsultorum munus semper fuit scribere formulas sicut ex nostris *Roffredus* fecit, cautiones, ut *Veronensis*, & *Ferratius*, respondere de jure, & jura interpretari, ut publici professores quotidie faciunt. Et formulæ quidem juris interpretationem continent; interpretari autem est sensum alioquin latentem, & verbis non expressum ex ratione legis depromere; non ergo novum jus inducit interpretatio, sed legis semel constitutæ sententiam, cum opus est, aperit, atque defendit. Sic *Bartolus*, *Baldus* & ceteri deinceps interpretes dicti sunt. Itaque jurisconsulti omni tempore dumtaxat juris interpretes fuerunt, & licet uno loco jurisconditores dicti sint *l. nulla C. de procu.* hoc tamen vel ad nudam originem referendum est, vel honoris causa dictum est, tum qua ratione lex est prudentum virorum consultum, ipsi legum conditores nuncupandi sunt, sed hoc non pertinet ad potestatem, de qua quaerimus, verum ad formam magis accedit. Ex ijs infertur *Galli* formulam de institutione nepotum non jus induxisse, sed cautionem adinvenisse testamentorum gratia ne aliquando, rumpentur. Quod rectè insinuat dictio *sic*, quia non induxit institui, quod fuisset jus inducere, sed *sic* institui, quod fuit solum inducere cautionem & modum; neque tamen placet *Connani* argumentum eo loci, quod nemo latinè dixerit legem inducere. Induci enim in mores, aut in Civitatem, aut in Rempublicam *Ciceroni* dicitur. Quoniam, etsi non ita dicatur, nihil tamen prohibet verbum hoc ad id referri, quod in legem transeat, ut *Inst. de her. inst. in prin. & in §. ceterum inst. de leg. agn. succ. ibi* „*presatam differentiam inducebat*, quæ differentia inducta lex erat. Tandem, ut summam omnia colligam, opinor exceptis ijs, quæ *Theodosij* constitutione continentur, unam, & eandem, & illo, & hoc nostro tempore fuisse jurisconsultorum auctoritatem, ut aliquando Romæ in publica ejus legis interpretatione defendi. Latiores hæc disputatio fuit, quàm instituti mei ratio patitur; quia tamen fructuosam indagacionem continet, injunctam minimè futuram censui.

De causa legis materiali. Cap. IV.

- 1 *Voluntas legislatoris, an legis materia sit quaeritur.*
- 2 *Declaratur §. sed, & quod, inst. de jur. nat. & nu. II.*
- 3 *Legis materia proxima est legislatoris præceptum.*
- 4 *Præceptum commune est lex, particulare jussus.*

- 5 *Præceptum duobus modis usurpatur.*
- 6 *Declaratur l. legis virtus ff. de legi.*
- 7 *Nuda voluntas seceritur à præcepto, & ex progressu nomen sumit.*
- 8 *Consensum materiam communem contractuum dicere possumus.*
- 9 *Contractuum genera subalterna quomodo respectu inferiorum considerentur.*
- 10 *Voluntas cum determinatur ad legem, dicitur materia proxima.*
- 12 *Contractus, & obligationes rei appellatione continentur.*
- 13 *Humane actiones, ut in ijs iustum, vel legitimum resurgere potest, sunt subjectum civilis disciplinae.*

EX ordine proposito quaerendum est, quænam sit legum materia, quæ, ut omnis innotescat, non tantum ea declaranda est, qua lex ipsa confici videtur, sed etiam ea, in qua veluti in proprio subjecto assidue versatur; & quod attinet ad primam dubitari posset, an ipsa voluntas legislatoris vicem materiam gerat. Cum etenim observare possimus in testamentis, quæ legum instar habent §. *disponat, auth. de nupt.* voluntatem ipsius testatoris materiam esse, ut docet *Bal. in l. 1. ff. de testam* in ipsis item contractibus materiam ex consensu constitui *l. 1. §. adeo ff. de pact. l. sicut C. de act. & obl. & latissime disserui in l. 1. ff. de verb. obl.* similiter in legibus concludendum videbatur non aliam earum materiam esse, quam legislatoris voluntatem. Id ipsum in lege à principe lata apertius constat; scriptum est, enim „*Quod Principi placet legis habet vigorem* „ §. *sed & quod, instit. de jur. nat. gent. & civi.* non tamen si principi placeat deambulare, venari, ludere, hæc placita vigorem habent legum, sed tantum ea, quæ ipsi pro legibus placent, atque ita regula illa intelligitur. Amplius oportet placere Principi, ut Principi, idest ut bono viro, & bono Principi, ut interpretatur *Andr. de Iser. in c. 1. nu. 29. de cap. qui cur. vend.* & probatur ex his quæ dicam infra in *l. Princeps, hoc titulo.* Ex quo persuaderi videtur principis placitum, quasi materiam quandam, legis formam accipere. Et opinor quidem hanc voluntatem ea ratione, qua explicatum est, officio materiam fungi: sed vereor ne non hæc proxima sit, de qua nobis quaerendum sit. Existimo igitur *Papiniano* adductus in *l. 1. inf. hoc tit.* præceptum ipsum legis materiam esse, tum quia in ejus definitione pro genere usurpata materiam repræsentet; tum quia si attentè consideremus ordinem in mente legislatoris, nudam voluntatem in volun-

in voluntatem imperandi convertit, & illa præcipiendi cogitatio in legem transit. Itaque nuda voluntas est materia remota, sed voluntas præcipiendi ea est, quæ proximè disponitur in legem, neque simpliciter de eo, quòd vult, sed de eo quòd vult præcipere legem facit.

4 Præterea, aut aliquid præcipit communiter, & lex est d. l. i. aut particulariter, & est iustus quidam. Sed dubitari potest, quia lex aliquando vetat, punitque interdum *l. legis virtus infra eodem*, nec semper præcipit, ne hisce casibus alia sit materia legum. Respondeo præceptum duobus modis ulurpari, generaliter, & hoc modo præcipit in omnibus, quia nunquam sine vi imperandi est lex, quia nec lex esset, tùm particulariter accipitur ad eorum actuum differentiam, in quibus etiam si vis præcipiendi reperiatur, aliquid tamen magis speciale adnotamus, a quo omissa ratione præcipiendi actus

6 denominantur, & ita procedit *d. l. legis*. Ex ipsa itaque præceptorum quasi congerie desumit legislator, quòd tanquam legem communiter præcipiendum censet. Quòd si quis obijciat non aliam esse legislatoris voluntatem, aliud præceptum, uti nec voluntas testantis erit, si aliquem proponamus contrahendi animum habere, vel è converso, ac idè eam idem esse

7 cum precepto: responderi poterit intellectu quidem nudam eam voluntatem à precepto optimè secerni, nec re ipsa tam differre, quam modo considerandi, quòd eandem voluntatem, dum legis formam assumit, dicimus præcipiendi voluntatem, quam paulò ante in ipso ferè ortu nudam intelligebamus esse voluntatem. Mutat igitur nomen ex progressu, sicut de militibus accidit, qui primùm tyrones, mox veterani vocantur, licèt ijdem sint milites. Qua ratione in contractibus plerique errasse videntur, eorum materiam consensum esse affirmantes;

8 Materiam enim quandam esse communem non nego, sed singulæ species materiam magis propriam simul, atque proximam habent. Contrahimus namque re, verbis, litteris, consensu, *l. i. ff. de act. & obl.* & si has quasi contractuum species consideremus, ex prædictis profectò informantur. Sed quia sunt etiam quasi genera subalterna, qua ratione respectu inferiorum considerantur, depositi, mutui, commodati, pignoris materia proprie res est, cujus interventu contrahuntur, aut consensus circa rem determinatus. Mutui formam assumit, dum rem de mea fieri tuam consentimus. *l. 2. §. appellata ff. si cert. pet.* depositi eum penes te esse custodiæ causâ *l. i. ff. depo.* & sic de cæteris, eaque ratione verborum obligatio à verbis, non à consensu est denominata, quòd

Castr. Alexan. & alij non satis videntur intellexisse in *l. i. ff. de ver. obl.* quòd ex verbis materiam proximam, ex consensu remotam consequatur, ut ibi adversus aliorum sententiam fusius disputavi. Quare cum voluntas legislatoris in lege condenda ad præceptum determinetur, hoc materiam legis proximam esse opinor. Ex quò satis intelligitur quomodo se habeat pronunciatum illud „*Quòd principi placet &c.*“ ut non de omni placito, sed de imperativo intelligatur, & quòd communiter, non particulariter præcipiat. Quòd verò ad secundam materiz pertinet considerationem, quam etiam legis subiectum esse dicimus, prima fronte videri potest, quemadmodum jus civile Romanorum universum, vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones pertinet *§. ult. Inst. de jur. nat. gent. & civi & contractus*, ac obligationes omnes rei continentur appellatione. *l. nominis ff. de ver. sig.* exceptiones verò, satisfactiones, & judicia ad actiones referuntur, ut probatur *inst. de act. ex eo titulo usque in fine libri* à ratione ordinis, ut in *d. §. ult.* adnotavit *Acquin. Baro.*, ut similiter in ijs omnibus integrum legis subiectum consistat. Neque diffimili ratione acquirere, conservare, & amittere subiectum quoddam legis erit *l. ult. inf. hoc tit.* Verùm cum leges ipsæ ad civilem referantur disciplinam, & ab ea pendeant, ac permanent, videamus an qua ratione *Franciscus Piccolomineus c. 4.* statuit humanas actiones ex hominis libertate prodeuntes, ut in ijs honestum, quòdquè decet, refulgere potest, subiectum esse civilis disciplinæ, ita humanas actiones, pro ut in ijs quòd iustum, ac legitimum est, refulgere poterit, affirmare possimus legum esse subiectum, & quidem id mihi rectius dici videtur, atque huc maximè pertinet recta gubernandi ratio, de qua in legis definitione, ut ita omnium actiones instituantur, ut nihil à iusto declinent, quo nil utilius contendendi potest ad finem legislatoris celeriter consequendum: neque tam prior sententia ex toto rejici debet; subiectum enim eo modo remotius consideratur. Hoc verò, quòd ponimus, & primum, & proprie, & immediate subijcitur.

De causa legis formali Cap. V.

- 1 Rationem esse animam legis dicitur per analogiam
- 2 Regere, & dirigere rationis est munus.
- 3 Vis, & potestas legis est in ratione.
- 4 Ratio ad causam efficientem, & formalem redigi potest.
- 5 Ratio scriptæ legis Idea dici potest.

6 Dictum

- 6 Dicitur ratione quomodo restringatur, & producat.
- 7 Ratio ut anima, scripturam, ut corpus movet.
- 8 Ratio est voluntas, & sententia legis.
- 9 Forma non adimpletur per equipollens.
- 10 Testamentum sine hærede non valet.
- 11 Stipulatio sine verbis nutu facta non valet.
- 12 Formæ pactis privatorum lædi non possunt.
- 13 Lex totius Reipublicæ & actus, & sponsio est.
- 14 Ratio legis unica esse debet: impulsivæ plures nu. 17.
- 15 Ratio finalis dicitur forma legis.
- 16 A ratione legis unica etiam non expressa licet argumentari.
- 18 Declaratur §. affinitatis inst. de nupt.
- 19 In legibus plures interdum rationes concurrunt & quæ sit finalis exemplo ostenditur.
- 20 Finis legis non est privatio mali, sed affectio boni.

1 **O**Mnium autem consensu receptum esse videtur rationem legis animam esse, ac ideo formam ipsius: quod enim passim circumfertur rationem esse animam legis, ut notatur per *Dyn. in cap. ult. de reg. jur. in 6. Bart. in l. cum mulier per eum text. ff. sol. ma. in l. adigere §. quamvis ff. de jur. patr.* per analogiam ita dicitur, ut quemadmodum anima in homine ipsius est forma, ita in lege; & quidem non minus vera, quam recepta est eiusmodi sententia, quia tamen quomodo id se habeat, non satis omnes intelligunt, licet hoc dictum passim allegent, putavi nonnullis argumentis hanc ipsam veritatem non tam probare, quam aperire. Primum itaque desumitur id ipsum ab *Isidoro in cap. consuetudo. 1. distin. ibi „ nec differt an scriptura, an ratione consistat, quoniam legem ratio commendat. Porro si ratione lex consistat, lex erit omne jam, quod ratione constiterit dumtaxat, quod religioni conveniat, quod disciplina congruat, quod saluti proficiat „* Nimirum cum ratione lex consistit, si eadem sit forma legis; nam, etsi res quælibet consistat ex materia, & forma, quia tamen forma dat esse rei. *l. Julianus §. si quis ff. ad exhib. magis videtur consistere ex forma, utpote quæ rei potior est pars; quod etiam a tradita definitione confirmatur, quia quatenus est ordo, humanas actiones in finem optimum dirigens,*

2 regere, & dirigere rectæ rationis est munus: unde *Martianus in l. 2. inf. hoc tit. regulam esse dixit.* Secundò huc maximè pertinet *l. scire leges inf. hoc tit.* vis enim & potestas legis tota in ratione posita est, & in sententia legis, ut ibi dicemus. Tertio accedit senten-

tia *Aristot. lib. 3. polit. cap. 2.* ubi dicens legem mentem esse sine appetitu, nihil magis quam rectam rationem, quæ forma legis est nobis expressit: ut tamen id ipsum clariùs innotescat, quomodo se habeat, sciendum est, rationem ipsam, ut in cæteris artibus *Piccol. docet Grad. 5. cap. 47., & ad causam efficientem, & ad formam redigi posse.* Ad efficientem referri posset, si modum, quo ab initio ad ipsam legem ferendam concurrat, spectemus: hac etenim ipsa consideratione videtur legislator ex ratione legem efficere; si verò per se ipsam consideretur, est forma legis ab initio in legislatoris mente concepta, cum quadam rerum notitia ad id, quod exprimitur, ut plurimum conspirantium, & quasi scriptæ legis idea dici potest, & quæ in se considerata forma est; si verò ad ea referatur, quæ ab opifice per eam efficiuntur, instar efficientis habet.

6 Ex his colligi potest quamobrem fiat, dictum ex ratione restringi *d. l. adigere §. quamvis, tum etiam produci l. regula §. si quis ff. de jur. & fact. ign.* ac denique constringi, ut contra seipsum rationem admittat *l. scire oportet §. sed & si ff. de exc. tut.* ratio enim tanquam anima scripturam ipsam quasi corpus undequaque movet, & tanquam idea semper contendit opus illud extrinsecum sibi undequaque respondere; est autem ratio nihil aliud, quam voluntas, ac sententia legis, *l. non dubium cod. de legib.* non nuda quidem, quia sicut nudum præceptum testatoris spernitur *l. Filius familias §. Divi ff. de leg. 3.,* ita legis voluntas, nisi rationabilis esset attendenda non esset, quia nec ejus esset voluntas; tandiu vero talis erit, quandiu in finem dirigit. Quod si retineamus, prout constanter retinendum est, rationem esse animam legis, consequitur legem sine ratione, legem mortuam esse; tum, quod maxime refert, in lege condenda non procedere quod vulgò circumfertur, sufficit pro ratione voluntas, forma enim non potest adimpleri per æquipollens *l. Mævius ff. de cond. & dem.* ideoque nuda voluntas non potest vice rationis haberi in adimplenda forma, ac ex ipso jure civili Romanorum optimè probatur. Sancitum namque est non valere testamentum, quod hæredem non habet *l. proximè ff. de his, quæ in testamento del. sine precio non consistere venditionem §. pretium inst. de empt. & vend.*

11 sine verbis solo nutu stipulationem factam inutilem esse *leg. 1. §. si quis ita ff. de verbor. obligat,* & actuum legitimorum formas pactis privatorum lædi non posse *l. 3. ff. de testam.;* quod si privatorum actus non alias legitimi sunt, siquid deesse constet, quod ad eorum sub-

E

substantiam pertineat, quo argumento in ipsa
 13 lege, quæ totius Reipublicæ actus, & spon-
 sio est, defectum formæ patiemur? Non erit,
 si ratione careat, virorum prudentum consul-
 tum, non sapientum decretum, non inventio, non
 donum Dei, ergo neque lex erit *leg. 1. & 2.*
inf. eod. Quid amplius? si posset lex sine ra-
 tione consiliteri solo imperantium placito, jus
 aliquando esset latrocinari, jus adulterari, jus
 14 falsa supponere testamenta. Hinc consequen-
 ter deduci videtur rationem legis unicam esse
 debere, quia forma unica sit. Ideoque quod
 15 dicimus rationem esse legis formam, ad ratio-
 nem finalem est referendum, quo argumento
 vel reprobari debet traditio *Salyceti in leg. si ser-
 vi vestri C. de nox. act.*, quod legislatores non
 unica ratione, sed pluribus moti præsumantur,
 quem sequitur *Jason in l. 1. num. 4. C. de
 suc. ed.* quia sicut forma, ita ratio unica est,
 tum etiam alia longe quidem verior, ac rece-
 prior sententia everteretur, vel elusoria red-
 16 deretur, qua *Doctores* consentiunt, a ratione legis
 unica, etiam non expressa, licere argumentari *gl.*
& DD. in leg. quamvis C. de fideic. Rom. consi.
32. nu. 5. & ibi Add. Alex. in l. si constan-
te num. 5. ff. sol. mat., & alibi sæpe, quia
 semper unicam adducens rationem juris præ-
 sumptionem haberet contra se, quæ relevat ab
 onere probandi *c. ult. de presum.* Aut certe
 moderanda est eadem *Salyceti* conclusio, ut de
 17 ratione impulsiva intelligatur, quia plures
 esse possunt impulsivæ rationes. Nec me latet
 alios intelligere, ut scilicet non aliter plures
 præsumantur rationes, nisi quando una cum ipsa
 præsumptione, etiam rationes allegentur, ac
 ita plane intelligit *Alex. in d. leg. si constan-*
te num. 5., & ibi sequitur Claud. Aq. ut refert
Soc. jun. in tit. ff. sol. mat. nu. 78., & ipse
 etiam sequitur. Sed mihi, quotlibet adducan-
 tur rationes, unam tantum persuaderi potest fi-
 nalem esse, si enim ratio legis idem est, quod
 mens legis, ut tradit *Bartol. in d. l. cum mu-*
lier & bene probatur in d. l. scire § sed etsi;
 mens una est, ita & ratio una. Plurium ra-
 tionum allegatio id efficiet, ut si incertum sit,
 quænam earum sit finalis, non rectè ducatur
 argumentum. Hoc ipso nomine damnandus est
 18 *Angelus in §. affinitatis, Instit. de nupt.* dum
 ibi censuit, utramque ejus textus rationem ef-
 se finalem; nam in ea, quæ verè mea pri-
 vigna sit, ne possim ducere in uxorem, di-
 spositio prohibitiva non habet duas rationes fi-
 nales, quia, (& in hoc cum cæteris labitur
Ang. & qui contrarium sentiunt) dispositio non
 est una, sed duplex ex duplici ratione; nam
 affinitatis veneratio non in ea, quæ nupta est,

consideratur, sed in ea, quæ fuerit jam privi-
 gna tua, nunc verò non sit. Rectius colligunt
 legem intelligi in casu magis dubitabili, si
 lex, & ratio legis: Ineptum est in priore ca-
 su afferre eam venerationis rationem, quia
 nec eo casu disponit, unde falsò colligunt u-
 nam dispositionem duas habere causas finales.
 19 Accidit aliquando plurium rationum concu-
 rus in aliqua lege condenda; exemplo est pro-
 hibitio donationis inter virum & uxorem, eam
 enim rationem habet, ut moribus reciperetur,
 ne conjuges mutuo amore se invicem spolia-
 rent donationibus non temperantes, sed profu-
 sa erga se facilitate utentes *l. 1. ff. de donat.*
inter vir. Adjicit aliam *Paulus* ne esset eis stu-
 dium liberos educendi. *Sext. Cecilius* aliam,
 quia sæpè futurum esset, ut discerentur ma-
 trimonia, si non donaret is, qui posset, ac
 ea ratione eventurum, ut venalia essent *l. 2.*
& 3. ff. eod. Quæro postea, an omnes fina-
 les sint, & nulla quidem finalis est, nisi sola
 utilitas in matrimoniis conservandis, ad quam
 unam cæteræ diriguntur omnes, quia sumun-
 tur ab effectibus evitandis, non a fine adipi-
 20 scendo; non enim finis legis est privatio ma-
 li, sed affectio boni, alioquin non esset fi-
 nis optimus, sed imperfectus: Quare & illud
 Horatii „ *Virtus est vitium fugere, sapientia
 prima stultitia caruisse* „ ad virtutis initium,
 non ad totam, integramque virtutem referendum
 est. Quare ratio legis, non qua parte malum
 vitat, finalis est, quia pluribus malis obvia esse
 potest, sed qua parte in bonum dirigit, &
 ita dignosci poterit ratio finalis non a malo, a
 quo deterreatur, sed a bono, ad quod quasi
 finem pervenire contendat, hæc & ipsa legis for-
 ma existimanda est. Plurimum tamen obesse
 videtur *l. non omnium inf. eod.* nam si ratio le-
 gis magis spectari debet, quam verba *d. l.*
non dubium, tantumque valet, quantum pro-
 ximè dictum est, inde fit, ut non omnium,
 quæ a majoribus constituta sunt ratio sit inqui-
 renda. Sed hac de re dicetur ibi. Nunc de
 causa finali dicendum est.

De causa legis finali, ac ejusdem le- gis effectu Cap. VI.

- 1 *Legis finis ex Platone qui sit.*
- 2 *Legis finis ex Jurisconsultis est commune bonum.*
- 3 *Respublica, ut corpus, Princeps, ut caput, ma-
gistratus ut membra nobiliora habentur.*
- 4 *Lex ad commune bonum ordinatur.*
- 5 *Lex aeterna cuncta in Deum ordinat.*
- 6 *Commune bonum in jure appellatur utilitas, &
exemplo ostenditur.*

7 *Consistit*

- 7 *Constituto Prætor cur det actionem .*
- 8 *Utilitatem pro eo quod interest significarunt Jurisconsulti .*
- 9 *Utilitate metimur id quod interest .*
- 10 *Fines plures ad ultimum finem dirigi ostenditur .*
- 11 *Reipublicæ interest civis locupletes habere .*
- 12 *Juris commune bonum summum est legis bonum .*
- 13 *Jus duobus modis accipitur , & dum conditur , & dum dicitur , ac observatur .*
- 14 *Jus dum conditur omnium , dum observatur privatam utilitatem spectat .*
- 15 *Lex præsertim civis efficere bonos contendit .*
- 16 *In usu virtutum posita est felicitas .*
- 17 *Bonis civibus existentibus tranquillus est Reipublicæ status .*
- 18 *Quilibet homo dicitur pars civitatis .*
- 19 *Effectus cujusque legis est facere civis bonos respectu finis , in quem dirigitur .*
- 20 *Lex non ad fortitudinem , sed fortitudo ad legem flectitur .*
- 21 *Cives quomodo formidine prænae boni efficiantur .*
- 22 *Civis bonus dicitur ex habitu , & optimus ex habitu bonus .*
- 23 *Lex a malo deterrens etiam ad bonum invitat .*

SI omnis agens agit propter finem , legislator quidem nobilissimus inter agentes non poterit in eum finem non intendere , qui sibi nobilitate respondeat . Quare rectissimè *Plato in dialogo ultim. de legib.* dixit , unum præcipuum leges habere debere , ad quod cætera dirigantur . Id unum variis in locis expressit ; nam in *legum appendice , vel Philosopho* , legum finem esse decernit , ut Dei cultu , ac puritate morum , optimum , & pulcherrimum vitæ exitum consequamur , & legum suarum , consilium est , ut ibi *Ficinius* animadvertit animos civium ita componere , ut expeditam adepti tranquillitatem , divinorum operum rationes , & causas perscrutentur , atque in iis quasi speculis authorem Deum speculentur , & colant . Qua ratione idem *Plato* de legibus disputaturus , se paulatim ad Jovis templum proficiscentem constituit , ut in Deum , tanquam in finem verum , omnium legumlationem referendam esse significaret : tunc autem leges rectè positæ erunt , cum beatos faciant illis utentes . Sed hæc omnia ad finem pertinent , cujus gratia leges conduntur . At finis , proximè diriguntur cui ex prædictis non satis colligitur . Clarius ex nostris Jurisconsultis elucescere poterit , tum maximè ex *Ulpiano in l. 1. §. hujus studii ff. de just. & jur. ibi* , *Hujus studii due sunt positiones publicum , & privatum . Publicum jus est , quod ad statum rei Romanæ spectat , Privatum quod ad singulo-*

rum utilitatem . Quibus verbis publici juris publicum bonum , privati similiter bonum privatum , finem esse decernit : ex quo consequitur bonum illud , quod juri tam publico , quam privato respondet , universi finem juris esse . Id autem non aliud est , quam commune bonum quod utrumque , & publicum , & privatum comprehendat , quod *Isidorus in c. erit dist. 4.* apertè confirmat , dicens — *erit autem lex &c. nullo privato commodo , sed pro communi utilitate conscripta .* Ad idem *lib. 4. de leg. . Plato* respexisse videtur statuens , tunc maximè legislatores suum assequi finem , cum communiter totius civitatis gratia leges condunt ; & seditiosos eos dicit , cum aliquam dumtaxat partem respiciunt , quod sibi *Justinianus* adscripsit in *auth. de her. & fal.* sic exordiens : *Occupatis nobis circa totius reipublicæ curas &c.* , & quidem reipublicæ partem amplecti , partem deserere , ac relinquere est aliquo modo facere individui partem , quod nihil est *leg. furiosum c. qui test. sac. poss. l. si is ff. de test.* Habet enim reipublica , vel civitas cujusdam corporis instar , in quo Princeps quasi caput habetur , Magistratus velut membra præcipua , & nobiliora censenda sunt , cæteri omnes , qui subditi sunt , membra quædam crassiora ; neque corporis saluti commodè prospiciet , qui ejus partem infirmam esse patiat . Est autem hujusmodi commune bonum , ad quod lex ordinari debet , felicitas illa , quam hoc sæculo adipiscimur , quæ in quieto , tranquillo , ac pacifico statu Reipublicæ posita esse videtur . Et quidem ut pars omnis ad suum totum naturali ordine dirigitur , uti imperfectum ad perfectum , cum cives partes civitatis sint , lex etiam eosdem in commune totius civitatis bonum instituere debet . Hinc *Cicero 2. de leg. constat* , inquit , *profecto ad salutem civium , civitatumque incolumitatem , vitamque omnium quietam , & beatam conditas esse leges ;* , tum cum lex sit regula nostrarum actionum *l. 2. inf. hoc. tit.* non potest non in supremum finem , quod est commune bonum , regulata dirigere , & cum universalis sit *l. 1. ff. de const. prim.* ideoque omnibus posita , non aliam magis , quam omnium quærere utilitatem . Tandem sicut lex æterna , quæ fons , & origo est cæterarum legum , & lex est divinæ mentis , cuncta in Deum ipsum ordinat , et refert , sic lex civilis , quæ totius populi sponsio est , omnia in universi populi salutem ordinare , ac referre debet , & quatenus ab æterna lege regulam accipit , & mensuram , eo magis commune bonum quærat , quo illud ad summum bonum magis accedit , sic enim assequitur , quod & *Platonem* minimè latuit

latuit 1. *De legi.* ut ipsa lex civilis ad æternam referatur, constat ex iis legem in commune bonum, ut in finem suum ordinatam esse: id ipsum autem commune bonum sæpe in jure nostro utilitas appellatur: ratio esse potest, quia si privatum jus privatorum utilitatem, publicum verò publicam respicit utilitatem *d. §. huius. & §. ult. Instit. de Just. & jur.* totius juris finis erit communis omnium utilitas, quæ & publicam, & privatam comprehendet. Idem verò semper in jure nostro utile existimabitur, quod bonum, juxta Stoicorum sententiam, ut probat *Coras. in d. §. huius*, ac ita utilitatis nomen variis in locis usurpatur in *l. jus pluribus ff. de justit. & jur. in l. nam ut ait, & l. jus singulare infra eodem*: semper enim jus, sive universale, sive singulare ob aliquam introducit utilitatem: quod rectè animadversum varias juris eximere t difficultates, tum eam præcipue, quæ Doctores turbat, in *rubr. ff. de verbor. obligat.* qua ratione Prætor constituto tribuerit actionem; ex pacti enim geminatione motus non est, sed quia res illa utilitatem habet, quod *Paulus in l. 3. ff. de constitut. pec.* ante omnium oculos ponit dicens „ *adjicit Labeo propter has potissimum pecunias, quæ nondum peti possunt, constituta inducta, quam sententiam non invitus probarim; habet enim utilitatem, ut ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur*. Ità ex pacto pignoris quæ jure honorario actio prodita est *l. si tibi §. de pignore, ff. de pact.* non aliam habet rationem, quam utilitatis propter frequentiam pacti. Tum etiam *Ulpianus in leg. si remunerandi §. ultimo ff. mand. ei*, qui de quota litis pactus non erat, sed tantum pecunia accepta fidejusserat, mandati utilem competere actionem cum Marcello consentiens ait „ *quæ sententia utilitati rerum consentanea est* „ ut nobis ostenderet omnia in jure civili ad utilitatem esse referenda *Cajus etiam in leg. servum ff. rem pup. sal. fo.* ait propter utilitatem receptum esse recte stipulari pupillum, si dari possit, licet non intelligat. Quare vere *Paulus in d. l. jus pluribus* diffinit jus civile esse, quod omnibus, aut pluribus in quaque civitate utile est. Hanc utilitatem per id, quod interest, sæpe etiam juris authores significarunt, veluti cum dixerunt Reipublicæ interesse dotes mulieribus conservari *l. 1. ff. sol. mat. ne quis re sua male uteretur §. ult. instit. de his, qui sunt sui, vel alieni jur.* suprema hominum judicia exitum habere *l. vel negare ff. quem test. ap. delicta non remanere impunita l. ità vulneratus ff. ad leg. aquil. &*

his similia; est autem Reipublicæ interesse in re, id est in utilitate illius esse, nam id quod interest utilitate metimur ex lucri, & damni ratione. Finis itaque legum illud bonum, illa utilitas est, quæ ex publici boni, ac privati conjunctione resultat: sunt tamen quidam fines ad eum, velut ultimum finem directi. Delictorum coercitio finis quidam est legis *l. 1. inf. hoc tit.* non tamen ultimus finis: Sic dum *Plato 9. de leg.* dixit, legum optimarum officium esse sic animos hominum instituere, ut oderint injustitiam, neque tamen in eo quiescit, nisi etiam justitiam ament. Sed non hoc tantum lex universalis contendit, verum etiam totius populi salutem inquirit, pacem, & tranquillitatem introducit. Præterea legibus particularibus suis etiam particularis est finis, cujus adeptione conquiescunt; at ille rursus ab universali lege in finem ultimum dirigitur, ut potest hoc exemplo exploratum esse. Statuta, quæ per universam Italiam stantibus masculis foeminas excludunt, hanc, ut agnationi faveant, rationem habent, ut de communi testatur *Brun. in tract. Quod stat. Masc. art. 3., & tradunt DD. in rit. ff. de acquir. posses.* Hic tamen particularis finis in eum universalem ita dirigitur: Familix in paupertate fordescunt *l. quisquis C. ad l. Jul. ma.* Reipublicæ autem interest cives locupletes habere, non pauperes, ac sordidos §. *cogitatio, aurb. ut jud. sin. quoq. suff.* dum ergo prospicitur, ut bona in familia conserventur jam & hoc agitur, quod cives locupletes sint, quod totius Reipublicæ interest, ac ita finis in finem dirigitur. Bonum itaque publicum, publici juris est finis, privati juris; jaris autem commune bonum, quod summum bonum legis est. Sed hic potest dubitari propter usucapionem, quæ cum privati juris sit §. *ult. instit. de just. & jur. juncto tit. de usucap.* bono tamen publico inductam dicit *l. 1. ff. de usuc.* ergo jus etiam privatum publici boni finem habet, & multa quidem inter privatos publicam ob utilitatem sunt introducta. Nam sub privati juris positione libertates, dotes, tutelæ, testamenta reponuntur, quæ omnia publicæ utilitatis insignibus fulgent; igitur, quomodo ait *Ulpianus*, privatum jus ad singulorum pertinet utilitatem? Potest, ut opinor, jus privatum dupliciter considerari dum conditur, & introducit, tum etiam dum conditum, dicitur, redditur, observatur. Primò modo ad omnium utilitatem spectat, *l. jura inf. hoc tit.*, & omnium, non singulorum gratia conditur *d. c. erit d. 4.* & ideo consideratur publicum bonum

num in privato iure, quatenus introducitur *d. leg. 1. ff. de usuc. ibi*, bono publico introducta est usucapio, quatenus recipitur *l. servum ff. rem. pup. sal. fa.* & quatenus universaliter præcipitur *l. 1. hoc tit.* Secundo modo quatenus inter privatos redditur per fori disputationem, & iudicio introducto dicitur, decernitur, & observatur inter eosdem, ad singulorum pertinet utilitatem: & secundum hanc distinctionem omnis lex introducitur communis utilitatis gratia, & in commune bonum dirigitur. Ex quibus omnibus colligi potest, quicquid lex efficit propter hunc finem, verum esse legis effectum: præcipue autem contendit cives bonos efficere, ut docet *Ulpianus in l. 1. ff. de iustit. & jur. ibi*, bonos non solum meta prænarum, sed etiam præmiorum exhortatione efficere cupientes, effectum enim quasi præcipuum esse legis explicat bonos cives efficere. Hic autem effectus in finem expositum ordinatur, ut docet *Sotus art. 1. quæst. 2.* quia cum finis legum sit commune bonum, in quo civilis felicitas consistit, eum nemo nisi per exercitium virtutum assequitur: in usu enim virtutum posita est felicitas. Contendit ergo lex propter finem bonos efficere cives; nam ex singulorum probitate illud commune bonum confurgit, cum civibus bonis existentibus non possit universus Reipublicæ status non esse tranquillus: ut enim dicit *D. Thomas in 1. 2. q. 92.* cum quilibet homo sit pars civitatis, impossibile est quod aliquis homo sit bonus, nisi bene sit proportionatus bono communi, nec potest totum bene existere, nisi ex partibus sibi proportionatis. Istius conclusionis veritatem alia etiam ratione probat in *d. q. non tantum procedere in ea*, quæ verè lex est, quia iuste posita, sed etiam in injusta, quæ legis nomen non meretur; sic enim arguit: si intentio legislatoris feratur in bonum verum, quod est bonum commune, contendit cives efficere verè, & simpliciter bonos, si verò feratur in id, quod non est verè bonum, contendit efficere bonos in ordine ad eum finem, ac ita si lex esset latrocinandi, bonos latrones efficeret. Facit ideo tales, aut simpliciter, aut secundum quid; ac ea videtur *Divi Thomæ* sententia, ut effectus cuiusque legis, sit facere homines bonos respectu finis illius, in quem lex dirigitur, & cum lex de omni virtutum genere præcipiat, ut docet *Arist. 5. Ethic. c. 1.* & dicam infra in *l. 1.* videtur sentire, quod lex fortitudinis cives fortes, lex temperantiæ temperatos, lex iustitiæ justos efficiat, & bonos in ordine faciat ad suum finem particularem, & ita *Sotus* interpretatur, eamque existimo fuisse *Divi Thomæ* sententiam, ut ex fine quæstionis in-

telligitur; verum de ea maximè dubito, nam cum finis legum sit commune bonum, ut idem fatetur, lex omnis etiam particularis in hunc dirigi debet finem *d. l. 1., & leg. jur., & d. c. erit*, lex fortitudinis non efficit fortes propter fortitudinem, sed commune bonum; præcipit enim lex, ut de omni virtutum genere, non ut ad genus illud virtutis ordinet, sed ut ad commune bonum omnes virtutum referat actiones, & aliud est fortitudo, aliud lex fortitudinis; neque lex ad fortitudinem, sed fortitudo flectitur ad legem, quia lex de ea præcipit propter finem sui ipsius, non propter fortitudinis finem, & forte rectè perpenus non aliud sentit *D. Thomas*. Sed ut ad effectum legis præcipuum redeam, dubitatur quomodo formidine pœnæ cives bonos effecere contendat, nam nemo nisi sua sponte efficitur bonus; docet *Arist. x. ethy. c. 9.* alios natura, alios consuetudine, alios disciplina fieri bonos, sed nulla magis, quam juris disciplina boni fiunt, quæ licet metu pœnæ primum avertat a malo, efficit aliquando, ut virtutis amore boni etiam sponte sua esse velint: nam mores immutat, & legum terror incussus, dum a malo deterret, etiam virtutis amorem insinuat. Vel secundo responderi potest eum, qui metu pœnæ bonus est, etiam spe deposita ne quandoque sua sponte bonus efficiatur, est bonus in ordine ad commune bonum, quatenus in alios justus est, & statum Reipublicæ tranquillum esse patitur, & cum sibi sit malus, est tamen aliqua ratione civitati bonus; sed verius est legis intentionem esse, eum efficere simpliciter bonum, nec id sola formidine pœnæ assequitur, sed virtutis amore, & quod *Ulpianus* inquit respectu pœnæ, non effectum consummatum, sed principium efficiendi spectat, & ideo rectè *Arist. 2. Ethic. c. 1.* dicit, legislatores enim cives assuefaciendo bonos reddunt hæcque est uniuscujusque legislatoris voluntas nam ostendit id longo tempore fieri; nec enim possunt homines nisi longitudine temporis assuescere; quod etiam probat *Ulpiani* locum accipi debere de civibus bonis ex habitu, & hic est effectus legis consummatum. *Platoni* etiam legumlatori sapientissimo *lib. 4. de legib.* id videtur esse legibus contendendum, ut quandiu homines sint, optimi quoque sint, nec verò optimi sunt, nisi ex habitu boni sint. Lex verò dum a malo deterret, etiam ad bonum invitat, & efficit aliquando, ut non tantum mali esse desinant, sed etiam virtutum habitu exornentur. Itaque proprius, ac præcipuus legis effectus est, omnibus consentientibus, cives bonos efficere, ut ex omnium bonitate commune bonum, & utilitatem veluti finem consequatur.

De iis

De iis, quæ legis cognata, si-ve affinia sunt. Cap. VII

- 1 Quæ sint, quæ cum lege retinent cognitionem.
- 2 Simplicitas pluribus modis accipitur.
- 3 Simplicitas prudentiæ coniuncta veritatis est amica.
- 4 Simplicitas dicitur quasi sine plica.
- 5 Fides veritatis verborum adminicula non querit.
- 6 Statuto, ut procedatur sola facti veritate inspecta, an beneficium excussionis tollatur.
- 7 Excussionem de apicibus juris non esse Author sentit: & num. 12.
- 8 A vi contractus ob meram juris subtilitatem non recedemus.
- 9 Inductio excussionis est secundum equitatem.
- 10 Emendatio omnis nititur equitate.
- 11 Fidejussor adhibetur, ut creditori magis consulatur.
- 13 Opinio Authoris in questione excussionis.
- 14 Paucitas est legum comes, ut diu vivant, nec mutantur.
- 15 Legum multitudo magis illaqueat, quàm devincit.
- 16 Brevitate leges scribi Justinianus præcepit.
- 17 Possibilitas in legibus desideratur.
- 18 Impossibilis conditio habetur pro non scripta.
- 19 Impossibile multiplex est.
- 20 Nimis arduum impossibile reputatur.
- 21 Legum sevitia benignitatis utitur temperamento.
- 22 Duo notantur in l. respiciendum ff. de pæn.
- 23 Benigna interpretatio tanquam justa, & tuta legi est conjuncta.
- 24 Leges in obscuris sequuntur quod est minimum.
- 25 Hæc regula in subsidium locum habet, & quando.
- 26 Hæc regula geometricam, & arithmeticam admittit proportionem.
- 27 In civilibus, & criminalibus reo magis favemus, quàm actori.

PRæter hæc, quæ hætenus exposita sunt, ac legum essentiam respiciunt, alia quædam sepe numero legi adjiciuntur, quæ plurimum conducit non ignorare. Ex iis enim facile poterimus intelligere, num lex duratura sit, vel ne; nam sicut corporis valetudo, licet ejus substantiam non ingrediatur, illud tamen, aut diu vivere facit, aut cito interire cogit, prout bona, vel mala adjungitur; sic quædam sunt, quæ adjuncta legi, veluti ipsi amica plurimum ad eam conferunt, quædam prorsus oppugnant, & ad nihilum sæpè redigunt. Ab iis itaque exordiar, quæ cognitionem quandam retinent cum lege. Sunt autem ejusmodi simplicitas, paucitas, brevitatis, possibilitas, benigna interpretatio, minimum. Et quidem ante omnia simplicitas plurimum legibus amica existimatur §. cæterum Inst. de legit. agn. suc. ubi ponitur tanquam subtilitati contraria, de qua paulo post dice-

tur: interdum usurpatur ut contraria dolo c. si cupis 26. q. 1., ubi dicitur „Habeto simplicitatem columbæ, ne cuique machineris dolos, & serpentis astutiam, ne aliorum supplanteris insidiis, non enim multum distat in vitio decipere posse, vel decipi. Quo nomine damnatur quædam simplicitas fatua, & discretioni contraria, ut ibi in gl. & gl. in c. innocens 22. q. 4. Ejusmodi est nimia in credendo facilitas c. si quid. dis. 86. nimia ignorantia c. pastoralis. de jud. Commendatur autem simplicitas prudentiæ admixta, tanquam veritatis amica c. veritatis de jurejur. & fallaciæ, ac mendaciæ inimica d. c. si cupis. Accipitur etiam simplicitas tanquam obscuritati contraria & à verborum inutilitate tela deflectens, ut not. gl. in c. 1. ver. simpliciter de sum. Trin. ubi dicit, legem simplicem esse debere, quæ inutiliter verborum, litiumque circuitus effugiat; dicitur enim simplicitas, quasi sine plica, & involutione gl. in clem. sæpè de verb. signif. 5 Nam fides veritatis verborum adminicula non requirit l. 1. C. si min. ab her. se abst. gl. in d. c. veritatis. nec requirit lex, quæ, ut Socrates in Minoe tradit, veritatis inventio est. Qua ratione factum est, ut non tantum antiqui juris formulæ sublatae sint l. 1. C. de Form. subl. differentia rerum mancipi, nec mancipi, receptæ & constitutæ pecuniæ, Pegasiani ambages, & alia ejusmodi; sed ubique leges municipales introductæ, ut procedatur sola facti veritate inspecta, sic enim ab omni subtilitate, ac machinatione receditur, & simplicitas ipsa legibus amica custoditur. Nam istius municipalis censuræ ea vis esse creditur, ut omnes juris apices videantur remissi, omnisque juris positivi solemnitas, ut concludit Soccinus conf. 24. n. 48. vol. 1. post. not. in d. cle. sæpè & alios, quos allegat. Ex quo plurimum vereor, ne non rectè inferatur ejusmodi statuto tolli beneficium excussionis, licet ita sentiat Aret. consi. 127. n. 3. Alex. consi. 114. nu. 4. 8. vol. 6. Soccinus d. conf. novissimè Rolandus a Val. conf. 69. n. 25. vol. 1. ubi receptam sententiam affirmat. Falsum enim mihi videtur istius conclusionis assumptum, quod excussio sit de apicibus juris, & falsò huius sententiæ allegatur gl. in l. si mancipium ff. de evict. neque hoc ibi notat Baldus de exceptione excussionis, sed de exceptione ordinis, unde collectio vera est de exceptione ordinis habentis causam a subtilitate juris, non de exceptione ordinis ab æquitate derivantis, & ideo aliter, & rectius eam glossam intelligit Corneus conf. 55. num. 28. vol. 3. ut procedat in exceptione, quæ solum ordinem, solamque præposterationem respiciat, sequitur Nat.

Natt. conf. 521. n. 5. vol. 3. & licet Rom. conf. 416. n. 1. contrarium consuluerit, tamen in l. si constante ff. sol. m. str. fatetur se malè consuluisse, & conf. 211. fatetur esse justam, non frivolum exceptionem, & ut opinor rectè probatur ex auct. de fidejus. in prin. ibi, neque negligens debitoris intercessoribus molestus sit & ibi, Quid enim ei in extraneis erit a debitore completo? Non enim ordinem, sed ejus rationem spectare debemus arg. l. verum ff. de furt. & in hac quæst. tradit Aymon conf. 263. nu. 1. verb. sed præmissa, ac existimare, an ea subtilitate juris nitatur, vel æquitate; & tantum abest, ut sit de apicibus juris, quod jure digestorum nulla æquitate subsistente secundum juris apices daretur electio l. jure nostro Cod. de Fidejus. l. 2. C. eo. Nititur enim, quia uterque in solidum est obligatus, & est ex vi contractus, a qua propter meram juris subtilitatem recedi est inauditum, cum eadem subtilitate consistat; & ideo inductio excussionis non est secundum juris apices, sed secundum meram æquitatem, est enim legitimi juris emendatio; nam hoc remedium adhibet Justinianus, non quasi subtilitatem, sed quasi stricti juris emendationem. Omnis namque emendatio nititur æquitate, ut apud Aris. 5. Ethic. c. x. id quod Justinianus insinuat, quasi æquum sit, sine damno creditoris debitorem ipsum prius excuti. Adhibetur quidem fidejussor, quo magis ei consultum sit l. 5. §. satis acceptio ff. de verb. oblig., & in tuto creditum suum constituat l. 1. & 2. ff. qui sat. cog. At debitore existente solvendo jam in tuto creditum est, & quasi abundans cautela videtur adhibita fidejussio.

Itaque in tantum non est inventum a Justiniano beneficium excussionis secundum apices juris, ut maximè subtilitatem juris emendet, ac eosdem apices ex bono, & æquo retundat, & licet videatur exceptio ordinis, ratio tamen subtili jure non nititur; & ideo falsò affirmant supra relati, ex eo solum, quod sit exceptio ordinis, esse de apicibus juris. Quare qui in contraria sententia sunt, mihi quidem rectius sentire videntur, uti Corneus d. conf. 55. n. 28. vol. 3. *Natt. d. conf. 521. n. 17.* ubi hujus sententiæ citat *Claud. Aq. in l. decem ff. de verb. oblig. Georg. Nattam in clem. sepè de verb. sig.* ubi ità dicit se obtinuisse. Plures refert *Aym. d. conf. 263. n. 3. ver. eadem.* Sed tamen videtur mihi præter varias conciliationes, quæ apud hos habentur, ita posse inter has opiniones de jure distingui: Quod vel fidejussor adhibitus est propter facilitatem conveniendi, utpote quia debitori competeret exceptio fori declinatoria, & eo casu exceptio-

nem non factæ discussionis prorsus rejiciendam censo: exemplo sit si laicus contrahat cum clerico, & exigat fidejussorem laicum, poterit utique fidejussorem coram judice sæculari convenire, *Spe. de comp. jud. adit. §. generaliter n. 26. Baldus in l. 5. n. 10. C. de pri. dot.*, an poterit fidejussor opponere exceptionem discussionis? minimè, quia intercessit ad facilitatem conveniendi, & si opponere possit, afferret præjudicium creditori, cum tamen excussio eam æquitatis rationem habeat, ut in eo, quod tibi non nocet, & mihi prodest, gratificari debeas *arg. §. Religiosum Inst. de ver. div.* Hæc verò ratio tum militat, cum eadem est in conveniendi, ac in exigendo facilitas; tunc enim creditori rectè objicitur, exigas a principali, quia sine ullo incommodo tuo mihi commodum facies; quæ ratio tota in æquitate, non in subtilitate fundatur, & in hac specie iniquum est, ejusmodi rejicere exceptionem, sed admittenda quidem debet summam tractari, ac de ea cognosci *arg. eorum, quæ tradit Bart. in l. 1. ver. non obstat ff. jud. sol.* & ita procedit sententia D. *Malignati* quam refert *Aym. d. conf. 263. n. 2.* nempe ex suppositione, quod exceptio admittatur, alioquin jure ab eodem *Aymonio* reprehenditur; & hanc distinctionem æquissimam puto, nam rem omnem ad eam simplicitatem, quam legibus amicam esse prædixi, redigit; quæ simplicitas quasi quædam bonitas est nulli nocens, nullique sine causa molestiam inferens; Ad eandem simplicitatem pertinet, ut quàm fieri possit pauciores res leges condantur. Isthæc enim quasi quædam paucitas est optima legum comes, ut diu vivant, non facillè mutantur, non contemnuntur. Qui leges infinitas condit, id agit, ut quis aliquam earum facillè offendat. Multitudo legum illaqueat potius, quam legitime devinciat, quia non facile omnes observare possimus, eaque res inconstantiam illam parit, qua leges sæpè mutantur, vel in dissuetudinem abeunt. Porro legum autoritas, sive majestas in contemptum sæpè vertitur, quod inconsultò condantur ab iis, qui neque legum essentiam intelligunt, nec circumstantias advertunt, & ut non sano consilio suadentur, sic veluti infirmæ facillè cadunt. Simili ratione brevitatis in verbis desideratur, & rectissimè Justinianus brevi sermone leges scribi præcipit l. 1. §. quibus C. de novo cod. fa. non tamen ea esse debet, quæ obscuritatem afferat, nam vitiosa foret, ut monet *Quint. lib. 8. c. 13.* nam inde multitudo interpretationum prodit, quæ fons, & origo est litium, ac controversiarum. At brevitatis quædam dilucida legibus est amica, a qua

Justi-

Justinianus in novellis constitutionibus defle-
ctens, velut suæ jussionis immemor, in impo-
litas, ac prolixas recessit narrationes. Neque
brevis legislator esse poterit, nisi vim verbo-
rum noverit, & dicendi artem optimè callue-
rit. Quartò adjungitur legi, ut sit possibilis
c. erit dist. 4., & licet dicat ibi *Isidorus*, erit
autem lex honesta, justa, possibilis secundum
naturam, &c. honestum, & justum sunt quid
intrinsecum legis non adjunctum. *Solon* (ut
scribit *Plutarcus* in ejus vita) ita dicebat, „ *Decet*
in ferendis legibus possibilitatis, & facultatis ra-
tionem habere, si quis malit utiliter in paucos,
quam sine utilitate in multos animadvertere.
17 Et quidem possibilitas in lege merito deside-
ratur. Primum, ut removeamus impossibilita-
tem, nam sicut ab actibus legitimis rejicitur,
18 ab ipsa lege multò magis rejiciatur; conditio-
nes enim impossibiles pro non adjectis habentur
19 *l. obtinuit ff. de cond. & dem.* Est autem
multiplex impossibile, veluti secundum natu-
ram, ut digito cælum attingere *d. l. obtinuit.*
secundum factum, ut illud infectum reddere *l.*
in bello §. facti ff. de capt. & post. rev. secundum
bonos mores, ut spurios ad successionem
generaliter admittere, quod invitaret ad adul-
teria, & futuri doli remissionem contineret
arg. l. stipulatio hoc modo ff. de verb. oblig.
Impossibile de jure, ut si quid contra jus, vel
utilitatem publicam rescribatur *l. ult. C. si*
contr. jus vel uti. impossibile contradictionis,
ut ubi sit aliqua repugnantia *l. ubi repugnantia*
ff. de reg. jur. l. jus nostrum ff. eodem; tùm
impossibile propter perplexitatem, quæ nos in
alteram partem abire non patitur *l. duo sunt*
Titii ff. de test. tut. Hæc genera impossibilium
declarat *Baldus* in *l. eam quam C. de Fideic.*
num. 32. Verùm non tantum hoc exigitur ad
impossibile removendum, sed etiam, ut ab
20 omni difficultate declinemus; nam quod ni-
mis arduum est, ac difficile solet quasi impos-
sibile reputari §. *vere ubi gl. Inst. de ver. div.*
tùm docet *Plato lib. 4. de leg.* tales leges esse
debere, quas multitudo, & populus libenter
fusi-
cipiant: nec ardua, aut violenta lex ferri
debet, sed quoad fieri potest lenis, ac suavis.
Nam sicut in arte medica ille cæteris habetur
peritior, qui nullo dolore, vel certè cum mi-
nori corpora sanitati restituit, ita legislator ille
cæteris semper erit præferendus, qui legum
pharmaco publicam salutem cæteris suavius as-
sequitur. Id tamen perpetuum non est: uti
enim in morbis acutis medicamenta, quæ dolo-
rem afferunt, tutiora sunt; sic ubi aliquando
hominum malitia crescere visa fuerit, legum
21 sævitia utendum erit, sed nec quidem abso-

lutè, verum cum benignitatis temperamento *l.*
respicendum ff. de pæn. qui locus summoperè
22 est considerandus; duo enim ex eo inferuntur,
alterum, quod sola, nudaque sævitia etiam in
atrocissimis ad injustitiam descendit, quia ho-
mo sævit in hominem, nec justitia est ab al-
tero ita humanitatem omnem divellere, ut al-
terum obliviscatur hominem esse; Alterum
quod nemo tam impius haberi potest, quem,
si vel legem fomitis parumper consideras, om-
ni, dum vivit, miseratione indignum judices,
& ultima supplicia benignitatis mixturam ad-
mittunt, & morituris quædam solatia dene-
ganda non sunt. Quare quod dixi possibilem
legem esse debere, facilitatem, ac benignita-
23 tem quandam consequitur. Quinto itaque
loco benigna interpretatio legi videri poterit
conjunctissima, sicut actus agentium ex beni-
gna interpretatio-
ne sæpè numero sustentur *l.*
quoties de reb. dub. l. ex hac scriptura ff. de
don. Sic ipsæmet leges benigna interpretatio-
ne sæpè adjuvantur *l. benignius inf. eod.* & ad ju-
stitiam, non tantum ad tutelam pertinet be-
nigna interpretatio, quod *Marcellus* docuit in
l. proxime ff. de his que in te. del. dicens,
In re dubia benigniorem interpretationem sequi
non minus esse justum, quam tutum. Quare
amica legi est tanquam justa, & tanquam
tuta, & ideo qui ad duriores interpreta-
tionem accidunt, non tam a pietate, quàm
a justitia ipsa recedunt. Nam exasperandæ in-
terpretatione non sunt leges *l. interpretatione*
ff. de pæn. Sexto, & ultimo loco simili ra-
tione minimum, vel exiguum conjunctionem
quandam retinet cum lege, de quo latè scri-
24 bit *Tiraquellus tract. de jud. in rub. exig.* In
obscuris enim leges sequuntur quod est mini-
mum *l. semper in obscuris ff. de regul. juris*
25 nemo autem id sequitur quod odio habet. Sed
hæc regula non obtinet absolutè, sed in subsi-
dium, ut tradit *glos. in c. in obscuris de reg.*
jur. in 6. Decius in d. l. semper, & probatur
in l. semper in stipulationibus ff. eodem. Nam
primò inspicimus, quid actum est, secundò quid
verosimilius, tertio quid fieri solitum, po-
stremò quid minimum, quæ regula in legatis,
in pænis, in contractibus sibi vindicat locum,
ut ibi prosequitur *Decius*, quod minus ad rem
nostram pertinet. De ratione quærendum est
respectu legis. *Glossator* ait, quia in majori
summa semper inest minor *l. 1. §. si stipulanti ff.*
de verb. oblig. Decius ibi n. 2. opponit, quod ra-
tio hæc non sit generalis, sed summas dum-
taxat respiciat. Sed etsi diversa sit causa quan-
26 titatis, & speciei, regula tamen geometricam
admittit proportionem, non arithmeticam tan-
tùm

tum, secundum quam semper verum erit in majori inesse, quod est minus, & idem cui licet, quod est plus, licet etiam quod est minus, ut not. in autb. multo magis C. de sacr. Eccl. Decius speciales affert rationes in contractibus, in legatis, in pœnis, sed mihi videtur generalis inquirenda. Ea ex præcedentibus ita desumitur. Benigna interpretatio est amica legi, sed benigna interpretatio sequitur minimum, ita minimum ex benigna interpretatione cum lege connectitur; sive enim in civilibus, sive in criminalibus de alicujus condemnatione, vel absoluteione queratur, reo magis, quam actori est favendum l. favorabiliores ff. de regulis jur. Nam benignitas in condemnando nulla est, nisi quatenus remittitur de rigore juris, & ita tota consistit in absolvendo, vel simpliciter, vel secundum quid, & eodem modo & ratione, qua in dubio reus debet absolvi, non condemnari l. qui accusare C. de eden. l. ult. C. de prob. ita in dubio si queratur de majori, vel minori pœna, vel summa, ad minorem declinare debemus l. interpretatione ff. de pœn. l. Arrianus ff. de verb. obligat. d. l. semper in stipulationibus, & de quolibet ita præsumimus, vel ne deliquerit l. merito ff. pro soc. vel si deliquit, ut minus deliquisse videatur Aret. conf. 80. n. 6. sic & in civilibus dicimus aliquem non esse obligatum, vel in minori summa, ac ita minima legibus ex benigna interpretatione conciliantur, quia non possunt leges benignam sequi interpretationem, quia etiam in re obscura per eam perducantur ad id, quod est minimum. Non desunt alia legum affinia, atque conjuncta, sed ubi de iis, quæ legi repugnant, tractatum erit, ex oppositorum ratione eorundem plenam cognitionem assequimur arg. inst. de iis, qui sunt sui, vel alieni jur. Itaque de repugnantibus dicam, nihil enim odio prosequimur, quin ejus contrarium amemus, quoniam illud semper erit optimum, cujus contrarium erit pessimum.

De iis, quæ legi repugant, ac primum de iis, quæ formæ ipsius adversantur. Cap. VIII.

- 1 Quædam legi repugnant, à fine nonnulla avertunt, aliqua interitum afferunt, vel inanem reddunt.
- 2 Injuriam facere est sua sponte nocere contra legem.
- 3 Melius est injuriam pati, quam inferre.

- 4 Unde jura nascuntur injuriarum occasio nasci non debet.
- 5 Principum concessiones sine alicujus injuria factas interpretamur.
- 6 Iniquitas inæqualitas est dupliciter delinquens.
- 7 Plus & minus quatuor modis dicitur.
- 8 Arbitramenti iniquitas à Judice bonæ fidei corrigitur.
- 9 Obtinens sententiam injustam potest denunciare Ecclesiæ.
- 10 Jus suum cuique tribuere non solum in definitione est justitiæ, sed inter præcepta juris.
- 11 Sententia contra jus litigatoris lata publicæ utilitatis habet rationem, ut valeat, & jus constituit. nu. 13.
- 12 Juris disciplina demonstratione carens in probabili rerum posita est disceptatione.
- 14 Judici, ut jus cuique tribuat, duplici via consulitur.
- 15 Legibus, non exemplis est judicandum.
- 16 Sententia contra casum legis, vel constitutiones non valet.
- 17 Notoria iniquitas reddit sententiam nullam.
- 18 Sacerdos juris quando quis dicatur.
- 19 Fraus & ratione doli, & fraudis legi adversatur.
- 20 Inhumanitas legi adversatur, ac eam vitiosam reddit.

Videtur autem generaliter diffiniri posse ea omnia repugnare legi, quæ, si in lege reperiantur, eam vitiosam constituunt, & quasi ad non legem redigunt; nullum enim vitium in recta ratione esse debet. Sed ea vel maximè legi repugnant, quæ formæ ipsius adversantur, cujusmodi sunt ea omnia, quibus lex ad injustitiam flectitur, adeò ut corrumpatur, & lex esse desinat. Injuria, iniquitas, fraus, inhumanitas in hoc genere collocanda sunt. Quædam verò a fine legis avertunt, veluti incertum, ambiguum, infinitum, subtilis disputandi ratio, cavillatio, inutile; Quædam eidem interitum afferunt, ut desuetudo, contraria lex, abrogatio; Quædam faucent, ut correctio, derogatio, elusio; Quædam inornatam reddunt, ut superfluum. Videamus de singulis diligentius, ac primum de iis, quæ formæ sese opponunt. Injuria quidem adeò contra legem est, ut rectè dixerit Aristoteles 1. rebor. injuriam facere nihil aliud esse, quam nocere sua sponte contra legem: Et Plato 3. de legi: Injuriam elationis lasciviæ filiam dixit, & justitiam e contra sine temperantia ortam habere non posse. Et sapienter dictum esse: melius injuriam pati, quam inferre, quia inferentes pravi, injusti, & indigni

gni honore redduntur: patientes verò læduntur quidem, non autem indigni, vel improbi fiunt. Ur ergo injuria procul est a justitia, ità a legibus abest. Quare maximè cavendum est, ne lex injuriam contineat, quoniam aliquid sibi maximè repugnans contineret, & ideo rectè dictum est, unde jura nascuntur, injuriarum occasionem nasci non debere *l. non debet. l. meminere. C. unde vi.* Hinc est, ut concessionem Principum, sine alicujus injuria factas semper interpretari debeamus *l. nec avus C. de emanc. lib. lege I. ff. de fund. dot. l. cum filiusfamilias ff. de mil. test.* Quod si jus tertii vel modicum lædant, præsumendum erit ad partis importunitatem emanasse, ac ita intelligo *Rom. cons. 436. n. 19. Dec. cons. 576. n. 12. Gram. dec. 65. n. 31.* & alios omnes, qui asserunt, quod rescriptum emanans ad postulationem partis, ob ejusdem importunitatem emanasse credatur, ut verum sit, si alicujus contineat injuriam. Hinc descendit illud juris præceptum: *Alterum non ledere §. 1. instit. de just., & jur.* hinc emendandæ injuriæ causa judicium, sive actio prodit; nihil enim aliud est injuriam facere, quam facere contra legem; idèdque lex injuriam veluti quid sibi contrarium insequitur *tot. tit. ff. & instit. de injur., & præsertim in §. poena autem*, atque ideo legem ferre, quæ contineat injuriam, est non ferre legem, sed decretum injustum. Secundo loco iniquitas etiam legi repugnat, nam si dicimus jus esse artem boni, & æqui, idest juris studium, non poterit jus ipsum, sive lex esse, nisi quatenus bona, & æqua, *arg. l. 1. ff. de just. & jur.* Est autem iniquitas quædam inæqualitas, quæ dupliciter delinquit, plus, vel minus tribuendo; qui suum tribuit, ille æqualiter tribuit, ac ideo justus est, cum justitia tribuat cuique jus suum *instit. de just. & jur. in prin.* Plus autem, & minus dicitur quatuor modis, re, loco, tempore, causa *§. plus autem instit. de action.* Sed videtur ne non iniquum juri adversetur; nam & jus est, ut iniquæ sententiæ pareamus *l. jus pluribus ff. de just. & jur. tum, & sententiæ Arbitri l. diem proferre §. stari ff. de recep. arb.* licèt secus sit in arbitramento, cum ipsius manifesta iniquitas per judicem bonæ fidei corrigatur *l. inde si Nervæ ff. pro soc. & reductio petitur ad arbitrium boni viri, ut per Bartolum in l. societatem §. arbitrorum ff. pro soc.* Quid autem dicemus de statutis prohibentibus lauda redargui de iniquitate, aut reductionem peti ad arbitrium boni

viri? Si legi repugnat iniquitas, quomodo hanc patitur iniquitatem? Qua etiam ratione fit, ut sententia iniqua, etiam ubi opponatur de iniquitate, & ea detegatur, nihilominus executioni mandatur, ut planè habetur apud
 9 *Afflictum dec. 28. per totam*, cum tamen ille, qui obtinuit sententiam injustam, possit Ecclesie denunciari *Abb. in c. natus de jud., & in foro conscientie non facit jus, ut tradit Innoc. in cap. quia plerique de immunit. Eccles. & tradunt Canon. in c. inter cetera de re jud. & Afflict. d. dec. 28.* sed extat casus legis clarus, in quo sententia contra jus litigatoris valet *l. 1. ff. quæ sent. sine app. resc.* Maximam res ista habet dubitationem. Urget litigator, cui non tribuitur jus suum, sed de jure suo detrahitur id, quod injustum est; ac quomodo lex sententiam injustam perducit ad effectum? Auget dubitationem, quia si sententia contra casum legis, vel constitutionis non tenet *d. l. 1.* similiter & contra regulas juris *Decianus cons. 8. n. 1. Ruinus*
 10 *cons. 41. n. 16. vol. 1.* Jus suum cuique tribui non tantum est in diffinitione justitiæ, sed inter juris præcepta, quasi principium quoddam, non tantum tamquam regula relatam. Opinor in hac re quandam publicæ, & privatæ utilitatis contentionem versari, sicut in ufucapione demonstravi; lites finiri publicam continet utilitatem; de jure litigatoris detrahi, privatam. Itaque sententiam contra jus litigatoris latam valere, rationem publicæ utilitatis habet *l. 1. ff. de usucap. l. 1. ff. de re jud.* Quod si eo prætextu sententiæ rescinderentur, magna litigandi præberetur occasio. Adde quod cum hæc nostra disciplina demonstrationibus careat, ut monet *Aristoteles 1. Ethyc. c. 3.* tanquam in probabili rerum disceptatione posita sit, justum illud absolutum in particularibus controversiis
 11 constituere plurimum difficile est; sed quia valdè necessarium est finem controversiarum facere, justum fuit sententiam etiam iniquam jus constituere inter partes, quia honestius fuit aliquem privatum in gratiam publicæ quietis de jure suo remittere, quam unius causa universam Rempublicam litibus inquietari, quod jam cum tot sententiæ, quot pene capita sint, hoc diffiniri nullo tempore possit. Et in proposita specie non tam ab ipso litigatore jus suum aufertur, quam quod ipse civitati debitum jus tribuere cogatur, in quo non aliqua iniquitas, sed summa spectatur justitia. Quod ne deterius produca-
 14 tur triplici via in jure nostro occurrit:
 15 Prima est ne quis exemplis judicet, sed
 le.

legibus *l. nemo judex C. de sent. & inter.* quia secundum leges justum iudicium feret, & si alii aliter iudicent, ipsorum non noceat exemplum, & licet etiam rerum iudicatarum magna sit autoritas *l. nam Imperator, inf. hoc tit.*, illud tamen in dubiis quæstionibus ob-

16 tinet, non ubi earum detegitur iniustitia. Secunda occurritur via, ne valeat sententia contra casum legis, vel constitutionis *d. l. 1.* quia alioquin leges eluderentur, & contra consilium *Aristotelis 1. Rhet.* omnia iudicantium arbitrio commissa viderentur, neque le-

17 ges Magistratibus, sed ipsi legibus præessent. Notoria itaque iniquitas reddit sententiam nullam, ut plene notantur *in d. c. inter. in l. 1. C. de err. cat.* Ita si expressum errorem facti contineat per relationem ad acta *Alex. consi. 123. n. 7. vol. 1.* ubi de communi, idem *consi. 77. n. 16. vol. 3. Soccinus cons. 99. n. 13. vol. 3.* utpote iudex ex tali sententia agentem repellere potest *ex officio Rom. consi. 42. n. 4.* quia intelligit, se reiicere id, quod plurimum legibus

18 adversatur: Et ideo tunc verè sacerdos juris erit, cum jus ipsum ad iniquitatem declinare, vel iniustitiæ labe contaminari non patietur. Tertia quatenus in dubiis quæstionibus iudex pro suo arbitrio iudicare præsumat, multæ regulæ positæ sunt, quæ in dubiis quæstionibus iudicem sui arbitrii esse non sinunt, sed quomodo iudicare debeat clare præscribunt, qua de re latè disserui *lib. singulari ad l. non puto ff. de iuro fisci par. 3. c. 1. per totum & ad id pertinet l. in ambiguis l. quoties dubia ff. de reg. jur. l. 2. ff. de jur. & facti ign. c. ult. de re jud. l. inter pares, ead. tit.*

19 cum similibus. Tertio loco fraus etiam legi adversatur, non tantum ratione doli, qui in privatis negotiis sæpè committitur *ad tit. ff. de dolo*, sed ratione fraudis, quæ adversus legem ipsam excogitatur, de qua *in l. non dubium C. eodem & infra dicemus in l. contra*

20 *& l. fraus hoc tit.* Inhumanitas etiam adversatur legi, eamque vitiosam reddit, quoniam neque notatur velut invida lex *Fusia Caninia inst. de leg. fus. can. tol.* nam quatenus etiam in summa sævitia temperamentum desiderat benignitatis *l. reficiendum ff. de pæn. eatenus ab omni inhumanitate abhorret.* Quid vero magis contradicit quam leges humanas inhumanas esse; nam ad humanam conditionem reparandam, quæ vitiis labitur, nihil, quod vitiosum sit, erit accomodatum, sed ipsa lex tanquam recta ratio hærens mediocritati, & nulla ex parte ad extrema declinans, sola ejusdem salutis prospiciet.

De iis, quæ legem à fine avertunt, ac primum de incerto, de ambiguo, de infinito. Cap. IX.

- 1 Fine adempto, ordo, quo cuncta ordinantur, deletur.
- 2 Jus incertum nec finem controversiis facit, nec jus tribuit.
- 3 Incerti vitium iudicis, & arbitri reddit sententiam nullam.
- 4 De omni incerto non est idem ferendum iudiciū.
- 5 Pater datem promittens propriam agnoscit obligationem.
- 6 Declaratur *l. 1. C. de dot. prom.*
- 7 Non omne incertum ex dispositione juris reddit actum nullum.
- 8 Perpetuam habens incertitudinis causam legem vitiat.
- 9 Incertitudo, vel vitium, vel periculum legi affert.
- 10 In lege incerta lata, nulla sunt iudicis partes.
- 11 Lex non ex verbis, sed sententia consistit.
- 12 Declaratur *l. 1. C. de usur.*
- 13 Incertum in quo differat ab ambiguo.
- 14 Declaratur *l. in ambigua ff. de legi.*
- 15 Lex in finem suum tendens infinitum debet abhorere.
- 16 Infinitum quibus in casibus toleretur.
- 17 Probatis extremis præsumuntur media habilia.
- 18 Adversus dolo possidentem datur iuramentum in infinitum, sed à iudice taxatur *nu. 27.*
- 19 Infinitum aliud secundum perfectionem, aliud per contrarium.
- 20 Quod infinitum ex Aristotele nature contradicat.
- 21 De infinito, vel in lege, vel conventionie queri potest.
- 22 Infinitum legis avocans à fine, non ad eum perducens, evitatur, & *num. 29.*
- 23 Statutum, ut causæ inter conjunctos perpetuo compromittantur, valet, & quam habeat rationem.
- 24 Statuto si Arbitro detur prorogandi potestas, poterit quoties opus erit prorogare.
- 25 Ususfructus cur certis finiatur modis.
- 26 Actio reddibitoria, & stipulatio damni infecti cur ex conventionie producantur.
- 28 Interesse cum in facto consistat, nec eodem modo se habeat, universaliter non potest definiri.
- 30 Ex infinita evitanda quæ inferantur.
- 31 An promittens quem toties, quoties, representare, teneatur in infinitum.
- 32 Opinio Auctoris refertur.
- 33 Declaratur *l. si ita ff. de fidejuss.*
- 34 Legatum perpetuum an Testator relinquere possit.
- 35 Legatum perpetuum non durat ultra centum annos.
- 36 Pactum, ut nullo tempore divisio fiat, non valet.

F

2

37 Con-

37. *Conventio contra communem utilitatem non valet*
 38. *Quaestio omnis de infinito à legis fine determinatur*
 39. *Fiduciarum perpetua non sunt favorabilia*.

Quaedam deinde sunt, quae legem ad finem suum pervenire non sinunt, quem cum lex appetat, ab eo distorquendo quasi injuria quaedam avertitur. Fine autem adempto deletur ordo, quo cuncta diriguntur, & ordinantur in eum. Quare lex, quae est ordo quidam, quatenus averfa a fine, ad non legem redire videtur: nam frustra posita erit. Primum autem vitium videtur incerti, cum enim jus certum esse debeat *l. 2. ff. de jur. & fact. ign.*

2 ut finem controversiis faciat *l. 1. ff. de re jud.*, & cuique tribuat quod suum est, neutrum facere poterit, si erit incertum, quia cum incerta legis sententia est, nulla controversia, nullaque diffiniri quaestio potest, & princeps adeundus est *l. & idem inf. hoc. tit.* & ita propter incertitudinem a suo avocatur fine, quia publicam non consequitur utilitatem. Aded autem incertitudine lex vitiat, ut actus etiam legitimi vitentur: nam

3 incerti vitium reddit sententiam nullam, tum iudicis, tum arbitri *l. 3. & 4. C. de sent., qua Sin. cert. quan. l. quid tamen §. Pomp. ff. de recep. arb.* Quod si omnimodo iudex curare debet, ut certam sententiam ferat *§. curare inst. de off. qui jus dicit inter duos*, quo magis enitendum hoc erit legislatori, qui jus statuit inter omnes. Sed tamen sciendum est

4 non de omni incerto idem ferendum esse iudicium. Et in iis, quae ad privatos pertinent, quoddam est vitium incerti, quod arbitrio boni viri potest facile reparari, ut si dos a patre promissa sit certa quantitate non adjecta *l. cum post. §. gener. ff. de jur. dot.* aliud est

5 si ipsa mulier promittat. Cum promittit pater propriam videtur agnoscere obligationem, quia iudicis officio ad dotandum potest compelli *l. qui liberos ff. de rit. nupt. l. si pater C. de Dot. prom.* & mulieris interest patris promissionem redigi ad effectum, quem si non urgeas ex promissione, compelles ex officio. At cum ipsa mulier dotem promisit quia matrimonium sine dote esse potest, imputet sibi vir, qui quantitatem, vel speciem exprimi non curavit; neque enim hic damnum mulieris aliud quod imminet, sed commodissimum fit ex inutili dotis promissione collocari in matrimonium: Ac ita plane intelligi debet *l. 1. C. de dot. prom.*, quod & *Accur.* consideravit, licet non fixerit pedes, & falsum censendum est, quod ex ea lege inferatur, non dari duorum

7 specialium concursum. Rursus incertum omnine, quod ex juris dispositione, vel ex aliquo verifimili, possit certum declarari, non reddit actum inutilem, ut *latè probat Sym. conf. 162. per totum*: ex quibus inferitur de eo, quod est absolute incertum, quod praedixi accipiendum fore, quod argumento possessionis confirmatur: nam res incerta ratione loci, vel quotæ dumtaxat, potest possideri, utroque modo incerta, non item, quia jam est absolute incerta *l. locus, ubi not. ff. de acquirenda poss. & Baldus in l. liberti. n. 9. C. de opp. lib.*

8 docuit quaedam habere causam incertitudinis perpetuam, quaedam vero temporalem, & priori modo semper vitare, posteriori non ita, sed si non declaratur congruo loco, & tempore. Haec ut ad propositum nostrum transferamus constituendum est, legislatorem, quantum

9 fieri possit, legem certam ferre debere, cum incertitudo, aut vitium, aut saltem periculum legi sit allatura, ut si non sit vitium in lege, sit semper in legislatore, ut eo nomine redargui possit: quandoquidem vel iudici offerretur occasio pro arbitrio interpretandi, vel iureconsulto super ea re venalia responsa reddendi, & utrumque est periculosum, aut lege quasi inutiliter posita, Princeps erit adeundus Sed. Iudicantes monendi sunt, ne suum arbitrium interponant, ubi sententia legis non est certa *l. 10 non possunt, ubi dicam infr. eod.* quia nullae sunt iudicis partes incerta lege lata, quoniam ea pro non lege habetur; quod tum verum

11 est, cum incerta sententia legis est, cum lex non ex verbis, sed sententia consistat *l. scire infr. eodem*; atque ideo eo casu fit absolute incerta, & qui optimam legem ferre desiderat, certam ferat, quaeque expeditum habeat intellectum; nam jus, quod certum, & sine controversia est, optimum jus appellatur; sic *Antonius* usuras per stipulationem promissas *optimo jure deberi*, re-

12 scripsit in *l. 1. C. de usuris*, id est certo, & expedito jure, sic *Ulpianus in fragm. tit. de legat.* jus legatorum per damnationem optimum appellavit, quod certius esset, & sine controversia. Proximum huic est vitium ambigui, quod a superiori differt, quia illud in

13 re, hoc in sermone consistit; est autem ambiguum verbum, quod ad plura potest referri, cum tamen ad unum sit referendum, ut probat *Socinus in l. in ambiguis n. 2. ff. de reb. dub. per l. si servitus ff. de servitut. urb. praed.* ubi *Pomponius* ambiguum scripturam dixit, qua cautum est, ne luminibus officeretur; quia dubitatur, utrum cautum sit, ne iis luminibus officeretur, quae nunc sunt, an etiam iis, quae postea etiam fuerint, & ait

buma-

humanus esse verbo generali omne lumen significari: Ex quo loco notatur, verbum, quod quali genus ad plura refertur, ambiguum esse; in eo tamen ambigua distant ab incertis, quod non ita facile vitiant legem propter regulam

14 *Celsi in l. in ambigua inf. hoc tit. In ambigua voce legis eam potius accipiendam esse significationem, quæ vitio caret, præsertim cum voluntas legis, ex hoc colligi possit, apud quem de ambiguis latius dicam. Vitium ambigui legitur in l. duo sunt Titii ff. de test. tut. reddit enim inutilem dispositionem, cum nulla conjectura declarari queat, & a fine avocatur. Tertio loco sese offert infinitum, quod similiter vitandum est in l. uni C. de sent. qua pro eo. ubi not. omnes c. 2. de resc. in 6., & ibi gl. l. omnes l. sicuti C. de præscr. trig. vel. quad. an. tradit Bartolus in l. qui bona §. ult. ff. de damn. inf.*, & quidem cum lex in finem suum tendat, necesse est infinitum abhorre: Sed tamen in jure Civili Romanorum non ita semper se habere videtur, ut infinitum abhor-

16 reat; exceptiones enim sine ulla temporis præfinitione nobis competunt l. pure §. ult. ff. de dol. mal., & met. excep., & dici solet, quæ sunt annalia ad agendum, perpetua esse ad excipiendum l. licet., ubi notat Bartolus, & Baldus C. de except. nisi jus excipiendi cum actione ortum ipsi cohereat, tunc enim eodem temporis cursu cum actione extinguuntur tradit eleganter Bartolus in l. 2. n. 3. ff. de except. Fely. in c. si autem n. 6. vers. sexto lim. de resc. Tum emphyteosis in infinitum potest concedi ut not. in §. alienationis, & §. Emphyteosim auth. de non alien. & feudum in infinitum masculis conceditur c. 1. §. pen. de his, qui feud. da. pos. in usib. feud. tum dominia sunt perpetua, & in quoscumque successores descendunt, præsertim suos hæredes l. in suis ff. de lib. & posth. Ex quo infert Baldus in d. l. uni, quod si probetur majores meos mille annis jam elapsis possedisse, & non probetur alium medio tempore possedisse, ex hoc infertur, quod sum dominus, quia dominium, quod non auferitur, perpetuum est l. nec utilem ff. ex qui cau. ma. quod licet verum sit, apud me tamen aliam habet rationem,

17 videlicet, quia cum probatis extremis mediâ præsumantur habilia ut tradit Bartolus in l. Celsus ff. de usuc. not. in c. inter dilectos de fid. instr. Alciatus de præsumpt. reg. 2. præsumpt. 22. tum etiam & qui olim possedit, hodie possidere præsumatur, ut not. in l. si ve possidetis C. de prob. in c. cum ad sedem de rest. spol. latè Alciatus d. reg. 2. præsumpt. 21. Tanti temporis possessio acquirit dominium, non quia sola possessione quærat, cum debeat

& titulus accedere l. traditionibus C. de pact. ubi gl. Sed quia isthæc, quæ centum annorum, ac ita memoriam hominum excedit, habet vim privilegii c. cum super quibusdam §. præterea; ubi gl. & Hest. not. de ver. sig. l. hoc jure §. ductus ff. de aq. quot. & estiu. nec requiritur tituli allegatio, ut not. gl. in d. §. præterea, & de communi testatur Aym. de ant. temp. part. 4. sect. absolutis n. 9. Similiter, ut ad rem nostram redeamus, servitutes sui natura durant in infinitum l. 4. ff. de servitutibus. Amplius adversus eum, qui dolo defuit possidere, lex in infinitum auctori jurare permittit l. qui restituere ff. de rei vend. Tum conventionem admittit, ut perpetuo sit redhibitioni locus l. quod si nolit. §. si quid ita ff. de edi. edi. sic etiam admittit damni infecti stipulationem sine præfinitione diei l. si finita ff. de damn. inf. atque ita in aliis speciebus, quæ consulto omitto, infinitum tolerari videtur. Quæ res tum Barr. in l. qui bona §. ult. n. 3. tum Bald. in d. l. uni n. 42. tum aliis occasionem præbuit, ut tam variè de infinito distinguerent, ut rem ipsam implicare magis, quam explicare videantur. Quod si jus ipsum, quod verè in hoc naturam imitatur, ad eandem, qua decet, comparisonem retulissent, totum hoc negotium bipartita, ac

19 perfecta divisione sic poterant absolvere. Quoddam est infinitum secundum perfectionem, quoddam verò per contrarium. atque ita non omne infinitum contradicit naturæ; nam & Deo Optimo Maximo contradiceret, qui prior

20 modo est quid infinitum. Illud infinitum naturæ contradicit, quod in finem suum assequi non finit, ut docet Aristoteles lib. 1. c. 1. de Gene. ani. ubi eam rationem assignat, quia infinitum sine caret, natura autem semper finem quærit. Qua distinctione præmissa, ut omnem de infinito quæstionem absolvamus,

21 de eo quæri potest in lege, aut in conventionem, & in lege quidem retinenda; prorsus hæc distinctio est, ut reuatur infinitum, quod avocatur a fine, non infinitum, quod ad finem perducit. Ab hac ipsa distinctione descendit, actiones certo tempore finire, ut sit aliquis litium finis d. l. omnes, & l. sicuti; contra verò exceptiones perpetuo competere d. l. plures §. ultima, & d. l. licet; nam actiones ad excitandas lites, exceptiones ad eas finiendas competunt, ac ita ex iis alterum legem ad finem producit suum, alterum avertit. Hinc

23 valet statutum quod causæ inter conjunctos sint perpetuo compromittendæ; habent enim rationem amicabilis concordie, & compositionis, ac idè, si eodem statuto data erit potestas arbitro prorogandi, poterit, quot liberit

erit vicibus, prorogare, si opus sit, & non ludibrii causa faciat: *arg. l. oratione ff. de ser. & bene probatur ex lege velut §. ult. ff. de eden.* Non obstat autem quod objicit *Dec. in d. l. uni num. 3.* ut non liceat tertio provocare, & quod *not. in c. sua nobis de app.* nam appellatio ad lites differendas, prorogatio ad lites terminandas inservit. Hinc per contrarium descendit, ut certis modis usufructus finiatur, ne proprietas in perpetuum sit inutilis §. *finitur inst. de usufr.* servitutes vero rerum, quia domini utilitatem admittunt, perpetue sunt *d. l. 4. ff. de servit.* Hinc reprobatum conditio, vel modus, per quem libertas infringitur *l. Tizio centum, & l. 2. ff. de cond. & dem.* & tamen perpetui exilii, & carceris poenae recipiuntur *l. relegati ff. de poen.* hoc enim publica consequitur utilitas, illud ab ea recedit. Similiter, quae eò pertinent, ut semper possideas, vel ut semper excipias, non contradicunt fini, sed quae eò respiciunt, ut perpetuo agas, quia lites sopiri non patiuntur, habent a lege prae-

25 finitum temporis spacium: quod fit, ut actio redhibitoria, & stipulatio damni infecti non producantur ex conventionem ultra ceterarum actionum metas. Quum vero lex in infinitum jurare permittat, hoc non absolute permittit, quia iudicis officio committit, ne in immensum jurare patiatur, isque terminum statuit *l. videamus §. ult. ff. de in lit. jur. gl., & Bartolus in d. l. qui restituere.* Et cum quanti cujusque interfit, non in jure, sed in facto consistat *l. quatenus ff. de reg. jur.* facta autem incerta sint *l. ubi autem §. qui id quod ff. de verb. oblig.* & ideo difficile sit diffinire universaliter illud, quod nunquam eodem modo, se habet *argu. l. mara ff. de usur.* eam ob rem, quod cujusque interest, a iudice singulariter debuit diffiniri, quia a lege universaliter non potuit diffiniri. Igitur infinitum omne vitandum est, quod avertit a fine; nam dare obligationum progressum in infinitum, est nullum finem litium constituere, quod publi-

26 co bono repugnat *d. l. 1. ff. de usuc.* Ex quo varia derivantur notata digna. Primum si alicui legatum sit, & si perdidit rursus relictum, non amplius quam semel postquam perdidisset, praestandum est, non enim (ut respondet *Ulpianus in l. Fideicommissa §. si quis. ff. de leg. 3.*) onerandus est haeres, ut in infinitum quoties perdidit, restituere ei tantundem debeat. Tum cum iudex suam interlocutoriam revocare possit *l. quod iussit ff. de re jud.*, ait ibi *Bartolus*, quod non poterit revocare nisi bis, & recte, alioquin daretur progressus in infinitum. Hinc oritur, ne liceat tertio revocare *l. liceat. C. ne lic. in un. ead. ca. ter.*

prov. Sed videamus in conventionibus privatorum, an etiam ita se habeat, ut in Lege; & primo quæri potest, an; promittens iudici representare aliquem toties, quoties, teneatur in infinitum. *Angelus in l. oratione ff. de ser. in l. si finita ff. de damn. inf. Roma. conf. 15. n. 5. Felyn. in d. cap. licet n. 5. Soccinus in d. l. uni n. 23.* sentiunt non teneri nisi bis, sed in contrarium est communis opinio, ut testatur *Jason. in l. duobus §. si eo n. 29. ff. de iurejur.*, & contrarium tenent *Imo. & Alexand. in d. l. si finita Dec. in d. l. unic. n. 2.* quia hæc verba denotant infinitatem, & quia contrahentium verba ad infinitum sunt apta, tunc toleratur secundum *Bartolum in d. l. qui bana §. ult. n. 3. versic. primo casu per l. si ita stipulatus ff. de Fidejuss. l. in annalibus C. de legatis*, sed præter eos est *l. 1. §. 1. ff. famil. erces. ibi: hæc autem facultas Domino tribuitur toties, quoties ignorante eo furtum factum sit.* quæ verba in infinitum accipiuntur, ut ad id perpendit *Alexan. conf. 145. n. 3. vol. 2.*

31 ubi *Angelum* etiam reprehendit. Ego quidem verbum *toties quoties* pro sæpius accipere, non pro infinito, & opinor adversus *Angelum*, non liberari ex bina præsentatione, sed aliorum sententiam temperandam censeo, ne liceat iudici pro arbitrio hanc exigere præsentationem, nisi etiam verè opus sit ex evidenti, ac legitima causa, quod bene probatur ex *l. veluti §. ult. ff. de eden.*, & licet dicatur, (toties quoties d. Domino iudici videbitur) id ipsum videri debet ei tanquam iudici, non temerè, sed ex iusta, & legitima causa. Quæ ratione non dabitur progressus in infinitum, quia nec imaginari possumus accidere infinitas præsentandi causas. Hoc temperamentum in aliis etiam speciebus retinendum est, ut in ea *Pauli in l. si ita ff. de fidejus. Si stipulatus a Sempronio fuero, quantam pecuniam Tizio quandaque credidero, & Fidejussores accipero, & si sapius credidero in omnes summas tum Seius, tum Fidejussores tenebuntur; dicit enim, sapius non infinitum.* Sed quid si hoc ageretur ut circumvenirentur fidejussores dicendum est aliter. Nam neque existimandum est, omnem meam pecuniam crediturum, nec Sejum in immensum accepturum. Ex quo progressus tenderet ad infinitum, eò suspecta res esset, quia nunquam hoc agi videtur. Quæri etiam potest, an possit Testator annum legatum perpetuum relinquere, & posse videtur *l. cum quidam, cum l. seq. ff. de an. leg.* & erit legatum finitum, tempore autem infinitum; sed fortè verius erit, ne debeatur ultra centum annos *Alexander, conf. 61. num. 1. vol. 1. ubi de communi.* Legis fini contradicit perpetuo aliquem

aliquem obligatum manere, aut aliquam obligationem nullo unquam tempore tolli posse, & ad idem pertinet, quod reprobatur pactum, ne ullo unquam tempore divisio fiat *l. in hoc §. si conveniar. ff. comm. div.* quia non eam tantum rationem habeat, ne discordiæ nascatur occasio; sed ne talis constituatur obligatio, quæ dissolvi nullo tempore queat. Favore piæ causæ, cum ei aliquid perpetuò relinquatur, aliter statuendum est, tum quòd illi infinito tempore favere decens admodum sit, quod apud Deum perpetuò merendi præcipienda non sit occasio. Aliud in servitutibus, quia à re rei debetur *l. 4. ff. de ser. & sæpe causam habent in natura perpetuam.* Ex quibus inferitur *d. l. in animalibus*, non producere suum infinitum ultra centum annos, aut politica ratione profus deficere. Quid verò dicendum erit in emphyteosi, vel feudo perpetuis? nonne similis erit superiorem recognoscendi obligatio? Nequaquam, quia caducitate se liberare queunt, quod non ita est in legato annuo: quoniam etsi hæreditatis repudiatione quis eam effugeret obligationem, honestius tamen est aliquandò finiri legatum, quam ea ratione testatorem esse sine hærede *tot. tit. ff. ad leg. fal.* Itaque & leges, & conventiones de infinito, sub eadem poterunt determinatione comprehendi, quia nec valere conventio potest contra communem utilitatem, & quæ legum fini contradicat *l. nemo potest. ff. de leg. 3. cum sim.* Quare quæstio omnis de infinito ab ipso legis fine poterit determinari, ut infinitum illi contradicens sit evitandum, ad eundem perducens summo opere fovendum; si verò neutrum operetur a lege abesse debet; in conventionibus tamen poterit permitti, *ex l. in re mandata C. mand.* quoniam hac ratione in communem dirigetur utilitatem, quæ in hoc etiam versatur, ut quilibet in re sua sit moderator, & arbiter. Qua ratione perpetua fideicommissa defendi quidem possunt, non tamen in dubio est eorum perpetuitati favendum, neque in hoc favorabilia censenda sunt, ut deducitur ex Justiniano in §. nos igitur *Auth. de rest. fid. notant Add. ad Alex. conf. 56. l. 1. scripsi Epist. for. 12.*

De subtili disputandi ratione quatenus rejicienda sit, vel amplectenda, tum de cavillatione, & de inutili Cap. X.

= Subtilis disputandi ratio quando fugienda sit.

- 2 *Prætor à nimia subtilitate recedit.*
- 3 *Scientiam juris Celsus pro subtili disputandi ratione usurpavit.*
- 4 *Eaque nos sæpè perducit ad errorem.*
- 5 *Differentia inter masculos & feminas in succedendo subtilitati adscripta.*
- 6 *Discutitur locus Marcelli in l. si mulieri §. ex asse ff. de jur. dot.*
- 7 *Semel hæres, non potest desinere hæres esse.*
- 8 *Nimia subtilitas quo casu laudanda.*
- 9 *Sententia Connani expenditur, ac reprobatur num. 10.*
- 11 *Intellectus ad l. jus nostrum ff. de reg. jur.*
- 12 *Testati, & intestati causa opponitur invicem per affirmationem & negationem.*
- 13 *Dominus Hieronymus Benevolentus Authoris præceptor laudatur.*
- 14 *Qui verè sunt Posthumi, & qui Posthumis similes habeantur.*
- 15 *Jus civile in testamentis quomodo ad naturam accedat, & recedat ab ea.*
- 16 *Natura Duce errari non potest.*
- 17 *Subtilitas juris civilis in adoptione quævisque producat.*
- 18 *Donatio perfecta non capit conditiones.*
- 19 *Actus non potest pro parte valere, pro parte non.*
- 20 *Individuum per partes consistere nequit.*
- 21 *Sententia quando pro parte valet.*
- 22 *Jus certum esse debet, tum certa juris forma.*
- 23 *Cur ad certum tempus hæres institui non possit.*
- 24 *Tempus non est modus tollendæ, vel inducendæ obligationis.*
- 25 *Authoris conclusio circa subtilitatem.*
- 26 *Nimia subtilitas facile in cavillationem transit.*
- 27 *Quid sit cavillatio, & quot modis committatur ex Alciati sententia.*
- 28 *Sententia Authoris circa idem ex Aristotele.*
- 29 *Quis cavillari dicatur.*
- 30 *L. 1. ff. de Reg. Cat. declaratur.*
- 31 *An liceat cavillari distinguitur ex communi, concluditur, contra communem indistinctè rejicienda cavillationes.*
- 32 *Qua ratione defendi possit cavillatio, tanquam licita.*
- 33 *Intellectus ad c. dominus 23. q. 2.*
- 34 *Inutile quamobrem displiceat legi.*
- 35 *De eo, quod est subtile, sed non utile, minimè curandum est.*
- 36 *Sententia Arist. quod de singulis dubitare non est inutile, declaratur.*

AN subtilitas legibus inimica sit, non satis exploratum esse videtur, quòd eam nunc I rejiciant, nunc amplectantur. Videtur autem subtilis disputandi ratio tunc maxime fugienda

da, cum a communi utilitate recedit, ac ita legem avocatur ab eo fine, ad quem semper properat, quod Julianus aperte testatur in *l. item vulneratus ff. ad leg. Aquil.* his verbis: *multo autem jure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest.* Ostendit itaque tunc subtilitatem esse deferendam, cum
 2 communi utilitati repugnat. Sic Prætor nimiam juris subtilitatem deseruit, dum testamentum natiuitate posthumi ruptum, eodem illico mortuo restituit *l. posthumus ff. de injusto rup.*, & *irrito testam.* Huc pertinet, quod circa moræ purgationem ex bono, & æquo admittebam, tradidit Celsus in *l. si seruum §. sequitur ff. de verbor. obligat.* Quo in genere plerumque sub autoritate juris scientiæ perniciose, inquit, erratur; Scientiam Baldus in *l. 2. num. 5. C. de bon. poss. cont. tab.* interpretatus est subtilem disputandi rationem. Cavendum est maxime, ne subtilitas nimia sit, hæc namque reprobatur, & ut docet Baldus *ibi*, nam sæpè nos
 4 perducit ad errorem. Sic maximum quod vitium appellat differentie inter mares, & feminas olim constitutæ Justinianus subtilitati
 5 adscripsit *l. maximum vitium C. de lib. præ.*
 6 sed obstat locus Marcelli singularis in *l. si mulieri §. ex asse ff. de jur. dot.* ubi nimiam subtilitatem admisit, cum hæres rogatus esset mulieri hæreditatem restituere, & ejus jussu marito promississet, verius est Marcellus ne non viro restitui posset. Nam, ille inquit, mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem restituendo transferat actiones, & quas habet, & quibus est obstrictus, quas transferre ad alium, quàm cui debet fideicommissum, non potest. Dixerit aliquis incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi præstet estimationem, huic ego consentire non possum; Nam obligari mulieris debitorem ita æquum est, si accipere id ipsum, quod ei debetur, vir potest; sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hæreditatis, quæ ei relicta est, ut ex suo marito pro dote eam solveret, quia & ad eam fideicommissum, & onera ejus pertinent delegatione, propter nimiam subtilitatem, & casus necessitatem minimè obtinente. Sed hæc nimia subtilitas, nec avertit a fine, nec perducit ad errorem. Tota enim niti videtur autoritate senatusconsulti Trebelliani; translatio autem jurium, quæ fit per senatus consultum nimia subtilitate subnixæ non est, sed summa æquitate, ut commoda sequantur eum, quem sequuntur incommoda, quod est secundum naturam *l. secundum ff. de reg. jur.* Quinimo ea translatio videtur adversus eam
 7 juris subtilitatem, qua semel hæres non po-

test definire, hæres esse §. *restituta inst. de fid. hered. l. etsi sine §. sed quod Papin. ff. de inoffic. testamento.* In hac Marcelli specie duo urgebant, Trebellianum, quod non in alium jura transferri sinebat, quàm cui fideicommissum deberetur. Alterum mulieris delegatio. Melius est cessare delegationem propter senatusconsultum, quàm illud propter delegationem; nimia in eo subtilitas est, quod is, cui debetur fideicommissum, non possit delegare. Casus tamen necessitatem ad excludendam delegationem subtilitati adjunxit, ut urgens ratio attendendæ subtilitatis accederet, necessitas in eo vertitur, ut onera fideicommissi mulier subeat. Cum itaque nimia subtilitas pertineat ad conservandum senatusconsultum, magis quàm partium conventionem, videtur in eo versari, ut publica utilitas commodo privato præferatur: quo casu vel si nimia sit, laudanda tamen est; contra verò, cum periculum affert subversionis, vel erroris, rejici debet. Sic testamentum alioquin secundum subtiles juris regulas ruptum, humanitate suggerente, defenditur in specie *l. si ita ff. de liber. & posthum.* Cæterum hic notandus est quidam Connani locus, qui nulla distinctione posita juris subtilitates improbare videtur. Is *libr. 10. cap. 6. n. 1. Com. suorum* ita inquit. *Sed hæc, ut ingenue fatear, juris subtilitates plus habent artis, & ostentationis, quàm & veritatis, & solidæ doctrine; cur enim sub conditione hæres scribi queat, in diem, vel ex die non queat? Si queramus, nihil dignum reperiemus iis, qui se juris, & equi magistros, & doctores profitentur. Ita fit in disciplinis, quæ versantur in usu hominum, quod plus artis adhibeas, tantò recedas magis a simplicitate nature, quæ tamen ipsa fons, & origo est omnis veritatis, & justitiæ.* Hactenus ille, mihi autem contra; Videtur enim subtilitates, quas reprobatur, ad nature vim & bonitatem magis accedere, ut merito commendari debeant, non reprehendi. Quod ex
 10
 11 Pomponio in *l. jis nostrum ff. de reg. jur.* satis deduci videtur. Is inquit, *jus nostrum non patitur eundem in paganis, & testato, & intestato decessisse, earumque rerum naturaliter inter se pugna est, ut testatus, & intestatus quis sit.* Atqui testati vel intestati causa ad naturam non pertinet. Quomodo ergo naturaliter pugna est, vel si ad naturam id pertinet, quomodo militibus remissum hoc est, cum jus nature maneat immutabile §. *pen. inst. de jur. natural. gentium & civi.* aut quomodo poterit statuto tolli? illud tamen factum est a Trajano *l. 1. & 2. ff. de milit. test.* hoc autem fieri posse, post Angel., & Imol.

Imol. Dec. probat in d. l. jus nostrum num. 12. ff. de reg. jur. Quid hæc tam variæ? ea pugna naturalis est ducta ratione ab iis, quæ sunt, ad ea, quæ intelliguntur. In iis, quæ sunt, quæ invicem contrariantur, pugnam naturalem retinent. Natura eam legem dixit contrariis, ut se invicem expellant, & ut eodem subjecto uniri non queant. Affirmatio, & negatio sunt opposita, & si utrumque ponat aliquid, naturaliter pugnant inter se; qui testatum dicit, & intestatum, tam affirmando, quam negando ponit, & licet testatus, & intestatus non sint (ut sic dixerim) naturaliter entia, pugna tamen rerum naturalium similitudine naturalis est, quia verum est in simili specie opposita per affirmationem naturaliter pugnare; atque ita aliquando discipulus accepisse videor a D. Hieronymo Benevolento Viro, qui non tantum legibus studium totius Philosophiæ conjungens, nihil est tam arduum, & difficile, quod non assequatur intellectu, ut obscuriora Jurisconsultorum responsa fere omnia proprio splendori germana interpretatione restituerit, tum verò Senis omnes ab hujus seculi barbarie ad puriorem, ac nitidiorem dicendi modum revocaverit, sed etiam morum probitate, ac religionis cultu summopere resulget, ac modestiæ laudem omni doctrinæ præconio clariorem existimat. Est itaque pugna naturalis ad principia naturæ per similitudinem revocata; Sic posthumi verè sunt post mortem nati *l. 3. ff. de inju. rup. & irri. test.* Nati post testamentum sunt similes posthumis §. *Posthumorum infn. Institut. de exhered. liber.* Similitudo tamen facit nonnunquam posthumos dici *l. 3. §. naminatim, l. posthumus ff. eodem. l. posthuma ff. de lib., & posth.* Cum verò jus civile sit, quod neque in totum a naturali ratione recedit, neque in totum ei servit *l. jus civile supra de just. & jur.* accedit ad eam in paganis, opposita, & pugnantia non admittens, recedit ex causa in militibus, & recedere posset in totum, quantum ad hanc causam pertinet, quia merè civilis est, adeo ut ex toto everti possit, quia civilis ratio civilia jura corrumpere potest, naturalia non utique §. *ult. Institut. de leg. agn. success.* Igitur jus hoc est civile quidem, sed ad similitudinem naturæ: quis illud redarguat, si, quo ad fieri potest, naturam imitatur? *Atticus* ait apud *Tullium* *l. de legibus*. Natura *l. 16* duce errari nullo pacto potest. Ne minor *l. 17* natu majorem adoptare queat subtilitas quædam est, si juris potestatem spectes, cur & decernere non potuit, id fieri posse? Probè factum est, ne monstrum hoc videretur, non per se quidem, sed ad similitudinem naturæ

legitima filiorum susceptione comparata §. *minorem natu Institut. de adopt.* Neque tamen jus civile rationi per omnia servit. Nam quamvis filium quis non habuerit, in locum nepotis, pronepotis, & deinceps adoptare poterit §. *liceat autem. inst. eo.* cum tamen secundum naturam nepotes non habeat, qui filios non habuerit, neque plenæ pubertatis præcedens tempus ad nepotes gignendum potuerit sufficere, cum filiorum pubertas adhuc expectanda foret; omnes tamen filiorum loco sunt, & adoptans loco patris, est, ideoque rem magis spectamus, & vim ipsam, quam nomina, quæ fortiantur. Igitur subtilitates a natura ducuntur, non ab ejus simplicitate recedunt. Sic quòd donatio perfecta conditiones postea non capiat juxta *l. 4. C. de donat. quæ sub modo.* subtilitas quædam est secundum naturam, secundum quam rei perfectæ, aut formæ addi non potest *Baldus in l. contractus n. 9. C. de fide instr.* Posset *Connanus* eodem argumento illud etiam præclare reprobare, quod scripsit *Papinianus in l. actus legitimi ff. de regul. jur.* nempe actus legitimos, qui neque diem, neque conditionem recipiunt, ejus adjectione vitari. Quinimo pleraque regulas evertet. Nam quoniam sunt de universalibus, subtilitate juris ut plurimum nituntur, quod quàm absurdè fieret, nemo est, qui non videat. Nè actus quilibet pro parte valere queat, pro parte non valere, subtilitas quædam juris est, naturali ratione subnixæ, secundum quam individuum per partes consistere nequit *l. furiosum ubi not. C. qui test. fac. pos. l. siquis ff. de test.* Hinc sententia de re individua non etiam potest pro parte valere *l. in hoc jud. ff. fam. herc. Baldus in l. 1. C. de err. cal. Idem in l. si plures n. 17. C. de cond. inser.* si tamen materia sit dividua, alia utemur regula, videlicet ne utile vitietur per inutile *l. 1. §. sed si mihi ff. de verb. obl. c. utile, & ibi glos. de reg. jur. in 6. Rom. cons. 66. n. 1.* Horum omnium atque similibum unica ratio est, quia jus, quoad fieri potest, certum esse debet *l. & ideo in fi. hoc. rit. l. 2. ff. de jur. & facti ign. quo fit, ut formas tradat certas, easque lædi omnimodo prohibeat l. 3. ff. de testam.* Id verò legumlator assequi nequit, nisi naturæ exemplis, & ratione utatur, nullaque ostentatio est, sed ars summoperè laudanda, quæ naturam imitetur, ideo jure civili Romanorum in hæredum institutione rejecta diei adjectio est *l. hæreditas ff. de hered. instit.* quoniam quis hæres est secundum naturam, solo tempore non potest desinere hæres esse, cùm tempus non sit modus obligationis tollendæ, vel inducendæ *l. obligationum ferè §. placeat ff. de*

- ff. de verb. oblig.* id, quod etiam habet naturæ rationem, secundum quam homo, canis, leo, arbor, aut quidvis eorum, quæ sunt a natura tale, non est ad certam diem, neque tempore, sed morte definit esse tale. Quod si hæc non recipiantur, nulla erit ars, aut scientia juris. Sat erit legumlatori hæc subtilia remittere, vel negligere, cum communis utilitas id postulare videbitur, tunc enim avocant a fine, & hoc casu a iudicibus admittendæ non sunt *l. sicut §. si debitori ff. quib. mod. pign. vel. hypot. sol.* cum verò subtilitas communi utilitati non contradicit, attendi debet. Juris apices ac fori disputationem funditus evertet, qui subtilitates omnes absolute rejiciet; quod si ostentationem artis duntaxat ea, quæ *Commanus* considerat, continerent, legum municipalium censura ubique ferè, ut alia multa
- 25 ris civilis emendata forent. Concludo itaque tunc legi inimicam subtilitatem existimandam esse, atque deserendam, cum profus utilitate caret, aliàs propter conservandam juris cum natura consonantiam, vel ad certas rerum formas constituendas, servanda semper erit, nam erit amica legi. Sic intelligenda est *glo. in d. §. si debitori*, quæ notat quandoque subtilitates admitti. Non igitur quævis, sed nimia subtilitas rejici debet, quæ si nitantur leges, non satis firmæ erunt *l. lege C. de leg. hered.* Sunt enim utilitati magis, quàm subtilitati commendandæ. Quarto
- 26 obvia fit subtilitati cavillatio; facile enim est ut nimia subtilitas in cavillationem transeat *Dec. in l. ea est. num. 1. ff. de reg. jur.* Est
- 27 autem cavillatio, cum ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea producitur, quæ sunt evidenter falsa *l. natura ff. de verb. signific. d. l. ea est.* Quod tribus modis fieri post *Aristo. Alciatus* docuit in *d. l. natura*. Vel cum argumentum peccat in materia, vel cum in forma, vel cum in utroque; in materia, ut si dicam, quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur *§. feræ inst. de rer. divis.* res sacræ in nullius bonis sunt *§. nullius eod. tit.* ergo occupanti conceduntur. Nullius esse diversam habet rationem in majori, quàm habeat in minori propositione, & brevissima ideo mutatio est nullius esse, vel quia non possessum ab aliquo, vel quia exemptum ab omnibus. In forma, si dicamus; omnis servus in potestate est *§. 1. Inst. de iis qui sunt sui, vel alien. jur.* filius familias in potestate est, ergo servus. In utroque, quilibet servus pro mortuo habetur *l. quod attinet ff. de reg. jur.* nemo alieni juris est, qui servus non sit, qui igitur alieni juris est, pro mortuo non habetur. Sed ad
- 28 ejusdem *Aristotelis* mentem sic res perstringi poterit, ut omnis cavillatio vel in verbis, vel in rebus lateat. Deteguntur doli verborum, si perpendantur amphibologica, homonyma, adjuncta, seu composita, distincta, accentus falsus, & verus, ipsa orthographia, orationis forma, & punctuatio; Captio autem in rebus est, vel cum accidens pro proprio usurpatur, cum, id quod quodammodo est, omnino asseritur, cum repræhensionem ignoramus, cum falsum consequens insinuatur, cum repetimus id, quod ab initio dictum est, sed alio modo, cum multa interrogata pro uno ponuntur, cum causa non vera assumitur pro causa. Sed ab ejusmodi vitio cavillationis, quæ legi adversatur, Jureconsulti magis in consulendo, quàm in interpretando, ut abstineant, admonendi sunt maxime verò iudices in judicando, non ipsi legumlatores, quia vix imaginari potest, ut legibus cavillationes admisceant. Secundum quæ
- 29 cavillari etiam dicendum est, qui calumniosè agit, quo breviter, & falso adversarium sermone captet, quod sæpè fit in positionibus, nisi Jurdicentis officio captiosæ rejiciantur. Cavillatur, qui sciens falsa prodit, ut suam scientiam tueatur, ut *Alciato* placet ubi supra. Ingenuum jureconsultum cavillari non decet, scit enim se legum religionem offendere, quod
- 30 *Celsus* regulam *Catonianam* expendens satis ostendit in *l. prima ff. de reg. Car.* Ait ille: *Catoniana regula sic diffinit, quod si testamenti facti tempore decessisset testator inutile foret id legatum, quandocunque decesserit non valere, quæ diffinitio in quibusdam falsa est. Quid enim si quis ita legaverit: si post kalendas mortuus fuerit, Titio dato? an cavillamur? Nam hoc modo, si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum verius est, quàm inutiliter datum.* *Celsus* ait, contrarium dicere, est cavillari, & verè quidem, quia est assumere id, quod non est, pro eo, quod est, sed inutile dico non esse, quia conditio nihil ponit in esse, *Bartolus* in *l. 1. ff. de cond. & demonstr. l. ex facto ff. de hered. instituend.* Aliud est defectu conditionis non esse legatum, aliud est quovis alio respectu esse legatum, sed inutiliter. Nam actus conditionalis longè distat ab inutili; itaque tum legislator, tum maxime jureconsultus, cui magis id faciendi se offert occasio, a cavillationibus abstinere debet, nihil enim bono, & æquo magis adversari videtur; quàm obrem animadvertant causarum Patroni, ne iis utantur. Nam & si distingui soleat, an foveant causam justam, vel nè, ut pri-
- 31 mo casu permissum videatur juxta *glos. in c. do-*

dominus 23. q. 2. & ita frequentius recipitur, ut testatur *Alc. in d. l. natura. ac Dec. sequitur in d. l. & est n. 3.* idem tamen Alciatus ab hac sententia recedit, & merito. Scriptum est enim in *cap. eis autem. 22. q. 2. verbis uti ad fallaciam, non ad quod sunt instituta, peccatum est.* Nec ideo illud mendacium putandum est, non esse peccatum, quia possumus alicui prodesse mentiendo. Hinc ergo deducitur ratione finis non honestari cavillationem, quia quanquam absit a dolo, veniali culpa non caret, ut cætera mendacia officiosa. Non est punibilis in foro contentioso, & hoc est, quod licere ajunt, quasi fiat impune, & ita procedit communis opinio, cæterum absolute licita non est, quoniam semper est peccatum. Multoque minus licere debet ignaro judici argumenta falsa suggerere, quo facilius ad errorem perducitur poterit. Lex omnis a fraude avertit, cavillatio fraude certè non caret. Neque obstat quod scribit *D. Augustinus in d. C. Dominus. Cum justum bellum quis susceperit utrum apertè pugnet, an ex insidiis, nihil ad justitiam interest.* Quoniam insidiarum militares mendacio carent, neque fidem rumpunt, ut *ibi not. glos.* & ex militari disciplina suggestæ videntur vincendi, non fallendi causa, & ideo ex parte utentis cautiones potius sunt, ex parte ejus contra quem utimur, insidiarum dicuntur, ut falsi nominis velamento illius imprudentia excusetur, alterius autem mirasagacitas adumbretur. Tandem ea cavillatio quatenus fraudem continet, formæ legis adverteratur; quatenus a subtilitate prodit, à fine legem avocatur, sed semper legi contrariatur.

34 Postremò quidquid lex contineat inutile, quod nullam frugem afferat, & ociosum undique sit, finis assecutionem non tantum retardat, sed tollit, & evertit. Lex ad finem suum properat semper; ipsius autem festinatio cujusque rei infructuosa, vel constitutione, vel disputatione retardatur; Quæ ratione Scævola in *l. Gallus §. si ejus ff. de lio. & posthum.* quæstionem excitatam, cum subtilem, & acutam animadverteret, sed inutilem, relinquit indecisam. Apud quem *Æmilius Perottus ac Duar. post eum* adnotavit

35 non esse curandum id, quod est subtile, sed non utile. Cujus rei manifesta ratio ex fine legis desumitur, tum ex *Paulo in l. jus pluribus, supra de just. & jur.* dum diffinit jus civile esse, quod omnibus, aut pluribus in quaque Civitate utile est. Ac ideo legislator legem sine utilitate constituendo, nec legem constituit, quoniam inutilis esse non potest.

36 Est tamen verum, quod inquit *Aristoteles in Antepred.* quod de singulis dubitare non est

inutile, stat contra cum non esse disputandum de lana caprina, ut *Jas. & alii not. in d. §. si ejus*, alia tamen est utilitas in addiscendo consistens, alia in agendo. Prioris gratia verum est *Aristotelis* placitum, posterioris causa obtinet vetus adagium civilis disciplina in agendo consistit.

De iis que legi aut morsem, aut vulnus inferunt, ac de superfluo, quod inornatam reddit.

Cap. XI.

- 1 Lex tollitur desuetudine, abrogatione, & lege contraria.
- 2 Magis errata quedam toleranda sunt, quam leges mutanda.
- 3 Facile mutare leges est legis vim infirmam reddere.
- 4 Leges longa animi provisione fieri debent.
- 5 Solonis consilium in legibus ferendis laudatur.
- 6 Quenam sit dissuetudinis causa.
- 7 Leges particulares omnia referunt in legem universam.
- 8 Legum correctio odiosa.
- 9 Nec debet induci per tacitos intellectus.
- 10 Error Accursii, & Antiquorum detegitur circa correctionem.
- 11 Allegans legem correctam cum decisione causarum incidit in pœnam falsi.
- 12 Derogatio modicum distat à correctione.
- 13 Et stricti juris est.
- 14 Rescripta adversus legem non valent, non facta de ejus derogatione speciali mentione.
- 15 Elusiva verba legis fovet, & sententiæ vulnus infert.
- 16 Lex laudatur inter homines.
- 17 Superfluum vitium est in verbis.
- 18 Baldi distinctio circa superfluum.
- 19 Nullum in lege verbum debet esse sine virtute operandi.
- 20 Lex non debet ad eum modum intelligi, quo incidantus in superfluum.
- 21 Detegitur error Accursii existimantis Advocatos verbosos esse plerendos.
- 22 Quid servandum circa Advocatos verbosos.
- 23 Leges oratione persuadenda sunt, & quare.

Quædam præterea supersunt, quæ non tam legem oppugnant, quam prorsus tollant veluti desuetudo, abrogatio, contraria lex. Non oppugnant quidem, si tunc tollunt, cum legem illam interire magis, quam diu vivere, utile sit Civitati. Neque enim leges ita scribi possunt, ut nullam mutationem recipere debeant, sed non facile mutandæ sunt, hac

- hac de re plura *Dida. in cap. Alma mater. insit. par. 2. num. 2. & 3. de sententia excommunicat. in 6. quinimo*, ut docet *Aristo. lib. 2. Polyt. c. 6. in fin.* potius errata quaedam tollenda sunt; quàm lex mutanda, non enim tantùm proderit, qui corrigere perget, ut is inquit, quantum nocebit assuetudo superioribus non parendi; cum enim lex nullam vim habeat nisi ex more *l. de quibus in fi. eodem*, ut sibi pareatur, mos autem ex longo temporis cursu inducatur §. *ex non scripto inst. de jure nat. gent. & civi.* facile mutare leges, & novas condere, nihil aliud est, quàm vim legis infirmam reddere. Quare caveant, qui leges ferunt, ne facile ferant, nam facile intereunt, cum tamen ita ferendæ sint, ut semel latæ diu vivant, atque servantur. Rectè idem *Aristot. 1. Retbo. cap. 2.* longa animi provisione legum lationes fieri debere, nos docuit, quoniam tunc facile assequemur, ne abeant in desuetudinem, ne abrogentur, ne contrariis tollantur legibus. Scitè admodum *Solon* leges suas, ut centum annis ratæ essent, postulasse fertur, æternas facere noluit, ut si quid in iis justum quidem, & rectum esset, sed durum, & acerbum, tanti temporis consuetudine leniretur, si quid perniciosum, & inutile foret, post id temporis emendaretur. Quamobrem legem sæpe mutare, est non tantum legem, quæ mutatur, occidere, sed subrogatam legem ob frequentem mutationem, id quod maximè repugnat legi, infirmam, ac parùm duraturam reddere, quod vitium omni tempore fuit, ut *Justinianus* testatur in §. *sed naturalia inst. de jure nat. gent. & civi.* „*Ea enim, is inquit, quæ sibi quæque Civitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia lege lata.*
- 6 Desuevit populus ab observantia legis plerumque ob vitium ipsius legis, quod experientia doceat eam non esse loco, tempori, & moribus utentium accomodatam, & ita ab eodem populo accipit interitum, a quo solo vitam accipit *l. de quibus in fin. eod.* Abrogatio similiter legem tollit, sic legem *Fuliam Caniniam*, edictum divi *Adriani*, differentias rerum mancipi, nec mancipi, latinam libertatem, veteresque actionum formulas abrogatas esse reperiemus. Abrogatur quidem lex vel contraria scriptura, quæ legem solam tollit, non aliam inducit, vel contraria tollitur lege. Accidit porro, ut desuetudo, abrogatio, contraria lex, non tam legi intereunt, quàm universæ legumlationi interitum parant, cum facile legem tollunt; nam & facile tolluntur, & cum leges particulares facile cadunt, tota legum latio debilitatur,

- ac quodam quasi vulnere premitur. Præterea tum legem, cum legumlationem ipsam similiter fauciant, correctio, derogatio, elusio.
- 8 Hoc argumento legum correctio censetur odiosa ut not. in *Auth. quas actiones C. de Sacrosan. Eccles.*, & quantum fieri potest semper est evitanda *cap. cum expediat de elect. in 6.* Hinc rectè deducitur, ne correctio inducatur per tacitos & subauditos intellectus *gloss. in cap. cupientes §. quod si pro viginti. de elect. in 6.* tum neque per argumentum a contrario sensu *Alexan. cons. 25. n. 13. vol. 5.* neque verò lex corrigi potest sine aliquali legislatoris reprehensione, quæ maximè vitanda est *arg. l. Salvius Arist. ff. de leg. prest.* Adeo ut nec valeat argumentum a sola ratione legis posterius editæ, ut frequentius tradunt in *l. si constante ff. sol. matr. super 9. quest. Bart.* quod mihi ea ratione placet, quoniam unumquodque eo vinculo solvi debet, quo colligatum est *l. nihil tam naturale ff. de reg. jur.* at jus scriptum, sive lex, non sola ratione talis est, si non scribatur; jus enim scriptum a non scripto sola scriptura distinguitur §. *con- 9 stat autem inst. de jure nat. gent. & civi.* ergo si sola ratio legem scriptam non constituit, neque etiam tollit. Itaque nominatim, & scripto corrigenda lex est, non argumentis 10 inducenda correctio. Hinc *Accursius*, ac post eum Antiquiores omnes hoc nomine damnandi sunt, quod ubi aliquam legum antinomiam invenerint, easve conciliare nequiverint, altera ab altera corrigi, non modò falsò, sed infeliciter affirmaverint; enitendum est enim ut jura juribus concordentur *d. c. cum expediat. de elect. in 6.* quod plerumque promptum, & facile est *l. 1. c. de inof. dot.* & quidem delinquit in legem, qui eam, cum verum non sit, correctam asseverat, nam consequitur eam 11 amplius non esse legem, adeo ut, qui eam allegaret ad decisionem causarum, teneatur poena falsi, ut tradit *Bartol. in l. ult. in fin. C. ad leg. corn. de fals.* Quamobrem concludendum est, nec legislatorem ad leges corrigendas facilem esse debere, nec Juris consultos, nisi liquidò correctam esse constet, debere correctionem per argumenta suppeditare. 12 Non dissimilis est derogatio; modicum enim distat a correctione, ut quædam videatur potius dispensatio, quam correctio legis. Non enim derogatæ legis reprehensionem continet, vel eam redarguit, sed cessare facit nulla nota injecta, & hoc a correctione distat. Debet itaque Princeps rarò, & non nisi ex magna causa legibus derogare, quoniam id est facere legem minus generalem, contra id quod proprium est legis *l. 1. in fin. de const. prin.*

13 *prim.* strictique juris merito censetur derogatio, ut non trahatur de casu ad casum, nec vim habet, nisi sit narratum in specie, in quo derogetur. *Rom. cons. 272. sequitur Felyn. in cap. super literis n. 17. versic. & ad secun-*

14 *dum de rescriptis.* Hinc est, ut non valeant rescripta adversus legem impetrata, non facta de eis speciali mentione *l. rescripta, & ibi glos. C. de prac. Imp. off. Aneb. cons. 310. n.*

15 *4. in fin. Ruyn. cons. 109. n. 18. vol. 4.* Tandem superest elusio, quæ plerumque verba legis fovet, & vulnus infert scientiæ; continet autem legis vilipendium, & ideo summo opere fugienda, adeo ut etiam lata interpretatio admitti debeat, ne lex reddatur elutória *cap.*

16 *Si Civitas de sententia excom. in 6.* Quid vero est inter homines tam pium, tam sanctum, quod sedulo magis custodire, ac venerari debeamus, quam legem? cum ea sit inventio & donum Dei *l. 2. in fin. eod. jam Deum videtur eludere, qui leges eludit, aut quomodo fidem præstabit singulis, qui dum legem eludit, eam universæ negat civitati. Ad id ergo maximè respicere debet legislator, ne lex facile possit eludi, & nisi semper plus scripto valeret sententia l. 3. C. de lib. prat. l. non dubium C. de leg. facillimè eluderentur leges. Hactenus de iis, quæ rem ipsam afficiunt, & oppugnant. Superest ut pauca de superfluo dicamus, quod vitium est in verbis & legem inornatam reddit. Superfluum*

17 est verbum omne, quod neque intellectum, neque ornatum adjuvat, *Quintilianus lib. 8. cap. 3.* sed vitium affert orationi, non dispositioni; cautum ideo est ea, quæ abundant, non vitare *l. non solent ff. de reg. jur.*

18 *Bal. tamen in l. Gallus §. quidam rectè 3. opp. ff. de liber. & posthum. putavit distinguendum esse inter contractus, leges, & regulas. In contractibus quidem, ac etiam in legibus admittit, ne verba superflua vitarent. In regulis vero contra, quoniam hæ sunt, quæ rem, quæ est, breviter enarrant l. 1. ff. de reg. jur. quod recipiendum cenfeo, si ita intelligatur, ut regula propter superflui vitium amittat officium regulæ dumtaxat, & retineat legis, ita ut non ex toto pereat. Durum etenim admodum esset, ob solam verborum superfluitatem actum perire, quod enim agitur, magis re, quam verbis consistit; & ideo cautum est plus valere, quod agitur, quam quod simulatè concipitur C. plus val. per totum, sed quia decet, tum legem, cum regulam*

in sensu; & verbis esse perfectam, nec minium quidem verbum esse sine virtute operandi, *ad. glos. in l. 1. ff. quod met. cau. Bal. in tit. C. de contrab. emp. nec debet lex*

20 ita intelligi, ut incidamus in superfluitatem ut post *Castillum* tradit *Socinus jun. cons. 6. n. 5. lib. 1.* ideo enitendum est legislatori, ut, quantum fieri possit, abtineat a superflui vitio, sic *Cajus* a verbosis commentariis abstinendum putavit *in l. 1. ff. de orig. jur. & supervacua rescari Justinianus præcepit in 1. const. Cod. §. quib. Sed tamen ab Accursio ca-*

21 vendum est *in l. ex ea ff. de postul. qui verbosus advocatos hoc nomine ratus est ab officio posse repelli; nam & sine lege loquens debuit erubescere l. illam C. de collat., & scire debuit adversus nullum juris præceptum peccare, ac ideo peccandos non esse; Quoniam vitium superflui afficit orationem, non*

22 dispositionem, quò fit, ut *in l. quisquis C. de postul.,* quod omnino destruit *Accursii* sententiam, quousque maluerint Imperatorum rescripto orare permittantur, liceatque judici modum imponere, vel silentium, ubi satis dictum putat, non autem pœnam, quasi superfluo dictum, cujus rescripti sententiam, aliter, & malè quidem *Jason* accepit. Igitur hæc omnia diligentissimè custodienda sunt legislatori, ut in legibus condendis a vitiis omnibus abtineat, & quæ ad legis perfectionem conducunt animadvertat, & cuncta discernens nihil adjiciat, nihil prætermittat, quod

23 possit afferre detrimentum; Quas vero leges salutes existimat, utile erit prius oratione persuadere, quod, qui eas, (vera fabulis obnubentes), in *Mercurium* retulerunt, satis indicasse videntur. Poterit hac ratione amaritudinem quandam, quam sæpe leges prima fronte promittunt, eloquentiæ mellibus temperare populo, cum persuaderi debeant; ille facilè cedit arti, & jugum suave existimat, cujus durities verborum suavitate lenitur. Totum hoc in eloquentia legislatoris repositum est, qua mulcere potest animos, & legibus obtemperantes reddere. Quod si nulla ars in persuadendo præcesserit, vix erit, ne non cuncti reclamant, & a concordia legum sponcione declinent, ita ut vel tardius recipiant, vel citius in desuetudinem revocent. At cum jugo suaviter posito spontè ab initio colla submitunt, asperitas omnis primum oratione velatur, postea per consuetudinem recedit incognita.

ALEXANDRI TURAMINI J. U. C.

AD RUBRICAM DE LEGIBUS LIBER TERTIUS.

Lex Civilis laudatur, & singulariter quadam de Jure Civili Romanorum subjiciuntur. Cap. I

- 1 *Legis civilis laus ex Cicerone pro Cluentio.*
2 *Patres pro filiis salutare consilium capere so-*
lent.

- 3 *Vera, justeque legis argumenta.*
4 *Laudatur jus civile Romanorum.*
5 *Natura duce errari non potest.*

Uid ipsa lex sit, & ad quàm multa, & varia legislatorem respicere oporteat, huc usque traditum est, quæ a me ociosè congesta fuisse nemo arbitrabitur, qui momentum legum in quacumque Civitate ferendarum secum rependere non gravabitur. Nam, ut
3 *Cicero pro Cluentio uberrime testatus est. Mens & animus, & consilium, & sententia Civitatis posita est in legibus; Ut corpora nostra sine mente, sic Civitas sine lege, suis partibus, ut nervis ac sanguine, & membris uti non potest. Legum ministri Magistratus, legum interpretæ judices, legum denique idcirca omnes servi sumus, ut liberi esse possimus, & paulo infra: Circumspicite omnes Reipublicæ partes omnia legum imperio, & præscripto fieri videbitis. Et quidem lex æmula Divinitatis est, antistes religionis, fons disciplinarum, artifex juris, bonos mores inveniens, atque componens, gubernaculum Civitatis, justitiæ nuncia, magistra vitæ, anima totius corporis popularis, & adversus injustitiam, petulantiam, & impiorum denique omnium iniquitatem tutissimum, ac solum cujusque Civitatis propugnaculum. Hæc prospicit, ne tenuis vitæ homines a potentioribus opprimantur, hæc illatas injurias inultas abire non sinit, consilium indigentibus, auxilium afflictis præbet, & quasi pro patre, & tutore subditis omnibus præponitur. Et ut patres consilium capiunt pro liberis maximè salutare l. nec in ea ff. ad l. Jul. de Adult. & in pietate potius, quàm in atrocitate potestas eorum consistit l. Divus ad l. Pomp. de parric. ita solet*

lex ad errata subditorum semper cum benignitatis temperamento respicere l. respiciendum ff. de pœnis. His vero, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisque negociis implicantur, porro quantum obvenit utilitatis ex legibus sapienter conditis? Quomodo & jus suum consequi possent, & alienum restituere cogentur, & fidem conventionum ubique servare, legibus vel minimè latis, vel iisdem non prudenter, uti decet, neque sapienter positis? & justè quæsitæ pacificè possidere, & injustè occupata recuperare quis posset legum auxilio destitutus? Quinimo etiam solitario homini, vel in agro, vel in deposito thalamo vitam agenti, quæ supererit quies ad agrum, vel ingenium excolendum accomodata, nisi cæteri homines intra justitiæ cancellos legibus contineantur, ac inter improbos nocendis libido refrenetur? Neque *Diogenes* cœlestia contemplari, neque *Homerus* excidium Trojæ, aut *Ulixis* peregrinationes canere potuisset; neque *Plato* nos ad superos attollere, aut *Aristoteles* in iis, quæ notoria sunt, ita egregie versari, nisi illud ocium leges ipsæ prudenter latæ suppeditassent, quibus publicæ utilitati consultum foret. Leges igitur ubique optimæ ferantur, & latæ servantur; hinc enim, & publica & privata salus pendere videtur, hinc omnium suavissima libertas in rebus honestis agendis. Hæc quidem, si veræ leges sint, 2 Divina mente ducuntur, Divinæ Providentiæ congruunt, naturæ ordines æmulantur, & ad summum bonum dirigunt. Hæc legem illam naturæ cordibus insitam detegunt, expriment, & custodiri, ac servari faciunt. Et ut ea quidem naturæ lex Divini Luminis communicatio est

est, ita lex civilis ad ejus similitudinem introducta, inventio quædam, & Dei donum existimatur, quod ab ejusdem luminis communicatione tota promanet, atque dependeat. Qua ratione mihi de lege civili omnium civitatum, non tam Romani Imperii causa huc usque differenti, & non ad hanc, vel illam, sed ad commodum cujusque Civitatis respicienti, ex jure civili Romanorum, non quasi illius Professori tam multa, & varia argumenta desumenda fuere, ut assertiones propositas comprobarem; sed ut id ipsum interim assequens, ejusdem juris præstantiam, quod præcipuè intenderam, & quandam abolutionem etiam ostenderem. Quare vel hoc ipso satis etiam intelligunt, qui Patres illos ejusdem imperii propagatores ad mentem revocant, quantam habuerint prudentiam cum sapientia conjunctam, tum maxime quod eodem imperio crescente jureconsulti horuerint legibus condendis, non tantum interpretandis aptissimi. Legimus in hoc jure compilato, *Aquilios, Scævolas, Julianos Marcellos, Paulos, Ulpianos, Papinianos*, aliosque permultos, quorum nunquam satis laudata responsa præclaram fidem faciunt, eos omnes acri ingenio, eloquentia non vulgari, tum verò doctrina, & prudentia admirabili præditos, non tam juris consultissimos, quam legum latores optimos esse censendos. Et satis quidem ob suos auctores eruditione, atque virtute illustres jus civile Romanorum laudatum videri posset; verum amplius idem ubique commendat, quod Civitates lege municipali deficiente, omnes quidem ad illud libentissime recurrant, quod ab ipsius correptione, elusione, & abrogatione, quantum fieri potest, abstineant. Quod quam justissimè fiat iis omnibus exploratum esse poterit, qui hæc, quæ posui, principia non ignorantes idem jus ad naturæ legem referre volent, & quam perbelle ab ea derivetur, tum naturam ipsam, qua duce, ut *Tullius*, ait errari non potest, etiam imitetur, diligenter animadvertere. Quod ejusdem juris professoribus gratum futurum scio, quò se studium, & artem undequaque perfectam, & numeris omnibus absolutam profiteri intelligant, tum etiam, ut istius indagationis, quæ junioribus apprime utilis futura, sit aliquod pateat exemplum, sequenti capite breviter indicare constitui; postea ad id, quod de æquitate, & consuetudine dicendum superest, illico descendam.

Jus civile Romanorum à lege naturali ferè totum bellissime fluere, & Naturæ imitatione summopere delectari. Cap. II.

- 1 *Jus in Ulpiani diffinitione pro studio juris usurpatur.*
- 2 *Idem in acquirendo, conservando, aut minuendo consistit.*
- 3 *Acquirendi jus ex naturæ lege eam accipit formam, ne cum alterius jactura fiat.*
- 4 *Eadem naturæ lege omnis injusta acquisitio prohibetur.*
- 5 *Actiones personales, aut ad dandum, aut ad faciendum competunt: reales vero rei persecutionem continent.*
- 6 *Æquitas l. curabit C. de act. emp. etiam vendicat sibi locum in contractibus innominatis correspondivis ex Cornei sententia, quæ ab Authore comprobatur.*
- 7 *Actionum omnium scopus, ut justè acquiramus, & alios injustè acquirere, aut retinere non sinamus.*
- 8 *Ex jure conservandi, & retinendi exceptiones prodeunt.*
- 9 *Interdictum retinendæ, misturam actionis, & exceptionis continet.*
- 10 *Edictum legis naturalis perpetuum est, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, & contra.*
- 11 *Pro rerum defensione licet vim vi repellere.*
- 12 *Tum convocare amicos statim ac quis dejectus sit, ut possessionem recuperet.*
- 13 *An pro rerum defensione liceat occidere, opinio Legistarum affirmativa.*
- 14 *Opinia Canonistarum negativa de eadem re.*
- 15 *Distinctio conciliantur.*
- 16 *Defensio rerum conjuncta defensioni personæ justificat homicidium.*
- 17 *Statutum permittens bannitum percuti, permitti etiam occidi, ex Baldo.*
- 18 *Defendens res sibi necessarias, vitam defendere videtur.*
- 19 *Indigna res est divitias secundum dicere sanguinem,*
- 20 *Res necessariæ ad usum vitæ, non ex Stoicorum sententia existimandæ, & quomodo.*
- 21 *In contractibus quedam relatio consideratur.*
- 22 *Rei sue unusquisque est moderator, & arbiter.*
- 23 *Minor tamen ob æs alienum, & cum decreto tantum alienare potest, & quare.*
- 24 *Juris præcepta quæ sint.*
- 25 *Princeps ob corruptos subditos, vel ministros utiliter agere potest.*
- 26 *Aliud argumentum laudandi juris civilis, ex Authore.*

- 57 *Natura sagax, justa, artificiosa ex Hippocratis sententia, omniumque provida dicta est.*
- 58 *Eadem ex bono prodit, & in bonum dirigens servat characterem boni.*
- 29 *Usucapio bono publico introducta, tum in dotibus, in testamentis, in pœnis ratio summi boni elucet.*
- 30 *Bonum, quod magis commune est, ad summi boni conditionem magis accedit.*
- 31 *Natura nihil frustra esse patitur.*
- 32 *Ejus exemplo circuitus inutiles in jure evitantur.*
- 33 *Toties autem evitantur, quoties prorsus utilitate carent.*
- 34 *Decius in l. 2. §. servus ff. si cert. pet. reprobatur*
- 35 *Pauli locus l. 2. §. item si in facto ff. de verb. oblig. declaratur.*
- 36 *Ex regula de inutili circuitu evitando ad varia infertur remissive.*
- 37 *Natura unâ cum facultate etiam instrumenta largitur, & vice versa.*
- 38 *Concessa jurisdictione, ea quoque concessa videntur, sine quibus jurisdictio explicari non potest.*
- 39 *Idem concessio jure servitutis.*
- 40 *Legato usufructu fundi iter legatum ad eum intelligitur, si non nisi per hereditarium fundum ire liceat.*
- 41 *Qui non patitur apportari ea, quibus iter refici debet, tenetur, ac si refici non pateretur.*
- 42 *Adempta facultate, videntur & instrumenta adempta.*
- 43 *Prohibito alearum usu, an quis eas conficere possit, etiam si non ludat.*
- 44 *Cui conceditur jus lignandi, concessum videtur, ut ferro ad cadendum oportuna utatur etiam prohibita armorum delatione.*
- 45 *Fundo legato quare non debeatur instrumentum, inquiritur, & quid legato usufructu.*
- 46 *Natura contrariorum ratione, consonantiam rerum parit.*
- 47 *Natura servat equalitatem geometricam dumtaxat, jus vero etiam arithmeticam, & cur id ita fiat.*
- 48 *Equalitas geometrica, & arithmetica declaratur.*
- 49 *Justitia aut distributiva, aut commutativa.*
- 50 *Lex debet esse cummensurata delicto.*
- 51 *Fur manifestus gravius punitur quam non manifestus.*
- 52 *Homicidium deliberatum magis punitur, quam in rixa commissum.*
- 53 *Similiter magis punitur raptus Mulieris honeste, quam inhoneste.*
- 54 *Æquum nihil aliud est quam æquale quoddam.*
- 55 *Plus, & minus possunt esse per proportionem equalia.*
- 56 *Jus commutativum magis, quam naturam imitetur, nostris necessitatibus inseruit.*
- 57 *Natura non utitur commutatione, quia non indiget aliquo.*
- 58 *Jus commutativum, & medium Arithmeticum dicunt imperfectionem.*
- 59 *Natura operatur quantum potest, & quamdiu potest.*
- 60 *Utile per inutile non vitatur in dividuis.*
- 61 *Legata etiam nomine heredum inducto conservantur.*
- 62 *Captivitate interrumpitur usucapio, adeo ut nullo juris remedio reparari valeat, & quare.*
- 63 *Possessio plurimum facti habet.*
- 64 *Natura universum complet gradibus suis, & quomodo id ipsum etiam jus civile adimpleat. 65. 66. 67.*
- 65 *Justitia ita cuique suum tribuit, ut non distrahatur ab alterius justiore petitione.*
- 66 *Tantum præstat sententia legi, quantum lex ipsa præstat.*
- 67 *Gradus juris completi summatim recensentur.*
- 68 *Natura morti suos natos destinat, ex interitis tamen perennem conservationem elicit.*
- 69 *Acquisitio instar generationis habet, amissio mortis similitudinem retinet.*
- 70 *Generatio unius est corruptio alterius, & e contra.*
- 71 *Declaratur exemplo alluvionis cur usucapio domini adjectio esse dicatur.*
- 72 *Nihil tam naturale est, quam unumquodque eo vinculo dissolvi, quo colligatum est.*
- 73 *Peculium nascitur, crescit, decrescit, & moritur.*
- 74 *Dos ex matrimonio formam consequitur.*
- 75 *Hereditas ante aditionem hereditas est, adita vertitur in patrimonium adeuntis, quod efficaciter probatur.*
- 76 *Exceptio peremptoria cur finem non habeat, nova ratione declaratur.*
- 77 *Conclusio eorum que dicta sunt.*

Ulpianus libro primo institutionum scripsit Jus artem esse boni, & æqui, & ejusdem Sacerdotes eo potissimum intendere, ut justitiam colant, boni, & æqui notitiam profiteantur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram philosophiam non simulatam affectantes. Et ejusdem studii (nihil enim aliud Ulpiano jus est in ea diffinitione, quam studium juris) duas positiones statuit Publicum, & Privatum. Hæc si concedamus Ulpiano, quis non videt jus hoc nostrum ab illa recta ratione, quæ & Divini Luminis communicatio, & naturæ lex est, in totum derivare, atque pendere? Illa vocat ad officium, a fra-

2 fraude deterret, iusti præceptio est, pravique depulsio, suadet honesta, prohibet contraria, ut primo libro abundè tractatum est: Quid verò distat ab iis, æquum ab iniquo separare, licitum ab illicito, tum cunctos bonos efficere? Ad quid verò magis respiciunt lex Julia majestatis, adulterii, stupri, repetundarum, peculatus, de ambitu, de vi publica, de privata, lex Cornelia de falsis, de sicariis, Flavia de plagiariis, Pompeja de parricidiis, quam ut formidine pœnæ a malo juxta naturæ legem omnes avertantur? sed fortè hæc nimis generalitèr affirmari videntur. Sic etiam publicæ, ac privatæ utilitatis habere rationem videtur esse aliquid, in quod omnium populorum instituta consentiant. Sed etiam idem *Ulpianus in*

2 *l. ult. hoc sit.* scripsit totum jus consistere, aut in acquirendo, aut in conservando, aut in

3 minuendo. Lex omnis de acquisitione ab illa naturæ sanctione promanat, & ad eam semper recurrit, quæ nunquam satis laudari poterit, neminem cum alterius jactura fieri debere locupletem *l. nam hoc natura l. hæc conditio ff. de condit. indeb.* Eatenus jure civilium Romanorum concessa acquisitio est, quatenus nullius jacturam continet, & si contineat variis titulis,

4 variisque legibus interdicta. Hinc furti, & rapinæ persecutiones competunt §. *ex maleficiis instis. de action.* hinc rerum amotarum *l. rerum ff. de act. ver. amot.* hinc conditio indebiti, vel cur eam dico solam? hinc conditiones omnes, ac persecutiones tam in rem, quam in personam, tamquam rivi ab uno fonte ducuntur, ne aliquem cum alterius jactura locupletem fieri patiamur. Hoc solo nititur, ut singulares decisiones attingam, *l. si me, & Titium, ff. si cert. per. l. curabis. ff. de act. emp.* Et, ut opinor, nec imaginari possumus,

5 cum actiones personales ad dandum, vel ad faciendum impellant §. *1. inst. de action. l. actionum genera §. in personam ff. de action. & oblig. l. 2. ff. de verb. oblig.* reales verò rei alicujus persecutionem contineat *d. §. 1. l. actio in personam ff. de action. & oblig.* aliquam earum esse, quæ non hinc suum trahat initium. Experiamur in emptione, venditione, si res tradita sit, nec solvatur præcium, vel econtra in locato, conducto, si alter operas præstet, alter mercedem neget, quantum porro prædictum dictamen rationis offenditur? In mutuo, in commodato, in deposito, res evidentior est; in contractibus inominatis, qua vel alia ratione, si dō ut des, & cesses dare, introductum est, ut vel in id, quod interest me non accepisse, damneris, vel repetam, quod dedi; quasi ob rem datum *l. 5. §. 1. ff. de pres. ver.* nisi quia si aliter fieret, jam alter eorum cum

detrimento alterius acquireret? Idem in dō, ut facias, facio, ut des, facio, ut facias observare licebit; Qua ratione recipi poterit, æquitatem *l. curabis* obtinere etiam in iis contractibus correspondivis ex sententia *Cornei conf. 145. n. 7. & 8. vol. 2.* quem sequitur *Paris. conf. 75. n. 17. lib. 4.*; & quamquam nihil allegent, satis tamen comprobari potest ex ratione *d. l. curabis*, quam *Didac. lib. 3. var. resol. cap. 4. n. 1. ex sententia Aristotilis lib. 5. Ethyc. cap. 5.* doctissime deducit. Postulat enim commutativæ justitiæ ratio, quæ in conventionibus præsertim correspondivis locum sibi vendicat, ut quatenus alter contrahentium impleat, alter vicissim implere debeat etiam non interpellatus, quia satis interpellat implementum, ut declarat etiam *Lugdu. in consuetud. Paris. §. 1. Glos. 9. n. 56.* & incipit jam locupletari ex implemento alterius, cum ejusdem jactura ob non implementum suum.

7 Actionum omnium unicus est scopus, ut petentes justè acquiramus: persequimur enim quod nobis debetur §. *1. institut. de act.* repetentes, aut vendicantes, alios injustè acquirere non sinamus, cum quod debetur nobis vix fieri possit, ut alii justè retinere queant. Cur vero tot sunt excogitatæ causæ acquirendi tum onerosæ ut emptio venditio, locatio conductio, societas, & id genus similes, tum lucrativæ, ut successiones ex testamento, vel ab intestato, donationes, & aliæ, nisi quod ita dictante lege naturæ justa omnium acquisitio esse deberet, non autem fraudulenta, aut dolosa usurpatio? Si vero ad secundum juris caput te convertas, quod in conservando

8 consistit, a quo exceptiones omnes prodeunt,

9 & interdictum retinendæ, quod mixturam actionis & exceptionis habet *l. actionis verbo ff. de act. & oblig. cognosces quidem leges omnes*, quæ ad id tendunt in se naturalem habere

10 rationem. Perpetuum legis naturalis edictum esse videtur, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, & econtra. Quis vero is est, qui res occupatione, captivitate, alluvione, specificatione, accessione, confusione, commissione, ædificatione, traditione, aliave causa, vel gentium, vel civili jure approbata quasitas, justum haud putet licere sibi retinere, & ab alio in earum possessione, vel dominio sibi molestiam inferri non censeat injustum? Tantum vero lex Civilis abhorret pacificos rerum suarum possessores perturbari, ut præter omnia legitima remedia, quæ adinvenerit, remedium

11 facti etiam probaverit, constituens pro rerum suarum defensione illatam vim propulsare licere cum moderamine inculpatæ tutelæ *l. 1. C.*

12 unde vi, quod nec creditur excedere, si dejectus

- Ejus continuo convocet amicos, auxilium
 quarat, & paratus ad recuperandum per vim
 redeat l. 3. §. cum igitur ff. de vi & vi arm.
 Vi etenim injustè dejectus, justè vi deicere
 13 videtur. Quinimo licebit etiam occidere, cum
 juris nostri interpretes corporis, ac rerum de-
 fensionem existiment eodem jure censendam glos.
 in l. ut vim ff. de just. & jur. cui, & Bar-
 solo consentit Jason ibi n. 23. Aqu. num.
 54. Dec. n. 31. Curt. num. 45. idem Barto-
 lus in l. furem per eum text. num. 2. ff. ad l.
 Corn. de sic. Flor. in l. itaque ff. ad l. Aquil.
 & est communis apud eos; licet in contraria
 14 sententia sint Canonistæ determinantes pro
 sola rerum defensione non licere hominem oc-
 cidere glos. in verbo fugiens 23. q. 3. in prin-
 cipio. Joan. And. in cap. 2. de homicidio, &
 sequuntur Hostien. Lap. Zabar. quos ibi refert
 Mar. Soc. n. 8. Sed quoddam temperamentum
 15 adhiberi poterit, ut si persistens in rerum
 suarum defensione, quæ licita est d. l. 1. C.
 unde vi incurrat personæ periculum, possit oc-
 cidere, quia tutela corporis accedit d. l. ut
 vim, non si sola urgeat rerum defensio capit.
 2. extra de homic. ubi ex conjuncta rerum, per-
 16 sonarumque defensione justificatur homicidium.
 Quod si quis objiciat, ob solam corporis tu-
 telam licere d. l. ut vim, & nihil positum
 esse in defensione rerum, occurram, quia ef-
 fectus tribuitur primæ causæ, & ob rerum de-
 fensionem in corporis discrimen licitè ventum
 est, & ut consequens consideratur defensio cor-
 poris, cum defensio rerum antecedit. Facit
 quod egregiè tradit Baldus in lege 3. ff. de
 17 adimen. leg. nempe cum statutum permittit
 bannitum percuti, permittit etiam occidi,
 quoniam accensa rixa, proprii corporis defensio
 consequenter urget. Sequitur Felinus in d. cap.
 2. n. 5. de homicidiis. Cæterum si pro rerum
 suarum defensione nullum imminet vitæ peri-
 culum, excedet moderamen inculpatæ tutelæ
 argumento l. si ex plagis §. Tabernarius. ff.
 ad legem Aquil. & hujus sententiæ videtur Dec.
 in d. l. ut vim num. 31. Hæc in foro fo-
 ri rectè dici videntur, quo de occultis non
 est judicium; Et rectè quidem ad naturæ
 principia revocari poterunt. Principid etenim ut
 Tullius ait primo de Officiis, generi animantium
 omnium est a natura tributum, ut se vitam, cor-
 pusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura vi-
 deantur. Atqui non satis vitam defendimus, id,
 quod homini cum cæteris animantibus com-
 mune non est, cum tutelam corporis suscipimus.
 Homo etenim, ut idem docet, quoniam rationis
 est particeps consequentia cernit, causas rerum
 videt, earumque progressus, & quasi anteces-
 siones non ignorat, similitudines comparat, rebu-
 que presentibus adjungit, atque annectit futu-
 ras, facile totius vitæ cursum videt & ad eam
 degendam præparat res necessarias. Ex quo in-
 telligimus vitæ defensionem rerum defensionem
 18 sic posse conjungi, ut quicumque in rebus
 sibi necessariis defendendis insistat, vitam defendere
 19 videatur, non ea quidem incivili ratione, seu po-
 tius indigno argumento, quo res ipsas secundum
 sanguinem dicunt glos. & Bartolus in l. Advocati
 C. de advocat. divers. jud. & Jason. in d. l. ut vim
 n. 23. sed quia primo, veroque sanguini con-
 servando necessariæ sunt, & vitam civilem
 20 degentes res nobis necessarias non secundum
 Stoicorum severitatem, sed ex nostrorum sen-
 tentia, dignitate, statuque nostro undique ani-
 madverso existimare debemus arg. l. quero l.
 cum post §. gener. ff. de jur. dot. Semper etenim
 legum nostrarum cum naturali ratione consonan-
 tiam perscrutari debemus, & quantum fieri
 potest, illas ad eam referre. Natura etenim
 hanc civilem societatem instituit, diligit, &
 perpetuè servari desiderat. Quamobrem legum-
 latoribus etiam insinuat frustra, tribui cuique
 jus suum, nisi retinere queat; frustra modos
 acquirendi proponi, nisi acquisitum conservare
 possimus. Tandem & in minuendo consistit jus
 nostrum. Frustra sæpè quis acquireret, nisi
 & certis modis liceret amittere. Et plerum-
 21 que se invicem referunt; emit unus, alter
 vendat necesse est; donat aliquis, alicui donat,
 accrescit uni, alteri decrescit, & ita manet com-
 22 mercii vita perennis. Tum quod rei suæ
 unusquisque sit moderator, & arbiter l. in re
 mandata C. mand. & illud, ut quisque lega-
 vit rei suæ, ita jus esto l. verbis legis ff. de
 verbor. significat. naturalem habet rationem,
 nam ut quisque id in re sua libenter admittit,
 & rationi consonum existimat, debet idem jus
 in alienis recipere. Generaliter hæc determina-
 ri videntur. Sed quædam jure singulari con-
 stituuntur veluti, ut minor ob æs alienum
 23 tantum, & cum decreto alienet, non alias
 ob causas leg. ob æs C. de pred. min. Lex
 Julia fundi dotalis prohibet alienationem l. pri-
 ma ff. de fund. dot. furioso, & prodigo in-
 terdicitur alienatio leg. is cui ff. de verb. oblig.
 & in iis quidem a ratione naturali minimè
 deflectimus. Nam ipsa naturæ lex non con-
 sentit eum rei suæ moderatorem esse, qui om-
 nem moderationem aut ignoret, aut minimè
 sentiat. Quamobrem Prætor, ut ait Ulpianus
 in l. 1. ff. de minor. naturalem sequitur æqui-
 tatem, tutelam minorum suscipiens, & eisdem
 facilitate lesos restituens. In omnibus enim
 juris nostri partibus naturalis rationis femina
 reperiet, qui ea investigare non gravabitur.
 24 Ejus præcepta sunt, ut altera ex parte id
 com-

comprobemus , honestè vivere , alterum non lædere , jus suum cuique tribuere §. *juris præcepta inst. de just. & jur.* Primo capite mores hominum instituuntur , probrosæ , & inhonestæ conditiones reiiciuntur §. *ult. instit. de Legat.* adulteria , supra coercentur ; ad idem pertinet edictum Prætoris de servo corrupto , quod & pro filiofamilias utiliter intentari potest *l. ut tantum ff. de Serv. corrupt.* Nec
 25 illepidè dici poterit idem competere principi , ejusque procuratori ob corruptos , sive subditos , sive ministros , & quanti ea res est ex postremo capite , quasi damnum debetur , ad duplum , quod promittit *l. 1. ff. eod.* magis deberi videtur , quia delinquitur adversus primum . Secundum tuetur personas , & injurias tum reales , tum verbales cohibet . Tertium præceptum res , & facultates concernit , & ita intelligimus jus Civile nostrum nihil aliud esse , quam ipsam veram , legitimamque Philosophiam , quæ de moribus , ac reliquis actionibus hominum , secundum rectam rationem , veramque naturæ legem rectè præcipiat . Sed experiamur argu-
 26 mento minus vulgari , ac plurimum concludenti ejusdem juris præstantiam exhibere . Quis dubitat ea rectissime gubernari , quæ ad nutum eternæ legis reguntur , atque moventur ? Aut quomodo insita nobis ratio rectius facienda , vitandaque præscribere potest , quàm , si
 27 natura duce , quæ sagax , justa , artificiosa omniumque provida ex Hippocratis sententia , dicta est , cuncta agere , & instituere contendat ? Ejus nullum opus est , in quo divini aliquid non refulgeat , quod Sapientiam Dei non præferat . Rectissime igitur jus nostrum laudari poterit , quòd naturam imitatur ; hoc enim nomine eternæ Legi , non tantum naturali respondere videtur . Primum itaque , si
 28 naturam contemplemur , ea cum prodeat ex bono servans characterem boni , cuncta bene in bonum dirigit ; quod *gradu 10. cap. 29 Franciscus Piccolonimeus* adnotavit . Jus autem civile Romanorum ex bono prodire constat , quia virorum prudentum consultatio sit *l. 1. in fin. hoc tit. & a naturali lege* promanant . Servat characterem boni , quatenus qualitates amicas secundo libro explicatas retinet , honestatem , simplicitatem , facilitatem , & alias : dirigit in bonum ratione finis ; Semper enim jus civile de publico bono cogitat ,
 29 & in illud dirigit , quod usucapionis introductione comprobatur *l. 1. ff. de usucapione* , & dotium privilegia , conservationes testamentorum , delictorum animadversiones , aliaque multa satis ostendunt , quæ omnia publicæ utilitatis ratione nituntur *l. prima ff. solut. matrim. l. vel negare ff. quem test. aper. l. si ita vul.*

neratus ff. ad legem Aquilianam . Et quidem si jus ipsum a recta ratione prodit , ea , quandiu recta est , nihil magis appetit , quam quod vere bonum est , & bonum publicum , quo magis comune est , ad summi verique boni conditionem magis accedit . Quatenus constat ex præceptis naturalibus , gentium , & civilibus §. *ultim. instit. de just. & jur.* ex bono etiam prodit . Ipsa etiam juris præcepta ostendunt quomodo retineat characterem boni . Tum
 31 secundò quemadmodum natura nihil frustra esse patitur , ut *Aristoteles docet libro 7. de Cælo* , & alibi sæpè , tum instrumentis opportunis utitur , ac minimè redundantibus , sic Justinianus nihil inutile , nihilque perperam positum esse voluit , sed quod in ipsis rerum obtineret argumentis §. *cumque hoc , inst. in proem.* tum eo maxime jus civile nostrum
 32 naturam imitatur , quo circuitus inutiles fieri vetat , ne aliquid frustra esse pati videatur *l. Dominus testamento ff. de cond. ind. ibi : Sed tam benignius , quàm utilius est recta via ipsum , qui nummos dederit suum recipere , l. si usus. mibi , ibi , recta via fideicommissarium cavere oportet domino proprietatis ff. usus. quem cav.* Rectèque de inutili circuitu
 33 concipitur regula . Nam ut *Alciatus* tradit *in l. 1. n. 17. ff. de verbor. significat. & sequitur Gramm. dec. 103. n. 132.* & probatur *ex d. l. si usus.* evitatur circuitus , quoties nihil interest contrahentium ; alioquin si aliqua in circuitu reperitur utilitas , cum jus nostrum maximè utilitati nitatur *leg. jus pluribus , sup. de justit. & jur.* cum iis , quæ libro præcedenti ad causam legis finalem aperiendam congesta sunt , non debet evitari circuitus , ita post *Card. in Clem. Auditor de rescriptis , tradit Decius in l. cum Fundum §. Servus tuus n. 193. ff. si cert. petat.* Qua ratione idem
 34 *Decius* minus rectè impugnat decisionem *Joan Andr. in add. ad spec. in rub. de obl. & solut.* dicentis , si quispiam promiserit se obligaturum ad decem , quod statim poterit conveniri ad illa decem , nam & si concederemus promissione contineri factum , & ideo teneri ad quod interest *juxta l. si quis §. ultim. ff. de re jud. & argu. l. si poene ff. de verbor. obligat.* interest tamen decem , ut patet , non recipere decem , vel obligari ad decem , unde circuitus est inutilis , quia tantundem ex alia obligatione solveret , neque dilatio est ad solvendum , quoniam vel obligas te statim , & statim solvis , vel non obligas , & cum sis in mora , teneris in id , quod interest , quod est idem . Quare ab ea communi traditione , quæ utiles in praxi consequentias habere potest , recedendum non est . Speciem afferre lubet , in qua de utilitate circuitus evidentius appareat .

- 35 A te stipulatus sum, per te non fieri, neque per heredem tuum, quominus mihi ire, agere liceat: Unus ex pluribus heredibus tuis prohibet me; Queritur apud Paulum in l. 2. §. item si in facto ff. de verbor. obligat. an teneantur heredes ejus: Videbatur ne teneantur, quoniam si teneantur, eis per eum, qui prohibuit, iudicio familiae eriscundae sarciri damnum debet l. in executione ff. de verbor. obligation. l. inter cohæredes §. quod ex facto ff. familiae eriscundae. Utilius esse videtur adversus eum solum pro solido agere, quam adversus cohæredes omnes pro portione hereditaria, ne multiplicentur lites arg. l. 1. ff. de usucap. & quia adversus plures agendum sit mihi, & illi plures adversus unum agere necesse habeant. Respondet tamen Paulus unius facto omnes cohæredes teneri. Nam extitit conditio stipulationis, quæ omnes obligat d. §. quod ex facto. Et quantum ad stipulatorem in eo facto individuo perinde est, ac si contrafecerint omnes l. 4. §. Cato. ff. eod. effectus enim idem est. Circuitus est utilis, quoniam ille, qui contrafecit, potuit vel in minima parte hæres esse, vel quavis ratione non esse solvendo. Quare adversus omnes ea stipulatio committitur. Itaque cum in circuitu versatur utilitas, tunc etiam admissio circuitu naturam imitatur, quia patitur eam, quatenus frustra non est. At varia, & in foro versantibus utilia ex hac regula sæpissimè inferunt nostri, quæ quoniam iudicentibus magis, quam legumlatoribus spectantia sunt, ipsi sibi requirant ex Bartolo, & aliis in d. l. Dominus testamento ff. de condit. indebit. ex Card. & aliis in d. Clemen. Auditor. Anch. in cons. 23. in fin. Saccin. cons. 20. n. 2. col. 4. Boer. decis. 183. n. 13. Grammat. d. decis. 103. n. 191. & seq. Gortad. cons. 65. n. 14. Natta cons. 153. n. 9. vol. 1. Menochius cons. 63. n. 19. vol. 1. Nobis sat est ostendisse, hoc quoque nomine jus civile nostrum laudari debere, quod naturam imitando, evitet inutilia, & nihil frustra esse patiatur. Præterea natura varia cum facultate etiam instrumenta largitur, & viceversa, ut docet Aristot. lib. 4. de gener. Anim. Alterum enim sine altero frustra concessisse videretur. Id ipsum in jure nostro observare licet. Hinc enim deducitur
- 36 regula l. 2. ff. de jurisdic. omn. jud. ubi Jabolenus ait, „Cui jurisdic. data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus jurisdic. explicari non potuit. Similiter concessio
- 37 jure servitutis, & ea concessa intelliguntur, sine quibus quis servitute uti non potest l. refectionis, & ibi Bartolus ff. commun. præd.
- ad idem est textus in l. 3. §. qui habet ff. de servit. rustic. præd. & ideo si fundi
- 40 usufructus legatus sit, ad quem aditus non est, nisi per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo usufructuarius consequitur ut per eum aditum sibi præstetur usufructus l. 1. §. 1. ff. si usufruct. pet. & Venuleius in
- 41 l. veteres ff. de itin. act. priv. ait: qui non patitur apportari ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur, quo minus reficiatur. Multaque practicus opportuna congestit Jason in d. l. 2. ff. de jurisdic. om. jud. ad quem studio brevitate remitto lectorem; Et
- 42 in contrarium, ut adempta facultate adimantur & instrumenta, non subobscurè probat L. oratio ff. de Sponsal. Sed tamen in regula negativa cavendum est, quod etiam si aliqua facultate prohibita, videantur etiam prohibita propria ejusdem facultatis instrumenta, pœna tamen non tam facile committitur respectu unius, sicut respectu alterius, ut multis probat Jason in d. l. 2. num. 25. usque in fin. quamquam ipse subsisto. Et etiam si magis præparatoria, vel antecedentia, aut consequentia dici videantur, quam instrumenta ea, de quibus disputat, instrumenti nihilominus aliquam rationem habent, secundum quam posset sub ejusmodi capite determinari, nisi ad
- 43 alia festinandum mihi esset. Fac igitur lege municipali ex toto prohiberi lusum alearum, num poterit aliquis aleas conficere, non ut ludat, sed ut vendat? Non posse existimo, quod & benignius est, cum legis voluntas conservetur l. benignius in fi. ff. de legi. nisi conficiat, ut vendat in loco non prohibito.
- 44 Contra finge alicui lignandi jus competere in alieno territorio, poterit & securibus, & cæteris instrumentis oportunis uti; Ita ut per legem municipalem forensibus delatione armorum, tam in civitate, quam in districtu prohibita, cui tamen jus erit cædendi silvas, vel nemora, jus quoque erit instrumenta ad cædendum ferre, & ex hoc capite non tam dicitur gestare arma prohibita, quam instrumenta concessa.
- 45 Illud tamen prætereundum non est, quod primum est quæstionis hujus; cur sit, ut fundo legato, si de instrumento nihil dictum sit, non debeatur l. 2. §. ultim. de fund. instr. contra vero sit, fundi usufructu legato, cum boves aratorios amovere non liceat l. item §. Seminarii ff. de usufr. Sed legatum proprietatis utile est aliunde quæsitis instrumentis. Aliud est enim negare instrumenta particularia, quod fieri potest, aliud prohibere genus instrumenti. In usufructu secus est, quia re debet uti aliena, & ita fructum etiam instrumenti habere, alioquin ratione instrumentorum non esset usufructus

46 **Stus**. Hæc ita, nisi aliud placuerit inter par-
 tes. Amplius natura contrariorum ratione,
 congruenteque ratione consonantiam rerum pa-
 rit. Ita certè se habet jus civile Romanorum;
 Nam si personas consideremus, quarum causâ
 leges positæ sunt l. 2. in fin. de stat. hom.
 hominum ea conditio est, ut aut liberi sint,
 aut servi *inst. de jur. person. in princ.* Si res
 consideremus, aut acquisitionem, aut amissio-
 nem admittunt l. ult. in fin. hoc tit. Hinc illæ
 titulorum inscriptiones de acquirenda vel amit-
 tenda hæreditate, de acquirenda, vel amitten-
 da possessione, & similes. Quid si actiones
 respicias, eas, vel in rem, vel in personam,
 vel pœnæ, vel rei persecutorias, sed quodam
 insigniori discrimine alias bonæ fidei, alias stri-
 cti juris esse intelligis, *Inst. de act. §. 1. &*
§. Actionum. Accedant, quæ se invicem refe-
 runt, emere, & vendere, locare, & conducere,
 stipulari, & promittere nonne opposita legi-
 timam, & admirabilem consonantiam pariunt?
 Ex iis etenim contractus confurgit, mutuaque
 obligatio nascitur, similiter ex libertate, &
 servitute status constat personarum universus.
 Addas ex actione, & exceptione iudicium in-
 stitui, ex absolventi & condemnandi potestate
 jurisdictionem, & ex absolute, & conde-
 matione rem iudicatam prodire c. forus, de
 verbor. significat l. quod iussit l. 1. & 2. ff.
 de re jud. Ex testati, & intestati causâ, in-
 ter quæ pugna quædam est l. jus nostrum ff.
 de regul. jur. hæreditatum jus omne consistit.
 Tum quod ait *Justinianus* hanc nostram juris
 prudentiam scientiam iusti, & iniusti, *inst. de*
just. & jur. in princ. non alio pertinet, quàm ut
 ex hac contrariorum notitia publicæ salutis con-
 sonantiam miro quodam ordine deducat. In
 47 uno tamen hæsitari potest, cur non ipsam na-
 turam imitetur, quod summam rei respicit,
 nempe in jure suo cuique tribuendo. In hoc
 enim natura servat æqualitatem geometricam,
 contra vero jus nostrum nonnunquam arith-
 metricam adhibet; & quidem æqualitas geome-
 84 trica est, quæ in rationibus collocata præmia
 meritis proportionem determinat æqualia. Me-
 dium vero arithmeticum est quoddam absolu-
 tum æquè distans ab extremis. Cum autem
 49 justitia omnis vel in distributione, vel in
 commutatione versetur & ob id alia distributi-
 va, alia commutativa dicatur, jus Civile addi-
 tum justitiæ in distribuendo servat medium,
 sive æqualitatem geometricam, in commutando
 medium sive æqualitatem arithmeticam. Quare
 50 leges, quæ sanciant pœnas debere commensu-
 ratas esse delictis l. aut facta ff. de pœnis l.
 qui injuriæ ff. de furt. *Aurb. omnes, ubi not.*
in fin. C. comm. de suces. geometricam

æqualitatem servant, ex qua fit, ut gravius pœ-
 51 niatur fur manifestus, quàm non manifestus §.
furtorum inst. de oblig. quæ ex deli. nasc. §. in
 52 *duplum inst. de Acti*. Magis punitur homi-
 cidium deliberatum, quàm in rixa commissum
 l. 1. §. 1. ff. ad l. Corn. de sicar. Magis
 53 etiam punitur raptus mulieris honestæ, quàm
 inhonestæ l. 1. ubi *Doctores C. de rapt. virgin.*
Coeph. conf. 140. ubi de communi lib. 1. Cla-
rus in §. Raptum, in verbo, quæro nunquid.
 Neque tamen in iis versatur inæqualitas, nam
 esset iniquitas quædam, quoniam æquum ni-
 54 hil aliud est, quàm æquale quoddam; Sed
 æqualitas est secundum geometricam proportio-
 nem, secundum quam contraria a ratione, majo-
 ri præmio ducem exercitus, quàm privatum
 militem afficere debemus, & plus etiam retribu-
 ere ei, qui universam civitatem quàm ei qui
 unum Civem servavit incolumem. Illud ta-
 55 men plus & minus est secundum proportio-
 nem æquale. At in commutativo jure non ita
 res se habet. Commutandi ratio non est a
 56 natura, sed humanis necessitatibus exigenti-
 bus sibi homines per commutationem consulere
 cœperunt §. jus autem *Instit. de jure natural.*
gent. & civil. cum eveniret, ut quod uni su-
 peresset alteri deesset l. 1. ff. de contr. emp. At
 57 natura multò magis provida, & necessariis
 non egens, dum tribuit cuique, quod suum
 est, tantum tribuit, ut non amplius indigeat,
 & ita commutare necesse non habeat, ac ita,
 cum nulla rerum naturalium inter se commu-
 tatio fiat, quoniam ignis semper retinet jure
 suo calidum, & terra siccum, aqua frigidum,
 aer humidum, neque ob indigentiam commu-
 tare debent, quoniam singulæ res, si quod
 sibi natura tributum est commutarent, egestatem
 pro subsidio, interitum pro salute consequen-
 rentur. Quare fit, ut quod nobis natura da-
 tum sit, semper retineamus sine ulla necessitate
 commutandi, neque verò risus cum latratu,
 vel hujus cum hinnitu, aut similibus com-
 mutatio aliqua fieri potest, ut olei cum fru-
 mento, hujus cum vino, vini cum veste
 vel similibus, quæ humanis necessitatibus sug-
 gerentibus commutari cœperunt d. l. 1. ff. de
 contr. emptio, & quanquam materia electa sit,
 cujus publica, & perpetua æstimatio difficulta-
 tibus permutationum æqualitate quantitatis
 conveniret, eaque forma publica percussa non
 mercem, sed precium constituat, non eo mi-
 nus hæc commutatio est, nempe rei cum pe-
 cunia, sed quia speciale nomen contractus as-
 sumit emptionis nempe, & venditionis, gene-
 ricum illud commutationis dereliquit. Non
 58 ergo plus habet jus nostrum, quod utroque
 utatur medio, sed minus; eorum etenim al-
 terum

- terum dicit imperfectionem, quæ illo reparatur, non tamen hæc dicenda est imperfectio legis, sed materiæ legi subjectæ, quatenus in hoc illi deservit. Igitur jus civile Romanorum naturam imitatur, & hoc nomine laudari debet, iis vero repugnantibus ex toto excusari.
- 59 Similiter operatur natura, quandiu potest, & quantum potest, eandem jus civile imitatur in pluribus. Primum quatenus in his, quæ dividi possunt, non sinit utile per inutile vitari
- 60 l. 1. §. *sed si mihi ff. de verbor. obligat.* & ibi Soccinus Sen. num. 3. Rursus in dubio nunquam actus perire patitur; sed quousque potest, conservari præcipit *argum. l. quoties ff. de reb. dub.* Hinc nomine hæredum inducto
- 61 legata, quæ inducta non forent, lex conservari voluit *l. proximè ff. de his, quæ in test. delen.* hinc sufficere matrem vel medio tempore fuisse liberam, ut partus liber, & ingenuus nascatur, §. *ult. inst. de ingen.* hinc pendet dispositio *Authen. ex causa C. de libe. præ.* Quid amplius desideras jus civile nostrum operari in eo, qui revertitur ab hostibus, cum postliminii jure habeatur, perinde ac si nunquam captus fuisset? §. *si ab hostibus inst. quibus modis jus pat. potest. solv.* Quid in eo, qui decedit apud hostes? Fingit enim ante decessisse, quàm caperetur, ut ea confirmet omnia, quæ alioquin per captivitatem infirmantur *d. §. si ab hostibus l. 1. l. pater. §. ultim. ff. de capt. & postlim.* Cæterum eorum, quæ usucapiebat, per semetipsum possidens is, qui captus est, interrumpitur usucapio; quia incertum est desiisse possidere *l. in bello §. facti ff. eod.* Possessio enim plurimum facti habet, & causam facti postliminio comprehendere non potuit *l. denique ff. ex quib. caus. majo.* Sed de his plenius scripsi libro singulari de vera
- 62 possessionis substantia. Conservaret lex etiam possessionem, sed ea facta non legis ministerio conservatur, ac retinetur. Operatur ergo quantum potest, nec ultra desiderare fas est. Rursus quemadmodum natura universum complet gradibus
- 63 singulis, adeo ut nulla ex parte aliquid relinquat inane, ita jus civile Romanorum dum imperat, vetat, permittit, punit *l. legis virtus in fin. eod.* dum juris præcepta ita distribuit, ut hæc sint, honestè vivere, alterum non lædere, jus suum unicuique tribuere §. *juris, inst. de just. & jur.* dum articulos, qui singulariter lege, vel consuetudine comprehensi non sunt, aut principis constitutione, cum est incerta sententia legis, aut si certa sit, per processum de similibus ad similia judicantis officio definiri jubet *l. & ideo cum l. seq. infra eod.* videtur omne, quod sibi subiicitur, singulis gradibus complere. Illaque cura sit
- 64 legum nostrarum justitia, authore *Tripbonimo*, quæ suum ita cuique tribuit, ut non distrahatur ab illius personæ justiori petitione *l. bona fides ff. depositi*, nihil superesse videtur, in qua si non legem ipsam, non possis commodissimè sententiam legis inducere, quæ tantum præ-
- 65 stat *l. non dubium C. de Leg. l. Gallus §. quid si ff. de lib. & postb.* Vel alia ratione
- 66 jus universum contemplemur, ut illius primæ gradus sint publicum, & privatum *l. 1. §. hujus sup. de just. & jur.* Publicum vero jus ex legibus, magistratibus, publicis privatisque judiciis, ex divinis rebus ad Ecclesiam, & & religionem pertinentibus, ex jure Fisci, ex jure militum, ex jure denique civitatum tanquam gradibus singulis, qui & gradus alios ex ordine subjectos habent, ex quibus universum juris opus completur. Privatum vero jus ad personas, ad res, ad actiones quasi gradus quosdam referre poteris §. *ult. inst. de jur. person.* Et personarum jus inter maritum, & uxorem, inter parentes, & liberos, inter pupillum, & tutorem, inter curatorem, & adultum, inter dominum, & servum, inter patronum, & libertum quasi singulos personarum gradus versari cognosces. Rerum omnium gradus, quod corporales sint, vel incorporales: rursus dominium, possessionem usumfructum, usum, habitationem, cæterasque servitutes, tum alia similia jura intueri facile est. Rursus dum causas acquirendi tractas, aspice onerosas, & lucrativas, & easdem partim ex naturali, partim ex gentium, partim ex civili jure prodeuntes, singulasque consideres, tum vero actiones omnes, exceptiones, replicationes, duplicationes, videbis universum juris studium singulis gradibus mirificè completum, nullamque ipsius partem vacuum esse, aut inanem. Tum facillimè ex Nicolai Vigelii methodo, aut Eguin. Baronis oeconomia hos omnes universi juris gradus, & eorundem inter se conjunctionem, & quantum utilitatis afferant, & ornamentum retineant, percipere licet. Nam rerum omnium tractatarum ordo sic materiam unam alteri conjungit, ut nunquam cogat facere saltum, sed medium aliquod semper extrema connectit. Postremò ut
- 67 alia multa silentio involvam, natura mortis suos natos destinat, hac tamen conditione, ut ex interitu perennem conservationem eliciant; in jure civili simili quodam modo acquisitio instar generationis habet, conservatio temporis quo vivimus, amissio mortis similitudinem retinet. Et ut generatio unius est corruptio alterius, & viceversa unius corruptio alterius generatio, ut ait *Aristoteles lib. 1. de generat. c. 3. tex. 17.* similiter unius acquisitio

fitio alterius est amissio, & ex amissio-
ne alterius acquisitio confurgit. Ad idem per-
tinet consideratio omnis de acquirenda, vel a-
mittenda possessione. Ad idem illa tria inter-
dictorum genera, ut adipiscendæ, retinendæ, &
71 recuperandæ. Sic usucapio dum alteri domi-
nium adijcit, incrementum ætiam latens est ad
instar alluvionis §. per alluvionem, inst. de re-
rum divis. idco per continuationem possessionis
adjectio domini esse diffinitur l. 3. ff. de usu-
cap. ab altero deijcit, seu quatenus dominium
ad usucipientem accedit, ab altero recedit, con-
tra quem usucapitur, & ita ab altera parte
ortum, ab altera recipit incrementum. Similiter
quod uni per sententiam adjudicatur, alteri de-
trahitur l. bona fides ff. de pos. unius inclusio
alterius judicatur exclusio l. cum Pretor ff. de
judic. semper cum jus unius exoritur, jus alte-
rius interire videmus. Hac autem perpetua re-
rum amissione, & acquisitione in privatis
contingente confurgit in universo jure domi-
nii, vel quasi, possessionis, vel quasi quæ-
72 dam vita perennis. Huc pertinet illud: nihil
tam naturale esse, quam unumquodque eo
vinculo dissolvi, quam quo colligatum est l.
nihil ff. de regul. jur. quod si actus legitimi, qui
legis nati, filiique existimantur, non destina-
rentur morti, plura quidem absurda resultarent.
Sed quod unum præcipuum est, infinitum,
quod ad naturæ similitudinem superiore libro
evitandum esse docuimus, recidi videretur.

73 Quare peculium nascitur, crescit, decrescit,
& moritur, & homini simile est l. peculium
nascitur ff. de pecul. quo loci hanc nato-
rum legis cum naturæ filii similitudinem

74 Martianus expressit. Dos etiam, quæ ex
matrimonio formam, & esse consequitur l. 3.
ff. de jur. Dotium l. in potestate ibi: ipsa enim
filia nubendo efficit dotem esse ff. de spons.
soluto postea matrimonio dos esse definit l. 3.
ff. de jur. dot. & probatur si rationem du-
bitandi subtiliter inquiras in l. etiam ff. de
fund. dot. Hereditas etiam, quæ hærede deli-

75 berante jure hereditas est l. hereditas ff. de
acquir. dom. adita in patrimonium vertitur
adeuntis glos. in l. 1. §. veteres ff. de acquir.
possef. Bartolus in tit. de acquir. hered. &
ipso adeunte mortuo ex patrimonio rursus in
hereditatem convertitur, ut probat §. igitur
inst. de pupillar. subst. tum hereditatis diffini-
tio, de qua in l. hereditas ff. de regul. jur.
cum alioquin vel daretur viventis hereditas,
vel eadem res viventis esset, & non esset,
vel pupillaris substitutio illico impubere mor-
tuo, non aliis, quam paternis bonis relictis
non constitueret testamentum duarum heredi-
tatum. Ususfructus, tutela quibus modis

finiuntur, morti quoque destinari videntur
§. ult. inst. de usus. & quibus mod. tut. fin.
per tot Actiones morti etiam destinantur, l.
omnes, l. sicuti C. de prescript. 30. vel. 40.
an. non exceptiones ea ratione, quam in præ-
cedenti libro c. de infinito, explicavimus;
tum quia cum de peremptoriis loquimur, ma-
gis considerantur, ut actionum extinctivæ,
& instar privationis, non habitus habent, quæ
non ad tempus, sed perpetuo privat, & ad
habitum regredi non sinit. Cæteræ vero, quæ
temporales sunt, cum hac ipsa regulâ consen-
tiunt. Ex his, atque similibus [longe plura
brevitatis causa prætoris placet] cuique in-
telligere facile est, quantum jus nostrum cum
natura similitudinem retineat, & erit cuique
ejusmodi indagatio fructuosa, atque jucunda.
Tantaque vis est imitationis, hujus, & i-
stius comparationis, ut hoc argumento natu-
ram testamentorum l. jus nostrum ff. de re-
gul. jur. naturam contractuum l. juris gen-
tium §. ut puta ff. de pact. quinimo &
substantiam contractus in jure nostro legamus,
& accidentia ejusdem l. pacta conventa ff. de
contrahend. empt. & ut juris critia quemadmo-
dum, & realia dividantur in substantiam, &
accidens secundum quandam analogiam. Qua-
re vel hoc potissimum nomine commendari
debet jus civile Romanorum, quod seipsum
referat ad naturæ ordinem, illumque præcipue
emuletur, quo nihil pulchrius, nihil ornatius,
nihil præstantius intueri possimus. Quod vero
de jure Quiritum in universum dictum est,
idem & singulariter de Senatus consultis di-
ctum esse intelligatur. Et quamquam verba
tituli postulare videantur, ut speciatim de iis
differatur, quia tamen æquè commodè in
l. non ambigitur in fin. hoc titulo de iis dici
poterit, rectius me facturum censui ea di-
putatione retardata, hanc unam præcipuam,
quam suscepi, celerius absolvere.

Legem nunquam ita prudenter scribi
posse, ut emendatione non indigeat
aliqua, quam cum aequitas præstet,
de ipsius nomine, ac diffinitione
tractatur. Cap. III.

- 1 In lege scribenda dupliciter erratur.
- 2 Materia rerum practicarum inconstans, & varia est.
- 3 Exemplum in quo legis ob universale peccatum ostenditur ex Aristotele
- 4 Statutum Bononie quod, qui fecerit sanguinem in palatio, capite puniatur, an comprehendat barbitonsorem, qui aegroto è vena sanguinem mittit

- mittit Medici jussu .
- 5 Lex ut liberi parentes alant , non ligat infantes .
- 6 Aequitatis nomen usurpatur pro eo , quod iniquitati opponitur .
- 7 Tum pro eo , quod opponitur juri scripto , sive legitimo .
- 8 Et ad clementiam , & benignitatem quandam refertur ex quarundam sententia .
- 9 Aequitatis diffinitio ex Aristotele .
- 10 Adnotatur error Alberti Bolognetti aequitatis officium etiam in supplendo collocantis .
- 11 Aequitas ad ea respicit errata , in quibus absolute , & simpliciter loquendo peccatur .
- 12 Aequitatis diffinitio ex Donato .
- 13 Aequitatem laxamentum Cicero dixit .
- 14 Authoris adversus Albertum sententia ex Eustratio confirmatur
- 15 Argumenta pro Alberto confutantur num 16 .
- 16 Quid inter aequitatem , & interpretationem differentia sit .
- 17 L. non possunt hoc titulo , non aequitate nititur , sed interpretatione .
- 18 Suppletio , productio , extensio ab eadem ratione , & utilitate proficiuntur , aequitas ex diversitate rationis profuit & emendat .
- 19 Regularum ampliatio ab interpretatione , limitatio ab aequitate proficiuntur .
- 20 Limitatio nulla recipi debet , qua non sit , aut scripta legibus , aut aequitate suffulta .
- 21 Aequitas est aliquid .
- 22 Tria justorum genera , & que .
- 23 Quomodo aequitas Aristoteli habitus esse dicitur .
- 24 Et ex eodem virtutem esse perspicue docetur .
- 25 Aristotelis dubitatio de bono , & equo quomodo praeter jus quiddam sit , & laudabile resolvitur .
- 26 Injusta non emendantur aequitate .
- 27 Nec isidem omnia justa , sed tantum legibus descripta ex iis subinfertur .
- 28 Jus naturale non emendari aequitate .
- 29 Aequitas sui ipsius emendatio esse non debet .
- 30 Diminutio mutationem supponit , quia quod imminuitur hoc ipso mutatur .
- 31 Declaratur quomodo depositum esse reddendum juris naturalis sit , & tamen aequitate interdum emendetur .
- 32 Jus naturale scriptura comprahensum fit legitimum , & ut tale duntaxat emendatur .
- 33 Jus gentium an emendetur aequitate , & Alberti adversus Connanum sententia .
- 34 Authoris sententia adversus Albertum .
- 35 Item an consuetudo eandem emendationem recipiat .
- 36 Inter consuetudinem , & legem quid intersit .
- 37 Consuetudo tantum habet de potentia , quantum de actu .
- 38 Et in scripturam redacta subjacet aequitati .
- 39 Error , qui ab aequitate emendatur , in verbis est , non in sententia .
- 40 Diminutio reliquum , quod non diminuitur , justum esse supponit .
- 41 L. scire oportet §. aliud ff. de excus. tut. declaratur .
- 42 Differentia scripta , & non scripta aequitatis reprobat .
- 43 Aequitas scripta legis nomen assumit & deserit aequitatis .
- 44 Restituitur l. placuit . C. de judic.
- 45 Edicta naturalem aequitatem in scripturam edigunt , & quid hoc inferat .

Sed etiam si , quae hucusque tradita sunt , tum de quacunque lege ferenda , tum de jure Quiritum lato , legitimi juris praestantiam exhibeant , ea tamen vel diligentissime custodita non sufficerent , ut legislator , quasi opere perfecto , & absoluto requiescere posset , vel jus Civile Romanorum omni ex parte laudari . Nam neque lex quaelibet ita scribi potest , neque jus ipsum Civile Romanorum ita scriptum est , ut in ipsa scriptura quaedam non detegantur errata , quod plura , vel pauciora comprehendat , quam oporteat . In lege etenim scribenda dupliciter errari contingit . Primum quia lex universaliter scribitur , neque hic error , est quia universaliter scribi debet l. 1. in fine de const. princ. §. sed quod principi inst. de jur. nat. genti. & civil. neque ad singularia decet legislatorem respicere , sed iudicium ipsius , ut Aristoteles 1. Rhet. c. 1. explicat , non de singulis , nec de praesentibus , sed de universalibus , & de futuris est . Sed quia id , quod universaliter assumitur , ac de eo scribitur universaliter , non universaliter quidem , sed ut plurimum ita se habet . Lex , quae universalis esse debet , nihil cernit in rebus , sibi subiectis , quod ad naturam universalis magis accedat , quam contingens ut plurimum .

2 Rerum enim practicarum materia inconstans , & fluxibilis est , neque perstringi , aut sub aliquo generali ita concludi potest , ut non aliquod singulare inde effugiat , & extra illud labatur . Quare factum est , ut jura constitui oporteat non ex iis , quae forte uno aliquo casu , sed ex iis , quae frequenter accidunt l. jura , l. nam ad ea in fin. hoc tit. Lex vero universaliter loquens peccat interdum , quia determinat quantum ad vim verborum pertinet non tantum quod se habet ut plurimum , id quod comprehendere voluit , sed etiam aliquod contingens , ut raro , quod comprehendere noluit . Exempla satis vulgaria suppeditari queunt

queunt. Primum ex *Aristotele* 1. *Resbor.* c. 13. Lex ait „ *Quicumque ferro percussit puniatur* „ Anulatus manum extollens percussit, lege scripta reus est, æquitati non ita, quoniam hic cessat injuria. Aliud est: *Peregrinus si murum ascendit, capite puniatur* „ Cum hostes murum ascendissent, peregrinus etiam ascendens eos depulit, petitur ad supplicium. Si legislator cogitasset hunc casum, adjecisset, nisi is defendendæ urbis causâ ascenderit. Atqui cum lex absolutè loquendo peccet, emendatur æquitate, quæ non patitur eum, qui præmio dignus sit, capite puniri. Simile exemplum est, quod tradit *Bartolus* in *l. omnes populi quest. 6. princ. num. 55. supra de just. & jur.* Statutum Bononiæ capite punit, qui fecerit sanguinem in palatio. Barbitonsor ægro è vena medici præscripto sanguinem miit. Scribit *Bartolus* post magnam contentionem fuisse absolutum, ne verba legis captarentur *arg. l. pen. in fin. ad exhib.* Neque profectò diu contendendum fuerat inter eos, qui se boni, & æqui magistratos profiterentur. Quis non videt nec statuentes quidem sancire potuisse, ut pœna capitalis irrogaretur ei, qui non deliquit. Quod si æquitate non emendarentur verba legis, neque lex esset, quia injusta. Aliud ex *Quintilianâ* lib. 7. c. 7. sumi potest. Lex est „ *Ut liberi parentes alant, aut vinciantur* „ Num alligabitur infans? si verba legis spectes, & ipse vincietur, si æquitatem, non ita. Rectè igitur *Aristoteles* d. c. 10. ita ait „ *Quando igitur lex in universum diffinit, & præter universale postea quippiam contigerit, tunc rectè se habet* „ si qua legislator omisit, absoluteque, atque simpliciter loquendo peccavit, corrigatur defectus, id quod legislator etiam ipse si adesset dixisset, & si scrivisset, ita præscribentem legem instituisset. Id verò proprium est æquitatis officium. Quare cum non satis sit de legibus sapientes ferendis scripsisse, nisi & de iisdem, cum opus fuerit, ex æquitate emendandis, dicatur, vel jus Civile Romanorum laudasse nisi, vel hoc ipso præcipue exornetur, quod in omnibus plurimum æquitate polleat, quædam de ea subjicienda sunt. Itaque vim nominis, ac rei essentiam aperire opportunum arbitror; tum ejus diffinitione posita, ad utiles quasdam consequentias inferre. Et quidem æquitatis nomen variè usurpatur. Primum etenim pro eo, quod opponitur iniquitati, sic usurpat *Aristoteles* 5. *Ethic.* c. 1. dum ait: *Jus ergo etiam ipsum legitimum, & æquum erit; injuria contra illegitima & ini-*

4
5
6
7

jectum præstat id, quod rectum, cuique malum objicitur, sed id quod facile, cui durum, & inflexibile opponitur, Et vir bonus idem qui facilis dicitur, quia non semper in malam partem durior est, sed de jure suo interdum detrahi patitur. Et in hac significatione usurpant *Imperatores* in *l. 1. C. de legi. in l. placuit C. de jud.* Sunt qui putent æquitatis nomen, ad benignitatem clementiam significandam pertinere, prout rigori, ac severitati opponitur, quod mihi cum etiam ipsam æquitatem in hac benignitate reponent, nunquam persuaderi potest, nisi per quandam analogiam posse defendi, ut sequenti capitulo explicabitur. Itaque non prior illa, non hæc posterior, sed media hujus nominis acceptio rei definiendæ maxime coheret, secundum quam si *Aristoteli* credamus

8
9
10
11

Magn. mor. lib. 2. c. 1. æquitas est justorum, quæ legibus descripta sunt diminutio, & moderatio sive justum illa moderans, atque diminuens. Nam ita ait: *Post ea, quæ tradidimus, par videtur, ut de æquitate differamus, quidque sit, & in quibus, & circa qualia. Est nimirum æquitas, & æquus, qui descriptus legibus justa diminuit, ac moderatur. In lib. 5. Ethic. c. 10.* non diversam, sed magis concisam diffinitionem attulit dicens „ *Æquum, & bonum jus est, non secundum legem, sed legitimi juris correctio.* Unde colligitur æquitatem esse legitimi juris correctionem. Versabor ego circa primam, quia ejus in gratiam juvenum facilius explicatio futura sit. Quod igitur inquit diminutionem, & moderationem esse, nos ab eo avocat errore in quem visus est incidere eruditissimus *Albertus Bolog.* de lege, jure, & æqui. c. 29. n. 11. cum seq., & c. 30. per totum, ut existimaverit æquitatem non tantum legem emendare diminuendo, & moderando, sed etiam addendo, & supplendo. Nam etiamsi verissimum sit, quod inquit, peccari tunc, cum plura, quam oporteat, legis scriptura comprehensa fuerit, & peccari etiam cum fuerit aliquid prætermissum comprehensis paucioribus. Hoc tamen secundum non est scripturæ peccatum, neque verò peccavit scribendo legislator, sed omittendo. Eo respicit æquitas, in quo legislator simpliciter, & absolutè loquendo peccavit, ut ex eodè *Aristotele* paulò ante admonui, ut qua parte deficit ob universale emendatio sit. Hoc verò casu non deficit ob universale, sed quia non ità universaliter concepta sit, ut casum hunc comprehenderet. Et longe interest an deficiat lex, quia tanquam universalis comprehendat eum casum, quem non debet, vel quia non ita universalis eum non comprehendat, quem comprehendere debet. Illud eget emendatione

I . ne

ne, ut diminuat^{ur} aliquid de illo universali, hoc non ita, quoniam verba extenduntur, non emendantur. Comprobatur hoc idem,
 12 quoniam æquitas est, ut Donatus ait, quæ de jure multa remittit, jus, quod omnia inflexibilia exigit. At supplendo nihil de jure
 33 remittitur. Quare Tullius pro Cluentio æquitatem laxamentum quoddam non injuria appellavit, & pro Cecinna Sulpitium laudat, quod ea, quæ proficiscebantur a legibus, jure civili, semper ad facilitatem, æquitatemque referret, quod similiter laxamentum illud, ac remissionem designat, a quibus maxime
 24 distat extensio, sive productio legis. Postremo imminutionem hanc ad id, quod scriptum est, non ad id quod prætermissum declarat esse referendam Eustratius apud Aristotelem lib. 6. Esbic. c. 11. ibi: non id oportet exequi, quod universaliter lex præscribit, sed minus aliquid faciendum, quam a legislatore fuerit pronunciatum, & paullo infr. æquus, & bonus vir jus imminuit, quod legislator in universum instituerat. Neque contrarium rectè probari conten-
 15 dit ex l. si quis id quod ff. de jurisd. omn. jud. ubi Pomponius ait sententiam edicti porrigendam esse ad eum, qui dum proponeretur, vel ante edictum corruperit, etiam si edicti verba cessarent. Nulla enim verborum emendatio est, sed extensio eorundem ex sententia legis; quod si non corriguntur verba, sed porriguntur, æquitas correctio est, non porrectio, vel productio verborum. Simili ratio-
 16 ne subvertitur argumentum l. 2. §. si mater ff. ad Tertullian. qua cavetur matrem incidere in constitutionem, non tantum si non peccat tutores filiis suis, sed etiam cum pupillis aliquo casu debeat peti curator, & cessent in eo verba rescripti, ait tamen Ulpianus eandem esse rationem; hoc autem est non emendare, non corrigere, aut diminuerè id, quod scriptum est, sed interpretatione supplere. Id autem bonum est, non tamen æquum, l. nam, ut ait in fin. hoc tit.
 17 Atqui diversa sunt supplere, vel emendare, alterum enim est addere quod scriptum non est, alterum est minuere, quod scriptum est. Hoc æquitate, illud interpretatione absolvitur. Hoc autem interest inter unum, & alterum, quod interpretatio vim legis aperit, & ex lege est, & secundum legem l. scire in fin. hoc tit. instit. de legit. patr. tut. l. nominis §. verbum ff. de verbor. significat. ibi: verbum ex legibus sic accipiendum est, tam ex legum sententia, quam ex verbis, & ideo quantum interpretatio distat ab emendatione, tantum ab æquitate, quæ emendatio est, sive correctio.
 18 Quare generaliter diffiniendum est reg. l. non

possunt in fi. hoc tit. non esse referendam ad æquitatem, quæ in addendo, non in minuendo consistat. Sed dicit aliquis hoc idem sentire & ipsum Alber. cap. 30. num. 2. dum ait, quod per interpretationem desumitur non potest videri præter legem esse, imo rectè legitimus appellatur &c., & paulo supra fatetur non rectè æquitatis nomen usurpari. Verum non de omni interpretatione tunc locutus est, sed de ea, quæ sumitur ex præcedentibus, vel sequentibus argumentis l. si servus plurimum §. ultim. ff. de leg. 1. At initio ejus capituli ait: Videndum modo est, unde hæc legis tum suppletio, tum correctio desumenda sit, sive emendatio appelletur sive directia, namque hoc non multum refert, & in fin. num. 4. Quid porro dicemus de hac ipsa interpretatione, quæ vel ex consuetudine sumitur, dicemus ne illi æquitatis nomen convenire? Puta rem ego id planè negandum esse, quoties id, quod una lege prætermissum fuisset, vel obscure traditum, alia lege, vel consuetudine planè decisum reperiretur. Verum si non illud idem reperiretur, dici tum rectè posset æquitatis nomen usurpari. Ego verò absolute pronuncio emendationem ab interpretatione distare, ac ideo interpretationi nullo casu nomen æquitatis convenire, utque casum hunc impugnarem adduxi l. nam ut ait in fin. hoc tit. ubi de hoc genere interpretationis agitur. Neque tam latè unquam patuit interpretandi verbum, ut emendandi, aut corrigendi vim comprehenderet. Tum verò quocumque, te veritas interpretatio secundum hanc, vel illam legem est, & æquum, & bonum, ut Aristoteles inquit, non secundum legem est, sed legitimi juris correctio, & ideo in d. l. nam ut ait suppletio fit ejusdem utilitatis causa, quoniam eadem utilitas sit in uno, & altero casu, emendatio æquitatis officio fit damni potius, aut injusti cujusdam evitandi gratia. Diminuit æquitas de eo, quod scriptum est, interpretatio vim scripturæ addit. Sed idem Aristoteles d. cap. 1. unde æquitatis diffinitio sumpta est, constantissime paulo infra retinet æquitatis officium in minuendo, non in supplendo versari inquitens: Ejusmodi certè æquus non omnino justa diminuens, quandoquidem quæ natura, ac vere justa sunt non diminuit, sed ea dumtaxat, quæ legislator deseruit, cum explere non posset Itaque justa descripta diminuit, non ergo supplet, aut addit. Hinc intelligere par est regulas ampliari interpretatione, limitari æquitate, ac restringi, & quem-
 20 admodum nulla ampliatio recipienda est, nisi habeat eandem utilitatem, & rationem, ut disertè præscribit Pœdus in l. nam ut ait in fin. hoc tit. ita nulla limitatio recipienda est

est, nili non scripta erit, quæ non ab æquitate promanat, & ea sola nitatur, cum solius æquitatis officium in limitando, minuendo aut corrigendo versetur. Cujus rei ignorantio perniciosas consequentias quotidie parit, & Novissimorum animositates in limitationibus recipiendis, ac superaddendis maximo cum artis nostræ detrimento testantur. Ex hoc ipso infertur, quod cum omnis diminutio, alicuius
 22 jus diminutio sit, quod æquitas sit ad aliquid quod clarius *Ethic. 5. cap. 10.* expressit *Aristoteles*. Ait ibi: *nam cum æquum, & bonum juris cujusdam æquum sit, melius jus quoddam est. Et paullo infra: idcirco jus quidem est, & melius quoddam jure, non eo tamen quod absolutè est.* Est enim jus melius jure, quod emendat, & ejus juris est æquum, non erit igitur æquum ubi non sit jus scriptum, se invicem referunt jus emendatum, & jus emendans. Nam jus, sive justum absolutum constat ex jure, & æquitate, & æquitas absoluto jure, vel ju-
 23 sto melior non est. Tria ergo justa sunt, justum legitimum, absolutum, & æquum. Qua ratione adjeci illa verba: *sive justum illa moderans, ac diminuens*, ut genus æquitas colligeremus, simulac perspicuum fieret, quomodo intelligeretur, quod ait *Aristoteles d. cap. 10. in fin. habitusque ipsa æquitas, quæ quidem justitia quedam, nec diversus ab ea habitus est. Nam, & justum quoddam esse, & justitiam quandam simili modo dici videtur.* Et hinc *Albertus c. 28. num. 2. ex Aristotelis senten-*
 25 tia certius, ut opinor, diffinire poterat æquitatem virtutem esse, quod habitum, & justitiam esse
 26 asseveret. Tum etiam patet quomodo illa de æquo, & bono Aristotelis dubitatio submoveatur, quomodo æquum, & bonum præter jus quiddam sit, & laudabile. Vel enim jus non est honestum, vel æquum, & bonum non est jus, si diversum quid est, vel si utrumque honestum, idem utrumque sunt. Ac ita dubitat Aristoteles: sed hæc omnia rectè se habent, & tam oratio, quæ æquum statuit diversum a jure, quàm oratio, quæ idem cum jure constituit; Nam cum æquum, & bonum sit quoddam jure melius, diversum est ab eo jure, ne se ipso melius esse dicatur. Utrumque tamen est honestum & ita idem æquum & bonum honestius est, & ita diversum. Non autem omnia justa, sed ea tantum, quæ legibus scripta sunt, æquitas emendat. Ex quo duo mihi adnotari
 27 posse videntur: Alterum quod injusta sive scripta, sive non scripta non emendantur æquitate.
 28 Alterum quod non omnia justa emendantur; sed ea sola, quæ legibus descripta sunt. Injusta si scripta sint, non sunt scripta legibus, quoniam lex injusta, lex non erit, nec quatenus

contineat aliquid injustum *cap. erit dist. 4.*
 Cum itaque injusta legibus ita describi nequeant, ut ea parte leges sint, ita æquitate emendari non valent, quoniam emendat scripta legibus. Præterea diminuit descripta legibus justa; at injusta legibus descripta minuenda non sunt, sed funditus removenda. Si peregrinus murum ascenderit capite puniatur, hoc quod scribitur justum est; in peregrino vero, qui hostes depellendi causa ascendit, emendatur, ne contingat fieri injustum. Alterum autem est non omnia justa, sed ea, quæ descripta legibus sunt diminui, ac moderari. Hinc percipere licet intra quos fines æquitas ita contineatur, ut ultra sibi progredi non liceat. Primum est
 29 jus naturale non emendari æquitate, quia non est jus scriptum in tabulis, sed insitum cordibus nostris. Tum verò, cum jus naturale sit illud, quod semper bonum, & æquum est
 30 *l. jus pluribus supra. de just. & jur.* æquitas æquitatis, ac ita sui ipsius emendatio esset, quod repugnantiam contineret, quam fugere tenemur *l. ubi repugnantia ff. de regul. jur.* Præterea cum jura naturalia sint a divina quadam providentia constituta, & ob id immutabilia *§. pen. inst. de jur. natural. gent. & civil.* ita absolute numeris omnibus sunt, quæ a divina providentia prodeunt, ut nullo tempore, nulla ratione diminui, aut moderari queant. Neque diminutio fieri sine mutatione potest, ergo quod immutabile manet, non minui, non emendari poterit. Secundò intellige-
 32 re par est unde sit, cum depositum reddi juris sit naturalis *l. jus naturale dist. 1.*, ut hoc ipsum civili quadam, ac summa æquitate emendari videatur, ut in *l. bona fides ff. de pos. ubi latro spolia, quæ mihi abstulit, deposuit apud. Sejum inscium de malitia deponentis, quaeritur utrum latroni, an mihi restituere Sejus debeat? Si per se dantem, accipientemque intueamur (Triphonius ait) hæc est bona fides, ut commissam rem recipiatis, qui dedit, si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ judicio isto continguntur, impletur, mihi reddenda sunt, quæ facta scelestissimo adempta sunt, & hanc probo esse justitiam, quæ suum ita cuique tribuit, ut non distrabatur ab ullius persone justiore petitione.* Non enim emendatur jus naturale per se, sed tanquam in scripturam relatum; Jus enim naturale cum semper bonum, & æquum sit, non alia ratione tale est, nisi quia versatur circa singula, & hoc est jus per se naturale. Aliud est jus naturale, cujus præcepta in jus Civile relata sunt, quod ex præceptis naturalibus juris gentium, & civilibus constare Justinianus ait *§. ult. inst. de just. & jur.*, & naturalia quidem præcepta

cepta scribuntur, quasi leges civiles scilicet universaliter, & ita, ubi jus naturale, scribatur scriptura ipsius emendationi subjacet, non jus ipsum. Neque jus naturale decernit latroni spolia reddi, ut domino auferantur, sed præceptum ex naturali jure desumptum, & civiliter conscriptum. Quod si qui depositum accepit, non illud universale præceptum, depositum reddi, sed illas circumstantias intus examinet, legem naturæ, justiore domini petitionem præferre, sentiet. Emendatur ergo, cum a jure civili in scripturam redigitur, quia neque præcepta naturalia ita scribi queunt, ut scribendo non erretur, sed cum scriptum est emendatur ut legitimum jus, non

33 ut naturale, quia æquitas legitimi juris correctio est; est autem legitimum jus ex naturali præcepto consistens, quod optimè adversus *Bud.* definit *Albericus c. 31. n. 9.* Tertio diffiniri commodissime poterit, num jus illud gentium, quod positivum esse constat, emendari possit æquitate. *Albericus d. cap. 31. num. 11* & seq. adversus *Connanum* defendit nullam æquitatis moderationem admittere, nisi ad qualdam introductiones referatur, veluti bella, servitutes, quæ a simplicitate naturæ non nihil declinare videntur. At si jus gen-

35 tium pro eo jure retineamus, quod apud omnes gentes peræque custoditur *juxt. §. jus autem inst. de jur. natural. gent. & civil.* quoniam jus hoc scriptum non est, consequitur, ut nulla ratione possit æquitate emendari. Cæterum quæ capita ipsius in juris civilis, sive legitimi scripturam referantur, sine ulla distinctione æquitati subjacere non dubito, quod ita juris gentium, quemadmodum & naturalis juris præcepta scribi non queant, ut aliquo casu scribendo non erretur. Ideo fit ut in emptione, venditione, commodato, deposito, conductione, locatione, qui juris gentium contractus sunt § *jus autem gentium d. tit.* non tantum in respicientibus bella, & servitutes, multa ex bono, & æquo emendentur. Quarto determinatur, nunquid consuetudo æquitatis temperamentum recipiat? & quamquam pro lege observetur *l. diurna in fin. hoc tit.* quum tamen juri scripto non adnumeratur, neque constituit justa legibus descripta, & scripti appellatione dubio procul excluditur consuetudo § *ex non scripto inst. de jur. natural. gent. & civ.*, & in consuetudine non possumus verba damnare, quæ nimis generaliter concepta sint. Præterea illud interest inter consuetudi-

37 nem, & legem; Quod in lege ab ea velut universali ad casus particulares descendimus, & imo interdum peccatur absolute loquendo, sed cum consuetudo ex actis resultet particu-

laribus nihil peccat: Quoniam non absolute confurgit, vel ultra sese extendit ad aliquid, quod non ex toto actui, unde prodit, particulariter respondeat, ut notat *Bartolus in l. 1. §. si quis hoc interdicto ff. de itin. act. priv. idem in Authen. qui rem num. 8. c. de sacr. sanct. Eccles.*, & ut ibi post *Baldum* tradit *Jason.*

38 num. 21. consuetudo tantum habet de potentia quantum de actu, & proprios facti, & usus terminos non excedit. Quare fit, ut nihil tam universaliter introducat, quod hoc ipso peccare queat. Quod si ea in scripturam

39 redigatur, multa enim moribus ab ipso recepta postea in scripturam reducta sunt *l. 2. de vulgar. & pupillar. l. Femina ff. de reg. jur. cum similibus*, tum quasi legitimi juris, ut in superioribus accidit, emendatio erit. Hinc inferitur consuetudines Neapolitanas in scripturam redactas, & a Neapodano interpretatas æquitatis emendationem admittere. Quinto quoniam scripturæ peccatum emendatur, con-

40 stat errorem in verbis esse, non in sententia legis, quatenus ea non ex verbis, sed ex ratione, ac mente legislatoris colligitur, quod perspicue probat *Aristoteles d. lib. 5. c. 10.* ibi absoluteque, ac simpliciter loquendo peccavit, & paullo post, *id quod legislator ipse si adesset dixisset, & si scrivisset, ita prescribentem legem statuisset.* Tum verò, si error esset in sententia non in verbis, quod vix fieri potest, injustum esset minime descriptum. Vel si tum verba, tum sententia legis injustitiæ morbo laborarent, non diminuenda, vel moderanda, sed funditus tollenda lex esset, quia neque quod scriptum esset, justum esset. Diminutio

41 reliquum, quod non diminuitur, justum esse supponit, quod utique cessaret si sententia legis injusta foret. Quare non tantum verum est non emendari sententiam legis, sed emendatione verborum eandem explicari. Quod *Modestinus in l. scire oportet §. aliud etiam ff. de excusat. tutor.* hoc exemplo aperuit. Præscribit lex tutori ad se excusandum, si in civitate sit, vel intra centum miliaria spacium quinquaginta dierum, ei vero, qui ultra centum miliaria habitat in unamquamque diem numerari viginti miliaria jussit, & extra hos alios triginta dies adjecit ad excusationem. Unde contingit, (ait ibi *Modestinus*) *ut si cujus habitatio centum sexaginta miliaribus absit, is octo, & triginta dierum spacium dumtaxat habeat; Octo quidem centum sexaginta milliariorum nomine in unamquamque diem viginti miliaribus numeratis, triginta vero eo quod ad excusationem faciunt. Erit igitur deteriore ordine, qui longius habitat, eo qui intra centum miliaria est, vel in ipsa civitate. Si utique*

iis

illis quidem semper quinquaginta dies spacii sunt, illis vero pauciores. Sed etsi maxime verba legis hunc habeant intellectum; tamen mens legislatoris aliud vult. Ea enim mens legislatoris est, quod Scævola ibi, Paulus, & Ulpianus probat, ut nunquam alicui minus detur quinquaginta dierum spacio, & hoc videtur esse officium æquitatis, ut verba legis minuendo maximè legislatoris mentem obler-

43 vet. Postremò ex hac ipsa diffinitione nostrorum detegitur error, qui inter æquitatem scriptam & non scriptam longo ordine distinguunt in l. placuit cod. de judic. Nihil enim ita scribi potest, ut aliquando non sit peccatum in scriptura, tunc verò contingeret æquitatem non legis, sed sui ipsius emendationem esse, quod est ineptissimum. Ergo cum scribitur, quod æquum

44 est, protinus legis nomen usurpat, & deserit æquitatis. Et cum æquitas sit ad aliquid, non potest sui ipsius æquitas, & moderatio esse. Quod si omne justum descriptum legibus subjacet æquitati, æquitas scripta legibus sibi ipsi subjiceretur, ac sui ipsius diminutionem pateretur. Et cum æquitas sit melius quoddam jure, jam semetipsa aliquando melior esset, quæ omnia absurda sunt, ut Michael Eph. apud Aristotelem d. c. 10. alio tamen intuitu perspicuè docet. Tandem cum illa justum aliquod sit præter legem scriptum, ut prim. Rhet. c. 13. Aristoteles docet, vel quod scribitur non esset lex, contra Isidorum dicentem constitutionem scriptam esse legem c. lex dist. 1. vel æquitas non esset justum hoc præ-

45 ter legem. Ex quo infertur mendosam esse lecturam l. placuit C. de judic. quæ habet: Placuit in omnibus rebus præcipuam esse justitiæ, æquitatisque scriptæ, quam stricti juris rationem. Nam dispungenda est nota scriptæ, & emendatioribus codices illa carent, ut adnotarunt Connanus lib. 1. cap. 11. n. 6. Ant Aug. lib. 4. cap. 8. Emen. Alber. de lege jur. & equi c. 32. n. 11. & ideo recte colligunt ibi Salyc. & Alex. æquitatem rigori præferendam esse, licet postea & ipsi in relatam distinctionem ducantur. Sic absolutè scripsit Paulus in l. in omnibus ff. de regul. jur. In omnibus quidem maximè, tamen in jure æquitas spectanda est, & eam scripto, vel non scripto minimè distinguit. Scribitur sæpe, quod æquum est, edi-

46 cta enim, quæ naturalem æquitatem continent, scripta sunt l. 1. ff. de pac. l. 1. ff. de min. l. 1. ff. de const. pec. Sed ejusmodi scriptura magis favet æquitati, quam scribat æquitatem, neque illud æquum est, ceu scribitur, sed qua ratione civilis æquitas diminutio, vel moderatio est, quæ si non scribatur nihil minus æquitas est, vel si scribatur, non in eo, quod

scribitur, sed in eo, quod emendat, æquitas est. Nam in eo, quod scribitur, poterit aliquando emendari, quod argumento est, quod emendatur, æquum non esse, sed ipsa emendatio, quæ non scribitur, & quæ se ipsam non emendat, æquitas est. Sed hætenus quid æquitas sit dixisse sufficiat.

Aequitatem hætenus diffinitam civilem esse non naturalem ostenditur, tum quomodo ab ea distinguatur utiliter explicatur. Cap. IV.

- 1 Aristotelis de æquo, & bono sententia.
- 2 Salyceti sententia examinatur, an æquitas in clementia, & benignitate posita sit.
- 3 Aristoteles ex Eustratio declaratur.
- 4 Lege filius verberans patrem si capitis reus esse ponatur, quid si noctu, & per imprudenciam admisserit.
- 5 Consensio Aristoteli quid sit.
- 6 Aequitas cur Norma Lesbicæ comparata.
- 7 Martianus in l. respiciendum ff. de Pæn. expenditur.
- 8 Aequitas medium est quoddam, & inter quæ extrema ponatur.
- 9 Salyceti, & aliorum sententia de æquitate defenditur.
- 10 Alberti Argumentum verbale notatur.
- 11 Diverso respectu eandem & æquitatem, & clementiam dici.
- 12 Alberti sententia, quod æquitas in supergressione pœnarum versetur, discutitur.
- 13 Diffinitio æquitatis proximo capite explicata naturali æquitati convenire nequit.
- 14 Genus singulis speciebus suam communicat substantiam.
- 15 Prætor quare ad naturalem, non ad civilem æquitatem respexerit.
- 16 In hac inspectione quedam legum cum editto de pactis pugna submovetur.
- 17 Quid sit apud Aristotelem Judicem ad legem, arbitrum ad bonum, & æquum spectare.
- 18 Arbitramenta propriæ iniquitatis, non injustitiæ notantur.
- 19 Statutum quod procedatur ex bono, & æquo de naturali æquitate intelligitur.
- 20 Ubicumque proceditur de bono, & æquo, agens pacto non repellitur per eam exceptionem, quod ex pacto non datur actio.
- 21 Aequitas naturalis latius patet, quàm civilis.
- 22 Filii emancipati nec secundum civilem æquitatem admittebantur ad patris hereditatem.
- 23 Civilis æquitas sub naturali comprehenditur.
- 24 Et nunquam ab ea ita subducitur, ut non in eandem per circulum labatur.

Igitur

Igitur bonum, & æquum esse constat, quod præter legem scriptam ad ipsius diminutionem ac moderationem justum est; Sed etiam, si *Aristoteli* credimus primo *Rhet. cap. 13. Aequum etiam est rebus humanis ad ignoscendum commoveri, & non legum, sed legis scriptorem, ac non verba, sed sententiam spectare, nec factum, sed voluntatem, nec partem, sed totum, nec quis nunc, sed quis semper, aut fere semper fuerit considerare, meminisse bonorum magis, quæ in se collata sunt, quam malorum, & eorum bonarum magis, quæ recepit, quam quæ fecit, & non iniquo animo injuriam ferre, & oratione disceptare potius velle, quam re, & in arbitrium magis, quam in forum velle descendere. Nam arbiter ad æquum, & bonum, judex ad legem spectat, & hac de causa arbiter deligitur, ut æquum, & bonum prævaleat. Quo loci ad plura officium æquitatis producens, non esse solius legitimi juris correctionem, aliquo modo nobis insinuat. Quibusdam verò persuasum est, hujus loci autoritate posse defendi nostrorum opinionem maximè *Salyc., & Jason. in l. placuit C. de judic.* quod æquitas in quadam clementia, ac benignitate posita foret tanquam juris rigori, ac severitati opponeretur. Sed quod inquit *Aristoteles* æquum esse ad ignoscendum commoveri, non ad hanc clementiam referendum est. Quid sibi velit explicat *Eustr. in lib. 6. Ethic. c. 11.* ubi idem *Aristoteles* ait *Æquum, & bonum virum maxime esse ad consentiendum, & ignoscendum idoneum dicimus, æquitatem verò esse habere consensionem, & veniam circa singula.* Is verò ita sententiam *Aristotelis* explicat, ut æquitas ipsa, si eam ad legem referas, ejus emendatio, vel imminutio sit; si verò ad eum, qui lege scripta reus est, sit æqui, & boni viri consensio, & venia ignoscens illud, quod homines non æqui, licet rectum honestumque sit, lege tamen scripta reprehendunt, vel si quid culpæ admistum habeat, non tanta tamen sit, ut scriptæ poenæ constituat reum. Capite punitur Peregrinus murum Civitatis ascendens. Ascendit, ut hostes depelleret, ac depulit, lege scripta reus est. Æquitas tamen emendat legem, & vir bonus, & æquus ignoscet, & dat veniam reo, qui lege teneri videbatur. Alterius speciei exemplum. Patrem verberans lege municipali mortis reus esse fingatur. Filius noctu patri domum ingredienti eum furem opinatus occurrit verberans, lege reus est mortis, sed imprudens ex ignoratione peccavit, qua de re legislator nihil adjunxit, & ob universale defecit; æquus bonusque judex æquitatem ad legis emendationem adhibita, remittet poenam*

capitalem ignoscens reo, & mitiorem irrogabit. Quæ igitur legis intuitu, emendatio est, si te ad reum convertas est consensio, & venia quædam. Judex enim cum reo sentit factum illud non esse secundum legislatoris interdictionem, & hæc consensio est, cujus consensionis intuitu *Normæ Lesbia* eam comparavit *Aristoteles lib. 5. Ethic. c. 10. in fin.* quæ quod plumbea esset, & in omnes partes flexibilis, non ad regulam structuras suas exigebat, sed cedebat ipsis, & accomodabat sese. Nam æquitas juris scripti duritie inspecta flectit se per consensionem ad reum, cum quo consentit totius negotii circumstantias inspiciens, & iis semetipsam accomodans. Tum verò, ut ad superiorem sententiam revertamur, ei contradicere videtur *Martianus in l. respiciendum ff. de pæn.* ait ille: *Respiciendum est judicanti, ne quid durius, aut remissius constituatur, quam causa depascit, nec enim aut severitatis, aut clementiæ gloria affectanda est.* Quomodo autem clementiæ gloria affectanda non est, si idem quod æquitas erit, æquitas verò summopere querenda *l. placuit C. de judic. l. in omnibus ff. de regul. jur.* Sed hic locus, ni fallor, contrariorum detestatione medium nobis exhibet, in quo æquitas ipsa consistit. Est æquitas quædam in remittendo mediocritas, plura remittere quam oporteat, & pauciora remittere, extrema sunt medij istius. Alterum clementiam, alterum severitatem appellat. Quod verò sequitur: Sed propenso judicio, prout quæque res exposulat, statuendum est, id mihi solius æquitatis officium exhibere videtur, quæ versatur circa singula, & medium est inter severitatem, & clementiam, quatenus altera pro nimia duritia, altera pro nimia remissione usurpantur. Sed ne severè nimis cum nostris agere videar, dici potest tum clementiam, tum misericordiam dupliciter considerari. Primum prout nobis naturaliter inest. Homines enim, non tam ab humo, quam ab humanitate nuncupamur, non tamen a ratione, aut ab assuetudine pender. Secundo modo quasi virtutem, & habitum ipsius, rectamque rationem consequatur. Primo modo *Martianus* detestatur quod nimio, vel paucò sæpè admisceatur, neque satis constans sit. Secundo verò æquitas & clementiæ, & misericordiæ nomen poterit admittere, quod ait *Albertus c. 23. in fin.* clementiam, & miserationem solius Principis esse *Tullii* autoritate adductus, dum pro *Ligario* ait: *In Senatu verò, & apud populum, & apud Principem, & ubicunque juris clementia est, habet locum deprecatio, videtur verbale potius; neque enim existimandum est nostrates se ad id retulisse, quod æqui-*

- æquitatem a fori disceptatione, in quo servandam predicant, omnino removeret. Itaque dicendum est æquitatem esse inspecto jure, quod emendatur, clementiam inspecta persona, cui venia datur, sed lege emendata justissima clementia est. Verum alia ratione nostrorum sententiam impugnat, quod severitatem in puniendo leges aliquando æquitatem appellent, ac ideo eam nonnunquam in poenarum supergressione versari. Adducit *l. 1. ff. de eo per quem fact. crit. l. 1. §. hæc actio ff. si quis test. lib.* Ulpianus ait in *l. 1. æquissimum putavit Prætor dolum ejus coercere, qui impedit aliquem judicio listi.* Idem in *§. hæc actio: Hæc actio est Labeo scripsit, naturalem potius, quam civilem in se habet æquitatem, siquidem civilis defuit actio, sed natura æquum est, non esse impunitum eum; qui audacior hac spe factus est.* Sed hic locus, quod & alii admonuerunt, distinguit inter naturalem, & civilem æquitatem.
- 13 Quare (quod cæteri prætermittunt) dubitantibus nobis de æquitate secundum hætenus explicatam diffinitionem (quo nomine *Albertus* notari poterit) ignorandum non erat eam naturali æquitati minime convenire, ac ita diffinitam perperam dividi in naturalem, & civilem æquitatem.
- 14 civilem æquitatem. Etenim substantia generis singulis speciebus communicari debet, at quod æquitas sit emendatio legitimi juris, naturali æquitati convenire non potest, tunc quia naturalis æquitas, & jus naturale idem sunt *l. jus pluribus ff. de justitia, & jur.* cum etiam quia ab initio nondum scriptis legibus nulla poterat earum emendatio fieri, ac ita nulla æquitas erat, quod jus non esset, cujus oporteret jus aliud æquum esse. Quapropter naturalem æquitatem sub explicata diffinitione minime comprehendere compertum esse potest, & *Aristotelem* de sola civili æquitate quæ juris civilis emendatio est, loquutum esse non est ambigendum. De æquitate igitur diffinita minus recte *Albertum* pronunciasse existimo, quod in supergressione, ac severitate consistere possit. Quoniam neque imminutio est, neque consensio aliqua, aut venia ad ignoscendum in supergressione, quod proprium æquitatis esse videtur, & quidem in ipsa supergressione quædam additio est, non remissio.
- 15 ulla. Ex iis intelligi poterit cur Prætor ad naturalem non ad civilem se referat æquitatem, ut in *l. 1. ff. de pact. in l. 1. ff. de minor. in l. 1. ff. de const. pecun.* & id ea ratione factum existimo quoniam civilis æquitas etiam citra Prætoris auxilium passim in judiciis reciperetur *d. l. placuit c. de judic. d. l. in omnibus ff. de reg. jur.* quæ leges nisi de civili
- 16 æquitate accipi deberent, ita edicto de patris adversarentur, ut nulla sane ratione conciliari possent. Convenit naturali æquitati pacta servari *d. l. 1.* Placuit item in judiciis æquitatis plus, quam juris haberi rationem *d. l. placuit*, & eam in omnibus, maxime tamen in jure spectari debent *l. in omnibus.* Et tamen non datur actio ex pacto *l. si tibi C. locat. l. ex placito C. de rer. perm.* ergo non haberetur ratio æquitatis quod planè falsissimum est. Sed civilis æquitas ea est non naturalis, quæ juri opponitur in *d. l. placuit.* Hinc rectè explicari potest, quod ex *Aristotele* relatum est, quod arbiter & bonum, & æquum judex ad legem spectat. Nam judex spectat ad legem, & æquitatem civilem, & hanc illi præferre jubetur *d. l. placuit.* Arbiter autem respicit ad bonum, & æquum naturale, non ad bonum, & æquum civile. Sic planè in relato capite partim ad civilem, partim ad naturalem æquitatem *Aristoteles* se retulisse videtur. Qua ratione arbitramentum iniquitatis nomine, magis quam injustitiæ notatur, & quod contra naturalem æquitatem, non quod contra legem latum sit, facit ipsum iterum reduci ad arbitrium boni viri *l. unde si Nervæ ff. pro socio.* Quanquam ita ad Arbitrium iri potest, ut de jure pronunciare teneatur, quo casu ipsius conditio deterior erit, quam judicis sit, quia si contra jus litigatoris pronunciet, erit arbitrium ipso jure nullum, velut latum extra formam compromissi, ut post *Bartholum* in *l. diem proferre §. stari num. 3. ff. de recep. Arb. Aret. conf. 68. Alexander conf. 22. num. 16. & seq. lib. 5. late probat Felyn. in cap. causam quæ n. 4. & seq. de re jud.*, ubi argumentis in contrarium cumulativè satisfacit, & veluti receptiorem sententiam admittunt in *l. qui Romæ §. duo Fratres ff. de verborum obligat. Rip. n. 8. Socinus junior. n. 27. Hieronymus Garz. de laud. mer. jur. par. 1. q. 4. n. 4.* & tamen sententia mero jure valeret *l. 2. C. quando prov. non est neces. l. 1. ff. quæ sent. sine appel. rescin.* Tum statuta, quæ disponunt procedi ex bono, & æquo ad naturalem æquitatem referenda sunt, quoniam si ad civilem expressio ejusmodi tanquam ejus, quod tacitè inesset *d. l. placuit*, & *l. in omnibus*, nihil operaretur argumento *l. 3. ff. de leg. 1.* Amplius ex prædictis illa nostrorum assertio rectissime comprobatur, quod coram mercatore, vel arbitro, vel quocumque Judice, apud quem bonum, & æquum prævaleat, ille rejicietur, qui allegabit ex pacto non dari actionem, quemadmodum *Bartholus* in *l. Quintus Mutius ff. mand. Bald. in l. si pro eo num. 14. C. mand. Salyc. in d. l. placuit Jason in l. juris gentium*

gentium §. sed cum nulla num. 11. & seq. ff. de pact. & in Rubric. ff. de verbor. obligat. scribunt Socinus Sen. n. 7. Ripa n. 40. & consuluerunt Alex. conf. 42. n. 3. lib. 3. Decius conf. 7. n. 3. conf. 107. n. 1. Felyn in c. 1. num. 3. de pact. Afflictus dec. 399. num. 3. Nam ad æquitatem naturalem boni, & æquitas non ita angustis clauditur finibus: nam civilem campum egreditur, neque tantum scripturam emendat, sed etiam sententiam, non imminuit solum, sed supplet, & addit quod in bonorum possessionibus cuique compertum esse potest. Nam quod Filii emancipati ad hæreditatem Patris jure civili admitterentur, non scripta lege, non civili æquitate referri potuit, quia civilis æquitas eos hæredes fecisset, sed prætor naturali æquitate motus dedit eis bonorum possessionem, Unde liberi, & quos hæredes facere non potuit, bonorum possessores fecit §. emancipati Instit. de hæreditatibus que ab intestato deferuntur. Sic etiam Fœminæ agnatæ, quæ præter sorores ex media juris prudentia ab intestato successione, & verbis, & sententia mediæ illius jurisprudentiæ excluderentur ad bonorum possessionem Unde cognati vocavit §. sed quia instit. de legit. agnat. success. cum tamen æquitas civilis sententiam legislatoris non oppugnet. Nihil verò mirandum est latiore naturalem æquitate esse potestatem, quoniam cum ea idem sit cum jure naturali d. jus pluribus supra de just. & jur. non modò jus civile ut scriptum, sed ut civili æquitate emendatum quantum fieri potest, ad naturæ legem, a qua promanat referendum est. Ex quibus subinferri poterit in latitudine naturalis civilem reperiri, vel ut speciem sub genere, vel quoquo modo ut contentum sub continente. Cum verò altera ab altera distinguitur civilem ad legitimi juris emendationem contrahi, reliquam omnem appellari naturalem. Et ita potius æquitas naturalis uno casu civilis nomen assumit, in cæteris naturalis appellatur. Qua in re non possum non repugnare Alberto in capite 30. n. 6. asserenti civilis æquitate majorem esse authoritatem, quam naturalis, nisi fortè majorem crediderit esse firmitatis, non latitudinis intuitu. Nam latitudinis respectu nihil est, quod naturalem æquitatem effugiat. Firmitatis verò consideratione jus civile aliquando recedit ab ea, nec ipsa prævalet, sed lex, ut in pactis ostendimus, & Aristoteles probat, cum tamen in jure civili civilis æquitas semper prævaleat d. l. in omnibus. Differentiæ ea (ut opinor) ratio est, quod civi-

lis æquitas ad id pertineat, ne aliquando verba legis contra legislatoris sententiam obtineant, & ut scripturæ emendetur error, at æquitas naturalis non semper adjuvat sententiam legis, sed aliquando reclamatur ab ea, civilis tolleretur sæpè legem, in qua de industria legislator ob publicum bonum ab æquitate naturali recessit. Scripta lex est judicem secundum acta sententiam ferre debere, non autem secundum conscientiam l. illicitas §. veritas ubi Bartolus not. ff. de Officio præsidis & tamen conscientia magis ad naturalem æquitatem trahitur, quam ad acta, & ideo non tantum potest hæc naturalis æquitas, ut legi præferatur, quoniam non tam verbis, quam sententiæ adversatur, & judex non ad eam, sed ad legem spectat, ita tamen, ut quanquam naturalem deserat, civilem æquitatem nihilo minus recipiat, quæ civilis circulo quodam & sub ratione publici boni in naturalem semper relabitur.

Quo modo jus civile Romanorum se habet circa naturalem, & civilem æquitatem. Cap. V.

- 1 L. 1. C. de legib. de civili æquitate accipienda.
- 2 Æquitatem civilem toto jure civili diffusam esse ostenditur.
- 3 Declaratur l. bona fides ff. de pos.
- 4 Æquitas integrum factum, & omnia jus respicit, non partem alterius.
- 5 An in contractibus stricti juris æquitas locum habeat.
- 6 Actionum divisio præcipua, & illustrior.
- 7 Quid sit ex bona fide statuere, arbitrari, ex Budeo declaratur.
Idem ex bona fide censere, esse, præstare.
- 8 Bona fides, & stricto juri, & mala fidei opponitur, diversa tamen significatione.
- 9 Authoris resolutio in contractibus stricti juris æquitatem locum habere.
- 10 Universalis affirmativa nihil excludit.
- 11 Bona fides in contractibus est æquitas potius conventionis, quam legis emendativa.
- 12 Strictum jus dupliciter usurpatur, & cum æquitate civili, & ab ea sejunctum.
- 13 Ad bonæ fidei differentiam strictum jus semper dicitur, non ita ad differentiam æquitate.
- 14 Conventio inter partes fieri potest, ne ulla valeat æquitas.
- 15 Et ipsam servari æquum erit.
- 16 Statuta cum stricti juris esse dicantur, an æquitatem admittant.
- 17 An stricti juris sint, in dubium revocatur per authorem, & negativa probatur.
- 18 Dicimus actionem, contractum, judicium bonæ fidei, non tamen legem.

- 19 *An intuitu actionum statuta stricti juris sint.*
 20 *Bartoli in hac re consequentia reprehenditur, & ipsius argumentis occurritur.*
Declaratur l. 3. §. hæc verba ff. de neg. gest. contra Bartolum, & contra eundem l. constitutionibus ff. ad municip. de incol. explicatur.
 21 *Ejusdem consequentiæ alius reprehenditur error.*
 22 *Baldi distinctio circa actiones statutarias defenditur.*
 23 *Actio præscriptis veruis pro qualitate negotii est bonæ fidei, vel stricti juris.*
 24 *Transactio similiter in hoc sequitur naturam negotii, super quo interponitur ex communi.*
 25 *Plura sunt negotia, quam vocabula.*
 26 *Actio statutaria in dubio stricti juris, aliata men ratione quam Bartolus censeat.*
 27 *Statuentes possunt actiones, quæ stricti juris sunt, efficere bonæ fidei, quod variis argumentis comprobatur.*
 28 *Cur Quirites æquitatem scripto comprehendere non potuerint.*
 29 *Æquitas naturalis Pretori commendata.*
 30 *Jus honorarium cur dictum viva vox juris civilis.*
 31 *Pretor ex civili æquitate jus civile Romanorum emendare non potuit.*
 32 *Sola civilis obligatio in constitutum deduci non potest.*
 33 *Authoris de æquitate conclusio.*
 34 *Jus civile tum maxime inherendo æquitati naturam imitatur.*
 35 *Natura semper intendit, quod melius est.*

exigitur, summam æquitatem desiderat, sed eam utrum intimamus ad merum jus gentium, an vero cum præceptis civilibus, & prætoriiis? Veluti reus capitalis judicii deposuit apud te centum, is deportatus est, bona ejus publicata sunt, utrum ne ipsi reddenda, an in publicum deferenda sunt? Si tantum naturale, & gentium jus intueamur, ei, qui deposuit, restituenda sunt, si civile jus, & legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritis publicè, ut aliis exemplo ad deterrenda maleficia sit, egestate laborare debet. Æquitatem civilem æquitatem summam appellat, & ex naturali, gentium, & prætorio jure æstimandam. Quod ait si civile jus, & legum ordinem, non jus scriptum, sed ipsum jus civile absolute significat ex scripto & non scripto jure, & æquitate consistens, quod præcipue ea, quam summam dicit, æquitate polleat. Quod si hanc summam æquitatem nobis jus civile præstat, eandem sibi inesse pro certo erit. Imminuit æquitas justum illud univèrsaliter descriptum, depositum deponenti esse reddendum, ut eo deportato, & publicatis bonis deferatur in fiscum, neque de eo cogitavit legislator, dum illud juris naturalis præceptum in scripturam redegit. Alteram quoque speciem affert idem Triphoninus inquitens: *Latro spolia, quæ mihi abstulit, deposuit apud Sejum inscium de malitia deponentis; Utrum latroni an mihi restituere Sejus debeat? Si per se dantem, accipientemque intueamur, hæc est bona fides, ut commissam rem recipiat is, qui dedit; si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ in isto judicio continguntur, impletur, mihi reddenda sunt, quæ factò scelestissimo adempta sunt.* In qua quidem specie, ut in superiori non merum jus gentium, sed jus civile totum, ac legum ipsarum ordinem inspicere debere docuit, & ita æquitatem ex univèrsi juris inspectione summam constitui; ita hic ex totius rei circumstantiis, & personarum qualitate eandem impleri probat, ac ita bellissime docet æquitatem esse non partem juris aut facti aliquam, sed jus totum, integrumque factum omni ex parte respicere, & secundum hanc univèrsi juris, totiusque facti rationem determinare. Ita fit, ut justum, quod in eo particulari decerneretur, justo absoluto rectissime cohæreat, quod verbis sequentibus significare visus est, dicens: *Et hanc probo esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrabatur ab illius personæ justiore petitione, quæ ex jure, & æquitate constat, & hoc illud jus erit, quo non erit melius alterum.* Sed dubitari potest cum ita loquatur Triphoninus in contractu depositi, qui bonæ fidei est, ne non contrarium sit in contractibus stricti juris, in quibus

Dictum est quid æquitas civilis sit, tum quomodo a naturali distinguatur, nunc dicendum superest quomodo jus civile Romanorum se habeat circa unam, & alteram. Primum itaque rescriptum illud Constantini in l. 1. C. de legi. inter æquitatem jusque interpositam interpretationem nobis solis & oportet & licet inspicere, quoniam juri opponitur, ad civilem æquitatem pertinet cui l. placuit C. de judic., quæ adversari visa est, Bologn. cap. 34. rectissime conciliat, de qua antinomia dicitur in l. jus singulare inf. hoc tit. Sic locus Celsi adversus juris scientiam, quæstionem de moræ purgatione ex bono, & æquo diffinientis in l. si servum §. sequitur ff. de ver. oblig. ad æquum civile pertinet juris scientiæ emendativum. Hanc civilem æquitatem in toto jure civili diffusam esse facile poterit apparere, tum ex eo, quod juris hujus studium nihil aliud est, quam ars quædam omnis æquitatis, cum etiam ex alio, quoniam plerasque decisiones juris, cum fieri potuit, ad bonum & æquum revocatas esse conspiciemus. Singularis species est, & ad id probandum accommodatissima, quam supra retuli ex Triphonino in l. bona fides, §. depositi. Ait ibi; *Bona fides, quæ in contractibus*

quibus non ea bona fides est, quæ hanc summam æquitatem desideret, quod si ita se habet pars juris æque præcipua remanere videtur plena rigoris, & omni æquitate destituta. Et quidem illa actionum divisio cæteris videtur illustrior, quod aliæ bonæ fidei sint, aliæ stricti juris §. *actionum autem inst. de acti.* Quæ bonæ fidei sunt, inde nomen usurpant, quod ab æquitate maximè pendent, quod in iis libera potestas Judici sit procedendi ex bono, & æquo §. *in bonæ inst. eod. tit.* Stricti autem juris actiones illæ sunt, in quibus non inspicimus quod est æquum, sed quod est scriptum, *Myfing. in d. §. Actionum num. 7.* Quare bona fides in iis æquitatem significare videtur, sic ex

7 bona fide statuere, arbitrari, censere, existimare idem est, ut *Budeo* placet in *l. 1. ff. de just. & jur.*, quod ex bono, & æquo, hoc est ex ipsa æquitate. Sic quod *Cajus* dixit ex bona fide præstare in *l. ex maleficio §. 1. ff. de action. & obligation.* ad æquitatem referri oportet. Similiter *Julianus* in *l. si mandavero §. Julianus ff. mand.* scribens mandati obligationem consistere etiam in rem ejus, qui mandatum suscepit, & si ille propter hoc rem extraneo non addiderit, quod mandatum suscepit, ex bona fide esse, præstari ei præcium, quanti vendere poterat, nihil aliud quàm æquum esse significare voluit. Et cum æquitas in materia nostra stricto potius juri, quam iniquitati opponatur, bonæ fidei appellatione, quando vel ipsa stricto juri similiter opponitur, æquitatem significari veriùs opinor. Sæpè tamen sic usurpatur, ut malam fidem, ut fraudem, ut dolum excludat, ut cum dicimus bona fide possidere, ad malæ fidei possessorem excludendum *inst. de usucap. in princ.*, & in materia præscriptionis, & rei vindicationis receptissimum est. Hoc argumento *Modestinus* in *l. bonæ fidei ff. de verbor. signif.* dixit eum bonæ fidei emptorem esse, qui ignoravit eam rem alienam esse, aut eum, qui vendidit, jus putavit habere vendendi. Hoc ipso bonæ fidei possessor facit fructus suos, malæ fidei non ita §. *si quis a non domino inst. de rer. divis.* Sed cum ad æquitatem refertur in materia actionum ab iis, quæ stricti juris sunt, videtur profus

9 æquitatem excludere. Cæterum non ita res se habet, ut jure Quiritum stricti juris actiones ab æquitate emendatione subducantur. Primum etenim contrarium recte probatur in *d. l. placuit*, quæ sine ulla judiciorum distinctione, an bonæ fidei, vel stricti juris sint, vult æquitatem stricto iuri præferri, & eadem est sententia *Pauli* in *d. l. in omnibus*,

10 nam universalis illa nihil excludit *l. Julianus ff. de leg. 3.* ubi *Bartolus* notat, &

ideo etiam in judiciis stricti juris æquitas spectanda erit. Tum verò irrefragabiliter ex *cod. Paulo* in *d. l. si servum §. sequitur ff. de verb. obligat.* Certum est enim ibi nos versari in stipulatione, quæ stricti juris est *l. un. §. sed & si C. de rei ux. act.* Et tamen *Celsius* scribit eum, qui moram fecit in solvendo *Sticho*, quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo; Hanc enim questionem esse de bono, & æquo, quo in genere plerumque sub auctoritate juris scientiæ perniciosè (inquit) erratur. Hic plane locus officium æquitate in emendando jure scripto generaliter versari satis ostendit, ut non sit distinguendum inter bonæ fidei, & stricti juris actiones. Quare, quod in contrarium excitavi, totum ad naturalem æquitatem pertinet. Nam cum dicimus judicem ex bono, & æquo posse arbitrari in iis actionibus, quantum actori restitui debeat, ne videatur expressio ejus, quod inest, quod & supra quoque tetigi, quæ nihil operaretur *l. 3. ff. de leg. 1.* cum ad civilem æquitatem in omnibus eundem respicere debere diffinitum sit, ad naturalem referendum est, ut rectè quidem *Myfing. in d. §. bonæ n. 2.* retulisse videtur.

11 Est autem æquitas illa magis conventionis inter partes initæ, quam stricti juris emendativa, & ideo in stricti juris actionibus magis a conventionione, quàm a scripta lege æquitas removetur, cum tamen ea, de qua nos agimus, legum magis, quam pactorum, vel conventionum emendativa sit. Itaque adno-

12 tandum erit strictum jus dupliciter usurpari, vel ad differentiam æquitate, ut in *l. placuit C. de judic.*, vel ad differentiam bonæ fidei, ut in *d. §. actionum*. Primo casu a civili, secundo a naturali æquitate distinguitur. Sed

13 & observandum est ad bonæ fidei differentiam semper jus strictum appellari, ad differentiam æquitate plerumque jus non adjuncta stricti nota dicitur. Nam excepta *d. l. placuit*, in *l. in omnibus ff. de regul. jur. in l. 1. C. de leg. in l. nulla in fin. hoc tit. in l. si servum §. sequitur ff. de verb. obligat.* juris, & æquitate opposita mentio habetur, & simpliciter jus, non jus strictum nuncupatur. Neque prætereundum censeo hanc stricti juris rationem, quod attinet ad actiones, ad formulas earum, & ad fori disceptationem posse referri, in quibus diù observatum est, ut qui caderet a syllaba caderet a causa *l. 1. C. de formul. sublat.* Nam certas solemnnesque esse voluerunt *l. 2. §. deinde ff. de orig. jur.* In iis enim judices strictas litigantium stipulationes sequebantur. Cæterum cum quibusdam adjiceretur clausula ex bona fide, tunc latior erat jus dicentis potestas

has, ut sequi posset, quod bonum, & æquum videretur. Quod si partibus placuit strictas inire conventiones, easque stricto jure cœnseri, æquum videbatur, ne hi beneficium, aut commodum æquitatis acciperent, qui sponte ab ipsa recessissent. In eo igitur potest aliquo modo deterior videri conditio legum, quam pactorum, ut ita stricte conventio iniri
 14 queat, ut nullam admittat æquitatem, lex vero nulla ita scribi potest, ut æquitatem non admittat. Quod si pœnæ legum conventionalibus compararentur, evidenter apparebit, unde illud adnotarunt mitius agi cum lege, quam cum homine *l. Celsus ff. de recep. arb.* Illud non negaverim conventionem strictè initam ita servari æquum esse, & aliud sine injuria stipulatorum constitui non posse *arg. l. 5. §. si sortem ff. de verbor. obligat.*, ac ita dum ab una parte æquitatem effugimus, ab alia in eandem revertimur, quod si undique
 15 excluderetur, in iniquitatem laberemur. Sed cogimur hic aliquantulum ad jura municipalia
 16 descendere, quod pariter dubitari queat ne non omni æquitate deficient; Quod ex illa superiori ratione descendit, quod statuta locorum stricti juris sint, ut tradit *Bartolus in l. omnes populi n. 60. supra de just. & jure quem ibi alii sequuntur Baldus in l. contra-ctus n. 1. in fin. C. de fide inst. idem in c. 1. n. 29. de const. sentit Castr. in l. scire leges in fin. hoc tit.* Et quidem ut eadem est ratio dubitandi, similis poterit esse dissolvendi ratio, quod si verum sit assumptum, excludatur tamen naturalis, non civilis æquitas, neque enim jus adeo strictum esse potest, ut hanc reculare valeat. Sed tamen maximè dubito,
 17 ne assertio illa quamquam receptissima sit, plurimum a veritate recedat. Primum etenim ejusmodi distinctio stricti juris, & bonæ fidei non convenit legi, nec quispiam est, qui vel uno loco legem cum bonæ fidei adjuncto
 18 inspexerit. Dicimus in bonæ fidei judiciura *l. juris gentium §. qui nimio ff. de pact.* bonæ fidei contractum *l. in bonæ fidei C. de pact.* bonæ fidei actionem *d. §. actionum*, non bonæ fidei legem, similiter stricti juris actionem, contractum, judicium, sed stricti juris legem nemo, ut opinor, hucusque legit. Nam lex a se ipsa distingueretur, & strictum jus, quod idem est cum lege, præ qualitate ipsius assumeretur. Et cum in actionibus, contractibus, & judiciis nota hæc stricti juris sit differentie nota, in statutis hanc vim retinere non potest. Quæro enim, cum statutum, quod stricti juris esse dicimus, dici oporteat ad alterius statuti, vel legis differentiam, quod statutum, quæ lex erit, a qua differre contenditur. Rectè

Aristoteles sæpius citato loco dixit judicem spectare ad legem, arbitrum ad bonum, & æquum, quoniam in ea re legis nomen, & jus, & æquitatem significat civilem, & a naturali secernitur. Quare stricti juris appellatio nunc ab æquitate civili distinguitur, nunc ea adjuncta ab æquitate dumtaxat naturali. Quod si hæc disputatio tota ad actiones ex statuto descendentes referatur, ut eas *Bartolus* stricti juris esse contendat, neque absolutè id affirmandum puto. Sed primum absolutè damnanda est consequentia *Bar-
 19 toli*, actio ex statuto descendens stricti juris est, ergo statutum est stricti juris, tum quia si respicimus ipsius statuti substantiam, & qualitates, nihil magis, aut minus stricti juris est, quam ipsum jus civile universum, cum statuta jus civile sint illius civitatis, in qua condita sunt §. *Sed jus quidem Inst. de jur. natur. gent. & civil.* quod ita probatur, jus civile Romanorum absolutè adeo verum est non esse jus strictum, quod non sit nisi bonum, & æquum *l. 1. supra de justitia, & jure*, & in eo jus strictum dicitur ad differentiam. Sic statuta locorum, veluti Senarum, aut jus civile Senarum sunt, aut jus strictum ejusdem Civitatis: Si simpliciter civile, ergo non strictum, si jus strictum, ergo ad juris alterius differentiam: Sed non est jus a quo differat, quod strictum dicimus, ergo malè dicimus strictum, ut ab aliquo differat. Cum enim dicimus statutum, omnia statuta significamus, non quædam, quæ possint hanc qualitatem adjunctam habere, & perperam id notat in *l. 3. §. hæc verba ff. de nego. gest.* quod ibi de edicti non de statuti interpretatone agatur, neque ibi ea expressio necessaria fuit, quod stricti juris esset, sed quia legentibus edictum, quæ verbis comprehensa non sunt, non innotescunt. Tum longè deterius cum *Dyno* adducit *l. constitutionibus ff. ad mun. & de incol.* quod ibi ex æquitate remittantur usuræ reliquatus (quem falso *Accurtius* relictum interpretatur) quod ejus residui usuras minimè solvi æquum visum fuerit. Tum verò pef-
 21 sima est notata consequentia, quia falsò, etsi concedamus actionem ex lege descendente stricti juris esse, inferimus legem ipsam stricti juris esse. Conditiones ex lege omnes stricti juris esse concedo, quod bonæ fidei actionibus *Justinianus* non adnumeravit, receptam sequutus *Accurtii* sententiam in *d. §. Actionum*, qui cœteras stricti juris esse concludit. Sed tamen leges ipsas unde descendunt stricti juris esse absurdè dicitur, ut probavi, quia leges, nec bonæ fidei esse dicuntur. Statuit

tuit lex actionem, contractum, non autem se ipsam stricti juris esse, & ideo aliqua ex parte poterit admitti distinctio *Baldi in d. 22* *l. 1. n. 29. de constit.* ut actiones ex statuto descendentes, si circa negotium bonæ fidei versantur, bonæ fidei sint; Præve enim diceremus, si circa emptionem, & venditionem actio induceretur, eam stricti juris esse. Sed quemadmodum actio præscriptis ver-
 23 bis pro qualitate negotii, a quo descendit, bonæ fidei, vel stricti juris diffinitur *d. §. actio-
 24 num.*, similiter in transactione inspicimus negotium, super quo interponitur, & ab eo iudicamus eam bonæ fidei, vel stricti juris esse secundum *Bartolum in l. sub prætextu n. 6. C. de transat.* quem ibi sequitur *Alexander n. 10. Jason. n. 11.* ubi de communi; idem proflus in actionibus statutariis respiciendum est, ut magis negotii, quam statuti qualitates respiciamus. Quod si cum plura sint
 25 negotia, quam vocabula *l. 4. ff. de præscript. verb.* negotii qualitas a jure civili dif- finita non sit, stricti juris actio existimanda
 26 erit, non quia statutum stricti juris sit, sed quia conditio ex qualibet lege stricti ju-
 27 ris similiter est. Quinimo dicendum est pos- se statuentes decernere non tantum, ut actio, quæ statuto nititur, bonæ fidei sit, quo casu stricti juris esset, sed quod actiones, quæ jure civili stricti juris sunt, intelligantur om- nes bonæ fidei esse, quod liquidò probatur ar- gumento *l. un. §. sed & si C. de rei uxor. actio.* Nam qua potestate *Justinianus* stipula- tionem pro dote, cum stricti juris esset, bonæ fidei esse decrevit, tum etiam, cum du- bitaretur super petitione hæreditatis, idem constituit in *l. ult. C. de petit. hered. & d. §. actionum*: eadem, si statutis locorum juri com- muni derogari posse non ambigitur, quod assero citra omnem dubitationem, fieri poterit. Et lex, aut statutum facit aliquid esse stricti juris, aut bonæ fidei, & in actionis formulam clausulam ex bona fide adicere potest, & non adicere, non tamen ipsa lex, vel statutum est per se tale, cum possit vel ci- vilem solam, vel etiam naturalem æquitatem re- cipere. Atqui non alia ratione a naturali æ- quitate recedit, quam ea, quæ docuimus pri- mo libro juri naturali non per omnia servire, nam incidit in æquitatem naturalem cum ci- villi conjunctam, quæ summam æquitas est *d. l. bona fides*, & de hac æquitate, quæ nat- uralis, & civilis est, accipi debent verba *Celsi in l. 1. supra de justit. & jur.* ut in melius mutata sententia declaro *lib. 1. c. 1. difficultium*, quod in ejus legis explicatione versatur. Tum verò quoniam naturalis æqui-

tas versatur circa singula, quemadmodum,
 28 & civilis, non potuerunt Quirites natura- lem æquitatem scriptura comprehendere, quoniam lex universaliter scripta conciperetur. Ceterum ne eam deserere videantur, Prætores
 29 creaverunt, quibus eæ curæ foret. Neque tamen juris condendi potestatem iis concesserunt, sed quandam juris auctoritatem *§. Prætorum Inst. de jur. natural. gent. & civi.*
 30 ipsumque jus honorarium viva vox juris ci- villis appellabatur *l. nam, & ipsum supra de just. & jur.* quoniam emendabat jus civile ob naturalem æquitatem non scripto, non ju- re, sed voce, & pronuntiatione, non quasi contrarium juri Civili, sed cum scriptura vox mortua sit, ipsum quasi viva vox nat- urali æquitati addictus in singulis speciebus videretur id statuere, quod & legislator si adesset, & iterum loqui posset, statueret, atque decerneret. Et ut ex causa jus civi- le a naturali æquitate recedebat, ita prætor ex causa recedebat a jure civili. Quod si
 31 Prætores ex civili æquitate jus Romanorum emendassent, jus ipsum non Prætorium, sed civile, non annuum, sed perpetuum extitisset. Quare sit ut numquam Prætores civili æquitati innixum esse legamus. Quo argu-
 32 mento civilis obligatio sola in constitutum deduci non potuit *l. 3. ff. de const. pec.* & hoc pacto intelligenda sunt, quæ de Prætoris officio, & imperio tractavimus *sup. lib. 2. cap. 3.* Igitur, ut eo revertamur, unde di-
 33 gressi sumus, ex prædictis manifestissime deduci poterit vel hac præcipua ratione jus civile Romanorum summopere laudari oportere, quod nullo casu ab æquitate separatur, sed ipsi semper inhæreat, & ipsius studium universum in hac sola versetur, cum jure prætorio in unam consonantiam reducto, ut habetur in *§. 1. inst. de test. ord.* nunc, & naturali, & civili æquitate pollere, & ad eam semper recurrere. Et cum æquitas jus quodam melius esse dicatur aliquo jure, in
 34 hoc ipso, quod æquitatem recipit, ut ejusmo- di sermone cum præcedenti juris, & nat- uræ comparatione concludam, Naturam eam- dem maximo totius absolutionis argumento
 35 imitatur; ea etenim intendit semper, quod melius est, ut docet *Aristoteles Physic. lib. 8. text. 48. & test. 56.* sic (quicquid sibi ve- lit jus scriptum, quoniam non hoc simpliciter jus Romanorum existimandum est) jus hoc absolute consideratum, ut considerat *Tripboninus in d. l. bona fides. Ulpianus in l. 1. sup. de just. & jur.* & jus intendit ipsum bonum, & æquum, & inter duo justa, quod justius est, nam hoc melius esse intelligit, merito ejus ars, non ab

ab ipsa lege prout scripta est, sed ab ipso æquo, & bono, quod præcipuum est, ac idem cum jure tota pendere existimatur. Quare quicumque leges ferre debet, sciat se non ita ferre posse, ut emendatione non indigeant, sed tunc eas fore justissimas, cum in magistratus, cum in principes inciderint, qui se boni, & æqui magistratos profiteantur. Eam itaque positis legibus quisque postremam, sed præcipuam legem statuatur ex Pauli nostri præscripto, in omnibus ad æquitatem esse respiciendum.

De consuetudine quid ipsa sit, & quousque legumlatori servanda
Cap. VI.

- 1 Consuetudinis nomen refertur ad varia.
- 2 Consuetudo pro us facti.
- 3 Eiusdem ex sententia Butrii triplex acceptio.
- 4 Dubitatur cur jus naturale non adnumeretur juri non scripto sicut consuetudo.
- 5 De æquitate dubitatio eadem.
- 6 Consuetudinis diffinitio ex Ilidoro.
- 7 Quare Ilidorus juris non facti consuetudinem esse dicat.
- 8 Consuetudines probari debere quomodo intelligendum sit.
- 9 Circa mores Philosophorum, & nostrorum ratio diversa.
- 10 Mores quomodo à consuetudine distinguantur ex Bartolo.
- 11 Varronis sententia de eadem re.
- 12 Mores sive consuetudines, quæ in legem non traſeunt.
- 13 An consuetudo obtineat non deficiente lege.
- 14 Consuetudo interpretativa non est per se jus.
- 15 Consuetudo debet esse legitime præscripta.
- 16 Consuetudo interpretativa non ita.
- 17 Consuetudo constat ex quatuor, ex moribus, ex tempore, ex ratione, ex tacito populi consensu.
- 18 Consuetudines irrationabiles improbantur.
- 19 Consuetudo veritati cedit.
- 20 Neque adversus fidem catholicam valet.
- 21 Neque permittens quod est absolute malum.
- 22 Secus si malum, quia prohibitum.
- 23 Propria sedes consuetudinis, & proprius locus.
- 24 Nulla potest esse lex nisi justa, ita neque consuetudo.
- 25 Legi repugnat quod contra bonos mores est, quod variis exemplis illustratur.
- 26 Consuetudo etiam contra bonos mores non valet.

- 27 Laudabiles consuetudines divinitatem quandam præferunt.
- 28 Romani præclaras eorum consuetudines ut plurimum scripto commendaverunt.
- 29 Lex usui respondens duratura est.
- 30 Legislator ad mores respiciens gratam rem populo facit, ejusque rei ratio.
- 31 Neque scriptæ leges, neque consuetudines facile mutari debent.

DE Legibus & æquitate hætenus disputatum est. Nunc verò quamquam titulus etiam de consuetudine scribatur, pluraque ad eam pertinentia jurisconsultorum responsa in eundem Tribonianus contulerit, ut ideo uberiorem de ea, quam habiturus sim, disputationem, desiderare videatur, attamen legislatoris instituendi scopus, a quo remotior dispungatur, cogit me paucis, iisque ad rei substantiam explicandam necessariis, eandem legislatori sic ponere ante oculos, ut ipsius conservandæ, & revocandæ rationes, & argumenta duntaxat comprehendere valeat. Cum autem nomen ipsius ad factum, & ad jus referatur, & variè usurpetur, ut ex antiquorum sententia scribit *Roch. Curt. in repet. c. cum tanto de consuet. in præfat. n. 19.* oportet ipsius varias acceptiones ante omnia recensere, post verò illa retenta, quæ rei nostræ cohæret, ipsius diffinitionem subijcere. Primum itaque usurpatur, ut facti quædam observantia, quo nomine consuetudines facti esse dicuntur *c. 1. de const. in 6.* vel latius ad ea etiam facta pertinet, quæ non suscipiuntur pro lege, quo argumento *Justinianus in §. Pavonum, inst. de rerum divis.* dixit pavones, & cervos habere consuetudinem avolandi, revolandi, abeundi, & redeundi, tum vero etiam pro jure usurpatur *§. constat autem §. ex non scripto inst. de jur. natur. gent. & civi.* Tum etiam dixit *Ant. de Butr. in d. c. cum tanto in repet.* quod consuetudo tripliciter sumitur. Primum pro habitu bono, vel malo. Secundò pro materia, in qua consuetudo inducitur, nimirum pro actibus, & moribus. Tertio pro jure sumpto ex materia prædicta. Cæterum hac postrema significatione duntaxat de consuetudine in hoc titulo edicitur, secundum quam a lege solum scriptura distinguitur. Sed addubitari potest, cum dictum sit jus naturale scriptum non esse, quinimo nec jus gentium, ac propterea neutrum æquitate potuisse emendari, cur factum sit, ut *Justinianus in d. §. ex non scripto* omnem juris non scripti partem consuetudini adscripserit? Mihi non alia ratione id factum esse videtur, quàm quòd juris naturalis, & juris gentium eatenus rationem

tionem habuisse videatur, quatenus ex utriusque præceptis constet jus civile; est enim collectum ex præceptis naturalibus, gentium & civilibus §. *ult. Inst. de just. & jur.* Itaque considerat Justinianus jus naturale scriptum comprehensum, quod per relationem ad scripturam jus civile dicendum est, sed ea cessante remanet nihilominus naturale, & ideo fit, ut non semper naturalis æquitas prævaleat, ut in pactis, quoniam jus civile non respicit ad omne jus naturale, sed ad illud, unde idem collectum est. Possent de æquitate eadem haberi dubitatio, & cum ea non scribatur, videri poterat juri non scripto adnumeranda, quod *Connanus* probat *lib. 1. c. 10. & 11.* sed si absolute id ipsum quæreret, ipsi facile consentirem, at cum ad jus civile Romanorum expresserit, ea mihi videtur fuisse Triboniani sententia, ut jus scriptum cum æquitate jungeret, quasi non existimaret jus, nisi cum ejusdem opportuna emendatione, & quanquam scripta non sit, scripto tamen juri æquitas ex legislatoris sententia videtur inesse. Quare fit, ut jus non scriptum totum ad mores retulerit. Et quidem diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur *d. §. ex non scripto*, & ita accedente populi consensu, & temporis diuturnitate pro lege usurpantur, & in eam vertuntur consuetudinem, quæ jus esse videtur *l. diuturna, l. imò in fin. hoc tit.* quam *Isidorus* in *c. consuetudo distinct. 1.* ita diffinit. *Consuetudo est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex.* Ait

7 jus esse, ut eam fecernat non tantum ab omni extranea consuetudine, quæ ad materiam legum non accedat, verum etiam ab illo facto, quod eam necessariò antecedit, quodque factum eam inducit, & ipsum quandoque consuetudo appellatur. Ac ita cessat, quod in contrarium objici posset ex *d. c. 1. de const. in 6.* quod consuetudo sit facti, neque enim factum illud diffinitur; sed jus ex facto consurgens, cui nomen consuetudinis convenire, & *d. l. imò & §. ex non scripto* apertissime

8 probant. Hinc diffiniri potest quomodo intelligendum sit, quod vulgò traditur *consuetudinem, velut quid in facto consistens, probari debere*, videlicet actus oportere probari, ex quibus jus consuetudinis resultet, jus etenim directò testibus probari nequit, sed per consequentiam, quia oriatur ex facto probato *arg. l. si ex plagis §. in clivo ff. ad legem aquiliam*; quanquam hoc temperandum est, nisi testis esset Jurisperitus, tunc enim probaret etiam directò consuetudinem, ut post *Bartolum* in *l. de quibus quest. 4.* tradit

Roch. Curt. in d. c. sect. 3. n. 21. Quod ait *Isidorus moribus institutum*, non ad omnes mores pertinet, quòd ad jus hoc institutum non omnes etiam valeant. De moribus tractat Philosophus, sed ille respicit ad mores internos ad animum pertinentes cum ratione conjunctos, & assuetudine contractos, quosve probos esse intellexit, non magis mores improbos considerans, quam medicus morbos, atque venenum. Mores verò nostri externi sunt, non intra animi cancellos clauduntur, sed in publicum prodeunt. Ille mores, ut habitus animi consistentes in mediocritate, quibus improba in extremis assuetudo opponitur. At consuetudini nostræ desuetudo magis opponitur, & moribus non usus contrariatur. Ille singulorum mores considerat, nos universonum nempe totius populi mores. Mores autem, de quibus in diffinitione, ab ipsa re diffinita, ut *Bartolus* docet in *d. l. de quibus n. 10.* distinguuntur, quod mores in factum duntaxat, non in legem sonare videantur, quod populi accedente consensu vertantur in legem; vel ut ex sententia

11 *Varronis Connanus lib. 1. c. x. n. 6.* declarat; mos est, qui hominum animis insidet, ejus autem usus & observatio consuetudo est, ut mos animi sit, & voluntatis, consuetudo autem actionis, ille præcedat, hæc sequatur, quod & *Bartolus* sentire visus est, dum causam consuetudinis remotam morem esse censuit. Neque verò consensus Populi eos ut mores approbare debet, sed ut leges, quare adjecit *Isidorus: quod pro lege suscipitur.* Non etenim omnes populi mores transeunt in legem, quod diu approbati sunt, sed qua ratione, quod principi placuit legis habet vigorem *l. 1. in fin. tit. prox.* si ita demum placeat pro lege, sic mores tunc demum pro lege suscipiuntur, si pro legibus approbentur.

12 Sunt etenim mores quidam, sive consuetudines circa vestimenta, circa convivia, circa epulas, quæ non ad effectum obligandi introducuntur, ac ideo juris appellatione non continentur. Quod ait, *cum lex deficit*, non modicam dubitationem habet. Videtur

13 enim ut lege etiam non deficiente obtineat consuetudo *l. nam Imperator in fin. hoc tit.* Quinimo consuetudinem legi conformem dari adnotarunt *Abb. & alii in cap. cum dilectus 2. not. de consuet.* & cum consuetudo dicatur optima legum interpretæ *l. si de interpretatione in fin. hoc tit.*, & interpretando confirmet legem. Ergo non deficit lex. Sed respondeo ad *l. nam Imperator in fin.* quòd qua parte lex ambigua est, non improprie videtur deficere, cum debeat esse certa *l. 2. ff. de jur. & fact. ign.*

& superiore lib. explicatum est. Deficit autem lex non uno modo, veluti cum lata non est, cum ambigua, cum posita inutiliter, cum quavis ratione vi sua non pol-
 14 let. De consuetudine interpretativa dici potest eam non transire in legem per se, sed esse ipsius legis observantiam, ut ideo ei non conveniat diffinitio consuetudinis, quod verè non suscipiatur pro lege. Nam cum consuetudo juris inductiva debeat legitimè præscribi
 15 cap. ult. de consuet. consuetudo interpretativa
 16 admittitur, etiam si legitimè præscripta non sit, ut tradunt *Aret. conf. II. n. 4. Soccinus conf. III. n. 5. lib. I. Aymon conf. 273. n. 13.* quoniam ea verè non est jus per se, sed pars quædam illius juris, cujus est interpretatio. Ergo hæc diffinitio non comprehendit consuetudinem interpretativam. Quatenus verò suscipitur pro lege, easdem fere conditiones inesse oportet, quæ in lege desiderantur. Constat consuetudo
 17 potissimum ex quatuor, ex moribus, tempore, ratione, & tacito populi consensu, ut tradit *Baldus in capit. ult. de consuetud.* & ratio quidem est qualitas ipsius formalis, & intrinseca, non aliter, ut legis. At quòd lex in scripturam redigatur, consuetudo viresumat ex moribus, tempore, & consensu, pertinet ad unam ab altera secernendam; sed quemadmodum non est lex sine ratione, ita nec consuetudo verè erit consuetudo scripta
 18 pro lege. Quo nomine detestamur consuetudines irrationabiles *cap. ult. de consuet.* & qui ratione convinci potest, frustra objicit consuetudinem *cap. frustra distin. 8.* Nam ea cogi-
 19 tur veritati cedere, sine qua nihil aliud est, quàm vetustas erroris *cap. consuetudo dist. 8.* Dixitque Dominus noster, *Ego sum via, veritas, & vita.* Dixit ergo, *Ego sum veritas, non ego sum consuetudo cap. si consuetudinem d. distinct.* Cumque, ut ibi sententia *D. Cypriani* habetur, quælibet consuetudo quantumvis vetusta, quantumvis vulgata veritati
 20 postponenda est. Quare nihil adversus Catholicam fidem usurpare poterit ipsa consuetudo, ne contradicat veritati *cap. consuetudinem dist. 12.* His consequens est, quod est per se
 21 & absolutè malum, non posse consuetudine mutari, & quatenus id foveat, non valere *cap. ult. de presc.* in quo genere ea sunt, quæ Naturali, aut Divino juri contraria sunt.
 22 Cæterum mala quæ sunt, non quia simpliciter talia, sed quia jure positivo prohibita, consuetudine remitti poterunt, non ut mala quidem, sed quia quod lege prohibitum peccatum esset, lege per desuetudinem abrogata, definit esse peccatum, quia definit esse prohibitum, & in iis consuetudo tenet non tanquam nutriens malum, sed quia

quod nutrit, sublata lege prohibente definit esse malum, dum etenim paulatim, & serpendo sese contrarius insinuat usus, contrario quodam modo lex cedendo recedit. Princeps autem in legibus condendis ad consuetudines populorum respicere debet, & sat esse videbitur si *l. 2. Cod. quæ sit long. conf.* memor erit: *Constantinus* etenim ad *Proculum* ita rescripsit: *Consuetudinis, ususque longævi, non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut rationem vincat, aut legem.* Rationem pro naturali jure usurpat, legem pro jure scripto, & ideo constat
 23 juxta *Isidori* diffinitionem proprium esse consuetudinis locum in iis, quæ legibus comprehensa non sunt, neque vincit legem consuetudo, sed desuetudo *l. de quibus in fin. hoc tit.* quo loci quid inter unam, & alteram interlit *Julianum Constantino* concilians declarabimus. Et quemadmodum in spiritualibus in iis rebus, de quibus nihil certi statuit Divina scriptura, mos populi Dei & instituta majorum pro lege tenenda sunt *c. in iis dist. 12.* ita de quibus rebus in civilibus scriptis non utimur, legibus id custodiri oportet, quod moribus, & consuetudine inductum est *d. l. de quibus.* Itaque ne plus tribuatur consuetudini, quam oporteat, eam Princeps non adversus rationem, non adversus legem servari patietur. Ut autem nulla lex est nisi justa & honesta sit *c. erit dist. 4.* Ita nulla
 24 consuetudo nisi talis, quoniam corruptela potius dicenda erit, quam consuetudo, quæ abjicienda, & vitanda erit, & nisi citius radicitus evellatur, facile in privilegiorum jus ab impiis assumitur *c. mala dist. 8.*
 25 Contradicit etiam legi quicquid bonis moribus repugnat. Ideo illa stipulatio reprobat, *si me non heredem feceris, tantum dare spondes?* *l. stipulatio hoc modo concepta ff. de verbor. obligat.* omniaque pacta contra bonos mores non tantum ea, quæ fiunt de hereditate viventis, reprobantur *l. ult. C. de pactis* item, & stipulationes *l. ex eo C. de inut. stip.* Similiter turpis causa damnatur in dando, vel accipiendo *l. 1. & 3. ff. de cond. ob turp. caus.* & ideo datum viro, ut lænocinium committat in uxorem, repeti nequit *l. Marclem C. eod.* sic neque legatum contra bonos mores relictum, nec juramentum contra eosdem præstitum tenere sancitum est *l. si quis inquilinos §. ult. ff. de leg. 1.* Quod si ita se habet, quid magis contrarium bonis moribus est quam consuetudo mala, quæ idem sit quod mali mores? Quare sancitum est non
 26 valere consuetudinem, quæ contra bonos mores sit *c. illa dist. 15.* quod tantundem præstat.

stat, quantum malos mores non proficere ad consuetudinem inducendam. At si ponamus materiam indifferentem, tantum poterit con-

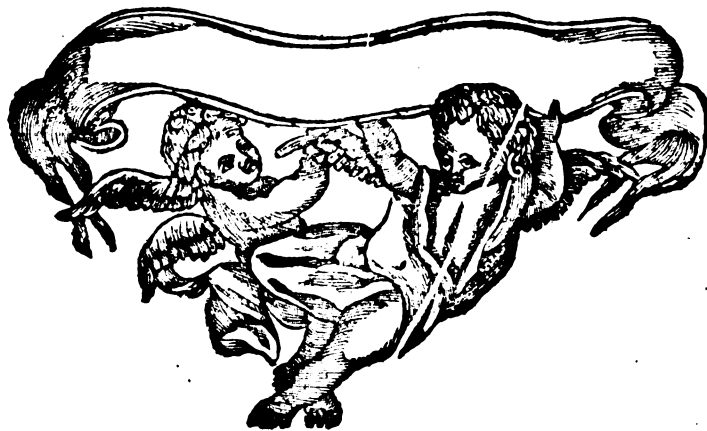
37 suetudo ut sanctiora quodammodo videantur esse ea, quæ moribus afferuntur, quam quæ imperantur legibus. Quo argumento *Tullius* dixit 2. de legib. Ritus familiæ, patrumque servari debere, nam id est (quoniam antiquitas proxima accedit ad Deos,] a Diis quasi traditam religionem tueri. Laudabiles

28 consuetudines, quæ diu observatæ sunt, speciem quandam Divinitatis habent, ob quam custodiendæ sunt, atque colendæ. Quare optimus legumlator ut pravæ, & iniquas radicibus evellere debet, & contrariis legibus tollere, sic laudabiles, & honestas conservare, ac scriptis etiam tradere debet, quod Ro-

29 manos fecisse conspicuum est, ut consuetudines plerumque scripto commendaverint l. 2. ff. de regul. jur. l. 2. ff. de vulgar. & pupillar. Quinimo ipsa prudentum responsa, quæ antea in vim consuetudinis irreperant, & juris non scripti partem constituebant l. 2. §. hæc disputatio supra de orig. juris, scripto jure comprehensa sunt, ac ita posteritati

30 commendata. Nullum certius argumentum afferri potest, quod lex duratura sit, quam si talis feratur, quæ populorum usibus respondeat, & accomodetur. Quod enim est consuetudinis, sua vi per se influit in mores hominum, ita ut vel a natura putetur esse, aut ab antiquis bono publico institutum. Eam vero facilitatem, quam in legibus con-

dendis desideramus nullo modo feliciter legislator assequi poterit, quàm si leges a moribus deducet, & ad eosdem in iis ferendis potissimum respiciet. Ita enim intelligit se volentibus, non autem recusantibus scribere leges, easque gratiores propterea futuras, quàm eas, quæ traduntur præter usum. Nam dum legislator ad mores respicit, tacitum populi consensum sequitur in legibus, quod est ipsi populo gratissimum, sic etenim quodammodo populi potestas in Principem translata ad populum redire videtur, quod quasi rem primæ formæ restituens favorabile est l. si unus §. pactus ne peteret in fin. ff. de pact. & plurimum semper in legibus valere debet, quod populus easdem libentissimè suscipiat. Præterea, ut scriptæ leges facile mutandæ non sunt, ne res abeat in contemptum, ita nec revocandæ consuetudines sunt, & potius aliquid erroris admittendum esse videtur, quam ut gravius erretur, dum populus renuens, animoque turbato ab eo, quod tandiù usitatum est, recedere cogitur. Hæc pauca tanquam instituto meo cohærentia de consuetudine dixisse volui. Cæterum hæc omnia, quæ hucusque ad necessariam in jure civili præcognitionem in addiscentium gratiam tractata sunt, lectorem rogatum velim, ut æquo animo perlegat, sic etenim, cum in multis defecerim, is tamen non durus, & reclusus, sed bonus, & facilis, & consensionem, & veniam ad ignoscendum habere non gravabitur.

ALEXANDRI TURAMINI

IN EJUSDEM TITULI LEGES

LIBER SINGULARIS

I N L P.

- 1 *Quomodo diffinitio Papiniani sit per causas.*
- 2 *An lex possit in alicujus gratiam, vel favorem emanare.*
Baldi sententia.
Auctoris resolutio.
- 3 *An & in odium alicujus.*
Baldi sententia expenditur.
- 4 *Lex semper precipit, & quomodo id accipiendum sit.*
- 5 *Legis preceptum quotuplex sit.*
- 6 *Lex non tantum precipit, quod justitia est, sed quod prudentia, quod temperantia, & quod cujusq. virtutis.*
- 7 *An mulieres leges condere possint, disputatur.*
Connani pro iis argumenta referuntur.
Argumentum Auctoris ex sententia Platonis unum, & alterum ex pœna ipsius.
- 8 *Resolutio questionis ex Auctoris sententia cum distinctione.*
- 9 *Quatuor esse principes facultates legum ferendarum, & hinc ratio distinctionis assignatur.*
- 10 *Lex injusta non prudentis, sed callidi viri consultatio est.*
- 11 *De fine non est consultatio.*
- 12 *Juvenes debent parere legibus, non eas ferre, & rationes ex Platone deducuntur.*
- 13 *Princeps quomodo Argus effici queat.*
- 14 *Baronis expositio reprobatur, latius quam deceat, delicti nomen usurpantis.*
- 15 *An leges humana omnia vitia probibeant.*
- 16 *Mos jureconsultorum ut in diffinitionibus & causis, divertant ad effectus.*
- 17 *An quisquam de linquet ignoranter.*
- 18 *Ignorantia multiplex & alia in speciem voluntarii, alia in speciem invitum resolvitur, alia propriam ignorantia formam retinet.*
- 19 *Inviti cur non coerceantur.*
- 20 *Qui de facili potuit fieri certior, pro sciente habetur.*
- 21 *An valeat statutum, ne ignorantia possit allegari.*
Baldi sententia reprobatur.
L. Divus, ff. de fals. declaratur.
- 22 *Clausula decreti irritantis non facit ignorantem incidere in pœnam.*
- 23 *Quo temperamento tale statutum defendi queat.*
- 24 *Quomodo lex sit sponsio civium, & quis sponsonis effectus.*

PAPINIANUS LIBRO PRIMO DIFFINITIONUM

Lex est commune preceptum, virorum prudentum consultum, delictorum, que sponte, vel ignorantia contrahuntur, coercitio, communis Reipub. sponso.

Cursus hanc descriptionem censeat, non diffinitionem. Similis describendi modus est in §. constat autem *Inst. de jur. Natur. gent. & civi.* Ait ibi *Justinianus*: Scriptum autem jus est *Lex, Plebiscita, Senatusconsulta Principum placita, Magistratum edicta, Responso Prudentum.* Similis est modus sed ratio dissimilis. *Justinianus* ibi dinumerat partes, ex

quibus constat jus scriptum. *Papinianus* autem per omnes causas describendo percurrit. *Commune preceptum* est velut materia, licet *Coras* formam esse ponat, & malè, quoniam assumitur, ut genus, non ut differentia. *Prudentum consultum* est causa efficiens. *Sponsonem Reipublicæ* formam esse notat hic *Baldus*. *Coercitio* finis est quidam non ultimus, sed medius, non omnium legum, sed quarundam, ut suo loco dictum est. Vel quasi plures diffinitiones

nes sunt propter quandam absolutionem in unam congestæ.

- 2 **COMMUNE.** Jura enim non in singulis personas, sed generaliter constituuntur *l. jura, inf. eodem.* Plato 4. de legi. ait, eas solum rectas leges esse, quæ comuniter totius gratiæ civitatis posita sunt. Quid ergo si lex respiciat alicujus gratiam, vel favorem specialem? Baldus ait legem valere, si sit munita naturali ratione. Movetur ex *l. 1. §. infra titulo proximo post Accursium*, qui ita sentire videtur. Sed ibi personales constitutiones dicuntur, non tamen leges, multum enim id differt. Item ex *l. Neque Dorotheum C. de decur. & filiis eorum, lib. 10. ex titulo C. de Silen. & decur. lib. 12.* Sed ibi præceptum commune est, sic in *l. 1. C. de his, qui sibi adscrip. in l. 1. ff. de milit. testamento, in l. 1. ff. de minor.* Legibus illis omnes tenentur. Semper igitur lex est commune præceptum, idest præcipit omnibus, ita ut omnes possint peccare in legem. Potest ergo lex favere paucis, & ita aliquorum continere gratiam, præcipere tamen debet omnibus. Si tamen aliquis ad justitiam distributivam respexerit, dignoscet, quod in gratiam Dorothei sancit *l. neque Dorotheum*, alia ratione publicam magis, quam privatam gratiam continere, cum benemerentibus præmia jure publico debeantur, quod cæteri ad rectè agendum invitentur. In Militibus, & minoribus publica utilitas magis elucet. Non igitur privata gratia legem facit, sed privatæ gratiæ in publicum bonum directio. Et ideo propter aliquam utilitatem semper introducit *Leg. jus singulare infra eodem.* Quod etiam in
- 3 odium aliquorum possit emanare lex, Bald. ait; dummodo odium naturali ratione nitatur. Rectè quidem rationem naturalem in omni lege desiderat, cujus vim pulchre exornat *Symon. conf. 31. n. 5.*, minus rectè mero odio ferri legem posse ait, aut in odio mero naturalem rationem reperiri. Omnis agens agit propter finem, & in eum amore, non odio fertur. Sic dicimus, Reipublicæ expedit, quod delicta non remaneant impunita, *L. ita vulneratus ff. ad Legem Aquiliam.* Id, quod expedit, amamus. Delicta odio habemus, non tamen odio punimus, sed ob publicum bonum, quod assequi cupimus, in facinorosos animadvertimus. Neque tam speciale odium, quàm communis amor causa legis est.

- 4 **PRÆCEPTUM:** Legis est precipere; hinc modus legis præceptivus *Ulpiano* dicitur in fragmentis titulo de *Legatis*. Ille ibi; *Legati-*

tum est, quod legis modo, id est imperativè testamento relinquitur. Sed non hoc dumtaxat videtur esse munus legis, verum etiam vetare, permittere, punire. *L. legis virtus, inf. eod.* Attamen omnia lex præcipiendo implet, & assequitur. Hinc *Justinianus Inst. de just. et jur. §. 2.* quicquid est in lege velut præceptum complexus est dicens: Juris præcepta sunt hæc *honestè vivere, alterum non lædere, jus suum cuique tribuere.* Præcepta legum omnia, vel affirmativa, vel negativa sunt. Præcipit affirmativè, ut honestè vivamus, jus suum cuique tribuamus, negativè, ne quempiam lædamus. In iis quidem, quæ permittuntur vis præceptiva, seu imperativa non factis elucet. Sub capite tamen tribuendi jus suum, non etiam obscurè dignoscitur. Jure fiunt, quæ legis permisso fiunt, sed jus hoc præcepto legis assequimur jus suum cuique tribui præipientis. Præcipit autem lex, ut Docet *Aristo. 5. Ethic. c. 1.*, & quod fortis viri opus est, ut non deserere ordines, non fugere, non abjicere arma, ut in *L. 3. §. transfugas ff. ad L. Corneliam de Sicar. in l. 1. & 2. quando liceat sine jud. se vind.* & id, quod est temperantis, ut non committere adulterium, ut *toto tit. ad legem Jul. de adult.*, & id, quod est mansueti, ut non verberare, aut maledicere, ut *ad legem Aquilianam, & in titulo de injuriis*, interdum quod est prudentis, ut ne quis re sua male utatur, *§. ult. inst. de iis qui sunt sui, vel alieni juris.* Quicquid enim virtuti contradicit, ad injustitiam accedit aliqua ratione.

VIRORUM PRUDENTUM CONSULTUM.

- 7 Quod ait Virorum inferre videtur, ne Mulieres legem condere possint, ut hic *Bartolus, & Angelus* notat, & sequitur *Decius in l. 2. num. 36. ff. de Regul. Jur. earum fragilis est sexus l. 2. ff. ad Vell. Inst. quibus alienare non licet in principio*, cumque legis condendæ munus publicum sit, *instit. de jur. natur. §. lex*, illæque, quum à publicis muneribus remotæ sint, *L. 2. ff. de reg. jur.* videntur etiam a legibus ferendis hoc ipso submotæ. Contrarium disputat *Connanus L. 1. c. 8. nu. 4.* Ad summam iis mediis fovet mulierum causam. Primum affert exemplum Amazonum, quæ propriis legibus utebantur. Item *Cerere* tulisse leges. Addo *Solonem* in *Minervam* retulisse, quas condidit. A *Celsis* mulieres aliquando statutz sunt judices, & apud *Græcos* jus suffragii habuere. Negat verba ista *Prudentum virorum consultum* a *Papiniano* ad fœminas excludendas esse apposita, sed ut ostendat consuetum id esse, ut prudentum confi-

consilio ferantur. Validius argumentari potuit ab auctoritate *Platonis 7. de legibus*, ubi decernit mulieres non secus ac viros ipsos, ad litterarias, militaresque disciplinas admitti, & in castra, & in gymnasia recipi debere. Amplius cum nihil magis super heroicam virtutem in legislatore liceat expetere, & ejus quidem non sint mulieres expertes, nulla ratione videntur a legumlatione repellendae. Exemplo sunt *Judicæ Hæbreæ, Panthasilea Amazzonum, Camilla Volscorum, Cleopatra Ægypti Regina*, quæ illustri aliquo facinore omnes heroicam virtutem patefecerunt. Taceo *Virgines, ac Martires*, quas Theologi extollunt. Neque tamen facile a communi sententia recedendum videtur, neque ea absolutè probanda. Primum itaque si de jure *Quiritum* disputandum est, certum est, mulieres eo jure legem ferre non posse, quod moribus introductum est *L. fœminæ ff. de regulis juris*. Amplius quoad more Italico a scientiis abstinere, a legibus ferendis easdem velut minus aptas abstinere necesse est. Quod si aliquis eas *Platonis* placito in castra, & gymnasia receperit, a Senatu, & legum sanctione justè rejicere non poterit. Postremo considerandum est (quod alibi tractatum est) quatuor esse principes facultates legum ferendarum, duas intrinsecas, prudentiam, & sapientiam, duas extrinsecas potentiam, & voluntatem. Posteriores *Fœminis* tam hæreditario jure, quàm præscripta consuetudine competere possunt. Prudentia viri est, non mulieris. Sunt, & mulieri suæ virtutes, ut pudicitia. Igitur priorum facultatum non satis est compos. Quod si mulieris imperantis voluntati, & potentie prudentum virorum consultationem adjunxeris, legem esse non dubito. Mulier igitur vocata ad regnum propria potentia, & voluntate, cum aliorum sapientia, et prudentia leges ferre poterit. Ex hac etiam diffinitione colligendum est, legem injustam non esse legem, quoniam non prudentis, sed callidi viri consultatio existimanda est. Finis legum est publicum bonum, Reipublicæ conservatio, neque lex est de fine, quia de eo non est consultatio, sed de mediis dirigentibus in finem, *Arist. 3. Ethic. cap. 3. Idem tamen 3. Polyr. cap. ult.* ait de iis, quæ in consultationem veniunt, fieri non posse, ut lex feratur; sed de iis videlicet omnibus accipiendum est, quoniam ut paulo ante monet, non omnia queunt legibus comprehendi, ut *infr. eodem L. non possunt*. De omnibus igitur, quæ in consultationem veniunt, legem ferre impossibile est, sed cum de aliquo ferenda est, id veniat in consultatione, necesse est. Consultatio autem, ut mulierum esse non de-

bet, ita nec juvenum. Juvenes parere legibus, non eas ferre decet. *Plato 1. de Legibus* ait, legem optimam esse, quæ jubet; ne quis juvenum quarere audeat, recte ne, an contra leges se habeant, sed uno omnium ore, unaque voce tanquam a Diis positas servari præcipit, nec alio modo aliter pati quicquam à juvenibus excogitari. Senem autem si quid excogitarit Principibus, & aequalibus, nemine juvenum audiente, referre. Bonæ fortunæ non sapientie imputandum ait, cum juvenis auctoritate recte quædam gubernantur. Senibus contra propter ætatem, & prudentiam summa inest ad persuadendum autoritas. Iis merito idem pœnè honos habitus est, qui, & magistratibus *L. semper ff. de jur. immun.* Non igitur consultum hoc debet esse cujuslibet, & sine delectu, sed prudentum virorum. Nam ut ait *Justinianus ad portandam tantam sapientie molem non sunt idonei homines rudes L. 2. §. sed cum prospectimus. C. de veter. jur. enucl.* Summum bonum intelligere, in quod lex dirigenda est, non tam potentie, & voluntatis, quam sapientie, & prudentie est. Ideo Princeps prudentum consilio non adhibito legem temere ferre videtur. Sed cum suis oculos prudentum adjungit *Argus* efficitur. Conferunt ad id *L. humanum C. de Leg. L. 2. de orig. jur.* Exemplum *Adriani* in *L. item veniunt §. præter ff. de petit. hered.* Tum quod ait *Cicero Philip. 2. In publicis actis nihil est lege gravius, in privatis firmissimum est testamentum.* Merito virorum consultationem exposcit.

14 **DELICTORUM.** *Eguin. Baro.* pro delicto omnia facta, dicta, & scripta, quæ a bono, & æquo, atque adeo a virtute, & officio deficiunt, usurpare videtur, & in civili negotio si nos debere apparet, per sententiam, & executionem coercemur ad dandum, & ad faciendum compellimur ignorantes alioqui delictum, quod ipsa re admissum est. Suspecta mihi semper hæc interpretatio fuit. Verba enim improprie nimis accipit contra *L. non aliter ff. de leg. 3.* Neque vero delicti appellatio in jure nostro ad negotia mere civilia referri consuevit, quod si numquam relatum est, nec recipi debet *L. 1. ff. de Senat.* Tum coercionis nomen ad causas referri solet, quatenus crimen sapientes *L. ult., & L. 1. §. ult. ff. de off. ejus L. 2. ff. de jurisd. omn. jud.* Coercere aquam dixit *Ulpianus* in *L. 1. ff. de fonte* esse eandem continere sic ne diffluat, vel dilabatur. Sic coercere delicta est eadem pœna continere, ne diffluant, & dilabantur, unde confurgat inæqualitas, quæ nihil aliud est, quam iniquitas. Est igitur ipsum inæquale intra æqualitatis cancellos

15. cancellos comprimere. Queri potest, an lex omnia delicta coerceat. Et quidem cives bonos efficere cupit, *L. 1. ff. de just. & jur.* id assequi nequit, si in aliquo vitiosos esse permittat: contra tamen est, nam & cogitationis nulla poena, *lege cogitationes ff. de pœn.* & meretrices sui corporis quæstum publicè facientes tolerantur, & alia quædam minimè cohibentur, quæ per Divinam Providentiam vindicantur. Igitur leges humanæ non omnia, sed ea potissimum flagitia, sceleraque prohibent, quæ reipublicæ quietem, pacemque perturbant, & jus tertii lædunt aliquo modo. Ad argumentum respondeo, id legem gradatim efficere, ut ulterius postea sua sponte progrediantur. Est autem coercitio effectus legis, po-
16 tius quàm lex. Sed consuevere Jurisconsulti in definitionibus etiam tradendis a causis ad effectus divertere; satis enim habent rem ita demonstrare, ut omnis tollatur æquivocatio. Ideo servitus diffinitur, ut sit constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur *Inst. de jur. person. §. servitus L. liberta, §. servitus ff. de stat. homin.* cum tamen non constitutio sit, sed a constitutione proficiatur. Sic ab effectu diffinit *Grat. in c. jus gentium dist. 1.* inquiring: *Jus gentium est sedium occupatio, edificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes &c.* hæc tamen sunt effectus juris, non jus. Ita *Ulpianus in L. 1. ff. Depos. Depositum est, quod custodiendum alicui datum est, contractum diffinit ex re, quæ in contractum deducitur.*

QUÆ SPONTE, VEL IGNORANTIA. Vide-

17 tur quilibet ignoranter delinquere, quoniam juxta illud Horatianum *decipitur specie recti, & errantis nullus est consensus L. 2. ff. de judic.* Et voluntas quidem fertur in bonum verum, sed hoc absolutè quidem, ut *Arist.* placet *tertio Est. cap. 4.* Sed ignorantia multiplex, alia ejus, quod expedit, & conducit, alia universalis, utraque ignoratio non involuntarii causa est, sed pravitatis spontaneæ, cum ob eam homines vituperentur, *idem lib. 3. c. 1.* Alioqui nemo sponte improbus esset, quod est falsum, ut per eundem *d. L. c. 5.* Alia est ignorantia particularium, & circumstantiarum, eaque neque semper excusat, neque semper coerceatur. Sponte autem fieri videtur ex ejusdem sententia cujus principium est, in eo, qui agit particularia, cognoscente, in quibus actio consistit. Ex iis verò, qui ignorantia delinquant, quidam delinquant invitati, quidam ignorantes, non tamen iavitati. Invitati simul ac ignorantes sunt in ea actione, quæ dolorem,

ac poenitentiam affert. Qui enim factum minimè ægre fert, neque invitatus, cum non doleat, neque sponte, quod ignoravit, egit, & hic dicitur non sponte, sed ignoranter agere, & ad hanc forte ignorantiam respexit *Papinianus*, quæ punibilis est. Coerceri meritò voluit ignorantes, non autem invitatos. Invitati enim, neque delinquant, neque quisquam invitatus redditur injustus, quia neque invitatus justus efficitur. Legis ergo est coercere spontaneos, & ignorantes, delinquentes, & ignorantes non omnes, sed eos, qui non sunt invitati, cujusmodi censentur, qui non ægre ferunt, quod egerunt, qui sibi suæ ignorantie causam suppeditarunt, qui per negligentiam ignorantes
20 sunt. Ita *Arist. c. 1. d. lib. 3.* Nam, & qui de facili potuit fieri certior, pro sciente habetur *L. si duo, & ibi Gloss. ff. de acqui. heredit. Dec. in L. quandiu num. 13. C. qui admitti Aymon cons. 225. num. 4.* Quæstiones quædam excitantur a nostris, quæ minus ad legislatorem pertinent. Ea præsentis est indaginis, an valeat statutum, ne ignorantia possit allegari. *Bald. num. 6.* ait valere per *L. divus ff. de fals. ibi, & ne vel bis venia detur, qui se ignorasse edicti severitatem prætendant.* Sed ego contra; nam, & in ea specie ob solam ignorantiam parcitur militibus *L. quod adhibitus C. de iis, qui sibi adscrib. & in L. divus*, non tam prohibitionem edicti, quam ejus severitatem, ignorare prætendebant, & ita loquitur de ignorantia poenæ non prohibitionis. Qui ergo peccat in legem; tenetur, etiam si poenas legis ignoret, nam facit contra legem, statuere autem ne ignorantia excuset, vel allegari queat, est discernere aliquando eum, qui invite agit, delinquere, & ita aliquem invitatum improbum fieri, quod est absurdum, & ab omni debet abesse. Sic ergo e-
22 rit temperandum tale statutum, ne ignorantie allegatio admittatur, quasi in omnibus præsumptionem scientie inducat, nisi in continenti offeratur probatio justa sensum *Gloss. in L. 3. C. de iis, qui sibi adscri.* Alioquin nec valere poterit velut injustum, nec judicens, aliter interpretari, aut observare debet. Ex quibus constat, & si clausula decreti irritantis soleat ligare ignorantes *C. si eo tempore, & ibi Gloss. de elect. in 6.* nam in hoc æquiparatur sententia *c. 1. v. adjiciebantur de concess. præben. in 6.* eam nihil ultra operari, quam quoddam irritum sit, quod in contrarium fit, etiam si fiat ab ignorante, non tamen ut is puniri possit, quia fecerit contra legem, nam a poena rectè excusatur propter ignorantiam, quoniam ea, cum faciat illum esse sine culpa, operatur etiam ut esse debeat sine poena, *c. si beneficia,*
&

Sibi glos. de preb. in 6. ubi etiam notat Ansb. 2. not. Felyn. in c. 2. n. 7. de const.

COMMUNIS REIPUBLICÆ SPONSIO. Est quædam sponsio civium inter se, quæ curat eos bonos efficere, non tamen efficit. Et qua ratione, qui pro *regua* spondent, vel de non offendendo, non tamen iustum faciunt pro quo spondent, sed fracta fide pecunia emendant injuriam, ita lex coercet injustos datis judiciis *Baro* hinc, & communis est sponsio, sicut & commune præceptum. Neque enim lex erit, nisi liget omnes, neque ligabit omnes, nisi omnes spondeant. Leges sub Rege late ex lege regia hanc sponsonem continent, qua populus transferens omnem in Regem potestatem, etiam spondit se leges ab eo ferendas servaturum §. *sed quod Principi Inst. de jur. natur. gent. & Civil.* Ante quidem lex erat, quod populus Romanus Senatorio Magistratu interrogante veluti Consule constituebat, ea constitutio communem omnium sponsonem continebat. Hanc *Baldus* [ut adnotavi] formam legis censet, & profecto nihil aliud est præter legem, quod hac sponsonem constat.

In L. 2.

- 1 *Diffinitio legis ex Demosthene Oratoria est.*
- 2 *Lex an sit posita iustis.*
- 3 *Princeps legibus solutus est.*
- 4 *Quod verum est coercitive, non directive ex sententia Divi Thomæ.*
- 5 *An lex humana obliget in foro conscientie.*
- 6 *Leges humana sepe vitiose.*
- 7 *Opinio affirmativa, quod lex obliget, comprobatur.*
- 8 *Et obligat Principem.*
- 9 *Varia recensentur, ob quæ legi obediendum est.*
- 10 *Ignorantia pro improbitate a Platone usurpata.*
- 11 *Ratio maxime significat majoritatem rationis.*
- 12 *Animalia bruta juris expertia, non tantum rationis.*
- 13 *Non voluntarium quasi ignoratum, non quasi invitum usurpatur in hac lege.*
- 14 *Districtuales an subjiciantur legibus civitatis.*
Et an alieni territorii gentes.
- 15 *Legem, non hominem dominari oportet.*
- 16 *Legem rerum divinarum reginam esse, quomodo accipiendum.*
- 17 *Malos, & bonos subjici legi, diversa tamen ratione.*
- 18 *Regule diffinitio ex Accursio.*
- 19 *Alia ejusdem diffinitio secundum acceptionem diversam, sed huic legi magis congruentem.*

20 *Accursij error de animali natura civili.*

21 *Civilis disciplina arti medica proportione respondet.*

22 *Chryssippi diffinitio, & civilem, & naturalem legem comprehendit.*

L. II. Martianus lib. 1. Institutio- num.

NAM & Demosthenes orator sic definit: *Lex est, cui omnes homines decet obedire, cum propter multa, & varia, tum maxime, quia omnis lex est inventio quadam, & donum Dei: decretum autem hominum sapientum: correctio autem voluntariorum, & non voluntariorum peccatorum: civitatis autem compositio communis, secundum quam omnes decet vivere, qui in civitate sunt. Sed & Philosophus summus Stoica Sapientia Chryssippus sic incipit librum, quem fecit: lex est omnium divinarum, & humanarum rerum regina, oportet autem eam etiam præsidere, & bonis, & malis, & principem, & ducem esse, & secundum hoc regulam iustorum, & iniustorum, & eorum, quæ natura civilia sunt animantia, præceptrix quidem faciendorum, prohibetrix autem non faciendorum.*

Definitio hæc Demosthenis, ut *Egu. Baro* ait, verè oratoria est, in quam ornandæ rei gratia multa conjecit ad explicandam vim legis usquequaque necessaria. Sed utile est populo exhiberi legem tanquam aliquid sanctum, & prope divinum, ut quidquid adversus legem sit, id adversus fas, & religionem esse intelligatur. Hæc, vel similia ut vera sunt, sic quoque ad persuadendum videntur aptissima. Demosthenis historiam ornatè admodum *Corasius* retulit.

CUI OMNES HOMINES OBEDIRE DECET.
Hinc duo licet adnotare. Alterum, quod homines

mjnes omnes, alterum, quod solos homines decet obedire: quo argumento excluduntur animalia rationis expertia. Ex primo, quod & inferius apparebit, consequitur, leges justis, & injustis hominibus positas esse, oportet enim, ut infra hac ipsa lege, eam prælidere bonis, & malis. At justis non videtur esse lex posita, ut scribit Paulus ad *Tbi. Epi.*

1. Verum illud intelligi debet, ut justus non subjiatur legi coactus, sed sua sponte. Decet igitur omnes obedire, & justis quidem voluntarie obediunt, improbi autem coguntur obedire.

3. Sed amplius Princeps legibus solutus est *L. Princeps infra eodem*, ergo non omnes, & quidem universalis affirmativa in uno falsa, in totum vitatur, *L. si is, qui ducenta §. 1. ff. de reb. dub.* Respondeo, Principem velle nihilominus vivere sub lege, *L. digna vox C. de legibus. Salyc.* & alii ibi dicunt de honestate, & non de necessitate teneri. *Divus Thomas super pr. 2. q. 96. art. 5.* distinguens ait, Principem coactivè non subjici legi, quia supra legem est, sed directivè subjectum esse. Quatenus lex regula quædam est, dirigit, & non potest Princeps hanc vim legis directivam non sentire, & quamquam non sit reus violationis legis, non servando illam, est tamen reus violati juris naturalis, secundum quod quælibet pars suo toto respondere debet, & ideo videri potest subjectus in foro poli, jure cujus audit iustus repugnare conscientiam. Quod eatenus verum esse poterit, quatenus lex humana obliget in foro conscientie, de quo dubitari potest;

5. Primum quia inferior in superiorem imperium non habet, cum neque par habeat in parem, *L. ille a quo §. tempestivum ff. ad Trebellian.*; ergo lex humana non poterit de conscientia judicium statuere, quonia n ejus judicium divinum est. Secundo hæc leges humane sæpius vitium continent *L. maximum vitium C. de lib. præc.* sæpè duræ sunt, *L. prospexit ff. qui, & a quibus*, sæpè invidiæ, & inhumane, *inst. de leg. Fus. Canin.* Aliquando captiosæ *§. sed quia, inst. de fideicom. heredis.* quæ certè in foro conscientie, quod malum omne abhorret, ligare non queunt. Contrarium sentit hic *Martianus*, dum ait, quod ei omnes homines decet obedire. Confirmatur hoc argumento, quod cum lex recta ratio sit, & eatenus lex, quatenus rectitudine rationis informatur, non potest quis a lege recedere, quin & idem a rectitudine rationis recedat, & rationis distamine contempto in obliquum flectatur, & ideo hujus saltem culpæ reum esse oporteat. Sed apertius probatur secundum illud *Proverb. 3. per me reges regnant, & legum conditores justa decernunt.* Ex quo solvitur secundum argumentum, quod cum lex injusta, ne lex quæ-

dem sit, dum dicimus, legem humanam obligare in foro conscientie, dicimus legem justam, quæ derivatur a lege Eterna, quo ordine libro singulari ad hunc titulum explicatum est, & quatenus ab ea derivatur, ducit ab eadem vim hanc obligandi in foro conscientie. Ad primum responderi potest juxta illud *Ap. postoli ad Romanos, Omnis potestas humana a Deo est.* Quamobrem *Justinianus inst. in prem. in §. 1. & in §. cumque hoc*, & alibi sæpè omnia retulit in Deum, & ideo qui potestati resistit justè dominantis, & imperantis, Dei ordinationi videtur adversari, quo nomine reus est in conscientia sua. Tum etiam ex *Martiano* hic respondere possumus, quod quatenus omnis lex est inventio quædam, & donum Dei, hoc etiam nomine obligat in foro prædicto. Quia ratione neque Principi eam negligere fas est, quoniam ejusdem legis ab æterna derivationi saltem subicitur quoquo modo, ut eam vim sine culpa non queat effugere. Sed & de eadem re plura dicemus infra in *L. princeps* velut congruentiori loco.

CUM PROPTER MULTA, & VARIA. Multa sunt, quoniam verò omnia consonant, nec mirum est, si multa sint, quæ ad id impellant, nam ad multa bonum est obedire legi.

9. Varia ex diversis respectibus oriuntur; primum quia, cum lex præceptum commune sit, ut *L. proxima*, frustra præciperet, si nullus obediret, ea propter *Arist. lib. 4. Polit. c. 3.* inquit: *habere autem leges bonas, non id est, si rectè posite sint, nec eis pareatur.* Itaque una rectè legum institutio putanda est legibus parere, altera, ut rectè sint leges positæ, quibus parere oporteat, & cum sponso totius reipublicæ sit, turpe est, & flagitiosum fidem fallere, *L. 1. ff. de constit. pec.* Accedat, quod cum lex prælecta sit, ut ait *Arist. 1. Reth. nocere, & flagitium committere contra legem, vitium, & incontinentia est*, tum nulla daretur distinctio bene, aut male vivendi, & si quisque suo viveret arbitrio, & ut ait *Plato 4. de legibus*, facile civitates omnes lascivia, & injustitia replerentur. Denique lex, ut *Tullius probat 3. de legibus*, imperium quoddam est, sine quo, nec domus ulla, nec Civitas, nec gens, nec hominum universum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest, ut meritò idem *Plato 3. de legibus* non parere perniciosissimam ignorantiam esse, quæ certo te eo loci nihil aliud *Platoni* est, quam improbitas ipsa.

TUM MAXIMÈ. Maximè legi obediendum est, quia omnis lex est inventio quædam, & donum Dei. Dicitio ejusmodi majoritatem rationis

tionis significat *glo. in l. illud ff. ad leg. Aquiliam*. Major ratio est finalis non impulsiva, quoniam magis illa urget, quam ista, nam hæc remota est, illa vero proxima; *Bartolus in l. demonstratio §. quod autem ff. de cond. & demonst.* Hæc igitur ratio cæteris multis, ac variis potior erit. Ob id animalia bruta eximuntur a notione juris etiam naturalis contra *Ulpiani placitum in l. 1. §. hujus studii sup. de just. & jur. & Justin. inst. de jur. nat. gen. & civ.* quoniam ut ait *Tullius 1. de legibus*, ex tot generibus nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. Qui autem legem præesse jubent, videntur jubere Deum præesse, & leges. *Arist. lib. 3. Poly. cap. 12.* Inventionem Dei esse probarunt legumlatores omnes. Nam *Mercurius Termaximus*, qui *Ægyptiis* leges tradidit, eas in *Mercurium*, *Minos*, qui *Cretensibus*, in *Jovem*, *Diagonem*, & *Solonem* in *Minervam* retulere, *Charondas*, qui *Carthaginensibus*, a *Saturno* accepisse fatetur. *Plato* nunc *Jovi*, nunc *Apollini* acceptas ferre videtur. Quas relationes nemo quasi penitus fabulosas contempserit; legislatori opus est sapientia, & huic adjuncta est contemplatio; amplius indiget justitia, potestate, eloquentia. Hæc per *Minervam*, *Saturnum*, *Apollinem*, *Jovem*, *Mercurium* significantur. *Moses*, qui *Judeis* leges dedit, in Deum verum retulit, qui velut *Maximus*, & *Optimus* nobis hæc omnia præstat. In quem non relata lex similis erit, ut aliquando *Firminus* dixit de vero cultu c. 9. humano corpori caput non habenti, in quo tametsi membra omnia locis suis consent, & figura, & habitudine, tamen quoniam deest id, quod est omnium principale, & vita, & omni sensu caret. Hac ipsa ratione quis merito nos *Sacerdotes juris* appellat authore *Ulpiano in l. 1. ff. de just. & jur.* Custodimus etenim id, quod verè donum Dei est.

DECRETUM HOMINUM SAPIENTUM.

Tum etiam virorum prudentum consultum dicta lex est, si jungimus hæc duo, quod ante dixi, assequi videmur sapientiam, & prudentiam principes facultates legi insitas esse.

VOLUNTARIORUM, & non voluntariorum peccatorum correctio lex dicitur, quemadmodum coercitio eorum, qui sponte, vel ignorantia delinquant. Non voluntarium hic quasi ignoratum, non quasi invitum, velut medium inter voluntarium, & injustum ponitur,

CIVITATIS autem compositio communis. Compositio lex, dum ligat, ligat enim omnes, col-

que dum ligat sub se simul etiam ponit; quatenus est sponso totius *Reipublicæ*, ejusdem etiam est compositio.

QUI IN CIVITATE SUNT. An eos, qui sunt extra civitatem, decet non vivere secundum leges, vel indecorum non est ita non vivere? *Districuales* etiam secundum hanc legem vivere debent, quasi pars civitatis ejusdem territorium usurpatur, est enim Civitati connexum, & de connexis idem est iudicium *L. cum actum ver. planè ff. de nego. gesto.* & tamquam connexi districuales in civitate videntur esse, & ita cessat objectio. Simul vero consequitur ut *Corasius* notat, eos, qui sunt extra territorium, quia nullo modo in Civitate sunt, ejusdem legibus non alligari *l. 1. ff. de tut. & cur.*

STOICÆ SAPIENTIÆ. Latè admodum de Stoicis, & eorum sapientia tractat *Corasius*, ad quem alios refero.

LEX EST. Hæc *Chrysippi* definitio significat legem, non hominem dominari oportere, quatenus legem reginam esse ait, ea quidem regit, non regitur ab homine; citoque peritura illa civitas est, quæ sibi subiicit legem, non autem se subiicit legi. Regimen hoc ad vim directivam referendum est, quo nomine obligat in foro soli. Sed quomodo lex est rerum divinarum regina? Si de lege ipsi Deo cœterna *Chrysippus* intellexisset, quæ ratio quædam est Divinæ Sapientiæ moventis omnia ad suum finem, id verum esset absolute, quasi legem illam diffinisset, unde cæteræ derivantur omnes. Alioquin rerum divinarum interpretari fas erit, id est ad divina pertinentium. Quomodo enim deceat hominem se habere tam in divinis, quam in humanis, reginam lex imperat. Ideo erga Deum Religio a lege est *L. 2. ff. de justitia, & jure.* Sic multa civili lege prodita sunt, quæ res divinas attingunt, ut in *tit. C. de Sum. Trinitat. de sacros. Ecclesiis. De Epis. & cler. de here. & Manich.*

BONIS, ET MALIS. Mali quidem subiciuntur legi, ut coactum cogenti, boni non hoc modo, ipsi enim sibi sunt lex. Sed ut regulatum subiicitur suæ regulæ. Lex autem dum utrisque præest secundum justitiam distributivam pœnas, præmiaque decernit, *Accursius* hic. Sed & officia commutativæ justitiæ etiam adimplet, sic itaque præest, ut justitiam omnem tueatur, dum pacta, conventiones, & ita denique commercia omnia fovet. Præest ergo in hominibus, non in præmiis, pœnisve dumtaxat; Sic legislatorem omnibus præesse oportet

portet, quod significat *Justi. Auth. de hered. & falc. in princ.* inquit: *occupatis nobis circa totius Reipublice curas.* Rectè totius inquit, quia partem agnoscere, partem deserere, est scindere actum contra naturam, *L. jus nostrum ff. de regul. jur.* Et publicæ, & privatæ utilitatis rationem habere oportet in legibus condendis *L. 1. §. hujus ff. de just. & jur. & rei militaris*, & totius disciplinæ civilis, *inst. in præmio*, & ita omnibus præesse.

DUCEM, quia ducit ad bonum, *Accursius* hic; Est autem hoc bonum commune, quod in summum bonum dirigitur.

18 REGULAM ESSE. Quatenus *Accursius* regulam diffinit esse compendiosam doctrinam, vel unius casus, vel plurium, in quibus eadem ratio vertitur, vel accipit pro eo, quod rem, quæ est, breviter enarret, *L. 1. ff. de regul. jur.* minus rectè *Chrysippi* mentem videtur accipere. Rectius ex *cap. regula dist. 3.*

19 regula dicitur hic, quæ rectè ducat, nec aliquem aliorum trahat, vel quasi regat, & normam rectè, beneque vivendi præbeat, & distortum, pravumque corrigat, & emendet, & hoc sensu regula nunquam fallit, sed est lex quædam absoluta, quæ suas exceptiones includit, ut *ibi gloss.* Superiori modo regula ex jure descendit, & ex jure, quod est, regula fit *d. l. 1.* Posteriori autem ex regula ejusmodi, quasi lege quadam absoluta aliæ leges desumuntur. Sic *Tullius 1. de legibus* dum ait: *Ea est enim natura vis, ea mens, ratioque prudentis, juris atque injuria regula eodem sensu nomen hoc usurpat.*

INJUSTORUM. Sic ipsa jurisprudentia est justis, atque injustis scientia, illud, ut custodiri faciat, hoc nosse debet, ut quatenus possit, emendet, sive puniat.

NATURA CIVILIS sunt. Notat *Accursius*, & **20** malè duas hic species contrarias significari, aut cœquales, naturale, & civile. At *Chrysippus* aliud sentit, videlicet, hominem natura esse animal civile sociabile, hinc solus mundi civis nuncupari meretur, cum solus civilis disciplinæ sit compos. Videtur autem, id esse naturale in homine, quod omnibus accidit, multoque magis, quod solis hominibus accidit.

21 Civilis scientia proportionem quadam arti medicæ respondet, hæc corporis ægri, illa animi curam suscipiunt, & medelas afferunt. Ut igitur solus homo animi morbis affici valet, ita solus civilis scientiæ notione, ac medicina restitui potest. Actiones prout a virtute vitiiisque prodire queunt, ad civilem inspectionem perti-

nent. Hæc verò a solis hominibus prodire possunt. Lex merito civilium dumtaxat animalium est regula. Quod sequitur, vim præceptivam significat superius explicatam. Sed præter reundum non est, hanc *Chrysippi* diffinitionem civilem simul, & naturalem legem comprehendere, & quod ex utraque confurgit absolutum, atque perfectum. Illam verò *Demothenis* magis ad civilem legem esse referendam.

In L. 3.

- 1 An iis quatuor legibus sequentibus aliqua inculcatio, vel superfluum insit.
- 2 In jure nihil debet esse superfluum.
- 3 Superfluum quid sit.
- 4 Duo sunt Pomponii pronunciata in hac lege:
- 5 Inopinatum quare non sit lex.
- 6 Quæ accidunt ut plurimum, redolent naturam universalium.
- 7 In justo, & injusto constituendis maxima differentia, maximus item error.

L. III. Pomponius lib. 25. Ad Sabinum.

JURA constitui oportet, ut dicit Theophrastus in iis, quæ ut plurimum accidunt, non quæ inopinatè.

JURA. Diffinita lege, ejusdem constituendæ loci, & argumenta proponuntur, ad quæ potissimum legumlatore respiciendum est. Sunt qui putent hanc cum legibus sequentibus inculcatam esse, & in iis quatuor legibus ejusdem rei supervacaneam quandam contineri repetitionem. Mihi contrarium affirmare verius, & honestius videtur. Nam *Justinianus* decrevit nihil adjici superfluum *L. uni §. quibus C. de novo Cod. faciendo*, ex quo deimit *Bartolus* in *L. si constante num. 6. ff. solut. matrim.* quod in jure nostro nihil debet esse superfluum, cumque ea superflua censenda sint, quorum exprimendorum nulla est nec ratio, nec utilitas, & ut *Fabio* placet *lib. 3. cap. 3.*; *Verbum omne, quod neque intellectum adjuvat, neque ornatum, vitiosum dici solet.* Planè ex ipsis commentariis liquido constabit, *Pomponium, Celsum, & Paulum* idem certè sentire, sed circa idem non eadem, sed plane diversa pronunciare. Duo sunt *Pomponii* pronunciata, alterum affirmativum, nempe jure constitui in iis, quæ ut plurimum accidunt, alterum negativum, id est minime constitui in iis, quæ inopinatè eveniunt. Primi capitis ratio multiplex afferri potest. Prima sumitur

ex

ex fine legis, quem commune bonum esse libro singulari ad hunc titulum explicatum est. Hoc autem refertur ad omnes, non ad singulos. Alia sumi potest, quo lex magis sit certa nam cum de singularibus nulla sit scientia.

6 quæ ut plurimum accidunt, redolent naturam universalium aliquo modo cum universale sit, quod in pluribus predicari natum est *Arist. lib. 1. de interpr. c. 5. & ideo idem lib. 5. Ethic. c. 10.* affirmat, quod hinc tradit *Pomponius* dicens, *lex id sumit, quod ut plurimum fit.* Nam hac ratione in universum edicitur. Etenim legislatoris iudicium, ut *1. Retb. c. 1.* idem explicat, *non de singulis, nec de presentibus, sed de universalibus, & de futuris est.* Profecto quæ ut plurimum contingunt, pro universalibus accipit eo loci, quod ex iis lex constituatur universalis. Hinc inter argumenta topica illud non immerito relatum est, quod sumitur a communiter accidentibus, de quo dicemus in *l. nam ad ea.* Rursum sancitur lex ut longo tempore duret; nam quæ brevi labuntur intervallo, contemptum pariunt legislatoris. Neque vero perpetua lex esse potest, nisi in iis constituatur, quæ communiter accidere solent, Dormirent enim leges casibus inopinatis positæ, & eorum contingentiam expectantes obsolescerent. Amplius cum regula sit ut *L. præced.* mensura quædam humanarum actionum, regula, & mensura; non sunt pro singularibus, sed quæque regula, vel mensura plurimorum debet esse regula vel mensura, non unius tantum. Ut vero constituamus id, quod ut plurimum solet accidere, non tantum præsentis, sed præteriti, & futuri temporis oportet habere rationem, non *Pauli, & Semproni,* sed universalium, tunc enim in communi lex lata videbitur, cum multis casibus, multisque personis, & earum qualitatibus, tum & multis temporibus poterit inservire. Alioquin neque commune preceptum lex esset. Alterum caput hujus legis rejicit rationem eorum, quæ inopinato eveniunt. Et quidem justum & injustum, de quibus legislator considerat, tantam differentiam, tantumque errorem in se habent, ut ait *Aristoteles 1. Ethic. c. 3.* ut magis lege, quam natura consistant, ac ideo tanquam positiva plurimum ab opinione dependent, & idem *lib. 1. Elenc. c. 12.* opinionem multitudinis legem esse dixit. Quo fit, ut sit præter omnem rationem, ut opinari debeat legislator id, quod est inopinabile. Merito etiam si *Lazarus* resurrexerit, nulla lex sancitur de mortuis ex miraculo resurgentibus, neque casus *Lazari* quenquam Legislatorem movere debuit, quoniam non tam rarus, quam etiam inopinatus dici potuit. Et quia semel accide-

rit, non tamen opinatur, quod iterum accidat. Inopinabilia enim secundum naturam cogitare non possumus *glos. in §. & hæc dicimus Auth. ut qui oblig. se hab. res min.* Quare de aqua pluvia arcenda prætor dixit non de lacte, sanguine, carne, & lapidum pluviis, quamvis hæc omnia è cælo cecidisse memoria hominum extet; ut ex *Plinio lib. 1. cap. 55. & 58.* *Corasius* deducit.

In L. 4.

- 1 Inopinatum distinguitur ab eo, quod uno aliquo casu potest accidere.
- 2 Dubitatur an de singulis possit fieri lex.
- 3 Regulariter ex casu singulari non insertur ad universale bonum.
- 4 *L. sed, & si, §. ult. ff. de judiciis declaratur.*
- 5 *Bartoli error ad eam l. reprehenditur.*
- 6 *Si sciri posset, quid futurum esset, sequeremur, quod certius esset; non quod frequentius.*
- 7 *L. si major, C. de leg. hered. expenditur.*
- 8 *Socc. cons. 126. vol. 3. declaratur.*
- 9 *Differt, an lex feratur in formam legis, vel quod emanans in formam rescripti transeat in legem.*
- 10 *Casus singulares ad judicem pertinent.*
- 11 *§. Insula, Inst. de rerum divisione declaratur.*
- 12 *Christoph. Port. & Decii ad eum §. sententia refellitur,*
- 13 *Celsus hic non loquitur de iis, quæ ex miraculo accidunt.*

L. III. Celsus, Libro 5. Digestorum.

EX iis, quæ fortè uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur.

EX IIS. Aliud est inopinatum, aliud est, quod fortè uno aliquo casu potest accidere. Legislator poterit opinari de hoc non, de illo. Amplius *Pomponius* inopinata rejicit tanquam præterita. Quia tanquam futura non poterit de iis opinari. Veluti stante *Lazari* resurrectione, an legislator in futurum constitueret legem super ejusmodi casu, si denuo contingeret. Contingit præter opinionem, adeo nec opinetur, quod iterum contingat. At *Celsus* revocat legislatorem, non ab inopinatis, sed aliis

- liis, quæ uno aliquo casu accidere queunt. Ex iis, quæ se offerunt Legislatori, quædam videt ut plurimum accidere posse, quædam uno aliquo casu, quum tamen nullum horum sit inopinatum. Liquent ex *Pomponio* duo, & ad ea, quæ ut plurimum eveniunt respicere debere & minime debere ad ea, quæ inopinato; de iis, quæ uno aliquo casu accidere possunt, non liquet adhuc, nisi quis colligat ab oppositis rationem aliquo modo. Nam & contingens ut plurimum, & contingens ut raro, sunt aliquo modo opposita.
- 2 Sed refragari videbantur, & Philosophorum placita, & jurisconsultorum exempla. Nam *Arist.* 5. *Ethyc.* c. 7. ait, & de singulis sanciri legem, ut Braxidæ sacra facere. Si de singulis; ergo & de iis, quæ uno aliquo casu accidunt, sed leges possunt in gratiam singularis personæ ferri, ut sunt leges festorum, quæ in honorem Sacræ Virginis, aliorumque Sanctorum habentur, nam istæ etiam in communi omni populo indicuntur, & in summum bonum tendunt prævio religionis cultu. Hinc infero etiam in singulari casu, si possit boni publici rationem continere, legem ferendam esse. Verum, quia regulariter non ita se habet,
  - 3 ut ex singulari casu inferamus ad universale bonum, ideo regulare etiam erit, ne in iis, quæ uno aliquo casu accidunt, feratur lex, ne remotior sit ab eo, in quem instituitur finem. Objicit *Accursius* varia juris exempla. Primum de *l. sed & si §. ult. ff. de judic.* Ubi cum frequentius accidat, mulieres prægnantes unum parere, & uno aliquo casu accidat, ut aliqua tres pariat filios, agitur ad quartam, quasi tres nasci potuerint. Cujus rei *Sabinus*, & *Cassius* eam subjiciunt rationem, quod rerum natura intuenda minimè sit, sed tantum inscitia nostra aspici debeat. Notat ibi
  - 5 *Bartolus*, & male, quod in ventre in dubio tres esse præsumuntur, quasi hoc præsumere audeat Jurisconsultus, quod se ignorare fatetur. Aut aliquod ita præsumendi sibi possit argumentum occurrere, cum a communiter accidentibus, unum dumtaxat nasciturum esse præsumere deberet. Sed illa potius, quam lex, est quædam suspensio legis, quoniam aliquot mensium dilatio Filio nocitura non sit, qua expectata certum sibi jus statuet ex partu. Et nisi tempus partus expectari non sine magno incommodo posset, sequeretur lex, quod esset frequentius, cum possit expectare, suspendit, seu revocabiliter disponit, ut partu adveniente sequatur, quod est certius. Hinc adnotare licet, si breve temporis spatium possit ostendere quid accidet, an quod frequentius, an quod raro, utilius esse expectare, quod erit certum, alioquin amplectemur, quod
- est frequentius. Et sane si quis attente legat *Paulum* in *l. antiqui ff. si pars hereditatis petatur*, cognoscet, hanc suspensionem quandam esse, ut libero ventri in tempus nascendi jura integra servarentur. In ipsa tamen suspensione cum & Authores tradidissent, & septenos aliquando natos, non tamen Jurisprudentes id sequuti sunt, quod rarum ita esset, ut id quod fieri non raro admodum possit intuerentur. Lex tamen ipsa est de eo, quod frequenter accidit, licet respiciat
- 7 id, quod est rarum. Secundo objicitur *l. si major Cod. de legit. hered.* ibi Imperator edidit legem circa mulierem quinquagenariam, quæ partum ediderit, cum tamen, & mirabilem partum, & casum de raro contingentibus esse fateatur, & ideo recte *Socinus consi. 126. vol. 3.* respondit non obesse cogitationem filiorum habenti uxorem quinquagenariam, ut amittat beneficium *l. si unquam C. de revocam. donat.* quoniam cæteris circumscriptis, videtur donasse desperando. Sed multum interest, quomodo cogitaverit, neque absolute illius sententia tenenda est, sed quando cogitat cum desperatione, quia probabilis est desperatio, Redeo ad
  - 9 objectum, multum interest an lex feratur in formam legis, vel quod emanans per viam rescripti transeat in legem. Lex in formam hoc pacto ferri consuevit. *Qui cadem feceris capite plectatur Magistratus non precio creentur Judicia Judices ne precio vendant*, vel ut in *12. tabulis*. At cum rescribit Princeps ad aliquorum controversiam, & petitionem quasi judex lites dirimit, & vim habet rei judicæ, quod rescribit. Quia tamen idem Legislator est, ideo res judicata a Principe lex
  - 10 est, sed cum casus singulares, & præsentés ad judicem pertineant, vel senatorem, universales verò, & futuri ad Legislatorem, ut per *Aristotelem* 1. *Rbetor. cap. 1.* aditur Princeps in ea re tanquam judex, ejus tamen sententia transit in legem; quoniam vult ob futuros casus legem esse, sed ut quæstionem dirimit præteritam, sententia magis est. Conclusio legis huius pertinet ad leges, quæ conduntur ut leges, non ad rescripta, quæ in legem transeunt, quoniam hæc emanant sæpè numero super rebus
  - 11 singularibus. Tertio objicit *§. insula inslit. de rerum divis*, ubi *Justinianus* statuit legem de insula in mari nata, cum tamen raro nasci fateatur, & ita de eo legem condit, quod raro accidit. Sed ea lex non est propter id, quod est rarum, sed propter id, quod est frequens, quia licet insulæ raro nascantur, quoniam tamen natæ perpetuo durant, accidit super natis sæpè dubitari: Utrumque tamen
  - 12 objectum *Christoph. Port. in d. §. insula*,

Doc. in l. ea, quæ raro ff. de regul. jur. alia ratione tollunt, nempe distinguunt, an contingat naturaliter id quod est rarum, an ex miraculo, primo modo continetur sub lege d. l. si major, & d. §. insula, secundo non ita. Sed iis obstat, quod septenos nasci naturale est, nec tamen lex illa suspensiva amplexa est, hoc rarum d. l. antiqui, Et quinquagenariam parere ex natura est, & tamen Rescripto Imperatoris opus fuit, dubitantibus Antiquis, ne sub lege contineretur, sed ut frequenti lege ostendam ad iudicem pertinent casus raro contingentes, quasi præter legem, ut eorum traditio recipi non queat. simile est, ut in negociis contrahendis non temere ea, quæ raro accidunt, computentur, d. l. ea, quæ raro ff. de regul. jur. Plura hic post Accursium circa Lazari resurrectionem nostrates inquirent, sed proprium est Jureconsulti, non Legislatoris in singulari specie de jure respondere, ut ex Arist. 1. Rhet. probavi. Merito ad rem præsentem non pertinent. Congruentius in lege præcedenti poterant inquirere, quæ removet inopinata.

13 ACCIDERE, Accursius miraculosè interpretatur, ego de his, quæ naturaliter, licet raro, non de iis, quæ ex miraculo contingunt, legem hanc accipiendam puto, ut distinguatur a superiori.

In L. 5.

- 1 Malieribus in suscipienda filiorum tutela juramentum non deferri, qua ratione statutum?
- 2 Legislator. Medico comparatur.
- 3 Respublica sanitas, & aegritudo in quibus consistat.
- 4 Frequens, & rarum, ut extrema, & opposita considerantur.
- 5 In una quaque re exacta tractatio exigenda est, quatenus rei natura patitur.
- 6 Cum aliquid accidit præter legem, non est peccatum in lege, sed in ipsa rei natura.
- 7 Argumentum a communiter accidentibus ex hac lege desumitur.
- 8 Dicitio Potius in hac lege comparationem quandam supponit.

L. V. Idem Lib. 17. Digestorum.

NAM ad ea potius debet aptari jus, quæ frequenter, & facile, quam quæ raro accidunt.

NAM. Subiicitur ejusmodi lex, tanquam ratio præcedentis conclusionis, est autem in iis verbis implicita ratio aptitudinis cujusdam. Debet aptari jus ad ea, quæ frequenter, & facile, quasi circa eadem magis aptè jus dicatur, magis apertè propter finis assécutionem, cæterasque rationes, quas in 3. connumeravi.

- 1 Usurpat idem Justinian. dum statuit in novella. Ut sine proib. matr. matres ad tutelam filiorum admitti minimè delato juramento, quod a secundis nuptiis abstinebunt: cum etenim tale juramentum plerumque contemnerent, raroque a quibusdam servaretur, ad periculum perituri vitandum, quod frequenter, & facile incurrerent, præstari vetuit, non inspecto, quod aliquando, raro tamen observatum foret, & ait ibi in §. nam quod, Nam quod raro fit, (quod vetus sapientia docet) non observant legislatores, sed quod plerumque, & respiciunt, & mendantur. Qui locus aliam rationem non illepidam suppeditat, quod instar Medici Legislator se habeat, ut singular. ad hunc tit. libro ex Platone deduxi. Et quidem medicus ab ea portione, & cibo, quæ frequenter, & facile noceant abstinere potius curabit, quam quæ interdum minime nocitura sint permittere velit, & certe in delictis coercendis, Medicus animorum non improprie dici Legislator poterit, & dum curat malis hominibus purgare Civitatem, quod
- 3 quæta, & pacata sit Respublica, sanitas ipsius est; quod malis hominibus abundet, infirmitas, l. congruit ff. de off. præsid.
- 4 Sunt autem frequens, & rarum quasi extrema quædam invicem opposita in conspectu Legislatoris. Ità verò, se habent actiones humanæ, ut quatenus sub civili ratione ponuntur, ex iis tanquam singulis non colligatur absolutum universale, itaque subjecta materia cogit Legislatorem ad ea respicere, quæ plerumque, aut raro eveniunt, & inter hæc deliberare, cum frustra sit querere ea, quæ semper uno modo se habeant. Et Eruditi est in uno quoque genere exactam indagacionem exquirere, quatenus rei natura patitur, Arist. lib. 1. Ethyc. c. 3. Igitur Legislator sumit, quod ut plurimum fit, quia nihil tale est, quod semper ita fiat. Et si quando aliter accidat, non ignorat quidem accidere posse, & quod ideo
- 6 peccatur, sed peccatum non est in lege, neque in Legislatore, sed in ipsa rei natura. Idem Ethyc. lib. 5. cap. 10. Quod si Legislator secundum ea, quæ communiter accidere solent, legem condit, rectè etiam quisvis Jurisperitus ex iisdem ducit argumentum. Nam qua ratione nituntur leges etiam argumenta consistunt. Et hac ratione ex hac lege rectè deducunt;
- 7 quod valeat argumentum a communiter accidentibus

dentibus, ut per *Nico. Ever.* in eiusmodi loco, *Aymon. conf. 6. n. 23. conf. 40. num 2. Doctores in l. neque Natales, C. de probat. Can. in c. 1. de cler. non resid.* Et si valet hoc argumentum in legibus condendis, valere etiam debet in legibus conditis interpretandis.

- 8 **POTIUS.** Videtur *Celsus* hanc assertionem proferre, posita comparatione duorum extremorum ut in specie *Justiniani* de juramento mulieribus deferendo, quod raro servaturæ sint, frequenter periculum incurrunt, statuit super eo, quod frequenter poterit accidere, & ne jurent. Sic, si dubitaret Legislator, an utile sit universis delationem armorum concedere, aspiciet frequenter, & facile evasurum, ut rixæ, tumultus, & cedes oriantur, quod vitandum est. *d. l. congruit ff. de off. præsid.* raro autem, ut iis quispiam utatur cum moderamine inculpatæ tutelæ, quod est permixtum, *l. ut vim ff. de just. & jur.* Id ergo medetur, quod ut plurimum poterit accidere.

In L. 6.

- 1 *Consuetudo ex bino actu non inducitur.*
- 2 *Neque frequenter accidit, quod bis accidit.*
- 3 *Qui ad secundas nuptias convolat, dicitur frequentare conjugia.*
- 4 *Actus, qui raro plus, quam bis fiunt, si bis fiant, frequenter fieri videntur.*
- 5 *C. ita nos xxv. q. 2. expenditur.*
- 6 *Ex duabus vicibus in criminibus inducitur consuetudo, & qua ratione.*
- 7 *Differentia inter crimina, & negocia mere civilia.*
- 8 *Pro tertio furto fures suspendi sapienter constitutum.*
- 9 *LECTIO legis huius expenditur, an habeat contemnunt, vel prætereunt.*
- 10 *Singulares controversia subjectum Judicantium vel de jure Respondentium, non Legislatorum existimamus.*

L. VI. Paulus, Lib. 13. ad Plautium

Quoniam, ut ait *Theophrastus*, quæ semel, aut bis accidunt, contemnunt legistatores.

QUONIAM. Ideo non aptantur jura ad ea, quæ perarò accidunt, ut *Celsus* proximè dixit, quoniam quæ semel, aut bis accidunt, contemnunt Legistatores, & ita subnectunt ex *Paulo* Compilatores rationem quamdam ratio-

nis eorum, quæ tradita sunt. Hic sane locus obiciendus fore ante eorum oculos, qui vel ex bino actu consuetudinem induci affirmant, ut fere communiter tradunt in *l. de quibus, in fin. hoc tit.* ubi dicemus, vel quòd bis factum frequenter factum esse opinati sunt quorum auctor est *Accursus in §. ultimo. Authen. de defens. civi. sequitur Gloss. in cap. monasteria de vit. & honest. cleric.* Et utrobique Doctores. Cæterum pro iis obstant non nulla. Primum is frequentare conjugia dicitur, qui ad secundas convolat nuptias *c. una tantum, dist. 16. ibi quomodo autem potest esse hortator viduitatis, qui, & ipse conjugia frequentaverit.* Sed si ex universo hominum ceterum virgines, tum cælibes, tum uno conjugio contentos exceperis, horum respectu is, qui ad secundas properat nuptias, dicitur frequentare conjugia. Tum etiam quia licet, secundas, tertias, quartas, vel (si lubet) quintas nuptias celebrari contingat, rarissimum est ad has pervenire, ad ulteriores vero fere nunquam. Sed quum raro ad has perveniat, frequentat nuptias, qui secundas affectat, prout in nuptiis frequentia considerari potest. Perperam ergo colligitur in universum ex bino actu frequentiam induci. Sed actus, qui raro plus, quam bis iterantur, si bis fiant, frequenter fieri videntur, quod probat hic locus.

5 Secundò obicitur *c. ita nos xxv. q. 2. ibi geminatam antistitum eadem usum appellat & glo. not.* duas vices in criminibus inducere consuetudinem. Sed quod inquit textus, *velut usum, consuetudinemque sacrilegam declinantes* tale quid est, quasi studeat summus Pontifex, ne transeat in usum. Illaque dictio (velut) improprietatem quamdam designat *l. in suis ff. de lib. & posthu.* Verba illa magis sunt in argumentum præcautionis cuiusdam, quamquod intelligat summus Pontifex diffinire an ex bino actu inducatur usus. Ut tamen futuris prospiciamus, quod bis flagitiose admissum erit, cum facile in usum transire queat, est quasi usus quidam opportune reparandum. Recte *glos.* hoc argumento statuit differentiam inter delicta, & negocia merè civilia. Nam ut citius evitentur, par est iterata crimina eximitare frequentia. In civilibus verò negotiis, quò certior sit usus, ex pluribus vicibus inducere frequentiam. Qua ratione municipali censura tum Senis, tum in plerisque locis pro tertio furto suspenduntur fures, quasi geminatum furtum inducat frequentiam, & consuetudinem furandi, tertium eundem furem famosum constituat. *Baldus in l. 3. n. 5. C. de Episc. aud. Adheret Gramm. decis 48 n. 3.* hæc enim determinatio est publicè utilis, quoniam

quoniam a malo deterret. Cæterum frequentiam ex pluribus, non duabus dumtaxat vicibus induci sentit *Imperator in l. 1. C. que sit long. consuet.*

- 9 **CONTEMNUNT.** Falsum mihi videtur, quod contemnunt. Nam potius est defectus potestatis, quam voluntatis, ne omnes singuli casus legibus comprehendi queant, *l. non possunt inf. ead.* Neque tamen contemnunt, sed ei, qui jurisdictioni præest, commendatos relinquunt; Ut verior lectio videatur prætereunt. Neque verò accidit ex contemptu, sed rei subjectæ ratio id exoptulat, ut quæ rarò accidunt prætereant **Legumlatores.**

LEGISLATORES ait, non iudices, quoniam ut singulares controversias sententiis, rebusque iudicatis dirimunt, ac diffiniunt *l. 1. ff. de re jud.*, sic tam quod sæpe, quam quod raro accidit, in iudicium venire cum possit, sive semel, sive bis accidat, pro sua jurisdictione diffinire coguntur; Jureconsulti similiter super qualibet singulari specie, quantum velis, raro contingat, officium est de jure respondere.

- 10 Nam & Judicantis, & Consulantis subjectum singulares controversiæ pari modo existimari queunt.

In L. 7.

- 1 Isidori in c. ult. dist. 3. de virtute legis sententia.
- 2 Dominici Soto ad Isidorum explicatio relata, & consutata.
- 3 Inhibitioni permissio magis, quam præceptum opponitur.
- 4 Præceptum magis ex prohibitione, quam ex permissione resultat.
- 5 De Isidori sententia Authoris opinio.
- 6 Virtus apud Ulpianum quid.
- 7 Lex XII. Tabularum omnes legis actus verbis imperativis explicabat.
- 8 Aequalitatis fruendæ gratia leges sanciantur, cui privilegia contradicunt.
- 9 Legis imperantis exempla ex Accursio referuntur.
- 10 Accursius à Bartolo reprehensus defenditur.
- 11 Lex prædia minorum alienari vetat.
- 12 Vetat etiam delicta patrari, sed in iis magis puniendi, quam vetandi actus consideratur.
- 13 Formas actuum, quæ juris publici sunt, pactis privatorum lædi lex prohibet.
- 14 **VETANDI** verbum ad simpliciter prohibita sine pænæ adjectione referendum.
- 15 Fidejubens pro contractu reprobato, non tentur.

- 16 Stipulatio contra bonos mores non valet.
- 17 Captatoria voluntates reprobantur.
- 18 Nullitas actus est pænæ agentis contra legem.
- 19 Lex dupliciter aliquid fieri vetat verbis, & sententia.
- 20 Tribus modis aliquid permitti ex Glo. in c. omnis dist. 3.
- 21 Ejusdem Glo. sententia circa secundarum nuptiarum permissionem expenditur.
- 22 Minus malum majori malo comparatum boni speciem redolet, & contra minus bonum majori bono comparatum redolet speciem mali.
- 23 Patriæ potestatis in liberos jus permissi rationem habet.
- 24 Utilitatis causa prædia minorum alienari minime permissum.
- 25 Permissi latior appellatio quæ.
- 26 Privilegia militum permissiones sunt.
- 27 Actus legis in puniendo ad justitiam distributivam respicit.
- 28 Rationi puniendi criminis ratio depositi restituendi cedere cogitur.
- 29 Latrones famosi quomodo puniendi.
- 30 Actus puniendi non alterius, quam legis est.
- 31 Consulere an legis virtus dicenda sit.
- 32 Accursius sub virtute permittendi reponit consultationem.

L. VII. Modestinus Lib. 1. Regularum.

LEGIS virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, punire.

Legis Virtus. Diverfo quodam modo Isidorus virtutem legis explicat in cap. ult. 3. dist. inquit: omnis autem lex, aut permittit aliquid, ut vir fortis petat præmium, aut vetat, ut Sacrarum Virginum nuptias nulli petere liceat, aut punit, ut qui cadem fecerit capite plectatur, ejus enim præmio, aut pænâ vita moderatur humana, divina autem præcipit, ut diliges Dominum Deum tuum. Sotus lib. 1. de 2 just. & jur. existimat Isidorum permissi appellatione ex more Jureconsultorum præcepta comprehendere. Quod & si rectè deducat ex l. leges Sacratissima. C. de legibus secundum Glos. ibi in verb. permissa, ego tamen primum subsisto circa Glossatoris interpretationem, quod 3 inhibitioni opponatur permissio magis, quam præceptum, quoniam inest præceptum, & inhibitioni, & supra in l. 1. dictum est, esse præceptum negativum. Secundo loco alienum
M arbitror

arbitror a sententia *Isidori*, quod *Sotus* ait, cum permissi exemplo satis doceat, se non de præcepto sentire. Neque vero omisit actum præcipiendi, sed speciatim in Deum retulit. Quod nisi fecisset, cum lex vetare non queat, quin saltem negativè præcipiat, præceptum
 4 magis ex prohibitione, quam ex permissione deduci deberet. Sed nonne etiam lex Divina vetat, ut ex decalogo patet; *Non occides, non furtum facies*, & similia. Ut legibus pareamus, lege Dei fit, & eatenus verè humana lex obligat, quatenus a Divina derivatur, [de vera obligatione nunc sentio, quæ in foro poli contrahitur] & ab ea vim accipit utiliter præcipiendi, merito in eam *Isidorus*
 5 præcipuè retulit. Sed planior explicatio est, ut dicamus, ipsum quoque *Isidorum* quatuor hos actus simili modo explicasse, ut sensus ejus sit, omnem legem permittere, vetare, punire, præcipere, Divinam verò maxime præcipere. Qui sensus, ne eidem *Isidoro* inconstantiam objiciamus, aptior erit. Is enim in *can. præcedenti* ita inquit: *Officium vero secularium, sive Ecclesiasticarum legum est præcipere, quod necesse est fieri, aut prohibere, quod malum est fieri, permittere vel licita, ut præmium petere, vel etiam quedam illicita, ut dare Libellum Repudiæ, ne fiant graviora.* Non ergo potuit virtutem præcipiendi ad divinam legem contrahere, quam æque secularium legum propriam esse prædixerat. Sic igitur erit *Isidorus* ex toto *Modestino* consentiens.

6 **VIRTUS.** Non prout habitus est animi, sed prout vigor, aut vis quædam, sive potestas, ut exponit *Accursius*, usurpatur, quod abusive dicitur, ut *Corasius* latè ex *Cicerone* deducit. Vim ergo, & proprietatem legis hoc loco designat. Unde hæc omnia prodeunt tanquam legis actus.

IMPERARE. Adeo proprium legis est præcipere, & imperare, quod modus legis dictus sit *imperativus*, dixi in *l. prima sup. hoc tit.* Et
 7 lex quidem duodecim Tabularum hos quatuor legis actus verbis imperativis explicabat. Præcipit, dum ait: *quodcumque postremum populus jussit, id jus, ratumque esto.* Vetat iisdem verbis caput illud legis; *Privilegia ne irroganto*, quod piè institutum, impiè recessit ab usu.
 8 Cum enim æquitatis fruendæ causa leges sanciantur, quid aliud æquitas præstat, quam æqualitatem, ut summi cum infimis pari jure sine aliqua dispensatione retineantur, & hæc leges haberentur, quæ cum omnibus semper una atque eadem voce loquerentur. Permittit etiam, dum ait, *uti quis legasset rei*

sua, ita jus esto; tum caput illud: *Glandem suam in alienum fundum procidentem colligendi jus esto.* Punit illud: *qui falsum Testimonium dixisset, e saxo Tarpejo dejicitor.* Et certè hos actus omnes sic exercet, ut præcipiat in omnibus, nihil enim permittit, quin in contrarium agi vetet, ad effectum, ut permissum illud semper sit, & ita de singulis. Et huc respexit *Papinianus*, dum dixit legem esse commune præceptum, quia verè præcipit in omnibus. Attamen *Modestinus* clariùs omnes legis actus patefacere voluit, quòd eisdem singulis appellationibus distinguere commodius esset, argumento *inst. Quib. mo. test. infr. §. hoc autem casu.* Ita *Accursius* hic. Eorum, quæ specialiter lex præcipere videtur, idem varia subjicit exempla. Primum est legis *Julia in l. si postulareris §. quæstioni ff. ad l. Juliam de adult.* quæ jubet reum, reamve, & patronos eorum, & eos, qui crimen detulerunt, quæstioni interesse, & facultatem interrogandi patronis dat.
 9 *Bartolus* tum ibi, tum hic sentit advocatum quæstioni interesse non debere, & quod ibi ait *Quæstioni* interpretatur examinationi, an debeat torqueri, & *Accursius* reprehendit sed injuria. Nam *Accursius*, non id pronunciat absolute, sed in speciali casu, nempe in quæstione servorum in causa adulterii. Non ergo in omni causa, nec cujusquam quæstioni advocati jubentur interesse. Vereor tamen, ne quod ait ibi textus: *Quæstioni interesse jubentur*, intelligendum sit, si velint, quasi iudices eos vocare teneantur, quod legis initium persuadet, ibi, *sive ipse voluit interesse, sive noluit, jubent iudices æstimari servum.* Secundum hinc deducit legis præceptum, quod servos quæstioni subiectos publicos esse jubet, ne, dum timent, se in reorum potestatem reversuros, obdurent in quæstione. Possunt alia afferri exempla ex lege duodecim Tabularum, veluti dum filios familias suos, & necessarios, servos autem necessarios hæredes fieri jubet, ex jure *Digestorum*, ut Testes in testamentis rogatos adhiberi *l. hæredes palam §. in testamentis ff. de testam.*

11 **VETARE.** Vetat lex prædia minorum alienari sine decreto *l. 1. ff. de reb. eor. & cod. de præd. & ali. reb. min.* Item res Ecclesiæ *l. Jubemus la 2. Cod. de Sacrosanct. Eccl. Accurs.* Sed non tam videtur lex in iis absolute vetare, quàm sub certa forma, & certis casibus concedere, quanquam res Ecclesiæ Constantinopolitanæ magis est, ut absolute alienari vetet.
 12 Vetat rursus omnia delicta, sed eorum respectu ponitur hic virtus puniendi magis, quàm
 13 vetandi. Vetat, formas actuum a se excogitatas, & adinventas pactis privatorum lædi *l. 3. ff. de*

24 ff. de Testam. Et in hac lege vetare ad ea referendum est, quæ lex vetat simpliciter, non autem punit poena in ære, vel corpore solvenda. Nam & in iis, quæ simpliciter vetat, si non aliam poenam, decernit nullitatem actus, si contra fiat. Quicquid enim fit resistente lege, inutiliter fieri dicitur, ut expressim ad id pertinet, *l. non dubium. C. eodem*, facit *l. si non sortem, ubi Bartolus not. ff. de condict.*

25 *indeb.* & hoc nomine fidejubens pro contractu reprobato non tenetur *l. cum lex ff. de*

26 *Fidejus.* Stipulatio bonis moribus adversans inutiliter concipitur *l. stipulatio hoc modo con-*

27 *cepta ff. de verbor. obligat.* Captatoriz voluntates, quarum conditio ad secretum confertur alienæ voluntatis reprobantur, *leg. captatorias ff. de hered. inst.* Fundi dotalis alienatio nulla existimatur *toto tit. ff. de fund. dotal.* quoniam Legislatori, quod fieri non vult, tantum prohibuisse sufficit, ut quod contra factum sit reputetur inutile. Est autem nullitas hæc poena quædam agentis contra legem, cum ex prohibitione resultat, ut docet *Baldus in d. l. non dubium num. 5.* lex autem quid fieri vetat duplici modo, verbis, & sententia, sic etiam imperat, punit, atque permittit. Non dico verbis a sententia nudis, sed ut sententiam verbis expressam ab ea, quæ tacite inest, discernam.

PERMITTERE. *Gloss. in d. c. omnis dist. 3.*

29 tribus modis aliquid permitti contendit. Uno modo, quod nullo jure prohibetur, ut secundas nuptias contrahere *31. q. 1. c. hanc rationem*, quia secundas nuptias permittit Apostolus, ut evitaretur fornicatio, sicut permittit *Moses libellum repudii*, ut evitaretur homicidium. Ideo etiam reparandæ incontinentiæ causa, non tantum liberorum procreandorum gratia matrimonium celebratur *xxxii. q. 2. §. his auctoritatibus*. Vereor ob id, ne genus hoc permitti tertio loco fuerit reponendum, glossator ait, quod permittitur illicitum eis vitandi gratia, quod magis illicitum sit. In iis tamen, quæ prorsus illicita sunt, regula prima est, non esse illicitum pro illicito faciendum, quoniam utrumque malum, nullumque permittitur. Altera est, si unum ex illicitis facturus sis, fac, quod minus est illicitum, quæ tamen, neque permittit ut facias, & ita habetur *in c. quod verius 33. q. 2.* Toleratur hoc, non propriè permittitur. At superius, nempe secundas nuptias habere permittitur, non tantum toleratur. In tertio genere sunt meretrices in Terris Ecclesiæ, neque enim permittitur fornicatio, sed toleratur, ut evitentur adulteria, & stupra. Nunquam igitur

id, quod est absolutè malum, lege permittitur;

21 sed toleratur, quasi minus malum, quod respectu majoris aliquo modo redolet speciem boni, sicut minus bonum majori comparatum

22 redolet quodammodo speciem mali, & minus licitum, hoc sensu videtur appellari illicitum *c. privilegia 4. dist.* Facit, quod tradit *Cajus de veneni venditione in l. quod sæpè §. veneni ff. de contrabenda empt.* Quoddam est permittitur, quasi relaxatio, vel indulgentia legis, ut cum Anglicis permittitur in quarta, & quinta generatione copulari; *c. quedam 35. quest. 3.* & hanc Glossator veram, & absolutam permissionem appellat. Ego magis dispensationem, aut privilegium reor, non enim generaliter, sed specialiter id permittit summus Pontifex. Ideo Privilegium, quasi privata lex

23 censeri poterit. Permissi rationem habet jure patriæ potestatis filios vendere, ac distrahere ob summam egestatem *l. 2. C. de patr. qui fil. distr.* & aliquando jus fuit occidere, *l. in suis ff. de lib. posth.* ob æs alienum prædia minoris alienare habet eandem rationem, *l. ob aes c. de præd. min. l. magis puto §. & magis ff. de reb. eor.* Quidam utilitatis

24 causa id quoque permittitur esse rati sunt. sed falsè quidem *l. si fundus eod. tit.* & recepta est sententia in hoc diversam esse minorum, & Ecclesiæ causam, ut in *l. 2. ff. de off. ejus, ibi Castr. & alii, & Dec. num. 6.* ibi de communi, & ex causa utilitatis id fieri non posse tradunt *Afflictus decis. 87. Capic. dec. 113. Rolandus cons. 7. n. 26. vol. 3.* Videamus an permittitur sit etiam quod a

25 lege permittitur omnibus, velut, quod nullius est, cuique permittitur occupare *§. fere Inst. de rer. divis.* conceditur enim occupanti, & in hoc non aliàs virtus legis elucet, non enim imperat, vetat, aut punit, & virtus legis adest, ergo permittit. Alioquin enumeratio *Modestini mendax dici deberet.* Ex permissione legis est facere testamentum *l. 1. C. de Sacr. Sanc. Eccl. l. 3. ff. de testamentis l. si quando, C. de inoff. test. §. disponat Novel. de nupt.* In iis omnibus, ubi non punit, vetat, aut imperat, opinor legem permittit, & habere, vel non habere contractus *l. sicut C. de Act. & oblig. legem iisdem dare l. contractus ff. de regul. jur.* Contrario consensu ab ipsis abire *l. ab emptione ff. de pact.* Novationes, acceptilationes, & id genus alia, ex permissione proficiunt. Ac ita latius permitti nomen usurpatur, ut omnia comprehendat, quæ minus

26 proprie ad alia referri possunt. Multò magis permissio legis est, quod miles post sententiam possit opponere exceptiones peremptorias, *l. 1. C. de juris, & facti ignor.* cum regulariter

opponi non queant. *L. peremptorias, & ibi not. C. sententias rescin. non pos.* Igitur privilegia, & dispensationes permissiones sunt, sed magis speciales. Quare præmiandi actus, quod in privilegia, prærogativas, ac beneficia quædam, quæ non conferuntur invito, resolvatur, ab hoc permittendi actu proximè pendet.

PUNIRE, Virtus hæc conspicua magis est, alioqui, si probitas, & innocentia servaretur inter homines, nec quidem necessaria. Ad justitiam distributivam refertur, & publicam respicit utilitatem, ne delicta remaneant impunita *l. ita vulneratus ff. ad legem Aquiliam*. Hinc Papinianus supra in *l. 1. legem coercionem dixit. Factæ sunt leges (ait Isidorus c. factæ dist. 4.) ut earum metu humana coerceretur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia*. Facit rerum malarum emendatio, ne concessa videatur ex taciturnitate male agendi licentia, facit autem pœna, ne facile quis profiliat ad delinquendum, *l. si operis ff. de pœn.* Tantumque potest ratio puniendi criminis, ut si reus capitalis deponat centum apud aliquem, & deportatus sit, in publicum deferenda, non ipsi ex lege depositi reddenda sint. Nam ut *Triph. ait in l. bona fides ff. depos. malemeritis publico, ut aliis exemp'o ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet*. Hinc *Callistratus ait in l. Capitalium §. ult. ff. de pœn. Famosos latrones in iis locis, ubi grassati sunt, fur:a figendos, ut & conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus*. Lex aut metu pœnarum, aut præmiorum exhortatione homines bonos cupit efficere *l. 1. sup. de just. & jur.* At qui non metuunt, pœnas luant necesse est, ne dum non efficiuntur boni, quia non metuunt, in nequitia perseverent, quia non luant. Et ideo si non iis proffit, quos pœna soluta perdit, cedit tamen in aliorum commodum, quos simul pœna deterret & exemplum, & bonis diligentibus justitiam in solatium cedit. Est verò legis adeo propria

30 virtus hæc puniendi, ut non conveniat privatis personis, quibus altera justitiæ pars, quæ in præmiis versatur, non denegatur. *Accursius*

31 addit præter hæc, quod virtus legis sit *consulere*. Quo nomine *Ulpianus in l. 1. ff. de inoff. test. ait: Cognati enim proximi, qui sunt ultra fratrem, melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cum obtinendi spem non habeant*. Itidem in *l. is, qui destinavit ff. de rei vend. consultius esse docuit agere possessorio iudicio, quàm petitorio*. Sic *Alexander in l. age. C. de transact. Alph. in l. si quando §. 1. ff. si serv. vend. consilium afferre videntur*, Subdit *Accursius*, hæc sub capite permittendi videri comprehensa, statuitque, nullam

esse legem, quæ aliquod horum, aut eorandem aliquod æquipollens non efficiat, & ita sentit *Barolus*. Rectius hæc quasi summa genera censeferi possunt, ad quæ comprehensivè reducuntur omnia, non per æquipollens, & ita sentia.

In *L. 8.*

- 1 *Legem generalem esse debere ex proprietate, & virtute ejusdem.*
- 2 *Privilegia reprobantur,*
- 3 *Oppositiones plures ad hanc legem tolluntur.*
- 4 *Lex ista ad leges fetendas, non ad latas pertinet.*
- 5 *An lex omnis regula sit, distinguendo resolvitur.*

L. VIII. Ulpianus, Lib. 3. ad Sabinum.

JURA non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.

JURA. Dictum est in libro secundo, legem generalem esse debere, quod non tam ex proprietate legis, quàm ex utilitate deduci videtur. Ex proprietate, quoniam quæ personales sunt, nec leges esse videntur, sed hæc duntaxat, quæ generales sunt. *sed quod Principi inst. de jur. natur. gent. & civil.* Ex utilitate, quod lex generalis in commune conferat, quia commune præceptum, *l. 1. sup. ea contra in singularem personam constituta naturam assumat privilegii, quod & odiosum est c. sane de privilegiis in 6. & injustitiam redollet, ac propterea damnium infert. Tullius lib. 3. de legib. refert primo capite legis duodecim Tabularum de jure publico duas præclarissimas contineri leges, quarum altera privilegia tolleret, altera de capite civis rogari, nisi maximo convitio vetaret. In privatos homines (sequitur ille) leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est injustius? cum legis hac vis sit scitum esse, & jussum in omnes. Idem etiam Atheniensibus institutum fuisse patet ex *Demosthenis oratione contra Timocratem*, ut *Hotomanus* refert, & ratio videtur esse [ut proxime dictum est] quasi æquitatis fruendæ causa leges sanciantur, hoc est, ut summi cum infimis pari jure retineantur, hæc demum habendæ leges sunt, quæ cum omnibus semper una, atque eadem voce loquuntur. Sed obstat *l. jus figurale inf. cod. Sol. ut ibi*. Secundo obstat *l. neque Dorotheum C. de Decur. & fil. eorum**

actum, lib. 2. Accursius ait, excipiendum esse casum illum ex regula hujus legis. Sic Fabiani Episcopi laudationem, & Eusebetis abolitionem in l. quamvis venerabilis C. de Episc. & Cler. comprehensam, excipiendam putavit. At dicendum est, ut in l. 1. in versic. commone supra eod. Tertio obstat l. 1. §. plane inf. tit. 1. Sol. Barr. quod ibi loquatur de privilegio non redacto in corpore juris. Sed indulta ob meritum rediguntur aliquando, d. l. neque Dorobum, & d. l. quamvis. Sol. ergo, quæ ut leges sanciantur, quo ad verba sunt in singulas personas, sententia vero legis omnes intuetur. Ceterum ubi non sanciantur ut leges, nihil ad nos. Ut enim leges esse velit quæ alicujus gratiam, vel odium continerent, non tam movet Principem ratio personæ, quam ut eo exemplo omnes alliciat, vel deterreat. Nam utilitate movetur, d. l. jus singularis, & l. 2. inf. tit. 1. Et licet gratia sit unius, utilitas tamen, vel omnes, vel plerisque respicit l. jus pluribus sup. tit. prox. Itaque constat, rationem legis esse generalem, quæ ratio lex est. Accursius, & Bartolus intelligunt, quod lex constituta in singularem personam trahatur ad similes, & ita plura hic de extensione legis admiscunt, quorum propria sedes est infra in l. non possunt. Ipse malim hoc Ulpiani præscriptum referre ad leges ferendas, quam ad leges latas, ut eos moneat, qui ferre, non doceat, qui judicare, aut respondere debeant. Nam, & ita rectius cohereret cum præcedentibus. Quod inquirunt, non omnem legem esse regulam, probatur ex lege prima de reg. jur. & aliud jus esse, aliud juris regulam necesse est, ne regula sui ipsius sit regula. Sed contra, lex omnis regula est justorum, & injustorum l. 2. sup. eod. Regula ibi est directio, quo sensu omnis lex est regula, at in l. 1. brevis enarratio est, quæ ratione non omnis lex est regula.

In l. 9.

- 1 Origo Senatorum ex Fenestella.
- 2 Senatus auctoritas ante Cæsares ex Cicero.
- 3 Tribuni plebis potuerunt vetare Senatusconsultum.
- 4 Joannis Bondini sententia de auctoritate Senatorum.
- 5 Auctoritas adversus eum conclusio.
- 6 Senatusconsulta quomodo fierent.
- 7 Ulpianus à Consiliis Alexandri Imperatoris.
- 8 Accursii sententia in l. ult. C. de legibus reprobatur.
- 9 Aliud est jus facere, aliud legem condere.
- 10 Senatus ex lege judicare non tenebatur.

- 11 Post Cæsares, quæ Senatui reservata sunt.
- 12 Post Principem suprema est senatus auctoritas.
- 13 Conspirans adversus Senatorem reus est læsæ Majestatis.
- 14 Auctoritas Senatus non est penes singulos, sed apud omnes.

L. IX. Idem Lib. 13. ad edictum.

NON ambigitur Senatum jus facere posse.

DE Senatorum origine scribit Fenestella, a Romulo primum institutos fuisse, quippe qui urbis parens, & conditor, cum jam novam Civitatem viribus, & robore juvenum affatim a se munitam cerneret, haud minoris momenti fore ratus est, si eandem consilii ope suffulisset, & ex primioribus Patrum, qui tunc aderant civibus, centum numero elegit, quos ob honorem Patres, ob ætatem Senatores appellavit. Sed quantum ad rem præsentem pertinet, duo tempora nobis observanda sunt, ut Senatus auctoritatem intelligere possimus: ante Cæsares, & post Cæsares. Et ante Cæsares quidem eam Marcus Cicero pro Publico Sextio ita descripsit: *Hæc est una via (mibi credite) & laudis, & honoris, & dignitatis a bonis viris, & sapientibus bene a natura constitutis laudari & diligere, nosse descriptionem Civitatis a majoribus nostris sapientissime constitutam, qui cum Regiam potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverant, ut Consilium Senatus Reipublicæ præpararent sempiternum; deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium Civium industrie, ac virtuti pateret. Senatum Reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt, hujus ordinis auctoritate, uti Magistratus, & quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt. Senatum autem ipsum proximorum ordine confirmare, plebis libertatem, & commoda sœvi, atque augere voluerunt. Neque tamen in tanto verborum ornatu video legis condendæ potestatem. Sed cum ea penes populum fuerit, tum verò, ut relatum est, quamvis Tribuni plebis curiam Senatus ingredi non liceret, tamen ante valvas ejus positæ subsellis, decreta patrum attentissima cura examinabant, ut si qua ex iis improbassent rata esse non sinerent, ac per nota T, & V. probare. & reprobare soliti fuerunt, quæ ratione novissime Joannes Bodin. lib. 3. de Republica c. 1. negat supremam hanc auctoritatem ullo unquam*

quam tempore Senatui Romanorum fuisse. Addit sapissimè apud *Livium* verba hæc observari: *Senatus decrevit: Populus jussit*, ac ideo deliberationem a senatu profectam, vim cogendi, ac subjiciendi a Populo semper emanasse. Cui non obstant verba *Justin. in §. lex in fin. inst. de jure natur. gent. & civil. equum visum est Senatum vice populi consuli*; Nam jussum Populi requiri semper asseverat. Sed ego ab hucusque recepta sententia (etiamsi sciam hanc facti, non juris esse quæstionem) recedere non possum, quod verisimile non frustra Senatum fuisse consultum. Nam Senatus decernebat nomine proprio, jubebat nomine Populi, quia in jubendo ejus viceungebatur, non tamen populi jussus per se separatus a decreto Senatus desiderabatur, quoniam qua ratione difficile erat Populum in unum cogi legis faciendæ causa, eadem quoque difficile erat in unum convenire jubendi causa. Sed ne Senatus aliquando Populi auctoritatem usurparet, sed constaret hanc esse populo reservatam, verisimile est vice Populi jussisse, nec aliter populo aucto fieri potuit. Et hanc nostram sententiam probat *Pomponius in l. 2. §. deinde supra de orig. jur. ibi: Necessitas ipsa curam Reipublicæ ad Senatum reduxit; Ita cepit Senatus se interponere, & quicquid constituisset observabatur, idque jus appellabatur Senatusconsultum*. Potuit etiam facere hæredem §. *quos autem Inst. de bonor. posses.* quæ res a legis condendæ facultate proficiscitur. Quid verò post Cæsares observatum sit statim dicemus. Hoc autem jus ad rogationem, seu consultationem eorum, qui jus agendi, & habendi Senatum haberent solemniter more, sole exorto, & ante solis occasum constituebatur. *Gell. lib. 14. cap. 7.* Et quemadmodum ab initio hanc opinor fuisse Senatus auctoritatem, ita parvo tempore conservatam fuisse credo, Tribunis primùm, post verò aliis, interdum populo ipso, tandem ipsis Principibus eam diminuentibus, ac sæpe negligentibus.

7 **NON AMBIGITUR**; *Ulpianus* legis hujus auctor fuit a consiliis *Alexandro Imperatori*, quod maximè notandum est, ut intelligamus post Cæsares talem fuisse Senatus auctoritatem. Et ideo cum *Ulpiani* temporibus lex regia obtineret, qua populi suprema auctoritas omnis in Principem collata est, dubium est an Senatus possit condere legem. Obstat *l. ultim. C. eod.* *Accursius* ibi, quod dicitur Imperatorem solum legem ferre posse, ait, accipi debere, ut excludat singula generum, non genera singulorum, ut nemo solus, nisi Imperator possit legem condere, cæterum in Senatu nemo con-

dit solus. Sed nugatio est. Quid? ibi *Justinianus* ait: *Et leges interpretari solo dignum Imperio esse oportet*. Quid? quod sequitur: *ex suggestionibus procerum*, nemo ibi solus? Sed tum ibi, tum hic solvit alio modo, quasi correctio hujus legis inducatur, & hæc cesset propter illam, nec *Bartolus* dissentit. Verùm evitanda est correctio capitul. cum expediat de elect. in 6. tum maxime quia *Ulpiani* temporibus vivebat Imperator, & lex Regia obtinebat, ut admonui. Dicendum est ergo, aliud esse jus facere, aliud legem condere, sancire, ferre: Nam sententia facit jus inter partes, saltem ubi in judicatum transit *l. Papinianus §. ult. ibi. glo. ff. de inoffic. Test. l. ingenuum ff. de stat. hominum*, *Bartol. in l. Julianus verum num. 21. ff. de condict. indebiti*. Et tamen hoc pronunciatum non accipitur pro generali lege, cum tertio non nocet *l. sæpe ff. de re. jud. & C. res inter ali. act. per tot.* ergo Senatum jus facere posse ad judicia, non ad leges referendum est, ac ita novissimè interpretatur *Pet. Tolos. synt. jur. uni. lib. 47. cap. 25. nu. 32.* quoniam, ut ille multis probat, adempta est illa Senatus auctoritas, tum aliorum, tum maxime quadam novella constitutione *Leonis Cæsaris*, cujus titulus erat, *ne amplius Senatusconsulta fiant*. Et *Theod. & Valentin. Imperatores*, vel oratione missa ad Senatum, vel de Senatorum consilio sibi legumlationes reservantes in *l. leges, & l. humanum C. de legi. factis* demonstrant antiquatam fuisse illam supremam Senatus auctoritatem. Sic Senatusconsultum circa petitionem hæreditatis relatum ab *Ulpiano in l. item veniunt §. præter hæc ff. de petit. hæreditat.* magis constat auctoritate *Trajanæ Imperatoris*, quam Senatoria. At *Ulpianum* ad judicia respexisse mihi persuadetur ex *Quintiliano lib. 6. cap. 5.* dum ait: In 10 *Senatu verò & apud Populum, & apud Principem, & ubicumque juris clementia est, habet locum deprecatio*, ut auctoritas esset Senatus in Judiciis pro arbitrio procedere, & a juris scripti rigore ad clementiam declinare, & ita jus facere. Non enim jus pro generali lege usurpari debet, ne abrogatam hanc legem esse fateri cogamur, & a Senatu juris condendi potestatem recessisse *Pomponius in l. 2. §. novissime ff. de origine juris* his insinuat: *Novissime sicut ad pauciores juris constituendi via transisse ipsis rebus distantibus videbatur, ut esset necesse, Reipublicæ per unum consuli*. Nam Senatus non perinde omnes Provincias probe regere poterat. Igitur constituto Principe datum est ei jus, ut quod constituisset ratum esset. Sed quædam etiam post Cæsares ipsi Senatui competunt 11

petunt, in quibus lex ista locum vindicabit; Nam potest restituere ad famam, quod post Principem solus Senatus l. 1. §. de qua ff. de postul. & ibi glos. quod est restituito facere postulandi jus. Sic vetare potest, quominus publico ex flumine ducatur aqua, l. quominus ff. de flum. ibi: nisi Imperator, aut Senatus vetet, & cum ducere jus sit, vetando facit jus non esse. Principi etiam comparatur in eo, ut ab eo non detur appellatio, l. 1. ff. A quib. appell. non lic. An veniam ætatis concedere possit dubitatur? Odofr. & Bartolus hic n. 2. negant posse, & recte quidem, quod probat l. 1. & 2. C. de bis, qui ven. etat. ibi: a principali clementia, quasi specialiter in hoc sit Principi reservatum, quod ipsi adnotarunt, tum quia Senatorum in ea re officium est de moribus, & honestate impetrantis apud Præfectum prætorio docere, non autem veniam ipsam concedere, d. l. 2. quoniam Imperator prævia Senatorum informatione concedendam esse decernit. Quinimo cum ante non esset Senatorium judicare, nec usitatum, Principes ne Senatum in legibus ferendis occupari paterentur, judiciis præesse voluerunt, ut ademptæ autoritatis amaritudinem aliqua ratione temperarent; Senatui datum est non modo, ut ab eo non liceret appellare d. l. 1. ff. a quib. appell. non lic. sed ut neque a Principe rescripta contra ejus sententiam impetrare liceret, l. 1. C. de Senatuscons. quæ non de rescriptis adversus leges a Senatu conditas, sed adversus decreta Senatus intelligi debet, cum alioquin per se rescripta juri contraria non valeant l. rescripta. l. nec damnosa. C. de præc. Imp. off. Atqui

12 post Principem suprema est Senatus autoritas, quod testantur Imperatores, dum se in numerum Senatorum adscribunt, l. jus Senatorum C. de dign. lib. XI. Jus Senatorum (ibi dicitur) & auctoritatem ejus ordinis (in quo nos quoque ipsos numeramus) necesse est ab omni injuria defendere. Quo fit

13 ut conspirans adversus Senatores reus sit læsæ majestatis, l. quisquis C. ad Leg. Jul. maj. Sed tamen, ut prædixi, in judicio dumtaxat obtinere debet hoc Ulpiani responsum, facti l. ult. C. de petit. heredit. cum glos. ibidem.

14 SENATUM. Ait non Senatores quoniam autoritas non est disgregata per singulos, sed juncta apud ipsum Collegium Senatorum, & in forma collegii, Baldus hic; Vel unus homo censerit poterit, qui multos pedes habeat, multasque manus, multosque sensus, cum eos consideremus non ut singulos, sed ut omnes Aristoteles lib. 3. Polyt. c. 7. Major autem

pars pro omnibus habita semper est; Sic quod major pars curiæ facit, pro eo habetur, ac si omnes egerint, leg. quod major ff. ad municip. & refertur ad universos, quod per majorem partem efficitur, l. aliud est vendere §. referatur ff. de regul. jur.

In L. 10.

- 1 Legis nomen ad quæ referatur.
- 2 Peccatum legislatoris est in sermone, non in sententia.
- 3 Ratio cur omnes casus lege comprehendendi non queant, an rectè sumatur ab humani ingenii imbecillitate.
- 4 Facta omnia incerta sunt.
- 5 Ratio propositæ questionis ex Baldo perfectè explicata.
- 6 Oratio universalis affirmativa, quum in uno redditur falsa, in totum vitiatur.
- 7 Quod sit diffinitionis officium, & quod officium regulæ.
- 8 Dicitio plerumque significat regulam.
- 9 Regula apud nostros fungitur vice diffinitionis.
- 10 Et quamobrem omnis regula habeat exceptionem.
- 11 Exactum non in uno quoque genere eodem modo exquirendum.

L. X. Julianus Lib. 59. Ad edictum.

NEQUE LEGES, neque Senatusconsultata ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur, sed sufficit ea, quæ plerumque accidunt, contineri.

NEQUE LEGES. Accursius nomen Legis generaliter interpretatur; Ego verò ad legem Populi, & Tribunitiam referendum cenleo, quoniam de constitutionibus Principum specialim inf. tracta. & de jure honorario non satis constat nomen Legis ipsi convenire. Ejusmodi acceptio satis coheret titulo, qui de Legibus, & Senatusconsultis inscribitur. Legis nomen generaliter usurpat Ulpianus in l. omnes Populi supra de just. & jur. ibi: aut legibus, aut moribus reguntur; jus enim omne scriptum complectitur legis nomine, ut ibi Accursius docet rectè. Verum non inficior, quòd hic de legibus

bus, & Senatusconsultis edicatur, ob rationis identitatem ad leges omnes generaliter pertinere.

SCRIBI POSSUNT. Vellet quidem Legislator ita scribere, at minime potest, neque tamen vitium est in arte boni, & æqui. Nihil enim est, quod ars non comprehendat scripto, aut sententia. Merito ait *scribi*, quoniam defectus est in scripto, non in sententia. Semper enim, quum casus occurrunt, affirmare licet, si Legislator adesset, ita fanciret. Neque jus absolutè peccat, sed tale jus scriptum. Aristoteles *lib. 5. Ethic. c. 10.* de hoc ita plane loquitur: *Quando igitur lex in univèrsam dixerit, & præter univèrsalem postea quippiam contigit, tunc rectè se habet, si qua Legislator omisit, absoluteque ac simpliciter loquendo peccavit, corrigatur defectus, id quod Legislator etiamsi adesset dixisset, & si scrivisset ita præscribentem legem statuisset.* Ergo

2 peccatum ponit in sermone non in sententia. Neque verò jus scriptum aliter in artem redigi posset, nisi ea, quæ plerunque accidunt inspiciendo univèrsaliter statueret *leg. jura constitui, supra eod. ubi dixi.* Cur ita leges scribi non possint, *Accursius* quærit, varias affert rationes. Prima est propter humani ingenii exiguitatem, confirmat *ex Justin. in l. 2. §. Sed quia C. de vet. jur. enucl.* Ille ibi: *Sed quia divina quidem res perfectissimæ sunt, humani juris conditio semper in infinitum decurrit, nihil est in eo, quod in perpetuo stare possit (multas enim formas edere natura novas deproperat) non desperamus quædam postea emergi negocia, quæ adhuc legum laqueis non sint innodata.* Sed hic locus, uti par est, peccatum ponit in ipsa rerum conditione, non in hominis ingenio. Et rectè quidem, quippe cum (ut *Aristoteles* relato in loco inquit) *peccatum in lege minime sit, neque in Legislatore, sed in rei ipsius natura consistit, statim enim rerum agendarum materia ejusmodi est.* Nam cum jus finitum esse debeat *l. 2. ff. de jur. & fact. ignor.* plura verò sint negocia, quàm vocabula, quod rerum natura inductum est *l. 4. ff. de præscript. verb.* peccatum est in hac ipsa materia, quæ varia, inconstans, atque fluxibilis est. Rursus quædam facta adeo incerta, licet

4 incerta sint omnia, *l. ubi ait §. quidquid ff. de verbor. oblig.* ut diffiniri non queant, atque certis verbis comprehendendi, ut diffinitio moræ *l. mora de usur.* ut diffinitio fidei testibus adhibendæ *l. 3. §. ideoque ff. de Testibus.* Vides ampliùs ex minima facti mutatione totum jus mutari, *l. natura cavillationis, ubi Alciatus not. ff. de verbor. oblig. l. ea est ff. de regul. jur.* At nullum planè factum est alteri simile, si omnes circumstantias diligenter scrutari velimus. Merito legislatori, ad ea duntaxat ref-

piendum fuit, quæ plerunque accidunt. Et hoc nomine distat jus naturale a civili, & legitimo jure, quoniam immutabile est tanquam a Divina, non ab humana Providentia constitutum *§. sed naturali Instit. de jur. natur. gen. & civ.* Civile autem jus ob prædictam materiæ inconstantiam sæpè mutatur. Rectæque ratio, quæ tanquam lex quid rectum, & honestum sit nobis ostendit, respicit singula quæque, & in omnibus fungitur officio suo, ut primo libro explicatum est. Non ita est lex scripta, neque ita scribi potest. Rationem omnem exponit *Baldus inf. in l. non possunt in pri. lectura*, eam desumens ex parte rei, quia res sunt infinitæ; ex parte agentis, quoniam Legislator homo est, & in mortali natura nihil perfectum nec in sensu, nec in intellectu; ex parte accidentium, quia scientia nostra est de accidentibus, & factis hominum, quæ pro cuiusque conditione variata uniformem certitudinem non admittunt, *l. idem erit ff. de stat. hom. l. si non sortem §. libertus ff. de cond. indeb.*

UT OMNES. Signo utitur univèrsali, quoniam

6 illud est proprium univèrsalis affirmativæ, ut quum in uno redditur falsa, in totum falsa reddatur *l. si is, qui ducenta §. si quis ita ff. de reb. dub.* Omnes casus comprehendere officium est diffinitionis, comprehendere plerisque officium regulæ, unde notatur, quod dictio *plerunque* significat regulam. *Inst. de legit. patr. tut. §. quia*, & hac ipsa ratione regula apud nostros fungitur vice diffinitionis *l. 1. ff. de Reg. Cat. & nomen diffinitionis pro regula usurpatur l. omnis definitio ff. de reg. jur. ut Vigli. declarat Inst. de testam. ordin. in principio, Ant. Aug. l. 3. emend. c. 9.* & omnes eruditores admittunt, & libri *Papiniani*, quos diffinitionum inscripsit, manifeste demonstrant. Cæterum si quando nomen hoc propriè usurpetur, tunc & jureconsulti diffiniunt debere cum diffinito converti, quo nomine *Ulpianus* Servium repræhendit in diffinitione doli. Regula cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum *l. 1. ff. de reg. jur.* diffinitio autem non perdit officium, sed non est diffinitio;

10 Et ideo omnis regula habet exceptionem *d. §. quia ubi glos.* quia non de omnibus est, sed de plerunque contingentibus. Verùm tamen est, quòd ea respiciens statuit univèrsaliter, & absolutè, ut jus in artem redigat. Qua ratione juris scientiam esse *Celsus* dixit *in l. si servum §. sequitur ff. de verbor. obligat.*

11 **SED SUFFICIT.** Quoniam exactum non simili modo in uno quoque genere exquirendum

dum est, Aristoteles *l. 1. Ethyc. c. 3.* sed eam explicationem requirere debemus, quam rei ipsius natura pati potest. Vitium est enim ab Oratore demonstrationes exigere. Tum sufficit, quoniam, & iis casibus, qui præter legem eveniunt, alio remedio lex occurrit, de quo in *l. non possunt, & seq. in fin. eod.*

In L. 11.

- 1 Lex ista à precedenti consequentiam ducit, & quomodo.
- 2 Arguitur contra hanc legem ex legibus sequentibus, ex *l. placuit C. de judic.*
- 3 Quæstionis status duplex, in altero dubium est de sententia, in altero certa.
- 4 Certa cum sententia est, non est Princeps adendum.
- 5 Cum dubia, & incerta sententia legis est, Principem adire oportet.
- 6 Exemplum sumitur incertæ sententiæ ex *l. quoniam indignum C. de testam. an in legatis obtineret.*
- 7 Aliud ex *l. ult. C. de testam. manumif.*
- 8 Quædam interpretatio legis est, quædam pro lege.
- 9 Accursii intellectus examinatur.
- 10 Princeps quomodo procedat interpretando, & constituendo.
- 11 Principem optimum esse debere.

L. VI. Idem Lib. 90. digestorum.

ET Ideo de iis, quæ primò constituantur, aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

ET Ideo. Verba hæc ostendunt consecutivè ad præcedentem legem hanc esse subjectam hunc in modum. Quum Leges, & Senatusconsulta non ita scribi possunt, ut omnes casus comprehendantur, ideo dubitare accidit de iis Legibus, & Senatusconsultis, quæ primò constituantur, an aliquem casum comprehendant, vel ne; quod non accideret, si omnes comprehenderent ab initio. Hac dubitatione exorta certius id statuendum est, aut interpretatione, aut constitutione optimi Principis, quò dubitatio submoveatur. Cæterum obstant leges sequentes, *l. placuit C. de judic. l. in omnibus ff. de reg. jur.* Cur enim Principis desideratur interpretatio, si per processum de similibus ad similia possint ii casus certa jurisdictione suppleri? Aut æquitate ante oculos habita, si non ex scripto, ex sententia tamen legis, ex bono

& æquo diffiniri? Sed potest duplex esse quæstionis status; Alter, quum verba legis dubia sint, sententia autem certa, aut quum planè pugnant verba cum sententia. Alter, ut quum verba sic sunt dubia, aut argumenta hinc inde proposita talia sunt, ut dubiam quoque sententiam reddant. Exemplum in primo casu erit lex illa: *Quicumque muros Civitatis ascenderit, capite puniatur*; quum hostes murum ascenderent, civis ascendit, ut eos depelleret, petitur ad supplicium; verba legis eum comprehendunt, attamen & sententia in contrarium certa est, non eum reum esse, qui civitatis servandæ causa ascenderit. Simile etiam illud est; *liberi parentes alant, aut vinciantur*: Num infans, quia non alat erit alligandus. Tertium etiam cum prædictis ex *Quintilian. de sumitur lib. 7. c. 7. Qui nocte cum ferro depræbensus erit, alligetur*. Inventusne cum annulo ferreo, an cum ferro nocendi causa erit alligandus? In iis planè omnibus sententia legis est certa, & quæstio judicantis sententia diffiniri poterit, & contraria locum sibi vendicant. Quum verò dubia quoque sententia redditur, Principis interpretatione, aut constitutione statuendum est, ut hac lege. Exempla afferri pleraque possunt ex Justiniani decisionibus, quas, ut veterum controversias dirimeret, *Lampadio, & Oreste* consulibus, edidit. Quarum exempli causa duas afferre sufficiat, quæ, velut insigniores fructuosam explicationem habent.

6 Prima sit, quòd, quum *Constantinus* Imperator in *l. quoniam indignum C. de testam.* statuerit circa hæredum institutionem non esse necessariam verborum observantiam, ut directis verbis conciperetur, in legatis tamen dubitatio erat, an minus aptis, congruisque verbis inutiliter conciperentur. Obstabat ipsius legati definitio, quam *Ulpianus in frag. tit. de legatis* retulit, ut illud sit, *quod legis modo imperative relinquitur*. Verebantur omnes, an, si pari jure legata, quo fideicommissa censerentur, non esset quædam confusio eorum, quæ lex distincta volebat, argumento *l. si iisdem C. de codic.* Contra quod in institutione receptum erat, quæ caput est testamenti, *§. ante hæredis, Instit. de legatis*, multò magis in ipsis legatis recipiendum videbatur. At forte, quòd per eam subverteretur testamentum, per legata non ita, benignius cum ea, quam cum legatis agendum fuit. Plura hinc inde afferri possent, quæ judicem ancipitem esse cogent, quumque non sit certa sententia, nec ullum habeat æquitatis argumentum, quoniam ex voluntate dubia desumi non potest, quidquid hic statuendum est, in modum legis, non sententiæ pronuntiandum est. Certius ergo hac de re statu-

N

it

it Imperator in *l. 2. C. commun. de legat.* Certius, quum non satis est certum quid statutum sit, ac ita non est certa sententia, quum enim ea certa est, frustra certius statui desideramus, propter regulam juris, quod verba nunquam sensu potiora esse debent *l. 3. C. de lib. præter. cum similibus.* Altera species huic rei accomodatissima legitur in *l. ultima C. de testam. man.* Constitutione *Divi Marci* relata in §. 1. *Inst. de eo, cui lib. cau. bon. adj.* cautum erat, ut libertatum conservandarum gratia bona adjicerentur servo testamento manumisso, cujus nemo hæreditatem adiret, si de solido solvendo creditoribus idoneè caveret, & hoc primò constitutum fuit. Postea addubitatum est, an si res hæreditariæ interim venditæ essent, servus recuperare posset. Amplius quid si plures simul eodem momento bona sibi adjici peterent? Quid si bonis adjunctis, alius meliorem afferat conditionem? Revocare servum in libertatem iniquum, conditionem spernere meliorem non satis justum esse videbatur. Pro iis non judex fuit, sed optimus Princeps adeundus, qui certius statueret interpretatione, & constitutione. Sic statuit *Justinianus*, ut remedium annale daretur ad recuperandum ex *Ulpiani* sententia, ut petitores simul admitterentur, ut priore in libertate manente posterior meliorem afferens conditionem audiretur. Desiderabant hæc dubitationes legem ob incertam sententiam. Ex iis facilè intelligi potest, qua ratione lex ista a sequentibus planè differat. Ad idem ferè pertinent *l. 1. l. humanum l. ult. C. de legi.* & hujus sententiæ videntur quoque esse *D. Thomas in 1. 2. q. 96. art. 6. Connanus lib. 1. c. 1. num. 7. Albericus Bolog. De leg. jur. & Aeq. c. 34. n. 2.* Et dilucidè probant verba sequentis legis, ibi: *sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, & ibi dicam.*

AUT INTERPRETATIONE. Interpretatio verborum ad Jureconsultum pertinet, qua ratione *Ulpianus* verba *Æditi* interpretatus est, tum *Senatusconsulti* illius de petitione hæreditatis deliberantis, *l. item veniunt, §. præter hæc in fi. ff. de petit. hæred. l. 1. §. Prætor ait ff. qui satisd. cog. l. 3. §. 1. ff. de neg. gest. l. ait Prætor ff. de min. cum simil.* & est interpretatio legis. At hæc interpretatio voluntatis videtur, & pro lege esse. Quod rectè probat *l. ult. C. de legi.* Quod enim ibi ait Imperator; *si enim in præsentis leges condere soli Imperatori concessum est, & leges interpretari solo dignum Imperio esse oportet, ad quam interpretationem referendum sit, paulò infra aperit his verbis, vel quis legum enigmata solvere, &*

omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi is, cui soli legislatorem esse concessum est? Enigmata verò nihil aliud, nisi legum sententiam perplexam, ac penitus incertam nobis ostendunt, quod quum non rectè perceperit *Accursius* ad 9 verborum interpretationem hoc verbum retulit. Quod, ut non est absolutè falsum, sic potest aliquo casu verum esse, velut si de verbis ipsis sit controversia inter Jureconsultos; at vix est, ne Judex diffinire valeat, nisi quæstio, non tam verborum, quàm voluntatis pendeat, ut in *l. cum avus, ff. de cond. & demon. in l. cum acutissimi C. de Fideicom.*

CONSTITUTIONE. In *d. l. ult. C. de testam. manu.* quædam *Justinianus* interpretatur, quædam constituit; Interpretari est sententiam incertam reddere certam, constituere est addere, non simpliciter interpretari. Quod primò constitutum est, interdum incertum est, quoad se ipsum, aliquando licèt certum in se sit, ejus tamen occasione dubitationes oriuntur, non de eo, sed propter illud; In priori specie optimi Principis interpretatio, in posteriori constitutio desideratur, ac ita reor.

OPTIMI PRINCIPIS. Ne putes ad ornatum pertinere adjunctum hoc, sed quod semper Principem optimum esse deceat, magis autem in legibus primò constituendis, maxime verò in constitutis interpretandis, aut aliis legibus superaddendis. Id enim vitium detegit in superiori lege, & quoquomodo mutationem inducit, quod faciliter facere nihil aliud est, quam virtutem legis infirmam reddere. *Arist. 2. Polit. c. 6.* Neque verò multum tribuet populus illi legi, quam velut incertam, & ambiguam disceptationis causam præbere conspiciet, & aliam desiderare post se legem. Princeps de summa legum tractare videtur, quid sancitum sit, quidve sancendum in hoc ipso perstringens; optimum ergo esse requirimus.

CERTIUS. Vitium incerti quale sit, libro singulari ad hunc titulum *pa. 2. c. 9.* explicatum est. Jus autem & potest, & debet esse certum *l. 2. ff. de jur. & fact. ignor.*

In *L. 12.*

- 1 Si omnia scribi possent, nihil esset relinquendum arbitrio judicantis.
- 2 Pauciora tamen quàm fieri possit arbitrio judicum committenda sunt.
- 3 Facti quæstiones ad judices pertinent.
- 4 Lex ista ad quæstiones facti pertinere non potest.

- est contra Jacobum Menochium .
- 5 Sententia legis dubia arbitrio iudicis declaranda non est .
  - 6 Extensiones omnes eò minus favorabiles sunt , quòd arbitrio iudicum indulgent .
  - 7 Bartoli decisio in l. in ambiguo ff. de rebus dub. legem habentem ambiguos intellectus non posse allegari ad causarum decisionem , comprobatur .
  - 8 Sententia legis manifesta satis dicitur , si promanet a ratione ejus unica , licet non expressa .
  - 9 Nam ea perinde habetur , ac si scripta foret .
  - 10 Judex est legislatoris interpres , ac justitia minister auctore Ficino .
  - 11 Judiciorum laus , & utilitas .
  - 12 Nullum simile est idem .
  - 13 Similibus dissimilitudo , & dissimilibus similitudo saepe inest ex Quintiliano .
  - 14 In hac lege similitudo ex paritate rationis existimari debet .
  - 15 Dictio taxativa non impedit extensionem ad casus similes .
  - 16 Sententia Alex. conf. 203. lib. 1. comprobatur , ut valeat exhereditatio facta ex causa simili , vel majorem rationem habente expressis in Authenticis .
  - 17 Similitudo est ibi , ubi est utilitas eadem .
  - 18 Sententia eorum , qui similia arbitrio iudicis committunt , reprobat .
  - 19 Baldi sententia existimantis , statutum , quod habet voluntatem pro ratione , non extendi ad casus similes .
  - 20 Neque Legislator , neque Lex ibi est , ubi est pro ratione voluntas .
  - 21 Verbum debet est verbum necessitatis , & præcepti .
  - 22 Legibus , non exemplis est judicandum .
  - 23 Accursius modestiæ laudatur , qui in legum defectum dixit , non esse propria glossata alleganda .
  - 24 Honestius est de aliorum , quam de propria sententia considerare .
  - 25 Glossatoris distinctio reprobat .
  - 26 Lex , quæ ex alia lege , vel consuetudine declaratur , dubia non est .
  - 27 Legis hujus regula etiam ad respondentes de jure pertinet .
  - 28 Expenditur l. illud ff. Ad leg. Aquil.
  - 29 Producitur etiam consuetudo ad casus similes .
  - 30 Quando lex ista locum habeat distinctione declaratur .

L. XII. Idem Lib. 15. Digestorum.

NON possunt omnes articuli singulariter aut legibus , aut senatusconsultis comprehendere : Sed cum aliqua causa sententia eorum manifesta est , is , qui jurisdictioni præest , ad similia procedere , atque ita jus dicere debet .

NON POSSUNT . Ea ratione , qua dixi in l. neque leges , supra hoc titulo , quod fieri posset , nihil arbitrio judicantis relinquendum foret , cum id fieri nequeat , pauciora relinquenda sunt , Baldus hic post Aristotelem 1. Rhet. cap. 1. Idem conf. 427. lib. 1. Refert , & sequitur Aymon. de antiq. tempor. par. 1. sect. quid in lib. officialis num. 35. Menochius de arbitr. judic. in præm. in principio . Quia legislatoris judicium non de singulis , neque de præsentibus est , sed de universalibus , & de futuris , ut explicatum est , oportet senatorem , aut judicem esse , qui de præsentibus , determinatisque judicarent . Verùm cum isti amerint , vel oderint (ut ait Arist. c. 1.) sua quoque utilitas connexa sit , non satis queant veritatem perspicere , sed propria , vel voluptas , vel dolor judicia sua obumbret . Quare minimam ceterarum rerum potestatem judici tribuendam dicimus , factum verò esse , aut non factum , & fore , aut non fore , esse quoque , vel non esse , hæc omnia , quum non possit lator legis providere , Judicibus relinquenda necessarij sunt . Hactenus Aristot. Itaque facti quæstiones ad judicem pertinent , nec super iis consulendus est Imperator , ut Adrianus rescripsit , quum quis servos alienos sollicitasset , aut interceptisset , & an teneretur crimine plagii , quod ei intendebatur , quæstio esset , l. non statim ff. ad leg. Jul. de plag. Et ad id pertinere legem hanc visus est sentire Menochius de arb. judic. in proæmio num. 3. Quod mihi falsum videtur . Julianus enim hac lege respicit ad juris , non ad facti quæstionem , facti quæstio semper ad judicem pertinet , non aliquo casu . Id autem permittitur judici aliquo casu , non semper . Et processus de similibus ad similia est diffinitio juris , non facti . Quod dicitur pauca arbitrio judicantis committi debere , non attingit ea , quæ in facto consistunt , quia quum a jure diffiniri non queant , l. mora , ff. de usur. l. quatenus ff. de regul. jur. jam

N 2

judicis

judicis arbitrio commissa sunt. Igitur pauciora committenda sunt de iis, quæ commissa non sunt, id eò pertinet, ut nihil agant præter legem, nisi in quibus lex ipsa deficiat, agant tamen ex sententia legis.

SENTENTIA EORUM MANIFESTA EST.

Si quis hanc cum præcedenti lege conjunxerit, dignoscet, eos omnes errasse, qui dubiam legis sententiam judicantis arbitrio relinquunt. Cum dubia est sententia legis, adeundus est Imperator, *l. præcedenti l. ultima C. de legibus*, cum sententia legis est certa, licet judici ad similia procedere. Extensio omnis, vel eò minus favorabilis est censenda, quod sit arbitrio judicantis indulgens. Quò persæpe fit, ut non leges Magistratibus, sed Magistratus legibus dominantur. Salus autem Civitatis in eo maximè posita est, ut ait *Plato lib. 4. de legi. Si Magistratibus servientibus leges dominantur*. Hinc descendisse videtur, ut jure jurando iudices ab initio Statuta Civitatum, in quibus judicaturi sunt, se servaturos polliceantur. Itaque, quum dubia legis sententia est, nulla fieri debet extensio, neque ejus interpretatio ad iudicem pertinet. Quo nomine defendi potest placitum illud *Bartoli in l. in ambiguo ff. de rebus dubiis*, quod lex habens ambiguos intellectus non debet allegari, quoniam ubi sententia legis non est manifesta, nullum sit judicantis arbitrium, sed Principem oporteat adire. At ubi sententia manifesta est, iudex planè, magis, quàm suo, arbitrio legis utitur, ut ideo, neque ob id res suo arbitrio commissa videatur. Et hoc rectius dicitur, ut iudicibus ad iniquè judicandum angustior reddatur aditus. Erit autem sententia manifesta, non tantum si verbis expressa sit, sed etiamsi ab unica, & explorata ratione sumatur, quia receptum est perinde haberi, ac si ratio esset scripta, *glo. in l. quamvis C. de Fideicom. Alex. in l. si constante ff. sol. matr. Rom. conf. 32. num. 5. ubi Mod. add. facit tex. in l. nominatim ff. de leg. 3.*

10 *IS, QUI* jurisdictioni præest Legumlatoris interpretis est, ac justitiæ minister *Ficin. in Plat.*

11 *de legib. lib. 11.* Est autem iudicium justitiæ quædam praxis, & legum executio, quia parum esset jus in civitate esse, nisi sint, qui jura reddere possint, *l. 2. §. post originem, supra de orig. jur.* Per eos, qui iudicando præfunt leges ad effectum perducuntur, ignorantia docetur errantium, malitia publica emendatur auctoritate, æquitas ipsa custoditur, & casus omitti per-processum ad similia determinantur. Ex iis itaque causis disceptationes iudiciorum

apprime necessariæ fuerunt, ut ornatè admodum ac diffusè comprobatur *Petr. Tholos. lib. 47. c. 1. synt. jur. uni.*

AD SIMILIA. Difficilis admodum est similia 12 diffinitio, nam licet nullum simile sit idem *l. quod Nerva ff. depo.* sic tamen simile esse 13 debet, ut planè videatur idem. Nam & dissimilibus simile inesse constat, ut formicæ, & elephanto genus, quo sunt animalia, ut docet *Quint. l. 5. c. 11.* & similibus dissimile, ut canibus catulos dissimiles esse dicimus, differunt enim ætate. Quamobrem quomodo simile existimandum sit, planè dubitatur. Sed in hac 14 lege similitudo ex paritate rationis existimanda est, *Coras. hic num. 2. Menochius de arb. jud. cas. 84. n. 8.* Sententia enim eo solo manifesta desideratur, ut ex sententia legis fiat extensio, ea fit ob rationis paritatem, & etiamsi adesset dictio taxativa non prohibetur 15 extensio ad casus similes ex sententia *glo. in l. ob as C. de præd. min.* Et ideo sententia 16 *Alexandri conf. 203. n. 5. l. 2. postum. Gul. de Cun. in Auth. non licet C. de lib. præter. minimè, videtur improbanda, qui dixit præter causas relatas in §. causas, Auth. ut cum de app. valere exheredationem factam ex causa simili, vel majorem expressis rationem habente. Similitudo igitur versatur in paritate rationis. Quæ paritas rationis non est in omnibus aut requirenda, aut existimanda, sed in eo, de quo agitur. Tunc planè similia erunt, 17 ut leges ex legibus declaremus, cum tendunt ad eandem utilitatem, *l. nam ut ait, inf. eodem, quæ declaratio tum certior, tum cæteris omnibus & clarior, & verior videtur esse. Et ita paritas rationis ex utilitate mensuranda 18 est. Ac ita rejicienda est eorum sententia, qui id etiam iudicis arbitrio committunt, velut Innoc. in c. causam, quæ, de judic. Fely. in c. translato n. 11. de const. & aliorum, quos refert Menochius ubi sup. n. 7. quia eadem utilitas certum est similitudinis argumentum, ut iudex ad hoc respicere, non suo arbitrio confidere debeat. Ex iis defendi poterit, quod 19 tradit Baldus in l. 3. n. 4. C. de jur. dot. & sequitur Dec. in l. quad contra, n. 2. ff. de regul. jur. quòd statutum, quod non habet in se aliam rationem, quàm quia ita placuit statuenti, non trahitur de similibus ad similia. Magis enim traheretur ex paritate voluntatis, quam rationis. Non obstat *l. non dubium C. de legi,* ubi fat esse videtur legislatorem ita velle, quia inibi supponitur voluntas ratione 20 munita, neque enim legislator est, qui voluntate utitur pro ratione, neque lex, quæ ratione caret, verè lex est. At de sententia**

tia

tia veræ legis *Julianus* loquitur . Neque ipsa sententia aliud est, quàm vera, & certa ratio legis .

JUS DICERE DEBET. Ait jus dicere, non legem ferre, utpotè quum ex sententia legis manifesta procedat, videtur ex lege lata jus dicere.

21 Verbum debet esse necessitatis, & præcepti, *gloss. in clem. 2. in ver. debeant de stat. mon.*

22 c. ut fame de sent. excom. Quod si non aliorum exemplis, sed legibus judicandum sit *l. nemo C. de sent. & inter. om. jud. & ut ait Procul. in l. sed licet ff. de offic. præf. non tam spectandum sit, quid Romæ factum sit, quàm quid fieri debeat, eoque loci Accursius*

23 modestissimus legum interpretis non esse in defectum legum, vel ipsa glossemata inducenda noverit, quoniam est ea pro lege usurpare, dicendum est multo minus judicem sui arbitrii

24 esse debere, cum longè honestius de aliorum quàm de propria sententia confidere possit, & hoc casu non lex, sed verba legis deficiant, quamobrem jus dicit ex lege, prout dicere debet. Ex iis patet minus idoneam esse Glo-

25 fatoris distinctionem hic, ut si dubitatio sit super novo negotio, consulendus sit Imperator, si super lege, tunc procedatur de similibus ad similia. Nosse debuit *Accursius*, non esse dubitationem in lege, quæ certam interpretationem semper habuit, quia exploratum sit eam non esse mutandam *l. min. inf. eod.*

26 neque dubia videbitur lex, quæ ex alia lege, vel consuetudine declaretur *l. si de interpretatione inf. eod.* Ut enim sufficit sententiam esse certam per relationem ad acta, ut *not. in §. curare, inst. de act.* ita lex certa esse videbitur per relationem ad aliam legem, vel consuetudinem. Altera enim alteri videtur inesse, *l. ideo quia inf. eod.* Neque huic legi locus esse potest, cum dubitatio est in verbis, quia aliæ sunt regulæ ad eam eximendam, vel ut propriè accipiantur, *l. non aliter ff. de legat. 3. vel in benigniorem, ac tutiorem partem l. benignius cum seq. inf. eod.* neque in his admittitur processus de similibus ad similia, sed ubi sententia manifesta est, quo casu verborum dubitatio, vel nulla adest, vel sperni debet servata sententia, ut *Modestinus* docuit in *l. scire oportet §. aliud etiam ff. de excusat. tutor. ibi: Sed, & si maxime verba legis hunc habeant intellectum; tamen mens legislatoris aliud vult.* Summa omnium sit, quod quæstio facti tota ad judicem pertinet, *l. non statim ff. ad l. Flau. de plag. Arist. 1. Rhet. c. 1.* Quæstio juris, aut emergit circa verba legis, & secundum juris regulas verba interpretanda sunt, aut circa mentem, & consulendus est

Imperator, aut, quum manifesta voluntas legis est, versamur in casu præter verba legis, cui convenit sententia, & procedendum est ut hic. Sic aliquando veteres legem deferentem patronis libertorum, libertarumque intestati successionem jure crediderunt voluisse etiam tutelam ad eos pertinere. *Inst. de leg. pat. & dicitur ex leg. XII. tabularum* illa tutela deferri, non quia nominatim id caveatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset, quod certè secundum legis nostræ regulam obtinuisse videtur, & i-

27 deo dixi, & hoc casu jus ex lege dici. Hæc ipsa regula, & respondentibus de jure præscripta videri debet, licet *Joannes, & Accursius* subdubitent, quoniam eadem est ratio respondendi, & judicandi, vel respondendi major, quod judices prudentium responsis addicti quodammodo sint, & usurpasse videtur *Julianus in l. ex facto ff. de nego. gest. Ulpianus in l. postularerit §. ratio ff. ad leg. Juliam de adult. Pomponius in l. quedam, §. nummularios ff. de eden. Cajus in l. nauta in fi. ff. naut.*

28 *caup. stab. Idem in l. illud ad l. Aquiliam,* quod eadem ratio esset in furto, & in damno; quanquam illa videatur potius productio consuetudinis, aut observantiæ cujusdam, quàm scriptæ legis. Producitur enim, quod Proconsul observat in furto a familia factio, ut præstari id sufficiat, quod præstaretur, si unus liber furtum fecisset, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, ut etiam observandum sit in damno ex lege Aquilia. Manifesta sententia obtinet etiam in damno, ex

29 quo loco poterit adnotari, legem hanc non tantum in lege scripta obtinere, sed etiam in consuetudine, ut ubi certa sit ratio consuetudinis, & in similibus obtineat, facit *l. diuturna,*

30 *l. imo magnæ inf. eodem.* Ut verò constituamus, quando ista lex locum habeat, dicendum est, quosdam casus compræhendi verbis, & sententia, ut in eo, qui corrumpit Ædictum propositum, *l. si quis id quod ff. de jurisd. omn. jud.;* quosdam compræhendi sententia, non verbis, ut cum lex prohibet extrahi frumentum, tu extrahis farinam, juxta tradita in *l. non dubium, C. de legibus,* Quidam verò casus non compræhenduntur, nec verbis, nec sententia, ut casus Galli respectu legis Vellejæ, sunt tamen similes compræhensis in *l. Velleja,* & tunc licet procedere ex lege ista de casibus compræhensis, sive verbis, sive sententia, dummodo sententia manifesta sit, ad casus non compræhensos, & in iisdem sententiam legis inducere, quod in *l. sequenti* mox clariùs explicabitur.

In

In L. 13.

- 1 *Sententia notoriè injusta est nulla .
Idem si contra regulas juris .*
- 2 *L. ob æs C. de præd. min. ad causam utilita-
tis pravè producta .*
- 3 *Scævola Garbidius praxim hujus legis optimè
docuit .*
- 4 *L. Gallus, §. item credendum, ff. de lib.
& posth. declaratur .*
- 5 *Intellectus §. & quid si tantum ejusdem legis
adducitur .*
- 6 *Explicatur §. quid si qui filium, ejusdem
legis .*
- 7 *Gallus Aquilius, & lex Vellea ad eandem uti-
litem respiciunt .*
- 8 *L. 1. §. hoc interdictum ff. de font. expendi-
tur .*
- 9 *Regulæ l. hujus, & l. non possunt, non ex vi,
sed ex potestate legis ducuntur .*
- 10 *Interpretatio omnis, aut ex verbis, aut præ-
ter verba, aut contra verba est, exempla-
que adducuntur ex quorundam sententia .*
- 11 *Adversus quos dicitur legitimam patronorum
tutelam ex mente, non ex verbis legis duode-
cim tabularum per interpretationem prodisse .*
- 12 *Differentia est inter interpretationem, & con-
jecturam .*
- 13 *Franciscus Mantica laudatur .*
- 14 *Distinctio inter Judices, & Jurisprudentes .*
- 15 *An verum sit, quodd generalia interpretemur,
specialia verò suppleamus .*

L. XIII. Ulp. Lib. 1. Ad Edictum Curulium .

Nam (ut ait Pœdjus) quoties
lege aliquid unum, vel alterum
introducitur est, bona occasio est,
cætera, quæ tendunt ad eandem uti-
litem, vel interpretatione, vel
certa jurisdictione suppleri .

LEgo. Idem etiam in senatusconsulto dicen-
dum est, vel quia legis nomine compre-
hendatur, vel quia eadem sit ratio, & utili-
litas .

BONA OCCASIO. In hoc uno universa juris-
prudencia pendet, & nihil certè utilius est, sed
nihil, quod magis periculo subiaceat. Errata
præcipua eorum, qui judicant, vel de jure
respondent, in hoc solo versantur. Vix erit

aliquem reperire, qui si leges certas ante o-
culos habeat, non eas sequatur, vel si rece-
dere audeat, jam sententia tanquam notorie
injusta, vitio subjacet nullitatis, quoniam de
jure constitutionis pronunciasse videtur l. 1. §.
contra ff. quæ sententiæ, sine appellatione rescî.
Idem, si contra juris regulas, Decianus conf.
8. n. 1. Ruynus cons. 41. num. 16. lib. 2.
Vant. tit. de Null. ex def. proc. nu. 118.
Sed in eo falluntur plerique, ut non satis pen-
sitent, an quod certa jurisdictione suppleat,
ad eandem tendat utilitatem. Quo nomine
doctissimos viros errasse non dubito, qui l.
ob æs, C. de præd. min. & l. magis puto
in fin. ff. de reb. eorum, dum ex causa urgen-
tis æris alieni bonorum alienationem permit-
tunt, & ubi nullum vertatur æs alienum, ob
solam pupilli utilitatem valere alienationem
defendere conati sunt, non tam suppletentes le-
gem, quam destruentes. Tantum distat, ut ea-
dem sit utilitas in utroque casu, quantum ut
ægro, vel sano medela paratur. Est enim æs
alienum patrimonii morbus, qui alienatione
curatur. Et cum hæc causæ necessaria sit,
non debet in argumentum deduci l. que pro-
pter ff. de reg. jur. Sed lib. 7. difficultum in
prædictæ legis explicatione nihil prætermittam,
quod reliquos ab eorum exemplo abstinere
compellat. Justissimè verò, quod hic Pœdus
ait, ac feliciter quidem Scævola Garbidius ob-
servasse visus est circa Galli Aquilii formu-
lam, & l. Vellejam. Primum enim in l. Gal-
lus, §. idem credendum ff. de lib. & posthu.
ait cum Gallus concepisset formulam de nepo-
te, idem credendum de pronepote, est enim in
eo eadem ratio, & utilitas; Ratio quia ita
rumperet pronepos, ut nepos in casu concepto
per Gallum: Utilitas eadem, quia formula
Galli pertinet ad conservanda testamenta. Utra-
que conceptio conservat, ergo utilitas eadem.
Tum in §. & quid si tantum, ubi dubitat,
an concipi queat Aquilii formula in casu e-
mancipationis, vel interdictionis, & quidem
formula Galli loquitur de casu mortis, non
de iis casibus. Ideo verba non conveniunt,
nec etiam verba legis Velleæ, quoniam ea
non loquitur de natis post mortem avi, ergo
non Gallus, non Vellea hos casus attingit.
Ait tamen Scævola ex sententia legis Velleæ
hec omnia esse admittenda, ut ad similitudinem
mortis cæteri casus admittendi sint, ut & in
his casibus possint testatores institutionem
concipere, non ut concepta in casu mortis
ad hos casus trahatur, quod pravè ple-
rique colligunt. Sed hoc non videtur ex
sententia, sed ex verbis legis Velleæ, sunt e-
nim verba legis ejusmodi: *Qui ei suus futurus
erit*

erit, & ita conveniunt omni casui, quia, quavis ratione a potestate liberato filio, nepos succedit in jure sui §. *sui autem ver. sed ut nepos, in l. de hered. & qual. & differ.* Sed quia Vellea loquitur vivo testatore, conceptio Galli & horum casuum, eo mortuo, ideo ad Velleam non pertinent, sed ad Gallum ex sententia legis Velleæ. Et quod in suo casu introduxit Vellea, bona occasione arrepta supplevit *Scævola* in formula Galli Aquilii. Dum enim lex Vellea in specie sua admisit casus similes morti, facit, ut qui in Galli formula casus similes morti recipit, videatur recipere ex sententia legis Velleæ. Tum verò in §. *Quid si qui filium,* ubi dubitatum est, si mortuo avo, filio autem apud hostes existente, nepos, qui post mortem avi nasceretur, rumpere, vel adhuc vivis filio, & nepote (nec enim aliter construendam reor particulam, *illis vivis*, ut a falsa, vel impropria aliorum interpretatione absteineamus, quod particula *vel* satis insinuat, quia duplex est casus, alter, si filius decedat ante testatorem, & ad formulam pertinet, & concipi poterat, alter est, si filio apud hostes manente, nepos nascatur post mortem avi, & ita vel adhuc illis vivis, videlicet filio, & nepote) dubitabatur, ne rumpere, & hic casus ad Velleam non pertinet, quia nepos natus est post mortem avi. Nihil tamen in eo Gallus induxit, quoniam loquitur de morte naturali, non de civili. *Scævola* tamen inquit ex regula legis hujus: *Melius est ergo, ut hujusmodi utilitate præferim post legem Velleam, qua multos casus rumpendi abstulit, interpretatio admittatur.* Ergo eam interpretationem admittit propter eandem utilitatem, non admissurus, si sine utilitate foret. Est enim jus nostrum ars boni, & æqui l. 1. ff. de just. & jur. & id maximè spectat, quod est utile l. *jus pluribus* ff. eod. Gallus, & Vellea ad eandem utilitatem tendunt, ne testamenta rumpantur, quod utile est, l. *vel negare* ff. *quem test. aper.* Introduxit Vellea, ut generaliter conciperemus formulas in omnem casum suitatis, & ideo multos casus rumpendi abstulit, non tamen omnes, quoniam & si generalem formulam admisit, restrinxit tamen se ad natos, vivo testatore; bonum ergo fuit, ut quemadmodum forma generalis admittitur de natis, vivo testatore, ne rumpant, cum hoc unum jam introductum sit, introducatur, & alterum, quod tendit ad eandem utilitatem, ut & de natis post mortem eadem formula admittatur, quod, quia non introduxit Gallus, *Scævola* bonam nactus occasionem, feliciter affectus est. Idem in §. *si ejus*, ubi questionem excitatam cognovit utilitate carere, reliquit

indecisam. Igitur exemplum ipsius, velut speciosum, & ad legem hanc mirum in modum accommodatum arferre volui, ut ad illud respicientes, consultius ceteri agant, simul atque qui in illorum intellectus, §. aut dubitant, aut errant, certam simul, ac veram eorumdem explicationem assequantur. Huc etiam pertinet apertior, at non ita celebris locus Ulpiani in l. 1. §. *hoc interdictum* ff. de fonte; Inquit enim interdictum de purgando fonte habere eandem utilitatem, quam interdictum de rivis reficiendis, quia nisi purgare, & reficere fontem licuerit, nullus erit ejus usus. Nihil aut certius, aut justius, quam eadem utilitate moveri. Et ut rem ipsam concludam, cum scire leges sit non tantum verba earum tenere, sed vim & potestatem, l. *scire inf. eod.* regula l. *non possunt*, & l. *hujus* non a verbis, non a vi, sed a sola potestate deducitur.

10 **VEL INTERPRETATIONE.** Quidam interpretandi verbum latissimè accipiunt, ita ut quomodocunque legis mentem ex verbis, præter verba, vel contra verba Prudentes eliciant ad jus constituendum in casibus pro bono publico, dici debeant juris Interpretes. Exempla verò sunt secundum eos ex verbis in tit. *Institu. de leg. patr. tute.* præter verba in l. *cum avus* ff. de cond. & demonstr. contra verba in l. *scire oportet*, §. *sed si maxime* ff. de excusa. tut. Atqui legitima patronum tutela ex mente, non ex verbis. Ait enim Justinianus non quia nominatim in ea lege de hac tutela caveatur; Sed quia perinde accepta est interpretatione, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso quod hereditatis libertorum, libertarumque, si intestati decessissent, jussit lex ad patronos, liberosque eorum pertinere, crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelam ad eos pertinere. Est ergo id totum præter verba, non ex verbis. Et quum unum introductum est, nempe delatio successionis, ex regula *Pædii*, & alterum introductum est, nempe delatio tutelæ. Similis est locus in l. *utrum* §. de eo ff. de petit. heredit. distinctio tamen vera videtur, quamquam interpretatio, de qua *Pædij* intelligit ex verbis esse non queat, quoniam supplet, at interpretatio ex verbis sumpta videtur magis declarare, quam supplere l. 1. §. *quamvis* ff. de vent. insp. Ulpianus ibi: *Quamvis sit manifestissimum edictum Prætoris, attamen non est negligenda ejus interpretatio.* Nisi dicamus aliud esse interpretari verba, aliud mentem ex verbis per interpretationem accipere. Sed si ita distinguamus, eadem erit interpretatio ex verbis, & præter verba, cum

quum semper ex aliquo expresso colligatur .
 Non obstat *lex cum avus ff. de cond. & de-
 12 monst.* Nam multum mihi videtur interesse
 inter interpretationem, & conjecturam, *Papinianus* enim ibi conjectura pietatis, non interpretatione aliqua niti videtur. Interpretamur mentem legum, ut hac lege & præcedenti: Conjicimus hominum voluntates, maxime po-
 13 stremas. Merito *Franciscus Mantica* non vulgaris eruditionis vir librum, quem edidit, de conjecturis ultimarum voluntatum inscripsit. Quanquam conjectura pietatis apud *Papinianum* minus est, quam voluntatis conjectura .

CERTA JURISDICTIONE. Videtur mihi hæc
 14 distinctio interpretationis, & jurisdictionis, & ad Jurisprudentes, & ad Judices pertinere, Jurisprudentes enim interpretari consueverunt, *l. 2. §. his legibus ff. de orig. jur.* Judices verò certa Jurisdictione utuntur, qua seposita, nec judices essent, argumento *l. judex postea quam ff. de re. judic.* loquitur ergo *Pædrius* de occasione, quæ Jurisprudentibus, & Judicibus occurrit, & ab iis sumenda est .

15 **SUPPLERI.** Verbum hoc est adversus aliquorum distinctionem: ut interpretari dicamus generalia, specialia verò suppleamus. Nam interpretatio hic pro suppletionem usurpatur, ut & usurpat *Scævola in d. l. Gallus in §. quid si*, & ibi *Baldus* notat, & ideo hic locus non pertinet ad nudam verborum interpretationem, sed ad eam, quæ est præter verba. Et suppleri verba, non mentem dicendum est. Quoniam illud, & hic retinendum est, ut sententia legis, vel senatusconsulti in casu, quo aliquid introductum est, sit certa. Alioquin nullæ sunt partes Jurisconsulti, aut Judicis, si dubium sit in sententia, ut supra *l. & ideo.*

In L. 14.

- 1 *Ratio quid significet ex Corasio .*
- 2 *Jus, & ratio juris adversus eum differunt .*
- 3 *Receptum dicitur, quod in mores, & consuetudinem transit .*
- 4 *Stipulatio sine consensu nulla est .*
- 5 *diffinitio contractus ex Theophilo .*
- 6 *Aliud est receptum esse, aliud esse constitutum .*
- 7 *Quædam consequuntur, posito actu, quædam posita ratione actus .*
- 8 *Qui vult antecedens, vult etiam suum necessarium consequens .*
- 9 *Accursii ad hujus legis declarationem exempla varia .*
- 10 *Exemplum Corasii ex l. si domus, §. si pe-*

- cunia, ff. de leg. 1.
- 11 *Corasii in ea re notatus error .*
- 12 *Exemplum Auctoris ex l. jubemus, C. ad Trebell. utiliter declaratum .*
- 13 *Quod ibi obtinet in liberis primi gradus, ne fructus computentur in quartam, ad parentes primi gradus non trahitur .*
- 14 *Limitatur lex ista, si productio fiat ex majoritate rationis .*
- 14 *Majori summæ inest minor .*
- 15 *L. ob æs C. de præd. min. obtinet multò magis in causa famis .*
- 16 *Paria sunt aliquid non fieri, vel fieri inutiliter .*
- 17 *Facilius confirmatur aliquid inutile, quàm quod aliquid introducat de novo .*

L. XIV. Paulus Lib. 54. ad edictum .

Quod verò contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentias .

Rationem juris. Hoc idem caput relaturn est in *l. quod contra ff. de regul. jur.* Ratio tum hic, tum alibi sæpè pro stricto, subtili, exactoque jure, quod cortici verborum adhæret accipi videtur *d. l. quod contra, & l. nulla inf. eod. ita Coras. hic nu. 1.* Quod planè falsum mihi videtur, neque enim idem sunt jus ipsum, & ratio juris, nam frustra diceremus, eandem rationem idem postulare jus *l. illud ff. ad leg. Aquil.* Sed hanc stricti juris rationem censendam esse non dubito, quæ non inhæret verbis, quum semper generalius usurpetur, ne sit eadem cum dicto, sed eo
 2 generalior. Differunt penes me aliquid recipere contra jus, vel contra rationem juris: Primo casu jus contrario jure tolli videtur, secundo non ita, sed cessat eo casu. *Paulus* itaque videtur contrahere *Juliani*, & *Ulpiani* sententiam ad ea, quæ universali jure, ejusque rationi respondent, ut liceat tunc procedere de similibus ad similia, quum a generali, non a singulari jure processus iste delumatur. Et ideo id, quod recipitur secundum juris rationem poterit produci ad consequentias. Ratio diversitatis est, quoniam hoc modo, tum lex, tum ratio legis hac productione conservantur. At per contrarium, quò plura sunt, quæ recipimus contra rationem juris, eò magis juris finem perstringimus, atque in angustum redigimus .

RECE-

- 3 **RECEPTUM EST**, Receptum esse id maxime videri solet, quod in mores, & consuetudinem transit. Sic *Scaevola Juliani* sententiam receptam dixit in *l. Gallus §. ult. ff. de lib. & post.* ut duobus capitibus legis commixtis induceretur lex, ne rumpereur testamenta. Eodem plane sensu *Ulp.* in *l. 1. ff. de Senat.* ait usquam relatum, nec preceptum esse, ut matres consularium consulares sint. Et ad rem nostram *Cajus* in *l. servum ff. rem pup. sal. so.* ait si praesens sit pupillus, & dari possit, etiam si ejus aetatis erit, ut non intelligat, quid agat, tamen propter utilitatem receptum est, recte eum stipulari, & agere.
- 4 Id certe contra rationem juris receptum est ob defectum consensus, sine quo nulla esse stipulatio solet *l. 1. §. adeo ff. de pac.* Ratio juris exigit, ut in unoquoque contractu utriusque contrahentis consensus interveniat, argumento *l. sicut C. de act. & obli.* quae vel a diffinitione contractus tradita per *Theoph.* *Inst. de obli.*
- 5 prope finem commodissime sumeretur. Ille ibi diffinit, contractus est duorum pluriumve in idem conventio, & consensus ad constituendam obligationem, ut alter alteri fiat obnoxius. Sed cum id in pupillo receptum sit, non est producendum ad consequentias. Et si ita interpretamur, aliud erit receptum esse, aliud constitutum esse, & de iis, quae constituta sunt capita sequentia tractare videntur.
- 7 **CONSEQUENTIAS.** Quaedam consequuntur posito actu, quaedam posita ratione actus, quae consequuntur actum, ad hanc legem non pertinent. Ideo *Cajus* in *d. l. servum*, ubi dixit, recte pupillum stipulari, subjecit, & agere. Nam stipulationem actio ex stipulatu, vel certi conditio consequitur *inst. de verb. obligat. in princ.* Stipulatio verborum obligationem parit, nam ob eam fit *l. 5 §. conventionales ff. de verbor. obligat.* obligatio parit actionem *l. licet §. ea obligatio ff. de procur.* Cum itaque aliquid contra rationem juris receptum est, illud statim producit ad ea omnia, quae consequuntur id, quod receptum est, propter regulam juris, quod qui vult aliquid antecedens, suum etiam necessarium consequens velie intelligitur *§. si ab hostibus Inst. quibus modis jus patr. potest. sol.* Caeterum consequentias hic existimat *Paulus*, non per relationem ad actum, sed ad rationem ejus, quod agitur. *Accursus* affert exempla nonnulla. Primum ne privilegium hypothecae mulieri competens, cum competat & filiis, ad extraneos haeredes producat juxta *l. assiduis cum gl. in ver. eis, C. qui pot. in pig. hab.* est enim contra juris regulam, qua prior tempore pri-

or etiam est in jure *d. l. vevf. duabus.* Secundum sumit ex *l. 1. in fi. inf. tit. prox.* At ibi non de eo agitur, quod receptum est, ut hic, quanquam eadem ratio sit, & in singulari jure, & in personali constitutione, ut non trahantur ad exemplum, non tamen sunt idem. Tertium sumit ex lege *2. C. de patr. qui fil. distr.* ut filius e contra patrem distrahere non possit. Sed pater distrahit jure Patriae potestatis, quo olim licebat etiam occidere *l. in suis ff. de lib. & postb.* at filius nullum jus habet in patre, & eandem fere contineret repugnantiam, quam si diceremus, dominum a servo vendi posse. Nulla igitur ratio productionis adesset etiam si licita productio foret. Affert *Corasius* exempli causa speciem *Ulpiani* in *l. si domus §. in pecunia ff. de leg. 1.* qui, si haeres servum haereditarium praestare recuset, forte patrem suum, vel matrem, vel fratres naturales, aequissimum ait ex hac causa estimationem officio judicis praestare. At cum alicui peculium legatum est, & velit haeres estimationem praestare, quia iniquum dicat, id separari a se, non impetrabit a Praetore. Et ita, quod in persona recipitur, ad res non producit, ex eodem affectionis argumento, quod dura separatio sit. At *Ulpianus* subjicit ibi. *Alia enim conditio est hominis, alia caeterarum rerum.* In hominibus enim benigna ratione receptum est, quod supra probavimus. Igitur negat productionem, quia non sit ratio similis, non quia primum contra rationem receptum sit. Et quidem contra eam rationem est, quae jubet, quisque uti legasset rei, ita jus esse *l. verbis legis ff. de verb. significat.* & quod legatum ab haerede praestari debeat, *§. 1. inst. de leg.* Ad id tamen non respicit *Ulpianus*. Quinimmo productio quaedam ibi legitur de patre, & matre ad fratres, quod non satis expendit *Corasius*. Igitur statuendum est, quod hic *Paulus*, ait facile faciendum non esse, non autem nunquam esse faciendum; Faciendum est autem, cum ex hoc relaxatio quaedam juris sequitur. Non est faciendum cum everfio. Ideo dura separatio personarum cum visa fuerit, illud in conjunctis personis recipere, laxamentum juris dici poterit, quo aequissimum dicitur. At producere illud ad res, erat jus evertere, non relaxare. Toties ergo haec productio vitanda est, quoties evertit jus magis, quam duritiem lenire videatur, toties facienda erit, quoties non tam evertere jus, quam dirigere, ac emendare videbitur; quam laxamenti rationem suggerit eo loci *Ulpianus*, dum aequissimum esse ait illud primum. Quoniam aequitas laxamentum est quoddam *lib. singulari ad hunc tit. par. 3.* dictum est. Exemplum

emplum omnium accomodatissimum defuncti potest ex *l. jubemus G. ad Trebell.* qua sancitur liberis primi gradus fructus in quartam ex *Trebell.* non esse imputandos, quod contra juris rationem recipi exploratissimum est *l. in fideicommissariam ff. ad Trebell.* hæc enim imputatio reddit pleniorē fideicommissi restrictionem. Quæritur tamen, an quod in liberis primi gradus constitutum est, id in ascendentibus primi gradus obtinere possit per productionem ad consequentias. Videtur par adesse ratio, *l. nam & si ff. de inoff. test.* & paritas gradus, facit *l. non possunt, & l. nam ut ait, supra eodem.* Contrarium tamen decidit *Bartolus in d. l. in fideicommiss.* & *Alexander* sequitur, & communiter recipitur, quicquid in curia Delphinatus judicatum referat *Guid. Pap. q. 473.* & apertissime probatur ex hac lege. Quoniam id, quod producere volumus, non est secundum rationem juris, quo casu obtinerent *l. non possunt, & l. nam ut ait,* sed contra rationem juris, & rectissime, cum dubitari posset an filiorum appellatione venirent nepotes, ad liberos primi gradus eam retulisse videntur. Attamen & si productio hæc fieri non possit ex paritate, vel identitate rationis, quominus adferemur juri generaliter scripto, ejusque rationi, fieri tamen poterit ex majoritate rationis. Insignis est locus in *l. unica in fin. princ. cod. de rei uxor. a. 7.* ubi cum stipulationem intelligi adhibitam fuisse, si interposita non esset *Justinianus* decreverit, ait, *multo magis etiam si inutilis est, validam eam effici.* Et ita, quod contra rationem juris introductum est, producit ad consequentias ex majoritate rationis; Neque obiciat quis, eam productionem fieri Imperatoris constitutione, ut in servo corrupto deducit *Accursius l. ut tantum ff. de serv. corrup.* quæ utilitatem tribuit pro filio corrupto, eoque nomine ait, utiliter extendi *l. si quis servo C. de fur. & serv. corrup.* quod non inficior, quia etiam idem licuisse Jurisprudentibus in specie superiori constanter existimo. Nisi fortè quispiam non inutiliter dixerit, sic nullam adesse productionem, sed unum casum sub altero contineri. Ut enim majori

12
13
14
15
16

14 summæ inest minor *l. minor §. si stipulanti ff. de verbor. obligat.* sic quia magis est fingere stipulationem, ubi nulla sit, quàm inutilem confirmare, qui primum decernit, videatur utrumque decernere, quod ei alterum videatur inesse. Similiter *l. ob as C. de præd. min.* obtinebit, si alioquin fame minor pereat, plus enim est urgeri fame, quam ære alieno. Ex

16 iis constat vulgatum illud, paria esse aliquid non fieri, vel fieri, & fieri inutiliter, *l. quoties ff. qui satisd. cogant.* non omni ratione

verum esse, quia alterum altero ab eo, quod utile est, remotius est, & facilius confirmatur, quod inutile est, quàm de novo aliquid introducatur, argumento *l. patre furioso ff. de bis, qui sunt sui vel alieni jur.* Paria sane sunt quousque alterum maneat inutile, quia sine effectu. In reliquis minime paria. Inutile enim ad id, quod est, accedit aliquam ratione, non ens autem nullo modo.

In L. 13.

- 1 Regula firmiter inherendum est.
- 2 Testamentum imperfectum inter liberos valet. Declaratur, si imperfectum sit ratione solemnitatis, non si ratione voluntatis num. 10.
- 3 Juris regula pendet ex ratione juris.
- 4 L. si servum, §. sequitur, cum §. ult. ff. de verb. oblig. declaratur.
- 5 Non entis nullæ sunt qualitates.
- 6 Officium judicis nullam supponit obligationem.
- 7 Stipulatio hominis mortui inutilis est.
- 8 Nemo debet posse suo facto propriam tollere obligationem.
- 9 Obligationem culpa interveniente perpetuari publicam continet utilitatem.
- 11 Perfectio testamenti refertur ad quatuor et Baldo, ad materiam, ad formam, ad solemnitatem, ad confirmationem.
- 12 Causa pia in testamento imperfecto liberis æquiparatur.
- 13 Nomen testis scribi debet cum duabus saltem demonstrationibus.
- 14 Locus loci in testamento scribi debet.
- 15 Consensus est materia remota stipulationis.

L. XV. Julianus Lib. 27. digestorum.

IN iis, quæ contra rationem juris constituta sunt, non possumus sequi regulas juris.

IN iis. Ex ratione dubitandi ad hanc legem insinuari videtur, quoad fieri possit, firmiter esse regulæ inherendum, ut docuit *Accursius* in *l. omnis diffinitio ff. de regul. jur.* id enim continet, ut quousque possumus, regulas juris sequamur. Poterat autem dubitatio sumi ex quibusdam, vel iis similibus. Imperfectum testamentum inter liberos valet eorum speciali favore, & gratia, *l. hæc consultissima §. ex imper.*

imperfecto C. de testam. quod contra regulas juris est *l. si unus eod. tit. l. si quando C. de inoff. test.* Nihilominus sequimur regulas juris, ut voluntatis imperfectione vitietur, juxta regulam, *l. si quis cum ff. de test. l. furiosum Cod. qui test. facere poss.* Nam cum valeat imperfectum aliquo casu, non videbatur cæteris regulis de perfecto testamento subjacere, quasi illi testamento positæ forent, quod non posset valere, nisi perfectum. Sic etiam cum utilitatis gratia receptum sit, pupillum stipulari posse rem suam salvam fore, si dari possit, licet non intelligat, quod est contra regulam *l. 1. §. adeo ff. de pact.* qua cavetur, nullam esse stipulationem, quæ non habeat in se consensum; attamen requirimus, ut dari possit *l. servus ff. rem pupil. salvam fore*, ut sequamur regulam juris aliam, quod stipulatio confici non possit, nisi utroque loquente *l. 1. ff. de verbor. obligat.* Contrarium tamen Julianus respondet. Ut verò ratio hujus decisionis splendescere possit, constituendum est, quid commune habeant inter se ratio juris, & juris regula. Et sanè, ut Paulus ait in *l. 1. ff. de regul. jur. Regula est, quæ rem, quæ est, breviter enarrat, non ut ex regula jus sumatur, sed ex jure, quod est, regula fiat.* Ex iis intelligitur cum regula sumatur ex jure, non alia eam ratione constare posse, quam jus ipsum, a quo sumitur, quod igitur est contra rationem juris, consequitur esse contra eisdem juris regulam, ut nihil minus regulæ ipsi, quam juris rationi repugnare videatur, quoniam ex ratione juris ad eisdem juris regulam pervenimus. Quod ut utiliter explicetur, affero eisdem Pauli pulcherrimam speciem in *l. si servum §. sequitur usque in fr. l. ff. de verb. oblig.* Veteres constituerunt, ut ibidem refert, quoties culpa intervenit debitoris, perpetuari obligationem. Et effectus constitutionis est, ut si Sempronius Cajo Stichum debeat, & occidat, nihilominus Sticus peti possit, ut *ibi in §. ult.* Quod certè contra rationem juris, jurisque duas potissimum regulas introductum est. Altera est, quod non entis nullæ sint qualitates, *l. ejus qui ff. si cert. pet.* ac ideo nulla solet esse obligatio ejus, quod per naturam solvi impossibile est, *l. si stipuler. ff. de verb. obligat.* Altera est ut evitetur circuitus inutilis, neque frustra petat actor, quod consequi non potest, cum necesse sit fieri condemnationem in pecunia numerata, non videbatur interesse stipulatoris hominem petere, quem consequi non posset, & ideo recta via id, quod interest, petendum videbatur, argumento *l. Dominus, qui testamento ff. de conditione indeb.* Sed cum ob interventum culpæ

recedamus ab iis regulis, & earum jure, adeo ut etiam hominem mortuum petere possimus, quaritur apud Paulum, an illa obligatio ita perpetuata homine adhuc mortuo novari possit, & ait Paulus de hoc dubitari, quia nec hominem, qui non est, nec pecuniam, quæ non debetur, stipulari possumus. Nam condemnatio etiam si in pecuniam eo casu fiat, fit tamen officio judicis, quod nullam supponit obligationem, *l. qui per collusionem §. 1. ff. de act. empr.* Et ait, ego puto novationem fieri posse, si hoc actum sit inter partes, quod Juliano placet. Sumit itaque Paulus rationem dubitandi ex regulis juris, quarum altera est inutilis esse stipulationem hominis mortui *l. si stipuler de verbor. obligatione §. 1. inst. de inut. stipul.* & hæc prohibet novationem respectu hominis. Altera est non posse novari id, quod nullo modo debetur *l. 1. ff. de novat.* & hæc pecuniam respicit. Sed cum contra rationem juris receptum sit hanc obligationem perpetuari, jam non possumus sequi illas juris regulas, quæ ea juris ratione nituntur, & ab eo jure descendunt, contra quod receptum est, hanc obligationem perpetuari, itaque alio jure nobis utendum est, quoniam alioquin frustra id contra rationem illam juris introductum esset. Placuit autem veteribus ab ordinario jure recedere in hac specie, ne quis facto suo propriam tollerent obligationem, contra *leg. sicut C. de act. & obligat. & l. nihil tam naturale, ff. de regul. jur.* Quibus maxime repugnat, ut quam quis solo suo facto obligationem non introduxit, servum occidendo, possit suo facto tollere. Et quanquam certum sit stipulatori non posse, mortuo jam servo, aliud solvi, quam illud, quod interest, & satis hoc nomine ei consultum sit, nec aliter consuli possit, ea tamen constitutio de obligatione perpetuanda, non privatam, sed publicam respicit utilitatem, & non privati juris, sed publici conservationem. Non ergo intuitu stipulatoris obligationem perpetuat, sed publico intuitu, quia utile est, certos esse modos inducendæ, vel tollendæ obligationis *l. obligationum fere, §. placet ff. de act. & obli.* Tum verò improbo facto, quo quem magis teneri conveniret, a se ipso liberari contingeret. Ex hac Pauli specie perspicuum esse potest, verba legis hujus ad eas dumtaxat regulas pertinere, quæ ex eo jure sumuntur, contra cujus rationem aliquid introductum est. Ideoque in cæteris quantum fieri potest, sequi debemus regulas juris. Tum etiam comperitur est, qua ratione non obstant ea, quæ in contrarium adducta sunt. Nam quod attinet ad primam rationem de testamento imperfecto

- 10 non absolute recipitur omnis imperfectio, sed imperfectio respectu solemnitatum. Perfectio
- 11 etenim testamenti referri potest ad quatuor, ut tradit Baldus in l. 1. ff. de testam. ad materiam, ad formam, ad solemnitatem, ad confirmationem. Igitur cum ibi remittatur sola imperfectio solemnitatis, quoad eam solam non possumus sequi regulas juris, in cæteris possumus, & ideo requiritur, ut sit perfectum ratione voluntatis, ac ita sentiunt Baldus, Castrensis, & alii tum in d. §. ex imperfecto, tum in d. l. si quis cum, quod maxime no-
- 12 tandum est pro testamentis ad pias causas, quæ eadem privilegia fortiuntur ob juris æquiparationem, ut per Tiraquellum de privil. pie cau. priv. 2. Socc. Jun. conf. 64. num. 11. vol. 4. Et ideo aliàs respondi super quodam testamento, in quo erat instituta Ecclesia, illud non fore executioni mandandum, quia cum duo tantum testes adessent, alterius nomen sine cognomine scriptum erat, tum dictum erat in domo, non autem locus loci designatus apparebat, non quia non valeret testamentum imperfectum ratione piæ causæ, sed quia sit remissa perfectio solemnitatis, non autem probationis, ideoque debeat legitime probari per duos testes, licet non solemniter per l. ubi numerus ff. de testib. neque videatur testis legitime designatus per solius nominis expressionem, cum requirantur ultra nomen saltem duæ demonstrationes Alexan. cons. 153. num. 4. vol. 2. Ruinus cons. 11. num. 15. & seq. vol. 3. Soccinus Junior d. conf. 64. num. 3. Tum maxime ex cap. relatum Cl. 1. extra de Testamentis ibi, tribus, aut duobus legitimis testibus requisitis, neque enim iis demonstrationibus prætermittis intelligi potest, an legitimi sint. Sic etiam respectu designationis loci debuit testamentum esse perfectum, quod hoc idem concernat probationem, non solemnitatem,
- 14 & ob id receptum est locum loci exprimi debere, ut contrarium probari possit Bartolus in l. de pupillo, §. qui nunciat n. 2. ff. de no. oper. nunc. ubi de communi, & in puncto Cast. conf. 420. Viso, & examinato, nu. 1. lib. 2. ubi & de consuetudine testatur Alex. conf. 59. nu. 5. lib. 2. Denique nullum facit negotium l. Servum ff. rem pupil. sal. fo. quoniam, ut in l. 1. ff. de verbor. obligat. hoc anno disputavi, non consensus, sed verba pertinent ad materiam stipulationis, est enim con-
- 15 sensus materia quædam valde remota, cum qua visum est facilius, quàm cum proxima stipulationis materia potuisse dispensari. Neque propterea sequitur regulas juris in eo, quod contra rationem juris introductum est, sed in alio.

NON POSSUMUS. Abnegatur potentia propter repugnantiam argumento l. ubi repugnansia, ff. de regul. jur. repugnat enim in eo, quod contra rationem juris constitutum est, sequi regulam ejusdem juris eo modo, quo sequi jus ipsum, ex quo regula fit.

REGULAS. Regula hic accipitur eo sensu, quo in l. 1. ff. de regul. jur. non ut in l. 2. supra eodem, quoniam regulam illam semper sequimur, ab ista vero aliquando recedimus. Videtur autem caput hujus legis, tum ad legislatorem, tum ad judicem pertinere, & æque ad leges, & sententias ferendas aptari commo-dissime, uti accidentia requirunt judicem adiri, vel Imperatorem juxta notata in l. & i. deo, & in l. seq. supra eodem.

In l. 16.

- 1 Jus universale à singulari distinguitur.
- 2 Æquitas dum scribitur, efficitur jus singulare.
- 3 Quid intersit inter æquitatem, & singulare jus.
- 4 Senatusconsultum Vellejanum continet jus singulare.
- 5 Contractus ab initio voluntatis sunt, ex post facto necessitatis.
- 6 Minor læsus restituitur adversus hanc necessitatem.
- 7 Non si ipse minoris dolus intervenerit, aut in minimo sit læsus.
- 8 Non rectè quidam constituunt jus singulare esse jus excipiendi.
- 9 Ex jure singulari etiam regula fiunt.
- 10 Jus singulare latius patet, quàm jus privilegium.
- 11 Tenor rationis qui sit.
- 12 Lex considerari potest, & per se, & in ordine cæterarum legum.
- 13 Jus singulare cur aliqua utilitate nitatur.
- 14 Ratio deducitur, cur idem facilius tollatur, quàm jus commune.
- 15 In jure communi major utilitas semper elucet.
- 16 L. prospexit, ff. qui, & a quib. præter alios diligentissime declaratur.
- 17 Bartoli ad eam error depræbenditur.

L. XVI. Paulus Libro singulari de jure singulari .

JUS singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est .

Jus singulare est, non quia in singularem personam introductum sit, sed intuitu juris universalis . Jus enim ipsum est universale, vel
 1 singulare . Universale in omne genus personarum edicitur, singulare vero non in singularem personam, quia nec jus est, sed in singulare personarum genus . Quod ita dignosci potest . Deposited esse reddendum jus universale est, non esse reddendum latroni, aut capitali crimine damnato post publicationem bonorum jus singulare est, utrumque scriptum in *l. bona fides ff. depo.* Et, si ea retineamus, quæ ad titulum explicata, sunt jus singulare est æquitas scripta . Dixi quidem æquitatem scriptam minime concedi, sed verum est, cum scribitur, effici jus legitimum, at non universale, sed
 2 singulare, & in hanc juris speciem incidit æquitas dum scribitur, ac nomen deserit æquitatis . Illud vero distat inter æquitatem, &
 3 jus hoc singulare, quod æquitas antecedit, jus hoc consequitur æquitatem . Illa emendat jus universale eo modo, quem explicavi . Jus autem hoc derogat, æquitas est circa singula; jus singulare & ipsum universaliter edicitur, & cum statuat æquitas, Titio furioso gladium non esse reddendum, jus singulare non est circa Titium, sed ex Titio ad quemlibet furiosum inferens, statuit furioso gladium non esse reddendum . Idem ergo jus, & singulare, & universale est, universale, si ad æquitatem respexeris, quæ versatur circa singula, singulare quoniam non est universale absolutum, utrumque enim considerat *Arist. lib. 5. Ethic. c. 10.* quod universaliter, & absolutè legislator loquutus sit . Absolutè loquitur, qui dicit depositum esse reddendum, vel ne; qualitatem adjungit, qui dicit furioso, latroni, reo damnato non esse reddendum . Est autem singularis qualitas adjuncta, non singularis persona, & ideo non obstat *l. jura supra eodem.* Quadrat etiam *Accursii* exemplum de Senatusconsulto Vellejano, nam fidejumentem obligari universaliter deduci videtur ex *l. sicut. C. de act. & obligat. ex toto rit. de Fidejussor.* Mulierem Fidejumentem non obligari ex Vellejano est
 4 gulare quidem jus ad illius universalis differen-

tiam . Non singulare, quia de *Lucretia*, vel *Camilla* statuat Senatusconsultum . In *Lucretia* potuit æquum esse, at in omni muliere non tam æquum, quam justum est . Falluntur qui jus singulare jus æquum putant, est enim jus legitimum ab æquitate deductum, non tamen ipsum est æquum, nam & suis casibus poterit ab æquitate emendari . Contractus ex
 5 post facto necessarios esse, & semel constituta obligationi renunciari non posse, universale
 6 jus est *d. l. sicut.* Minores læsos, atque deceptos ab ea obligatione discedere beneficio restitutionis jus singulare est . Aliquando est emendatum, ne minoribus decipientibus illud remedium opituletur, neve ob minimam læsionem *l. 2. C. si minor se major. dixit. l. scio ff. de rest. in integr. & casu occurrente ante eas latas leges non defuit æquitatis emendatio, & postea ipsa emendatio in jus singulare convertita est, sed ita videtur utrumque singulare, & quidem est, sed prius illud est etiam universale, ac quasi genus subalternum, quod respectu superiorum species est, & ad inferiora se habet ut genus illud, de minoribus restituendis universale, ac singulare dici potest . Itaque primùm edicitur nemini licere a semel constituta obligatione recedere . Tum singulari qualitate adjuncta receditur, licere minoribus læsis . Amplius superaddita qualitate docti, vel minimi, neque decipientibus minoribus licere, neque in minimo læsis . At videbitur quibusdam nos ex duplicata qualitate non decedere ad jus magis singulare, sed ad universale redire, quod est falsum, quia jus est singulare ob qualitates adjunctas, ob quas esse non potest absolutum, neque tam redit ad universale primum, quàm secundo universali
 8 contradicit . Hinc detegitur error eorum, qui jus singulare constituunt omnem exceptionem
 9 de regula, quia & ex jure singulari regula constituitur, *l. ob es. C. de præd. min. l. quoties ff. de regul. jur.* Malè etiam *Accursius* ad juris usurpat communis differentiam, quia & jus singulare est commune præceptum, & ita jus commune *l. 1. sup. eod.* nisi commune sumatur pro universali; sed jus commune interdum ponitur ad differentiam juris privilegiati *l. si non speciali C. de Testam. l. ejus §. militia ff. de milit. test.* & hoc ipsum jus singulare est, sed non omne . Latius ergo
 10 patet juris singularis appellatio .*

QUOD CONTRA TENOREM RATIONIS .

Paulus idem, & *Julianus* in *ll. proximè præcedentibus* dixerunt contra rationem juris, non contra tenorem rationis, sed ad idem respiciunt, & rationem pro tenore usurpant . Est autem

- 11 autem rationis tenor, ipsius rationis aspectus, idest proxima ratio, quæ sese nobis offert. Ita tenorem Instrumenti, vel scripturæ pro prima ipsius facie usurpamus. Duplex autem sese offert ratio juris, altera primo aspectu, altera postremo; primus aspectus rationem indicat illius juris in ea re, vel negotio constituti, veluti jus est, depositum esse reddendum, ratio obvia est, ne locupleteris cum alterius jactura, ac ne deponentis fidem fallas, & hæc est ratio in illa depositi lege. Sed quemadmodum lex illa legi universali respondet, quæ publicam salutem intendit, ac cives bonos efficit, & quidem est ordo legum, quo inter se colligantur, *l. bona fides ff. depositi*, firmiorem rationem reperies, quæ communem omnium utilitatem considerat, cui contradicit reddi furioso gladium; & latroni spolia domino vendicante. Ergo aut legem aliquam per se consideras, & jus singulare est contra rationem illius juris, aut eandem in ipso legum ordine colligatam, & invicem non contradicunt, sed juri legitimo coherent, & illud ex utroque constat, & utrumque subjicitur æquitati, & illi cedit.

PROPTER ALIQUAM UTILITATEM.

- Non est aliqua hæc utilitas quasi particularis, nam communem utilitatem jus omne quærit ut finem, in quem dirigatur, ut secundo libro explicatum est, & privatam utilitatem, quæ non in communem dirigeretur, perperam quæreret, quoniam ea non est finis ultimus, & nisi in communem consentiat utilitatem, non est utilitas, sed velamento utilitatis coopta perniciēs. Aliquam ergo dicit utilitatem intuitu singularis circumstantiæ illius, quæ jus singulare constituit. Ut sicut propter adjectam qualitatem jus singulare est de aliquo, non de omni, ita utilitas dicitur aliqua, quod reperitur in aliquo casu. Hinc rectè deducitur, quod hæc *not. Albericus* quod, jus singulare facilius tollitur, quàm jus commune, nam etiam hoc rationem habet utilitatis, quia major est utilitas in omni casu, quàm in aliquo. Quare ea posita necessitate ut alterutrum esset eligendum, eligendum est magis beneficium restitutionis omnibus denegari, quam omnibus concedi, successivè restitui minores etiam decipientes, quam non restitui deceptos, duplici enim utilitate posita, id sequi debemus, quod est utilitas.
- AUTHORITATE.** Hinc liquere potest etiam jus singulare esse jus scriptum, & ab æquitate distare, quæ præter legem scripta est. Ex quo rectè deduci poterit, quid sibi voluerit *Constantinus* in *l. 1. C. de legibus* inquiring.

Inter æquitatem jusque interpositam interpretationem nobis solis, & oportet, & licet inspicere. Jus dicit, depositum esse reddendum, æquitas verò dicit non esse reddendum Titio furioso. Pendet interpretatio an ex æquitate constituendum sit generaliter furioso non esse reddendum, Titio non esse reddendum pronunciet Judex argumento *l. placuit C. de jud. furioso* reddendum sit, vel ne statuat Imperator, quoniam hæc est interpretatio posita inter jus, & æquitatem. Quod his verbis aperte probatur, quia jus singulare non secus ac universale auctoritatem desiderat constituentis. Quod si quis Jurisperitus ita generaliter interpretetur, interpretatio illius auctoritate non facit jus, ut docuit *Albericus de leg. jur. & equ. c. 35. nu. 6. & seqq.* quanquam ad hunc locum minimè respexerit. Et ejusmodi interpretatio non verborum est, quæ jureconsultis permittitur, sed sententiæ, quoniam æquitas emendat verba; Ergo interpretatio, quatenus ab æquitate pendet, tota refertur ad sententiam, ac ideo ad Principem pertinet, ut probatur in *l. & ideo supra eodem*. Ubi hanc interpretando differentiam adnotavi. Ac ita quidem *d. l. placuit d. l. 1.* rectè conciliari videntur. Quod amplius ex singulari *Ulpiani* responso minùs commode adhuc ab aliis explicato ipsius sententia declarata confirmandum existimavi. Ait ille in *l. prospexit ff. qui, & a quibus: Prospexit legislator ne mancipia per manumissionem quæstioni subducantur, idcirco prohibuit ea manumitti, certumque diem præstituit, intra quem manumittere non liceat.* Ipsa ergo, quæ divertit omnes omnino servos suos manumittere, vel alienare prohibetur, quia ita verba faciunt, ut ne eum quidem servum, qui extra ministerium ejus mulieris fuit, vel in agro, vel in Provincia possit manumittere, vel alienare, quod quidem per quam durum est, sed ita lex scripta est. æquitatis emendationem adversus ejusmodi duritiem, cur negligat *Ulpianus* cæteri non intelligunt. *Bartholus* adnotavit, legem, quæ generaliter loquitur ex defectu rationis non esse restringendam, ut lucri amissio evitetur. Præter rem inducit lucri, vel damni considerationem, sed rectius dici videtur, *Ulpianum* ibi abstinere a jure singulari, & ab interpretatione posita inter jus, & æquitatem, non ab ipsa æquitate; Æquitas versatur circa singula, non quærit *Ulpianus* eo loci speciem ex æquitate definiendam, sed de jure singulari ex causa introducendo, abstinet, quod hoc non sui muneris esset, sed Imperatoris auctoritate fieri oporteret. Quod si in singulari specie accidisset, *Sulpitiam* a marito de adulterio accusatam servum in Hispania, vel

In longinquo, tempore adulterii prætenſi deſgentem manumiffiſſe, contra quem, vel nulla minimum querendi occurrat indicium, puo judicem adverſus legem tatam ejuſmodi manumiffionem habere poſſe innixum *l. placuit C. de judic. & ejuſdem legis argumento. Nam Ulpianus non ad ſpeciem ſingularem reſpexit, vetum ad ſingulare jus, quod ex interpretatione inter jus, & æquitatem poſita deſcendere, ac ſtere poterat. Et quo argumento non audet jus illud inducere, eodem in rela-ta ſpecie æquitatis vim latentem inſinuat, dum ait ita verba faciunt; Nam error in verbis potiſſimum deſiderat æquitatem, ſed eo etiam reſpexit, ne durities illa vitio aſcriberetur legiſlatori, quod eſſet in verbis, non in ſententia, & ita juridiſtio judicis eam moderationem poterit admittere, quam verba non patiuntur argumento *l. quamvis ff. de in jus vocando. Tribonianus autem æquitatem illam in jus recipere noluit, quod jus illud prohibitiuum, non perpetuum foret, ſed ad tempus, ac ita modicum præjudicii ſervis afferret, argumento *l. ſed & ſi §. ul. infra de jud. faciunt, quæ dixi in *l. ex iis ſupra hoc tit.****

In *L. 17.*

- 1 Celfus Uterque juris civilis ſcientiam, eſſe arbitratus videtur.
- 2 Argumentum in contrarium, quod juris non ſit ſcientia.
- 3 Celfus in *l. ſi ſervum §. ſequitur, ff. de verbor. obligat. a ſe ipſo convincitur.*
- 4 Civilis, ſive legitime diſciplinæ finis non eſt cognitio.
- 5 Lata, & impropria ſignificatione ſcientia de juris civilis cognitione prædicatur.
- 6 An jus civile ſit ars, dubitatur contra Ulpianum in *l. 1. ſupra de juſt. & jur.*
- 7 Ars a natura diſcernitur.
- 8 Ars nulla in ſe ipſa verſatur.
- 9 Juſti, & injuſti diſcrimen non recipitur in ſenſu, ſed in intellectu.
- 10 Artis nomen magis, quam ſcientiæ convenit juri civili.
- 11 Artis nomen in latiffima ſignificatione uſurpatur.
- 12 Analogia explicatur, ſecundum quam jus ars rectè dicitur.
- 13 An in hac lege ſubaudienda ſit diſtio taxativa.
- 14 Probatuſ eſſe ſubaudiendam.
- 15 Verba legis negligenda non ſunt.
- 16 Eorum, qui contrarium deſcendunt, in proxima dubitatione conſequentia proſternitur.
- 17 Vera iſtius legis explicatio per viam comparationis ex Domino Hieronymo Benevolento.

- 18 Jacobus, & Albericus rectè poteſtatem vim extenſivam interpretantur.
- 19 Reprehenditur eorum error, qui putant, Celfum ad æquitatem reſpexiſſe.
- 20 Quæſtio, quomodo vertitur inter verba, & ſententiam, quomodo dirimenda.
- 21 *L. ſi alii ff. de uſufr. leg. declaratur.*
- 22 Duplitter conſideratur aliquid agi propoſito, & diſpoſitione.

L. XVII. Celfus. Lib. 26. digeſto-rum.

SCIRE leges non eſt verba earum tenere, ſed vim, & poteſtatem.

- 1 **S**Cire. Sentire videtur Celfus legum eſſe ſcientiam, quod etiam Celfus adoleſcens exiſtimaviſſe viſus eſt in *l. ſi ſervum §. ſequitur ibi: ſub auctoritate juris ſcientia pernicioſa [inquit] erratur ff. de verb. obligat. Sed Ulpianus artem, non ſcientiam, juris noſtri ſtadium eſſe voluit. Non eſſe ſcientiam, probatur tum ex parte rei, quam ſcire dicimur, tum ex modo ſciendi. Ex parte rei, quoniam non ſunt res neceſſariæ, quæ nunquam fiunt, res etenim ſubjectæ, ut ad rubricam declaravi-mus, humanæ actiones ſunt, prout in his actum eſt refulgere juſtum, & legitimum, cum ergo hæc juris diſciplina ſit de rebus, quæ non ſunt per ſe, & neceſſario, ſed fiunt a nobis, earum ſcientia eſſe non poteſt. Conſequentia patet ex *Ariſtot. ſexto Moral. c. 3. & c. 5.* Nam *c. 3.* probat ſcientiam eſſe habitum demonſtrativum, ac propterea rerum, quæ neceſſario ita ſe habent, & nos ipſi exiſtimamus ſe aliter habere non poſſe. Tum *c. 5.* ubi demonſtrat prudentiam non eſſe idem quod ſcientiam, ait enim: *Scientiæ quidem propterea, quia id, quod in actionem venit eſſe aliter poteſt. At res, quæ ſubjiciuntur legibus ex noſtra voluntate procedunt, & aguntur, merito. Tum verò ex modo ſciendi (Celfi Teſtimonium valeat) quoniam errari non poſſet, ſi eam animi certitudinem aſſequi poſſemus, qua ſciremus rem aliter ſe habere non poſſe. Quare, quod inquit ſub auctoritate juris ſcientiæ erratur eſt illud adijcere, quo probatur non eſſe ſcientiam. Neque illinc in contrarium aliter argumentari licet, quam ſi quis ex eo, quod aliquis eſt homo mortuus colligere vellet, eum eſſe hominem. Ut enim in il-**

in illo adjecto *motuus* contrarietas inest, quæ totam hominis naturam interimit, facitque solum hominis nomen æquivocum remanere, ita adjectum illud *erroris*, scientiæ contrariatur, & illud idem ostendit, non esse scientiam. Tandem, & a fine comprobatur, quoniam scientiæ finis est cognitio: Rerum verò agendarum, earumque disciplinæ finis est actio, vel effectio; Quare nemo legibus operam navat, ut simpliciter sciat leges, sed earum adepta cognitione de jure respondeat, sive jus dicat, & Reipublicæ administrationi præsit §. *ult. inst. in præm.* Quod ergo *Celsus* hic ait *scire leges* largo quodam modo accipiendum est, quatenus scientia sumatur pro omni cognitione, quæcunque sit, quo nomine ars etiam omnis docet, & potest vocari scientia, propterea quod cognitionem aliquam tradit. An ars sit etiam dubitari potest, ars enim est habitus cum ratione vera effectivus, ut tradit *Aristoteles cap. 4. lib. 6. Moral.* Eorum enim omnium, quæ fiunt, a nobis quædam effici, quædam agi videntur, & effectio quidem ab actione diversa est, & non actionis, sed effectio artis esse necesse est, ut a prudentia discernatur, quæ habitus est cum vera ratione activus circa ea, quæ bona, vel mala homini sunt. Amplius arti opponitur inertia, ut ille docet, legi autem illegitimum, juri injuria opponitur, in quibus magis iniquitatem, aut vitium, quam inertiam daranamus, & illegitimus non tam iners, quam iniquus est. Tum eodem *Ulpiano* auctore bonos efficere cupit, a malo deterret, æquum ab iniquo, licitum ab illicito discernit, id autem est agere non efficere, & actio ejusmodi est circa ea, quæ bona, vel mala sunt. Ergo studium juris non est ars. Quod vel ipsa comprobat definitio, quia boni, & æqui non est ars, nam actio non effectio circa bona, vel mala consideratur, sive habitus activus. Tum verò illud est proprium effectiois, quod efficitur, ut extra edatur. *Ideo Arist. lib. 2. Phys.* dicit artem esse principium operandi in alio, & hoc discrimine artem a natura discernit, quod natura est principium operationis receptæ in eo ipso, in quo natura inest, quam dicunt operationem immanentem, ars verò est principium operationis in alio, quam transeuntem appellant; propterea in ipso artis opere ars non inest, sed extra est, nempe in animo artificis. Qua ratione *Cannanus lib. 1. cap. 3. nu. 4.* dixit artem nullam in se ipsa versari, & aliud artem esse, aliud opus artis, ac ideo jus pro studio usurpare *Ulpianum* assueverat, quod idem sit cum arte. Recipi autem in alio præter quàm in corpore natu-

rali, opus artis non potest; quia omne opus artis est corporeum; sed artis nostræ operatio in animo recipitur, & in eo manet, eaque operatio est sine ulla materia, & iusti, & iniusti discrimen non recipitur in sensu, sed in anima intellectiva, ubi locus specierum esse dicitur, ut per *Arist. de anima lib. 3. tex. 6.* merito propriè ars dici nequit: verum per analogiam quandam, & rectius quidem ars dici potest, quam scientia, artis enim nomen & in latissima significatione usurpatur, ut quamcunque mentis nostræ artificiosam cogitationem, vel operationem significet, & artificium in eo consideratur, quod ad propositum finem ordinata per convenientia media progrediat; sic & naturam ipsam *lib. singular. ad hunc titulum par. 3. cap. 2.* artificiosam diximus ex *Hippocratis* sententia, & scientiis speculativis nomen artis aliquando tributum est minus latè, ac minus impropriè exceptis contemplativis ad omnes activas disciplinas transfertur, propriè ad operis alicujus corporei effectioem. Itaque *Ulpianus* inspecta methodo juris civilis quomodo per opportuna dirigat media in finem hunc, ut quis jurisprudentiæ consequatur habitum, ac propterea artificiosæ tractationis intuitu artem visus est appellare. Vel quæ ratione ars dicitur, quæ est alicujus operis effectiva in corpore aliquo, ita per *analogiam* ars etiam dicatur studium juris civilis, quod jurisprudentiæ opus in ipso efficiat animo. Sed de his fufius est differendum *l. 1. difficultium cap. 1.*

13 *NON EST VERBA.* Dubitatur an subaudienda sit dictio taxativa, ut variis in locis subaudiri notat *Alc. in l. anniculus la. 2. & in l. provinciales ff. de verb. signifi.* & licet quibusdam visum sit, non esse subaudiendam, quoniam eam subintelligere frequens est apud Jureconsultos, ego a *Celso* subintellectam existimo ex more eorum. Movet me, quod aliàs imperfecta sit istius regulæ collectio, nempe, quod leges scire sit scire vim, & potestatem non verba. At quicumque ita verborum scientiam discernit, etiam id separare videtur, quo sine ut plurimum, nec vim, nec potestatem intelligere valemus argumento *legis Labeo ff. de suppell. leg. lex est constitutio scripta cap. lex, dist. 1.* qui verba negliget, scripturam ipsam ac propterea legem omnem negligere, & ignorare videbitur; Neque vero, quod objectant consequitur, quod scire verba sit scire leges, concedo hoc esse falsum, sed non hoc consequitur, falsa enim est collectio disjuncta, quæ conjuncta fieri debet hoc modo, ut scire non tantum verba, sed etiam vim, & potestatem, sit

fit scire leges . Non disjuncta , ut quodlibet eorum per se fit scire leges , id enim a *Celsi* intentione nimis abhorret . *Ulpianus* confirmat , quod assero , in *lege nominis §. verborum ff. de verbor. signif. Verbum ex legibus (ait) sic accipiendum est tam ex legum sententia , quam ex verbis , & ita conjungit utrumque , non abnegat de altero . Idem in l. prospexit ff. qui , & a quibus ad verba legis se retulisse videtur , dum se in duram conclusionem incidisse animadvertit .*

SED VIM . Pro sensu resultante tam ex verbis ,
16 quam ex ratione legis interpretor . Voluntas , & sententia legis dicitur in *l. non dubium C. de legib.* Iniquum etenim est verbis legis niti contra ejusdem legis voluntatem , neque sensu potiora existere debent *lib. 3. cap. de lib. præser .* Sic lex , quæ prohibet extrahi frumentum , de farina etiam sentit propter identitatem rationis , & verba de frumento , & sententiam de farina tenere debemus , alioquin non tenemus legem , sed sæva prerogativa verborum eludimus , contemnimus . Et in hac re si verba consideramus , extensio est , si mentem , omprehensio . Sic vim , & sententiam edicti optimè tenuit *Ulpianus in l. si quis id , quod , inf. de jurisdict. omnium jud.* Tum Senatus Consultum Macedoniani *Julianus in l. si filius familias in fi. inf. ad Macedon.* quod hic *Accursius notat .*

ET POTESTATEM . Speciosam in his tribus
17 explicandis *Hieronymus Benevolentus* comparisonem afferre solet . Ignem , vel materiam , quamcunque ignitam si consideremus , tria quædam respiciemus , quibus hæc , in quibus scientia legum versatur , maximè respondent . Materiam ipsam nempe lignum , vel aliam , quamlibet , tum ignem in hærentem , & in ea ardentem , tertio calorem , qui circum diffunditur . Verba legis materiæ vicem gerunt , vis ejusdem igni comparatur , potestas verò calori . Calefacit ignis eam aeris partem , quam non attingit , sic sententia Legis Vellez aliquando juvat casus *Galli* , qui ad eam non pertinent , *lege Gallus , §. & quid si tantum , & §. sequenti ff. de liber. & posthum.* id fieri videtur ex potestate legis , non ex vi ipsius . Quare
18 non male *Jacob* , & *Alberic.* potestatem ipsam vim extensivam interpretantur : cum etenim sententiam legis in casu deciso manifestam ad casus non decisos producimus , hoc est ipsius legis potestatem tum intelligere , tum negociis congruenter aptare , quod quomodo fiat in *l. non possunt , & l. nam ut ait* , supra satis videtur explicatum , in quibus legibus non verba , non vim , sed potestatem legis

consideramus , & ea præcipuè utimur . Hinc
19 quorundam error corripendus erit , qui huc vim æquitatis retulerunt , cum quibus sentire videtur *Duarenus tit. de just. & jur. cap. 2.* dum eum scire leges opinatus est , qui boni , & æqui artem optimè callens leges ex bono , & æquo interpretari valeat . Neque ibi jus singulare pro lege usurpatur , neque hæc lex pro jure . Tum vero legem de casu ad casum extendere , ut ex potestate legis fieri concedimus , sic ad officium æquitatis minimè pertinere supra *lib. sing. ad hunc tit. part. 3. cap. 3.* satis abundè probavimus : Tum vero cum æquitas sit legis emendatio , & ita aliud ab ea , jam scire legem esset , non scire quid esset lex , sed quid non esset lex , & ita nescire . Æquitas non est lex , ergo scire eam , non est legem scire . *Ulpianus* verò dum juris studium dixit artem esse boni , & æqui , ostendere voluit scientiam hanc non esse de universalibus , ut legum nostrarum pronunciata probe teneamus , sed eorundem ad particularia applicationem , quæ plurimum ab æquitate pendet .
20 Quærit *Albericus* , ubi quis & verba , & sententiam probe teneat , an verba sententiæ , vel sententia verbis anteferenda sit . Dubitat , quia interdum plus valet , quod scriptum ,
21 quam quod actum est *l. si alii ff. de usufr. leg.* ubi *Modestinus* in ea specie , in qua testator alii fundum , alii usumfructum fundi legavit , eo proposito , ut alter nudam proprietatem haberet , errasse ait , & adversus ejus propositum usumfructum communicari ; & quamquam *Bartolus* , & alii dicant non probari id , quod est actum , quod si probari possit , id sequendum esse ; tamen hoc a verbis illius legis nimis abhorret , quia quod ait *Modestinus* plus valere scripturam , quam quod actum sit , determinat substantiam actus non probatio-
22 nem . Ego aliquid agi dupliciter intelligo , vel ut ita agatur , ut non in dispositionem aliquo modo transeat , & tunc obtinet regula , quod propositum in mente retentum nihil operatur *l. si repetendi C. de condit. ob caus.* potest enim aliquis proponere , & non disponere , quod proposuit ; aut proposuit , & disposuit etiam , sive tacitè , sive expressè , & tunc attendi , quod est actum , opinor , & ita intelligo *tit. C. plus val. &c.* quo nomine sæpissime nostri inculcant voluntatem testatoris , quæ in dispositionem non transeat , non optulari , quod maximè notat *Imola in d. l. quidam cum filium ff. de hered. inst. per eum tex.* ergo verba contradicunt proposito , & illud vincunt , non dispositionem . At sententia legis pro dispositione est *d. leg. non dubium C. de legibus* . Ergo nullo casu verba contra sen-
P. ten-

sententiam interpretanda sunt .

In L. 18.

- 1 *Benigna interpretatio secundum quid considerata .*
- 2 *Et in duritie legis toleranda benignitas aliquando versatur .*
- 3 *Cum pars iudicum pro testamento, pars in qua reia inofficiosi, contra illud iudicat, ea pravalet, que pro testamento est .*
- 4 *Legem benignè interpretari tam Princeps, quam iudices debent .*
- 5 *Verba legis nunc producenda, nunc corripienda sunt .*
- 6 *Alberici ad hanc legem intellectus reprobatur .*
- 7 *Istius legis cum sequenti vera differentia subnectitur .*

L. XVIII. Idem Lib 29. Digestorum .

BENIGNIUS *leges interpretanda sunt, quo voluntas earum conservetur .*

- 1 **BENIGNIUS** . Benignitas non per se consideratur, sed ab effectu, & ita non simpliciter, sed secundum quid, idest ut voluntas legum conservetur, & in hoc debet esse benigna. *Ulpianus in l. profepxit ff. qui, & a quib.* (ut dictum est supra in *l. jus singulare*) legem illam in sua duritie reliquit, nec benignam applicavit interpretationem, sed ea ratione id fecit, quo legis ejus voluntatem conservaret, & benigne in eo se gessit non *Ulpianus*, qui jus singulare inducere non potuit, sed *Tribonianus*, quia legem illam eo pacto conservavit . Ergo & in ipsa
- 2 duritie toleranda benignitas est, quatenus legem conservat. Et quidem justissimè regula ejusmodi a legumlatoribus subiicienda fuit; ipsi enim cum privatorum pacta, conventiones, testamenta, actus denique omnes, quoad fieri potest, perire non patiantur *l. quoties ff. de verb. oblig. l. quoties ff. de rebus dubiis l. proximè ff. de his que in testa. delen. l. ex hac scriptura ff. de Donat.* cum similibus, an legum suarum oblitae nulla ratione juvari præcipient? Igitur, quod in aliis statuunt, eodem jure & ipsi justissimè utuntur . Quare si in iudicio testamenti inofficiosi cum pars iudicantium contra testamentum, pars pro eo sentiat, *Martianus in l. si pars ff. de inoffic. testam.* humanius esse respondit, sequi ejus partis sententiam, quæ se-
- 3

cundum testamentum pronuciavit, ita duplici interpretatione posita, altera, quæ legis voluntatem impugnet, altera, quæ conservet, ea retinenda est, quæ quo conservat, benignio est, altera prorsus rejicienda, cum huic regulæ apertissimè refragetur . Huc pertinet, quod tradit *Bal. conf. 294. Ad evidentiam lib. 1. in fin.* quod verba legum non sunt judaice interpretanda; sequitur *Symon. conf. 3. num. 23.*

LEGES . Accipe, ut in *l. precedenti*, quanquam interpretatio referatur ad verba, ratio tamen interpretandi sumitur ex vi, & potestate .

- 4 **INTERPRETANDÆ** . Ego verbum interpretandi latè accipio, & refero tum ad eam, quæ reservatur Principi, ut in *l. & idea*, tum ad eam, quæ iudici permittitur, ut in *l. nam ut ait*, uterque enim id servare debet . Nam Princeps cum dubitat in aliquo casu de sententia legis, quod in eo satis certa non sit, dum certius constituit, ad id maximè respicere debet, ut in quibus casibus legis voluntas est certa, eandem conservet; Nam tum iudex, tum Princeps, vel hic magis, quam ille de ea conservanda debet esse sollicitus .

VOLUNTAS . Satis ostendit voluntatis, non verborum haberi rationem; aliquando enim benigna interpretatio rigori verborum opponitur, *l. ex hac scriptura ff. de do.* Itaque verba legis nunc producenda sunt, nec verò corripienda; producuntur in *l. si quis id, quod ff. de juris. om. jud.* corripiuntur in *l. quia quod ff. ad Mace.* Tum verò benigna est interpretatio, quæ legem non sinit eludi *l. non dubiam. C. de leg.* Ex iis nescio, an rectè legem hanc intellexerit *Albericus* hic, qui dixit tunc procedere, cum lex duplicem habet intellectum, utrunque vitio carentem, ut sequamur benigniorem, & hoc nomine a sequenti differre, quod ibi vitiosa significatio evitetur, hic minus benigna interpretatio. Nam vel in duos incidimus intellectus, ex quibus æque conservatur voluntas legis, & non obtinet lex ista, vel altero magis, altero minus, & non potest carere vitio intellectus, quo legis voluntas minus conservatur. Mihi lex ista videtur ad totius legis interpretationem respicere, lex verò sequens ad unius ambiguae vocis significationem, & hoc nomine satis differre videntur, sed in eo convenire, ut vitiosa tum interpretatio, tum significatio evitetur, hæc unam vocem, aut alteram, illa legem universalem respicit.

In L. 19.

- 1 Alberti Bolognetti sententia circa ejusmodi legem .
- 2 Ambiguum dari supponitur contra Diodorum .
- 3 Ambigui exempla ex Quintiliano .
- 4 Ambiguum est , cum duo dicuntur ab eo , qui unum sentit .
- 5 Ambiguum dictum quasi ambivium , quod in duas ducat vias ex Corasio .
- 6 Differentia inter ambiguum , & obscurum .
- 7 Relata Alberti sententia confutatur .
- 8 Ejusdem error in intellectu l. prospexit ff. qui , & a quibus , reprehenditur .
- 9 An eadem regula in ambigua voce hominis recipiatur , Corasii , & Authoris sententia diversa .
- 10 Lex omni vitio carere debet .
- 11 Si scholaris praelectus possit recipere fructus existens in studio , an se existat , nec studiis operam navet , recipere possit .
- 12 Alberici argumenta reprobandur , sententia probatur .
- 13 Verbum pervenire nunc latius , nunc strictius acceptum , & qua ratione .
- 14 Vitium est etiam referre legem ad casus singulares , non ad ea , quae frequenter accidunt .
- 15 Dictio praesertim causam finalem significat .

L. XIX. Idem Lib. 33. digestorum .

IN AMBIGUA VOCE LEGIS ea potius accipienda est significatio , quae vitio caret , praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit .

IN AMBIGUO . Albertus Bolognetus in saepe citato tractatu C. 34. num. 1. triplicem verborum statum constituit . Aut enim verba usque adeo dubia sunt , ut nihil plane sit , ex quo voluntas legislatoris colligi possit , ut non tantum de verbis , sed etiam de sententia dubitetur ; Aut vero dubia quidem sunt , sed eorum talis est ambiguitas , quae non tollat certitudinem sententiae , neque prorsus impediatur , quominus ad voluntatem , & sensum legislatoris aliquibus vestigiis perveniri possit ; Aut denique verba nulla ex parte dubia sunt , sed undequaque apertissima ; ita ut , quod in ea lege ambiguitatis inest , id non ex verbis oriatur , sed ex eo tantum , quod aperta legis scriptura a verisimili legislatoris mente videatur abhorrere . Et in hoc tertio capite idem n. 8. tres casus distinguendos censet ; primus est , cum verba aperta sic sunt , ut illud , de quo

agitur , expresse decidant , atque determinent ; secundus , cum prorsus illud omittunt ; tertius cum neque prorsus omittunt , neque etiam speciatim decidunt , sed generalibus verbis illud idem tantum complectuntur . Et in primo subdistinctionis casu opinatur procedere legem hanc , & ita eandem inducit n. 10. Atque ita etiam intelligit l. prospexit ff. qui , & a quibus . Argumentum ducit ex dictione praesertim , de qua in hac lege , qua probatur , idem concludendum esse , etiam si voluntas colligi non possit , hoc enim implicari videtur ; sed certe si verum amamus tantum habet , ut in relato casu possit ejusmodi lex procedere , ut nihil deterius possit pronunciari . Quod satis liquere poterit , si constituamus , quid sit ambiguum . Et dum quaerimus , quid sit , adversus Diodorum , cui Crono cognomentum fuit , supponimus dari & verba , & voces ambiguas , cum tamen ille contenderet nullum esse verbum ambiguum , ut retulit Aul. Gell. lib. 11. noct. Attic. c. 12. quod enim , ut ait ille , nemo dicat ambiguum , vel sentiat , ne sentiat verum est , sed ne dicat porro , falsissimum . Cic. in Topicis , & Quintilia. lib. 7. cap. 10. afferunt voces , & verba ambigua , veluti Haeres meus Uxori meae dare damnas esto argenti , quod elegerit , pondo centum . Uter eligat quaeritur , quoniam ex proprietate sermonis utriusque competit eligendi facultas , sed ex sententia alteri tantum competit . Rursus quidam testamento iussit poni statuam auream hastam tenentem . Quaeritur , an statua hastam tenens aurea debeat esse , an hasta aurea in statua alterius materiae . Sed in l. duo sunt Titii ff. de test. tut. propter duos Titios versatur ambiguum , ut in Ajaee constituit Quintilianus , cum quaeri possit , an Telamonis , an Oilei filius intelligeretur . Ambiguum autem esse videtur , cum duo dicuntur ab eo , qui de uno sentit , ut disertè , probatur ex leg. in ambiguo ff. de rebus dub. Quare Corasius vim vocis expediens hoc loci dixit ambiguum esse , quasi ambivium , quod in ambas ferat vias , ejus etenim videtur id esse proprium , ut duas tantum demonstrat sententias . Hinc deduci poterit , quid intersit inter ambiguum , & obscurum : obscurum etenim latius patet , & comprehendit etiam casum illum , cum verbum potest plura comprehendere , & unum , plura tamen genericè , ita sub ratione unius . Sed apud nostros unum pro altero usurpatur , & haec differentia confunditur . Pomponius in leg. si servit. ff. de servit. urban. praed. verbum generale , quod verè erat obscurum , dixit ambiguum . Et ego arbitror , & de ambigua re , & de obscura voce legem hanc fore

re accipiendam, cum eadem sit ratio in utraque. Quo posito constat contradicere, quod
 7 astringit *Albertus*, quod verba expresse decidant, & sint ambigua, quia nec plus possunt verba non ambigua, quam aperte, & expresse decidere. Præterea verba ambigua non abhorrent a sententia legis, si quidem eam exprimunt, sed aliam etiam exprimunt, quæ non est sententia legis. Et ideo miror, quod
 8 *prope- xit ff. qui, & a quibus* induxerit, in qua nulla est verborum ambiguitas, & quod inquit, ibi *Ulpianus ait verba faciunt*, satis ostendet verba non esse ambigua. Itaque casus legis hujus, cum sit de voce ambigua ex ipsa suppositione evertit *Alberti* sententiam.

LEGIS. Neque verò eadem regula recipitur in ambigua voce hominis, ut hic *Coras.* sentit n. 4.
 9 Mihi videtur *Julianus in l. quoties idem ff. de reg. jur.* idem sentire; Ait, *quoties idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum accipitur, quæ rei gerendæ aptior est.* Id penes me est eam præeligere, quæ vitio caret, cum minus apta priori comparata vitio minimè careat.

SIGNIFICATIO. Hinc ambiguum verbum illud *Celsus* existimat, quod plures significationes habet; id, quod errorem confirmat *Alberti*, quoniam & id significat, quod cohæret sententia.

VITIO CARET. Vitium intelligo in re ipsa, non satis est vitium in oratione, & in verbis, propter vocem ambiguam, & genericè nomen hoc usurpatur, ut omnia comprehendat vitia, quibus legem carere decet, sive iniquitatis, sive rigoris, sive elusionis vitium sit, sive quod altera significatione lex utilitate ca-

10 ret. Hinc enim per suppositionem optimè deducitur, quod lex vitio carere debet, quod reiiciendi sunt omnes intellectus, ex quibus in vitium aliquod, vel obscurum incidimus. Multo magis admoneri videtur legislator, ne tales condant leges, quæ vitium aliquod habe-

11 ant. *Alberticus* infert ad quæstionem, si scholaris præbendatus potest recipere fructus præbendæ existens in studio, quid si existat, neque literis operam navet? Ait verbum in studio esse ambiguum, quia studium potest accipi pro loco studii, ut Bononia, tum pro actu studendi, sicut juris nomen & locum significat, in quo jus redditur, & jus ipsum, quod redditur *l. jus pluribus supra de just. & jur.* Ait intelligendum de actu, non de loco, quia hæc interpretatio vitio caret, & ad
 12 eam verosimiliter voluntas constituentis magis

aptatur. Sed longè fallitur, quia vel intelligit pro actu, non pro loco, & existens in villa, dummodo actu studeat, poterit prætere fructus, quod vitium continet, & est contra propositum constituentis. Quod si copulativè intelligat de actu, & de loco, jam verbum non dicit utrumque per modum ambigui, sed per modum sententiæ, quia de utroque constituentem sentire affirmamus. Mihi verbum existens videtur determinare locum, non actum. Ergo non est recurrendum ad regulam legis hujus, quia nec video verbum ambiguum, sed a fructibus excludetur ex regula *l. non dubium C. de legib.* quia sæva prærogativa verborum utitur adversus legem. Accomodatius est exemplum, quod affert *Acurfi-*

13 *us de verbo pervenire ex l. utrum ff. de pe- tis. hered. adhibita l. item veniunt §. item placere eod. tit.* Verbum illud ambiguum esse testatur *Ulpianus in d. l. utrum.* Nam & pervenisse dicitur, quod consumptum est, in edicto de eo, quod metus causa *l. videamus ff. de eo quod met. causa*, & pervenisse id, quod consumptum non est, quo quis est locupletior. Ambiguum verbum in bonæ fidei possessore benignius accipit, durius ubi res malum habuit initium. Et alterutra significatio vitio caret, quia vitium est bonæ fidei possessorem ultra teneri, at scelere illati metus attempto, vitium esset consumptionis habere rationem. Ergo verbum ambiguum in utraque specie ad eam flectitur significationem, quæ

14 vitio caret. Neque verò hæc tantum vitia sunt, quæ adnotavimus, sed etiam si altera verbi significatio legem generalem, & de iis, quæ plerunque accidunt, altera de raro contingentibus, aut singularem constituat; hæc posterior significatio vitiosam legem reddit *l. jura 1. & 2. supra hoc tit.*

15 **PRÆSERTIM.** Hæc dictio ejus significationis esse videtur, cujus dictio maximè, ut causam finalem ostendat, ut notatur in *l. 2. supra hoc tit.* Quod igitur ex hoc voluntas legis colligi possit causam ostendit finalem. Hoc enim præcipuè agimus interpretando, ut legis voluntatem conservemus *l. benignius supra eod. l. non dubium Cod. eod.*

In L. 20.

- 1 *L. ista desumpta ex Aristotele lib. 2. Polit. c. 6.*
- 2 *Supponit vero mentem legislatoris certam, sed rationem incertam.*
- 3 *Ut lex civilis a naturali lege, equitas civilis a naturali equitate, sic civilis ratio a naturali ra-*

- li ratione promanat .
- 4 In quibus jus civile a naturali recedit , accide-
re facile potest , ne omnium ratio reddi queat .
  - 5 Cur dixerit Julianus non omnium , non autem
quorundam .
  - 6 Aliud est legem carere ratione , aliud eam red-
di non posse .
  - 7 Majorum significatio varia .
  - 8 Natu majores præsumentur etiam prudentia , &
sapiencia majores .
  - 9 Majorum nomen ad anteriores legislatores in
hoc lege relatum est , & quare .
  - 10 In omissis quæri semper ratio debet adversus
Emilium Perettum .
  - 11 Una dumtaxat ratio , eaque finalis reddi debe-
ret , etiam si inquirantibus se plures offerant .
  - 12 Inartificialis multarum rationum investigatio ,
& cumulus contra moderniores reprobatur .

L. XX. Julianus Lib. 55. digesto- rum .

NON OMNIUM, quæ a Majori-
bus constituta sunt , ratio reddi
potest .

1 **HÆC** Juliani lex desumpta videtur ex
Arist. lib. 2. Polit. cap. 6. circa finem,
ubi relata Platonis sententia de legibus mutan-
dis ita ait „ *Alio autem modo considerantibus
cavendum videtur esse maxime , cum enim uti-
litas quidem accessio parva sit , assuescere verò
faciliter leges mutare improbandum , constat erra-
ta quadam esse toleranda , & legumlatorum ,
& Magistratum , non enim tantum proderit ,
qui corripere perget , quantum nocet assuescens
superioribus non parendis*. Itaque , si quædam erra-
ta toleranda sunt , & consequitur non omni-
um rationem reddi posse , in quibus enim er-
ratur , de iis recta ratio reddi non potest , neque
ratio [cum de lege loquimur] aliud significat ,
quàm rectam rationem Dixi in l. 1. supra eod-
em ex Platonis sententia fas non esse ; ut ju-
niores legum rationem quærant , & an rectè po-
sitæ leges sint . Nunc verò dicam , nec juve-
nibus , nec senioribus id fas esse , ubi jus cer-
tum est Prudentum interpretatione , & consue-
tudine totius populi confirmatum , nam par est
credere munus DEI esse , ac ob id observare
debet ; Obtinet enim Juliani sententia in ju-
re certo , ut probatur ex l. seq. tum etiam
quia , ubi incerta est mens legislatoris , Prin-
cipem adeundum esse , docuit idem Julianus
supra in l. & ideo . Hic vero supponit cer-

2 tam esse mentem legislatoris , sed incertam ra-
tionem . Id accidere poterit , ut Coras. notat,
non quidem si rationi naturæ servientes ali-
quid majores nostri constituerunt , quoniam ea
non potest non esse facile cognita ratio , sed
in iis , quæ ex mera civili ratione profici-
cuntur . Ego tamen vix existimo rationem ali-
quam esse posse ita mere civilem , ut a natu-
rali ratione non promanet , & cum ea non
3 consentiat . Quo enim argumento lib. singula
ad hunc tit. legem Civilem a naturæ lege def-
cendere satis ostendi , civilem æquitatem a na-
turali deduci , hoc ipso haud dubie credo om-
nem civilem rationem in naturalem quasi
principium unde fluat esse deferendam . Sed
4 verissimum arbitror , quod ait Corasius in iis ,
quæ juris Civilis sunt , non omni ex parte
naturali rationi servientes , rationem aliquando
esse cognitu difficilem . Possunt enim illæ cir-
cumstantiæ nunc latere , ex quibus ratio deprehen-
di possit , quæ tempore ferendæ legis ante om-
nium oculos essent .

NON OMNIUM . Exponit Albericus , idest quo-
rundam , at rectius Julianus dixit non omnium ,
5 ut contradiceret apertius existimantibus omni-
um esse reddendam rationem . Nam istæ duæ
enunciationes , *omnium reddenda est ratio , non
omnium reddenda ratio est* , sunt contradicto-
riæ , quæ simul veræ esse non queunt . Sed
oppones idem dec. Corepiscopi dist. 68. ibi: *quod
ratione caret , extirpare necesse est*. Solvitur: non dicit
6 carere ratione , sed eam reddi non posse . Quod
autem inquit legum substantiam magis autho-
ritate constituentium , quam ratione consiste-
re plane falsum est . Extrinsecus accedunt legi
potentia , & voluntas , intrinsecus autem ejus-
dem essentiam perficiunt prudentia , & sapi-
entia , ut dixi in l. 1. sup. eod. Tum constat
non esse legem sine ratione , & ideo in con-
trarium sese res habet , non ut ille credidit .

7 **MAJORIBUS** . Majores antiquiores Accursius
interpretatur in l. more inf. de Jurisd. omn. ju-
dic. Interdum dicuntur majores omnes ascenden-
tes usque ad tritavum , & posteriores conversa
rota in infinitum l. Jurisconsultus §. parentes
ff. de grad. affin. Aliquando ad facultates re-
latum est ejusmodi nomen , ut cum liberti
majores centenariis dicuntur §. sed nostra insti-
tu. de success. libert. ii que sunt , quorum pa-
trimonium summam centum aureorum excedit .
In dubio majores dicuntur respectu ætatis , nisi
aliud subjecta materia postulet l. si pater ff.
de adopt. §. minorem natu. Just. eod. tit. Ale-
xand. conf. 4. num. 2. vol. 4. Et ii quidem ,
8 ut majores natu sunt , sic præsumentur prudentia

ta, & sapientia majores, *cap. de quibus 20. distinct. cap. ult. distinct. 84. Deci. conf. 443.*
 9 num. 25. Majores hic Legislatores ipsos dictos esse non est ambigendum, non tam ætate, nam & seniores ijs fuerunt, quàm dignitate, & officio, quòd cæteris omnibus præfint.

CONSTITUTÆ. Constitutiones propriæ dicuntur leges à Principibus conditæ, ut infra *de constit. Princ.* Cæterum hic *constituendi* verbum ad quamcunque legem scriptam referendum est, cum inter unam, & alteram juris scripti partem ratio differentiæ reddi non possit. Ait
 10 *constituta*. Quare mihi damnandus videtur, *Emilius Peret. ad l. Gallus in prin. n. 7.* qui hujus legis argumento omisit inquirere, cur alieno posthumo inutiliter legaretur, quia id non constitutum fuerat, sed omissum, & eorum, quæ omissa sunt, ratio hic non prohibetur investigari, sed eorum, quæ constituta sunt, In omisiss enim nullum est periculum subversionis, in constitutis aliquod, *ut l. seq.*

RATIO. Quæro, cur hic utatur singulari numero, & in lege sequenti *Neratius* utatur plurali li ibi: & *ideo rationes*. Et inquirentibus nobis plures sæpe se rationes offerunt, unam tamen, non plures reddere debemus, quoniam plures inquiremus, ut finalem reperiamus, quæ
 12 unica est. Hinc vero reprehendi debet iners nostrorum diligentia, quæ sæpe tot ad eandem speciem dubitandi, & quod longe deterius est, tot etiam decidendi rationes inculcat, quod quantum à Jureconsultorum vestigiis abhorreat quis non videt? Hi quidem (ut cuique observare facile est) unam dumtaxat dubitandi, alteram decidendi, & eas quidem proximas & speciei connexas rationes afferunt, sæpe dubitandi rationem implicant, non explicant, nec raro decidendi rationem indicant potius, quam declarent; At novissimi a remotis sine ulla utilitate sæpe dubitant, tunc verò maximè gloriantur contra *Juliani* præscriptum, cum de omnibus rationes inquireunt, & etiam superindubitato jure, dubitationes afferunt. Quod si docentibus paulo latior sit inquirendi facultas, non tamen male docendi, et à veteri disciplina tantopere declinandi venia concedi deberet.

REDDI. Neque dicit non omnium esse rationem, sed non omnium reddi posse. Lex sine ratione lex non esset, at cum ratione, quæ reddi non possit, lex erit. Neque putandum est juris studiosos vetari rationes diligenter perscrutari, vel inquirere. Quoniam in Gymnasticis disputationibus non idem est periculum

subversionis. Rationis inquisitio prohibetur; non quatenus acuit ingenia, sed quatenus leges ipsas subvertere potest.

In L. 21.

- 1 *Eadem est ratio legis hujus, & l. benignius, supra eodem.*
- 2 *Eadem quoque ratio inquirendæ, vel omittendæ rationis, n. 13.*
- 3 *Verbum constituendi pertinet ad jus scriptum non ad jus universale.*
- 4 *Jus naturale per rationis inquisitionem subverti non potest, sed maxime confirmatur.*
- 5 *An l. ista obtineat in consuetudine, negat author.*
- 6 *In regulis procedit lex ista, non tantum in cæteris legibus.*
- 7 *In ambiguis verè locum non habet.*
- 8 *Lex incerti vitio per consequentiam subvertitur.*
- 9 *Certa quæ sint.*
- 10 *Verba ubi ambigua non sunt, questio voluntatis non admittitur.*
- 11 *Ubi sensus verborum manifestus est, interpretatio accedit ad cavillationem.*
- 12 *Improba res est subvertere legem.*
- 13 *Maligna dicta est subauditio personæ infirmandæ stipulationis causa.*
- 14 *Cum agitur de lege subvertenda, hoc fieri debet per exactam rationis inquisitionem.*

L. XXI. *Neratius* Lib. 6. Membranarum.

ET IDEO rationes eorum, quæ constituantur, inquire non oportet, alioquin multa ex iis, quæ certa sunt, subvertentur.

ET IDEO. Cum ratio omnium reddi non possit (ut *Julianus* ait) consequens est, quod *Neratius* scribit, ut non omnium etiam oporteat inquire rationes. Neque universaliter accipiendum est, omittendam esse rationis inquisitionem, nam & vis orationis, & rationis contradicunt; orationis, quia si dicamus, & *ideo rationes eorum omnium, quæ constituantur, inquire non oportet*, negativa negat de universali, quasi dicat nullorum; Rationis, quia rationis inquisitio proficere potest ad multa; tum verò cum eam subjicit rationem, quod *alioquin multa ex iis, quæ certa sunt subvertentur*, consequitur non omnia subverti, ac cef.

ac cessante subversionis periculo rationem investigandam esse. Hæc regula, ne omnium inquiratur ratio, sed omittatur, cum periculum subversionis imminet, ab eadem ratione profuit, a qua descendit *l. benignius supra eod.* Nam si in dubio in hominum dispositionibus maximè cavemus ab iis, ex quibus perire, vel subverti possent *l. quoties ff. de reb. dub. l. si pars ff. de inoff. testam. l. proximè ff. de his, que in testam. delen.* & humanior dicitur interpretatio, per quam actus defenditur potius, quàm subvertatur, infertur humanam quoque esse, atque benignam omissionem investigandæ rationis, cum inde lex subverti possit. Adde rationis inquisitionem pertinere ad legis mentem summopere conservandam, ut ea cognita legem extendamus *l. non possunt, supra eodem, vel eludi non patiamur l. non dubium C. eodem;* ergo non debet in odium legis retorqueri, ut per eandem subvertatur, per quam maximè conservari solet, ac ità eadem ratio erit, & inquirendæ, & omittendæ rationis, ac ideo, & ad tollendas antinomias, & ne quid absurdi, vel iniquitatis contingat, prætermittenda est diligens, & sollicita rationis inquisitio. *Caraf. in l. precedenti in fine.*

3 **CONSTITUUNTUR.** Verbum constituendi late patet, ut dixi in *l. precedenti*, non tamen ultra prætenditur, quàm ut comprehendat, quæ scripto constituuntur. Et ideo ad jus naturale non pertinet hæc traditio, quoniam non a majoribus, sed a Divina Providentia constitutum est *§. sed naturalia inst. de jur. naturali gent. & civil.* & cum jus naturale nihil aliud sit, quàm insita ratio, quam jus naturale non fugiat, ejusdem ratio latere non poterit, vel si quovis modo dictamen rationis ab ipsa ratione sejunctum considerans, non rationem inveniat, suæ id adscribat imbecillitati. Jus enim ipsum rationis inquisitione confirmatur, nam & rectam esse rationem, & a DEO Optimo Maximo tractam respiciet, & periculum subversionis semper aberit, quoniam jus illud immutabile manet *d. §. sed naturalia.* Consuetudinis an requirenda ratio sit, dubitari potest, & cum oporteat eam inter cætera rationabilem esse *c. ult. de consuet.* inquiri debet; sed an interdum omitti ex *Neratii* præscripto? Et si verbum constituendi ad jus scriptum pertinet, jam excludi videtur consuetudo, quæ non tam a majoribus constitui, quàm totius Populi suffragio videtur introduci, *l. de quibus infra hoc tit.*; Sed vel irrationabiles consuetudines interdum tolerantur, & licet in jus non transeant, tamen ad excusationem prosunt, notatur in *Cap. cum venerabilis de con-*

suet. Ergo non illico subvertuntur ex defectu rationis, nisi Principis auctoritate tollantur, ac ideo cum rationis inquisitio non sit periculum allatura, non subiacet huic traditioni, sed tota ad jus civile scriptum contrahi debet, quod huic periculo subjacet. Quod ex *Jabolenno* confirmatur in *l. omnis diffinitio ff. de regul. jur.* ille enim scripsit; *Omnia diffinitio in Jure Civili periculosa est, rarum est enim ut non subverti possit.* Diffinitio ibi regulam significat, & probatur ex *l. 1. ff. de regula Caton.* & inscriptio librorum *Papiniani*, quæ eos diffinitionum indicat, ex subjectis responsis diffinitionem pro regula usurpari, evidenter ostendit; quod alibi tractatum quoque est. Regula autem est brevis narratio eorum, quæ constituta sunt, ac ita ejus quoque rationem inquiri non oportet, propter periculum subversionis; adjecit *Jabolenus* illa verba *in jure civili*, ut ad juris scripti regulas id pertinere significaret.

QUÆ CERTA SUNT. In iis, quæ certa sunt, non oportet inquiri rationem, cum enim certa sese nobis offert voluntas Legislatoris, studiosa rationis investigatio temeritatem demonstrat inquirentis, & quodammodo parere recusat, aut non paret quidem, dum in hac inquisitione remoratur, neque verò paret legi, qui illud inquirat, quod legem possit subvertere. Hinc *Ulpianus* in *l. propexit ff. qui, & a quibus*, cum legem nimis duram videret rationis investigatione facile posse subverti, & eam certam animadverteret, fat esse putavit, quod ita scripta foret; In ambiguis quidem, vel circa mentem, vel circa verba dubitemus, non obtinet lex ista. Declaratio etenim, vel dubiæ legis interpretatio non potest fieri rectius, quàm per rationis inquisitionem, qua prætermissa nihil operaretur dispositio dubia, vel ambigua, *Baldus* in *l. potuit n. 13. Cod. de jur. deliber.* quod esset legem subvertere per consequentias, nempe inutilem constituendo ob vitium incerti. Certa autem videntur esse vel ea, quæ cum ab initio dubia essent, certam tamen interpretationem semper habuerunt *l. minime inf. eod.* vel cum ab initio etiam nulla fuit in 10 verbis ambiguitas; cum enim verba certum præbeant voluntatis argumentum *l. Labeo ff. de suppl. leg.* si in verbis nulla sit ambiguitas quæstio voluntatis admitti non debet *l. ille, aut ille §. cum in verbis ff. de leg. 1.* & cum verborum manifestissimus est sensus, interpretatio facile accedit ad cavillationem, *D. c. conf. 633. n. 4.* Vix enim præsumi potest legislatorem aliud voluisse, quàm quod loquutus sit, quod conjicere, ad officium æquitatis potius pertinet, quàm

quàm quod sola interpretatione assequi possimus.

In L. 22.

- 12 **SUBVERTENTUR.** Improba res est subvertere legem, quia donum DEI subverti videtur l. 2. supra eod. ac ideo subvertendi causa maligna est rationis investigatio; Sic maligna
- 13 aliquando dicta est subauditio personæ, quæ ad infirmam stipulationem pertinere poterat l. si ita stipulatus §. Cbrisogonus ff. de verb. obligat. Alibi tamen adiuvandæ ejusdem stipulationis causæ personæ subauditio comprobatur, l. si stipulatus fuero ff. eod. Quare quemadmodum in specie relata eadem est ratio recipiendæ, vel rejiciendæ subauditio, ita hæc eadem ratio est inquirendæ, vel omitteudæ rationis. Sic in correctione, quæ & ipsa quædam subversio legis est, idem jus observatur, ut ad eam inducendam subauditio intellectus reprobentur *Gloss. in cap. cupientes §. quod si per viginti, in ver. petere de elect. in 6. Alex. Conf. 25. n. 13. volum. 5. ad eam evitandam admittuntur, Gloss. in Auth. ex testamento Cod. de collat.* Quod mihi ad mentem istarum legum probe traditum esse videtur.
- 14 Cæterum fieri aliquando poterit, ut lex quamvis certa subvertenda sit, scilicet corrigenda, vel abroganda; tunc certe id nullatenus faciendum est non nisi diligenter investigata, atque perpensa ratione. Temere enim lex tollenda non est; at imprudenter tolli videbitur ejus non perquisita ratione, ut quantum valeat animadverti potuerit. Sic in subvertenda lege *Fusia Caninia* rationem *Justinianus* attulit, quod libertatem impediret, quod invidiam contineret, quod inhumana foret, *Justinianus de leg. Fus. Canin. tollen.* Sic latinam libertatem subvertens, receptitiam pecuniam in constitutam, *Pegasianum* in *Trebellianum* transferens concludenti subvertendi adducta ratione id fecisse videtur L. 1. Cod. de Lat. Lib. tol. §. libertinorum. inst. de libert. l. 2. Cod. de constitu. pecun. §. sed quia Inst. de fideicomm. hered., cui consequens est ejusdem inducendæ, vel conservandæ infirmam fuisse rationem, & utrumque eadem inquisitione assequimur. Inquirere autem rationes subvertendi proposito ad ipsum pertinet legumlatorem, quod ipse, & raro & non nisi magna ex causa facere debet, ut dicitur in l. minime inf. eod. Quare cum fiunt leges, cum revocantur, querenda ratio est, at cum factæ sunt, non est de eis disputandum, sed secundum eas judicandum c. in istis, distinct. 4. Albericus, & Castr. hæc.

- 1 An legis sit indulgere dubitatur.
- 2 Concluditur in quo indulget, non esse legem.
- 3 Indultus alius particularis, alius generalis.
- 4 Si statutum sit Bannitos pro homicidio rebanniri, futuras homicidas non comprehendet.
- 5 An si simpliciter rebanniantur, legis conditiones habeat.
- 6 Committens homicidium punitur ex l. puniente non ex l. simpliciter, aut per consequentiam utante.
- 7 Lex Indulgens in præteritum, an in futurum vetet, per argumentum à contrario, vel per argumentum ab, absurdo Baronis sententia reprobatur.
- 8 Indultus à lege quomodo discernatur.
- 9 An indulgentia criminum sit contra leges.
- 10 Facilitas indulgendi legibus reprobata.
- 11 Indulgendi jus est penes Principem quia nemo potest leges remittere, qui non possit condere.

L. XXII. Ulpianus Lib. 30. ad Edictum.

CUM LEX in præteritum quid indulget, in futurum vetat.

- 1 **CUM LEX.** Dubitari potest quomodo lex in præteritum indulget? Nam virtus legis non est indulgere, nisi jureconsultum male enumerasse velimus in l. legis virtus, supra eod. Tum legis est futuris negociis dare formam, non ad facta præterita revocari l. leges, & constitutiones C. eod. & cum sit præceptrix faciendorum, prohibetrix non faciendorum l. 2. sup. eod. satis ea, quæ faciendæ, non quæ facta sunt respicere videtur. Amplius indulgentia videtur potius esse remissio legis, quàm lex, neque trahitur ad consequentias l. 1. inf. de const. princ. Et quidem in eo, quod indulget, non est lex; patet, quia præterita respicit, non in modum ligandi, sed solvendi & remittendi, & ideo in iis non fungitur officio legis. Indultus autem potest esse particularis, ut in l. 1. inf. de constit. Princ. ibi „nam quæ Princeps alicui ob merita indulget, & ad hunc non pertinet lex ista. Potest etiam esse generalis, ut tot. tit. C. de gener. abolit. & maxime in l. 2. secundum quam Doctores videntur intelligere legem istam; Sed etiam addunt exemplum, veluti, cum pro homicidio imponatur pœna capitalis, exorto bello facta lex est, ut banniti pro homicidio, habita pace, & solvendo decem rebanniantur, & hanc speciem gene-

- neralis indultus confingunt *Bart. Bald. Fulg. Castren.* An ad futuros homicidas pertinebit indulgendo, vel vetando? Vetando quidem non, ne poenæ levitate ad delinquendum invitentur, nam remissio peccati non debet dare licentiam delinquendi *l. q. 7. c. exigunt.*
- 5 Quid si simpliciter rebannirentur, neque pacis, neque solutionis adjecta conditione? Pax enim & solutio respiciunt futurum, & ideo propria legis præstant. Ego quidem opinor hanc non esse legem, sed manere in puris terminis generalis indultus. Non obstat lex ista, quoniam supponit legem esse citra vetandi virtutem; Quærit enim de lege, & eo ipso rem dicit, quæ futuris negociis dat formam. At quia dubitari poterat, an præteritis indulgens indulgeret futuris, ideo dixit in futurum vetare, ut quilibet intelligeret ex indulgentia non abrogari legem, de quo dubitari posset, nisi in futurum vetaret, sed in proposita specie non est dicenda lex propter indultum ex rationibus supra deductis, non ex eo, quod vetet in futurum, quoniam hoc facit tacite, & in consequentiam, & quod magis est inutiliter tanquam lex. Etenim committens homicidium punitur ex lege id expressè vetante, non ex indultus tacita prohibitione, quia illa tacita prohibitio sola non facit legem, sed potius in eo confirmat legem. Quare lex ista ad eos pertinet indultus, cui non desunt conditiones legis; sed dubitant, an in futurum indulgeat, ac ita dubitatio versatur circa id, quod non est legis. Et quamquam legis virtus sit vetare, non tamen lex est, quæ vetat, quia non vetat in modum legis, est enim modus legis imperativus, sive præceptivus, *l. ubi dixi supra eodem.* Sed vetat per argumentum a contrario, ut *Baro* censet; ego potius arbitror per argumentum ab absurdo, quia lex non debet dare materiam delinquendi, ut *Fulgosius*, & *Castrensi.* notant. Tum verò non video contrarium, quoniam rebannire bannitos in præteritum, in futurum non rebannire, non sunt contraria, sed diversa, ut potius ab unius temporis inclusione, alterius exclusionem conijciamus *arg. l. cum prator ff. de judic.* Indultus itaque a lege distingui poterit an solum indulgeat in præteritum, an verò futurum negocium quoque respiciat. Sed amplius dubitari potest, ne non ulla debeat esse criminum indulgentia, quoniam ad publicam utilitatem pertinet, ne remaneant impunita *l. ita vulneratus ff. ad l. Aquiliam*, & qui uni indulget indigno, ad prolapsionis contagium provocat universos, & ob id injusta misericordia est, quæ formam justitiæ non tenet *23. q. 4. c. est justa*, & non potest de-

linquendi aboleri licentia, nisi fuerit in delinquentibus per correctionem disciplinæ subsecuta correctio *c. placuit 21. q. 2.* Caeterum hoc ita se habent absolute quidem, sed interdum ex causa generales abolitiones fiunt *C. de gener. abolit. per tot. l. Relegati in fin. ibi nisi semper ex aliqua causa ff. de pœnis*, cuiusmodi esse solet si Princeps succedat in Regno, ut fecit nuper *Rex Philippus III.*, si filius nascatur, si ducatur uxor, vel similis. Neque venia, aut indulgentia, sed veniæ, vel indulgentiæ facilitas reprehenditur, ea enim tribuit incentivum delinquendi *d. c. est iniusta l. si operis C. de pœnis ibi*, „cui non remitti pœnam faciliè publicè intersit, ne ad maleficia temere quis profiliat”, & ex hoc diffinitum est, an lex in præteritum indulgens, in futurum vetet, ne delinquendi præbeat occasionem. Dubitari hoc argumento potest, an indultus latam vel angustam recipiat interpretationem, & ratio potius suggerit angustam, ut non latius pateat in dubio, quam verborum significatio patiatur.

- 11 **INDULGET.** Solus Imperator, sive Princeps, cui legis condendæ potestas sit, potest remittere poenas, & indulgendi jus habet *d. l. relegatis l. moris §. sed enim l. ad bestias ff. de pœn.* quia, quum in ea remissione recedat a lege, ille solus id facere potest, qui, quum legibus solutus sit *l. Princeps inf. eod.*, solus potest tollere legem. Quanquam indultus non in modum legis promulgetur, non tamen ab alio proficisci potest, quam ab eo, qui legis condendæ potestatem habeat.

In *L. 23.*

- 1 *Ad hac lege probibeatur mutatio legis, vel interpretationis.*
- 2 *Ratio dubitandi ad hanc legem.*
- 3 *L. dos. a. patre C. sol. mat. de consuetudine non procedit, filia in matrimonium cum liberis decedente.*
- 4 *Verum in agibilibus quæritur sub specie bani.*
- 5 *L. Justo ff. de usuc. declaratur.*
- 6 *Laudatur illatio Castrensis ex ea l.*
- 7 *Maniales tertii ordinis in Civitate Senarum acquirunt Monasterio.*
- 8 *Lex ista in interpretatione etiam erronea locum vendicat.*
- 9 *Si mutari non debet interpretatio legis, nulla minus lex ipsa mutanda erit.*
- 10 *Quod obtinebit in lege aliquantulum dura, & non undequaque perfecta.*
- 11 *Licurgi consilium ne leges mutarentur.*
- 12 *Locrensum institutum super legibus ferendis,*

Q

vel

- vel abrogandis .
- 13 Quibus casibus leges mutanda sint .
- 14 L. in reb. inf. tit. proximo declaratur .
- 15 Ob minimam lesionem rescriptio non contoditur .
- 16 Leges faciliè mutare est vini carum infirmans reddere ex Arist.
- 17 Platonis & Arist. sententia de legibus mutandis .
- 18 Solonis consilium de eadem re .
- 19 Ulpianus in l. p. §. deniq. ff. de aq. plu. arc. declaratur .
- 20 Que Ulpiano in hac l. certa interpretatiò dicitur .
- 21 Ejusdem exemplum in l. qui habent, ff. de Tutel.

L. XXIII. Paulus Lib. 4. ad Plautium .

MINIME sunt mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt .

- 1 **M**INIME . Non satis constat quænam mutatio prohibeatur, legis, vel interpretationis, & hæc verba ad interpretationem legis, non ad legem ipsam respiciunt, licet *Corasius* generaliter de legis mutatione accepisse videatur. Rectius *Accursius*, quem cæteri sequuntur, ad intellectum legis retulit. Nam *Tribonianus* postquam docuit leges benignius interpretandas, & in ambigua voce significationem, quæ vitio caret, esse sumendam, tum verò non omnium rationem esse querendam, ne multa subvertantur, recte etiam adjecit, ex *Pauli* sententia, ea, quæ interpretationem certam semper habuerunt, non esse mutanda. Ratio dubitandi ea videbatur esse, quod veteri interpretatione esset erratum, vel ea a recto juris tramite deflectere videretur, quod accomodatissima specie nobis *Accursius* suggestit. Cum dubitatum esset, an *constitutio* *Alexandri* in l. *das a Patre C. so. mat.* qua cavetur, quod *dos a patre profecta, si in matrimonio decesserit mulier filia familias, ad patrem redire debet*, obtinere etiam si decederet cum liberis, & cum in puncto juris, ut *Azzo*, *Accurs.* & cæteri antiquiores probant, quos sequitur *Bartolus* in l. *post dotem n. 27. & seq. ff. sol. mat.* potiorum patris, quam liberorum causam esse innotescat, *Martini* tamen

opinio contrarium sentientis de consuetudine obtinuit. An mutanda erit usu recepta illius l. *interpretatio*, quod contraria subtili disputandi ratione verior appareat? minime quidem. Non quia optima legum interpretatio consuetudo sit l. *si de interpretatione inf. cod.* nam convinci hoc casu videtur erroris, sed quia, vel si errore introductum dici queat, prævaleat tamen, licet ad similia non producat l. *quod non ratione inf. cod.* quamquam in re ambigua hæc interpretatio minus continet erroris arg. l. *quod te ff. si cert. per. facit l. nam Imperator inf. cod.* Sed in hac re admonendi sumus, quod in rebus agilibus non simpliciter querimus verum sub specie veri, quoniam non est pro fine cognitio, sed verum sub specie boni, quare justum metimur ex utilitate l. *jus pluribus sup. de just. & jur. magis quam ex veritate, sic in l. Barbarius ff. de off. prætor. non spectamus, quod verum est, sed quod est utile. Papinianus etiam in l. justo ff. de usucap. rationem afferens, cur per servum putativum, quam per putativum filium nobis acquiratur, prudentissimè consideravit, quod propter assiduam, & quotidianam comparationem servorum, ita constitui publicè interfuit; Nam frequenter ignorantia liberos emimus, non autem tam facilis, & frequens adoptio, vel arrogatio filiorum est. Ibi *Castr.* rectè adnotavit in iis, quæ multum frequentantur propter publicam utilitatem, quædam esse recipienda, quæ alioquin non reciperentur, tum verò rectissimè intulit in quæstione illa creditorum, qui faciunt capi debitores suos tanquam suspectos, præfinito solo juramento de suspitione, non facta fide, quod causa suspitionis supervenerit de novo. juxta l. *si creditores ff. de privil. credit.* ut si opponatur contra unam capturam, ne valeat, querela recipi non debeat propter frequentem usum, ne multæ capture irriterentur.*

7 Hoc ipso argumento lite quadam Senis exorta de successione intestati ad moniales Clamidas sub titulo S. Catharinæ de Senis, quas Tertii ordinis appellant, defendenda, & obijceretur, easdem non esse neque solemniter professas, neque regulares, ac ideo non acquiri Monasterio juxta nos. in *auth. ingressi C. de Sac. Eccl.* dum plura essent hujus ordinis Monasteria, eaque in hac quasi possessione succedendi longo tempore fuerint, replicavi cum *D. Hieronyma Benivolento* in ea causa compatrono non esse super ea exceptione partem audiendam, ne in irritum revocarentur (vel si id minus verum foret) tot successiones eisdem Monasteriis delatæ, & acquisitæ, neve, quod diu observatum esset, everteretur, ac ita rejecta fuit. Quare ut ad rem redeam in casu magis dubitabili locum sibi

- sibi vindicare debet lex ista, quidquid in contrarium voluerint *Imerius*, & *Albericus*; quamquam usu recepta interpretatio a veritate aliquando recedat, tamen utile est eam minimè mutari, & in legibus non tam quærimus, quod verum est, quam quod bonum, & utile, & idèd verum consideramus sub specie boni.
- 9 Quod si ita se habet, per argumentum a minori ad majus ex hac ipsa lege deducitur, non esse mutandas leges ipsas, quando earum interpretatio licet minus vera, usu tamen recepta, ita
- 10 constanter retinenda sit. Id etiam non est intelligendum, ubi lex omni ex parte perfecta sit, quod non nisi perniciofa, & in deterius fieri mutatio posset, cum hoc casu res nullam dubitationem habere possit, sed cum lex aliquid erroris continet, & dubium est, an toleranda sit, potius quàm emendanda; Cujus rei ratio in excusatione, vel defensione erroris posita non est, sed in majore damno evitando. Quò respexit *Arist.* supra relatus in *lib. 2. c. 6. Polit.* Non enim (ille ait) tantum proderit, qui corrigere perget, quantum nocebit assuetudo superioribus non parendi. Et quidem per se primum omnis legum mutatio periculosa est, nam eam vita quoque, & morum mutatio sequi solet. Hanc vero multa semper confes-
- 11 quantur incommoda. Quare *Licurgus* ad consulendum *Apollinis* Oraculum *Delphos* profecturus *Lacedæmonios* Cives suos jurejurando devinxit, nihil ipsos de legibus suis immuturos quo ad usque ipse rediret. Ille autem *Delum* profectus, & accepto Oraculo, quæ sancivisset omnia justa esse, nec interituram *Lacedæmonem*, dum iis legibus pareret, carmen quidem Oraculi *Lacedæmonis* misit, ipse vero mortem sibi conscivit, ut desperato ejus reditu de legibus abrogandis nunquam Cives sui cogitarent.
- 12 Apud *Locrenses* nemo potuit aliquando, aut legem novam, aut veteris abrogationem proponere, nisi laqueo collum circumducto, quo si non persuasisset strangularetur. Omnis mutatio subversio legis est, sed ne subvertantur leges, earum rationes inquirendæ non sunt l. & ideo sup. eod. ergo nec concedenda mutatio est, cum subversio sit, cujus rei momentum nulli magis, quàm Principi considerandum est, ne facile audiat, qui novas leges proponunt, & veteres abrogare contendunt. Non tamen
- 13 inficiandum est, aliquando mutandas esse, id verò tunc concedi poterit, cum easdem, vel usus coarguit, vel *Reipublicæ* status inutiles fecit, ut ex *Livio* tradit *Corasius* in l. in rebus
- 14 inf. situ. proximo. quo loci scribit *Ulpianus* in rebus novis constituendis evidens esse debet utilitas, ut recedatur ab eo jure, quod jamdiu æquum visum est, multa ad hunc locum con-

- gestit *Didacus* in *Cap. Alma Mater. 2. par. init. n. 2. & 3. de senten. excom. in. 6.* Evidens non modo quia certa, sed quia non modica, vix enim videri potest, id quod est parum. Præterea evidens in recedendo esse non potest, nisi id, a quò receditur, aut inutile, aut damnosum esse incipiat. Quod si ob minimam
- 15 læsionem non conceditur restitutio l. scio ff. de rest. in integr. multò magis lex ob minimam causam rescindi non debet; Tum verò ob minimam causam, vel ex modica utilitate
- 16 mutare leges, est eas facile mutare. Quod (ut *Aristoteles* ait) est vim earum infirmam reddere. Et quamquam a *Platone* in relato loco dissentire videatur, magis tamen est, ut doctissimus *Piccolomineus* animadvertit gradu
10. *Cap. 24.* ut in re ipsa nulla verè dissen-
- 17 sio sit; Etenim ex utriusque sententia est, ne facile mutentur, sed urgente necessitate, non cito, sed prævia consultatione, non a quovis, sed senioribus, ac prudentioribus ita fieri debere Principi suggerentibus. Ad id respexit
- 18 *Solon*, qui leges suas æternas facere noluit, sed centum annis, ut ratæ essent, postulavit. quod si quid in iis justum e'et, durum tamen, & acerbum anti temporis leniret consuetudo; Si quid perniciosum, & inutile, post id temporis emendaretur. Summa omnium esse videtur tunc legem esse mutandam, cum vel nocet, vel nihilum prodest. Nam in rebus agibilibus præcipua finis ratio est, at finis legis est utilitas.

INTERPRETATIONEM. Nulla quidem interpretatio legibus accommodatior est, quàm quæ profiscitur ab usu. Ob eam enim cassuam nos tenent, quod judicio Populi receptæ sunt l. de quibus inf. eod. In agro scripsit *Ulpianus* in l. 1. §. denique ff. de aq. pl. arc. Si tamen agri lex non invniatur, vetustatem vicem legis tenere, quod non aliò pertinet, quàm ne nova lege lata mutaretur id, quod diù observatum esset, quod statim servitutum exemplo confirmat.

- 20 **CERTAM.** Excluditur interpretatio varia magis quàm dubia. Vix enim fieri potest cum ipsa tollendæ dubitationis causa interponatur, ne non certa sit, sed certam dicit *Paulus* quasi undique constantem. Nam cum ad consuetudinem accedat, quoquomodo, licet consuetudo interpretativa minus proprie consuetudo sit, ut juri scripto magis inesse videatur, attamen vim accipit ex usu, quæ statim infirma redditur, cum actuum non est uniformis observantia *Bartolus* in l. 2. n. 22. ff. sol. mat. *Decianus* consi. 3. n. 4. vers. secundo, ut

novatur, Aymon *conf.* 94. n. 3. & *conf.* 313. n. 4. quia nulla consuetudo, nec etiam interpretativa potest induci ex actibus difformibus: assidua quaedam mutatio est ipsa varia interpretatio.

SEMPER. Confirmat id, quod dixi, non enim poterit esse semper certa, si aliquando variaverit, quoniam ex ipsa variatione unaquaque redditur incerta. Certæ interpretationis exemplum habetur in *l. qui habent ff. de tutor. lex enim 12. tab. de curatore furioso* dando ita semper accepta est, ut ad pupillos non pertineat, et si furore teneantur.

In L. 24.

- 1 Incivile quid significet ex Corasio.
- 2 Habitus intellectus quinque, Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, Intellectus.
- 3 Prudentia sub habitu Civilis facultas collocatur.
- 4 Viri prudentis quid proprium sit?
- 5 Prudentia quid?
- 6 Habitus prudentia quæ inter extrema collocatur.
- 7 Turpe idem, quod incivile apud Quintum Mutium.
- 8 Incivile apud Celsum dicitur quasi habitui prudentia contrarium.
- 9 Præcedentia ad sequentium declarationem conferunt, & e converso.
- 10 Baronis ad hanc legem interpretatio.
- 11 Auctoris de eadem re sententia.
- 12 Baldus nullum jus ignorasse dicitur.
- 13 L. 1. ff. de leg. 1. à Triboniano in Ulpianum relata.
- 14 Reprehenditur modernorum in allegationibus ostentatio.
- 15 Lex est inspicienda tota, sed sufficit proponere partem.

L. XXIII. Celsus Lib. 33. digestorum.

INCIVILE est, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula ejus proposita judicare, vel respondere.

- 1 **INCIVILE**, idest indecorum, & hominis levis, atque intemperati Corasius interpretatur *arg. l. 2. C. de furt.* sed vim istius significationis utiliùs est ex re ipsa petere po-

2 tius, quam ex nomine. Itaque sciendum est ea, quibus affirmando, vel negando verum dicere solemus, esse numero quinque, artem, scientiam, prudentiam, sapientiam, intellectum, *Arist. Lib. 6. Ethic. Cap. 3.* alioquin si nostra opinione dumtaxat aliquid affirmemus, vel negemus facillè fieri poterit, ut mentiamur; Et quidem neque scientia, neque ars, nec sapientia, neque intellectus civilem facultatem determinant, sed sola prudentia, quoniam pertinet ad res agibiles, sive in humanis versatur actionibus, dixi in *l. scire sup. eod.* Videtur autem illud esse proprium viri prudentis, ut rectè consulat de his, quæ bona, & utilia sunt, & non quidem ex parte, ut quæ ad sanitatem, & robur conferant, sed quæ ad bene vivendum in univèrsam conducant. Quare idem *Aristoteles Cap. 5. dict. Lib. 6.* diffinit prudentiam esse habitum vera cum ratione activum circa ea, quæ bona, vel mala homini sunt. Videtur autem habitus hic, qui solus civilis est, inter duo extrema collocari, imprudentiæ, atque calliditatis, sive malitiæ; utrumque est quid incivile. Nam civili facultati, vel prudentiæ contradicit. Quare quod *Murium Sulpitium* objurgasset dicens, *turpe esse patricio & nobili viro causas oranti jus, in quo versaretur, ignorare*, perinde est ac si dixisset incivile est. Alterius extremi exemplum legi potest in *lege prima ff. de regul. Cat.* ubi cavillatio reprehenditur. Utrumque prudentiæ opponitur, quoniam neutrum utitur ratione vera, ac ideo utrumque incivile est, sed alterum ab ignorantia, alterum a malitia proficiscitur. Qua ratione in eos omnes invehi potest, ut *Celsus* ait, qui tota lege minime perspecta, una aliqua ejus particula proposita judicant, vel respondent, & undecunque procedat, incivile est, veræque rationi, ac civili prudentiæ contradicit. Nam cum præcedentia ad sequentium declarationem plurimum conferant, & e contra *l. si servus plurium §. ult. ff. de l. 1.* licet magis influant præcedentia ad sequentium declarationem, quàm e converso, ut post *Gloss.* tradit *Bartolus in l. quisquis ff. de l. 3. Jason in l. Gallus §. etiam si n. 23. ff. de lib. & posth.* quod mihi satis persuasum est, temere videtur, non nisi ad particulam respicere, qui ex integra lectione de ipsius legis sententia certior fieri possit.

- 10 **LEGE.** Bene universam Justinianeam legislationem, & præsertim eam, quæ ad causam pertineat, legis verbo significatam existimat. Totum enim jus, una lex, una sanctio est. Confirmat, quod earum, quas leges dicimus, multæ sunt, quarum aliæ ex aliis interpretationes

tiones mutantur, ut *Galli* formula ex *l. Velleja*, & alia ejusdem generis; Sed ego laudo
 11 quidem ad leges omnes respicere, quæ ad causam pertinent; ad omnes absolutè, neque necessarium, neque facilè existimo. De uno
 12 dumtaxat *Baldo* circumfertur, quod nullum jus penitus ignoraverit. Quod an ita se habeat, ceteri viderint. Fragilis tamen, & infirma est solutio *Aymonis cons. 92. n. 2.* ex eo deducta, quod *Baldus* nullum jus ignoraverit, recteque ad alias confugit, nec ille solvendi modus in exemplum transire deberet. Tum etiam quod *Celsi* tempore non hæc legum in capita per *Tribonianum* distributio facta foret, opinor *Celsum* intellexisse legis nomine legem *Aquiliam*, legem *Æliam* sentiam, legem *Falcidiam*, vel similes, ut qui legem *Aquiliam* induceret, eam omnem inspexisse debuerit. Ad has pertinet *c. quadam dist. 2.* sed tamen *Tribonianus*, qui in modum cujusdam centonis jus nostrum digessit ad præsentem legum annotationem, sententiam *Celsi* traduxisse videtur,
 13 sicut *Ulpianum* de executione respondentem introduxit *l. 1. ff. de l. ut Justiniani* constitutioni deserviret, ac ita usus observat. Quod comprobatur ab effectu judicandi, vel respondendi, utrunque enim versatur circa singula. Igitur singulis speciebus singulæ leges accommodandæ sunt, quæ ex responsis prudentum desumptæ, plerumque species etiam singulares diffiniunt. Sed in contrarium non minus in
 14 eos invehi deberet, qui leges, & auctoritates coacervant, ut vel nullius artificii studium, atque laborem exhibeant, vel profusa scriptura vanam, indoctæque doctrinæ ostentationem ignavis litigantibus vendant. Porro quantum, bone DEUS, ab ingenio Jureconsulto abhorre dicendum est, vel etiam in regulis ipsis, non modo in legibus apertis supervacaneæ confirmandis, longo ordine interpretum omnium auctoritatem subjicere, ut illud probes, quod etiam pars adversa tanquam indubitatum gratis concedere non gravabitur? Cum communis opinio in quæstionibus controversis plurimum valeat, laudari poterit receptioris sententiæ per enumerationem ostensio. Cæterum cum lege diffinita res est, nec dubia, aut varia illius interpretatio, ad eam respicere sat esse, ex hac ipsa lege probatur, quæ nihil ultra præscribit, quam, ut eam totam inspicias. Cætera quidem faxit DEUS Optimus Maximus solertiz sint addimenta.

15 **PROPOSITA.** Non omnem legem proponere necesse est, sed inspicere, eaque tota inspecta, cum particula toto non contradicit, sed bene respondet, eam solum allegare fas est.

JUDICARE, vel respondere. Post ipsum legumlatorem, qui primum tenet gradum, Judicantium, & respondentium gradus sunt. Ille condit leges, hi verò inspiciunt, & secundum leges judicant, sive respondent, quod autem in legibus præscribit *Celsus*, quoniam utilitas eadem est, transferri debet ad ceteras etiam, vel interpretationum, vel consiliorum inspectiones. Vidi aliquando alligari consilium eximii alicujus Jureconsulti in rationibus dubitandi, quo paulo infra perlecto constitit contrarium definire in rationibus decidendi; Omnem *Celsus* in legendo negligentiam redarguit; Tum verò præscribit per modum suppositionis, quoad fieri potest ex lege judicandum esse, aut respondendum. Malè ergo ex novissimorum auctoritate, id sæpè probare contendimus, quod nisi repertoriis dumtaxat incumberemus, ex legum nostrarum fonte (qua in re vel maximè *Hieronymus Benevolentus* semper excelluit) feliciter haurire possemus.

In L. 25.

- 1 Ratio naturalis, & civilis ad l. banc inducitur.
- 2 Quid intersit inter hanc l. & l. quod favore C. eod.
- 3 Sententia Baronis de hac re probatur nu. 14.
- 4 Accursii error in hac lege.
- 5 Regula istius legis declaratur exemplis.
- 6 Corasij in ratione juris interpretanda expositio damnatur.
- 7 Stante statuto quod bona pupillorum possint arbitria magistratus alienari sine solemnitate, vel substantialitate, non tamen poterunt alienari sine causa.
- 8 Causa non venit appellatione substantia, vel solemnitatis.
- 9 In hac l. quid intersit inter Juris rationem, & equitatis benignitatem. Authoris sententia.
- 10 Ratio discernens, & ratio corrigens.
- 11 Regula istius lege in equitate fundata.
- 12 Tum hac, tum omnis alia regula, quæ in equitate fundata sit exceptionem non habet.
- 13 L. quod favore C. eod. limitationes admittere potest.
- 14 Baronis differentia probatur.
- 15 Durior interpretatio quæ?
- 16 Alia Regula de Legibus interpretandis huic cedere compelluntur.
- 17 Nimia remissio damnatur.
- 18 Res Ecclesiæ, quæ pro redemptione captivorum alienari queunt, non possunt alienari pro iis, qui proprio scelero ad triremes damnati sunt.
- 19 Hic

19 Hieronymus Cerretanus laudatur .

L. XXV. Mod. Lib. 7. Responsorium .

NULLA JURIS RATIO, aut
*aequitatis benignitas patitur, ut
 qua salubriter pro hominum utilitate
 introducuntur, ea nos duriore inter-
 pretatione contra ipsorum commodum
 producamus ad severitatem .*

NULLA JURIS RATIO . Ergo neque na-
 turalis, neque civilis hoc patitur, argu-
 mento §. constituitur *Inst. de usuf.* Non natu-
 2 ralis quidem, quoniam quandam repugnan-
 tiam contineat, ea nocere introductione, qua
 prodesse contendas . Non civilis, quoniam cum
 aliquid utilitatis gratia introductum est, si pro-
 ducatur ad incommodum, a constituto fine de-
 clinat; at universa civilis philosophia ita la-
 borat in assecutione finis, eeu speculativa in
 subjecti cognitione versatur; quare ab omni
 civili ratione abhorret, quod a fine declinat .

3 Quæritur quid intersit inter hanc, & *l. quod fa-
 vore C. de leg. Fulgosius* arbitratus est utriusque
 eandem esse decisionem, & sentire videtur
Abericus . Contrarium defendunt *Jacobus*, &
Paulus Cast. & *Æguinarius Baro* . *Castrensis*
 legem hanc de interpretatione, illam vero de
 4 ulu accipit . Rectius definit *Baro* eam respice-
 re ad jus singulare, hanc ad universale; quod
 si ita se habet, ut utriusque legis verba satis
 insinuant, inferri potest non ex toto cum lege
 nostra concordare plerasque, quas hic *Acurf.*
 inducit *veluti l. non eo minus . C. de procur.*
 multoque minus *l. plures C. de fid. instr.* quon-
 iam procedunt in jure singulari, ac ideo ma-
 gis concordant cum *l. quod favore C. cod.* Idem
 dico de *l. generaliter §. in iis autem C. de se-
 5 cund. nup.* Hanc unam illustremus exemplis .
 Prohibet lex murum Civitatis ascendi *l. ult.
 inf. de rer. divis.* (hoc exemplo *Baro*, & *Co-
 rasius* utuntur hic, & supra in iis commentariis,
 veluti plurimum accomodato, sæpe eodem nos
 usi fuimus.) Ascendit civis, ut hostes depelle-
 ret. Si legis introductionem respicias pro Civi-
 um utilitate salubriter introducta est; at si hosti-
 um depulsor puniri debeat, jam ad Civium
 producitur incommodum; nulla juris ratio id fie-
 ri patitur. Induci etiam potest ejusmodi lex in
 illa *Bartoli* quaestione de poena illius, qui san-
 guinem fecerit in Palatio; incommodum enim

civibus affert, ne præscripto Medici ægrotis
 mitti sanguis e vena queat? Igitur ad hanc
 severitatem producenda non est. Ex quo con-
 stat malè *Corasium* hic juris rationem, verbo-
 rum proprietatem, & subtilitatem fuisse inter-
 pretatum, quia hic opponatur benignitati,
 quoniam non opponitur, sed ad hanc durio-
 rem interpretationem evitandam cum æquitate
 consensit. Cæterum quaestiones, quas nostræ
 excitant ad jus singulare, non ad hanc legem
 pertinent, ac ideo determinantur ex *l. quod
 favore C. cod.* Cujus legis argumento si statu-
 7 tum caveat bona pupillorum arbitrio Magi-
 stratus omni ommissa solemnitate, vel substan-
 tialitate alienari, quæri potest, an causæ co-
 gnitionem tale statutum remittere videatur?
 Maxime verò inspicere debet an favore pupillo-
 rum introductum sit, quod ego arbitror citra
 controversiam, ex quo subinfertur non respice-
 re interpretationem aliquam, quæ jura pupil-
 lorum lædere possit, dicta *l. quod favore C.
 cod. l. non eo minus C. de procur.* & ego alias
 8 consului super simili statuto illa verba *solemni-
 tate, vel substantialitate* causam non compre-
 hendere, quod neutrum eorum esset. Est e-
 nim causæ alienandi imminens æs alienum *l.
 magis puta §. & magis ff. de reb. cor. l. ob
 es C. de præd. min.* Et ut morbus est causæ
 medicinæ, ita æs alienum causæ est alienatio-
 nis occasionalis, & impropria. Fit enim alic-
 natio, ut removeatur causæ, tantumque abest,
 ut causæ solemnitatis, vel substantiæ nomen
 conveniat, quantum quod morbus sit de sub-
 stantia, vel solemnitate artis medicæ. Nihil
 porro aliud est concedere bona alienari sine
 causæ, quàm concedere, ut dilapidarentur e-
 tiam, & ideo hæc interpretatio tam incom-
 moda pupillis, ab iis, qui artem boni, & æ-
 qui profitentur, rejicienda est. Quare respondi
 alienationem factam prætextu majoris utilitatis
 nullam esse, quod ea sit causæ approbata, *Cu-
 man. in l. si fundus ff. de reb. cor. & in l.
 magis puto §. si es ff. eod. Cast. in l. cum hi
 n. 12. ff. de transat. Affl. Decis. 87. Capic. de-
 cis. 113. Ursil. ad Affl. n. 2. Ruyn. conf. 63.
 n. 12. lib. 1. Rol. conf. 7. num. 26. volum.
 3. Menach. de arbitr. jud. casu. 121. n. 60.
 Simonc. de decreto lib. 3. tit. 8. Inspect. 17.
 n. 126. & veram, ac receptissimam hanc sen-
 tentiam esse, non est dubitandum. Neque sta-
 tutum illud in aliqua sui parte dispensat circa
 causam, quoniam intendit alienationem celeri-
 ter fieri, ac ideo solemnia, & substantialia
 remittit, ne imminens æs alienum ex mora pu-
 pillos in dies magis premat, non tamen con-
 cedit, ut sine legitima causæ liceat ad alienandum
 proflire, causæ vero utilitatis non est legitima,
 AUT*

DE AQUITATIS BENIGNITAS.

Quemadmodum æquitas duplex est, naturalis, & civilis, ita duplex erit ejusdem benignitas, quæ utrique respondeat, & sic nulla etiam benignitas id patitur. Non naturalis quidem, quoniam nihil distat a naturali ratione. Non civilis, quoniam abhorret a severitate, & jus emendat, ut indulgeat, & ut remissius non, ut durius tractet. Quid inter jus, & æquitatem intersit, & quæ sit æquitas, quæ ipsius benignitas *lib. sing. ad hunc titulum* differui. At quomodo æquitas a ratione juris differat, etiam si differat a jure, quamquam hic supponatur, non satis innotescit. Quinimo dum scripturam emendat, cum ratione juris convenire videtur, nam mortui legislatoris officio fungitur id faciens, quod ille faceret si adesset *Arist. lib. 5. Ethic. c. 10.* tum maxime scriptum jus ex ratione juris emendat; & mihi id unum, quod pertinet ad hanc rem, interesse videtur, quod ratio in eo, quod agitur errorem ostendat, æquitas errorem ratione patefactum corrigat, & emendet, ut non **10** incommodè, etiam si ratio eadem sit, distinguatur ab intellectu in rationem discernentem, & corrigentem. In eo, qui murum ascendit ut hostes depelleret, ratio juris demonstrat nihil factum esse contra mentem legis, sed quoniam lege scripta reus est, ab ipsa æquitate per legis emendationem liberatur, absolviturque; alioquin eundem ligaret, quoniam in **11** verbis nulla est ambiguitas. Ex iis opinor legem hanc ita in æquitate fundatam, ut ab ea sejungi nequeat, neque tamen scripta æquitas est, sed præceptum æquitatis, æquitas enim versatur circa singula. Ac ita non legis, sed æquitatis præscriptum existimari debet, quoniam nullo casu emendari potest. Hujus enim regulæ emendatio, quoniam tota pendet ab æquitate, non posset fieri, nisi æquitatis benignitate resistente, quæ nihil aliud est, quam consensus illa, & venia ad ignoscendum ut *d. lib. sing. par. 3. c. 4.* explicavi. Fieri enim contra non potest, quin etiam fiat contra id, quod nulla æquitatis benignitas patitur, ac ita si præceptum hoc emendaretur, ipsa in eo emendaretur æquitas, quod per absurdum est. Quemadmodum absurdum **12** est omnem aliam regulam dumtaxat in æquitate consistentem ejusque servandæ causâ introductam, eo nomine posse emendari, ut in regula *l. placuit. C. de judic. l. in omnibus ff. de reg. jur.* innotescere poterit, nunquam enim excipientur casus, in quibus si æquitas locum habere possit, ejusmodi regulæ limitentur ne æquitas ipsa excludi videatur. Ut enim jus legitimum ab æquitate emendari justifi-

mum est, ita æquitatem ipsam emendari a legitimo jure falsissimum est. Ergo hoc *Modestini* præceptum perpetuum existimari debet. Quo posito nihil potest esse, vel huic legi contrarium, vel tanquam speciale ab ea exemptum, ut inepte admodum *Accursius* ac cæteri post eum tot excitaverint oppositiones, quæ non huic legi, sed *leg. quod favore C. de legibus*, ut certo certius est, adversantur. Eaque **13** constitutio poterit aliquo casu limitationes admittere, cum non ita immediatè cohereat æquitati, sed potius quadam benigna legislatoris interpretatione nitatur, quod ea verba *ad læsionem eorum nolumus inventum videri* satis aperte significant. Tum etiam quia fieri potest, ut jus illud singulare, quod aliquorum utilitatem continet, aliquo casu comuni utilitati contradicat, & propterea cedere cogatur.

14. SALUBRITER. Ad eam legem id pertinet *salus populi suprema lex esto*, & satis indicat hunc locum ad jus singulare minime pertinere ut supra ex *Batone* deduxi.

15. DURIOR INTERPRETATIONE. Durior interpretatio ea est, quæ solis verbis inhærens sententiam legis offendit, & quamquam verba per se clara non admittant interpretationem, ut in eo, qui murum ascendit, attamen cum verba contradicunt sententiæ, statim dubitatio oritur, & benigna interpretatio, quæ simul æqua est, pro sententia est, quæ verò verbis favet, durior appellatur, quod æquitati contradicat, cum non sese ad sententiam flectat, & accomodet, sed rigida, duraque resistat: Itaque dubitationi occurrit inter scriptum, & voluntatem, & in ea interpretanda, & juris rationi, & æquitatis benignitati contradicit. Quas ad eam excludendam in hac re (quidquid *Corsius* dixerit) convenire manifestissimum est. Itaque quemadmodum in poenis, quod durius est effugimus *l. respiciendum ff. de poen.* ita hic ab hac durior interpretatione abstinemus.

PRODUCAMUS. Productio est, si ad rationem juris, vel æquitatem respicias, si ad jus scriptum plerunque comprehensio erit, & in exemplis supra positis, apparet.

SEVERITATEM. Itaque durior interpretatio, & producit, & perducit ad severitatem. Hæc verò manifestam injustitiam sapit. Nam leges omnes pro hominum salute tum inventæ tum latæ sunt, & in communem utilitatem veluti finem

finem proprium diriguntur. Quod si incommodum populo afferant, nec leges sunt, quia non ratio juris, non æquitas patitur leges ad populorum incommodum introduci, aut introductas interpretari, utrumque enim a fine legis abhorret. Ergo *Maestini* præceptum non est de legibus quibusdam, sed de omnibus: omnes enim pro communi utilitate introductas esse decet *c. eris. distinctione 4.* Et inter omnes interpretandi rationes hæc una, quæ datur a fine, debet esse præcipua; Nam propter communem utilitatem leges non tantum feruntur, sed latæ abrogantur, subvertuntur.

16 Ergo regula *l. benignius, & l. in ambiguo, & l. non omnium*, huic cedere compelluntur, quia rationem habent eorum, quæ sunt ad finem, hæc vero solius finis immediate rationem habet; Illud prætermittendum non est, maxime legem hanc eos offendere, qui verba, sive legum, sive paciscentium contra sententiam proferendis interpretantur; Cum enim ad societatem humanam integrandam data sit nobis loquendi facultas, ut quod animo sentimus voce pronunciantes, invicem conciliemur, jam quicumque intelligit, quid legislator sentiat, iniquè contra ejusdem sententiam, verba interpretatur; Et inter cæteras, hæc una durior est, ac dolosa interpretatio, & ipsis loquentibus incommoda, ut verba inventa ad animi sententiam explicandam interpretentur contra sententiam *l. penul. in fin. ff. ad exhib. l. fraus inf. b. 2.* Et si in iis obtinet, quæ quotidie pro hominum utilitate inveniuntur, ut rejicienda sit hæc interpretatio, multo magis in iis obtinere debet, quæ a D. O. M. ad communem omnium utilitatem profecta sunt, ut ad eorum incommodum contorqueri non debeant, nam iniquæ magis, quam sæveræ ejusmodi interpretationes forent. Existimo tamen, ut quemadmodum ad severitatem durior interpretatio procedendum non est, ita non esse nimiam remissione, aut benignitate ad damnosam facilitatem declinandam; ab utroque extremo abstinere debemus *l. respiciendum ff. de pæn.* Quæ ratione placuit semper eorum sententia, qui cum res Ecclesiæ in redemptionem captivorum alienari posse fateantur, juxta *l. sancimus C. de Sac. Eccl. Cap. Apostolicos c. & sacror. cum seq. 12. quæst. 2.* non tamen consentiant quadam remissiori interpretatione produci ad nimiam indulgentiam, ut eorum etiam redemptio permissa sit, qui ob patrata scelera ad triremes damnantur. Sic publica disputatione olim defendit *Hieronymus Cerretanus* nunc solidissimus Canonum interpres, in quo jam per plurimos annos, & morum suavitatem, & animi ingenuitatem præclara eruditione con-

junctas, & diligere, & observare soleo. Justos enim, ac innocentes casuque adverso in captivitatem collapsos, quos vexari justum non est, redimi juris ratio, & æquitatis benignitas flagitant, at nocentes, noxiosque puniri utile est *l. ita vulneratus ff. ad l. Aquil. iisque purgare civitatem ad officium eorum, qui præsumunt, pertinere videtur l. 3. ff. de offi. Præsid.* Ergo neque durior, neque remissior interpretatio, quæ ab intentione legislatoris declinet, recipi debet.

In L. 26.

- 1 Nulla lex est ipsa jure legi contraria.
- 2 Accursius tres affert trahendi modos ad banc legem.
- 3 Tertius extra propositum legis esse demonstratur.
- 4 Authoris ad banc l. intellectus.
- 5 Statutum Senense, quod procedatur de similibus ad similia ad posteriora statuta trahitur.
- 6 Judex maleficiorum de causa civili cognoscere non potest.
- 7 Trahere quid sit, tam ex communi, quam ex Authoris sententia.

LXXVI. Paulus Lib 4. Quæstionum.

NON est novum, ut priores leges ad posteriores trahantur.

ALIIQUANDO status controversiæ ex scripto & voluntate pendent, interdum verò propter contrarias leges ex quo utrinque scriptum contenditur, sola superest quæstio voluntatis *Quint. lib. 7. Cap. 8.* Ad priorem quæstionem pertinet *l. scire leges cum seq.* ad secundam hæc cum duabus sequentibus: Rethores hanc controversiam appellant ex contrariis legibus; omnibus autem manifestum esse debet, nunquam esse legem legi contrariam jure ipso, quia si diversum jus esset, alterum altero abrogaretur; sed eas casu collidi, & eventu. Veluti lex ait *Tyrannicide* imago in *Gymnasio* ponatur. alia lex mulieris imago in *Gymnasio* ne ponatur. Mulier tyrannum occidit, hic lex legi opponitur. Interdum quæstio incidit qualitatis utra justior, interdum temporis, utra prior. Sed quocumque modo se invicem collidunt, vel quia pares inter se sint, vel quia secum ipsas id faciant; quod accuratè *Quint.* explicat, quod

quot modis possit accidere, ut idem rectè admonet, plurimum semper poterit, utrum fieri sit melius, atque æquius, de quo nihil præcipi nisi proposita specie poterit. Sed videndum est primum, ut monet *Autor* ad *Hærennium lib. 2.* num quæ abrogatio, aut derogatio sit, & hoc casu abrogatum abroganti cedere necesse est *l. sed & posteriores inf.* Plerumque priores ad posteriores trahuntur, ut hic, quod tribus

2 modis fieri *Accursius* existimat, ut determinentur, suppleantur, corrigantur. Primo modo, ut in *l. 1. C. quam libel. Principi dat.* quæ determinatur per *l. 2. eo tit.* Nam, quod rescriptum Principis habeatur pro contestatione, determinat procedere in actionibus Prætoriiis durantibus per annum. Secundo modo, ut in *l. ult. C. de constit. pecu.* ubi constituit *Iusti.* quod epistola *Divi Hadriani* de beneficio divisionis inter plures fideiussores, habeat locum inter plures constituentes. At hoc non est supplere legem, sed extendere, & aliud extensio, aliud supplementio esse videtur. Tertio modo, ut in *L. generali C. de Sacr. Eccl.* quæ constituit, quod quæcumque persona Deo dedicata possit testari, statim verò corrigitur per *auth. ingressi*, quæ aufert disponendi facultatem. Ego tertium hunc

3 modum arbitror extra propositum legis, quoniam trahuntur priores ad posteriores evitandæ contrarietatis causa *d. L. sed & posteriores*, at ubi correctio, ibi contrarietas est. Præterea Lex correctæ non est lex, & ideo ex duabus legibus altera correctæ, non potest una ad alteram trahi, quia *Paulus* utramque legem esse supponit: Secus est, ubi imo trahitur, ut distinguatur, declaratur, suppleatur. Nam hac ratione conciliantur, ne contrariantur invicem. Et hanc moderationem recipit intellectus *Accursii*, & communis, si eum sequi velimus. Mihi alius

4 esse videtur nempe, ut declarando, & disponendo, ut exemplo legis *Falcidix* (quod omnium accomodatissimum est) evidenter apparet. Ea modum legatis dumtaxat adhibuit *L. 1. ff. ad L. Falc.* Fideicommissis non ita, neque enim erant in usu *Inst. de fid. hered. in princ.* Tracta est ad leges posteriores, ut & in fideicommissis locum habeat *§. sed quia inst. eod.* Idemque in donationibus causa mortis factum est *L. 2. C. de Donat. cau. mor.* Trahere est producere, extendere, in sensu *Accursii* potius videtur posterior trahi ad priorem. Aliud exemplum sit ex lege municipali. Adest

5 Senis statutum, quod procedatur de similibus ad similia, trahitur hoc statutum dispositivè ad quæcumque statuta in futurum fieri contigerit, & hoc est, quod *Paulus* ait, non est novum. *Tertullianus* vero dicit usitatum. Rursus

6 lex est ne iudex maleficiorum iudicet de causa

civili. *Leg. solenus §. latrumculator ubi not. Bart. ff. de judic.* etli nova lex super novo civili negotio feratur, neque aliquid disponat, iudici maleficiorum, tracta priori lege ad posteriorem, cognitio denegata esse videbitur. Quare si in testamentis vel hodie aliud relictum genus ex lege proficisceretur, ad eam legem traheretur lex *Falcidia*.

TRAHANTUR. Vim majorem posterioribus legibus regulariter inesse constat, posteriores trahunt, priores trahuntur. Trahuntur quidem, quoniam flectunt, & accomodant sese posterioribus, ne iisdem contradicant. Quoniam si contradicant incidimus in contrarias leges, quo casu posterior priorem tollet, non ad se trahet. Exemplum sumi potest ex *L. non ambigitur supra eod.* quæ lex est prior *L. ult. C. eod.* si dicamus senatum legem facere posse *L. ult.* contradicit id, soli Imperatori concedens. Jam incidimus in contrarium, ac ideo fateri cogemur priorem esse correctam, sed si eam trahimus ad posteriorem, ut vel dicamus Senatum id facere posse Principi suggerendo, ac per modum consilii, vel Principe permittente, ut *Baro* hic censet; vel jus facere, & condere legem non esse idem, ut dixi in *d. L. non ambigitur* ejusmodi tractione contrarium effugimus, & conciliationem assequimur. Trahitur prior ad posteriorem dum ita sese accomodari patitur, ne contradicat. Hæc dici possunt *Accursii*, & aliorum defendendi causa. Sed genus hoc trahendi rarum est, non usitatum; quare in superiori sententia resideo, quæ ad *Tertulliani* mentem videtur magis accedere, ut trahere legem non sit eam flectere, sed producere, extendere vim, ac potestatem patefacere, non quasi legi vim quamdam inferre; quod si vel aliquando fiat usitatum tamen esse non apparet. Sic *Ulp.* porrigendo edicti sententiam in *L. si quis id quod ff. de jurisd. omn. judic.* non potuit porrigere, quin etiam traxerit.

In L. 27.

- 1 *Varia hujus l. lectio.*
- 2 *Vera ejusdem explicatio.*
- 3 *Dictio quoque explicat casum magis dubitabilem.*
- 4 *Confirmatur adversus Accursii intellectus Auctoris ad leg. præced.*
- 5 *Leges commisceri possunt, ut comprehendant id permixtè, quod separatè non comprehendunt.*
- 6 *Cum lex ad legem trahitur facilior colligatio est, quàm, ut ad rem vel personam similem trahatur.*
- 7 *Antiquum de qua lege dicatur remissive.*

R

L. XXVII.

L. XXVII. Tertullianus Lib. 1.
quæstionum

IDEO, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas & ad eas res pertineant, quæ quandoque similes erunt.

IDEO. Neque structura verborum, neque legis sensus difficultate carent. Quidam ut **1** *Ægim. Baro* legunt adjecta copula ibi & *semper quasi* &c. quæ difficultatem auget; quidam, ut *Corasius*, post verbum *oportet* puncto orationem finiunt; sed durior mihi videtur hæc separatio per punctum. Ideo retenta vulgata lectione, quam magis probo, credo hunc **2** fuisse *Tertulliani* sensum ex intentione *Triboniani* legem hanc cum præcedenti colligantis. *Non est novum, ut priores leges ad posteriores trahantur, ideo quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet. Paulus* trahi pronunciet absolute, *Tertullianus*, per modum causæ, id est, quia trahi usitatum est, neque enim *Paulo* aliud est non esse novum; ideo semper hoc quasi legibus credi oportet inesse. Notat *Accursius* locum a communiter accidentibus; ego noto id, quod usitatum est inesse legi, & potius ad mores respexit *Tertullianus*. Aliud verò est aliquid usitatum esse, aliud communiter accidere: multa communiter accidunt ex natura, non ex more, ut nix in hyeme, quæ tamen quandoque accidit etiam æstate. Duo verò contendit inesse legibus antiquioribus, & ut ad posteriores trahantur, & quia hoc usitatum est, minus dubitabile est, aliud, quod etiam magis dubitabile est, ut ostendit dictio illa quoque, argumento *l. etiam ff. de fun. dot. l. etiam C. si tut. vel cur. interven.* hoc autem est, ut non tantum ad posteriores trahantur leges, quæ similes sunt, sed etiam ad eas personas, & res, quæ quandoque similes erunt. Quæ res confirmat adversus *Accursium* quod in præcedenti lege dictum est; explicatio enim rerum, & personarum similium, similes leges implicat, quare priores leges ad posteriores similes trahi usitatum est: at in quo posterior priorem corrigit dissimilis est, in quo supplet, ipsa trahitur non trahit. Minus autem dubitationis habet, quod lex ad legem trahatur, quàm quod trahatur ad rem, vel personam similem; Nam leges

5 dux, quod magis est, auctore *Juliano* misceri possunt, ut id decident, quod neutra comprehendit, & videbitur id lege comprehensum. *L. Gallus §. ult. ff. de lib. & posthum.* Quare cum lex ad legem trahitur, facile colligantur. Quoniam ex legislatoris intentione una omnium legum latio est, & una lex omnes leges existimari debent. At cum lex trahitur, ad novam rem, vel personam, ad id trahitur, quod sibi in unitate legum colligatum non est. Optimè quadrat exemplum *Accursii* de *Macedoniano* Senatusconsulto, quod quamquam loquatur in filiis, trahitur ad nepotes *l. filium habeo ff. ad Maced.* sic edictum de servo corrupto ad filium familias utiliter trahitur *l. ut tantum ff. de serv. corr.* In re exemplum in *l. si quis id, quod ff. de jurisd. omn. judic.* quia valde simile est corrumpere edictum propositum, vel dum proponitur, vel paulo antequam proponeretur. Tum aliud est in *d. l. ult. C. de const. pecun.* simile enim est constitutum fidejussioni, est enim quædam prætorica fidejussio.

7 ANTIQUIORES. Nomen hoc, & ad *l. 12. Tabul. referri solet l. Celsus §. ult. ff. de leg. 2. ibi quod jure antiquo capit*, quæ etiam antiquissima dicta est *§. disponat Auth. de nupt.* Sed hic quascunque leges vetustiores aliis significat *Corasius* hic.

INESSE. Ideoque ex lege est ejusmodi tractio: *l. scire supra eodem*, & quæ insunt informant *l. juris gentium §. quinimo, ff. de pact.* Quare & id ipsum, quod inest, lex est.

SIMILES. Ea ratione, quam explicavi in *l. non possunt supra eodem*.

In L. 28.

- 1** *Pertinere apud Tertullianum idem est, quod trahi.*
- 2** *In dubio regula inherendum est.*
- 3** *Leges contrarias esse dicendum est, ubi nulla ratione conciliari queant.*
- 4** *Vlp. in l. 1. ff. de pact. & Paulus in l. naturalis. §. at cum do ff. de præscrip. verb. qui hætenus contrarii visi sunt in referenda Juliani sententia, facillimo negotio ab Authore conciliantur.*

L. XXVIII. *Paulus* Lib. 8. ad l. *Juliam, & Papiam*.

Sed & posteriores leges ad priores pertinent, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probatur.

SED, ET POSTERIORES. Quo pacto priores ad posteriores trahuntur, eodem prorsus posteriores ad priores pertinent, converso dumtaxat ordine, sed non ita frequenter id accidit, & ideo *Paulus* non asserit usitatum.

1 **PERTINENT.** Pertinere, idem est, quod trahi, ut l. *preced.* ubi *Tertullianus* eodem sensu utrumque verbum usurpat.

NISI CONTRARIAE. Cum leges contrariae sunt, neque priores ad posteriores trahuntur, neque e contra, & quasi utriusque regulæ exceptio a *Triboniano* subjectum hoc esse videtur; quoniam lex posterior contraria priori abrogat eam, sive tollit, non trahit, aut trahitur, quoniam potior est l. *ult. infra de const. Princ. §. pen. Inst. de jur. nat. gen. & civil.*

2 sed quia in dubio regulæ inhærendum est, ut *not. in l. 1. ff. de reg. jur.* tum evitari contrarietas debet l. *ubi repugnantia ff. de reg. jur.* tum odiosa correctio est, & quantum fieri potest declinanda c. *cum expediat de elect.*

3 in 6. ideo non nisi postremo loco dicendum est, leges contrarias esse, vel unam per aliam corrigi, sed omni conatu invicem conciliandæ sunt d. c. *cum expediat.* Qua in re *Accursus, Bart.* & cæteri nimis faciles fuisse videntur.

4 Nam in l. *jurisgentium in fi. ff. de pact. & in l. naturalis §. at cum do in fi. ff. præscrip. verb.* cum in referenda *Juliani* sententia *Paulus Ulpiano* repugnare videretur, alteram legem pro altera corrigi *Accursus* difficultate superatus affirmavit. In ea enim specie: *Dedi tibi Stichum, ut Pamphilum manumitteres, manumisisti, evictus est Stichus.* *Julianus* scribit [*Ulpiano* referente] in factum actionem a *Prætor* dandam, ille nempe *Mauritanus* ait civilem incerti actionem, idest præscriptis verbis sufficere. *Paulus* verò aliter *Juliani* sententiam referre videtur. Ait enim, *si is, quem dedi, evictus est, si sciens dedi de dolo in me dandam actionem* *Julianus* scribit: *si ignorans in factum civilem.* Cur *Ulpianus* in factum prætoriam, *Paulus* in factum civilem ex eodem *Juliano* retulerit, tantam habet contrarietatem; ut novissimè super hac re *Tribonia-*

num dispungere *Jacobus Cujacius* ausus fuerit; & cum *Barone, & Duareno* verbum illud *Civilem Triboniani* additamentum existimavit. Mihi verò præter omnes, quos viderim, omnis contrarietas hac nova ratione submoveri posse videtur. Animadverto illam orationem *si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem* *Julianus* scribit, puncto concludi. Quam ob rem quæ sequuntur verba *si ignorans in factum civilem ex Pauli* penu esse existimo, cum nihil me cogat repetere illa verba, *Julianus* scribit. *Paulus* enim modestius, ac remissius cum *Juliano* egit referens eum in ea distinctionis parte, in qua novit rectè sentire; in alia, in qua sentiebat in factum prætoriam competere, omisit *Juliani* sententiam, & propriam adscripsit, & simul errorem ipsius, ac *Mauritiani* reprehensionem consulto ex benignitate prætermisit. Quare nihil *Paulo*, nihil *Triboniano* obiciendum fuit, nihil de correctione cogitandum. Sic malè *Placentinus l. de quibus inf. hoc tit.* corrigi putavit per l. 2. C. *quæ sit long. consuet.* nam ut ibi ostendam, veræ contrariæ non sunt leges illæ, & accidit hoc ipsum alibi sæpe, ut leges contrarias asserant, quæ propensiori animo facilè conciliarentur, quod in libris difficultum me facturum polliceor.

MULTIS ARGUMENTIS. Ut ex lege *Velleja*, quæ posterior est veteri jure, in quo *Gallus* cautionem conscripsit nepotum instituendorum; Ad casus enim *Galli* producta fuit lex *Velleja* ut dixi in l. *nam ut ait Pædus sup. cod.* sunt & alia multa his similia.

In L. 29.

- 1 Epilogus precedentium.
- 2 Lex quando dicatur prohibere.
- 3 Sententia contra legem, est ipso jure nulla.
- 4 Item contractus resistente lege est ipso jure nullus.
- 5 Verba legis non sunt lex, nisi quatenus legislatoris intentioni deserviunt.
- 6 Tribus modis scripto occurritur pro sententia.
- 7 Circumvenire legem quid sit.

L. XXIX. Idem Lib. Singulari ad legem *Cinciam*.

CONTRA legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem verò legis, qui salvois verbis legis, sententiam ejus circumvenit.

- 1** **CONTRA.** Et quid lex sit universalis, & ex quibus constituatur, quid itidem virtus, quid sub ea comprehendit, & super non comprehensis quid statuendum, tum verò & de singulari jure, & quid sit scire leges, tum quomodo interpretandæ, quando querenda earum, vel omittenda ratio, tum de legum indulgentia, de iisdem suo casu non mutandis, ac integre perspiciendis, minime verò contra finem proprium per duram interpretationem producendis, & quomodo priores ad posteriores, & e contra pertineant, hucusque tractatum est, eoque respiciunt hætenus definitæ regulæ, ut legum condendarum interpretandarum, producendarum ac conservandarum rationem exhibeant, quæ spectanda quidem iudicantibus, & respondentibus est; sed multo magis Principi, & Legislatori, quem non tantum de Lege condenda oportet esse sollicitum, sed hæc omnia novisse, ut ex singulorum precibus, quæ ipsi adversus Iudicantes offeruntur, valeat intelligere, an ex legibus iudicatum sit, hoc est ex verbis, vi, & potestate earum, an singularum specierum decisiones principiis hætenus positæ respondeant, vel potius contorqueantur sensus legum, vel negligatur sententia, & contra legem, vel in ipsius fraudem aliquid fiat. Quare quid utrumque sit Paulus explicat, ut vel populus absteat, vel Princeps contrafacientibus possit occurrere. Duas partes habet, duasque definitiones ponit lex ista. Quid sit facere contra legem, quid in fraudem legis, & contra legem facere est
- 2** id facere, quod lex prohibet. Prohibere dicitur quod & verbis, & voluntate vetando comprehendit, ut nulla scripti, aut voluntatis dubitatio supersit. Rectè *A. Cursius* de expressa legis prohibitionem accepit, & attulit exemplum, veluti si res minorum vendantur sine decreto, nam id fieri lex prohibet *l. 1. ff. de reb. eorum*, & adeo irritum est, quod contra legem fit, ut
- 3** etiam sententia contra legem sit ipso jure nulla *l. 1. ff. que sent. sine ap. resc. l. 2. C. quan. provos. non est neces.* contractus item est ipso jure nullus initus lege prohibente *l. non dubium C. eod. l. cum lex ff. de Fideiul.* Prætor etiam in pactis ea rejecit, quæ adversus legem essent *l. 7. §. At Prætor ff. de Pact.* Ex hac definitione sequitur non facere contra legem eum, qui facit contra verba legis dumtaxat, non autem contra sententiam, quia nec verba legis existimanda sunt lex, nisi quatenus sensum legis, & legislatoris voluntatem manifestant *l. Labeo ff. de Juppell. leg.* Id vero pluribus modis accidit, vel cum servari semper non potest id, quod scriptum est, nam creditur Legislator respexisse ad id, quod fieri po-

test *c. erit dist. 4. exemplum.* *Quintilianus* affert citato sæpe *lib. 7. c. 7.* si lex sit: liberi parentes alant, aut vinciantur, num alligabitur infans? Scripto comprehenditur, sed non sententia. Aliud est sæpius repetitum de peregrino, qui murum ascendit, & hostes depulit. In primo occurritur scripto, quod fieri non possit, & per divisionem defendetur hæc modo, an quisquis non aluerit, an hic vincendus sit. In secundo non queritur, an quisquis, an hic, sed argumentum est vehementius ex eo, quod in lite est, an servandæ Civitatis causa liceat murum ascendere. Tertium quoddam genus est, in quo in ipsis verbis reperimus aliquid, per quod perhibemus aliud legumlatorem voluisse, ut in hac controversia; Qui nocte cum ferro deprehensus fuerit alligetur, annulo ferreo inventura magistratus alligavit. Hic, quia verbum est in lege *deprehenus*, satis etiam significatum videtur, non contineri lege, nisi noxium ferrum. His ergo casibus magis quàm contra legem fieri, scripto occurri videtur. Quinimo cum scriptura nos perducit ad errorem, iustissimum est, ut ei occurratur æquitate, vel quovis alio opportuno remedio.

IN FRAUDEM verò legis facere diffinit, qui salvis verbis legis sententiam ejus circumvenit.

7 Circumvenire est se contra juris sententiam sæva prærogativa verborum fraudolenter excusare *l. non dubium C. eod. l. seq. ubi dicendum est, quot modis id possit accidere.*

In *L. 30.*

- 1** *Fraus quando fieri dicatur exemplis declaratum.*
- 2** *Verba offendi possunt, ut deserviamus menti.*
- 3** *Quid intersit inter æquum bonumque virum, & callidum, atque versutum.*
- 4** *Fraus ex diametro æquitatem oppugnat.*
- 5** *Illud est pessimum, cujus contrarium est optimum.*
- 6** *Fraus quatuor modis fieri potest.*
- 7** *Declaratur l. ista in ver. & quod distat*

L XXX Ulp. Lib. 4. Ad Edictum.

Fraus enim legi fit, ubi id fit, quod fieri noluit; fieri autem non vetuit. Et quod distat dictum à sententia, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

- 1** **F**raus enim. Ulpianus Pauli definitionem declarat.

clarat, ut si inspiciamus sententiam contra eam fieri, si verba, nil contra ea fieri dicamus, Respicit fraudator verba dumtaxat, eaque contra sententiam versute interpretatur. Sic sanè ille est, qui quo Senatusconsulti Macedoniani prohibitionem eludat, non pecuniam numeratam, sed oleum, aut triticum filiofamilias credidit, ut inde redigat, & contlet sibi nummos, ac ita iis distractis pecunia utatur; fraus fit Senatusconsulto non verbis, quoniam ad numeratam pecuniam verba Senatusconsulti referuntur, sed sententiæ *L. sed Julianus §. mutui ff. ad maced.* Non enim oportet jus civile calumniari, ut ait Paulus in *L. pen. ff. ad exhib. neque verba captari, sed qua mente quid diceretur animadvertere convenire, & ut ex Strab. lib. Georg. 9. refert Coras. hic, Thracæ, qui cum Thebanis 130. dierum inducias pacti noctu depopulabant agros, eo se colore velantes, quod induciæ dierum essent, non nocturni, callide nimis verba contorquebant, & interpretabantur.*

NOLUIT. Nolle, aut velle, non ex verbis deducitur, sed ex sententia *L. scire §. aliud ff. de excusat. tur.* & hoc semper agitur, ut voluntas conservetur, non autem verba *L. benignius supra eod.* Quare non exigimus, quod specialiter dixerit, sed si constat fieri noluisse; id perinde habetur, ac si prohibuerit *L. non dubium C. eod.* Per contrarium verò si verba quidem prohibeant, sententia verò minime prohibeat, hæc præponi semper debet.

- 2 Recte tradit Accursius licere interdum verba offendere, nempe cum offendendo menti delerimus, ac ita secundum jura ab eo deducta dictum ipsius intelligi debet *L. adigere §. quamvis ff. de jur. patr. l. quamvis infra de in jus vocan. d. §. aliud cum simit.* verba enim potiora sensu existere non debent *l. 3. C. de lib. præst.* & secus fieret contra *l. nulla supra eod.* Æquitas enim (ut iatis hucusque disputatum est) nititur sententia non verbis, & verba emendat, ne aliquo casu sententiæ contradicant. Illudque interest inter æquum, callidumque virum, quod alter detrahit verbis, alter sententiæ, alter scripturam offendit, alter voluntatem; alter scripto dumtaxat utitur, alter vero sola voluntate pugnat, alter absolutioris justitiæ, alter deterioris injustitiæ studiosus esse videtur. Et vere quidem fraus
- 4 ejusmodi eo deterrima est, quod æquitati ex diametro opponitur, cum illud semper fuerit
- 5 pessimum, cujus contrarium fuerit optimum.

NON VETUIT. Hinc suæ fraudis deducit velamentum, quod variis modis accidit, ut docet

6 **Accursus.** Fraus enim fieri potest de re ad rem, de persona ad personam, de uno contractu ad alium, & de uno ad eundem contractum. De re ad rem, ut in exemplo *Macedoniani* supra relato; in statuto etiam prohibente extrahi frumentum, si quis farinam extrahat, cum enim in utraque re eadem est utilitas, utramque rem legi inesse credi oportet *l. ideo quia supra b. t.* De persona ad personam, ut cum sponsus, quo sponsæ donet, personam aliquam interpoluit *l. si sponsus ff. de donat. inter virum, & uxorem.* De contractu ad contractum, veluti si vir, cum animum vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret *d. l. si sponsus §. circa.* De eodem contractu ad eundem, veluti cum mulier, quæ debuit intercedere, principaliter contrahit *l. quamvis §. si cum essem ff. ad Vell. vel cum filius fam. accepturus mutuum* fidejussor intercedit alio dato reo; longe plura fraudis genera congerit *Abericus*, veluti de juramento ad juramentum, de quantitate ad quantitatem, de nomine ad nomen, de mensura ad mensuram, de facto ad factum, de signo ad signum, de modo ad modum, de mercibus, ad merces, de tempore ad tempus, sed *glo. rei* verbum generaliter usurpat *arg. l. 1. ff. si cert. per.* neque dubitandum est, tot in rebus posse fraudem obtinere, in quot justitia servari deberet; in quocunque etenim negotio, si constituamus, quid justum sit, intelligimus contrarium illius esse fraudolentum, & injustum.

7 **ET QUOD DISTAT.** Dubitari potest, ne ejusmodi comparatio superioribus aliquo modo contradicat. Nam si facere contra legem est, tam contra verba, quam contra sententiam facere, fraus verò servatis verbis sententiam circumvenit, jam in altero utrumque, in altero unum dumtaxat sectamus. Dictum a sententia, tamquam cortex a medulla, corpus ab anima distingui videtur; tum etiam, quia prius sentimus, postea dicimus, voces enim sunt earum, quæ sunt in animo passionum notæ, ut docet *Arist. lib. 1. de inter. cap. 1.* Verum non ad hanc, vel illam differentiam *Ulp.* respexit, sed solum, ut tunc dictum dicamus a sententia distare, cum aliud dicimus, aliud sentimus; Alioquin cum idem dico, idem sentio, dictum apud *Ulpianum* a sententia planè non distat; sic cum facio contra legem, idem dico, quod sentio; cum fraudem facio legi, aliud dico, aliud sentio, quare hoc distat, quod fraudator aliud dicit, aliud sentit, contrafaciens idem dicit, quod sentit, rectè igitur comparatio quadrare videtur.

In

- 1 Principis à Tyranno distinguendi Aristotelis regula .
- 2 Princeps tanquam DEUS inter homines .
- 3 Dubitatur , ne non Princeps sit solutus legibus .
- 4 Lex turbatione caret , mens humana non ita .
- 5 Distinctio communis , Principem solutum esse de necessitate , non de honestate reprehenditur .
- 6 Aliorum sententia , ut intelligatur solutus legibus solemnium .
- 7 Salomonii error negantis Principem vi Principatus legibus esse solutum , sed dumtaxat ex lege regia ex Aristotelis sententia detectus .
- 8 Principem directivè legi subiectum esse , non coactivè ex distinctione Divi Thomæ , quæ ad mentem Aristotelis esse probatur , & ex vi legis , non simpliciter ex vi rationis num. II. in fin.
- 9 Vis directiva legis explicatur .
- 10 Princeps legibus solutus est , idest pænis legum expositio Authoris .
- 11 Nullitas actus consideratur , ut pæna .
- 12 Zazii verbalis objectio .
- 13 Turpe est partem suo toto non respondere .
- 14 Quædam Principi competunt ut Principi , quædam ut privato , & in quibus , ut privatus habeatur , late declaratur .
- 15 Leges quædam obligant Principem ut principem .
- 16 Augusta non lege regia , non ratione , non moribus soluta legibus est .
- 17 Ei tamen omnia Fisci privilegia competunt .
- 18 Ementes à Fisco , à Cæsare , ab Augusta statim fiunt securi .
- 19 Donatio item facta ab Augusta , vel ei non eget insinuatione .
- 20 L. quod Principi , & l. sequenti ff. de l. 2. expenduntur .
- 21 Accursii solutiones referuntur , ac reprobandantur .
- 22 Zazii sententia , quod Augusta læsa restituitur non undequaque vera .
- 23 Caducorum differentia ab Accursio non intellecta .
- 24 Intellectus ad dd. l. Quod Principi , & seq. & proposita difficultatis resolutio .

L. XXXI. Idem Lib. 14. Ad leg. Jul. & Pap.

PPrinceps legibus solutus est ; Augusta autem , licet legibus soluta non est , Principes tamen eadem illi privilegia tribuunt , quæ & ipsi habent .

PPrinceps . Nomen hoc non verificatur in Tyranno , sed in eo , qui justè dominatur *Gloss.*
 1. in ver. Regum in Clem. de Baptism. Princeps enim a Tyranno distinguitur ex sententia *Arist.* lib. 3. *Polit. Cap.* 10. quod ille secundum leges , & volentibus , hic autem invitis dominatur ; ille a civibus custoditur in eorum gratiam , hic vero ab externis mercede conductis contra cives custoditur . Idem verò *cap.* 12. maxime dubitans an Regia , & unius Principis gubernatio melior sit , ita statuit . *Quando igitur , aut totum genus , aut inter alios unum aliquem ita virtute præcellere contingat , ut unius ipsius virtus major sit aliorum omnium virtute , tantum justum est hoc esse Regium genus , & omnium dominari , & hunc unum esse Regem .*
 2 De quo putandum erit (*ut idem ait c. 9.*) talem virum tanquam Deum inter homines esse . Sed hoc supposito , quoniam ut hic Salomonius tradit , Princeps juris est , non injuriæ nomen , adhuc videtur , ne Princeps legibus solutus sit .
 3 Nam videtur hunc non legibus , sed hominibus dominari debere . *Eum enim præesse melius est , cui (ut c. 11. Aristoteles ait) non adest turbatio aliqua omnino , quam cui naturaliter inest , hac autem turbatione lex caret , mens humana non caret .* Quod in filiis eorundem perspicuum esse constat , in quibus paulo infra querens , an per genus successio esse debeat , ait , *At si natorum qualiscumque perniciosum est ; Sed dices non relinquet Regnum ejusmodi natis Rex , cum id sua sit potestate . At non facile jam est in hoc fidem habere , arduum enim , ac majoris virtutis , quàm secundum humanam naturam .* Sentit ergo Aristoteles legem justam Principe justo meliorem esse , quod nulli subiaceat perturbationi , & sua sponte ad justitiam declinare non valeat . Augetur dubitatio ex *c. justum dist. 9. Justum est Principem legibus obtemperare suis , & paulo post Principes legibus teneri suis , nec in se posse damnare jura , quæ in subiectis constituunt , justum est .* Quod si justum est teneri legibus , ergo non teneri injustum erit : nihil esse , aliud est , (*ut Budeo placet*) solutum verò quàm

quàm non teneri legibus, ergo lex quæ Principem legibus solvit injusta est. Quidam contraria solvunt, quod Princeps subjiciatur legi de honestate, non de necessitate ita not. *Salyc. in L. digna vox C. eodem* vel se sua voluntate subjicit legibus, ut hic *Accursus* censuit. Utraque solutio vel falsa, vel plurimum imperfecta; quia *Salycetus* honestatem secundum quid considerat, non autem simpliciter, quia tunc quod honestum foret, idem quoque justum, ac necessarium haberetur; *Accursii* sententia deterior est, nam ea ratione potest etiam nolle vivere secundum leges. Alii restringunt legem hanc, ut non omnibus, sed solemnium legibus, idest solemnia respicientibus solutus sit, ne videlicet contrahendo, testando, judicando, aut aliter disponendo juris formulis obligetur, aut propriis obstringatur constitutionibus *arg. L. ex imperfecto C. de testam. ibi*, licet enim lex imperii solemnibus Juris Imperatorem solverit, nihil tamen tam proprium Imperii est, quam legibus vivere. Ita *Coras. hic num. 3. Salam. n. 4. idem Salam. initio sua repet.* notat, legibus Principem solutum esse non vi principatus, sed ex privilegio eidem lege regia concessio. Sed hæc interpretatio restringit legem hanc, quæ latius patet; tum verò falsum est vi principatus id principi non competere. Ad vim Principatus satis apertè retulit *Aristoteles d. c. 9.* Ait ille de principibus, *Fieret enim illis injuria si pariter, atque alii censerentur, cum sint usque adeo superiores secundum virtutem, aut civilem potentiam, & paulo post, ex quo manifestum est positionem legum necessariam esse circa æquales genere, & potentia, sed in illos tales non est lex, ipsi enim lex sunt; etenim ridiculus foret, qui illos legi subjicere conaretur.* Ex quo loco apparet ex vi principatus, non tantum ex lege regia, Principem legibus esse solutum. Tum etiam, si rectè verba *Aristotelis* considerentur, constabit quomodo verum sit, Principem esse solutum legibus? Nempe a nullo præterquam a semetipso legibus subiici posse, id quod vim coactivam respicit, non directivam, quod est secundum distinctionem *Divi Thomæ super 1. 2. q. 96. art. 5.* quam retuli in l. 2. supra eod. Nemo enim est, qui Principem cogere possit, aut invitum legi subjicere, ut cæteros ipse potest. Lex enim coercitio est l. 1. supra eod. coercet autem datis judiciis, ut ibi dixi, at hoc pacto Principem coercere nequit, sed quatenus lex directio est, sive regula l. 2. supra eod. Quatenus virorum prudentum consultum non est dubitandum Principem legi subjectum esse, & a lege recedentem, a regula, & à justitia recedere. Quod ut magis eluceat

repetendum hic est, quatuor esse præcipuas legum facultates, duas intrinsecas prudentiam videlicet, & sapientiam, duas extrinsecas potestatem, & voluntatem. Qua parte lex a prudentia, & sapientia prodit, directio est, & obligat Principem, nam hac parte non tam ipse lator legis est, quàm ipsa recta ratio natura nobis infinita, jubens honesta, & prohibens contraria, & secundum hanc considerationem à lege recedens, ab ipsa rectitudine recedit contra naturæ ordinem, & ideo licet legis ut à se latæ violator dici non queat, tamen ut legis cum naturæ lege consentientis, & ex recta ratione prodeuntis, utique violator est, eoque nomine non in foro fori, in quo judicem supra se neminem habet, sed in foro poli reus erit violatæ legis. Sed qua parte lex prodit ex ejusdem Principis potestate & voluntate, legibus solutus est. Itaque non legibus solemnium dumtaxat Princeps solutus est. Sed ego, quoniam lex ista coactionem, ac ideo executionem legis respicit, non erubescam sic exponere legibus idest pœnis legum; nam & in ommissione solemnium nullitas actus pro pœna consideratur, *Leg. non dubium ubi Baldus n. 5. C. eod.* Cum itaque Princeps delinquit in legem sive ab antecessoribus constitutam, reus est quidem violatæ legis, sed tamen pœnam, aut executionem legis non patitur. Nam ipsi repugnat, ut seipsum cogat, sive judicet, & hoc illud est, quod *Aristoteles* ridiculum asseverat, ut quis principem legi subjicere conetur. Nam ad vim coactivam eo loci respexit. Hac itaque distinctione omnia contraria submoventur, suisque locis eorum sublata pugna reponuntur. Constat enim quomodo lex ista procedat quo ad vim coactivam, argumenta verò concludant in vi directiva. Sed amplius princeps subjicitur directivè legi ex vi legis, non simpliciter ex vi rationis, forma enim legis, ex prudentia, & sapientia est, non ex potestate, & voluntate, quam si rectè distinctionem expendere lubeat, aut falsam, aut verbalem esse constabit, lex enim est quid rationis non simpliciter, sed commune bonum respiciens, in illud dirigens, quo sensu, non ratio tantum, sed regula est, & lex. Hoc ipso nomine est inventio, & donum Dei, ut in l. 2. supra eod. explicavi. Tum vis legis petere potest ex traditis ad hunc tit. *Lib. sing. par. 2. cap. 5. & 6.*

SOLUTUS. Verbi istius significationem majori quàm deceat industria, graviori negotio oblato *Budeus, & Zaxius* inquirunt. In re convenimus omnes, ut non tantopere de verbo oporteat esse sollicitos. Quare & verbalis illa *Zaxii* obiectio est, nemo solvitur nisi ligatus l. decem ff.

ff. de verb. oblig. l. Manumissiones ff. de just. & jur. Sed & ligatum esse constat, & non omnibus solutum legibus, quoniam lege natura, & lege dirigente solutus non est, a qua declinans in eam turpitudinem incidit, qua pars suo toto minime respondens notari solet *c. que contra dist. 8. & ad c. justum dist. 9.* responderi poterit Principem supra legem esse, non supra justitiam, & solutum ab eo, quod est legitimum, non ab eo, quod est justum, quatenus ab altero cogi, ab altero dirigi videtur. Sciendum tamen est Principem legibus esse solutum, ut Principem. Quædam enim ei competunt ut Principi, quædam competunt, ut privato, ut per *Felin.* ubi supra, *Bartolus in l. in fraudem §. neque ff. de jur. Fisci, Rom. consi. 32. n. 3. Idem consi. 252. num. 3. & consil. 436. num. 17.* Huc pertinet *l. ex imperfecto C. de Testam.* quoniam ei videtur relictum, ut privato, eandem rationem habet, ut in legatis Principi datis falcidia locum habeat *l. & in legatis C. ad l. falcid.* similiter hinc descendit, quod etsi non teneatur vasallo de evictione propter investituram de feudo alieno, tenetur tamen si pacto, vel stipulatione promissit *c. 1. de invest. de re ali. fa.* Sed & quædam leges sunt, quæ eundem ligant, ut Principem, non cogunt quidem, tamen magis subditos obligant. Hæc verò totius populi salutem dumtaxat respiciunt. Ad eas pertinet quod *Plato* retulit tertio de legibus, tres civitates, Argos, Messenen, Lacedæmonem legibus communiter de imperando, parendove positis, ita invicem jurasse. Reges quidem ne genere, ac tempore progrediente per violentias regnarent, Populi autem si reges juriurandum servarent, ne unquam regno deponerent, imo verò defenderent, si quis unquam aggrediretur. Reges quoque regibus, & populis, atque etiam populi populis, & regibus se ad mutuo propulsandas illatas injurias juramento obstrinxerunt. Sed certè Principis in subditos officium pro juramento esse videtur, ex quibus liquet, tum magis Principem legibus esse solutum, cum se magis profitetur alligatum. Nam re vera majus imperio est submittere legibus Principatum *d. l. digna vox.*

AUGUSTA Legibus soluta non est, lex enim regia de Augusto loquitur, non de Augusta *l. 1. inf. tit. proximo.* Neque ex philosophorum ratione, quæ de Principe dicta sunt, in ea locum habere possunt utpote cum dignitate, non virtute ceteris superior habeatur, & quantum ad Romanos attinet repugnant mores etiam, quibus a legum latione

mulieres arcentur, *l. 1. supra eod. l. Fœmina ff. de reg. jur.* Ergo non lege, non ratione, non moribus constituta supra leges est, quare nec legibus soluta. Principes tamen eadem privilegia illi tribuunt, quæ ipsi habent

17. Quare omnia Fisci privilegia eidem tributa sunt, nam & Cæsari competunt *l. Fiscus inf. ff. de jure Fisci, Accursius* hinc, & ideo ut ementes a Fisco, ita ementes ab Augusto, vel ab Augusta statim fiunt securi *§. ult. instit. de Usucap.* Tum donationes inscriptione non egent *l. bene a Zenone §. ult. C. de quadr. præscrip.* Sed obstat *l. quod Principi cum l. seq. ff. de leg. 2.* ubi legatum Principi relictum eo mortuo ante diem legati cedentem successori debetur, & tamen in *leg. seq.* scribit *Papin.* aliud esse si legetur Augustæ. *Accursius* solvit pluribus modis. Primum quod ea non conceduntur, quæ Principi competunt ut viro, sed quæ ad mulierem sine ulla sexus repugnantia transferri queunt; hæc solutio in se sive vera, sive falsa, non solvit argumentum, quoniam & Augusta succedit in dignitate, & ad infirmandum, vel confirmandum legatum, nihil qualitas sexus conferre potest. *Zasius* tamen valde notat hanc solutionem eliciens non concedi privilegia, quæ mulieribus non conveniunt, inferens etiam ex sententia *Lucæ de Penna* Augustam restitui, adversus contractum, in quo sit læsa. Quod planè falsum ea ratione convincitur, si absolutè intelligatur, quia vendens, aut donans rem alienam nullo casu faceret accipientem securum, quoniam cum de evictione teneatur *d. l. bone §. ult.* semper ex eo contractu læderetur. Sed ad mulieris habilitatem esse respiciendum facile concedo argumento *l. ut gradatim §. 1. ff. de mun. & hono.* Solvit 2. quod legatum relictum Principi fuit caducum, relictum Augustæ fuit pro non scripto. Sed non bene videtur novisse caduca. Caducum est, quod mortuo jam testatore deficit. Pro non scripto habetur, quod ei testamento adscribitur, qui ignorante testatore tunc, cum adscribebatur in rerum natura non erat. In causa verò caduci relictum videbatur, cum legatarius post testamentum conditum ante testatorem decebat *l. uni §. & cum triplici C. de caduc. tol.* Ex quibus constat relictum Principi non fuisse caducum, sed in caduci causa, & relictum similiter Augustæ non fuisse pro non scripto. Illa verba *Papiniani* declarant: *Cum ea ante inter homines esse desineret, quam testator decederet.* Utrumque ergo fuit in caduci causa. Solvit 3. *Accursius* in *d. l. seq.* quod Princeps tribuit privilegia, sed non omnia

omnia , quia nec tribuit legis condendæ potestatem . At legis condendæ potestas non est ex privilegio , sed ex lege . Hanc tamen solutionem probat *Bartolus* . Hæc solutio in hac specie dederat diversitatis rationem . *Corasius* adducit ideo fieri , quoniam non suo jure habet privilegia , sed Principis beneficio , & ob id in sua persona facilius consumuntur , & intereunt , argumento *l. more cum l. seq. inf. de jurif. om. J. d.* Ego voluntatis non privilegii quæstionem esse reor , quod testator Principi legans videatur ad dignitatem respexisse ; at legans Augustæ ei , ut privatæ , legasse videatur , & ad personam respexisse , & hæc ratio est ad mentem *Bartoli in d. l. quod Principi* , ut ideo primo casu admittatur successor in dignitate , secundo non ita .

In L. 32.

- 1 Scriptæ leges scripto Juri equipollent .
- 2 An post jus scriptum primum locum obtineat consuetudo dubitatur .
- 3 Argumenti solutio .
- 4 Stante statuto , quod deficientibus statutis recuratur ad jus commune , intelligendum est de Jure communi Civitatis dominantis .
- 5 Fallit si civitas subjecta fuerit post conditum statutum .
- 6 Similia similitudine speciei faciliè copulantur identitate rationis .
- 7 Cujus temporis dicatur inveterata consuetudo , opinio *Connani* quod ultra 10. annos .
- 8 De eadem re opinio *Joannis Accursii* & communis , quod sufficiant decem anni .
- 9 Longum tempus in jure nostro significat idem , quod perpetuum .
- 10 Similiter & diuturnum .
- 11 L. 1. §. denique ff. de aqua pl. arc. pro communi inducitur .
- 12 Longum , sive diuturnum vetustatem inferunt .
- 13 Perpetuum non progreditur ultra 40. annos , regulariter non ultra 30.
- 14 Favorabile est , ne longiori quàm 10. annorum spacio inducatur consuetudo .
- 15 Causa legis formalis , & efficiens .
- 16 Suffragii verbum quid significet .
- 17 Paria sunt verbis , aut factis voluntatem suam declarare , ubi declaratio sufficit .
- 18 Secus si facta requirantur , nam verba non sufficiunt .
- 19 Idem si requirantur verba , quia facta non satis sunt .
- 20 Leges ex moribus inducæ dicuntur validiores scriptis legibus .
- 21 Excitatur antinomia L. hujus in fin. cum l.

2. C. quæ sit long. conf.
- 22 *Corasii* , & *Connani* sententia de hac re .
- 23 *Eorum solutio reprehenditur , ac verbalis ostenditur* .
- 24 *Placentini quoque sententia reprobatur* .
- 25 *Conciliantur prædictæ ll. ex Authoris sententia* .
- 26 *Consuetudo in quibus legi cedere cogatur* .

L. XXXII. Julianus Lib. 84. digitorum .

DE quibus causis scriptis legibus non utimur , id custodiri oportet quod moribus , & consuetudine indutum est , & si qua in re hoc defecerit , tunc , quod proximum , & consequens ei est : si nec id quidem appareat , tunc jus , quo Urbs Romana utitur , servari oportet . Inveterata consuetudo pro lege non immerito custoditur , & hoc est jus , quod dicitur moribus constitutum . Nam cum ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant , quàm quod judicio Populi receptæ sunt , meritò & ea , quæ sine ullo scripto Populus probavit , tenebunt omnes . Nam quid interest suffragio Populus voluntatem suam declaret , an rebus ipsis , & factis ? Quare rectissimè etiam illud receptum est , ut leges non solum suffragio Legislatoris , sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur .

DE quibus . Quoniam inscriptio tituli est de legibus , Senatus consultis , & longa consuetudine , cum hætenus de legibus , & Senatusconsultis dictum sit , supererat dicendum de consuetudine .

- 1 SCRIPTIS LEGIBUS. Scriptæ leges jus omne scriptum significant , cum enim latius legis appellatio usurpatur , ad omne legitimum

S

gitimum jus refertur, quod idem est, quod jus scriptum. Hoc sensu usurpat *Cajus* in l. omnes populi supra de *Justitia*, & jure, & ibi *Accursius* legibus idest jure scripto rectè interpretatus est.

- 2 **ID CUSTODIRI**. Obstant lex neque legis, & seq. sup. cod. ubi si articulus scripta lege definitus non est, vel Principis interpretatione, certius diffinitur, vel cum in aliquo sententia legis manifesta est, ad similia proceditur, non itaque id, quod moribus, & consuetudine inductum est, illico custoditur. Solutio; utroque casu scripta lege utimur: priore, quoniam Princeps scriptæ legis sententiam interpretatur; posteriore, quia scripta lex non in verbis, sed in vi sua, & potestate consideratur l. scire leges supra cod. *Julianus* itaque constituit hunc modum, ut in quocunque loco cum scripta non utamur lege, ad illius loci, regionisque consuetudinem recurrendum sit, & hac deficiente ad id, quod ei proximum, & consequens est; si nec id appareat, tunc jus, quo urbs Romana utitur, servandum est. Ex ordine præscripto comprobari videtur, deficiente municipali lege ad jus commune Civitatis dominantis esse recurrendum, non autem nisi ultimo loco, ad jus Civile Romanorum, ut decidit *Joannes Andreas* in rub. de treg. & pa. & probat *Textus Inst. de satid. §. ult. Roma. conf. 218. num. 6. ubi Add.* Remotum magis est jus civile Romanorum, quam jus civitatis dominantis. Tum etiam si prius consuetudo regionis, quam consuetudo urbis Romanæ attenditur, ut probat hic locus, idem in jure scripto recipiendum insinuat, ut non aliàs ad ius civile Romanorum recurramus, nisi omni jure destituti aliò recurrere non valeamus. Ubi tamen civitates liberæ, ac superiorem non recognoscentes ab initio statutum illud habuere, ut lege municipali deficiente recurreretur ad jus commune, iisdem postea subjectis de jure civili Romanorum intelligenda erit lex municipalis, quod tempore, quo conderetur, nullius civitatis dominantis ratio potuerit haberi, ut adversus Romanum ad hæc minus respicientem, post *Socinum conf. 371. n. 3. & seq. vol. 2. Dec. conf. 429. n. 6. & conf. 469. n. 12.* ex veritate defendit *Mand. in add. ad eundem Rom. d. conf. 218.* & in Rota Florentina sæpe diffinitum recordeo.

6 **PROXIMUM**. Interpretor ego valde simile, quoniam similia similitudine speciei facilè copulantur identitate rationis l. non possunt

sup. cod. *Fulgusius* hinc, facit l. 2. inf. de ostia hom.

CONSEQUENS. Consuetudo non tantum producit ad similia, sed etiam ad consequentia, imo fortius. Nam cum legem imitetur, legis utrumque proprium est d. l. non possunt, & l. scire leges sup. cod. Tum verò consequens quid proximum, atque conjunctum est.

JUS QUO. Seu scriptum, seu non scriptum, cum utroque utatur §. constat autem Inst. de jur. natur. gent. & civil.

INVETERATA. Cujus temporis dicitur inveterata consuetudo inter nostros satis est controversum. *Connanus lib. 1. c. 10. n. 6.* arbitrio Judicis relinquit, negat tamen decem annorum spatium sufficere ad induendam consuetudinem, vel esse diuturnam. Primum, quia nemo vetus factum appellet, quod a memoria nostra remotum non est, & cum eo contendit *Corasius* hinc. Adducit 2. l. 2. C. que sit long. consue. ibi: consuetudinis, usque longævi non vilis auctoritas est. Ac ævum latinis dicitur bene longum tempus, at 8 ferè sempiternum. *Joannes* tamen hinc, cui consentit *Accursius*, ratus est sufficere tempus decem annorum. Sequitur *Bartolus* hinc in 1. lect. n. 9. communem dicit *Albericus* n. 8. *Fulgusius* n. 11. & cæteri subscribunt ferè omnes, hanc sequitur *glos. in §. ex non scripto inst. de jur. natur. gent. & civ. ubi Sylv. in add. testatur de communi*. Et mihi quidem rectè adversus *Connanum*, & *Corasium* probari videtur. Primum quia titulus noster inscribitur de longa consuetudine, longum 9 verò in jure nostro ad decem annos referri solet, *Inst. de Usuc. in princ. ibi: per longi temporis possessionem, id est inter presentes decennio, inter absentes viginti annis usucipiuntur*. Ergo per se circumscripta qualitate absentis (quoniam ut *Bartolus*, & cæteri considerant, populus semper est præsens) longum tempus erit decem annorum. Secundo quia in l. seq. requiri videtur, quod consuetudo sit diuturna, at diuturnum similiter decem annorum spatium significat, idemque præstat, quod longum tempus. Id multum 10 appositè probatur in l. 1. §. denique ver. sane ff. de aqua plu. arcen. ibi „ qui diu usus est servitute, neque clam, neque præcarid habuisse longa consuetudine, velut jure impositam 12 servitutum videatur. Quinimo longam consuetudinem, seu diuturnam constituere vetustatem adjunctis verbis præcedentibus, mihi ad-

adversus prædictos singulariter probatur. Ait Ulpianus si tamen agri lex non inveniatur, vetustatem vicem legis tenere, tum sequitur, sane enim in servitutibus hoc idem sequimur, ut ubi servitus non invenitur imposta, qui diu &c. Profecto idem esse non potest, si idem non præster longum tempus, vel diuturnum, quod vetustas ipsa præstat. Tum verò si perpetuum magis, quam longum, aut diuturnum producit (quod nemo, ut opinor inficiabitur) quis est, qui non sciat

23 perpetuum in jure nostro ultra 30. vel 40. annos respective non extendi? Ut C. de præscr. 30. vel 40. an. per totum, & dixi lib. sing. ad tit. par. 2. c. de infinito quod si ita est, quomodo durum cuiquam videri poterit in eodem jure, si longum, sive diuturnum, aut inveteratum, quod & perpetuo minus est, ad annos decem restringitur? Arbitror hanc interpretationem quoque favorabilem esse. Nam leges & mores, quod citius inveterascunt, eò magis confirmantur, & hæc morum prædicata vetustas populum a mutatione declinat, & ad observantiam, ac venerationem quamdam maximè propendit. Amplius quòd Populus facile moveatur, & quia maxima ex parte ex plebe constat, estque instabile vulgus, & a quadam constantia longe videatur abesse, inveteratum apud eum esse videtur, quod per decem annos constanter retinuit. Quare non est ut perpetuam morum mutationem effugiamus, alia diuturnitas desideranda, vel si placeat hoc verbo tempus antiquius significari, non repugnabo, si fateantur adversarii, non tantum inveteratam, sed diuturnam, sed longam quoque consuetudinem sufficere, ut per l. seq. fateri coguntur. Hactenus de tempore.

PRO LEGE. In tantum valeat consuetudo in casu a lege prætermisso, quantum lex ipsa in casu scriptura, vel voluntate comprehenso.

MORIBUS. Mores populi usum designant, ex quibus tacitus populi consensus elicitur, Bartolus in Rep. n. 10. unde verò dicantur mores, & quotuplex earum consideratio sit lib. sing. ad tit. par. 3. c. ult. dictum est.

NAM CUM. Argumentum hoc est ab identitate rationis hunc in modum. Leges non alia ratione, vel causa nos tenent, quam quod iudicio populi receptæ sint, ergo non quia scriptæ, sed quia receptæ, scriptura etenim non facit legem, sed populi consensus eam approbantis pro lege, ergo sufficit approbari pro lege, etiamsi non scribatur,

quia in utraque est approbatio populi. Eodem ferè argumento utitur Isidorus in cap. consuetudo dist. 1. Nec differt an scriptura, an ratione consistat, quoniam ut ille ait, & legem ratio commendat. Porro si ratione lex consistat, lex erit omne jam, quo ratione constituerit dumtaxat. Ille causam legis constituit formalem, & intrinsecam, quam ducit a naturæ lege, ipsique respondet Julianus constituens efficientem, & extrinsecam, quæ prodit ex potestate, & voluntate legislatoris. Nam si lex est, quia approbata a populo, jam omne, quod populus lege probabit, sine ullo scripti discrimine lex erit.

16 **SUFFRAGIO.** Significat verbum hoc declarationem voluntatis, quam emittebant Cives in coitionibus illis, & populi conventionibus, quæ in Campo Martio fiebant sancendarum legum, vel creandorum magistratuum gratia. Corasius in l. 2. §. iisdem temporibus n. 20. cum seq. sup. de orig. jur.

17 **ET FACTIS.** Paria sic sunt, verbis, aut factis declarare voluntatem l. Paulus ff. rem rat. bab. nisi factum desideretur, quia

18 tunc verba non sufficiunt, l. qui decem §. idem responsum ff. de solut. not. in l. prætor §. siquis paratus ff. de nov. opes. nunc. Contra

19 tra si verba requirantur, factum non sufficit, ut in stipulatione l. 1. §. siquis ita ff. de verbor obligat, & ideo cum pupillo facilius dispensatur super facto, quam verbis in contrahenda stipulatione l. servum ff. rem pupill. sal. for. At in re nostra parificari videntur verba, & facta. Attamen Aristote-

20 les lib. 3. Polit. c. 13. validiores leges existimat, quæ ex moribus, quam quæ ex scripto proficiunt. Quod eam rationem habet, quòd mores populo volente, leges eo interdum invito introducuntur. Ergo ex parte eorum, qui subjiciuntur legibus, mores libentius suscipiuntur, ac ideo efficaciores sunt. Cæterum simpliciter lex vincit consuetudinem, non vincitur ab ea l. 2. C. que sit long. consuet. & mox dicitur.

21 **ABROGENTUR.** Obstat d. l. 2. ibi, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem. Varias solutiones Accursus affert, quæ parum saporis habere videntur. Corasius & Connanus dicunt

22 legem tolli desuetudine, non consuetudine. Nam lex ista dicit, quod per desuetudinem abrogentur, quasi suo silentio pereant, non contraria consuetudine, & simillima est consuetudini ejusmodi antiquatio, non tamen

est consuetudo, ut *d. cap. 10. n. 9. Connanus* probat. Accedit quod consuetudo obtinet lege deficiente, ut initio hujus legis Julianus probat, & apertius *Isidorus in d. cap. consuetudo in diff. ibi, pro lege suscipitur, cum deficit lex; ergo nihil potest adversus legem, cum non nisi lege deficiente obtineat. Quare falso contendunt nostri ferè omnes consuetudine tolli legem, nec iis suffragatur §. sed naturalia inst. de jur. natur. gent. & civil. ibi, ea vero, quæ ipsa sibi quæque Civitas constituit, sepe mutari solent vel tacito consensu populi, vel alia lege lata. Nam tacitus consensus non arguit contrariam consuetudinem, ut ibi *Accursius* opinatus est, sed hanc, quam defuetudinem dicimus, quæ parumper legem corrodit, & ad nihilum redigit, ac ita mutat: Ergo sua propria defuetudine, vel non usu, cui tacitus consensus inest, lex ipsa*

23 abrogatur. Sed valde timeo ne solutio ista verbis imposita sit. Quis enim dubitat contrarium legi usum continere ejusdem legis non usum, & defuetudinem? Exemplum afferamus, lex est, testamentum fieri debere septem testibus adhibitis *Inst. de testam. in prin. l. si unus C. eod.* Consuetudo est in aliqua civitate, ut quinque sufficient. Rogo quomodo potuit induci, quin dum ea uterentur, a jure scripto defuescerent? Quod si contrariæ consuetudini inest defuetudo, cur id potuit sola defuetudo? Consuetudo verò, cui & defuetudo inest, non poterit? aut dicere effectum esse defuetudinis, non consuetudinis quomodo potest non esse aliquid verbis potius, quàm rei impositum? *Placentini*

24 sententia, quod lex illa corrigit istam, minus probari potest quod *Juliani* tempore falsum sit, qui sub *Hadriano* Imperatore floruit, populum habuisse auctoritatem legis condendæ. Quare de suffragio legislatoris meminit a populi, & ita omnium consensu separatim considerato, quasi ad Imperatorem referre voluerit. Videamus an *d. leg. secunda* alius sit sensus, quàm cæteri existimaverint. Et mihi quidem

25 videtur *Constantinus* comparare consuetudinem, & juri naturali, & juri legitimo. Nihil enim aliud præstat ibi ratio, quàm naturale jus, nihil legis nomen, quàm jus omne scriptum, a quibus distinguitur consuetudo. Et ejus per se non est vilis autoritas, quoniam deficiente lege pro lege suscipitur, sed non adeo valet, ut plus valeat jure naturali, vel legitimo jure. Non ut hanc, vel illam legem abrogare non queat, sed in universum, ne jus non scriptum jure scripto efficacius, aut præstantius habeatur. Nam & *Julianus* hinc scribit, de quibus causis scriptis legibus non

utimur, id custodiri oportet, quod consuetudine scriptum est, quod est primum locum facere legi, secundum verò consuetudini, & idem affirmat leges per defuetudinem abrogari. Neque tamen vincit legem, quoniam posteriore lege lex abrogata, ad usum contra defuetudinem revocari potest §. igitur inst. in Proem. Cumque possit lex tollere consuetudinem, potius in hoc se invicem tollunt, quàm altera alteram vincat. Sed cogitur consuetudo cedere legi, quia cum ad hoc, ut suos consequatur effectus, debeat esse legitime præscripta *cap. ult. de consuetudo*, & omnia quæ requiruntur ad eam introducendam, ex jure scripto, ac ita ex lege definiri videntur. Cumque consuetudo vim accipiat ex lege, non vincere, sed semetipsam legi subjicere videtur. Nam quanto tempore, quot actibus, quorum consensu introducatur, quoque casu legem latam abrogare queat, id omne diffinitur ex legibus, ergo non vincit legem, sed ab ea regulam, & formam videtur accipere. Atque hoc modo *Constantinus Juliano* rectè conciliari videtur. Et quemadmodum rationis nomen in *d. l. 2.* non pro hoc, vel illo, sed pro universo naturali jure, ita legis nomen non pro hac, vel illa lege, quæ aliquando contraria consuetudine poterit abrogari, sed pro universo jure scripto usurpatur, quod in tantam consuetudinem non superatur, quod ipsi consuetudini regulam, ac normam præscribit.

In L. 33.

- 1 Jus, & legem pro eodem interdum usurpari, licet diversum significant.
- 2 Sententia Accursii ex Alberico reprobatur.
- 3 In quo differat hæc à superiori lege.

L. XXXII. Ulpianus Lib. 1. de Officio Proconsulis.

Diuturna consuetudo pro jure, & lege in iis, quæ non ex scripto descendunt, observari solet.

DIUTURNA. Tantum præstat diuturna hæc, quantum inveterata in l. præcedenti, vel longa in hoc titulo, & C. quæ sit longa consuetudo.

- 1 JURE, ET LEGE. Hic ego opinor confundi juris, & legis differentiam, idem que

que significare, licet alioquin tanquam diversa ponantur a Pomponio in l. 2. in principio sup. de orig. jur. Quod accuratissime explicat Albertus Bologninus de leg. jur. & equ. c. 12. Nam Julianus supra simpliciter pro lege custodiri dixit, non etiam addidit pro jure, & Callistratus in l. nam Imperator inf. hoc sit. vim legis habere dixit.

NON EX SCRIPTO. Jus Romanorum ex scripto, vel non scripto jure omne constat §. constat autem inst. de jur. natur. gent. & Civ. Non scriptum jus solis moribus, & consuetudine consistit §. ex non scripto inst. eod. Olim huic juri adnumeratae sunt prudentum sententiae, & opiniones, ac res judicatae d. l. 2. §. haec disputatio sup. de orig. jur. Post vero pleraque prudentum responsa auctoritate Justiniani juri scripto adnumerata sunt. Hodie opinor, & nostrorum interpretum sententias, ut lib. sing. ad hunc titulum docui, juri non scripto fore adscribendas, quod vim accipiant ex usu, & rebus judicatis. Haec verba, ut Albericus notat, expugnant secundam illam Accursii differentiam inter hanc, & legem praecedentem excogitatam, & re vera nihil differt a praecedente, neque a Triboniano subjecta est tanquam diversa, sed ut Juliani sententiam Ulpiani testimonio comprobaret.

SOLET. Julianus ait custoditur, Ulpianus observari solet. Addit solitum Ulpianus, quasi solitum sit servari consuetudinem, Julianus consuetudinem ex ratione, Ulpianus ex solito commendat. In ceteris nullum est discrimen, quicquid velit Accursius.

In L. 34.

- 1 Oppida, & universitates an possint introducere consuetudinem.
- 2 Communis sententia admittit unam familiam inter se posse consuetudinem introducere.
- 3 Sed in vim pacti, non in vim consuetudinis valere declaratur.
- 4 Ulpiani consilium in hac l.
- 5 Judicium enim constat contradictione.
- 6 An probasse dicatur consuetudinem, qui ostendit contradicto Judicio aliquando fuisse firmatam.
- 7 Doctoris egregii attestatio de consuetudine relevat ab onere probandi.
- 8 De totius populi jure pronunciarum videtur super consuetudine.

Lib. XXXIV. Idem Lib. 4. de Officio Proconsulis.

CUM de Consuetudine Civitatis, vel Provincia considerare quis videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando judicio consuetudo firmata sit.

- 1 Civitatis, An oppida, & universitates possint inducere consuetudinem quaeritur? an etiam ipsi patres familias? De Oppido est Text. in l. 1. C. qua sit longa cons. ibi: qua in oppido frequenter in eodem controversiarum genere servata sunt, est etiam text. in l. an in totum C. de edific. privat. Quamquam facile defendi posset oppidum pro civitate usurpari. De consuetudine Universitatis in electionibus est text. in l. notatum §. ult. ff. de decur. De consuetudine patris familiae videtur text. in l. Labeo ff. de suppell. Leg. in l. vel universorum ff. de pign. act.
- 2 & cum unam familiam inter se ipsam posse consuetudinem inducere receptum sit, ut per Soccinum cons. 61. n. 5. lib. 3. Jason. in l. omnes populi n. 42. supra de Just. & jur. Soccinus junior cons. 62. n. 1. lib. 2. Et est singularis decisio Joannis Andr. post Ubertum in add. ad Spec. tit. de instr. edit. §. compendiose, non erit de aliqua universitate vel collegio disputandum, quod facile concedi poterit ad effectum obligandi se invicem eos dumtaxat de illa familia.
- 3 Sed mihi videtur consuetudo potius valere in vim pacti, quam consuetudinis. Nam jus inducendae consuetudinis ad civitatem, non ultra restringi posse existimo, ut induta pro lege observetur, & duci potest argumentum ex lege ista, quae de civitate, vel provincia mentionem facit, tum ex l. seq. ibi, tacita civium conventionem, & in l. si de interpretatione ibi, quo jure civitas retro in hujusmodi casibus usa fuerit. Tum argumentum Juliani in l. de quibus ab expresse ad tacitum populi consensum non potest nisi consuetudini civitatis, vel provinciae cohaerere.

CONFIDERE. Dixi lib. singulari ad hunc tit. par. 3. cap. ult. Consuetudinem esse probandam, quare, qui eam allegat, confidit, donec exploratum non habeat, a se probatam esse.

EX.

4 **EXPLORANDUM**. Videtur Ulpianus huic ita confidenti consilium afferre, ne quandoque sua fiducia fallatur, quod id primum inquirat, quia plurimum valet ad probandam consuetudinem, sic in *l. is qui ff. de rei vindicat. l. si quoniam §. 1. ff. si ser. vend.* & alibi consilium attulere jureconsulti, Corasius hic.

5 **CONTRADICTO**. Judicium omne constat contradictione actoris cum reo *cap. forus de verb. signif.* Lis enim per negationem contestatur, neque sola postulatio actoris rem in judicium deducit *l. 1. cum glos. ibi C. de lit. contest.*

FIRMA SIT. Id prima fronte non videtur attendendum propter regulam *l. sepe ff. de ro jud.* quare *glos.* vult non tantum semel contradicto iudicio, sed pluribus etiam vicibus sine contradictione obtentam esse. Et sane plurimum ambigitur, quomodo probanda sit consuetudo. Tum verò, quod presentis est inquisitionis, an qui deducit, eam firmatam alias fuisse contradicto iudicio, satis probasse videatur, & ita credo, sed puto etiam superesse adversario facultatem probandi contrarium, quod ita deduco.

6 Cum dubitatur an Doctore attestanti de consuetudine credendum sit, receptior sententia est in Doctore clari nominis ejus attestationem facere præsumptionem, quæ onus probandi contrarium in adversarium rejiciat, ac ita intelligunt Bartolus in *l. de quibus in rep. n. 21. sup. eod. Dec. conf. 559. n. 7. Idem conf. 694. n. 4. Socinus junior conf. 60. n. 10. lib. 2.* ubi ex adnumeratione Doctorum magis communem affirmat, tum & magis communem dicit *Aymon. conf. 166. n. 9.* ergo eundem effectum consequi debet sententia Judicis, quæ prævia plena cognitione lata sit. Nam pro Judice præsumitur *l. 2. C. de offic. civ. jud.* & pro sententia *l. Herennius §. Gaja cum glos. ibi ff. de evict.* Tum etiam quia non tam de jure unius, quàm de totius populi jure super consuetudine pronunciatum esse intelligitur *d. l. de quibus*, unde res judicata, non tam nocere tertio, quàm totius populi consuetudinem probare videtur.

In L. 35.

1 An duo actus consuetudinem inducant.

2 Conventionis verbum generale est.

3 Cum consuetudo non contradicit legi scriptæ, utrumque jus servatur æqualiter.

L. XXXV. Hermogenianus Lib.

1. Juris.

Sed & ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventionem non minus, quàm ea, quæ scripta sunt, jura servantur,

ANNOS PLURIMOS. Idem tempus significatur plurimis annis quod longum, vel diuturnum adjuncta consuetudini significant.

OBSERVATA. Verbum hoc post illa verba *per annos plurimos* eam quætionem diffinire videtur, an duo actus inducant consuetudinem, quam tractat Baldus in *l. de quibus n. 14.* & quidem ista annorum distributio desiderare videtur, quod pluribus etiam, quàm duabus vicibus observata sit. Neque frequentia inducitur ex duabus vicibus, quæ requiritur in consuetudine *l. 1. C. quæ sit longa consuet.* & quemadmodum Connano & Corasio, sic etiam mihi persuaderi non potest ex duplici actu induci consuetudinem. Nam quod bis decennio fieret, rarè propter magnum temporis intervallum, vel etiam inviti factum esse fateamur oportet.

CONVENTIONE. Alii legunt conventio. 2 Cujus verbum generale est *l. 1. §. 1. ff. de pact.* Lex expressam conventionem requirit, quare sponso dicitur *l. 1. sup. eod.* Consuetudo tacitam, & ideo retinet nomen generis, quod ad tacitam, & expressam pertinet *l. Labeo ff. de pactis* Corasius hic. Itaque jus omne ex populi conventionem firmari videtur, scriptum expressa *d. l. 1.* non scriptum tacita, ut hic conventionem firmantur.

3 **NON MINUS**. Intelligitur hoc, cum jus scriptum, & non scriptum sibi invicem non contradicunt, quia utrumque servatur æqualiter.

In L. 36.

1 Corasius non recte colligit consuetudinem majoris auctoritatis esse, quàm jus scriptum.

Are

- 2 *Argumentum Pauli in hac l. est ad ornatum , & mere oratorium .*
- 3 *Præterea sumitur ex parte approbativa , non ex coactiva .*
- 4 *Lex necessario scripturam requirit .*
- 5 *Jus scriptum à non scripto jure , variis modis distinguitur .*

L. XXXVI. Paulus Lib. 7. ad Sabinum .

IM O *magna auctoritatis hoc jus habetur , quod in tantum probatum est , ut non fuerit necesse scripto comprehendere .*

IM O . Hermogenianus à pari arguit consuetudinem esse servandam ; Paulus etiam quòd aliquid plus insit consuetudini , adeo , ut secundum *Corasium* significet consuetudinem majoris censendam auctoritatis , quàm scriptam legem , quod ex præcedentibus constat minime verum esse , cum jus non scriptum juri scripto cedere cogatur *l. de quibus sup. cod. l. 2. C. que sit longa consuet.*

MAGNAE AUCTORITATIS . Existimo Paulum potius consuetudinis exornandæ causa hoc dixisse , quàm ut in aliquo juri scripto detrahere vellet ; est enim oratorie magis quàm scholasticè dictum , patet ex argumento
2 ipso , cui nulla vis est , sed solus ornatus . Nam ponitur comparatio inter consuetudinem , & legem scriptam , consuetudo magnæ auctoritatis habetur , quòd non fuerit necesse scripto comprehendere ; Ergo lex non est magnæ auctoritatis , quia necesse fuit scripto comprehendere ; hæc comparatio non est inter legem , & consuetudinem , sed inter factum legis , & factum consuetudinis , quoniam hoc sine scriptura transit in legem , non illud , & non potest alia ratione fieri comparatio legis , nisi antequam scribatur , quia necesse est scripto comprehendere , cum enim scripta est , comprehensa est . An lex postquam scripta est , sit ejusdem , vel minoris auctoritatis , hæc ratio non concludit . Præterea
3 comparatio est ex parte approbativa , non ex parte obligativa , vel coactiva . Populus magis probat consuetudinem , quoniam sponte suscipit legem , non ita , quod ei invitatus , ac reluctans subjiciatur ; major est auctoritas in-

vitis , quàm volentibus dominari . Sed auctoritatis nomen improprie usurpatur , ut gratiam istius juris potius exponat . *Constantinus* dixit , non est vilis auctoritas *d. l. 2.* Ille rem dicere , *Paulus* rem laudare voluit .

- 4 **NECESSSE .** Lex ergo necessario scribenda est , cum sit constitutio scripta *c. lex distin.*
- 5 1. & jus scriptum a non scripto jure ita distingui videtur , ut hoc , nisi scribatur , non sit jus , illud verò etiam si scribatur , non sit jus , quia scribitur . Qua ratione non tantum consuetudo , sed jus naturale , & gentium jus erunt etiam si non scribantur . In rationem juris scripti conferuntur jus naturale , & gentium tanquam civile jus *§. ult. inst. de just. & jure , adhibito §. constat autem .* Quare si scriptura periret , desinerent esse civile , sed quamdiu in rationem illam veniunt , jus non scriptum ad solam consuetudinem pertinebit , cum alioquin , & jus naturale , & jus gentium etiam si non scribantur jura sint . Sed horum jurium præcepta duntaxat in jus civile collata consideramus .

In L. 37.

- 1 *Quorum sit interpretari , & Principis , & Judicis , & Jureconsulti , ut consulentis , & ut professoris , sive magistri esse traditur .*
- 2 *Interpretatio consuetudinis est probabilis , & necessaria .*
- 3 *Et præcedit ordine , & Principis , & quamcumque aliam interpretationem .*
- 4 *Ratio præcedentium .*
- 5 *Jure consulti , Judicis , atque Magistri interpretatio necessaria non est , sed tantum probabilis .*
- 6 *Qui declarat nihil de novo facit .*

L. XXXVII. Idem lib. 1. Questionum .

SI *de interpretatione legis queratur , in primis inspiciendum est , quo jure Civitas retro in hujusmodi casibus usa fuit . Optima enim legum interpretans est consuetudo .*

Interpretatione . Hactenus de consuetudine , quæ suscipitur pro lege , & habet effectum di-

disponendi . Nunc de consuetudine interpretativa . Quotuplex interpretatio fit, dixi in *l. & ideo sup. eod.*

IN PRIMIS . Cum etenim legis interpretandæ varia præcepta hætenus tradita sint , ut benignius interpretemur , ut secundum id , quod sequi sit utile , *l. benignius* , *l. nam ut ait supra eod.* tum verò , cum plures interpretari queant , ut Princeps *d. l. & ideo* , ut Judex , *l. non possunt* , ut Jureconsulti , *l. item veniunt §. præter hac ff. de pet. hæred.* qui & hoc idem ut Magistri , vel ut publici Professores præstare valent *l. 1. C. de profes. qui in urb. lib. 12.* Accursius ex iis opponit , tum maxime , quòd solus Princeps possit interpretari *l. 1. & l. ult. C. eod.* distinguunt vero , nec solvit . Ait enim quòd interpretatio consuetudinis est probabilis , & necessaria : probabilis , quia probabile est simpliciter , quòd usu recipitur ; necessaria (ut opinor) quoniam legis præcepto Judices hanc interpretationem sequi tenentur *l. minime supra eod.* Est verò , quòd Accursius omisit , & nondum solvit , non tantum probabilis , sed etiam in primis attendenda , ac ita potior ordine , non auctoritate . Principis interpretatio auctoritate potior est , non tamen ordine prior , quoniam locum habet , cum incerta est sententia legis *d. l. & ideo* , ibi dixi ; At ubi consuetudo irrepsit interpretando , nullum adest incertitudinis vitium , ergo non est Princeps adendum , quia lex per interpretationem consuetudinis est certa , ergo hæc interpretatio est ordine potior , eaque Principis remota , ceteris etiam præstantior . Magistri vel Professoris interpretatio , probabilis est , non necessaria , similiter & judicis , quia non exemplis , sed legibus judicandum est *l. nemo Judex C. de sententiis & interl. omn. Jud.*

OPTIMA . Quoniam ab omnibus approbata , ac libentissime suscepta , contra vix est , ut cuiuslibet singularis interpretatio non habeat contradictores , vel non erit adhuc exploratum , an usui rectè accomodetur .

INTERPRETES . Atqui ut interpretatio juri interpretato inesse creditur *Inst. de leg. patr. tut. pars ipsius censei debet, arg. l. juris gent. §. quinimo ff. de pactis* , & quemadmodum qui declarat , nihil de novo facit *l. heredes palam §. sed & si notam ff. de test.* ita consuetudo cum legis voluntatem interpretatur , & in apertum deducit , non quasi lege deficiente , ipsa lex est , sed legis in-

terpres , cum ipsius voluntatem , sive sententiam paulo reconditam detegat , aperiat , & omnium oculis exponat .

CONSUETUDO . Si enim paucis Jurisperitis , & leges interpretantibus , cum de verbis legis ambigitur , fidem habemus , multò magis populo universo (in quo & Jurisperiti comprehenduntur) interpretanti fidem adhibere tenemur *Corasius* , & *Bavo hic*

In L. 38.

- 1 *Res perpetuè similiter judicata adequatur consuetudini .*
- 2 *Perpetuè similiter judicare Baro accipit longo tempore .*
- 3 *Actus dissimiles consuetudinem non inducunt .*
- 4 *Aret. conf. 159. rectè a Soccino in conf. 82. lib. 4. reprehenditur .*
- 5 *Idem tamen Soccinus in eo conf. ab Authore reprehensus .*
- 6 *Laudatur Guido Pancirolus .*
- 7 *Marito res paraphernales administranti sufficit allegare fructus consumptos in promiscuos usus .*

L. XXXVIII. Callistratus lib. I. Quæstionum .

NAm Imperator noster Severus rescripsit , in ambiguitatibus quæ ex legibus proficiscuntur , Consuetudinem , aut rerum perpetuè similiter judicatarum auctoritatem , vim legum obtinere debere .

NAm non solum optimam interpretem , sed necessariam quoque interpretationem esse subiungitur , quòd patere poterat *ex lege minime* , & *ex præcedentibus* .

SEVERUS . Hujus historiam ex more eleganter *Corasius* describit .

IN AMBIGUITATIBUS . Latè nomen ambiguitatis pro omni dubitatione accipi videtur . *Celsus* , ut contraheret , addit in ambigua voce , ne de re ambigua etiam intelligeremus *l. in ambigua sup. eod.*

PER-

- 1 **PERPETUO SIMILITER.** Adequat Callistratus consuetudinem, & res perpetuo similiter iudicatas. Requirit ergo perpetuo, & similiter esse iudicatum. Perpetuo, quia quod semel iudicatum est, exempli loco est, quod vim legis non habet, quinimo nec illud Iudices sequi tenentur *l. nemo C. de sent. & interl. omn. Jud.* ac ita cessat obiectum *Accursii*. Perpetuo autem longo tempore *Baro* interpretatur, ut respondeat præcedentibus, ego tamen subsisto. Ad-
 2 dit similiter, ut intelligamus ex actibus dif-
 3 formibus, aut dissimilibus consuetudinem non induci, quod notat *Accursius* in *l. cum de consuetudine sup. eod.* & tradit *Bartolus* in *l. 2. n. 22. ff. sol. matr.* dixi etiam supra in *l. minime*. Quo nomine rectè reprehenditur *Aret.* in *conf. 159. longa est ista n. 5. a Soccino in conf. 82. n. 19. lib. 4.* quod asseruit consuetudinem esse, ut communiter bona paraphernalia uxoris committantur administrationi viri, nam consilia multorum super facto contrario emanata, ostendunt non simili modo rem semper se habuisse. Sed
 5 versa vice tanquam nimis rigidus, & ab omni æquitate deflectens reprehendi *Soccinus* debet in ejus rei tam subtili, ac perniciose disputatione, quæ nimium a maritali affectione abhorret, ac male quidam novissimi *Soccino* adhæsisse videntur deserentes longe veriorum, ac receptiorum *Martini ac Bartoli* distinctionem in *l. pen. ff. ad legem Falcidiam*, quam viri solidiori iudicio præditi sequuntur omnes, & communem dicunt *Afflictus decis. 44. Guido Pap. dec. 468. Gramat. dec. 103. n. 173. Didacus 2. par. relect. c. 7. §. 1. n. 2. tit. de sponsalibus*, quos omnes ex professo sequitur summæ eruditionis, & integritatis
 6 vir, mihi que maxime colendus *D. Guido Panciroli* *conf. 76. per tot.* quibusque venalia responsa utique comparanda non sunt, ut alibi etiam diligentiore examine prosequar. Illa
 7 que consumptionis in promiscuos usus allegatio, tum tanquam verosimilis recipienda est, ut speciatim admittunt *Salic. in l. ult. C. de pact. conv. Flor. in subscriptione ad Cumanum conf. 105. Afflictus, & Gram. & uterque Guido ubi sup.* quod temperandum est, nisi fructuum perceptorum immensa quantitas ejusmodi allegationem reddat inverosimilem, atioquin supradictorum sententia retinenda est, tum quia omnis alia consumptio tanquam illicita, vel onerosa præsumenda non est *c. quia vera simile de præsump. l. merito ff. pro sac. l. cum de indebito ff. de probat.* nam dictum consumere multa, ut una vice omnia restituas plane fatua res est; tum verò non ab omnibus eodem stricto jure, & modo exigenda

est ratio administrationis, ut post *Abb. conf. 12. lib. 1.* concludit *Soccinus idem conf. 46. n. 2. lib. 1. & conf. 73. n. 2. eod. lib.*

VIM LEGUM. Ergo necessaria non tantum probabilis est auctoritas consuetudinis in iudicio, vel extra introductæ.

In L. 39.

- 1 *Quædam aliquando sine ulla ratione introducuntur.*
- 2 *L. iniuriarum §. ult. ff. de injur. declaratur.*
- 3 *Actio injuriarum requirit dolum ex parte injuriantis.*
- 4 *Error in hac lege contradicit rationi, non consensui, contra Accursium.*
- 5 *Consuetudo contra rationem, quomodo obtineri queat dubitatur.*
- 6 *Rationem distinguendo resolvitur.*
- 7 *Consuetudo Bononiensium erronea.*
- 8 *Error in existimanda supellectili argentea.*
- 9 *Error circa ea, quæ bona per se, vel mala sunt, non inducit consuetudinem.*
- 10 *Argumentum a simili ex hac lege limitatum, cum simile, à quod ducitur, errore, non ratione consistit.*
- 11 *Inconvenientia multiplicanda non sunt.*

L. XXXIX. Celsus Lib. 23. Digestorum.

QUOD non ratione introductum est, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum in aliis similibus non obtinet.

Quod non ratione. Consuetudo enim debet esse rationabilis *c. ult. de consuet. sicuti lex, c. erit dist. 4.* nam suscipitur pro lege
 1 *l. de quibus supra eodem tit.* tamen aliquando fit, ut quædam sine ratione introducantur.
 2 Sic *Ulpianus* in *l. si injuriarum §. ult. ff. de injur.* ait: *Usurpatum tamen ex hoc est [tamen nullo jure] ut quis prohiberi possit ante ades meas, vel prætorium meum piscari.* Sed quia adhuc illud non erat consuetudine obtentum, sequitur: *Quare si quis prohibeatur adhuc injuriarum agi potest.* Et est singularis ille locus, quod erronea introductio,
 T vel

3 vel usurpatio, quæ ratione careant, non excusent a dolo, cum injuriarum agi non queat aduersus injuriantem, nisi ex dolo §. 1. & §. pen. inst. de injur. l. non solum ff. eod. Tunc verò ad excusationem proderit, cum consuetudine erit obtenta, ut hic.

4 **SED ERRORE.** Accursius errorem hunc talem credit, qui consensum impediatur, & regulariter quidem nil tam est contrarium consensui, quam error l. si per errorem inf. de jud. verum Celsus non de eo errore agit quod ignorantem constituat, & invitum, quia plena penes omnes scientia est ejus, quod introducit, dum in consuetudinem transit, quæ cum omnium consensu nitatur, non obtinetur errore removente consensum, sed removente rationem consentiendi. Error igitur contradicit in hac l. rationi, non consensui, & ut dixi in l. 1. sup. eod. semper cum in aliquo a recta ratione, & a virtute deflectimur, deceptio quædam est, nam decipimur specie recti, sed hæc deceptio non semper excusat, aut inducit invitum, ut ibi dictum est.

5 **OBTENTUM.** Obstat l. 2. C. que sit long. consuet. quia non tantum valere potest consuetudo, ut rationem vincat, aut legem. Tum si veritati consuetudo cedere debet, consuetudo dist. 8. quomodo poterit obtineri consuetudo contra rationem? Ratio duplex

6 naturalis, & civilis; contra naturalem rationem non obtinebit consuetudo, & ita procedunt contraria, quia jus naturale abrogari nequit, §. sed naturalia Inst. de jur. natur. gent. & civil. Contra civilem rationem potest per errorem introduci, ut in exemplo Accursii de consuetudine Bononiensi, qua dominus manum ad plaustrum imponens iuvandi causa, rem sui periculi faciat. Id enim concernit utilitatem sive damnum, quod ex jure civili metimur l. jus pluribus supra de just. & jur. non id, quod bonum, aut malum sit, justum vel injustum, quod naturali ratione diffinimus. Sic ex errore jus

7 prodiit, relatum in argento candelabrum argenteum, argenti esse credi propter usum Imperatorum, ut Paulus scribit in l. 4. §. ult. ff. de supell. leg. cum tamen ratio seculi illius nondum admitteret supellectilem argenteam, & inquit, Error

8 jus fecit, error contra civilem rationem, non contra naturalem, cui, recipias vel ne, nulla injuria fit, quod hæc res non bonum, aut malum, justum, vel injustum, sed commodum, vel incommodum attingat.

10 **IN ALIIS SIMILIBUS.** Egregia ac plurimum notanda hæc moderatio est, qua argumentum a simili nullo casu recipiamus, cum simile, a quo ducimus argumentum, non ratione, sed errore nitatur. Nam debet fieri productio rationis, non erroris, quoniam inconuenientia multiplicanda non sunt, ut tradit Baldus in l. lege n. 4. C. de leg. hered. & probatur supra in l. quod verò contra. Ergo a contrario ratione inducta consuetudo ad casus similes produci poterit l. de quibus sup. eod. & probatur in l. illud ff. ad l. Aquiliam dixi etiam in l. non possunt, sup. eod.

In L. 40.

- 1 Ex non præmissis non potest inferri conclusio.
- 2 Nulla conventio est, quæ non habeat in se consensum.
- 3 Divisio hujus legis similitudine conventionis explicata.
- 4 Quod jus necessitas constituisse dicatur Corasii, & Baronis sententia.
- 5 Accursii Opinia de eadem re.
- 6 Conciliantur, & conjuguntur, ut tertiam auberis sententiam conficiant.

L. XXXX. Modestinus lib. 1. Regularum.

ERGO OMNE JUS, aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo.

ERga omne. Conclusionem, & epilogum per divisionem juris ex præcedentibus facit, & dictio erga Baronis sententiam satis oppugnat, qui divisionem hanc colligi ex sequentibus etiam voluit. Nam ex non præmissis non potest inferri conclusio. Hanc divisionem fieri voluit ex causa efficiendi Corasius & Baro hic; undecumque ducatur, quoniam Modestini est, reprehendi non debet, sed quoniam admodum impropria, & a remotis est, laudari non potest. Explicabo igitur eam similitudine contractuum, sive conventionum, quarum nulla est, quæ non habeat

beat in se consensum *l. 1. §. adeo ff. de pact.* & tamen contractus quidam re, quidam verbis quidam literis, quidam consensu fieri dicuntur *l. 1. ff. de act. & oblig.* Non quod omnes non habeant in se consensum, sed quia in quibusdam, ut societate, mandato, locatione, conductione, emptione, venditione nihil potius consensu habeatur, in cæteris non ita. Ita in specie nostra jus omne [de jure civili Romanorum intelligendum est per relationem ad *l. 1. sup. de just. & jur. ad l. 2. sup. de orig. jur.*, nam alterius juris tractatio ad *Modestinum* pertinere non poterat] consensus fecit. Etenim consuetudo tacito civium consensu inducitur *l. de quibus sup. eod.* & jus, quod necessitate constituitur, sive cum *Accursio* ad jus gentium referamus, sive cum *Corasio*, & *Barone* ad constitutiones Principum, & Senatus consulta, non nisi per consensum juri civili adnumeratur; Nam in Principem, & in Senatum populi consensu translata autoritas est *l. 1. infr. tit. prox. §. lex est. Inst. de jur. natur. gent. & civil.* Cæterum consuetudo, & necessitas quasi causæ potiores, sive proximiores considerantur. Quare jus, quod consensus fecit, sic ex consensu factum dicimus, ut usus longi temporis expectandus non fuerit, tum verò semoto consensu necessitatem nullam habuerit, ut ideo consensus hic pro expresso ponatur, qui in lege scripta requiritur.

AUT NECESSITAS. *Corasius*, & *Baro* necessitatem considerant in constitutione Principis, & senatus consulta, cum *Pomponius* in *l. 2. §. deinde quia supra de orig. jur.* dicat, quod necessitas ipsa primum curam Reipublicæ ad Senatum deduxit, post verò fuisse necesse reip. per unum consuli, ac ita lex tum regia, tum de senatus consultis necessitate constituta videatur. *Accursius* retulit ad jus gentium, cum illud humanis necessitatibus exigentibus homines constituerint *§. jus autem inst. de jur. natur. gent. & civil.* in eo enim constituendo sic necessitas præcessit consensum, ut consensus necessitati potius, quam juri videatur adhibitus, & ideo in eo jure constituendo potior fuit necessitas consensu. At verò, si ita se habet, quæro præcepta naturalia, ex quibus etiam constat jus civile *§. ult. inst. de just. & jur.* quam causam habeant? Non consensus, quoniam a Divina providentia constituta sunt, non consuetudinis, quoniam ante mores hominum esse cæperunt, ergo necessitatis, ne dicamus hac divisione comprehensa non fuisse, quod velit, nolit homo legi naturæ subjiciatur, atque a præscripto naturalis rationis declinans, reus sit

violatæ legis. Sed hæc videtur necessitas in homine recipiente legem, non in *D. O. M.* eam constituyente. Attamen præcessit necessitas, dum ea præcepta naturalia in jus civile relata sunt, ac ita, quæ erant præcepta naturalia, ex necessitate civilia constituta sunt. Quamobrem depositum reddi præceptum est juris naturalis *cap. jus naturale distinct. 1.* Sed etiam ex necessitate magis, quam ex consensu factum est præceptum juris civilis. Itaque par ratio videtur in *Accursii*, & *Baronis* sententia; quare satius duco utramque conjungere, quam alteram rejicere, sed si Principum constitutiones spectemus, hæc quidem constituuntur *placito*, non necessitate *l. 1. infr. tit. prox.* quare necessitatis causa in iis remotior est per relationem ad regiam legem, & idem in *senatusconsultis*.

FIRMAVIT. Rectè hoc verbo usus est, quoniam vim accipit ex diuturnitate temporis, & ex eo, quod per plures annos ita consuevimus, jus hoc firmum, stabileque redditur, quod non firmatum consuetudine non obligat, & in dissimiles usus facile recedit, & evanescit. Consensus igitur tunc propriè jus facit, cum potest & non facere *l. ejus est velle ff. de regul. jur.* necessitas constituit, firmat consuetudo. Sed hæc divisio si ad cujusque juris definitionem referatur, & ad præmissam in titulo legum nationem magistralibus aut jureconsultorum, aut philosophorum divisionibus parum coheret, & minima quadam ex parte respondet.

In *L. 41.*

- 1 *Corasii error hanc divisionem ad causam formalem referentis.*
- 2 *Dubitatio circa eandem divisionem, quod nullam habeat rationem honesti, & ejusdem resolutionis.*
- 3 *Divisionis hujus cum divisione interdictorum comparatio.*
- 4 *Quotuplex acquisitio sit.*
- 5 *Duo ejusdem effectus retinendi, & conservandi.*
- 6 *Epilogus præcedentium.*
- 7 *Excusatio Authoris.*

L. XXXXI. Ulpian. lib. 2. Institutio-
tionum .

Totum autem jus consistit aut in acqui-
rendo, aut in conservando, aut in mi-
nuendo. Aut enim hoc agitur quem-
admodum quid cujusque fit, aut
quemadmodum quis rem suam, vel
jus suum conservet, aut quomodo
alienet, aut amittat.

- 1 **T**otum autem jus. Corasus hanc divi-
sionem ait respicere causam formalem,
quod plane falsum est, & a vi verborum
etiam valde alienum; Nam res quaelibet sua
forma consistit, non in sua forma. Neque
enim dicimus hominem in ratione consistere,
sed ea constare; consistere in aliquo accidens
quoddam est, quod præsupponit illud esse,
quod consistit. Quare ad materiam quandam,
nec tamen magis propriam referre placet, in
qua jus consistere non aliud plane sit, quam
versari, & ea de re assidue tractare. Sed
2 obstat huic divisioni, quod jus omne ponat in
rebus, honesti verò nullam rationem susci-
piat, cum tamen primam rerum omnium jus
honestatem vitæ præcipere soleat §. *juris inst.*
de just. & jur. Sed ut *Ulpiani* declarat in-
scriptio, cum lex ista cohereat cum *l. 1.*
supra de just. & jur. opinor *Ulpianum* in
hac divisione duntaxat ad jus privatum re-
spexisse, qua ratione dixit totum, non omne.
3 Huic aliqua ex parte respondet illa interdi-
ctorum divisio, quod quædam adipiscendæ
possessiois sint, quædam retinendæ, quædam
recuperandæ §. *sequens inst. de interd.* Prima
duo coherent divisioni prorsus, tertium non
ita, nec enim amittendæ possessionis oportuit
comparari interdictum, sed amissæ recuperan-
dæ.

ACQUIRENDO Dominio rerum, pos-
sessione, vel quasi, aut obligatione aliqua,
aut dicamus in acquirendo rem corporalem,
vel incorporealem; nam ita rem omnem
complectimur, quæ in acquisitionem venire
possit *inst. de reb. corp. per totum.*

CONSERVANDO. Frustra enim jus cui-
que tribueret, quod suum est, nisi tributum
conservaret.

MINUENDO. Alienatio diminutio est,
quare prohibitus diminuere, erit prohibitus
alienare, ut *huc l. prodat.*

4 **CUJUSQUE FIAT**. Fit autem,
sive contingit acquisitio omnis, vel jure na-
turali, vel civili §. *singulorum inst. de rer.*
divis. Acquirimus autem titulo lucrativo, ut
ex testamento, vel ab intestato, vel ex do-
natione; oneroso, ut ex contractibus fere
omnibus, mutuo, commodato, deposito,
pignore, ac ex delictis, cum poenam perse-
quamur, furto, rapina, damno, injuria,
& similibus.

REM SUAM. Nempe corporalem,
quod rem incorporealem statim jus suum dixe-
rit.

ALIENET. Duo enim sunt acquisitio-
5 nis effectus, ut conservare, ac nobis retine-
re possimus, ut etiam alienare, vel amit-
tere. Uterque procedit ex regula *l. in re man-*
6 *data C. mand.* Ex iis apparet titulum hunc
(ut *Baro* etiam hic notat] pertinere, vel
ad jus constituendam, vel interpretandum.
Constituendarum legum, sive juris causa,
quid lex sit, ex quibus constitatur, & quæ
sit virtus ipsius, tum in quas personas con-
stituatur, utque ad *dictam leg. neque leges*,
explicatum est. Tum quia aliquando hæsitamus
circa sententiam legis, aliquando circa
verba, quid incerta sententia legis, quid rursus
eadem certa faciendum sit, diffinitum est, ac
de productione legum, tum facienda, tum vitan-
da, & iisdem vel ratione, vel consuetudine inter-
pretandis hætenus disputatum est, quæ omnia
diligenter tenere, non tam iis, qui respon-
dere, aut judicare constituunt, perquam
utile est, quam etiam iis, qui mentem altius attol-
lere, ac leges vel constituere, vel abrogare
Principi suggerere debent, maxime necessa-
7 rium. Sed jam ad D. O. M. ac **BEATÆ**
MARIAE semper **VIRGINIS**, tum etiam
Dominici, Catharine, Francisci, ac Bernardi
divorum tutelarium laudem, fas est con-
trahere vela, petere portum, & finem pere-
grinationis facere. Scio eruditores in hisce
commentariis multa desideraturos, sed quia
teneris addiscentium ingeniis deservendum
esse constitui, consultò quædam prætermissa
sunt. In plerisque tamen meæ musæ pauper-
tatem aperte confiteor, & oro, ut ab ea par-
te excusationem benigni mitesque recipiant,
unde rigidi, atque severi accusationem insti-
tuere possent.

AD L. FRUCTUS ⁴⁵³

6. PAPINIANUS D. SOL. MAT. QUEMAD. DOS, PET:

LIBER SINGULARIS

AUCTORE

ALEXANDRO TURAMINO

J. C.

Papinianus libro XI. *Questionum* divorcio facto fructus dividi ait, non ex die locationis, sed habita ratione praecedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. Neque enim, si vindemiae tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex Calendis Novembribus primis fructuum locaverit, mensis Januarii suprema die facto divorcio, retinere virum & vindemiae fructus, & ejus anni, quod divorcium factum est, quartam partem mercedis equum est. Alioquin si collectis vindemiis altera die divorcium intercedat, fructus integros retinebit. Itaque si in fine mensis Januarii divorcium fiat, & quatuor mensibus Matrimonium steterit, vindemiae fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur.

AUCTO-

AUCTORIS PRAEFATIO

Explicationem juris difficilium in additionibus meis ad *Bartholomaei Soccini* Commentaria saepe polliceor, & ut quanto citius fieri possit, huic pollicitationi satisfaciam, quod oculi superest, libenter in eam impendo. Rem magnam aggredior, fateor, sed DEO favente non fallam. Nec moram contraho, quia dies non interpellat, & difficultas excusat. Sed tamen cujusdam interusurii loco *Papinianum* in fructibus inter virum & uxorem divortio facto dividendis, alioquin valde tenebrosum, dilucidatum exhibeo, & quasi vini parati portiunculam libandam offero. In ejusmodi re *Alciatus*, *Corasius*, *Commanus*, *Duarenus*, *Baro*, *Aurelianensis*, *Cujacius*, *Pacius* viri doctissimi communem sententiam jure optimo reprehendunt, sed etiam ad invicem adeo semetiplos oppugnant, ut nec receptam sequi, quod ii communiter damnant, nec uni eorum accedere quisquam ausit, quod alii revocent omnes. *Duarensis*, ut opinor, verum detexit *Papiniani* sensum, non tamen latebras omnes obturasse, aut sustulisse videtur, nec omnia contraria solvit. *Baro*, *Commanus*, *Cujacius*, *Pacius*, *Aurelianensis*, aut in contrarium, aut in diversum agentes illius dictis fidem omnem fere detrahunt. Plurimum valet ad gloriam comparandam, veritatem tenebris involutam in apertum educere. Sed, & eandem oppugnatam defendere, laudem non modicam asferre constat. Id mihi pro justo, & aequo *Duareni* calculo faciendum constitui. In titulo vulgarem Pandectarum editionem, in explicatione Florentinam sequor. Haec veritati conjunctior, & nodis dissolvendis accomodatior, illa in foro, in gymnasiis frequentior. Rem indicat altera, altera docet. Affero Lector benevole diversitatis rationem, ne inconstantiam notes.

DE

DE FRUCTIBUS, ET EORUM

distinctione, de varia anni acceptione, & alia quædam præcognoscenda tractantur.

Cap. I.

- 1 Fructuum divisio communis, quod alii naturales, alii industriales, alii civiles sint adversus Corasium, Pinellum, & Menochium defensa, n. 2. 3. 4. 5. & 6.
- 2 Corasius negans fructus industriales reprobatur, n. seq.
- 3 Pinellus, & Menochius negantes civilium speciem recensentur, & confutantur n. seq.

DE fructuum divisione divortio facto, quomodo inter virum, & uxorem facienda sit, ad explicationem Papiniani disputaturus, receptam eorundem divisionem retinebo, quod alii naturales, alii industriales,

- alii civiles dicantur, Bartolus in l. ex diversa, sup. de rei vindicat, glos. in c. gravis in verbo fructus de rest. spalias. alios recenset Jac. Menoc. de arbitr. jud. cas. 210. Scio tamen Soccinum hic de naturalibus, & civibus duntaxat meminisse, qui forte industriales, naturales esse censet, quoniam a natura producantur. Quo nomine Corasius lib. 5. miscel. jur. cap. 9. speciem industrialium commentitiam esse putat, sed ejus sententiam reprobatur Pinellus in l. 2. parte 2. c. 4. n. 52. C. de rescind. vendit. Jac. Menoc. d. cas. 210. n. 6. Idem vero Pinellus, & Menochius, ut industriales a naturalibus distinctos concedunt, ita civilium additionem, quod ii fructus vere non sint, aperte negant. Et quidem inter naturales, & industriales distinguendi rationem Pomponius, & Paulus perbelle suppeditant; Ille in l. Fructus sup. de usuris, ait ibi: fructus percipiendo. uxor, vel vir ex re sibi donata suos facit illos tantum, quos suis operis adquisierit, veluti ferendo, nam si pomum decerpserit, vel ex silva ceciderit, non fit ejus, sicuti nec cujuscumque bona fidei possessoris, quia non ex facto ejus is fructus nascitur. Fit ergo in re distinctio

- 5 Rerum distinctio prior est, quam distinctio nominum impositio.
- 6 Nomina doctrina causa imposita recipienda sunt, non impugnanda.
- 7 Communis fructuum divisio declaratur exemplis.
- 8 Anni initia varie posita.
- 9 Papiniani divisio procedit in funda inestimato, non autem aestimato, & ibi de ratione limitationis.
- 10 Nisi actum sit, ut reddatur aestimatus.
- 11 Quid si vir optionem habeat, an restitutio retrovenditio censenda sit? Angeli sententia discussa & confutata.
- 12 Fundum traditione dotalem effici Matrimonia tamen constanter.
- 13 Cujacii lapsus circa fructus, vel usuras dicitur tardius soluta.

fructuum: Potuit fieri etiam in nomine; simile est argumentum Pauli in l. bona fidei inf. de acquir. rer. domin. Et quamvis concedamus Corasium tam eos, qui sponte a natura producantur, naturales esse, ut poma, quam eos, qui prævia hominum industria, & opera percipiuntur, ab ipsa natura produci, & hos, & alteros dicamus naturales, ratio distinguendi facit, ut hi propter operam, & industriam speciale nomen assumant, quia nec Bartolus, nec alius quavis negare aulit omnes a natura produci. Itaque verbalis tota Corasii pugna, etsi rem ipsam tenemus, nihil novum affert, vel utile. Quare in ejus argumentis dissolvendis plus quam par est, Menochius insudat, quia vel si concedamus nomen commentitium esse, distinctio tamen rei causa est tum antiqua, tum justissima; Quod attinet ad tertiam speciem, ut non civiles, sed industriales dicendi sint, ut Pinello, & Menochio placet, quamvis Baldus, qui in l. si traditio, C. de act. emp. eos industriales, & secundum aliquos industrialissimos dixit, iis auctor esse possit, non tamen accedo, quia cum prior sit rerum distinctio, quam nominum impositio, & nomina rebus imponenda sint §. 1. Inst. de donat. constat pensiones domorum sola hominum industria, nihil cooperante natura, produci, & quamvis similes redditus proprie fructus non sint, quod Alexander hic num. 32. fatetur videtur, attamen si juris effectum respicere jubet, pro fructibus habentur l. si navis sup. de rei vindicat. l. pradiorum sup. de usuris §. non solum, hac ipsa lege. Idem Alexander conf. 182. n. 6. lib. 2. Sunt igitur hæc nomina utiliter posita, & doctrinæ

- Strinx caussa, nec nimia, aut inutili subtilitate subvertenda, ut in hac fructuum divisione rectè adnotavit *glof. Paris. in §. 1. glof. 1. q. 3. n. 50.*
- 7 Cui inherens eos naturales dico, quos nihilum, aut parum hominis industria cooperante, natura producit. Industriales quos hominis labore, & opera natura producit, non productura, si industriam removeas; Civiles, qui in totum ab hominum industria proveniunt, ab ipsa juris arte, quæ in eorum productione naturæ vice fungitur, non immerito civiles appellati. Primæ speciei exemplum in Pomis, glandibus, secundæ in fegetibus, postremæ in pensionibus domorum. Id quod *glof. Bartol.* & alii recipiunt omnes. Inferitur ex his de secunda, & tertia specie fructuum *Papiniani* quæstionem esse, quamvis idem jus statuendum sit inter maritum, & uxorem in casu divortii de quacumque specie differatur.
- 8 De anni initio paucis etiam dicendum est. In Urbe, & in hoc Regno a Servatoris nostri Nativitate sumitur. Florentiæ, Senis ab ejusdem Conceptione, Pisis aliter. Mos ergo regionis ubique servabitur *l. de quibus sup. de leg. Angelus in §. quod in anno inf. hac lege.* Aliter in *l. per banc C. de Advoc. divers. jud.* ubi agitur de constituenda solutione salarii fisci patronis, sed hæc acceptiones nihil ad *Papinianum*. Apud eum triplex anni ratio. Est enim annus matrimonii, annus vindemiæ, item & locationis. Quilibet annus a die sui initii finitur decurrentibus diebus tertentum sexaginta quinque, ut in cæteris omnibus observatur a solis recto cursu accepta mensura, qui tanto spacio completur. Sic accipito titulum *inf. de Ann. leg. l. cum heres §. Sicibus, inf. de Stat. lib. cum similibus.*
- 9 Tertio dicendum est huic divisioni fructuum locum esse, cum fundus in dotem inæstimatus datus est, nam eo æstimato, vir quasi emptor habetur *l. quoties Cod. de ju. dot. clarius in l. unica §. cumque ex stipulatu Cod. de rei uxor. act. ibi: Sed & novissimi anni, quo matrimonium solvitur, fructus pro rata temporis portionem utrique parti debere assignari, commune utriusque actionis est in rebus scilicet non æstimatedis. Aestimatorum enim rerum maritus quasi emptor, & commodum sentiat, & dispendium subeat, & periculum expectet.* Id ipsum adnotarunt hic *Ang. Imo. Alex. Soccinus*, sed temperandum est, nisi actum sit
- 10 ut ipsa res æstimata reddatur, quod fieri potest *l. plerumque in fin. sup. de ju. dot.* quo casu æstimatio non habet instar venditionis, sed cautio est, ne res deterior reddatur, & in fructibus idem servatur, quod si res æsti-

mata non esset. Sed quid si maritus optionem habeat, & volens non necessariò restituat? *Angelus* censet restitutionem esse speciem retrovenditionis in hoc casu, & consequenter naturam venditionis sequi, quod si verum est, fructus non percepti, quoniam in emptorem transeunt *l. Valerius in fin. infr. de ju. fisci*, hic ad mulierem omnes pertinebunt; Itaque vir nihil habebit de mercede locationis. Contra fructus vindemiæ consequetur omnes, quia venient in æstimationem quasi pars soli antequam separentur, non in divisionem quasi fructus. Dissentiunt *Imola*, & *Alexander*, nam credunt restitutionem interpretandam secundum subjectam materiam *l. si uno sup. locati*, quod ego verius arbitror, ut enim in pendenti res est, donec optaverit, an venditio sit, vel dotis datio, ita ubi restituere mavult, constat nunquam fuisse venditionem, & ideo jure dotis rem existimandam. Id etiam æquius est, ne vir, qui quasi venditor fructuum percipiendorum partem consequi non posset, præ inopia æstimationem solvere non valens, invitus magis, quam volens rem dimitteret, dives autem retineret semper.

Tandem sciendum est fundi traditionem, de qua hic, fuisse matrimonio priorem, & tamen habetur ratio temporis tantum, quo mulier in matrimonio fuit, quia fructus ante matrimonium percepti dotem augent *l. si ante sup. hac tit.* cui lex ista conjungitur; Alioquin si post nuptias contractas traditus esset, non dies nuptiarum, sed traditionis inspicitur, nec fundus dotalis est

11 ante traditionem *l. de divisione sup. eod.* & cum possit matrimonium sine dote consistere *l. ubi. Cod. de donat. ante nupt.* ita potest consistere dote tardius soluta, quare dotalis non est, antequam tradatur; nec fructus jure domini ad virum pertinere possunt. An ex mora eos, vel interusurium aliquod petere possit, dubitandum non est, quamvis *Jac. Cujac. lib. observ. 14. observ. 22.* observet, neque fructus, neque usuras ex mora deberi, sed solum ex litis contestatione, quod viro debeantur iudicio stricti

13 et iuris *l. videamus §. si actionum, de usuris.* Stricti juris esse putat, quia dos viro debeatur dictione, pollicitatione, stipulatione. Sed hæc observat immemor actionum ex stipulatu pro dote viro ad petendum, mulieri ad repetendum communem esse, & utrinque bonæ fidei *l. un. §. 1. & §. sed etsi Cod. de rei Uxor. act.* Quare id contra legem observat.

Papiniani difficultas exponitur, & ad eam explicandam introductio, varii ad eam intellectus afferuntur, & subjectis demonstrationibus confutentur.

Cap. II.

- 1 Species ad Papinianum fingitur.
- 2 Geometrica aequalitas à Papiniano servatur, & que, n. 4.
- 3 Eguinarii Baronis ea de re ignorantia.
- 5 L. ex morte, C. de pact. conv. ad geometrica aequalitatis lumen expenditur.
- 6 Duo consideranda, ne in Papiniani sensu error, & que n. 7.
- 8 Accursii intellectus adducitur, & reprobat n. 11: late.
- 9 Joannis sententia à Bartolo reprobata.
- 10 Jacobi Cujacii, & Joannis Butei lapsus nota digni.
- 12 Castrensis male de Papiniano sentiens reprehensus.
- 13 Alciati intellectus expenditur, & confutatur.
- 14 Francisci Connani explicatio rejicitur.
- 15 Roberti Aurelianensis declaratio damnatur.
- 16 Joannis Corasii hac de re sententia reprobat.
- 17 Eguinarii Baronis computatio evertitur.
- 18 Antonii Fab. calculus iniquus ostenditur.
- 19 Julii Pacii expositio improbat.

1 PROponit hoc capite Papinianus, Sejam Cal. Octobris Titio nupuisse tradita vinea, percepisse Titium eo mense omnes vindemiae fructus, tum Cal. Novembris vineam Cajo locasse per annum, & in fine Januarii sequentis factum esse divortium. Proponamus eum Accursio in ver. ex contrario duodecim in vindemia fuisse, ita fructibus aestimatis post deductionem impenarum, ut in l. precedenti. Similiter mercedem locationis pro integro anno duodecim esse. Questionis est quantum vir ferre debeat de vindemia, & mercede locationis, cum quatuor mensibus matrimonium sterisse proponatur; Hic trium annorum ratio spectanda est. Est annus matrimonii, & in hoc quatuor mensium ratio ineunda. Sed & annus vindemiae, & annus locationis, ambo in annum matrimonii incurunt, cum his quatuor mensibus, & vin-

demia collecta, & locatio facta proponatur, & utraque ad suum integrum annum referri soleat. Papinianus ait: Vindemiae fructus, & quarta portio mercedis instantis anni consumi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur. In hac tertia portione viro relinquenda varii varia dixerunt, sed antequam expendantur duo constituenda sunt. Alterum, hic geometricam aequalitatem, non arithmeticam esse servandam. Alterum, quæ illius ritè, recteque servatae possit esse congrua, certaue demonstratio. Primum autoritate, & ratione constat, si tamen in juventutis gratiam paucis exposuero, quatenus altera ab altera distat. Nam & quidam hos terminos reformidant, qui se inter juris peritos alioquin haberi contendunt, & nostram juris artem cum cæteris artibus, aut scientiis, ut propriam ignorantiam, ne dixerim turpitudinem, tegant, communicare non patiuntur. Sed & reformidat, quod mirandum est, Eguin. Baro lib. 2. de Feud. tit. 28. his verbis ad verius Duarenum usus: Equidem subtilitatem illam proportionis Geometricæ non usquamque spectari scio. Geometrica proportio est ad quantitatem, arithmetica ad numerum respiciens. Illius exemplum, ut ex ll. adversus Baronis incuriam sumatur, habetur in l. ex morte, C. de pact. con. Constituit Imperator lucra dotis, & donationis propter nuptias æqualia esse debere, non æqualitate numeri, sed proportionis. Neque eo jure constitutum erat, donationem propter nuptias doti æqualem esse debere. Ponamus doti data mille, propter nuptias donata quingenta, pactum virum muliere in matrimonio defuncta, ut lucraretur dimidiam dotis, & ita quingenta, si lucrum donationis debeat esse æquale ad numerum, & ita æqualitate arithmetica, mulier totam donationem, vir dimidiam dotem lucrabitur, quod est iniquum: Servat Imperator proportionem geometricam, quæ est, ut mulier lucraretur ex quingentis dimidiam, scilicet ducenta, & quinquaginta. Proportio est ex quatuor, hoc modo, ut se habent quingenta ad mille, ita se habent ducenta, & quinquaginta ad quingenta, ut semper lucrum consistat in dimidia totius. Dimidia donationis dimidia dotis æquatur non numero, sed proportionem, quatenus utraque est dimidia totius. Sed ejusdem geometricæ proportionis ratio servata in pulcherrima specie testamenti defendendi causa apud Julianum legi potest in l. si ita inf. de lib. & posth. Et quamvis Franciscus Duarenus hic, & lib. 1. Ann. disp. c. ult. tum Jac. Cujacius observ. lib. 14. observ. 22. quasi novum aliquid eam in hac

Papiniani specie inducere videantur, video tamen & ab antiquioribus, ad quos plus quam par sit eruditionis gloria intumescens respicere negligunt, observatam. Nam & *Baldus post Nic. de Mat. in l. 1. C. pro socio, & Mar. Soc. Sen. in titu. extra de usur. n. 115.* utriusque æqualitatis rationem inter cæteros observandam monet. Verè afferunt hic servandam fore, non tamen noviter. Ratio est obvia, quia tertia anni parte oneribus matrimonii a viro perlatis, tertiam fructuum dotis ei tribui par est. Æquatur commodum incommodo pro rata temporis, proportionem, non numero. Et statim ac tertiam viro tribuit, geometricam, non arithmeticam æqualitatem servat. Et re ipsa omnes in explicanda *Papiniani* sententia servare contendunt, quamvis nomine non utantur. Ut ea pateat rectè servata, oportet annum & vindemiæ, & locationis communem, uberrimam, sterilemque proponere, & si in anno sterilissimo, uberrimo, communique mensura semper eadem proportionis æqualitate constabit, argumento est iustissime fore servatam. Hoc genericè. Speciatim ad duo respiciendum est, ex quibus error iniquæ proportionis apparere potest. Primum, si ita mercedem, & fructus confundas, & tertiam conficias, ut plus vir consequatur sit, si minori quatuor mensium spatio durasset matrimonium, vel contra minus consequatur, si majori, illicò consequitur injustam esse. Nam *Papinianus* ea ratione tertiam tribuit, quod quatuor mensibus matrimonium steterit, minus tertia tributurus, si minori intervallo, plus tertia, si majori stetisse proponatur. Secundum est, in quo *Pomponius* videtur mihi manifestissimus, ut quarta portio mercedis ex locatione cum fructibus confundatur, ut augeatur usque ad tertiam, non ut ullo casu ex confusione minuatur. Nam & quartam in tertiam vertere suapte natura cum additamento fieri palam est, & *Papinianus* ut absurdum notat virum integros vindemiæ fructus percipere, ibi: *Alioquin si collectis vindemiis altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit*, ita constanter sentit aliquid ei deberi ultra quartam mercedem locationis: Nam iniqua proportio est quatuor mensibus onera matrimonii sustinere, fructus autem ex divisione trium mensium dumtaxat percipere, quis non videt uno mense gratis onera subire? Quod & iniquum est, & contra agentium intentionem. *Papinianus*, divortio facto fructus dividi ait non ex die locationis, sed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. Quid rogo aliud sentit,

dum vult haberi rationem præcedentis temporis, nisi ut vir ultra tempus locationis aliquid amplius consequatur pro eo tempore, quo ante locationem onera matrimonii pertulit? Et quia præcedenti mense vir percepit vindemiæ fructus, occurrit, ne quis putet eum, & quartam partem mercedis pro tempore locationis, & hos fructus integre habiturum. Nam si Kalendis novembris, & ita collectis vindemiis divortium factum esset, unius mensis ratione fructus integri anni etiam consequeretur, quod est iniquum. Quid porro hæc argumentatio concludit, nisi virum, & quartam mercedis, & aliquid de fructibus, non omnes fructus habiturum? Sic itaque quarta mercedis per additamentum fructuum in tertiam convertitur, aucta semper, nulloque casu diminuta. Qui hæc, quæ præmitto, inficiantur, ii mihi nec *Papinianum*, nec æquitatem, ad quam omnia redigi debent *L. bona fides sup. depof.* intelligere videntur. Igitur quasi principia satis firma esse constituo, de quibus amplius dubitandum non sit. *Arcursius in ver. ex contrario* ita ad *Papiniani* explicationem calculum posuisse videtur. Vindemiæ fructus duodecim aureis æstimat, & tanti locationem. Deducit ex locationis mercede tres, veluti ipsius quartam, miscet confunditque cum duodecim, ex vindemia, mixti aurei tres cum duodecim conficiunt quindecim, ex his tertiam, scilicet quinque viro dimittit, mulieri decem, & ita duas tertias. *Papiniani* verbis innititur, quæ sunt: *vindemiæ fructus*, & ita omnes. Et quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ita fieri videtur si tres aurei cum duodecim misceantur, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur, quod pariter adamussim impletur, si quinque ex quindecim viro dimittantur. *Bartolus*, *Angelus*, *Alexander*, *Jason*, ac ceteri frequentius adhaerent, & *Alciatus lib. 3. paradox. cap. 1.* hanc sententiam communi calculo receptam affirmat. *Joannes Dominicus Mart. var. expl. l. 2. cap. ult.* nec *Glossa* sententiam, nec *Bartoli* percepisse videtur, qui censuit *Glossam*, velle tres aureos contribui, vel dubitat de sensu *Glo.* Nam *Bartolus n. 8.* damnat expresse lecturam *Joannis*, quam is *d. cap. ult. n. 5.* *Bartolo* adscribit, quod tria re, octo, aut novem spe contribuantur, cum tamen idem *Bartolus* asserat non esse veram & verbis textus adversari, ac propterea primam lecturam *Glossæ* fore probandam, quæ non tria sola, sed sola de mercede cum fructibus contribui

bui ad tertiam constituendam sensit omnimodo. *Castrensis* eam ita n. 4. in fine dilucidavit, ut de ejus sensu dubitandum minime fuerit. Ego vero *Joannis* calculum non a *Bartolo* duntaxat, sed a *Castrensi*, *Imola*, *Alexandro*, & *Jasone* rejectum, velut etiam insulsum, & ab omni verosimili alienum dimittendum censui. Sed in hanc invehit *Alciatus*, & jure quidem, de quo, & *Duarenus*, & *Corasius* consentiunt. Nam hæc calculi ratio nullo unquam casu potest esse justa, quod plus, vel minus æquo tribuat semper, quod par est, nunquam. Cæterum

10 *Jacobus Cujacius d. observ. 22.* re ipsa eam probat, & *Duarenus* aliter ineuntem aperte reicit, ne dicam impudenter. Ait ille ex quarta mercedis tertiam sumendam, & ita unum ex tribus, & tertiam ex fructibus, & ita quatuor ex duodecim, quæ eadem quinque conficiunt, & hanc, servata legitima proportione justam tertiam esse decernit. *Joannem Buteum* doctissimum mathematicum hujus causæ patronum elegit, ut illum juris, & se mathematices indoctum esse confirmet. Ille sanè, & cum eo *Cujacius* stomachantur adversus *Accursium*, ut cæteris omnibus adversus se ipsos stomachum faciant, omnimodo non alia ratione. Objiciunt non tres aureos, sed unum ex tribus de mercede locationis fore sumendum, ac ita tertiam illius quartæ, & tertiam fructuum viro dimittendam. Re ipsa, ut *Accursius*, quinque dimittunt. Ridicula, ac nullius utilitatis differentia. Quid plane interest ex iis tribus, confusis, vel separatis tertiam subducas? Nam vel mixtim cum duodecim, dum quindecim conficiunt, unum pro tertia conferunt omnimodo. Sed si hoc aliquid existimandum esset, non ne ab eodem *Accursio* ante eos animadversum? Ille in *ver. Tertia partio*, ita ait. *Unum ergo aureum de tribus habebit vir idque Bartolus probat n. 6. Angelus n. 2. Castrensis n. 4. in fin. Alexander n. 6. & n. 35.* Quam oscitanter objiciunt, qui nihil novum afferunt, sed idem, quod *Accursius*, & cæteri communiter. Quod non alia ratione fit, nisi quia tantum sibi tribuunt, ut grave illis sit ad aliorum scripta respicere, & quod ipsi cogitant, supra aliorum captum, & ingenium esse tribuentes, quasi novum pronunciant. Hoc tamen casu, & illi, & nostri labuntur, plus justo tribuentes. Quod pluribus demonstratur.

11 Primum quia duorum annorum, nempe vindemiæ, & locationis ratio hanc computationem non admittit, nam quæ proportio est 3 24. mensibus ad 24. aureos, eadem

est a 4. mensibus ad aureos 4. ab uno mense ad aureum unum, male ergo viro pro mensibus quatuor, aureos quinque retinere permittimus duorum annorum habita ratione, quæ tamen habenda non est, ut inferius compertum fiet. Secundo si cum *Alciato*, tenuem vindemiam fuisse ponamus tribus aureis æstimantes, locationem contra uberrimam, puta pro aureis 24. [in omni enim casu geometrica proportio sibi sub eadem ratione undequaque respondet] quarta 24. erunt sex, si misceantur tribus, conficiunt novem, si sumimus tertiam, tres aureos viro dabimus, vel duos primum, quasi tertiam mercedis, cum *Buteo*, & *Cujacio* sumamus, postea unum ex tribus, iidem tres aurei pro tertia futuri sunt. Iniquitas est manifestissima; quia non modo non habet integram quartam mercedis, & aliquid ex fructibus, sed minuitur quarta, & non per viam additamenti in tertiam convertitur, sed ad ejusdem mercedis octavam partem redigitur, quia 3. ad 24. octavam partem faciunt, non ultra, & tamen certum esse debet quartam, dum in tertiam vertitur, augeri oportere, non minui, ut supra ostendi. Quid potest afferri ineptius, ne dixerim iniquius? Tertio ponamus 6. in vindemia fuisse, 12. in locatione, 3. ex locatione cum sex misceantur, conficiunt 9. pro tertia, ex 9. viro 3. dabimus ad hujus calculi rationem. Hic nullius effectus confusio est. Sola quarta mercedis viro tribuitur, nec quo confundas additur aliquid. At vera geometrica æqualitas, si in uno addit casu, in omnibus addit servata proportione: Quarto fingas uberrimam vindemiam, & ponas in fructu 24. vineam ventorum impetu dissectam locatam esse pro 4. toto illo anno. Accipe unum, velut mercedis, quartam, confundas in 24; subducas tertiam viro dimittendam, erit hæc octo cum dimidio. Calculo sic inito vir tantam fere habet vindemiæ partem, quantam haberet, si quatuor mensibus ante vindemiam matrimonium stetisset, & cum onera matrimonii quatuor mensibus pertulerit, fructus octo mensium consequitur, cum aperta mulieris injuria. Quæ nostri dicunt hujus computationis propugnandæ gratia, & levia sunt, ut *Alciatus*, & *Duarenus* expendunt, & eadem

12 iniquitate constant. *Castrensis n. 11. ver. dic. ergo* fatetur relatam glossæ computationem esse veram, sed ait vix tolerari, quod aliquid de hac pensione contribuatur, id quod *Papinianus* pro indubitato habuit. Sed ubi constabit, quis sit *Papiniani* sensus, constabit etiam nullum esse *Castrensis* argumentum.

13 Secundo itaque loco *Alciatus lib. 3. Parad. c. 1.* subobscurè rem exponens, si *Duareno* cre-

damus, vult de vindemia deduci semper aureum unum, si locationem factam pro 12. ponamus, quasi aureus ille, qui de mercede divortio facto, cum ad mulierem spectet, sumi non potest, sumatur de fructibus vindemiarum, sed in eo sumendo non vindemiarum, sed locationis rationem habet. Quia tertiam portionem mercedis asserit n. 2. & 3. Cujus si iste sit sensus, jure magis a *Duareno*, quam a *Corasio* damnatur. Quia, ut fructus vindemiarum nunc plures, nunc pauciores sunt pro anni ubertate, vel sterilitate, ita æquum est plus, aut minus conferre. Ponas itaque in locatione 12. sed in vindemia 24. unum sumit de vindemia *Alciatus*, & negat ubertatem ei profuisse, quod est absurdum: vel si ponas sex in vindemia fuisse, patietur ne mulier virum unum accipere de vindemia, cum portio sit duorum mensium, non unius? Si in locatione sint 24. sumuntur 6. pro quarta propter uberiorem locationem, ita plus, aut minus oportet de vindemia sumi pro rata illius mensis, non semper idem. Sed vereor plurimum, ne id sentiat *Alciatus*, quod n. 3. dicat. - *Non autem ex vindemia fructibus omne deducat, cum hi soli unius mensis ratione ad eum pertineant;* Idque deducit ex l. *fructus sup. cod.* ut in margine notatum legi. Parum aperte scripsit paulo supra *Ut tertia portio redditus annui, id est mercedis instantis anni penes virum resideat, & paulo inferius. Ut tertia portio mercedis instantis anni viro relinquatur*, nam videtur diffinire tertiam ad mercedis quantitatem, non habita ratione fructuum, cum tamen ex fructibus contribuatur aliquid. At legi in margine hæc verba ad superiorum explicationem ab eo scripta: *Id est, ut utraque portio pariformiter determinetur.* Pariformis determinatio est, ex tribus mensibus quartam, ex uno mense duodecimam sumere. Et vereor plurimum, ne mercedis nomine magis, quam locationem, portionem viro debitam significet. Tertio loco *Franciscus Connanus* inter *Gallos* eruditione clarior, qui a conviciis *Modestinus* semper abstinuit l. 8. cap. 10. n. 8. *Comment. suor.* hoc calculo posito viro tertiam dimittit. Miscet duorum annorum fructus, vindemiarum, & locationis, cui negotium facit, quod *glossa, Bartolus, Angelus, ac cæteri* inquirunt, cur de quarta parte mercedis, non de tota *Papinianus* loquatur. æstimat vindemiam 24. locationem 12. confundit integra, conficiunt 36. dividit confusa, & ita cuique anno attribuit 18. Ex 18. tertiam deducit, & ita sex commixta ex fructibus, & locatione, hanc dicit esse tertiam ex *Papiniano* viro dimittentem.

dam. Affirmat justam, quod neque vir conquiri possit ex sola locatione, neque mulier ex sola vindemia deductam. Sed hæc longe iniquior computatio, & a verbis, & mente *Papiniani* in totum aliena. Primum sumit, aut integram mercedem locationis in prima confusione, aut tertiam in dimissione; Cum tamen *Papinianus* solam quartam mercedis pro tribus mensibus assumat, misceat, confundat, ac tandem tribuat. Cur reliquum aut præter, aut contra *Papiniani* placitum misceat, non video. Secundo iniquum est virum vindemiarum, quam uno mense curavit, longiori tempore fructus percipere. Tum tertio eodem iniquitatis vitio laborat hæc ratio, quo superior *Accursii* a *Cujacio* usurpata. Ponas sterilem fuisse vindemiam, ut non nisi 6. æstimetur, dicas locationem factam pro duodecim, misceas conficiunt 18. divides, cuique anno 9. tribues, constituas tertiam, 3. erunt. Nonne patet hoc casu nihil operari confusionem, & hanc esse solam quartam mercedis partem, quæ eadem manet, & in nihilo a fructibus augetur; Confusio facit, ut eadem numero sit tertia, & quarta, ergo inutilis. Sed si ponas vindemiam steriliorem, puta 3. æstimatam, confundas cum duodecim ex locatione, conficiunt 15. divides, cuique anno tribues 7. cum dimidio, tertiam ex iis viro dimittas erit duo cum dimidio. Quarta ergo confunditur in fructibus, non ut vertatur in tertiam fructibus additis, sed ut minuatur. Patiemur verò marito minus quarta tribui, cui *Papinianus* certè vult adjici quid amplius?

15 Quarto *Robertus Aurelianensis* lib. 2. *Animadv. cap. 8.* omnium rejectis calculis novam computationem attulit, & quamvis a *Cujacio* in notis sub nomine *Antonii Mercatoris* in lucem editis obscuritatis notetur, ejus sensu diligenter excusso rem ita disponit. Ex anno locationis tres accipit menses eo argumento, quod *Ulpianus*, & *Papinianus* solum quartam mercedis sumant. Constituit retro actione quadam, de anno vindemiarum novem mensibus sumptis, annum integrum, qui constat ex duodecim mensibus, tribus ex locatione, novem ex vindemia sumptis; existimat tertiam ad hunc annum esse proportionem geometricam referendam; Aestimatur hujus anni fructus hoc modo. In vindemia 12. in locatione 12. similiter sunt, accipit 3. de mercede pro tribus mensibus, 9. de vindemia pro mensibus novem 12. confundendo conficit, 4. viro nomine tertiæ dimittit. Et si tanti vindemiam, quanti locationem æstimes, excepto *Accursii* calculo, & communi, idem, quod in *Connani, Alciati, Corasii, & Duarenii* com.

computationibus futurus est exitus . Hunc etiam calculum tacito auctore probat *Joannes Dominicus Martuccius* amicus noster *d. lib. 2. Var. expl. Juris. c. ult. num. 17.* qui si eandem in explicandis , quàm in legendis juris difficultatibus solertiam præstitisset , non mediocriter de Jurisprudencia meritus esset . Gratis id affirmat , nullo argumento , nulla ratione usus . Illud assequitur hoc calculo , ut is ait , quod non incidimus in duorum annorum fructus . Hoc non aliud est , quàm speciem diversam a *Papiniano* confingere , qui ex industria hanc elegit , quæ incidit in duorum annorum fructus . Qui *Papinianum* reformidant , ipsum non attingant . Verum si disparem vindemiam , & locationem , in æstimatione posueris , continuè iniquitatem hujus calculi nosces . Pone in locatione 24. in vindemia 6. accipe 6. de locatione pro tribus mensibus , velut mercedis quartam cum *Papiniano* ; accipe ita 9. partes ex 6. quibus integra vindemia constat , cuilibet mensi dimidium tribuens , & pro novem mensibus 4. cum dimidio sumes . Junge cum 6. quæ sunt quarta mercedis , erunt 10. cum dimidio , dimitte viro tertiam , erunt 3. cum dimidio . Quid iniquius , ut sæpe dictum est , quàm ut quarta mercedis per confusionem minuat ? Non enim aliquid ultra de fructibus habet vir quarta in tertiam versa , sed versio hæc ipsam minuit quartam . Eadem per contrarium futura iniquitas est , si 6. in locatione , 24. in vindemia ponas , sumes 1. cum dimidio , quasi quartam mercedis pro tribus illis mensibus . Item 18. ex vindemia pro mensibus novem , junges erunt 19. cum dimidio , constitues tertiam , erit 6. cum dimidio , vir de vindemia cum mulieris injuria plus feret , quàm ratio traditi , & curati prædii exigat pro matrimonii tempore . Omnes igitur hæc computationes ad eandem iniquitatem nos perducunt .

16. Quinto loco se offert *Joannes Corasius lib. Miscel. 5. cap. 7. n. 1.* Ille ponit 12. in vindemia , 12. in locatione , sumit 3. velut mercedis quartam , miscet cum 12. de vindemia , 15. conficit , 11. mulieri , 4. viro tribuit . Re ipsa nobiscum sentit in hac specie 4. viro tribuenda , quod *Alciatus* , & *Duarenus* probant , sed suæ in deducendo rationis nullam rationem affert . *Pacius* ait idem sentire , quod *Alciatus* , sed *Papiniani* verbis inservire magis . Ego id non satis perspicio , nec probo . Si ita se habet iisdem argumentis , quibus *Alciatus* , refelli poterit . Desiderarem alia specie proposita , in qua vindemia locationi non æquetur , quomodo calcu-

lam poneret ; Obscurus non modo concisus , sed an in re difficili ita locutus , quasi lubricum verborum , & reprehensionem cautus fugiat , ignoro . Laudem certe nullam consequitur . Reprehendo , damnoque , ut in communi sententia , fructus omnes confundi , quia dividuntur omnes , ut locationis merces , non tamen confunduntur omnes , ut suo loco dicam . Desidero , quomodo misceat quindecim , ut mulier 11. ferat , vir autem 4. Non explicat , cum in hoc uno momentum omne resideat , ignorat quidem . Nos a priori causam quærimus , ille a posteriori docet effectum . Nec modum ponit rationis geometricæ , sed exitum , unde mutata specie calculus , & regula deficient . De eo satis .

17 Sexto loco *Eguinarius Baro lib. 3. ad Hortensium de benef. cap. ult. ad fin.* ait in hac specie explicanda præclara ingenia in nostram ætatem misere laborasse , sed ille miserrimè . Ponit primum , seu magno animo assumit vindemiam ad *Colonum* ex lege locationis non pertinuisse . Infert postea sic ineundum esse calculum . Ponit 12. in vindemia constante matrimonio percepta , 12. in locatione messis , & aliorum fructuum , excepta futura vindemia , rursus 12. in futura vindemia . Ait juxta *Accursii* computationem 3. velut quartam mercedis ex locatione cum 12. ex præterita vindemia confundi debere . Hactenus cum *Accursio* , & communi , post verò non 5. ut *Accursius* , sed 8. ex 15. marito dimittit , & hanc tertiam portionem apud *Papinianum* esse putat . Ait ideo integros vindemiarum fructus in computationem venire , quod instantis anni vindemia tota ad mulierem perventura sit . Quod assumit vindemiam in locatione minimè comprehensam , & alios fructus locatos , ex §. *Item si messes* non rectè deducit , est enim ibi transitus ad aliam speciem . In hac nostra *Ulpianus* ad primam speciem quæstionem *Papiniani* refert , in qua nihil præter uvæ in fundo esse meminerat , & ab eo capite usque in §. *Item si messes* , retinet eandem speciem fundi , in qua de solis vindemiis , vel earum mercede dividenda tractatur . Tum secundo ad virum nihil de futura vindemia pertinere est divinativum æquè , ac falsum . Nam in §. *Item si messes* , ubi in expositione casus vindemia ex lege locationis ad *Colonum* non pertinet , ante eam soluto matrimonio , spe ipsius æstimata in computationem venit , quod suo loco expositurus sum . Tum tertio illa 8. ex 15. speciem tertii non ad annum matrimonii , non vindemiarum , non locationis relatam retinent , quia omnis tertia alicujus totius tertia est , velut ter-

terminus ad aliquid, nec totum cui respondeat, fingi in ejus specie potest, sed adversus eum, qui rationes geometricas ignorat, & ut hanc ignorantiam tegat, a lege putat alienas, si viveret, ab hoc argumento abstinendum foret, & ut gratis ponit, gratis etiam rejicere fat esset. Verum aliorum causa quæro, quæ ratio compensandi 5. de 12. ex vindemia præterita, quæ in contributionem veniunt, cum vindemia futura, quam totam mulieri adiecit? Sed nec rationem quæram, ubi omnia ratione carent.

18 Septimo loco *Antonius Fab. lib. 1. conject. c. 13.* computatio octavo loco ab ipso *Pacio* relata justè etiam damnata videtur. Ille positus 12. in vindemia 24. in locatione, viro 12. tribuit, nempe tertiam vindemize, ac similiter locationis tertiam, quod pro tertia anni parte onera matrimonii pertulerit. Hæc tamen 8. marito tribuit ex fructibus vindemiarum hoc modo. Debentur ei suo jure pro tertia 4. supersunt 8. mulieri debita pro duabus tertiis, hæc confunduntur cum 6. velut quarta mercedis ex locatione, confusa sunt 14. ex his 8. marito relinquuntur velut tertia locationis, 6. mulieri dimittuntur. Contra verba & rationem *Papiniani* nihil audentius tradere potuit, qui non plus, quam quartam partem de mercede locationis sumendam statuit, quia tres duntaxat menses matrimonii in annum locationis inciderant. Tum verò, cum pro tertia unius anni parte matrimonium steterit, hæc est integra tertia duorum annorum, perinde ac si mensibus non quatuor sed octo matrimonium stetisset. Cum enim 12. in vindemia, in Locatione 24. ponamus, redditus integer utriusque anni sunt 36. quorum tertia 12. sunt, hæc viro tribuit, nihil contra mulierem injustius, quam viro octo mensium fructus tribuere, qui quatuor solum mensibus onera matrimonii pertulit. Tum tertio confundit fructus mulieri debitos, quos ab iis, qui viro debentur, dividi oportet, non confundi, utque dodrans mercedis ex locatione ad mulierem pertinens a mercedis quarta, quæ viro debetur, dividitur non in contributionem venit, ita sane portio fructuum mulieri debita, dividi debet, non confundi.

19 Postremo se *Pacii* computatio offert, si non rectè posita, modestè tamen adducta. Ille retinens 12. in vindemia, 24. in locatione, ab aliis in eo recedit, ut quia matrimonii annus, qui uno mense ante locationem stetit, in undecimo locationis mense compleatur, putet undecim locationis menses, non integrum ipsius annum in computationem venire. Non

ergo 24. sed 22. de locatione computat, conjungit cum 12. ex vindemia, efficit 34. dividit servata ratione duplæ mulieri tribuendæ, & viro 11. cum dimidio, mulieri 22. cum dimidio dimittit. Et ita servat analogiam, quia summa semper in tres partes divisa unam viro, duas mulieri tribuit. Laudo virum, quod in plerisque calculis, aliorum lapsus, & iniquitates probò detexerit, sed ejus calculum non laudo. Primum in quo recedit ab aliis, ut undecim tantum menses locationis computet, ab ipso *Papiniano* recedit in duobus. Alterum est, quod *Papinianus* quartam mercedis constituit habita relatione ad integrum locationis annum, non ad menses undecim, verba ejus id probant: *Et ejus anni quo divortium factum est, quartum mercedis, æquum est.* Annus, quo divortium factum est, locationis est annus, & quem integrum, non diminutum considerat. Quod patet ex quarta mercedis, quam aperte retinere voluit, quia, ut quarta mercedis respondet tribus mensibus, ita ratio quartæ sumitur a toto anno, non a majori ipsius parte. Quoniam quarta alicujus totius est quarta, & ideo integri anni, & consequenter 12. mensium, non 11. oportet esse quartam. Alterum, quod *Papinianus*, dum quartam hanc sumit, dodrantem mercedis per divisionem mulieri dimittit, & in contributionem venire non patitur, quia nec necessarium est, nec enim amplius de locationis mercede sumi oportet, quod *Pacii* calculus inique agit, qui non 6. veluti quartam mercedis sumit, sed quod est usque in 11. cum dimidio, proportionabiliter de mercede, & vindemia sumit, non tamen justè. Quare, & eo nomine, quo dodrantem in contributionem venire patitur, & eo, quo plus quarta de mercede tribuit, contra *Papinianum* calculum ponit. Tertio ab *Antonii* superiori calculo hoc solo distat, si effectum respicis, quod ille 12., iste 11. cum dimidio viro tribuat. Itaque viro pro quatuor mensibus tribuit fructus mensium septem cum tertio alterius mensis. Quod tribuit ultra rationem quatuor mensium, iisdem argumentis, quibus adversus *Antonium* usus sum, ostenditur iniquum. Quare non est requirenda geometrica proportio, ut pro ratione uberitatis, vel sterilitatis hæc tertia solum æquè augeatur, & diminuatur, id enim *Aciatus, Connanus, Aurelianensis*, ac fere omnes servant, sed justus primum calculus ad mensuram temporis, quo matrimonium stetit, & onerum a viro perlatorum, cum fructuum redditu constituendus est, in quo *Pacius* maxime labitur, nam ubi constitutus erit, facile

cile negotium est, ut pro annorum ubertate, vel sterilitate æquabiliter crescat, aut

minuatur. Sed hætenus in aliorum sententiis confutandis satis versatus esse videor.

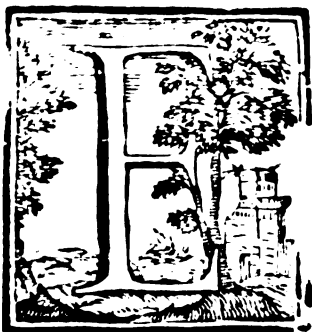
VERUS PAPINIANI SENSUS

Adducitur, & confirmatur.

Cap. III.

- 1 Duareni sententia, & calculus exponitur, & comprobatur, n. 3. & seq.
- 2 Geometricæ proportioni quomodo consentiant.
- 4 Expenditur §. non solum, inf. hac l.
- 5 Objectiones plures adversus Duarenum referuntur, & confutantur n. 6. 7. 8. 9.
- 10 Objicitur, quod sit contra verba hujus textus.

- 11 Jacobus Cujacius doctus verborum magis, quam rerum intrepres.
- 12 Jurisconsultos optimos, rei magis, quam verborum decet habere rationem.
- 13 Verba Papiniani ex Auctoris sententia explicata, & explanata numer. 14. 15. 16.

Go semper in ea sententia fui, ut solus *Duareni* calculus omnis ex parte iustissimus esset, quod quacunque tum vindemiæ, tum locationis facta æstimatione, tertiaque recte constituta, eam-

dem proportionem geometricam retineret. Is autem est ejusmodi. Quartam mercedis ex locatione sumit, nam & sumit *Papinianus* ibi vindemiæ fructus, & quarta portio mercedis; ex fructibus vindemiæ sumit duodecimam partem, quæ mixta, seu confusa cum quarta portione mercedis, tertiam a marito dimittendam æquissimam facit. Itaque si ponas 12. in vindemia, 12. in locatione, 3. accipit de locatione, 1. de vindemia, & ita tertiam retinet. Sed hætenus *Alciatus*, & *Corsarius* consentiunt, si ponas in vindemia 24., accipit de locatione 3. de vindemia 2. & 5. accipit tertiæ nomine; Si contra asseris in vindemia 12., in locatione 23. accipienda sunt 6. ex locatione 1. ex vindemia, & tertia constabit ex 7. Sic ergo quarta mercedis accedente duodecima fructuum, eademque proportione semper servata semper in tertiam vertitur, iuste auctam, nulloque casu diminuitam. Quæris geometricam proportionem? ut se habent tres menses locationis, & quarta mercedis ad tres matrimonii menses, ita se habet unus mensis vindemiæ ad ipsius vindemiæ

duodecimam partem, & matrimonii mensem. Incidit matrimonium in annum vindemiæ uno mense, in annum locationis tribus mensibus, ut ex locatione quarta, ita ex vindemia duodecima ferenda est. Nam de mense octobris vir onera matrimonii subiit, inspecta præsentis vindemiæ, non futura incerta locatione; ergo iustum est, ut ejus duodecimam ferat, sicut a die factæ locationis merces ejusdem pro matrimonii tempore viro tribuitur. Jam ergo duo servat; quæ præmissi, & quarta. n. vertit in tertiam augendo semper, & proportionem servat geometricam, quo duodecimam semper addit. Comprobatur ex eodem *Ulpiano* hujus capituli initio. Ait enim: *Fructus eos esse constat, qui deducta impensa supererunt. Quod Scævola & ad mulieris impensas refert. Nam si mulier pridie vindemiæ doti dedit, mox sublatis a marito vindemiis divertit, non putat ei undecim duntaxat mensium fructus restitui, sed & impensas, quæ, antequam portionis fructuum fiant, deducendæ sunt.* Itaque apud *Ulpianum* indubitatum est, si matrimonium mense octobris, & ita vindemiarum constiterit, mox lectis uvis divortium fiat, fructus duodecim mensium deductis impensis ita dividendos esse, ut undecim partes mulieri, duodecima viro tribuatur. At quod amplius constet matrimonium, non mutat vindemiarum rationem, sed ex locatione, futurisque fructibus pro rata temporis portionem accipit, ut ex vindemia recepit. Alioquin si hanc rationem mutari dicamus

- 3 dicamus, ad iniquum perducimur. Fac obingentem sterilitatem omnem mercedem, non modo partem conductori fuisse remittendam, juxta *l. si merces §. sed vis major, sup. locati*. Ut nihil de mercede percipere valeat, dices virum totius vindemiæ trientem ferre debere? *Ulpianus* duodecimam partem tribuit. Finge nihil in vindemia fuisse, unde tertiam accipiet vir? totam ex locatione. Contra *Papiniani* mentem qui solam quartam sumendam asserit.
- 4 Secundo accedat *ins. in §. non solum Ulpiani* ratio. Ait: *Quare enim si maritus prope partum oves doti acceperit, item proximas tonsura, post partum, & tonsas oves proxtius divortio facto nihil reddat? Nam & hic fructus toto tempore quod curantur, non quod percipiuntur, rationem accipere debemus*. Ait, nam & *hic*, quia, & *hic*, & in cæteris casibus eadem ratio accipitur, ut non perceptionis, sed curæ tempus computemus, id que ex eo *text. notat Isernia in cap. 1. §. his consequenter. vers. Quid ergo, & vers. At industriales*. Hic finitur lex & ab *Isernia* deducit *Fab. de Anna. cons. 43. n. 3.* Quæro nunc in ea, quæ nuplit calendis octobris vinea doti data, quanto temporis intervallo mulier curam adhibuit? Quanto vir ejus? Aperta res est mensibus undecim a muliere, uno mense a viro curatam vineam. Ergo ratio clara, ut solum duodecima viro debeatur, clarior in hoc, ut undecim partes mulieri ratione præteritæ curæ tribuantur omnimodo. Computationes aliorum, quæ secundum speciei mutationem, nunc viro, nunc mulieri plus tribuunt, quo minus pleræque mulieri tribuunt, quam curaverit, inique agunt contra *Ulpiani* legem, & rationem; item si minus viro tribuant, quam unius mensis cura exposcat in eadem labuntur iniquitatem. At noster, imo *Duareni* calculus, & matrimonii, & curæ rationem servat semper æquam, & eandem, merito æquissimus.
- Tertio annus matrimonii, ut patet in annos duos vindemiæ, & locationis incurrit. Fructuum, vel locationis ratio duplex. Altera, ut per se considerentur, secundum quam, & vindemia, quæ uno mense colligitur, ex cura duodecim mensium constat, & locatio, quæ matrimonii constantis tres menses attingit, suo finitur anno. Matrimonium, quod quatuor mensibus constitit, non mutat reddituum naturam, sed ei cedit, ut suo quique ferantur anno, exigit prout feruntur, nec aliter facere potest, sed exigit pro tempore, quo constitit. Constitit quatuor men-

sibus; Exigat necesse est servata reddituum natura. Vinca vindemiam attulit, non ratione subsequentis temporis, quo matrimonium duravit, sed præcedentis, quo curata fuit. Tribuit fructus sub ea, qua produxit ratione produxit ratione curæ præcedentis, merito tribuit pro uno mense, & ita duodecimam. Jam actæ vindemiæ ratio non ultra progreditur, quod succedit tempus, vel ad locationem pertinet, vel ad curam futuræ vindemiæ. Præterita si loqui posset, dicturam video. Vir accipe duodecimam, uxor partes undecim, nihil mihi vobiscum, cætera ad sequentem annum, hic finis vindemiæ, & anni. Cogor rem palam facere, quoniam veram, doctamque *Duareni* explicationem, quam solus probat *Ant. Guiber de Dotibus cap. 6. n. 20.* video, neque doctis, neque indoctis ut æquam persuaderi potuisse. Hunc vero laborem suscepi, ut doctis quietem, indoctis lumen afferam. Et *Franciscus Connanus, Eguinarius Baro, Jacobus Cujacius & Julius Pacius* eam damnant, improbant, variisque argumentis oppugnant, quæ *Pacius* simul cogit.

- 5 Objiciunt primo, quod hæc divisio faciat duos annos, contra morem Jureconsultorum, qui unius, non plurium annorum fructus dividunt *l. de divisione sup. eod.* *Ulpianus* ibi *De divisione anni ejus, quo divortium factum est, quaritur ex die contracti matrimonii, an die traditi marito fundi, maritus sibi computet tempus*. Addit *Pacius* id præsertim hoc casu servandum, quia matrimonium non pluribus annis, sed quatuor mensibus constitit. Levis objectio, nec viro docto digna. Tertia portio, quæ viro dimittitur quatuor mensibus respondet, velut tertiæ ejus anni parti, quo matrimonium constitit. Duo anni considerantur ex accidenti, quia tempus matrimonii in duos annos incurrit, vindemiæ & locationis, & fructus ut percepti, vel percipiendi suo quique anno considerantur, ut vero confusi in tertiam, anno matrimonii cedunt.

- 6 Secundo objicit *Pacius* tertio loco, quod *Papinianus* tribuit viro trientem, *Duarenius* duodecimam vindemiæ, & locationis quadrantem, quibus junctis ille ait nihilo magis efficiet trientem. Gratis dictum, & ad eum fatis. Pro studiosis amplius, contendimus tertiam hanc constare proportionem geometricam, & hoc nomine tertiam esse, quia non debet esse tertia vindemiæ, non locationis, non utriusque, in quo labitur *Pacius*, sed tertia rationem servans temporis matrimonii, & curæ

curz in fructibus percipiendis adhibitæ d. §. non solum inf.

7 Tertio quod *Pacius* quarto loco prosequitur, expositione ejusdem qui 12. in vindemia 24. in locatione ponit, objicitur, quod corrumpitur analogia. Quia si Matrimonium quatuor mensibus constitit, ex *Duareno* 7. viro tribuuntur, sumptis nempe 6. ut mercedis quarta, & unum, ut vindemiæ duodecima, ergo si matrimonium constitit mensibus octo, 14. viro tribuenda forent, servata geometrica proportione a quatuor mensibus ad octo. Et tamen ex *Duareno* 14. ex mercede locationis pro septem mensibus sumenda sunt, nam si pro tribus 6. sumuntur, pro septem mensibus 14. sumere necesse est, & unum pro duodecima vindemiæ erunt ergo 15. non 14. et ita corrumpitur analogia. Ad dit si anno integro matrimonium constiterit pro undecim mensibus, 22. de locatione sumet, unum de vindemia, & portio erit 23. At si quatuor mensium portio sunt septem mensium octo deberent esse 14. mensium duodecim deberent esse 21. Et id proportio geometrica exigere videtur. Cæterum hæc argumentatio non aliud exhibet, quam deceptionem in geometrica proportione, quæ semper sibi respondet, & analogiam servat. Si rectè proportio constituitur, maximè *Duareni* sententia confirmatur. Modus est. Primi quatuor Menses constant ex uno vindemiæ, & tribus locationis, 7. viro tribuunt. Pone octo esse menses, sed quomodo? eadem ratione servata, videlicet uti tres locationi, addis ita unum vindemiæ, 14. viro tribuent, quia proportio rectè initur hoc modo. Eadem est proportio quatuor mensium, cum hac qualitate, ut unus ex vindemia sit, tres ex locatione, quæ est mensium octo, si duo menses ex vindemia sint, ex locatione sex. Sic vides tres locationis menses in proportione respondere mensibus sex locationis ejusdem, & unum vindemiæ mensem, mensibus vindemiæ duobus. Ille addit numerum mensium, & putat in eo solo proportionem consistere, quod sint quatuor, & octo. At intelligere debuit cujus qualitatis 4. sunt, ejusdem & octo fore constituendos, servata ratione numeri, & qualitatis. Si ponamus undecim menses de locatione, exigunt servata proportione tres menses cum duabus tertiiis alterius mensis de vindemia; & in hac positione sumentur de locatione 22., de vindemia 3. cum dimidio, & erit justissima proportio, & *Duareni* calculo per omnia respondens. Nam cum annus matrimonii in duos

nempe vindemiæ, & locationis annos incurrit, & vindemia a locatione differat in redditu, non potest idem reddere unus mensis de vindemia, quod unus de locatione. Quare necesse est, menses non simpliciter numero, sed cum qualitate eorum in analogiam venire.

8 Quarto objicitur, quod ille quinto, ut si ponas 24. esse in vindemia, & non factam locationem, si quatuor mensibus Matrimonium constitit, 8. viro debentur velut tertia 24., & si ponis locationem factam pro 12. sola 5. habet ex *Duareni* calculo, nempe 3. velut quartam mercedis, 2. velut vindemiæ duodecimam. Ergo, ait ille, divisio prava, & iniqua. Ego vero dico iniquum assumptum, quod non facta locatione, vir octo habiturus sit. Affero enim de vindemia solam duodecimam partem semper habiturum, sive facta, sive non facta locatione. Cæterum pro tribus mensibus portio, vel ex futura vindemia, vel ex locatione accipienda est, hi enim ad præteritam vindemiam nullo modo pertinent. Et quia cura a viro adhibita futuram vindemiam respicit, ita portio ex ea sumenda est ex ratione dicti §. non solum. Is verò sine lege, & sine ratione non facta locatione, tertiam ex præterita vindemia totam determinat, cum utriusque anni ratio sit habenda. Cujus argumentum, si vim haberet aliquam, concluderet etiam, ubi ob nimiam sterilitatem nihil in vindemia fuisset, nec facta locatio esset virum nihil habiturum, non de præterita, quia nihil de facto in ea fuit, non de futura, quoniam de jure ad mulierem pertineat. Hæc iniquitas manifesta est, & plane inexcusabilis. Quod & *Martuccio* objiciendum est, qui hoc ipso *Pacii* argumento sine ulla confirmatione adversus *Duarenum* utitur.

9 Quintò hic præter *Pacium* obiicit *Martuccius* absurdum, quod sequitur a cæteris non animadversum. Si enim ponas 12. in vindemia, in locatione 24. cum integer duorum annorum redditus 36. facit, eveniet si constituamus matrimonium duodecim mensibus constitisse, uno vindemiæ, undecim locationis, ut vir ferat 23. nempe 22. quasi undecim mensium portionem, unum, ut vindemiæ duodecimam. Iniquum est, ut duorum annorum fructus ita dividantur, ut pro uno anno mulieri 13. tantum tribuantur 23. viro solutis. Contendit hic unumquemque maximam iniquitatem agnoscere, postquam maritus cum alterius jactura locupletatur. Sed

neque iis, quos amo, æquo animo parcere possum. Cogitet secum, si mulier supisset lectis avis, quæ 12. æstimantur, & Kal. Novembris tradito fundo, post duodecim menses, futuris nempe Kalen. Novembris, lectis similiter uvis, quæ 24. æstimantur, vel fundo ad annum pro 24. locato, divertisset, dubitat ne, hoc casu, an aliter diffiniri res possit, quam ut mulier 12. vir 24. integra habeant? Quid rogo hic iniquitatis agnoscit? In quo vir locupletatur cum aliena jactura, qui integro anno onera subivit, & fructus ejusdem anni integros, non amplius, accepit; At dicet, hic anni sunt separati, & ex accidenti matrimonium hic in unum, ibi in utrumque annum incurrit. Accidit, ut ex duodecim mensibus, undecim in annum locationis incurrant, qui fuit in reddito uberior. Cur non etiam dicat conductorem iniquum, qui plus tribuit, non modo virum, qui plus accipit? Fingit ubertatem in vindemia, in locatione sterilitatem, ea 12. quæ in opposito casu capiebat mulier, vir capit. Hoc illi argumentum æquæ proportionis esse debuit, non iniquæ.

Placuit hætenus objecta tollere, quæ rem ipsam attingunt, (cum *Eguinario Barone*, velut æqualitatis geometricæ ignaro, nihil mihi agendum cenleo), ut si argumentis, & rationibus hæc sententia subjiciatur constet esse firmissimam, & nihil objici, quod eam in aliquo injustam esse convincat. Cum autem ejus justitia pateat, nullum mihi superest negotium, quam ut verbis *Papiniani* accommodatam esse demonstrarem, dico verbis, non menti, quod *Papinianum* certo sciam nihil aliud mente concepisse, quam quod æquius, & justius esset. Objicitur itaque, quod ultimo loco expendendum constitui, quod hæc sententia sit contra manifesta *Papiniani* verba. Hoc nomine, & his verbis eam *Jacobus Cujacius* damnat, verborum in jure nostro potius, quam ipsius artis accuratus, & doctus interpret, utque in eo excellat mansere, ita plane, ubi argumentis, non verbis opus est, vereor ne ad mediocritatem accedat. Hanc objectionem *Julius Pacius* validius acuit secundo argumento, quia *Papinianus* confundit vindemias cum parte mercedis, *Duarenus* separat, ex vindemiæ fructibus solam duodecimam sumens. *Papinianus* ait confundi fructus, non partem duodecimam vindemiarum, ille solam duodecimam. His etiam amicus noster inhæret, & quoniam *Duarenus* duritiam verborum reformidans, notat *Papiniani* verba illa: *Ut ex ea pecunia tertia portio vi-*

ro relinquatur, quia non dixerit ejus pecuniæ, nec voluerit esse tertiam totius pecuniæ, *Pacius* occurrit, quod iis verbis non docet quid confundatur, sed quis sit finis confusionis. Summa omnium est, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquenda sit, reliquum mulieri dimittendum. Sed quanquam hæc interpretatio *Duareni* cæteris durior esset verbis inspectis, an ob id derelinquenda est, ut aliquam sequamur, quæ re ipsa sit iniqua? **12** Optimos, eruditorumque Jurisconsultos, mentis, & rei magis, quam verborum non dubito semper habuisse rationem, qui in contrarium agunt, calumniari jus civile, & verba captare videntur, contra *Pauli* præceptum in *l. pen. sup. ad exhibend.* Et ubi intellectus, qui verbis inest, menti repugnat, derelinquendus est, ut menti serviamus. Audi *Modestinum* in *l. scire §. aliud inf. de excus. tut.* in pulchra specie quid respondeat. Ait: *Sed & si maxime verba legis hunc habeant intellectum, mens legislatoris aliud vult, & autoritate Cervidii, Scævola, Pauli, & Ulpiani* verbis propter mentem recedendum diffinit. Justa est *Duareni* conditio, utpote æqualitatem servans, omnis alia injusta, inæqualis, an verba ad rei justitiam flectenda sunt, vel justitia verbis cedere cogenda erit? Dicet aliquis hæc non tollunt argumentum, quod anxie querimus. Respondeo duritiam non tollunt, sed argumentum omnino dissolvunt, quia probant verbis inniti non oportere, sed menti. Verum cum tironibus planius agam, & plana omnia reddam.

13 Primum iis, qui vulgatam lectionem sequuntur, & *Pandectis Florentinis* carent, animadvertendum est, quod *Duarenus, Cujacius, Pacius,* & cæteri concedunt, hoc capite non legis initium ex *Papiniano* contineri, sed §. *Ulpiani*, cum *l. Fructus*, coherentem, in quod *Papiniani* sententiam refert, pro comperito habens, quod præmiserat, si mulier Kal. Octobris nubat, tradita vinea, Kal. Novembris divertat, virum jure divisionis duodecimam habiturum, non ultra. Subjicit sententiam *Papiniani*, veluti consonam remissis **14** non veluti dissentientem. Secundo dum *Papinianus* ab *Ulpiano* relatus ait: *Divortio facto fructus dividi non ex die locationis, sed habita ratione præcedentis temporis, quod mulier in matrimonio fuit;* adversus eos dixisse videtur, qui vindemiam totam viro tribuebant, quod erat iniquum, quia pro quatuor mensibus fructus quindecim mensium haberet. Quod is alio adducto absurdo confirmat dicens: *Alio-*

Alioquin si collectis vindemijs, altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit. Sic itaque non modo locationem vult in divisionem venire, sed etiam vindemiæ fructus, at quam partem locationis viro tribuit? Quartam. Clare id: Clare etiam quod respectu fructuum habenda est ratio præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. At tempus præcedens locationem, quo mulier nupta fuit, est unus mensis. Igitur, ut ex tribus mensibus locationis sumo quartam, nonne eadem ratio facit, ut ex uno mense sumam duodecimam. Certè. Sed dicunt, non hoc dicit *Papinianus*. Videamus. Ille ait: *Itaque si in fine Januarii divortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemia fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt.* Ego, an hæc sint *Papiniani*, vel *Ulpiani* verba, maximè dubito, sed cujusvis sint (suavius *Ulpianus* diceret, & etiam clarius) dico sensum hunc esse, quod quarta portio mercedis instantis anni confundatur, tantum intelligo matrimonii, quod instat pro divisione, illi omnes, & forte *Duarenus*, intelligunt annum locationis, & male. Confundantur vindemiæ fructus, quinam? omnes. Ita *Cujacius*, & alii. Ego contra ejusdem instantis anni, quo matrimonium stetit. At quis non videt fructus vindemiæ instantis anni, quo matrimonium stetit, esse duodecimam? Non annus vindemiæ non locationis instat, quid in fructibus definiendum sit, suggerens, sed annus matrimonii. Ergo non fructus vindemiæ omnes, sed fructus vindemiæ instantis anni confundi oportere affirmo, quot verò sint, dixit *Ulpianus* legis initio, repetendum non erat, videlicet duodecima, dum in ea specie uxori undecim partes dimisit. Sic itaque illi instantem annum referunt ad quartam portionem solam, ego, cum sit annus matrimonii, etiam ad vindemiæ fructus. Pro toto tempore? Minimè, quia neque essent fructus instantis anni, & ratio haberetur diversa a *Papiniani* præscripto, qui solum præcedentis temporis haberi voluit, quo mulier in matrimonio fuit, non ultra. Qui ultra rationem habent, ii, veluti *Cujacius*, contra manifesta *Papiniani* verba hoc faciunt. Sed munitur hæc expositio *Justiniani* verbis in l. un. §. 15. *Sed & novissimi C. de rei uxor. act.* Ille ibi: *Sed & novissimi anni, in quo matrimonium solvitur, fructus pro rata temporis portione utrique parti debere assignari, commune utriusque actionis est.* Certè novissimi anni, mentio de anno, quo matrimonio solvitur,

non de anno fructuum accipi debet, ut rata temporis portio ex eodem anno sumitur, videlicet inspecto non anno fructuum colligendorum; sed eo, qui dicitur novissimus matrimonii, id est ob divortium factum postremus. Hic *Papiniano* etiam dicitur annus instans. Quoniam ad futuros annos hæc divisio pertinere non possit. Superest ut inferiora verba plana faciamus; exitus enim, & finis confusionis est. In hoc cum *Pacio* contra *Duarenum* sentio. *Ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur.* Quod expendit *Duarenus* dictum esse ex ea pecunia, non ejus pecuniæ leve est æquè, ac falsum. Quid si dixerit testator, *ex pecunia mea tertiam tibi relinquo, vel pecunia mea, differentiam esse putat?* Aut *ex tercentis, quæ penes Titium habeo, tertiam tibi relinquo, vel tercentorum?* Nemo dicet totam pecuniam, aut tota tercenta esse relicta, sed tertiam illius pecuniæ partem, quod probat *text. insignis in l. defuncta §. Sempronio sup. de usus.* Sic itaque in explanandis *Papiniani* verbis aliquantum defecisse videtur, ut *Sciatus*, eo iudice, in re defecit. Ego aliter. Verba illa, *ex ea pecunia non ad portionem mercedis, & fructuum consultam refero, sed ad fructus, & locationem integram Papinianus docet.* Sunt dividendi fructus inter virum & uxorem. Quarta mercedis est portio totius mercedis, & ita a totius mercedis locatione desumpta. Computum id est, duodecima fructuum unde sumetur? ab integris vindemiæ fructibus. Dux sunt temporum rationes, ex *Papiniano*, altera a die locationis, usque ad diem facti divortii, sed non solam inspiciendam diffinit, ne contingat fructus integros vindemiæ virum retinere, si solius locationis divisio fiat, altera ergo est, quæ habet rationem temporis a die locationis præcedentis retrorsum usque ad diem, quo mulier in matrimonio fuit, & sic usque ad matrimonii initium; Ut fit divisio mercedis ex locatione, ita debet fieri divisio fructuum ex vindemia; Divisio ex locatione, pro modo temporis, quo mulier in matrimonio fuit, a die locationis, usque in diem divortii, & ita usque in matrimonii finem, divisio fructuum a die locationis exclusivè, usque ad initium matrimonii. Tertia portio, quæ viro relinquatur ex ea pecunia desumitur, videlicet, ex mercede, & fructibus, quia fructuum, & mercedis divisio fit. Et pecuniæ nomen utrumque significat, l. pecunia verbum, infra de verbor. significat. Quod *Jason* in his verbis, ad aliud tamen adnotasse videtur, idcirco eo *Papinianus*

nus appositè usus est, ut uno verbo fructus vindemiæ, & mercedem locationis comprehenderet. Sed perturbantur omnes, quòd reliquum pecuniæ duas tertias esse contendunt, hoc tamen sine ulla necessitate, & ratione, quia viro ex pecunia duorum annorum tertia unius anni relinquenda est. Et hoc argumento dixit *ex ea pecunia*, non ejus pecuniæ. Non est pecunia eadem cum tertia, ut *Duarenus* fortè censuit, nec tertia est tertia pecuniæ. Nam hæc tertia non habet relationem ad pecuniam, quasi suum totum non ultra contineat, sed tertiæ anni parti respondet, qua vir onera matrimonii pertulit. Si tertia fructuum est pro ejus anni tertia, aliæ duæ tertiæ similes pro duabus ejusdem anni tertiis constituendæ sunt in numero mensium, & qualitate conformes, ut, si ponamus nupsisse Kal. Septembris, divertisse Kal. Maii, & ita in fine aprilis, hic matrimonium constat mensibus octo, duobus ex vindemia, sex ex locatione; si ponamus Kal. Augusti nupsisse, & in finem Julii sequentis divertisse, integro ejusdem rationis anno matrimonium stetit, videlicet tribus mensibus de vindemia, novem de locatione. Et, si ponamus in vindemia 12. in locatione 24., vir 7. in priori specie pro quatuor mensibus, 14. in secunda pro mensibus octo, 21. in posteriori pro duodecim mensibus habebit, semper ejusdem proportionis æqualitate servata. Tanti enim viro esse debet tertia fructuum pro quatuor mensibus, quanti duæ tertiæ pro mensibus octo, ejusdem tamen rationis, & qualitatis, idem & pro mensibus duodecim, alioquin cum *Pacio* frustra queris analogiam si menses dissimiles adjicis. Quare tertia portio fructuum relata ad tertiam anni partem relinquitur ex ea pecunia, non relata ad totam pecuniam, quod hæc duorum annorum sit, non unius anni. Et ut tertia determinatur ab anno matrimonii, non a tota pecunia, ita, & duæ tertiæ ab anno matrimonii, multiplicato mensium numero, & qualitatibus statuendæ sunt. In oppositis cum legat testator tertiam ex mille, tertia determinatur ex mille, velut suo toto. Hic annus matrimonii integer pro toto est, quatuor menses pro ejusdem anni tertia, cui tertia constata respondet. Sed instas adhuc, cur in ea pecunia ponis integram mercedem? ratio est obvia, & superius expressa, quia quarta mercedis, quæ confunditur, desumitur per divisionem ab integra. Non ergo verba illa *ex ea pecunia*, pecuniam consulari exhibent, sed pecuniam totam, unde, & quarta mercedis, & duodecima fructuum

ad finem tertiæ per confusionem conficiendæ per divisionem deducitur. Sic mihi omnia plana reddi posse visa sunt. Si prolixius, quàm deceret, quæ eruditus abundare videntur, æquo animo cogitent erudiendis fuisse necessaria.

Quæstiones emergentes, ex calculo posito, & comprobato diffiniuntur.

Cap. IV.

- 1 *Quid si uxor maturius, aut tardius uno mense legatur, cui nociturum hoc sit, viro, an uxori, n. 3.*
- 2 *Cursus naturalis, non accidentalis spectandus,*
- 4 *Glos. in §. item si messes, declaratur, & restringitur.*
- 5 *Si de initio matrimonii non constet, quid juris.*
- 6 *Angehî, Imolæ, Soccini ea de re sententiæ rejectæ, n. 7. & 8. & 9.*
- 10 *Nova Aushoris, ut annus fructuum spectetur, & ibi de ratione.*
- 11 *An fundo non locato, sententiæ Papiniani obtineat, communis error in negando detestus.*
- 12 *Quid in agris irriguis, qui singulis sex mensibus fructum ferunt, vel in sylvis caduis, quæ ad quinquennium ferunt.*

Superiori retenta computatione exitus quæstionum hic tractatarum facilius futurus est.

- 1 *Queritur primo si calendis octobris mulier nupserit, & in fine septembris anno sequenti lectis jam uvis, quia præmatura vindemia fuerit, a viro diverterit, an vir utramque vindemiam integram retinebit, vel aliquid uxori dimittet. *Jacobus de Arc. Albericus, Castrensis, Alexander* ad favorem mariti sentiunt, & *Jason* inclinatur, licet iniquitatem præmoneat, quia vir, qui uno duntaxat anno onera sustinuit, duorum annorum fructus consequatur, quo nomine ab *Alciato* reprehenditur, *lib. 3. Parad. c. 1. in fin.* & recedunt a superiori sententiâ etiam *moderni Perusini*, ut *Saccinus* retulit. Iniquitas patens est, tum contra *Papiniani* verba, & mentem. Retento igitur justo calculo vir de prima vindemia duodecimam retinet, non amplius: de secunda, quæ undecim mensibus matura, lectaque proponitur, scribunt *Perusini* cursum*

- sum naturalem annorum, non accidentalem in fructuum divisione servandum, arg. l. qui habet, inf. de tutel. l. si quis posthumos, inf. de lib. & postb. l. fistulas §. Frumenta, cum glos. in ver. si immoderata sup. de contraben. empr., quo inspecto vir de secunda vindemia undecim partes, mulier duodecimam habitura erit. Si annum ex accidenti computemus, erit integra viri, ut integra foret, si per futurum mensem octobris durasset matrimonium, & lectis uvis divertisset, nam sterisset matrimonium tredecim mensibus, pro primo mense duodecimam, pro duodecim sequentibus integram vindemiam vir habiturus esset. Juvat priorem sententiam §. ob donationes, inf. hac l. ibi: Si bis in anno fructus capiantur ad redditum, & consuetum respicitur, non ad accidentalem. Et ego hanc justiore puto, ne vir ferat fructus duodecim mensium maturos in undecim, & ne contingat dari mensem sine redditu, & cum ex bona fide contractus dotis interpretationem recipiat, l. un. §. sed, ut plenius, C. de rei uxor. act. quod est beneficium naturæ in præmatura vindemia, utriusque debet esse commune, non in unius damnum, & lucrum alterius comparatum existimari, ne eam ab altero contingat accusari contra l. Maximum vitium C. de lib. præ.
- 3 Queritur secundo, quid si diverterit calendaris novembris, nondum facta vindemia, quod tardius uvæ maturæ eo anno fuerunt? Communis error ad id perducit, ut Jacobus de Are. & Albericus asserant virum de secunda vindemia nihil habiturum, & hanc sterilitatem Socinus n. 5. cum prioris quæstionis ubertate compensari posse considerat. Repugnant Castrensis & Alexander expendent Glossam in §. item si messes in ver. Sequantur. Sed quid ulterius moror? Æquitas patitur, ut hic vir de priori vindemia duodecimam ferat, quod jam constat esse perpetuum, & sequentis computationis justitiam suppeditare, posteriorem verò vindemiam integram habet quasi suo naturali tempore facta representetur. Convenit pro tredecim mensibus ferre fructus. Pro primo duodecimam damus, pro duodecim integros unius anni fructus, in decimo tamen, & tertio mense collectos. Nulla mulieri fit injuria, cui prioris vindemiæ undecim partes dimittantur, & quamvis in primo divortii mense nihil habeat vindemiæ tardius maturæ, futuro octobris mense integram vindemiam pro duodecim mensibus consequetur omnimodo. Itaque celeritas naturæ, vel mora ad

regulam ejusdem naturæ reducuntur.

- 4 Queritur tertio cum glosse in d. §. Item si messes, mentio facta sit, an ejus placitum probari oporteat? Ponit mulierem locasse fundum præcepta pensione, postea nupsisse, finitur anno matrimonium, non habet vir quid a conductore exigat, quia ante nuptias primi anni mercedem mulieri solvisset. An omni fructu carebit, & gratis eo anno onera matrimonii pertulisse dicetur? Hugolinus, Azzo, Accursius, dicunt eum accepturum de mercede sequentis anni, quod sibi pro prima debetur, consentiunt Bartolus, Castrensis, Aret. Alexander, Socinus, qui hanc sententiam communem dicit, Jason n. 47. Quo capite sentiunt virum eludendum, & spe fructuum frustrandum non esse, justè admodum, uno casu excepto, si mulier nubens nunciaverit viro locationem, & perceptam jam pensionem, & vir certior factus nullam cautionem super hoc interposuisset, quidquid, tum hi, tum Baldus velint, ut potuit sine dote ducere l. ult. C. de dot. prom. & dote tardius soluta, nec videtur damnum sentire, cum sua culpa sentiat. Facit l. pen. sup. de pact. dot. ubi valet pactum, ut extremi anni fructus nondum percepti in solidum ad mulierem pertineant, ita & de primo anno pacisci licuit. Si quis dicat non adesse pactum, dico tacitè id actum videti, & perinde valere l. 2. sup. de Pact. l. 2. de in diem add. L. cum quid si cer. per. Quo verò capite sentiunt de secundi anni mercede fructus sumendos, etiam animadversione dignum cenfeo. Nam Baldus hinc in fine mulierem de mercede præmaturè accepta, quod virò debetur, fundere oportere ait. Aretinus proponit hoc recipiendum, si mulierem in fraudem matrimonii contrahendi id fecisse constet, & quamvis fraus non præsumatur, sed probanda sit l. dolum C. de dol. eo ipso probari videtur, quo viro locationem & præceptam solutionem minime denunciat, quia, ut hic Imola numero sexto prudenter occurrit, nemo divinari cogitur l. si putator sup. ad Legem Aquiliam, & tunc ne commodum fraudis sentiat, continuò, quod viro debetur, de suo refundere debet. At si ponamus utrinque bonam fidem adesse, & locationem muliere ignorante ab ejus procuratore factam, hinc ego, cum vir tractet de damno, puto meliorem adhuc fovere causam, l. juris ignorantia sup. de jur. & fact. ignor. l. Proculus inf. de damn. infe. cum similibus, & nullam video causam, quare Baldi sententia non admittatur, & maximo cum viri incommodo, qui in alenda uxore de suo erogavit, sequen-

sequentis anni merces expectanda sit, nisi forte obvia sit, & solutioni parata, quia initio anni cuiuslibet præmature solveretur, quo casu communis sententia sine ullius injuria recipi poterit. Quæ Soccinus deducit ex c. si propter de rescript. in 6. ad hujus negotii justitiam minime pertinent, in qua vir ex causa onerosa fructus postulat, & præ ratione onerum, & matrimonio tempore consequi debet, ut Papinianus est author.

- 5 Quartò quæro, quid si non constet de initio matrimonii, documentis amissis, vel absconditis, testibus mortuis, cum hac de re, vel discordes, vel immemores oblivione, vel malitia conjuges esse proponamus. Dubitant nostri vehementer. Angelus, cui Rom. adhaeret, inf. in §. quod in anno n. 2. constituit initium a nativitate, vel conceptione servatoris, & ita hoc ad commune revocat. Imola, Arezinus, & Alexander, quod agens teneatur probare. Alii in ambiguo pro dotibus idest pro muliere judicandum, quod tentat Soccinus, vel si displiceat, quod fructus dividantur per medium. Prior sententia ex eo rejici debet, quòd ab una anni ratione ad aliam divertat. Dividendi ratio tota sumitur a fructuum perceptione, & onerum perlatione, hæc vero non ita. Sed habet inconveniens, quia si in ipso anni initio ponamus divortium fieri, & ita Kal. primis Januarii, vir, qui omnes impensas in serendo fecit, nihil fructuum est habiturus. Respondes idem planè futurum, si iisdem Kalen. anno præterito fuisset contractum matrimonium, fateor, sed quod in casu certo æquum est, in casu dubio est iniquum, ut clarius infra patebit; est itaque casus diffiniendus, ut dubius. Sequens Imola, & aliorum sententia etiam recipi non potest, nam & si agens teneatur probare l. matrem, ubi Baldus, & Castrensis c. de probat. l. eum actum sup. de neg. gest. ubi de eo agitur, qui nititur tempore, est tamen iniquum, ut adversus virum mulier hoc jure utatur, qui divortio facto possidebat, & statim ad restitutionem compellitur accepta cautione pro fructibus inf. §. interdum, videretur enim ei possessio auferri, ut defectu probationum succumbat, cui per retentionem potius fuerat consulendum, arg. l. si area 5. de cond. indeb. verum ergo commodum possessionis potius esse representandum. Secundò si fructibus omnibus pendentibus divortium fiat, nihil viro dabimus, quod videtur absurdum, ut si forte Kalen. Junii mulier divertat, omnes fructus sit habitura. Tertia Soccini sententia, quod in dubio pro muliere respondendum sit mihi persuaderi nequit. Primum quia decet utrinque esse privilegium l. un. §. 1. & seq.

C. de rei uxor. act. Secundò si quis sit excessus privilegii ferendus, viro magis favendum, nam pro oneribus matrimonii perlatis causam agit, in quibus finis dotis versatur, qui excellentior est omni re, & doti favemus propter matrimonium, & ejus onera, multò magis matrimonio, & oneribus ipsis favendum fore constat, l. 4. sup. de pact. dot. l. dotis fructus l. si is qui, sup. de ju. dot. Aut ergo mulier non utetur privilegio adversus virum, quia pari privilegio polleat l. affiduis C. qui pot. impign. aut succumbet, quia illud jure potius existimetur. Tum tertio hæc sententia non dicit, quomodo fructus dividendi sint. Dicamus in hac divisione magis mulieri favendum; si dicimus in toto, hoc est negare divisionem contra Papiniani mentem, si quærimus in quanto non id præscribit.

- 9 Quarta sententia quod fiat semper divisio per medium, arg. l. sed si lege, §. adea sup. de petis. hered. l. Titius inf. ad Trebell. confirmari potest ex iis, quæ latè scripta in l. non puto de jur. Fisci par. 3. c. 1. n. 14. & seq. ubi id ratione incertitudinis ad mitti posse demonstravi. Sed in hac specie admittenda non est. Nam si proponas Kalen. Januarii factum divortium, cur æqualem fructum partem viro dimittimus, si mulieri longe majorem in curandis fructibus laborem obeundum esse videmus? Vel si Kalen. Junii divertat, cur æqualem mulieri dabimus, si longiori intervallo curam hanc virum præstitisse cognoscimus? Nova igitur mihi, & ut opinor æquissima sententia suggeritur, ut anni finem, & initium petamus a fructibus. Quare si messis, & vindemia in fundo sint Kalendis novembris initium pono, unde, & finis patet. A priori, & posteriori ratio summi potest hoc modo. A priori ex l. de quibus sup. de legibus. Ait Julianus de quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus, & consuetudine inductum est, & si qua in re hoc defecerit, tunc quod proximum, & consequens ei est. At in hac divisione post onera matrimonii proximum est spectari, quanto tempore curantur hi fructus §. Nam solum ver. nam & hic inf. eod. quinimo matrimonium flectitur ad annum fructuum §. ob donationes inf. eod. ut inf. in sexta questione noto. Incerti de matrimonio sumus, sequamur rationem curæ, quæ ei proxima ab Ulpiano existimatur. A posteriori, quia cum in ambiguo versemur, pro modo curæ & laboris dividentes effcimus, ut pro rata temporis eum comoda sequantur, quem sequuntur incommoda, vulg. l. secundum naturam de regu. jur. Exitus

Exitus æquitate ostendit. Fac divertere mulierem in fine Januarii, vir quartam partem, reliquas mulier habebit, nimirum pro tribus mensibus vir, pro novem mulier in iis gignendis curam adhibent, tum, & quo tempore viro fructus damus, non solum curasse fructus, sed onera matrimonii eum sustinuisse certi sumus. Si divertat mulier Kal. novembris nihil in divisionem veniet, fructus anni præteriti vir habebit omnes, quia curavit toto tempore simulque onera matrimonii pertulit, mulier sequentis anni fructus integros habebit, nam & toto tempore curabit. Hæc in re dubia, & iustius, & æquius dici videntur. *Papinianus* annum locationis, annum vindemiz, annum matrimonii considerat, annus a Nativitate currens nihil ad eum. Planum ergo est, ubi non constat de matrimonii anno ab anno fructuum, vel locationis rationem esse sumendam, sed locationem ex anno fructuum semper æstimandam, ut infra in §. *ex contrario*. Hæc planè sententia est ad mentem *Andree in cap. 1. §. bis consequenter in fin. hic si lex* Cujus distinctio inter messem, & vindemiam respectu initii probanda est, cum fundus alterum fructuum affert, non utrumque, tunc enim omnium fructuum perceptio ad initium constituendum spectanda est, quia, non ut duo fundi, sed ut unus datus in dotem fuerit. Quare si locasset Kalen. Martii, non eo minus a Kalen. novembris anni initium constituendum est.

11 Quinto quæro in hac *Papiniani* specie si fundus non fuisset lectis uvis locatus, & in fine Januarii divortium factum esset, quomodo divisio faciendâ? *Bartolus n. 8.* virum de fructibus sequentis anni nihil habiturum censeat, sed solam tertiam ex præterita vindemia, *Accursii* intellectum sequens. Amplius, quod si locatio esset facta non ad pecuniam, sed ad quantitatem fructuum, puta pro amphoris vini centum solvendis de futura vindemia, quod nihil veniret in contributionem, quoniam obligatio esset conditionalis l. 1. *infr. de cond. & demonstr.* & aliqui sequuntur. Sed quibus argumentis constat *Accursii* intellectum esse falsum, iis constat, quæ ab illo deducuntur ut vera similiter falsa esse debere. Tum not. *Angelus n. 2.* esse contra §. *item si messes infr.* Tum tertio, ut *Corasius*, & alii animadvertunt, melioris conditionis vir esset locando fundum, quàm si propria vigilantia custodiret. Quare constituendum est eodem modo virum habiturum duodecimam partem vindemiz præteritæ, & quartam futuræ, & ita utramque integram venire in

contributionem, non in confusionem, & verba illa, *ex ea pecunia* ad utramque integram referri, quia & duodecima unius, & quarta alterius deducuntur per divisionem a suo toto. Obligatio conditionalis nihil ad rem, nisi quatenus de fructibus esset in fundo nascituris, & ob sterilitatem non nascerentur. Sed ubi suo tempore nati sunt, & percepti contribuuntur, & dividuntur, & interim cavetur vel ad formam §. *interdum infr. hac lege*, vel ad formam l. *si filio*, §. *si vir. in quinquennium infr. cod.* ita ut semper pro rata temporis divisio fiat, quæ non fieret, si *Bartoli* absurda iusta esse concederemus. Quare vel ex hoc uno *Duareni* calculus mirificè confirmatur, quod ab aliorum caveat absurdis, nunquam ad illa deducatur.

12 Sexto quæro quid si fundus bis in anno fructum ferat, ut accidit in agris irriguis, qui singulis semestribus ferunt, vel tardius, quam in anno, puta in quinquennio, ut in *Silvis caduis*? Regula ponitur *infr. in §. ob donationes*, ut tempus, quo fructum affert, pro anno computemus, veluti sex menses in priori specie, sexaginta in posteriori pro anno computabimus, & si matrimonium quatuor mensibus steterit in priori specie, quatuor ex sex partibus, in posteriori decimanquintam partem ferat, quod ejus §. *immemor docet Joseph Lud. decis. Perus. 79. n. 19.* At si proponas fundum plenum fructibus datum, matrimonium quatuor mensibus stetit, & primo mense fructus perceptos, priorum sex mensium sextam partem, posteriorum dimidiam vir habiturus est ex *Papiniani* sententia, ac ita matrimonium stetit ad annum fructuum pro iusta ratione inveniunda.

Explicatur §. ex contrario, & ejus occasione plura Jureconsultorum responsa de divisione fructuum declarantur. Cap. V.

- 1 *Glo. & Bartoli intellectus ad hunc §. imperfectus, licet verus.*
- 2 *Quæ desunt, ab Authore relata.*
- 3 *L. ult. §. ult. infr. de jur. fisci latissime expenditur, declaratur, & limitatur, & n. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.*
- 4 *Cumani sententia, quod qui ex pacto revolvendis, divisionem fructuum pendendum per-*

tere

- vere possit, examinatur.
- 5 Andreæ Tiraquelli ad eam rem argumenta refelluntur.
- 6 Bartoli distinctio inter venditionem, & dotem in consequentis falsa detegitur, & num. 21.
- 7 L. Julianus §. si fructibus, sup. de act. empt. communis intellectus sub incude, & moderatione revocatur n. 11. 12.
- 8 Didaci ea de re sententia.
- 9 Fulgosi, & Cumani ad eundem §. si fructibus, intellectus de jure verior.
- 13 Imolæ ratio quedam probatur.
- 19 Dyni sententia quedam ad intellectum l. ult. §. ultimimo de jure fisci, improbat.
- 22 L. defuncta sup. de usuf. declaratur.
- 23 Alberici distinctio ad illam non undequaque vera.
- 24 Jus usufructus locari nequit.
- 25 Jacobi Cujacii error animadversione dignus.
- 26 L. uti frui §. ult. si usuf. pet. non sine Cujacii nota, declaratur.
- 27 Distinctio Baldi in c. 1. de pac. ten. a quibusdam veritatis, & brevitatis laudata in quibusdam, ut imperfecta, in nonnullis, ut falsa notatur.
- 28 D. Vincentii de Franchis inter fructus naturales, vel industriales, ex una, & civiles ex altera differentia comprobata.

E Contrario quoque idem observandum est. Nam si mulier percepta vindemia statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex Kalendis Martiis eundem locaverit, & Kalendis Aprilis primis divortium sequutum fuerit, non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debetur, portionem retinebit.

Quamvis longè facilius in hoc textu Jurisconsulti sensus appareat, Accursius, Bar-

solus, Castrensis, alique id difficile putant, contrariam esse speciem & juris dispositionem eandem. Censet cum glo. Bartolus contrariam speciem in eo videri, quod in priori fundus plenus fructibus, in posteriori vacuus datus sit. Eandem juris dispositionem esse, quoniam divisio fiat, ut in superiori, non a die locationis tantum, sed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. Eorum immemor idem tradit Connanus lib. 8. cap. 10. n. 8. Hactenus rectè, sed non satis. Contrarium factum in eo versatur, quod in priori specie uno mense fuerunt fructus percepti, reliquis mensibus fundus locatus, in hoc uno mense fundus locatus proponitur, reliquo tempore fructus percepti non re ipsa, sed quatenus cura cum oneribus matrimonii conjuncta operatur perceptionis effectum, §. non solum, inf. Amplius in illa non modo unus mensis perceptionis fructuum, sed primus matrimonii contracti, in hac unus locationis, & matrimonii postremus, quia ponitur Kalendis Aprilis factum divortium. Eadem est juris dispositio ad regulam, non ad speciem relata, cum respectu fructuum cum mercede confundendorum eadem esse non queat, quia hic non incurrit matrimonium in duorum annorum Fructus, sed unius duntaxat. Et ideo cum Papinianus statuerit pro regula fructus non a die locationis dividendos, sed habita ratione præcedentis temporis, quod hic ait, idem, ad ejus thesin, non ad hypothesin referendum est, illa generaliter proponitur, ad hanc speciatim infertur. Quare vir totam portionem de locationis mercede percipit, non pro tempore locationis tantum, sed pro modo temporis omnium mensium quo prædium dotale fuit, & ita pro modo temporis, quo matrimonium stetit proponitur. Id, quod superiorem Duarenii interpretationem mirifice confirmat. Modus enim servatur eorum mensium in portione viro constituenda, quo matrimonium stetit, prædiumque dotale fuit, sed ibi fuit matrimonium tribus mensibus de locatione, uno de vindemia, & rectè igitur quartam mercedis, & duodecimam fructuum consequitur, qui plus, aut minus tribuunt, modum hic a Papiniano præscriptum minime servant. Ponamus ergo Sejam nupsisse Sempronio Kalen. novembris, & ita lectis jam uvis, accipit vir fundum sub spe futuræ vindemiæ, quia fructus a muliere percepti antequam nubat, in contributionem non veniunt §. seq. in fi. Kalen. martiis jam quatuor mensibus a die matrimonii

trimonii decursis vir fundum locat pro duobus decem aureis, Kalen. aprilis mulier divertit ab eo. Si in locatione sola futura vindemia comprehensa proponatur, vir 5. mulier 7. feret ex mercede locationis, ita respectu viri non solum locationis ratio habetur, sed omnium mensium, quinque videlicet, quibus prædium dotale fuit. Est eadem juris dispositio in opposita specie, sed opposito modo, quoniam in superiori specie, gratia mulieris est, ut non ad solam locationem respiciamus, ne dicamus integros fructus ad virum pertinere, hic vero gratia viri, ne dicamus pro uno mense locationis mercedem ferre, cum quinque mensibus matrimonii onera pertulerit. Quærendum hic est cum *Bartolo*, & cæteris: Quid si locatio ad biennium facta proponatur, vel ultra matrimonii annum quovis tempore lubet? Respondet *Bartolus*, & recte fructus ejus anni, quo matrimonium constitit, in divisionem venire, non ultra. Contractum est matrimonium Kalen. novembris, ultima die sequentis octobris finitur matrimonii annus, quotquot fructus hoc tempore leguntur, vel ex messe, vel ex vindemia, vel alii ad modum dictæ rationis in divisionem veniunt.

3 Objicit *Bartolus text. in l. ultima §. ult. infra de ju. fsc.* Verba sunt *Triphonino suggerente, quid putare de fructibus aridis, qui ante percepti in prædiis fuissent, respondit, si nondum dies pensionis venisset cum addicta essent, eos quoque emptorem accepturum.* Quare fit, quod ibi pensio non soluta emptorem sequatur; hic vero inter virum, & uxorem dividatur. Glossa, & *Bartolus* dicunt aliud in prædio vendito, qui ante locatus erat, aliud in fundo doti dato, & divortio facto mulieri restituendo. Differentiæ rationem esse, quod hæc restitutio fiat ex necessitate, venditio ex voluntate. Si hæc ratio constat, deduci poterit, ubi venditio ex necessitate fiat, idem futurum, quod hic in dote. Et poterit hoc argumento confirmari celebris illa *Cumani* sententia in *d. l. ult. §. ult. in fine posita*, quod qui ex pacto de retrovendendo, cogitur retrovendere, pro rata temporis fructuum divisionem consequi valeat, quam sequuntur *Socinus*, & *Jason* in *l. qui Romæ inf. de verbor. oblig. Didacus var. resol. lib. 1. c. 15. w. 6.* qui eam praxi commendandam censuit *Lud. Mol. de Hisp. primog. lib. 3. c. 51. n. 9. Joseph Lud. d. decis. 79. n. 7.* latissime probat alios recensens *Tessaur. decis. 56.* & de communi testatur. Sed contrarium probaverunt *Alexander in d. l. qui Romæ, Berous q.*

198. n. 4. & alii quidam relati apud *Josephum Ludovisum d. decis. n. 1.* Ego, si mihi post tantos patres in hac re meum iudicium interponere liceat, puto communem opinionem variis modis esse declarandam, ut sine ullo vitio iniquitatis in foro iustissime recipiatur, ad quod plerosque, vel subjectam tantum speciem considerantes, vel eam obiter tractantes non respexisse verosimile est. Primum enim si ponamus venditum fundum plenum fructibus, & emptorem messe & vindemia repositis, fato semine Kal. januarii, vel etiam februarii ad retrovendendum urgeri, qua fronte sati frumenti pro tempore curæ portionem ex divisione contendet, qui eodem pretio omnes fructos fuerat consequutus? Accedat, quod junii mense emerit, illinc ad annum eodem mense ad retrovendendum compellatur, quæ divisio hic desiderari potest, quamvis maturis messibus retrovendat, cum eadem prorsus fuerit utriusque conditio? oportet ergo singulas circumstantias expendere, *l. si bona fides sup. depos.* ut iusta definitio conficiatur. Et in iis, vel similibus speciebus a *Cumani* sententia abstinere necesse est. Nec moveat, quod contrarium disputat *Andr. Tiraquellus de retr. conu. §. 5. glos. 4. n. 12. Et seq.* ubi prius pro hac nostra sententia opportunè argumentatur, adjiciens, quod si *Cumani* divisio recipiatur, primus emptor pro rata unius anni, recipiet fructus unius anni cum dimidio. Quoniam cum his satisfacere conatur, ait consuetudinem esse præcisam in hoc, ut pro rata dividantur. Dicam, ibi servetur, ubi obtinuit, cum tamen iniqua sit, non ultra producat. Ad argumenta, ita ait, quod ex his cogere, etiam emptor restituere partem perceptorum, si ponamus emisse Kalendis junii, retrovendisse Kalendis decembris, quia pro sex mensibus fructus retinere deberet, non ultra. Fallitur, quia fructus percepti, non ut fructus, sed ut res empta, suoque pretio æstimata, percepti sunt, & ita non pro temporis rata, sed pretii soluti ratione percepti. In eo bene, quod non satis hic casus cum dotis casu, & hujus legis dispositione cohæreat. Quod ait venditorem eo medio tempore percepisse, aut percipere potuisse interusurium recepti pretii, nullius considerationis est. Ponamus venditum fundum plenum fructibus mille, emptorem sexaginta in fructibus percepisse. Hinc ad annum venditor reemit mille solutis. Habet primus emptor mille, & sexaginta. Si usus pecunia venditor utiliter est, & emptor utiliter fundo usus esse pro-

ponitur. Par itaque utriusque conditio, & si aliud dicas, alterius impar, & iniqua. Quæris de impensis. Idem planè dicendum. Primus dedit fructibus plenum non deductis impensis; ita reemit, sic alter alteri eodem tempore coluisse videtur. Cæterum si ponamus lectis uvis venditum fundum nudum a fructibus, in seminibus, & cultura emptorem de suo erogasse, mox ante perceptos fructus, vel citius, vel tardius ad retrovendendum cogi, hoc certe casu, ut æquissima, & bonæ fidei consentiens *Cumani* sententia recipienda est. Ratio differentiæ est obvia, quia cum venditur fundus nudus a fructibus, minoris venditur, & cum retrovenditur plenus fructibus, quamvis idem sit fundus, non est tamen ejusdem pretii, quia prærior est *l. ult. §. pen. inf. Quæ in fraud. cred.* Pactum retrovendendi pro eodem pretio ad rem cum iisdem qualitatibus referendum est, sive pretium augeant, sive minuant. At ubi fructibus accedentibus prærior retrovenditur, alterum de duobus agendum est, ne prior venditor cum posterioris damno lucrum faciat, aut fructuum æstimationem solvere, aut divisionem recipere debet. Et permittendum est emptori, ut deducat impensas *l. fructus hoc tit.* & iis deductis pro rata temporis divisionem fructuum obtineat; ne impar in eo conditio sit, quod venditor ex pretio lucrum honestum ferre potuerit, emptor autem ex fundo minime fructus percipere; quod est contra mentem *l. curabis c. de act. empr.* At in superioribus speciebus contraria ratio, quia cum fundus venditur plenus fructibus, verosimile est eos æstimated veluti partem rei *d. l. ult. §. pen. de his quæ in fraud. credit. l. fructus pendentes sup. de rei vend.* Si eodem pretio reemit fundum ejusdem bonitatis, vel minoris, cum pretium rem adæquet, fructuum divisio non tam superflua, quam iniqua redditur. Quare Judices oportet ad justitiam pretii respicere, quia si pretium retrovenditionis ex mutuo jure sit justum, non divisio, sed omnium fructuum translatio justissima erit, quia fundus ejusdem qualitatis sit tempore retrovenditionis, cujus tempore venditionis fuit. Quod si modicus sit excessus, vel defectus, Judex recipere etiam poterit *arg. l. scio, sup. de integ. rest.* nam labor in dividendo fructum superaturus esset. Ad id confert, quæ de modico excessu tertium scripsi ad *l. non puto inf. de jur. Fisci par. 1. cap. 1. n. 19. & seq.* Sin vero fructus patenter augeant fundi pretium prioris venditionis inspecto statu,

tunc divisio facienda est, & quod amplius est in fructibus, qui ex necessitate retrovendit, pro rata temporis æquissimè desiderat. Et in hanc adducor sententiam, ut *Cumani* placitum, quod æquitatis summopere commendatur, ex ejusdem *Cumani*, & aliorum opinione non possit obtinere, nisi ubi verè æquitate niti detegatur.

- 6 Cæterum ad *Bartoli* solutionem ex utili circuitu redeundo, si ejus sensus sit, si venditio ex necessitate fietet, idem futurum, quod in dotis restitutione, puto fallissimum. Qui enim ex necessitate vendit, pretium, & fundi, & fructum, pendendum desiderare non prohibetur *d. l. ult. §. pen. quæ in fraud. credit.* Eos ergo vendet, non dividet, & necessitas venditionis non cogit, ut pretium fructuum non expostulet. Quare hæc *Bartoli* solutio mihi valde suspecta redditur, & alia sequens longe magis probatur, licet ea adversus aliam oppositionem uratur, qua asserit aliud in viro, quam in hærede usufructuarii esse receptum, quia vir percipit fructus pro matrimonii oneribus, & ita ex certa causa *l. pro oneribus, C. de ju. dot. l. dotis fructus sup. de jur. dot.* quare in effectu oportet eum tandiu percipere, quandiu onera subit, & hanc rationem in *l. defuncta sup. de usuf. Old. Alb. & Fulgofius* probant, & hic recipiunt omnes. Sed tamen videtur non removere objectum, licet in se verissima sit, imo augere. Quare enim sit, ut venditor in ea specie fructuum a conductore ante venditionem perceptorum pensionem exigere non valeat, cum nomine suo curati sint? pro eo facit *§. nom. solum, inf. hæc lege.* Videtur, & ibi subesse causa, ut ad eum pertineant. Quinimo locatio regulariter ad venditorem pertinet, auctore *Ulpiano in l. Julianus §. si fructibus, sup. de act. empr. ait ibi: Si locatus ager fuit, pensiones utique ei cedent, qui locaverit.* Illustris hac de re controversia est, & pro forensi utilitate diligenter examinanda. Nam video *glo. Jac. Butrig. Bartol., Salic. Castr. ita d. §. Si fructibus* interpretari, ut si emptor eligat stare locationi, venditor ei aut exactam mercedem restituere, aut actionem ad exigendum cedere teneatur. Iis 8 accedere videtur *Didacus d. c. 15. n. 5. in fin.* ubi adversus *Fulgofium*, qui recedit ab eis, hac ratione usus est, quod *Colonum* non expellendo venditoris negocium 9 utiliter gerat. Contrarium tum ibi *Fulgofius*, tum *Cumanus in d. l. ult. §. ult. de jure fisci* aperte diffiniunt, quorum sententia

tentia de jure verior est. Primò, quia intelligunt *Ulpianum*, prout jacet, cui facile erat, litium submovendarum gratia illud adjicere, si juri consonum existimasset, & ii mihi videntur non *Ulpianum* interpretari, sed ad eundem non modo novam, verum diversam ab ejus sensu conclusionem addere. Secundò de mercede per venditorem a conductore exigenda, & emptori dimittenda video nominatim caveri consuevisse, non tacitè actum intelligi dicta *l. Julianus §. in his, l. si cum fundum sup. de contr. empt.* Notatque *Fulgensius*, & rectè hanc conventionem utilem esse, quod citra eam jus petendæ pensionis necessaria cedendum non sit. Tertio iniquum est, ut *Cumanus* expendit hanc electionem emptori tribuere, ut possit colonum expellere, & pensionem, ut maluerit, exigere; nam propria voluntate sibi venditorem obligat, qui de hoc convenire noluit. Iniquitas in eo patet (quamvis *Cumanus* non declaret) ut quis solo suo facto alterum sibi obliget ejus consensu non accedente *l. i. §. i. sup. de pact. l. si servum §. nunc videamus inf. de verbor. obligat. l. ficut. C. de act. & oblig.* Tandem ut in *ll.* nominatim hoc jus emptori tribuitur, ut possit colonum expellere, *l. Emptorem, C. locati l. Arborea sup. de usufr.* quod primo aspectu durum, & litibus excitandis videtur accommodatum, eo magis de altero Jurisconsulti nominatim cavissent, quod æquum, & litibus finiendis aptissimum foret. Dicam, quod tempore, & usu in difficillimis controversiis videor assequutus, nullam plane sententiam rejiciendam fore, quæ insignes habeat auctores; quoniam, neque communis, neque contraria, si utriusque rationes, & argumenta diligenter expendantur, & veritate, & utilitate careant. Et dum rationes rectè petuntur, una, & altera magis purgari, & ad justum calculum redigi videntur, quam subverti. Si verum agamus, remedium expellendi colonum tribuit emptori integre jus suum; illud enim est ut fructus pendentes consequatur omnes *d. §. si fructibus*. Pars enim rei sunt *l. fructus pendentes sup. de rei vend.* eorumque, quo pretiosior fundus est, in diffinitione pretii censetur habita ratio *d. l. ult. §. pen. de his que in frau. cred.* *Baldus in cap. cum M. Ferrariensis n. 5. de constit.* Idque ex omnium sententia docet esse *Tessaurus dec. 55. n. 2.* Colonus, qui in fundi detentione versatur, expelli potest, eoque expul-

so nihil habet emptor, quod amplius juste desideret, quare nec aliud ei remedium indultum legimus. Si verò non expellat, aut antequam id commode agere valeat, colonus fructus perceperit, nihil aliud potest a venditore de jure stricto, & etiam ex bona fide petere, nisi quanti sua interest vacuum non habuisse possessionem, & fructus non percepisse *l. i. de act. empt. & rago illo sit.* Ex natura contractus, ex bona fide, aliud exigere non video. Quæro tamen præ communi sententia, cur leges, si emptor mallet stare locationi, nihil de venditore caverunt, an teneretur pensionem cedere, vel ne? Non alia ratione, nisi quia sæpè id futurum sit iniquum. Aut enim ponamus in fundo vendito magnam fructuum spem, quæ pensionem superatura credatur, aut modicam, 10 aut mediam; nec enim quæstiones facti sine singulis circumstantiis rectè diffiniri valent *l. bona fides sup. depositi.* Si magnam, verosimile est, non aliter venditurum, quam ea lege, ut emptor locationi stare cogatur, ne conductori in plus quam in pensione sit, longe teneatur. Nec si incautus venditor hoc non præcaverit, emptor suum jactare præsumendus est, qui cum possit, colono expulso, longe plus in fructibus jure suo consequi, propter quos verosimiliter pluris emit, velit, eo admisso, in pensione minus recipere, *arg. l. cum de indebito sup. de probat.* Neque legibus ad id, quod, verosimile non esset, respiciendum fuerat, *l. non est verosimile, supra de eo quod met. cau.* Si modicam fructuum spem ponamus, & modico etiam prætio emptam, ut longe plus in pensione futurum sit, quam in fructibus, (hic *Didacum* ad justitiam voco) si emptor mallet pensionem a venditore potius consequi, quam fructus percipere, an proprium, vel venditoris negotium utiliter gerit? Pono in pensione esse 100. in fructibus 50. neque enim semper conductores in lucro sunt, poterit ne venditor conductori in plus teneri ob patientiam non præstitam, quam quod in fructibus esset? non certè. Si dicam, emptor præstando patientiam, facio, ne tibi conductor litem moveat, rectè venditor excipiet, quid quæris amplius, quam vel quanti interest te fructus non percepisse, vel quanti mea interest hanc litem passum non esse? Quod amplius est in pensione, quam in fructibus quærit emptor, ut lucrum faciat, cum venditoris injuria, quod ferendum non est *l. quoties sup. de ju. dot.* Ex his arbitror factum, quod *Ulpianus* diffinierit pensiones ei cedere, qui locaverat. Neque tamen com-

12 *munis opinio* protinus rejicienda est, sed *justa moderatione* temperanda, ut semper obtineat, quotiescunque inter fructus, & pensionem nihil, aut plane modicum interest, vel quotiescunque emptor dignoscatur vere eo animo colonum non expellere, ut venditorem amicum forte, vel conjunctum a lite conductoris eximat, non quia utile emptori sit pensionem magis, quam fructus exigere, ac ita *Didaci* sententia ab ejusdemmet ratione restringitur, & cohibetur; his enim casibus, si non alio argumento, vel hoc uno communis sententia recipi poterit, quia dirimendarum controversiarum utilitatem habet *arg. l. 3. sup. de const. pecun. l. si remunerandi §. ult. sup. Mand. l. 1. inf. de usucap. junctis aliis a me congestis ad titulum de legib. lib. sing. p. 2. cap. 6. per tot.* Alioquin nisi hac utilitas invitet, *Ulpianus* in *d. §. si fructibus*, sine ullo additamento simpliciter intelligi, & *Fulgosii*, & *Cumani* sententia recipi debet. Quare in prædiis urbanis rectè communem sententiam sequimur, & cogimus venditorem, ut pro rata temporis pensionem emptori cedat, vel exactam restituat, quia hi civiles fructus singulis diebus æquabiliter adeo percipiuntur, ut id, quod emptoris interest, ipsi pensioni æquetur.

13 Ad id potest transferri ratio *Imola hic n. 6. ver. tu adde*, quam impugnat *Aret. n. 5. ver. & adde*, & *Baldo* in *l. filius fam. §. apud Marcellum inf. de leg. 1. eam*, cum tamen *Baldi* non sit, adscribens commendat *D. de Francb. d. dec. 79. n. 4.* quod tantam affert utilitatem pensio pro domo in parte respectu partis, quantam in toto respectu totius. Id enim, ut in hac materia divisionis est verissimum, & in *d. Decisione* justè usurpatum, ita in quaestione *Imola* propter *Aretini* argumenta videtur diligentius expendendum. Cedit ergo venditori pensio, quoniam actio personalis fundum non sequitur *l. 1. §. bares inf. ad Trebell.* Sed propter hanc æquabilitatem emptori danda erit. Tandem & si quid nocitum est rei venditæ, & si quid venditori ex ea re quaesitum, emptori præstandum est, *d. §. si fructibus, ver. item si quid*, ne venditor rei, pretii utilitate fruatur, contra *l. curabis, C. de act. empt.* Ex iis clarè constat *Bartolum* rectè

14 intellexisse *d. §. ult. de jur. fisci*, quod ea nitatur ratione, quia emens a fisco teneatur stare colono, & hoc nomine concilietur cum *d. §. si fructibus*, quod etiam probavit *Fulgosius* in *d. §. si fructibus*, *Oldradus*, & *Albericus* in *l. defuncta sup. de usufr. qui-*

bus subscribendum censeo, quamvis *Salycetus* in *d. §. si fructibus*, & in *l. fructus C. de act. empt.* hanc differentiam non probavit. Habet enim rationem satis firmam, quod *Papinianus* in favorem fisci ibi in *§. pen. novam* sententiam induxit, ut emptor cogeretur stare locationi, ea sola consideratione, quam explicat, ne fiscus conductori teneretur. Id quod in fisco fuit speciatim cavendum, quia solet prædia locare, non per administratores retinere, eique utile est ex lege conductores allicere, quia sciat ab emptoribus expelli non posse. Et cum ita se habeat, ut in emptorem incommodum locationis transfert, quod in præstanda patientia versatur, ita & commodum ejusdem locationis transferre debuit, *l. secundum naturam inf. de regulis jur. ne ut Oldradus, & Albericus* expendunt, contingat eundem simul re, & pretio carere. Et hoc eidem;

15 nisi aliud agatur, in quocumque emptore, qui etiam ex conventionione sub illa emat lege, recipiendum censeo, quasi consequenter de hoc conventum esse videatur, ut ad eum *§. docet Fulgosius* in *d. §. si fructibus*. Sed hæc in pensione pro rata fructuum pendentium rectè dicuntur. At verò in

16 *d. §. ult.* quaestio est de fructibus aridis a conductore perceptis ante venditionem, quæ post messem, ante vindemiam, non sine ministerio ibi facta proponitur. Proponitur & in ea *Tribonini* specie, diem pensionis adhuc non venisse. His concurrentibus dicitur fructus aridos ad emptorem, non venditorem pertinere, & consequenter mercedem pro iis accepturum. Rationem esse puto ex parte fisci, quia nihil exceperit propter fructus aridos, & consequenter omne locationis commodum transulisse videtur, debuit enim clare excipere, si quid servatum voluit, *l. si mercedem §. ult. sup. de act. empt.* ex parte conductoris, quia pensio ordinatur ad patientiam pro toto tempore, & cum vindemia legenda superfit, ut ex patientia in futurum non præstita, jus pensionis exigendæ facillè posset extinguere, ita emptoris facto non modo conservari, sed etiam purificari videtur. Ex iis inferitur ad plura notatu digna.

17 Primum quod si separata pensio solveretur pro fructibus aridis, & distincta ab ea, quæ pro liquidis solvitur, ea venditoris, non emptoris commodo cederet, quamvis dies non venisset, quod *Salycetus* in *d. §. fructibus* & in *d. l. fructus*, prudenter animadvertit.

18 Secundò multo magis dicendum est, non esse locum d. §. ult. si post lectos omnes fructus venditionem factam proponamus, quamvis dies pensionis non venerit. Ita docuit idem *Salycetus* in d. §. si fructibus, n. 9. de hoc tamen *Didacus* ad *Salycetum* non respiciens cogitandum reliquit, sed probatur aperte in l. defuncta, sup. de usuf. quam ad id expendit *Tiraquellus* d. §. 5. glo. 4. n. 11. nihil tamen ad idem facit text. in l. si fundus §. ult. inf. hoc rit. quem *Didacus* expendendum reliquit. Ex quo inferitur *Dyni* sententiam in d. §. ult. de jur. fisci, a *Bartolo* relatam plane rejiciendam fore (an eam rectè *Didacus* expendit, vel, ut plura ostendunt, doctissimus ille vir, ac etiam optimus, hujus examinis tempore, dormierit, aliorum sit judicium) qui sine distinctione fructus perceptos in pensione emptori adjiciendos putavit, quamvis hic eam probet *Angelus* n. 5. ita d. §. intelligens *Rom. conf. 10. vers. versio pro hoc*, quia nec vera, nec communis est. Non vera, quoniam d. §. ultimo unde sumitur, loquitur plane in emptore, qui tenetur stare colono legis necessitate; at in eo, qui potest eum expellere, non idem juris esse, supra probatum est. Secundò quia summa ratione *Tribonius* quaesivit de fructibus aridis nondum lecta vindemia, quod utilis emptoris patientia pro percipiendis conductori futura sit, imo certè necessaria. Ubi verò percepti omnes sunt, quamvis dies pensionis non venerit, non tamen patientiam emptoris conductor in aliquo desiderat. Quare an fructus omnes percepti essent, vel ne, fuit summa ratione perpendendum. Tertio cum illius §. decisio sit exorbitans, nam recedit a regula, quæ venditori fructus ante venditionem perceptos adjicit, d. l. *Julianus*, §. si fructibus l. item, quod sup. de in diem add. ad eas species, in quibus eadem circumstantiæ non sunt, produci non debet, ne pro majori venditoris incommodo extendi videatur arg. l. si vero §. de viro inf. eod. & eorum quæ not. in *Aurb. quas actiones C. de sacr. Eccl.* Non etiam communis hæc *Dyni* sententia dici potest. Quia idem de pensione, quod de fructibus judicandum communiter asseritur, quasi eorum loco subrogetur, ut post *glos. Bartolum*, & *Salycetum*, *Castrensem* in d. §. si fructibus, tradit *Alexander conf. 82. num. 16. lib. 2.* Et addentes ad *Romanum* ostendunt eam sententiam receptam non esse.

20 Tertio constanter affirmari poterit, tria copulative requiri, ut ea decisio possit obtinere. Primum quòd emptor lege, vel conventionem colono stare teneatur. Secundò, quòd aliqua portio fructuum percipienda superfit, pro qua emptor patientiam præstare cogatur. Tertio, quòd dies pensionis non venerit, quæ pensio omnes fructus respicere debet, quia secus esset, si pro perceptis tantum definita foret, ut *Salyceto* summa ratione placuit.

21 Quarto, & ultimo ut ad *Papinianum* redeamus, constat venditionem cum datione dotis pro divisione fructuum non rectè comparari, si utrumque per se simpliciter consideremus, accidere tamen posse ex circumstantiis oculato judici prædenter animadvertendis, ut æquum sit ejusmodi comparisonem, & mensuram servare. In hoc tamen casu, cum acciderit, fieri poterit, ut pro rata temporis divisio fiat, non tamen accidere poterit, ut opinor, ut etiam qualitas §. præcedentis accedat, quod venditio in fructus duorum annorum incurrat, quare ex hoc §. non ex præcedenti proportionis ratio sumenda semper erit, quia fructus primi anni jure domini percipiuntur ut empti.

22 Secundo tamen loco objicit *Bartolus text. in l. defuncta sup. de usuf.* cujus verba sunt: *Defuncta fructuaria mense Decembri jam omnibus fructibus, qui in his agris nascerentur mense Octobris per colonos sublatis, quaesitum est utrum pensio heredi fructuaria solvi deberet, quamvis fructuaria ante Kalendas Martias, quibus pensiones inferri debebant, decesserit: an dividi debeat inter heredem fructuaria, & rempub. cui proprietas legata est? Respondi rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere; fructuaria vero heredem sua die [secundum ea, quæ proponerentur] integram pensionem percepturum.* Plana simul, ac vera *Bartoli* solutio est, aliud in dote, quàm in usufructuario, quoniam vir ex certâ causa, videlicet pro oneribus matrimonii fructus percipit, quam supra probavi, & communiter receptam ostendi. In usufructuario ratio diversa. Is enim ita demum fructus suos facit, si percipiat, pendentes enim, & non separatos heredi suo non relinquit, etiamsi maturi sint, l. in singulos inf. de ann. leg. §. is vero *Inst. de rerum divis.* E contrario si die usufructus cedente pendentes sint ad usufructuarium pertinent, quamvis maturi, l. si pendentes, sup. de usuf. Potest usufructuarius locare §. 1. *Inst. de usuf. & habit.* nihilominus fructuum ratio sequenda est.

23 est; quicquid *Albericus* in *d. l. defuncta* n. 3. contrarium asserat, & malè, ille in fructibus ait, perceptos ad hæredem fructuarii duntaxat pertinere, quod clarum est ex legibus superius adductis. Aut verò fundus erat locatus, & decessit fructuarius fructibus per colonum integrè perceptis, & quamvis dies pensionis non venerit, pensio hæredi debetur *d. l. defuncta*, cujus ratio est, quia inspicitur tempus fructuum perceptorum, non solutioni destinatum, ut post alios rectè observat *Tiraquellus d. §. 5. gl. 4. n. 11.* Tempus enim solutioni adjectum post fructuum perceptionem videtur a colono desideratum, ut fructus bonis conditionibus vendere, & pretio satisfacere valeat, cum amplius ratio patientiæ præstandæ non superfit. Addit *Albericus*, quod si fructus per colonum collecti nondum essent, quod facienda est divisio pensionis inter hæredem fructuarii, & proprietarium pro rata temporis, cujus meminit *D. de Franch. dec. 168. n. 6. & n. 17.* quamvis rem potius examinare, quàm diffinire videatur. Mihi in hoc tertio casu falsa videtur *Alberici* sententia. Primum, quia in fructibus contrarium patet omnimodo *d. l. in singulos, l. si usufructuarius messem sup. quibus modis usufr. amit.* *Joannes Fab. in d. §. is vero D. de Franch. d. dec. 168. n. 8.* Et si locat, ad fructuarii commodum habetur ratio temporis fructuum perceptorum, non destinatæ solutionis *d. l. defuncta*, ergo & ad incommodum eadem ratio servanda *l. secundum naturam, de reg. jur.* Tum verò locando non locat jus utendi, quoniam personale est, & cedendo extraneo nihil agitur, sed fructuum perceptionem *gl. in §. finitur, in ver. cedendo inst. de usufr.* At statim ac mortuus est usufructuarius, & ita finitus usufructus, *d. §. finitur*, colonus non percipit fructus ex jure usufructuarii, ergo hæredi illius eo nomine pensio solvi non debet, sicut in *l. defuncta* eo nomine pensio debetur hæredi, quia colonus ex jure usufructuarii, eos omnes fructus percepserat eo vivente. Quare si veram *d. l. defuncta* rationem expendere lubet, constabit ex ea *Alberici* sententiam omnimodo subverti. Quod ille comminiscitur usufructuarium lege permittente locasse, & facta locatione jus petendæ pensionis acquisivisse, adducens *l. venditor ex hereditate, sup. de her. vel act. vend.* ex ea lege nullo modo probatur, quia fructus post mortem suam percipiendos, nec locare potuit, nec in iis percipiendis præstare patientiam, ergo neque eo nomine jus

exigendæ pensionis acquirere. Quare patens in ea re est *Alberici* lapsus, & ab eo iudicibus cavendum omnimodo. Secundò *Jacobus Cujacius lib. 4. de feu. tit. 30.* in hac ipsa re impudentius errat. Is iniquissimam, & falsissimam opinionem dicit, qua vulgo existimatur ex fructibus pendentibus finiti, vel amissi usufructus tempore fructuario nihil deberi. Admittit domini esse, quòd leges ad id eum impellant, sed vult aliquid hæredibus fructuarii deberi, quod ex ejus sententia, actione personali, vel iudicis officio a domino consequentur, nec enim aliter, quod is ait fieri posse videtur. At si jus fructuarii totum in perceptione positum est, *d. l. si usufructuarius messem*, non ne videt fructibus non perceptis, eo mortuo, jus percipiendi amplius non esse? Id clare tradit *D. A. Ponte conf. 100. n. 5. & 13.* ubi pluribus probat. Adducit *Cujacius l. si operas de usufr.* Inter fructus fundi, & servorum operas differentiam ignorat; unius diei opera fructus integer est, non maturus modo, sed opera præstita perceptus; sunt enim operæ fructus, qui quotidie percipiuntur, messis, & vindemia semel in anno, quod expendit *Sabycetus in d. l. fructus C. de act. empr. & in l. Julianus §. si fructibus sup. eo tit. gl. Paris. §. 1. gl. 1. quest. 3. n. 52. D. de Franch. dec. 79. n. 2.* Adducit *26 l. uti frui §. ult. su. si usus fr. per.* verba referre lubet. Si post litem de usufructu contestatam, fuerit finitus usufructus, an ulterius fructus deberi desinat? & puto desinere; nam, & si mortuus fuerit fructuarius, hæredi ejus actionem præteritorum duntaxat fructuum dandam. Intelligit ille, etiam si vivente usufructuario pendentes semper fuissent. Ego vero pro iis dandam puto, quos dominus a die mortis usque ad mortem usufructuarii percepisset, & ita in id, quod interest. Nihil tamen mota lite plus consequenturum arbitror, quàm si sine lite inductus in fundum fuisset juxta *l. 3. §. dare eo. tit.* Hanc expositionem probat *gl. ibi*, & probatur ex *l. quesitum, l. qui usufructum §. ult. cod. tit. l. fructus non modo, in fin. sup. de rei ven. quas LL. gl. adducit; ac ita eum text. rectè declarat D. A. Ponte conf. 100. n. 9.* Igitur *Cujacii* intellectus, si satis ejus autoritas sit, ea sola satis probatur, sin minus, hoc ipso improbat. Tertio ex iis constat *Baldi* distinctionem in *cap. 1. n. 24. & seq. de pace ten. in usib.* *28 feud.* quamvis dicat *Parisiensis in d. 1. gl. 1. q. 3. n. 52.* quod nihil posset brevius, & verius adduci, ut refert *D. de Franch. d.*

d. dec. 167. n. 14. etiam illam commendans, nihilominus emendatione aliqua dignam fore. Ait ille fructus pendentes, ut pars fundi habendos, rectè in hoc *l. fructus pendentes sup. de rei vend. cum aliis sup. adductis*. Si verò sint separati, rebus mobilibus comparandos fore, verè hoc, sed imperfecte admodum, quia fundo locato, nunc venditori, nunc emptori cedunt, ut constat ex *d. l. Julianus §. si fructibus*, & *l. ult. §. ult. de ju. fisc.* quod accidit propter varias circumstantias in superiori objectione examinatas. De pensionibus statuit non distinguens, an prædio rustico, vel urbano locato percipiantur, cum tamen pateat differentia ex iis, quæ supra adversus Cujacium proxime dixi. Distinguit, aut non cessit dies pensionis solvendæ, & fructibus pendentibus adæquat; aut cessit, & fructibus separatis comparat; si pro parte cessit, pro parte non, judicat pendentibus, & separatis comparandas pro rata temporis. Primo capite, cum non cessit dies in *l. ult. §. ult. de jure fisci* etiam pro fructibus aridis perceptis pensio, instar fructi pendens, emptori adjicitur. In *l. defuncta* quamvis dies non venerit, loco fructuum perceptorum pensio subrogatur. Si de pensionibus domorum loquitur, quæ successive tempore deberi videntur, non dies cedentis pensionis attenditur, *d. l. si operas, Salycetus in d. l. fructus*, cujus sententiam in hoc idem *Parisiensis* commendare videtur, & sequitur *D. de Franck. d. dec. 79. n. 2.* Sed pro rata temporis rectè dividuntur, & hanc opinor inter fructus naturales, vel industriales ex una, & civiles ex altera, veram esse differentiam. Quod civiles cum singulis diebus percipi videantur, pro rata temporis inter fructuarium, & dominum, venditorem, & emptorem dividendi sint, naturales, & industriales non ita. Neque enim in his civilibus considerari potest, ut observat idem *D. de Franck. d. dec. 168. n. 11.* & *dec. 254. n. 5.* an separati, vel pendentes sint, sed singulis diebus percipi videntur, quamvis solutio statutis quibusdam temporibus dividi, ac differri soleat, ne cum creditoris & debitoris incommodo singulis diebus pro minimis quantitibus fieri contingat. Et ideo quamvis annui introitus super fundo constituentur, non eo minus per trientes debentur, quia non ita producat fundus, quia nec propriè eorum loco subrogantur; nam in pecunia semper sunt, & propria ratione, & natura nituntur, quod occasione pretii magis

quàm fructuum deberi dicantur, ut *d. dec. n. 9.* Emuntur enim non viso fundo, & fructibus minime consideratis. Sic itaque ad multa videtur esse respiciendum, ut ab errandi periculo subducamur.

Explicatio §. item si menses, & cap. 1. §. his consequenter. Hic fin. lex in usibus feud. Cap VI.

- 1 Species ad textum fingitur.
- 2 Agitur de intellectu c. 1. §. his consequenter, Hic fin. lex.
- 3 Iternia, Baldus, & alii d. §. his consequenter, iniquitatis accusant.
- 4 Iterniæ intellectus ad eundem reprobat.
- 5 Item & Parisiensis consideratio.
- 6 Accursii sententia, an prior, an posterior in glo. existimanda.
- 7 Communis intellectus etiam iniquus.
- 8 Authoris ead. de re. sententia.
- 9 Fructus separati a feudo. allodiales sunt.
- 10 Utilis domini nomen, nec in jure civili, nec in usibus feudorum legitur.
- 11 Cap. 1. de contr. int. vas. & al. de benef. male a Camerario perpensum.
- 12 Cur divisio a Martio sumpta, n. 15.
- 13 Rationes Baldi, & Alvaroti rejiciuntur, num. 14.
- 16 A supremi domini dignitate abhorret heredem vassalli pro divisione fructuum in feodum recipere.

Item si menses ejus anni, quo divortium factum est, colonum ex forma locationis sequatur ante vindemiam soluto matrimonio, nihilominus pecunia messium in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet. Apparet igitur ex his illos fructus, quos mulier percepit, antequam nuberet, non debere in contributionem venire.

Spe

- 1 **S**peciè sic posita erit hujus textus explicatio facillima, Mulier sublatis vindemiis Kalendis primis Novembris nupsit, iisdem tradito fundo; locavit statim messem, non vindemiam illius anni; Kalendis Augusti, & ita sublata messe, pendentibus adhuc uvis, matrimonium solvitur. Messem 12. locatam, spem vindemiæ 12. æstimatam ponimus. Matrimonium novem mensibus stetit. Ait *Ulpianus pecunia mensium in computationem cum spe futura vindemiæ veniet*. Id autem est occurrere, ne quis putet pecuniam messem ad virum, vindemiam ad uxorem integrè pertinere. Sic ergo computatio est ineunda, viro dodrantem messem, & vindemiæ tribui decet, mulieri quadrantem utriusque. Novem ergo de messe, totidem de vindemia vir habiturus est, vir qui integram messem accepit, dimittet mulieri quartam, mulier de vindemia viro dodrantem retribuet. Si aliter diceremus, non pro rata temporis omnium fructuum divisio fieri videretur. Et quod dicitur locata messe, idem ea a viro percepta dicendum est. Alioquin si messem viro, mulieri vindemiam simpliciter dimitteremus, fieri posset, ut si altera alteram superaret, quod fertilitas in messe, sterilitas in vindemia, aut contra accidisset, vel quod naturaliter, altera minoris, altera pluris æstimaretur, iniqua divisio fieret, quæ alterum ex conjugibus in damno, alterum in lucro dimitteret, cum tamen divisio a toto anno, quo fructus producuntur iis omnibus æstimatis pro rata temporis, quo matrimonium constitit, fieri debeat. Itaque constat, quod cum *Angelo* adversus *Bartolum* c. 4. testatus sum, nihil interesse, an locatio facta sit, vel ne, quod fructus vindemiæ, qui locati non erant, in computationem dividendi veniant omnimodo. Fructus ergo matrimonio soluto percepti quatenus incurrunt in annum matrimonii, veniunt in contributionem, sed qui ante matrimonium percipiuntur, hi nullo modo in contributionem veniunt, quoniam dotem augment, *l. si ante, sup. hoc tit.*
- 2 Sed querendum superest in hoc universo tractatu, quare in feudis aliud servetur mortuo beneficiario sine hærede masculino. In c. 1. §. *his consequenter hic fin. lex.* Ita rex diffinitur. *His consequenter dicitur, quod si vassallus decedat sine hærede masculino, & contingat feudum ad dominum reverti, sic distinguitur, quod si ante martium omnes fructus illius anni ex feudo pervenientes ad dominum pertinebunt. Si vero post Kalendas Martii usque*

ad Augustum omnes fructus, qui interim percipientur, ad hæredes vassalli pertineant. Si vero post Augustum, omnes fructus anni percipiet dominus. Quidam tamen dicunt, quocumque tempore anni decedat, omnes pendentibus fructus ad dominum pertinere.

- 3 Hanc dispositionem non esse rationi consonam *Andreas* & *Baldus* ibi dixerunt, quibus adhæret *glos. Paris. in §. 1. glo. 2. n. 11.* accedit etiam *Cujacius* eo loci. Sed quod prius querendum erat, non satis constat de sensu. Communis est expositio juxta verba, ut *Alvarus* testatur, & *Daarenus* consentit c. 17. in fin. Verum *Andreas*, & aliis videtur iniquum, si vassallus moriatur Kalendis Octobris nondum lectis uvis, quod nihil ad hæredes transmittat, cum eas toto fere anno curaverit. Cæterum idem in usufructuario accidit jure communi, *l. in singulas, inf. de ann. lega.* & superiori capite ad explicationem *l. defunctus de usus.* satis dictum est. Quid si feudum esset in vinea, nihil habituri erunt heredes? nihil: idem plane in fructuario, idem in venditore *l. Julianus, §. si fructuosus, sup. de act. empr.* Fixa nimis eorum animis hæret *Papiniani* divisio, sed ut admonui, specialem rationem habet ex oneribus matrimonii.
- 4 *Andreas*, quem *Alvarus* late sequitur, & confirmat, dividit annum in duas partes ab initio Septembris (inspectæ vel non inspectæ indictionis cum *Alvarus* rationem negligo) sumpto initio. Ait ab eo usque ad Kalendas Martii omnes fructus ad dominum pertinere, a Kalendis Martii usque ad Augustum ad hæredem vassalli, & qui postea leguntur, ut uvæ, olivæ, poma, glandes, quia in annum vassalli, ejusque curam incidant, ad eundem pertinere, velut anni finiti appendices, domino pro futura cultura possessionem nanciscente. Sed videndum, an hæc dicantur ad textum, an etiam justè. Ad textum dici non puto, quia non modo communis intellectus, sed verba se aliter habent, quam ut hanc interpretationem admittant. Verba sunt; *Si vero post Augustum omnes fructus anni percipiet dominus. Andreas* jus colendi, author jus percipiendi tribuit, quid magis contrarium, quam eam perceptionem hæredibus vassalli relinquere? Tum secundo ille textus tres facit anni partes, duas *Andreas*. Quid hoc aliud, quam consuetudinem illam reformare, non exponere? Sentit *Andreas* admodum verbis repugnare, quod adstruit. Ideo ait illa verba. *Si vero post Augustum, fore superflua,*

flua . Hoc non est solvere argumentum , sed textum superflui vitio condemnare . Necessè est , nisi sub verbis apertis falli velimus , hanc tertiam partem velut anni posteriorem suo tempore finire , & priorem illam , quæ Kalendis Martii finem accipit , aliquod initium habere , & consequenter terminum statuere , a quo prior initium , posterior finem accipiat . Hic initium anni ex Mediolanensi cursu a nativitate sumendum erit , aut annus ex productione omnium fructuum computabitur pro juris communis interpretatione arg. §. non solum inf. eo. Ego in priorem computationem proclivior sum .

5 *Parisiensis* eam diffinitionem propter aliorum sententiam , quæ subjicitur , non esse veram , sed dubiam , sine ulla ratione censuit . De

6 *Accursio* receptum est , cum propriam primum , post vero aliorum sententiam refert , eo modo *quidam tamen , vel alii dicunt* , ut censeatur priorem propriam probare , & posteriorem alienam rejicere , ut post *Jason* in l. si idem §. si una , n. 3. sup. de jurisd. omn. jud. & *Jason* de Nig. in rub. si cer. pe. col. ut. docet. D. de Franch. dec. 221. n. 10. quod & hîc recipiendum est .

7 Sed communis intellectus habet iniquitatem majorem , quæ non emptoris , non fructuarii exemplo juvari queat . Si moriatur vassallus Kalendis Novembris , & ita collectis uvis , ut eas hæres domino restituere compellatur . Nam hîc nec cura , nec perceptio juvant . Et hoc nomine communem sensum reiiciendum puto , authorem tamen illius diffinitionis minime culpandum , neque enim hoc diffinit ; Sed ait : *Si verò post Augustum , omnes fructus anni percipiet dominus* . Inter

8 hæc duo multum interest , ut percipiat dominus , quia separet a fundo , quod propriè est percipere d. l. si usufructuarius messem , su. de usus. vel a vassallo vivente perceptos ab hærede avocet , id enim non est percipere , sed perceptos ab alio vindicare , repetere . Verba hoc non dicunt , sed illud , cur extra propriam significationem producenda sunt , ut aliquid dicant iniquum ? Nulla sane ratione . Quos vivens percepit vassallus , al-

9 lodiales per separationem effectos esse constat , nec feudi amplius esse dicuntur , ut post *Lucam de Pen.* & *Camer.* tradit D. de Franch. decis. 18. n. 10. & probatur ex text. in c. 1. an agn. quem ad id expendit *Curtius* in trac. feu. par. 3. prin. membro secundo prime partis n. 47. Ergo nulla ratione ad dominum pertinere poterunt . Sensus ergo legitimus verborum est , post Augustum , dominum , quandocunque mortuo vassallo , fru-

ctus omnes post ejus mortem percipiendos ; fore percepturum ; oportet enim fructus adesse , qui percipi possint , a vassallo autem vivente perceptos non avocaturum , quia neque dicit hoc textus , & per se iniquissimum est . Ponamus ergo vassallum decedere Kalen. Octobris non lectis uvis , omnes dominus percipiet , nec cum hærede pro rata dividet , nulla hæredi fit injuria , si vassallus in hac re fructuario comparetur . Est certè , ut opinor , longioris ævi fructuarius , quem qui utilem dominum dicunt , sine lege dicunt , cum in usibus feudorum , nec in jure civili nomen hoc ulibi legatur , &

10 ex c. 1. de contr. int. vass. & al. de ben. ibi , ipse solus utiliter agendi , & excipien-

11 di potestatem habeas , non rectè *Camer.* in rep. l. Imperialem de probib. feu. f. 39. lit. C. adversus hebetes ingenio argumentatur . Quia utilis actio , vel exceptio plurimum ab utili dominio distat , neque illud necessariò ponit . Quare dominium hoc summa ratione chimeram post *Inn.* *Isernia* censuit in c. primo. §. rei autem de invest. de re ab. facta , aliisque locis cogestis per *Jac. de Franch.* in prelud. feu. c. 1. n. 21.

est enim imaginatum , non verum dominium si formam spectes , nomen tamen doctrinæ causa rectè positum , & usu receptum concedo , ad significandum utilitatem , & effectum , non autem formam domini , ut latius doceo lib. sing. de vera poss. subst. c. 1. n. 7. & seq. Sed ea domini utilitas rectè longioris ævi fructuario comparatur , ut similis in plerisque sit , quamvis in quibusdam etiam major . Si verò vassallus moritur Kalendis Novembris uvis lectis , ineptum est disputare de uvis ,

quas dominus percipere nequit , percipiet ergo de cætero a die mortis fructus omnes , olivas forte , poma , glandes . &c. Si perceptos hæredi relinquimus , in hoc etiam fructuarii hæredi comparamus . Hoc *Baldus* censet rationi consonum . Sed hoc , non aliud author voluit ; aut etiam dixit . Quare non sine injuria , ne incuriam etiam adjiciam , *Isernia* , *Baldus* , *Parisiensis* iniquum textum hunc dixere , quos de veritate dubius retulit D. de Franch. decis. 19. num. 1. 2.

12 & 3. non tamen suo , quod optandum fuerat interposito iudicio . Hæc de posteriori an-
12. ni parte satis . De priori , cur ea usque in Kalendas Martias exclusive , non ultra
13 producitur , inquit *Baldus* , & cur Martius , & Augustus sint divisionis extrema . Assert , quia cessante jam hyeme de mense Martii vassallos ad bellum accingi consuecat .

Ratio infirma, quoniam sumpta a raro contingentibus *l. nam ad ea sup. de legib.* Addit, quod si fructuum productionem spectamus, annus a martio sumit initium, quo virentem herbam produxit. Infirmior, quia remotior, nullam enim vassalli, aut domini rationem habet, itaque nec ratio est.

14 *Alvarotus* adducit, quod jam decursa sit anni medietas, illum cum *Ifernio* in duas partes dividendo, quod rejecta divisione rue-

15 re compertum est. Ego igitur existimo in ea divisione ad messem respexisse. Semina, quæ Novembris mense sata esse solent, jacent secundum communiter accidentia mensibus octo, nam in fine Junii separantur, dividit æquabiliter domino videlicet, Novembris, Decembris, Januarii, & Februarii menses quatuor tribuens, sequentes quatuor Martii, Aprilis, Maii, Junii tribuit vassalli hæredibus. Priores menses domino tribuit, quod fructus vix natos moram in libera possessione nanciscenda facere non deceat; posteriores vassalli hæredibus, quoniam vassallus, qui medio tempore coluit spem percipiendi ad hæredes transmittens, prioris, & casus damnum æqua ratione compensat. Sed objicitur, quod textus per totum mensem Augusti, & ita sex non quatuor mensibus hoc jus hæredibus tribuit.

Prudenter id factum, ut hæredes non modo messem separare valeant, sed spicas excutere, triticum expurgare, inque horarum destinatum inferre commode possint, ut eo usque dominus in fundo eos morari patiatur. Objicitur amplius, quod fructus etiam adsint, ut milium, sagina, & legumina quædam, & etiam poma, quæ mensibus illis duobus intermediis legi solent. Hæc ut appendices messi cedunt, & qui propter messem in fundo morantur, hæc etiam

velut accessiones consequuntur. Et si grave quid est post mensem Augusti, ut ante vindemiam vassallo mortuo eam integram dominus percipiat, cum hoc additamento compensatur. Videtur auctor temporis potius, quàm fructuum divisionem fieri maluisse, ut quocumque tempore decedat vassallus, pro tempore a domino, vel hæredibus integre percipiantur, ne si communis messis, aut vindemia foret, vassalli hæredem in ea divisione domino socium faceret, quo-

16 niam a supremi domini dignitate videretur abhorrens, quod honorem præcipuè exigere solet *Ifernio* in c. 1. §. *rei autem n. 2. & 3. de invest. de re ali. facta.* Neque etiam consultum hæredi satis putavit, si sub cautione de qua in §. *interdum inf.* hac lege continuo possessioni cederet, quia impar liti futurus esset possessione destitutus, & tamen contra honorem domini, in eam quasi societatem recipi videretur. Quare æquabilem, & laudandam temporis divisionem suggestisse puto, & hanc interpretationem, quod reprehensione careat, cæteris rejectis retinere honestius, ac etiam justius est *arg. l. Salvius Aristo, inf. de leg. præstan.*, quàm legem usu prius quàm scripto commendatam iniquitatis accusare. Ex quo confirmari libentius poterit, ut locum habeat, cum feudum ad agnatum devolvitur, qui non sit hæres in allodialibus ut rectè expenso *sent. in c. 1. An Agn. vel fil.* apud Sacrum hoc consilium definitum refert *idem D. de Franck. d. dec. 19. n. 4. & seq. & confirmat D. A Ponte conf. 52. n. 35. & seq.* De fructibus Ecclesiasticis messis prorsus aliena. Itaque vela contrahere & portum petere decet.

183

APPENDIX EPISTOLARUM

A D
EJUSDEM LEGIS EXPLICATIONEM

Quibus Joannes Baptista Laderchius vir eruditissimus, & idem Alexander Turaminus de vero illius sensu familiariter disseruere.

ALEXANDRO TURAMINO

J. C.

Joannes Baptista Laderchius F.

Um legissem hodie commentariolum tuum, eruditissime *Turamine*, quod edidisti in *l. Divortio ff. sol. matr.* vidissemque & veterum, & recentiorum Doctorum varias interpretationes a te confutatas, & unam tantum *Duareni* probatam, miro sum accensus desiderio inquirendi in mentem *Papiniani*, qualique revixit pristinus meus ille vigor vegetioris ætatis, quo diurna, nocturnaque manuolvebam, ac revolvebam juris civilis volumina, & ferè nolens, ac invitatus arrepto calamo, & si multis pres-

sus curis, hæc paucis horis dictavi, quæ judicio tuo libenter subiicio, & nisi fallor, mea non longe abest a mente *Papiniani* sententia, & est æquissima, ac respondens geometricæ, ac arithmeticæ proportioni. Sed antequam animi mei sensum aperiam in *Duareni* sententiam inquirere operæ precium duco.

Et, ut omnino placere possit, animadverto. Primum quoddam male distribuit duodecimam solius vindemiz, & tamen omnium fructuum anni præteriti distribuenda, dum in divisione faciendâ duodecima eorum Octobri debet attribui. Et si enim vindemiz meminisset *Papinianus*, fundum tamen traditum in dotem, non vineam dixit, & messis etiam mentio facta in *l. item si messes*, & fundi
Z 2 ite.

iterum in §. non solum .

Quare *Accursius*, & qui cum eo dicunt vineam fuisse datam in dotem a verbis *Papiniani* recedunt. *Duarenus* ergo malè duodecimam ex sola vindemia conficit. *Cujacius* ad *Papiniani* quæstiones arbutum in dotem traditum putat, quod dicit esse agrum feracem messium, & vindemiæ, qui cur arbutum luce congerat, cum fundi meminerit *Papinianus*, non facile dixerim, & præsertim cum arbutum sit locus arboribus constitus, qui pastinari solet, ut in *l. impense ff. de verb. signifi.* & inde vites arbutatæ, hoc est arboribus adjunctæ. Quare dum *Duarenus* duodecimam solius vindemiæ dividit, cæterorum fructuum viro adimit duodecimam, fallitur, qui tamen error est ei cum aliis communis. Nec dicat quis fructus perceptos ante matrimonium non venire in contributionem, quia & id apte fateor, & assero singulis mensibus omnium fructuum ratam esse attribuendam, quæ res cum parum fuerit a nostris animadversa, in causa fuit, ut excitarint hoc loco varias quæstiones, a quibus se non facile extricant. Et quia hoc pertinet ad faciliorem *Papiniani* explicationem, non me pigebit comprobare.

Primo itaque adfertur ratio hæc. Certum est venire in computationem non solum fructus matrimonio constante perceptos, sed & qui post divortium eodem anno percipiuntur. *§. item si messes*. Sicut ergo computantur fructus percepti post matrimonium, ita & percepti ante computari debebunt.

Altera est ratio, quia si silva cædua in dotem data sit, quæ singulo quoque quinquennio cædatur, & matrimonium diremptum sit ante cæsuram, vir consequetur portionem ex tota quinquennii cæsurâ pro tempore, quo matrimonium steterit, & ideo venient in computationem etiam anni, qui matrimonio præcesserunt. Et quod dicitur de quinquennio, idem & de anno, & contra *§. quod in anno*.

Tertis est, quia si stetisset matrimonium uno mense, quo nullus fructus fuisset perceptus, vir gratis onera matrimonii substinuisset. Atqui *Papinianus* iniquum existimat virum totam vindemiam, quæ fit Octobri, sibi vindicare, iniquum quoque est, si nihil colligatur eo mense, nihil eum consequi. Recte in *l. hac in princ.* secundum ordinem *Pandectarum*, impensarum rationem haberi dicitur, non factarum tantum in colenda vinea, ut *Accursius*, & alii falso opinantur, sed in aratione, & satione, & in cæteris

agricolationis muneribus, & inde comprobetur, sicut omnium impensarum ratio haberi debet, ita & fructuum singulorum mensium haberi debere, sicut enim singulis mensibus curantur, ita & singulis mensibus percipi intelliguntur, ut nullus mensis sit sine fructu.

Quarto hoc probat *§. e contrario*, qui subsequitur, namque duodecimam non ex locatione, sed ex die traditi fundi dat viro, si uxor percepta vindemia nubat, & hoc sibi velit *Papinianus*, duodecimam vir habet singulorum mensium, quibus stetit matrimonium, & quidem integram ex omnibus fructibus, ergo & in primo casu vir habebit similem duodecimam: habet duodecimam fructuum vir non facta vindemia ab uxore, habet & in casu contrario, quando facta est, non alia profecto ratione, quam quod omnium fructuum unius anni sit computatio, & in duodecimas distributio pro rata.

Quinto hoc probat manifestissime *§. non solum infr.* ubi *Ulpianus* apertè ait totius temporis, quo curantur fructus, non quo percipiuntur habendam rationem, idque non tantum in fundo, sed & in pecoribus observari, nam & hic inquit, hoc est non solum in fundo, cuius supra meminimus, sed & in pecore, & *Aret.* ibi post alios id optime declarat.

Neque obest, quod scriptum est in *d. §. item si messes* in hæc verba *Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit, antequam nuberet, non venire in contributionem*. Etenim locus hic, ex quo nostri confirmant, omnes fructus ante matrimonium perceptos ad uxorem pertinere, si rectè colligatur, nostram sententiam probat. Si quidem in hac divisione fructuum, quæ fit inter virum, & uxorem, illi fructus dicuntur ab uxore percepti ante matrimonium, qui pro rata mensium, aut debebantur, aut erant percepti. Exempli gratia locatus est fundus ex Kalendis Novembris, contractum est matrimonium Kalendis Septembris, merces solvenda est suprema die Octobris, dicemus uxorem percepisse fructum decem mensium, qui matrimonium præcesserunt, qui non veniunt in contributionem. Quod de locatione dico, idem constituendum est etiam, si fundus non sit locatus, ne sit in facultate uxoris invertendi æqualitatem, quam lex inter conjuges servari vult. Itaque etiam si uxor non locasset fundum, sed fructus omnes

Omnes præter vindemiam ante matrimonium ipsa percepisset, illi tamen tantum habebuntur pro perceptis in divisione, qui pro mensibus, qui matrimonium præcesserunt, ad eam pertinent, quia, ut dixi supra, omnium mensium in hac divisione æqualis debet esse fructuum portio. Hanc esse mentem J. C. probatur apertissime dum infert ex propositis speciebus apparere non contribui fructus ante matrimonium perceptos in §. *Papinianus* duodecima tantum ex vindemia debetur, quia undecim menses ejus anni præcesserunt matrimonium, & partes undecim, ex ea licet perceptæ non essent, pro perceptis habentur, nec veniunt in contributionem. Idem probatur in §. *ex contrario*, ubi non confertur vindemia, quia fuit collecta ante matrimonium anno præcedenti: & alterius tantum anni pro mensibus, quo stetit matrimonium, fructuum portio retinetur. Ita & in §. *item si messes* non habetur ratio vindemiarum collectarum ante matrimonium, sed colligendarum post, non enim confunduntur anni, nisi æqualitatis ratio cogat. Sed & si vir post Kalendas Aprilis locavit fundum, ea lege, ut tota messis illius anni, qui quoad fructus finitur suprema die Octobris, sequatur colonum, non oberit hæc pactio uxori, si solvatur matrimonium ante vindemiam, quasi merces messis factæ mense Julio integra sit viri, nam fiet divisio pro mensibus, qui præcesserunt, & quibus stetit matrimonium, tam messis, quam spei vindemiarum, nec portio fructuum, quæ attribuitur mensibus præcedentibus matrimonium, contribuetur, sed integra esse debet uxoris, & secundum hanc dimensionem perpetuò servabitur æqualitas inter conjuges, in qua re Doctores valde conflictantur, & tandem coguntur fateri emergere quandoque iniquitatem in hac divisione, quo nihil ab ipsis Juris consultis magis alienum. Sit ergo firmissimum fructus anni totius venire in computationem juxta *leg. de divisione*, & *l. si ante sup.* in quibus ex die matrimonii incipit annus, & durat ad eundem usque diem sequentis anni, & retinentur a viro fructus pro rata mensium, sive sint fructus duorum annorum, sive unius, & sive percipiuntur uno, vel altero mense, fit enim eorum distributio in singulos menses, ut supra diximus.

Sed & sensus *Duareni* verbis *Papiniani* repugnat, & quod hoc loco totum facit, aut ille dissimulat, aut non agnoscit. Nam *Papinianus* secundum *Duarenium* confundit, vel miscet duodecimam vindemiarum, & quartam mercedis.

Cur hæc confusio fit, quæ omnium ingenia & confundit, & torquet, si necessaria non est. An non erat clarius dixisse duodecimam vindemiarum, & quartam viro dari? Cur confundere, ut quod distinctum est, distinctum maneat? Cur obscurare definitionem illis verbis, & ex ea pecunia tertia viro relinquatur? Scilicet non eo erat ingenio *Papinianus*, ut confundendi verbo præter rem uteretur, qui, ut omnium est Juris consult. prudentissimus, ita & verborum proprietatis tenacissimus, in cujus responsis, licet plerumque sit obscuritas, id evenit potius propter materiarum perplexitatem, quas ille tractat, quam quod ille obscure loqueretur.

Præterea *Papinianus* fructus vindemiarum, & quartam mercedis confundit, *Duarenus* autem solam duodecimam. Verum inquit *c. ult. lib. 1. disput. ann.* Si confundatur quarta illa pars mercedis, & fructus vindemiarum non quidem integri, sed pro modo temporis, quo ante locationem stetit matrimonium, hoc est duodecima, quia uno mense ejus anni stetit. Simpliciter dixit *Papinianus* fructus vindemiarum confundi, *Duarenus* duodecimam, qui tamen dum hanc legem interpretatur in suis commentariis ad hunc titulum fructus vindemiarum dixit, duodecimam tacuit fortè, quod *Papinianus* aliter sensisse crederet. Et si secundum ejus interpretationem dum respondet *Eguinario* eum reprehendenti, quasi non fieret confusio, ita respondet, ut videatur voluisse solam duodecimam confundi, quæ res indicat *Duarenium* non sat sibi constitisse, qui tamen commendari multum debet, quod omnium optime geometricam proportionem primus excogitaverit, dum utriusque anni fructuum habet rationem, qui plerumque sunt inæquales: at certè non omnino rem affectus est, aut si affectus est, non ita declaravit, ut intelligi recte posset.

Ego itaque *Papinianum* sic interpretor, ut servata æqualitate inter virum & uxorem, cui maxime in toto hoc tractatu Jurisconsulti student, quidquid Doctores contra obnitantur, a verborum proprietate non recedam.

Dico ergo primo, ut jam attigi, integros fructus non duodecimam vindemiarum, sed & præterea quartam mercedis confundi, & non solum fructuum vindemiarum haberi rationem, sed omnium anni præteriti, propriè autem confundi *Papinianus* dixit, quia facta confusione fructuum vindemiarum, & quotæ ex ea pecunia conficitur tertia pars constans non

ex

ex duodecima vindemiæ, nec ex quarta, sed ex alia duodecima, & alia quarta, ut apparet, si numerus in singulos menses dividatur, propter fructuum utriusque anni inæqualitatem. Exemplo res fit manifesta. Pomas locatum fundum nonaginta sex, quarta pars mercedis erant viginti quatuor, vindemiæ sunt triginta, fructus integri anni præteriti centum & viginti, & vindemiam quartam partem fructuum supponamus, non ut *Duarenum* multo majorem: confunduntur triginta, & viginti quatuor, & ex ea pecunia fit tertia, quæ constat ex duodecima fructuum anni prioris, & ex quarta mercedis anni instantis, duodecima centum & viginti sunt decem, quarta nonaginta sex viginti quatuor, quæ si coniungas, triginta quatuor erunt, quæ constituent tertiam duodecim mensium. Hunc numerum si quatuor mensium, quibus matrimonium stetit pro rata applices, erunt octo aurei, & dimidiam alterius. Ante confusionem, sex aurei dabantur ex mercede singulis mensibus, ex fructibus dabantur uni mensi decem. Et ideo aptissime dixit *Papinianus* confundi fructus, & quartam, quia corrumpuntur duodecima, & quarta, & alius exoritur numerus respondens utriusque anni fructuum distributioni. Nusquam enim in jure fit confusio, quia ex ea effectus aliquis sequatur, confusionem, mixtionem, unionem, collationem, contributionem appellant Jurisconsulti, ut nunquam otiosæ sunt; ut hæc per *Duarenum* esset. Idem *Papinianus* in *l. in ratione §. quod vulgo*, & in *§. quesitum ad l. Falc.* cum de eadem re loqueretur contribui, permisceri, & confundi dixit, *Ulpianus* in *l. 1. §. præterea permiscere*, unire, confundere, contribuere, *de sep. bon. sub. tit. de tribut.* contribuere, & conferre, & *sub tit. ad l. Rod. de jac.* atqui fit semper confusio ex causa, & ex ea effectus aliquis surgit, ut hinc si non aliunde nostri doceri potuissent totius anni fructus confundi oportere, quoniam inepta esset confusio, si vindemiæ duodecimæ ratio tantum haberetur.

Prudenter autem *Papinianus* tertiam dixit, quoniam certum erat eam deberi, cum quatuor mensibus constitisset matrimonium, at quia tertia hæc erat incerta quoad quantitatem, ei satis fuit geometricam analogiam constituisse. Quid enim si messes grandæ abstulisset? Certè his casibus, non duodecima totius redditus annui deberetur, sed ejus tantum, quæ vere perceptus esset, necessaria itaque est confusio, nisi *Papinianum* virum gravissimum in varios computationum

anfructus trahere velimus:

Accedit, quod quartam mercedis in numerato habet vir, at uxor ejusdem dodrantem in fine anni tantum habebit: ut ergo sit justa proportio, & analogia, habenda erit ratio, quod vir habet plus tempore, ideoque aliquatenus quarta minuenda, ut in hac etiam causa, & quia fructus duorum annorum confunduntur, *Papinianus* recte verbo confundendi usus sit, & satis aperte, & clare locutus, dum tertiam, ut quatuor mensibus respondentem, constituit, item & rationem ejus ineundæ docet, dum confundit fructus vindemiæ, & quartam mercedis, & ex pecunia, quæ ex fructibus, & mercede conficitur, tertiam viro dari vult: non tamen adeo aperte loqui potuit, quin Doctores tenebras ejus verbis offuderint.

Hæc est mea de *l. Divortio* sententia, quæ si tibi vir eruditissime probabitur, eris mihi instar omnium jureconsultorum, quotquot olim fuerunt, & nunc sunt.

Datum Mutinæ die 24. Novembris 1604.

Joanni Baptista Laderchio C. L.

ALEXANDER TURAMINUS F.

ADvenit tandem Saracius noster, tuasque literas dedit eruditionis, & elegantie plenissimas. Neutrum sum admiratus, sed id solum te procul a gymnasiis in recta republicæ administratione tot annis summa cum tui gloria versatum, tui ingenii vires ad difficillimas Academiæ controversias tanta cum facilitate, ac etiam cum felicitate transferre: Commentarium itaque meum ad *l. divortio ff. sol. matr.* legisti, & quasi titillatione excitatus in *Duarenum*; & consequenter in me ipsum diligenter inquirens plura proponis. Quid ergo sentiam ingenue rescribam, tuæque libentius, quam alterius cujuslibet censuræ subjiciam.

Existimas non vineam, sed fundum datum in dotem, & messium, non vindemiæ duntaxat, habendam esse rationem. Proinde messes venire in contributionem apte tamen, ut pro rata mensium ante matrimonium omnes ad mulierem pertineant. Qua in re videris sub quadam moderatione utramque probare, & venire in contributionem, & non venire.

Hæc

Hæc mihi examinanda constituo, si dixerō primum me & *Duareno*, & mihi ipsi gratulari, quod in universum, & geometricæ proportionis inventum probes, & ad illius rationem nostro inito calculo subscribas, dum constanter asseveras, duodecimam ex fundo, vel vindemia esse sumendam. In eo quod excitas ad *Papiniani* explicationem facillimum erit me in tuam venire sententiam. Et quidem si ad *Papiniani*, imo potius ad *Ulpiani* contextum respexero, non invitus concedam fundum, non vineam datam in dotem. Sed quod diffinitum est data doti vinea, idem futurum in *Papiniani* specie dato fundo, nisi contrarius mihi esses, pro certo habere in. Probo itaque speciem in fundo, ut ponis diffinitionem adhuc probare non possum. Opinor enim fructus ante matrimonium perceptos nullo modo in contributionem venire, & ideo præteritæ messis a muliere perceptæ nullam habendam esse rationem.

Primum quasi id ex præcedentibus inferatur asserit *Ulpianus* in §. *item si messes* his verbis *Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit, antequam nuberet, non debere in contributionem venire*. Aperte ait non venire, idque ex his apparere, quæ hæctenus diffinita sunt. Quærendum quomodo ex his appareat, & si appareat quærendum de ratione. Apparere videtur ex pluribus. Primum ex *l. si ante eod. sit.* quia a viro ante nuptias percepti doti imputantur, non ergo venire possunt in contributionem fructuum. Sic in *l. fructus*, ita species ponitur dati prædii, & tamen nec verbum quidem messium, sed vindemiæ tam pro fructibus dividendis, quàm pro impensis deducendis ratio habetur. Tertio in ipsa *l. divorzio* id *Papinianus* aperte diffinit his verbis: *Vindemiæ fructus, & quarta portio mercedis confundi debent*. Perperam præcisa oratione usus esset, quæ fructus messium magis excluderet, quàm omitteret, si aliqua ratione possent in contributionem venire. In §. *ex contrario* jam percepta vindemia fundo in dotem dato præteritarum messium non est ut ratio possit haberi, quia, nec perceptæ vindemiæ habetur. In §. *item si messes* id evidentius apparet. Ut nulla plane species in hoc universo divisionis contextu fructuum, quos mulier percepit antequam nuberet, contributionem contineat. Quare ab ea, & *Paulus*, & *Ulpianus*, & *Papinianus* sedulo abstinendum putarunt. Ratio ex parte mulieris, & ex parte viri

obvia esse videtur. Ex parte mulieris, quia cum doti dat fundum reposita messe, hi fructus in contributionem venire non possunt, neque ratione curæ, neque impensarum, neque matrimonii, neque voluntatis. Non curæ, non impensarum, quoniam & cura, & impensa, & perceptio tota mulieris fuit, antequam nuberet. Non matrimonii, quia eo tempore nihil actum, quod ad præteritam perceptionem trahi possit. Non voluntatis, quia mulier perceptos sibi habere constituit, & forte consumpsit. Non etiam ex parte viri, quoniam cum ei fructus attribuamus pro rata temporis, quo matrimonium fuit, quos ex anno præterito non percepit, ex anno futuro consequitur, in damno non est, aut, si quod sequatur damnum, patitur volens, qui eo tempore, & ea conditione accipit, nulla super fructibus perceptis interposita cautione. At si mulier percepta vindemia fundum doti ex contrario dederit, ratio & futuræ messis, & vindemiæ habenda erit juxta §. *item si messes*. Quando nondum lectis uvis dat fundum, uvæ leguntur matrimonio constante, ideo ad virum pro rata pertinent, messis ante percepta nullo modo. Nihil sentio iniquum. Tamen asseram si fundum nondum lectis uvis doti dederit, & grandine, vel igne, vel quolibet adverso casu nihil in vindemia fuerit, in specie *Papinian.* ex accidenti virum solam quartam habiturum ex mercede locationis, quia nihil sit, unde duodecima conflare possit, non ex messe, quoniam percepta ante matrimonium non venit in contributionem, non ex vindemia, quoniam nihil in ea fuit, & tamen nihil id oppugnat, aut geometricam proportionem, aut nostrum calculum, quoniam sterilitas eum ubertate compensatur. Eritque hoc casu durior conditio mariti, quàm conductoris, qui remissionem ob sterilitatem petere potest, maritus verò non potest. Ratio satis aperta, quia maritus est dominus dotis *l. quamvis ff. de jur. dot. l. in rebus C. eod.* colitque fundum ut dominus, cui sterilitas sine remedio nocet, non ut conductor soluta mercede. Dedit doti mulier fundum cum potestate percipiendi uvas, si actum non percepit, nihil ad eam, sufficit, si ita dedit, ut percipere posset. Neque enim dicimus viro duodecimam vindemiæ non deberi, sed dicimus non extare.

Hinc intelligi potest, non esse eandem rationem futuri post divortium temporis, atque

que ejus, quod matrimonium præcessit, quoniam initium anni, quo matrimonium constitit summa ratione trahitur ad futurum, ut ratio partis sumatur ab integro anno, non ad præteritum, quod sine ulla necessitate fieret, & contra mulieris intentionem, quæ interrogata responsura sit, se nec cogitasse quidem respectu fructuum jam perceptorum, quidquam juris marito tribuere. At inquis re ipsa non tribuet, dicam ego fieri potest, ut tribuat. Pone in vindemia sex, in messe centum, & viginti. Ego dimidium ex vindemia sumo pro duodecima, tu verò decem addes ex messe, & erit duodecima constans ex decem cum dimidio, magnusque futurus erit mulieris conquestus, & ut opinor iustissimus, neque solatium aliud quod hoc casu ex tua interpretatione recipiet. Sic primæ tuæ ratiocinationi satisfactum puto. Occurro secundæ longè facilius, quia & si temporis præteriti necesse sit in Sylva cædua, ut ponis, haberi rationem, quod concedo, palam est nihil ante matrimonium cæsura esse, & cum perceptio fructuum sit ipsa cæsura, nulla pars fructuum ante matrimonium percepta est. Quinquennium quasi annum sexaginta mensium computamus, & dividimus. Præterita cæsura, quæ fructibus perceptis comparari debet, neque in Sylva in contributionem venit, neque id contendis; Quare exemplum meam juvat sententiam. Si uno mense sterisset matrimonium, habet vir duodecimam, nec gratis sublinet onera, & si nihil in vindemia sit, ille unius, mulier undecim mensium jure domini gratis jacturam patiuntur, fructus dotis ita demum vir suos facit, si extent; si non extent, patitur ut dominus sterilitatis damnum. Quod & in toto anno potest accidere, belli sorte, vel alia calamitate irruente, & pati cogitur damnum contingens in fructibus totius anni, ita unius mensis sine ulla querela hoc damnum subire compellitur, perinde ac si mulier indotata fuisset. Quarta ratio non memovet, quoniam, & ex d. §. ex contrario deducitur conclusio d. *vers. apparet fructus a muliere perceptos, antequam nuberet, non venire in contributionem*. Eo casu, vir habet portionem fructuum futuræ messis, & futuræ vindemiæ. Ipsamet distributio in duodecim menses offendit tuam ratiocinationem. Quia nunquam duarum messium contributionem valet inducere. Annum matrimonii quovis modo, & a quovis mense constituas unam vindemiam, messem unam comprehendit, non duas. Quare si vir in *Papiniani* specie non

locasset fundum, & in fine Septembris divertisset, ac ita matrimonium integro anno constitisset, ex præterita vindemia duodecimam habuisset, & ex futura duodecimam mulierem dimisisset, ita 11. partibus ex futura vindemia sumptis, 1. ex præterita, unam eamque integram vindemiam obtineret.

Dices tu, debet quoque integram messem habere, quia anno integro sterit matrimonium. Respondeo annus matrimonii sic incurrit in duorum annorum fructus, ut quoad messem undecim mensibus constitisse videatur. Quinta sumpta ex §. *non solum* non urget, quia vir in messe ante matrimonium percepta nullam curam adhibuit. Et ut uno verbo dicam, quamvis fundum in dotem acceperit quia Kalendis Octobris accepit, & ita in fine anni, habetur, ac si vineam non fundum pro eo anno doti accepisset; lectis postea uvis incipit fundum in dotem habere, & hac ratione fit, ut toties cum fundus datus sit, sola questio vindemiæ excitetur, non præteritæ messis. Quando *vers. apparet* ita exponis, quasi mulier non integram messem perceperit, sed in tua hypotheli decem partes, in hac *Papinian.* undecim, easque non venire in contributionem, alium d. *vers.* sensum esse opinor, ut de vera naturali perceptione verba *Ulpian.* non autem de hac tua intellectu, seu civili accipi debeant. Neque suffragatur tibi in §. *non solum*, ait enim, *Nam & hic fructuum, toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur rationem accipere debemus*. Ita curam a perceptione distinguit, ut cum ante perceptos dixit, naturaliter dixisse videatur, non civiliter, & undecim partes fructuum, quæ mulieri debentur, ratione curæ debentur, non quia pro perceptis habentur.

Quod disputas adversus *Duarenum* super verbo confundo, videor ita *cap. 3. n. 10.* usque in finem explicasse, ut aliud non sit addendum, nisi eam quoque explicationem tuo ingenii acumine subvertas. Neque enim in ea verborum expositione *Duareno* consentio, cui etiam objicio non pauca, quamvis calculum sequar, & probem, & vereor, ne cautè magis, quàm aperte in quibusdam locutus sit. Quo nomine *Papinianum* notari posse concederem non invitus, & si bonus quandoque dormivit *Homerus*, putabis *Papinianum* quamvis eruditionis fama clarissimum aliud, quàm hominem fuisse. Vidit latentis proportionis explicationem esse difficilissimam, neque paucis posse declarari, & in multis perhorruit errandi periculum a brevi

brevi sermone, ac generali prudenter forte usus est, docte minime. Et alii notarunt, & Justinianus notare Papiniani scripta permittit: Si id non patiaris, neque ego hoc in loco eundem laudari patiar, qui, quod debuit, non ita docuerit, ut manifestior esset. Non videtur mihi ulterius progrediendum, quia si hæc expugnes, in omnibus libentissime dabo manus. Ab iis igitur ut recedam, tu solus, cum eruditissimus sis, effice si vis, at ni contra sentias, cum possis efficere, ne tentes, quod tibi sit eruditio summa cum integritate conjuncta. Ego te unum mihi & adversarium & Judicem constituo. Vale.

Dat. Fer. die 10. Decembris 1604.

Alexandro Turamino J. C.

JOAN. BAPT. LADERCHIUS F.

Vidi, mi Turamine, quæ rescribis ad *l. divortio*, sed dicam liberè, nondum a sententia mea possum abduci, & quia penes me non sunt nisi quædam schedæ raptim scriptæ, & adeo lituris oblitæ, ut legi non possint, exemplum eam melioribus literis scriptum secum tulit Saracbius, ut ex eo describere posset alterum, quod tibi daret. Ego ea tantum considerabo, quæ abste erudite, & prudenter dictata sunt. Primum est, quod ais, constare fructus ab uxore perceptos ante matrimonium non venire in contributionem, ut est apud Ulpianum in §. *item si messes: Apparet ex his*, inquit fructus, quos mulier percepit antequam nuberet, non debere in contributionem venire, quo nihil apertius videtur ex pluribus, inquis, hoc apparere. Primo ex *l. si ante*, ubi fructus a viro percepti ante fundum traditum dotis fiunt, & mulieri soluto matrimonio redduntur, si redduntur certò non contribuuntur. Addis in *l. fructus vindemiæ tantum*, non messis fieri mentionem. Tertio subjicis in *l. divortio vindemiæ fructus*, & quartam mercedis confundi, de messe nihil Papin. ut nec in §. *ex contrario messis præteritæ ulla ratio habita est*, nec in *d. §. item si messes*, nec alibi, ubi divisio horum fructuum tracte-

tur. Hæc, etsi in speciem efficacia, nihil me movent, sed antequam respondeam, dicam primo me non asserere fructus a muliere antequam nubat perceptos venire in contributionem, hoc a mente mea est alienum, tantum assero haberi rationem fructuum totius anni, ut æqua in divisione ratio ineatur. Dixi singulis duodecim mensibus applicari perceptionem fructuum pro rata ita, ut etiam si Julio mense fiat, messis non dicatur tantum fructus ejus mensis, sed & præcedentium, & sequentium, idque quoniam arbitror fructus a muliere ante matrimonium perceptos reipsa, & naturaliter distribuendos pro rata singulorum mensium, tam eorum, qui matrimonium præcedunt, quam eorum qui sequuntur. Exempli gratia mulier nubit mense Julio facta jam messe, divortium facit Augusto mense, unius mensis ratam fructuum vir percipiet, mulier undecim mensium, non inspicimus an mulier ante matrimonium percepit, vel vir eo constante, sed habetur ratio mensium totius anni, ut justa fiat divisio, non ut percepti contribuantur, ut per me non differat, quo tempore fructus percipiuntur, quia percepti nunquam sunt, nisi pro rata mensium, qui præcedunt matrimonium. Neque huic positioni superscripta adversantur, namque verba illa, *apparet ex his, fructus a muliere perceptos non venire in contributionem*, non negant haberi debere rationem horum fructuum in divisione, immo potius probant, ut dicam mox. Nec facile admiserim illationem hanc referri ad *l. si ante*, nec ad *princ. l. fructus*, sicut nec Papin. excludere meam interpretationem, dum nulla messis, ut puta, mentione facta vindemiæ fructus, & quartam mercedis tantum confundit. Quod ut rectè intelligatur, distinguendum est ita: aut integro anno stetit matrimonium, & tum de fructibus alterius anni non est tractandum, qui si ab uxore sunt percepti sui sunt, si a viro doti imputantur. De anno integro agitur in *d. l. si quis ante*, ut manifesta ejus sunt verba, ubi Paulus aliud subindicat observari in anno non integro illis verbis, *donec divortium fiat*, quæ otiosa non sunt. Aut non est integer annus, quales plerumque sunt ii, quibus divortium fit, vel mors sequitur, & secus est; de hoc anno nominatim agit Papinianus in *d. §. Papin.*, qui, ut difficilior merito §. *Papin.* tractari debuit, & in hoc anno habetur ratio fructuum præteritorum, ut æqua sit inter conjuges divisio. Et hoc optimè Papinianus in sua specie probat, etenim

etenim dum iniquum esse ait , ut vir integros fructus retineat , si uvis ab eo coactis factum sit altera die divortium , nihil aliud significat , quàm perceptos fructus ab uxore viro non contribui , non communicari . Tota vindemia anni præteriti facta est , dum constabat matrimonium ; si vir est dominus fructuum ex dotali prædio perceptorum , ut cum aliis asseris , tota etiam ad eum pertinere debuit , & qui a *Papiniano* reprehenduntur , non alia meliori ratione uti poterant . Atqui *Papinianus* æqui tenax contra putat , quia licet re ipsa vindemia Octobri mense constante matrimonio percepta sit , tamen est vindemia duodecim mensium propter culturam , & curam , & ideo cum mense uno anni præteriti matrimonium steterit , unius mensis tantum vir vindemiæ portionem feret , uxor reliquorum . Ex hoc apparet fructus perceptos ab uxore , hoc est vindemiam undecim mensium , qui matrimonium præcæferunt , non contribui , quia pro perceptis habentur , alioquin ad virum pertinerent , ut dicebant , qui ex die locationis tantum dividi fructus volebant , quasi annus præteritus non esset annus divortii , sed præsens solus , & fructus omnes a viro percepti sui essent . Idem in *vers. ex contrario* apertius significatur , dum ibi dicitur mulierem coacta vindemia statim locasse fundum . Fingo principio Octobris factam vindemiam , moxque traditum fundum viro , cui nupsit mulier , an habebitur ratio fructuum messis Octobris , perinde ac si coacta vindemia non esset ? Certè respondet J. C. haberi , dum portionem ex mercede pro modo temporis , quo dotale prædium fuerit , retineri constituit , agnosci , ut pro modo temporis dixit , non pro mensibus , quia vindemiæ mensis non erat integer . Non prodest ergo mulieri anni præteriti vindemiam coegisse , quia , & si nulli eo mense fructus superfuerint , portionem suam vir retinebit ex pensione , quæ si fortè fructus ejus mensis fuerunt ampliores , quàm portio pensionis , eo amplius vir retinebit , ut si pauciores , eo minus , ut perpetuo servetur æqualitas . Prudenter dixit statim , ut indicaret , non ideo minus deberi fructus pro reliquis diebus mensis , prudenter pro modo temporis omnium mensium , quia mensis vindemiæ non erat integer , ut recte usus sit illa phrasi , *pro modo temporis mensium* , nec dixerit pro mensibus , ut supra attigi .

Pergit *Ulpianus* in §. *item si messes* , & idem constituit in fructibus , qui percipiuntur , post solutum matrimonium in anno divortii ; quod

constitutum est in perceptis ante , ut scilicet , & eorum ratio habeatur . Concludit denique *Ulpianus* ex his fructus ante matrimonium perceptos non venire in contributionem *ex his* , id est ex definitis in §. *Papin.* , & in *vers. ex contrario* , ut illatio fiat ex proximis , non autem ex remotis . Et ne *Ulpianus* , quod parum convenire videtur , inferat ex *Paulo* , d. l. *si ante* , sed ex sua ipsius doctrina . Quod subjicis messium non fieri mentionem , sed vindemiæ tantum , non recipio , nam in l. *fructus in prin.* non constat fundum datum esse doti , & ideo vindemiæ tantum mentio facta , quod si & messis ibi , idem erit in ea servandum , quod in vindemia , in qua habetur ratio impensarum præteriti temporis , non alia de causa , quàm ea , quod & si vindemia uno mense percipiatur , totius anni fructus est , & commodum , ac incommodum conjuges partiuntur . Rectius & hoc probatur in d. §. *Papin.* si diligenter inspexeris , dum ibi fructus vindemiæ confunduntur cum quarta portione mercedis , & ex ea pecunia tertia portio viro tribuitur . Etenim cur omnes fructus vindemiæ confunduntur ? Sanè si duodecima tantum vindemia debita erat , frustra *Papinianus* ingerit confusionem . Dixisset , ferat duodecimam vindemiæ , & quartam mercedis , non otiosa debet esse confusio . Rursus *Papinianus* tertiam partem dat viro , hoc est quatuor uncias ; at si duodecima anni præteriti uncia est vindemiæ tantum , erunt uncia inæquales , tres omnium fructuum , una solius vindemiæ , quod est absurdum , & alienum a mente *Papiniani* , qui ideo confundit omnes fructus vindemiæ , ut integra uncia fructuum totius anni confici possit , & integra retineri . Hoc apertè probant etiam verba illa *ex ea pecunia* , quæ certe ex tota vindemia conficitur ; quomodo enim contribuitur integra vindemia ad conficiendam tertiam , si tantum duodecima ejus debetur ? Non alia profecto ratione , quàm ut omnium fructuum tertiam portionem vir habeat , quia quatuor mensibus matrimonium stetit , conjungit *Papinianus* mensem præteriti anni cum tribus præsentis , ut & illius , & horum æqualem det viro portionem , alias si de duodecima vindemiæ tantum sensit , ineptus fuit in locutione , quæ nullo modo hunc sensum recipit . Et ex his responsum videtur animadversionibus , quas subtiles congeris , & quæ ad annum integrum pertinent , potius quàm ad hunc nostrum . Etenim si stetit matrimonium uno mense

maense prioris anni, etiamsi nulli sint percepti fructus, vel ob grandinem, vel ob aliam cladem, certum est tamen fructus præteritorum mensium applicari pro rata ei mensi, ut rectè dicamus fructus illius anni esse, puta tantum centum, qui forte fuissent centum, & viginti, nisi grando fundum concussisset, & duodecimam centum tantum viro deberi, quæ debita fuisset centum, & viginti. Sed nec ullam agnosco differentiam rationem, inter præteritum, & futurum tempus. Siquidem fructus debentur viro pro mensibus tantum, quibus stetit matrimonium, & tamen in divisione ratio eorum, qui percipiuntur post divortium, cuius rei nulla alia est ratio, quam quod & si percipiuntur post solutum matrimonium, augent tamen fructus eorum mensium, quibus consistit, quia ut dixi fructuum omnium anni unius rata singulis mensibus applicatur, nec plus dicitur esse uno mense perceptum, magis quam alio. Eadem viget ratio in præteritis fructibus, quia non minus distribuitur rata horum in singulos menses, quam illorum, & hoc mihi videtur æquissimum, & contrahentium menti congruens, qui scire debent hanc fructuum pro rata in singulos menses distributionem. Id ita esse evidenti argumento probatur. *Papinianus* iniquum, putat virum retinere integram vindemiam, & si constante matrimonio collecta sit, cur ita? Profecto est dominus vir dotalis fundi, ut *l. quamvis de jur. dot.* & ut dominus lucrari fructus deberet ut evenit in emptione, & venditione, & in aliis contractibus transferentibus dominium, & hac ratione uti poterant ii, quos *Papinianus* reprehendit, ut dixi, tamen contra is sentit, quia non est æquum, ut vir totius anni fructus ferat, ne uxor soluto matrimonio cogatur mendicare. Interpretatur itaque lex, ut mulier ea lege fundum doti dederit, ut fructus suos faciat pro rata mensium, quibus matrimonium stetit, etiam si omnes perceperit. Eadem ratio viget in uxore, quæ & ipsa licet perceptis jam fructibus doti dat fundum, lex tamen, & hic interpretatur perceptos eos esse, qui menses contingunt, quibus innupta eo anno fuit, non eos, quibus stabit matrimonium, quia sicut hi fructus pro rata his mensibus curati sunt, ita viro debentur, ne oneribus matrimonii astringatur dote vacua. Alioquin si uxor fundum locasset, ac mercedem anni totius percepisset, & in fine anni dissolveretur matrimonium, male

cum viro ageretur, qui de suo onera matrimonii toto eo anno sustinuisset. Non ignoro aliquos concedere anni sequentis fructus viro, sed nulla nec ratione, nec auctoritate.

Quid enim, si aut exigui sint fructus, aut nulli, ut quia grandine consumpti? Absurdum, ut anni, quo stetit matrimonium, vir fructus non habeat, cum traditio fundi secum illa ferre debeat commoda, quæ singulis mensibus ex eo capiuntur. Sed & interim sequenti anno uxor mendicaret. Scio etiam alios concedere, ut vir duas vindemias eodem anno lucrari possit, quod iniquum puto, cum duæ vindemiæ non sint fructus anni unius. Secundum meam definitionem viro, & uxori pariter perpetuò consultum est. Quod etiam de silva dixi non est præteritum, quia si ultimo anno quinquennii silva in dotem data sit, & eo anno steterit matrimonium, uxor quatuor annorum ligna, vir unius retinebit, & tamen uxor non percepit fructus naturaliter, sed ei dantur propter præcedentem curam ipsius. Quod in §. *non solum* apertius dicitur, dum regula constituitur, ut in hac fructuum divisione non attendatur dies perceptionis, sed habeatur ratio totius temporis, quo curantur: at curæ totum annum respicit, sive mulier fructus percepit ante matrimonium, sive vir constante matrimonio percipiat. Ergo temporis curæ utroque casu habenda est ratio, & sic potius cura, quam naturalis perceptio attenditur. Et ideo si vir anno puta primo, aut secundo quinquennii silvam possedisset, & sic nullos ex ea fructus percepisset, ob immaturam casuram, nihilominus in divisione rata ei pro tempore assignanda est, & fructuum ante matrimonium perceptorum, & percipiendorum ratio habebitur, quia, ut rectè dicis, quinquennium pro uno anno computatur, at certè hoc anno integro non stetit matrimonium, & si fructus ante percepti non computantur, habenda esset ratio annorum sequentium, non autem eorum, qui præcesserunt matrimonium, qui per se ad uxorem spectarent. Eadem ratio viget in §. *Papinianus*, quia & ibi unus est annus, sed quia matrimonium stetit uno tantum mense, duodecima viro debetur, undecim partes uxori, tam fructuum perceptorum ante, quam post matrimonium, ut sit æqualis divisio, ut fit in quinquennio. Postremo non omittam certiore esse fructuum præteritorum divisionem, quam futurorum: nam quo tempore fit divortium

certus est calculus fructuum, tam ab uxore ante matrimonium, quam a viro eo constanter perceptorum, at futurorum non ita. Ideoque prudentissimè *Ulpianus d. §. item si messes* non vindemiam, sed spem futuræ vindemiæ venire in computationem dixit, quod male nostri intelligunt, & inter alios *Duarenus* dum venire in computationem, & messem vult, & vindemiam. Cur autem non expectetur collectio vindemiæ, nec uvæ, ut tunc vera divisio fiat, ea, ni fallor est ratio, quod in divortio conjuges iis utebantur verbis. Res tuas tibi agito. Res tuas tibi habeto. Erat itaque tollenda omnis occasio in posterum invicem tractandi, & ideo spes vindemiæ futuræ æstimabatur, ne qua inter conjuges postea controversia suboriatur.

Hæc rescribo mi *Turamine*, ut diligentius consideres, an communis, an mea sententia sit probanda, quæ ni fallor, ut est per se æquissima, ita & validis rationibus, & argumentis communita.

Dat. Mutinæ die 20. Decem. 1605.

Joanni Baptistæ Laderchio J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Eloquentiam mira cum eruditione conjunctam, quam tuæ replicationes præferunt, suspicio plurimum. Vix resisto, ne me in tuam sententiam venire compellant. Juvat veritas, ut opinor, quæ si non ornate, constanter tamen, & me, & seipsam tuetur omnimodo. Quod tibi assumis perceptionem fructuum civiliter, non naturaliter esse existimandam, & ex mensibus etiam, qui illi præcedunt, sine legum ipsarum injuria tibi concedere non possum. *Ulpianus in §. non solum ait: Nam, & hic fructuum toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur rationem accipere debemus.* Vides curam distribui, non perceptionem, & perceptionem naturaliter accipi, non in menses distribui, perceptos fructus, non percipiendos distribui, quod est longe diversum. Ex tua hypothese mulier percepit 11. partes messis, ex mea totam messem, quia illa integra de mense Julii naturaliter percipitur. Et menses Augusti & Septembris inde sequentes nihil ad perceptam messem pertinent.

Trahitur perceptio ad curam in divisione fructuum, at ubi percepti sunt nullam curam desiderant, ut percipiantur. Affero igitur messem a muliere perceptam integram illius fuisse jure domini, & nulla matrimonii futuri cogitatione consumptam, sive servatam, neque menses, qui sequuntur, ad perceptionem perfectam trahendi ullo modo sunt, quia nulla ratio id patitur, nec curæ quidem, cui inniteris, quia post perceptionem cura nulla in percipiendo desideratur. Affero amplius in universo istarum legum contextu verbum *percipiendi* naturaliter accipi secundum meam sententiam, non civiliter secundum tuam; id patet in *d. §. non solum*, ut dixi in *l. si ante* ibi: *Nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti restituendi sunt quandoque, divortio facto, quasi dotis facti.* Ex hoc textu non modo colligitur perceptionem naturaliter accipi, sed quod tuam oppugnat sententiam, si ante nuptias, & ita ante messes fundus traditus esset, mox Kalendis Octobris matrimonium contractum esset, ut in specie *Papiniani*, omnem preteritam messem doti imputandam, velut perceptam ante matrimonium, non autem ejus habendam esse rationem in duodecima constituenda. In *§. ex contrario* ibi: *Nam si mulier percepta vindemia &c.* Vides etiam de naturali perceptione sermonem esse, & ejus nullam haberi rationem, quoniam ante matrimonium re ipsa percepta fuit, & quæ verba subjiciuntur: *Sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, demonstrant menses, qui matrimonium preceperunt in divisione non considerari ad viri commodum. Quare cum in §. item si messes dicitur. Apparet igitur ex his illos fructus, quos mulier percepit, antequam nuberet, non debere in contributionem venire: Quam conaris afferre interpretationem recipere non possum, quia mulier naturaliter integram messem percipit, ergo nihil de messe contribuet, & tua civilis illa perceptio facit, ut undecim partes de messe percepisse videatur, quod & si subtiliter, & comptè admodum insinues, mihi certe persuaderi non potest. Superior enim mea verborum naturalis acceptio, & plana, & toto contextui consentiens esse videtur. Sed etiam constanti, ut opinor, ratione munitur. Mulier fructus ante percepit jure domini, & cum nubit, fundum doti dat messe exutum. Nullo jure vir perceptorum fructuum rationem aliquam requirit, quia nullo modo dominium, quod titulo dotis assequitur ad fructus ante traditionem*

nem perceptos trahi potest . Neque viro est simpliciter dominus , sed cum caussa , & ideo non simpliciter fructus suos facit , sed intuitu matrimonii . Caussa facit , ut statim ac divortium factum est , desinat dominus esse , quia quoad eum desinat etiam dos esse . Ante matrimonium nec dominus est *d. l. fructus* , & cessat dominii caussa , quia nec matrimonii onera subit . At vero eleganter objicis , quod qua ratione dominium , hoc etiam facto divortio pro modo temporis , quo matrimonium fuit , trahitur ad spem futuræ vindemiæ , ut *in §. item si messes* , ita ad præteritam messem , quæ matrimonium præcessit trahi poterit , & debet . Sed discrimen patere videtur , futuram vindemiam aliquo tempore curavit ut dominus , præteritam messem neque curavit , neque perceptione , neque matrimonio attingere potuit . Respicit vir fundum in tractatu matrimonii qualis est , qualisque futurus sit , de fructibus perceptis , nec cogitat quidem , multoque minus mulier , quæ dat fundum , inspecta præsentis conditione perce-

ptarum messium , nec rationem aliquam se debere justissimè putat . Quid subtilius comminiscimur contra legum verba , & mulieris intentionem ? Clara est conclusio sua munita ratione , nam fructus , quos mulier ante matrimonium percipit , in contributionem non veniunt . Id tu quoque concedis . Ego subijcio , perceptio naturaliter est accipienda . Hic integram messem percepit , ergo duodecima messium non potest dici non percepta , & hoc nomine in contributionem venire .

Distuli respondere , quod duæ Forenses controversiæ , altera Florentina , altera Bononiensis , & illæ quidem magni ponderis , & libros ferre omnes , & ingenium , quod tenue est totum sibi vendicant ; Sic mei ingenii exiguitatem fateri , ut tui præstantiam admirari cogor . Vale , nullumque tui vehementius amantem , quam me , quamvis in hac sola dubitatione adversantem , putes habere .

Dat. Ferrariæ die 3. Januarii 1605.

CE

BENEVOLO LECTORI

ALEXANDER TURAMINUS F.

Isit Laderchius triplicationem sequentem una cum intellectu l. divortio, postquam typographo librum, quem conscripseram ad d. l. cum appendice Epistolarum precedentium & aliis libris singularibus a me conscriptis edendum consignaveram. Hac quoque edi, etsi ad meam sententiam subvertendam prolata, cura fuit, ut studiosi de re certe difficillima Laderchii sententiam, non modo meam integram, accipiant, & ad veritatem indagandam conferre valeant. Neque haec, ut alia, refellere decrevi, ne in infinitum disputatio progredieretur, tum quia stare adhuc viderentur, quae scripsi, & si extraneum dotem dedisse proponamus, evidentiora fient, quem pro tempore, quod matrimonium praecessit, vocari in contributionem fructuum, nulla aequitas, nulla analogiae servanda ratio patitur. Eadem analogia, quod plus, vel minus aut in vindemia, aut in locatione ponamus, nihil immutatur. Hoc praecipue nomine differt geometrica proportio ab arithmetica. Mulier antequam nubat, extranea prorsus est, & fructus percipit ex causa absoluti domini; Vir ex dominio cum causa. Hac prudenter animadversa negotium omne tollunt: sed tamen tibi lectori oculatissimo expendenda relinquo, qui id boni, & aequi consulere debes, me, ut veritatem aliquando consequi possis, nec mihi pepercisse, dum haec contra me ipsum divulgari, ipsemet curavi. Vale.

ALEX

AD L. DIVORTIO SOL. MAT. 195
ALEXANDRO TURAMINO

J. C.

JOANNES BAPTISTA LADERCHIUS F.

Uantò fortius urges ,
tantò valentius obli-
stere posse mihi vi-
deor , & nisi distin-
ctio mea probetur ,
vix intelligo , quomo-
do æquitas , quæ in
hac materia confide-
ratur , non obligetur ;

imo nec quomodo certæ juris propositiones non
concidant . Etenim certum est ex die contra-
cti matrimonii , & fundi traditi fructus ac-
quiri viro , & anno divortii , vel mortis
inter eum , & uxorem , vel hæredes dividi ,
& pro modo temporis , quo matrimonium ste-
tit viro applicari . Ita in *l. fructus* §. *Papi-
nianus sol. mat.* fingas collecta messe matri-
monium contrahi , & fundum tradi , & ad
Kalend. usque Decembris stare matrimonium ,
duo hic anni incidunt , tres menses ex an-
no , qui præcessit matrimonium , unus ex
anno sequenti , si annos ex perceptione fru-
ctuum constituamus , ut tu , & *Duarenus* in
vindemia facitis in casu *Papiniani* . Secundum
hæc certum est fructus anni veteris Augusti ,
ac Septembris , & Octobris ad virum spe-
ctare , quia his tribus mensibus stetit matri-
monium . Sicut enim hi fructus pertinent ad
eum annum , ita ut tales viro tribuendi :
quare cum , ut alias dixi , licet fructus fere
totus uno mense percipiatur , pro rata ta-
men singulis mensibus applicetur , pro modo
mensium , quibus matrimonium stetit , divi-
sio facienda est , nec refert , quod mulier eos
perceperit , & pro cultura , & cura ad eam
videantur pertinere , ut vos dicitis de vinde-
mia . Namque uxor dum fundum in dotem
dat , intelligitur tradere & curam , &
consequenter fructus eorum mensium , quos &
si factò perceperit , non tamen intelligitur
percepisse propter distributionem , quam facit
lex in singulos menses anni pro rata . Si
vos anni præteriti fructus a viro perceptos ,
viro tradere , ut onera matrimonii substi-

neat? Item si Kalend. Novembris contractum
sit matrimonium , & fundus traditus , & di-
vortium Kalend. Junii factum sit , septem
mensium fructus ad virum spectabunt . Per te ,
nisi civilem perceptionem consideras , vir ni-
hil consequetur , quia nec messis , nec
vindemia ab eo percepta est naturaliter , per
me autem septuntem omnium fructuum , quia
sufficit civilis perceptio , ut quærantur viro .
Et civilem hanc perceptionem agnoscunt nostri
in *d. §. Papinianus* , ut *Com. in princ.* &
alii , & si non desint , qui dicant virum nil
lucraturum fuisse , nisi locasset , quo nihil
absurdus . Quod autem hæc civilis perceptio
pendeat a cura , non a natura , & factò , pro-
bat *d. §. non solum* , quem ipse citas , ibi enim
mulier , quæ nil de re percepit propter curam
præcedentem , fructus lucratur , quos tamen
vir ipse naturaliter percepit , uxor autem ci-
viliter percepisse intelligitur . Ita & in §.
interdum ead. l. mulier viro cavet de red-
dendis fructibus viro non alia ratione , quam
ea , quod intelligitur ei deberi propter civi-
lem divisionem , credo tamen te a me non
dissentire his duobus casibus , atque civilem ,
seu juris perceptionem non aspernari . Tan-
tum dissentimus , quod ubi sunt percepti fru-
ctus ab uxore nullam haberi rationem putas
curæ , aut culturæ , & ideo messem excludis
in §. *Papiniani* , quam ego in contributionem
voco , ut unciam *Duareni* , & tuam supple-
am , & nisi fallor rectius , sive J. C. respon-
sa , sive rationes attendimus . Etenim non
videtur negari posse , quin licet mulier ante
matrimonium fructus ceperit , cum viro fun-
dum in dotem dedit , Augusti , Septembris ,
& Octobris mensium etiam illi ratam fructuum ,
quæ illos menses contingit , simul cesserit .
Sunt namque hi tres menses ejusdem anni ,
quo stetit matrimonium , & quo fructus
uxor percepit , & æquissimum est , ut sicut ,
vir integra onera matrimonii his tribus men-
sibus substinet , ita & fructus integros
percipiat .

Sed ,

Sed & hæc opinio convenit his, quæ receptius traduntur in *d. §. Papiniani*, ubi post *Secursum* concludunt multi ex tribus aureis unum dari viro, hoc est tertiam partem, & ita mecum sentiunt, dum anni præteriti integros fructus viro tribuunt, & uncias integras, & æquales, non autem diminutas, ut tu facis, qui unciam anni præteriti ex vindemia constituis, & alias tres ex mercede, & ita inæquales, cum in locatione & messis contineatur. Hoc enim convenit illi positioni, ut pro qua parte stetit matrimonium, pro ea fructus viro quærantur, non diminuti, ut tu, sed integri, ut ego, ne J. C. certa positio plerumque contrahentes decipiat.

Sed & hoc in *§. Papiniani* apertissime probatur; inquit ibi *Papinianus*. Ex die matrimonii fructus dividi, non locationis, sed habitatione præcedentis temporis, quo matrimonium stetit: ideo autem habetur ratio hujus temporis, quia non est æquum, ut tota vindemia retineatur a viro, & si percepta sit tempore matrimonii, & quarta etiam mercedis. Sanè *Papinianus* tractat ibi de divisione fructuum, & applicat tantum eos viro, quos constante matrimonio percepit pro rata tamen temporis. Ais tu collecta, est vindemia mense Octobris, quæ est anni præcedentis, applicetur duodecima. Replico ipse divisionem hanc videri indignam *Papiniani*, qua per te, si messis anni præteriti fuisset sine fructu, vir nihil habuisset, & quia est etiam inæqualis, cum aliorum trium mensium vir integram fructuum portionem retineat, in qua & messis est, quod est etiam ex mente nostrorum, qui dum iniquum putant virum non consequi fructus integros, ultimum mensum aggregant aliis tribus, nec considerant, quod sit ultimus anni præteriti, sed ac si omnes ejusdem anni essent, cuique eandem fructuum portionem attribuunt, quod *Alciatus* in *Parad.* & *Socinus*, ac *Jason*, & alii in *d. §. Papin.* faciunt. Præterea *Papinianus* vult haberi rationem temporis, ut pro rata fructus viro integri applicentur, non dicit habendam, & fructuum cujuscumque mensis, quasi si nulli sint, vel exigui, nihil, aut parum detur, si magni multum, quia significare vult constantem esse hanc positionem, ut pro modo temporis fructus integri pro rata distribuuntur, etiam si uno mense plus, alio minus perceptum sit, quæ res impulit *Papinianum* ad confusionem. Confirmat hoc, dum tertium ex quarta mercedis, & fructibus vindemiæ

constituit. Namque dubium esse non potest, quin cum mensibus quatuor, steterit matrimonium, & ideo tertiam viro deferat, illa respondere debeat fructibus omnibus totius anni præteriti, & instantis, alioqui non tertia dicendum erat, quæ omnes uncias æquales habet, sed quarta, & duodecima vindemiæ, quæ duodecima non implet tertiam, nisi omnes fructus contineat, ita ut nunquam possit dici virum habere tertiam fructuum anni, si sequamur tuam interpretationem, quia ratio distributionis inæqualiter sumitur, dum anni præcedentis vindemia tantum, instantis omnes fructus computantur. Tertia ergo conficitur, non ex quarta mercedis, & duodecima, quod fieri non potest, sed ex quarta, & ex omnibus vindemiæ fructibus prout omnes confundit *Papinianus*, non solum duodecimam, ut sit vere tertia omnium fructuum quatuor mensium, & respondeat omnibus anni præteriti fructibus. Hoc ipsum comprobatur in *vers. à contrario*, qui cum sit facilis, Doctores eum obscurant. Siquidem hoc concludunt, vel *Papinianus*, vel *Ulpianus*, ut sicut vir collectam vindemiam non retinet totam, sed tantum pro modo temporis, ita quoque uxor, quæ collecta vindemia statim nuplit, & fundum viro tradidit, non retineat totam vindemiam, quia fructus totius temporis, quo stetit matrimonium viro debentur. Et ideo si Kalendis Octobris vindemiam fecit, si hoc mense matrimonium pro parte steterit, & vindemiæ vir, & aliorum fructuum portionem habebit anni præteriti, ut recte dictum sit pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit. Et nisi ita constituamus magna emergit iniquitas. Etenim, si duodecima vindemiæ non aequat portionem fructuum anni præteriti, mulier habitura est undecim uncias vindemiæ, quæ additæ aliis fructibus possunt superare portionem undecim mensium ei debitam. Et quis credat *Papinianum* velle, ut vir ex fructibus ab eo perceptis non retineat ratam sui mensis integram, sed amplius reddat uxori, quam habitatione fructuum utriusque anni habere deberet? Est hoc profecto contra *d. §. interdum*. Comprobatur hæc declaratio, quia sicut si vir locasset fundum ante collectam vindemiam, utique integram tertiam portionis retineret, si mentem ultimum, ut anni præteriti mensum consideras, nec ullus diffitebitur, & sic omnium fructuum haberetur ratio, ita quoque idem est dicendum si vir non locet, ut quatuor uncias fructuum sint ejusdem naturæ: alioquin satis

tius

tius esset viro non computare vindemiam, & eam uxori relinquere, & ex mercede sola, quæ omnes fructus amplectitur, retinere. Habet certè secundum tuam interpretationem vir unum mensem sine integris fructibus, & tres cum integris, quod mihi absurdum videtur. Et secundum hanc interpretationem optimè dicitur è contrario, hoc est: sicut si vir collegit vindemiam, fit divisio fructuum pro modo temporis, ita & è contrario idem erit si uxor. Et ex his facile tolluntur, quæ objicis. Nam *l. si ante*, procedit, quando matrimonium integro saltem anno stetit, & unius anni fructuum fit distributio. Tunc enim nisi fructus ab uxore percepti dotis essent, vir eos lucraretur, cum onera matrimonii non sustinisset, & certè *Paulus in d. l. si ante*, agit de anno integro, quem computat ex die matrimonii, & fundi traditi. Idem subjicit, in cæteris annis servatur, donec divortium fiat. Imo verò cum *Paulus* dicat ex die matrimonii annum incipere, & fructus dividi, hoc aperte indicat, sive fructus ab uxore sint percepti, sive minus, dividi fructus pro modo mensium anni illius, quo stetit matrimonium, qui cum partim constare possit ex mensibus anni præteriti, partim instantis, æqualis fiet secundum utrumque annum distributio, & quod videtur auferri una, ut dicitur, manu uxori, altera redditur, quia tantò plus habebit ex fructibus anni alterius, aut enim analogia servari debet, ac si omnes sint fructus anni instantis, nulla retrorsus facta relatione, & tunc duodecima male ingeritur; aut verò volumus retro respicere, & integri fructus sumendi sunt, ut utriusque anni æqua sit proportio, alioqui plerunque falsa esset regula *J. C.*, qui non alia ratione anni initium ducit a die traditi fundi, quam ut fructuum ejus anni fiat æqualis distributio pro modo temporis inter virum & uxorem, sive divortium fiat jam finito anno, sive non, & sive fructus annorum duorum incidant in tempus matrimonii, sive unius tantum. Quod ergo ait *Paulus* dotis fieri fructus a viro ante nuptias perceptos, certum est, quia nondum cepit annus matrimonii. Verum illi tantum percepti intelliguntur, qui illos menses pro rata contingunt, non etiam omnes, quia, ut dixi, licet messis, mense Julio percipiatur, non dicitur tota nunc percipi, ubi de divisione fructuum inter aliquos faciendâ agitur, sed pro rata unius mensis. Quare fructus percepti ante matrimonium erant dotis pro rata mensium, quibus matrimonium non stetit, viri pro rata eorum,

quibus stetit. Alioqui vir, qui onera matrimonii sustinet. jure suo fraudaretur, & uxor dotem auget cum ejus injuria. Quare aut fructus anni præteriti nunquam sunt ponendi in divisione, aut integrè ponendi & verbum *apparet*, idem confirmat, nisi enim illum intelligamus, ut jam dixi, oppugnat *Papinian.* si apparet non debere in contributionem venire fructus ab uxore perceptos ante matrimonium, nec è contrario percepti post per virum venirent, & tota vindemia anni præteriti, non duodecima esset viri. Cæterum, quia undecim mensibus possedit uxor fundum, vir uno, undecim uncias vindemiæ uxori tribuuntur, huic una tantum, quasi naturaliter illam vindemiæ decimam percepisse intelligatur, etsi reipsa vir perceperit. Aut ergo falsa est tua, & *Duarenii* duodecimæ distributio, aut mea sententia vera, quod si tu duodecimam non sumis, quasi ex anno præterito, nec ego messem ingeram. Vale.

Dst. Mutina die 12. Februarii 1605.

Joannes Baptista Laderchius.

ALEXANDRO TURAMINO

Editionem eorum, quæ ad te misi ad §. *Papiniani l. fructus sol. matr.* libenti animo tibi mi *Turamine* concesserim, modo raptim dictata recoquerentur, nisi me alia causa retineret, quam tibi coram potius, quam literis explicare decreveram, ut dum invicem de hac re amice differeremus, verum *Papiniani* sensum in lucem educere coniteremur. Fateor enim, & veteres, & recentes locum hunc ita obscurasse, ut fortasse nullus alius obscurior videri possit. Difficilem esse hunc §. testantur omnes, & *Goffredus* antiquus interpres dicitur hoc suo tempore invaluisse testatur, ut qui *l. divortio* intelligeret, totum quoque *Infortiatum* intelligeret.

Dicam itaque nunc candide, divisionem tuam, & *Duarenii* mihi non probari, ut valde iniquam, & responsis *J. C.* repugnantem; & si hætenus contra disputavi, dum anni præteriti fructus ab uxore ante matrimonium perceptos confundebam cum fructibus anni instantis, videbar mihi tuam auctoritatem sequi. Qui ex vindemia undecim uncias uxori defer.

fers propter curam præcedentis anni, quasi non perceptioni facti, sed curationi portio attribuenda sit; advertēbam iniquius esse, ut percepti fructus a viro darentur uxori, quæ illos non percepit, nec modi mensium, quo stetit matrimonium, ratio haberetur, quàm, ut dum uxor fundum tradit, non videretur etiam jus curationis in virum transferre, quæ et si a me rationibus aliis in speciem validis confirmarentur, nihilominus mihi non satis placebant, expectabamque, ut certam diversitatis rationem inter unum & alterum casum redderes, ut diligentius disquirerem, an quæ ipse de hoc loco sentiebam convellerentur. Cæterum cum nunc videam ex literis tuis de nova editione te cogitare, operæ precium me facturum duxi, si animi mei sensus tibi ingenue aperirem.

Non placet mihi, nec *Duareni*, nec tua interpretatio, tum quia, ut mea fert opinio, adversatur J. C. responsis, ut dixi, tum quia analogiam illam, cui maxime studeo, corrumpit. Siquidem constantissimum est eos solos fructus dividi inter virum, & uxorem, qui anno divortii percepti sunt, ita ut pro modo mensium, quibus matrimonium stetit viro dentur, ut hoc §. *l. de divisione*, & *l. si ante sup.* Etenim cum ex die traditi fundi initium ducat annus, & fere semper matrimonia contrahantur aliis mensibus quàm Novembri, ex quo novi fructus incipiunt, incidere plerumque fructus duorum annorum in menses matrimonii necesse est, neque tamen aliquis juris consultus habet hujus rei rationem, quia licet duorum annorum sint fructus, dividuntur, ac si unius essent, nec unquam annorum fit confusio. Tantum *Paulus* in dicta *l. si ante*, ex die traditi fundi annum incipere, & ad eundem diem sequentis anni deduci, ut hinc appareat omnes fructus, qui hoc anno percipiuntur inter virum, & uxorem æqualiter dividendos. Quare cum vos undecim uncias vindemiz datis uxori propter curam anni præcedentis, non est hoc dividere fructus tantum anni matrimonii, sed & alterius, quod nunquam admiserim, quia si hæc curatio attenderetur, majorem ferret sæpe partem uxor, cujus tempore agri-cultationis opus exerceri potuit, quàm vir; non prohibet cura quin, fiat æqualis divisio, tantum prohibet, ne quod a viro percipitur, totum viro cedat. Nam quatenus stat matrimonium, eatenus & virum curasse lex intelligit, ut §. *non solum inf.* & sicut ibi lanæ & foetuum facta esset divisio, si ma-

trimonium constitisset aliquot mensibus, ita & hic vindemiz, quia a fundo arguit J. C. ad gregem.

Secundò *Papinianus* propter eorum auctoritatem, qui totam vindemiam viro dabant, quasi perceptam ante annum locationis, tertiam tantum ei tribuit ex quarta mercedis, & vindemiz fructibus conflata, ut divisio respondeat mensibus, ac si dixisset non tota undecima, sed pro modo mensium tertia ex ea, & quarta mercedis viro danda est, aliàs viro duodecimam vindemiz, & quartam mercedis absque dubio tradidisset; quod verò totam vindemiam, & quartam miscet, ut tertiam conficiat, satis significat se modum divisionis certum definire voluisse, & qui esset invariabilis, ut vere est.

Tertiò cum fundum dat uxor, uva nondum lecta, transfert vindemiam in annum matrimonii, sicut October annus matrimonii esse incipit, quod adeo verum est, ut illi, de quibus *Papinianus*, totam viro deferrent, dum ex die locationis divisionem faciebant, quasi fructus ante eum diem omnes ad virum pertinerent, quod tamen ille improbat, & tertiam ex vindemia, & quarta mercedis constituit, quod vindemia sit anni matrimonii, & ut talis dividenda, quia hic annus divisionis incipit, ut mox dicam.

Hæc cum ita sint, sese exerit iniquitas calculi *Duareni*, qui undecim uncias vindemiz tribuit uxori, quasi præterito anno perceptas, quod non est ullo modo recipiendum, cum fructuum perceptorum a viro, & percipiendorum ab uxore pro modo mensium fiat inter ipsos divisio, nec unquam in alium annum transferantur. Si uno mense stetisset matrimonium utique vir unciam unam vindemiz perciperet, uxor undecim, at quia stetit quatuor mensibus, eandem tantum ille unciam retinebit, uxor undecim? Id profecto absurdum. Dum annum ex die traditi fundi ducunt J. C. fructus omnes ejusdem naturæ faciunt, ut a viro percepti pro modo mensium ad eum spectent, reliqui ad uxorem, alioqui omnis ratio divisionis conturbabitur, quia, ut dixi, confunduntur anni sæpissime.

Certè si nostri veram divisionis rationem excogitare scivissent, nullus de hac re contenderet. Sane veteres omnes, & recentiores plerique hos fructus ut unius anni dividunt licet infeliciter,

Ego omnium postremus, quomodo *Papinianum* interpretandum putem, dicam, & nisi me animus fallit, indicabo nihil apertius constitui

tui potuisse, ut analogia fervaretur, ut anathomasim excellentissimus *Papinianus* optime Juris prudentiæ conjunxerit, & ita facile, ut iudicio meo nihil facilius. Ad eum aggrediamur.

Caja fundum Octobri mense tradidit in dotem Seio ante lectam uvam, quem ille locavit mense Novembri. Factum est divortium fine Januarii, ita ut locatio tribus tantum mensibus matrimonium contigerit, fructus vindemiæ quatuor. Quæritur quomodo fiat divisio fructuum, & mercedis; Et quia tractatur in hac specie de anno matrimonio, & de anno locationis, declarandum erat prius, an ex die matrimonii, an ex locationis fructus dividi deberent. Quidam ex locationis putabant, quasi ille annus diceretur annus divortii, & menses præcedentes non venirent in contributionem; sed fructus ante percepti ad virum pertinerent, quasi alterius anni præcedentis divortium. Isti annum ducebant a Novembri, qui terminaretur Octobri sequenti, ita ut uva jam lecta tota esset viri, quasi ante locationem percepta.

Cæterum *Papinianus* ex die matrimonii, non locationis fructus distribui debere constituit, idque probat, quia si aliter diceretur, & coacta vindemia fieret divortium altera die, vir contra omnem æquitatem totam vindemiam retineret, cum tamen nulla onera matrimonii sustinuisset, quia locatio non mutat naturam divisionis, quo nihil iniquius, neque enim convenit, ut propter locationem varietur modus divisionis, sed aut utroque casu, aut neutro tota vindemia ad virum pertinebit. Itaque concludit annum incipere ex die matrimonii, non locationis, ita ut locatio retrotrahatur quoad coniuges, & cum quatuor mensibus matrimonium steterit, locatio tribus, tertiam ex fructibus, & quartam ex mercede viro attribuit, & modum rationis ineundæ præscribit, dum confundit, ut analogia servetur, quartam mercedis, & fructus vindemiæ, & ex hac pecunia tertiam viro distribuit, quæ verba perperam accepta portentosas pepererunt interpretationes. Concise quidem, ut solet *Papinianus*, sed appositissime.

His ita positis locus *Papiniani* facilem habet explicationem. Primum itaque constituendum est locationem, dum de divisione fructuum agitur inter coniuges, non constituere annum alterum, sed perinde eam accipiendam, ac si merces ejus sit anni divortii, non alterius, ut plerique perperam crediderunt, vindemia enim alterius anni, vel potius merce-

dis portio, quæ vindemiæ respondet, non venit in contributionem, ut quæ exit ipsum annum divortii, qui duodecim, non tredecim mensibus constare debet. Ex qua animadvertione eorum error detegitur, qui dum vineam datam in dotem existimant, coguntur in divisionem trahere duas vindemias, & duos annos facere, quæ res in labyrinthos inextricabiles eos adigit.

Si enim vinea tradita esset fieret divisio tantum vindemiæ unius, non duorum annorum, ne in annum divortii contra omnem Juris, & æquitatis rationem fructus alterius anni conferrentur, & sicut si vir vineam non locasset, unius anni tantum vindemia veniret in divisionem, ita & idem constitui debet, etiam si locaverit, quia viri locatio divisionis naturam prævertere non potest; malè ergo *Duarenus*, *Cujacius*, & sequaces, qui dum in vineis quærun analogiam, illam ablegant longissime. Fundus datus est, ut sunt verba *Papiniani*, sed plenus vindemia, quam vir coegit, & postea eundem fundum Kalen. Novembris locavit, ut locatio comprehenderet quidem messem, & vindemiam, sed tamen portio mercedis correspondens vindemiæ coactæ in divisionem non veniret, ut dicam mox. Rectissimeque *Cyrellus* Grecus interpres fructus vindemiæ fingit octodecim mercedem sexaginta, dum fundum non vineam traditam intelligit, & majorem constituit locationis mercedem, quam vindemiæ precium, in qua re *Duarenus* graviter labitur, dum mercedem duodecim, vindemiam viginti quatuor ponit contra omnem rationem.

Sed jam exemplo *Papiniani* illustremus. Fac vindemiæ fructus esse octodecim, mercedem sexaginta, ut sequamur *Cyrellum*. Si vis rectam divisionis naturam assequi, constitue primo non esse faciendam divisionem totius mercedis, & vindemiæ, quia duorum annorum fructus divideres, sed octodecim ex mercede detrahenda, quæ uxoris esse debent; & eorum loco subroganda esse octodecim vindemiæ, ita ut sexaginta tantum dividantur; non octo, & septuaginta, quæ sexaginta constant ex duobus & quadraginta defumptis ex mercede; & ex octodecim vindemiæ, tertiam habuerit fructuum unius anni, sume ergo quartam ex sexaginta, quæ sunt quindecim, & confunde cum fructibus vindemiæ octodecim, & confice tertiam, conficies autem si sex ex vindemia, quæ est tertia viro debita, addas: quæ unum, & viginti efficiunt, & ex quindecim mercedis unum demas, ut sint viginti, quatuordecim ex

mercede, sex de vindemia, quæ erit tertia fructuum unius anni. Uxor enim octo, & viginti fert ex mercede, & duodecim ex vindemia, quæ efficiunt quadraginta, hoc est fructuum totius anni duas tertias constantes pro rata portione ex fructibus vindemiæ, & ex mercede; divisio enim fit, ac si merces sit quadraginta duorum, ex quibus si unam tertiam viro des; efficies quatuordecim, si uxori duas, octo & viginti, quibus si addas sex ex vindemia, quæ dantur viro, & duodecim, quæ uxori implebis sexaginta, quæ sunt unius anni fructus integri, altera octodecim dempta ex mercede, quasi fructus alterius anni, non veniunt in divisionem. Cur autem octodecim vindemiæ dividat *Papinianus*, ne illa ex mercede sumat, is facile intelliget, qui sciat Geometricam, non Arithmeticam proportionem eum sequi, ne cum octodecim uncia vindemiæ minorem contineant summam, quàm octodecim mercedis suam detrahatur uxori, quod optime quisquis perspiciet, qui in quotas dividerit; nam in specie proposita quatuor uncia vindemiæ conficiunt sex, & quatuor mercedis viginti, & eveniet perpetuo, ut minoris quantitatis sit uncia vindemiæ, quàm mercedis omnem fructum continentis. Et ideo loco quatuor unciarum mercedis, quæ sunt uxoris, subrogari debent quatuor uncia vindemiæ, ut servetur proportio Geometrica. Quare si *Papinianus* sumeret quatuor uncias ex duodecim mercedis, uxorem fraudaret, respondet numerus quo ad Arithmeticam, uncia quoad Geometricam proportionem, quæ in hac divisione observanda est. caret hæc distributio omni iniquitate, dum unius tantum anni fructus dividuntur, & vir, & uxor suas portiones ferunt.

Agamus nunc de *vers.* *E contrario*, ut locum totum interpretemur; hic quoque cum sit facillimus ab iisdem Doctoribus obscuratus est, dum verba illa *de contrario* non intelligunt. Apertus est sensus *de contrario* idem observandum, si vir non perceperit vindemiam, sed mulier, hoc est ut locationis diem retro ad diem matrimonii trahamus, nec sumamus in divisione fructuum duodecimam tantum mercedis, sed omnium mensium mercedem, quibus stetit matrimonium, & viro quinque menses si Kalen. Novembris matrimonium sit contractum, & septem uxori tribuamus, quàm locatio facta sit die matrimonii, nec sola duodecima dividenda sit, ut illi faciebant, qui annum ex locationis die ducebant, quo nihil clarius; hoc vult *Papi-*

nianus, seu *Ulpianus*, ut & hic fiat divisio non ex die locationis, sed matrimonii, ita ut si lecta uva mulier nupsisset, locatio pariter trahenda sit ad diem matrimonii, ut pro modo mensium fiat divisio fructuum unius anni inter virum & uxorem, neutrique præjudicet locatio, si ex die locationis fructus dividantur, solam vir duodecimam habebit ex istorum sententia, ut quæ sola ei deberetur a colono. Sicut enim ex die locationis in favorem viri ducunt annum, ut ille vindemiam lucretur, ita & in gratiam uxoris duodecima tantum viro danda esset, quod cum iniquum sit, nec ipsi admissuri sint, qui mensium præcedentium locationem fructus viro tribuant, sequitur, ut utroque casu ad diem matrimonii locatio retrahenda sit, ut anni unius fructuum æqua divisio fiat, nec locatio naturam divisionis mutet. Idem probatur in *vers. item si messes*, qui & ipse caret dubitatione, quamvis plures sensus excogitent Doctores, hic est verus, si in locatione vir non vindemiam, sed messem tantum comprehenderit, hoc significant illa verba, messem colonum ex forma locationis sequantur, & ante vindemiam sit solum matrimonium, pecunia messium cum spe futura vindemiæ veniet in computationem, id est ita dividitur merces, & spes vindemiæ, ac si locatio facta non esset, quia non metimur annum ex locatione, sed ex die matrimonii, & ideo licet finita sit locatio messe facta, quia messem solum continebat, vindemia tamen debetur, cuius, aut spes estimabitur, aut ab uxore viro cavebitur, ut in *§. interdum hac l.* Utimur autem recto *Papiniani* verbo confundendi, qui ita miscet quartam, & fructus, & ex illis tertiam ita facit, ut quindecim ad quatuordecim, vel unum, & viginti ad solam viginti redigat, quæ transfusio aptissimè confundendi verbo expressa est. Quandoque tamen non erit propria confusio, sed contributio, quæ & ipsa non inepte in plerisque juris nostri partibus confundendi verbo significatur. Id acciderit, si fructus vindemiæ sint paris quantitatis cum quarta mercedis, ut si ponas locatum esse fundum sex & triginta, & vindemiam valere novem. Nam si sumas quartam, & confundas cum vindemia, ac tertiam conficias, novem ex illa, tria ex hac miscebis, ex eadem extraxeris, dum tertiam de sex & triginta, hoc est duodecim efficies. Vel etiam simplicius dici potest confundendos fructus vindemiæ cum quarta mercedis, ut tertia fructuum anni constituatur viro, hoc est ut quartæ mercedis

cedis tantum addatur ex fructibus , ut tertia sit integra , ut habeat viginti ex sexaginta , & reliqua sint uxoris , quod videtur sensisse *Cyrellus* , dum ait virum habere quatuor , quasi quarta tribus respondeat , & fructus alii mensi , qui sensus mihi non displicet , quia & tuo accedit proximè , tantum hoc differt , quod dum tu unam unciam computas , ego tot computo , quot sufficiant constituendæ uni unciz locationis , quæ longe major est uncia vindemiz . Et hoc valde congruit , quia unam tertiam fructuum vir , & uxor duas omnino æquales habebunt , & unius anni fructuum divisio fiet , ac locatio , re ipsa incipiet a die matrimonii , ut vult *Papinianus* . Qui æquorem analogiam querit , frustra querit , ut mirandum sit vir , cum *Papinian.* non aliud agat , quàm ut doceat unius anni fructus dividendos , alii duorum annorum tribuant tertiam viro , ut *Faber* , a quo parum dissentit *Pacius* alii partim ex uno , partim ex altero anno divisionem

conficiant , ut *Duarenus* , alii etiam infelicius dividant , & omnes verba clara *Papiniani* , & certam ejus positionem unius anni fructus dividendos esse violent , & corrumpant : Quod additur postremo ex his apparere fructus ante matrimonium perceptos non venire in divisionem , ea ratione nituntur , quod fructus illi tantum dividantur , qui anno divortii percepti sunt , ut *Papinianus* declaravit . Est mea de hoc loco sententia , quæ si tibi placuerit , & cæteris scio placebit . Tibi autem hoc præcipue debent studiosi , ut si rem , ut ajunt , acu tetigerim , *Papinianus* , qui adhuc tenebris obrutus fuit , dum me aliud prorsus agentem tuo libello , quem dono mihi misisti , ad hæc dictanda provocas , jam luce coruscus splendescat .
Vale .

Dat. Musina Die 12. Febr. 1605.

DE EXAEQUATIONE LEGATORUM ET FIDEICOMMISSORUM LIBER SINGULARIS

De origine , etymologia , & diffinitione legati , & fideicommissi :

Cap. I.

- 1 Origo fideicommissorum adducitur , & legatorum inquiritur .
- 2 Legati etymologia .
- 3 Modus legis quare imperativus .
- 4 Legata cur legis modo relinquenda num. etiam 10.
- 5 L. verbis legis , ff. de verb. sign. verus sensus .
- 6 Testamentorum genera tria .
- 7 Testamenti per as & libram forma .
- 8 Defenditur etymologia testamenti à Justiniano tradita .
- 9 Olim hæc forma institutionis, Cajum heredem instituo improvata .
- 11 Fideicommissa unde dicta .
- 12 Legati , & fideicommissi diffinitio ex Ulpiano .
- 13 Diffinitio Florentini legato tradita expenditur .
- 14 Quid sit delibare .
- 15 Modestini definitio ad legatum in dubium revocatur .
- 16 Justiniani errata in legati definitione .
- 17 Definitiones Jurisconsultorum magis regulas esse dicendas .

Neminem latere crediderim , fieri nullo modo posse , ut difficilis exæquationis explicatio facilis reddatur , quousque vera utriusque subjecti exæquationi natura , qualis ante exæquationem fuerit , ignoretur .

Igitur ante omnia tam legati , quam fideicommissi originem , etymologiam , tum etiam diffinitionem exponere necesse est , ut ad veteres omnes differentias , per veram utriusque rei notionem , aditu patefacto quid exæquatio vel mutaverit , vel adjecerit , vel detraxerit innotescere queat . Quantum ad originem spectat sicuti de fideicommissis constat Augusti temporibus juris necessitatem vindicasse , & ante a solo pudore eorum , qui rogabantur pependisse ,

quod nullo juris vinculo adiuvantur *Inst. de fideic. hered. in princ.* ita de Legatis nihil certum est , quod affirmare possimus . Enimvero illud ex *Tullio lib. 2. de legibus* constare potest , etiam Pontificio jure , quod duodecim tabulis antiquius est , legata in ulu fuisse , nam refert , quod ad legata pertinet , l. *Pontificia* ita cautum esse : *Us cui plus legatum erat , quàm sine religione capere liceat , is per as , & libram heredem testamenti solvat , propterea quod eo loco , ita res est soluta hereditate , quasi ea pecunia legata non esset .* Qui locus ante eorum oculos objiciendus est , qui eousque latam verbū *lego* potestatem fuisse contendunt , ut ad universitatem bonorum relatum , alio non dato cohære , significaret hæredis institutionem . Quorum error explicata mox etymologia legati facile poterit apparere . Videtur autem *Ulpianus in frag. tit. 24.* ceteris jureconsultis

tis excellentius (pace Triboniani dictum ve-
 lim , eum nobis referre negligentis) & no-
 tationem verbi , & rei distinctionem uno con-
 2 textu nobis præstitisse . Ait enim *legatum est* ,
quod legis modo scilicet imperative testamento
relinquitur : Etymologia est , ut dicatur
 legis modo relictum . Quæ diligenter expo-
 nenda est , quoniam non modo vocis disti-
 3 nctio est , sed ad rei ipsius distinctionem con-
 ducit . Et modus quidem legis , non alia
 ratione imperativus est nisi , quia lex non li-
 garet , nisi præciperet , & nisi ligaret , lex
 non esset . Rectè igitur *Papinianus in l. 1. ff. de legibus* . Ait : *Legem esse commune*
præceptum . Et hac ipsa ratione mos fuit an-
 tiquis , tam in jure Pontificio , quàm in
 lege duodecim . Tabularum , verbis impe-
 rativis legum formulas conscribere . De pri-
 mo testis est *Tullius* , qui tertio de legibus
 pleraque capita refert , quæ hac formula con-
 sistunt . Veluti : *Iusta imperia sumpto , iis-*
que vices modeste , & sine recusatione
parento . Militia ab eo , qui imperabit , provo-
catio ne esto . Et iis similes . Legis duodecim
 tabularum pleraque capita ex jure consultis ,
 & aliorum libris *Ang. Matth. de via , &*
ratione jur. lib. 1. c. 25. diligentissime con-
 gessit . Cujus illud præcipuum : *Divos ca-*
ste adeunto ; pietatem adhibento ; opes amo-
 4 *vento . Qui secus faxit , Deus ipse vindex*
erit . Verba igitur legis imperative concipi-
 ebantur , ut vis ipsa legis magis appareret .
 Legata vero legis modo relinquenda fuere ,
 quia eadem lege 12 . Tabularum cavebatur ,
 voluntatem testatoris legem esse *leg. verbis*
legis ff. de verb. significat. cujus verba ha-
 etenus non uti decet explicata , è re est ve-
 5 ro sensui restituere . Ait *Pomponius* : *Verbis*
legis duodecim tabularum bis , uti legasset sue
rei , ita jus esto , latissima potestas triuta vi-
detur , & heredis instituendi , & legata , &
libertates dandi , tutelas quoque constituendi ,
sed id interpretatione coangustatum est , vel
legum , vel autoritate , vel jura constituentium .
 At non integrum hujus legis caput *Pompo-*
nii refert . Verba etenim erant ejusmodi :
Pater familias uti legasset super familia , pe-
cuniave sua , ita jus esto . Confirmatur ex
Ulpiano in fragm. tit. 11. Ille ibi : *Testamen-*
to quoque nominatim tutpres dati confirmaban-
tur ex lege duodecim tabularum iis verbis , uti
legasset super pecunia , tutelave rei sue , ita jus
esto . Quare autem lex duodecim tabularum
 usa sit verbo *legasset* , & in qua signifi-
 catione , licet a multis varie tractatum sit ,
 intelligi non potest , nisi recordemur testa-

6 20. tria genera fuisse , unum , quod *calaris*
Comitiis , alterum , quod in procinctu , ter-
 tium , quod per æs & libram appellatum est ,
 illisque duobus abolitis , in usu postea fu-
 7 quo , ut *idem d. tit. 20. num. 8.* author est ,
due res aguntur , familia mancipatio , &
nuncupatio testamenti . Nuncupatur testamen-
tum hunc in modum . Tabulas testamenti te-
stator tenens ita dicit . Hec ut his tabulis
cerisve scripta sunt , ita do , ita lego , ita
testor . Itaque vos Quirites testimonium per-
hibetote . Quæ nuncupatio , & testatio voca-
tur . Ex hac testamenti formula , & dictæ
 legis verba lumen accipiunt , & testamenti
 etymologia a multis oppugnata defenditur .
 De eo verbo *legasset* usa lex est , quod esset
 verbum solemne in nuncupatione testamenti ,
 quod significare videretur , ita decerno , ita sta-
 tuo , & ita universam testamenti dispositio-
 nem respiceret indeterminate prolatam , qua-
 si dixisset , ita lego super universa familia
 mea ; non autem determinate relatum est ad
 tutelas , legata , libertates , vel hæredis in-
 stitutionem , quæ mancipatione fieret , &
 revera nusquam legimus legare tutorem , lega-
 re libertatem , legare hæredem , quia ne-
 que hoc sensu retinere posset latam illam de-
 cernendi significationem . Formula nuncupa-
 tionis ex tribus conficiebatur , *do , lego , testor* .
 Quia in testamento tutores dari solebant ,
 tum libertates , tum legata relinqui , hæres
 verò , velut emptor hæreditatis , mancipatio-
 ne , non autem nuncupatione constituebatur ,
 quare nuncupatio tota ad hæredis onus per-
 tinere videbatur . Propter libertates , tutelave
 dicebat , ita do ; propter legata ita le-
 go ; propter utrumque ita testor ; unde ead-
 em & nuncupatio , & testatio dicta est .
 Quoniam verò testamentum maximè propter
 legata , non propter hæredem nuncupari con-
 suevit , & lex duodecim tabularum , usa est
 8 verbo *legasset* , & *Justinianus* dicere potuit ,
 ex eo appellari testamentum , quod testatio
 mentis sit , pro testatione idem significans ,
 quod *Ulpianus* nuncupatione , & testatione
 comprehendit . Quare cavendum est ab *Al-*
ciato in l. taberne ff. de verbor. significat.
 Qui hanc illusionem , non autem etymolo-
 giam dicendam esse censuit , quia testatio
 mentis actibus inter vivos convenire videatur ,
 cui aliquando , & ipse subscripsi . Nam in
 contrarium est ratio prædicta , quæ hanc te-
 stationis solemnitatem in solo testamento in-
 tervenisse testatur . Et expresse etymologiam ;
 non

non autem allusionem esse probat *Theophilus de test. ord. in princ.* dicens. *Inde notationem habens, quod testatio mentis sit, habet enim testimonium mentis defuncti.* Testatio igitur referri debet ad eam ipsam formulam, qua nobis praestatur, *Ita do; ita lego, ita testor*, quae soli convenit testamento. Atque illinc poterit, & negative, & affirmative argumentum probe deduci. Est enim testatio mentis, ergo testamentum, quia testatio idem, quod nuncupatio est; & vice illius clausulae illa vulgatissima subrogata videtur: *Et hoc voluit suum esse ultimum elogium, sive testamentum.* Quae testationis forma in aliis actibus non interponitur. Neque verum est tam late patere verbum *lego*, ut verbis iis ad institutionem haereditatis referretur, quia non nuncupatione, sed mancipatione efficeretur haeres, & tantum absuit, ut probaretur ea haereditatis instituendi forma, *lego hereditatem meam Caja*, ut ea etiam improbaretur, *Haereditatem instituo Cajum*, *Ulpianus in fragm. tit. 21.* Latissima potestas verbis iis, non esto, verbo *lego* tributa erit, idest eo legis capiti, non tam, quia ea significatio verborum esset, quam quod, quod verba per se non pervenirent, producerentur ex mente *l. in generali eod. tit.* ubi Paulus: *In generali petitione legatorum etiam datae libertates competunt, ex mente legis duodecim tabularum.* Sic non omnia verborum significationi referenda sunt, sed crediderunt veteres, legem iis verbis hanc tribuisse potestatem, non significationem *argum. l. scire leges ff. de legib.* nam potestas ad ea omnia producit, quae ad ejusdem legis rationem pertinent. Quare falsa collectio est tantumdem contineri significatione verborum illius legis, quantum potestate contineretur. Sed jam ex utili circuitu ad propositam partitionem revocetur oratio. Igitur legata, & fideicommissa primum differunt origine, & notatione, quia legati etymologia haec est, ut dicatur quasi legis modo relictum. Modus autem legis est imperativus, & talem in legatis modum adhiberi placuit, quia juserat uti quisque legalis sit, convenireque videbatur, ut quod vim legis haberet, quinimo lex esset *d. l. verbis, & §. disponat Auth. de nupt.* modum quoque legis servaret, ac retineret. At in fideicommissis secus est, quia cum ab initio nullam juris necessitatem consequuta fuissent, sicuti vim legis non habebant, ita modum legis non servabant; testator enim fideicommittendo rogabat, precabatur, non

autem imperabat, vel praecipiebat, eaque ratione fideicommissa dicta sunt, quasi eorum pudori, fideique commissa forent, qui rogabantur §. 1. *Institu. de fid. hered.* In modum cautionis, & fraudandae quodammodo legis causa ab initio introducta sunt, ut cui haereditatem, sive legata relinquere non possent, quod ei capere non licet, fideicommitteretur eorum, qui capere ex testamento possent, qui de re, de qua rogati essent, incapaci quandoque restituenda fidem suam interponerent; Quare, ut legata legis modo, & verbis imperativis relinquebantur, de quibus sequenti capite dicendum erit, ita fideicommissa verbis precativis relinqui consuevere. Hinc tertiam, quam polliciti sumus, differentiam *Ulpianus* legati, & fideicommissi diffinitione posita, his verbis aperuit. De legato dixit: *Legatum est, quod legis modo idest imperativae testamenta relinquitur, d. tit. 24. de fideicommissis cap. 25.* ait: *Fideicommissum est, quod non civilibus verbis, sed precative relinquitur, nec ex rigore juris civilis profisciscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.* Circa utramque diffinitionem observandum est, quomodo factum sit, ut *Tribonianus* legati diffinitionem inquirens, tres nobis attulerit, primam *Florentini*, *Modestini* alteram, tertiam *Justiniani*, & hanc *Ulpiani* praetermittendam putarit, quae caeteris foret elegantior, & rei diffiniendae accommodatior, fideicommissi vero, cujus materia aequae pateret, nullam retulerit alterius *Jureconsulti* diffinitionem, & hac una *Ulpiani* minime contentus, potius nos sine diffinitione fideicommissi relinquere, quam vel hanc, qualiscunque foret, afferre voluerit. *Florentinus* ait in *l. legatum ff. de legatis 1.* *legatum est deliberatio hereditatis, qua testator ex eo, quod universum hereditatis foret, alicui quid collatum velit.* Genus legati vel in eo peccat, quod magis haereditatis diminutionem, quam legatarii acquisitionem, & ita magis privationem quam habitum exhibere videtur; Et *Socinus, Junior*, & *Vaconius*, qui cum *Accursio*, hujus nodi dissolvendi causa, *deliberatio*, non *deliberatio* legere tentant a vera, receptaque lectione haud dubie recedunt. Satius est cum delibare, nihil aliud sit, quam libando decerpere, & ita diminuere, si contendatur, quod actus ipse libandi habitum explicat, velut primum, post vero privationem, veluti consequentem. Sed utcumque sit, metaphoricum, & improprium remanet omnimodo. *Modestinus* in *l. legatum*

16 *legatum ff. de legat. 2. ait legatum est donatio testamenta relicta, & ita ex lectione Florentina removetur particula quedam, quam Justiniano usurpare placuit modificandi generis causa. Ut quum verum sit legatum proprie donationem non esse l. 1. ff. de lib. leg. genus, quod in diffinitione Modestini falso adjectum esse videretur, in ejus diffinitione posset, ut improprium quandoque reprehendi. Et quum Modestinus mentionem testamenti faciens quoquo modo cavisse videatur, ne conveniret fideicommissio, quod quum ab intestato relinqui posset, non absolute, sed per accidens testamento relinqueretur. Imperator illa pretermissa, quæ Ulpiano, Florentino, & Modestino visa est necessaria, eam qualitatem addendam esse putavit ab herede prestanda, quæ accidit legato, non ejus substantiam ingreditur. Et quum possit testator legatario dare licentiam accipiendi rem legatam propria auctoritate, ut admittunt omnes in l. nemo potest ff. de leg. 1. hoc ipso qualitatem hanc non esse intrinsicam legati, manifestissime comprobatur. Atqui ea ratione credendum est Tribonianum ab utraque Ulpiani diffinitione abstinuisse, quod differentias verborum continerent, quæ executione per Justinianum introducta eundem consequerentur effectum. Sed tamen ex iis, quæ dicenda sunt, infirmam fuisse constabit, & in duabus legati diffinitionibus, cum testatoris, & testamenti qualitates adjecerit, quæ fideicommissio per se competere non queunt, nec Legati diffinitionem communem esse fideicommissio existimavit, & fideicommissi diffinitionem pretermittendo culpa carere non potuit. Non inficior, relatas diffinitiones, sicuti strictis regulis defendi non queunt, ita quasi rei diffinitæ notionem exhibentes quoquo modo posse propugnari, quod Socinus Junior ex Isidoro deducit, eique Boethius multiplicem diffiniendi modum in libro, quem de definitione composuit, exponens suffragatur. Sed opinor etiam vix definitiones esse dicendas, sed potius regulas, quæ rem, quæ est magis, quàm quid sit patefaciant, l. 1. ff. de regul. jur. Nam l. omnis diffinitio ff. eod., quod nec ignoravit Accursius, ad regulas pertinet, quod ex l. 1. ff. de regul. Caton. apertissime comprobatur, & ex libris Papiniani diffinitionum, & ex libris Ulpiani regularum, cum regulas, non diffinitiones contineant. Sic Ulpianus justitiæ & juris prudentiæ definitionem in l. justitia ff. de just. & jur. ut inscriptio capitis insinuat, in modum regulæ pronunciasse videtur. Sed ut ad legati diffinitionem ab eo-*

dem Ulpiana traditam revertar, ea ex modo legis, quo relinqui legatum ostendit, idem a fideicommissio etiam in testamento relicto secerit, sed cum legis modus in libertatibus dandis, tutoribus constituendis & hæredibus instituendis servaretur, quia forma erat *Titus liber, tutor, hæres esto*, libertates tamen, tutelæve magis dari, quàm relinqui videntur *d. l. in generali Ulpian. tit. 11. ver. testamento in fragm.* hæres etiam institui magis, quàm relinqui visus est, propterea hæc diffinitio soli legato convenit. Ex his intelligere licet, quomodo legatum a fideicommissio differat origine, etymologia, & definitione, sed cujusque definitio alias differentias indicat, de quibus suo loco dicitur.

De divisione legati, & fideicommissi, in qua dari legatum partitionis, non dari legatum universale, illud perperam pretermissum, neque tamen executione comprehensum, hoc autem falso adjectum esse probatur.

Cap. II.

- 1 Legatum esse duplex alia tamen, quàm communi ratione divisum.
- 2 Legati particularis genera quatuor, eorum verba solemnia.
- 3 Legatum damnationis optimum inter ea existimabatur.
- 4 Legatum partitionis exponitur.
- 5 Trebellianum in legato partitionis locum non habet.
- 6 Etiam nunc stipulatio partis, & pro parte in legato partitionis requiritur.
- 7 Legatum partitionis neque universale neque particulari fideicommissio simile.
- 8 Neque; legatum particulare, vel universale dicendum est.
- 9 Neque in executionem venit.
- 10 D. Hieronymus Benevolentus Auctoris præceptor laudatus, legatum universale dari negat, & seq. num. disputatur.
- 11 Principium Inst. de legat. declaratur.

- 12 *Objecta contraria tolluntur, quae legatum universale indicare videntur.*
 13 *Stipulatio partis, & pro parte non descendit à Pegaliano senatusconsulto.*
 14 *Legatum partitionis de tota hereditate esse non potest.*
 15 *Sufficit partem non esse omnino incertam.*
 16 *Hujus disputationis epitome.*
 17 *Fideicommissi divisio.*

Nunc divisio legati & fideicommissi pro quarta differentia subjicienda est. Et quod ad legata pertinet a communi divisione recedendum est, qua ad instar fideicommissorum nostrates tradidere legatum aliud esse particulare, aliud universale. Neque enim legatum universale datur, & tamen datur legatum aliquod, quod particulare dici non meretur. Qua in re benevolum lectorem parumper substinere desidero, quousque hujusce novae divisionis argumenta consideret, post verò iudicium suum interponere non moretur.

- 1 Igitur propono primum legatum omne, vel esse legatum particulare, vel legatum partitionis, probabo deinde legatum universale non dari. Quod maximi momenti futurum est ad exaequationem intelligendam, quia & legatum partitionis sub ea non comprehenditur, & legatum universale, si non datur, frustra in exaequationem deducitur. Legatum particulare ex quatuor generibus constat, aut enim est per præceptionem, aut per vindicationem, aut per damnationem, aut per sinendi modum §. *non solum inst. de legat.* & erant cujusque generis verba solemnia. Per præceptionem hæc; *Lucius Titius illam rem præcipito*; per vindicationem his verbis legabatur, *do, lego, capito, sumito, sive habeto*. Per damnationem his verbis, *Heredes meus damnas esto dare, dato, facito, heredem meum dare jubeo*. Sinendi modus ita concipiebatur, *Heredes meus damnas esto sinere Lucium Titium sumere illam rem, sibi que habere*. Ulpian. *in fragm. tit. 24.* Et quidem per damnationem omnes res legari poterant, etiam quæ non essent Testatoris, dummodo tales forent, quæ dari possent, quare Ulpianus eo loci dixit: *Optimum autem jus legati per damnationem est, id est certius, & expeditius*; sic optimo jure usuras per stipulationem promissas deberi descripsit *Anson. l. 1. C. de usur.* Per vindicationem legari poterant res, quæ utroque tempore ex jure Quiritum testatoris fuissent, mortis,

& quando testamentum faciebat; sed in pondere, numero, vel mensura consistentibus, sat erat, si vel mortis tempore ex jure Quiritum testatoris fuissent. Per præceptionem eadem res legari poterant, quæ per vindicationem, & utroque casu, si res non fuisset utroque tempore Testatoris ex Quiritum jure, sicut desiderabatur, quamquam jure civile non valeret legatum, adjuvabatur tamen Senatusconsulto *Neroniano*. Sinendi modo legari poterant res Testatoris, & hæredis ejus. Sic nullum genus legati, nisi per damnationem ad res alienas extendebatur, ut idem *Ulpianus* est author. Liber homo, res pupilli, aut sacra, aut religiosa, nec per damnationem legari poterat, quia dari non poterat. Aliud genus legati, quod nostrorum injuria jam silentio videbatur involvi, est legatum partitionis de quo *Theophilus in §. sed quia inst. de fideic. her.* ita scribit.

Nam erat olim quintum genus legati, & vocabatur partitio. Relinquebatur autem hunc in modum. Titius mihi heres esto, & hereditatem meam cum Seio in dimidia portionis dividito. Ad extremum incorporabantur inter eos tales stipulationes. Heres ita stipulabatur a legatario. Spondes legatari, si conventus viginti solidos solvero, eorum mihi dare dimidiam, & dicebat spondeo; Et rursus legatarius stipulabatur ab hærede. Sic spondes si a debitore hereditaria consequutus fueris viginti solidos, eorum mihi dare dimidiam, hoc est decem? Et dicebat spondeo, & vocabatur hæc stipulatio partis, & pro parte. Ad similitudinem igitur legatarii partiarum stipulatio intercedebat inter heredem, & fideicommissarium.

Sic Ulpianus *d. tit. 24. in fragm.* ait sicut singula res legari possunt, ita universarum quoque summa legari potest, ut puta: *Mevius cum Titio hereditatem meam partito, dividito, quo casu dimidia bonorum legata videtur. Potest autem & alia pars, velut tertia, vel quarta legari, quæ species partitio appellatur. Sed & si fuisset pars adjecta, partitionis nomine dimidia significabatur l. nomen filiarum §. partitionis, ff. de verbor. significat.* Et quamquam *Theophilus* dicens, erat olim, videatur insinuare genus hoc legati non esse amplius in usu, alio tamen sensu ea verba exponenda sunt, quàm ut hæc collectio resultare queat. Quoniam, & in Pandectis non uno loco ejusmodi lega-
ti

si mentio facta reperitur. Primum in *l. cum ex filio ff. de vulg. & pupill.* Cum ex filio, ait Jureconsultus, quis duos nepotes haberet, sed alterum eorum in potestate, alterum non, & vellet utrumque ex aequis partibus heredem habere, & si quis ex his impubes decessisset ad alterum partem ejus transferre, ex consilio Labeonis, Of. filii, Calceii, Trebatii, eum, quem in potestate habebat, solum heredem fecit, & ab ea alteri dimidiam hereditatis partem, cum in suam tutelam venisset, legavit. Quod si is, qui in sua potestate esset, impubes decessisset, alterum heredem ei substituit. Sic non antiquatam, sed usu florentem hanc legati speciem esse apparet. Secundo de eadem locus est Ulpiani in *l. mulier §. ult. ff. ad Trebell.* ille ibi: Ut Trebelliano locus sit, non sufficit de hereditate rogatum esse, sed quasi heredem rogari oportet. Denique, si qua portio hereditatis fuerit legata, legari enim posse etiam portionem hereditatis placet nobis, rogatusque fuerim hanc partem restituero, procul dubio non fiet restitutio ex Senatusconsulto, ideoque nec quarta retinebitur. Hinc duo colliguntur, alterum est legatum partitionis in usu remansisse, alterum propriam retinere naturam, nec fore Trebelliano subjectum; illud enim etiam post translationem Pegasiani solum ad fideicommissarias hereditates pertinuit, §. si quis una *Inst. de fideicom. heredit.* Et, ut ipse opinor, illa verba; Legari enim posse etiam portionem hereditatis placet nobis, non Ulpiani sunt, sed addititia Triboniani, & affectarum. Neque enim tantum sibi tribueret Ulpianus, & modus ille loquendi alienus est a modestia, & phrasi Jureconsultorum, sic Triboniani esse puto in *l. tribus, ver. illud ff. de usufr. ear. ver. quæ usu consumun.* & illa particula etiam, quæ ostendit hac de re aliquam dubitationem fuisse, Ulpiani temporibus convenire non potuit. In quibus ille de legato partitionis, tanquam de re indubitata in *frag.* loquutus est. Ex iis conjicere etiam licet, quum Senatusconsultum Trebell. ad legatum hoc partitionis minime pertineat, sua adhuc natura adeo pollere, ut stipulationis partis, & pro parte auxilio defendatur, quoniam quum novo jure non adjuvetur, ex veteri consistat necesse est, & quum mutatum non appareat, non est cur suo jure primævo niti, & consistere prohibeatur *l. precipimus C. de appell.* Quinimo quod magis est, opinor, legatum hoc non esse simile fideicommissio, neque

universali, neque particulari, neque minus sub exæquatione comprehendi. Non est simile fideicommissio universali, quia legatario, non heredi similis est is, cui portio hereditatis legatur, & ideo si de restituendo rogatur, non videtur quasi heres rogari, *d. l. mulier §. ultimo*, cum tamen secus sit in fideicommissario universali, nam is quasi heres est *l. 2. ff. ad Trebell.* neque mero jure, quasi lege aliqua, vel Senatusconsulto disponente, jura hereditaria, ut in fideicommissarium universalem, ita in hunc legatarium transeunt, sed ex partium conventionem, itaque legati emolumentum ex legato capit, onera ex conventionem subiit. Quod si cessare, stipulationem partis, & pro parte in hac specie concedamus, quod in omnibus ab aula recesserit, tacite tamen de eodem inter legatarium, & heredem conventum esse dicere necesse erit. Neque fideicommissio particulari simile erit, quoniam illud neque per se, neque per stipulationem, aut tacitam conventionem subjicit fideicommissarium oneribus hereditariis, ut *Inst. de sing. reb. per fid. relictis per totum*. Et simili ratione legatum hoc neque particulare dicendum est, quoniam agnoscit onera hereditaria, neque universale, quia agnoscit ex conventionem, & per accidens, non ex propria natura. Et tamen, quia semper agnoscit, & qualitas hæc, quanquam accidentalis, est tamen perpetua, & inseparabilis, facit, ut in sui substantia particulare legatum videatur, assumens extrinsecus pro qualitate perpetua, id, quod ad naturam universalis videtur accedere. Quare Ulpianus in *d. tit. 24.* legatum hoc a legato particulari, quod in illa quatuor genera dividitur, secernit, a quo ego hujus divisionis rationem deduxi, ut aliud sit legatum singulare, aliud legatum partitionis. Ex alio meruit hoc legati genus seorsum considerari, quoniam non videtur exæquatione comprehensum. Id verò probatur primum ex Justiniano in *§. sed olim. Inst. de legat.* Ait ibi: Sed olim quidam erant legatorum genera quatuor, per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem, Idem in *§. seq. sed ne in primis legum cunabulis permixtim de his exponenda: studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem, opera precium esse duximus, interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare, ut natura utriusque cognita, facile possint permixtionem eorum eruditi subtilioribus auribus percipere. His consequens est cum legatum partitionis, vel tamquam quin-*

tum genus, ut *Theophilo* placet, ab iis quatuor secernatur, vel prima divisione a particulari legato, quod in hæc genera dividitur, ut apud *Ulpianum*, segregetur, ad exæquationem minime pertinere, aut *Justinianum* in sua ordinis ratione defecisse, qui permixtionem & exæquationem ad hæc quatuor dumtaxat genera retulisse videtur, non ad alia. Tum secundo probatur ex *d. l. mulier §. 1.* adhibita omnium sententia, quæ est legata particularia particularibus fideicommissis, & universalis universalibus fuisse exæquata, quoniam cum hoc legatum singulare non sit, non potuit singulari fideicommissio exæquari, vel imperfecta redderetur *Justiniani* tractatio, cum verò neque propriè sit universale, fit, ut nec etiam fideicommissio universali comparatur *d. l. mulier §. ult.* Sed verius est dumtaxat particularia legata particularibus fideicommissis fuisse exæquata. Nam, quod postremo loco hoc in capite præstare pollicitus sum, verius etiam esse non dubito, legatum universale minime dari, quod fideicommissio universali potuerit exæquari. Quam sententiam præceptorum meo *D. Hieronymo Bene-*
IO *volento* viro omni virtutum, literarumque genere præclare referto semper placuisse recordor. Videtur autem a ratione ordinis hunc in modum mirificè probari; Nam *Justinianus* in *§. ult. Inst. per quas personas nob. acquir.* ita ait: *Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulae res vobis acquirantur. Nam legatorum jus, quo & ipso singulae res vobis acquiruntur, item & fideicommissorum, ubi singulae res vobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus.* Aut deficit in ratione legatorum ineunda, aut nullum datur legatum universale; sed huic loco adjiciatur principium *Inst. de legat.* Ille ibi: *Post hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur; Nam loquimur de iis figuris, quibus per universitatem res nobis acquiruntur, sed cum omnino de testamentis, & hæredibus, qui in testamento instituuntur loquuti simus, non sine causa sequenti loco potest hæc juris materia tractari.* Concedit Imperator, quatenus de acquisitione titulo universali sermo est, legata esse extra propositam materiam. Quod si legatum universale daretur adeo, ut constaret divisio generis in species hoc modo, quod legatum aliud universale, aliud particulare foret, tractatio legatorum absolute extra propositam materiam censenda non esset. Sed
II cum huc pervenerimus, quid causæ fuerit,

ut ibi de legatis diceret, silentio transigi non debet. Quoniam illa verba *non sine causa &c.* hujus causæ excogitandæ ansam præbuisse videntur. Alii causam putarunt, quod legata essent accessoria ad testamentum, quod communiter recipiunt in *tit. Pandectarum*. Alii, veluti *Sylv. Aldobrand.* rati sunt Imperatorem prætermittente ratione universalis, & particularis acquisitionis ad directas & precarias respicientem post institutionem hæredis, quæ verbis civilibus conficeretur, de legatis, quæ simili modo relinquerentur, differere voluisse. Postrema illorum sententia est, quam libentius probarim, quæ a legati natura, sive conditione deducitur, quoniam in testamento necessariò relinquenda sunt, quod tam ex *Modestini*, quàm ex *Ulpiani* diffinitione superiori capite deductum est, hanc rationem *glos. & Mysing.* probant, nec immerito, quoniam cum Imperatoris mente consentit in iis verbis: *Sed cum omnino de testamentis, & hæredibus, qui in testamento instituuntur, ex iis duobus tanquam antecedentibus infert: Non sine causa &c.* Medium concludendi ab antecedentibus nullum verosimilius duci posse videtur, quàm istud, quia legata similiter in testamento relinquuntur, non sine causa &c. Si vero, vel ea ratio tractationis subnecti potuisset, quod legata quandoque universalis sint, constituantque titulum universalis acquisitionis, plusquam verosimile est, ad removendam propositam dubitationem, & hanc rationem ab Imperatore usurpatam fuisse. Neque potest non esse in aliqua culpa in ordinis ratione reddenda, ut minus apte dubitationi propositæ satisfecisse videatur, si universalis legati immemor, uno, & altero loco hanc speciem acquisitionis prætermittit. Tertio hanc fuisse *Justiniani* sententiam, desumi potest ex *§. si quis una Inst. de fideicom. hered.* Ibi, *sed illud intorest, quod altero casu, id est cum deducta, sive præcepta aliqua re restituitur hæreditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur, & res, quæ remanet apud hæredem, sine ullo onere hæreditaria apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita.* Sic ita demum quid simile legato dicitur, quando acquiritur singulariter, & sine onere. Ad hæc facit quarto loco, quod neque legataria hæreditas, neque legataria bonorum hæreditatis petitio, neque remedium aliquod comparatum, quod universali conveniat acquisitioni, possit fideicommissio universali in eo, quod universale est, debita proportione comparari. Quare argumentum *l. 1. ff. de*

de Senator . huc transferri poterit , non esse illud facile concedendum , quod apud Jurconsultos nullatenus videatur auditum esse , vel relatum . Quintò facit *sex. in l. 2. §. quintus C. de veter. jur. enucl.* ibi : *cum nihil tam peculiare fuerat , quàm legatis quidem legis falcidie narratio , fideicommissis autem , quàm Senatusconsulti Trebelliani , & ita patet legatum universale non dari , cui Trebellianum convenire queat , sed illud solum ad fideicommissa pertinere . Et quamquam Glossator , ac ceteri deinceps contrariam sententiam secuti esse videantur , at tamen gratis id invicem concedunt , & tamquam contradictore caruerint , neque eorum propugnandæ , neque nostræ expugnandæ argumenta excitasse videntur . Sed non eo minus objecta quædam dissimulanda sunt , quæ facile cuique occurrere possent . Primum itaque negotium facit Justinianus , qui legati partitionis tractationem in titulum de fideicommissariis hæreditatibus rejiciens , & fideicommissum universali comparasse vilis est , & universalem ipsius acquisitionem existimasse . Sed accurata illius tituli lectio ostendit , non de legato partitionis alia ratione fuisse tractatum , quàm ut intelligeremus fideicommissum universale antequam stipulationes ex *Pegasiano* Senatusconsulto ad illud idem ex partitionis legato translatae tollerentur , *Pegasiani* auctoritate legato partitionis simile fuisse , quod fideicommissarium non fideicommissi natura , sed stipulationes obstringerent hæredi , & hæredem fideicommissario . At cum *Trebellianum* , ipso jure facta restitutione , jura utilia activè , & passivè in fideicommissarium transferret , rectè tamquam inutiles stipulationes ex *Pegasiano* introductæ explosæ sunt , velut in fideicommissariis hæreditatibus restituendis non amplius necessariæ .*

12 Sed considerandum est stipulationes partis , & pro parte in legato partitionis observatas , non a *Pegasiano* descendisse , sed tantum ex similitudine rationis ad fideicommissum portionis hæreditariæ fuisse translatas ; ob eam rem exploso *Pegasiano* , & stipulationibus ab eo in fideicommissariis hæreditatibus introductis , legatum partitionis nulla videtur ratione mutatum , non ex *Trebelliano* , quia de legatario partiario non loquitur *d. l. mulier §. ultimo ff. ad Trebellianum* ; non ex *Pegasiano* , quia etiam si stante translatione jurium ex *Trebelliano* , frustra ex legato partitionis stipulationes ad fideicommissum transferret , non tamen consequitur in ipso legato inutiliter interponi . Quare sequitur ju-

ra , onerave transire in legatarium virtute stipulationis . Quod nullum Senatusconsultum opituletur , & ita non ex natura legati , ac propterea per se universale non esse . Justinianus ergo incidenter ad aperiendos fideicommissi progressus de legato partitionis edixit , non autem per se vel aliquid circa illud constituit , aut immutavit . Simili modo respondendum est *l. si quis §. cum ex filio ff. de vulgar. & pupillari* : aut dictam legem *mulier §. primo* , in contrarium adduxerit , pertinent enim ad legatum partitionis , quod propriam retinet naturam , nec universale dicendum est . Eademque ratione solvi poterit nodus , *leg. si quis servum §. ultima ff. de leg. 2.* ubi dicitur . *Si cui certam partem hereditatis legaverit Divus Adrianus rescripsit , ut neque pretia manumissorum , neque funeris impensa deduceretur .* Nam ad legem partitionis pertinet . Sed adjici etiam potest funeris impensam non concludere jus universale , cum & eam vir patiat pro lucro dotis *l. Celsus ff. de relig. & sumpt. fun.* quam si non aliunde , ex titulo de ulucapione pro dote , quicquid plerique voluerint , non esse juris universalis , potest abunde probari . Amplius posset adduci *l. cum Filius §. 1. ff. de leg. 2.* ubi hæc species exponitur : *Lucia Sempronio lego omnem hereditatem Publii Maevii , Sempronius ea demum onera suscipiet , quæ Maevianæ hereditatis fuerunt , & in diem mortis ejus , qui hæres Maevii exitit , perseveraverunt , sicuti vice mutua prestabuntur actiones , quæ ei prestari potuerunt .* Verum , & hic locus sententiam confirmat nostram , quia non transeunt actiones , præstantur autem , sive representantur per stipulationem , non ex legati natura . At dubitari potest , an hoc sit legatum partitionis , dubitationem facit , quia hæc non est hæreditas testatoris , sed neque pars ejus , quia hæreditas *Maevii* confusa in patrimonium adeuntis non facit quotam hæreditatis ipsius per se . At legatum partitionis hoc proprium habet , in quo etiam discrepat ab universali fideicommissum , ut non possit fieri de tota hæreditate , sed de parte ipsius , ut nomen indicat , & probatur aperte in *d. §. ultimo leg. mulier* . Fideicommissum hæreditas omnis comprehendi potest , & hæres gravari , ut una re deducta , totam hæreditatem restituat , *d. §. si quis una* . At totam hæreditatem legari posse nullibi concessum est , neque præter legata singularia , alia species est legati , quàm partitio , quare

re partem dumtaxat legari posse, & nomi-
ni, & rei consonum esse videtur. Legatum
d. leg. cum filius §. 1. non totam continet,
quia tota respectu legantis hæreditas dicenda
est, non partem, quia quota sit ignoratur.
Sed verius est, & hoc esse legatum partitionis,
quia pars etiam si sit incerta ratione quotæ,
non tamen est incerta omni ratione, & suf-
15 ficit non esse omnino incertam, ut pars
dici queat, ut non vitietur legatum leg. lo-
cus ff. de acq. possess. l. si quis extraneus
§. si quis partem ff. de acquir. hered. Com-
prehendit ergo legatum illud omnem hære-
ditatem *Marii*, sed partem hæreditatis le-
gantis, cujus respectu sufficit, legatum esse
de parte. Postremo refragari videtur text. in
l. ult. §. si autem sub conditione C. comm.
de legat. ibi: *Sin autem sub conditione, vel
sub incerta die fuerit relictum legatum,
vel fideicommissum universitatis, vel speciale.*
Hæc divisio universitatis, vel speciale com-
munis legato, & fideicommissum videtur,
quàm ibi communia utriusque tractentur,
ut titulus ostendit. Sed non est hic *Justinia-
ni* sensus, ut eam divisionem, quæ propria
fideicommissi sit, communem legato faciat:
is enim contendit solum rei tam legatæ,
quàm per fideicommissum relictæ, cui dies
vel conditio² apposita fuerit, die, vel con-
ditione pendente dissuadere alienationem, &
die adveniente, conditioneque existente, ubi
facta sit, eam irritam decernere, longi tem-
poris præscriptione non obstante, communis
igitur est exitus revocandæ suo casu aliena-
tionis, & ad hunc respexit effectum. Cæ-
terum illa divisio ad solum fideicommissum
pertinet, nihilve urget nos, ut ad legatum
transferamus, nisi aliunde constiterit, dari
16 legatum universale. Quare summa hujus
disputationis est, legatum omne, vel esse
legatum particulare, vel partitionis, & con-
sequenter communem illam divisionem ve-
lut falsam, & imperfectam cotruere, quæ
asserit legatum esse aliud universale, aliud
particulare, quoniam ponit speciem, quæ
non extat, & extantem prætermittit, qui-
bus adjicitur nullam legati universalis potuisse
exæquationem fieri, veluti non entis l.
ejus ff. si cert. pet. nec minùs legatum
partitionis in exæquationem venit, quòd
ea legata particularia dumtaxat attigerit,
neque naturam exæquabilem retineat, quia
de tota hæreditate, ut fideicommissum uni-
versale, fieri nequit. Constat ex iis ita se
habere legati divisionem, ut etiam in ratio-
ne dividendi differat a fideicommissum: Indubi-

17 tata divisio est, ut aliud universale, aliud
singulare sit, *Theophilus de fideicom. hered.*
in princ. Dicitur est de legatis, nunc ad
fideicommissa transeamus. Fideicommissorum
quædam sunt singularia, quædam univer-
salia. Ad idem facit d. l. ult. §. sin au-
tem sub conditione C. commun. de legat.
Quòd si eadem divisio legatorum fuisset, in-
ter legata, & fideicommissa etiam ante exe-
quationem in ratione dividendi nulla diffe-
rentia fuisset. Quam tamen veluti quar-
tam ex prædictis adnotare fas erit.

Quatuor explicantur differentiæ,
quæ a definitione descendunt,
earumque occasione institutio-
nem hæredis materiam, non
formam testamenti censendam
esse disputatur.

Cap III.

- 1 Legata verbis imperativis, fideicommissa
verbis præcariis relinquuntur.
- 2 Error Accursii verbum Peto præceptivum
existimantis.
- 3 Verba legatorum & ad honoratum, & ad
gravatum dirigi potuere.
- 4 Soccini senioris, & Ripæ error in verbis
legatorum discernendis.
- 5 L. Titia §. 1. ff. de leg. 2. declaratur.
- 6 Legata, non, ut fideicommissa nutu relinquit
possunt.
- 7 Lex scripta, non autem nutu sancit, quod
vult.
- 8 Legatum Græce scribi non potuit, fidei-
commissum potuit, & de ratione differen-
tia.
- 9 Verba imperativa idem, quod legitima, direc-
ta, civilia.
- 10 Legata ab intestato relinqui non possunt.
- 11 Possunt tamen relinqui in codicillis testamen-
to confirmatis.
- 12 In his tamen hæres institui non potest.
- 13 Legata ante hæredis institutionem olim re-
linqui non potuerunt, fideicommissa contra,
& de ratione n. 15.
- 14 In substitutionibus ordo scripturæ non at-
tenditur.
- 15 Institutio hæredis est materia, non forma
testamenti.

17 Forma in puncto consistit indivisibili, eiq. addi non potest, cum fine, & actu convertitur.

18 L. 1. ff. de hered. inst. explicatur.

19 In quo consistat forma testamenti sententia Auctoris.

Sed jam absoluta divisione ut reliquas differentias prosequar, ad definitionem redire oportet. Quintam utriusque definitio differentiam ante oculos ponit, quæ in verbis consistit, cum legatum verbis imperativis, fideicommissum verbis precariis relinqui proponat, verba legatorum initio præcedentis capituli relata sunt, verba fideicommissorum refert Justinianus in §. ult. inst. de sign. reb. per fideicom. vel. dicens: Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur. Peto, rogo, volo, mando, fidei tue committo, quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent. Hinc constat Alexandrum, ac nonnullos sub Accursii expositione perperam voluisse verbum peto, in L. peto ff. de legat. 2. esse præceptivum ubi Papinianus ait: Peto Luci Titi contentus sis centum aureis, fideicommissum valere placuit, falsa que Castrensis sententia existimanda est, cui Alexander n. 4. & Jaf. n. 2. adherent, qui verba legatorum a verbis fideicommissi ea ratione discerni putavit, ut quæ dirigerentur ad honoratum, legatum referant, quæ verò ad gravatum fideicommissum convenient; Quam, etsi aperte contradicat d. l. peto, maxime adhibito d. §. ult. inst. de sign. reb. per fideicom. vel. tanta tamen fronte defendunt, ut Papiniani verba, mentemque depravantes iis verbis, fideicommissum valere placuit, fideicommissum pro legato accepisse, affirmare non erubescant. Rursus eadem traditio aperte confunditur ex legato damnationis, quod cæteris utilius erat, & expeditius, in quo tamen verba ad gravatum, non ad honoratum referebantur, id quod Ripa pro Cumanis, & nostra sententia diligenter objecisse videtur ex l. damnas ff. de usufr. leg. ex l. si pluribus §. 1. ff. de leg. 2. sed & idem accidit in legato per licendi modum. Et in l. Titia cum testamento, §. Lucius in l. miles ff. de legat. 2. & in l. fideicommissa §. 1. ff. de legat. 3. fideicommissa leguntur verbis ad honoratum directis. Tum Paulus lib. 4. recept. sent. tit. 1. aperte probat fideicommittentem etiam

cum eo loqui posse, cui fideicommissum relinquit; & in d. l. miles Papinianus, quod Cujacius apud Paulum absolvat, tum observ. lib. 2. cap. 3. Quare legatorum verba nunc ad gravatum, nunc ad honoratum cum referantur, hoc nomine a fideicommissis differre non queunt, nam & fideicommissa utramque relationem admittunt; sed Socinus lenior, cui Ripa subscripsit, ratus esse videtur, quotiescumque verba sic ad honoratum referuntur, ut nullum ministerium hæredis significant, vel præsupponant, ad legatum, non ad fideicommissum referri debere, cui refragatur Modestinus in l. Titia cum testamento, §. 1. ff. de leg. 2. ubi hæc verba Octavianæ Stratonicæ dulcissimæ filie meæ salutem. Volo eam a se ipsa accipere villam Gazam cum impositionibus omnibus. Item Octaviano, Alexandro dulcissimo filio meo salutem. Præcipuam volo eam a se ipso accipere Syntbesim steriliam villarum cum in impositionibus suis. Interpretatur fideicommissum referre, licet nullius, aut rogationem, aut ministerium explicent, vel præsupponant. Ad idem text. in l. peto ff. de legat. 2. Neque verum est fideicommissum pro legato usurpari propter exæquationem, quoniam neque Modestinus ad exæquationem respicere potuit, neque exæquatio confundit utrumque: neque probandum est largo modo fideicommissum nuncupari, cum appellatione legati fideicommissum veniet, l. & fideicommissum ff. de legat. 3. nam alius est sensus d. l. etiam, quam vulgò credatur, & tollendæ difficultatis causa probandum foret appellatione fideicommissi venire legatum, non è contra, ut nodus dissolveretur. Non sunt igitur improprianda Modestini verba, aut ad aliud, quam quod expriment, producenda. Quare non ex persona gravati vel honorati differentia sumenda est, sed ex modo verborum, & vi eorundem an imperativa, vel præcativa.

6. Sed etiam alia differentia huic plane conjunctissima adnotanda est, quod legata, dum verba imperativa desiderant ad modum legis, verba requirunt omnimodo, at fideicommissa etiam nutu relinqui possunt leg. nutu, ff. de legatis 3. quia non quemadmodum legata servant modum legis, cujus est scripto, non nutu, quod vult, fancire, cap. 3. dist. 1. Septima etiam in verbis differentia versabatur, quod fideicommissum Grecè scriptum valeret, legatum non ita. De fideicommissis probat l. fideicommissa ff. de legat. 3. de legatis Ulpianus in fragm.

fragm. tit. 24. vers. 7. ratio differentiae
 fuisse videtur, quod quum legata non nisi te-
 stamento relinqui possent, illudque coram
 civibus Romanis nuncupandum foret, la-
 tino sermone ob testium intelligentiam con-
 scribendum erat. Ceterum fideicommissa,
 quod saepe Codicillis ab intestato relinqueren-
 tur, saepe accidebat, ut peregre profecti co-
 dicillos scriberent, aut fideicommissa relin-
 querent, quod testamenta condere non pos-
 sent, utileque foret ea lingua proferre, qua
 civitas uteretur, ubi relinquerent. Quare si
 fideicommissum testamento relinquendum fuis-
 set, idem latine scribendum fuisset. Vel
 quia testibus Graecum sermonem intelligenti-
 bus non videtur tuta differentiae ratio, alia
 verior afferri poterit, quia verbis Graecis
 non servaretur modus legis. Quae enim ver-
 9. ba imperativa dicta sunt, eadem legitima,
 directa, & civilia dicebantur, *l. verbis civilibus*
ff. de vulg. & pupill. l. quoniam indignum,
C. de testam. l. 2. C. comm. de leg. at
verba Graeca non erant legitima, l. directas
C. de testam. man. ibi: Directas libertates
Graecis verbis liceat in testamentis relinquere,
ut ita libertates directae date videantur,
ac si legitimis verbis eas testator dari iussisset.
 Igitur verba Graeca etiam imperativa, Ro-
 mae non erant verba legitima civilia, &
 ita non modo legis prolata, & speciale erat
 ut favore libertatis pro legitimis haberentur.
 Quare verius etiam erit fideicommissum in
 testamento Graece relinqui posse, quoniam
 non desideraret verba legitima, Octava ex
 10. definitione differentiae deprehenditur, quod
 legata, non nisi in testamento relicta valent,
 & ab intestato relinqui non possunt, id quod
Modestinus, & Ulpianus in definitione
 comprehendunt: fideicommissa vero etiam
 ab intestato relicta valent, & hanc differentiam
 probat etiam *Cajus lib. 2. inst. suarum,*
tit. de fideicom. §. 8, tum text. in §. praeterea
Inst. de legat. An exaequatio hanc differen-
 tiam removerit infra patebit. Hujus differen-
 tia ratio eadem ferè est, quia sola voluntas
 servatur, in fideicommissis, *l. pen. ff. de*
legat. 1. in legatis solemnitas verborum de-
 sideratur, ut directa sint, & imperativa, quae
 testamento conveniunt magis, quam codicil-
 lis, ideoque ex ipso pendent testamento,
 11. Consequens autem istius differentiae esse vi-
 detur, ut legata codicillis testamento mi-
 nime confirmatis relinqui non possint, fidei-
 commissa possint, quia verum esset legata
 non esse testamento relicta, & consequenter
 neque legi, neque diffinitioni satisfactum vi-

detur, probat *Cajus d. tit. §. ult.* An co-
 dicillis testamento confirmatis potuerint legata
 relinqui, dubitari potuit. Nam haereditis in-
 12. stitutio, nec etiam in codicillis fieri po-
 test testamento confirmatis; sed aliud est in
 legatis; ratio differentiae sumitur ex *l. quod*
per manus ff. de jur. codicill. ne cum ex
 testamento codicilli vires capiant, testamen-
 tum haereditem habens ex codicillis, non tam
 eos confirmare, quam ab illis confirmari vi-
 deretur *arg. l. proxime ff. de bis que in*
test. delen. Verum autem adeo est legata
 13. a testamento pendere, ut ante haereditis in-
 stitutionem relinqui non possent, fideicom-
 missa vero, etiam ante haereditis institutio-
 nem relinqui potuerunt, quod quasi nonam
 differentiam subjicio. Primum patet ex §.
ante haereditis institutionem de legat. licet *Ju-*
stinianus corrigendum putarit, & merito,
 quia non decet ex solo ordine scripturae in-
 verso, aut mutato, voluntatem alioquin
 perfectam deserere, & aspernari. Nam ea
 totum facere solet *leg. ex facto ver. & fa-*
cis ff. de haeredit. instit. & in substitutio-
 14. nibus ex sola istius ordinis omissione, aut
 inversione eas non infirmari receptum est *l.*
2. §. prius ff. de vulg. & pupill. sed hae
 correctio ab exaequatione non proficiscitur.
 Quidam contineri credunt in *l. ambiguitates*
C. de testam. Sed ibi *Justinianus* decernit,
 ne vitium Tabellionis, & praeposteratio, ab
 ejus culpa promanans, testatori officiat, at
 si a testatore penderet, ei nocituram infir-
 nuat; vero similis est eam constitutionem,
 cujus meminit in *d. §. ante haereditis* deperdi-
 tam esse, ut aliae multae etiam desiderantur.
 At fideicommissa, etiam ante haereditis insti-
 tutionem, veteri jure potuisse relinqui, te-
 statur *Ulpianus in fragm. tit. 25. vers. 6.*
 15. cujus rei rationem investigare non erit inu-
 tile. Atqui vix intelligi poterit quousque
 ignoretur, an institutio haereditis officio ma-
 teriae, vel formae fungatur in testamentis.
 Qua in re etiam si passim ab omnibus re-
 ceptum esse videatur ad formam pertinere,
 16. verius tamen opinor, eam fungi vice ma-
 teriae. Primum quia, ut doctè *Baldus*
explicat in l. si quis ff. de testam. forma
 17. consistit in puncto indivisibili, & in testamen-
 to in ultima ejus conclusione inducitur, &
 cum det esse rei *leg. Julianus, ff. ad*
exhibend. jam desiderat materiam, sive rem
 aliquam informem, quae ad eam recipiendam
 ante praeparatur. Sed praeparatio testamenti
 est ab haereditis institutione *d. §. ante haereditis,*
 ergo non nisi officium materiae gerit, quae
 ob

ob formam præparetur . Tum secundò forma, finis , & actus convertuntur , at testamentum non accipit finem ab institutione , ergo constat non esse formam . Tertio forma legis est *l. 3. ff. de test.* Sed institutio est ab homine , ergo . Quarto formæ addi non potest *l. 4. C. de donat. quæ sub modo Bald. in l. contractus n. 9. C. de fid. inst.* & post hæredis institutionem licet legata relinquere , tutores decernere , libertates dare, *d. y. ante hæredis* , & hæc agi videntur ante quam testamentum finem accipiat *l. hac consuetissima in fine C. de testam.* Sed materiam esse testamenti conspicuè probat *l. 1. ff. de hæred. inst.* dum tribus verbis docet *Ulpianus* , nos posse facere testamentum : *Titius hæres esto* ; cum testator neque legaturus , aut quid aliud acturus est , tunc necesse est , aut hoc testamentum esse sine materia, aut solam institutionem esse materiam testamenti . Quod si quis convertat argumentum hoc modo videlicet , aut ea est forma testamenti , aut est testamentum sine forma , ex *Baldo* supra relato , & ex tertio argumento solutio est , formam esse a lege , non ab homine , & in puncto quodam indivisibili legis ministerio huic voluntati inesse ;
 18
 19 est autem illud indivisibile , quod formam continet , finem facit , dat esse , perficitque testamentum , illa postrema voluntas , quia testator nihil alicui disponere volens , vult vel solam institutionem , vel omnia , quæcumque secundum leges disposuit , suum esse testamentum . Itaque testamenta , quæ quotidie conduntur , tunc tam hominis , quàm legis ministerio formam testamenti accipiunt , cum materia ritè , recteque preparata testator pronunciat , aut *Tabellioni* consentit , hoc suum ultimum esse testamentum . Hac enim voluntate pronunciata , vel intellecta testamentum accipit finem , formam , actum , perfectionem . Hinc ratio præmissæ differentiæ perbelle deducitur ; nam materia testamenti cum ipsa sit hæredis institutio , necessaria , & sine qua testamentum fieri nequit *dict. l. prima ff. de hæred. inst. l. non codicillum , quæ hanc sententiam probat C. de testam.* potest testator producere materiam legando , sed cum possit etiam non legare , legatum testamenti in quò relictum est , est pars materiæ per accidens ; hæredis autem institutio per se , ita requirente lege *l. nemo potest ff. de leg. 1.* Necesse igitur erat sumere initium ab hæredis institutione , ut ita materia obijceretur , quæ produci posset , cuique materia producta posset etiam

coherere , tum verò quædam videbatur ordinis inversio , ut initium sumeretur ab accidenti , & illud , quod requiretur per se , & necessario , interdum eo posterius intervenire , quod nec desideraretur ex necessitate , sed per accidens adscriberetur , cum possit testator non legare . Poterat fideicommissum ante hæredis institutionem relinquere , quia cum neque ex testamento valeat , sed ex sola voluntate , etiamve nutu relinquere possit *l. nutu ff. de l. 3.* non est , ut in eo tanta testamenti ratio habeatur , quoniam ab eo per se minime pendet , non sicuti legatum , quod cum a testamento confirmetur , decet ordinem ejus actus diligenter agnoscere , & etiam servare , ex quo solo consistit . At circa relatas verborum differentias , an a *Constantino* & *Constantino* in *l. in legatis C. de leg. vel Justiniano* in *l. 2. C. communia de leg. sublatæ* sint , quæstionis est , quam quum de exæquatione tractabitur , diffinire opportunius est , ut quisque valeat intelligere quid *Justinianus* , quid retro Principes induxerint .

Ex variis differentiis , in quo pinguiora fideicommissa legatis , legata fideicommissis firmiora fuerint , facile deprehenditur .

Cap. IV.

- 1 Fideicommissa pinguiorem legatis naturam sortita sunt, & in quib. hoc vexificetur.
- 2 Legata post mortem hæredis relinquere non poterant .
- 3 Fideicommissa impersonaliter relicta , post mortem valebant .
- 4 Quid intersit inter has formulas : Post mortem ; cum morieris ; pridie quàm morieris .
- 5 A legatario legari non potest .
- 6 Legatum non ab alio , quàm ab hærede præstari consuevit .
- 7 Ab eo , qui ex propria persona hæres non est , legari non potuit .
- 8 *L. cum filiosam. ff. de leg. 1.* sensus exponitur .
- 9 Hæredi à semetipso legari non potest , nec fideicommissi n. 12.
- 10 Domino instituto , servo sub conditione legatari potest , pure non potest : at instituto ser-

- vo, domino legari etiam pure potuit; & de ratione differentiae, n. 13.
- 11 Regula Catoniana quæ.
- 12 Verba hæres esto, servo instituto, quid significant.
- 14 Patri in adventitiis queritur usufructus.
- 15 Latini Juniani legatum capere non poterant, fideicommissum poterant.
- 16 Eadem res per fideicommissum, quæ per damnationem relinqui potuerunt.
- 17 Joannis Bolognetti error, existimantis res nec mancipi non potuisse legari per vindicationem.
- 18 In jure cessio quomodo fieret.
- 19 Differentia inter fideicommissum, & legatum damnationis.
- 20 Eiusdem Bolognetti error circa legatorum usuras.
- 21 Fideicommissa non per formulam, ut legata petebantur.
- 22 Rei legata possessionem quando propria auctoritate apprehendere licuerit, fideicommissorum non ita.
- 23 Rei legata dominium recta via in legatarium transit.
- 24 Legata, & fideicommissa non simili modo adimuntur.
- 25 Qui petit quidpiam contra testatoris voluntatem, doli exceptione repellitur.
- 26 Epithome prædictorum, quæ modo legata à fideicommissis excedantur, vel excedant, ostenditur.

TUM ex differentiis hæctenus relatis, tum ex iis, de quibus proxime dicturus sum, 1 Jason & alii adnotarunt pinguiorem fideicommissis, quàm legatis naturam esse tributam, id quod Justinianus indicat in l. 2. C. commun. de leg. & in §. sed non usque Inst. eod. aperte testatur; quæ differentia velut generica in plures dividitur, ex earumque omnium collectione resultat, quas speciatim adnumerare necesse est. Et quidem nono loco adnotari potest vetus illa differentia, qua cautum erat, legata post mortem hæredis relinqui non posse, fideicommissa contra. Ulpianus in fragm. tit. de leg. vers. 15. ita ait: Post mortem hæredis legari non potest, ne ab hæredis herede legari videatur, quod juris civilis ratio non patitur. In mortis autem hæredis tempus legari potest, velut quum hæres moriatur. Non tamen omnimodo fideicommissum post mortem hæredis relinqui poterat, sed impersonaliter hac forma:

3 Illum hæredem instituo, & volo, ut cum mortuus fuerit, ad illum hæreditas mea pertineat, ita Cajus lib. 2. tit. 7. in fine. Neque enim verosimile est aliquem rogari post mortem suam, & videbatur eo fideicommissio magis gravata hæreditas, quàm hæredis hæres. Quare autem civilis ratio post mortem legari non pateretur, Theophilus in §. post mortem Inst. de leg. exponit, videlicet propter juris regulam, quæ vigeat, actionem, quæ adversus nos non cœperit, neque adversus hæredes nostros transire; nam veteres non permittebant actiones ab hæredibus, vel contra hæredes incipere l. 1. C. ut act. ab hæred. & contra hæred. Potuit ergo fideicommissum valere, non obstante regula tanquam onus reale impersonaliter conceptum; non potuit valere legatum, quia neque impersonaliter concipi poterat. Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, ob hanc regulam, & in contractibus, & in ultimis voluntatibus de quibusdam conceptionibus variè sancitum erat, plurimumque interfuit num stipulatus quis esset, aut legasset alicui, post mortem, cum moreretur, vel pridie quam moretur l. scrupulosas C. de contr. stip. §. post mortem Inst. de inutil. stipul. legatum post mortem hæredis, ante quam moreretur, non debebatur iudicio testatoris, post mortem vero, obstante regula actionem ab hærede non incipere &c. Sed similiter, neque legatum, neque stipulatio rata erat sub hac formula, Pridie quam morieris: incertus enim erat dies, qui pridie mortis futurus esset, & ob id mors expectabatur omnimodo, ut post mortem recurreremus ad præteritam diem, quare perinde habitum est, ac si post mortem legatum foret, quod ante diffiniri non posset, Theophilus in d. §. post mortem Inst. de legat. Valebat autem legatum, quod in tempus mortis conferebatur hoc modo: cum morietur, quia hæres moriens debere incipit, & differt hæc a superiori specie, ut opinor ea ratione, quod facilius actum mortis, quam diem morti proximam determinare possumus, & plerumque diffinire licet, aliquem nunc mori, quia transitus cuique patere solet, non ita, quod cras moriturus sit, quare altera diffinitio refertur ad actum, tempusque certum, altera necessariò mortem expectat, & retrahitur. Sed cum hæc nimia subtilitate consistenter, a Justiniano optima ratione emendata fuere, tam in d. l. unica C. ut act. ab hæred. quàm in d. l. scrupulosas & in d. §. post mortem, quare neque ad hanc differentiam exæquatio respi-

respicere potuit, quod ante exæquationem sublata reperiat. Decima versatur hoc ipso nomine differentia, quod a legatario legari non potest, fideicommissi autem potest *Inst. de sing. reb. per fide. vel. in princ. ibi: Vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non possit.* Ulpianus in *fragm. tit. de legat. vers. 29.* Cajus d. *lib. 2. tit. 7. §. 8.* Quibusdam placuit eam esse rationem, ne legata ad commodum legatariorum inventa, ad incommodum quandoque retorquerentur, contra *l. quod favore C. de Legibus*, sed nec ab eo deberet fideicommissi, quoniam idem patitur incommodum. Verosimilius est ex ratione factum esse, quia legatum deberet ab hærede præstari, non a legatario *§. 1. Inst. de legat.* quo argumento introductum est interdictum *quorum legatorum*. Sed fideicommissum a quocumque honorato præstari potuit, *l. cum ab eo C. de fideicom.* Et quamquam capite primo dictum sit, quandoque non ab hærede præstari, non tamen ab alio unquam præstitum esse legitur. Quis ergo vel ab hærede, vel a se ipso, data a testatore venia, capere poterat, a legatario minime. Cur non potuit semper hac venia data a legatario legari? ne casus specialis in regulam, aut dispensatio in legem transfret. Undecima differentia succedit exponenda, quæ vel ab eo maxime ducitur, quod legatum ab hærede præstandum foret, quod ab eo, qui ex propria persona hæres non sit, fideicommissi, non autem legari possit: *Ulpian. in fragm. tit. de fideicom. §. 8.* Ait ibi: *Filio, qui in potestate est, servorum hereditibus institutis, seu si his legatum sit, patris, vel domini fideicommissi potest, quamvis ab eo legari non possit.* Sic Papinianus in *l. cum Filio familias ff. de leg. 1. Cum Filio familias, vel servo alieno legatum vel hereditas datur, fideicommissi patri, vel domino potest, hac tunc demum ex persona ipsorum fideicommissum vires capit, cum ipsis, per quos commodum hereditatis, vel legati patri, vel domino queritur fideicommissum hereditatis relinquatur.* Cujus differentie ratio illinc descendit, quod legatum ab hærede præstandum erat, qui tamen hæres non sibi ipsi, sed alteri præstari debuit, quoniam hæredi a semetipso legari non potest, ut ait *Florentinus in l. legatum §. 1. ff. eod.* & hoc ne jus hereditatis, & legatorum confunderetur, neve eodem tempore, eadem persona vicem gereret in eodem jure

debitoris, & creditoris, cum a cohærede; cohæredi legatur, jam in actu legati non personam hæredis gerit, qui agit, sed legatarii. Et simile est, cum ab uno cohærede plura legata relicta sunt, ab alio nulla; cohæredis enim gravati præstare cohæredi, vel alteri nihil interest. Quinimo legatum præceptionis, ut *Cajus* affirmat, non nisi uni ex hæredibus relinqui poterat, & ex *Cajo Alciatus* notat *lib. 3. parer. cap. 1.* Dixi hæredem præstare legata debere non sibi, sed alteri, & alteri quidem extraneo, addendum est, non alteri, qui in sua potestate sit, per quem sibi ipsi acquirat, quia effectu præstaret sibi ipsi. Rursus ex hoc eodem fonte, quod legatum ab hærede præstandum sit, prodit & illud, quod nec a patre, nec a domino, filio, aut servo hæredibus institutis, rectè legaretur. Pater enim & dominus ex propria persona hæres non sunt, sed ex persona filii, vel servi *d. l. cum filio familias ibi: Quoniam ex persona filii teneretur, quare non videretur ab hærede præstari, sed ab eo, cui per ipsum hæredem hereditas quaesita foret, cum ipsi hereditatem adeuntes iis, quorum in potestate sunt, acquirant l. qui in aliena, ff. de acquirenda hereditate, l. placet eodem tit. lo.* Per contrarium patre, vel domino hæredibus institutis, si filio, aut servo legaretur, intererat an pure, vel sub conditione: sub conditione si die legati cedente sui juris fuerint, legatum valuit, quia non hoc agitur, ut hæredi, sed ut alteri adveniente conditione quaeratur, *Ulpianus tit. de leg. §. 21. Ei, qui in potestate manu, mancipiove est scripti hæredis, sub conditione legari potest, sed requiritur, ut quo tempore dies legati cedat, in potestate hæredis non sit.* Si pure legatum fuisset, etiam si die legati cedente sui juris foret, non poterat valere legatum, quia non constitisset legatum, quasi ab initio hæredi relictum *regula Catoniana* obstante, quæ diffinit, quod testamenti facti tempore, si decessisset testator, inutile foret, id legatum, quandocumque decesserit, non valere, *Theophilus in §. an servo Inst. de legat.* In fideicommissis jus diversum recipitur, sed non per omnia recipitur, ut a patre, vel domino, filio, vel servo institutis fideicommissi possit, & valet fideicommissum iis hereditate quaesita *d. l. cum filio familias*, quoniam, licet ex propria persona non sint hæres, non tamen necesse est fideicommissum ab hærede relinqui, aut præstari, sed is rogari potest, ad quem

quem quoquomodo iudicio tamen defuncti ,
 12 hæreditas pervenit . Illa autem verba ,
hæres esto , in eo , qui in alterius est po-
 testate iudicio testatoris significant , ut vel
 ipse sit hæres , vel eum , cuius in pote-
 state est , hæredem efficiat , §. *ult. inst. de*
pupill. subst. efficit mediâ , quoniam pa-
 ter , & dominus non ipso jure , vel im-
 mediâ hæredes fiunt , sed ut ab hærede
 sibi ipsi legari non potest , ita nec fidei-
 committi , quoniam ratio est eadem , cum
 tam fideicommissum , quàm legatum duas
 personas exposcant , quarum altera debeat ,
 alteri debeat . Verùm adhuc dubitari con-
 tingit , cur filio , aut servo hæredis inuti-
 liter purè legaretur , patri tamen , & domi-
 no , servo , aut filio hæredibus institutis
 etiam purè legaretur utiliter . *L. a filio ff.*
de l. i. l. quasitum eod. tit. §. ex di-
verso, & ibi Theophilus inst. de legat. quo-
 rum locorum autoritate *Jacobus Cujacius*
ex fragm. Ulp. §. 22. delendam negationem
 putavit , cum legeretur : *Ei , cuius in pote-*
state , manu , mancipiorve est scriptus hæres
legari non potest . Quod rectè factum opi-
 13 nor . Pure legatum in priori specie infirma-
 bat regula Catoniana , in posteriori non
 ita , nam , etsi statim testamento facto de-
 cessisset testator , nondum futurum erat , ut
 apud hæredem dies legati cederet . In ea
 etenim causa hæreditas est , ut non ante
 acquiratur domino , quàm suo jussu servus
 adierit §. *item vobis inst. per quas perso.*
nob. acq. quare ante acquirere videtur lega-
 tum , quàm hæreditatem , vel non eodem tem-
 pore , fierique potest , ut servum alienet ,
 vel manumittat , antequam jubeat adire ,
 adeo , ut nullo tempore idem futurus ne-
 cessariò sit hæres , & legatarius . Quod si
 jussu ejus adierit tunc legatum erit inutile
 propter confusionem , & quasi jure hæredita-
 rio acquisitum , in falcidiam imputabitur
d. leg. a filio , ibidem . Igitur & si jussu
 patris adita sit hæreditas , imputabitur ei
 in falcidiam . Cum dominus hæres instituitur ,
 & servo legatur , quia legatum transit , non
 expectata domini voluntate & ei etiam
 ignoranti acquiritur *d. §. item vobis* , non po-
 test aliquo tempore hæreditas adiri , quo in ea-
 dem persona cum legato minime confundatur ,
 & ob eam rem obstat regula Catoniana . Et si
 quis objiciat non ipso jure fieri hæredem , sed
 aditione , ac ita fieri posse , ut repudiata per
 eum hæreditate , legatum a substituto ei debeat-
 tur . Respondeo id fieri ex casu , non ex testatoris

ordinatione , qui , dum eodem tempore dominum
 instituit , & servo legat , duo conjungit inutili-
 ter , ac regulæ Catonianæ locum facere vi-
 detur . Cæterum in altera specie dum ser-
 vum hæredem , dominum legatarium facit ,
 potest utrumque ab initio utiliter contingere ,
 servo antequam hæres sit alienato , vel ma-
 numisso , ita ut alter hæres , alter legata-
 14 rius existat . Sed cum hodie patri in
 adventitiis solum quæzatur usufructus §. *i.*
Inst. per quas person. nob. acq. prædicta
 observatio in servo , & domino dumtaxat
 locum vindicare poterit . Jam enim patre
 instituto , filio legari poterit , quia legatum
 erit utile quoad proprietatem , vel etiam
 quoad usufructum , si & hunc testator
 exceperit *Ausb. excipitur C. de bon. que*
lib. Hæc fere communia sunt fideicommissis ,
 quoniam una omnium ratio esse videtur ,
 præterquam in eo , quod ab alio , quàm
 ab hærede fideicommissi possit , legari non
 ita . Secunda supra decimam differentia olim
 reperiebatur , ex differentiis libertinorum
 15 descendens , quod Latini Juniani fidei-
 commissum capere possent , legatum non
 possent , *Ulpianus in fragm. tit. de fideicom.*
n. 6. quod ea fortè ratione factum est ,
 quia cum Latinis Junianis non esset testamen-
 ti factio , quia nec condere testamentum ,
 nec ex testamento capere poterant , ut *Ca-*
jus explicat lib. i. c. i. n. 4. inst.
suar. Quare quod ait *Ulpianus* in fideicom-
 missis ab intestato relictis , verosimile est
 observatum fuisse , cum alioquin de relictis in
 testamento , vel in codicillis testamento con-
 firmatis eadem ratio , quæ de legatis fuerit .
 Fideicommissorum enim usus ea potissimum
 ratione introductus fuerat , ut iis relinque-
 remus , qui ex testamento capere non po-
 terant , ut *Theophilus docet de fideicommissar.*
hæred. in princ. Hæc tamen differentia non pro-
 pter exæquationem cessat , sed quia libertinorum
 differentia sublatæ sunt , ut *C. de lat. lib. toll.*
& §. libertinorum Inst. de libert. quibus
 præcipuè nitebatur ; omnes enim hoc tempore
 unam , & eandem libertatem consequuntur ,
 & cives efficiuntur Romani . Tertia præter
 decimam differentia fuit , qua quædam le-
 gatorum genera non tantum ab ipsis fidei-
 commissis , sed ab aliis generibus legatorum
 secernebantur : consistebat autem in rebus , quæ
 legari , vel fideicommissi possent . Igitur
 16 sciendum est , omnes res per fideicommissum re-
 linqui potuisse , quæ etiam per damnationem
 legari poterant , *Ulpianus tit. de fideicom.*
n.

n. 4. & in hoc legatum per damnationem non differebat a fideicommissio, sed utrumque differebat a legato per vindicationem, per præceptionem, per sinendi modum. Vindicationis, & præceptionis legatum res tam testamenti, quam mortis tempore ex jure Quiritum testatoris esse communiter deliderabant, nisi pondere, numero, vel mensura contineretur, quo casu mortis tempore fuisse sat erat. Sinendi modo res testatoris propria, vel hæredis ejus legari poterat, ut ex *Ulpiano d. tit. de legat. supra* deductum est. Ad res omnes, quarum commercium fuisset, sive propriæ testatoris, sive hæredis, sive alterius, producebatur legatum damnationis & fideicommissum. Hanc differentiam

17 prætermisit *Joannes Bolognetus*, aliamque adjecit loco hujus verissimæ, quæ fallissima foret. Censuit enim, res nec mancipi non potuisse legari in primo genere legatorum, videlicet vindicationis, & præceptionis, contra quem scribit *Ulpianus in fragm. tit. de domin. & acquis. vers. 15. lege nobis acquiratur, velut caducum, vel ereptitium ex lege Papia Poppea; Item legatum ex lege duodecim tabularum, sive res mancipi sint, sive nec mancipi, & cum duæ res in testamento agantur, ut primo capite dictum est, nuncupatio, & mancipatio, hæc ad heredem, illa ad legata, tutelas, libertatesve pertinebat. Sic etiam res mancipi, nec mancipi usucapione, & in jure cessione*

18 acquirebantur. In jure cessione fiebat, cessione, vindicatione, addictione; cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebat Prætor *Ulpian. d. tit. n. 9. Rerum mancipi, nec mancipi differentiam Boetius lib. 3. super Top. Ciceronis, Ulpianus d. tit. referunt, & Imperator in l. unica C. de usucap. transform. tollit, ac removet. Accedit quarta ultra decimam differentia, quæ conversa tota inter legatum damnationis, & fideicommissum*

19 versabatur. Ut in hoc legato sicut in actione legis Aquiliæ lis propter inficiationem creiceret, hæres enim tale legatum inficiatus, duplum ratione mendacii solvere cogebatur, §. ult. *Inst. de oblig. quæ ex quasi contr. nascunt. Cajus tit. de fideicom. in fin. lib. 2. Inst. etiam ex sola mora, citra mendacium duplicari usuras docuit.*

20 Quod *Bolognetus* minus rectè in omnibus legatis usurpat, quia duplicatio, aut sortis ratione mendacii, aut usurarum ratione moræ in solo damnationis legato observabatur, si *Justiniano, & Cajo* credendum

fit. Quare cætera legata pari jure cum fideicommissis censebantur, ut post moram in utrisque deberentur usuræ, ut *C. de usuris, & fruct. leg. & fideicom. per totum*, & hoc nomine etiam optimum dici potuit legatum damnationis. Sed hodie idipsum omnibus legatis, & fideicommissis virtute exæquationis est a *Justiniano* communicatum, cum ea tamen moderatione, ut ad ea dumtaxat pertineat, quæ ad pias causas relicta sunt *d. §. ult. Decimaquinta etiam adnumeratur differentia, quod fideicommissa*

21 non per formulam, ut legata petebantur, sed eorum cognitio Romæ quidem, aut Consulium, aut Prætoris erat, in provinciis vero Prælidum provinciarum, *Ulpianus tit. de fideicom. vers. 10. Idem in l. pecunie verbum, §. persecutionis ff. de verb. significat. Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, ut puta fideicommissorum, & si quæ alia sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem. Sexta supra decimam huic proxima est, quod in le-*

22 gato quandoque possessionem propria auctoritate apprehendendi fas erat, quia nec traditio hæredis desideraretur, quod *Cajus* in legato vindicationis, & per sinendi modum *lib. 2. tit. 5. observatum esse monet, quam rem Justinianus in l. 1. C. commun. de leg. in rem missionem dixit, at fideicommissa non nili de manu rogati accipi poterant. Ex quo & septima supra decimam*

23 differentia prodit, quod rei legatæ dominium in legatarium recta via transire poterit, *l. a Titio ff. de furt. quod iis calibus, etiam in prædictis generibus obtinuisse crediderim, quod legatum damnationis, & præceptionis actionem in personam parerent, non in rem, ut Alciatus lib. 3. Parer. cap. 1. adnotavit, cui Justinianus in d. l. 1. adstipulatur. Nunc verò ex eadem l. 1. nulla videtur in actionibus, vel in domini transitu superesse differentia, quæ tamen non est constitutio exæquationem introducens.*

24 Decima octava maximique momenti ab omnibus tamen, quos viderim, prætermissa, differentia est, quæ legatorum, & fideicommissorum ademptionem concernit. Nam fideicommissa utpote quæ sola voluntate consistunt, ut sæpè dictum est, sola etiam contraria voluntate præsumpta, quamvis non expressa infirmantur, *l. si jure testamento facto ff. de legat. 3. ibi: quia fideicommissa voluntate nuda infirmantur, quod ex regula oppositorum par esse videtur, l. nihil tam naturale, ff. de regul. jur. l. ult. §. ult. ff. de legat.*

legat. 2. Hinc descendit, quod ob super-
venientes gravissimas inimicitias, quae inter
testatorem, & fideicommissarium intercesserint,
ipso jure revocata videantur, *l. 3. §. ult.*
de adim. legat. quod tamen in legatis non
ita se habet, nam scribit *Ulpianus in*
fragm. tit. de legat. vers. 27. *legatum,*
quod datum est, adimi potest vel eodem testa-
mento, vel codicillis testamento confirmatis,
dum tamen eodem modo adimatur, quo datum
est. Ita ille; At verbis datur, ergo
verbis adimatur necesse est. Sed cum super-
venientes gravissimae inimicitiae mutatae vo-
luntatis urgentem conjecturam suppeditent,
haeres adversus legatarium doli exceptione
opposita defendi poterit *d. l. 3. §. ult. ff. de*
adim. legat. quia etiamsi legatum non sit ve-
rè ademptum, tamen contra voluntatem pe-
ti videtur. Atqui contra eum, qui
25 contra voluntatem aliquid ex testamento pe-
tit, doli exceptio comparata est *l. apud Cel-*
sum §. praeterea ff. de dol. mal. & met.
except. Aliter ergo adversus fideicommissa-
rium, aliter adversus legatarium ex eadem
caussa excipitur; Adversus primum ei actio-
nem non competere adempto fideicommissio,
adversus secundum dolo malo petere, quod
contra voluntatem petat. Ex iis facile col-
ligere est, in quibus pinguiora sint fidei-
commissa legatis, & in quibus legata fidei-
26 commissis potiora extiterint. Nam quod
fideicommissa quibuscumque verbis, etiam
Graecis, quinimo etiam nutu relicta valerent,
tum ab intestato, & codicillis minime te-
stamento confirmatis, quod ante haereditis
institutionem, quod impersonaliter post mor-
tem haereditis, a legatario, item ab eo,
qui ex propria persona haeres non esset, re-
linqui possent, quod *Latini Juniani* etiam
capere potuerint, & res omnes, quae da-
ri, etiam fideicommitteri, faciliorem eo-
rundem exitum, ac naturam uberiores fu-
isse demonstrat. Contra actiones legatis
concessae, dominii transitus, possessionis pro-
pria in quibusdam speciebus autoritate ap-
prehendendae facultas, & ademptio diffici-
lior, quid amplius, quo superantur, osten-
dunt, & in legato damnationis ratione
mendacii, vel morae poena duplicationis ob-
servata ad idem pertinet.

Directae libertatis dationem fal-
sò legatum appellari, quid
tamen inter eam, & fideicom-
missariam libertatem intersit,
ostenditur.

Cap. V.

- 1 LIBERTAS directè data legatum
dicenda non est.
- 2 *L. Stichus servus, ff. de manum. testam.*
expeditur.
- 3 Quid sit directè libertatem dare.
- 4 Alciati in inductione *l. si quis sub conditio-*
ne §. ult. ff. de heredib. instis. error
notatus.
- 5 Authoris ad eundem §. explicatio.
- 6 *L. in generali, ff. de verb. signific.*
examinatur.
- 7 Directae libertates exequatione non comprehen-
duntur.
- 8 Qui directam libertatem consequitur, libero
testatoris efficitur.
- 9 Eaque non nisi propriis servis utiliter
datur.
- 10 Nec servo haereditis directae libertas da-
ri potest.
- 11 In libertate fideicommissaria revocanda,
solus fraudis eventus inspicitur.
- 12 In libertate directae fraus eventus, & con-
siliis requiritur.
- 13 Haeres jure civili ultra vires haeredita-
rias non tenebatur.
- 14 In libertatibus directis levissima, in fi-
deicommissariis novissima scriptura specta-
tur.
- 15 Sufficit eum, cui sub conditione dan-
dorum decem libertas data est, offerre.
- 16 Ad petendum id, quod est in conditio-
ne, nulla est actio prodita.
- 17 Querela inofficiosi intra quinquennium in-
tentata, revocat libertates directas non fi-
deicommissarias.
- 18 Directae libertates non nisi ex testamen-
to valent.
- 19 Jasonis, & aliorum circa directas, & fi-
deicommissarias libertates error corrigitur.
- 20 *L. si post mortem §. ult. ff. de leg. 1.*
ex diametro pugnare videtur cum *l. peculium*
§. ult. ff. de leg. 2.
- 21 Authoris conciliatio.

Plerique ex nostris aliam superioribus differentiam addendam esse existimant, quæ in plures quoque scinderetur, videlicet respectu libertatis, ut hoc etiam nomine inter legatum, & fideicommissum discrimen verberaretur. Quare omnes differentias inter directam libertatem, & fideicommissariam numerare contendunt, eandem inter legatum & fideicommissum constituentes. Sed libertas directa non videtur ad legati speciem accedere, cum ex iis rebus sit, quæ dari magis, quam legari dicatur *l. vrbis legis ff. de verb. significat* & libertas fideicommissaria a directa libertate distinguitur non a legataria, quam post multos *Boloqnetus in 6.* differentia omnium Jureconsultorum exemplo destitutus, ut cæteri plures, ineruditè talem appellat. Directa libertas ita dabatur, *Stichus liber esto*, hoc erat dare, non legare, mortuoque testatore statim liber erat, neque legatorum exemplo oportuit ab hærede præstari libertatem *Ulpianus in l. Stichus servus ff. de manu. test.* probat, quod dicimus. Ille ibi: *Stichus servus meus, si cum hæres alienaverit, liber esto, inutiliter datur libertas, quia in id tempus confertur, quo alienus futurus sit, nec contrarium est, quod statu liber etiam si venierit, ex testamento libertatem consequitur. Certè utiliter libertas data facti hæredis non perimitur. At quid in legato eo modo dato dicemus? Dixerim enim nulla dicitur ratione; nam inter libertatem & legatum quantum ad hanc causam nihil distat.* Non solum igitur *Ulpianus* dari libertatem, non autem legari nobis ostendit, sed diversitate questionis legatum a libertate differre, & per argumentum a speciali, quo in ea causa nihil distare concludit, in cæteris discrimen adesse præsupponit. Confirmatur ex *l. plane 2. §. ult. ff. de legat. 1.* Ait *Jul.* ibi: *Qui testamento manumittitur, & neque legatum, neque hæreditatem capit, fideicommissum præstare cogendus non est; ergo libertas vicem legati non tenet.* Tum verò non est admixta legatis directæ libertatis materia, sed separatos titulos in *Pandectis de manumissis testamento*, in *C. de testament. manumis.* sortita est; & vere directò ei libertas data videtur, quem testator non ab alio manumitti rogat, sed vult ei libertatem ex testamento competere, nullo hæredis, aut alterius ministerio accedente *§. libertas inst. de sing. rebus per fid. rel. l. quidam hæredem ff. de man.*

test. quamobrem legatarie libertatis nomen plane commentitium existimari debet, id quod post *Corn. in l. 1. C. commun. de legat. Ruin.*, & *Socinus Junior* animadvertisse videntur in *l. 1. de leg. 1. Vacon. lib. 4. decl. 53. Decl. jur. civil.* Qua de re dubitat *Alciatus per text. in l. sed etsi sub conditione §. ult. ff. de hered. institut.* ibi: *Ulpianus scribit. Sed etsi cum libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Julianum queritur, & putat in eum casum, quo necessarius fieret, ademptionem non valere, ne a semetipso ei libertas adimatur. Servus enim hæres institutus a seipso libertatem accipit, quæ sententia habet rationem; nam sicuti legari sibi non potest, ita nec adimi.*

4 *Alciatus* sentit verbum legari, & adimi ad libertatem communiter esse referendum; ut sicuti sibi libertas legari non possit, ita nec adimi. Apertius ita censet *Duarenus*, & damnat eos, qui contra sentiunt. *Nuper Aug. Math. in epit. leg. C. 1. num. 21. pro Duareno, & aliis pugnare visus est, quem lib. sing. Epist. Acad. Epist. 2.* ab hoc errore revocare contendo. Errat *Alciatus*, nam illud, quod pro ratione ponitur, latius patet, & speciei terminos egreditur. Duo enim pronunciat *Ulpianus*, quæ sententiam nostram confirmant omnimodo, alterum est, servum hæredem institutum a se ipso libertatem accipere, & hoc per locum a repugnantibus concludit, dationem libertatis non esse legatum, quoniam hæredi a semetipso legari non potest, *l. legatum §. 1. ff. de legat. 1.* & supra notatum est. Alterum, eum sibi ipsi adimere non posse, qui nec legatum præstare possit. Sensus *Ulpiani* est, ille non potest sibi aliquid adimere, qui a se ipso non posset aliquid, si legatum foret, accipere; sed hæres a se ipso legatum accipere nequit, ergo nec aliquid sibi ipsi adimere potest. Quod si ita est, servus factus necessarius hæres non poterit sibi libertatem adimere; nam quod uni adimitur, aut in alium transfertur, aut apud hæredem remanere necesse est, ergo sibi adimere non potest, quod apud se remaneret omnimodo, quare argumentum *Ulpiani* non concludit libertatem legari. Sed quomodo a semetipso accipit, cum legatum accipere non possit? accipit datam a testatore, non legatam. Nec refragatur *text. l. in generali ff. de verbor. significat.* quia, & hinc contra *Alciatum* retorquetur; nam si

si libertas data, legata videretur, libertates in generali petitione legatorum, non ex mente legis, sed ex verbis competere. Prima fronte magis urget, *l. ult. C. de comm. ser. ma. ibi: Duo, vel plures domini communem servum habebant, sed unus ex his ipsi servo suam partem quam in eo habebat, legavit, & Justinianus parte pretii soluta ex ejusmodi legato servo libertatem competere diffinit. Soltvit Soccinus nepos, & rectè, eum verbis ipsis non tam libertatem, quàm partem dominicam legasse, quod libertas per partes acquiri, aut retineri non valeat, quare, nec dixit libertatem lego, sed partem, quam in eo habeo: & ob id desideravit benignæ interpretationis auxilium. Latius hæc omnia probò in *d. Epist. 2. Angeli Matheacii* argumentis occurrens. Et si sententiam hanc retineamus, nostrorum labores effugimus, qui misere torquentur, quomodo exæquatione nihilum operante omnes adhuc differentia inter directam, & fideicommissariam libertatem consistant; quoniam legata, non directæ libertates exæquatione comprehenduntur, sed tamen has differentias breviter admonere non erit inutile. Prima est, ut is, qui directam libertatem consequitur libertus testatoris efficiatur, nisi contingat eum, cui bona libertatum conservandarum causa addicantur, speciatim hoc additione comprehendere *l. ergo §. quia autem ff. de fideicomm. libert.* sed oportet & tempore testamenti ob regulam Catonianam, & cum testator moritur, quia servo alieno inutiliter directam libertas relinquatur, testatoris fuisse *§. pen. ubi Theophilus Inst. de sing. reb. per fid. relicta.* Cæterum libertate proprio etiam servo per fideicommissum relicta, is non testatoris, sed ejus, qui de eo manumittendo rogatus est libertus efficitur, *l. his quibus C. de fideicomm. libert.* Quare huic primæ
 7
 8
 9
 10
 11
 12*

Aeliam Sentiam revocetur *l. 1. Cod. eod. §. in fraudem Inst. quibus ex caus. man. non lic.* & hoc regulare est in edicto fraudis revocatorio *l. fraudis ff. de regul. jur.* Rationem quidam esse putant, quod hæres non nisi viribus hæreditariis diligenter exploratis adeat hæreditatem, ac ideo dum manumittit scire præsumatur se in fraudem manumittere, contra dominus sæpè plus speret de suis facultatibus, quàm in illis sit *d. §. in fraudem.* Sed hæc ratio tanquam præsumens consilium fraudandi in hærede, cum tamen solus sufficiat eventus, conclusioni adversari videtur. Rectius *Accursius in d. l. ult.* eam credit esse rationem, quod hæres non teneatur ultra vires hæreditarias *l. 1. §. denique ff. ad Trebell.* & ideo si æs alienum afforbet integram hæreditatem, frustra tam legata, quàm fideicommissa petuntur, *l. successores C. ad legem falcidiam.* Neque servo cum detrimento creditorum fideicommissariam libertatem petere potest. Quartam differentiam subjicere licet, quam *Pomponius in l. 5. ff. de manum. testam.* nos docuit dicens: *In libertatibus levissima scriptura spectanda est, ut si plures sint, quam manumissio facilior fit, ea levissima intelligatur. Sed in fideicommissariis libertatibus novissima spectatur.* Accedit text. in *l. quod traditum ff. de condit. & demonstr.* ex quo non tantum directam libertatem a fideicommissaria, sed eandem a legatis, juxta expositam sententiam, differre comprobatur. Verba sunt. *Quod traditum est in legatis novissimam, in libertatibus levissimam conditionem spectandam esse.* Ratio potest esse cur levissimam in directa, novissimam in fideicommissaria conditionem, sive scripturam spectemus, quia testator fideicommittendo non simpliciter libertati favere videtur, sed habita hæredis ratione propter juspatronatus, unde propter præjudicium hæredis novissimam spectamus voluntatem, ut regulare est. Quinto loco, & illud discriminis accedit, quod in libertate directa, relicta tamen sub conditione dandorum decem, veluti *Stichus*, si decem solverit, liber esto, si hæres in mora recipiendi fuerit, servus liber fit, & decem hæres petere non potest *l. ult. C. de cond. insert. ibi. Nisi & ipse oblatas pecunias non susceperit: quod enim semel repudiatum ab eo est, redintegrari minime concedimus.* Et tamen secus est in

in libertate fideicommissaria, uti docuit *Bar-
tolus* in *l. cui fundus ff. de condit. & demonstr.* cui *Jason* adheret, & rectè. Quia primo casu ille decem offerendo a
 16 semetipso libertatem accipit, & hæreda ad id petendum, quod in conditione est, non in obligatione, nulla competit actio. Sed in legato alterius rei, vel in libertate fideicommissaria, quando de manu hæredis legatarius accipere, & servus ab hærede manumitti debet, quamvis petere non possit, jure tamen retentionis sibi consulere poterit, legati præstationem, aut manumissionem remorando. Sextò differunt
 17 etiam, quòd obtenta querela inofficiosi intra quinquennium intentata, directæ libertates non competunt, at fideicommissariæ, solutis victori pro quolibet servo aureis viginti, conservantur; quod, velut notatu dignum, *Jason*. commemorat, probatque ex *l. Pap. §. ult. juncta l. seq. ff. de inoff. testam.* dicitur in *§. ult.* Plane si post quinquennium inofficiosum dici cæptum est ex magna, & justa causa libertates non esse revocandas, quæ competierunt, vel præstita sunt, sed viginti aureos a singulis præstandos victori. Igitur post quinquennium tam fideicommissariæ, quàm directæ libertates confirmantur, ut ea verba indicant, competierunt, vel præstita sunt, nam competunt directæ, præstantur fideicommissariæ. Sequitur *Modestinus*: *Sin autem intra quinquennium egeris, libertates non competunt. Sed Paulus ait præstatum victorem fideicommissarias libertates, scilicet viginti aureis, & in hoc casu singulis præstandis.* Et ita in hac specie melior esse videtur conditio libertatis fideicommissariæ, quàm directæ. Pro cuius discriminis ratione septimam differentiam subijce-
 18 re necesse est; quod directæ libertates ad instar legatorum non nisi ex testamento valent, & competere possunt *§. penult. Inst. de sing. reb. per fid. relict.* at per fideicommissum in eodicillis, & ab intestato relinquuntur *d. §.* Quare testamento per querelam rescisso nihil mirum est, si magis fideicommissariæ, quàm directæ defendantur, quod viribus deficiat testamentum, ex quo solo directæ competere possunt. Octavam ac postremam *Jasoni*, & *Paucis* quibusdam subnectere placet, quod data libertate directæ post
 19 diem incertam, quæ tamen omnino sit extitura, dies incerta rejiciatur, & servus illico liber fiat, at eadem per fideicom-

missum relicta, dies expectanda sit. Primum probare contendunt ex *l. si post mortem §. ult. ff. de legat. 1.* ubi *Cajus*: *Si servus Titio legatus sit, & idem post mortem Titii liber esse jussus fuerit, inutile legatum est, quia moriturum Titium certum est.* Et cum ex diametro pugnare videatur *Papinianus* in *l. Peculium §. ult. ff. de legat. 2.* Sic conciliare videntur, ut *Cajus* de directæ, *Papinianus* de fideicommissaria loquuti sint. Sed verba *Papiniani* subjicienda sunt, quæ hunc convellant errorem. Ait ille: *Titio Stichus legatus post mortem Titii libertatem accepit. Accursius* exponit a Testatore, ut directam indicet, & rectè, quod, quæ sequuntur verba, confirmant, sequitur enim: *Et legatum adita hereditate, & libertas post mortem Titii competit.* Verbum competit, ut dixi, ad directam referri debet. Sequitur ille: *Idemque est, si moriente Titio liber esse jussus est, si tamen Titio ex parte herede instituto servus legatus, & post mortem ejus liber esse jussus sit, servè adierit hereditatem, servè non adierit, post ejus mortem libertas ei data est, defuncta eorum libertas competit.* Similiter illa verba, *liber esse jussus sit*, directam libertatem significant, ut *Jacobus de*
 21 *Aren.* etiam adnotavit. Ego quum videam perdifficilem esse conciliandi rationem, nihil probabilius habeo, quod asserere possim, quàm quòd in specie *Casi* separatis orationibus legatum relictum sit, & data libertas fuerit, ut ideo libertas adimendi legati causa relicta videatur, uti pure legato servo, paulo ante docuit *Cajus*, si eidem libertas sub conditione data sit, videri primum legatum ademptum, & quod pure relictum erat, sub contraria conditione legatum; sic in specie sequenti, quod pure legatum est, & sub incertæ die adimitur omnino extitura, pure etiam ademptum videatur. *Papinianus* verò unica oratione legatum relictum, & libertatem datam esse proponat, adeo ut constet testatorem locum habere utrumque voluisse; Sed magis animus subsistit, quàm quiescat omnimodo.

An l. 1. ff. de leg. 1. Ulpiani
sit, diligenter inquiritur.

Cap. VI.

- 1 Decem intellectus l. 1. ff. de leg. 1. ex Bolognetto.
- 2 Legem hanc non esse Ulpiani, ex Duareno probatur.
- 3 Jureconsulti non potuerunt condere legem.
- 4 Holoandri lectio quomodo se habeat.
- 5 Lectio Florentina in Pandectis ceteris probabilior.
- 6 Justiniani præceptum de nominibus Jureconsultorum apponendis.
- 7 Cumani sententia circa eandem l. examinatur.
- 8 Jacobi Revardi novus intellectus adducitur.
- 9 Authoris excitatio quadam.
- 10 Bartoli sententia expenditur.
- 11 Exæquationis nomen quid significet ex Justiniano.
- 12 Jacobi intellectus ab authore defensio.
- 13 Authoris de hac re sententia.
- 14 Conclusio precedentium ex authore.

Nunc vero differentiis legatorum, & fidei-
commissorum expositis, antequam ad
eorum exæquationem perveniam, aperiendum
est, an ea Ulpiano, vel Justiniano tri-
buenda sit; ut vero ipsius authore consti-
tuto, vel ex l. 1. in Pandectis, vel
ex l. 2. C. commun. de legat. verum exæ-
quationis sensum percipere valeamus. Et
quod attinet ad l. prim. controversum est
an Ulpiani credenda sit, vel ne. Hæc au-
tem dubitatio ab omnibus diffuse tractata
in decem sententias, totidem istius legis
intellectus, ut Joannes Bolognetus eisdem
ordine retulit, divisa est. Sed tamen al-
terum ex tribus necessariò concludendum vi-
detur, ad quod cætera omnia reducantur in
ratione potius, quàm in re ipsa differen-
tia, ut vel in totum Ulpiani esse. nege-
mus, vel per contrarium, tam verba,
quàm sententiam Ulpiani esse concedamus,
aut partim Ulpiano, partim Treboniano ex
verbis, & sententia legis referendum esse fa-
teamur. Prima igitur sententia sit, legem
hanc non esse Ulpiani, sed Treboniani,
quàm defendunt Duarenus lib. 2. disp.

anniv. c. 9. Coras. lib. 5. Miscell. jut.
cap. 17. Ant. Aug. lib. 3. emend. jur.
cap. ult. Gevean. lib. 1. variar. lect. cap.
29. Robertus Aurel. lib. 2. sent. jur. cap. 23.
& horum omnium relator Ia. Men.
in addit. ad Soccinum seniore in ipsa
2 l. 1. Et quidem Duarenus id nobis per-
suadere conatur, quia in plerisque vetustis
Codicibus affirmat se legis inscriptionem
Imperatoris Justiniani, non autem Ulpiani
nomine decoratam animadvertisse, quod ex
pluribus verosimile fieri videtur. Primum
quia constat exæquationem vere a Justi-
niano factam esse per l. 2. C. commun. de
l. quod idem testatur in §. sed nostra
Inst. eod. Quod si Ulpiano authore ante Ju-
stinianum facta exæquatio, & per omnia fo-
ret, jam Imperator, ut Bartoli utar
verbis, servivisset nobis de venio. Se-
cundò ex fragmentis Ulpiani, quæ præma-
nibus habemus, constat ejus tempore fidei-
commissa a legatis multis discriminibus fu-
isse separata, & differentias omnes, aut
certè plerasque, quas supra concessimus,
Ulpiani testimonio præcipue comprobavimus,
quod argumento est, vel suo ævo maximè
fuisse virentes: Accedit tertio, quòd ne-
cessario sequeretur Justinianum tam in d.
§. sed nostra, quàm in §. ult. Inst.
de obligat. quæ ex quasi contract. nasc.
fuisse mendacem. Quarto vix est, ut
Ulpianus author hujus exæquationis esse po-
tuerit, tantum abest, ut esse voluerit;
nam ut lib. sing. de legib. 2. par. 2.
cap. 3. latissime disputavi, certo certius
3 est, si verum amamus, Jureconsultis nul-
lam fuisse legis condendæ potestatem,
& consequenter multo minus abrogandæ.
Quarè hoc Ulpianus vindicare non pote-
rat, ut differentias legibus apertis con-
stitutis, posset leges abrogando submove-
re, vel si alicujus Imperatoris placitum
accessisset, verosimile esset, si non ver-
ba constitutionis, saltem memoriam aliquam
ad Justiniani tempora pervenisse, cumque
pro more illius aliquam nobis testatio-
nem fecisse. Quintò tum Soccinus ne-
pos hic n. 129. tum Vigil. in §. lega-
tariis n. 3. Inst. de testamen. ordin. id
confirmare conantur, quod in Pandectis
4 Holoandri caput hoc primum de legatis
inscriptione authoris careat omnimodo, quod
5 si quis objiciat Pandectas Florentinas, quas
pro vera editione consulere solemus, quibus adest
inscriptio Ulpiani sub lib. 67. ad editum,
pro iis replicat Duarenus, quum de veri-
tate

tate disputamus Florentinæ lectioni non esse eoque tribuendum, ut cæteris omnibus præferatur, & cum in foro disputatio acciderit, ei standum esse sentit, cæterum in scholis etiam adversus eas liberum esse disputationis campum. Mihi quod inter eos contenditur, an a Florentina lectione recedere debeamus, non aliter dirimi posse videtur, quam si exploratissimum habeamus, legem hanc honoris potius, quam veritatis causa *Ulpiana* fuisse tributam, quod, nisi constat evidentissimè, non satis adducor, ut a Florentina, vulgataque lectione, quæ in hoc consentientes sunt, recedendum putem. Et superiora argumenta, & si quæ plura iis similia afferantur, facile removeri poterunt. Nam *Justiniani* præcepto, de quo in l. 2. §. tanta autem C. de veter. jur. enucl. sancitum est, ut unusquisque eorum, qui author alicujus responsi fuerit, Pandectis inscriberetur; quod cum perpetuo in omnibus observatum sit, cur in capite isto ab Imperatoris præcepto compilatores recesserint, exploratum non est. Verba *Justiniani* subjiciantur, quæ vires argumentorum enervant: *Tanta, is ait a nobis antiquitati habitata est reverentia, ut nomina prudentum taciturnitati tradere nullo modo patiamur; Sed unusquisque eorum, qui author legis fuit, nostris Digestis scriptus est, hoc tantummodo a nobis effecto, ut si quid in legibus eorum, vel supervacuum, vel imperfectum, aut minus idoneum visum esset, vel adjectionem, vel diminutionem necessariam accipiat, & rectissimis regulis tradatur.* Videtur ergo *Triboniano*, cæterisque datum hoc dumtaxat, ut addere, vel minuere possint, sed legem, quæ *Ulpiani* non esset, pro *Ulpiani* lege ponere, minime datum esse constat. Igitur si *Ulpianus* aliquid circa exæquationem sentiebat, potuit huic sententiæ detrahi, vel addi; at *Ulpiani* non temere supponi non debuit, vel si cujus nomen subjiciendum fuit, cur potius *Ulpiani*, quam *Papiniani*, vel alterius? aut si omnino, ne vel hoc singulare caput, aut inter Jureconsultos Imperatoris fulgeret, aut authore careret, cur tamen addenda fuit ad edictum inscriptio? cur si Florentinam lectionem sequimur lib. 67. specificè mentio facta detegitur? Non est facile credendum, tot in uno, eoque brevissimo capite singularia temere, aut fortuito fuisse congesta. Hinc glossator post multas solutiones in ea sententia residet, ut aliquid *Ulpiano*

Tribonianus addiderit, vel detraxerit, & additum, vel detractum aliquid probat *Cumanus* hic, eique post longam disputationem *Socinus nepos* adhæret. num. 130. Quod si additum sit, jam omnis amaritudo recedit, quia verum erit a *Justiniano* factam exæquationem fuisse, non ab *Ulpiano*, neque *Ulpiani* temporibus, & verbis *Ulpiani* additamento *Compilatorum*, non *Ulpiani* sententiam significari, nullumque facit negocium *Ulpianus*, cujus tantum verba sint usurpata, ad alterius sententiam exponendam. Confirmatur, quod iidem, *Confarinatores* hoc jure addendi, & minuendi sæpissime usi sint, ut patet in *Senatusconsulto Pegasiano*, quod a *Justiniano* sublatum est, & tamen inter tot Jureconsultorum responsa, quot in toto *Trebelliani* titulo leguntur, nec verbum quidem ipsius *Pegasiani* derelictum est, quamvis *Ulpianus* in fragmentis, & in libris receptorum sententiarum ipsius meminerit *Paulus*, & ad ipsum pertinentia, ad *Trebellianum* ab ipsismet Jureconsultis translata videntur, quod *Trebelliani* industria factum esse, non ambigimus. Sic etiam simile cernimus in receptitia pecunia, cum solum de constituta in responsis mentio facta legatur, quæ non ab iis, sed a *Justiniano* in l. 2. C. de const. pecu. silentio condemnatur. Verum ancipites adhuc sumus, ac desiderare cogimur, quæ in hoc capite *Ulpiani* pars, quæ *Compilatorum* credenda sit. *Jacobus Revardus* lib. 3. de ambig. jur. cap. 4. affirmat se ex quodam indice deprehendisse *Ulpianum* magnam ejus libri partem sub quo inscriptio hujus capituli est, in interdictis *quorum legatorum*, & *quorum bonorum* præsumpisse, seu magis consumpisse, cumque ex conceptione interdicti perpetuo de legatis disservisset, nequis forte existimaret, ea in fideicommissis locum non habere, quasi tractata ad interdictum *quorum legatorum*, omnia fideicommissis communia esse significare voluisset, respectu illius interdicti dumtaxat eundem pronunciasse, per omnia legata esse exæquata fideicommissis, verosimile putat, & *Duarenus loco supra relato* huic sententiæ videtur accedere, resistit parumper vulgata lectio, quæ habet lib. 57. ad edict. quoniam ad interdictum *quorum legatorum* scripserat lib. 67. sed ex Florentina editione, quæ habet lib. 67. hoc obiectum removetur, & generaliter quidem hæc

Jacobi accurata animadversio confirmari videtur, quod *Ulpianus* ad edictum Prætoris scribens, quantum ad legata pertinet, duo Prætoris capita animadvertere ponit, ut ex iis, quæ ad nos pervenerunt colligere fas est, edictum de legatis præstandis, & interdictum *quorum legatorum*. Primum certè etiam si inscriptio legata respiciat, tamen & ad fideicommissa producit, quæ similiter contra tabulas bonorum possessione petita, obtentave, conjunctis personis in edicto comprehensis, non secus ac legata præstari cautum voluit *l. 1. eo sit.* quare videri poterit, vel speciatim respectu *quorum legatorum* interdicti ab *Ulpiano* facta exæquatio, ut *Jacobo* placet, vel generaliter, ut ipse opinor, respectu juris Prætorii, ut quantum ad Prætores pertineret, quodcumque de legatis ediceret, hoc ad fideicommissa produceretur, & è contra, sed tamen juris civilis differentie superfuerunt, quæ *Justiniani* constitutionem desiderarunt, neque tamen *Ulpianus* legem condere visus est, sed edictum Prætoris pro suo more interpretari, & ejusdem sententiam ad tollendas dubitationes in apertum deducere. Poterit autem hæc nostra sententia, cujus excogitandæ *Jacobus* ipse occasionem præbuit *ex l. quæ sub conditione ff. de cond. inst.* mirificè corroborari, ubi idem *Ulpianus* *sub lib. 50. ad edictum* postquam retulit, Prætores ab hæredis institutione optima ratione conditionem jurisjurandi rejecisse, ita ait: *Hoc edictum etiam ad legata pertinet, non tantum ad hæredis institutionem. In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fideicommissis cognoscunt, subsequi Prætoris edictum, quia vice legatorum funguntur.* Hic sanè locus ostendit in edicto Prætoris fideicommissa vice legatorum habita fuisse, quod sane non eo minus exæquationem dicit, quàm ipsa *l. 1.* dicere videatur. Verum aduersus hanc sententiam facit id, quod excitat hic *Bartolus* *n. 2.* distinguendo terminos exæquationis. Inquit enim *Bartolus*, quod aliud est duo invicem exæquari, aliud unum alteri exæquari. Primo casu exæquatio fit reciprocè, secundo non ita; nam rei, cui fit adæquatio, nihil adjicitur, sed rei adæquatæ attribuitur, quicquid plus juris est in ea, cui adæquatur. Secundum hanc declarationem, cum dicat *Ulpianus* legata esse exæquata fideicommissis, infert omne, quod est in fi-

deicommissis, ad legata transferri, non è contra. Hinc tum *Jacobi*, & *Duareni*, tum nostra collectio videtur infringi, quæ concludimus id, quod erat legatorum, attributum fuisse fideicommissis, non è contra; quia Prætor edicto de legatis mentionem fecerat, ac propterea, ut fideicommissa edicto comprehenderentur, oportuit eadem legatis exæquare. Sed vereor plurimum, ne *Bartoli* distinctionem rejicere honestius sit. Ex duobus ille eam conatur defendere, primum quia Princeps adæquat sibi Augustam, quod non est aliud, quam propria privilegia Augustæ concedere, non autem aliquid ab ea accipere *l. Princeps ff. de legib.* sed in similitudine æquivocatio est, cum enim contentio sit de vi & potestate verbi, argumentum sumitur a rebus, nam in *l. Princeps* nullum verbum habetur exæquationis. Secundo ait conditionem fœminarum maiculis æquiparari *l. maximum vitium C. de lib. præ.* sed eadem culpa notatur, quia in quæstione verborum, rerum quæstiones immicet. Quæstio omnis in eo vertitur, ut intelligamus significationem istius verbi *exæquata*, cujus nec locum unum adducit, sed hoc sensu *Tullius* usurpat in oratione post reditum; ait enim: *Propterea quod superiorem esse contra improbos minus est negotii, quam bonis exæquari.* Sic *Cæsar. lib. 1. de bell. Civil.* Ipse Pompejus ab inimicis *Cæsaris* incitatus quod neminem dignitate secum exæquari volebat, totum se ab ejus amicitia averterat. Sed quæro ego, quomodo poterit unum alteri esse æquale, si illa duo non sint invicem æqualia? Constat apud Mathematicos æqualia uni tertio, esse inter se æqualia, multo magis si non uni tertio sed unum alteri adæquetur, absolutum erit, illa duo vicissim esse æqualia. Et quod non unius dumtaxat addita mentum, sed II mutuam communicationem exæquationis nomen ex *Justiniano* significet, cujus in re præsentis major, quam *Tullii* aut *Cæsaris* autoritas esse debet, satis patet ex *§. sed non usque inst. de Legat.* Ille ibi: *Necessarium esse duximus omnia legata fideicommissis exæquare, ut nulla sit inter ea differentia, sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum, & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura.* Sic igitur verbum exæquationis mutuam communicationem significat. Hoc sensu usurpari videtur in *leg. si*

fi in equalibus ff. de heredib. instir. in l. servus communis §. servus capto domino ff. de stip. serv. Quare nec novum, nec obsoletum verbum hoc existimari debet, quod si ira se habet, satis videtur confutata *Bartholi* sententia, ne quicquam *Jacobo Duareno*, aut nobis adferretur. Res adeo implicata est, ut nihil admittat, quod aliqualem divinationem non contineat. Tandem, si vel id quoquo modo liceat, existimo, sic *Jacobi* sententiam, ac nostram posse defendi. Constat ex differentiis supra relatis in legato vindicationis, & per finendi modum mero jure civili licuisse legatario rei legatæ possessionem propria auctoritate apprehendere, quod in fideicommissis locum habere non potuit, pro quibus officium Judicis continue implorari consuevisset, & gravatus de restituendo a Prætoris fideicommissario compellebatur ad restitutionem. Interdictum quorum legatarum videtur ad similitudinem fideicommissorum emanasse, quia legatarii sibi ipsis jus dicere non queunt: quare in hoc defendi potest legata fideicommissis exæquata fuisse. At a Compilatoribus additum est verbum *per omnia* & caput hoc in fronte positum, ut in progressu tractationis lector ejusdem ubique recordaretur. Aut dicamus Prætoris edicto, quo fideicommissa vice legatorum fungebantur, fuisse per omnia exæquata legatis, talemque *Ulpiani* sententiam, converso exæquationis ordine, ultra edicti terminos productam fuisse. Conversionis rationem illam esse verosimile est, quod magis mutuatam & omnimodam, non edictalem dumtaxat communicationem apprehenderemus, per argumentum a majori ad minus, quia si legatis, quod plus fuerat fideicommissis, exæquatione communicatum est, quibus pinguiorem naturam indultam fuisse scimus, nihil dubitamus legata, si in aliquo abundarent, id communicasse fideicommissis. Statuamus igitur hoc modo, potuisse *Ulpianum* quoad quid non tanquam legis conditorem, sed tanquam juris Prætorii interpretem, & legata fideicommissis, & fideicommissa legatis exæquata pronunciare. Hæc tamen non esse verba ipsius formalia, sed ex placito *Triboniani* ad *Justiniani* constitutionem in *l. 2. C. commun. de leg.* in universa legatorum, & fideicommissorum tractatione in Pandectis retinendam, aut additione, aut conversione reformatam, ex quibus deprehenditur vere a *Justiniano* exæquationem factam fuisse, & consequenter quid ea nobis præ-

stiterit, non nisi dicta *l. 2.* diligenter explicata comprehendere fas est.

L. 2. C. Commun. de leg. diligenter explicatur, & vera de exæquatione Justiniani sententia detegitur.

Cap. VII.

- 1 Justiniani propositum est verborum differentias præcipue removere.
- 2 Exæquatio non facit legata nutu posse relinqui.
- 3 Legitimum tribus modis dicitur.
- 4 Exæquatio solos respicit juris effectus.
- 5 Verbis *Græcis* hodie legari potest, non tamen virtute exæquationis. Verba *jubeo*, & *impero* directa adversus *Cujacium* eod. n. 5. *L. Aurelius §. ult. ff. de lib. leg. adversus eundem declarata* eod. n. 5.
- 6 Verborum solemnitas ab hæredis institutione rejecta.
- 7 Exæquatio non importat unionem.
- 8 Neque respicit utriusque substantiam.
- 9 §. sed nostra de legat. & §. ult. de oblig. que ex quasi cont. expendantur, & dilucidantur inf. n. 13. & seq.
- 10 Exæquationis disputatio ab authore in tria capita divisa.
- 11 Aequale est terminus ad aliquid.
- 12 Variis rerum exæquatarum exemplis exæquatio explicatur.
- 13 Quid sit unam indulgere naturam.
- 14 Omnes differentias adesse, & omnes sublatas esse, quomodo defendi possit.
- 15 Ultima differentia ademptionem concernens sublata non est.
- 16 Totius exæquationis epitome.

Audiamus itaque *Justinianum* de exæquatione loquentem, & ex eo *Ulpiani* responsum esse declarandum concludamus, ut non amplius de authore, sed de ipsa re certamen existat, & quæstionem subtilem, magis quam utilem dimittere placeat.

Omne

Omne verbum (a) significans testatoris (b) legitimum (c) sensum, legare, vel fideicommittere volentis, (d) utile, atque validum est, sive directis (e) verbis, quale est jubeo fortè, sive precaria utetur testator, quale est rogo, volo, mando, fideicommitto, sive juramentum interposuerit, cum & hoc nobis audientibus ventilatum est, testatore quidem dicente sacramenti religione, partibus autem hujusmodi verbum [f] huc, atq. illuc lacerantibus. Sit igitur, secundum quod diximus, ex [g] omni parte verborum (b) non inefficax voluntas secundum verba legantis, vel fideicommittentis, & omnia, quæ naturaliter [i] insunt legatis, & fideicommissis inherere (k) intelliguntur, & è contra, quicquid fideicommittitur (l), intelligatur esse legatum. Et si quid tale est, quod non [m] habet natura legatorum, hoc ei ex fi-

deicommissis accomodetur; & sit omnibus [n] perfectus eventus. Et ex omnibus nascantur in rem actiones; ex omnibus hypothecariæ, ex omnibus personales: ubi (o) autem aliquid contrarium in legatis, & fideicommissis evenit, hoc fideicommissis quasi humaniori aggregetur, & secundum ejus dirimatur naturam. Et [p] nemo moriens putet legitimam voluntatem reprobari, sed nostro semper utetur adjutorio, & quemadmodum viventibus providimus, ita & [q] morientibus prospiciatur, & si specialiter legati tantum faciat testator mentionem, & fideicommissum intelligatur, & si fidei hæredis, vel legatarii aliquid committatur, hoc & legatum esse videatur.

Nos enim, non [r] verbis, sed ipsis rebus legem imponimus. D. X. Kalend. Mart. Constant. post Consul. Lampad. & Orest. VV. CC.

(a) **O M N E V E R B U M**. Exordium hujus constitutionis demonstrat, cui & finis ipsius aertè respondet, nihil magis intendere *Justinianum*, quam differentias verborum submovere. Cum enim legata non nisi legis modo, hoc est imperativè relinquerentur, & ex rigore juris civilis proficiscerentur, fideicommissa verò, & præcativo modo, & ex voluntate darentur relinquentis, ut ex *Ulpiani fragm. de legatis*, & *fideicommissis titulo* deductum est, verborum causa exæquationem præcipuè inducere visus est. Hinc inferitur exæquationem non adæquare legata fideicommissis in eo,

ut nutu relinqui possint, juxta *l. nutu ff. de leg. 3. licet Cujacius* in *Parat.* aliter senserit. Hic enim non consistit differentia inter verba directæ, & præcativæ, sed inter verba, & nutum. Ad nutum hæc constitutio non pertinet, sed ad verba: ait etenim: *Omne verbum significans testatoris legitimum sensum*. Nutus est actus significans, non verbum.

(b) **T E S T A T O R I S**. An idem jus in homine ab intestato decedente servandum erit? legata non nisi in testamento relicta valent §. *præterea Inst. de fideicom.*

fideicom. hered. si exaequatio testamentorum causa dumtaxat facta proponatur; nec hodie poterunt legata codicillis ab intestato relinqui, neque probanda erit expositio temporis, pro tempore tradita *d. §. præterea*, & subtiliter defendi posset legata, & fideicommissa dumtaxat testamento relicta exæquari. Verum sententia, tenenda est, quam infra subjiciam, tanquam utilior *l. 1. §. si ego ff. si pars her. pet.*

(c) **LEGITIMUM SEN-**
3 LSUM. Varia sanè est ejusmodi verborum significatio. Legitimum Aristoteli dicitur *§. Est hic*, quod secundum leges est, cujus contrarium est illegitimum, sicut æqui iniquum, justi injustum. Ita legitimos trames Justinianus appellat in *proemio inst. in princ.* Secundum hanc significationem omnis sensus reprobatur, qui contra leges sit *arg. l. cum lex ff. de fidej. l. juris gen. §. prætor ait ff. de pact.* & non modo si quid turpe contineat, sed etiam si quid impossibile *l. obrinuit ff. de cond. & demon.* Rectè Accursius in *§. disponat Aut. de nupt.* ibi: *disponat unusquisque in suis, ut dignum est*, interpretatur secundum leges, & bonos mores. Alia ratione legitimus sensus perfectus, qua ratione pars voluntatis dicitur pars individui *l. si quis cum ff. de testam. l. furiosum C. qui testam. facere possunt*. Tertio legitimum dicitur, quod legis approbationem habeat, quo pacto furiosus, prodigus, pupillus testamentum facere non possunt, quia eorum non est legitimus sensus *l. humanitatis C. de impub. & aliis subst. l. moribus l. ex facto ff. de vulg. & pupill.* Sed hic sensus omni respectu debet esse legitimus, & ita interpretari non modo tutius, sed etiam justius est.

(d) **UTILE, ATQUE VA-**
4 LIDUM. Hinc dignoscimus exaequationem respicere effectus, non species ipsas legatorum, & fideicommissorum, ut ideo conijcere liceat vim exaequationis solos juris effectus attingere.

(e) **SIVE DIRECTIS.** Nunc igitur si testator dicat *rogo*, & liquet voluisse legare, non obstat usum esse verbis precativis, & legatum erit; si dixerit *habeo*, & constat voluisse fideicommittere, erit fideicommissum. Cæterum si legavit ab intestato, cum non posset, liquet tamen velle habere eum, cui lega-

vit, habebit ex fideicommissio. Igitur legitimus testatoris sensus nullo casu reprobatur. Potest igitur legari verbis precativis & fideicommitteri verbis directis, si id testatorem facere voluisse constet. Dubitari potest, an verbis Græcis legari hodie possit, & quod valeat in vim fideicommissi, non est ambigendum, sed an ita, ut in vim legati valeat, & fieri posse opinor. Non enim poterant Græcis verbis legata relinqui, quoniam legis modo, & ita verbis directis civilibus relinquenda erant, sed possunt nunc relinqui non legis modo, ergo & Græce relinqui poterunt. Præterea cum hæc differentia verbalis sit sublata, censeri debet, & quod hic dicitur, *omne verbum significans*, &c. cum Græcum verbum sit hujusmodi, facit, ne censeatur exclusum. Vis enim tota est non in modo, aut forma, sed in significatione. At Græcis, ut latinis verbis significatio est, & hic effectus non est exaequationi tribuendus, quia legatum valeret in vim fideicommissi, sed constitutionis exordio, quo omnia verba significantia pro legitimis admittuntur.

Q U A L E E S T J U B E O F O R T E. An verbum jubeo directum sit, dubitative referre magis, quam simpliciter, & absolute diffinire videtur, & ex nostris *Jacobus Cujacius apud Paulum lib. 4. sentent. tit. 1.* adversus modestam hanc *Justiniani* diffinitionem, & *Alciati* sententiam, magno ausu precarium affirmare non erubuit *Justiniani* enunciatum *Ulpiani*, & *Caii* autoritate confirmatur. Ille *tit. 24. de leg. §. 3.* ait *Per damnationem his verbis heres meus damnas esto dare dato, facito, heredem meum dare jubeo.* Et præmiserat *eo tit.* legatum imperatively relinqui, consequitur ergo verbum jubeo esse directum & imperativum. Idem *tit. 21. Quem ad heredem inst. deb.* ait *Heres institui potest his verbis: Titius heres esto: Titius heres sit: Titium heredem esse jubeo.* Illa autem institutio heredem instituo, heredem facio plevisque improbata est. Igitur directum erat verbum *Jubeo*, alioqui institutioni non convenisset, quamvis id *Constantius* emendaverit in *l. quoniam indignum C. de testam.* *Cajus etiam lib. 2. Inst. tit. 5. de legato damnationis* ait: *Per damnationem isto ordine legatum dimittitur, ut testator in Testamento scribat: Tu heres meus illi hoc da, illud illi ab herede meo dari jubeo.* Quare ab *Alciato* dissentire *Cujacius*

cius minime debuisset, qui sub *Caip* auctoritate verbum hoc directum esse affirmavit. At in contrarium ad suam sententiam propugnandam adducit *Scævolam* in *l. Aurelius §. ult. ff. de lib. leg.* ubi hæc verba: *Sempronia uxori meæ reddi ab hæredibus meis quinquaginta*, pro fideicommissio accipiuntur, & consequenter verbum *jubeo* ut precarium, sed hoc non est propter verbum *jubeo*, sed propter verbum *reddi*. Nam si vere debentur, nullum est fideicommissum, vel etiam legatum, si pro legato accipiantur, ut *Bartolus* adnotavit; At si verè non debentur ad fidem hæredis pertinet, quod vere debitum non est, ut debitum solvere, & non excipere. Ex fide est, non debitum, quasi debitum agnoscere, & solvere. Aliud futurum si dare iussisset, nam pro legato acciperetur, nullaque exceptio competeret hæredi. Si uxor petit, ut debita, excipit hæres non deberi, illa victa est, si petit ex legato, excipit nihil dandum, sed reddendum, ergo defenditur ut fideicommissum, quia sine exceptione reddere tenetur, etsi non debeat. Adjicitur eum esse *Scævolæ* verborum usum, ut firmum argumentum *Cujacius* ducere non debeat. Sæpius enim confundit legati, & fideicommissi nomen; Eiusdem legis initio verbis fideicom. legatum dixit; iterum in §. *testamento* ex verbo *volo* legatum adstruit, in §. *cum qui*: ex legato fideicommissum, & in hoc ipso §. *ult.* sic exorditur: *Quidam ita legavit*. Idem *Scævola* in *l. uxorem §. Legaverit ff. de legat. 3.* similiter utrumque confundit, quod observat *Donel. lib. 8. cap. 2. jur. civil.* Unde nec certus sis an verbum *jubeo* pro legato, vel potius pro fideicommissio acceperit, & *Bartolus* pro legato accepit, potest esse prolatum significatione præcaria, ut cum aliquem *jubeo* salvere. Qua ratione *Justinianus* dictionem forte, adiecisse putandus est, quasi significatio directa non sit huic verbo perpetua, & immutabilis. Quare & *Alciati*, & *Cujacii* repositionem ad *Paulum* damnandam censeo, qui cum inter verba fideicommissorum retulerit verbum *impetro*, delendum putarunt, & maxime *Cujacius* reponendum putavit verbum *impero*, ut enim falsò *Cujacius* putavit verbum *jubeo* esse præcarium, eodem errore censuit & verbum *impero*, esse ejusmodi, & lectionem veram, ut falsò, sic etiam levi argumento, emendare curavit.

(f) **V E R U M H U C , A T Q U E I L L U C .** Non uno loco ostendit *Justinianus* se verbales tantum controversias remove, quatenus ex verborum observantia, seu potius fluctuatione naufragium voluntas patitur. Quod sanè cum in toto jure civili a principio observatum adeo fuerit, ut qui caderet a syllaba in actionibus proponendis, caderet a tota causa *l. 1. C. de form. subl. & l. 2. ff. de orig. jur.* ut in hæredibus instituendis veteres supra modum scrupulosi fuerunt, sic & in legatis. At quomodo *Constantinus* institutioni hæredum prospiciendum putavit in *l. quoniam indignum C. de testamen.* discernens nihil interesse, si dicitur hæredem facio, vel instituo, vel volo, vel mando, vel cupio, vel esto, vel erit, quibuslibet confectam sententiis, vel in quolibet genere formatam institutionem valere, si modo per eam liquebit voluntatis intentio, necessarium erat idem quoque circa legata introducere, quæ ad hæredis institutionem accedunt. Neque ferendum erat in actu potiori verborum religionem esse rejectam, cum institutio caput sit testamenti §. *ante hæredis inst. de leg.* in legatis autem, quæ quoddam additamentum viderentur, minorisque momenti, hac verborum superstitione testantium voluntates periclitari. Itaque hoc undique *Justiniano* suppeditabat, ut vel usus ipse has differentias reprobaturus fuisset, nisi ejus constitutione factum esset. Rectè ait *Lacerantibus*. quoniam verba in hoc prodita sint, ut intentioni deserviant, nec potiora sensu existant *l. 3. C. de lib. præc.* Lacerare verba nihil aliud est, quàm ea adversus intentionem proferentis interpretari, sed in proposito cum testator super legato, vel fideicommissio juramentum adjiciebat, laceratio proficisci poterat ex *l. quæ sub conditione ff. de condi. inst.* non quia dubitaretur conditionem jurisjurandi invalidam esse, verùm etiam interposita per testatorem ultra preces adjuratione *jux. l. Pater §. Filius ff. de l. 2.* aliqua dubitatio poterat emergere.

(g) **E X O M N I P A R T E V E R B O R U M .** Totam hinc exæquationem ad verba pertinere dignoscimus.

NON

(b) **NON INEFFICAX VOLUNTAS.** Hoc solum in exæquatione contendit voluntatem fortiri effectum quoquo modo. Igitur legatum omne, quod tanquam legatum effectum habere non poterit, valebit ut fideicommissum, & è contra. Non tamen hinc sequitur, ut legatum sit fideicommissum, quia diversum est in vim fideicommissi valere.

7 **INSUNT LEGATIS.** Hinc dignoscitur eorum error, qui censent unita esse legata fideicommissis, quem apertius infra contutabimus. Exæquat *Justinianus* unum alteri, nec facit eadem, sed æqualia.

(k) **INHÆRERE INTEL-
LIGATUR.** Ait simpliciter inherere, non naturaliter, quia non commutatur natura, sed quod alterius est naturale, ad alterum transfertur per accidens, ut non sit voluntas inefficax.

**INTELLIGATUR ESSE
LEGATUM.** Non est legatum quicquid fideicommittitur, sed intelligitur esse legatum, si tamen per hoc magis voluntas conservetur. Hæc usque adeo procedunt, quousque voluntati conservandæ conducunt. Quid si testator velit ita fideicommittere, ut nolit esse legatum, an hoc legatum esse intelligitur? Exæquatio nihil voluntati testantium adversatur, quoniam id unum præcipuè contendit ei favere, & certè non intelligitur esse legatum.

[m] **NON HABEAT NA-
TURA LEGATO-
RUM.** Non mutatur natura legatorum sed ea firma manente, si quid non habet, hoc ei ex fideicommissis accomodatur. Neque tamen ob id fit altera natura, verum per mutuam communicationem exæquantur effectus.

[n] **PERFECTUS EVE-
NTUS.** Hoc solum curæ est, ut dispositiones perfectum fortiantur eventum; dum dicit *omnibus*, confirmat non esse factam eam, quam aliqui dicunt transubstantiationem, nam concedit plura adhuc manere subiecta. Et fortiri perfectum eventum nihil aliud infert, quàm consequi eundem plenum juris effectum.

(o) **UBI AUTEM ALI-
QUID CONTRA-**

8 **RUM.** Verba ejusmodi hoc idem facteri cogunt, exæquationem non adæquare utriusque subiecti substantiam, falsumque esse, quod nostri frequentius notant in l. 1. in dictione *per omnia*, quod omnes omnino legatorum, & fideicommissorum differentias excludat, cum hic vel aliquid contrarium reperiri posse concedat. Sed objicitur huic pronunciato §. *sed nostra Inst. de leg. necessarium*, ait ibi, esse duximus omnia legata fideicommissis exæquare, ut nulla sit inter ea differentia. Ergo nihil etiam poterit contrarium emergere. Accedit §. *ult. Instit. de obligat. que ex quasi contract. nascun.* ibi: *Nostra autem constitutio, cum unam naturam omnibus legatis, & fideicommissis indulget &c.* Si una est natura, ergo non tantum convenit naturas legatorum, & fideicommissorum exæquatas esse, sed etiam unitas. Quod si ita est, nihil est tibi ipsi contrarium, & consequenter nihil potest contrarium emergere, quod fideicommissio quali humaniori sit aggregandum. Hæc potissimum sunt, quæ tyronum animos possunt in hac exæquationis materia perturbare, quæ ab eodem *Justiniano* deducuntur. Quare jam suggerit hic locus, ut tota vis exæquationis pandatur. Ità igitur exæquationis disputatio ante omnia in tria capita partiiri debet, primo quidem, tam legatum, quàm fideicommissum considerari queunt in abstracto, prout legis sunt, ita ut non descendamus ad legatum, vel fideicommissum a *Cajo*, vel *Senpronio* relictum. Secundo capite considerare necesse est legatum, vel fideicommissum in testamento relicta, eo tamen modo, ut etiam citra exæquationis auxilium utrumque validum sit, & suos consequi possit effectus. Postremo, cum alterutrum modo, quod relictum est sine beneficio exæquationis plenum exitum consequi non poterit. Circa primum caput constituendum est adhuc origine, etymologia, diffinitione, & divisione differre. Neque vero in hac prima ratione adæquata sunt, ut alterum in altero confunderetur. Sed unumquodque præcipuè sibi retinet, quo ab altero etiam per prius a lege formaliter, ut ita dicam, distinguebatur. Neque legatum a fideicommissio aliter dignoscere valemus, quàm veteribus differentiis adhibitis, quæ quamquam pro conservanda voluntate ubi res postulat, dimittantur, ad propositum discernendi finem adhuc retinentur. Quoniam constitutio ejusmodi non ita suo exæquat casu, ut non velit esse

11 duo, æquale enim est ad aliud, neque sibi ipsi, sed alteri est æquale, statim verò consequens est, cum duo sint, & substantias esse diversas. Res exemplis aperiri
 12 potest. Accipe Plauti Amphytrionem, cernis Amphytriones duos, alterum alteri æqualem omnimodo, cernis tamen duos esse substantia diversos. Ad crassiora pro tyronum captu flectamur. Accipe calciamenta si lubet, jam opifex unum alteri adæquat omnino, & tamen unum non est alterum. Quid si vasa, vel fictilia, vel argentea, quibus utimur in mensis, aspicere velimus, materia, forma, pondere sunt prorsus adæquata, & tamen unumquodque suo corpore, sua substantia constat. Quare sic legata fideicommissis exæquata esse proponamus, ut unumquodque propriam substantiam retineat. Sublata quidem differentia illa est, qua legata particularia inter se discernebantur præceptione, vindicatione, damnatione, sinendi modo, sed hoc non ex l. 2. verum ex l. 1. C. commun. de leg. factum est, & non exæquat legata fideicommissis, sed legata inter se, ea genera confundens in unum, quod legatum particulare dicendum est, verbis tamen civilibus relinquendum, quod in hoc quatuor illa genera convenirent; itaque verum adhuc erat legatum fore legis modo 1. imperativè relinquendum. In secundo capite proponamus Titium in Testamento recte facto ita cavisse. Sinito hæres meus Sempronium fundum *Cornelianum* propria autoritate accipere, sibi que habere; amplius rogo te, fundum *Tusulanum Cajo* restituas. Hic cum valeat utrumque relictum, quæro, quæ sint exæquationis partes? nullas esse opinor, quia nec testatoris interest, quod legavit, videri fideicommissum, neque quod fideicommissum videri legatum, lex autem, non secus, ac natura, nihil frustra esse contendit l. dominus *testamento ff. de condic. indeb.* & in hac specie, per exæquationem nullam submoveri differentiam, facile defendi poterit. Quare nec in primo, nec in secundo capite locum obtinere poterit unam utriusque indultam esse naturam. In tertio capite proponamus legatum scriptum esse, vel in codicillis minime testamento confirmatis, vel a legatario, aut ab eo, qui ex propria persona hæres non est, fuisse relictum; verum utique erit, legatum ideo valere, quia constitutione cavetur, si legati tantum specialiter mentionem testator faciat, quod & fideicommissum intelligatur; facit ergo exæquatio, ut hoc in casu communicetur legato fideicommissi natura. Proponamus per contrarium sic

fideicommississe: rogo hæredem meum, ut permittat, Titium a se ipso accipere fundum. Repugnat fideicommissum esse, & directo capere, quia tamen idem intelligitur esse legatum, poterit legati jure Titius propria autoritate capere. Communicatio fit conservandæ voluntatis causa, non semper, sed cum opus fuerit, quod unius naturale est, atque perpetuum, alteri communicatur per accidens. Adjuvatur hæc interpretatio ab ipso titulo, qui *communis de legatis, & fideicommissis* incipitur. Quod significat unum alteri communicare, & ita aliquid utriusque fieri commune, & propterea exæquationem nihil aliud esse, quam communicationem quandam, hoc est unam
 13 indulgere naturam, ut alterum alterius naturalia vendicat, non jure proprio, sed indulgentia legis. Erit igitur una in communi, non in singulari, atque ita intelligi oportet §. ult. *inst. de oblig. que ex quasi contr. nascun.* & quod ait *Justinianus* nullam subesse differentiam, ita se habet, ut nihil contradicat, omnes fere adesse, &
 14 nullam subesse. Quia quoties legatum jure legati valere non potest, adeo fideicommissum exæquatur, ut nulla prorsus differentia remaneat, & fideicommissum intelligitur. At cum utrumque per se valere potest, omnes differentie manent; quia cessat ratio finalis exæquationis. Sed amplius adnotandum est, manere omni casu differen-
 15 tiam, quam postremo loco notavi, ne ipso jure legatum, ut fideicommissum per supervenientes inimicitias adimatur, sicut ea, ne legata nutu relinqui possint, quoniam exæquatio occurrit verborum impedimentis, ut conservet, non ut facilius, vel difficilius adimat. Legata verbis inducuntur, iidem adimantur necesse est, non ergo sola voluntate, & ad hunc casum exæquatio minime pertinet. Ex iis constat quomodo possit aliquid contrarium emergere, quomodo omnis fere differentia maneat, & nulla tamen dicatur adesse. Naturas in singulari non esse adæquatas, vel ex verbis *Justiniani* patet, dum ait: *Hoc fideicommissum quasi humaniori aggregetur, & secundum ejus dirimatur naturam.* Sic præsupponit, & fideicommissum humanius defendi, & unius naturam non esse naturam alterius. Sic Juppiter apud Plautum non dimissa propria majestate, sed intus reclusa, Amphytrionis similitudines ad finem destinatum assumebat; ita si contigisset, quod *Pompejus* volebat, aliquem sibi exæquari, ille quidem æqualis *Pompejo* parens

parem potentiam, pares effectus, non eandem substantiam, aut personam assequutus adæquatione fuisset. Non aliter legatum fideicommissum exæquatum, viribus fideicommissi sibi per exæquationem communicatis adversus juris civilis rigorem defenditur. Atque ita de exæquatione sentio.

(p) **ET NEMO MORIENS.**

Legitima voluntas non ideo reprobari debet, quæ in vim legati valere non queat, quia etiam si legatum reprobetur, non reprobat voluntas. Sed quid, si testator in vim legati tantum valere decrevisset, ita ut magis irritari, quam in vim fideicommissi defendi vellet, num obtinebit exæquatio? Minime. Ea enim differentias verborum, non voluntatis amovet, & voluntatem sequitur, non ei contrariatur, ut diximus. Igitur obtinebit *reg. l. ult. C. de cond.*

(q) **ET MORIENTIBUS PROSPICIATUR.**

Totum hoc, quod super exæquatione elaboratum est, eo tendit, non ut legibus de legatis, vel de fideicommissis loquentibus prospiceretur, sed ut morientibus. Neque legata, vel fideicommissa, prout legis sunt, in primo illo capite *Justiniano* curæ fuere, sed ne ex differentiis legum voluntas defuncti deperiret. Manent igitur differentiarum, sed iis, quasi veneno ex arte correcto, ablata est nocendi facultas, & id exæquatio præstat.

(r) **HOC ET LEGATUM ESSE VIDEATUR.**

Videtur hæc, quod a legatario legari possit cum fideicommissum a legatario relictum legatum videri proponatur. Hoc eo pertinet, ut legati consequatur effectus, videlicet ut dominium transeat, ut eadem actiones competant, ut si quid plus legato inesset, fideicommissum communicetur. Omnia enim, quæ de exæquatione dicuntur, ad effectus referenda sunt.

(s) **NON VERBIS, SED IPSIS REBUS.**

Hoc quasi epitome declarat, se tantum submovere differentias, quæ nascuntur ex verbis, non ex re. Testator a legatario legat, quia legati formula usus est, impugnabatur ejus iudicium, si dixisset fideicommitto, nihil controversiæ erat, sic contentio nasci videbatur: ex verbis unius, cum opus fuerit, alterum significari decernit. Quare ad *Justiniani* mentem rem omnem ita concludamus. Ex differentiis quædam sunt, quæ ante ipsam exæquationem sublatae sunt; veluti quod ante hæredis institutionem legari non posset, quod *Latini Juniani* legatum capere non possent, quod post mortem hæredis non rectè legaretur, quod legata per formulam petenda forent. Et de his nulla nobis circa exæquationem potest esse controversia. Quædam sunt, ad quæ nullo modo exæquatio pertinet, velut si legatum partitionis consideremus, si legatorum propter inimicitias supervenientes ademptionem, si nutu, & sine verbis fideicommissa potuisse relinqui, & hæc manent adhuc. Quædam vero sunt, ex quibus nunc legatum, nunc fideicommissum aut infirmari, aut perfectum eventum sortiri contingeret; inter quas ea adnumeranda est, quod in legato per damnationem inficiando lis cresceret, & in relicto ad pias causas eundem legatis, & fideicommissis tribuit effectum *d. §. ult. inst. de oblig. quæ ex quasi contr. nasc.* & hæc, cum de juris effectum contentio est, cessant omnimodo; cum unum ab altero secernendum est, omnimodo durant. Hæc ea excipi differentia debet, quod Græcis verbis legari non posset, quia legari nunc potest, quare istius differentiarum in *l. 2.* omne vestigium Imperator substulisse videtur, non quidem exæquationis virtute, sed constitutionis exordio, quo verba quælibet exprimentia legitimum sensum valida esse voluit. Reliquum est, ut cum hæc tyronum gratia, multisque efflagitantibus in lucem prodeant, eruditiores, nisi pro eorum dignitate rem tractatam esse compererint, æqui, bonique consulere minime reculent.

Laus Deo, ac Deiparæ Virgini.

F I N I S

F f 2

ALEXAN.

233

ALEXANDRI
TURAMINI
J. C. AD PAULUM

In L. III. §. ex contrario: de acquir. possess.

P R A E F A T I O

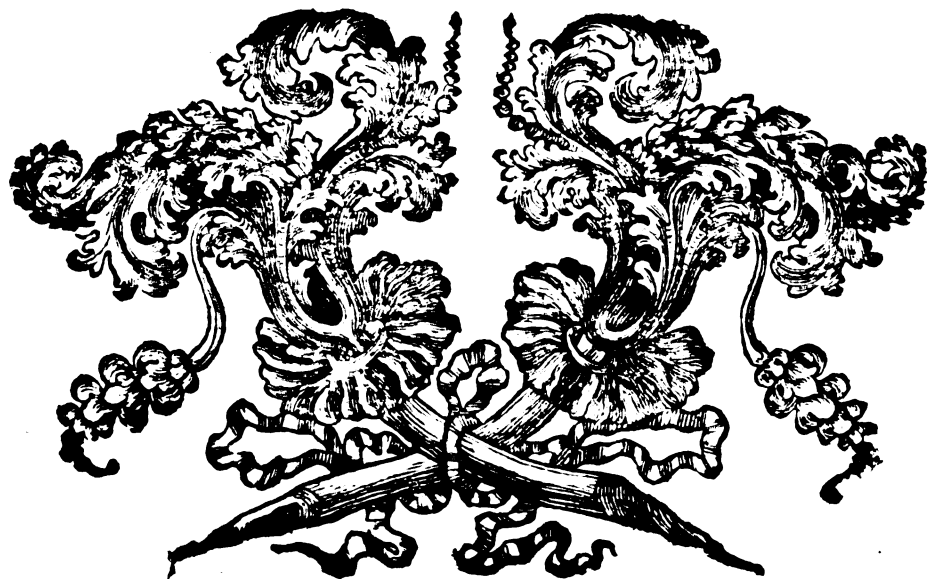
Um tam miserè torqueantur juris civilis Interpretes in dignoscenda vera possessionis substantia, ut non de re tantum, an juris sit, vel facti, vel ex utroque mixta consistat, vel potius altera juris, altera facti esse proponatur; sed & de ipsius nomine, an à sedibus, vel à pedibus ducatur, & id, an allusionem, vel notationem contineat, tum nominis, ac rei definitione posita, num duplex sit, vel unica, his etiam temporibus maximè dubitent, & definitionis, & divisionis ignarè in varios labantur errores, dum ab ignoratis principiis, vel minus rectè constitutis, falsas saepe consequentias ducunt: rem non modo utilem, sed egregiam me facturum existimaui, si meos Auditores, Paulo ad Edictum duce, ad veram possessionis notitiam pervenire contenderem, quò semper ea sententia fuerim, ut ille in l. 3. §. ex contrario de acq. poss. adeo id, quod querimus perbellè docuisse videatur, ut nullus ad rem banc diffinendam aut insignior, aut certior, aut etiam accommodatior locus cuiquam occurrere possit.

Habet quidem dubitationes latentes, atque difficiles, tum sententias acutas, & illustres, sed maximo cum jurisprudentia dedecore hucusque negligentissimè tractatas, & ab iis, qui de cetero materiam possessionis omnem variis tractatibus doctissimè illustrarunt, non sine gravi nota pratermissas; ut singularem explicationem, singulari labore

con-

confectam desiderare videatur; quam vel si minimè præstitero, sublimiora saltem ingenia excitabo, ut aliquando præstare contentur. Ego quidem Ulpiani ad Plautium, & Sabinum, Pauli ad eosdem, & Vitellium, Pomponii ad Quintum Mutium, scriptis, & exemplo existatus, aliquando ad Modestinum, ad Ulpianum, ad Papinianum, nunc verò ad Paulum scribendum esse constitui, quod ex hoc scribendi genere, candida, sinceraque legum interpretatio proficiscatur. Quicumque ad proprium jurisconsulti munus hac ratione revocatur, is etiam in propositis controversis recta methodo ad juris principia reducitur, & veras conclusiones solidis argumentis firmatas exhibet, non ex reperiis, vel indigestis novissimorum traditionibus, verum ex ipsis legum fontibus, quam profitetur veritatem requirit, patefacit, atque defendit. Ubi vero lex deficit, argumenta, aut ex lege petit, aut ab ipsa natura, ex qua lex orta est, ducit, atque confirmat. Sed jam subjiciam Pauli verba.

PAU;

PAULUS LIB. LIV. AD EDICTUM

IN L. 3. §. EX CONTRARIO ff. DE ACQ. POS.

EX contrario plures eandem rem possidere non possunt, contra naturam quippe est, ut cum ego aliquid teneam, ut quoque id tenere videaris. *Sabinus* tamen scribit, cum, qui precario dederit, & ipsum possidere, eum, qui precario accepit. Idem *Trebatius* probat existimans alium iuste, alium iniuste possidere posse, duos iniuste, vel duos iuste

non posse, quem *Labeo* reprehendit, quoniam in summa possessionis non multum interest iuste quis, an iniuste possideat, quod est verius. Non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.

- 1 *Divisio tex.*
- 2 *Joannis Glossatoris intellectus examinatur.*
- 3 *Usufructuarius verè non possidet, & qua ratione.*
- 4 *Detentio unius non est impedimento possessioni alterius.*
- 5 *Dominus directus habet civilem possessionem, feudatarius, vel emphyteuta naturalem ex communi.*
- 6 *Connani sententia contra communem, dominum nulla modo possidere, ab Authore confirmatur.*
- 7 *Dominium utile quare dictum.*
- 8 *An rectè quidam dixerint dominium utile esse sicuti chimeram.*
- 9 *Ratio aliorum confutatur circa questionem præcedentem.*
- 10 *Authoris sententia, qualiter dominio utili nomen domini conveniat.*
- 11 *Baldi sententia negantis dominium utile esse quasi chimeram, quomodo defendi queat.*
- 12 *Ecclesiam, & pupillum non posse amittere possessionem, quomodo intelligendum.*
- 13 *L. clam. §. qui ad nundinas inf. eod. diligenter expenditur.*
- 14 *Soccini ad tex. nostrum interpretatio, reprobatur.*
- 15 *Martini sententia, quod animo plures possidere possint, damnatur.*
- 16 *Accursius in l. licet C. eodem similiter reprehenditur.*
- 17 *L. ult. ff. uti possid. expenditur, & Soccini confutatur intellectus.*
- 18 *Bartoli ad eam l. declaratio commendatur.*

- 19 *Francisci Connani intellectus ad d. §. qui ad nundinas adducitur, & comprobatur.*
- 20 *Soccini ambo dubitant, ne verior sit Trebatii sententia contra Labeonem.*
- 21 *Joannis Bolognetti tumida, & injuriosa verba contra Soccinos vituperantur, & ejus ignorantia detegitur n. 26.*
- 22 *Azo cum Paulo, Joannes cum Trebatio re ipsa consentiunt.*
- 23 *Summa possessionis quid Labeoni significet.*
- 24 *Francisci Marci in quest. 139. deprehenditur error in intellectu hujus §.*
- 25 *Possessionem esse specie unicam variis modis ex hoc §. deprehenditur.*
- 26 *Bartoli compendium ad hunc §. adducitur.*
- 27 *Prims hujus tex. propositio quod habeat subjectum, quodvè predicatum ad evitendum Bartoli compendium, inquiritur.*
- 28 *Compendium quale, & de quibus constitui debeat.*
- 29 *Possessiones ejusdem rei plures numero, non specie differentes an dari possint, ut Bartolus supponit, queritur.*
- 30 *Dictio vel inter diversa ponitur.*
- 31 *Exempla Soccini pro Bartolo adducta reprobantur.*
- 32 *Jasonis aliud exemplum similiter confutatur.*
- 33 *Soccini argumentum expenditur, & reprobatur.*
- 34 *Possessio est ad aliquid.*
- 35 *Compendium juxta intellectum, quem verum esse disputavit.*

AR.

ARGUMENTUM

*Verus Pauli sensus inquiritur , & congruo
sub compendio concluditur .*

Cap. I.

Divisionem istius §. in
sex partes & Bar-
tolo & cæteris, com-
mode fieri potuif-
se, visum est. Pri-
ma dictum con-
tinet, secunda ra-

tionem, tertia *Savini*, quarta *Trebatii* sen-
tentiam, quinta *Labeonis* reprehensionem,
sexta, seu postrema, per argumentum a pa-
ri primum dictum, & *Labeonis* reprehen-
sionem confirmat. Partes per se patent.

Explicemus primam. Pronunciat in ea *Paulus*
plures eandem rem in solidum possidere non
posse. Questionis est de qua possessione intel-
ligatur hoc *Pauli* pronunciatum. *Joannes* ab
2 *Accursio* adductus in ea sententia est, ut late
concipiatur *Pauli* sententia, videlicet, quod
neque civiliter tantum, neque naturaliter tan-
tum, neque duo justè, neque duo injustè, ne-
que unus justè, alius injustè in solidum pos-
sidere queant. Fieri quidem posse, ut alter ci-
viliter, alter naturaliter possideant, ut ufuf-
ruarius, & proprietarius. Cujus sen-
tentiam *Bartolus* n. 8. verissimam affirmat.

Et ut a posteriori capite exordiar, quod faci-
liorem explicationem admittit, admonen-
di sumus, usufructuarium vere non posside-
re, & ob hanc rationem, nec ulucapere
3 l. 10. *acquiritur in fin. sumpt. sit. prox.*
§. *idem placet Inst. per quas person. nob.*
acquir. ubi *Theophilus* id apertissime docet,
ut animadvertit *Didacus* huic sententiæ ac-
cedens in *reg. possessor. initio secundæ part.*
n. 5. Id eam rationem habet, quia ufuf-
ruarius non possidet cogitatione domini,
quod maxime notat *Theophilus*, ut possessio-

nem a detentione distinguat, improprie pos-
sidere dicitur l. 12. *naturaliter infra eod.*
Errat ergo *Joannes*, dum credit usufructua-
rium possidere, sed quatenus eo detinente,
propriarium possidere concedit, vera est ejus
sententia, cæterum *Pauli* dicto minime con-
veniens, quod de vera possessione sine
dubio accipi debet. Ex hac tamen senten-
tia *Joannis* colligere fas est, quod detentio
4 unius non est impedimento possessioni alte-
rius, quo fit, ut colonis, & servis res
nostras detinentibus, nos ipsi possidere dica-
mur l. 1. §. *per eum §. per servum sup.*
eod.

Secundum affert exemplum de domino, &
vassallo, sive emphyteuta, quod minime
rei nostræ videtur accommodatum: Nam
etiam *glos. Bart. Inol. Cast. & alii*
5 communiter hic probent civilem possessio-
nem esse penes dominum directum, na-
turalem penes emphyteutam, vel feuda-
tarium, idemque probat *Azo in summa*
C. de acq. posses. Idem Bartolus in l. 2.
n. 4. C. de jur. Emphyt. & Ant. Gomez.
in l. 45. Tauri n. 100. & receptiorem
sub autoritate dicti *Gomez* affirmat *Mo-*
lina de just. & jur. tract. 2. disput.
12. & seq. qui multa ab eo accipit, at-
tamen veriore arbitror sententiam *Con-*
nani lib. 3. c. 10. num. 2. Comm. jur.
6 *civil.* existimantis dominum non possidere
ulla ratione, sed canonem, aut aliud
quidpiam exigere in recognitionem domi-
nii. Hoc enim agit, dum rem hoc titu-
lo transfert omnimodo in emphyteutam
vel feudatarium, solumque sibi dominium
illud directum retineat, quod sine come-
mento

mento civilis possessionis conservatur, & ex germano hujus §. sensu manifestissime confirmatur, quo infra constabit duos ita in solidum possidere non posse, videlicet alterum civiliter, alterum naturaliter, & non alia

7 ratione illud utile dominium appellatur, nisi quod utilitas omnis, quam maxime possidendo consequimur, translata possessione transferatur, & penes dominum directum remaneat nomen, & honos dominii, de quibus non est curandum, *Ifern. in c. primo §. rei autem n. 2. & 3. de invest. de re ali. cujus verba refert & sequitur Jacobus de Franc. in pralud. feud. c. 1. n. 21.* & investitura rectè fieri dicitur tradita possessione, ut per *Ifern. ubi supra*. Hinc diffiniri facile potest, quomodo verum sit illud, quod *Innocentio* tribuit *Hosien. in summa de feud. §. quod jus*, utile dominium

8 esse sicuti chimæram, quod retulit *Ifern. ubi supra* & aliis in locis congestis per *Jacobum d. n. 21.* Non enim probo, quod ponunt addentes ad *Ifern.* ideo chimære simile dictum, ut significaretur facilis cum proprietate consolidatio, quia neque hoc cum chimæra similitudinem continet, & similitudo respiceret interitum, non essentialiam rei; chimære autem ut nulla essentialitas, & nullus interitus. Sed opinor formaliter non esse dominium, neque dico utiliter, sed formaliter. Quia verum censeo utiliter feudatarium dominum esse, juxta textum cum *gloss. in cap. 1. ibi: Ipse solus utiliter agendi, & excipiendi habet potestatem, de contr. inter vas. & alium de benefic. de quo meminit Camer. in rep. l. Imperialem de probib. Feud. alien. per fed. fol. 39. lit. C. dicens* quosdam hebetes ingenio de hoc dubitasse; sed dico dominium hoc utile non esse formaliter, ac proprie dominium, sed utiliter, id est habere effectus, & utilitatem dominii, non autem formam, & essentialiam, est ergo tale per accidens, & secundum quid, non autem simpliciter, & absolute. Quare si querimus de dominio simpliciter, dominium utile est sicuti chimæra, id est habens formam, & essentialiam dominii imaginatam, non proprie existentem. Sed si querimus de dominio, non propter sui formam, & essentialiam, sed propter

10 juris effectus, tunc *Baldo* subscribendum est in *ca. 1. §. ult. in quibus caus. feud. amit.* dum ille dicit, nescire quid dicant ii, qui utile dominium chimæram dicunt, est enim aliquid, non nihil, ut chimæra, & adeo aliquid, ut *Andreolus* pluris æstimavit utilitatem feudatarii,

quàm nomen, & honorem domini, sed hoc aliquid, quod ego multum existimo, non est aliquid secundum formalitatem dominii, sed secundum juris effectus, quos cum possessio respiciat, meritò negat *Connanus* dominum directum possidere, quia penes eum non est utilitas, sed formalitas dominii. Sed etiam admittitur communi sententia, nescio quomodo *D. de Francb. decis. 163. n. 4.* admiserit emphyteuta actualiter existente in possessione dominum directum naturaliter, & civiliter possidere posse, quod mihi non tam falsum, quàm impossibile visum est. Nam emphyteuta, & feudatarius naturaliter, & civiliter ita possident, ut non jure servitutis, sed dominii illius titulo fructus suos

12 faciant. Et quod Ecclesia, & pupillus non possint amittere possessionem, eò pertinet, ut sua sponte amittere non valeant, quod pupillo animus non sit sufficiens ad quid alienandum, de facto tamen dejici possunt, & corpore de possessione recedere, *leg. possessionem pupillus infr. eod.* ac ita intelligi plane debet, quod post *Bartolum, & alios in l. jubemus §. sane Cod. de Sac. Eccl. scribit Cros. in rep. l. 1. §. si vir. n. 20. sup. eod.* ut sensus eorum cum legibus adductis consentire videatur, ideoque dubitationis propositæ in ea decisione facilis, ut justa censeretur debet diffinitio. Tertium exem-

13 plum, quod desumitur ex *l. clam §. qui ad nundinas infr. eod.* longe difficilius est, ubi ex sententia *Joannis*, & communi duo possidere videntur, alter civiliter, qui absens est, alter naturaliter, qui clam ingressus est. Ait *Ulpianus, qui ad nundinas profectus neminem reliquerit, & dum ille a nundinis redit, aliquis occupaverit possessionem videri eum clam possidere, Labeo scribit, retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit, verum si revertentem dominum non admiserit, ut magis intelligi possidere, non clam.*

Hic plane locus objicitur *Aroni*, juncto textu nostro, ut probetur duplex possessio, nam duos simul possidere contendit, & absentem, & ingressum; eodem genere possessionis non possunt, ut *Paulus* hic tradit, ergo constat species possessionis respectu ejusdem rei esse diver-

14 sas. *Socinus senior in l. 1. n. 50. sup. eod.* ait, primum *Pauli* sermonem esse de possessione, quæ corpore, non de ea, quæ animo retinetur, quod illi suadet ex verbis in fine positis.

Non enim magis eadem possessio apud duos esse

esse potest, quàm ut tu stare videaris in loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.

Ut enim sedere, & stare ad actum corporis referuntur, sic, & actus possidendi ad actum corporis referri videtur, at *Paulus* loquitur de ipsa possessione. Solutio loquitur de possidendi modo, vel instrumentis, & ita non est ad argumentum, quo concluditur, aut duos interim naturaliter possidere, aut possessionem esse duplicem. Nec ad rem facit, quod animo retinere, sit affectu retinere,

15 & eundem affectum secundum Theologos plures habere, ut *Soccinus* subsequitur ex intentione quorundam novissimorum, quorum hæc opinio *Martino* adscribitur, ut per *Castrensem* hic n. 2. a quo tamen reprobat, & rectè; Nam id accipi debet de affectu possidendi sine possessione, quia plures possunt habere affectum possidendi regnum aliquod, non tamen possidere, sed affectus est idem ratione objecti, quia fertur in idem objectum, non ratione suæ formæ quia numero distinguuntur, & affectus *Titii* erga fundum *Cornelianum*, non est affectus *Sempronii* ad eundem fundum. Sic

16 damnandus est *Acursius* in l. licet C. eod. ita nodum solvens. Vel dic., quod absens retinet possessionem naturalem civiliter, præsens verò naturaliter, & sic diverso jure.

Nam vult eandem possessionem naturalem esse penes duos distinctam, non formaliter, sed in ipso possidendi modo, & ita videtur idem planè, qui *Soccini* lenius, & idem error.

17 In quem relabatur idem *Soccinus*, dum ex l. ult. inf. uti poss. intellectum sequens, quem ibi *Bartolus* veriore censet, colligere se putat, quod plures possidere possint eadem specie possessionis, diversis tamen respectibus. Hæc secunda solutio differt a superiori, quod illa nitatur diversitate modi, hæc verò diversitate finis, sed utraque illud admittit inconveniens, quod duo in solidum formaliter eandem possessionem retineant, quia distinctio, quæ sumitur ex modo, vel ex fine, non attingit possessionis substantiam, neque distinguit formam possessionis. At *Ulpianus* ibi In summa puto dicendum & inter fructuarios hoc interdictum reddendum, & si alter usufructum, alter possessionem, sibi defendat, idem erit probandum, & si usufructus quis sibi defendat possessionem & ita *Pomponius* scribit. Proinde, & si alter usum, alter fructum sibi tueatur, & his interdictum erit dandum.

Sed hic non est dubitandum esse species posses-

sionis diversas, quod *Bartolus* affirmat, in hoc male a *Soccino* animadversus, qui ita hanc legem ultimam cum textu nostro conciliat, quod, quamvis reprehendat *Castrensis* hic in fin. reprehendit circa naturalem, possessionem, ut in solidum omnibus competere possit, & admittit de civili, quod civilis pro diversitate jurium, etiam una ab altera specificè distinguatur. Et ita dominus, usufructuarius, & utuarius in fundo simul tempore esse possunt, & quilibet sui juris in solidum possessionem retinere, non omnes naturalem rei possessionem, quod illi insit dominandi affectus, qui in usufructuario, & utuario

18 considerari nequit. Quod *Bartolus* in l. naturaliter infra eod. rectius expendisse videtur, ad ejusdem legis intellectum scribens, quoties usufructuarius, aut utuarius agit contra dominum eo interdicto, non debet agere ratione possessionis ipsius rei, sed pro quasi possessione sui juris; cum verò agunt contra extraneum, poterunt affirmare in libello, se turbari in possessione rei, quod ad ejus legis intellectum probat *Jacobus Menochius* retin. poss. remed. 3. n. 8. falso tamen *Oriano* ascribit, quod *Bartolo* adscribendum esse compertum est. Cæterum quod attinet ad d. §. qui ad nundinas mihi

19 solus *Franciscus Connanus* lib. 3. cap. 10. n. 4. ad veram interpretationem visus est accedere. Negat ille, eum, qui absente vero possessore fundum clam ingreditur, possessionem illo ingressu acquirere. Nec enim vere possidet, qui clam possidet, d. l. clam. Ubi *Ulpianus*: Clam possidere eum dicimus, qui furtivè ingressus est possessionem, ignorante eo, quem sibi controversiam facturum suspicabatur, & ne faceret timebat.

Sic itaque qui clam possidet suspicans in possessione manet. At hæc suspicio in causa est ex parte veri possessoris, ut amittat possessionem hac l. sup. in §. si quis nunciet: Si quis nunciet domum a latronibus occupatam, & dominus timore conterritus noluerit accedere, amisisse eum possessionem placet l. 25. si id, quod §. ult. infra eod. ibi aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit possessionem, & videtur utilis esse. Ut ergo suspicio in verò possessore, aut etiam domino est causa possessionis amittendæ, sic in eo, qui clam ingreditur est in causa, ne ille acquirat, donec constanti animo non sit, quo firmiter, & sine vacillatione possessioni inhæreat. Et si quis putet solo ingressu, vel solo corporis actu acquiri obstat lex ista in in princ. Nam adipiscimur possessionem corpore, & ani-

animo, neque per se animo, aut per se corpore. At animus meticulous non sufficit ad acquirendam possessionem, quemadmodum nec satis est ad acquisitam retinendam, & vulgo dicere solemus meticulous non habere animum, quasi animus meticulous non sit animus. Itaque ingressus ille non acquirit naturalem, ut communiter existimant. Quo argumento ait *Ulpianus*: *retinet ergo possessionem, qui ad mundinas abiit*. Et quam retinet? quam tenebat antequam abiret; ergo una est naturalis, & civilis, & non altera specie distinguitur, quod infra latius explicabo. Qua ratione gravior est *Vaconii* lapsus, qui *lib. 2. var. decl. 37. n. 4. & seq.* adstruit, eum, qui clam possidet naturaliter, civiliter possidere, quod æque falsum est, & inauditum, non tantum a communi sententia alienum. Quod attinet ad rem præsentem satis constat *Joannis* sententiam probari non posse, quod alter naturaliter, alter civiliter rem eandem in solidum possideat, & hinc nulla ratione deducitur. Quare ut ad *Pauli* pronunciatum redeamus, hæcenus constat generaliter, ut jacet accipi oportere. Verum *Trebatius Paulo* adversatur, nam etsi concedat duos justè, duos injustè possidere non posse, ratus est nihilominus alterum injustè possidere posse, & quamvis *Labeo Trebatium* reprehendat, & *Paulus Labeoni* consentiat, idque transferat in legem, secundum quam judicandum foret, attamen nihil prohibet in via disputativa rem in dubitatione nem revocare, quod tum *Mar. Soccin. in cap. 2. de cau. poss. & propr. tum Bratolus, Soccinus hic n. 6.* facere ausi sunt, & *Trebatium* contra *Labeonem* defendere.

Reprehendit *Labeo Trebatium* ex pluribus, quæ pronunciat in uno dumtaxat, quod unus justè, alter injustè eandem rem possidere in solidum queat. Ratio reprehendendi ea est, quoniam in summa possessionis non multum interest, justè quis, an injustè possideat. Non esse jure reprehensum contendit uterque *Soccinus* ea ratione, quia *Trebatius* assumpsit justam, & injustam possessionem, ut specie, non ut qualitate differentes, accipiendo justam pro civili, injustam pro naturali, seu magis corporali possessione, *argum. l. quod servus infr. eod. ibi non corporalem possessionem, sed justam potest acquirere*. Confirmatur hoc, quoniam dum *Trebatius* probare videtur *Sabini* sententiam, qua tam precario rogans, quam qui dat, possidere concedit, qui diverso possessionis genere possident, exemplum, quod subnectit *Trebatius* de duobus

altero justè altero injustè possidentibus; cum ad ampliandam *Sabini* sententiam pertinere videatur, credendum est ex ejusdem *Thematis* suppositione subnectere de duobus possidentibus specie possessionis diversa. Quod si fieri potest, ut duo justè possideant specie diversa possidendi, quid vetat ne multo magis concedendum sit duobus, altero justè, altero injustè possidentibus, quando hic, & species diversas, & qualitates etiam contrarias esse proponatur. Quorum sententiæ, & *Ferretus* adhæret, ut refert *Joannes Boldignettus hic n. 53.* Sed idem *Boldignettus* 21. tum n. 29. tum 54. acriter mordet utrumque *Soccinum* asserens, hanc eorum disputationem continere vanam subtilitatem, temerariam præsumptionem, & falsitatem, nauseam maledictis, & hujus rei ignorantia omnibus faciens. Neque vero potest esse vana subtilitas, quæ ad excitanda studiosorum ingenia proponitur, cum, ut author est *Aristoteles*, de singulis dubitare non sit inutile. At quod deterius est, is ignarus quidem hanc eandem sententiam probat. Et sane 22. inter sententiam *Trebatii*, & *Labeonis* non magis interesse videtur, quam inter *Azonis*, & *Joannis* sententiam, quod paulo infra docebo. Constituendum est autem pro rei veritate assequenda eam fuisse *Trebatii* sententiam, quod possessio justa ab injusta differat specie, & in hoc solo versatur reprehensio *Labeonis*, quia quoad summam possessionis non multum interest, justa sit, vel injusta, insinuatque hanc non substantialem, ut *Trebatius* censuit, sed accidentalem esse differentiam, quæ non potest substantiam possessionis alteram reddere. Hoc *Labeonis* argumento implicite continetur, quod si concederemus multum interesse, quoad possessionis summam, adeo ut differentia esset in quid, non in quale, ut *Dialecticorum* utar verbis, & *Labeo* concessurus esset duos in solidum alterum justè alterum iniuste possidere 23. posse. Summa possessionis nihil aliud *Labeoni* significat, quam ipsius substantiam, vel essentiam, ut ad sensum patet, & probat *Rota Romana decis. 1. de rest. spol. n. 7. in antiquioribus*. Sic constat errare *Don. lib. 5. c. 7.* qui hæc verba, in summa accipit pro genere possessionis, & summam genus censet, quod a verbi proprietate est alienum. Summa rei ipsa substantia est, idest materia, & forma. Genus quod solius materiz vice fungitur rei summam exhibere non potest, cui forma desit; Sed vel invitatus fatetur, quod pono, vel repugnantia dicit

dicit . Ait ille: *possessio genere una est, specie dua; aut enim justa est aut injusta . Utraque pariter possessio, effectum juris species distincta .*

Haecenus ille : contra quem ego assero species forma primum distingui , non solo effectu ; effectu distingui ostendit differentiam non esse specificam , sed in quale . Sic ferè vel invitus concedere videtur , non esse formaliter distinctas . Quoties igitur multum interesset circa possessionis essentiam , quoniam substantia possessionis esset diversa , *Labeo Trebatio* consentiet , duos in solidum possidere posse . Ita ut ab effectu ad suam causam argumentum converti possit , ut si proponamus aliquo casu , duos in solidum possidere , consequens semper sit possessionis species esse diversas , ut ad intellectum *l. ult. ff. uti poss. ex Castrensis* sententia supra commemoravi ; Erunt verò species diversae , non unius generis proprietate , sed quadam analogia coniunctae . Hinc constat damnandum esse *Franc. Marc. q. 193. queritur in materia statuti* , quae superfluo repetita legitur *q. 655. par. 1.* qui existimat duos in solidum possidere non posse eadem possidendi qualitate , videlicet duos justè , vel injustè , secus si qualitas sit diversa . Nihil enim magis *Labeoni* ex diametro contrarium affirmare potuit . Quis enim dubitat justum , & injustum constituere qualitates possidendi non modo diversas , sed planè contrarias ? Et tamen *Labeo* negat duos ita possidere posse . Et dum *Labeo* dimissa qualitatis ratione argumentum sumit ex substantia possessionis , ille perperam hunc locum expendens , dimissa ratione substantiae , argumentum ex qualitate deducit . Et rogo , quo nos multa congerendi desiderium perducere poterit , si apertum legis sensum non modo deserere , sed incuria , vel negligentia , ne dixerim ignorantia evertere licet ? Aequè deterrimè intelligit *d. l. clam §. qui ad nundinas inf. eod. l. si duo , & l. ult. ff. uti poss.* Ab eo igitur maxime cavendum est , & cum *Labeone* minime curandum an qualitates sint diversae , dum species eadem manent .

Sed non modo *Franciscum Marcum* , verum eos omnes errare necesse est , qui non intelligunt in id *Labeonis* , & *Pauli* sententiam esse certissimam , ut unica , non autem duplex possessio sit . Quod ex pluribus necessario colligitur .

Primum quia sine distinctione aliqua proponit duos eandem rem in solidum possidere non

posse , quod si duo casu aliquo rem eandem in solidum possidere queant , id sine aliqua nota a *Paulo* praetermissum esse defendi non potest , qui *Sabini* , *Trebatii* , & *Labeonis* sententias accurate adeo retulerit , ut omnem dubitationem adimere velle videatur , quae primae dubitationi objici posset , quod generaliter , & absolute reciperetur .

Secundo cum *Trebatius* distinguendo & varios casus proponendo quaesierit , an duo in solidum possidere queant , aut errat *Trebatius* in enumeratione casuum , aut non errat ; si non errat , ergo possessio est unica , si errat , quaero quomodo probetur error . Cum enim duo possidere proponuntur , aut ambo justè id contendunt , aut ambo injustè , aut alter justè alter injustè . Ut vitium enumerationis pateat , oportet alium asserere casum , quem nec imaginari valeo . Igitur perfecta enumeratio *Trebatii* , ergo & certa *Labeonis* , ac necessaria conclusio possessionem esse unicam . Consequentia ex sequenti ratione liquebit .

Tertio deducitur haec ratio , justa ab injusta possessione magis differt , quam justa ab alia justa , vel injusta ab alia similiter injusta , quod patet ad sensum . Et *Joannes* naturalem a civili possessione sub sola justae vel injustae ratione differre contendit , ex *d. §. qui ad nundinas* , ut non propterea , vel novam , vel majorem differentiam nobis afferat ; quod adversus *Socinum* hic *n. 19.* in ipsa quaestione , an duplex possessio sit , vel unica diligentius erit tractandum , qui communem secutus errorem arbitratur justam ab injusta sola qualitate , naturalem a civili etiam specie differre .

Sic itaque nulla major respectu ejusdem rei potest afferri differentia possessionis , ergo respectu ejusdem rei non est dare differentiam possessionis in quid , sed in quale , ergo non est dare duplicem , sed unicam . Et ita videtur *Labeonis* collectio , justa possessio ab alia justa specie non differt , injusta ab injusta similiter , non etiam justa ab injusta , ergo possessio est specie unica ; quamvis qualitates contrarias recipere valeat , quod quomodo se habeat infra opportunius docebo .

Hinc ergo duo subinferuntur .

Primum est communem sententiam , quae cum *Joanne* asserit possessionem esse duplicem , & alteram ab altera specie distinctam , falsam esse , & *Pauli* , & *Labeonis* sententiae manifestè repugnantem .

26 Alterum , quod adversus *Joannem Bolognettum* &

& ejus petulantiam concludendum est ; quod cum uterque *Soccinus* loquatur ex suppositione communis sententiæ quam & ipse concedit , qua dantur plures possidendi species , ea communi admissa in tantum non est vana , temeraria , & falsa eorum sententia , ut is temere quidem affirmat , sed vera censeri debet . Quia si proponamus justam , & injustam possessionem non sola justæ , vel injustæ qualitate , sed etiam specie differre , *Labeo* concessurus est , duos in solidum possidere posse , quoniam non alia ratione negaverit , nisi quoniam ad summam possessionis non multum interfit , neque possunt Doctores aut probare *Joannis* sententiam , nisi & *Trebatium* adversus *Labeonem* sequantur , aut *Labeonis* sententiam sequi , nisi *Joannis* , ut *Trebatii* placitum falsum esse concedant . Sic vera erit declaratio *Joannis* ad hunc textum primordio relata , si falsam ejus sequamur suppositionem , quod naturalis possessio a civili specie differat ; Sed si ab ea recedimus , prout vere recedendum est , constat in hoc capite falsi assumpti vitio peccare declarationem . Igitur *Paulus* censuit , possessionem unicam esse , & accidentia , vel diversa , vel contraria non efficere , ut possessio a possessione specie distinguatur . Quæ ratione duos eandem rem in solidum possidere non posse , ut absolute pronunciat , ita nos absolute , & sine distinctione probare tenemur ; quia de possessione , ut possessio est , & quousque possessionis substantiam retinet verum semper erit . Quamobrem cum hic sit *Pauli* sensus , aliter hic textus in compendium colligi , & in omni sui parte explicari debet , quam *Bartolus* , & qui eum sequuntur , fecisse videantur . *Bartolus* ita colligit :

Eadem possessio non potest esse numero in solidum apud plures , sed plures possessiones ejusdem rei specie , vel numero differentes possunt esse in solidum apud plures .

Collectio ejusmodi peccat in pluribus . Primum colligit , quod *Paulus* non querit , neque ponit , videlicet , quod eadem sit possessio numero . Subjectum *Pauli* est ejusdem rei possessio , non possessio eadem numero .

Prædicatum est , penes duos in solidum esse non potest . Hoc ipsum enim , quod latius patet , prædicatur etiam de dominio *l. si ut certo §. si duobus ff. commod.* & de possessione numero eadem indubitata conclusio fuisset , nam etsi concedamus possessionem non modo duplicem , sed multiplicem esse , semper verum erit , possessionem , quæ sit eadem numero , penes plures

in solidum reperiri non posse , in quam rem & *Sabinus* , & *Trebatius* , non modo *Labeo* , & *Paulus* consensum libentissime daturi sunt . Et non modo facto , sed juri repugnat , id , quod est unum numero in solidum ad duos pertinere , *d. §. si duobus* . Quare diversa est *Pauli* enunciatio a *Bartoli* compendio ; verum colligit *Bartolus* , sed non colligit ex *Pauli* dictis ; *Paulus* loquitur de identitate rei , ille colligit de identitate possessionis , quæ in hoc toto contextu numquam exprimitur , sed præsupponitur . At compendium est eorum , quæ exprimuntur , quod vero tacite intelligitur , vel implicite continetur , ita verum est , ut compendio comprehendere non valeat , quod nullum compendium possit esse adeo breve , ut respectu tacite suppositorum latiore non contineat explicationem . Quo ad secundam compendii partem duo animadvertenda esse reor . Primum , quod supponit plures possessionum species , quod ex superioribus falsum , aut certe a sensu *Pauli* alienum esse patet . Quia ut suo loco dicturus sum , is , qui precario accipit , non possidet , neque *Trebatius Sabini* sententiam probat ; sed est commodatario similis , & neuter habet effectum dominandi .

Secundo præsupponit *Bartolus* circa eandem rem dari posse plures possessiones numero differentes , non autem specie , quod *Soccino* primum n. 5. post verò etiam *Jasoni* n. 1. dubitabile visum est , quamvis *Ang. Imola Cuman. Aret. & Alex.* sine ullo examine admisisse videantur . Eliciunt id ex *Bartolo* propter dictionem *vel* , quæ inter diversa poni solet *l. si is , qui ducenta §. utrum ff. de reb. dubiis* , quæ facit , ne *Bartolus* de differentibus specie intelligeret , quia , quæ specie differunt , multo magis numero differant necesse est , idque *Bartolus* n. 8. sentire visus est ; quod quomodo actu se habere possit , ut ejusdem rei duplex possessio possit natur numero , non etiam specie distincta *Soccinus* , & *Jason* ut dixi maxime dubitant .

Afferit *Soccinus* exemplum *l. ult. ff. uti possid.* quasi usufructuarius , & usufructuarius simul eandem possidere possint ; *Jason* n. 3. duos proponit usufructuarios , & affert exemplum fundi in portiones superiorem , & inferiorem divisi . Sed ut falsum est , quod *Bartolus* assumit , ita nullum legitimum exemplum admittere valet . Prima duo non sunt ad textum pertinentia ; quia *Paulus* loquitur de vera , & propria possessione , quam neque usufructuarius , neque usufructuarius habent ut

ut supra dictum est . Quare vel si veritatem continerent , falsum tamen compendium esse non desineret , veluti collectionem rerum continens , quæ non enunciatur in textu . Exterum nec vero consonant , quia non eandem rem possident , quod *Castr.* adversus *Bartolum* hinc in fine expendisse visus est . Usufructuario competit in solidum quasi possessio sui juris , ita & usuario , sed ea non est in solidum possessio rei . Quod in duobus usuariis adversus *Jasonem* videtur esse manifestius , neque enim rem , sed jus suum quisque in solidum habet , *d. §. si duobus* . At sermo *Pauli* ad ejusdem rei possessionem dumtaxat pertinere potest .

33 Deterius est , quod in fundo diviso *Jason* commemorat , quia etiamsi ea divisio non fiat gratia commodioris culturæ , dum tamen fundus totus uno nomine possidetur , non facit plures fundos *l. Cajus §. 1. ff. de leg. 2. Ubi Castr. n. 1.* qua de re pulchre in *glos. Paris. §. 1. glos. 5. n. 15. & seq.* sunt tamen divisæ partes , & fundus per partes , non modo divisus , sed etiam indivisus possideri potest *l. locus infr. hoc tit. & quælibet pars respectu possessionis pro una re , & pro uno toto computatur , & ita plurimum rerum non unius possessio est .*

Quare contrarium est verius , nec frustra querenda sunt exempla impossibilium . Non

34 tamen ab eodem *Soccino* per comparisonem ex minori ad majus , hoc impossibile , rectè probatur , sive deducitur , quoniam etsi minus sit concurrere duas possessiones , quæ magis differunt , quàm quæ minus , ut ex sententia *Trebatii* patet apertissimè , nam facilius est concurrere justam cum injusta , quàm cum alia justa possessione , certumque sit justam , & injustam concurrere non posse , quia quoad summam possessionis non multum interest , ut *Labeo* probat , sic etiam verum est , quod justa possessio ab injusta differt qualitate , cum justa , & injusta qualitas contraria sit . At non rectè deducit ille , quod , quæ differunt qualitate , differunt etiam numero , ut ea quæ differunt per magis , & minus *arg. l. fin. §. ult. ff. de fund. instr. glos. in §. ult. Inst. per quas person. nob. acquir.* Quod si quæ differunt numero , & qualitate , simul concurrere non queunt , quæ magis differunt , multo minus concurrere poterunt , quàm quæ differunt solum numero , quia minus differunt . Quod ante *Soccinum* expendebat *Trebatius* contrario modo , concedens duos

juste simul possidere non posse , quia possessio a possessione modicum differret , alterum justè , alterum injustè posse , quia magis differunt . Et vera quidem est impossibilitas , & ex textu deducitur , licet damnandum sit *Soccini* argumentum . Quia cum substantia sit contrariorum susceptibilis , ut sequenti capite fufius explicaturus sum , justa ab injusta possessione non semper numero differt . Qui enim hodie justè possidet , propter malam fidem supervenientem cras incipiet injustè possidere , & tamen eadem erit possessio sola causa possessionis mutata *l. non solum §. quod vulgo infra de usucap.* Impossibilitas nascitur ex unitate rei , merito *Paulus* hic subjicit , eandem rem , & *Labeo* quidem numquam negaturus est , quod duo possessiones numero differentes non possint simul tempore existere penes duos , sed respectu ejusdem rei possessæ negabit semper , quod res numero una duplicem numero possessionem admittat . *Soccinus* concedit *Bartolo* duas ejusdem rei possessiones numero differentes dari posse , negat tamen posse concurrere . *Labeo* si dari possent , concederet & posse concurrere , sed ideo negat posse concurrere , quia dari non queunt . Sic itaque *Bartolus* in uno mendax esse videtur , *Soccinus* in duobus . Et quod ait *Soccinus* justam ab injusta differre numero , si actu possessionem accipit , non erunt ejusdem rei possessiones , sed plurimum rerum , quod fieri posse nemo inficiaturus est . At ejusdem rei dari non poterunt , & quod esse non potest , non potest etiam concurrere , *argument. l. ejus. ff. si certum pet.* id quod priori argumento contra *Bartolum* videtur *Soccinus* rectius intellexisse , dum illud adstruit ex rei unitate . Neque obesse possunt *Pauli* verba a *Soccino* pro *Bartolo* ponderata , non magis eadem possessio apud duos esse potest , quasi a contrario inferatur , non eandem , sed plures res possessiones esse posse . Possessio enim est ad aliquid veluti positio *l. 1. sup. cod.* vel alicujus rei possessæ possessio , & *Pauli* relatio ad rem eandem est , unde contraria collectio verius fieri potest , quod si non ejusdem rei , plurimum rerum possessio penes plures esse poterit , ut unus unam , alius aliam rem possideat . Sic igitur *Bartoli* compendium , & consequenter tum ejusdem , tum communis

in-

intellectus ad hunc textum a Pauli .
 verbis , & sententia longissime distat
 36 Videtur itaque hoc modo constituendum .

Plures eandem rem in solidum omnes justè ,
 vel omnis injustè , vel quidam justè , quidam
 injustè possidere non possunt propter naturalem
 repugnantiam .

Prima , & secunda pars hujus S. videlicet Pauli dictum cum ratio-
 ne , propositis contrariis , atque rejectis commodissime explicantur .

Cap. II.

- 1 Lex. si duo. ff. uti possid. expenditur ,
 sed latissime declaratur num. 31. 32. 33.
 & seq.
- 2 L. & habet. §. ult. ff. prec. expenditur,
 sed declaratur inf. n. 52.
- 3 Plures usufructuarii videntur rem in solidum te-
 nere ex Bartolo , sed contra num. 53.
 & seq.
- 4 L. quod servus l. possessio quoq. inf. cod.
 inducuntur , sed declarantur inf. num.
 58.
- 5 Ratio Pauli ad tex. sumitur à causa
 materiali , & quomodo.
- 6 Ratio altera ex Ulpiano in l. si ut
 certo. §. si duobus ff. commod.
- 7 Utile dominium non secus , ac directum
 penes duos in solidum esse nequit.
- 8 Res qualibet potest dici nostra duobus
 modis .
- 9 L. si ut certo. §. si duobus expenditur
 num. 53.
- 10 Repugnantia in effectibus ostenditur si duo
 in solidum possiderent .
- 11 Argumentum ab effectu ad causam for-
 malem quomodo ducatur .
- 12 Everardi locus hac de re imperfectus .
- 13 Cumanì sententia ad excludendum repu-
 gnantia confutatur .
- 14 Soccini pro Cumano defendendo argumen-
 ta diluuntur .
- 15 Vaconii à Vac. de eadem re usurpatio,
 & lapsus notantur .
- 16 Ratio ad textum à Doctoribus communi-
 ter adducta reprobat .
- 17 Civiliter possidens fingitur esse corporaliter
 in re possessa , sed contra n. 27. & 28.
- 18 Ingressus partem fundi quod fingatur totum
 circum ambulasse , contra n. 29.
- 19 Verbum videtur in tex. positum signifi-
 cat veritatem , aliquando tamen improprietate-
 tem , vel fictionem , sed magis ut subjete
 materie deserviat n. 21. 22. 23. & 24.
- 25 L. l. §. de jecisse ff. de vi , & vi arm.
 declaratur contra communem .
- 26 Declaratur Pauli sensus in verbo videat-
 ris in tex. posito , & repetito .
- 27 Jus civile non fingit circa possessio-
 nem .
- 28 L. nihil ff. de capt. & postl. rever.
 declaratur .
- 29 L. ista in principio declaratur .
- 30 Tessauri sententia in decis. 206. num. 10.
 commendatur .
- 32 Judex , cum constat possessorem de presenti
 vi ab adversario possidere , qualiter pronuntia-
 re debeat .
- 33 Sententia Authoris de ead. re .
- 35 Bartoli intellectus ad l. si duo ff. uti
 poss. reprobat .
- 36 Jacobi Cuiacii ad eandem legem expositio
 damnatur .
- 37 Authoris intellectus adducitur .
- 38 Si duo possidere contendunt alter justè ,
 alter injustè , sed ab alio , quam ab
 adversario , quis preferendus .
- 39 Questiones ubi ex rei essentia diffiniri
 nequeunt , inspicimus accidentia .
- 40 Cum duo sint prorsus pares in proba-
 tionibus in interdicto retinendæ , quid ju-
 dex facere debeat , questio celebris late exa-
 minatur .
- 41 Plures ad præcedentis questionis diffini-
 tionem sententia referuntur , & confutan-
 tur .
- 42 Bartoli hac de re sententia expenditur ,
 & quando recipi possit n. 51.
- 43 Jacobi Menochii cautio commendatur .
- 44 Authoris sententia adducitur .
- 45 Possessio acquiritur uno actu .
- 46 Antiquior possessio in dubio præfertur ju-
 niori respectu antiquioris clandestina præsumi-
 tur .
- 47 Antiquior possessio ex die , hora , &
 momento , ut instrumentum diffiniri po-
 test .
- 48 Cogitatio animi quando acquirat posses-
 sionem

- tionem ad initium hujus legis expli-
candum .
- 49 Quando inter duos contendentes locus
sequestro fieri possit .
- 50 Possessio vacua poterit fisco acquiri .
- 54 Usus accipit mensuram à necessitate .
- 55 Quid tamen si fundus duorum usui
non sufficiat ?
- 56 Usufructuarius ; & usuarius ; ut in
fundo concurrant .
- 57 Ugonis ea de re sententia laudatur .
- 59 Plures detinere in solidum possunt , si
diversa sit cujusque detentionis species .
- 60 L. si finita §. si plures ff. de damno
inf. declaratur .

Nunc verò cum verus constet Pauli
sensus , & hujus §. intellectus , reli-
quum est , ut quæ illi adversari videntur ,
removeantur . Igitur plures eandem rem
in solidum possidere non posse sub ea ra-
tione Paulus asseverat , quod contra natu-
ram sit , ut cum ego aliquid teneam , tu
quoque id tenere videaris . Et dicto , &
rationi & consequenter tam primæ , quàm se-
cundæ parti plura objiciuntur .

1 Primum objicitur dicto difficilis tex. in l.
3. n. si duo inf. uti possid. Ulpianus
ibi .

Si duo possideant in solidum , videamus
quid sit dicendum ? quod qualiter proce-
dat tractemus . Si quis proponeret posse-
sionem justam , & injustam , ego possideo ex
juxta causa , tu vi , aut clam . Si a
me possides superior sum interdicto : Si ve-
rò non a me , neuter nostrum vincetur ,
nam & tu possides , & ego .

Secundo objicitur tex. noster in tertia parte
ibi . Sabinus tamen scribit eum qui precario
dederit possidere , & ipsum , & eum
qui precario acceperit . Adjungitur l. &
2 habet §. ult. inf. prec. Ubi Pomponius
ad Sabinum scribens hanc eandem sententiam
confirmat his verbis , eum qui precario
rogaverit , ut sibi possidere liceat , nan-
cisci possessionem non est dubium . An
is quoque possideat , qui rogatus est , dubita-
tum est . Placet autem penes utrumque
esse eum hominem , qui precario datus es-
set , penes eum , qui rogasset , quia pos-
sederat corpore , penes dominum , quia non
dixerat animo a possessione . Et ita con-
vincitur duos in solidum possidere . Paulus
nihilominus sub paulo ante adducta ra-
tione contrarium affirmat , quia contra na-
turam sit , ut cum ego aliquid teneam
tu quoque id tenere videaris . Contra
3 quam objicitur primum , quod tradit Barto-
lus , & Socinus , & Jason , & præ-

ter Castr. cæteri probant plures posse eum-
dem fundum in solidum detinere , nempe
usufructuarium , usuarium , & colonum
arg. l. si ut certo §. si duobus ff. com-
mod. L. ult. inf. uti possid. quo arg.
Bartolus n. 10. concludit duos naturali-
ter possidere eandem rem in solidum
posse , possessione numero , non specie differente .
Quoniam etsi verè non possideant , ut
sæpe dictum est , detinent tamen omnes ,
ut cujusque possessio sit eadem detentionis
species , quamvis numero diversa . Igitur
perperam ratio possessionis a detentione
desumitur , cum colonus eandem rem te-
neat , quam usufructuarius , & usuarius ,
& omnes in solidum . Vel secundum
Jason. dicamus esse usuarios duos , dica-
mus in colono usuario , & usufructuario
esse detentiones etiam specie distinctas .

Objicitur secundo tex. in l. 24. quod servus
4 inf. eod. ibi . Quod servus quidem civiliter
possidere non potest , sed naturaliter tenet ,
dominus creditur possidere .

Aut qui possidet etiam tenet , & duo te-
nent in solidum , aut minime tenet , &
falsa est ratio conclusionis , quæ ab ipsa
tentione deducitur . Sed ibi servus tenet ,
non autem possidet , ergo falsa ratio con-
clusionis . Confirmatur ex l. 49. Posse-
5 sio quoque infr. eodem ibi . Qui in alie-
na potestate sunt , tenere possunt , habere ,
& possidere non possunt . Ergo ab eo ,
qui tenet ad eum , qui possidet , non rectè
educitur argumentum . Quia , qui possidet ,
non semper tenet .

Tertio adduci potest tex. in l. si finita §.
si plures supra de damn. inf. ibi . Si plu-
res sunt , qui postulant , ut caveatur ,
omnes mitti in possessionem solent , & pau-
lo inf. Nam non spectabimus ordinem ,
sed habebunt ambo possessionem . Et quam-
vis hæc propriè possessio non sit , ut hac
l. nostra in §. ult. est tamen detentio ,
&

et si duo in solidum tenere possunt, consequitur, & rationem, & dictum *Pauli* omnino ruere. Sed si ratio consistit, & dictum stare necesse est. Hæc *Pauli* ratio desumitur a causa materiali. Verum ante ejus explanationem nosse oportet, quod tenere, vel detinere dupliciter fieri potest, & corpore, & animo. In hac ratione tenere ad ipsam corporalem detentionem referri debet, ut infra *Paulus* docet, repetita ratione per modum comparationis inquit: *Non enim magis eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedes, tu sedere videaris.*

Respicit enim ad illam nudam corporalem occupationem, quam asininam nostrates nuncupare consueverunt, quia uno corpore locum aliquem implente, simul tempore aliud corpus eundem locum implere est impossibile. Sumitur amphora vino plena, aquam, vel oleum quandiu vinum manet, recipere non potest, quoniam locus, quem vinum tenet, fieri non potest, ut eodem tempore, & actu ab aqua, vel oleo detineatur. Traducitur autem hujusmodi repugnantia, quæ in corporali, actualique detentione manifestissime patet, ad repugnantiam possessionis hunc in modum. Qui corporaliter totam rem tenet, ita complectitur, ut alteri locus detinendi interim fieri nequeat. Simili quippe ratione fit, ut qui animo possideat totam rem, eandem ita animo ipso complectitur, ut alteri eandem complectendi locum minime faciat. Quod ut planius intelligatur, quoniam maximi momenti est, conjungenda est ejusdem dicti ratio altera ab *Ulpiano* in d. l. si ut certo §. si duobus, a causa finali desumpta. Ait enim ex sententia *Celsi*, & ait duorum quidem in solidum dominium, vel possessionem esse non posse. Atqui volens id esse commune dominii, & possessionis, insinuat talem esse in natura repugnantiam, quæ in dominio, & possessione simili ratione resurgat. Neque ex eo, quod possessio facti sit, deducit *Ulpianus* duos in solidum rem eandem possidere non posse, aut rationem, ut *Paulus*, ex corporali detentione sumere tentat, quia idem futurum esset, si possessio esset quid juris, nam in dominio, quod juris esse nemo ambigit idem simul asseverat, & quod

Ulpianus de dominio directo tractat, idem plane in utili probandum est quaecumque illud sit, ne penes duos in solidum esse queat, quia eadem est ratio, ut docet *Iser.* in c. p. §. præterea n. 11. de Capit. *Corrad.* Enunciat *Ulpianus* primum de dominio, postea de possessione, quod eadem sit ratio de fine, & de iis, quæ diriguntur ad illum l. oratio ff. de sponsal. Possessio est propter dominium, & in illud fertur ut in finem, ut c. 1. n. 3. ex *Theophilo* dixi, & opportunius explicabo, merito, quæ repugnantia excludit dominium, ut finem, excludit possessionem, ne penes duos in solidum esse possit. Redeo ad *Paulum*, & ostendo rationem, quam sumit a repugnantibus, ita convenire dominio, sicut possessioni, ut nullum negotium facere valeat, quod ab illa corporali detentione sumatur. Res qualibet potest dici nostra duobus modis, ratione dominii, & ratione possessionis l. 28. si aliquam, inf. cod. ibi §. si sciens meam, utrum quasi proprietatis respectu, an possessionis tantum. Non potest proprietas esse duorum in solidum, non potest etiam possessio. Ratio, quæ tota sumitur a corporalibus ad incorporalia in dominio ita se habet. Similis est domino rem corporaliter detinenti, & ideo quemadmodum ubi *Mevius* sedet, *Titius* sedere nequit, quia in solidum de facto idem locus a duobus occupari non valet, propter facti extrinseci repugnantiam, ita neque eodem jure ad duos in solidum pertinere potest, neque jure dominii, neque possessionis jure. Et quamvis ista intellectualis occupatio de facto, & ad extra locum minime circumspiciat, sive teneat, effectus tamen omnes, quos ad extra prodire necesse est, faciunt, ut ipsa intrinseca dominii, vel possessionis occupatio, quamvis tota sit intellectualis, & solo animo nitatur, secundum progressus ad extra omnimodo judicetur. Hanc occupationem intrinsecam per ejusdem extrinsecos effectus *Ulpianus* in d. §. si 10 duobus nobis exhibuisse videtur ibi:

Nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere. Usus autem balnei quidem, vel porticus uniuscuiusque in solidum esse, neque enim minus me uti, quam alius utitur, verum in vehiculo commodato, vel loco

H h

cæo

cato pro parte quidem effectu non usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam.

Ut autem in vehiculo animi comprehensio determinatur per effectum ad extra, ita plane in ceteris fiat oportet.

Hæc repugnantia, quæ in effectuum productione manifestior est, patet in pluribus.

Primum, quia si duo essent bonæ fidei possessores in solidum, etiam usucapere possent in solidum, ac ita domini efficerentur in solidum, *contra dict. §. qui duobus.*

Secundò, quia ambo in solidum fructus percipere vellent, quod est impossibile. Et hæc duo adnotavit glossa hic, quam alia tamen adducta ratione commendat. *Ant. Gom. in l. Tauri 45. n. 99. vers. secunda ratio.* Cæterum præter *glos. tertio* contradicit, si ambo vellent diversis personis puta *Mevius Paulo, Titius Cajo* in solidum precario concedere, nam & hoc fieri nequit *l. duobus infr. precar.*

Quartò idem futurum est, si uterque diversis locare possessionem constituat juxta *l. si aliquam infr. cod.*

Quintò si alter unum colonum, alter alterum adhibere velit, & alios similes plures effectus colligere facile est, in quibus hæc repugnantia apertissimè patet. Quæ quoniam in iis, quæ producuntur ad extra, clarior est, rectissimè *Paulus* visus est, ex iis, quæ sunt ad extra nobis insinuare, qualis ad intra sit. Sic itaque ab effectu ad suam causam argumentatur, ut cum fieri non possit, ut hæc possessio penes duos in solidum veros, ac proprios consequatur possessionis effectus, fieri etiam minime poterit, ut

formaliter ita se habeat: cum a cessatione priorum effectuum ad causam etiam formalis cessationem valeat argumentum, ut ex *Baldo in sit. supra de ver. divis. n. 32.* ubi docet, quod operatio, id est effectus arguit formam. Ac ita non modo ducitur ab effectu argumentum ad causam efficientem, sed etiam ad causam formalem, quod minus accurate, quam par esset, & locum hunc

Baldi, & argumentum ab effectu *Everardus* in sua Centuria expendens prætermisisse videtur, & tandem quod *Glos.* adversus eos, qui duos civiliter possidere posse contendebant, attulit hic in *versiculo se-*

cundum eos & ad confutandam eorum sententiam *Bartol.* probat n. 5. 6. 7. & 8. *Cast. n. 1. vers. ista opinio*, non tamen generaliter hanc rationem ad universam *Pauli* conclusionem transferunt, ego latius concipiendum, & probandum fore existimo.

Verum *Raph. Cum. n. 8. & Soccinus n. 19.* videntur dubitare vehementer ne hæc absurda sequantur, sed inepta est prima *Cumani* expositio, quod diversis temporibus id, non autem eodem tempore contingat.

Nam ut *Pauli* tractus hic universus est de duobus eandem rem possidere contententibus in solidum; ita eodem tempore de hoc dubitari apud eundem exploratum est, qui videat eodem tempore hanc esse repugnantiam non diverso, & ratio ex statione, & sessione desumpta, tollit hanc temporis distinctionem, Secunda, qua dicit, quod per unius usucapionem evanescet possessio alterius, falsa est; quia usucapio est modus acquirendi domini, non possessionis auferendæ *l. 3. inf. sit. proximo.* Tertia, quod usucapiet uterque, deterior est, quia contra dictam *l. si ut certo §. si duobus.* Quod secundus evellet a primo, præterquam nisi rixas continet, non ne videt, quod si quid, vel modicum aufert, statim efficit, ne ille, quod semper exigimus, in solidum possideat, ne fructus, & cæteros possessionis effectus in solidum consequatur? Eodem argumento plane ruit, quod *Cumani* defendendi gratia *Soccinus* adstruit, nempe in puncto acquisitionis per concursum divisuros; quid hoc plane est, nisi eisdem possidere pro parte, non in solidum? Res ista in conjunctione reali, vel mixta, qua duo ad eandem in solidum vocantur, planior esse videtur, quia concursu ea sola ratione faciunt partes, quod impossibile sit solidum habere utrumque *§. si eadem Inst. de leg. l. coniunctum ff. de leg. 3. l. inde Neratius ff. de usus. accresc.* Quod postrema *Soccinus* assert neutrum usucapere posse; quod nulli sit civilis, quæ sita, vacua a civili possessione alterius. Quid planè est nisi, vel neutrum possidere civiliter, vel civilem possessionem non parere usucapionis effectum? His omnibus, & *Vaconio* satisfactum putamus, qui *lib. 2. var. decl. decl. 39. n. 5. & seq.* nullam *Cumani*, & *Soccini* mentionem faciens, re ipsa eorum sententias; & argumenta paucis, iisque levibus additis, vel mutatis usurpat. Et nescio quidem qua fronte ostendat duos, pluresve civiliter, si non naturaliter in solidum possidere posse. Nam

Nam quod *Paulus* etiam de civili possessione hoc neget, quid clarius afferri potest, quam quod a naturali detentione rationem ducat, idemque de justa, & injusta possessione pronunciet? Sed de hoc plenius infra.

16. Costans ergo est ratio prædicta, & ad civilem, & naturalem possessionem sufficiens, & ad *Pauli*, & *Ulpiani* sensum quacumque alia accomodatior. Non me latet aliam rationem Doctores communiter excogitasse, quod fictio non possit habere locum super, eo, quod in genere suo naturaliter est impossibile *l. adoptio ff. de adoptionibus §. minorem Inst. cod. l. lex Cornelia ff. de vulg. & pupill. & notat Bartolus in l. si is qui pro emptore n. 21. infra de usucap.* Sed qui civiliter possidet, per fictionem censetur esse corporaliter in re possessa, cum ibi corpus esse fingatur, ubi animus fertur *l. nihil ff. de capt. & post. rev.* Idemque accidit in naturali fundi possessione, quia necesse non est omnes fundi glebas attingere, seu circum ambulare.

17. quod fingatur auxilio juris civilis omnes attingisse, sic fane in *l. 3. Soccinus n. 20. in 4. not.* declarat, quod apprehensio partis vera, est ficta apprehensio totius, quod plurimum commendat *Ant. Gom. in d. 45. n. 99.* & hanc rationem sentit *Bartolus n. 7. ver. ad rationem Castr. in prin. Rom. n. 4. Arret. n. 28. Alex. n. 4. Soccinus n. 2.* & alii quos seriatim recenset *Ant. Gom. ubi sup.* & ex verbo *videaris*, quo *Paulus* utitur, insinuare conatur, quod post *Jac. de Are. Bartolus in princ. & Angelo* excepto, omnes relati fictionem, non veritatem significare credentes, rationem, & si intellectum textus notabiliorem hac interpretatione se adduxisse existimant; Sed utrumque damnare necesse est. Primum ut fundamento careant, velint, nolint convincere facile est cum ipso *Angelo*,

20. quod hic verbum *videaris* in hac secunda, & ultima parte positum, est veritatis expressivum. Et licet frequentius fictionem secundum eos exprimere consueverit, quod *argumen. l. 1. §. de jecisse infra de vi, & vi arm.* communiter circumferri solet, & male, quia ibi ponitur causativè, sic multis in locis non fictionem, sed improprietatem significat, quæ a fictione plurimum distat. Uno loco fictionem exprimit in *l. in omnibus ff. de capt. & post. l. rev.* ibi: *in omnibus partibus juris is, qui reversus non est ad bestibus, quasi tunc decessisse videtur,*

23. cum captus est. Sed veritatem etiam exprimere solet, maxime in iis quæ juris sunt *l. pater l. quod si filius ff. de capt. & post. rev. & Soccinus hic n. 2. adducit text. cum glos. in l. servum filii §. 1. in verb. adisa ff. de l. 1.* At mihi videtur ex re subjecta petendum, quid significet. Et ideo expendens textum nostrum video communem intellectum esse apertissimè falsum. Primum, quia *Paulus* loquitur de naturali repugnantia secundum veritatem, non secundum fictionem, quod patet non modo ibi, *contra naturam quippe est*, sed & ibi, *non magis eadem possessio apud duos esse potest*, & ita quaestio est an duo possideant in solidum verè, non autem fictè, ut verbum esse probat evidenter, consentit *Ulpianus in d. l. si ut certo §. si duobus*, ibi: *duorum quidem in solidum dominium, vel possessionem esse non posse*, & ita pronunciatum ad utrumque refertur secundum veritatem. Et ut supra docui ratio hæc ab asinina detentione desumitur, circa quam nulla potuit esse fingendi utilitas; detentio, statio, & sessio, ex quibus comparatio desumitur, sumuntur, ut diversæ a possessione ut merum factum, & nudum ab omni juris effectum nobis exhibeant. Sed rema ponamus ante oculos, 26. *Pauli* sensu clarius explicato. *Plures* ait ille eandem rem in solidum possidere non possunt. Hæc verba nullam fictionem continent, sed continent id vere fieri non posse. Ratio erit secundum eos, verbum *videaris* ad fictionem referendo, quia contra naturam est, ut cum ego aliquid teneam, tu quoque illud tenere fingaris. Quis non videt rationem minime cum dicto convenire? Experiamur inferius ibi, *non magis enim eadem possessio apud duos esse potest.* Dictum hoc de vera possessione dumtaxat accipi debet. Subjiciamus rationem pro eorum arbitrio, quia nec fingi potest, te stare in loco, in quo ego sto, vel te fictè sedere in loco, in quo ego sedeo. Quis ille est, cujus aures, non modo mens non offendantur, si sentiat rationem, quæ ad extranea divertit, & minime cum dicto coheret? Quid verò planius, quàm ab hac importuna fictione abstinere, & verbum *videaris* ad corpoream oculorum visionem simpliciter referre hoc modo. Contra naturam quippe est, ut cum ego aliquid teneam, alius te idem tenentem videat, vel in loco, in quo ego sto, alius te stantem videat, vel in quo ego sedeo, aliquis te seden-

dentem videat, quod elegantius dicitur sedere videaris. Quia si naturaliter, & vere id contingere posset, qui nec tenentem, stantem, & sedentem videret, alium similiter tenentem, stantem, & sedentem videre posse. Si fieri posset, fas esset factum videre, & ideo videri nequit, quia fieri non potest. Sensus ergo simplicissimus est, atque verissimus, quod ego possideo, tu simul in solidum possidere non potes, non aliter, ac tenere, quod ego teneo, vel stare, aut sedere in eo ipso loco, in quo ego sto, aut sedeo. Sic nostri saepe a veritate recedunt, quae simplex, & aperta est, dum singularia, & notabilia quaerunt, & cum Paulum ex Paulo declarare tutissimum sit, & textum quemlibet ex eodem textu, si diligenter expendatur, ad remotiora declinant, non modo extranea, & Tyronebus, pro quibus maxime hunc laborem suscepi, caligines, ac tenebras effundunt. Quid insolentius afferri potest, quam fictiones, quas tam sobrie, & necessitate coacti Legumlatores admiserunt, sine ulla causa proponere, & possessionem,

27. in qua secundum jus civile fingere fas non est *l. denique ff. ex quibus causis major. ab eodem jure civili sapissime fictam praedicare?* Quare, si nullam hanc fictionem legimus, nec decidendi rationem ex fictione petere possumus. Neque verum est, ut ibi fingatur corpus adeste, ubi animus fertur; quia quod est unum, simul tempore duobus in locis, esse nequit, & velut impossibile notatur in *l. optimam. C. de contr. stip. esset autem corpus uno in loco verè in altero fictè, quod quia repugnat, in genere suo, fingi non potest.*

28. *test, & l. nihil de capt. & postil. rev. haud quidquam tale probat, sed asserit satis non esse domum corpore quem rediisse, si mente alienus est. Neque ratio est, quia fingatur corpore non rediisse, & adhuc ibi manere, quo animus fertur, sed quia reditus ex animi destinatione, non corporis adventu aestimatur. Et quod Soccinus notat in d. l. 3. veram partis apprehensionem esse fictam apprehensionem totius, non laude, sed vituperatione dignum existimari debuit. Nam ille qui partem ingreditur fundi alicujus, ita totius possessionem consequitur,*

29. *si ea cogitatione sit, ait ibi Paulus, ut totum fundum usque ad terminum possidere velit. Est ergo intellectualis animi occupatio, quae vera est, ut vera, non ficta desideratur animi cogitatio, quae praecedente corporis*

ingressu veram, non fictam possessionem acquirit vera animi apprehensione, non ficta quaesita. Concludo igitur, & Pauli conclusionem, & conclusionis rationem nihil fictionem attingere, sed rationem ex notioribus desumptam insinuare nobis eandem esse repugnantiam in intellectuali rerum occupatione, quae sit in illa corporali, & ut ajunt asinina. Quod quia non ita facile animo intelligimus, in ipsa effectuum productione manifestè dignoscitur. Ex hac ipsa ratione utiliter inferitur rectè *Tessaurum decis. 30. 206. n. 10. eorum damnasse sententiam, qui data paritate probationum in interdicto, uti possidetis, dicunt judicem utrumque manutenere debere, pronunciando uti possidetis, ita possideatis, qui nituntur ex dicta l. si duo inf. uti poss. Quia & sententia est obscura contra §. curare Inst. de act. & executio est impossibilis, cum duo in solidum possidere non queant. Et cum semel in Rota Senensi ita pronunciatum fuisset sub autoritate Pet. Ferr. in Prac. Pap. in Form. lib. pro turb. poss. in vers. ad cessand. n. 4. scio duodecim annos jam elapsos esse, & formam executionis continuantibus odiis sub incerto pendere, & ideo hanc sententiam rectè etiam per prius improbaverat Jac. Menoch. retin. poss. rem. 3. quest. 87. n. 740. Sed antiquioribus, videlicet *glos. in l. un. C. uti poss. Salyc. ibidem n. 22. Bartol. in d. l. si duo n. 4. & aliis a Menochio relatis displicuisse constat. Textus autem in l. si duo, ut mox dicturus sum, nihil huic sententiae suffragatur. Constituta igitur Pauli conclusione, & ratione ipsius explicata, objecta tollenda sunt. Non obstat conclusioni tex. in d. l. si duo. Hujus enim**

31. *duo capita sunt, quibus Ulpianus tractat, quomodo duo in solidum possidere possint. Primum est, si ego possideo ex justa causa, tu vi, aut clam a me. Nam si tu clam possides, nec possides quidem l. clam. §. qui ad mundinas inf. eod. ut ex Connano in praecedenti c. n. 19. probatum est, quare vincam in interdicto. Si vi possides a me, ego quidem non possideo §. si quis nunciet infra hac l. sed tamen superior sum interdicto, quia tibi violentam possessionem adversus me nihil proficere palam est l. 1. §. hoc interdicto, infra uti possid. Nam si in interdicto retinendae pro violento possessore*

32. *pronunciandum foret, tenetur iudex eodem contextu in interdicto recuperandae mihi violentum possessorem condemnare Rom. in l. naturaliter §. nihil commune n. 17. & seq. infr. eod. late Jacob. Menoch. retin. poss. re-*

33. *med. 3. n. 792. sed ego ea sententia sum, ne*

ne in interdicto retinendæ, pronuncian-
dum pro eo sit, qui vi possidet a me,
quia formula edicti refragatur, & hoc est ei
non profuisse interdictum *d. l. 1. §. hoc in-*
terdictum, neque tamen ego vincam in in-
terdicto retinendæ, sed recuperandæ *l. si*
quis vi infr. hoc tit. & pro possessore habetur,
qui potest recuperare possessionem, & caput
hoc primum rectè hoc sensu explicant *Con-*
nanus lib. 3. cap. 10. n. 6. Jacobus Cujacius
observ. lib. 9. observ. 32. Quare inspecta
veritate hoc primo capite non proponuntur
duo, qui possideant in solidum. Secundo ca-
34. pite species difficilior se offert, quando
alter, qui possidet vi, aut clam, non ab
adversario, sed ab alio possidet, & ait text.
Neuter nostrum vincetur, nam & tu possides,
35 *& ego.* Bartolus difficultate superatus sine
ullo ingenio ait, duos ibi diverso jure pos-
sidere, alterum ut dominum, alterum ut
usufructuarium; quod in interdicto uti pos-
sidentis tam late pateat possessionis verbum,
ut usufructuario, & usuario reddatur inter-
dictum, tanquam possidentibus, cum verè
non possideant *l. ult. cod. tit.* dum tamen
ab alio, quàm ab adversario possideant *d. l.*
1. §. ult. ubi clare. Quàm Bartolus a vero
declinet, ex duobus constare potest, quam-
vis illius intellectum probent *Imola in cap.*
licet causam n. 13. de probat. & ibidem
Bero n. 59. novissimè Jac. Men. vet. poss. rem.
3. n. 740. Primum quia text. proponit eum,
qui vi, vel clam, non tamen ab adversario
possidet, quod genus possessionis vix est,
ut usufructuario, vel usuario convenire queat.
Qui vi ab alio possidet, ita possidet, ut
is a quo possidet possessionem amittat,
hac l. nostra §. si quis nunciet, & ita, qui
vi alium sua possessione privat, ab eo certe
non vult possidere, ut usufructuarius, vel
usuarius, sed eo jure, quo is possidet. Se-
cundò usufructuarius, & usuarius ita solent
ab alio possidere, ut non vi, aut clam
possideant, sed justam possessionem querunt
ab eo, quem dominum esse putant. At
Ulpianus hic proponit justam possessionem, &
injustam non utrinque justam. Accedit quod
divinationem plane continet ejusmodi intel-
lectus, & verbis de vera possessione prolatis
vim quandam inferre videtur. Doctissimus
Connanus hanc difficultatem prætermisit. At
36 vero *Jacobus Cujacius d. observat 32.* pro-
totius argumenti solutione ait, perpendenda
esse illa verba, *si quis proponeret.* Nam id
totum proponi censet, non quod ita sit sed
ex *Sabini*, & *Trebatii* sententia, quæ ad-

missa non est, & ita vir magis humanarum
literarum, quam civilis disciplinæ peritissi-
mus, speciem illam frustra excitatam esse
concedit. Et quamvis *Trebatii*, & *Sabini*
sententia a *Labone*, & *Paulo* primum, po-
stea a compilatoribus rejecta sit, quod ibi
Ulpiano authore relatum est, non uti quid
rejectum, sed uti admissum, conscriptum
fuisse pro comperto habendum est. Quod vel
ex eo constat, quod nulla ibi, aut *Tre-*
batii, aut *Sabini* mentio facta sit.
37 Ego igitur sedulo ad *Ulpiani* verba re-
spiciendum arbitror; quærit enim is respectu
soli interdicti, & quantum in interdi-
cto est, non quantum in probatione inter-
duos in solidum possidere contendentes, quis
superior sit. Et cum proponat possessionem
justam, & injustam, quamvis in interdicto
ea verba legantur. *Nec vi, nec precario*
alter ab altero possidetis l. penul. eo tit. quia
tamen justa est precarii possessio, in hac
Ulpiani specie prætermittitur, in qua de
injusta tractatur, & proponitur de possessio-
ne vi, aut clam. Et in prima quidem spe-
cie, ut dictum est, qui vi ab adversario pos-
sidet, quamvis si probationes inspiciamus,
dejectus tempore litis contestatæ non possi-
deat, sed dejiciens; vincit dejectus, ne-
que vincit ex possessione, quam de præsentia
habeat, sed vincit interdicto, quatenus ea
cavetur adversario suam possessionem non pro-
ficere, & quatenus alio interdicto pro pos-
sessore habetur, qui suam potest recuperare
possessionem, *l. si quis vi infr. hoc tit.* &
quantum ad substantiam possessionis non vin-
cit is, qui verè possidet, sed ex interdicto
ille vincit, qui licet non possideat, pro pos-
sessore habetur, & ita vincit interdicto,
non possessione, quod si verè cum adversa-
rio possideret in solidum, quod tamen est
impossibile, vinceret etiam possessione. Er-
go quamvis queratur de duobus possidentibus,
non tamen queritur, ut questio ex pos-
sessione, sed ex interdicto diffiniatur, quod
cum verissimum sit, non aliud est. *Ulpiani*
sensus, quàm quod si duo se in solidum
possidere contendant, alter quidem justè,
alter vi, sed ab alio, quia injusta possessio,
quæ non est ab adversario, pertinet ad inter-
dictum *l. ult. infr. hoc tit.* neuter vincit,
neuter vincitur interdicto: quia uterque de-
ducit possessionem, cui favet interdictum.
At si nemo vincat interdicto, ex clausula il-
la, *nec vi, nec clam,* vincere tamen probatione
poterit, quod omittit *Ulpianus*, quia non de
hoc, sed de altero vincendi genere tractat,
itaque

Itaque si alter magis de possessione probaverit, puta, quia probet se possedisse litis contestate tempore, alius non ita, ille vincet §. *quorum Inst. de interd.*, & hic vincitur non interdicto, quoniam nullius possessionem excludit, sed firmiter possessionis interdicto admissa probatione superatur quare, quod ait *Ulpianus in d. l. si duo possideant in solidum*, nihil aliud præstat, nisi sensum hunc, possideant, id est possidere contendant. Patet, quia primo illius speciei capite ille vincit, ut ostendi, qui non possidet, ille vincitur, qui vi ab adversario possidet. Quoniam alter ab altero vi possidet, non duo, sed unus vere possidet in solidum. Et ita eo capite verum potius est, utrumque contendere de possessione, quam possidere. Et consequenter primo capiti necessario aptatur ista interpretatio, possideant, id est possidere contendant. Sic, & secundo capiti eadem interpretatio convenit, nam dum uterque possidere contendit, & non ab adversario, pares sunt in interdicto, & ideo neuter in interdicto vincit, nam quoad illud & tu possides, & ego, id est interdictum utrumque juvat, atque comprehendit. At non inferitur re ipsa id est ipso possidendi actu pares esse. Cum *Ulpianus* eatenus questionem proponat, quatenus solo interdicto finitur, de probationis disparitate nihil enunciat. Igitur quoad contentionem in interdicto, non quoad veritatem facti duo in solidum possidere dicuntur, quæ contentio non infrequens esse solet §. *retinenda Inst. de interd.* ibi, & quia longe commodius est, & potius possidere, quam petere, ideo plerumque, & ferè semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Huc pertinet, quod ait *Ulpianus in d. l. penult. §. hoc interdictum vers. sed si. Sed si ait ille, inter ipsos contendatur, uter possideat, quia alteruter magis se possidere affirmat, tunc si res soli sit, de cujus possessione contenditur, ad hoc interdictum mittentur*. Remittuntur ad hoc, quia contendunt de rebus soli, nam contententes de mobilibus ad interdictum *utrobi* remittuntur. Et remittuntur, quia cum se magis possidere contendunt, jam utriusque possessio continetur interdicto, nec tamen eo vincunt, sed quo magis alter eorum se possidere probat; & ita non uterque possidet, aut vincit, sed qui se magis possidere probat. Ac ita videtur mihi *Ulpianus ex Ulpiano* declarandus.

Ex iis dubitari potest num data paritate probationum, hic, qui ab alio injustè possidet, succumbere debeat in dubiis, quod eo loci

affirmat *Bartolus num. 4* & post *Baldus Joannem Fabr.*, & *Ruin.* ab eo relatos porbare videtur *Jacobus Menochius retin. poss. veno 3. q. 86. n. 717*. Nam contra sentit *Berous conf. 47. n. 4. lib. 3.* ibi relatus, cui accedit *Aquilinus in l. naturaliter §. nihil commune par. 1. n. 10. inf. eod.* & ex *l. ult. inf. hoc tit.* constat adversus extraneos vitiosam possessionem prodesse solere, & in eo interdicto cum quis non ab adversario possidet, nihil refert possessio justa, vel injusta sit *l. 2. inf. uti possid.* & *Ulpianus* in hac re videtur manifestissimus, inquiens: *Si vero non a me, neuter nostrum vincetur, nam & tu possides, & ego*; ostendit enim controversiam omnem in eo positam esse, ut nihil conferat justitia unius, vel injustitia alterius noceat. Verum ratio naturalis suadet, eum, qui justè possidet, vincere debere non interdicto quidem, nam eo neuter vincit, aut vincitur, sed quia possessio ordinatur suapte natura ad acquisitionem domini, & justè possidens magis possidet ad finem, non in eo, quod possessionis est vincet, quod solum considerat interdictum *d. l. 2.* sed in eo, quod est possessionis ad suum finem rectius ordinatæ. Et quamvis ratio hæc ex petitorio sumatur, quoniam est ratio domini querendi, non autem queriti, rectè desumitur.

39 Sumitur ex accidenti quidem, sed persèpe necessarium id est in jurè nostro. Sic in fide testibus adhibenda, ubi dictorum rationes, & verisimilia, quæ ex re ipsa desumuntur, plene considerantes adhuc dubitamus, etiam illorum dignitatem, & paupertatem, & alia hujus generis accidentia perpendimus *l. 3. §. 1. de testibus*. Non multum interest quoad summam possessionis justè quis, an injustè possideat, sed quaecumque istud sit, cum cætera paria sunt, disparitatem constituit omnimodo, non interdicto comprehensam, quoniam solam possessionem considerat, sed ex causa possessionis extrinseca, nempe finali desumpta, qua dicimus illum firmiter in re dubia possidere, qui rectius ad finem possessionis possidere dignoscitur. Quare cavendum est ab *Aquilino in l. naturaliter §. nihil commune p. p. n. 106.*, qui existimavit data paritate probationum nihil titulum suffragari.

Sed cum ad hunc insignem *Ulpiani* locum pervenerimus illustris, ac difficillima illa controversia prætermittenda non est, quid facere 40 Judex debeat, si ut pares in interdicto, ita in probationibus litigantes existant. Proponamus silvæ possessionem iisdem momento, & hora

hora a Titio ex parte Meridiei , a Mævio ex parte Septentrionis apprehensam . Corporis actu tantundem glebæ pressisse , possessionem per prius fuisse vacantem , pares esse tempore , pares facto possidendi , utrumque ea cogitatione fuisse , ut silvam omnem usque ad terminum possidere vellet , nihilo plus juris alterum altero habere , nihilo plus alterum altero aut animo , aut corpore egisse . Testes hanc paritatem confirmare non tollere . An dicemus utrumque silvam illam in solidum possidere ? repugnat hic textus . Vel si se ad iudicium provocaverint , in quo velut mixto constat utrumque reum , & actorem esse *l. actionis verbo inf. de act. & oblig.* Quid pronuntiabit Iudex ? Quæstionem hanc in *d. l. si duo tractat Bartolus n. 4. & 5. Salycetus in l. un. n. 22. cap. uti possid. Imola, & alii in d. cap. licet causam*, latissime , ac etiam doctissime *Jacobus Menochius d. quæst. 86. n. 740.* Et novissime *Tesaurus*

41 *dec. 206. per totam.* Eorum sententiam , qui dicebant pronuntiandum esse , *uti possideatis, ita possideatis* , satis prædicti rejiciunt , & ego supra rejeci , & quamvis neuter interdicto vincatur , an tamen alia sit diffiniendi ratio ab *Ulpiano* prætermisum est . Sic rectè rejicit *Jacobus Menochius* sententiam eorum , qui contra eum , qui prius ad iudicium provocavit pronuntiandum esse putant , ut etiam *Tesaurus n. 12.* Similiter & ea rectissime improbat , quod Iudicis arbitrio relinquendum id sit , & illa similiter , ut forte dirimi debeat . Rejicienda ea etiam est , quæ superlegendum esse suadet , nam scandalis viam parat , & si in eadem dubietate , & paritate perseveretur , quantum in ea est , semper litem indecisam dimittet , quod est absurdum . Sexta de possessione sub sequestro retinenda , quamvis quibuidam casibus necessaria futura sit , non tamen in ea est aliquid , quod difficultatem tollere valeat . Non tamen *Tessauri* argumentum probo , quo damnat hanc sententiam , quia verum dominum , ac justum possessorem jure suo interim privet , quia in jure paria sunt non esse ; vel non apparere , ut notat in *l. quoties ff. qui sat. cog.* cæterum si nemo velit petitorium proponendo partes subire actoris , quis rogo futurus est controversiæ finis ? Vel retinenda semper sub sequestro erit , vel dimittenda . Primum est absurdum . Secundum ad eandem dubitationem iudicem omnino revocat . Septimam opinionem nec libenter audio , quod Princeps adeatur sub dubia facti quæstione , quamvis eam *Menochius*

n. 776. probet , quod quæstiones facti ad Iudicem , non ad Principem pertinere certum sit *l. non statim. ff. ad l. flav. de Plag.* ac rectè eam improbat *Tessaur. n. 14.* Sola

42 superest examinanda *Bartoli* sententia existimantis hos de possessione contententes ad instar conjunctorum , quasi concursu quodam partes habere debere , ac ita Iudicem pronuciare oportere . Nec sententia quam multi probarunt relati a *Jacobo Menochio n. 755.* vix est , ut aliqua valeat ratione defendi , quoniam , vel testes deponunt de possessione in solidum , vel indefinite , vel de possessione partis . Posteriori casu versamur , extra quæstionis terminos , quia locus pro parte tam divisa , quam indivisa possideri potest *l. locus inf. hoc tit.* , & tunc pars possessa ratione possessionis , ut totum quid in solidum ad possidentem pertinet . Si verò testes deponunt hinc inde litigantes possedisse silvam in solidum , aut falsa eorum depositio est , aut falsa hujus §. conclusio . Hæc verissima est , ergo depositio falsa , & falsa quidem omnium testimonium , quatenus falsa collectio resultat omnispartis , quatenus in rei veritate unum non duo possedisse necesse est . Si indefinite deponunt , sermo indefinitus , ut ad totius , vel partis possessionem trahetur , ita vel nos extra quæstionem trahimur , vel in relatam difficultatem incidimus , sed tamen omni conatu tentare licet , an exitum huic

43 controversiæ facere possimus : Laudo primum , quod *Jacob. Menochius* docet , ut bene oculatus , diligens , ac doctus Iudex omne studium adhibeat , peritissimorum consilio utatur , conjecturas omnes expendat ; Nam vix fieri poterit , ut diligenti examine , & inquisitione non assequatur , quisnam ve-

44 rè potior sit . Cæterum præter id , quod hæctenus traditum est , in speciè proposita considerandum esse teor , quod cum Titius ex parte Meridiei , Mævius ex parte Septentrionis ea cogitatione silvam ingressus sit , ut totam possideret , vix fieri potest , ut eodem momento id factum esse proponatur . Ut enim verissimum est

45 unico actu possessionem acquiri *hac l. nostra in prin. ibi . Sed sufficit quamlibet partem ejus fundi introire glos. in l. 3. C. fin. reg. Alexander conf. 74. n. 16. lib. 4. Decius conf. 117. n. 2. Aymon. conf. 124. n. 9.* ita verissimum est in dubiis illum esse præferendum , qui probat

46 de antiquiori possessione cum continuatione usque ad litis contestatæ tempus , quoniam actus adversarii posterior præsumitur clandest.

clandestinus Baldus in l. arboribus §. nam
 et si ff. de usuf. Balb. in rep. l. Celsus ff. de
 usucap. sup. q. 1. Bartoli n. 2. Jacobus Me-
 nochius d. rem. 3. n. 563. & iterum plenissime
 n. 725. Borgn. Cavalc. dec. 45. n. 61. par.
 1. At in dignoscenda antiquiori possessio-
 47 ne, non modo annus & mensis, sed
 dies, hora, & momentum prioritatem in
 possidendo discernunt, atque constituunt, ut
 in prioritatem instrumentorum accidere palam
 est glos. in l. si fundus §. si duo ff. de pign.
 glos. in l. si ex duobus §. ult. ff. de solus.
 Baldus in l. Imperator in p. lect. n. 4. ff. de
 stat. hom. Peregrinus de jur. fisci lib. 6. sit. 6. n.
 35. Quare testes circa temporis qualitatem
 diligenter legendi sunt & invicem com-
 parandi, & si oportuerit Judicis officio
 iterum diligentius interrogandi, cum nun-
 quam illi ad veritatem perquirendam via
 praecludatur. Et casus iste ad favorem anti-
 quioris possessionis unanimes omnium consensu
 diffinitur, ut per Jacobum Menochium d. n.
 725. Sed ego arbitror fieri jure posse,
 ut pares omnino tempore sint. Attamen
 concedo, & in proposita specie pares esse,
 quia fortè de hora, vel momento testes
 minime recordentur, adhuc dico consideran-
 dum esse neutrum illorum in hac paritate
 silvam in solidum possidere, sed tantum
 eam partem, quam introivit, & actu
 corporis occupavit. Tunc enim cogitatio
 48 animi, parte corporaliter occupata, acqui-
 rit possessionem totius, quando ipsi co-
 gitationi nullum obijcitur impedimentum,
 puta, quia tota possessio vacua sit, vel
 a possessore totius ex quavis causa libe-
 re tradatur juxta §. interdum Inst. de rer.
 divis. & ita procedit hujus legis ini-
 tium si attentè consideretur, ac ita de-
 bet intelligi, quod scribit Parisius conf.
 107. n. 13. lib. 1. quod post Egidium
 decis. 104. Berous q. 47. n. 8. obser-
 vasse videtur Barzi dec. 47. n. 22. Cæ-
 terum si Titius hinc, Mævius illinc in-
 gredientes cogitet quisque eorum integram
 silvam possidere, alter alteri impedimen-
 to est, ne sola animi cogitatione in-
 tellectualem illam apprehensionem cum ef-
 fectu sub autoritate Juris adimplere valeat,
 quia duo civiliter in solidum rem eandem
 possiderent contra Labconis, & Pauli sen-
 tentiam. Igitur Judicis erunt partes eousque
 Titium ex parte Meridiei, Mævium ex parte
 Septentrionis in possessione conservare quousque
 non animi cogitatione, sed per actus
 facti extrinsecos in possidendo processisse

probatur. Nam verum est utrumque pos-
 sedisse partem silvæ separatam, non
 ipsam silvam in solidum, qua vero parte
 quisque contendit se civiliter possidere,
 49 neutrum possidere verius est, eamque par-
 tem sub sequestro retinendam juxta sen-
 tentiam Jacobi Butrig. quam probat Igneus
 in l. 1. §. si cum omnes n. 35. ff. ad
 Syllan. & Jacobus Menochius retulit n.
 742. Cessare etiam videntur hoc in casu
 rationes superius contra eam adductæ.
 Nam etsi ignoretur, quis possideat, quis ve-
 ro minime, quis actoris, quis rei par-
 tes subire debeat, quod absurdum censet
 Zuccar. in l. ult. n. 134. C. de edict. Divi
 Adriani toll. hic tamen non est effectus
 sententiæ, sed defectus juris utriusque litigan-
 tis, quod nemo se possidere probavit.
 Quod addit Jacobus Menochius n. 741.
 cervicosis scandalum hanc sententiam allaturam
 esse, neque verosimile est. Quo enim cer-
 vicem attollere potest is, quem comper-
 tum est nullo modo possidere? Quis au-
 tem futurus sit controversiæ finis, si ne-
 mo petitorium proponat, quod ego exci-
 tabam, negotium facere non potest. Quia
 aliud est sub sequestro rem retinere, quam
 duo possident, sed dubitatur uter magis
 de possessione probet, quia jam constat
 rem esse possessam, & necessario jus unius
 in suspensio manet: aliud est vacuum
 possessionem, ne armis litigatores rem in-
 vadant, sub sequestro retinere eo nomine,
 quod interim a nullo possideri palam sit,
 50 quia poterit quandoque in fiscum deferri,
 si nemo ad eam rem se jus habere
 demonstrat. Nulli enim facit Judex inju-
 riam, si id agit in re a nullo possessa.
 Poterunt tamen vel iidem litigatores, vel
 tertius jura eorum intra legitima tempora
 proponere. At si testes dicant rem in solidum
 fuisse possessam, dico per textum nostrum
 id impossibile fuisse eodem tempore. Qua-
 re Judex interrogabit testes, ut descendant
 ad specificationem actuum, & eos circum-
 scribant cum circumstantia loci, & tem-
 poris, quia est impossibile duos possidere
 eundem locum in solidum pacificè, & sine
 aliqua turbatione; Et ideo semper con-
 tinget actus extrinsecos in hac, vel illa
 parte, non in tota re factos esse. Et
 eousque unum, vel alterum possidere diffi-
 niet, quousque corpore possedit nulla cogi-
 tationis habita ratione. Quod si controver-
 sia sit de possessione fundi Corneliani, al-
 ter probet incidisse nemora, alter coluisse
 agrum,

- agrum, ille in nemoribus, hic in agro, in reliquo neuter in possessione conservandus est, si non probetur unius possessio antiquior altera, & eo tempore quæsitæ, quo ex legis nostræ initio sola cogitatione partem ingressus, totius fundi possessionem acquirere potuerit. Hæc mihi occurrunt, quæ faciliorem controversiæ diffinitionem exhibere videantur, quæ in foro facilem usum in quæstione difficillima possint obtinere, saniori tamen iudicio examinanda dimitto.
- 51 Quod si ea sit perplexitas, quæ cujusque possessionem in solidum per actus extrinsecos concludat, id verò accedit fere ad impossibile, vel quavis ratione ab hac sententia recedere compelleretur Iudex, dicam hac spe destitutus solam mihi Bartoli sententiam placere, quæ præter eum videtur probari ex *tex. in l. si finita §. si ante versic. cum autem sup. de damno infect.* ibi: *Cum igitur plures mittuntur equaliter, omnes quasi in totum missi concursu partis habebunt.* Sed exigo concursum facti, non animi in universa re, ne contingat uni adjudicari partem, quam forte nullo modo possedit. Ergo Bartoli sententia tutè recipi poterit, cum nullum aliud rei diffiniendæ suppeditatur argumentum, sed ante, quod dixi, tentare necesse est. Verum ex utili circuitu redeo ad textum. Non obstat argumentum ex Sabini sententia sumptum, quod confirmari videtur ex *d. l. & habet §. inf. precar.* Nam longe facilior solutio est, quia qui precario possidet, corpore, non animo possidet, quoad id, quod est possessionis: potest quid animo detinere, possidere non ita, se ipsum ibi Pomponius explicat: *penes eum qui rogasset, quia possederat corpore.* At corpore possidere nihil magis est, quàm detinere, quia non tenet animo dominandi, & ideo similis est usufructuario, qui nec vere possidet *l. acquiritur §. ult. sup. tit. proximo*, scripsi supra *cap. 1. n. 3.* qui tamen plus possessionis habet, quam qui precario rogat, cum pro libito concedentis amoveri possit *l. 1. precar.* & pro argumenti dissolutione id satis est, reliqua, quæ pertinent ad tertiz partis hujus §. intellectum, ex qua desumitur argumentum, sequenti capite explicabuntur. Nunc argumentis contra Pauli rationem adductis satisfaciendum est.
- Ad primum de duobus usufruariis in solidum eadem re utentibus juxta *l. si ut certo §. si duobus Commod.* ex eodem textu solutio patet, quia utuntur quidem in solidum, non tamen in solidum tenent. Ait Ulpianus ibi:
- 53 *Usum autem Balnei quidem, vel porticus, vel campi uniuscujusque in solidum esse, nequo enim minus me uti, quàm alius utetur.* Duo enim possunt concordare in utendo temporibus alternis, vel res cujus est usus potest eos simul tempore admittere, ut quisque reportet, quod sibi sat est ad usum quotidianum. Et neuter rem in solidum tenet, sed ex se usum sibi necessarium in solidum percipit, & jus ipsum utendi sibi competens, ita in solidum teneat, ut alterius utendi non imminuat, qui, & ipse in solidum utatur. Nam
- 54 usus accipit mensuram ex necessitate utentis, non ex fundi latitudine. Sic vero ab usufructu a Justiniano distinguitur *Inst. de usu, & habet in principio.* *Minus autem juris est in usu, quàm in usufructu; nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quàm ut oberibus, pomis, floribus, scæno, stramentis, & lignis ad quotidianum usum utatur, in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, esset impedimento.* Ut autem usufructuarius domino, ita alteri usufructuario impedimentum afferre non debet, & neuter totum fundum tenet, sed uterque pro suæ necessitatis mensura. Ac ita falsum est, quod Bartolus n. 10. & Jason, & Socinus post alios admittunt, scribit hoc casu usufructuarios duos in solidum possidere rem ipsam. At quid si
- 55 fundus duorum usui non sufficiat, puta quia scænum, stramenta, vel ligna unius dumtaxat necessitati satisfaciat? Secundum est, quod in usu potest esse minus necessitate, quia potest res unius usui etiam non sufficere, sed ultra necessitatem esse non solet, hoc itaque casu dividunt res, non usum, quia usus rei divise penes unumquemque usufructuarium indivisus in solidum remanebit. Sed quomodo inter usufructuarium, & usufructuarium respectu detentionis res se habeat explicatu difficilius est, concurrere posse patet ex *l. ult. infra uti pos.* ibi: *Proinde, si alter usum, alter sibi fructum suetur, & iis interdictum erit dandum.* Verum enim verò neuter in solidum tenet;
- 56 Nam usufructuarius ex detentione in solidum tantum subducit, quantum usufructuario concedendum est. Usuarius verò ita utitur, ne usufructuario sit impedimento. Sic ergo de totius fundi detentione subducitur ex jure unius, quod alteri debetur, est autem pars, quæ subducitur intellectualis, & indivisa, quæ usufructuario competit pro mensura

fura necessitatis, ita ut rem fructuarius nullo modo teneat in solidum, sed ad eam concurrat pro parte indivisa, id quod perbelle *Accursius ex sententia Ugonis in* 57 *d. l. ult. in vers. & is* explicavit his verbis: *Quia uterque habet naturalem possessionem, tam usufructuarius, quam fructuarius, sed non in solidum, sed pro parte indivisa, & sic decernet iudex in sententia.* Video rem pro *Tyronum* captu difficilem, sed tamen in foro, ut in gymnasiis admittendam. Quare nusquam duo tenent in solidum. Secundi objecti solutio clarior est.

58 Illud sumitur ex *l. quod servus & ex l. possessio quoque inf. cod.* Verum est enim possessionem detentionem esse, quia illius est species, ut ex definitione constabit, & ob id unumquemque, qui possidet etiam detinere. Et servo tenente, dominum possidere, ac tenere, & consequenter duos in solidum tenere. Sed ratio *Pauli* ex hoc minime infirmatur, nam loquitur de illa corporali detentione, quam asininam dicunt, ut ex fine hujus §. comprobavi. At in relata specie, alter corpore, alter animo tenet. Corpus corpori impedimento esse potest, at corporalis detentio servi, non magis excludit domini detentionem, quam fera fundum circumambulans, quæ & ipsa corporaliter insistens detinere videtur. Ratio obvia est, quia corporis detentio ab animi detentione specie distinguitur, ac propterea etiam nu-

59 mero. Ac ideo nihil prohibet secundum diversas species detentionum duos, aut plures in solidum detinere *l. certè §. nam & fructuarius inf. prec. ibi: nam & fructuarius, & colonus, & inquilinus sunt in pradio, & tamen non possident, & si proponamus aliquo tempore omnes abesse a*

fundo omnes animo detinere dicendum est, & in solidum. Quoniam hæ detentiones velut specie distinctæ in iis, quæ sunt ad extra nullam repugnantiam faciunt, tamquam in fines diversos ac distinctos singulæ dirigantur, & ideo rectissime *Paulus* rationem attulit ex repugnantibus ad extra, ut ad intelligendam repugnantiam, quæ lateret intrinsecus, nos a notioribus, ad minus nota descendentes recta methodo perduceret. Sunt autem in proprietario, usufructuario, & colono animi affectus, & intra, & extra distincti, finemque diversum quærent. Ac possessio in dominium velut finem suum semper dirigitur. Quod si darentur species possessionis diversæ, finesque diversi, concederet *Paulus* plures similiter in solidum possidere etiam posse.

Ad tertium argumentum sumptum ex *l. si finita §. si plures sup. de damn. inf.* solutio colligitur ex *§. si ante vers. cum autem ex eadem l. ibi dicitur:*

Cum autem plures mittuntur in possessionem, aequaliter mittuntur, non pro rata damni, quod unumquemque contigerit, & merito; Nam & cum unus mittitur in possessionem, non proportionem damni mittitur, sed in totum. Cum igitur plures mittuntur, æqualiter omnes, quasi in totum missi concursu partes habebunt. Non est ergo effectus missionis, ut in solidum detineant, sed ut per partes indivisas, quales habent, qui ad eandem rem conjunctim vocantur juxta *l. conjunctim ff. de l. 3. cum similibus.* Sit ergo firma conclusio duos eandem rem in solidum possidere non posse, eaque recta ratione munita, quia contra naturam sit, ut tu tenere videaris, quod ego teneam.

Tum tertia, tum sequentes hujus §. partes declarantur, & contrariorum solutione confirmantur.

Cap. III.

1 *Sabini sententia in tex. posita expenditur.*

2 *Precarii natura diligenter explicatur.*

3 *L. Pomponius, §. si is qui inf. cod.*

expenditur, & Bartoli intellectus rejicitur, n. 7.

4 *Dubitatio proponitur ad precarii cognitionem.*

- 8 Precario rogatus cur egeat accessione rogantis ad perficiendam usucapionem .
- 6 L. Quod meo. §. 1. infra eo. expenditur .
- 8 Animus dominandi ad possessionem se habet sub ratione finis , & sub ratione forma .
- 9 Accessiones temporum in sola equitate consistunt .
- 10 L. qui pignoris inf. eod. expenditur .
- 11 Trebatius in hoc tex. an Paulo vel Sabino consentiat .
- 12 Bartoli error in hac re notatur .
- 13 Auctoris ea de re sententia .
- 14 Relatio ad proxima fieri debet , limitatur tamen , si quod sequatur absurdum sive repugnans .
- 15 Sabinus etiam a Labeone reprehenditur .
- 16 L. duo ff. precarii expenditur , declaratur autem n. 27.
- 17 Ratio Labeonis ad tex. in dubium revocatur .
- 18 L. nemo C. eod. expenditur , & n. 21. declaratur .
- 19 Verba illa , non multum interest , declarantur .
- 20 Substantia illud est proprium , ut sit contrariorum susceptibilis .
- 22 Duo juris civilis pronunciata circa possessionem .
- 23 Possessionem facti esse hoc textu deducitur .
- 24 Ratio deducendi nova , & singularis .
- 25 L. ult. inf. eod. declaratur .
- 26 Prædo in sua possessione conservandus , & quare .
- 28 Verf. non enim magis hujus §. declaratur .
- 29 Statio , sessio , & possessio sunt positiones quedam , & ad aliquid .

1 Sabinus tamen a Paulo dissentiens scribit, eum qui precario dederit, & ipsum possidere, & eum qui precario acceperit. Qua parte, qui precario accipit non possidet eum affectu dominandi, eatenus verum est, eum formaliter non possidere, ac propterea nec duos in solidum possidere, ut c. 2. n. 53. declaravi, & ita Sabinus sententia admissa non est. Verum adversus prædictam declarationem obstare videntur quædam, quæ nos ad precarii exactam cognitionem fructuose perducere possunt, si rectè explicentur. Primum observandum est precarium ita posse constitui, ut possessio a concedente, in rogantem transferri videatur, adeo ut ad perficiendam usucapionem rogatus minime possideat, neque utatur accessione rogantis, nisi rupto precario l. Pomponius §. si qui inf. hoc tit. Verba Jureconsulti sunt: si is, qui precario concessit, accessione uti velit ex persona ejus, cui concessit, an possit, quaeritur? Ego puto eum, qui precario concessit, quandiu manet precarium accessione uti non posse. Si tamen acceperit possessionem rupto precario, dicendum est accedere possessionem ejus temporis, quo precario possidebatur. Si rogatus transfert possessionem, ita ut ex propria persona usucapere non queat, falso dictum videtur, eum, qui accepit, non possidere. Tum verò potest quispiam ita rogare, ut liceat sibi in fundo morari l. cæse §. is qui ff. precario, ibi: is

qui precario rogavit, ut in fundo moretur, non possidet, sed possessio apud eum, qui concessit remanet. Ergo si rogat de possessione, possessionem verè conlequitur, & ita, non qui dat, sed qui rogat, vere possidet, quo tam Sabinus sententiam, quam nostram oppugnat, ac ita illum §. Bartolus intelligit, ut actum ibi sit de utraque possessione transferenda, & utramque esse translata. Et si dixerò eum, qui dat, animo a possessione non discedere d. l. & habet

4 §. 1. quomodo fit, ut usucapere non possit, nisi rupto precario, accessione rogantis utatur? Et tamen possessio solo animo retenta ad usucapionem prodest, quia cum debitor creditori possessionem tradit, possidet tamen ad perficiendam usucapionem l. qui pignoris inf. eod. Cur ergo obest precarii rogatio? Et quomodo possidet is, qui rogat, si affectum dominandi non habet, quem ex Theophila requirimus in §. item placet Inst.

5 per quas personas nob. acq. Scire oportet cum quis de possessione rogat, fieri quidem posse, ut is, qui rogatur, non corpore tantum, sed animo desinat possidere, & ideo sine rogantis accessione usucapere non potest, secus futurum est, si animo a possessione non recedat d. l. & habet §. 1. sed quomodo in rogante transfert, si is, qui animo dominandi careat possessionem formalem acquirere non valet? vel qua ratione ejus accessio rogato quandoque proderit, si vere, & formaliter non possidet?

I i 2

Respon-

Respondet, nec si quis formaliter de possessione roget, aliud consequitur, quam ut corpore possideat, *d. l. & habet §. 1.* & rogatus definit animo possidere, quia ita constituit transferendo, non quia in eum transferat, sed quia transferre cogitat *argum. text.*

6 *in l. quod meo, §. 1. infra eod.* ubi tradens furioso, quem sane mentis existimabat, amittit possessionem, licet furioso non quærat. Fieri igitur potest, ut concedens omnem amittat, rogans non omnem acquirat; quoniam ut ibi furor, ita hic natura precarii huic acquisitioni resistit, quoniam precario rogans ex precarii natura numquam possideat animo dominandi, quod pro forma possessionis exigitur. Quare Bartoli

7 intellectum ad *d. §. si is qui* nulla ratione probandum cenfeo, sed si rogatus animum dominandi retinet, quoniam pacto possessionem omnem dimittit, si ejus forma ex eo

8 solo constare videtur? Animus dominandi se habet ad possessionem sub ratione formæ, & etiam sub ratione finis. Dimittitur eo casu sub ratione formæ, & retinetur sub ratione finis. Difficilis est explicatio, sed animi operationes solo intellectu distinguuntur. Prodest accessio rupto precario, non tamen ea, uti concessum est, quasi rogantis propria, & vera possessio fuerit, qualis ad ufucapionem exigitur *l. sine possessione inf. eod.* Sed quia

9 accessiones in sola æquitate consistunt, non in subtilitate juris civilis *l. de accessione inf. de divers. & tempor. præscript.* Cum verò admittitur precaria possessio, quamvis non profit roganti, ut jure accessionis profit concedenti ad ufucapiendum, æquitas in eo veritatur, quia cum genus liberalitatis sit præcarium *l. 1. ff. precar. l. interdictum eo tit.* si aliter diceremus, liberalitas concedenti noxia foret, & homines ab officio hujus noximenti ratione revocarentur, nam quod roganti minime prodesset, id concedenti noceret, quod æquitas non patitur. At cur precarii rogatio impedit ufucapionem, non autem a debitore facta creditori possessionis

10 pignoris nomine traditio? *l. qui pignoris inf.* Qui præcario concedit, sponte a se possessionem abdicat quancumque voluerit recuperaturus. Qui pignus creditori tradit, primum tradit, ut sibi credatur, nec si velit pignus liberare, semper paratam pecuniam habet. Igitur hoc casu constitutum est, ut tempora continuentur, & interim debitor ad ufucapionem possideat. Nam & creditori interest debitorem effici dominum, ut in actione hypothecaria, non modo in Salviano in-

terdicto possit obtinere. At præcarium concedenti, quia semper revocare potest, & potuit non concedere, quia nemo cogitur ad liberalitatem exercendam, jus concedentis nullatenus fuit conservare necessarium. Hac Sabini relata Paulus Trebatii sententiam subiicit in quarta hujus §. parte, in qua

11 illud primum quæritur, an Trebatius his verbis: *idem Trebatius probabat, Sabini*, vel

12 Pauli sententiam probet. Bartolus, qui in eo labitur, quod credat Sabini sententiam, Pauli sententiæ minime contradicere, videtur tacite sentire, quod Trebatius Sabino accedat. Sed expresse id affirmat Jacobus Cujac. *observ. lib. 9. observ. 32.* Mihi autem

13 secus videtur, & sensus est, quod Trebatius idem, quod Paulus probabat, cum modificatione tamen, quod duo, alter justè alter injustè possidere possent, non ambo justè, vel injustè: Re ipsa probatur hac in re Trebatii sensus. Quatenus enim vult duos justè possidere non posse, eatenus improbat Sabini sententiam, secundum quam & rogans, & precario concedens duo sunt, qui justè possiderent, si possideret uterque. Justam enim esse precariam possessionem constat *l. duo infra precar.* Ex quo inferitur illa verba ad Pauli, non ad Sabini sententiam esse

14 referenda, & consequenter relationem ad proxima quidem plerumque fieri debere juxta glos. in §. *æque Inst. de action.* sed quandoque ad remota faciendam esse urgente ratione, ne si fiat ad proxima, aliquod consequatur absurdum, aut repugnans. At repugnant hæc dubio procul, negare duos justè possidere non posse, & eum, qui dat, & eum, qui precario rogat, simul in solidum possidere. Itaque Trebatius, qui illud aperte negat, nisi sibi ipsi repugnet, id concedere non potest. Hinc inferitur ex Labeone expresse quidem reprehendi Trebatium, sed

15 multo magis tacite Sabinum quoque fuisse reprehensum. Sed quo appareat justiore fuisse Labeonis reprehensionem, ex quibus moveri Trebatius potuerit, paucis inquiremus. Tria pronunciat. Duos justè possidere non posse, neque duos injustè, utrumque concordat cum Pauli dicto, & ratione, nec aliam hæc duo pronuntiata explicationem desiderant. Tertium est duos, alterum justè alterum injustè eandem rem in solidum possidere posse, & hoc, quod Labeo

16 reprehendit, confirmari potest ex *l. duo inf. precar.* ubi Julianus: *Duo in solidum precario habere non magis possunt, quam duo in solidum vi possidere, aut clam.* Nam neque

que

- neque justè, neque injustè dua possessiones concurrere possunt. Sic sentire videtur aliam justam, aliam injustam posse concurrere ex *reg. l. cum prætor. ff. de indic.* Quidam addunt *tex. in l. si duo inf. uti possid.* sed constat ita intelligi ex *dictis in c. 2. n. 31. & seq.* ut nihil *Trebatio* prodesse valeat, aut *Labeoni* nocere. Similiter ad *text. in l. si finita & si plures supra de dam. inf.* Solutio patet ibidem n. 60. Quare contrariis parum moventibus, obtinuit sententia *Labeonis* contra *Trebatium*, videlicet, nec alterum justè, alterum injustè in solidum possidere posse. Ratio quæ adstruit unam sententiam, & alteram destruit, ea est, quia ut *Labeo* ait: *in summa possessionis non multum interest, justè quis an injustè possideat*, id est non tantum interest, ut duos ejusdem rei possessores possit in solidum admittere.
- 17 An hæc ratio subsistat ex duobus dubitari potest. Primum, quia cum justum, & injustum ita differant inter se, ut non modo diversa sint, sed opponantur ut contraria, videtur multum interesse. Confirmatur ex *l. nemo ambigit C. eod.* ubi possessor injustus, nec possessor dici videtur, ibi: *non posse eum intelligi possessorem*. Tertio is videtur possidere, qui potest ulucapere & *ult. inf. hac ead. l.* ubi missus ex primo decreto custodiam habet, ut missus ex secundo possessionem, quia potest ulucapere. At injustus possessor non ulucapit. *l. 1. & 2. C. de poss. long. temp.* Secundo quia vel si concedamus in summa possessionis non multum interesse, hoc ipsum, quod non est multum, est tamen aliquid, quod quantum sit ignoratum, facit, ne certi simus, an rectè ratio constet ad hujus discriminis mensuram. Sed facile prædictis occurritur; nam non multum differt, quia differentia est in quale, non in quid, & ideo si respicis justitiam, & injustitiam, nihil magis differre potest, quia nihil magis contrarium, si respicis summam possessionis non multum interest, summa verò pro substantia possessionis usurpatur, ut docui *c. 1. n. 23. adducens Rose Romane dec. 1. n. 7. de restit. spol. in Antiquioribus*. Eaque ratione summa possessionis substantiam significat, quia substantia, si accidentia removeantur, summa rei est, videlicet illud, quod in quovis composito potius habetur. At quid hoc est, quod non multum esse *Labeo* ait? Boni homines a malis multum differunt *l. 1. ff. de just. & jur.* Si bonitatem ipsam, vel nequitiam respexerimus, cæterum si substantiam hominis non multum. Explicat id *Arist.* in prædicamentis in ipso prædicamento substantiæ. Proponit ibi substantiam id proprium habere, ut contrariorum sit susceptibilis, ut cum *Titius* è sano æger fit, ex studioso pravus, vel contra. Idem *Titius* est sanus, & æger, studiosus & pravus, & manet substantia eadem. Nam hæc mutatio accidentium, ut philosophorum verbis utamur, alteram reddit substantiam, sed non aliam. Quod substantia alteretur, & nihilominus eadem maneat, efficit, ut *Titius* sanus ab ægroto in eo, quod attingit substantiam *Titii*, non multum differat, quoniam *Titii* sani, & Ægroti substantia eadem maneat. Ita planè accidit in possessione, cum quis bona fide possidens certior fit rem esse alienam, qui justè possidebat, incipit injustè possidere. Aliquid interest in summa possessionis, sed non multum, quoniam dum contraria suscipit, alteratur quidem, verum enim verò eadem possessio manet, quæ dimisit accidens justitiæ & illud injustitiæ suscepit, sed quia semper eadem possessio est, ideo in summa ipsius verum est, non multum interesse. Unum in hac *Labeonis* ratione, adversus communem sententiam necessario diffinitur, possessionem, quamvis ex justa efficiatur injusta, manere specie, & numero unam, quæ differt ex sola susceptione contrariorum, qua differentia accidentalis, non autem substantialis inducitur. Hæc tamen comparatio justæ, & injustæ possessionis fit non respectu duorum, sed unius dumtaxat possessionis, & ab uno possessore per tacitam consequentiam ex sententia *Labeonis* transfertur ad duos. Consequentia talis est, si is, qui justè possidet, mala fide superveniente, incipiat injustè possidere, possessionem non mutat, sed eandem retinet non multum a se ipsa differentem, verum est justus, & injustus rationem in eodem possessore non facere possessionem aliam, sed alteratam, si id in uno eodemque possessore recipitur, ergo respectu ejusdem rei, etiam in pluribus idem admittendum est, ut ex sola justus vel injustus ratione reddatur alterata, non alia. Ergo penes plures in solidum esse nequit, quia constat unam ejusdem rei esse possessionem, contrariorum quidem susceptibilem, non autem ex hac justus, & injustus differentia a semetipsa specie, & numero distinctam. Nam justus, & injustus susceptio constituit differentiam accidentis, non substantiæ. Ad contraria responsio patet ex prædictis. Quod dicitur in *l. nemo C. eod.* de legitima possessione accipiendum est, ac ideo dicit, non intelligi possessorem eum, qui de

de jure suo vacillet; & dubitet, quia non est possessor legitimus, id est licet vere possessor sit, a jure tamen civili non habetur pro 22 possessore. Duo etenim pronunciantur auctoritate juris civilis circa possessionem. Primum si quis vi de possessione dejectus sit, proinde haberi debere, ac si possideret, cum interdicto *unde vi* recuperandæ possessionis facultatem habeat *l. si quis vi infr. eodem*. Alterum, ut non videatur possessionem adeptus, qui ita nactus est, ut eam retinere non possit *l. non videtur infr. eod.* Neque tamen fingit jus possidere dejectum, aut non possidere dejicientem, sed alteri negat civilis possessionis effectus. Neque injustus possessor eo quia non usucapiat verè, non est possessor, nam etsi verum sit eum possidere, qui usucapit, non tamen sequitur eum non esse possessorem, qui non potest usucapere. Nam de jure civili injustus possessor, si non longo tempore usucapere, saltem longissime præscribere potest, ut *C. de præscri. trig. vel. quadrag. an. per tot.* & ita a fine domini acquirendi remotior est, non tamen excluditur, sed ad ejus consecutionem difficilior admittitur. Quare nihil obest §. *ult. hujus legis*. Itaque rectè *Labeonis* 23 ratio constat, ex qua, ut opinor, necessariò diffinitur quæstio illa huc usque plusquam par esset controversa, an possessio juris, vel facti, vel utrumque sit. Etenim eo ipso, quo injusta possessio, possessio est, quod hinc *Labeo* aperte diffinit, verum est etiam impossibile esse, quod sit juris. Assumptum patet ex textu, consequentia probatur ex 24 nova ratione, sed utique verissima. Jus a justitia derivatur *l. 1. ff. de just. & jur.* quicquid ergo injustum est, id planè quoniam a justitia derivari non potest, nec potest esse aliquid juris. Illud enim justitiæ, cæterarumque virtutum maxime proprium est, ut docet *Aristoteles l. 1. Retor. c. primo* ut nihil mali ab iis derivari possit, nihilve obliquum, aut injustum earum ope fieri. Sic itaque per locum a repugnantibus facti possessionem esse probatur, quia repugnat id, quod est juris, injustum esse posse. At quomodo injusta possessio parit juris effectum, 25 ut in *l. ult. infr. eod.* cum adversus extraneos proficit? Respondeo est justa quoad eos non simpliciter, sed secundum quid, & ita parit effectum juris, ut justa secundum quid, non ut simpliciter injusta *arg. l. si duo ff. uti possid.* Et jus possidentis non ex jure possessionis nascitur, sed ex defectu juris ex parte ejus, qui agit, & magis quàm justum

sit eum possidere, injustum est eum; ab eo, cui nullum jus competit, sua possessione 26 privari. Quoniam dicimus etiam prædonem in sua possessione conservandum *c. tam litoris de rest. spol.* Totum id determinari, justitia secundum quid, non simpliciter inspecta ex *l. bona fides ff. depos.* Hinc etiam patet possessionem non esse mixtam ex jure, & facto, ut *Aretinus* censuit, quia si injusta possessio, possessio est, illi nulla juris mixtura accedere potest, ergo ita solius erit facti, ut impossibile sit juris esse. Præter quàm quod justum, & injustum sunt qualitates, quæ non valent eam mixturam efficere, ex qua tertia substantia resultet, sed de his plenius sequenti capite differendum est. 27 Non obstat *Labeoni pro Trebatio text. in l. duo infr. prec.* Nam ait ibi *Julianus*. Duo in solidum precario habere non magis possunt, quàm duo in solidum vi possidere, aut clam. Qui precario possidet, juste possidet ut plurimum *l. ult. infr. prec.* Unde servus, qui nisi justam possessionem domino quærere potest *l. quod servus inf. eod.* precariam possessionem potest acquirere *l. si servus eod. tit.* Comparat *Julianus* precario possidentem possidenti vi aut clam, cum ille justè, hic injustè possideat. Videtur notari posse comparatio. Ille hujus notæ evitandæ causâ subjicit: neque enim justæ, neque injustæ possessiones concurrere possunt, in eo enim, in quo comparatio fit, utique conveniunt. Huc respicit comparatio, ut concludat duos precario in solidum possidere non posse. Argumentum, quod ab injusta possessione ducit, probat *Labeonis* sententiam, nempe possessionem injustam vere esse possessionem, & cum ab ea, quæ justa est, in eo quod est possessionis, non multum differat teste *Labeone*, rectè *Julianus* comparisonem illam facere potuit, quia quod duo in solidum possidere non possint, id est possessionis, ut possessio est, merito non potest inde deduci, quod alter justè, alter injustè in solidum possidere non possunt, nam contra veritatem, & contra loquentis intentionem inferretur. Tandem ambigere non oportet, an *Labeo* uti *Trebatium*, ita *Sabinum* reprehendat. Nam qui id negat, quod *Trebatius* distinguendo tenebat, multo magis *Sabini* sententiam negaturus est, qui nihil aliud concludit, quàm duos juste possidere posse. Sextam nunc, atque postremam partem explicandam accipio, in qua *Paulus*, & *Labeonis* sententiam, & propriam confirmat his verbis 28 *Non enim magis & cct.* Est Argumentum
ex

ex comparatione ab eo, qui stat, vel sedet, ad eum, qui possidet. Ut enim is, qui stat, vel sedet in loco aliquo, ita stando, aut sedendo locum illum implet, & occupat, ut alius eodem loco stare, aut sedere non valeat; simili certè modo, qui locum alium vere possidet, ita possidet, ut alius possidere non possit. Dubitari potest ne non procedat comparatio, quoniam sumatur velut a pari. At longè major repugnantia est, quod in quo loco ego sto, tu stare videaris, vel sedere, in quo loco ego sedeo, quàm ut quod ego possideo, tu possidere videaris. Nam in exemplis, ex quibus comparatio sumitur, adest corporis impedimentum naturale, ac visibile, in termino, ad quem fit comparatio, non ita. De illis nemo dubitat, in hoc *Sabinus*, & *Trebatius* contrarium opinati sunt. Sed hæc comparatio a pari quidem desumpta est, & regulare est a notioribus esse desumendam, ut ad notitiam eorum, quæ minus nota sunt nos perducere valeat. Ideo exempla

sunt magis nota, sed conclusio est æque vera. Quia, ut exempla sine distinctione, aut limitatione aliqua semper eodem modo se habent. Sic *Labeonis*, & *Pauli* conclusio sine ulla prorsus limitatione admittenda est, alioquin comparatio minus rectè posita videretur. Comprobatur veritas comparationis ex iis omnibus, quæ capitulo secundo ad munendam *Pauli* rationem adduxi, quæ hic 29 pro repetitis haberi volo. Quibus addendum est; quod ut statio, & sessio positiones quædam sunt, & ad aliquid, ut declarat *Boetius* apud *Aristotelem* in *prædicamentis*, in *prædicamento ad aliquid*, ita possessio quasi positio dicta est ex *Labeonis* sententia l. 1. sup. hoc tit. rectè ergo ab iis positionibus ad hanc duci videtur argumentum. Et quàm in statione, & sessione repugnantiam oculis corporeis intuemur, ut duo eundem locum teneant in solidum, eandem in ipsa possessione intellectu ipso dispicimus, & ita veritatem comparationis assequimur. Et hæc ad tex. dixisse sufficiat.

De nomine possessionis an a pedibus, vel a sedibus rectius duci videatur, & de argumento ab etymologia quadam discernatur; post vero origo possessionis adducitur, qua ratione de divisione juris gentium contraria Doctorum sententia explicantur, & conciliantur.

Cap. IV.

- 1 *Possessio an a pedibus, vel a sedibus dicatur.*
- 2 *Possessio unde dicatur secundum Grammaticos.*
- 3 *Questionis proposita divisio.*
- 4 *Positio est terminus ad aliquid.*
- 5 *L. 1. ff. de acq. pos. expenditur.*
- 6 *Alciati error in possessionis etymologia.*
- 7 *Argumentum ab etymologia quando valeat ex communi: Authoris sententia, n. 9.*
- 8 *L. si rem mobilem, de acq. poss. adversus gl. & comm. explicatur.*
- 10 *Tullii locus in arg. a notatione declaratus.*
- 11 *Joannis Bolognetti de eadem re notatur error.*
- 12 *Galenii sententia argumentum ab etymologia infirmum, & ratio ex Quintiliano.*
- 13 *Decii de hæc re sententia qualiter defendi queat.*
- 14 *Etymologia, si vera sit, non poterit repugnare definitioni, contra Aretinum.*
- 15 *Possessionis origo inquiritur.*
- 16 *Jus gentium an duplex sit.*
- 17 *Archidiaconus unicum censuit.*
- 18 *L. 1. §. hujus studii, de just. & jur. expenditur n. 29.*
- 19 *Dictio, hoc, demonstrativa ad oculum.*
- 20 *Dictio, quoque, est implicativa.*
- 21 *Authoris defensio pro communi, quod jus gentium sit duplex.*
- 22 *Causa efficiens utriusque diversa probatur.*
- 23 *C. jus naturale dist. 1. expenditur, iterum n. 30.*
- 24 *C. jus gentium dist. 1. declaratur.*
- 25 *Dictio fere est modificativa.*
- 26 *Capti in bello inter Christianos non efficiuntur servi capientium.*

- 27 *Divisio juris ex Aristotele in naturale , & legitimum .*
 28 *Divisio juris à Jureconsultis variè tractata .*
 30 *Diffinitio juris naturalis ab Ulpiano tradita damnatur .*
 31 *Paulus in l. jus pluribus , de justitia , & jur. in divisione juris cum Aristotele consentis .*
 32 *Bartoli sententia , & communis , est possessionem esse ex jure gentium secundario .*
 33 *C. 2. dist. 2. pro Bartoli sententia expenditur contra n. 37.*
 34 *Author cum gloss. verius opinatur possessionem esse de jure gentium primo .*
 35 *L. 1. de acq. rer. dom. explicatur .*

Quicumque concordem *Pauli* , & *Labeonis* sententiam accurate perpendit, satis commode, ut in præcedentibus dictum est, colligere potest, possessionem esse facti, non juris, unicam, non duplicem, ex quibus ad veram ejus diffinitionem constituendam, & substantiam aperiendam aditus cuicumque admodum facilis exhibetur. Sed quia utrumque dictum multos, ut propugnatores, ita etiam oppugnatores habere constat; ea propter diligenti examine enitendum est, ut non modo aliis legibus, & rationibus confirmetur, verum & contraria removeantur. Veruntamen antequam de re ipsa quæramus, vel statuamus, quid sit, quædam circa nomen dubitatio explicanda est *arg. l. pen. ff. de just. & jur.* quæ ex hoc ipso textu consurgere magis, quàm diffiniri videtur. Ambigitur apud nostros an possessio dicatur a pedibus, **I** vel a sedibus, & consequenter num verior sit lectio Florentina, vel vulgaris ad *text. in l. 1. sup. eod.* vulgarem lectionem recipiunt *glos. Jac. de Aret. Bart. Aret. Alex. Soccin.* & novissimè probat *Ludovisius Molinos de just. & jur. tract. 2. disput. 12. vers. a nomine, ergo.* At vero *Franciscus Connanus*, & *Franciscus Duarenus*, alter in *l. 1. alter lib. 3. cap. 8. Comment. suorum* neutram damnat, sed utramque ait recipi posse. Lectionem hanc probari posse conspicio ex pluribus. Primum *ex l. quod meo §. si per venditorem inf. eod. ibi quasi pedem finibus intulissim.* Secundo *ex hac l. 3. in princ. sup. eod. ibi: Non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet, sed sufficit quamlibet partem fundi introire.* Itaque cum *Paulus* ex *Labeone* possessionem quasi positionem dictam referat, in dicta *l. prima* apparet positionem ad pedes esse referendam, non ad sedes, quod actus introeundi, & circum ambulandi pedibus, non sedibus explicetur. Tertiò adducitur locus *Deuter. c. 11. & Josue c. 14. ibi: quidquid*

calcabat pes tuus, tuum erat. Quarto accedit *Tullius* in tertia *Philippica*, qui dixit, *in libertatis possessionem pedem imponere.*

Contrariam tamen sententiam Eruditiores probare videntur, & vereor ego, ne hodie receptior dicenda sit. Quandoquidem probat eam *Jason. in d. l. 1. n. 14. Ripa n. 17. Beringuccius in 1. not. Joann. Bologna. n. 12.* Sed præter eos Viri humanarum literarum doctissimi *Alciatus n. 2. Jacobus Cujacius ad tit. C. de acq. & ret. pos. Vac. a Vacuna lib. 2. variar. declarat. c. 1. n. 4. Matthæus Vessemb. in prælat. ad hunc titulum, Hugo Donel. lib. 5. comm. jur. civil. c. 6. & lectionis Florentinæ autoritas* adhæret, cui saltem libentius *Duarenus*, & *Connanus* subscribunt. Scio etiam in clarissima Academia Senensi *Hieronymo Benevolento* viro eruditissimo præceptori optimo, ac cæteris fere omnibus ibi jus interpretantibus placuisse. Nuper vidi Muretum in Epistola, quam *Antonio Constantino* scripsit, qui post editas Pandectas Florentinas miratur reperiri, qui pergant superiorem lectionem defendere. Quibus suffragantur etiam plura. Primum *l. qui agros C. de omni agro deser. l. 11. ibi: ita tamen, ut si vacanti, ac destituto solo novus cultor insederit.* Secundo *c. jus gentium ibi: sedum occupatio dist. 1.* Tertiò quod expendit *Alciatus & ind. l. 1. & in l. lege censoria ff. de verbor. significat.* Nam **2** Grammatici hujus nominis derivationem ducunt a dictione, *pos*, & verbo *sedeo*, ita ut is possidere dicatur, qui potest sedere. Et ut dividendo nomen hoc, possessio, ab una parte, sessio manifeste deducitur, ita a nulla parte pedum positionem per separationem inferri posse exploratissimum est. Et tacito *Alciato* ita argumentatur *Vaconius* ubi supra, qui vulgarem lectionem vitio impressorum adscribi oportere affirmare verius non est. Quarto loco, & textus noster in-

inducitur ibi, vel in quo ego sedeo, su sedere videaris. Sed hinc & pro contraria parte argumentari licet ex his verbis, quam ut tu stare videaris in loco, in quo ego sto. Sed ostendi supra cap. secundo tenere, stare, & sedere ad animam illam detentionem pertinere ad constituendam cum possessione comparisonem. Unde vel nullum argumentum sumi potest, vel pro utraque parte, quod vitiosum esse, auctor ad Herennium ostendit. Arbitror tandem duo esse quaestionis capita.

- 3 Alterum nominis grammaticalem derivationem quaerit; Alterum Pauli & Labeonis sententiam in dicta l. 1. Si primum quaeritur, Alciati, & Vaconii argumentum concludit, a verbo sedendi sessionis nomen, ex quo possessionis postea conficitur, descendere, & argumentis hanc partem propugnantibus hoc sensu locum libentissime facio, & Donellus a Grammaticis confirmationem suae sententiae petit, solus Muretus in dicta Epistola opinatur, quod a verbo possum derivetur verbum possidere. Si vero de Pauli, & Labeonis sententia disceptandum sit, duo primum pronuncianda esse reor. Alterum est possessionem dictam esse quasi positionem, & de hoc nulla est controversia, cum solum quaeratur, an a sedibus vel a pedibus; alterum quod potuit Labeo aliunde, quam ex grammaticali significatione hanc allusionem deducere. Ex eo quod primum nemine contradicente conceditur, existimo pro Labeonis sententia a pedibus magis, quam a sedibus positionem dictam esse. Quia statim ac possessio quasi positio assumitur, quod Donellus etiam perpendit, oportet alicujus esse positionem, & verius, & accomodatius dicitur positio pedum, quam sedium. Est enim positio ad aliquid, ut Boetius apud Aristotelem notat in lib. predicamentorum in cap. ad aliquid, & vel statio, vel sessio, vel incubatio positio corporis est quaedam. At vere a positione corporis, sive stantis, sive ingredientis, sive sedentis possessio quaeritur; sedentis, aut stantis, ut in hoc textu, ingredientis, ut in hujus legis principio, & in l. quod uno & si per venditorem infr. eod. at non positione sedium. Et in corporis statione, sessione, vel ingressu pedum positio necessaria semper est, sedes vero stationi, & ingressui nec interviunt quidem, sessioni tantum ad bene esse, quia humi sedendo possessionem quaerere potest. Tum secundo ratio a Paulo subjecta id manifestè convincit. Subjicit enim ideo ita appellatam, quia naturaliter tenetur

ab eo, qui insistit. Si enim a sedibus dictam voluit, haec certè ratio cum dicto non concludit, nam insistere naturaliter non infert sedium, sed pedum positionem. Tum tertio in acquirenda possessione rerum mobilium, quas propriè possideri non est ambigendum, non sedes, sed pedes desiderantur. Nam statim ac quis in litore maris lapillos, aut gemmas invenit, pedis positione insistit, ut apprehendat, & videmus pueros de rerum mobilium possessione certantes, saepe rebus ipsis pedes imponere, ac ea impositione se possessionem adeptos significare. Et rogo si illam grammaticalem derivationem parumper omittamus, quid sedes afferunt necessitatis ad possessionem, nullam sane, quia sine sedibus, sola pedum positione, cujuslibet rei possessio quaeri potest. Quare, si rem ipsam spectamus, lepide mihi visus est Labeo allusionem hanc ex pedum positione confixisse. Nam cum corpore, & animo possessio acquiratur, non sedibus hac l. in princ. cur desiderat Labeo sedes ponere, quod non exigimus, & omittit positionem pedum, sine qua corpore possessionem acquirere non valeamus? Sed verba sequentia rectè a Jacobo de Arret. & Cumano adnotata esse videntur ad idem probandum, illa videlicet, quia naturaliter tenetur ab eo, qui insistit. Nam hic actus insistendi pedibus, non manibus exhiberi videtur. Quod Socinus Senior ibi secunda lectione, injuria, ut mihi videtur, reprehendit, magis manus existimans expedire quam pedes. Manibus cum adversario certamus ipsum dejicimus, veram possessionem pedum insistenti consequimur. Infertur ex his male diffinire Donellum relato c. 6. possidere esse sedes in re aliqua ponere, vel sedes in re aliqua positas habere, cum sedum positio ad possidendum nulla sit ratio requirenda. Sic itaque cum possessio sit quasi quaedam positio, & corpore, non solo animo quaeratur, oportet corporis positionem esse; at nulla potest esse positio, aut stantis, aut ingredientis, aut sedentis sine pedibus, ergo pedum positio eleganter appellata videtur. Et allusio haec magis, quam illa grammaticalis ad rem accedit. Quare cavendum ab Alciato est in l. tabernae ff. de verbor. significat., qui censuit per allusionem, quod verum est, a pedibus dici, at per etymologiam a sedibus, quod neque secundum communem sententiam, neque secundum illam, quam magis

gis probō , defendi potest : in eundem errorem sub *Alciati* autoritate *Donellus* labitur . Communis sententia habet argumentum ab etymologia ad nomen , quod ajunt etymologatum negative dumtaxat , non etiam affirmative valere , ut ex *Saly. Fulg. O Cum.* sententia scribit *Jason. in l. 2. §. appellata n. 1. sup. si cert. per. Alciat. in d. l. Taberna. Mysing. in §. tutores n. 9. Inst. de tut.* At si quis dixerit , non est positio pedum , ergo non est possessio , non rectè argumentatur , quia excluderet possessionem rerum mobilium , quæ verè possessio est *l. 1. sup. eod.* cui possessioni ea positio convenire nullo modo potest . Neque ex eo , quod neglecta , & vilis sit ad improprietatem possessionis inferri ulla ratione valeat . Nam falsum est illud assumptum , quod ex *glos. in l. si rem mobilem inf. eod.* *Soccinus* , & alii in *l. 1. hoc tit.* adnotasse videntur . Facilius admittitur possessio mobilium , idque ex mobilitate rerum , non ex utilitate promanat . Si earum custodia omittitur , vel negligitur , confestim possessio perditur , etiam si alius non invaserit , ut hac *l. in §. Nerva* ; Sed tamen in *d. l. si rem mobilem* alterius contrectatio magis , quàm neglecta custodia auferit possessionem , qui enim deponit , non negligit , sed alteri custodiendum tradit *l. 1. ff. de pos.* At qua ratione possessio rerum mobilium perditur omissa custodia , decet etiam , ut contrectatione perdatur , quia statim ac is , qui depositum accepit , illud contrectare incipit , amittit custodiam , & custodis officium , & ita omissa custodia , hoc etiam casu possessio perditur , quia ille , qui deposuit , nec ex propria custodia , quoniam alteri rem custodiendam tradidit , nec ex aliena , quoniam , qui suscepit , contrectando custodire desinit , possessionem retinere valet , ideoque amittit omissa custodia . Igitur & propria est rerum mobilium possessio , & minime vilis , aut neglecta ; & ad eam pedum positio negative non convertitur . At ego quidem sentio argumentum ab etymologia , & negative , & affirmative valere . Siquidem ex *Quintiliano lib. 8. cap. 6. suarum Inst.* dicta est veriloquium , vel originatio , *Boethius* autem apud *Tullium* in *Topicis* ait esse nominis diffinitionem , & ideo si rectè constituatur , utroque modo vera enunciabit , ut in donatione patet , quæ dicta est , quod doni datio sit , & utroque modo argumentum convertitur , & valet . Sic locus *Tullii* a notatione constitutus

ita firmus habetur , ut non modo ad rem , cujus est nomen , & notatio , sed is etiam ad conjuncta producat . Posita enim etymologia , quod assiduus dicatur ab ære dando , quasi æs dans , cum lex *Ælia Sentia* juberet assiduo vindicem assiduum esse [est autem vindex procurator , ut *Boethius* interpretatur] *Tullius* infert eandem jubere , locupletem locupleti vindicem esse . Ducitur argumentum eo modo . Assiduus est , qui assen dat , qui vero assen dat , locuplex est , ergo assiduus locuples est . Ergo lex , que de assiduo loquitur , & de locuplete accipienda est . Sic itaque constituitur argumentum , ut competentum sit etiam negative valere . Nec audiendus est *Bolognettus* in *d. l. 1. num. 89.* dicens , etymologiam esse veriloquium , sed non pleniloquium , quod hoc argumentum , ut alia non pauca , exhibeant ipsius commentaria , multiloquio magis , quàm eruditione esse referta . Nam *Boethius* ita de notatione loquitur : *Ex notatione locus vocatus , quia nomen omnem rem notat , atque significat .* Ergo totius rei notatio est , & consequenter utroque modo rectè ducitur argumentum ; quoniam non secus ac diffinitio rei cum re diffinita , diffinitio nominis cum ipso nomine convertitur . Illud tamen fuit , ut hoc argumenti genus *Galenus* testimonio infirmum *Duarenus* dixerit in *d. l. 1.* quamvis ille hujus infirmitatis causam prætermiserit , quia nimiam in constituendis notationibus quique licentiam sibi præsumpserint ; quod *Quintilianus Varronem* redarguens , supeditat his verbis ; *Sed cui non post Varronem sit venia ? qui agrum , quod in eo agatur aliquid & , gracculos , quia gregatim volent dictos Ciceroni persuadere voluit .* Hinc *Decius* in *d. §. appellata* ex sententia *Ugonis* in *c. privilegia dist. 3* rectè deduxisse videtur , tunc argumentum ab etymologia valere , cum ea non se habet in plus , vel in minus , quàm nomen ipsum , quod quamvis impugnet *Soccinus nepos* in *d. l. 1. n. 193.* non quatenus supponit aliter etymologias se habere posse ; probandum est , sed quod tunc constet verè esse etymologiam ; cum suo nomini adæquatur , & quæ se habent in plus , vel in minus , non sunt dicendæ etymologiæ . Et ut allusio non semper cum diffinitione consentit , quo casu nullum ab ea contra rei diffinitionem rectè ducitur argumentum , ut probat *Bartolus* in *d. l. 1. n. 4. Felin. in tit. de fid. instr. n. 5.* ita si vera sit etymologia , numquam diffinitioni repugnabit , quod non satis perspexit *Arct.*

14 Aret. in d. l. 1. n. 3. Sed forte nimis, quam par esset, digressi sumus, utilis tamen circuitus vituperari non solet. Verum igitur est possessionem a pedibus quasi positionem distam esse per allusionem, quia neque omnis positio pedum possessio est. Sed antequam ad rei definitionem descendam, pauca de possessionis origine subjicienda sunt, quae cognita maximè conferunt ad ejus controversiae resolutionem, qua quaeritur, an juris, vel facti sit. Origo possessionis, aut in jus gentium primævum, aut in secundarium referri solet. In primævum retulit *glos. in d. l. 1. in vers. quia naturaliter*. Sed in jus gentium secundarium refert communis opinio *Bartoli in l. si id quod n. 2. ff. de cond. indeb.* *Soccini in d. l. 1. n. 30.* qui de communi testatur. Sed

15 primùm de divisione Juris gentium in primævum, & secundarium, ut appellant, non modica exstat controversia. Nam unicum esse censuit *Archid. in cap. omnis dist. 1.* cujus sententiam veriolem putat *Aret. in d. l. n. 16.* *Soccinus nepos n. 378.* *Alvar. Vasc. Juris emphyt. quast. 3. n. 5. & 6.* & merum figmentum putat *Joan. Garz. de exp. & melior. cap. 3. n. 18.* & quod doctis, & eruditis merito displicere debeat, alios refert *Pinell. in sit. C. de rescind. Vendit. part. 1. c. 1. n. 12.* qui tamen communem distinctionem n. 13. excusat. Primum adducunt *l. 1. cum LL. seq. usque ad text. in l. ex hoc jure sup. de just. & jur. 2.* a ratione divisionis, quia in *l. 1. §. hujus studii,*

18 dicitur univèrsùm jus tripartitè collectum, ex naturalibus præceptis, gentium, & civilibus, quod si jus gentium duplex esset, non autem unicum, esset divisio, aut diminuta, aut falsa, tum perpendit *Aretinus text. in d. l. ex hoc jure:* ait *Hermogenianus, Ex hoc jure gentium introducta sunt bel-*

19 *la, discreta gentes &c.* Distio hoc ad oculos demonstrare videtur idem plane jus gentium esse, de quo supradictum est *arg. l. 1. ff. de nov. oper. nunc. in quod religio erga Deum, ut parentibus, & patriæ pareamus, & moderamen inculpatæ tutelæ re-lata superius animadvertere licet.* Secundò ad idem facit *l. manumissiones cod. tit. dum ait: Manumissiones quoque juris gentium sunt,* expendendo dictionem quoque,

20 quæ implicativa est: *l. servum quoque ff. de procurat. l. ex maleficiis §. bares §. is quoque infr. de act. & oblig. cujus ergo juris sunt religio, & defensio, ejusdem est manumissio, & consequenter jus unicum. Nam qui posterius, sive secundarium a pri-*

ori discernunt, hoc nomine distinguere solent, quod religionem, defensionem in illud primarium referant, contractus, manumissiones in secundarium. Si ergo constat ab uno jure hæc omnia prodiisse, falsa redditur ratio distinguendi, & unicum manet. Tertio *Soccinus nepos* inducit *§. & quidem naturali §. singulorum Inst. de rer. divis. l. 1. sup. de acq. rer. dom.* quibus locis manifestissime probatur jus gentium illud, quod primævum dicimus, usurpari pro jure naturali, & esse unum, & idem cum illo; at non video quomodo ab eo, quod velut secundarium ponunt, probetur non esse distinctum, nisi conjungatur *§. item ea, quæ ex hostibus,* ut inferatur continuativè idem jus esse.

21 Sed hæc non me movent, ut a communi sententia recedendum putem, quam subtiliter potius defendere, quam oppugnare, nisi veritas aliud postulet, laudabilius existimavi. Quam sententiam probavit *Bartolus in d. l. si id, quod n. 2. ff. de condit. indeb. & ex mente Cyni præceptoris idem sentit in d. l. ex jure, n. 10. & in d. l. si id, quod, sequuntur Angelus, & Castrom Jason.* eos referens n. 2. & de communi testatur, & in *l. 1. sup. cod. Soccinus senior n. 35.*

Probatur evidentissimè per locum a causa

22 efficienti. Nam aliud esse constat, quod naturalis ratio inter homines æquè constituit, aliud quod gentes ipsæ sibi constituerunt. Ex quo constat unum a natura, aliud a gentibus prodiisse, & non modo in causa efficienti, sed in tempore apertam versari differentiam. Quod argumentum, non tamen ita explicatum, fecit *Soccinus Senior,* & eo tacito sibi *Jason.* usurpare tentavit. Veritas rerum in argumento deductarum facile probatur. Nam primum illud agnoscit naturam, ut causam efficientem *c. jus naturale dist. 1.* Et ne quis putet eam definitionem pertinere ad jus illud naturale, quod, *Ulpiano* auctore, *natura omnia docuit,* verba

23 canonis expendat dicentis: *jus naturale est commune omnium nationum, & quod ubique instinctu natura, non constitutione habetur aliqua.* Excludunt *Ulpiani* definitionem illa verba, *commune omnium nationum,* & quo loci *Ulpianus* adjecit, *maris & fœmina conjunctio,* ex industria, *viri & fœmina conjunctio* subrogatum legimus, ut conjunctio discernatur animalium. Secundò ad idem pertinet *text. in §. sed naturalia Inst. de jur. natur. gent. & civil. Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gen-*

gentes peraeque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma, atque immutabilia permanent.

Et hac ratione constituit jus quoddam solis gentibus, non ceteris animantibus a Divina providentia praescriptum, quod idem est quod jus gentium, quandoque dicitur idem ut naturale; usurpatur *d. §. & quidem, & §. singulorum, & d. l. 1. sup. de acquir. rer. dom.* Dari autem jus gentium, quod diversam plane causam efficientem agnoscat, patet ex *§. jus autem gentium Inst. de jur. natur. gent. ibi: Jus autem gentium omni humano generi commune est. Nam usu exigente, & humanis necessitatibus gentes humane jura quaedam sibi constituerunt.* Sic non natura constituit gentibus, sed gentes sibi ipsas constituerunt. Secundò
 24 facit *c. jus gentium dist. 1. ibi: Hoc inde jus gentium appellatur, quia eo jure omnes fere gentes utuntur.* At jure illo primævo omnes utuntur sine ulla pro-
 25 sus limitatione. Dicitio ferè ostendit quosdam non uti *arg. §. est aliud Inst. de donat. cum glos. in vers. fere; ergo mobile est, non, ut illud primævum, immutabile.* Sic videmus mobilitatem in captis ab hosti-
 26 bus. Nam bello inter Principes Christianos exorto capti non efficiuntur fervi, sed pretio redimuntur pignoris instar *Salycetus in l. ab hostibus C. de postul. rev. late Didacus alios refereas in reg. peccatum part. 2. §. 11. n. 6. & seq. de reg. jur. in 6.* Quare ex eo etiam maxime sequitur duplex esse, quod alterum immutabile sit,
 27 alterum mutabile. Tertio confirmatur ex divisione *Aristotelis 5. Ethic. c. 7. dividētis jus omne in naturale, & legitimum, & usurpat tamquam immobile naturale jus, velut est ignis, qui apud Italos, & apud Indos urit, legitimum autem velut mobile, in quo legitimo jus omne positivum, tam illud gentium, quam civile recludit, & manifestè ratione mobilitatis ab illo primævo fecernit. Difficultas omnis versatur in solutione contrariorum.* Proinde sciendum est quæstionem hanc an jus gentium sit unicum, vel duplex, magis quam simpliciter ex quadam suppositione
 28 tractari. Sunt enim hac de re principia ex placitis Jureconsultorum, & Pontificii juris planè diversa, ex quibus, & duplex esse, & unicum, & non esse necessario sequitur. Si *Ulpiani, & Justiniani* divisionem sequimur duplex esse necessario fatendum est. Si jus Pontificium erit unicum. Si *Aristotelis, & Pauli* divisionem, in jus civile confundi-

tur semper. Propositam partitionem diligenter explicabo. *Ulpianus, & Justinianus* proponentes, triplex jus esse, naturale, gentium, & civile, ad diffinientes jus naturale illud esse, *quod natura omnia animalia docuit*, vel inviti concedant necesse est, jus gentium esse duplex. Nam lex illa, quæ est recta ratio, suadens honesta, prohibens contraria, ad bruta nullo modo pertinet, quæ juris, & injusti, honesti, & inhonesti sunt expertia *l. 1. ff. si quadru. paup. sec. dic. & ita non naturalis, sed gentium erit lex.* Quod cum noverint, admiserunt esse quoddam jus gentium, quod & naturale etiam diceretur *d. §. & quidem §. singulorum*, id, quod *Cajus antiquum dixit l. 1. sup. tit. prox. & ubi hoc jus gentium dicitur, consequitur duplex esse, quia aliud sit, quod gentes humanis necessitatibus ita exigentibus sibi constituere.* Et quamvis subjectum utriusque juris sit unicui, nempe gentes ipsæ, alterum tamen jus ab altero distinguitur origine, & causis, tum efficienti, tum formali. At verò dum in *d. l. 1. §. hujus 29 studii, & in tit. Institutionum, de just. & jur. in fin.* tripartita divisio proponitur, ea non ponitur per se, sed respectu juris civilis tripartite collecti, & utrobique evidenter apparet. Et ideo quamvis eam divisionem necessaria juris gentium subdivisio subsequatur in primarium, & secundarium, non tamen ad eam rem pertinet, quia semper verum est, sive ex priori, sive ex posteriori colligatur jus civile, ex jure gentium esse pro parte collectum, & jus gentium sibi non sub ea ratione, qua a semetipso distinguitur, sed sub ea sola, qua distinguitur a naturali, & civili jure consideratur, & verum est supposita diffinitione juris naturalis ad omnia animalia pertinentis, illud sub utraque ratione jus gentium esse, & consequenter verum est, quid a primævo, quid a secundario ducatur ex jure gentium colligi, quatenus divisum ad juris naturalis, & civilis differentiam proponitur; neque per se consideratur, sed quatenus ex eo secundum prædictam differentiam juris civilis collectio promanat. Et sub hac ratione consideratur, ut unicum *in l. ex hoc jure in l. manumissiones, eod. tit. seu quod probabilius est, ut indivisum usurpatur.* Nihil obstat *§. & quidem, & §. singulorum, & l. 1. sup. tit. prox.*, quia nihil repugnat illud, quod primævum dicimus, appellari naturale. Sic itaque adversus *Arctinum, & multos communis sententia defenditur, & excusatione Pinelli, quæ*

quæ levis admodum est, juvari eam non oportet. Et *Caroli Ruini* sententia jus gentium in duas species dividendis, quam *Pinellus* nihil horum expendens, sine ullo argumento, damnat *d. n. 13.* poterit opportune confirmari. Cæterum si ab *Ulpiani*, & *Justiniani* sententia recedere velimus, improbantes eam juris naturalis diffinitionem, quæ eruditissimorum virorum animos adeo perturbavit, ut *Sylvester Aldobrandinus* in *adnot. instit.* & *Mysingerius* in scholiis de ejus defensione solliciti, eum abusive, & populariter loquutum esse credant. *Franciscus Connanus* ne deterius perducatur *lib. 1. cap. 4. Comm. jur. civil.* ad exempla ibi posita restringere conetur, *Albertus Bolognetus de lege jure & equitate capite quinto, & seq.* aliter verba distorqueat, at *Laurentius Val-la lib. 4. eleg. & Jacobus Cujacius in suis adnotationibus* aperte reprehendunt, quibus

30 ego subscribendum censui *lib. sing. de legib. par. 1. cap. 2.* ubi ad ejus errorem detegendum plura congeffi, tum *lib. 1.* difficultatem plenius prosequar, statim constabit *Archidiaconi, Aretini, & Soccini nepotis* sententiam juri Pontificio consonantem esse veriore, quod jus gentium unicum sit, sed non eorum argumentis utendum est, quæ cum *Ulpiani* divisionem sequantur, contra eos facile retorqueri possunt. Verum alia juris naturalis principia constituenda sunt, ut illud sit, quod est commune omnium nationum, & a Divina providentia per modum cujusdam instinctus gentibus immutabiliter præscriptum est *d. cap. jus naturale*, nulla tamen ratione cum brutis commune. Si hoc, ut verissimum est, fatemur esse jus naturale, quod per naturæ lumen a Deo gentibus infunditur, jus gentium non poterit nisi esse unicum, illud videlicet, quod gentes sibi constituerunt. Et in illo primo gentes causæ subjectivæ dumtaxat locum tenent, in hoc secundo locum causæ subjectivæ, & efficientis, quoniam ipsæ gentes sibi ipsis jus dicunt. Sic jus gentium est unicum videlicet illud mobile, quo fere omnes gentes utuntur, nam, quod immobile est, & quo gentes sine ulla dispensatione ligantur, est jus naturale.

31 At vero *Paulus* ut mihi videtur in *l. jus pluribus de just. & jur. Aristoteli* consentiens prætermisit jus gentium, dicens jus omnino esse, vel naturale, vel civile, ut ille, vel naturale dixit, vel legitimum. Jus gentium apud eos summa ratione in ipso jure civili confunditur,

non jus naturale; quoniam dum jus civile ex naturali, & gentium jure colligitur ex naturali colligitur ita, ut jus naturale quamvis in jus civile relatum, non desinat esse naturale, quoniam est immutabile *d. §. sed naturalia*. Jus gentium non ita, quia nisi in jus civile referretur, in ea civitate, nec jus esset quidem, quoniam potest civitas eo non uti, & tamen jus naturale deserere non potest. Sic itaque hoc non definit esse naturale, quia civitas utatur, & illud quoniam eo potest non uti, cum utatur, convenienter poterit appellari civile. Ab hac sententia *Cajus* in *l. omnes populi de just. & jur.* etsi verbis differre videatur, re tamen minime differt, quia jus naturale appellat jus gentium, & jus gentium, quod sibi gentes constituerunt in jus civile confundit, id quod etiam fecit in *l. 1. sup. tit. prox.* Constituendum igitur est *Ulpiani* diffinitione, ac divisione recepta, communem quoque sententiam recipiendam esse, quod jus gentium duplex sit. Inspecto jure Canonum, & vere ex sententia *Archidiaconi* esse unicum; hoc autem in jus civile ex *Aristotele*, & *Paula* posse confundi, ac ita omnium controversiis ex veritate finis impositus sit. At admissa juris gentium diffinitione, quærebatur ex quo jure possessio prodiret, & ut dixi, *Bartolus* in *d. l. si id, quod n. 2.* ratus est ex jure gentium secundo-

32 rio, idque communiter probant Doctores, tum in *d. l. ex hoc jure*, tum in *l. 1. sup. hoc eod. tit.* ut ibi testatur *Soccinus senior n. 30.* Eam rationem afferunt, quod ex eo jure sint distincta dominia, & agris fines impositi *d. l. ex hoc jure*; dominium verò simul cum naturali possessione cœpisse, nam eadem occupatione ejus, quod nullius erat, & possessio, & dominium acquirebantur, adeo ut utraque acquisitio eodem tempore contingat, & ordine intellectus solummodo pateat, prius acquiri possessionem, postea dominium, ut post *Jasonem, & Ruynum Soccinus nepos* in *Rub. n. 8. & seq.* adnotavit; quorum sententiæ suffragatur *text. non animadversus 33. in c. 2. dist. 8.* ibi: Unde quis possidet, quod possidet? nonne jure humano? Nam jure Divino Domini est terra, & plenitudo ejus: Tum infra. Jura autem humana jura Imperatorum sunt, quis audeat dicere, hac villa mea est: Sic itaque diffinire videtur meum, & tuum esse juris positivum, & consequenter possidet.

sessionem arg. l. si aliquam inf. hoc tit. & ita juris gentium secundarii Rip. n. 43. in d. l. 1. existimat communem omnium rerum possessionem esse juris gentium primævi arg. c. jus naturale dist. 1. at possessionem rerum in singulari esse juris gentium secundarii d. 34 l. ex hoc jure. Ego cenſeo. veriorem esse sententiam glos. in d. l. 1. existimantis, possessionem esse de jure gentium primævo, quod ea jus naturale appellat. Id quod multis 35 mihi persuadetur. Primum ex l. 1. supra titulo proximo Cajus ibi: Quarundam rerum dominium nanciscimur jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræque servatur. Hæc verba de jure gentium primævo Cajum locutum esse demonstrant, quod secundarium mobile sit, & non absolute inter omnes servetur, sequitur ille: Quarundam jure civili, id est jure propria civitatis nostræ, & quia antiquius jus gentium cum ipso genere humano proditum est. Hæc verba excludunt jus gentium secundarium, quod ex superioribus constat esse posterius. Sequitur ille: Opus est, ut de hoc prius referendum sit. Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, celo capiuntur, id est fera bestia, volucres capientium fiunt. Hic planè loquitur de acquisitione in singulari, non in communi, quod adversus Ripæ distinctionem adnotandum cenſeo. Secundo ex 36 c. jus naturale dist. 1. ibi: Communis omnium possessio, & omnium una libertas acquisitio eorum, quæ celo, terra, marique capiuntur. Constat communem omnium possessionem esse juris gentium primævi, ut de omnium una libertate nemo dubitat, nec etiam de acquisitione eorum, quæ celo, terra, marique capiuntur dubitandum est,

an ejusdem quoque juris sit argumento & jam hoc jure ff. de vulgari, & pupillar. Tertio ex l. 1. hoc tit. ibi: Dominiumque rerum ex naturali possessione capisse, quare Paulus naturalem diceret, si juris gentium secundarii fuisset? Ea ratione non alia naturalem dicit, quia ab initio naturale fuit, antequam jus gentium secundarium introduceretur, quædam sibi acquirere, ac ideo subjicit: Ejusque rei vestigium remanere de his, quæ terra, mari, celoque capiuntur, nam hæc præterea eorum fiunt, quæ primi eorum possessionem apprehenderint. Vestigium non aliud nisi antiquitatem exhibet, quæ possessionem naturalem dixit. Nec quidquam refragatur l. ex hoc jure, quia loquitur de dominio rerum immobilium, quarum ut possessio erat communis, ita & dominium d. c. jus naturale; Sed tamen nihil vetat ea, quæ mari, celo, terraque capiebantur, jure private possessionis, & domini effecta, semper fuisse capientium. Sic etiam solutio 37 patet ad text. in c. 2. dist. 8. nam ibi loquitur magis de titulo, quàm de ipsa possessione; tituli vero præter occupationem ex jure gentium secundario prodierunt d. l. ex hoc jure. Ad possessionem per occupationem quæsitam nullo modo pertinet. Tandem quis non videt actum illud naturaliter insistendi rei, & eam occupandi esse naturalem non ab aliquo jure introductum & ipso jure gentium secundario antiquiorem? Nisi quis stultissime præsumpserit ante jus gentium secundarium, nihil celo, terra, marique captum fuisse. Et tamen in ejusmodi occupationis actu quomodo dominium sit prius possessione, contra receptam huc usque sententiam Epistola quinta Academicarum docere conatus sum.

Argumenta, quibus probari solet possessionem juris esse, adducuntur; & confutantur.

Cap. V.

- 1 Juris, & facti differentia ex Auctore.
- 2 Rerum quedam sunt, quedam intelliguntur.
- 3 Nihil earum rerum, quæ sunt, juris esse potest.

- 4 Rerum, quæ intelliguntur, hæc juris sunt, quæ juris intellectu apprehenduntur.
- 5 Omne, quod est, dividitur in substantiam, & accidens.
- 6 Juris illud est, quod sit, vel non sit, est.

- est in potestate juris.*
- 7 *Dominium prævia possessione quæri solet.*
  - 8 *Et habet sui natura principia possessiva ex Baldo.*
  - 9 *Potest etiam sine possessione juris auctoritate transferri.*
  - 10 *Sententia, quatenus juris, lata contra tenorem constitutionis, est ipso jure nulla.*
  - 11 *Facti quæ sunt, per legem infecta reddi non queunt.*
  - 12 *Qui non sibi possident, sed alteri, verè non possident.*
  - 13 *Possessionem juris esse multi autumant.*
  - 14 *Possessio ab acquisitione distinguitur ex sententia multorum, sed malè, ut infra num. 29. & 50.*
  - 15 *L. Peregre hoc tit. expenditur, & declaratur n. 22.*
  - 16 *Possessio, & jus possessionis, non sunt idem.*
  - 17 *L. si quis ad se fundum, C. ad l. ult. de vi publ. expenditur.*
  - 18 *Possessor injustus pro non possessore habetur quoad eum, à quo vi possidet.*
  - 19 *Justum, & injustum sunt ad aliud.*
  - 20 *Princeps mandans cognosci super jure alicujus, etiamsi possessio facti sit, mandat etiam de possessione cognosci, contra Aret. & alios, n. 21.*
  - 23 *L. non idè minus. C. de lib. cav. declaratur.*

<i>L. pignoris</i> <i>L. cum hæredes</i>	}	<i>Infra hoc tit.</i>
---	---	-----------------------

C. dilecto de verb. sign. Qualiter hæc Jura procedant. ibid.
  - 24 *L. si ea res §. ult. ff. de act. empt. declaratur.*
  - 25 *L. nemo ambigit C. de acquir. poss. exponitur.*
  - 26 *De quacumque re quæri potest, quid sit, & qualis sit.*
  - 27 *L. possessio quoque hoc tit. enucleatur.*
  - 28 *Donelli argumentum ad illam l. probatur.*
  - 29 *Acquirendi facultas ex jure est.*
  - 30 *L. stip. ista §. si quis forte, ff. de verb. oblig. dilucidatur.*
  - 31 *Dictio alius implicat similia.*
  - 32 *Argumenta ex dictionibus Authori levia, nam materia facillè cedunt.*
  - 33 *L. questio ff. de verb. signific. discutitur.*
  - 34 *L. raptores C. de episc. & cler. contra Jasonem explicatur.*
  - 35 *L. qui pignoris, infra eod. examinatur præter alios, n. 36.*
  - 37 *L. homo liber §. ult. ff. de acquir. rerum domin. restituitur adversus Bolognetum.*
  - 38 *L. Prætoris ff. de damno infecto, declaratur.*
  - 39 *Possidere quis potest, ut dominus, & ut non dominus.*
  - 40 *Possessio interdum pro re ipsa usurpatur.*
  - 41 *Possessio est ad aliquid, idèst alicujus rei possessæ possessio.*
  - 42 *Possessio an interdum sine ullo corporis, & animi ministerio possit acquiri.*
  - 43 *Aliud est possidere, aliud in possessione esse.*
  - 44 *Jus singulare non efficit possessionem sine possessionis substantia.*
  - 45 *L. 1. §. per servum hoc tit. declaratur.*
  - 46 *Mureti in Epistola ad Constantinum de possessione lapsus.*
  - 47 *L. si de eo infra eodem declaratur.*
  - 48 *L. cum hæredes, §. ult. infra eodem expenditur, & declaratur.*
  - 49 *Possessoris affectus in dominium, ut in finem dirigitur.*
  - 50 *Acquirere per servum, est ex potestate juris.*
  - 51 *L. 1. §. ult. l. 2. tit. hoc, explicatur latè usque in finem.*

IN constituenda possessionis diffinitione, primum illud quæri solet, an ea juris sit vel facti. Et quamquam ego ea sententia sim; ut facti esse non dubitem, quod in superioribus ex hoc *sex.* deduci commodè posse demonstravi, adeo tamen controversa res est, ut certo sciam, non quietere legentium animos, nisi rem diligentius examinatam, & argumenta in contrarium optime confutata esse noverint. Quod in gratiam Tironum præcipuè, sed etiam pro forensi utilitate, quæ hinc non modica promanat,

libentissime faciam. Sed prius brevissimè ponendum est, quid juris, quid facti esse dicatur, & posthabitis aliorum explicationibus, quas retulit Joannes Bolognetus in l. 1. sup. eod. a n. 115. usque ad n. 136. Proponit Tullius initio Topicorum, quod rerum quædam sunt, quædam intelliguntur. Earum, quæ sunt, nihil arbitror esse juris, sed omnia facti existimari oportere. Earum rerum, quæ intelliguntur, non nisi res, quæ intellectu juris apprehenduntur, & ita ad civilem disciplinam dumtaxat pertinent.

5 tinent. Primæ diffinitionis veritas patere eo argumento potest, quod omne, quod est, dividitur in substantiam, & accidens, & utrumque re ipsa est, etiamsi juris intellectu non apprehendantur. Quare ea omnia, quæ ab Aristotele sub decem prædicamentis collocantur, assero facti esse, quod omni jure circumscripto naturaliter talia forent. Præterea quædam sunt, quæ intellectu imaginamur, ponimus, & apprehendimus, ac ideo magis intelliguntur, quam sint, horum omnium ea juris sunt, quæ intellectu juris, idest juris artem in intelligendo callente, & exercente apprehenduntur. Intelligit apprehenditque rethor partes orationis, dialecticus syllogismum, uterque intellectualia apprehendit, quæ tamen juris non sunt, sed alterius artis. Quare oportet ex juris arte esse, quod apprehenditur, ut hæreditas, jus suorum hæredum, jus accrescendi, & similia, quæ ad juris artem solummodo pertinent, velut ab ea posita *argum. Inst. de reb. corp. & incorp. in princ.*

6 Id verò mihi videtur juris esse, quod sit vel non sit in potestate juris est: Id verò facti, quod sit, vel non sit, non est ita in potestate juris. Videtur diffinitio patere ad sensum, sed & mecum sentit *Isernia in const. si dubitatio, ver. nam nulla lege.*

Potest variis exemplis ex jure desumptis id confirmari. Dominium acquiri solet prævia possessione, *l. nunquam nuda, sup. tit. prox.*

8 *l. traditionibus C. de pact.* habet enim suapte natura principia possessiva, ut verbis utar *Baldi in l. cum res n. 6. C. de probat. admittit Jason. in hoc tit. n. 8.* & tamen quia

9 dominium est juris sine possessione sub auctoritate juris sæpe transfertur *in l. ult. C. de sacr. Eccl. in l. a Titio ff. de furt. in l. cum heredes, hoc tit. aliisque casibus congestis per glos. in l. 3. vers. & alia ff. de Pub.*

10 *in rem act.* Sententia hoc ipso nomine, quoniam juris est, ut sententia est, lata contra tenorem constitutionis, non est sententia *l. 1. ff. qua sent. sine app. resc. l. 1. C. quan-*

11 *do provoc. non est necesse.* At quæ facti sunt sub auctoritate juris infecta reddi non queunt *l. in bello §. facti ff. de capt. & postl. rever.* Tum verò, ut omnem æquivocationem tollamus, non est habenda

12 ratio eorum, qui non sibi possident, sed alteri, quamvis naturaliter possidere videantur, ut usufructuarius *l. 12. naturaliter infr. hoc tit.* in eodem numero sunt colonus, inquilinus, creditor in pignore, & mis-

fus in possessionem ex primo decreto, Versantur enim in re ut aliena, etiam respectu possessionis, utque vere non possident, sic etiam usucapere non valent. De colono est *sex. in l. non solum ff. de usuc. de inquilino in l. 2. C. de præscript. 30. vel 40. ann. de creditore in l. pignori in fin. de usuc. l. sciendum §. creditor, sup. qui satisf. cog. de misso in possessionem hac l. in §. ult.* Est quædam penes istos detentatio a possessione, de qua querimus, omnino separata.

13 Hanc verò, qua quis sibi possidet, non non alteri, juris esse, non autem facti, adstruunt *Joan. in l. 1. sup. cod. uterque Jacob. de Arct. & de Rav. Dyn. & Bartolus eos referens ibi*

n. 6. Alexander n. 11. Jason. n. 32. Joan. Cros. n. 24. ad fin. Ripa n. 29. Soccinus senior n. 88. Jun. n. 182. & 233. communem affirmat Joannes Bolognetus n. 136. Didacus in reg. possessor. de reg. juris in 6. initio 2. p. n. 3. & 4. Ut autem

argumentis, quæ in contrarium urgent, aliquo modo occurrant, distinguunt,

14 ut si consideremus acquisitionem, vel retentionem possessionis, utrumque facti esse concedant, si vero possessionem ipsam, juris omnino esse contendant, *Soccinus senior, & Jason ubi sup.* ex omnium ferè sententia.

Primum autem est multarum rerum argumentum, quæ jus possessionis ita deducunt, ut ipsam juris esse planè demonstrare videantur, quibus singulis, quamvis & in universum posset occurri, *Tironum gratia singulariæ explicationem accommodare constitui.*

15 Adducitur *l. peregre inf. hoc tit. ubi Papinianus. Peregrè profecturus pecuniam in terra custodia causa condiderat, cum rever. sus locum thesauri memoria non repeteret an desisset pecuniam possidere? vel si postea recognovisset locum, an postea confestim inciperet possidere, quæsitum est. Dixi, quoniam custodia causa pecunia condita proponatur, jus possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum, nec infirmitatem memoria damnum afferre possessionis, quam alius non invasit, alioquin responsuros per momenta, servorum, quas non videmus, interire possessionem. Videtur ibi jus, possessionem significare, ea ratione, quam Soccinus senior adducit, quoniam cum quæstio sit, an desisset pecuniam possidere, ut responsio sit ad quæstionem, jus pro possessione accipi convenit, non autem de uno querat, de alio respondeat. Tum secunda ibi: nec infirmitatem memoria damnum afferre pos-*

possessionis, quam alius non invasit. Ubi quod prius jus dixerat, possessionem appellat, & ita non de effectu, verum de re ipsa loquitur, ut adversus Romanum, & alios Saccinus expendit, & Duarenus consentit. Tertio præter alios confirmatur, quoniam ista possessio ab ignorante, ubi thesaurum recondiderat, non corpore, non animo retineri videtur, & consequenter solo juris, non autem facti ministerio, ergo ut ab omni facto vacuum, juris existimari eam oportet. Et quamvis plerique, quibus accedit Donellus lib. 5. c. 6. dicant aliud esse possessionem, aliud jus possessionis, nisi id evidentissimè probent, contrarium suadetur ex tex. inst. de rebus corp. in princ. Ubi Justinianus cum dixisset, obligationes, velut in jure consistentes, incorporales esse, idem repetens ait: Jus ipsum obligationis incorporale est, & jus obligationis pro ipsa obligatione usurpat. Sed si verum amamus, quamvis hoc non sufficienter probent, aliud

16 possessio est, aliud jus possessionis, quod clare probat textus perperam pro eadem sententia adductus in l. si quis ad se fundum C. ad l. Jul. de vi publ. ibi: Ut ei, quem consiterit expulsum, amissa possessionis jura reparentur. Pluralis locutio convincit aliud esse possessionem, aliud jura possessionis, quæ sane non aliud significant, quàm commoda, & utilitates, quæ sub autoritate juris possidenti conceduntur, de quibus in §. commodè inst. de interd. cum qua interpretatione consentit glos. ibi exponens possessionem cum omni damna. Hæc interpretatio non modo certa, sed necessaria redditur, ubi possessionem facti esse probatum antea fit. Donellus quidem d. c. 6. ubi de jure possessionis mentio fit, ad juste possidentes referendum putat, qui semper, & possessionem, & jus possessionis habeant, quod cum ipsa possessione conjunctum sit, & verè dictum puto de iis, qui justè possident, sed male significatum aliud in iis, qui possident injustè.

18 Nam etiam si injustus possessor adversus eum, a quo injustè possidet, pro non possessore habeatur, velut omni juris auxilio destitutus l. non videtur l. si quis vi in fin. hoc sit. tamen adversus extraneos possessor est, & jus possessionis habet l. pen. inf. hoc sit. quo nomine prædo spoliatus restituitur c. tam literis de rest. spo. Quare nulla possessio est, licet injusta, quæ jus non habeat aliquod, non tamen quatenus injusta;

19 verum quia justum, & injustum sunt

ad aliud, quia nemo sibi justus, vel injustus, sed alteri propterea qui Titio injustus est, non ob id injustus Paulo, & Cajo, quare vitiosa possessio adversus extraneos prodest, quorum respectu vitiosa, vel injusta non est d. l. pen. Ubicunque igitur possessio est, ibi & jus possessionis aliquod.

Hinc inferri utiliter potest etiam si possessio facti sit, mandante Principe, ut quis cognoscat super jure alicujus, posse hunc de possessione illius cognoscere, id est de jure possessionis, quia jus aliquod semper possessioni coheret, quod male negare, quamvis tacitè, videntur in l. 1. sup. eod.

21 Aret. n. 14. Jason. n. 32. dum cognitionem eo solo argumento concedunt, quod possessio juris sit, quia sive juris, sive facti sit, neganda non est. Secunda ad Papiniani speciem intus, non in cutè respicientes dignoscens quæstionem illam excitari, non propter possessionem ipsam, sed propter possessionis effectus. Dum etenim hoc quærimus, an is, qui hodie thesauri locum memoria non repeteret delisset possidere, si cras repeteret, denuo inciperet possidere, & alius medio tempore non invasit, ad substantiam possessionis, & possidendi vim sive juris, sive facti sit, nihil pertinere potest. Quare quæstio excitatur tota propter usucapionis effectum, quia si medio tempore desit possidere, interruptam esse necesse est l. 3. l. sine possessione inf. tit. prox. fin minus, interrupta non est. Ratio dubitandi si attentè quærat, ex eo solo desumitur, quod possessio facti sit, & ignorantis locum thesauri nullum videtur factum, ex quo possessio constare possit, ut in contrarium tertio loco consideravi. Ratio decidendi sumitur ab utilitate, quoniam si ignorantia rei, causa esset amittendæ possessionis, cogentur domini per momenta etiam species, & causas peculiarium inquirere, ut in §. quaesitum continuativè Papinianus ostendit, & velut absurdum jure singulari remissum esse docet. Sed videtur, quod adstruebam dicto tertio argumento, hæc possessio ab omni facto vacua. Non ita, quia, si non certa animi applicatio in retinendo, veluti locum memoria non repetentis, certissima in retinendo possessionem rerum suarum, ubicunque locorum sitas esse claruerit. Hæc animi cogitatio tota facti est, & legi, propter civiles effectus, sufficit, vel illud, quo possessionem conservare præsumentem,

L I con.

contra id, quod intendit, amississe dicendum non est. Sed non sola ratione dubitandi, verum & alio argumento facti esse *Papinianus* consentit, dum subjicit diffinitionis exceptionem illam, quam alius non invasit; nam vel eo solo, quo concedit alio invadente amissam, & invadenti quaesitam, concedit facti esse. Ea enim, quae juris sunt, injusta cujuslibet invasione acquiri posse, jus civile non patitur. Sic neminem dominium, actionem, obligationem, aut jus aliquod alterius invasisse legimus. Invasio itaque ostendit, possessionem, quae invasione quaeritur, facti esse. Quare scitè admodum *Papinianus*, cum novisset quaestionem esse, de possessione, propter ipsius possessionis effectum, videlicet usucapionem, decisionem ad jus retulit, non ad rem ipsam, dicens: *jus possessionis non videri peremptum*, & ista diversità a causis ad effectus non est inusitata, ut docui in *l. 1. n. 16. ff. de legibus*. Sic in *c. jus gentium, dist. 1.* dicitur, *jus gentium est sedium occupatio*, sic in *d. l. 1.* lex coercitio dicitur, uterque locus causas per effectus exhibet. Constat ergo aliud possessionem esse, aliud jus possessionis, & illam facti esse ex ipsamet *Papiniani* sententia, non autem facto vacuum. Sic omnia contraria ruere. Hac plane ratione occurrendum est *l. non ideo minus C. de lib. causa ibi: inconcussum jus possessionis obtinebis*, significat jus juris effectum possessioni coherentem, non possessionem ipsam, sic planè accipi debet *text. in l. pignoris, in l. cum haeredes inf. hoc tit.* Nam argumenta similia simili etiam solutione tolluntur. Sic *et text. in c. dilecto, de verb. signif.* quem adducit *Didacus in reg. possessor, initio 2. par. n. 3. in fin.* Nam ibi jus a possessione, veluti effectus a sua causa, manifeste distinguitur. Sic non modo non obstat, sed superiorem interpretationem confirmat *text. in l. si quis ad se fundum, C. ad l. Julian. de vi publ. cum, ut superius admonui, jura possessionis, non jus enunciet, & plurali nomine jura a possessione distinguat.*

Secundo tamen loco, specialem solutionem exposcit textus, qui pro eadem sententia adduci consuevit in *l. si ea res §. ult. ff. de act. empt.* ubi duobus eandem rem ementibus diffinit *Hermogenes*: *Is ex nobis tuendus est, qui prior jus ejus adprehendit, hoc est, cui primum tradita est.* Apprehensio, & traditio ad

possessionem rei referuntur, & significant id, quod facti est, quia tradere, & apprehendere facti est *l. stipulationes non dividuntur inf. de verbor. obligat.* & tamen id, quod apprehenditur, dicitur esse jus. Duo hic pro solutione adnotanda, & conjungenda sunt. Primum textum assumere emptionem bona fide ejusdem rei a duobus contractam, quo casu re tradita, si non dominium, transfertur usucapiendi conditio, ut notat in *l. ex empto eod. tit.* cum itaque hic disceptetur de possessione justo titulo, & bona fide suffulta, jam de possessione sub ea ratione, vel qualitate quaeritur, quae juris sit, & qua parte jus praetationis parit, & quaestio magis in ipsum jus praetationis, quam in ipsam possessionem dirigitur, quod ea verba indicant *is ex nobis tuendus est*, quae jus possessionis consequens, non possessionem ipsam respiciunt; quare cum de possessione quaeratur propter id, quod est juris, merito jus magis, quam possessionem *Hermogenes* in apprehensione considerat.

Secundo animadvertendum est modum illum loquendi *jus rei apprehendere*, improprium admodum esse, & ut sic dixerim, non formaliter, sed finaliter, vel consecutivè dicitur ad rem apprehensam. Nam emptor apprehendens magis cogitat de dominio, quam de possessione, magisque rem acquirere, quam possessionem intendit. Cum itaque modus dicendi sit inusitatus & figuram retineat, non proprietatem, argumentum validum adstruere non valet, nam jus ipsum, quo jus est, est etiam incorporale, & apprehensionis expert omnimodo.

25 Tertiò objicitur *l. nemo ambigit C. eod.* qui locus non tam huic sententiae favet, quam mediam quandam *Duareni*, & *Vaconii* juvat existimantium possessionem esse duplicem, alteram, quae facti sit, alteram, quae juris. Verba sunt: *Nemo ambigit possessionis duplicem esse rationem, aliam, quae jure consistit, aliam, quae corpore.* Quod si respectu corporis argumento est illam in substantia facti esse, ita consequitur, aliam speciem esse juris, arg. *l. jam hoc jure sup. de vulg. et pupill.* Tum sequentia verba, ad idem expendantur, *super jure possessionis vacillet, ac dubitet.* Primum quia vacillantem, etsi corpore rem teneat, possidere negant, secundò, quia jus possessionis appellat. Sed hoc secundum

dum satis in superioribus confutavi . Multas totius argumenti solutiones asserunt Doctores , quas congerit *Bologn. n. 137. in d. l. 1.* Quarum alia falsa, alia imperfecta . His ego posthabitis assero verissimam, quae ut argumenta dissolvit , sic textum facili explanatione declarat . De quacumque re ,
 26. quæri potest , & quid sit , & qualis sit . Sed & de his omnibus , quæ in decem prædicamentis habentur . In *l. nemo* non quæritur quid sit , sed qualis , & sub occasione qualitatis , illa distinctio præponitur , & ea verba evidentissime probant , *Utramque autem ita demum esse legitimam*, quætionem non esse simpliciter de possessione , sed de possessione legitima , & ita ut talis est , non ut simpliciter possessio , & ideo dum negat vacillantem possidere , negat ea possessione possidere , quæ legitima sit ; nam , & is , qui verè possidet , etiam si lite contestata super jure possessionis vacillet , ac dubitet , ea conditione defenditur , ut in dubio pro eo , veluti possessore , judicandum sit , §. *commode Instit. de interd.* & ita jus possessionis , non possessionem significat , sed eam qualitatem , quæ possessionem legitimam facit . Tum verò , dum ait , *possessionis duplicem esse rationem* , quærit de ratione possessionis in jure consistente est , ut justa sit , ut amplius legitima credatur , debet esse sine controversia , & ita plus ea lex tribuit possessioni legitimæ , quam justæ , cujus ratio ex jure constat . At quomodo non est idem id , quod jure consistit , & quod est legitimum . Legitimum significat jus indubitatum . Quod in jure consistit , sæpè controversitur . Sic possessor super jure possessionis vacillat , ac dubitat . Sed quædam solutio *Donelli lib. 5. c. 6.* quæ ab absurdo deducitur , huc transferri etiam poterit , qua ille sequenti occurrit argumento .

27. Quartò inducitur *l. possessio quoque inf. hoc tit.* ubi *Papinianus* : *possessio quoque per servum cujus ususfructus meus est , ex re mea , vel ex operis servi acquiritur mihi : cum & naturaliter a fructuario teneatur , & plurimum ex jure possessio mutuetur* . Et si quis asserat hoc ipsum , quod mutatur , ad eam accedere jam ex se consistentem , ita ut rationem obtineat accidentis , non substantiam ipsius ingrediatur , responderi poterit *tex. in fin.* referre ad substantiam , non ad accidens , cum statim in alia specie diffiniat , qui in

aliena potestate sunt , tenere quidem rem peculiarem posse , habere , & possidere nequaquam , reddit hanc rationem , quia possessio non tantum corporis , sed etiam juris
 28. est . *Donellus* ut hanc interpretationem a falso consequenti refellat , ait , si quo possessio juris , est , jus est , ita etiam , quo corporis est , corpus erit : hoc est manifestè falsum : ergo ; & illud . Nam *Azo* , & cæteri , qui facti esse contendunt , dicunt detentionem esse rei quidem corporalis , at corpus esse non dicunt , & neminem adhuc id dixisse comperimus . Sed ut non modo argumentum dissolvatur , sed etiam *tex.* explicetur , admonendus lector est , eo ipso , quo ibi agitur de possessione per servum acquirenda , de justa possessione tractari , non de injusta , quoniam per servos dominis ignorantibus non corporalis , sed justa possessio acquiri potest . Ita *Jabolenus in l. quod servus inf. eod.* ibi : *Quoniam is , qui in tua potestate est , ignorantibus tibi , non corporalem possessionem , sed justam potest acquirere , sicut id , quod ex peculio ad eum pervenerit , possidet* . Nam etsi possessio facti sit , quod per servum nobis acquiratur totum juris est , quoniam id sola juris auctoritate fit . Mutuatur ergo a jure , ut possit per servum acquiri , non ut ipsa jus sit . Et qua ratione corporis est , sæpè etiam juris esse diffinitur . Non ita corporis est , ut corpus sit , sed ut corporalis , idest , quæ solo corporis instrumento nitatur citra omne juris auxilium , ut possessio injusta , quo nomine in *d. l. quod servus corporalis possessio justæ* possessioni opponitur . Corpus autem ad acquirendam possessionem concurrat , ut instrumentum , ut hac *l. in princ.* ibi : *Et adipiscimur possessionem corpore , & animo* . Hoc nomine possessio corporis est ; eodem , quæ per servum acquiratur etiam juris , quia si removeas , per servos nostros auctoritate juris nos acquirere posse , nec possessionem acquiremus .

29. Acquirendi facultas ex jure est , quod non satis nostri animadvertunt . Nemo incapax acquirendi sibi acquirit , nec etiam possessionem , ut servus *l. 1. §. per servum hoc tit.* Igitur ut possessio est , facti est , ut in acquisitionem veniens , & plurimum a jure mutuatur , & non tantum corporis , sed juris est . Quare etiam consequitur hic quæri de possessione ut justa , & per servum acquirenda , non ut simpliciter possessio est . Quinto asserunt ad ejusdem sententiæ
 30. confirmationem *l. stipulatio ista §. si quis forte*

- forte *inf. de verb. obligat.* ibi : *Si quis forte non de proprietate , sed de possessione nuda controversiam fecerit , vel de usufructu , vel de usu , vel de quo alio jure ejus , quod distractum est , palam est committi stipulationem .* Dicunt dictionem alio implicare similia *l. si fugitivi ubi not. C. de serv. fug.* sed quæ præcedunt juris sunt , ut usus , usufructus , ergo & possessio , quæ postea ut similis præcedentium subjicitur . Levia hæc argumenta ex dictionibus de-
- 31 sumpta semper censui , nam rebus facile cédunt , & ab his sæpe trahuntur , nec officium suum retinent , si non id patiantur , *Bartolus in Auth. ut defunct. seu fun. eorum in prin. n. 2. Angelus in Auth. qui semel C. quom. , & quan. jud.* Sed cum controversiam stipulator ibi super possessione patiatur , numquam verò possessio sit inanis , & sine juris effectu , statim ea juris controversia esse incipit , quis eorum jus possidendi habet , nec dubium litem , quæ de possessione excitatur , esse semper de jure possidendi , neque enim possessio est ab hoc jure sejuncta , quamvis ipsa jus non sit , ut *ad leg. nemo , & alibi supra* satis demonstrasse videor . Sexto loco deterius errant ,
- 32 qui *Modestinus in l. questio inf. de verb. significat.* pro hac sententia adducunt , dicentem possessionem usum esse , usum autem juris , ut usufructum . Dixerat ille prius : *Possessio ab agro juris proprietate distat . Quidquid enim apprehendimus , cujus proprietatis ad nos non pertinet , aut nec potest pertinere hoc possessionem appellamus .* Sic rei prehensionem , & consequenter factam , possessionem esse indicat , mox sequitur : *Possessio ergo , usus , ager , proprietatis loci est , prædium utriusque superscriptæ generale nomen est .* Usus non est hic species servitutis , sed species facti , a juris proprietate distincti . Et si possessio est , quidquid apprehendimus , hæc apprehensio ejus , cujus proprietatis ad nos non pertinet , nec pertinere potest , intellectu fit factum intelligente , non jus . Apprehendit intellectus facultatem insistendi rei , ut suæ , non domini jure , hæc possessio est , & facti , quod ejus posita definitione clarius apparebit . Septimò *Jayon in l. si is qui pro emptore , infra de usuc. n.*
- 33 89. adducit legem raptores , *vers. sin autem Diaconissa C. de Episc. & cler.* verba sunt : *Ecclesia verò omnem proprietatem , & plenam possessionem earundem rerum nostro habeat beneficio .* Supra docui juris esse , ea , quæ sint , vel non sint a juris potestate pendent . At hic sola juris potestate fit ,

ut Ecclesia possideat , vel non possideat , ergo possessio juris . Juvat verbum *habeat* , quod tamquam directum , nullius apprehensionis , aut facti ministerium desiderat . Sed ex duobus solutio facile sumitur . Alterum quia Ecclesia habet plenam possessionem non sola legis dispositione , sed prævia assignatione , quæ vim missionis habet , quod verba superiora demonstrant , quibus dicitur . *Raptoris ejus substantia Ecclesia cujus Diaconissa est assignetur .* Assignatio ergo facienda est , & post assignationem factam , possessionem Ecclesia consequitur , & ita non solo juris ministerio , quod & *glos. in vers. addicantur* ibi probare videtur . Secundò aliud est habere possessionem , aliud est habere plenam , id est legitimam , tutam , indubitatam , quæ nullam possit metuere controversiam . Ecclesia possessionem habet prævia assignatione , & ita per apprehensionem , sed plenam ejus legis autoritate , id est si possessionem adipiscatur , si apprehendat , hoc habet nostro beneficio , ut plene , id est securè , & sine aliqua dubitatione possideat . Sic beneficium non ad possessionis substantiam , sed ad qualitatem respicit , quæ tota pendet a lege .

34 Octavò facit ad idem *lex qui pignoris infr. eod.* cujus verba referre placet : *Qui pignoris causa fundum tradit creditori , intelligitur possidere . Sed etsi precario eundem rogaverit , eque per diutinam possessionem capiet . Nam cum creditoris possessio non impediat usucapionem , longe minus precarii rogatio impedimento esse debeat , cum plus juris in possessione habeat , qui precario rogaverit , quam qui omnino non possidet .* Vulgaris inductio sumpta ex illis verbis : *Cum plus juris in possessione habeat* , sublata est superius in primi argumenti dissolutione . Non vulga-

35 rem afferam , & submovebo . De debitore , qui pignus creditori tradit duo pronunciantur , alterum in initio , quod intelligitur possidere , & hoc est ad effectum ulucapiendi , ut paulo post declarat ; alterum in fine , quod debitor omnino non possidet . At si non possidet , quomodo ulucapat sine possessione ? obstat *l. 3. l. sine possessione inf. de usucap.* Idcirco , quod pertinet ad usucapionem ait , non possidere quidem , sed intelligi possidere , quod pertinet ad veritatem omnino non possidere . Ex iis consequitur , ne duos eadem possessionis specie in solidum possidere dicamus debitorem , & creditorem , possessionem debitoris totam juris esse , & quæ ad usucapionem requiritur , totam ex juris potestate pendere , qui maximus est possessionis

sessionis effectus . Sed aliter se res habet , creditor pignus debitoris tenet quidem ut rem alienam, nec magis possidet , quam usufructuarius , quod & hujus capitis initio in secundo præludio tetigi . At quomodo constant hæc duo, debitorem intelligi possidere , & omnino non possidere ? Possessio creditoris est quædam naturalis alienæ rei detentio, ut coloni , ut usufructuarii , quo nomine nec vere possessio est, de qua disputamus , an juris, vel facti sit . Itaque non impedit debitoris usucapionem , & si impediret , sibi ipsi creditor damnum inferret , cum ipse intersit debitorem fieri dominum , ut non modo in interdictione *Salviano* , sed etiam in actione hypothecaria valeat obtinere , ut docui c. 3. n. 10. Dubitabatur an precarii rogatio facta a debitore creditori impedimento esset usucapioni ? Dubitandi ratio erat, quia precario rogans , verè , & formaliter non possidet , ut *sup. d. cap. 3. n. 5.* docui , & probatur ex *l. & habes §. 1. inf. de precar.* nam precario rogans , ex natura precarii , numquam possidet , quia non detinet animo dominandi , quod formam possessionis constituit , & qui hoc non possidet animo , usucapere nequit . Sic videbatur deterioris conditionis debitor precario rogans a creditore rem pignori traditam , quam si penes eundem manere pateretur . At contra est summa ratio , generali regula , ut inducta ad augmentum non valeant diminutionem operari *l. nulla supra de leg. 1. legata inutiliter sup. de legat. 1. l. si cui eod. tit.* Rogat debitor , ut plus juris habeat , non ut minus , stultum sane esset rogare , ut amitteret usucapiendi conditionem , quia nec creditor , cujus interest usucapi , sub hac forma precarium concederet . Rogat ergo , ut debitor possessionem , quam animo retinet , & qua usucapionem perficit , amplius corpore detinere valeat . Sic respondet Jurisconsultus plus juris habere debitorem præcario rogantem , quam debitorem , qui rem creditori pignori traditam omnino non possidet , id est corporaliter non detinet . Plus enim est animo possidere ad usucapionem , & corpore etiam possidere , quam animo solo possidere , & usucapere , corpore autem omnino non possidere , ac is mihi videtur ejus legis sensus : ut possessio creditoris , quæ rogata debitori conceditur , & vere detentio est , ea sit de qua

ante precarium verum sit dicere , debito rem omnino non possidere . Qui contendunt verbum *intelligitur* hic ad fictionem trahere , & debitoris fictam possessionem , qua usucapit , esse , nimis aberrant . Nam lex non fingit circa possessionem , *l. denique sup. ex quibus caus. major* , & ficta possessio merum est commentum . Nondè *Detus n. 41. Bolognetus n. 146.*

37 præter rem inducunt *l. homo liber. §. ult. sup. tit. prox.* inductio mendosa lectione nititur in iis verbis : *Excepto eo , quod jus est , ut liber homo possidendo usucapere possit* , legitur enim *vis est* , quamquam ex positis in responsione ad primum argumentum facillime dissolveretur . Deci-

38 mō facit *l. prætoris sup. de damno inf.* cujus verba sunt : *Prætoris officium est , ut missus in possessionem , etiam eam per longi temporis spatium in suum dominium capere possit* . Acquirimus enim per usucapionem id , quod est juris , non autem id , quod est facti *l. 3. inf. de usuc.* si ergo possessionem acquirimus ergo juris . Sed leve est argumentum . Possidemus , ut usucapiamus , & prius quam usucapere inchoemus , necesse est , ut possessionem acquisiverimus *d. l. 3. & l. sine possessione eod. tit.* ut ergo nihil tam falsum est , quam per usucapionem possessionem acquirere , ita nihil tale potest ex ea lege adduci . Aut ergo cum *Accursio* eam intelligimus possessionem , & possessorem in suum dominium capere nihil aliud est , quam jure quæsitum per capionem domini possidere . Potest enim

39 quis possidere ut dominus , & etiam ut non dominus , *l. prima §. hujus inf. uti pos.* quinimo possessio de non domino magis accipi solet *l. questio inf. de verb. significat.* erit ergo possessionem in suum dominium capere , rem jure domini , non jure possessoris possidere . Aut verò quod *Bolognetus tentat n. 149.* exponimus eam scilicet rem , & planior sensus , nec uno loco possessionem pro re

40 positam legimus *leg. 2. C. de prob. l. interdum inf. de verb. significat.* Vel

41 quia possessio sit ad aliquid , & consequenter alicujus rei possessæ possessio , potest planissimus fieri sensus , explicando quod latet , ut missus in possessionem rei , nam rei alicujus possessio est , etiam eam scilicet rem , in cujus possessionem missus est , per longum temporis spatium in suum dominium capere possit .

Præter

Præter hæc sunt alia argumenta non vulgaria.

Undecimò etenim proponitur possessionem vel eò juris fore censendam, quòd interdum

42. nullo corporis, aut animi ministerio concurrente alicui quæzatur, nam per servum, & filiumfamilias etiam ignorantes nos acquirere possessionem, concedit, *Paulus sup. in l. 1. §. item acquirimus.*

Nec dicamus possidere quidem servum, aut filiumfamilias, possessionem verò existentem penes eos, nostram esse, quoniam aliud

43. est possidere, aliud alieno nomine possidere, cum is possideat cujus nomine possidetur, *l. quod meo inf. ead.* Tum verò si dicat quis, hanc possessionem consergere ex peculiari causa, & ideo jure singulari, non jure comuni fore censendam *l. peregrè §. quasitum inf. ead.* nihil id obesse poterit, quia neque jus

44. singulare efficeret, ut esset possessio sine possessionis substantia. Sed hæc quoque possessio facti est, ut omnis alia, & jus singulare in alio dispensat. Adeo verum est corporis, & animi instrumenta concurrere, ut dicat *Paulus in §. hæc quæ de servis, ead. l. 1.* Hæc, quæ de servis diximus, ita se habent, si & ipsi velint nobis acquirere possessionem, nam si servum tuum possidere jubeas, & is eo animo intret possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio acquirere, non est tibi acquisita possessio. Corpore igitur, & animo alieno acquiritur. At ubi scientiam domini desiderare solemus, non desideramus in peculiari causa, & in hoc dispensatio est, ne cogantur domini per momenta species & causas peculiarium inquirere *d. §. quasitum.* Sed etsi non sit scientia certa, & determinata, qualis exigi solet, *l. ea quæ sup. tit. prox. & hæc l. §. saltus;* est tamen voluntas domini remota, cui effectus iste possessionis tribuatur, quod indicant verba *d. §. item acquirimus* ibi: *Quia nostra voluntate intelliguntur possidere, quod eis peculium habere permiserimus.* Sic ergo quoad id, quod est possessionis, servatur regula *l. quemadmodum hoc tit.* quoad id, quod est acquisitionis jus singulare inducitur, ut illa domini voluntas remota sufficiat. Quamquam si communem sententiam sequi velimus, apud me maximè dubiam, excepta ulucapionis causa, per servum domino ignorantis possessio acquiri potest *Gl. & Bar.*

solus in d. §. item acquirimus; quorum sententiam communem affirmat Aquilius

in *l. si is qui pro emptore n. 90. inf. de usuc.* sed multos habet contradicto-

45. res, & jam de veritate opportunius forte disputari poterit. Duodecimò facit

tex. in l. 1. §. per servum sup. ead.

ubi cavetur, non modo, ne servo in fuga posito ejus possessionem amittamus,

verum per eum acquirimus, ulucapimus,

& tamen si factum inspicimus, non possumus videri eum possidere, qui in fuga

sit; tum verò servus fugitivus eo ipso videtur domini possessionem excludere, vel intervertere, si facti esset, quod se ipso

animo, & corpore, & quantum in eo est pro libero tenet: fugit enim, ut se in libertatem recipiat, ita ut quantum ad id,

quod facti est a domino non teneatur. Hic locus tanti momenti est apud Muretum

46. in Epistola ad Antonium Constantinum, ut hanc mere civilem possessionem esse fateatur. Sed vir ille eloquentiæ magis,

quàm juris prudentiæ gloria clarissimus eo loci ordinem inquisitionis invertens, quærit

primum quotuplex possessio sit, & concedit duplicem esse naturalem, & civilem, postea quærens quid sit, affirmat facti esse,

quod si civilem dari concedat a naturali specie distinctam, de ea verum esse non potest, quod facti sit, ut sibi ipsi, vel

brevissima epistola repugnare videatur. Ut enim facti est, ita consequitur esse unicam,

ut duplex proponitur, ita alteram juris esse conceditur. Sed jam solvatur argumentum.

Possessor servum in fuga positum animo possidet, nisi propositum habeat derelinquendi, & ita facti ministerio tenet. Nec servus possessionem intervertere potest, quia

neque id licet ei, qui nec sibi, nec alteri possessionem acquirere potest, quàm domino, quod probat *Apbri. in l. si*

47. *de eo inf. ead.* Ait enim: *Si de eo, quem cum possiderem pignori tibi dedi, servus tuus te deiciat, adhuc te possidere ait, quoniam nihilominus per ipsum servum possessionem retineas.* Cajus vero in

l. rem, quæ nobis inf. ead. producit *Apbri-*

cani argumentum his verbis. *Et hæc ratio est, quare videamus fugitivum possidere, quod hic, quemadmodum aliarum rerum possessionem intervertere non potest, ita nec suam quidem potest.* Servus itaque non potest quicquam acquirere sibi *leg. servitutem inf. de reg. jur.* ideo nec possessionem, quomodo ergo potest possessor invitus amittere

tere

tere, quod hic omni conatu acquirere non potest. Invasio ejus, qui possit acquirere possessionem vel justè, vel injustè in causa est ut, qui prius possidebat, amittat *l. clam §. qui ad nundinas*, & *hoc l. in §. si quis nunciet* & *l. peregrè inf. eod.* ibi: *quam alius non invasit*, & ratio sumitur ex *hoc tex.* quia dico in solidum eandem possessionem retinere, nulla ratione queunt invalore, & dejectus, ac cum invalore non acquirit possessionem, nihil prohibet etiam dejectum illam retinere *d. l. si de eo*. Facto igitur conservatur possessio servi fugitivi, id est, animo possessoris eam possidere volentis, cui fuga nullum facit impedimentum, quoniam sicuti non potest vi, multo minus fuga poterit domini possessionem intervertere. Non ergo civilis possessio est, sed eadem numero, quæ erat ante fugam arreptam, neque enim post fugam alia possessio esse incipit, quod Muretus falsò *Constantinum* docere præsumpsit. Tertium præter decimum assertur sumptum ex diffinitione facti, quod sit, vel non sit, non pendet ex voluntate juris, ergo ad factum nihil pertinet libertatis favor, ut cumque suffultus a lege, non etiam malæ fidei ratio; & tamen liberum hominem usque adeo possidere non possumus ut *Jabolen.*

48 *in l. cum heredes §. ult. inf. eod. dixit* *Si vixeris liberum hominem, cum te possidere non puto*. Tum verò per servum mala fide possessum, quamvis rem nobis volentibus apprehendat, ac teneat, non tamen possidemus *l. 1. §. sed & per eum sup. eod.* ibi: *Quod si mala fide eum possideamus, non puto acquiri nobis possessionem per eum*. Sed nihil hæc urgent; quod pertinet ad liberum hominem, is in commercio non est, & passivè domini, & possessionis expertus, lex verò, quamvis de possessione, ut possessio est, deliberare non valeat *l. denique sup. ex quibus caus. major.* de acquisitione ipsius justissime decernit, quia capacitas acquirendi tota est a lege, & hanc tollit in subjecto liberi hominis decernens unumquemque inhabilem ad acquirendam possessionem, & dominium ipsius. Tum verò possessio quamvis fa-

49 cti sit, intentione, & affectu possidentis in dominium, ut in finem, dirigitur, ut *inf. ex diffinitione*, & ex *Theophilo* liquebit, atque hoc nomine a naturali detentione distinguitur. Ex hoc infertur detentionem liberi hominis etiam vinculis ob-

tentam non esse possessionem, quoniam cessat affectus dominandi, quo, veluti forma possessio a detentione distinguitur, quia respectu liberi hominis, vel non est talis affectus, vel prorsus inutilis, quod par est *l. quoties supra qui satisf. cog.* De servo mala fide possessio, ut nobis non possit acquirere possessionem, non est vis in ipsa possessione, quod juris, vel facti sit, prout nec in ipso libero homine vincit, sed in eo, quod cum acquirere per servum sit ex potestate legis hunc effectum dominicæ potestati tribuentis *§. item vobis Inst. per quas personas nob. acq. l. placet. sup. de acq. hered.* sic ex ejusdem legis permissione est, ut acquiramus per servum bona fide possessum; non patitur lex ultra procedere facultatem acquirendi per servum: nam ut per eum acquiramus, & quotique acquiramus, ex lege est, etiam si possessio facti sit.

51 Quartò vehementer urget *text. in l. 1. §. ult. juncta l. 2. hoc tit.* & diffinitione eorum quæ juris sunt *Paulus* ibi: *municipes per se nihil possidere possunt, quia universi consentire non possunt*, *Ulpianus in l. 2.* Sed hoc jure utimur, ut & possidere, & usucapere municipes possint, idque eis & per servum, & per liberam personam acquiratur. Videtur itaque, an municipes possideant, totum ex juris potestate pendere, ergo ipsa possessio juris erit; at non ita se habet. Municipes numquam ita coguntur omnes, ut omnes vere consentiant, fictus, & interpretativus possidendi affectus non sufficit ad possessionem, hoc est, quod *Paulus* eleganter iis verbis insinuat, *quia universi consentire non possunt*. Regula *l. quia major ff. ad munic. & de incol.* inducit consensum interpretativum non verum, qui non sufficit ad possessionem, quæ facti est, & facto vero constat, non ficto, aut imaginato. Sed tamen utilitatis causa, ut in peculio introductum est, ut ignorantes usucapiamus, & ita non nostro, sed nostrorum servorum affectu *l. peregrè §. questum inf. eod.* ita *Ulpianus* ait introductum, ut non modo per servum peculiarem, ut *Nerva* putabat *in d. §. ult.* Municipes possidere possint, sed per quemcumque servum, & per liberam personam acquirere. Quod quidam putabant, nec ipsos servos possidere, rejectum est ea ratione, quia ut scientia non est necessaria in peculiari causa *d. l. justè §. ult.* ita neque necessarius consensus, nec enim

enim consentit ignorans *l. nec ignoras Cod. de donat.* Hoc etiam jus singulare est, non in eo, quod possessionis substantiam attingat, quoniam & hic rei corporalis detentio est affectu domini, & sic tota substantia possessionis adest, & totum possidendi factum, sed in eo, ut municipibus, citra id, quod omnes consentiant, acquiratur. Ipsa acquirendi facultas, quæ juris est, ut sæpè dixi, ea est, non autem possessionis essentia, quæ hoc, vel illo modo ad nutum legis flectit sese, nunc jure communi, nunc singulari innixa. Hinc adnotare fas *Pauli* sententiam usu rejectam fuisse, neque *gl.*

subauditionem in verbo non possunt; id est facile esse probandam, quicquid *Cum. Are. & Alex.* dixerint, nam ut *Ulpianus* absolute concedit possidere, quod propriè accipi debet ut *gl. Bartol. Cast. & Alex.* probant, ita *Paulus* absolute negabant. Possident verò alieno corpore, & animo etiam, ut opinor, sine mandato, ut post *Are. Ripam, & Soccinum Juniolem affirmat Honded. conf. 17. n. 77. lib. 1.* idque innuat illa verba, *per liberam personam*, intellige tamen de ipso universitatis corpore, ut speciale jus *mius*, quàm fieri possit extendatur.

Alia de possessione sententia evertuntur, & eam facti esse probatur.

Cap. VI.

- 1 Aretinæ sententia mixtam possessionem affirmantis adducitur, & reprobatum num. 6. & 7.
- 2 Bartolus triplicem possessionem adstruens, contrarietatis, & erroris notatur.
- 3 Distinctio, seu divisio debet esse bimembris, vel reducibilis ad bimembrem.
- 4 Duarenæ sententia, tum *Vaconii* possessionem aliam facti, aliam juris, adducitur, & reprobatum n. 24.
- 5 Ludovici *Molinæ de just. & jur.* sententia reprobatum.
- 6 Soccini adversus Aretinum rationes confutantur.
- 7 Causa peculiaris est accidens ad possessionem, neque ejus substantiam mutat.
- 8 Possessio cum facti sit, quomodo ex causa peculiari postliminio contineatur diligens perquisitio, & nova declaratio.
- 9 Duo sunt postliminii capita frangens, & suspendens.
- 10 Usucapio in peculiari causa procedit secundum fictionem ex *Bartolo*, sed contra num. 14. & seq.
- 11 Usucapiat quis, vel ne, juris est.
- 12 Fictio in iis, quæ facti, non quæ juris sint locum habet, ex vera, & communi sententia.
- 13 In iis, quæ juris sunt, nulla frangendæ necessitas.
- 14 *Glos. in l. justo §. ult. ff. de usucap.*
- 15 *L. justo §. ult. expenditur num. 20. & 21.*
- 16 *L. pen. de capt. & post. rever. explicatur.*
- 17 Verbum intelligitur, relatum ad ea, quæ juris sunt, veritatem importat.
- 18 Peculii natura, diligenter explicatur.
- 19 Hereditas gerit vicem defuncti.
- 20 *Castrensis error volentis usucapionem in l. captam ff. de usuc. procedere sine possessione.*
- 21 Possessionem facti esse ab *Autore* probatur, & novis, & communibus argumentis usque in finem cap.
- 22 Possessionis nuda, ut solum possessio est, utriusque consideratio.
- 23 *L. 2. ff. uti possid. expenditur.*
- 24 Juris nihil an sit, quod sit injustum, dubitatur, & explicatur.
- 25 *L. si quis cum aliter ff. de verb. oblig. expenditur.*
- 26 Possessio injusta, ut injusta possessio est.
- 27 Voluntas coacta, voluntas est.
- 28 Sententia injusta transit in judicatum, sub justæ ratione, & ita juris, nam & ut

- ut injusta facti est num. 35. & sup. num. 31.
- 34 Quæ juris sunt injusti adjunctum non admittunt.
- 36 Juris esse, stare dupliciter potest.
- 37 In iis, quæ juris sunt, nunc veritas opinioni, nunc opinio veritati cedit.
- 38 Genus speciebus se totum communicat.
- 39 Possessio si unica sit, facti est.
- 40 Possessio, quo positio, facti est.
- 41 Aliud est possidere, aliud in possessione esse.
- 42 Possessio, ut vacua dicitur, facti est.
- 43 L. 1. §. adipiscimur hoc tit. explicatur.
- 44 Soccini Senioris, & aliorum error in explicanda l. 1. §. adipiscimur hoc titulo.
- 45 Pupillus suam conditionem meliorem facere, non tamen deteriorem potest.
- 46 L. possessionem inf. hoc tit. declaratur.
- 47 Possessionem amittere, & animo seu voluntatem amittere diversa.
- 48 Spoliatus facto suo, restituendus non est.
- 49 L. 1. §. si vir hoc tit. dilucidatur.
- 50 Statutum prohibens mulierem contrahere sine certa solemnitate, non impedit tradere, seu transferre possessionem.
- 51 L. denique ff. ex quibus caus. major. explicatur.

Sunt tamen quidam ita verecundi, seu potius meticulosi, ut cum inter extremas sententias, quibus tota possessio, vel juris, vel facti esse contenditur, subsistant, cogitent, longe tutius esse eas conjungendo, affirmare possessionem ex jure, & facto mixtam esse ut *Aretin. in l. 1. n. 13.*

• & seq. sup. eod. Sed neque *Bartolum* ipsum sibi satis constare video, is enim in *l. si is qui pro emptore n. 11. inf. de usuc. possessionem* aliam affirmavit habere plurimum facti, & modicum juris, aliam verò multum juris, & parum facti, aliam multum facti, & multum juris. Magnaque admiratione teneor, quod ibi eam distinctionem, veluti magistralem cæteri sequantur *Jafon. & Crot. n. 2. Aquil. n. 90. Canonista vid. glos. Card. & Abb. in c. cum nostris de concess. præben. & communiter approbatam testatur Didacus eam sequutus in reg. possessor. par. 2. §. 1. n. 6.* Quæ si vera sit, statim falsa est sententia superior *Joann. Bartoli*, & communis asseverans possessionem juris esse. Hac enim distinctione posita, statim sequitur eam speciem possessionis, quæ parum juris, & multum habet facti, juris non esse, & eam, quæ multum habet facti, & multum juris, non esse dicendam magis juris, quàm facti, vel econtra. Tum verò si una ab altera possessione, specie distinguitur, non modo prava distinctio, quia nec bimembris est, nec ita reduci potest, ut in duas species divisio constet, quod exigunt dyalectici, sed nec ad unum idemque genus ejusmodi species reduci poterunt, si altera sub genere facti, altera sub juris genere, altera sub mixto ex facto, & jure constituenda sit, ac ita

tres erunt possessionis species sub triplici genere reponendæ. Sed forte poterit inferius hæc distinctio aliqua ratione defendi.

4 Quarta adest *Duareni* sententia, cum quo in effectu, licet ipsius mentionem nullam faciat sentit *Vaconius lib. 2. cap. 1. decl. jur. civil.* qui quo se facilius educat ex perplexitate, quam argumenta in utramque partem faciunt, quæ & juris, & facti esse demonstrant, tentat dicere possessionem duplicem esse, alteram juris, eamque civilem, alteram facti, eamque naturalem.

5 Novissimè *Lud. Mol. de just. & jur. tract. 2. disput. 12.* tunc duplicem possessionem esse concedit, cum civilis est apud unum, naturalis apud alterum, ut censent communiter scribentes in specie *l. clam. §. qui ad nundinas inf. eod.* Sed ut falsus est communis intellectus, & falsum assumptum, ut sup. cap. 1. ad hujus §. intellectum n. 13. & seq. latè deduxi, ita sane, quæ eo nituntur, eadem facilitate ruunt. Redeo ad *Aretini* sententiam, quam ille tum lege, tum ratione probare contendit. Inducit *l. possessio quoque inf. eod.* in iis verbis, quia possessio non tantum corporis, sed & juris est. Sed hæc inductio tollitur ex iis, quæ ad ejus legis explicationem scripsi in cap. præcedenti ad quarti argumenti dissolutionem. Ratio *Aretini* est ejusmodi. Si possessio ut *Bartolus* censet absolute juris esset, postliminio contineretur, quod tamen est falsum *l. denique sup. ex quibus caus. major. l. cum heredes §. 1. inf. eod.* ergo consequitur absolute juris non esse, quoniam ea quæ juris sunt postliminio continentur *§. si ab hostibus Inst. quibus mod. jus patr. pot. solu.*

- 8 Respondet *Soccinus senior* in *d. l. i.* & sequitur *Detus num. 44.* quod si vere facti mixtura causa esset, ne postliminio contineretur, non deberet etiam contineri possessio ex peculiari causa, quoniam in substantia, si possessio ex juris, & facti mixtura constaret, altera ab altera non differret. At possessa ex causa peculiari postliminio continentur *l. si is, qui pro emptore inf. de usucap.* sed melius inducitur *l. in bello, §. facti inf. de captivis, & postl. rever.* cum in *d. l. si is qui*, verè non tractetur de peculiari causa, ut ibi docui. Causa verò peculiaris est accidens quoddam, quod non mutat speciem possessionis. Quare ipsum contineri, vel non contineri postliminio ex *Soccini* sententia nihil confert ad detegendam possessionis substantiam. Labitur *Soccinus* in pluribus. Primum quia non solvit argumentum, sed adducit argumentum contra argumentum *Aretini*, aut potius inconueniens quoddam. Secundo non probat inconueniens. Primum vim argumenti videamus, post vero detegendus erit *Soccini* lapsus. In argumento *Aretinus* concedit, seù potius assumit possessionem pro parte juris esse, & probat esse pro parte facti. Ego verò concedo argumentum, quod probat facti esse, & nego assumptum, quo juris esse supponit, nam istud assumit *Aretinus*, non autem probat. Videamus an factum, quod prohibet possessionem contineri postliminio, totam, vel partem ejus constituat, ego totam constituere non dubito.
- At longe difficilius videtur, quomodo si tota facti sit, quaesita ex causa peculiari postliminio contineatur, quod *Soccinas*, ac ceteri ignorasse videntur, & difficilem habet, sed necessariam explicationem. Duo sunt postliminii capita, alterum, quod procedit secundum fictionem, & hoc respicit factum, fingit enim reversum medio tempore, quo vere fuit apud hostes, semper in civitate fuisse, ut in *§. si ab hostibus Inst. quibus modis jus patr. pot. solv. Justinianus, & Theophilus* docent. Alterum est, quo reverso omnia jura restituuntur verè, & non per viam fictionis, quod *Bartolus, & alii* communiter admittunt in *d. l. si is, qui pro emptore. Mysing. in d. §. si ab hostibus, & probatur in l. postliminium, in l. postliminii, in l. cum duæ inf. de capt. & postl. rever.* Qua admissa distinctione quaerit *Bartolus* in *d. l. si is, qui pro empt.*

- veritatis, & *Hugolini, & Jacobi de Arena* sententiam sequutus credit procedere secundum fictionem, quod mihi non tam falsum, quam impossibile videtur. Consequeretur enim in peculiari causa dominio existente apud hostes in suspenso stare usucapionem, & si suspendi posset, etiam servis non existentibus in possessione non interrumpetur, quod est contra *d. l. in Bello §. facti, ibi remanentibus iisdem personis in possessione.* Et iis non remanentibus *Bartolus* idem fatetur interrumpi. Tum verò, si usucapiat quis vel ne, totum est juris *l. bona fidei sup. de acquir. rer. dom.* At *Bartolus* ibi: adversus *Andream de Zaphiro* differit fictionem versari circa factum, non circa jus, & *Bartolus* consentiunt ceteri, in iis enim, quae sunt juris, non habet lex necessitatem aliquam fingendi, sed potest absolute disponere, argumento *l. ult. C. de Sacros. Eccles. cum similibus*, jam non fingit usu capisse, sed in usucapiendi jure ex veritate, non ex fictione procedit. Quare mihi vera semper visa est sententia *glos. in l. justo, §. ult. in versic. inchoari inf. de usucap.* quando in superiori sententia nec sibi ipsi, nec positus a se principiis *Bartolus* constare videatur, quod usucapio procedat secundum veritatem.
- 17 Probatur primo ex *d. §. ult. dum Papi-nianus* ait: *Nec impedimento domini captivitate esse, cujus scientia non esset in civitate necessaria.* Nam si suspensio & fictio locum haberent, fateri cogeremur captivitate impedimento esse, illudque suspensionis, & fictionis remedio reparandum.
- 18 Secundo facit *l. pen. inf. de capt. & postl. rever.* ibi: *Imò si quid servus tuus peculii nomine, dum in eo statu esses, possederis, id eo quoque tempore usucapere poteris, quoniam ea res etiam inscientes usucapere solemus.* Hic etiam *Paulus* verbis utitur veritatem, non fictionem significantibus. Et si quaeras quomodo verba acquisitionis dirigat in eum, qui captus est, & in tempus captivitatis, quo existens apud hostes non possidet, nec acquirit, cum ab alio possideatur *l. cum heredes §. i. inf. eod.*, respondeo eam quaestionem excitari eo reverso, ut verba superiora ostendunt: *Si postliminio redisti, quibus, dum in hostium potestate fuisti, usucapere potuisti &c.* Sic itaque totum hoc diffinitur eo reverso, & ab effectu. Confirmat id per argumentum a simili, quod est ab hereditate ad peculium dicens: *Et eodem modo etiam herede-*

hereditas, nondum adita augeri per servum hereditarium solet. Utque hic est effectus auctæ hereditatis adeuntis commodo cedens, ita ille effectus aucti peculii, qui reversi commodo cedit. Est in ea re quædam suspensio, non usucapionis, sed cui acquiratur res usucapta, ut *Jul. docet in l. bona §. quæ peculiari eo sit. quæ peculiari nomine*, ait ille, *servi captivorum possident in suspensio sunt, nam si domini postliminio redierint, eorum facta intelliguntur, si ibi decesserint, per legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt*. Non ergo in suspensio est, an acquirant peculio, sed an peculio quaesita reversi, vel heredum ipsius commodo cedant. Verbum intelligitur, quod *Bartolus*, & alii observant in *d. l. si is, qui pro emp.* & in *d. §. quæ peculiari*, ad persuadendam fictionem, retorquetur contra eos, nam relatum ad usucapionem, vel ad id, quod est juris non potest nisi veritatem referre, *Baldus in cap. bonæ de appell. in fin. Jason. in d. l. si is qui n. 93.* quod eorum argumento convincitur, quia in iis, quæ juris sunt, concedunt fictionem minime locum obtinere.

20 Sed explicandum est qua, nam ratione in causa peculiari, domino existente apud hostes, vere procedat usucapio. Nam etsi *Papinianus*, & *Paulus* ea utantur, quod ejus scientia non esset in civitate necessaria, & quod eas res etiam inscientes usucapere solemus, non tamen omnem difficultatem eximit. Quando enim dominus est in civitate, etsi ignorans sit, est tamen capax acquisitionis, cum captus est apud hostes, esto scientiam non requiri, quia nec fuisset in civitate necessaria, at non modo ignorans est ob captivitatem, sed acquirendi incapax. Ignorantiæ occurrimus, incapacitati non ita.

21 Quare ad naturam peculii sedulo respiciendum esse reor. *Peculium*, ut perbelle *Martianus* docet in *l. peculium sup. de peculio, crescit, decrescit, & moritur*, & ideo elegantè *Papirus Fronto* dicebat *peculium homini simile esse*. Et qui servo peculium concedit, novum, ac separatam patrimonium constituere videtur *l. 4. de pecul.* & dominus agit, & convenitur ratione peculii *l. quam §. in peculio eod. sit.* Hæc ideo recepta sunt, ne si aliter diceremus, videlicet censentes unum, idemque patrimonium, cogerentur domini per momenta, species, & causas peculiorum inquirere *l. peregrè §. quaesitum inf. eod.* Crescit ergo peculium usucapione, decrescit, si adversus ipsum usucapiatur, gerit ergo vicem personæ; sic ser-

vus peculiaris acquirit peculio, velut homini, ut servus hereditarius ad utilitatem hereditatis ceptam perficit usucapionem *l. ceptam, inf. sit. prox.* nam ea gerit vicem personæ videlicet defuncti, & ita est, cui servus possideat, & usucapiat *l. hereditas in multis sup. sit.* Adeo ut perperam *Castr.* in *l. numquam §. vacuum* & in *d. l. ceptam* tradiderit usucapionem sine possessione in ea specie procedere. Ut enim in causa peculiari procedit servis remanentibus in possessione *d. l. in bello §. facti*, ita hereditati non nisi ex possessione servorum perficitur usucapio, & in *d. §. vacuum*, vacuum tempus dicitur ab apprehensione heredis, non a possessione servorum. Nam argumenta ex servis hereditariis, & eorum facto procedere probat *d. l. pen. in fin. de capt. & post. rever.* Ex iis constat *Socinum* minus recte adversus *Aresinum* contendisse, non esse constituendam differentiam inter possessionem ex peculiari causa, & ex causa non peculiari, nam etsi unaquæque possessio, aut meri facti, aut etiam mixta dicenda foret, quod postliminio contineatur, substantiam possessionis non mutat, sed ex accidenti provenit quod totum extra substantiam possessionis esse dignoscitur, nam cum is, qui ab hostibus possidetur, possidere non queat *d. l. cum heredes §. 1. protinus ei & possessio*, quia facti interruptitur, & usucapio veluti possessioni inhærens. In peculiari servo, quia servus, adhuc peculio possidet, nec possessio, nec usucapio interruptitur, utcumque possessio facti sit.

24 De *Duareni* sententia paucis est agendum, nihil enim tum ille, tum *Vaconius* magis contrarium *Paulo* asserere potuerunt, qui ponens non multum referre ad summam possessionis justa, an injusta sit, hoc ipso negat duplicem esse, aut justæ qualitatem speciem separatam constituere. Sed utrumque rei, & contrariorum difficultate victum esse, non est ambigendum.

25 Convenit tandem, ut veram sententiam exponam, atque confirmem, qua assero possessionem facti, non juris esse. Qua in re, ut celerius veritatem ob oculos ponam argumentis communibus, quæ maximam difficultatem patiuntur, ultimum locum facere cogor, & singularia quædam prius deducere, quæ ad id, quod quaerimus, certiora, & magis accomodata videntur.

Primum itaque aptissimum rei demonstrandæ argumentum illud mihi videtur, si possessionem ita sumamus, vel contemplemur, ut

possessio est, idest in qua non sint accidentia quaedam, quae non facile dignoscimus, an accidentia sint, vel substantiam possessionis ingrediuntur. Conemur igitur nudam possessionem abstrahere, in qua nihil aliud cernere fas est, nisi hoc unum, quod possessio est, & ita quod cernimus, ipsa possessio, & tota possessio est, & nihil magis. Hæc certè facti est, ergo possessio, quo possessio est, ita tota facti, ut homo, quo homo est, animal rationale est. Probatur antecedens, nam consequentia ita patet, ut probatione non indigeat aliqua, ex *Theoph. in §. sequens Inst. de interd.* ille ibi quaerit. *Quis autem pro possessore possidet?* Dixerat enim interdictum quorum bonorum competere contra possidentem pro hærede, & pro possessore, & respondet ad quaestionem: *Pra possessore possidere dicitur, qui vi rapuit, aut abstulit, nec ullam possessionis justam habet causam, quique si rogetur, unde possideat, dicitur sit quoniam possidet, & interrogationem in responsum versurus.* Qua parte qui possidet pro possessore, vi rapuit, aut abstulit, nec ullam justam habet possidendi causam, nec etiam ejus possessioni quicquam inest, ex quo dubitare possumus, an juris sit, Qua verò parte dicere potest possideo, quia possideo, nihil illi deest, quod ad possessionis substantiam complendam pertineat, quia & tota possessio est, & nihil ultra & tamen tota facti. Itaque jus, quod circa possessionem consideramus, ejus substantiam non ingreditur, sed justam possidendi causam extra constituit eidem possessioni per modum accidentis adhærens. Id ipsum, 27 & *Paulus* probat in *l. 2. inf. uti possidens*: *Iusta enim, an injusta adversus ceteros possessio sit in hoc interdicto nihil refert, qualiscumque enim possessor, hoc ipso, quod possessor est, plus juris habet, quam ille, qui non possidet.* Sic confirmat esse possessorem, qui nihil aliud in possessione habet, quam quod possessor sit. Hoc autem non in jure, sed in facto consistit, quia eatenus possidet, quatenus vi rapuit, aut abstulit, vel alio simili modo, non jure quidem, sed per injuriam nactus est possessionem, ut *Theoph.* docuit. In hac itaque specie totam possessionem intuemur, & nudam, ut nullum sit errandi periculum in ejus substantia speculanda, & hanc facti, non juris esse constat; nisi ex jure sit vi rapere, vel auferre, quod nemo, ut opinor, dixerit.

Secundum argumentum sumitur ex hoc ipso textu, & ex præcedenti simul, quatenus possessionem injustam vere possessionem esse supponunt, repugnat enim juri, quid injustum esse, cum a justitia derivetur. *l. 1. sup. de just. & jur. ut sup. c. 3. n. 23.* latius explicavi ad hujus §. intellectum. Sed quia quaedam difficultates occurrunt, quæ ad hoc argumentum, non ad textum pertinent, hoc, non illo loco, de iis differendum censui. Dubitatur vehementer ne 28 non verum sit, quod adstruo nihil esse juris, quod sit injustum. Primum ex *l. jus pluribus sup. de just. & jur.* nam qui dicit sententiam injustam, jus dicit. Secundo, quia obligatio, quæ est juris vinculum *Inst. de oblig. in princ.* multis in casibus, ut injusta rescinditur, ut contracta per metum *sup. de eo, quod met. cau. gest. vel posita doli mali & met. excep.* Dolus incidens in contractibus bonæ fidei, non eos nullos reddit, aut obligationem gignere prohibet, ut *not. in glos. l. & elegant. ff. de dolo*, quam ibi DD. communiter sequuntur. Ad idem facit text. 29 in *l. si quis cum aliter inf. de verb. obligat.* ibi: *Erit quidem subtilitate juris obstrictus, sed doli exceptione uti poterit.* Sed & hic locus obiectionis hujus removendæ rationem non inelegantem suppeditat. Sunt multa, quæ ex subtili jure in regulas deducto derivantur, sub quo etiam interdum perniciosè errari dixit *Celsus* in *l. si servum §. sequitur inf. de verb. oblig.* Sed idem *Celsus* censet hoc jus non esse, quod diffinit esse artem boni, & æqui 30 *d. l. 1. sup. de just. & jur.* Possessio injusta possessio est sub aspectu injusti. Sententia non sub hoc aspectu jus dicitur, 31 sed habita relatione ad id, quod Prætor facere debet *d. l. jus pluribus*. Sic juris remedium est appellatio, quamvis inde sequatur, ut sententiæ in pejus quandoque reformentur *l. 1. inf. de appell.* Itaque multa sunt injusta in singulari, quæ in communi justa esse apparent, & inde fit, ut neutrum absolutè sint. Obligationem metu contractam mero jure consistere facit, quia 32 voluntas coacta voluntas est *l. si mulier §. pen. ff. de ea quod met. caus. rescindi* autem æquum Prætori visum est, allegato, 33 & probato metu. Sententiæ injusta etiam in judicatum transit, sub intuitu publici boni, ut lites finiantur argumento *l. 1. inf. de usuc. l. ult. ff. pro suo*. Quare elucet in his semper quaedam justæ species, quo nomine

34 mine numquam legimus dominium injustum, vel obligationem injustam, vel hereditatem, vel usufructum, vel actionem, vel quidpiam aliud, quod juris sit, ut possessionem. Legimus injustum testamentum, sed illud in tantum non est juris, ut etiam sit nullum, ac proinde non testamentum l. 1. & 2. sup. de injust. rup. ; & irr. test.

35 Sententia dicitur injusta, & iniqua, non prout juris, sed prout facti, ut iudicis sensum in ea re significans. Juris auctoritatem non obtinet, nisi sub specie justi.

Tum secunda potest esse ratio hujus difficultatis removendæ, quod aliquod esse juris duobus modis, quantum ad hanc rem pertinet, accipi potest. Vel ut dicamus esse juris civilis scripti Romanorum, & ad jus illud scriptum eam appellationem referentes, vel absolute juris esse, ut absolute dicimus justitiam jus suum cuique tribuere l. justitia sup. de just. & jur. Priori significatione, quamvis jure scripto nihil injustum comprehendi deberet, accidit nec raro quidem, ut multa sanciantur injusta, sic lex Fusia Caninia abrogata, ut invida, sic stipulationes *Pezassiani* ut captivæ, sic actionum formulæ, sic in heredibus pronunciandis verborum angustia, ut *Inst. de l. Fusia Canin. & de fid. hered. §. sed quia*, & *C. de form. sub. sum de hered. inst. l. quoniam indignum*. Hac acceptione nihil est juris scripti, quod eodem jure scripto non habeatur ut justum, quamvis verè possit esse injustum, & in

37 his veritas cedit opinioni. Posteriori igitur acceptione secundum veritatem dicimus nihil esse juris, quod sit injustum, quia jus usurpamus, ut verè, & absolute justum. Priori nihil esse juris, quod conditores non crediderint, ita se habere justum esse. Ideoque & justum est obligationem metu contractam ipso jure nullam non esse, & probato metu rescindi debere. Sic justum est sententiam contra jus litigatoris latam esse sententiam, contra tenorem constitutionis esse nullam l. 2. C. quando prov. non est necesse. l. 2. inf. *Que sententia sin. app. resc.* quare quo nomine possessio injusta possessio est, ad summam ejus nihil refert justa, vel injusta sit, constat juris non esse, sed facti, quoniam ad id, quod juris est, maxime refert, quod justum id sit c. erit dist. 1. d. l. 1. de just. & jur.

Tertio eandem sententiam plurimum juvat

Theopili auctoritas diffinientis possessionem esse corporalis rei detentionem, ita ille *Inst. de interd. tum in §. item per acceptilationem Inst. quibus modis toll. obl.* semper detentionem esse dixit, & ita diffinit, ut facti, non ut juris, nemo enim est, qui dubitet detentionem facti esse, quod si hoc de genere fatemur, de qualibet ejus specie fateamur necesse est, quia 38 genus se totum singulis speciebus communicat, & de iis prædicatur. *Porph. in cap. de gen.* Quarto ex ejus quæstionis diffinitione, qua unicam esse ostendam, 39 evincitur facti esse; nam injustam possessionem, & possessionem esse, & facti esse negari non potest, unde consequitur, quod jus inherens possessioni, eamque justam faciens, inheret per modum accidentis, & species non auget, & intrinsecam possidendi formam non mutat.

Quinto non leve argumentum sumitur ex 40 l. 1. sup. eod. quatenus possessio quasi positio dicitur. Quia sive insistentis, sive sedentis positio sit, ea positio facti est, sive a pedibus, sive a sedibus deducatur. Quo fit, ut quamcumque lectionem sequamur, hoc ipso, quod indubiè possessio quasi positio dicitur, ut ipsa positio facti est, ita possessionem facti esse consequitur.

Sexto induco l. ea, qua sup. tit. prox. ibi: *Quod naturaliter acquirimus sicuti est possessio, per quemlibet, volentibus nobis possidere, acquirimus.* Si possessio juris esset, non posset modus acquirendi possessionem nisi juris esse, ut in iis, quæ civiliter acquirimus, nam acquirimus per stipulationem, quæ quamvis facti sit, ut ceteri contractus l. consilio ff. de curat. furiosi, & patet ex diffinitione in l. §. stipul. inf. de verb. obligat. inventa tamen est de jure civili §. de constit. *Inst. de action.* Septimo observare licet, quædam sic dici de possessione, quæ de his, quæ juris sunt, minime dicuntur, ut plane de ea, veluti, quæ facti sit, dici consequatur omnimodo. Duo præter id, quod in secundo argumento deduxi sunt hæc; Alterum, quod recipimus hanc differentiam, aliud 41 esse possidere, longe aliud in possessione esse l. si quis ante infra hoc tit. & ex hac lege adnotavit *Capy. dec. 55. n. 6.* At nullibi legimus, quem esse in dominio, in actione, in usufructu, vel quavis alia re, quæ juris sit. Si possessio juris

juris esset, ineptissime diceremus, quem in possessione esse. At hic dicendi modus, sumitur comparatione eorum, quæ facti sunt. Dicimus enim passim esse in domo, in agro, in fundo. Qui est in possessione, occupat ipsam possessionis substantiam, possessio tamen occupata non est; sum enim in ea possessione, ut alterius; alterum, ut
 42 possessio etiam vacua dicatur, quæ a nullo occupatur *l. si me in vacuum inf. eod. l. ult. C. unde vi.*

Nemo tamen dixerit vacuum dominium, vacuum actionem, vacuum usumfructum, vel quid aliud, quod juris sit. Octavo adducitur, uti in uno duo vulgata argumenta jungamus, ad quæ jam devenio, pupillum hac ratione posse acquirere possessionem, & amittere, quia facti sit. Prima probatur
 43 ex *l. prima §. adipiscimur hoc tit.* ibi: *Offilius quidem, & Nerva filius, etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum ajunt, eam enim rem facti esse, quæ sententia recipi potest, si ejus ætatis sit, ut intellectum capiat.* Soccinus Senior & alii male id, quod facti esse lex ait, de acquisitione, & ita de possessionis initio, magis quam de ipsa possessione dici tradunt, moti verbis illis *possidere incipere*. Possessio enim non ejus est conditionis, ut per partes acquiratur, quare initium possidendi est integra possessio, ut hac *l. in princ.* & qui apprehendit partem, totam apprehendit, ut post *Jacob. de Belviso ibi, Cum. Alexan. & Imola adnotarunt, probat Surdus dec. 295. n. 18.* & est verissimum, nisi quid repugnet, ut dixi *capite 2. n. 42.* quinimo adeo labuntur, ut veritatem subvertant, non detegant. *Acquisitio tota juris est, res acquisita facti, videlicet possessio, quod tetigi cap. prox. n. 29. & 50.* Quare vel Soccinus considerat ipsam acquisitionem ut apprehensionem, & ea facti, & sub hac ratione diffinitur a *Didaco in reg. possessor. Initio 2. p. n. 1.* ut acquisitio sit apprehensio quædam, non tamen ita, ut ad apprehensionem non consequatur tota possessio, ut hac *l. in princip.* vel considerat acquisitionem, id est acquirendi facultatem, & ea est meri juris, patet in servo, qui sibi acquirere possessionem non potest, ut vidimus in servo in fugaposito *l. 1. §. per servum sup. eod. dixi cap. prox. n. 45.* Ipsa acquirendi facultas ex jure est, nam & illud totum in acquirendo, conservando, vel minuendo consistit *l. ult. ff. de leg.* Patet in ipsa usucapione, in qua licet possidere

fit facti, ipsa tamen acquirendi, vel usucapiendi facultas ex jure est *l. 3. ff. de usuc. l. un. C. de usuc. transf. & pupillus quidem, ut acquirere, ita etiam amittere possessionem potest; non tamen eadem est ratio amittendi, & acquirendi, sed diversa, non quidem ex natura possessionis, quoniam hoc respectu ratio esset eadem l. quemadmodum inf. eod. verum ex parte pupilli, is enim suam conditionem non ita facile deteriorem
 45 facere potest, ut meliorem; nam obligat sæpe alios sibi, non se aliis, & contractus claudicare permittitur §. 1. *Inst. de auct. tut. l. 1. C. de auct. prest.* Id quod in possessione probat *Martianus in l. pupillus, sup. tit. prox.* sed quod ait ibi: *Alienare vero nullam rem potest, nisi presente tutore auctore, ac ne possessionem quidem, quæ est naturalis; pugnare videtur, & cum eo, quod dicimus facti esse, & cum Ulpiano,*
 46 *in l. possessionem infr. hoc tit.* qui ait: *Possessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat, non ut animo, sed ut corpore desinat possidere, quod enim facti est, potest amittere.* Hactenus contradicit, & secundum hujus argumenti caput confirmat, sed statim conciliandi rationem suggerit: *Alia causa est, si forte animo possessionem velit amittere, hoc enim non potest.* Sunt duo
 47 diversa quidem amittere possessionem, velle amittere possessionem, potest amittere, non tamen id potest sua voluntate. Rem utili exemplo explicabimus. Facto suo spoliatus,
 48 restituendus non est *Soccinus in l. rem quæ nobis n. 4. hoc tit.* per vim spoliatus restituitur *c. in literis & toto tit. de rest. spol.* Si pupillus volens animo suo posset amittere possessionem, non restitueretur, & careret remedio spoli. Amittit ergo possessionem sed invitus, volens non amittit. Amittit invitus, quia hoc modo cum possessio facti sit, non potest non amittere. Imo, ut nemo invitus amittit dominium rei suæ, sed volens §. *per traditionem Inst. de ver. divis. l. id, quod nostrum inf. de reg. jur.* si possessio juris esset, solum volentes omnes amitteremus, cum tamen sæpe per vim amittamus, ut *tot. tit. C. unde vi.* Quamobrem & hinc rectè deduci videtur, possessionem facti esse. Quod facti est, pupillus amittere potest, hoc argumento apud *Ulpianum* potest possessionem amittere, ergo possessio facti. Hinc igitur ex conditione pupilli duplex argumentum, & in acquirenda, & in amittenda possessione convincit eam facti esse. Hæc tamen argumentatio tota de pupillo accipienda est*

est, qui intellectum capiat, alioquin nec possideret, ut *d. l. 1. §. adipiscimur in princ.* sed tutor ejus nomine.

Non idem probatur ex hac *l. 1. in §. si 49 vir ait Paulus: Si vir uxori cedat possessionem causa donationis, plerique putant possidere eam. Quoniam res facti infirmari jure civili non potest, & quid attinet dicere non possidere mulierem, cum maritus ubi noluit possidere, protinus amiserit possessionem.* Scio quidem hunc locum & in contrarium adduci posse, tum quia possessio cedi videatur, ut quid juris, quod cessio eorum, quæ juris sunt, non quæ facti fieri videatur, ut ex aliquorum animadversione adnotavit *Bolognetus in l. 1. n. 151.* Tum secundo ex juris diffinitione, quam tradidi *sup. C. prox. n. 6.* quod illud juris sit, quod sit, vel non sit, est in potestate juris, verba illa, *quid attinet dicere non possidere mulierem*, videntur inferre possessionem juris esse, cum jus possit etiam post traditam a viro mulieri possessionem, dicere eam non possidere. Sed tamen hic *sex.* non argumentis insinuat, verum expresse ait possidere mulierem, hanc rem facti esse, & jure civili infirmari non posse. Hoc est, quod plerique putant, & *Paulus* probat. Et cum facti diffinitione cohereret, quia possideat quis, vel ne, cum facti sit, non est in potestate juris. Argumenta superiora facile tolluntur. Concedo cessionem ad jurium translationem referri regulariter, quo nomine dici solet, tantum operari cessionem in rebus incorporalibus, quantum traditio in rebus corporalibus, ut notat in *l. ult. C. quem Fisc. vel priv. Bar. & alii in l. non quocumque §. qui Cajum ff. de leg. 1.* Sed hic verbum cedendi trahitur ad rem cessam, non res ad verbum, neque ob id quod cedatur, definit facti esse, immo ut quid facti ceditur, & facta cedi posse nihil est, quod repugnet. Secundum argumentum procedit secundum opinionem quorundam, non autem secundum id, quod plerique putant, quibus satisfacit ex dato, & non concesso dicens, quod hoc dicere nihil viro prodesset, quoniam ubi noluit possidere, protinus amisit possessionem. At ut non potest lex impedire viri amissionem, ita nec mulieris acquisitionem. Tum vero si id jus dicere posset, non tamen aliter diceret, quam per regulam *l. non videtur inf. hoc tit.* ut non videatur possessionem adeptus, qui ita na-

ctus est, ut eam retinere non possit. Ita vero dicere mulierem non esse adeptam possessionem, est dicere vere adeptam esse, secundum quid non ita, quia promptum est viro remedium ad illam recuperandam, ut retinere non possit. Cæterum ita verum est ex causa possessionem transferri, ut stante 50 statuto ne mulier sine consanguineorum consensu contrahere, aut se obligare valeat, poterit tamen cedere, & amittere possessionem, quia facti, ita plane *Angelo* frustra dissentiente diffiniunt in *d. §. si vir Rom. n. 2. Alex. n. 4. Aret. & addentes ad Rom.* hanc sententiam communem dicunt *Imola, & idem Aret. in l. is cui ff. de verb. oblig. Ruin.* qui etiam communem dicit *conf. 37. n. 11. lib. 1. Honded. alios plures adducens conf. 20. n. 40. lib. 1.* Facit, quod scribit *Baldus in l. 2. in fin. ff. de jurisd. omn. jud.* videlicet statutum vetans alienationem in forenses, non vetare alienationem possessionis, quia statuti verba sonant in jus non in factum; ac ita fatetur possessionem facti esse. Quod vero dicimus ex contractu nullo possessionem acquiri, caute intelligendum est vigore actualis, & realis traditionis, ut textus indicat, non tamen idem esset recipiendum vigore constituti, vel precarii. Ubi enim contractus est nullus, nullius etiam roboris est constituti clausula, argumento *l. ejus ff. si cert. pet. ira Castr. Alex. Socinius, & Jason. in d. §. si vir. Tiraquellus de jure const. poss. par. 3. lib. 7. n. 14. Honded. d. conf. 20. n. 39.* 51 Decimo adducitur *l. denique sup. ex quibus caus. major. ubi Papinianus: Denique si emptor prius quam per usum sibi acquireret, ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem postliminio non restitui, quia hec sine possessione non constitit, possessio autem plurimum facti habet, causæ vero facti non continentur postliminio.* Sed occurri subtiliter posset observando *Papinianum* non dicere possessionem facti esse, sed habere plurimum facti. Aliud verò est quid sit possessio, aliud quid habeat. Primum ad substantiam, secundum ad accidens ipsius possessionis pertinere videtur. Atqui non est in verbis capiendus *Papinianus*, quod plurimum dixit, ad id respexit, ex quo possessio constat. Velut si quis dixerit, homo plurimum rationis habet. In possessione, quæ ad usucapionem prodest, semper est aliquid juris. At si substantia possessionis juris esset, contineretur postliminio, & accidentia, quæ facti essent, separarentur, aut negligenterentur. Non alia ratio-

ratione postliminio non continetur, nisi hac sola, quod facti sit in sui essentia; & hoc probat ille textus, si rem ipsam intuemur, potius quàm verba capiamus. Nimirum si juris esset inspecta essentia contineretur postliminio. Mitto multarum legum argumenta, quæ vel parum urgent, vel quod in utramque partem facile trahantur vitiosa, ut docet author ad *Herennium*, existimari queunt. Ex his autem abundè, ac etiam perspicuè, quod

contendo, probatum esse arbitror, possessionem facti esse. Quam sententiam præter *Azonem*, cui inscribitur, sequuti sunt *Rom. Petr. de Bez.* & *Alciatus in d. l. 1. tum & Ruynus n. 3. Parisius conf. 96. n. 3. lib. 4. Don. lib. 5. c. 6.* nec non sentit *Baldus in l. 2. in fin. ff. de jurisd. omn. jud.* & veram esse subjecta possessionis diffinitione clarius apparebit.

Quid possessio sit, ut quid facti considerata.

Cap. VII.

- 1 *Possessio quid sit, diffinitio Joannis adducitur, & reprobatur.*
- 2 *Detentores omnes habent jus detinendi.*
- 3 *Ususfructus non est jus detinendi, & tamen illud, ut antecedens, requirit.*
- 4 *Azonis diffinitio adducitur, & rejicitur.*
- 5 *Verbum habere latè patet, & ad quodcumque jus referri potest.*
- 6 *Jacobi de Ravenna diffinitio ponitur, & evertitur.*
- 7 *Jacobi de Arena diffinitio damnatur.*
- 8 *Dictiones alternativa, vel disiunctiva, à diffinitionibus rejicienda, & ibi de ratione.*
- 9 *Genus speciebus, & individuis se totum communicat.*
- 10 *L. 3. ff. de usucap. declaratur.*
- 11 *Usucapio alluvioni similis.*
- 12 *L. 3. §. bonorum ff. de bon. poss. declaratur.*
- 13 *Pacti diffinitio ab Ulpiano tradita in controversiam revocatur.*
- 14 *Bartoli ad possessionem diffinitio expenditur.*
- 15 *Superfluitatis vitio notatur.*
- 16 *Genus diffinitur, & non reperitur.*
- 17 *Quæ sunt per accidens, non habentur in consideratione.*
- 18 *Detentatio est meri facti,*
- 19 *Diffinitio alteri, quàm diffinito convenire non debet, quomodo accipiendum.*
- 20 *Azo diffiniens possessionem prout facti est, reprobatur.*
- 21 *Donelli diffinitio examinatur, & resellitur.*
- 22 *Theophili sententia de possessione tribus in locis dispersa colligitur.*
- 23 *Possessio est corporalis rei detentio cum affectu domini ex Theophilo.*
- 24 *Locus religiosus, liber homo teneri, non possideri queunt.*
- 25 *Animus facti est.*
- 26 *Præscriptio velut concernens peccatum, regitur jure canonum.*
- 27 *Mala fides etiam ultrà mille annos perpetuo præscriptioni obstat.*
- 28 *Injustus possessor verè possidet.*
- 29 *Injustus possessor habet dominandi affectum.*
- 30 *Hunc dominandi affectum, qui deponit, possidere desinit.*
- 31 *Possessionis factum corporale ex parte materiae, incorporale ex parte formæ.*
- 32 *L. 1. §. adipiscimur, inf. eod. declaratur.*
- 33 *Possessio incorporalis dicenda est ex parte formæ.*
- 34 *Facta alia incorporalia adducuntur, ratum habere, & amplius non agere.*
- 35 *Incorporalia quare non possideantur.*
- 36 *L. captam ff. de usucap. expenditur, & adversus Castrensem declaratur.*
- 37 *Possidere alieno corpore, & animo possumus.*
- 38 *Possessio si juris esset secundum communem sententiam, quomodo diffinienda.*

Constituto possessionis genere constat eas omnes diffinitiones peccare, quæ possessionem, ut quid juris diffiniunt, quamvis etiam alio nomine reiiciendæ sint, si juris possessio esset. Quædam enim sunt, quæ de ea dicuntur, sive juris, sive facti sit, quæ in quacumque diffinitione ponenda sunt, & omnia diffinitionem offendunt; Quædam verò sunt, quæ sive juris, sive facti sit, essentialiam possessionis non ingrediuntur, & ideo perperam in ejus diffinitione ponuntur. Quare oportuum esse reor, ut singulas diffinitiones brevibus discutiam, ut earum detectis erratis, veram facilius adstruere possim.

- 1 Prima est diffinitio Joannis, quæ talis est: *Possessio est jus quoddam rem detinendi sibi*, probat Soccinus senior in l. 1. sup. hoc tit. n. 29. Hæc diffinitio circumscripto vitio generis, probari nequit, quicquid Soccinus eam defendere conetur. Nam omnes fere detentores, quamvis non possideant, ut cap. 5. n. 12. ad omnem hanc æquivocationem vitandam docui, jus tamen habent detinendi sibi maximè usufructuarius l. naturaliter hoc tit. Neque verò adstruo usufructum esse jus detinendi, quia jus utendi fruendi est, Inst. de usufruct. in princ. Sed dico per modum necessarii antecedentis in hoc jure fruendi concludi. Ad hoc enim ordinatur patientia illa, qua dari videtur usufructus legatario, cum per hæredem in fundum inducitur, & patitur eum hæres uti frui l. 3. §. domus sup. de usufruct. & quamvis usufructuarius alteri possideat, non sibi, unde nec usucapit l. acquiritur §. ult. sup. hoc tit. prof. Sibi tamen detinet, & jus detinendi pro usufructu tuendo sine dubitatione habet. Præterea hæc diffinitio formam rei diffinitæ prætermittit, quod maximum est vitium in diffiniendi ratione, ut ex vera adducta diffinitione apparebit evidentissimè.
- 2 Secunda est diffinitio Azonis, ut jus sit quoddam, quo quis rem corporalem verè, vel interpretative sibi habet. Impugnat Bartolus in l. 1. sup. eod. qui has, & sequentes refert, & examinat, quia verbum illud habere, non ad possessionem solam, si juris esse proponatur, sed ad proprietatem, ad usufructum, ad omne jus in re corporali nobis competens referri potest, totam diffinitionem assumendo l. stip. ista habere licere, §. si quis forte inf. de verb. obligat. ut consequatur minime cum re diffinita converti, contra l. 1. §. 1. ff. de dolo.

6 Tertia est Jacobi de Ravenna (prosequor eas, primum quæ diffiniuntur prout juris qua) dicit, quod *possessio est jus questum ex corporali rei apprehensione, corpore, & animo, & juris adminiculo concurrente*. Hæc vel eo nomine damnanda, quod sumpta a causa efficienti possessionis substantiam non explicat, quam inquirimus.

7 Quarta Jacobi de Arena. Ait ille: *possessio est jus insistendi rei proveniens ex vera, vel interpretativa apprehensione cum effectu possidendi rei non prohibita possideri, vacantis, vel a possessore tradita animo possessionis transferenda*. Bartolus in d. l. 1. superfluitatis redarguit summa ratione, cum quo consentio. Adjicio unum propter hanc, & superiorem Azonis divisionem, a nostris, quos viderim, in diffinitionibus examinandis

8 hætenus non observatum, dictiones alternativas, vel disjunctivas omnino ab ipsis diffinitionibus rejiciendas esse, quod eas deturpent, ac vitiosas reddant omnimodo. Nam cum genus aliquod diffinitur, transgrediuntur terminos diffinitionis, & non generis differentias afferunt, sed specierum, de quibus genus, & diffinitio prædicantur; veluti si quis ita animal diffiniat, ut sit substantia animata sensibilibus rationalis, vel irrationalis. Assignat his verbis differentias specierum, quas non diffinit, non autem diffiniti generis. Ita plane accideret in diffinitione possessionis, nam si duo sunt modi apprehendendi verè, vel interpretativè, aut differunt differentia specifica, aut accidentali. Si specifica, habeo quod contendo, diffinitionem assignare differentias specierum, quas non diffinit; si differentiam ponunt accidentalem, perperam diffinitionem ingrediuntur, & sine ulla necessitate, dum substantiam inquirimus, non accidentia. Sed amplius efficiunt hæc dictiones, ut diffinitio cum omni diffinito converti non queat.

Nam pono possessionem Sempronii per veram apprehensionem obtentam ex una, & possessionem Caii per fictam apprehensionem obtentam ex alia. Ut diffinitio hominis, qua dicimus esse animal rationale, tota convenit Cajo, Titio, Mævio, & omnibus hominibus ut singulis, ita diffinitio possessionis, & possessioni Sempronii, & possessioni Caii tota convenire debet ea ratione, quia genus & speciebus, & individuis omnibus se totum communicat. At non ita est, quia verbum vera facit, ne conveniat possessioni Caii, quæ ex ficta apprehensione constat, verbum ficta facit, ne

conveniat possessioni *Sempronii*, quoniam ex vera, non ex ficta apprehensione constat. Sic itaque ejusmodi dictiones & diffinitionibus procul esse debent, Nec moveatur quis-
 10 opiam ex l. 3. *infr. de usuc.* ibi: *Usucapio est acquisitio, vel adjectio domini.* Vulgaris enim, & mendosa lectio est. In pandectis Florentinis legitur: *Usucapio est adjectio do-*
 11 *mini*, & merito quia adiiicit ut incrementum latens alluvionis instar §. *præterea Inst. de rerum divis.* Duarenus, & Cujacius ex *Fragm.* Ulpiani legunt *adeptio*, at ego lectionem Florentinam sequor. Sed neque vulgaris lectio id convinceret, quia accipit illa duo, ut synonyma, & ejusdem, non diversæ
 12 significationis, sic in l. 3. §. *bonorum sup. de bon. poss.* ibi: *Patrimonii sive rei, pro una eademque re usurpantur illa duo ad majorem expressionem*, juxta primam glossæ expositionem, quæ probanda est. Moveat nos magis, quod si cunctas Jureconsultorum diffinitiones perquiramus, hoc vitio carere dignoscemus, sic enim testamentum legumlatores bonorum possessionem, obligationem, actionem, servitutes diffiniunt, ut simpliciter quid res esset, non alternativa, aut disjunctive nobis exponerent.
 13 Solus Ulpianus in l. 1. ff. *de pactis* sic diffinit pactiorem, ut hoc crimine notari queat, dum ait: *Est pactio duorum, plurimumve in idem placitum, & consensus; lego libentius & conventio*, ut lib. 1. difficultium explicaturus sum. Quia pactum quod est duorum, non est plurium, & quod plurium est, in sensu Ulpiani non est duorum, quamvis rectius dixisset: *Pactio est plurium in idem placitum, & conventio*; Sed de hac re latius dicto Libro tetigisse sufficiat, ne quis hoc exemplo, velut clypeo, se tutum esse putaret; leges enim ut leges servandæ sunt, non impugnandæ, ut vero diffinitiones leges non sunt, & Dialecticorum regulis subjiciuntur, & notari valent, ac ideo sæpissimè in dubium revocantur; Sic multas diffinitiones ruere necesse est, quas multi hujus observationis ignari tradidisse videntur. Redeo jam ad possessionis diffinitiones. Quinta est *Bartoli*. Ille
 14 ita: *Possessio est jus insistendi rei non prohibita possideri*. Communi calculo receptam hanc affirmat *Curt. jun. consilio 90. n. 4.* de quo vehementer dubito. *Soccinus* illa
 15 verba *non prohibita possideri* superflua censet, & jure quidem, non tamen ea ratione, quod videantur diffinire possessionem in actu, non in potentia. Nam etsi id

verum sit, & probetur ex *Baldo in tit. C. qui admittit n. 4.* dicente, quod genus diffinitur, & non reperitur, *Bartolus* tamen non descendit his verbis ad actum, neque ad hanc, vel illam rem, & sunt hæc verba negativa, quæ removeant res possideri prohibitas, non autem ponunt, quæ possideantur. Validior est secunda *Soccini* ratio, quod aliquid cuius rei prohibitam esse possessionem est per accidens, quod coheret ipsi rei, quare cum res quælibet corporalis suapte natura capax sit possessionis, debuit inspicere, quod est per
 17 se, non quod est per accidens, cuius ratio haberi non solet l. *cum fundus ff. de con. & demon.* Sic plane in diffinitione testamenti non adiecit *Modestinus* illa verba de eo, de quo quis disponere non prohibetur, hoc enim de habilitate semper videtur intelligi. Tertio addam ipse, si possessio diffinitur prout juris, omnino superflua, quia advertantur ad invicem jus esse insistendi, & jus prohibere possessionem, quia jure prohibente, jus non esset insistendi, quare in eo, quod jus esset, id ipsum contineretur. Si autem hæc verba removeantur, non multum interest inter *Joannis*, & *Bartoli* diffinitionem. Utrique obiicit *Soccinus ex sententia Angeli in d. l. 1. n. 4.* quod conveniat alteri quàm diffinito. Primum detentationi, secundo usufructui. Primum non probo, sed secundum. Quod pertinet ad primum, etsi verum sit, detentationem ab ipsa possessione differre hac l. §. *genera vers. quod autem, & probat Theophilus clare in §. item per acceptilationem Institut. quibus modis toll. obl.* non tamen verum est ei competere diffinitionem
 18 possessionis, quia detentatio meri facti est, & si quid juris consideretur in ea in l. *si finite, §. si quis metu, sup. de damn. inf. in l. non est mirum ff. de pign. act. in l. 1. C. de pret. pign.* ita ut verum sit detentorem habere jus in re, hoc tamen jus, ut rectè sentit *Aretin.* a *Soccino* non sane intellectus, non est detentatio, sed accidens, aut effectus detentationi coherens, quod ejus essentiam non ingreditur, sed est prorsus extrinsecum. Aliter respondet ibi *Alexander n. 18.* cuius responsionem rectè *Soccinus* improbat. *Bartolus* autem *Aretinus*, & *Soccinus* de superiori solutione re ipsa convenire videntur, alias *Soccini* solutiones aperte reiiciendas puto. Verum enim verò si possessionem, prout juris est, diffinire malumus, statim corrumpitur solutio, & reviviscit argumentum, secundum firmiter urget, quod competat usufructui, non tamen prout

prout formaliter est usufructus, quod supra tetigi, & tradit *Alexand. d. n. 18.* sed prout habens jus utendi fruendi, in necessarium antecedens habere debet jus quoddam insistendi rei. Quod non convenient hęc verba formaliter usufructui, & cum verba diffinitionis sint non nisi formaliter ad aperiendam rei substantiam accipi debeant, ex *Aretino*, & *Alexandro* nodum non solvit, nam illud
 19 pronunciatum, diffinitionem alteri quàm diffinito convenire non debere, non ita accipitur, ut ei ut diffinito convenire non debeat, sed nullo modo; alioquin multę diffinitiones hoc nomine defenderentur dicendo, non competit alteri ut diffinito, & ita verba diffinitionis redderentur æquivocæ, quę a diffinitione rejiciuntur. Igitur habet usufructuarius jus quoddam insistendi rei ex patientia proprietarii *d. l. 3. §. damus sup. de usus.* quod constat non esse possessionem. Constituamus ergo secundum veritatem, quid possessio sit, prout facti est, nam facillimum erit mutato genere eam diffinire ut juris.

20 *Arz.* qui huic sententię, quamvis dubius inharere visus est, ita diffinit, ut sit *corporalis rei detentio corporis, & animi, juris adminiculo concurrente.* At superflua sunt illa verba *juris adminiculo concurrente* quoniam explicant accidens, non substantiam possessionis. Tum corporis mentio abundat, quia solo animo retineri potest *hoc l. §. in amittenda l. licet cod. eod.*

21 *Donellus lib. 5. cap. 6. Commen. suorum* diffinit hoc modo, *possessio est corporalis rei detentio, quę in commercio sit, cum affectu domini aliis possessoribus vacua.*

Exigit in persona possessoris duo, detinere, & affectum domini, in re possessa tria, rem esse corporalem, in commercio, & possessoribus vacuam. Si diffinire voluit, pluribus usus est, quàm oporteret, esse in commercio ad diffinitionem non magis pertinet, quàm non esse possideri prohibitam, & ideo hoc, ut illud eadem ratione rejicio. Vacuum frustra exprimit, hoc ipso enim, quo unus possidet, verum est alios omnes non possidere, ex regula textus hujus. Si describere voluit, & ob id *Tironum* gratia, latius vagari non resisto.

Tandem ut subjiciam, quod sentio, ita mihi *Theophilus*, quod querimus, attulisse videtur, ut ipsius diffinitioni sine ulla controversia acquiescendum putem. Ille non

22 uno loco id, quod querimus, indicasse visus est. Primum in *§. item placet Inst. per*

*quas personas nobis acq. docens usufructuarius non possidere, ita ait: Sed neque is, qui usumfructum habet usucapere unquam potest, primum quia non possidet, porro sine possessione usucapio non procedit. Est autem possidere animo dominantis detinere, si verò tantum habet jus utendi fruendi. Secundo in §. item per acceptilationem Inst. quib. mod. toll. obl. explicans illa verba Aquilianę stipulationis, & quicquid tu meum habes, tenas, possides, ait: Est autem differentia inter tenere, & possidere, eaque talis. Tenere enim est naturaliter detinere, possidere vero est animo domini detinere. Tertio Inst. de interd. in princ. possessionem a quasi possessione distinguens ait: Et possessio quidem est corporalis rei detentio quasi verò possessio est incorporalis rei usus. Ex tribus iis locis videtur mihi facile percipi possessionem sic plane diffiniendam esse, ut sit corporalis rei detentio cum affectu domini. Sic enim ex conjunctione locorum integra colligitur diffinitio. Detentio genus est ad usufructuarii, coloni, aliorumque detentiones pertinens. Verba illa rei corporalis, excludunt quasi possessionem rerum incorporalium, quia quę corporalia sunt dumtaxat possideri possunt, ut hac *l. 3. in princ.* Illa cum affectu domini distinguunt alias detentiones, & ita restringunt genus ad eam detentionis speciem, quę vere possessio est. Hoc nomine ille docuit in *d. §. item placet*, usufructuarius non possidere, hoc ipso, dicam ego, intelligimus, quomodo possessio domini a servi detentione distinguatur, vel ab ea ipsa, quam a finem dicunt, quo fit, ut si quis dormienti aliquid in manu ponat, non tamen possideat, quamvis corpore rem contingat *l. 1. §. adipiscimur supra hoc tit.* quia nemo istorum possidet; his adjiciamus colonum, vel eum, qui rem depositam, commodatam, vel pignori accepit, vel precario rogavit, non possidere, quia nemo tenet ut suam affectu domini, sed ut alienam, quod est haud possidere. Tandem adstruo his verbis formam possessionis contineri. Hinc plane fit, ut locum
 24 religiosum, liberumque hominem retinere possimus, possidere non possimus *l. qui universas §. 1. infra eod.* quoniam cum forma possessionis consistat in affectu dominandi, res quę in commercio non est, & consequenter in dominio alieni esse non potest, redditur & possessionis experta. Quia non alium dominandi affectum respectu hujus rei poterit habere detentor, quam volandi, videlicet
 ina-*

inanem, qui nullius momenti habeatur
ex reg. leg. quoties ff. qui satisd. cog.
 Non tamen hic dominandi affectus est quid
 juris, sed quid facti, ut nuda possibilis
 tamen, non frustratoria, & inanis animi
 25 gitatio, & ut animus est facti *l. bona
 fidei supra de acq. rer. dom. d. l. 1.
 §. adipiscimur hoc tit. hac l. in §.
 salus*, ita ejusdem animi affectus facti est.
 Non est ergo in potestate juris, quia neque
 pateretur injustum possessorem hunc affectum
 habere, & hoc nomine possessorem esse.
 At quisquam dubitare poterit, ne non hic
 affectus inanis sit, saltem apud nos Chri-
 26 stianos, qui peccati vitandi causa in ma-
 teria præscriptionis utimur jure Canonum
*cap. ult. de præscript. Joannes Andr. in
 reg. possessor de reg. jur. in 6. alios ad-
 ducens Rolandus a Val. cons. 6. n. 42. lib.*
 27 3. quo mala fides perpetuo etiam ultra
 mille annos præscriptioni obstare creditur
*Jason. cons. 24. lib. 3. Decian. resp. 73.
 n. 55. lib. 2. Rim. jun. cons. 589. n.
 34. Bor. consilio 34. n. 27.* Cæterum pos-
 28 sedit injustus possessor, ut sæpè dictum
 est, & secundum hanc diffinitionem possidet.
 Defectus non proponitur in re possessa,
 quoniam in commercio est, non in pos-
 sessore, quia non est, ut servus acqui-
 rendi incapax, sed acquirere potest.
 Impedimentum proveniens ex mala fide ex-
 trinsecum est, & accidentale, quod & re-
 moveri potest. Unde difficilis est ade-
 ptio dominii, non tamen impossibilis,
 quo fit, ut Canones etiam prædonem in
 sua possessione tueantur, nec spoliari per-
 mittant *can. tum liseris de rest. spol.* Ut
 vero, cum huc pervenerim, rem hanc pla-
 29 nam faciam, dico dominandi affectum
 esse in ipso injusto possessore, & hunc
 affectum nullo modo in potestate juris
 esse, quia hic cum dominii capax sit,
 rem ut suam tenet, non alienam, cui-
 cumque petitori controversiam facturum,
 quæ facere possit; Nihil vero prohi-
 bet ex parte rei, ne possideri possit,
 nec ex parte ipsius, ut non possidere
 possit ut suam. In hoc enim consistit
 domini affectus erga rem; quare sufficit,
 & rem affici ita posse, quia in com-
 mercio sit, & ipsum ita erga eam
 affectum esse; quod in re sacra, in
 loco religioso, in libero homine non
 ita se habet, resistit enim res, quæ
 hunc affectum pati nequit, & jus dis-
 ponit de re, eximens à commercio,

non de affectu. At rem injuste possi-
 sessam potest facere suam emendo, vel
 in solidum accipiendo, vel aliis modis,
 quare potest etiam possidere affectu do-
 mini, etiam si proter malam fidem do-
 minium usucapere non valeat. Quare cum
 possessio formam agnoscat ex nudo deti-
 nentis affectu nil mirum, si sive justa,
 sive injusta sit, possessio sit, quoniam
 sua forma constat, ut possessor rem te-
 neat affectu domini, quia nulli restituere
 cogitat. Hinc perbelle deducitur
 30 quod si injustus possessor mutato con-
 silio hunc deponeret affectum, & rem
 priori possessori dimittere constitueret, &
 statim desineret possidere, cum solo ani-
 mo possit desinere possidere, ut *hac l.
 in §. in amittenda*. Sed creditur id sub
 conditione constituere, ut non prius velit
 desinere possidere, quam veteri possessori
 restituat, quod facit, ut ad illum usque
 terminum pro possessore habeatur, & vere
 possideat *l. si me in vacuum inf. eod.*
 Ex his constare potest, quale sit possessio-
 31 nis factum, est enim factum corporale
 ex parte materiæ, factum incorporale ex
 parte formæ. Factum corporale imple-
 tur manibus, pedibus, aspectu, *l. 1.
 hoc tit. leg. quod meo §. si venditorem
 infra hoc tit.* factum intellectuale solo
 affectu dominandi. Sic materiam hanc,
 & formam possessionis exhibet *l. 1. §.
 32 adipiscimur sup. eod.* in illis verbis *fu-
 riosus, & pupillus sine tutoris authorita-
 te non possunt incipere possidere, quia
 affectionem tenendi non habent, licet maxime
 suo corpore rem contingant*. Illa enim rei
 corporalis detentio, si hoc dominandi
 affectu non informetur, est genus, &
 materia possessionis, possessio tamen non
 est. Nec moveat quod tenendi, non
 dominandi affectionem *Paulus* explicet,
 quoniam non alius est *Pauli* sensus quam
 quod illam tenendi affectionem non ha-
 bent, quæ in possessione desideratur,
 est autem detigere affectu domini, ut ab
 aliis detentoribus possessor distinguatur.
 Hinc infertur possessionem incorporalem
 33 esse dicendam facta denominatione a for-
 ma, ut fieri debere notat *Alciat. in l.
 mulieris §. 1. in vers. forma inf. de verb.
 significat.* sunt & alia facta incorpora-
 34 lia, & invisibilia, ut amplius non
 agere, & rem ratam habere *l. 4. §.
 Cato inf. de verb. obligat.* quæ intrinseca
 animi operatione consistunt. Ad idem facit
 prin.

prin. hujus legis ibi: dummodo ea mente, & cogitatione sit l. licet C. eod. Hinc etiam delumi poterit, quomobrem
 35 rerum incorporalium proprie possessio non fit, ut ex Theophilo paulo supra adnotavi, & habetur in l. si servus §. incorporales sup. tit. prox. quoniam quatenus possessio ex parte materiæ factum corporale est, non potest corpus in iis, quæ incorporalia sunt aliquid agere, & ira incorporalia non habent materiam aptam ad recipiendam possessionis formam, imo omnem corporis positionem effugiunt, in acquirenda possessione necessariam. Sed ut constanter hanc diffinitionem retineamus, quædam objecta remove necesse est. Quæ parte pro forma Theophilus exigit dominantis affectum, objici potest dari possessionem, quæ omnino hoc affectu careat.
 36 Quod primum probari videtur ex l. captam inf. de usuc. nam quatenus hæreditas jacens captam perficit usucapionem, eatenus possidet, ut adversus Castrensem cap. prox. n. 23. probavi, & tamen hæreditas nullum potest habere verum affectum dominandi, imo nec affectum quidem. Quod si quis occurrat, eam gerere vicem personæ, id est defuncti, ac propterea fingi eundem affectum habere, quem defunctus habebat, replicari poterit, id sine lege dici, & gratis negari posse, ut ponitur. Fictio enim fingit unum, cætera consequuntur ut vera §. si ab hostibus Inst. quibus mod. jus patr. pot. solv. non ergo fingit plura. Sed amplius, si id admiserim, statim verba diffinitionis reddentur æquivoca, si de affectu vero, & de affectu ficto dicantur. Eadem plane difficultas incidit si domino existente apud

hostes, servum ex causa peculiari proponamus possidere, & usucapere juxta l. justo §. ult. inf. de usuc. l. in bello, §. facti inf. de capt. & postl. rev. Nam affectus domini apud hostes existentis, ut servi, inanis, & frustratorius habetur, & peculium quamvis homini simile l. peculium ff. de pecul. affectum dominandi
 37 habere nequit. Respondeo in iis speciebus nos alieno corpore, & animo possidere, ut hac l. in §. saltus, & ideo affectum dominandi sumimus ex animo eorum, per quos possidemus. Id suggerit mihi Paulus in l. 2. §. procuratorem, vers. si servus, & vers. quod si peculiari inf. pro empt. ubi affectum servi maxime respicit, & mentem servi querendam admonet. Ad idem Paulus in l. 1. §. item acquirimus, vers. ceterum ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, ut habeat intellectum possidendi. Itaque hæreditas, & peculium hac in re affectu utuntur alieno, & vero, non autem ficto. Et quia servus non sibi, sed hæreditati, vel peculio possidet, factum possidendi, quod per servum impletur, videlicet corpore, & animo ipsius d. §. saltus, dicitur esse peculii, & hæreditatis. Idem plane si quid dubitetur, respondendum est in possessione municipum, de qua dixi supra cap. 5. n. 51. Quare quocumque te veritas, indubie constat, possessionem eandem esse, videlicet rei corporalis detentionem, cum affectu dominandi. Si
 38 tamen communi sententiæ quicquam deferendum sit, mutato genere sic diffiniri poterit. Ut sit jus corporalis rei detinendæ, cum domini, seu dominantis affectu.

Possessionem unicam esse; non autem alteram civilem, alteram naturalem, cum verò possessionem, & possessionem civilem idem esse.

Cap. VIII.

1 *Possessio duplex, naturalis, & civilis ex communi, sed contra quod unica n. 14. usque in finem, maxime a n. 35.*
 2 *L. clam, §. qui ad nundinas hoc tit. inducitur.*

3 *L. naturaliter hoc tit. inducitur.*
 4 *L. quemadmodum, inf. hoc tit. inducitur.*
 5 *L. 1. §. de jicetur ff. de vi, & vi arm. inducitur, sed contra inf. n. 32.*
 6 *L. 3. §. ult. ff. ad exhib. inducitur, sed con-*

- contra inf. num. 31.
- 7 L. *o* habet §. 1. ff. Precario inducitur, sed contra inf. n. 23.
- 8 L. nemo ambigit C. de acq. poss.
- 9 Possessionem nunc parere prescriptionem, nunc non ostendis esse duplicem, sed contra.
- 10 L. si id, quod §. ult. inf. hoc tit. inducitur, sed contra n. 21. ubi declaratur.
- 11 L. 3. §. Nerva inf. hoc tit.
- 12 L. 2. §. quod vulgo inf. pro hered. inducitur, sed contra n. 20.
- 13 Bartoli de possessione sententia, quod triplex sit, communiter damnata.
- 15 Possessionis nomen varie usurpatum, nunc possessio simpliciter, nunc cum variis adjunctis, naturalis, corporalis, & civilis dicta.
- 16 Possessionis nomen sine adjuncto veram possessionem significare.
- 17 Possessionem praedonis vere possessionem esse. Ibidem de intellectu l. si ex stipulatione hoc tit.
- 18 Naturalis possessio, pro vera possessione non ponitur in legibus, sed quasi possessio non sit.
- 19 Gomezii error in acceptione naturalis possessionis.
- 20 Corporalis possessio sic dicta, ut vere possessio non sit.
- 22 L. quod servus hoc tit. declaratur.
- 24 Civilis possessio ex communi dicta, quasi approbata a jure, sed contra.
- 25 Civilis possessionis mentio ubi fit duq. observanda.
- 27 Civilis possessionis si mentio non fiat ad differentiam naturalis, non civilis, sed possessio absolute nuncupatur.
- 28 L. non solum §. quod vulgo ff. de usuc. diligenter explicatur.
- 29 Possessor quilibet mala fidei, etiam praedo civiliter possidere dicitur contra plerosque.
- 30 Civilis possessionis mentio in jure semper comprehendit etiam injustum possessorem.
- 33 Colonus, qui non habet interdictum unde vi, si dominum ejiciat, dejectus illud consequitur.
- 34 L. si eum qui ff. de donat. inter. vir. & uxor. declaratur.
- 35 Possessionem unicam esse nova ratione probatur.
- 36 L. 3. §. genera, hoc tit. enucleatur.
- 37 Bartoli, Soccini, & Ripae error ad tex. in l. 3. §. genera hoc tit.
- 38 Genus pro specie, speciem apud nostros pro individuo poni, & quatenus verum.
- 39 Bona, & mala fides sunt quid facti.
- 40 Generis varia acceptio.
- 41 Donatio causa mortis, non est propria donatio.
- 42 Ex §. ex contrario possessionem unicam esse.
- 44 Civilis possessio ex communi est, quam solo animo retinemus, sed contra num. 45. & seq.
- 51 Jacobi Butrigarii, & Molinae de possessione sententia rejicitur.
- 52 Joannis Palladorii Hispani sententia partim probatur, partim rejicitur.
- 53 Argumenta initio relata, quae probant possessionem duplicem, facillime, ac brevissime refelluntur.

ULTIMA superest controversia pro vera possessionis substantia dignoscenda, an unica, vel duplex sit. In qua non est dubitandum communem esse sententiam, quod duplex sit, altera naturalis, altera civilis, quae Joanni adscribitur, quem sequuntur Dyn. in reg. sine possessione, de reg. jur. tum supra in l. 1. hoc tit. Alber. Angelus Cast. Imol. Rom. Alex. n. 10. Jas. n. 55. Vincent. n. 53. & in l. licet C. eodem Baldus n. 6. Salycatus n. 13. quos omnes refert Gomez. in l. 45. Taur. n. 19. & undecim doctorum argumentis in unum congestis confirmat, & sequitur.

Primum sumit ex l. clam §. qui ad mundinas inf. eod. intelligens ingressum possidere naturaliter, absentem vero civiliter, & ex regula hujus §. quae negat duos eadem possessio-

nis specie in solidum possidere posse, diversas esse possessionis species concludit.

3 Secundò inducit l. naturaliter inf. eod. dicens usufructuarium possidere naturaliter, proprietarium vero civiliter, ad idem facit l. possessio quoque inf. eod. l. cujuscumque §. si fundus sup. de usuf.

4 Tertio ex l. quemadmodum inf. hoc tit. ibi: Quemadmodum nulla possessio acquiri nisi animo, & corpore potest. Ut enim Soccinus n. 8. post Alexandrum in d. l. perpendit, illa dictio universalis negativa includit pluralitatem, ut sic dixerim, possessionum.

5 Quarto facit l. 1. §. de jure infra de vi, & vi arm. ubi dicitur. De jure is, qui possidet, sive naturaliter, sive civiliter possideat, nam & naturalis possessio ad hoc inter-

interdictum pertinet. Denique, & si maritus uxori donavit, eaque dejecta sit, poterit interdicto uti, non tamen si colonus sit. Interdictum competit possessori, non mero detentori, quo nomine colonus excluditur, & tamen competit, sive civiliter, sive naturaliter possideat, ergo duplex videtur vera possessio civilis, & naturalis.

6 Quia fit l. 3. §. ult. sup. de exhib. ibi: Sciendum est adversus possessorem hac actione agendum non solum eum, qui civiliter, sed & eum qui naturaliter incumbat possessioni. Sic eandem distinctionem confirmare videtur.

7 Sexto facit tex. in l. & habet §. 1. vers. placet inf. de precar. ubi Pomp. placet autem penes utrumque esse eum hominem, qui precario datus esset, penes eum qui rogasset, quia possideret corpore, penes dominum, quia non discesserit anima a possessione. Sic cum duo possideant eandem rem, consequitur ex regula hujus §. ut in primo argumento dixi duas esse species possessionum.

8 Septimo inducit l. nemo ambigit C. eod. quatenus ait possessionis duplicem esse rationem, aliam, quæ jure, aliam corpore, &c. inferens ex hoc, quod hic tex. clare probat, quod duplex est possessio.

9 Octavo sic argumentatur. Civilis possessio ea est, quæ præscriptionem parit l. acquiritur §. ult. sup. tit. prox. nam usucapit bona fidei possessor, ut ibi; hic autem est, qui civiliter possidet: malæ fidei possessor non usucapit, quem dicimus possidere naturaliter. Si eadem possessio foret, pareret semper eundem præscriptionis effectum; non parit, ergo non est una.

10 Non affert l. si id, quod §. ult. inf. eod. ubi Pomp. Quod autem solo animo possidemus queritur utrum ne eoque possideamus, donec alius corpore ingressus sit, an verò, quod quasi magis probatur, usque eo possideamus, donec revertentes nos aliquis repellat, aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit possessionem, & videtur esse utilis. Eadem plane inductio, & idem argumentum quod primum sumptum est ex d. l. clam §. qui ad mundinas.

11 Decimo facit §. Nerva filius inf. hac l. 3. Nerva Filius res mobiles, excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hactenus possideri, id est quatenus, si velimus naturalem possessionem nancisci possumus. Si possidet civiliter cum potestate nanciscendi naturalem, ergo civilis distincta est a naturali, & cum illi

naturalis sola desit, jam non potest alia, quàm civilis adesse, & hunc textum ad id expendunt Bartolus, Angelus, Imola, Castr. Rom. & Aret. qui melius hic, quàm alio quovis loco sententiam hanc probari affirmat. Undecimo tamen apertius probari

12 Gomez. arbitratur in l. 2. §. quod vulgo, infr. pro hered. qui tex. in id compositus videtur. Jul. ibi: Quod vulgo respondetur, causam possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est, ut possessio non solum civilis, sed etiam naturalis intelligatur. Sic itaque duplicem adstruit possessionem civilem, & naturalem, & ad id not. Albericus, & Angelus, & Baldus in d. l. licet C. eod.

Hæc sunt quæ receptam juvant sententiam.

13 Illam Bartoli, quod imo possessio fit triplex, naturalis, civilis, & corporalis, ut per eum in d. l. 1. n. 7. nullum mihi negotium facere potest, tum quia communiter reprobat, ut ibi testis est Rip. n. 28. in fin. & Gom. in d. loco; tum quia ubi superiorem sententiam confutabo, satis constabit, & illam Bartoli consistere non posse.

His igitur nihil, aut parum urgentibus, Azonius sententiam semper veriore censui, quod imo possessio esset unica quæ etiam Placentino placuit, ut refert Accursius in d. l. 1. & probarunt Jacobus de Puteo, & Petrus de Bezusio ut observat Jason ibi n. 54. eandem, & ibi n. 43. usque in finem Socinus examinat, & probat, sequuntur etiam Ruynus n. 11. & Ripa n. 27. & 29. Sed ne in aliquod æquivocum, ut aliis sæpe accidere video, incidamus, oportet cum huc pervenerim, latius, ac etiam planius possessionem ipsam distinguere, ut leges, quæ verè de possessione non loquuntur, non ita per errorem accipiantur, ac si de possessione

15 loquerentur. Possessionis nomen varie usurpatur, Primum cum simpliciter possessio dicitur, secundo cum naturalis, tertio cum corporalis, quarto cum civilis. Videndum est, quid nudum nomen possessionis præferat, & quid cum hoc, vel illo adjuncto. Possessio verè possessio est, quod inscriptio tituli probat de acquirenda, vel amittenda possessione, neque enim adjicitur naturali, corporali, civili. Cum verò adjicitur nomen naturalis, vel corporalis, hæc nota possessioni detrahimus, ita ut nos de vera possessione minime loqui declaremus, cum vero possessionem civilem dicimus, veram possessionem ponimus, eique non detrahimus, ut

ut in superioribus notis, sed addimus differentie notam, qua vera possessio a non vera possessione distinguatur, nihil tamen amplius dicimus, quam veram, & absolutam possessionem. Nunc probandum est, quod pono. Primum in assumpto est, cum possessio-
 16 nem simpliciter sine aliquo adjuncto dicimus, veram possessionem significari. Id probat primum, ut admonui inscriptio tituli Pandectarum, & Codicis de acquirenda possessione. Secundò *l. 1. §. item acquirimus sup. eod.* ibi: *Igitur ex causa peculiari & infans, & furiosus acquirunt possessionem, & usucapiunt*, effectus usucapionis monstrat veram possessionem, quæ tamen sine ullo adjuncto possessio dicitur. Tertio in hac *l. 3. in princ. ibi*, & *adipiscimur possessionem corpore, & animo*, & paulo infra, *dum ea mente, & cogitatione hac sit, ut totum fundum usque ad terminum velit possidere*. Uterque locus ad veram possessionem pertinet, ut affectus, & instrumenta demonstrant. Quarto in *§. si quis nunciet inf. hac l. Si quis nunciet domum a latronibus occupatam, & dominus timore conterritus noluerit accedere, amisisse eum possessionem placet*. Cum eundem dominum constituat, & possessorem ante occupationem, non nisi vera possessio est, quam amittit cum sibi, non alteri possideret. Quintò hac *eadem l. in §. ult. ibi* non possessionem, sed custodiam rerum, & observationem concedit. Possessionis nomen de vera possessione accipi non est dubium, ex *ejusdem §. contextu*. Sextò de possessione prædonis, quod verè possessio sit, & simpliciter talis dicatur, patet in *l. si ex stipulatione*
 17 *ne inf. eod. Si ex stipulatione*, ait Paulus, *tibi Sicum debeam, & non tradam eum, tu autem nactus fueris possessionem, prado es. Aque si vendidero, nec tradidero rem, si non voluntate mea nactus sis possessionem non pro emptore possides, sed prado es*. Non dicit hic nactus fueris possessionem corporalem, vel naturalem, sed simpliciter possessionem. Sed ne pluribus morer, totum titulum observare licet, cum in eo fit mentio de possessione simpliciter, sine ullo adjuncto, veram possessionem significari, quod, ut evidentissimè probatur, ita neminem puto inficiaturum. Secunda conclusio est, cum in legibus fit mentio possessionis cum adjuncto naturalis, vel corporalis, veram possessionem minime significari. Hæc conclusio habet duas partes, ut duo sunt adjuncta, quibus possessionem nunc naturalem, nunc corporalem dicimus.
 18 Videamus de singulis. Cum in legibus dicitur

aliquis naturaliter possidere, hic perinde habetur, ac si non possideat, & detentor est; patet hoc, quoniam hi omnes, qui dicuntur naturaliter possidere, dicuntur etiam non possidere. Naturaliter possidere dicunt leges usufructuarium, *l. naturaliter hoc tit. eundem non possidere, l. acquiritur §. ult. sup. tit. prox.* Colonum eum, apud quem res est deposita, vel commodata, naturaliter possidere, ait Julianus in *l. 2. §. quod vulgo, inf. pro herede, l. videamus, l. 2. §. si possessionem, & ibi glos. sup. de usur. eodem verè non possidere affirmat Ulpianus in *l. certè, §. is qui inf. de usuc.* idem Ulpianus hos homines complectens in *l. officium, vers. denique ibi: quoniam hi omnes non possident ff. de rei vindicat.* Quare glos. in *l. communi dividundo §. neque*, negat hos etiam naturaliter possidere, cum naturalis possessio accipitur, ut in divisione Joannis, quia hæ personæ, non sibi, sed aliis possident.
 19 Quo nomine erravit Gomez qui hanc naturalis possessionis speciem attulit, quam clare ex legibus constaret possessionem non esse. Idque de hac naturali possessione, quod verè possessio non esset, diligenter observat vir eruditus Joan. Pallador. *lib. 1. Rer. Quotid. cap. 9. n. 10.* Quamvis ejus illatio, de qua infra dicendum erit, probanda nullo modo sit. Interdum possessio naturalis consideratur, quasi veræ possessionis materia, ut in *hac l. 3. §. Neratius: Neratius, & Proculus solo animo non posse nos acquirere possessionem ajunt*. Hæc verba de possessione absoluta pronunciantur, ut patet, sequitur, *nisi antecedit naturalis possessio*. Hæc pertinent ad illam apprehensionem, quæ corpore fit, quæ per se possessio non est, quoniam forma possessionis caret. Ad idem pertinent verba *text. in §. Nervæ*, hac ipsa lege ibi: *Quatenus si velimus naturalem possessionem nanscisci possimus*, corporalem ipsam apprehensionem significant. Sic ergo naturalis possessio numquam pro vera, & absoluta possessione ulurpatur: ac ita intelligi debet *tex. in l. pupillus sup. tit. prox. ibi: ac ne possessionem quidem, quæ est naturalis*, de possessione absoluta, quæ etiam civilis dicitur, nihil dubii erat, quoniam pupillus non potest animo eam amittere *l. possessionem inf. hoc tit. & sine animo non amittitur hac l. 3. §. in amittenda*, quid ergo si pupillus fructuarius fit*

fit, vel precario rogaverit, vel rem commodatam acceperit, ita ut naturaliter possideat, nec quidem, *Mart.* ait, eam possessionem, quæ est naturalis, amittere potest, id est sua sponte, sua voluntate. Nam aliud est si facto deiciatur. Sic ergo nomen naturalis possessionis ubique dicit impropriatatem.

20 De secundo adjuncto, cum corporalis dicitur possessio; idem apparet, *Bartol. d. n. 8.* & seq. corporalem possessionem accipit pro ea, quam *Joannes*, & communis sententia naturalem appellat, propter actum naturalem.

21 De hac adducit *tex. in l. si id quod, §. ult. inf. eod.* ubi *Pomponius*: Quod autem solo animo possidemus, queritur utrumne eò usque possideamus, donec alius corpore ingressus sit, ut posterior sit illius corporalis possessio, an vero, quod quasi magis probatur, usque eò possideamus, donec revertentes nos aliquis repellat, aut nos ita animo destinamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit possessionem, & videtur utilius esse. Hic plane est idem casus, qui habetur in *l. clam §. qui ad nundinas hoc sit.* Quare eadem explicatio pro repetita haberi debet, quam posui supra *cap. 1. n. 19* qua ex *Connano* dixi, clandestinum possessorem non esse possessorem, nec tum possidere quidem, qui clam possidet. Id quod evidentius probat hic locus, dum eam possessionem corporalem appellat, & magno quidem juris ministerio. Quia is, qui clam possidet, timet controversiam veri possessoris, & suspicatur se posse repelli. Itaque non possidet animo, quoniam animus meticulosus non valet ad possidendum, & vulgo dicimus meticulosam non habere animum. Quare cum corpore non animo possideat, quis non videt hanc vere possessionem non esse, cum eam corpore, & animo consequi necesse sit *hac l. in princ.* Merito corporalis dicta, quia clam ingressus, non animo sed corpore possideat. Hoc sensu accipi corporalem possessionem, quo ve-

12 re possessio non est, probat *l. quod servus inf. eod. Jabolenus* ibi: Quod servus tuus ignorante te vi possidet, id tu non possides, quoniam is, qui in tua potestate est, ignorantibus tibi, non corporalem possessionem, sed justam potestatem acquirere. Hic servus non potest animo, & corpore domino possessionem acquirere, ut in causa peculiari, ut in *hac l. in §. saltus*, quoniam ea & juxta possessio est, id est sine

vi, & jure singulari nititur *l. peregrin §. questum hoc vit.* Cum verò per servum domino acquiri potest, tunc dominus animo suo, & corpore servi possidet *d. §. saltus ibi: Cæterum animo nostro corpore etiam alieno possidemus, sicut diximus per Colonum, & servum.* Quare quod servus vi possidet, corpore quidem possidet, domino ignorantibus non querit corporalem possessionem. Si ergo domino non queritur, cujus est illa corporalis possessio? Si servi dicimus esse, statim consequitur veram non esse possessionem, quoniam ab alio possidetur, *l. cum heredes §. 1. inf. eod. l. stipulatio ista §. hac quoque, inf. de verb. obligat.* cum nullius animo constet hæc possessio, ideo corporalis appellatur, non animo servi, quoniam valet ad acquirendam domino possessionem solum in peculiari causa, non in alia *d. §. saltus, d. §. questum, l. justo, §. ult. inf. de usucap.* Non animo domini, quoniam ignorantibus nullus consensus *l. nec ignoras C. de donat. l. 1. & 2. ff. de judic.* consequitur ita uno, ut altero loco citra dubitationem, possessionem dici corporalem, quoniam non animi, sed corporis instrumento retineatur, primo casu, quia animus meticulosus non est aptus ad possidendum. Secundo, quia animus servi ad id non valet, & domini ignorantibus nullus est animus, vel consensus. Ad idem

23 facit *l. & habet §. 1. inf. de prec.* quatenus ibi precario rogans dicitur corpore possidere, qui cum possideat rem ut alienam citra domini affectum, animo sibi non possidet, sed ei, quem rogavit, corpore sibi possidet, quod possidere non est, dixi *sup. c. 2. n. 52.* Quare corporalis possessio, vel hoc solo nomine possessio dicenda non est, quod animo non retineatur, sed solo corporis instrumento nitatur. Itaque verum est, neque naturalem, neque corporalem possessionem constituere possessionis speciem, quoniam vere neutra possessio est. Rectè tamen intuenti differt naturalis a corporali, quia corporaliter possidens minus possidet, quam qui naturaliter, quoniam naturaliter possidens possidet alteri, si non sibi *l. naturaliter, in fin. eod.* at corporaliter possidens nec sibi, nec alteri possidet: non sibi, quia hæc possessio non est, non alteri, quoniam non potest, ut in servo, vel non vult, ut in *d. l. si id quod §. ult.* Atque hoc modo admissa duplicitate possessionis facile esset etiam defendere *Bartoli* sententiam; Nam admissa communi opinione, quod possessio

fit duplex, & ita quod naturalis fit species possessionis per se, consequitur esse etiam duplicem, quoniam hæc corporalis distinguitur formaliter ab ipsa naturali. Quare vera esset sententia *Bartoli* hæctenus reprobata, quod vera differentia inter naturalem, & corporalem possessionem, ab omnibus, & forte ab ipso *Bartolo* ignorata sit. Cæterum nostra sententia est, neque naturalem, neque corporalem esse verè speciem possessionis, eodemque nomine & communem sententiam, & hanc *Bartoli* falsam esse; unam tamen ab altera nomine, quo supra, differre.

Supereft ut de civili possessione dicamus. *Bartolus*, *Soccinus*, & omnes civilem

24 possessionem dictam opinantur justam, quam jus civile approbat. Quod si ita se habet, facile est deducere approbationem hanc non facere novam speciem possessionis, tum quia approbare, vel reprobare per se accidentia quidem sunt, quæ versantur circa possessionem in esse deductam, quod *Soccinus* latissime profequitur, & in argumentum pro hac opinione deducit. Sed ego huic declarationi minime subscribo. Animadverto enim in legibus, cum incidit mentio civilis possessionis, duo observari oportere, primum, quod semper distinguitur ab ea naturali, quam paulò supra vere possessionem non esse probatum est, alterum significari possessionem absolutam. Utrumque deducitur ex LL.

26 *predictis*. Primus, & apertior est locus in l. 2. §. *quod vulgo*, *infr. pro herede*. Ait *Julianus*: *Quod vulgo respondetur causam possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est, ut possessio, non solum civilis, sed etiam naturalis intelligatur*. Similis in l. 1. §. *dejicitur* *infr. de vi*, & *vi arm. Dejicitur is, qui possidet, sive naturaliter, sive civiliter possideat*. Ad idem l. 3. §. *ult. sup. ad exhiben.* ibi: *Sciendum est adversus possessorem hac actione agendum non solum eum, qui civiliter, sed eum, qui naturaliter incumbat possessioni*. Sic itaque civilis possessio non simpliciter appellatur, sed ad differentiam ejus possessionis naturalis, quæ verè possessio non est. Secundum est, civilem hanc possessionem, si removeas naturalis mentionem, non amplius civilem, sed absolute possessionem appellari, probat l. non

28 *solum* §. *quod vulgo* *ff. de usuc.* Ubi

apud eundem *Julianum* sermo est de eadem juris regula, de qua in d. l. 2 §. *quod vulgo* *infr. pro herede*, & sub eodem libro quadragesimo quarto digestorum utramque sententiam expressit. Ait igitur: *quod vulgo respondetur ipsum sibi causam possessionis mutare posse, toties verum est, quoties quis sciverit se bona fide non possidere, & lucrificandi causa inciperet possidere*. Idque per hæc probari posse. *Si quis emerit fundum, sciens ab eo, cujus non erat, possidebit pro possessore; Sed si eundem a domino emerit, incipiet pro emptore possidere, nec videbitur sibi ipse causam possessionis mutasse*.

Ratio patet ex superioribus, quia non facit id lucri faciendi causa. Sequitur: *Idemque juris erit, etiamsi a non domino emerit, cum existimat eum dominum esse; idem hic si a domino heres institutus fuerit, vel bonorum ejus possessionem acceperit, incipiet fundum pro herede possidere, hoc amplius, si justam causam habuerit existimandi se heredem, vel bonorum possessorem domino existisse, fundum pro herede possidebit, nec causam possessionis sibi mutare videbitur*.

Hæctenus locutus est *Julianus* de iis, qui verè possident, & civiliter, non de his, qui naturaliter. Sequitur:

Cum hæc recipiantur in ejus persona, qui possessionem habet, quanto magis in colona recipienda sunt, qui nec vivo, nec mortuo domino ullam possessionem habet.

Nescio, quo pacto clarius exprimere poterit nihil aliud esse civiliter possidere, quam absolute, simpliciterque possidere; naturaliter autem possidere, nihil magis quam vere non possidere. Id certe si uterque locus jungatur, consequitur evidentissime.

29 At consequitur, quod *Bartolus* in l. 7. n. 8. attigisse visus est, & post eum *Ripa* n. 30. etiam mala fide possidentem, imo prædonem ipsum civiliter possidere, quod si ita est, ut mox probabo, patebit etiam, nullum hæctenus intellexisse, quid civilis possessio esset ex iis, qui interpretantur possessionem approbatam a jure civili, ut justam, & bona fide, nam intelligere oportet approbatam pro vera possessione, id est quam jus civile agnoscit, ut veram possessionem, sive justam, sive iniustam sit. Hoc autem conjunctis duobus superioribus §. *adstruit* *Julianus* apertissime. Nam in l. 2. §. *pro herede*, ponit regulam, neminem videlicet posse si

bi mutare causam possessionis, & eam pertinere tam ad civilem, quam ad naturalem possessionem in *l. non solum §. quod vulgo*, ait de eadem &c. Toties verum est, quoties, qui sciret se bona fide non possidere & lucrificandi causa inciperet possidere. Ergo consequitur regula ex prima assertionem habere locum in civili possessione, ex secunda non habere locum in possessore bonæ fidei, sed malæ, qui lucrificandi causa id mutare præsumeret. Quare consequitur regulam pertinere quidem ad civilem possessionem, & civilem possessorem, sed malæ, non bonæ fidei. Igitur & bonæ fidei, & malæ fidei possessor civiliter possidet, id est in re civili possidere diffinitur. Imo in *d. §. quod vulgo*, ponit exemplum in eo, qui pro possessore possidet. Qui vero pro possessore possidet, prædo est, si *Theophilo* credimus in *§. sequens Inst. de interd.* comprehendit enim hæc appellatio quemcumque possessorem injustum, & ita prædonem quoque. Hic ergo etiam civiliter possidet. Si secus dicamus, videlicet eum civiliter possidere, qui justè possidet, non alium, & injustum possessorem pro civiliter possidente habendum non esse, statim sequitur falsam esse *Juliani* sententiam in *d. l. 2. §. 1.* regulam de non mutanda sibi causa possessionis ad civilem possessionem pertinere; quoniam non pertinet ad eos, qui bona fide possident. Quid ergo hoc adjunctum præstet, liquere jam potest, videlicet possessionem dici civilem, quia jus civile eam diffiniat, esse possessionem, agnoscat pro tali, quare vel possessionem simpliciter appellat, ut fere in toto hoc *tit. vel cum civilem dicit*, dicit ad differentiationem naturalis, & ut adjunctum naturalis ad hoc ponitur, ut demonstrat veram possessionem non esse, ita adjunctum civilis, ut demonstrat veram possessionem esse nihil magis. Genus ergo possessionis detentio est, species sunt detinere rem ut suam, & affectu domini, & detinere ut alienam, & sine domini affectu. Prior detentio, quæ habet affectum domini, ut toties ex *Theophilo* deduxi possessio est. Sequens non ita. At quia, & coloni, & usufructuarii possessionis verbo sæpe abutebantur, quinimo & prætor ipse, ut in *l. 1. ff. de vi, & vi arm. in l. ult. ff. uti poss.*

Ideo, ut vera possessio a non vera distingueretur, vera civilis dicta est, quia jus civile hanc possessionem appellat, non vera naturalis, quia jus civile eam non appellat simpliciter possessionem, sed addita abusus, & improprietas nota. Ut hæc evidentius consentent, addo ubicumque fit mentio de civili possessione ita fieri, ut sine ullo discrimine justus, & injustus possessor comprehendantur, quoniam ex jure civili, quantum ad substantiam possessionis, uterque possidet. Præter *l. 2. §. 1. inf. pro herede*, & hujus distinctionis mentio fit aliis in locis.

31 Primum in *d. l. 3. §. ult. Ad exhibendum*. Ait enim: *Sciendum est adversus possessorem hac actione agendum non solum eum, qui civiliter, sed eum qui naturaliter incumbat possessioni*. Ut verò demonstrat quem intelligat naturaliter incumbere sequitur: *Denique creditorem, qui pignori rem accepit ad exhibendum teneri placet*. Tum *Pomponius* sequitur in *l. 4. Nam & cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata, vel locata res sit agi, potest*. Hi omnes sunt, qui naturaliter tenent, non possident *l. officio vers. denique sup. de rei vend.* & paulo ante latius probavi. Cum res ita se habeat pro civiliter incumbente possessioni, convenit haberi hoc in loco, non modo bonæ fidei possessorem, sed etiam malæ fidei, qui vere possessor sit, non naturalis detentor, quoniam par ratio facit, ut uterque ea actione teneatur, & malæ fidei possessor, nisi hoc nomine comprehendatur, omitteretur eo loci, quem tamen propter malam fidem firmiter teneri ratio postulat. Quare etiam ibi civilis possessor sic dicitur, ut prædo etiam significetur. Tum verò adnotandum est civilem possessorem in hac exhibendi materia non posse intelligi, qui solo animo possessionem retineat, altero possidente naturaliter, juxta sensum communem *l. clam §. qui ad mundinas inf. hoc tit.* quia hic non haberet exhibendi facultatem, nisi recuperata naturali possessione, & ideo pro civili possessore intelligit quemcumque ita vere possidentem, qui rei exhibendæ facultatem habeat, sive justè, sive injustè possideat. Secundò eandem distinctionem facit text. in *d. l. 1. §. de jicitur, inf. de vi, & vi arm. De jicitur is, qui possidet, sive civiliter, sive naturaliter possideat*. Nam & naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet.

Quenam sit naturalis possessio hætenus explicatum est, & vis illa verborum *Nam & naturalis* dubitandi rationem tacitam habet, quia naturalis possessio non est possessio. Sequitur: *Denique etsi maritus uxori donavit, eaque dejecta sit, poterit interdicto usi; Non tamen si colonus sit.* Est quædam in his verbis obscuritas, nam insinuare videntur uxorem, cui vir donavit, & tradidit naturalem, non civilem habere possessionem, quia colonus comparari videatur, quod malè adversus *Bartolum Ripa in d. l. n. 22.* adnotavit. Quod confirmari videtur ex *l. si eum, qui sup. de donat. inter vir. & uxor.* ibi: *quia licet illa jure civili possidere non intelligatur, certè tamen venditor nihil habet, quod tradat.* Hinc communiter adnotarunt in *l. 1. §. si vir sup. hoc tit.* naturalem transferri, non civilem. Sed errant in iis omnibus locis appellando naturalem, quod Jureconfulti de industria videntur omisisse, qui pro naturali possessione eam intelligunt, quæ vere possessio non sit. Ad *tex. in §. de jicetur,* animadvertendum est, Jurisconsultum præmittere illud interdictum, & civiliter, & naturaliter possidenti competere. Dubitari poterat, & de civili, & de naturali possessione in quibusdam casibus ob separatas rationes. Neque colonum uxori comparat. De civili dubitari poterat, an hoc interdictum reddendum esset solum bona fide possidenti, an etiam mala fide, & lege resistente. Ut in civili possessione intelligeremus bonæ, vel malæ fidei, justæ, vel injustæ possessionis rationem habendam non esse, ponit uxoris exemplum. Dubitari de uxore poterat, quia cum *Lege resistente possideret d. §. si vir. & tot. tit. ff. de donat. inter vir. & l. quod uxor inf. hoc tit.* vim legi quodammodo videretur inferre. Contrarium deciditur, quoniam civiliter possidet, id est jus civile diffinit veram ejus possessionem, ut prædonis, vel alterius cujuslibet malæ fidei possessoris. Etiam circa naturalem possessionem dubitari poterat, ideo, ut pronunciatum de civili, & naturali possessione, utriusque possessionis adducto exemplo, declararet, sequitur: *Non tamen si colonus sit.* Quo dicendi modo vult colonum solum excludere, quia colonus dejecto, interdictum domino redditur, non colonus, *l. ult. cod. tit.* & alios naturaliter possidentes admittere. Nam fructuario, & usuuario redditur interdictum *d. l. 3. §.*

33 *pertinet autem.* Quinimo colonus, quod notatu dignum est, ex improbitate sua competere quandoque poterit, Quid si domi-

num non admiserit, sed vi dejecerit, ipseque postea ab alio dejectus sit, adversus hunc dejectorem colonus interdictum competit *l. colonus l. cum fundum cod. tit.* an propter naturalem possessionem, quam habebat, antequam dominum dejecisset? minime, quia non colonus, sed domino redderetur *d. l. ult.* Sed quia ubi dominum dejecit, statim desinit naturaliter possidere, quod erat non possidere, & absolute, ac simpliciter possidere cepit, quod est civiliter possidere, eo videlicet modo, quo jure civili quis possidere non autem naturaliter tenere diffinitur. Quod dicitur in *l. si*

34 *eum qui ff. de donat. inter vir. & uxor.* ne jure civili uxor possidere intelligatur, non eo pertinet, ut solum jure naturali possideat. Nam & jus naturale resistit, jubens, ut patriæ, & ita patriis legibus obtemperemus, *l. veluti ff. de just. & jur.* Possidet mulier pro possessore, *l. quod uxor, inf. hoc tit.* quod nihil aliud est, quam integram substantiam possessionis habere. Sed quia regula juris civilis statuit: *Ne videatur possessionem adeptus,* qui ita nactus est, ut retinere non possit *l. non videtur inf. hoc tit.* Hoc nihil aliud est dicere, quam viro volente quancumque recuperare possessionem, eam jure civili minime defendi; sic alia regula cavetur, si quis vi dejectus sit, perinde haberi debere, ac si possideret, *l. si quis vi, infra hoc tit.* quoniam interdicto de vi recuperandæ possessionis habet facultatem. Hæ regulæ non pertinent ad possessionis formam, sive substantiam, sed ad exitum, quoniam prompta sunt remedia juris ad eam possessionem revocandam. Quæstio nostra ad formam & essentiam possessionis pertinet. Hinc apparet possessionem, quamvis origine sua naturalis sit, ut ab illa impropria naturali distinguatur, & jura civilia, quando de vera possessione loquuntur intelligamus appellari civilem. Hinc post *Bartolum, Alexandrum, & Jasonem in l. stipulatio ista §. hæc quoque ff. de verborum obligat. & Rom. in §. precedenti hujus l. n. 4.* rectè consuluit *Laderch. conf. 64. n. 6.* quoties statutum, vel proclama facit simpliciter mentionem de possessione, de civili accipiendum esse. Id omne, quod

35 per modum præludii deductum est, facile hoc modo convertitur in argumentum. Naturalis seu corporalis possessio, possessio non est; At possessio absoluta, quæ verè possessio est, & civilis possessio eadem est, quia non alia ratione civilis dicitur, quam ut a naturali distinguatur, quæ verè possessio non est: ergo

ergo unica, non autem duplex.
 Secundo eadem sententia probari videtur ex §.
 36 genera, hac l. 3. *Sit Paulus genera possessionum* nec sunt quæ causa acquirendi ejus, quod nostrum non sit; velus pro emptore, pro donato, pro legato, pro dote, pro herede, pro nexa dedito, pro sua. Sicut in his, quæ terra marique, vel ex hostibus capimus, vel quæ ipsi, ut in rerum natura essent, fecimus, & in summa magis est unum genus possidendi species infinite. Hactenus constat non dividi possessionem in naturalem, & civilem, & divisio non sumitur ex eo, quod respicit essentiam possessionis, sed ex causis acquirendi, quæ extra possessionis formam, vel
 37 substantiam considerantur. Cavendum tamen est in l. 1. a Bartolo, Socino, & Ripa n. 28. qui possessionem pro dote pro herede accipiunt, tamquam individua,
 38 eo argumento, quod apud nostros genus pro specie, species pro individuo ponantur, ut de genere dixit Bartolus in l. legato generaliter §. 1. ff. de legatis primo, & est glos. in l. 2. §. 1. ff. si cert. per. not. in l. ult. §. ult. ff. de fund. instr. vel instr. leg. Nam, quæ prius genera dixit Paulus, mox species appellat. At species ita expressa, ut ei nomen generis convenire possit, numquam pro individuo est accipienda. Sequitur textus *Vel etiam potest dividi possessionis genus in duas species ut possideatur, aut bona fide, aut non bona fide.* Hæc etiam divisio non est sumpta ex differentia specifica, quod optime
 39 Socinus animadvertit, nam bona vel mala fides ex animo pendent, & scientiam, vel ignorantiam rei alienæ, non factum possidendi respiciunt, & tam bona, quam mala fides facti est l. bona fidei sup. de acquirendo rerum dominio, unde non potest effici possessio, quæ juris sit. Tum bona, vel mala fide possidere nihil aliud præstat, quam justè, vel injustè possidere: hoc autem quantum ad summam possessionis parum refert, ut in hoc textu. Si enim differentiam specificam induceret, non parum, sed multum referre Paulus dixisset. Quare cum hic Paulus divisionem possessionis, qua potest diligentia, requirat, nec assignet communem illam, quod alia sit naturalis, aliæ civilis, consequitur eam non esse divisionem veræ possessionis, sed rationem distinguendi veram possessionem ab illa abusiva, & impropria possessione. Nec moveatur quisquam, quod hic unum genus, & duas species dicens, videatur sentire alteram ab al-

40 tera specie differre. Genus enim, & species, non semper usurpantur in significatione dialectica. Ut enim dicimus genus aliquod hominum, ut apud Virgilium. Quod genus hoc hominum, quæ in sententia vertit. Quod observat Bellonus in §. qua ratione Inst. de pupill. subst. ad intellectum l. jam hoc jure ff. de vulg. & pupillar. & probat ex l. Thais ff. de fideicommiss. lib. Tum Justinianus de donat.
 41 in prin. duo proponit donationum genera mortis causa, & non mortis causa, cum tamen apud omnes constet mortis causa donationem non esse proprie donationis speciem, & sic sumit divisionem ex accidenti; quare debemus inspicere, quod in re est, non autem quod in aspectu verborum l. 3. C. de lib. prat. l. 1. ff. de reg. Cat. Non est ergo vera divisio in civilem, & naturalem, alioquin vel a Paulo ignorata, vel cum vitio in propria sede prætermissa, vel non alia, quam justè & injustè, bonæ, vel malæ fidei ratione consistens; ergo vel talis divisio non est, vel est ab accidenti, non a forma specifica. Hæc inferunt unicam, non duplicem esse. Tertio induco textum hunc, in quo, aut Paulus
 42 deficit omnino, aut non sunt duæ possessionis species, ita ut duo in solidum verè ob id eandem rem possidere possint, quia uterque verè possideat, sed diversa specie possidendi. Cum enim accuratè admodum explicare conetur, quomodo veram sit duos in solidum possidere non posse, si verum esset, quod nostri contendunt, duplicem esse possessionem naturalem, & civilem, & quod eandem rem alter naturaliter, alter civiliter possidere possunt, perperam Paulus in Sabini, Trebatii, & Labeonis sententiam examinandam diligentissimus, hanc prætermisisset. At verè non alia ratione omisit, quam quia naturalis possessio apud Jurisconsultos verè possessio non esset. Tunc si hic textus, ut ad
 43 notavi, probat possessionem facti esse, consequitur etiam esse unicam, quia ut facti est, nemo est, qui dividat in naturalem, & civilem. Hanc divisionem faciunt, qui contendunt juris esse, non facti. Tandem si jungatur hic text. cum §. genera, plusquam vero simile fit veram possessionem, si specificè divideretur in naturalem, & civilem a Paulo, vel altero saltem loco, si non utroque hujus divisionis mentionem cum fuisse facturum. Alia plura ex hoc text. desumuntur argumenta, quæ retulè supra c. 1. n. 25. quæ hic præ repetitis haberi volo.

Quar.

44 Quartò, quia nostri civilem dicunt, quam animo retinemus, ut in *l. licet C. eod. in d. l. clam §. qui ad nundinas in l. si id quod §. ult.* ostenditur hac ratione verè non dividi possessionem, & sive corpore, et animo, sive solo animo retineatur, eandem esse possessionem insi-
45 nuant plura. Primum *d. l. licet* ibi: *Licet possessio nudo animo acquiri non possit, tamen solo animo retineri potest* Acquisitio, & retentio de eadem possessione dicuntur.
46
47 Secundò in *l. i. §. sive autem in fin. inf. de vi, & vi arm.* ibi: *Ademisti enim ei possessionem, quam anima retinebat, est non corpore.* Sic animus, & corpus de una, eademque possessione dicuntur. Ter-
48 tio ad idem facit *l. qui bona §. primo inf. eod.* ubi dicitur: *quod scriptum est apud veteres, neminem sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui & animo, & corpore possessioni incumbens hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret.* Et sic eandem numero vult esse possessionem, quæ animo, & corpore retinetur. Quartò ad idem per-
49 tinet *l. qui universas §. quod per colonum inf. eod.* ibi: *Retinere animo possessionem possumus, adipisci non possumus;* Nam de eadem possessione dicuntur. Apparet ergo non mutari possessionis speciem, quia quis corpore de possessione recedat, solo que animo retinere incipiat, & ideo perperam Joannem, & alios, qui eum sequuntur hinc deducere divisionem in civilem, & naturalem possessionem. Quintò suadetur hæc opinio, quia cum jura loquantur de acquirenda, vel retinenda, vel amittenda possessione, ita plane
50 loquuntur, ut insinuent possessionem unam esse, non duplicem *l. i. §. item acquirimus l. 3. §. in amittenda l. clam §. qui ad nundinas l. si id quod §. ult. inf. eod.* Plus quam verosimile est, si duplex esset verè & formaliter distincta, hujus distinctionis aliquam traditam esse rationem, cum appareat numquam ita distingui, ut vera possessio ab alia similiter vera possessione fecernatur, consequitur ubique possessionem absolutè appellari, ut unam. Hinc constat damnandam esse sententiam Jacobi Butriga-
51 rii in *l. licet C. eod.* existimantis, quod quando possessio est penes unum corpore, & animo, vel animo etiam solo retinentem, unica sit possessio in substantia, sed quando est penes duos,

sint duæ possessiones distinctæ, quam fequi videtur *Molina de just. & jur. tract. 2. disp. 12.* Nam communiter reprobari testatur *Gomez. in d. l. 45. Tauri n. 19. in fin.* Et falso nititur assumpto, quod vere ejusdem rei vera possessio penes duos in solidum esse non queat, nam cum probaverim, & facti esse, & unicam, statim consequitur ex regula hujus §. penes duos reperiri non posse. Præterquam quod, si duplex esset, ut contendunt, specie formaliter distincta, non esset facile concedendum naturalem unitam cum civili in unam speciem converti. Non enim naturæ patitur, ut ejusdem generis species ita confundantur, & per hanc confusionem in aliam speciem transeant. Nec jus etiam patitur, quod naturam imitatur §. *minorem natu Inst. de adopt.* Hinc etiam constat Joannem Palladorium *d. lib. 1. Rerum quotid. c. 9. n. 10.* quatenus sentit in jure civili naturalem possessionem pro non possessione usurpari, rectè quidem sentire, nam qui naturaliter possidere dicuntur in *l. communi §. neque ff. com. divid. in l. videamus §. si possessionem ff. de usur. in l. 2. §. quod vulgo inf. pro herede in l. naturaliter hoc tit.* idem dicuntur non possidere *l. certè inf. Precar. l. officium sup. de rei vend. l. non solum §. quod vulgo inf. de usuca. l. Celsus §. Julianus juncta l. 3. §. ult. ff. ad exhib. l. acquiritur in fin. sup. tit. prox.* Sed quatenus sentire videtur hanc, quam civilem dicimus, civilem dici quasi juris, & quasi justam, idest approbatam a jure civili admittendum non est, quoniam & sui origine est naturalis, & ante jus civile possessio erat, & quamvis injusta sit, non eo minus civilis est, quia non alia ratione civilis dicitur, quàm quòd ex omnibus detentionibus hanc solam jus civile possessionem appellet, de qua cum per se loquitur non autem ad differentiam aliarum detentionum, non aliter, quàm simpliciter possessionem appellat, & sine ullo adjuncto. His ita diffinitis satis etiam soluta videri possunt argumenta pro communi sententia superius adducta. Sed illis etiam singulariter satisfacere facile erit. Non obstat primum argumentum ex *l. clam §. qui ad nundinas, inf. eod.* quia communis ad illum §. intellectus nititur hac distinctione possessionis, quam non probo, & ideo ille §. debet declarari præter communem, ut declaravi *c. 1. n. 19. & hoc ipso c. n. 21.* Ad
secun-

secundum sumptum ex *l. naturaliter inf. eod.* facilius solutio patet, quia illa naturalis possessio usufructarii vere non est possessio, ut *sup. n. 18.* demonstratum est. Ad tertium sumptum ex *l. quemadmodum inf. eod.* respondetur cum *Soccina*, quod ea verba nulla possessio obtinent locum in pluribus differentibus in accidenti, non in forma juxta *sex. in §. genera hoc l.* id est nulla sive justa, sive injusta sit, non tamen sequitur species esse plures. Ad quartum *d. l. 1. §. de jicetur inf. de vi, & vi arm. respondeo*, declarando *sex. ut sup. n. 32. tum ut n. 13.* dicendo naturalem possessionem vere possessionem non esse. Ad quintum *d. l. 3. §. ult. ad exhib. eadem solutio accomodari debet, & intelligi, ut n. 31.* Ad sextum ex *l. & habet. §. 1. infra de precario*, respondeo quod is, qui rogavit, eo quia corpore non animo possidet, vere non possidet, & declaravi *n. 23.* Ad septimum ex *l. nemo ambigit C. eodem* respondeo, quod illa verba duplicem esse rationem non denotant speciem, sed qualitatem, & considerationem, & non est questio ibi, quid sit possessio, sed qualis, ut *sup. c. 5. n. 26.* latissime declaravi. Tum addo, quod illa verba indicant unam esse possessionem, de qua duplex ratio considerandi prædicatur, ut si quis dicat de quacunque re, hujus rei duplex est ratio, unam rem esse ostendit, nec rem distinguit, sed rationem circa rem. Ad octavum, quod quædam possessio producat usucapionis effectum, quædam non *Soccinus in d. l. 1.* respondet, & rectè, quod parere, vel non parere hunc effectum, illinc pendet an justa, vel injusta sit, quod non constituit speciem possessionis diversam, ut in hoc textu & ideo falsa consequentia, quoniam effectus ab accidenti, ut a forma produci possunt, & consequenter effectus varii, ita varia accidentia, ut varias formas, ut causas agnoscere possunt, quare non probat hoc esse, quod contingit

abesse, *l. non hoc C. unde leg. cum sim.* Hoc nomine errat *Bartolus in d. l. 1. n. 7.* Qui putavit diversos effectus ostendere species esse diversas. Nonum argumentum est idem cum primo sumpto ex *l. clam §. qui ad nudinas hoc tit.* eadem species in *l. si id quod §. ult. inf. eod.* eadem igitur solvendi ratio; tum declarandus est ille *§. ult. ut sup. n. 21.* nam quatenus loquitur de corporali possessione, ibi probavi eam vere possessionem non esse. Decimum similiter non obstat, quia etiam si naturalis possessio præsupponat civilem, ab ea distinguitur, ut non vera species possessionis, ut in solutione ad quartum argumentum. Undecimum ex *l. 2. §. quod vulgo, infr. pro hered. simili ratione tollitur* quatenus ibi distinguit naturalem a civili possessione, quoniam clarum est naturalem ad eos referri, qui vere non possident, & explicandus est ille locus, ut *sup. n. 26.* Ex his satis liquere arbitror possessionem facti non juris esse, unicam, non duplicem, & civilem possessionem nihil plus continere, quam possessionem absolutam, illa tamen nota distingui a non vera possessione. Non tamen putet quis communes, receptasque traditiones everti, sed hac disputatione temperari, ac perfici. Concedo enim considerari possessionem, ut civilem, ut naturalem, ut corporalem, sed moneo solam civilem esse veram possessionem, non tamen naturalis, & civilis effectibus carent, de his enim consentio cum nostris non invito. Sic ratione accidentium, quæ circa possessionem contingunt, atque versantur, aliam plus juris, aliam plus facti, aliam utriusque adæquatam communionem retinere, non repugno. Adstruo solum has omnes esse differentias accidentium, non formæ, & propter varios effectus, quos pariunt notatu dignos, veram substantiam exhibere contenderam, quæ jam dilucide patere videtur.

Dea honor, & gloria.

F I N I S

AD

300
AD CATONEM
DE DIVIDUIS
ET INDIVIDUIS

PRÆCOGNITIONUM LIBELLUS

ALFONSO BRANCACCIO

PATRITIO NEAPOLITANO J. C.

EXISTI sepius, & alios dicentes au-
disti, præludiis, quæ Neapoli ad sen-
tentiam Catonis de Dividuis, & In-
dividuis operiendam scripsi, ejusdem
materie difficultatem, quæ maxima
est, maxima etiam ex parte explanari, atque re-
moveri. Dum hæc velut ab amicis desiderata in lu-
cem prodeunt, Tuo nomine ea præcipue ratione de-
corare constitui, quod inter discipulos quos floren-
tissima Neapolitana Academia undecim annorum spa-
tio mihi erudiendos obtulit, aut alium, quem magis
dilexerim, aut à quo me magis diligere senserim, præter
te habui neminem. Tuae nobilitatis, tuorumque Pa-
rentum argumenta, quamvis præclara certè sint, huic
uno, quod à mutua benevolentia, tuorumque morum
suavitate ducitur, cedere compelluntur. Eo igitur
libellum hunc excipe animo, quo tibi dicatur. Id mihi
satis. Vale. Dat. Senis Kal. Augusti Anno 1604.

Ad

Ad Catonem de dividuis, & individuis Praecognitionum libellus.

- 1 Stipulationum prima divisio, quod quaedam in dando, quaedam in faciendo consistunt.
- 2 Non factum est factum negativum, & ideo venit appellatione facti.
- 3 Jasonis error dicentis, stipulationem, per se non fieri, continere factum affirmativum.
- 4 Stipulationum secunda divisio, quaedam partium praestationem recipiunt, quaedam non, male subdiviso a Zasio nuncupata.
- 5 Dividui, & individui nomen unde.
- 6 Dividuum, & individuum quid.
- 7 Partes alie divise, alie indivise explicantur subjectis exemplis.
- 8 Individui exempla.
- 9 Servitutes quare individuae.
- 10 Baldi hac de re opinio reprobata.
- 11 Dividui, & individui divisio ex aliorum sententia.
- 12 De eadem re sententia auctoris, ut individuum omne sit vel per se tale, vel per accidens.

Dulus lib. 12. ad Sabinum duas magistrales stipulationum divisiones proposuit, alteram facilem, alteram difficillimam. Facilis ea est, quod stipulatio quaedam in dando, quaedam

in faciendo consistat. Nam haec desumitur a rebus ipsis, quae in stipulatum quotidie deducuntur, & absoluta est, si tamen intelligamus facti appellatione etiam non factum contineri.

- 2 Non factum autem Bartolus in l. naturalis 3. oppos. ff. de prescrip. verb. appellat factum negativum, quod in hac materia etiam usurpat Egu. Baro. Aserit autem Bartolus, quem sequitur Ruy. hic n. 3. in l. lec. factum generice sumptum dividi in factum affirmativum, & negativum, quod idem est ac si dividatur in factum, & non factum, quod probat per l. 59. in facto ff. de cond. & demon. Ubi conditio, ne fiat, dicitur in facto consistere. Ad idem facit l. 189. facere ff. de verbor. significat. l. 164. qui non facis ff. de regul. jur. l. 4. in fraudem ff. que in fraud. credit. & in l. 2. §. item, & si in facto sup. eod. ubi clausula illa, per te non fieri, factum dicitur continere, quamquam in exemplo stipulationis, per te non fieri, dissentiat Jason. n. 4. dicens in effectu continere factum affirmativum; ut liceat ire, sed fallitur, quia non

hoc promittitur, sed non fieri aliquid. Subjectum ergo stipulationis, sive materia, unde haec divisio desumitur, tota in facto, vel datione consistit. Hanc divisionem similiter intuemur in ipsa verborum obligatione, quae stipulationis est effectus, quia obligatio omnis, tum etiam actio, qua in personam agimus, hoc unum intendit, videlicet adversarium obligatum esse nobis aliquid dare, vel facere, §. 1. Inst. de act. & ita actio & obligatio ex toto tanquam effectus suae causae respondent.

- 4 Altera divisio, quae ad nostram materiam pertinet, & cui Catonis definitio velut conjunctissima ab eodem Paulo subjecta est, ex rebus, quae in stipulatum deducuntur, similiter desumitur, & est ejusmodi, quod rerum omnium, quae in stipulationem venire queunt, quaedam partium praestationem recipiunt, quaedam vero non. Quatenus dicit, & harum omnium, ostendit hanc esse per se divisionem, non autem subdivisionem, ut male Zasius censuit. Per modum subdivisionis tertium caput subnectitur ibi.

Quaedam partis quidem dationem natura sui recipiunt, sed nisi tota dentur, stipulationi satis non fit, veluti cum hominem generaliter &c. Huic enim membro per modum subdivisionis illud opponitur, quod quaedam & dationem per partes sui natura recipiant, & per ejusmodi dationem stipulationi satisficiant. Ex hac divisione, & subdivisione tota dividui, & individui tractatio proman-

P p

nat,

nat, quæ quoniam difficillima est, & etiam speciosissima, non illotis manibus, sed aliqua præfatione facta exemplo *Caii in l. 1. ff. de orig. jur.* exponenda est.

Itaque dicendum prius arbitror, unde fluxerit dividui, & individui nomen, quoniam ex præcepto *Ulpiani in l. 1. ff. de just. & jur.* quæstio nominis rei quæstionem præcedere debet. Secundò quid utrumque sit. Tertio quotuplex. Hæc præludiorum loco satis de nominis origine *Eug. Baro in tractatu de dividuis, & individuis c. 5.* ita sentit, ut dividuum dicatur, quasi in duitatem divisum *ar. l. 242. malum §. viduam ff. de verbor. significat.* ubi dicitur: *Viduam non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset appellari ait Labeo, quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde, aut sanitate esset, similiter viduam esse dictam sine duitate.* Et quamquam eam viduæ notationem *Alciatus* ibi reprehendat, quantum ad rem nostram pertinet, cum *Barone* consentit, duitatem separationem quandam significare ex antiquissimo verbo *idivare*, quod separare significat, unde & verbum dividere, effluxisse creditur, ex quo proxime dividuum, & individuum deducuntur. Quare dividuum idem, quod separabile esse videtur, inspecta nominis origine. Sed

6 quæramus rei diffinitionem. Dividuum esse detur, quod sui natura partium præstationem recipit. Hæc diffinitio sumitur ex verbis *Pauli in d. l. 2. §. 1. sup. cod. ibi.* Quædam partis quidem dationem natura sui recipiunt. Contra individuum erit, quod sui natura divisionem non admittit, ut eodem *Paulo* placet. Ut verò harum diffinitionum verum asequamur intellectum, & ratione, & exemplis illustrandæ sunt. Ratio, ex qua veritas diffinitionum maxime patet, ex eo deducitur, quod omne dividuum, si actu dividatur, ut est potentia divisibile, in aliquas partes dividatur necesse est. Sic individuum, quatenus dividi non potest, divisionem in quascumque partes negat. Partes

7 autem, quæ positæ, vel negatæ individuum, vel dividuum constituunt, sunt in duplici differentia; Aliæ enim appellantur partes divisæ, aliæ partes indivisæ. Probat *Papinianus in l. 5. ff. de usufr.* inquit: *Usufructus & ab initio pro parte indivisa, vel divisa constitui, & legitimo tempore similiter amitti, eademque ratione per legem Falcidiam minui potest.* Pars divisæ ea est, quæ cor-

poraliter sic divisæ est, ut non tantum intellectu, sed oculis percipi possit. Pars indivisæ per contrarium ea est, quæ non oculis cernitur, sed intellectu percipitur. Quod perbelle probat *Ulpianus in l. 5. ff. de stip. serv.* ait ille: *Servus communis sio omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus utique indivisæ, ut intellectu magis partes habeant, quam corpore.* Et sic pars divisæ corporalis est in usufructu, ut si ita dividatur prædium fruendum inter *Titium*, & *Mævium*, ut *Titius* fruatur parte inferiori, *Mævius* superiori. Nam utraque pars cerni potest, & altera ab altera oculis corporeis secerni, & non est idem corpus. Sed si ejusdem fundi usufructus legatus duobus sit, partes indivisæ habent, quia quilibet eorum in qualibet parte habet partem, sic sanè ab initio indivisæ sunt partes hæreditariæ *l. 2. C. de hered. act.* Quo stante dum diffinit dividuum esse, quod sui natura partium præstationem recipit, intelligo sive divisæ, sive indivisæ partes præstari queant. Cum dico individuum, quod sui natura divisionem non admittit, intelligo non admittit, nec in partes divisas, nec in partes indivisas.

Quod patet esse ad mentem *Pauli*, dum ait hominem sui natura divisionem admittit, quia non admittit divisionem in partes divisas, quoniam hæc divisio corrumpet formam & subjectum, secundum *Baldum in l. si plures n. 16. C. de cond. infer.* quare sequitur dividi in partes indivisas, & intellectuales *d. l. 5. ff. de usuf. & l. 5. ff. de stip. serv.*

Ergo sufficit aliquid dividi in partes indivisas, ut sui natura, & ita proprie dicatur, dividuum. Cui consequens est, illud sui natura individuum esse, quod in neutras partes dividi possit. Quod *Paulus* ait *sui natura*, ad naturam legalem referendum est in utraque diffinitione. Ratio est, quia *Stichus*, & *Pamphilus*, qui naturaliter sunt individua quædam, nempe de quibus prædicantur species specialissimæ, in materia nostra divisionem admittunt *d. l. 2. §. 1. & l. 5. ff. de stip. serv.* Quid ergo consideratur dividuum, vel individuum inspecta natura legali, quæ quidem determinatur ab usu? Ut quæ sic dividi possint, ut divisæ alicui usui futura sint, dividua appellantur, individua vero, quorum nullus in partes usus esse potest. Ratio ex eo desumitur, quia jus nostrum totum consistit in acquirendo, minuendo, vel conservando *l. ult. ff. de legibus*

bus. Stichus ideo dividuus est, quia potest acquiri, amitti, & retineri pro parte licet indivisa. Sed jam proponamus exempla, quibus hæc omnia apertiora reddantur. Dividuum in partes divisas verificatur in omnibus pondere, numero, & mensura consistentibus. Quia eorum omnium eadem ratio est; & ideo *Paulus* proponit exemplum, veluti cum decem dari stipulamur. Quare si promissor, vel stipulator duos relinquat hæredes, quisque eorum, aut aget, aut convenietur in quaque. Igitur quantitas omnis, seu potius res omnis in quantitate consistens dividua est, & pondere, numero, aut mensura dividi potest.

Corpus etiam hoc argumento dividi potest, puta fundus, ager, fiet enim divisio per jugera & mensuras pro more cujusque regionis. Sed hæc divisio fit intuitu quantitatis, quoties corpus consideratur ut quantum, secus si consideretur, ut species. Speciem intelligo eam, quam dialectici individuum appellant, juxta *not. per Bar. in l. ult. §. ult. ff. de fund. inst.* Qua ratione dixit *Ulpianus in l. quaesitum §. si quis eodem ff. de fund. instr.* Si non apparet cui agro pater familias instrumentum destinasset, si in plurimis utebatur, nullius instrumento cedere. Neque enim, is inquit, pro parte dividimus instrumentum. Consideratum enim instrumentum, ut species, non potest partes habere divisas, quia corrumpetur. Quem locum notat ibi *Albericus* contra judices ignaros, qui secundum sententiam *glos. in l. Nefennius ff. de nego. gest.* rem pro medio dividunt, qua de re scripsi *in lib. singulari ad l. non puta ff. de jure fisc.*

Et hic locus pertinet ad divisionem in partes divisas. Exemplum dividi in partes divisas est *Stichus*, ut *d. l. 2. §. 1. & l. 5. ff. de stip. serv.*

8 Exempla individui tam in *d. §. 1.* tum in hoc ipso §. *Cato*, tum in *l. stipulationes non dividuntur infra eodem* ponuntur servitutes prædiorum. Et servitutes propriè, & absolutè individua sunt, quoniam neque in partes divisas, neque in partes indivisas dividi possunt. Neque vero per partes acquiri, aut imponi possunt *l. 13. fundus ff. de serv. rust. præd.* nec etiam per partes amitti, quod adeo verum est, ut per usum partis rei tota servitus retineatur *l. una est via 18. ff. de serv. rust. præd.* ibi:

Et magis est, ut aut tota amittatur, aut tota retineatur, ideoque si nulla modo usus, ta-

men tota amittitur, si vel uno tota servatur.

9 Et quidem si queramus, quamobrem servitutes sint absolutè individua, credo eam posse afferri rationem, quod nullus sit earum usus per partes *arg. l. usus pars ff. de usu, & habit. ibi:*

Usus pars legari non potest, nam frui quidem pro parte possumus, uti autem pro parte non possumus. Differentiæ rationem infra investigabimus.

Interim illud satis perspicue probat hic textus, quoniam usus harum servitutum dividi per partes non potest, eas censeri individas, & *Bartolus* quidem in *d. l. usus*, ait servitutum esse essentialiter individua, qua in re cum *Baldo* contentit in *d. l. si plures n. 12. C. de cond. inser.* dum diffinit individuum illud esse, cujus essentia impartibilis sit, & ibi circumscribens individualitatem servitutum ait, hanc individualitatem sui natura talem esse, ut per partes ad nullum finem tendat, vel proficiat. Et recte

10 hucusque, ut mihi videtur, *Baldus*, sed cum ponit exemplum itineris, dicens, si dividatur iter, remanet ejus locus adeo arctus, ut ad nullum sit usum: si dividatur via, quæ latior est, corrumpetur species viæ, & transibit in formam itineris *l. si tam angusti ff. de servit.* ubi notat *Bartolus*, tamquam speciale quoddam in materia servitutum, quod si non valet, quod ago, ut ago, valet, ut valere potest, contra regulam *l. ult. C. de codicill. & l. 1. ff. eod.* Hoc apud me non divisionem, sed restrictionem significat, ut verbum *angusti* in ea lege insinuat. Et hæc restrictio, sive angustia respicit principaliter locum, secundario jus servitutis ibi: *Si tam angusti loci &c.*

Quare locus magis restringitur, quam dividatur. Verum est igitur, nec intellectu quidem comprehendere quomodo servitus dividatur, quia si divideretur, intellectu divideretur in partes divisas, & in portiones hæreditarias *arg. d. l. 5. ff. de stip. serv.* quod est contra *l. 2. §. ex his sup. eod.* Servitutes sunt jus eundi, agendi, & similia. Jus significat legitimam quandam facultatem. Lex vero, quæ naturam imitatur §. *minorem natu Inst. de adopt.* nihil facit frustra, sicut nec natura, ut per *Aristotelem 7. de Cælo*. Hinc circuitus inutiles reselluntur *l. dominus testamento ff. de cond. indeb.* Hæc autem facultas divisa frustra esset, nam si per fundum *Cornelianum* ad fundum *Tusculanum* jus eundi sit mihi constitutum,

si medio itinere factō amplius non sit facultas eundi, frustra facultas erit, quia non possum ire pro parte, aut agere, aut etiam jumentum ducere. Hinc factum est, ut hæc servitutum jura individua constituta sint, quoniam alias nullus eorum foret usus: Et ita sentio.

II Circa divisionem dividui, & individui, varii varia dixerunt; *Bartolus* triplex individuum constituit *hic n. 1.* nempe contractu, obligatione, solutione *Rip. n. 3. & 4.* quædam aut naturaliter, quædam legaliter, quædam mixtim esse individua. *Socinus junior n. 2.* ait omnem divisionem fieri in partes, aut multiplicativas, sive quotitativas, aut legales, aut discretas. Sed hoc non est constituere species dividui, sed partes, quæ, ut diximus non aliæ sunt, quàm aut divisæ, aut indivisæ. *Gasp. Gab. in tract. divid. p. 3. n. 52.* colligit divisionem generis in species divisione partium hoc modo. Ut dividuum duplex sit, aliud in partes divisas, aliud in partes indivisas. Individuum similiter aliud, quod in partes divisas, aliud quod in partes indivisas dividi non possit. Et ita dividuum in partes divisas multo magis in partes indivisas dividuum erit. Individuum in partes indivisas, multo magis in partes divisas erit individuum.

Hæc divisio licet aures demulceat & mihi quandoque placuerit, nunc probari aliquo pacto non potest. Primum quia quod in partes divisas dividuum non est, si tamen in partes indivisas dividi possit, ut *Stichus* dicitur sui natura divisionem recipere *d. l. 2. §. 1. sup. eod.* Quare non debet individuum appellari, quod lex sui natura dividuum appellat, & ita hæc divisio facit individuum illud, quod lex absolutè vocat dividuum. Et cum apud legem, ut aliquid dicatur dividuum, satis sit, si in partes indivisas dividi possit, hoc utique in ipsa divisione non debet mutare speciem, & considerari tamquam species individui, quia est contra legis diffinitionem. Secundò est imperfecta, quia aliquod est dividuum in partes, non modo indivisas, sed etiam divisas, quod tamen ex accidenti dividi non potest, nec in has, nec in illas partes, & nullatenus sub hac divisione comprehenditur. Quod si quis dicat, hoc censendum est dividuum inspecta natura, non accidenti: replicabo legem in hac specie habere rationem accidentis, non naturæ ut subjecta divisione modo manifestum erit.

Ego igitur, quidquid cæteri adstruant, vel ad-

12 misceant rem magis implicantes, quàm explicantes, sic utrumque dividendum censeo: Ut dividuum duplex sit, aut in partes divisas, aut in partes indivisas. Et ita dividuum in partes indivisas, licet in partes divisas dividi non possit, facit speciem dividui, non individui, ut male, *Gabal.* constituebat, & hæc prima divisio rectè probatur *ex d. l. 5. ff. de usufr. l. 5. ff. de stip. serv. l. 2. §. 1. sup. eod.* & facilis est, & plana, & a nemine improbata. Sed quia nostri rerum novarum solliciti sunt, puras Jurisconsultorum traditiones, quæ verissimæ sunt, ac certissimæ, negligunt, & omittunt, & extraneas simul, ac falsas, seu saltem obscuras, & improprias afferunt.

Individuum vero duplex est, aut per se, & propriè tale, aut per accidens. Per se, & propriè tale est, quod sui natura partium præstationem non recipit, nec in partes divisas, nec in partes indivisas dividi potest, cujusmodi sunt jura servitutum *l. stipulationes non dividuntur, infra eodem ibi: Stipulationes non dividuntur earum rerum, quæ divisionem non recipiunt, veluti via, itineris, actus, aqueductus, cæterarumque servitutum.* Et quod talis sit earum natura, quod divisionem non admittat, apertius probat *Paulus sup. in l. 2. §. 1. ibi. Quædam non recipiunt, ut in iis, quæ natura divisionem non admittunt, veluti cum viam, iter, actum stipulamur.*

Individuum per accidens illud est, quod cum sui natura dividuum sit, ex accidenti dividi non debet, nec in partes divisas, nec in partes indivisas. Exempla sunt in hac *l. 4. §. ult. & in l. 5. §. ult. inf. hoc tit. dicitur in 1. Si is, qui duplam stipulatus est, decefferit pluribus heredibus relictis, unusquisque, ob evictionem suæ partis, proportionem suam habeat actionem. Idemque est in stipulatione quoque fructuaria, & damni infecti, & ex operis novi nunciatione. Restitui tamen opus ex operis novi nunciatione pro parte non potest. Hæc utilitatis causa ex parte stipulatorum recepta sunt. Operis restitutio non dicitur per se dividua, sed prohibetur divisio utilitatis causa, & ita per accidens. Quare autem operis restitutio sit per se dividua, & per accidens individua, dicemus circa primam oppositionem *Bartoli.* Dicitur in *l. 5. §. ult. Si sortem promiseris, & si ea soluta non esset, pœnam, etiamsi unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit, nihilominus pœna committitur, donec portio**

portio cob. e. edis solvatur. Ecce quantitas, quæ per se est absolute dividua in partes etiam divisas, non tantum in partes indivisas, respectu pœnæ committendæ consideratur, ut individua, & ita quoad quid, & per accidens sortitur naturam individui, ut faciat promissam pœnam in solidum committi, non pro hæreditaria portione, quod etiam non rei, sed stipulatoris intuitu, fit, ut textus ait ibi: *Nec enim aliud in his stipulationibus sine injuria stipulatoris constitui potest*. Quare recte Baldus in *d. l. si plures n. 12.* notat, aliud esse individuum, quod sui natura tale est, aliud quia lex dividi prohibet, quod est per accidens individuum, quia si lex non prohiberet, dividuum foret.

Placeat interim hos terminos retinere tanquam puros, & menti Juriconsultorum ac-

comodatos, nam quæstionum progressus postulabit, nos eos sæpè repetere, & ex eorum suppositione varias difficultates removere. Tandem in universa hac materia statuendum est pro regula omnem obligationem, & stipulationem dividuam esse censendam, nisi probetur individua, quod probat hic *Gabal. par. 2. n. 200.* & patet ex *l. 2. C. de hered. act.* obligatio enim sui natura dividua est, alioquin non divideretur inter heredes. Tum verò in dubio propter facilitatem implendi, & solvendi humanius est interpretari dividuam, quàm individua, ut probat *textus in l. pen. vers. sed hoc humanius ff. de cond. & demonstr.* Quare dicenti aliquam obligationem esse individua, incumbit onus probandi. Quæ ad materiam pertinent in libris difficilium, suis locis explicabuntur. Hæc præludiorum loco satis.

F I N I S

MO.

306
M O D E S T I N I
LIBER SINGULARIS
DE PRAESCRIPTIONIBUS

Non puto delinquere eum, qui in dubiis quaestionibus contra Fiscum facile responderit.

P R A E F A T I O

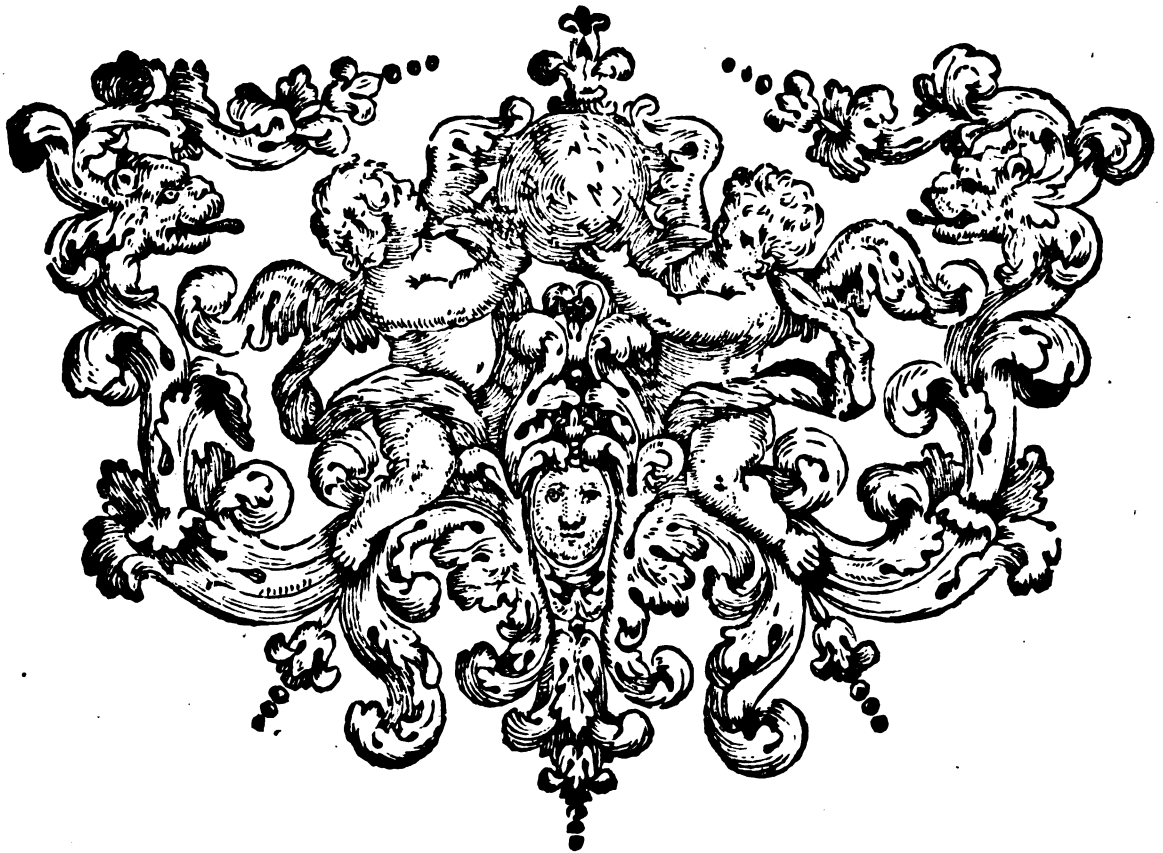

Hoc Modestini fragmentum lib. singulari de praescriptionibus ab eo conscriptum, sub titulo autem de jure fisci à Triboniano relatum ejusdem fisci privilegiis ita planè adversari videtur, ut cum in hac usque tempora, de hac ipsa Modestini regula cum fisci privilegiis concilianda, Interpretes omnes ferè solliciti fuerint, non tamen adhuc convenisse constat: sed crescente librorum copia, ut in ceteris quaestionibus fieri videmus, semper scribentium discordia crevit.

Ed

Ed tandem res deducta est, qui de jure consuluntur, ut plurimum abnuant pro fisco respondere, illeque ingenui Jurisconsulti præstantiam, atque religionem se magis redolere putet, qui fisco numquam scribendo favere consuevit, & non in re dubia dumtaxat, auctore Modestino, contra fiscum sentire, ac respondere præsumat; verum etiam in re certa, & clara quacumque suggesta controversa jura ejusdem fisco involvere, & obumbrare contendat. Judices vero, maxime criminales, fiscum quasi sacrum censes, & ipsi magis, quam deceat, audentiores facti, non tam jus dicere, quam dentibus, nervisque omnibus fisco patrocinari, ipsius ararium augere, & severitatis gloriam affectare ita hoc seculo soliti sunt, ut eo se juri dicundo aptiores existiment, quo sæviores, & immaniores appareant, ceu inclementia, & crudelitatis notam, veram justitiæ laudem esse putent. Et quidem omnes vituperandi sunt, quoniam sunt omnes injusti, omnes à medio, in quo Justitia posita est, recedunt. Illud autem in hac extremorum damnanda solertia mirari solitus sum, legem hanc, quam hoc libro singulari explanandam suscepi, ita per omnium ora versari, passimque in foro ab omnibus allegari, quotidiano tamen usu non satis hucusque fuisse dilucidatam, & illius vim, & potestatem, quæ per utilissimas consequentias poterat innotescere, non fuisse patefactam, ut cum à plerisque lecta sit, quod de Pauli responso in l. lecta ff. si certum petatur circumferri solet, a paucissimis intellectam fuisse compertum sit. Nec quisquam putet me hujusce mei laboris extollendi gratia id asserere, vel mihi ipsi aliquid in hac re tribuere, facile enim fieri potest, ut me ipsum fallens, minime fuerim consecutus, quod optavi; aut si quid consecutus fuero, quod bonis viris arbitrandum relinquo, illud quidem non tam hucusque difficultate reconditum, quam nescio quavis causa neglectum esse conspicio. Et libentissime concedo, si tamen alius attento animo Modestini verba, mentemque considerasset, tum hæc, tum plura & fructuosiora fuisse promulgaturum. Interim, quod primus alios excitaverim, mihi sat. erit, dum tamen omnes intelligant, quod solam in re tam negligenter tractata veritatem inquirens, nihil magis habuerim, quam omnium in hac lege alleganda incuriam, atque facilitatem ab erroribus, in quibus sæpissime labuntur, omni pietatis studio revocare, quo regulæ istius alioquin justissimæ, ac summa utilitate refertæ tum abusus, tum contemptus evitarentur. Quod si aliquid laude dignum consecutus fuero, id totum Deo Opt. Max tum Deiparæ Virgini referendum erit, quibus quidem non fiscum propugnantibus, aut expugnantibus mihi placendum fuisse constitui. In hujus autem legis explanatione sequens ordo positus erit. In prima parte variis ejusdem legis intellectus in medium afferentur, tum ille,

ille, qui verissimus videtur, adductus, ab omnibus objectis defendetur. In secunda illationes, & consequentia, quae à germano hujus legis intellectu derivantur, tractari poterunt, quae tractatio omnes ampliationes, exceptionesque, comprehendet. Quibus absolutis, in tertia parte quaestiones aliquot huic regula proximas, atque conjunctas subjiciam, atque diffiniam usui forensi accommodatas. In omnibus verò id mihi praecipuum erit, ut rationibus, & argumentis, non sola scribentium adnumeratione, & auctoritate veritas ipsa pandatur, quandiu tamen anceps fuero, tandiu etiam receptis traditionibus libentissimè subscribam, quod ubi manifeste erroris non convincantur, illis inhaerere tutius, & honestius esse non dubitem.

PARS

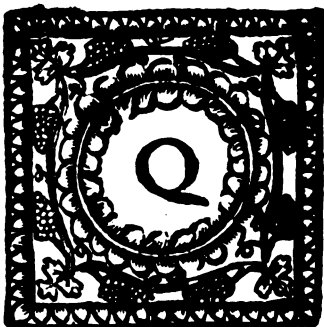
PARS PRIMA

PLERIQUE HUIJUS LEGIS

Intellectus sub incude revocantur, & confutantur.

Cap. I.

- 1 *Quenam sit verior, & communis hujus l. lectio.*
- 2 *Quare difficilis ejus explicatio sit.*
- 3 *Cumani declaratio ad hanc l. adducitur & reprobatur usque ad n. 9.*
- 4 *Jalon contrarietatis notatur.*
- 5 *Fiscus agens ad poenam semper posterior est habendus.*
- 6 *Gabr. Saray in add. ad Math. error detegitur.*
- 7 *Lex debet facere ad titulum.*
- 8 *Pœna ut odiosa habentur.*
- 9 *Et in iis non admittitur extensio.*
- 10 *Socini senior. intellectus ad hanc l. relatus confutatur usque ad n. 14.*
- 11 *Inter rationem dubitandi, & decidendi diversitas, non repugnantia debet adesse.*
- 12 *Regulæ in rebus dubiis frustra positæ non sunt.*
- 13 *Minus quàm fieri possit arbitrio judicis relinqui debet.*
- 14 *Socini nepot. sententia super hujus l. intellectu reprobatur.*
- 15 *Jacobi Menochii similiter damnatur error.*
- 16 *In causis dubiis amico gratificari non licet.*
- 17 *Reus in conflictu præsumptionum debet absolvi.*
- 18 *Si judex una eademque sententia condemnet, & absolvat, potior est absolutio condemnatione.*
- 19 *Etiamsi testes actoris aliquantulum digniores sint, atamen rei testes præferendi sunt.*
- 20 *Idem si esset excessus in numero.*
- 21 *Declarantur prædictæ conclusiones, ut vere sint, si modicus sit excessus.*
- 22 *Modicus excessus quis dicatur.*
- 23 *Probatio, & excessus probationis debent versari circa idem.*
- 24 *Cur modicus excessus reo non noceat.*
- 25 *In judiciis mixtis modici excessus ratio debet haberi.*
- 26 *Decii, & Didaci intellectus reprehenduntur.*
- 27 *Fiscus in dubio non præsumitur privilegiatus.*
- 28 *Privilegia stricti juris sunt.*
- 29 *Ecclesia ubi non expresse sit privilegiata, utitur jure communi.*
- 30 *Similiter, & dos.*
- 31 *Privilegiatus quilibet in dubio jure communi censendus est.*
- 32 *Creditor ex causa dotis cogitur ex majore parte creditorum ad concurrendum in concedenda dilatione quinquennali debitori.*
- 33 *Ruini intellectus subnectitur, & reprobatur.*
- 34 *Marci Antonii Peregrini intellectus adducitur, & reprobatur usque ad n. 39.*
- 35 *Quæ dicantur causæ pares.*
- 36 *Æquale, & simile sunt ad aliud.*
- 37 *Paritas causæ dupliciter contingere potest.*
- 38 *Publicum instrumentum præfertur scripturæ private.*
- 39 *In prælatione temporis attenditur prioritas horæ, & momenti.*
- 40 *Sola paritas sine dubitatione non operatur effectum.*
- 41 *Quorundam aliorum intellectus parvi momenti adducuntur, & confutantur.*

Uemadmodum circa le-
tionem nulla dubi-
tatio versatur ; Sed
ita se habet, ut præ-
misi, eademque le-
ctio, quæ vera est,
teste *Alberico*, qui
eam quoque probat,

- 1 quamvis a *Menochio de præsumpt. lib. 2. præsumpt. 72. in principio*, quali diversam a communi sequatur, aliter adducatur, etiam communis est, & pandectis Florent. quoque consentiens, quamve etiam probat *Ant. Aug. lib. 1. emend. jur. civ. c. 3.* ab eodem *Menochio* relatus ; Sic non videtur adhuc exploratus verus istorum verborum sensus, neque huc usque scribentes de eo inter se conveniunt. Tota autem, tum dubitationis, tum discordiæ origo dimanasse videtur
- 2 ex rescripto *Divi Alexand. sub l. 1. Cod. de jur. fisci lib. 10. ex quo Bartolus ibi n. 4.* & *Baldus in l. si debitor C. de privilegi. fisci*, adnotarunt, si duo producantur instrumenta eadem die confecta, alterum pro fisco, alterum pro quopiam privato, neque aliter de tempore constet, illud pro fisco prius celebratum præsumi. Quod si ita habet, quomodo constare potest, quod hic *Modestinus* affirmat, & plerique colligunt, in dubio pronunciandum esse contra fiscum ? consequens enim esse videtur, ut orta dubitatione respectu temporis, instrumentum fisci posterius pronuncietur, quemadmodum hic *Dyn. Rayn. Bar. & Albericus* expressim adnotarunt. Quare factum est, ut quotquot solutiones hujus antinomix removendæ causa in medium adductæ sint, tot plane utriusque legis intellectus afferantur.
- 3 Et *Cumanus* quidem in *l. 1. n. 11. ff. soluto matrim.* ait *Modestini* regulam procedere in usurpationibus propter delicta, vel indignitatem, & ita in poenalibus, & eum sequitur ibi *Jason. n. 37. Ripa n. 4. Joann. Bolognetus n. 17. Aret. in §. ult. n. 4. inst. quibus modis test. infir. Felyn. in c. pastoralis, n. 6. vers. sed cave de rescript. Hyppo. in rub. de prob. n. 392. Baldus Nov. de dot. par. 9. privil. 1. n. 3. in effectu probat Didacus var. resol. lib. 1. cap. 16. n. 1. licet ut infra dicemus aliter legem nostram intelligat, *Neviz. in sua Sylva nupt. lib. 6. n. 47. idem Jason. conf. 39. n. 3. vol. 1. Natta conf. 42. Franc. Becc. conf.**

52. n. 124. *Ever. in loco a fisco ad Eccl. n. 20.* quanquam *Jason*, ut infra notabimus, sibi in hac resolutione contradicens, fatius est, ut pro neutro habeatur.

Sed *Modestinus* ipse tam apertè *Cumani* declarationem subvertit, ut nulla queat ratione sustineri. Primum ex titulo singulari de præscriptionibus, sub quo ab eo regula ejusmodi tradita est, ex quo convincitur eum in materia indifferenti fuisse locutum, non autem in materia poenali, ut parum ad id respicientes *Cumanus*, & assellæ censuerunt, nam ut suo loco tractabimus, & pro fisco, & contra fiscum præscriptio locum habere potest. Secundo idem *Modestinus* in *l. in summa hoc ipso ritu.* inquit :

in summa sciendum est omnium fiscalium poenarum petitionem creditoribus postponi, ostendit cum in materia poenali versatur, absolu-

- 5 tum esse, & citra controversiam, ut fiscus posterior habeatur, quod separatam a præfenti regula rationem habet, ut paulo infra declarabo. Sed hic subesse aliquam dubitandi rationem ex modo loquendi *Modestinus* insinuat, quæ non solerter investigata, materiam præbuit errandi. Sic graviter erravit
- 6 *Gabr. Saray. in dd. ad Math. not. 71. n. 4. qui l. hanc cum d. l. in summa* conjungendam esse per viam epilogi censuit hoc modo, ut in dubiis quæstionibus, videlicet poenalibus retento illius legis themate, pronunciandum foret contra fiscum. Nam *Modestinus* quod ait in *d. l. in summa sub tit. de poen.* quod attinet ad poenas, scripsit: At inter titulum de poenis, & titulum de præscriptionibus nihil commune est, quod hunc transitum, & hanc conjunctionem fieri patiat. Quoniam tata est librorum, & materiarum diversitas, ut hanc continuationem fieri prohibeat.

- 7 Regulare est sic leges intelligendas, ut faciant ad titulum, vulgaris est textus passim ab omnibus adductus in *l. Imperator ff. de in diem add.* ex quo per argumentum ab effectis rebus, ut opinor, vix illud colligi potest, cum tamen apertissime probetur ex §. quibus in prima constit. C. Ergo quod sub *tit. de præscript.* responsum est, ad materiam poenalem transferendum non est. Tertio, ut ad *Cumani* restrictionem revertar, videtur etiam a *Triboniani* compilatoris intentione recedere, cui sub hoc titulo jura fisci non tantum ex poenali causa prodeuntia, sed quod magis est ex causa etiam onerosa descen-

descendentia tractare placuit in *l. si fiscus*, in *l. si is qui*, in *l. si procurator* in *l. cum qui hoc ipso titulo*. Quod argumento est *Modestini* regulam ad omnem causam fiscalem pertinere. Quartò, vel si hanc *Modestini* regulam delere, & ab omnium mente relegare placeat, non eo minus in materia pœnali contra fiscum pronunciandum erit:

8 Nam ipsa materia per se odiosa est *c. in pœnis de reg. jur. in 6. c. statutum de electione in 6. not. in autb. quas actiones*, *C. de Sacr. Eccles.* quo fit ut semper interpretatione pœnæ restringantur, non autem exasperentur, *l. si præses*, *l. interpretatione ff. de pœnis cum simil.* & ut in materia pœnali regulariter prohibeatur extensio, *Jason. in l. cum quidam n. 14. ff. de liber. & posthum. latè Camill. Gall. de verb. signif. lib. 7. cap. 11. n. 1. & seq. ubi de communi*. Quare nihil novi afferret *Modestinus* si in materia pœnali intelligeretur. Quinto ex rationibus decidendi, quas paulo infra subjiciam, constabit *Cumani* restrictionem omni ex parte corruiere. Secundo loco *Socinus senior in d. l. 1. n. 8. ff. solut. matrim.* existimat falsam esse collectionem ex hac lege, quod in dubio pronunciandum sit contra fiscum, sed dumtaxat definiri, quod iudex non delinquat, & eam putat fuisse dubitandi rationem, quod cum in dubio pronunciandum sit pro fisco propter ejus privilegia, iudex, qui contra faceret, delinquere videretur, sive per imprudentiam id faceret, ut *Inst. de oblig. que ex quasi delicto nascuntur in prin. sive dolo malo*, ut ibi: *per gl. & est tit. Cod. de pœn. jud. qui mal. judic.* Quo argumento contrarium probaret ex dubitandi ratione, ex qua plurimum adjuvatur sententia *Joann. Andreæ in c. in nostra de testibus*, & *ejusdem in add. ad Specul. tit. de testibus §. postquam*, ubi censet fiscum esse favorabilem, quam sequitur *Joannes Bologninus in d. l. 1. n. 16.* qui sicuti hunc *Socini* intellectum rectè rejiciendum esse putavit, sic falso sub *n. 19.* verbalem potius, quàm realem asseruit. Magni siquidem momenti est, si in re dubia pro fisco pronunciandum sit, non delinquere eum, qui contra pronunciat. Verùm hæc *Socini* consideratio *Socino* nepoti minimè satisfacit; ut apud eum in *d. l. prima n. 27.* sic eam improbat *Alciatus de præsum. reg. 3. præsumpt. 41. n. 3.* *Ruinus in d. l. 1. n. 4. & addentes ad Mathes. d. not. 71.* & admodum urget *Ruini* ratio, quia

si in dubio pro fisco esset pronunciandum, iudex contra pronuncians culpa carere non posset, ac ita ex diametro pugnaret ratio dubitandi cum decidendi ratione, quòd evitandum est, ut *not. in l. 1. C. de inof. testam.* & in *l. ubi repugnantia ff. de reg. jur.* Accedat præter *Ruinus*, quod ex hac suppositione pravæ nimis consequentiæ ducerentur, ut ab earum destructione subvertatur antecedens *arg. l. ita vulneratus ff. ad l. Aquiliam*. Sic etenim cum pro dotibus in ambiguo respondendum sit *l. in ambiguis ff. de reg. jur.* Iudex contra judicans non delinqueret, cum tamen & dotis causa privilegiata sit. Idem plane in libertatibus, matrimonio, & testamento, quarum rerum causas in dubio constat favorabiles esse, *c. ult. ubi not. omnes, ext. de sen. & re jud.* Et quod æque absonum est ad omnes dubiarum questionum regulas subvertendas, quæ personas privilegiatas non attingunt, facilius produceretur. In dubio reus est absolvendus *l. favorabiliores ff. de regulis juris*. In dubio pro possessore pronunciandum, *12 §. commoda, Inst. de interdicitis*. Frustra in rebus dubiis regulæ traditæ forent, si iudex ab iis recedens minime delinqueret. Nam summi legum vertices dignoscentes, minus quàm fieri possit, arbitrio iudicentium fore committendum, vix enim est, ut non ament, vel oderint, ut prudenter docuit *Arist. lib. 1. reth. c. 1.* sæpe sua etiam, ut is ait, utilitas connexa est, ut non satis queant veritatem perspicere: sed propria voluntas, vel dolor iudicia eorum obumbret, sapienter admodum in rebus quoque dubiis certas regulas statuerunt, quibus quasi certo jure in ea rerum ambiguitate iudices obstringerent, & quo minimam potestatem iudicibus relinquerent, *13* quia, si fieri posset, nihil eorum arbitrio relinquendum foret, ut post *Arist.* ex nostris monuit *Baldus in l. non possunt, ubi etiam notavi ff. de legibus, idem cons. 427. lib. 5. Aymon. de antiq. temp. par. 1. sect. Quid in lib. officialis n. 35. Jacobus Menochius de arbitr. jud. in proemio*. His consequens est etiam errasse *Socinum nepotem d. n. 27. & 29.* qui censuit rem hanc arbitrariam esse, & ob eam rationem minime iudicem delinquere, quia possit in re dubia fisco, vel privato gratificari, & *idem* *15 Jacobus Menochius d. præsumpt. 72. n. 17.* qui eum sequitur, deterius errat, affirmans absolute in causis dubiis in arbitrio iudicis esse, pro reo, vel pro actore pronunciare.

Qua in re , & veritati , & sibi ipsi manifestissime contradicit . Veritati quidem quantum hæc traditio repugnet , ex *d. l. favorabiliores ff. de regal. jur.* liquere commode potest , & ex *Tbesauro decis. Pedem, 29. n. 3.* qui in eos graviter invehit , qui in causis dubiis licere amico gratificari censuerunt , & in tertia hujus libri parte nos quoque latius hac de re dicturi sumus . Sibi autem ipsi , utpote qui *lib. 2. præsumpt. 90. n. 5.* afferit , reum ob conflictum præsumptionum fore absolvendum ex *sententia Baldi in rub. de contr. invest. n. 7. quem ibi Afflict. sequitur. col. 13. ver. quartus casus Decianus conf. 558. n. 8. Cæphal. conf. 4. n. 32. idemq. n. 6. subnectit* , si judex una eademque sententia condemnet , & absolvat , potiore condemnatione futuram absolutionem , quod probant *Baldus in l. cum magistratus, n. 4. C. quando provoc. non est neces. & alii ab eo relati . Tum n. 2. quod contrarietatem auget ex sententia Abb. in c. ad nostram de probat. affirmat etiam si testes actoris rei testes aliquantulum dignitate antecellant , adhuc tamen pro reo judicandum est , quod ante tradidit *Glos. in cap. Clerici , 21. dist. & sequitur Felin. in cap. ex literis n. 5. de probat. Ruyn. conf. 152. n. 14. lib. 5.* Quinimo si testes actoris excederent aliquantulum in numero , idem probavit *Abb. in d. c. ex literis , col. 2. & ibi Felyn. cum sequitur d. n. 5. ad hæret Curtius conf. 165. in fin. quos retulit Gabr. de test. conclus. 4. n. 45.* Has tum de excessu dignitatis , vel numeri conclusiones , ad rei favorem , ad modicum excessum restringendas esse ex veritate docuit *Ruin. d. conf. 152. n. 26.* qui egregie declarat , quisnam dicatur modicus excessus , 22 ut sit præsertim in una qualitate non in pluribus , inferens , quod si testes actoris excedant numero , & dignitate , præferendi erunt , quia excessus non erit modicus . Secundò 23 considerandum est , quod probatio , & excessus versentur circa idem non circa diversa , veluti in remedio *l. 2. C. de rescindend. vend. circa rei valorem , secus si circa diversa , utpote si actor intentionem suam per decem testes probasset , reus vero usus exceptione præscriptionis , vel compensationis , suam probasset per duos tantum , qui sufficere solent , l. ubi numerus ff. de testibus , hic magni excessus ratio haberi non debet , quoniam rei probatio , actoris probationi non 24 contradicit , & cum , non obstante modico excessu , in suo casu rei probatio prævalet ,**

non simpliciter præfertur , ut minor , & impar , sed non attenditur probatio actoris tanquam a rei probatione confusa , & obscurata , nam licet minor sit , enervat tamen probationem actoris , & sufficientem esse non patitur velut ipsi ex diametro contradicens , *arg. est glos. in cap. juvenis de spons. ita intelligens c. inter dilectos in fin. de fid. instr.* Sed in judiciis mixtis in quibus uterque reus , & actor est *l. actionis verbo ff. de act. & oblig.* quamvis a nemine tactum in specie viderim , illius etiam modici excessus ratio , ut ipse opinor , habenda erit : quod notandum erit maxime propter interdictum retinendæ , ac tacite mecum sentire videtur *Fel. in c. in nostra n. 2. de test.* sed in specie , ne præter rem admiscuisse videamur in *part. 2. cap. 1. n. 28.* meminisse juvabit , quia in fisco reo locum non habere apparebit . Interim ex utili circuitu ad questionem nostram redeamus , si præmissæ conclusiones ad rei favorem , tum veræ sunt , tum etiam usu comprobata , quomodo in re dubia liberum erit Judici pro actore , vel pro reo ex gratificatione pronunciare ? Et ut ad *Modestinum* revertamur , non est in proposito negligendum , quod is quandam etiam facilitatem in judicante supponit ibi , *facile responderit* ; poterat enim judex in ea dubietate subsistere , alios consulere , maturius cogitare , facile tamen respondit , non putat *Modestinus* eum delinquere , & si res sui arbitrii foret , nihilominus arbitrium ita facile culpa carere non posset , si par esset in hoc cum ceteris conditio fisci . Tum verò ex intellectu posito quedam absurda , & inaudita consequentia duceretur , ut etiam non delinquat Judex facile pro fisco respondens , ac ita non arbitrium dumtaxat , sed arbitrii quedam immatura facilitas in controversiis fiscalibus judicenti concedetur , ut re nihil , aut parum perpensa , in quam vellet partem inclinaret . Si hæc sit *Modestini* sententia , jam viam desidæ pandit , jam Judicem , non jus , sed arbitrium dicere sinit , jam leges ipsæ periclitantur , quia judices poterunt eas , vel per conniventiam , vel quadam ex facilitate clanculum subvertere . 26 Quarto loco *Didacus d. c. 16. n. 2.* etfi *Cumani* distinctionem retinendam fore censet , aliter , tamen legem nostram intellexisse , videtur , fisci privilegia plusquam oportuerit reformidans . Credit enim eam fuisse *Jureconsulti* mentem , ut in dubio quoties ambiguum fuerit , habeat ne fiscus in aliqua controversia

controversia privilegium, potentiufve jus, quam privatus, adversus fiscum pronuntiemus, eum pari jure tum privatum censentes. Quod ante eum existimavit Decius in *l. ambiguus ff. de reg. jur. & in cap. ex literis n. 29. de probat. & in rub. ext. de jud. in 2. lect. numero 63. retulit Ripa in d. l. 1. n. 4. licet non figat pedes; expressim adhæret in l. si debitor n. 7. ff. 27 de pign. Sed etiamsi verissimum sit fiscum in dubio non præsumi privilegiatum juxta text. in *l. justas, C. de jur. fisci, lib. 10. l. in facto §. ult. ff. de cond. & demonstr. glos. in l. item veniunt §. ait senatus ff. de pot. hered. in l. de contractu, C. de resc. vend. Mart. laud. de fisc. quest. 14. id tamen non tantum ex lege nostra videtur inferri, quàm ex subjecta materia privilegio-
28 rum, quæ quoniam stricti juris sunt, & odiosa censentur cap. sane de privil. not. Car. in c. sua §. 1. in Clem. de decim. Rimin. Sen. conf. 169. n. 4. lib. 2. & probari videtur ex Cle. 1. de cens. in dubio præsumi non debet. Neque jus hoc in fisco dumtaxat recipitur, sed etiam Ecclesia
29 cum tamen sit in pluribus privilegiata, in casibus tamen non expressis utitur jure communi, Baldus in *l. & in legatis n. 3. C. ad leg. 30 sal. In dote etiam idem existimandum est, quanquam privilegiata in multis reperiatur, quicquid in contrarium scripserit Jacob. Men. præsumpt. lib. 3. præsumpt. 14. n. 2. & verior est sententia Croci in repet. l. si constante, n. 84. ff. soluto matrimonio, & Roncheg. in *l. reos §. cum in tabulis n. 22. ff. de duob. reis*, qui generaliter diffiniunt pri-
31 vilegiatum in dubio jure communi fore censendum. Sed in Dote hoc idem, quod in Ecclesia, & fisco expresse decidit per illust. D. meus de Francbis decis. 219. &
32 seq. determinans creditorem ex caussa dotis ex majori parte creditorum cogi posse ad concurrendum in concedenda debitori dilatione quinquennali juxta terminos *l. ult. C. qui bon. ced. pos.* Ac ita plane sentit Decius in *l. ex testamento n. 5. & 6. Cod. unde liber.*, latè Tiraquellus de retractu lign. §. 1. glos. 14. n. 92. & seq. & Baldus conf. 7. lib. 3. censuit ubi dos non sit expresse privilegiata, eam remanere sub regulis juris communis, confirmat Saccinus junior conf. 12. n. 4. lib. 3. & adhæret D. de Francbis ubi sup. conferunt quæ tradit idem Didacus Covarruvias variar. resol. lib. 3. c. 12. n. 3. qui decidit *l. 2. C. de pign. habere locum etiam****

in primo creditore ex caussa dotis, ut prius ad rem specialiter hypothecatam agere debeat ex Romano conf. 187. n. 2. Symon. conf. 77. n. 16. & præsupponunt Corn. conf. 246. n. 2. lib. 1. Saccinus conf. 198. n. 2. & 3. lib. 2. Sic etiam ex communi docet, nec in eo esse privilegiatam, ut omittere possit excussionem, de qua in Auth. hoc si debitor Cod. de pign. & hypoth. quod & Jasan. & Fanensis, & alii ab eo relati concedunt, & verum arbitror, ne æquitas in legibus scripta a non scripto privilegio superetur, contra not. in *l. placuit C. de judic.* Quare declaratio Decii, & Didaci, ad legem nostram nihil nobis suppeditat in caussa fisci, aut novum, aut egregium, sed tale quid, quod in quacumque caussa privilegiata, etiam, quæ fiscum favore antecelleret, servandum foret, ob id velut infructuosa dimittenda est. Sic tamquam magnam
33 subauditionem continens rejici debet intellectus Ruyn. in *d. l. 1. n. 10.* existimantis, legem hanc procedere in iis casibus, in quibus, si fiscus esset privatus, succumbere deberet, ita ut jure privati succumbat; nam ex ratione decidendi, quam subjiciemus, constabit eum succumbere debere, ex eo quia fiscus est, non ex eo, quia privatus, vel privati jure censetur.
34 Sexto loco Marcus Antonius Peregrinus vir certè summa eruditione præditus, & in jure fisci explicando omnium accuratissimus lib. 6, tit. 6. de jur. fisci n. 22. novum attulit intellectum, is enim inter caussam parem, & caussam dubiam differentiam constituit, & ait in caussa dubia legem istam obtinere, non in caussa pari. Parem caussam dicit cum duo producuntur instrumenta eodem die confecta; dubiam dicit caussam respectu probationum, ubi non claræ, non certæ sint, sed conjecturales, allegat *l. admonendi*, cum ibi notatis ff. de jurejur. Item ubi verba sunt ambigua, & fiscus vellet trahere ad suum intellectum, reus ad suum, reo namque favendum foret, *l. si quis intentione ff. de judic. in l. ambiguo*, in pari caussa inquit fiscum esse præferendum *l. inter pares ff. de re jud. c. ult. ext. eodem*; in caussa dubia non ita, ut hac lege, quæ interpretatio quamquam nova, & peregrina videatur, vereor tamen ne diligenter examinata veritati non respondeat.
35 Primum itaque, ut propositam differentiam inter caussam parem, & dubiam ex-

expendamus , par causa , licet hoc ab ipso *Peregrino* prætermisum mirer , non alia dici videtur , quàm causa similis , ut probat *tex. cum glos. in l. si servum §. sequitur ff. de verb. oblig.* ibi , nam cum quæritur de damno , & par utriusque causa est , quare non potentior sit , qui tenet , quam qui profequitur ; parem ibi *Accursius* similem interpretatur , & merito , nam parilitas , videtur æqualitas quædam , æquale , & simile
 36 sunt ad aliud , quia non sibi æquale , vel simile dicitur , & æquale suo æquali in ea paritate simile est , sicut simile suo simili in ratione similitudinis est æquale . Sic *Accursius* unico verbo utramque vim expressit , & quatenus ex *Paulo* deducitur , cum uterque tractat de damno , par est utriusque causa , & cum uterque tractat de lucro similiter *l. quoties utriusque ff. de reg. jur.* Potest autem paritas causæ dupliciter con-
 37 tingere , vel ut eadem dubia sit , vel etiam ut dubitatione careat , minime dubia erit , si cum uterque tractat de damno , alter publico instrumento , alter privata scriptura nitatur , quid rogo paritas causæ poterit ? Certè nihil , quia instrumentum
 38 præferri constat *l. scripturas C. qui pot. in pig. hab.* Vel fac ambo afferre publicum instrumentum , alterum tamen esse prius
 39 altero , etiam prioritas horæ posterius excludit *glos. in l. si fundus §. si duo , ff. de pig. gl. in l. si ex pluribus §. ult. ff. de solut.* *Baldus in l. Imperat. in l. lect. n. 4. ff. de stat. homin.* Quinimo , & momentum attenditur , ut idem *Peregrinus* fatetur , *d. lib. 6. tit. 6. n. 35.* & in hac paritate , quæ dubitatione caret , fiscus nullum poterit prætere privilegium , quia communi jure , tum vincere , tum vinci poterit , prout prior , vel posterior erit . Et ideo de hac paritate , & falsum , & inane *Peregrini* pronunciatum redderetur . Si verò causa non tantum par sit , sed etiam dubia , tunc ratio decidendi magis ab eo , quod dubia , quàm ab eo , quod par est desumitur , neque diversum jus statui potest in causa pari , ab eo , quod in causa dubia statueretur , quoniam paritas cum dubitatione conjungitur . Quinimo , nisi sub autoritate Jureconsultorum fallimur , in hoc etiam parilitas , & dubietas conveniunt , ut quantum in iis est , causis decidendis afferant impedimentum , *l. duo sunt Titii ff. de testam. Tutel. l. si ita ff. de rebus dub.* Quia quemadmo-

dum accidit in bello , ut victoria ab imparitate profiscatur , sic in judiciali discrimine alter victor , alter ob quandam imparitatem victus existit , paritas enim utrumque vincere , aut vinci prohibet , nihil ergo in dubitatione , vel paritate positum est , quod proficiat ad decidendum , sed cum paritas ad imparitatem redigitur , tum absolutio , tum condemnatio sequitur ; & prætermisum meritis causarum ob paritatem , quæ nos dubitare cogit , aliunde quærimus , an propter aliquod extrinsecum res diffiniri valeat , veluti , quis possideat , quis petitoris partes sustineat , ut *in d. §. sequitur* , quis reus , quis actor sit etiam circumscripto possessionis commodo , *l. 2. ff. nequis eum, qui in jus voc. l. verum §. ult. ff. de min.* quid ergo paritas dubitatione magis valeat , cum ipsi conjuncta est , non satis percipio . Hujus quidem distinctionis hic sensus est , ut cum fiscus , & privatus æque de damno trahant , vel uterque causam lucrativam præterdit , fiscus potior haberi debeat , cur diversum statuendum sit in causa dubia , ego rationem diversitatis non intelligo . Nam quod faceret privilegium in causa pari , idem quoque efficeret in causa dubia , ut accidit in dote , *l. in ambiguis , ff. de reg. jur.* quia sola
 40 paritas , sine dubitatione non operatur prælationem . Tum ex sequentibus facile dignosci poterit ex ratione decidendi , legem nostram ad causam parem , & causam dubiam æque pertinere , & utramque causam *Modestinum* sua sententia comprehendere .
 41 Non ignoro quosdam existimasse legem hanc ad quæstiones reorum torquendorum causa habendas restringere , ut *in tit. de quæstionibus* hic quæstionis nomen usurpantes : Alios quosdam cum ambiguitas non in facto sed in jure sit . Alios alia dixisse , quorum meminit *Alciatus in d. l. 5. n. 5.* quorum adeo patent lapsus , ut nullum superfit expugnandi negotium . Quid plane ineptius , quam quæstiones dubias ad tormenta referre ? quis vero est , qui divinari ausit , *Modestinum* magis de juris , quam de facti quæstionibus fuisse locutum ? Rectè igitur hunc intellectum *Bulg. & Crotius reprobant in d. l. 1. ille n. 8. hic n. 16.* Quidam sunt , qui Judaica interpretatione ad consulentes , non ad iudices hanc legem referunt , propter verbum responderit , quorum *cap. 3. n. 32. & seq.* satis corripitur error . Novissime ad manus pervenere *Jacobi Cujacii* viri eruditissimi paratitla , in quibus ad titulum , *C. de caducis tollendis* , ad caduca præsertim coercenda res-

ponsum

AD L. NON PUTO JUR. FISCÍ.

515

ponsum hoc retulisse videtur. Potuit quidem ad caduca referre, quia latissime patet, non tam restringere, quia *Modestini* titulus huius

restrictioni apertissime refragatur, cum de *prescriptionibus* inscribatur.

Verus istius legis intellectus adducitur, & comprobatur:

Cap. II.

- 1 Optimo regimini conveniens est in dubiis questionibus fiscum succumbere.
- 2 Res fiscales ut propriae, & privatae Principis habentur.
- 3 Lex secundum communem utilitatem, & ferenda & interpretanda semper est, quod pluribus comprobatur.
- 4 Principis interest cives locupletes esse.
- 5 Tum, ut publicum commodum proprio sui ipsius anteponat.
- 6 Fiscus ditissimus ostendit male se habere temp.
- 7 Eadem ratio est legis condendae, vel conditae interpretandae.
- 8 Fiscus habet in se qualitates odiosas, & quales, n. seq.
- 9 Non reputatur fidejussor idoneus.
- 10 Excusantur, qui per cautiones indirectas a difficili debitore jus suum consequi conantur.
- 11 Effectus in fisco considerantur.
- 12 Lyeni comparatur.
- 13 Fiscus nomen unde, & quid ostendit odiosum.
- 14 Fiscus personarum appellatione continetur, sed abusive, & improprie, n. 16.
- 15 Idem procurator Caesaris, & fiscus.
- 17 Princeps duo bonorum genera possidet, & quae.
- 18 Fiscus, Regia Camera, & ararium synonyma sunt.
- 19 Homo dignissimus inter creaturas.
- 20 Lex suo congruo tit. collocari debet.
- 21 Communis opinio, quae nova ratione convincatur erroris, amplectenda non est.
- 22 Sacrum Consilium Neapolitanum sapienter admodum rationes, & argumenta perpendit, magis quam ad numerum respiciat.
- 23 Oratio indefinita equipollet universali.
- 24 Intellectus ab auctore approbatus, ut verior, etiam receptior ostenditur.

Mihi quidem semper ea sententia placuit, ut lex ista generaliter esset intelligenda, videlicet, ubi nulla alia ratio questionis inter fiscum, & privatum definiendae supeditetur, tunc contra fiscum respondendum, ac judicandum sit, quod quidem facile erit persuadere, si ea decidendi ratio afferatur, quae sic accipiendam esse concludat. Primum si quaeramus rationem ex parte Principis, ac ita legislatoris, ea optimo regimini bellissime consentit: Nam, ut scribit *Plinius* in *Paneg. Trajano* dicto, non nisi sub Principe malo erit bona causa fisci, ejusdemque *Traiani* praecipua gloria fuit, ut semper vinceretur fiscus. Et hanc rationem, quae ex eo desumitur, quod optimum Principem decet, ex no-

stris probant *Alciatus*, de *presumpt. reg.* 3. *presumpt.* 41. n. 3. *Emanuel a Costa* in l. qui duos §. cum in bello, in ver. patrem prius mortuum, n. 14. ff. de reb. dubiis, considerat *Didacus var. resolut. lib. 1. cap. 16. in prin.* Sed ne quis haec ad ornatum, & laudem potius, quam ad rem referat ipsam, diligentius consideranda sunt. Quapropter sciendum est res fiscales quasi proprias, & privatas ipsius Principis, non quasi publicas censeret l. 2. §. hoc interdictum, ff. ne quid in loco publico, dum Jureconsultus eo loci negat interdictum ad ea loca pertinere, quae in fisci patrimonio sunt. Et ibi notat *Angelus* res fiscales privatas censeret. Quo stante ad publicam utilitatem pertinere, ut in dubio pronuncietur contra fiscum, non tan-

tantum eo quia argumentum est Principem esse bonum, & hoc ipsum quasi propriæ bonitatis testimonium Princeps quilibet optare tenetur, sed semoto hoc effectu, ex ipsa causa hunc in modum demonstratur. Nam lex omnis
 3 ita ferri debet, aut lata interpretari, ut pro communi utilitate posita videatur. *erit dist. 4.* Ac potissimum illud est proprium juris civilis, ut civitati utile sit, *l. jus pluribus, ff. de just. & jur.* & sane præstantiora jureconsultorum responsa ad utilitatem persæpe referuntur *l. 3. ff. de const. pec. ibi: quam sententiam non inuitus probarim; habet enim utilitatem, l. si remunerandi §. ult. ff. mandati ibi: quæ sententia utilitati rerum consentanea est l. servum ff. rem pupil. sal. f. ibi: propter utilitatem receptum est, ad idem pertinet ex l. nam ut ait Pedius, & l. jus singulare ff. de legibus;* debet autem utilitas esse communis, & non ad solum Principem, sed ad omnes cives pertinere, quod probatur in *d. l. erit, & apud Tull. 2. de leg. dicentem: constat profectò ad salutem civium, civitatumque insolumentem, vitamque omnium quietam ac beatam conditas esse leges.* Eas igitur Principes condere debent, non sibi ipsis proficuas, sed populo universo salutare. Qua majore posita, minor clarè patet. Quis enim ambigit inter hæc duo, quid civibus omnibus magis expediat, an quod in omni causa dubia pronuncietur contra
 4 fiscum, vel contra cives etiam consideratos ut singulos? Interest cujuslibet Principis cives locupletes habere, §. *cogitatio, Auth. ut jud. sine quo suff. fiant:* interfit
 5 etiam necesse est, cum de privato Principis commodo cum privatis subditis contendat, ut in dubio se vinci patiat, id enim valet ad benevolentiam populi sibi conciliandam, ad eundem debita caritate protegendum, ne sæva fisci prærogativa opprimatur: hinc fit ut adversus eximentem debitorem a judicio minus consequatur fiscus, quàm privatus, quod post *glo. in l. quoties C. de exact. trib. lib. 10. probat Soccinus senior in l. 1. §. in eum ff. ne quis eum, qui in jus voc.* Nam quod fisco vincenti est incrementum latens, victo persæpè notabile damnum affert, & potest fisci favor multos ad inopiam perducere, quæ res plus in communi affert incommodi, quàm fiscus ampliatus possit utilitatis afferre, quod non minus piè, quam juste in *l. unica §. ult. C. de caducis toll.* Justinianus his verbis

insinuat: *Tantum etenim nobis superest clementia, quod scientes etiam fiscum nostrum ultimum ad caducorum vendicationem vocari nec illi pepercimus, nec augustum privilegium exercemus, sed quod communiter omnibus prodest, hoc private nostræ utilitati præferendum esse censemus, nostrum proprium subditorum commodum imperialiter existimantes.* Utique quod facimus argumentum Justinianus hoc loco & suppeditat, & confirmat. Sed hæc cum optimis Jureconsultis mihi conferenda sunt justitiam amantibus, ac Deum timeantibus, non ut ad aures eorum perveniant, qui se tunc prudentiores putant, cum augendi ærarii, & pecuniarum extorquendarum novas in dies causas querunt, quos non satis dico improbos nisi etiam scelestissimos appellem. Non enim sunt ubera civium sic emungenda, ut fisci venter impleatur nam
 6 certum est fiscum ditissimum argumento esse, male se habere rempublicam, ut graviter post *Plinium* in adducto panegyrico pluribus comprobatur *Pet. Greg. Tolos. in Syntag. jur. un. lib. 31. cap. 31. n. 14.* ex iis constat hanc *Modestini* sententiam ad Principis gloriam, & populi salutem augendam ex fine legum generaliter esse accipiendam. Nam quæ ratio in
 7 lege condenda desideratur, eadem plane in lege condita interpretanda retineri debet *l. nam ut ait Pedius ff. de legibus l. fin. Cod. eod.* Quare quod civibus omnibus est commodissimum, ut in causa dubia pronuncietur contra fiscum, idem quoque non potest non esse justissimum, quia justitia cum utilitate convertitur *d. l. jus pluribus, l. in novis ff. de const. Princ. l. ita vulneratus ff. ad l. Aquilianam cum sim.* Secundo loco hoc idem ex parte fisci manifestissime comprobatur. Nam cum fiscum dicimus cum privato contendere, privatam præsupponimus personam indifferentem, quam lex nec speciali favore, neque odio prosequitur. Fiscum vero privato comparatum in eo ponimus, in quo non sit aperte privilegiatus, quia tunc non esset casus dubius, & hoc casu ratione personæ privato magis, quàm fisco favendum esse, duplici ratione probatur. Prima earum est quoniam fiscus habet in se quali-
 8 tates odiosas, ut tradit *Baldus in cap. 1. n. 10. de allod. in usibus feud. consentit Peregrinus quo supra lib. 1. cap. 1. n. 38. Idem Greg. Tolos. d. lib. 31. n. 14.* Tum cum dives semper præsumatur, adeo ut non

teneatur cavere d. l. 1. §. si ad fiscum ,
 & ibi glos. ff. ut leg. nom. cau. l. 3.
 §. idem sciendum ff. si cui plus quam per l.
 Falc. l. 2. ff. de jur. dot. quia tamen est
 difficilis ad conveniendum , non reputatur
 9 fidejussor idoneus, Baldus in l. scientia C.
 de fidejus. Afflictus decis. 88. At quid
 injustius , quam eum , qui dives sit , immo
 ditissimus sicut mare magnum , ut ait Ful-
 gosius conf. 20. n. 5. summa cum facili-
 tate , & sine strepitu , & figura judicii cre-
 dita exigere , in debitis verò solvendis dif-
 ficultatem semper injicere? Quo nomine ex-
 10 culantur ii , qui ut credita eorum alioquin
 justissima , fisci difficultate superati , conse-
 qui possint , aliquando indirectis cautionibus
 utuntur , argumento eorum , quæ not. in l.
 ea est natura cavillationis ff. de regul. jur.
 dum communiter tradunt mediis injustis jus
 suum redimere permissum esse . Si ad effe-
 11 ctum respiciamus in eum canones invehunt,
 quòd id tollat fiscus , quod non capit Chri-
 stus , & quasi pœnale quippiam , quia dece-
 sit devotio Dei, indictio fisci accessisse pute-
 tur , c. majores 16. quest. 7. Si ad simili-
 12 tudines , lyeni comparatur , qui humores
 melanconicos ex hepate per vas venosum ad
 se attrahit , quorum partem tenuissimam in
 sui alimentum convertit , reliquam per pro-
 prium quendam meatum in ventriculum eru-
 ãtat , Didacus , & Gregorius Tolos. in locis
 13 supra citatis . Quid , si ad vocis derivatio-
 nem respicere velimus , fiscos Jurisconsulti
 dixere , quibus olivæ præmebantur l. sed
 & addes , §. illud vel fiscus , ff. locati ,
 eaque comparatione , quòd privatorum marsu-
 pia premat , fiscus dictus est , quasi saccus qui-
 dam , ut adnotavit glos. in proem. const.
 istius regni in fin. Greg. Tolos. d. c. 31. n.
 2. Ex his , quis est , qui non intelligat ,
 fiscum retinere qualitates quasdam , quibus
 inspectis in questione dubia ei minus sit ,
 quam privato favendum ? Secunda ratio ex
 hac ipsa comparatione desumitur . Nam et si
 14 fiscus personarum appellatione contineri cre-
 datur , ut per glos. quam notat Baldus in
 l. eos §. super C. de usuris , & probari
 videtur per suppositionem quandam in cap.
 1. de nov. for. fid. in usib. feud. tradit
 Arc. conf. 83. n. 4. qui personam indivi-
 duam censuit ; tamen constat esse personam
 fictam , & imaginariam l. si quis in tan-
 tam , ibi apud fiscum , vel homines C. un.
 vi Fel. per eum text. in cap. eam te n. 15.
 ver. tertia declaratio de rescript. post Rom. in
 l. 2. n. 15. ff. de verb. obl. adeo ut ratio

omnis sic exigere videatur , ut homo fictus
 cedat homini vero , cum veritas fictioni præ-
 ferenda sit , l. filio , & ibi glos. & Bartolus
 ff. de lib. Quod si quis à falso consequen-
 ti rationem hanc redarguat , quia universita-
 tes , collegia , ecclesiæ cum privato contem-
 dendo hoc argumento succumberent , quia
 has etiam fictas personas esse liqueat ex Bal-
 do in tit. C. ad Trebell. idem Baldus in cap.
 1. §. conventiculas n. 2. de pac. jur. fir.
 Rom. conf. 400. n. 6. & 7. Felinus in cap.
 eam te n. 14. & 15. de rescript. Et si ex
 repræsentatione defendantur , quia simul co-
 gant , & repræsentent personas favore dignas ,
 fiscus etiam Principem repræsentare videatur ,
 15 cum idem procurator *Cæsaris* , qui fisci esse
 videatur l. si procurator. *Cæsaris hoc tit.*
 quamquam Jason. post Bartolum in l. 1.
 n. 3. ff. de off. procurat. *Cæsar.* alterum
 ab altero distinguat , si quis inquam ita ar-
 guat , latens differentie ratio pandenda est ,
 quæ in eo versatur , quod neque collegium ,
 neque universitas , neque Ecclesia singulos
 repræsentat , ut singulos , sed omnes in unum
 corpus collectos , ac ita non hujus , vel il-
 lius , sed unius corporis ex omnibus colle-
 ctivè resultantis , repræsentatio est maxime
 favorabilis , quo plures personas , easque ve-
 ras comprehendit , & repræsentat , omnisque
 ratio poposcit pluribus personis , magis quam
 uni esse favendum in causa dubia . At fiscus ,
 vel si personarum appellatione contineatur , hoc
 16 tamen abusivè , & improprie fit , quia non
 Principis personam repræsentat , sed ejus , ut
 fictus minister habetur ad cogendas in ærario
 pecunias , & easdem erogandas assumptus ,
 neque fiscus , ut *Cæsar* habetur , sed ab
 ipso distinguitur l. 1. C. de quadr. præscrip.
 ibi : nec iis a fisco nostro controversiam conver-
 tendam . Quod ut apertius pateat , sciend-
 dum est in Principe duo bonorum genera
 17 considerari , alterum eorum , quæ ut priva-
 tus possidet nulla adhibita ratione dignitatis ,
 quæ proprie non fiscalia , sed patrimonialia
 dicuntur . Quorum administrationem ad pro-
 curatorem *Cæsaris* pertinere , & Bartolus , &
 Jason. qui supra rati sunt . Tum Corn. in
 tit. de off. Procurat. *Cæsar.* satis clarè te-
 staturus est ad hanc privati patrimonii curam
 pertinere . Alterum est genus bonorum , quæ
 ei cum dignitate accedunt , ac unita coronæ
 esse videntur , cujusmodi sunt jura fiscalia ,
 quæ ex vestigalibus compendia deducuntur ,
 & alia quædam , quæ recensentur in titulo ,
 quæ sint reg. in usib. feud. unde fiscus tam-
 quam publica pecunia , idest ex publica
 R r pro.

prodiens, vel tamquam publicum ærarium, ut proprium tamen, ac privatum ipsius Principis, ut Principis habetur. Quod idem Corasius not. in l. nec quicquam ff. de off. procons. & leg. latius idem Gregorius Tolosanus d. lib. 31. cap. 31. n. 3. Jacobus Cujacius in paratilis ad hunc ipsum titulum in fin. & ita patet fiscum inter res Principis computari, & propriè quidem appellatione rerum, improprie autem personarum appellatione, & abusive significari. Quod 18 probat glos. in proem. const. bujus reg. in fin. concludens fiscum, regiam cameram, ærarium esse quasi synonyma. At si nihil dubitamus personas rebus digniores esse §. ult. Inst. de jur. natur. gent. & civil. Quinimo hominem 19 dignissimum inter cætera animantia haberi l. justissima ff. de edil. edi. nec etiam dubitare debemus, sive fiscum tamquam rem, sive patrimonium censeamus, sive personam fictam reputemus, cum non erit aperte privilegiatus, cum privato contententem, in dubiis quæstionibus oportere succumbere.

Tertia ratio ex ipsius Modestini sententia depromitur, quatenus sub lib. fin. de præscript. ita respondit. Si enim uti decet sub congruo 20 titulo hanc regulam ab eo pronunciatam esse præsumamus arg. l. un. §. quibus Cod. de nov. cod. fac. consequitur, ut ostendimus cap. præced. n. 4. & seq. falsam esse Cumanam distinctionem, hanc legem ad materiam pœnalem restringentis, & si nobis, in materia præscriptionis quæstionem confingere velimus, constabit fisco, & de damno evitando, & de lucro captando; causam habere posse, quoniam materia præscriptionum se habet ad utrumque, ut & adversum fiscum cæteri præscribant, & fisco adversum cæteros l. in omnibus ff. de diver. & temp. præscript. l. 1. C. de quadr. præscript. Cum itaque Modestinus in materia indifferenti loquatur, consequitur eum hujus sententię fuisse, ut regulam generalem ediceret in quacumque materia, in dubio contra fiscum esse pronunciantum. Sic itaque generaliter accipi debet arg. l. 1. §. generaliter ff. de leg. præst. & cum hanc rationem, quemadmodum urget, & opportunam responsum non admittit, qui diversam sententiam sequuti sunt, non consideraverint, palam est eorum sententiam, quamvis communis foret, 21 velut erroneam derelinquendam esse, & hunc ex iis casibus fore, in quibus communem opinionem sequi non debemus, ut communiter concludunt Doct. in cap. 1. de const. ubi

Felinus n. 54. ver. Hæc limitantur primo per text. in l. 1. §. sed neque Cod. de vet. jur. enucle. tradit Decius conf. 366. n. 7. pulchrè Dom. de Franchis decis. 30. n. 2. ubi per eum textum notat rationes non numerum Doctorem ponderari oportere, & 22 ita observat hoc Sac. conf. quod ejus majestate dignissimum censeo, cum alioquin nostrorum temporum deploranda miseria ad id pervenerit, ut in numeratione librorum, non in argumentorum examine tota novissimorum industria versari videatur.

Quartò huc quoque pertinet, quòd is inde 23 finite locutus est, quare oratio æquipollet universali, l. si pluribus ubi Bartolus notat. ff. de leg. 2. sic itaque universaliter accipi debet, maxime cum ex præcedentibus innotescat, hanc acceptionem favorabilem esse, & optimo Principe dignissimam. Confirmatur etiam ex eo, quod dubii nomen elegit, quod generale est ad ambiguum, obscurum, & incertum, ut hæc omnia mira eruditione & elegantiâ secernens probat Angel. de Matth. de via, & ratione juris cap. 3. n. 7. & seq. ubi à corrupta juris disciplina ad veram civilis scientiæ methodum maxima cum utilitate docentes, & addiscentes revocasse videntur.

Tandem ne videamur aliquid vel novum, vel obsoletum pronunciasse, hanc nostram 24 interpretationem ad ejusmodi legem ex antiquioribus probarunt Dyn. Rayn. Bartolus, & Albericus hic, Joannes de platea in l. 1. C. de jure fisci libro 10. secuti vero sunt Matth. not. 71. per totum, Alexander in l. 1. n. 2. ff. solut. matrim. & ibi Claud. Aqu. Pomar. hic in additione ad Bartolum, Felinus sibi tamen contrarius in cap. ult. not. 6. de re jud. Alciatus de præscript. reg. 3. præsumpt. 41. n. 3. Idem lib. 8. parerg. cap. 6. & in d. l. 1. n. 6. in fin. ubi de communi, Jason. etiam sibi parum constans in §. si quis agens n. 70. Inst. de actio. Eman. Acosta in d. l. qui duos §. cum in bello versi. patrem prius n. 14. ff. de reb. dubiis, & præter hos addo Andream de Ifernâ hujus regni jure consultorum vere principem in const. violentias, idem in const. ut successionibus in versi. filii fratrum, qui generaliter legem hanc utrobique visus est intellexisse. Et quamquam quibusdam videatur receptior Cumanâ sententia, si tamen rem diligenter examinabunt, antiquorum utpote Dyn. Bartol., Rayn. Albericus, &

& *Iferniæ* autoritate pensata, tum vero quod communiter in omni causa fiscali, soleat allegari, ut per *Angelum* in §. ult. n. 4. *Inst. quibus modis testam. inst.* constabit, non tantum hanc sententiam esse verissimam, de quo nemo, qui superscriptas rationes accurate legerit, dubitare poterit, sed etiam esse receptissimam & in praxi aperta fronte recipiendam. Sic ejus allegationem generaliter usurpant *Fulgosius*

conf. 70. n. 4. Soccinus conf. 275. n. 20. in fin. lib. 2. Decius in l. si is qui n. 29. C. qui testamenta fac. poss. Coepba. 438. n. 82. & consilio 605. numero 6. lib. 4. Menoch. conf. 451. numero 40. Joannes Bott. conf. 39. in fin. Sed quia hactenus difficilis contrariorum solutio non patiebatur hunc intellectum omnibus facile persuaderi, ad ea removenda libentissime descendo.

Regulae Modestini generalis acceptio ab omnibus oppugnationibus defenditur :

Cap. III.

- 1 *Discutitur, l. 1. C. de jure fisci, lib. 10.*
- 2 *Alexandri sententia ad ejus oppositionem removendam reprobat.*
- 3 *Alciati solutio adducitur.*
- 4 *Fisco à quo die competat privilegium tacite hypothecæ, aut à die susceptæ administrationis, vel commissæ fraudis latè differitur usque ad n. 7.*
- 5 *D. Octavius Purus Mag. & D. Pompejus Cantarinus olim in Rota Florentina auctoribus collegæ.*
- 6 *Glof. plures afferens sententias, ultimam approbare censetur.*
- 7 *Glossator Accursius omnium doctissimus.*
- 8 *Declaratur d. l. 1. C. de jure fisci ex auctoritate sententia.*
- 9 *Unusquisque tenetur probare, quod est fundamentum suæ intentionis.*
- 10 *Præsumptio relevat ab onere probandi.*
- 11 *Agens negatoria habet intentionem fundatam a jure.*
- 12 *Unaquæque res præsumitur libera, non autem affecta servitute.*
- 13 *Præteritens causam onerosam, præfertur præteritenti lucrativam.*
- 14 *Donandi animus non præsumitur, & potius præsumitur error, quam donatio, n. 15. etiam inter conjunctos 16. & fundans se in donatione dicitur fundare se in re non verosimili n. 17.*
- 18 *A communiter accidentibus faciles sumus ad donandum in fraudem fisci.*
- 19 *In dubio temporis præsumi pro fisco non est verum absolute.*
- 20 *Fiscus neque in lucris, neque in damnis fraudandus est.*
- 21 *Soccinus conf. 67. n. 3. & 8. lib. 3. reprobatur.*
- 22 *Discutitur l. si is qui hoc tit.*
- 23 *Intellectus Accursii ad l. aufertur, §. fisco hoc titulo approbatur.*
- 24 *In bonis quæsitis ante hypothecam fisci, ea superveniens non præfertur anteriori privationi.*
- 25 *Dispositio d. l. si is qui procedit etiam in hypotheca dotali.*
- 26 *Item in ea que Ecclesie competit.*
- 27 *Qualitas sine subjecto esse non potest.*
- 28 *Lex in actu annullando validius operatur, quam homo.*
- 29 *Jus speciale potentius est jure communi.*
- 30 *Inter duos privilegiatos ille præfertur, qui magis est privilegiatus.*
- 31 *Intellectus Sal. ad d. l. si is qui, reprobat.*
- 31 *Conciliatur dicta lex si is qui, cum l. ult. C. qui pot. in pig. habeantur.*
- 33 *Discutitur lex prima, C. poen. fisc. cred. præfer. lib. 10.*
- 34 *Rei appellatione jura continentur.*
- 35 *Rub. habens orationem perfectam nigrum declarat.*
- 36 *Creditor agens intendit semper sibi aliquid dari, vel fieri.*
- 37 *Rem suam condicere permissum est odio furum.*
- 38 *An Modestinus restringi debeat ad respondentes*

- dentes de jure, non ad jus dicentes.*
- 39 *Modestini responsa pro lege servata.*
- 40 *Reip. interest delicta non remanere impunita.*
- 41 *Leges cur inventae sint.*
- 42 *Occasio delinquendi danda non est.*
- 43 *Juramentum de maleficio non denunciando, non est obligatorium.*
- 44 *Filia spuria etiam dotanda, & quare.*
- 45 *Inter fiscum, & privatum, questio dupliciter contingere potest.*
- 46 *Accusatio qualibet in quos articulos dividatur.*
- 47 *In qualibet inquisitione ante omnia de corpore delicti constare debet.*
- 48 *Probatio dubia in civilibus non relevat, & multo minus in criminalibus.*
- 49 *Nemo praesumitur delinquens in dubio.*
- 50 *Dolus regulariter non praesumitur.*
- 51 *Culpa etiam non praesumitur, sed probari debet.*
- 52 *Etiam si levissima sit.*
- 53 *Probatio illa semper praevalet, cui assit presumptio juris.*
- 54 *Testibus probantibus defensionem plus creditur, quam probantibus delictum.*
- 55 *Reus ex dubia probatione sublevatur.*
- 56 *Praesumptio debet fieri pro minori delicto, cum dubitatur de minori, vel majori.*
- 57 *Culpa levior regulariter secundum naturam levissima censetur.*
- 58 *Declaratur l. absentem ff. de pœnis, ejusque ratio adducitur.*
- 59 *Legis proprium magis est civis bonus efficiere, quam coercere malos.*
- 60 *Pœna cur legibus inventa.*
- 61 *Cum constat de delicto, & delinquente, duo in questione vertuntur & quae.*
- 62 *Aufugiens à trirēibus an pœna mortis puniendus sit, usque ad n. 74.*
- 63 *Arbitrium judicis an extendatur ad pœnam mortis, n. 73.*
- 64 *In pœnis etiam lata interpretatio fieri debet nè delicta remaneant impunita.*
- 65 *Damnati in metallum aufugientes pœna mortis puniuntur.*
- 66 *Edictum D. Adriani declaratur.*
- 67 *Lex est etiam, quod continetur sententia legis, quia sub lege comprehenditur, & non per extensionem, sed comprehensivè determinatur n. 68.*
- 69 *Constitutio pœnalis non videtur extendi ad casus, qui veniunt ex mente constitutionis.*
- 70 *Ratio ubi eadem est, non sufficit diversificare casus.*
- 71 *L. si de interpretatione ff. de pœnis declaratur.*
- 72 *Sententia legis manifesta tribuit Judici potestatem procedendi de similibus ad similia, etiam imponenda pœnam mortis naturalis n. 73. & 74.*
- 75 *Injuriams non relevatur dicendo se non fecisse animo injuriandi.*
- 76 *Statutum puniens loquentem cum bannito, comprehendit etiam mittentem epistolam.*
- 77 *Fiscus non debet esse deterioris conditionis, quam privatus.*

Quoniam igitur intellectus, quem probamus, varias difficultates hucusque patitur visus est, singulas juxta laudabilem Bartoli morem remove conabimur, ut per contraria transeundo, via ferro pandatur. Objicitur primo l. 1. C. de jur. fisc. lib. 10. cujus verba sunt: *Si prius quam fisci rationibus pater vester obligaretur, perfectam praediorum donationem fecisse fuerit probatum, quod citra fraudem creditorum gestum est, non rescinditur.* Ex qua colligi videtur, quod si duo producantur instrumenta eadem die confecta, alterum pro fisco, alterum pro privato, illud fisci praesumatur antequam, sic sanè colligunt Bartolus ibi n. 4. Baldus in l. si debitor C. de privil. fisc. Tum verò, quod mirabilius est, etiam in possessoris praedictum fiscum hoc privilegio gaudere cen-

suit Soccinus conf. 67. n. 3. & 8. lib. 3. quod vereor plurimum, nè veritati contradicat, pro iis tamen facit, primus intellectus Accursii inibi dum ait speciale esse in fisco. Quoniam cum fiscus ibi hypothecaria agat, utique probare deberet rem in bonis debitoris fuisse, l. & quae nondum §. quod dicitur ff. de Pign. l. ult. C. quae res pign. oblig. pos. Soccinus consil. 112. n. 22. volum. 4.

2 Prima solutio est Alexandri in l. 1. n. 2. ff. solut. matrim. existimantis legem hanc veluti habentem plures, & ambiguos intellectus in aliquam partem allegari non posse juxta doctrinam Bartoli in l. in ambiguis ff. de reb. dub. Sed ubi difficiles emergunt antinomiae frequentius, quam deceat, hic solvendi modus usurpatur, qui nec convenire queat,

qucat , ubi inter varios intellectus , aut verior , aut receptor appareat .

- 3 *Alciatus autem reg. 3. præsumpt. 41.* admisso etiam cujuscumque intellectu , solvit hoc modo , ut *Modestini* regula non procedat , cum dubitatio inter fiscum , & privatum est circa prioritatem temporis propter dictam legem primam , quasi quæstio temporis alioquin dubia propter fisci privilegium , ex *d. l. 1.* semper clara pro fisco censenda sit . Et quantum ad vim argumenti pertinet , hæc solutio probari potest : Stant enim ista duo , ut cum de tempore dubitatur , præsumatur pro fisco , in cæteris tamen in dubio adversus fiscum pronuntiandum sit . Non tamen videtur verus illius legis intellectus . Itaque mihi lex illa nullum fisci privilegium , sed meram juris communis dispositionem continere videtur ; pro cujus rei introductione utilem quæstionem exponere necesse est , quæ mihi in alma Rota Florentina degenti in facto accidit . Dubitatum est cum
- 4 fiscus habeat tacitæ hypothecæ privilegium *l. 2. C. in quibus caus. tac. hypot. cont.* an adversus suos administratores eam sortiretur a die suscepti officii , vel a die commissæ fraudis ; & visum est prima fronte , ne non prius haberet , quàm scelus admissum foret per *tex. in l. si quis post hac §. sed in iis C. de bo. prescript.* ibi : *antequam crimen oriaur* , ac ita *Azo* , & *Jaco. de Rau.* eam legem interpretantur . Et quamquam in hoc sensu hæc verba satis præcisa visa fuerint ,
- 5 attamen *Domino Octavio Puro* , *Magonio* , & *Domino Pompeo Cantarino* in causis ultimarum appellationum diffiniendis collegis meis amantissimis , & juris peritissimis , mecum velut ejus causæ relatore , super eo negotio deliberantibus , contrarium visum est : non eo quidem argumento , quod *Petrus Cynus* , *Salycetus* , & *Angelus* id ipsum inibi satis aperte definiant , & *Accursius* ultimo loco hanc sententiam referens , superiorem confutasse , & nostram elegisse credatur , ex iis , quæ de
- 6 sententiis glossatoris scribit *Jason. post alios in l. 1. n. 91. C. de jur. Emphy.* maxime cum suam ultimo loco subjicit , ut accurate perpendit *D. de Franchis dec. 22. n. 3. & n. 10.* neque adeo facile a verbis legis apertis recedendum erat , aut eorumdem cavillosa interpretatio admittenda ; Sed nos maxime movit *Textus in l. cum oportet §. ult. C. de bon. quæ lib. ibi : Sed cum tacitas hypothecas tam veteres leges in quibusdam certis casibus introduxerint , quàm nos in maternis , cæterisque , quas servare necesse est .*

Hactenus constat , hæc verba etiam tacitam hypothecam , quàm fiscus habet ex *d. l. 2.* comprehendere , & dubitabatur ex quo tempore hypothecas competere oportet , utrum ne ab initio , an ex eo tempore , ex quo male aliquid gestum est , & ita dubitatio erat de quacumque tacita hypotheca adversus rerum alienarum administratores competente , ut fisco competens quoque comprehensa sit , tum ex verbis , quæ generalia sunt *arg. l. 1. §. generaliter ff. de leg. præst.* tum ex ratione , quæ ad omnes administratores pertinet .

Sequitur *Justinianus* : *Compendiosa narratione interpretatur initium gerendæ , vel deserendæ administrationis esse spectandum , & non tempus , ex quo male aliquid gestum fuit .* Sic igitur a *Justiniano* constitutum est , quamcumque tacitam hypothecam , ratione administrationis à lege introductam , à die susceptæ administrationis contractam intelligi . Non obstante *d. l. si quis post hac in §. sed in iis* , nam fatemur secundum *Azonem* illam obligare a die commissæ fraudis , licet *Salic.* perperam verba illius legis , quæ in hoc clara sunt , in alium sensum torqueat .

- 7 Quod *Accursius* omnium in legibus interpretandis verè doctissimus intellexit , dum contrariam *Azoni* sententiam sequens , non enititur lege , sed relatam *Justiniani* constitutionem ad eam probandam adducit ; quæ cum ad veteres altercationes supprimendas in vulgus emissa fuerit , ut verbis utar *Teophil. in §. libertinorum Instit. de liber.* Aut constitutioni *Arcadii* , & *Honorii* initium fiscalis hypothecæ producendo addit , aut derogat , tamquam posterior si in aliquo contrariari videatur , ut tacitè præsentit *Accursius* servanda est , argumento *l. sed & posteriores ff. de legib.* Cumque hæc interpretatio in effectu cum communi opinione , in veritate cum *Justiniano* , in modo interpretandi cum glossatore consentiret , me referente , secundum eam judicatum fuit . Ex prænarrata conclusione , quæ tamquam scitu digna prætermittenda non fuit , inferitur ad intellectum *d. l. 1. C. de jur. fisc.* quod cum lex illa ante relatam *Justiniani* constitutionem edita fuerit , dubitabatur , patre rerum fiscalium administrationem suscipiente , à quo die orta foret
- 8 hypotheca . Et quidem , si ante diem administrationis delatæ juxta recentem *Justiniani* constitutionem ortam proponeremus , nihil dubitandum esset , an ante donata , pendente administratione , in fraudem donata forent , quoniam donata essent cum suo
- one.

onere, & cum sua causa, & jure hypothecæ fiscalis affecta *l. distractis*, & *l. debitorem cum simil. C. de Pign. & hypo.* & inane esset prætextu fraudis præsumptæ alienationem rescindere, quæ non obesset. Sed quia ante Justiniani constitutionem verius fuit, ut deduxi, oriri hypothecam a die commissæ fraudis, donatio facta inter susceptæ administrationis, & commissæ fraudis tempora, suspecta existimatur *ex not. in l. post contractum ff. de donat. ubi Bartolus n. 2.* ita hanc legem intelligit, & comprobatur isthæc expositio *ex l. si aliquis ff. de mort. caus. don. & l. in fraudem hoc tit. nostro*. Cum autem suspicio fraudis, qua fiscus nullam dicit donationem, purgetur ex tempore, rectè textus ille desiderat probationem ab eo, qui se fundat in tempore, sensusque est donationem factam post susceptam administrationem fraudulentam præsumi, antea factam non ita: nullum tamen in ea re est

9 fisci privilegium, quia regulare est unumquemque probare debere, quod est fundamentum suæ intentionis, ut tradunt *Bartolus, Imola, & omnes in l. illa ff. de verb. obligat.* Tum speciatim id ipsum incumbere ei, qui se fundat in tempore, probatur *in l. cum actum ff. de neg. gest. & hoc est perpetuum in quacumque materia Alexander cons. 16. n. 2. vol. 5. Soccinus cons. 42. n. 9. Decius cons. 623. in fin. Cacher. decis. 117. n. 6.* ac ita plane sentiunt *Salycetus in l. si debitor in fin. Cod. de privil. fis. Joannes de Platea in d. l. 1. nullum prorsus fisci privilegium contineri*. Et in fisco idem quoque probat *Neguz. de pign. in secundo membro 5. par. n. 43.* minus rectè alio sensu adductus a *Jacob. Menochio d. præsumpt. 72. lib. 2. n. 7. vers. ceterum*. Et licet contradicat *Alexander in d. l. 1. n. 2. ff. solut. mat. dicens, quod fiscus tamquam actor, non autem reus onere probandi gravandus erat l. qui accusare, C. de eden.* Attamen considerandum est, sive dicamus ante Justiniani constitutionem, hypothecam à die susceptæ administrationis fuisse inchoatam, ut *Salycetus*, & alii existimarunt, sive donationem in fraudem factam præsumi, verum est fiscum habere fundatam intentionem, sive in veritate, sive in præsumptione: nam

10 præsumptio relevat ab onere probandi, *cap. ult. de præsumpt.* & hinc fit, ut agens

11 negatoria non teneatur probare, ut *not. in §. æque si quis agat Inst. de act.* quia sat sibi est præsumptio illa, qua unaquæque res præsumatur libera, sive allodialis, non autem af-

fecta servitute, *l. altius C. de serv. qua de re latius per Alciatum de præsumpt. reg. 2. præsumpt. 1. & per doctores in d. §. æque si quis*. Quinimo fiscus dum probat, ad iudicium provocans, patrem ex administratione debere, & bona susceptæ administrationis tempore per eum possessa fuisse, satis pro utili *Salviani* interd. obtinendo præstitisse videtur *ex no. per Bartolum in l. 1. n. 3. ff. de sal. inter. & in l. 2. C. eo latissime per Jason. Menoc. in Reme. Adip. Tertio n. 15. & n. 160.* Reus excipit prius sibi fuisse donatum, ergo prioritas temporis deducitur excipiendo, & ita ab excipiente probari debet, non propter fisci privilegium, sed quia in sua exceptione actor est, *l. 2. ff. de excep. & ita hic textus & privilegio, & difficultate carere videtur, & tamen fisco hæc interpretatio profutura est, ut in 2. parte explicabimus. Ac ita arbitror esse sentiendum.*

Si quis verò aut sequatur *Alciati* solutionem, aut putet relatæ legi omnino aliquid specialitatis inesse, hanc non ex privilegio fisci, sed ex ratione subjectæ materiæ, & justius, & commodius desumere poterit. Etenim cum advariarius fisci jus ex donationis titulo pretendat, durio rem causam, & generaliter, & specialiter profiteri videtur, generaliter, quia tractat de lucro captando prætendens causam ex titulo lucrativo, fiscus vero tractat de damno vitando, prætendens causam ex titulo oneroso, unde fisco magis favendum foret ex tritissima regula, *l. juris ignorantia ff. de reg. jur. l. Proculus ff. de*

13 *damn. infec. l. ult. C. de Codicil.* cautum est enim tum iis, tum aliis juribus, eum, qui tractat de damno, prætendenti causam lucrativam esse præferendum, quod & in fisco locum habet, non obstat *Modestini* regula, ut in secunda parte dicemus. Tum vero specialiter nitebatur fisci adversarius donationis ti-

14 tulo. Cum verò donandi animus non præsumatur, *l. cum de indebito ff. de prob. &*

15 *potius præsumatur error, quam donatio, l. 4. §. ult. ff. si quis causa gl. in l. generaliter in ver. tamquam, & ibi Baldus n. 5. C. de non n. pecun. Alexander cons. 13. n. 2. lib. Decius cons. 644. n. 5.* adeo ut

16 nec etiam inter conjunctos animus donandi præsumatur, *Aymon. cons. 86. n. 2. & qui se*

17 *fundat super donatione, rei non verosimili innititur capit. super hoc de renunc. ab eo liquidiores probationes merito desiderantur, argumento l. non est verosimile ff. de eo quod met. causa, Abb. per eum textum in c. quia*

verè

verosimile de præsump. Baldus in l. transactio-
nem C. de transact. ubi Alexander n. 1. Decius
18 conf. 176. n. 1. Fac nos a communiter ac-
cidenti faciles esse ad donandum in fraudem
fisci, merito fit, ut desideretur probatio
prioritatis in donatione, non privilegio fi-
sici, sed vitio materiz, quæ suspicione mi-
nime caret. Qua ratione defendi potest,
quod inquit Accius, legem illam ad alios
casus non esse producendam, quod ante tra-
dit Alexander in add. ad Bartolum in d. l.
1. & ne autoritate deficere videamur, hoc
plane casu materiam subjectam considerat
Angelus in l. si debitor Cod. de privil. fisc.
ut d. l. 1. procedat dumtaxat in donatione,
non in aliis contractibus, Sal. in l. 2. n. 3.
C. end. probat quoque Castrensis in l. matrem
n. 3. C. de prob. Bulg. in l. 1. n. 6. ff. sol.
mat. Tum generaliter gl. Odofr. hic de Pon.
Jacob. Rebus. d. l. 1. intelligunt cum fiscus
agit de causa onerosa, privatus verò de
causa lucrativa, tum sequuntur Salycetus in
d. l. si debitor Ro. sing. 158. & ex conge-
stis per Didacum d. cap. 16. lib. 1. var.
resolut. n. 3. & per Menochium d. præsump-
pt. 72. n. 7. constat hunc esse receptiorem
19 intellectum. Sic itaque quod Baldus ge-
neraliter tradit in l. 1. n. 7. Cod. de hered.
vel act. vend. Tum Lucan. de privil. fisc.
n. 82. quod in dubio temporis præsuntur
pro fisco, temperandum est iuxta d. l. 1. ter-
minos, ut procedat dumtaxat ad excluden-
dam donationem, quod Angelus, Alexan-
der, Accius haud dubie probant, & verius
est, & vero legis nostræ intellectui non
contradicit, quod in judiciis libentius erit
observandum, quia inibi fiscus causam præ-
tendit onerosam.

Quod si idem fiscus de lucro tractaret, non
eò minus mihi suspecta donatio videretur,
20 quia neque in lucris, neque in damnis fi-
scus fraudari debet, ex iis compertum esse
21 poterit, falsam omnino esse Soccini senten-
tiam d. conf. 67. n. 3. & 8. lib. 3. & nul-
lo pacto ejus intellectum in foro admit-
tendum, nam, & falsissime est privilegium
personæ commodo possessionis anteferri, ut
in secunda parte diligenter explicabimus.

22 Objicitur secundo, l. si is qui hoc ipso
titulo, ubi Ulpianus respondit: si is, qui
mihi obligaverat, quæ habet, habiturusque
esset, cum fisco contraxerit, sciendum est in
se postea quæsitæ fisco potiorum esse debere
Papinianum respondisse, prævenit enim caus-
sa pignoris fiscus; ex quo liquere videtur

non tantum in pari jure fisco esse potio-
rem, quod est contra Modestini regulam,
verum & in postea quæsitæ anteriorem hy-
pothecam habentibus eundem præferri. Sed
certe, quamvis Salycetus in l. ult. ff. qui
pot. in pign. hab. putaverit fisco prius con-
traxisse, & legem de indubitabili esse volue-
rit, hoc est indubitatum fisci privilegium.
Quare cum agimus de jure hypothecæ, non
versamur in dubio, an ista legalis fisci po-
tior sit conventionali. Qua ratione Accur-
23 sius recte intelligit l. aufertur, §. fisco
in fin. hoc titulo, ut locum sibi vendicat
in contractibus, non in pœnis, quod no-
tandum est, propter statuta, quæ ubique vi-
gent super confiscatione bonorum. Nam si
contumax forte condemnetur in mille, &
post condemnationem bona quæsierit, in po-
stea quæsitæ fisco anteriorem hypothecam
prætertentibus præferri non debet, nisi hy-
potheca statutaria, quæ pro pœnis obli-
gat bona delinquentis, nominatim ad fu-
24 tura, & postea quærenda trahatur. Cœterum
in quæsitæ antequam fisco obligaretur, ex
quo jam anteriori hypotheca afficiuntur, an-
tequam fisco obligentur, non est ut fisco
præferatur, sed privatus potior habetur, gl.
in l. si fundum C. qui pot. in pign. hab. est
text. ubi Bartolus not. in l. ult. §. ult. ff.
qui pot. in pign. hab. gl. in d. l. si is qui
Ripa in l. privil. n. 7. ff. de privil. credit.
At quantum attinet ad postea quæsitæ, quod
in d. l. si is qui diffinitur, arbitror ego,
non esse tam fisci privilegium, quam cujus-
libet etiam alterius ex privilegio tacitam
25 hypothecam habentis. Primum quia idem
jus recipitur in hypotheca dotali, ut per
Baldum post Jacob. Butrig. in l. assiduis n.
26 6. C. qui pot. in pign. hab. Idem in Ec-
clesia ut per gl. in cap. ex literis de pign.
& utramque conclusionem probat Ripa in
d. l. privilegia n. 20. & 21. Secundo ex
ratione dictæ l. si is qui id mihi persuade-
ri videtur, quam non aliam esse censeo,
nisi hanc unam, quod etsi inspecto tem-
pore conventionis privatus anterior sit, nulla
tamen adhuc est hypotheca respectu bonorum
postea quærendorum, quia neque res alie-
nas afficere potest tot. tit. C. si res aliena
27 pign. dat. neque cum qualitas sit, sive jus
in corpore, seu accidens quoddam, potest si-
ne subjecto consistere, ut not. in §. 1. &
per Angelum ibi: Instit. de usuf. Quare quo
tempore bona quærentur, & jus fisci, ut jus
privati natum est, & in esse productum,
quod

- quod possit illa bona afficere . In quo concursu quis non videt hypothecam legalem , & privilegiatam , eodem tempore cum conventionali , & non privilegiata concurrere ?
- 28 Atqui certum est validius operari legem , quàm hominem in actu annullando , *text. est quem non Bartolus in l. si libertas ff. de jur. patron. Idem Bartolus in l. si insulam in act. oppos. ff. de verb. obligat. Ripa in repe. l. si unquam n. 98. C. de revocan. donat. cur non poterit eadem lex etiam firmius , ac validius operari in actu inducendo . Tum verò conventio valet ex lege , & legis auxilio operatur , l. cum lex ff. de fidejuf. l. 20. §. Prætor ait ff. de pac. At lex inducens hypothecam valet ex se , ac ideo decet legem primum locum facere sibi ipsi , postea conventioni , cum in eum incidit concursum ; & quamvis contrarium sentire videatur *Neguz. p. 5. memb. 2. n. 39.* in ea tamen specie posterior non erat*
- 29 privilegiatus . Et sane cum concurrunt privilegium , & jus commune , verum est jus speciale jure communi potentius esse , argumento *l. in toto ff. de regul. jur. sentit Corne. conf. 66. n. 3. lib. 1. & accurate docet Alciatus de præsump. regu. 3. præsumpt. 36.* & quæ ratio facit , ut inter duos privilegiatos , ille præferatur , qui magis est privilegiatus , *d. l. privileg. & ibi glos. & l. quod quis eod. tit. eadem exigit multo magis privilegiatam , in quo privilegiatus est , præferri dumtaxat utenti jure*
- 31 *communi . Hoc est quod Ulpianus insinuat iis verbis : prævenit enim causa pignoris fisci privilegio , & speciali jure , non tempore , aut contractu , quia si prævenisset contractu , & tempore , ut Salycetus supra relatus existimabat , & vana esset distinctio bonorum postea , vel ante quæsiturum , quia fiscus , in omnibus potior esset , & lex de indubitabili , cum tamen quasi in causa valde dubia Ulpianus Papiniani autoritate usus esse videatur . Hæc adeo vera sunt , ut si privatus tacitam hypothecam anteriorem haberet , tacite ipsius fisci posteriori præferendus esset , quia utraque esset à lege , atque hoc sensu *Scaevola , in leg. fin. ff. qui pot. in pign. bab. Ulpiano , & Papiniano in d. l. si is qui ex veritate conciliatur , ut per Salycetum post glos. in d. l. fin. Neguz. dicta p. 5. memb. 2. n. 42. versicu. adde tamen ; Quare Soccius senoir in l. 1. n. 17. ff. soluto matrimo- nio recte censuit contra dotem non habere locum d. l. si is qui .**
- 33 Objicitur tertio , *l. 1. C. poen. fisc. cred. præf.* ubi rescribit Antoninus rem suam prosequentibus pœne exactio postponitur : sicut itaque in sortis quantitate fisci prosequutio potior est , ita in triplo , quod pœne nomine dictum est , propria forma servanda est , quo rescripto lex nostra adeo restringi videtur , ut in causa pœnali dumtaxat locum sibi vendicet , quod confirmari potest ex *l. in summa , l. quod placuit l. stadius §. ult. hoc tit. tantum , & ex hac l. 1. Aret. in §. ult. n. 4. in Inst. quibus mod. testam. infirm.* asserit bene probari *Cumani* restrictionem , quam nos supra , *c. 1. n. 3. & seq.* confutavimus . Verum aliter se res habet ; Nam exactio pœne non in dubio tantum , sed in omni statu causæ posterior est . Quare cum fiscus pœnam , privatus rem suam prosequitur , quæstio dubia eo nomine non potest incidere , & tamen *Modestini* regula in quæstionibus dubiis est observanda ; plurimum sane distat an fiscus succumbat ratione materiæ , puta quia tractat de lucro , adversarius vero de damno , quorum ratio in oppositis habetur , vel vincatur ob statum causæ dubium , quæ dubitatio in quacumque materia poterit accidere , non tantum in lucrativa , vel pœnali . Sed obstat adhuc quatenus vult in sortis quantitate fisci prosequutionem potior rem esse , ex quo videtur inferri in dubio super sorte judicandum esse pro fisco , sed hoc accidit propter hypothecam , quam habet a lege , *l. 2. C. in quibus causis tac. hypo. cont. & ita Baldus ibi : Adhuc tamen dubitari potest propter illa verba rem suam prosequentibus , quæ ad causam domini referri videntur , quomodo rei vindicatio eis competens , cum fisci hypotheca concurrere queat , cum res aliena regulariter pignori dari non possit , l. 1. & 2. C. si res alie. pig. data sit , sed cum rei verbum generale sit l. 1. ff. si cert. pet. & omnia jura rei*
- 34 appellatione contineantur *Inst. de reb. corp. per totum* nihil magis , quam jus suum prosequentes illa verba significant , quia ad quæstionis habilitatem restringenda sunt *l. ut gradatim ff. de mun. & hon.* nam omni dubitatione caret , rei vindicatione unumquemque a fisco rem suam auferre posse . Quare de creditoribus personali , vel hypothecaria cum fisco contendentibus , lex illa accipi debet , *argum. l. in summa infra hoc titulo , quod*
- 35 ab ipso titulo confirmatur , qui cum habeat orationem perfectam , ad nigri dilucidationem indubie poterit allegari , *ut no. per glo. &*

& Baldus ibi in l. 1. C. no lice. tertio
 prov. Romanus cons. 16. n. 4. & ibi add.
 Castr. Alexander, Decius, & alii com-
 muniter, in l. 1. ff. si cert. pet. pro-
 bat autem tit. de creditorum, non au-
 tem dominorum prælatione tractari. Regu-
 lariter autem dominus jure creditoris agere
 36 non potest, quia concludit creditor dari,
 aut fieri oportere, & quod nostrum est,
 nobis dari non potest §. sic itaque Inst. de
 37 act. odio furum dumtaxat speciali jure do-
 mino etiam rem suam condicere permissum
 est, l. ult. ff. usufr. quemad. cav. l. in
 re furtiva ff. de cond. furt. quare res sua
 pro jure suo in ea lege generaliter usurpatur;
 neque prolequutio illa modo aliquo pertinet
 38 ad domini causam. Quartò obstat intelle-
 ctui tradito, quod Modestinus non ad judi-
 ces, sed ad eos, qui de jure respondent, se-
 retulisse videtur, ut verbum responderit. insi-
 suat, distat autem judicandi munus a
 respondendi munere, l. nam ut ait, ibi,
 vel interpretatione, vel certa jurisdictione
 supplere, ff. de legibus, & ibidem n. 14.
 adnotavi. Quare lubinferri posset eos dum-
 taxat excusari, qui facile contra fiscum res-
 pondent, non tamen ad iudices producend-
 dum foret, ac ita intellexit Crot. in d. l.
 1. n. 18. ff. solut. mat. Cæterum non
 sunt Modestini tempora cum hisce nostris ob-
 corruptam juris disciplinam comparanda,
 quando tantum possit auri fames, ut causæ
 quantumvis injustæ pecunia suos patronos in-
 veniant. Pauci admodum sunt, qui merce-
 di potius, quam veritati respondendo non
 39 incumbant. Modestini temporibus ex res-
 ponsis maxime ad iudicum consolationem
 emanatis, jus proveniebat, & Modestinus,
 ex iis erat, a quorum responsis iudicibus re-
 cedere non licebat §. responsa prudentum Inst.
 de jur. natur. gent. & civ. & ex Cod.
 Theodosiano sub titulo de responsis pru-
 dentum, cuique potest fieri manifestissimum
 ibi Papiniani, Caji, Ulpiani, atque
 Modestini scripta universa firmamus, quare
 legis autoritate etiam iudicantes ligare non
 est ambiguum. Tum vero, quod Tribon-
 nianus, & affectæ regulam hanc in jus ci-
 vile enucleatam referre voluerint, argumento
 est, & de jure respondentibus, & jus di-
 centibus promiscue fore servandam, quia
 in hunc locum relata lex est §. igitur in
 proem. Inst. l. 2. C. de vet. jur. enuclean.
 Sic consilium, quod Annio omnes jurisper-
 riti dederunt, ut cum Cajo ageret jus ei
 non esse in loco aliquid positum habere, ut

servituti nihil faciendi satisfaceret, relatam
 in Pandectis in l. si quando, §. 1. ff.
 si ser. vend. pro lege custoditur, & in l.
 nam ut ait, quamquam distinguatur juris-
 dictio ab interpretatione, quo tamen ad ju-
 ris effectum, sub eadem regula determina-
 tur, sic sane contorqueri posset l. in ambi-
 guis ff. de reg. jur. quod ibi Paulus favore
 dotium respondendi, non judicandi verbo usus
 fuerit, quod esset contra omnium senten-
 tiam, & contra textum in c. ult. de senten-
 tia, & re judicata.
 40 Quintò objici potest tritissima regula, quod
 reipublicæ interest delicta non remanere im-
 punita, l. ita vulneratus, ff. ad l. Aquili-
 am l. per omnes, C. de defens. civi. l.
 si operis, C. de pœnis ibi cum non re-
 mitti pœnam facile publice intersit, ne ad
 maleficia temere quisquam proficiat, & exi-
 git sæpe criminum atrocitas, ut ad severitatem
 pœnarum judicando procedatur l. respiciendum
 ff. de pœn. cumque in id iuventæ sint leges,
 41 ut aliquando tuta sit inter improbos inno-
 centia, eorumque, formidato supplicio, re-
 frenetur audacia cap. facta dist. 4. si hæc
 ita se habent, vix est ut Modestini regulam
 retinere possimus, quia dum generaliter in
 omnibus, specialiter in pœnalibus, in du-
 bio contra fiscum judicamus, non faciamus
 animum delinquentibus, & ita quadam facilita-
 42 te ad delinquendum invitemus contr. l. si
 unus, §. illud, ff. de pac. l. conveni-
 re, ff. de pac. dot. quod tanti momenti
 43 est, ut si quis promittat cum juramento,
 se non denunciaturum maleficia, juramen-
 tum non obliget, ne via pateat iniquitati-
 bus, sic censuit Baldus in cap. 1. §.
 item sacramenta n. 20. de pact. jur. firm.
 in usibus feud. cujus sententiam velut no-
 tandam recenset Jason in d. §. illud n. 2.
 44 & filiz spuriz, cui alias de rigore juris ci-
 vilis forte non deberetur dos, debetur ta-
 men, ne cogatur meretricari, & ut remo-
 veatur occasio delinquendi, ut per D. de
 Franc. decis. 283. n. 25. & in omnibus
 ipsis legum conditoribus præcipuum esse vi-
 detur remove occasionem delinquendi.
 Contra verò, si non faciles fuerimus,
 etiam in pœnalibus ad pronuntiandum con-
 tra fiscum, neque faciles erunt homines ad
 delinquendum, quos fisci sæva prærogativa
 refrenabit. Cæterum res se aliter habet,
 quam, ut publicæ utilitati hæc regula in
 aliquo contradicat, quod quia hæctenus
 prætermissum video ad fori utilitatem latius
 explicandum arbitror. De jure fisci quæstio
 cum

- 45 cum privato dupliciter contingere potest , ut vel in eo reponatur , quòd fiscus is est , qui controversiam facit , quasi aliud servandum foret privatis duobus invicem contententibus , vel in alio , ut si fiscus etiam non esset , idem tamen servandum foret . Regula *Modestini* quæstionem dubiam diffinit contra fiscum ex eo , quòd fiscus est , non ex alio , ut ex rationibus decidendi satis innotuit , quæ ab ipso filco , & consequentibus cum omnes derivantur . Cum verò accusati absolutio ex alio pendere videbitur , quàm quòd fiscus contra eum sit , proptere nimis ad hanc regulam recurretur . Itaque constituta per fisci Procuratorem alicujus , puta Titii , accusatione , ipsa constitutio causæ in hos articulos dividi poterit ;
- 46 an Titius deliquerit ; quantum deliquerit , an puniendus sit , & qua pœna , & in nullistorum articulorum jus fisci per se deducitur , ut ideo verissimum sit , *Curiani* restrictionem ad hunc textum , ex eo etiam capite erroris manifeste convinci . Primum enim , si dubium sit an deliquerit ; Præter-
- 47 mitto enim hic notissimam conclusionem , quæ præcedere semper debet , ut legitime constet de corpore delicti *l. 1. §. occisorum vero item illud ff. ad Syll. l. si quando , & ibi Baldus n. 2. C. unde vi* , & ex Recentioribus tradunt *Bossius rit. de delictis n. 1. Carus in §. fin. q. 4. in princ.* affirmo , quod etiam circumscripta *Modestini* regula , reus absolvendus est , quia quicumque fuerit accusator , sive Procurator fisci , sive alius , sive pœna fisco , sive parti applicanda sit , sive pecuniaria , sive corporis afflictiva legibus sancita , non dicitur actor dilucide probasse quod debuit , & cum probatio du-
- 48 bia non relevet in civilibus , *c. in presentia de probationibus l. neque natales Cod. eod. l. non hoc C. unde leg. Afflict. decis. 14. n. 7. Aymon cons. 262. n. 3.* utique longe minus suffectura est in criminalibus , *l. ultima C. de probat.* Secundò in hac dubitatione reo assistit præsumptio juris , qua nemo
- 49 deliquisse præsumitur , *l. merito , ff. pro soc. l. item apud Labeonem , §. si communem , ff. de injur. l. omnimodo , C. de inof. test. cum simil.* quod adeo verum est ,
- 50 ut non tantùm regulariter non præsumatur dolus , *l. quories , §. qui dolo ff. de prob. l. dolum , ubi Baldus , Salycetus & Alexander C. de dolo. cap. 2. & ibi glo. de renunt.*
- 51 in 6. sed nec etiam culpa , & ideo ab eo , qui eam objicit probari debet *glos. in l. si quis ex argentariis §. ult. ff. de eden.*
- glos. in l. si creditor , & ibi Bartolus C. de pign. act. idem Bartolus cons. 193. incipit commune Lucignani , n. 3. Alexander cons. 47. n. 7. lib. 1. Soccinus cons. 149. n. 2. lib. 2. ubi de culpa levi , & de levissima,*
- 52 ne ista quoque præsumatur in dante operam rei licitæ probatur in *c. dilectus , cap. ex literis , cap. tua nos de bonic. per quæ jura tradit Baldus cons. 222. visis actis lib. 5. Sequitur Aymon cons. 319. n. 17. & in*
- 53 dubio illa probatio præferri debet , cui assistit præsumptio juris : Sic in conflictu testium probantium furorem , vel sanitate arguunt *Corn. cons. 219. n. 3. vol. 1. Dec. con. 448. n. 10. & seq. quod generaliter probant Inn. & Abb. in cap. auditis de præscrip. Baldus in l. ob carnem §. ult. ff. de testibus Arch. cons. 189. num. 7. Idem cons. 253. n. 3.*
- 54 Hinc est , ut plus credatur testibus probantibus defensionem , per quam delictum excluditur , quàm contrarium deponentibus *Jason in l. ut vim n. 4. ff. de jus. & jur. Alexander cons. 86. in fin. lib. 1. Decius cons. 459. n. 8. & quamquam prædicti loquantur in probanda corporis , non alterius generis defensione , id tamen verum est , in quacumque exceptione opposita , ad excludendam delicti præsumptionem , ut ex du-*
- 55 bia probatione reus sublevetur , & actor succumbere cogatur , ita post *Bartolum* , & alios concludit *Jason in l. non solum §. sciendum n. 7. ff. de nov. oper. nunc. Felin. in cap. in presentia , n. 13. de probat.* ubi hanc in criminalibus veritatem esse affirmat : late alios referens tradit *Aymon cons. 2. n. 20.* Tertio stante hac dubitatione reus absolvendus erit ex *reg. l. favorabiliores ff. de reg. jur. quæ maximè obtinet in fine causæ Jason in l. exigendi n. 11. C. de procur.* Vides igitur candide lector in hac prima dubitatione absolvendi rationem non ex eo pendere , quod in dubio contra fiscum pronuncian- dum sit , quia idem jus est contra quemlibet accusatorem , aliunde , quàm ex hac regula deductum . Iisdem plane argumentis , cum dubitabitur , an reus torqueri debeat , defendi etiam poterit , non esse locum torture , ut ostendit *Grammas. decis. 28. n. 25. & seq.* Secundus etiam articulus ex proportionem quadam sub primi diffinitio-
- 56 ne continetur . Qua enim ratione si fieri possit , totum delictum excludimus , eadem plane majorem , quàm fieri possit , ejusdem partem attenuamus , sive per argumentum de toto ad partem , ex *l. quæ de tota , ff. de*

De rei vend. sive quia delicta suscipiant magis, & minus, cum duo mala se offerunt, quod minus est, commissum esse presumere debemus argumento *c. duo mala dist. 13. cap. quod David. 22. quest. 4. ac ita argumentatur Arct. conf. 80. n. 6.* Hinc
 57 *Salyc. in l. quod nerva n. 15. ff. de pos.* dubitans an culpa levior sub regula levis, aut levissimæ collocari deberet, ut delictum in dubio semper minueretur, non autem augetur interpretatione, constituit sub determinatione levissimæ fore reponendam. Et in prædictam utriusque articuli resolutionem, quod illi non perpendunt, qui gloriam severitatis affectant, publicæ utilitatis ratio maximè consentit. Quoniam, qui civem facinorosum declarat, condemnatque illum inter malos reputans, numerum bonorum in perniciem civitatis diminuit, quod in dubio facere non debet, quia non tam uni nocet, quàm universis, qua ratione præ
 58 denter admodum rescripsit *Trajanus, in l. absentem ff. de pœnis: Satius esse impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentem damnari.* Vides hic utrumque malum, & injustum esse, & longe deterius est innocentem damnari. Cujus sententiæ ratio est, quia, qui damnat innocentem, magis adversatur legi, quàm qui nocentem
 59 impunicum relinquit. Magis proprium legis est cives bonos efficere, quàm malos coercere, cum eo ipso coerceat, ut bonos efficiat, *l. 1. ff. de just. & jur.* unde necesse est hoc magis velle, quàm illud ex regula, propter quod unumquodque tale, & illud magis *Ausb. multo magis C. de Sacr. Eccles.* & illud quidem magis expedit, quo desideratum effectum citius assequimur, *l. 1. ff. de usucap.* at cum bonum tamquam malum damnat, jam ille, qui jus dicit, legem ipsam eo privat effectu, quem consequuta est, adimit legi aliquid certum. Cum nocentem absolvit plerumque transacti periculi metus hominem avertit a malo, neque tam aperta, tam nocens injustitia est, quæ & benignitatis, & indulgentiæ velamento proficuum admonitionem continere poterit. Et si a legislatore quæsieris, cur
 60 pœnas invenerit, responsurus est, ut terreat magis, quàm puniat, quia si sola pœnæ formido poterit homines a malo revocare, nihil sibi carius futurum erit, quàm non punire, carissimum verò, si id virtutis amore facere assuecant. Quod satis *Ulpianus* insinuat *in d. l. 1. ff. de just. & jur.* Quare in tertio articulo, cum de deli-

cto constiterit, contraria locum vendicant; in quo quæritur an scelus admissum impunitum relinqui debeat. Cum etenim constat
 61 de delicto, & de delinquente scinditur disputatio, totaque versatur aut in evitanda pœna, aut in minuenda. In evitanda iudex numquam propitiis auribus audiet argumenta, quibus delinquens remaneat impunitus, quod multis exemplis confirmari potest. Primum afferri potest pulcherrima species. Condemnatus perpetuo ad *Triremes*
 62 aufugit, cum pœna triremium sit proxima morti, & successerit in locum damnationis in metallum, ut per *Capycium decis. 153. n. 3.* ea enim non est amplius in usu, ut docet *Imola in l. 2. n. 2. ff. de pub. jud.* Quæritur, an pœna mortis puniri debeat, & videbatur quod non. Primum, quia hæc pœna cum non fuerit in usu temporibus iuriconsultorum, sed introducta ex consuetudine iudicentium, non est reperire legem, quæ specialiter puniat aufugientem a triremi-
 63 bus. Quare arbitrium iudicis ad pœnam mortis, lege profus deficiente, procedere non debet, ut censuit *Afflictus dec. 216. n. 6.* asserens *glos. in §. in summa Inst. de injur.* esse communiter reprobata, quatenus voluit arbitrium iudicis ad pœnam capitis extendi, cui in idem subscribit *Clarus in §. fin. quest. 83. vers. sed quero.* Tum secundo considerandum est iudices alioquin peritos consuevisse in eorum sententia aufugientibus hanc mortis naturalis pœnam comminari, quasi ejus sententiæ fuerint, ut citra comminationem prædictam pœnam mortis ex transgressione subire non compellantur, & scio hanc sententiam viris gravissimis, veluti benigniorem placuisse, quibus etiam placuit omni tempore magis ad clementiam, quàm ad severitatem in pœnis irrogandis, quod laudabile est, declinare. Sed etiam non ignoro eosdem doctissimos habuisse contradictores, cum quibus si post tantos patres liceat opinionem nostram, nè dixerim iudicium subicere, ego sentiendum
 64 arbitror. Nam ex hoc capite, ne delicta remaneant impunita, etiam in materia pœnali lata debet fieri interpretatio *tex. est in l. 3. §. utrum ubi Bartolus, & Baldus not. ff. ad Syll. in l. cœtera §. hoc Senat. conf. ff. de l. 1. Bartolus pulebra in l. 2. §. exercitum, n. 3. ff. de iis, qui non inf.* Tum vero in eo manifesta est juris communis sententia, ut aufugientes graviori pœna puniantur, & ea succedat, quæ
 65 est morti proxima. Quare transgressio damnatorum

natorum in metallum pœna mortis punitur
l. capitalium, §. *in exulibus ff. de pœnis*,
 ibi: *qui in metallum damnati id admisserant*
summo supplicio afficerentur, & ad idem est
rex. cum glos. in vers. capitis in l. relegatio,
cod. tit. & quidem edictum *Divi Adriani*
 66 ita loquitur, ut qui ad tempus relegatus
 sit, si redeat, in insulam relegetur,
 qui relegatus in insulam excesserit, de-
 portetur, qui deportatus evaserit, capite
 puniatur, & ita ad formam ipsius edicti
 decisum est in sacro istius regni consilio, ut
 per *Dominum de Franchis decis. 140. usque*
ad n. 7. Quod edictum duo determinat,
 alterum ex verbis expressis, alterum senten-
 tia, verbis id, quod legitur, sententia verò
 implicite determinat pœnarum transgressores,
 majori pœna puniendos, *Fulgosius cons. 44.*
n. 1. & ea quidem, quæ pœnæ transgressæ
 proxima est, & si pœna sit proxima mor-
 ti, mortem ipsam succedere. Atqui
 67 non minus ex lege est quod verbis conti-
 netur, quàm quod sententia *l. scire leges ff.*
de legibus l. nominis, & *rei §. verbum ex*
legibus ff. de verb. significat. & quod sen-
 tentia legis continetur, dicitur comprehendi
 68 sub lege & non per extensionem determi-
 nari, *l. si postulaverit §. sed si negaverit*
ff. ad legem Juliam de adulter. lege
his solis ibi: satis etiam tacite cau-
tum putamus, *C. de revocand. donat.* &
 casus expressi videntur per modum exempli,
 non restrictivè, ut declarat *Baldus in re-*
petitione leg. de quibus n. 35. ff. de legib.
ubi ex nota in cap. si postquam de elect. in 6.
 69 determinat non extendi constitutionem pœ-
 nalem, quando extensio fit ad mentem ejus-
 dem constitutionis, & plures casus compre-
 hensi sub eadem ratione videntur, ut spe-
 cies sub suo genere *Castr. cons. 441. in*
fin. lib. 1. Plura ad idem congerit *Aymon*
cons. 183. n. 3. ubi illud ad rem maxime
 pertinet, quod sumit ab *Oldrado cons. 268.*
col. 2. quod ubi eadem est ratio, id quod
 verba legis omittunt, non omittet religio
 judicantis, per *l. quesitum scio ff. de testi-*
 70 *bus* neque sufficit diversificare casum, dum
 eadem in omnibus ratio viget *glos. in l. sed*
& si lege, §. *item si rem in vers. habeant*
ff. de petit. hered. Idem *Aymon cons. 190. n.*
2. quia ubi prorsus est eadem ratio, ibi
 non dicitur esse similitudo, sed identitas.
Baldus in l. data opera, n. 11. *C. de iis*,
qui accu. pos. Tum verò, nisi ita dicamus
 in illud incidimus absurdum, quod fuga,
 sive transgressio remanet impunita, quod est

contra publicam utilitatem *d. l. ita vulne-*
ratus, *ff. ad l. Aquil.* & jam via patet
 omnibus, quantum in interpretatione juris
 est, nisi judicantes comminatione præca-
 veant, ut quilibet a triribus impunè
 possit aufugere, quod apprehensus solum in
 pristinam redeat causam, pro cujus defen-
 sione, non rectè ut opinor *Dominus de*
Franchis d. decis. 140. inducit *l. interpre-*
 71 *tatione*, *ff. de pœn.* quoniam alia inspectio
 est pœnæ minuendæ, alia ut delictum fugæ
 sine pœna remaneat, nam si inter pœnam
 tririum, & pœnam mortis datur quid
 minus, & intermedium, dummodo fuga im-
 punita non sit, consentiam pœnam mortis
 interpretatione fugiendam. Major itaque
 pœna, ut minus puniatur evitari potest,
 quia punitur licet minus, non ut ex toto
 facinus impunitum relinquatur; neque ob-
 stat, quod pœna tririum fuerit jureconsultis
 incognita, quia cognitum fuit, atque de-
 cisum apud eos quamcumque transgressionem
 graviori pœna fore puniendam, & ea, quæ
 pœnæ transgressæ proxima sit, & cum sen-
 72 tentia legis in aliquo casu manifesta est,
 is qui jurisdictioni præest, de similibus ad si-
 milia procedere debet, *l. non possunt ff. de*
 73 *legibus*. Quod dicitur arbitrium Judicis ad
 pœnam capitalem minime producendum, tunc
 recipi poterit, cum, vel ex verbis legis
 constat de latitudine arbitrii, & modo in
 pœnis adhibendo, ut declarat *Felinus in c.*
inquisitionis n. 10. vers. & ad jura ext. de
accus. in contrarium prævè a Claro ubi supra
citatus. Ex quo inferitur, ut si declarat
 statutum, delictum puniri in centum, vel
 arbitrio Judicis, non poterit pœnam mortis
 arbitrari, sic justissimam reor. *Afflicti* sen-
 tentiam in suo casu, ne contingat judicem
 pro delicto attentato graviores pœnas ex
 arbitrio imponere, quàm pro eodem delicto
 consummato a jure communi imponatur; alio-
 quin si non sit aliqua moderandi ratio, ju-
 dex de similibus ad similia procedendo pote-
 rit pœnam mortis arbitrari, ut apertè con-
 firmando sententiam *glos. in d. §. in summa*,
 declarat *Aymon cons. 220. n. 14.* minus re-
 cte a *Claro* contra citatus: contra quem
 non est ambigendum verissimam esse senten-
 tiam glossæ, & etiam communiter approba-
 tam, ut testatur *Decius in c. ex literis n.*
54. de consti. ubi sub n. 60. apertè probat,
 quod si in simili delicto de jure communi
 reperiatur imposita pœna mortis, poterit
 74 Judex ex arbitrio ad similia procedendo
 eandem pœnam imponere, quod neque.
 Clarus,

Clarus, nec aliquis poterit inficiari, & diligenter a *Roberto Marant. in sua tertia disputatione* hanc esse magis communem opinionem, & velut regulam observandam ostenditur n. 14. & seq. ideo cum in simili specie damnationis in metallum, & deportationis respectivè de jure communi ejusmodi poenani impositam legamus, concedemus in simili poenae transgressione imponi potuisse, ac etiam debuisse, ne transgressionis crimen remaneat impunitum. Quod Judices ea comminatione comprehendere soliti sint, sententiam nostram plane confirmat, quia argumento est, diffinitum apud eos esse, eam justissimè deberi, alioquin iniqua esset eorum comminatio, neque quod omiserint, publicæ utilitati sic contradicere debet, quod delictum remaneat impunitum; Quare, vel comminatio justam poenam comminatur, & citra comminationem patrato scelere debet imponi, vel injusta & executioni mandanda non esset. Quare qui secus arbitrati sunt magis quam mitius punivisse, facinus impunitum reliquisse videntur, quod nemo dixerit in arbitrio judicis esse. Sic probandum est, quod in materia injuriarum consuluit *Parisius conf. 78. n. 21. & conf. 149. num. 23. lib. 4.* ne admittatur exceptio illa, qua injurians dicit, se aliquid fecisse non animo injuriandi, quod jam in potestate excipientis foret, ut delictum injuriæ remaneret impunitum. Ab eodem fonte derivatur, quod communiter tradunt *Rom. Aret. Jason & alii relati per Ripam in l. 1. n. 58. ff. de verb. obligat. & Ru-*
 76 *inus n. 1.* quod statutum puniens loquentem cum bannito, comprehendit etiam

mittentem epistolam, ne alioquin lege per epistolam delusa delictum scribentis remaneat impunitum. Et sane qua interpretatione quærimus, ut delictum poena careat, quæcumque ea sit, vel legem particularem, vel regulam juris universalem eludit, quia regula *l. ita vulneratus ff. ad leg. Aquil.* ad omnia prorsus delicta pertinet. Quare ob hanc utilitatem, & licita extensio est, quod *Ripa, & Ruynus, & alii* concedunt, & potius poena mortis imponenda, si alia convenire non queat, quam facinus impunitum dimittendum, ac ita sententia *glos. in d. §. in summa, & in superiori, & quacumque simili specie* indubie poterit obtinere.

Postremò prætermittendum non est, quod plerisque negotium fecisse videtur, quomodo hæc duo stare possint, fiscum tot tantisque nominibus esse privilegiatum, contra verò in dubiis quæstionibus contra eum fore judicandum, nam lex ista generaliter accepta facit fiscum ejus sensu deterioris esse conditionis, quàm privatum, quod quibusdam persuaderi non potest veluti *Ruin. in d. l. 1. n. 10. Didac. d. cap. 16. n. 2.* pro quibus facit *lex prima C. de conduct. & procur. præd. lib. II. apertius exprimit l. quod placuit hoc tit.* qua cavetur fiscum, ubi non est privilegiatus, non amittere jura privatorum. Sed considerandum est fiscum, quia per administratores regeretur, ut pote qui sibi ipsi præesse non posset, non quia favorabilis esset multa promeruisse privilegia, multaque eò respicere, ut minus quàm fieri possit fraudetur, non ut ampliatur etiam, quod quàm verum sit ex sequentibus exploratum fiet.

PARS SECUNDA

EX REGULA MODESTINI

Ejusque ratione plura adversus Fiscum inferuntur .

Cap. I.

- 1 *L. inter pares ff. de re jud. & cap. ult. ext. cod. non habent locum in fisco, & de ratione usque ad n. 12.*
- 2 *In favorabilibus fit extensio ex identitate rationis .*
- 3 *Exempla non restringunt regulam, sed eam dumtaxat declarant .*
- 4 *Didacus ab auctore notatur, & laudatur .*
- 5 *Instrumentum dotis instrumento fisci praesumitur anterius .*
- 6 *Privilegiati ubi duo contendunt magis privilegiatus praefertur .*
- 7 *L. 2. Cod. de privileg. fisci declaratur .*
- 8 *L. satis notum Cod. in quibus caus. tacit. hypot. contr. casum specialem continet .*
- 9 *Dos, & fiscus non ambulant pari passu .*
- 10 *Privatus habens tacitam hypothecam anteriorem fisco praefertur habenti posteriorem .*
- 11 *Mulier autem praefertur ratione dotis etiam anteriorem tacitam habentibus .*
- 12 *Expenditur tex. in l. assiduis Cod. qui pot. in pign. habeant .*
- 13 *Soccini sententia fiscum possessore potiore habentis reprobat .*
- 14 *L. in ambiguis, ff. de reg. jur. contra possessorem locum non habet .*
- 15 *Decii contrarium sentientis opinio examinatur .*
- 16 *Possessionis plura commoda .*
- 17 *Dispositio l. inter pares, & c. ult. de re jud. est exorbitans .*
- 18 *Prædo in sua possessione manutenendus est .*
- 19 *Merita causarum privilegio personæ anteferruntur .*
- 20 *Fiscus, & privatus si ambo causam onerosam præendant, privatus potior debet haberi ;*
- 21 *Idem si ambo de lucro tractabunt .*
- 22 *Locus Jacobi Menochii emendatur .*
- 23 *Fiscus in bonis delinquentis ante sententiam non habet hypothecam .*
- 24 *Mathesilani sententia ad hanc legem comprobatur .*
- 25 *Fisco actori favendum non est .*
- 26 *An ubi reus erit, privato agente potior sit, negative concluditur .*
- 27 *L. favorabiliores ff. de reg. jur. quando locum habeat, vel non .*
- 28 *Ecclesia, dos, & causæ ejusmodi fisco favorabiliores habentur .*
- 29 *Debitor fisci condemnatus non appellat .*
- 30 *L. ult. ff. de appell. recip. declaratur .*
- 31 *Fiscus in restitutione in integrum jure minoris utitur .*
- 32 *Ratio ob quam fiscus restituatur .*
- 33 *In lucris tamen non restituitur .*
- 34 *In materia restitutionis minores magis, quam fiscus privilegiati habentur .*
- 35 *Restitutio ex clausula generali non conceditur lucri causa .*
- 36 *Ex pacto licet non agatur, agitur tamen damni evitandi causa .*
- 37 *Fiscus adversus minorem, nec etiam in damnis restitui debet .*
- 38 *Nema praesumitur cedere contra seipsum .*
- 39 *Accursii error fiscum pupillo favorabiliorē esse sentientis .*
- 40 *Favor à privilegio quomodo distinguatur .*
- 41 *Differentiæ aliqua inter contractum fisci, & civitatis, sive Reipublicæ referuntur .*
- 42 *Inter privilegiatas equiparatio facile fieri non debet ;*

- 43 *Fiscus in dubio privilegiatus non est.*
 44 *Andr. de Ifern. refugium miserorum appellat dicere, hoc est speciale in fisco.*
 45 *Intellectus l. si quis posthac Cod. de bon. prescript. adducitur.*
 46 *L. si procurator Caesaris hoc sit. an contineat fisci privilegium.*
 47 *Mandatum Procuratoris Caesaris est ad utilia gerenda.*
 48 *Mandatum cum libera ab homine latius patet, quam à lege.*
 49 *Ratio quare mandatum à lege minus contineat, facit ut d. l. si procurator Cæ-*

- aris obtineat in omni procuratore habente liberam à lege.*
 50 *Accursii error in l. 2. ff. de admin. ver. ad Civit. pertin. ne fiscus ad id, quod interest, teneatur, detegitur.*
 51 *Procurator fisci vendendo res pretiosas, duplam promittens, fiscum obligat.*
 52 *Item si promittat ea, quæ sunt consuetudinis.*
 53 *Et ideo, si de consuetudine in omni contractu venditionis promitteretur duplum, validè promitteret.*
 54 *Consuetudo est altera natura.*

DEFINITUM hætenus est generaliter, prout jacet, accipiendam esse *Modestini* regulam, quod in quacumque questione dubia pronunciandum esset contra fiscum. Quod si ita

se habet, ut ex huc usque dictis exploratissimum esse credo, plura quidem notatu digna consequuntur.

- 1 Primum infertur ad veram interpretationem *l. inter pares ff. de re jud. c. ult. ext. ood.* Et quod attinet ad *l. inter pares*, nulla est ratio, cur constitutum favore libertatis producat ad fiscum. Sed quoniam decisio *tex. in cap. ult.* generaliter edicit inter contrarias sententias valere latam in causa favorabili, post verò per modum exempli subjicit Summus Pontifex, puta *matrimonio, libertate, dote, seu testamento*, rectè communiter traditum est, ad causas similiter favorabiles, licet non expressas, produci. Tum quia in favorabilibus fit extensio ex identitate rationis ex *theorica Bartoli in l. si constante n. 44. ff. solut. mat. & gl. in l. illud Cod. de Sacrosan. Eccl.* quod perpendit *Fely. ibi num. 6.* Tum quia exempla non restringunt regulam, sed eam dumtaxat declarant *l. damni §. Sabinis, ff. de damn. inf.* quod affert *Alexan. in d. l. inter pares n. 3.* Quamobrem etsi rectè dictas sanctiones ad viduas, ad pupillos, ad Ecclesiam producant, non tamen rectè producant ad fiscum, & hoc nomine dam-

nandi sunt *Joannes Andr. & Ant. de Butr. in c. in nostra de testib. tum Specul. & ibidem ad eum Joannes Andr. in titulo de testibus §. postquam vers. quid si.* Et *Fely.* quidem, si verus sit *Bartoli* intellectus ad hanc legem, prout satis abundè probavi, nihil dubitat, quin falsa prædictorum traditio sit, & expresse *Bartolo* adherens, eos damnat *Alexander in d. l. inter pares, n. 4.* & hoc idem sentire videtur *Bulg. in l. 1. ff. sol. matr. n. 10.* & ibi *Crotus n. 23.* dum negant *l. in ambiguis* in fisco locum habere. Et falsitas contrariæ sententiæ apertè detegitur, quia nulla favorabilium personarum hoc onere prægravatur, ut in dubio contra eam pronunciandum sit, nihilque tam contrarium huic legi esse potest, quam ut extensio dictarum legum operetur in dubio pro fisco fore pronunciandum, aut sententiam pro eo latam valere. Deterius errat *Didacus lib. 1. cap. 16. n. 4. Var. resol.* qui communem, non tantum veram contrariam sententiam asseverat, & cum alioquin in deducendis consequentiis ab uno principio derivantibus, videatur argumentator insignis, nescio quomodo ea in re viro tantæ eruditionis, acciderit ex falso principio, in tam maximos errores labi. Sed in ea tractatione, ut fisco favoreret, inscriptio capitis ejus intentionis fuisse ostendit. At plus veritati tribuendum esse censeo. Quare vel si *Cumani*, quam is sequitur, restrictio foret admittenda, non tamen consequitur *d. cap. ult.* ad fiscum extendi oportere; quia falsum est fiscum, etsi in pluribus sit privilegiatus, in omnibus pari

pari passu ambulare, cum libertate, dote, Ecclesia, cæterisque favorabilibus personis. Et sane in dote receptum est, si dotale instrumentum cum fisci instrumento contendat, prius celebratum præsumi, quod pro dote est, sic tradit Baldus in l. dotis Cod. de jur. dot. conjungens optima ratione text. in l. in ambiguis ff. de reg. jur. cum l. nostra sequitur Nicol. de Neap. in l. 1. ff. sol. matr. & licet Alexander subdubitet, tamen hoc idem probavit Soccinus ibi n. 15. qui ea utitur ratione, quod cum duo privilegiati contendunt, is præferri debet, quem constat magis esse privilegiatum, ut Cynus docuit, & alii sequuntur in Auth. quas actiones Cod. de Sacros. Eccles. & probatur in l. verum, §. ult. & l. seq. ff. de minor. eandem rationem, & sententiam sequitur, & communem dicit Soccinus junior cons. 10. n. 26. lib. 3. & in d. l. 1. n. 39. & n. 260. tutiorem affirmat Bulgar. n. 10. Qui ea ratione utitur, quæ nostræ quæstioni videtur accommodatissima, quod in dote statutum sit in dubiis pro ea respondendum fore, l. in ambiguis ff. de reg. jur. cum tamen in fisco jus hoc non modo non sit statutum, sed totum contrarium; quod argumentum etiam expendunt Crotus in d. l. 1. n. 23. Neguz. de pign. 4. memb. 2. par. v. 109. ubi & magis communem affirmat, & probat Alciatus tum in d. l. 1. n. 22. ubi, & Ripa n. 10. tum in reg. 3. præsump. 41. n. 2. vers. sed mihi magis placet; veriore, & tenendam esse fatetur idem Covar. ubi supra, n. 6. & 7. Bass. tit. de fisco, n. 77. ubi magis communem dicit. Et novissime in hac sententia post accuratam disputationem relidet Jacobus Menochius lib. 2. de præsump. præsump. 72. a n. 78. usque in fin. ubi hanc sententiam communem esse similiter testatur. Veriorem putat Peregrinus lib. 6. tit. 6. n. 33. de jur. fisci. Quam probandam esse non dubito, quicquid in contrarium hæsitaverit Salyc. in l. 2. Cod. de privil. fisci & pari passu ambulare voluerit Baldus nov. de dote part. 9. privil. fin. v. 3. & 4. & Vinc. Hercul. in d. l. 1. n. 7. ff. solut. matr. ibidem Ruyn. n. 11. adducunt Didacum, & Menoch. ejusdem sententiæ Tiraquell. de jure primogenit. quæst. 17. n. 15. qui hac de re nihil dixisse videtur. Neque verò sententiæ, quam sequimur quicquam obstat l. 2. Cod. de privil. fisci; rescribit enim eo loci Antoninus: *Quamvis ex causa dotis vir quondam tuus tibi sit condemnatus, tamen si prius quàm res ejus tibi obligarentur cum*

fisco contraxit, jus fisci causam tuam prævenit. Verba autem hæc si solerter expendantur, insinuant aliquid magis in jure dotis esse, quàm in jure fisci, dum fisco prius contraxisse, & causam dotis prævenisse iterato proponunt, quia non sit honestum fisco cum tempore anteriorem cum dote succumbere. Cæterum & quædam conclusio latet in iis verbis, *Quamvis ex causa dotis*, id est quamvis ex causa nitaris magis privilegiata, quàm fisco sit, ob eam tamen fisco privilegium suum non amittit, quod prius tempore radices egerit, ac ita non eam, quàm adstruunt, æquiparationem probat, sed aliquid plus privilegii dote, quàm fisco competere probat a speciali l. 3. Cod. de prim. lib. 12 & dotis causam publicam, fisci verò privatam censi demonstrat. Non obstat etiam text. in l. satis notum Cod. in quibus causis pig. vel hypoth. tac. contr. quia non fisci favore nititur, sed annonæ militaris privilegio ut Alciatus, Didacus ubi supra Cujacius in l. 3. Cod. de Cohortibus, lib. 12. & Jacobus Menochius d. præsump. 72. in fin. ex veritate declarant, vel quocumque modo primipilum interpretemur, id inter omnes constat, ut hæc sit specialis prærogativa causæ primipilaris, ut patet ex Dyn. in reg. qui prior. alios refert Capycius decis. 129. n. 13. His consequens est causam dotis & causam fisci non ambulare pari passu, quod fatetur Baldus in d. l. dotis Cod. de jure dotium, & hanc æquiparationem omnes supra citati tacite negant, tum verò expresse Soccinus nepos in d. l. 1. n. 260. & argumenta omnia quibus concludunt causam dotis fisco potiore esse, & magis privilegiatam, hanc æquiparationem subvertunt. Quibus, & illud additur, quod plerique non tacuero, quod privatus habens tacitam hypothecam anteriorem cum fisco contendens vincere poterit, sic intelligentes l. si pignus ff. qui pot. in pig. hab. quamvis de speciali, & expressa magis, quàm legali, & tacita hypotheca Ulpianus eo loci sentire videatur, sed melius hæc assertio, quæ tum vera, & communis est, probari poterit, & ex l. un. Cod. rem alien. gor. & probasse videntur Dyn. in reg. qui prior, Cynus in l. si fundum Cod. qui lib. 7. Neguz. in 2. memb. 5. par. n. 42. Didacus, qui & communem fatetur d. cap. 16. n. 3. pot. in pig. hab. Bartolus in l. si is qui hoc tit. Alexander c. 52. n. 3. Capycius decis. 129. n. 13. Peregrinus d. lib. 6. n. 16. & conferunt, quæ diximus supra par. 1. cap.

cap. 3. n. 22. & seq. ad intellectum l. si is qui hoc ipso titulo. Contra mulier anterioribus etiam tacitam habentibus, in causa dotis præferetur, l. assiduis, & ibi glos. 12 C. qui pot. in pign. habeat. Cujus quidem legis, si verus sensus amplectendus foret, ea sententia esset, ut mulier creditoribus omnibus anterioribus, sive tacitam, sive expressam prætendentibus potior esset. Quod Martinus censuit, pro quo maxime faciunt ultima verba legis ibi: *Quam legem ex presenti tempore locum habere sancimus, & non retrorsum referimus*, quæ satis ostendunt eam legem ex toto corrigere privilegium temporis, & ad earum legum, quas Accursius obesse putat, derogationem emanasse. Præterquam quod mihi nunquam persuaderi poterit, quod præferatur tacitæ, quæ a lege semper, & quodam cum privilegio inducitur, non autem expressæ, quæ oritur ex conventionem; cum videamus tacitam hypothecam in fisco, in Ecclesia, in cæterisque personis privilegiatis, ipsa conventionali efficacior esse, quia non est tacita respectu legis, sed expressam suis causibus a lege introducta, ut & validiorem esse honestius sit. Sed sequentes hætenus communem Accursii, & Bulgari sententiam fateamur necesse est, derogatum esse l. 2. Cod. de privi. fisc. ut mulier fisco velut tacitam habenti præferatur, etiam si fiscus anterior sit. Alioquin si dicamus præferri tacitæ, non tamen fisci, quæro ego exempla istius tacitæ quæ futura sint, dicemus ne præferri tacitæ, quæ competit pupillo in bonis tutoris? aut Ecclesiæ in bonis administratoris? pravè dicemus plus fisco, quàm Ecclesiæ, aut pupillo favendum esse. Quod si aliter dicendum sit, subdistinguere necesse est, inter tacitam conventionalem, quæ ex eo inducitur, quod tacite inter partes de ea actum esse credatur, & tacitam legalem, quæ nititur privilegio personæ, cui conceditur, & ad priorem dumtaxat dispositionem dictæ legis pertinere concludentes, constitutionem verbis valde prægnantibus tanto apparatu a Justiniano promulgatam intra fines angustissimos restringere. Quidquid tamen verius sit, in hac difficultate prætermitto, satis habens illud unum, dotem etiam in hypothecæ jure fisco potior esse, & ut ad scopum redeamus, consequens est, tum regulam l. in ambiguis ff. de reg. jur. tum l. inter pares, ff. de re jud. &

cap. ult. ext. eod. in fisco locum non habere, tum quia non est absolute favorabilis, sed retinet qualitates quasdam odiosas, quas sup. in princ. par. c. 2. n. 8. & seq. retuli, quarum vel nullam in dote, libertate, cæterisque reperire poteris, tum quia non etiam tot privilegiis polleat, tum maxime quia vero, ac recepto legis nostræ intellectui id ipsum apertissime contradiceret. Secundo ex præcedentibus majori quadam ratione derivatur, multò magis falsam esse sententiam Soccin. cons. 67. n. 3. & 8. lib. 3. Is enim asseverat, in causa, in qua fiscus est privilegiatus, in dubio etiam admitti debere contra possessorem. Qua in re dupliciter errat, primum dum asserit hoc probari in l. 1. Cod. de jur. fisci lib. 10. secundum Doctores, quia receptor illius legis intellectus est prælationem sumi ex disparitate causæ, non ex privilegio personæ, utpotè quia fiscus tractat de damno, privatus de lucro, & ex relatis a Didaco in cap. 16. n. 3. & Menochio dicta præsumpt. 72. n. 7. constare potest. Quod ego quoque, sup. cap. 3. n. 18. par. 1. testatus sum. Sic falsum est assumptum, tum falsa quoque conclusio est, quoniam in causa dotis, quam favorabiliorem esse non est ambigendum, receptius esse videtur, ut reg. l. in ambiguis ff. de reg. jur. non habet locum contra possessorem, sic sane distinguendo censuit Dec. ibi n. 4. Cagn. n. 6. ubi Barbat. Corset. Curt. sen. & Mars. hujus sententiæ adducit Jason, in l. 1. n. 7. ff. solut. matrimonio, & expressim potior esse causam possessionis, quàm privilegii, aut favoris defendit Tirraquellus de jur. primogenit. quest. 17. n. 8. 11. & 25. & sentire videntur Romanus cons. 159. n. 4. vers. Tertio casu, & ibi Add. Et licet contrarium cum Soccino affirmet Ripa in d. l. 1. n. 6. ex Bartolo in l. quæ nondum §. quod dicitur ff. de pign. hoc deducit, qui fundat se in d. l. 1. C. de jur. fisc. & ita in intellectu erroneo, & communiter reprobato, & contrarium voluit Bartolus idem in hac l. nostra, ut ibidem Add. adnotarunt, sic falso intellectu adducti probarunt Didacus d. cap. 16. n. 7. & Peregrinus, qui falso communem hanc sententiam dixit lib. 6. tit. 6. n. 28.

15 Sed fortius obstat consideratio Decii in

T t

l,

l. ult. n. 54. C. de edicto Divi Adriani toll. qui explicitè voluisse videtur, ne possessionis commodum aliunde oriatur, quàm ex eo, quod possessor reus sit, & nulla alia ex causa in dubio possessori favendum esse, quàm ex regula *l. favorabiliores ff. de reg. jur.* inferens in dubio piæ causæ etiam adversus possessorem esse favendum, pro quo facit *text. cum glo. in c. ex literis, de prob. juncto text. in c. ult. de re jud.* ex quibus probari videtur, quòd, quando actor est persona favorabilis, uti dos, etiam adversus possessorem in dubio debeat obtinere. At diligentius hæc pensanda sunt, ut in foro aliquando conducere possint, quod quamvis sententiam sequatur Judex, maximo subjiciat se errandi periculo. Primum igitur cavendum est a Decio, quatenus vult nihil plus possessori favendum esse ratione possessionis, sed favorem omnem in eo versari, quod ejus sit: quia possessori in fructibus, in probatione domini, in præscriptione plura commoda competunt, 16 quæ reo non possidenti convenire non queunt, quorum multa recenset Baldus in *c. 1. n. 5. de contr. inter dom. & fid. de invest. feud.* congerunt scribentes, in *l. nihil tam naturale, §. nihil commune ff. de acq. posses. & in §. commodum, inst. de interd. ubi Mysing. a n. 10. usque ad 12.* novem attulit possessionis commoditates. Tum verò & in Pandectis, & apud sacros Canones in titulis de regulis juris quædam superfluitas, & inculcatio daretur, quæ speciatim regulas habent de reo, & de possessore, *l. favorabiliores, ff. de reg. jur.* reo favendum, *l. in pari, ff. eod. tit.* possessori: sic *c. cum sunt partium c. in pari delicto de reg. jur. in 6.* primum reo, secundum possessori favet, & cum non omnis reus possideat, possessio adjecta reo nullum afferret emolumentum, quod non tam falsum est, quàm ineptum asserere. Tum verò Justinianus in *d. §. commodum* rem expressit iis verbis: *Commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si res non sit ejus, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possessio, propter quam causam, cum obscura sunt utriusque jura contra petitem judicari solet.* Sic videtur commodum tribuere possessioni, tamquam causæ, &

ut intelligamus plus possessori tributum, quàm reo, si possessor spoliaretur ab Ecclesia, aut alia persona privilegiata, ac ita in spolio ageret jus solius amissæ possessionis habens, esto quod in eo iudicio Ecclesia, & rea esset, & privilegiata, nemine tamen dubitante succumberet, & ad restituendum compelleretur, casus est in *c. 1. de restit. spol.* Tum vero quod etiam negligendum non est *c. ult. de re jud.* loquitur de re simpliciter, non autem de re possidente, eaque dispositio saltim exor- 17 bitans censenda est, ex quo discedit a regulis juris communis, cum autem discedat ab una videlicet, a regula *l. favorabiliores*, non est concedendum ab alia quoque recedere, in qua major est eandem servandi ratio, cum reus possessor simplici reo non recte comparatur, quia plus juris habeat. Tandem per argumentum ab oppositis poterit id ipsum confirmari, quia tantum potest possessionis favor, ut etiam 18 prælo manutenendus sit in sua possessione, *c. in literis de restit. spol. l. cum fundum ff. de vi & vi arm.* Ergo plus potest possessionis commodum, quàm odium personæ, & meritò, quia in possessionis jure magis rem ipsam, quàm personam considera- 19 mus. Quotiescumque autem aliquid plus est in meritis causæ, privilegium personæ non debet attendi, quia ex parte ejus, qui possidet, adest ratio quædam, quæ causam dubiam esse non sinit. Non obstat *text. in cap. literis de probat.* Primum quia plurimum vereor, ne quod ibi nuncupatim favore libertatis decernitur, ad cæteras causas traducendum sit, quòd sola libertatis mentio fiat, non genericè de causa favorabili dicatur, ut in *c. ult. de re jud.* Sed quia video communiter aliter intelligi, secundò considerandum reor, quòd ibi versamur in judiciis mixtis, in quibus uterque reus, & actor erat, meritò textus ait possessoris testes esse præferendos. Quia in eo iudicio cum uterque esset reus, & actor, non poterat reus ab actore dignosci, non tamen sequitur, ubi isthæc duo concurrant in una eademque persona, ut reus, & possessor habeatur, ut libertatis causa præferenda sit, vel si in ea dubitari possit, Fiscus tamen sine ulla dubitatione succumbere debet; ne contingat dispositionem exorbitantem ad casum longe minorem rationem habentem extendi, & has rationes præsentit, licet non explicet, *Alciatus reg. 3. de præsum. 43. n. 4.* ubi hanc opinionem probat, & argumentis Decii respondet. Ter-

20 Tertio ab eodem fonte derivatur, si fiscus agat ex causa onerosa contra privatum, titulo pariter onerosa se defendentem, & uterque afferat instrumentum, illud fisci antèrius non esse præsumendum. Quia cum par sit utriusque causa, in dubio judicandum est contra fiscum, & in hoc plana est decisio textus nostri, maximè quia receptor intellectus l. 1. Cod. de jur. fisc. lib. 10, præsupponit disparem causam inter fiscum, & privatum, & hunc de lucro, fiscum de damno tractare. Qua in re cavendum est a *Didaco* in d. cap. 16. qui sub num. 2. contrariam sententiam probat, & communem asseverat sub auctoritate *Alciat. d. præsumpt. 43. num. 7.* Sed non distinguit ibi *Alciatus* inter causam, & causam, quare quod ait, intelligendum est juxta terminos d. l. 1. C. de jure fisci, quam allegat. Et difficultas istius resolutionis a vero d. l. 1. sensu & nostræ legis intellectu tota promanat. Cum autem ex iis, quæ dicta sunt in prima parte cap. 2. & 3. duo satis clare colligantur, alterum legem nostram generaliter fore intelligendam, & hunc veriore esse, ac receptiorem intellectum, alterum ex cap. 3. deduci posset, quod d. l. 1. magis communiter, & etiam vere intelligatur in fisco tractante de damno vitando, & reo de lucro captando, quod ratio susceptæ administrationis, & factæ donationis etiam invito fateri compellunt, ex iis dubio procul infertur, nihil ex eodem textu deduci, quoniam uterque tractat de damno, & casum hunc non ex d. l. 1. sed ex l. nostra in dubio diffiniri, & ideo quamvis contrariam sententiam sequantur *Baldus in l. si debitor Cod. de privil. fisci. Rom. in Auth. similiter n. 30. Cod. ad leg. Falcid. Saccinus, Jason, Hercul. & Ripa in leg. 1. ff. sol. matr. Neguz. 2. par. 4. memb. num. 117.* sequuntur tamen, ut apud *Neguz.* videre est, aliter intelligentes legem nostram, & contra veriore, & receptiorem intellectum *Dini, Bartoli,* & aliorum eandem restringentes ad causam lucrativam, contra ea, quæ in prima parte c. 2. late, & ex veritate, firmata sunt. Omnisque *Didaci,* & aliorum negligentia, vel incuria tota in harum duarum legum, sed hujus præsertim intellectu, versata est. Nemoque sani capitis erit, qui admissio *Dini, Bartoli,* & aliorum intellectu, has omnes, quas ducimus consequentias, non putet esse verissimas.

21 Quarto ex præmissis infertur, quotiescumque inter fiscum, & privatum contentio erit ex causa lucris, ut quia uterque aspiret ad lucrum, quod in dubio similiter contra fiscum judicandum sit. Quam quæstionem in specie proponunt *Didacus d. cap. 16. n. 8. Jacobus Menochius d. præsumpt. 72. n. 9. vers. Tertius casus.* Et *Didacus* quidem proponit pœnam delicti Parti, & fisco cuique pro dimidia applicari, ut quibusdam in locis accidit in pœnis illatæ violentiæ, vel treguæ ruptæ, aut violatæ pacis, si non possit ex bonis delinquentis utriusque satisfieri, quis potior sit, & pulcherrima controversia erit in qua, & fiscus, & tertius partes actoris sustineant. Censuit *Didacus* fisci procurator acerrimus, & in hac re fiscum esse præferendum, & pro eo communem esse sententiam *Gul. de Cun. Jac. Butr. Bald. & Anch. & Alexand. in leg. rescriptum, ff. de pact. Neguz. in d. 4. membr. num. 115.* Sed *Jacobus Menochius d. præsumpt. 72. num. 10.* iterato contrariam sententiam ex præcitis doctoribus deducit, & ab ipso *Didaco,* eamque communem affirmat asserens pro fisco non præsumi, & in dubio pro eo non esse pronuncianum. Hic ego plurimum vereor, ne vel mendosi *Jacobi* commentarii hoc in loco in lucem, quod verosimilius est, prodierint, vel is aliorum, & *Didaci* sententiam contrario accepit sensu. Verum est enim, & ita ex *Alexandro* patet in d. l. rescriptum, sub n. 8. sententiam, quam is veriore, & magis communem 23 opinatur, eam esse, quod fiscus non dum ante iudicium, sed nec ante sententiam in bonis delinquentis possit ex delicto tacitam hypothecam prætere, sed post sententiam dumtaxat, quia per sententiam quasi contrahatur, l. 3. §. idem scribit ff. de pecul. non ad effectum, ut qui sit obligatus instantiæ, quod litis contestatio etiam operatur, sed ad effectum, ut quis sit obligatus pœnæ, quemadmodum in contractibus, ita & in quasi contractibus fiscum tacitam hypothecam fortiri convenit, & ita intelligit, l. auferitur, §. fiscus hoc id. & l. 2. C. in quibus causis hypoth. tac. contr. ita producit ad quasi contractus. Quæ sententia contradicit *gr. in d. §. fiscus, & rex. in l. quod placuit hoc tit.* qui negat in pœnalibus fiscum esse privilegiatum, & plurimum dura videtur, cum eo casu fiscum privilegiatum esse proponat, qui non legitur in jure. Sed tamen ne receptam sententiam subvertamus, quamvis

vis hanc *Didaco*, & veram, & communem esse concedamus, falsa tamen ipsius collectio est, quam eo tempore facit, quod res non dubia, sed creditor privatus ex causa pœnali solam personalem actionem habeat, fiscus etiam hypothecariam. Hic quomodo causam disparem, & pro fisco certam esse non videt? melior ergo in eare est conditio fisci propter jus hypothecæ, & ita ratione privilegii, postquam lata sententia est, non ante sententiam, quia in causa pari pro eo fuerit judicandum. Quare tamquam falsa ipsius collectio rejicienda est, licet sententia *Cunei*, & *aliorum in d. l. descriptum* ut vera, & communis retinenda sit. Et expendendum est, cum ad condemnationem in hac ipsa specie pervenitur, antequam fiscus jus hypothecæ, quaesierit, vel si creditores una cum fisco pignus prætorium accepisse proponamus, *juxta tex. in l. non est mirum ff. de pig. act.* ita tempore quo judex tenetur proferre sententiam, pares sint, an in dubio pro fisco, vel contra eum ferenda sit; quod *Cun. Ray. Bal. Anch. & Alex.* minime decidunt, quia nec etiam inquirunt, & certè in hac specie, ut in superiori fiscus præferri non poterit, sed privatus potior habebitur, quod in sententia ferenda locum habet per legem nostram. At ea demum lata, cum privatus hypothecam non habet, jus fisci in executione firmius erit propter ortam hypothecam. Nihil tamen minus verum erit ante hypothecam, cum in dubiis verifamur, quod sit judicandum contra fiscum. Referunt *Didacus*, & *Menochius* in hac ipsa specie in senatu Parisiensi bona, quæ creditoribus, & fisco suffectura non erant, fuisse inter eosdem per arrestum divisa. Sed minus rectè, ut *Menochius*, & *Didacus* notant, pro senatu inducetur lex nostra, quoniam lex nostra non vult fiscum, ut æqualem, in re dubia concurrere, sed succumbere. Neque fisco ad stipulatur *l. apud Julianum hoc tit.* quia continet privilegium ordinis judicarii, ut idem *Menochius* animadvertit, lex autem ista, ut sapius dictum est, privilegia fisci non tollit, neque jus certum fisci subvertit, sed regulam in dubiis quaestionibus dumtaxat præscribit.

24 Quintò ex prædictis diffiniri generaliter potest in omni dubitatione, quæ inter fiscum, & privatum oriatur, sive ex tempore, sive ex testibus aliove probatio-

num genere oriatur, in dubio semper pronuntiandum esse contra fiscum, quod *Matthes. not. 71.* diligenter simul, ac vere ex lege nostra deduxisse videtur. Et cum de quaestionibus dubiis generaliter edicatur, sive ab incerto, sive ab obscuro, sive ex ambiguo proficiantur, quoniam semper dubie sunt, ut per *Angelum Mattheaccium lib. 2. cap. 3. de via, & ratione juris*, eadem *Modestini* regula retinenda est.

Sextò ex prædictis assertionibus, quæ in pari causa privatum fisco præferendum esse concludunt, tum mirificè confirmatur, quod primo loco deduximus, ne dispositio legis inter pares *ff. de re jud. & cap. ult. ext. eod.* ad fisci favorem produci possint, tum 25 satis clarè inferitur fiscum actorem in causa dubia debere succumbere, quod rectè deducitur ex *eod. cap. ult.* quatenus exceptis favorabilibus personis, inter quas fiscum connumerari non oportet, sententiam pro reo latam valere determinat, eique favendum esse: Tum vero a majoritate rationis hoc idem ex nostro textu comprobatur.

Quinimo, septimo loco tamquam ab omnibus prætermisum diligenter expendendum est, 26 an etiam stante hac lege nostra quotiescumque fiscus non actor, sed reus erit, in causa dubia contra eum sit pronuntiandum. Hac vero in quaestione præsuppono eorum sententias, quæ fiscum actorem reo, & possessori anteferendum existimant, ut ostensum est, falsas esse, quia non ignoro iis admissis huic dubitationi locum non esse. Et opinor retento vero hujus legis intellectu, ejusque ratione, inferri etiam in dubiis quaestionibus, contra fiscum, cum reus erit, judicandum esse. Nam circumscripta *Modestini* regula, palam erat, fiscus agente, privatum in pari causa, & dubia obtinere, ex regula *l. favorabiles ff. de reg. jur.* quia fiscus in ambiguis non haberet privilegium, *c. ult. de re jud. l. in ambiguis, ff. de reg. jur.* ac ideo jure privatorum censeri oportebat, quo reus in dubio semper absolvi debet *c. ex literis de probat. & d. l. favorabiles*. Et tamen oportet hanc regulam aliquid operari ultra dispositionem *l. favorabiles*. Quo fit, ut *Modestini* responsum hanc speciem maxime diffiniat, cum fiscus ut reus habetur. 27 Nam ratio *l. favorabiles* in eo dumtaxat posita est, quod alter reus, alter actor sit, & illico cessat, si ex alio alterius conditionem

tionem disparem esse proponas. Quare ceu dispositio legis in ambiguis, ff. de reg. jur. facit cessare dispositionem l. favorabiliores d. cap. ult. per argumentum ab oppositis firmissimè probatur, quod dispositio legis nostræ eundem effectum operabitur. Ut enim is, qui hoc juris habet, ut pro eo in dubiis pronuncietur, sic favorabilis est, ut reo potior habeatur, sic ille, qui ex contrario id patitur, ut in dubiis contra eum pronuncietur, id est si reus sit, patiatur necesse est arg. l. ult. §. ult. ff. de leg. 2. Ratio obvia est, quoniam reg. l. favorabiliores, & subsidiaria est, quæ obtinet omni alia cessante, & cessat omnis alia, etiam hac Modestini locum habente. Quod cum huc usque prætermissum mirer, id tandem ea ratione factum esse intellexi, quod iis, qui fisco favent, & legem hanc contorquent, vel subvertunt, etiam fisco actori, & contra possessorem favendum esse, quo nihil injustius, persuasum est: qui vero legem hanc generaliter intelligunt, id mihi, quod concludo, tacite præsupposuisse videntur. Hæc si ita se habent, jam edocemur, quid sentiendum sit, si agens adversum fiscum abundet modico tamen excessu in probatione testium, 28 non poterit fiscus tamquam reus excipere excessum hunc actori adversum reum non prodesse, quare quæ de eo ad rei favorem dicta sunt in 1. par. cap. 1. n. 19. & seq. in fisco locum habere non poterunt.

Octavò infertur quid sentiendum sit, si causa vertatur inter fiscum, & Ecclesiam, fiscum, & dotem, fiscum & libertatem. Nullus enim si superiora consistant, superest dubitandi locus, ut in omnibus iis casibus fiscus sive agat, sive excipiat, dum tamen in possessione non sit, in dubio succumbere debeat. Quia si id sibi cum privato accidit, multo magis cum persona privilegiata accidere debet Auth. multo magis Cod. de Sacros. Eccles. Quare argumenta, quæ passim ducuntur a fisco ad Ecclesiam, dotem, cæterasque causas sic temperanda sunt, ut quod fisco concessum legimus, id ipsum a majoritate rationis, iis quoque concessum esse admittamus: Si tamen ratio, quæ militat in fisco, hanc extensionem non abhorreat. Nulla enim extensio contra rationem legis permit- 29 tenda est. Nam quod fiscalis debitor convictus, & condemnatus non appellet, l. abstinendum, & l. ult. Cod. quarum appell. non recip. ad causam dotis, aut Ecclesiæ produci non poterit, & in dote est text. in l. an. fin. Cod. de sententiis, qu. sine cert.

quant. Idem respicit gratiam publici Aerarij & publicarum necessitatum, quibus fiscali pecunia subveniendum est d. l. ult. Quod tractat Baldus nov. de dote par. 9. privil. 7. regulariter verum esse fatetur, nisi causa dotis ex paupertate mulieris, vel occasione nubendi celeritatem desideret, & tamen in hoc etiam casu concedatur appellatio ad effectum devolutivum, licet non ad effectum suspensivum, ut in causa alimentorum, ac ita 30 intelligitur, l. ult. ff. de appell. recip. secundum Bald. novell. ubi supra, quod verum videtur. Sic etiam privilegium vindicandi bona vacantia a fisco ad cæteras personas privilegiatas non transfertur, de quo in l. 1. & l. vacantia Cod. de bon. vac. lib. 10. Et tamen non per contrarium quædam privilegia sunt, quæ cum aliis privilegiatis directò competant, fisco communicata 31 videntur, velut illud, ut jure minoris in integrum restitatur, sic adversus omissam exceptionem restitui consuluit Aret. cons. 20. in fin. & communem esse sententiam testatur Nicol. Boer. decis. 265. n. 2. Boslius rit. de fisco, n. 21. Scribit Peregrinus de jur. fisci, lib. 5. tit. 2. n. 10. Contrarium tamen probarunt Petrus Cyn. Alber. & Castr. in l. respublica Cod. quibus ex causis majores, & in puncto juris verius id esse sentire videtur Guid. Pap. quest. 302. & nulla lege caveri, ut fiscus adversus contractum restitatur, fatetur Boer. d. decis. 265. in prin. Verum in ea re par ratio 32 est, ut idem privilegium minoribus concessum ad rempublicam, & fiscum transferatur, quia per administratores reguntur. Quare Angelus modicum ab hæc sententia discedens in d. l. res publica censuit fiscum, si non jure minoris saltem ex clausula generali, si qua mihi iusta causa, læsum restitui posse, quod sentit Cepb. cons. 241. n. 63. cons. 603. n. 59. Sed cum ex ea clausula majores restituantur, causa autem quodam per administratores regantur, non modo iusta, sed ut in minoribus etiam perpetua sit, existimo privilegio minorum fiscum, uti rempublicam restitui posse: ac ita praxis observat. Sed cum hoc privilegium fisco a mi- 33 noribus ex paritate rationis communicetur, tractari potest, an fiscus minorum exemplo non modo in damnis, sed etiam in lucris restitatur. In pœnis quidem non esse restituendum receptius est, uti constat ex Baldo in Add. ad Spec. in rit. de accus. Crema. Sing. 22. Andr. de Hfor. in consbit. regni, de in integ. restit. muli. Fely. in c. viginti lami.

Ianti n. 4. in fin. de prescrip. post Angelum in l. fin. ff. si quis testam. lib. veriorum, & æquiorum dicit Ant. Gab. tit. de malef. concl. 13. n. 5. & cum hoc beneficium minori, & Ecclesie denegatur, ut per Afflic. decis. 390. n. 6. ubi glaf. Compost. Ant. de Butr. & Bald. adducit, multò magis fisco denegandum est. At in lucris dubitari potest. In minore res manifesta est, l. ad Prætor, §. ult. & l. seq. ff. de minor. consuluit Natta conf. 631. n. 16. In fisco contrarium consuluit Cæph. in consiliis, & locis supra citatis, & in pœnis minime restituendum esse probatur, ex l. auxilium ff. de minor. quia, si minor non restituitur, multò minus fisco restitui poterit. Certum enim esse debet, quod in materia restitutionis plus privilegii concessum est minori, quam fisco. Quod Cæph. probat d. conf. 605. n. 56. & seq. & vera videtur hæc sententia, & extra pœnarum limites ad omnem lucri causam producenda est, quoniam non est fisco, cetero minori favendum in lucris, cum nemine dubitante in lucris regula nostri textus admittatur. Et ut restitutio ex clausula generali non conceditur lucri causa l. sciendum ff. ex quibus causis major. quæ tamen ad similitudinem minorum, majoribus conceditur, ut Angelus censuit, in d. l. republica. Sic cum restitutio minoribus concessa ad fisco ex similitudine rationis transferatur, transferri debet eo in casu, in quo dignus restitutione censetur. Atqui alius quidem fisco est de damno tractans, alius de lucro certans, ut patet ex d. l. prima C. de jur. fisci. Et causa damni vitandi regulariter maxima nitur æquitate, ut in pactis nudis, pro quibus etiam si de jure civili non competat actio, l. juris gent. §. igitur, ff. de pactis l. si tibi, C. loc. competit tamen quando alias ea denegata, quis indebite damnum pateretur, l. & eleganter §. servus pactionis ubi Bar. & alii communiter tradunt ff. de dolo. Quare in hac parte non erat æquum fisco remedio restitutionis fore destitutum, contra vero nec æquum exemplo minorum per omnia etiam in lucris omissis adjuvari. Ex prædictis inferitur, cum fisco in beneficio restitutionis jure minoris utatur, & fisco non aliqua lege expressim tribuatur, sed per communicationem ab ipsis minoribus, ut si fisco adversus minorem restitui desideret omnino audiendus non sit, non ea quidem ratione, qua privilegiati duo invicem contendentes reducun-

tur ad jus commune, l. 2. ubi Baldus not. C. de privil. fin. sed quia minus privilegiatus adversus magis privilegiatum privilegio uti non debet, arg. l. verum §. ult. & l. seq. ff. de minor. & dixi supra in prima illatione hoc ipso capite, omnique ratio suadet eum magis esse privilegiatum, cui privilegium competit principaliter, & per se, quam eum, cui competit per extensionem, & communicationem, & quemadmodum ne-

38 mo præsumitur cedere contra se ipsum l. si pecuniam §. sicut ff. de pecul. leg. Bald. per eum text. in l. 2. C. an fer. ex suo fact. Alex. conf. 149. n. 6. vol. 2. sic cum privilegium minorum ad fisco extenditur, tacite de mente legislatoris esse videtur, ne eo adversus minorem ipsum utatur. Quod non in fisco dumtaxat, sed in quacumque persona observandum arbitror, cui privilegia per extensionem competant, ne iis uti queat adversus eum, cui directo, & per se prius competierunt. Quod proprius confirmatur ex textu in l. si iudex circumvento, ff. de minor. quem ad id notat Bartolus in l. cum filio familias n. 5. ff. de Legat. 1. Proximum iis est, ut error Accursii dete-

39 gatur in l. 1. §. vutares, in verbo excusationes in fin. ff. ad l. cornelianam de fal. qui censuit fisco esse favorabiliorem pupillo, rectius ibidem adnotavit Bartolus in pluribus esse privilegiatum, nam constat si de privilegiis agamus, magis esse privilegiatum ex tit. C. de privil. fisc. tradit Alexander in l. si finita §. si de vectigalibus n. 4. ff. de damn. infe. Sed nemo sani capitis dicere audeat, fisco magis quam pupillo esse favendum: favor enim a privilegio distinguitur;

40 ea ratione quod privilegium ad præterita refertur, favor ad futura respicit. Privilegia, quæ speciali ratione fisco competunt, non efficiunt, cum de præterito sint, ut pupillo favorabilior habeatur, ita ut magis fisco sit, quam pupillo favendum. Postremo quamquam in remedio restitutionis inter fisco, & rempublicam procedat æquiparatio, non tamen in omnibus, aut facile admittenda est. Nam edictum ædilitium,

41 habet locum in venditione a Republica facta, & tamen cessat in venditionibus fiscalibus, l. 1. §. illud ff. de edil. ed. Baldus in l. ult. n. 20. C. de edil. act. ubi notat contractum civitatis, non dici contractum fiscalem, & exclamat miseriam scolasticorum, qui materias extraordinarias negligunt, quanta ob id scitu digna ab eis ignorentur. Adde aliam differentiam ex l.

Lun

Lucius, §. ult. ibi glo. & Bartolus notant ff. de municip. ubi Paulus ait: Si civitas nullam propriam legem habet de additionibus admittendis non posse recedi a locatione, vel venditione prædiorum publicorum iam perfecta. Tempora enim additionis præstituta ad causam fisci pertinent. Quare ut in æquiparatione, quam quis faceret inter fiscum & rem publicam, sive civitatem facile periclitari posset, sic generaliter verissimum censeo suspensam esse omnem æquiparationem, quam inter privilegiatum & privilegiatum fieri contingat. Quod accurate perpendens idem Peregrinus d. tit. 2. n. 1. in eam sententiam venisse visus est, quæ tum vera, tum tutior cæteris existimari debet, ut quæcumque persona privilegiata intra suorum privilegiorum terminos se continere debeat, nec uti privilegiis alterius, nisi aut lex, aut ratio legis manifesta, & indubitata hanc communicationem fieri persuaderet, quod ex sequenti conclusione confirmari poterit.

Nonò statuendum est majori quadam ratione, cum dubitamus in aliquo sit ne fiscus privilegiatus, eum privilegiatum non esse, & jure privato fore censendum, juxta text. in l. in factis §. fiscus ff. de cond. & demonstr. glo. in l. Item veniunt, §. ait senatus ff. de pet. hered. glo. in l. 1. C. eod. l. de contractu, & ibi glos. Cod. de rescind. vend. l. justas C. de jur. fisc. lib. 10. Mart. Laud. quest. 14. Ideoque optima consequentia est idem jus in fisco, quod in privato in dubiis servandum fore, quam probat Ever. in loco a fisco ad Ecclesiam n. 19. Quod si verum, & passim ab omnibus, receptum est, quod ponimus, fiscum in dubio non videri privilegiatum, uti probaverunt ultra relatos Deci. in Rubr. ext. de jud. in 2. lectura, n. 6. & cons. 531. n. 3. Fulgosius cons. 126. n. 2. Aym. cons. 168. n. 10. Bossius de fisco n. 76. Ursil. ad Afflict. decis. 88. n. 4. latè Rolandus à Val. cons. 31. n. 43. & seq. lib. 1. Crem. cons. 23. n. 27. & seq. Consequitur damnandum esse Lucan. privil. 133. qui dixit jus statutum in fisco in dubio videri speciale; nec rectè allegat Aberic. in l. 1. C. de petit. heredit. quia in contraria residet sententia, & ita Odofredo, & Cyno placuisse testatur, & Andr. de Iser. Feudistarum Evangelista in c. 1. §. diffidamus de stat. & consuetud. cont. lib. eccl. n. 24. preclare admodum refugium miserorum esse ratus est, omnia in fisco censere specialia.

Hinc deduci potest verus intellectus l. si quis post hac C. de bonor. proscript. dum ca-

vetur, non confessionem dotis receptæ, sed vere numerationis fisco præjudicare, ut hoc procedat intra tempora opponendæ exceptionis non numeratæ dotis, quia eo tempore lapsa, confessio mariti ut cæteris creditoribus, sic etiam fisco nocere debet, quia veram numerationem probat, quod Ifernina diffinit ubi supra, & in consti. Regni causas 1. lib. Saly. in d. l. si quis post hac Bartolus, & Angelus in l. assiduis, C. qui pot. in pign. hab. & ita censuit hoc sacrum consilium, ut apud Afflict. decis. 402. n. 11. & sequuntur Rola. a Val. & Crem. in consiliis supra citatis, Peregrinus lib. 5. tit. 1. n. 82. Secundò etiam diffiniri potest, an l. si procurator Cæsaris hoc titulo quatenus ibi Ulpianus asserit Cæsaris, sive fisci procuratore rem aliquam vendente, & duplum, vel triplum evictionis nomine promittente, fiscum tamen simplum dumtaxat præstare an privilegium fisci censendum sit, & speciale in fisco id esse opinatur Baldus in l. fin. C. de hered. vel act. vend. & in Rubr. C. de const. pecunia n. 11. Vereor ne non ex privilegio, sed ex defectu mandati illud contingat. In mandato Procuratoris Cæsaris est, non ut alienet, aut plus, quam par sit, Cæsarem, aut fiscum obliget, sed ut diligenter, quod utile futurum sit, gerat l. 1. ff. de officio Procuratoris Cæsaris. Et quam eundem liberam habere administratio-

nem, gl. Bartol., & Bald. in d. l. 1. tradiderint Baldus tamen in fine ejusdem legis scite notat longe interesse, an libera administratio sit a lege, vel ab homine. Nam Procurator a lege cum libera constitutus, domini conditionem deteriore facere nequit, illaque libera administratio ad ea restringitur, quæ geruntur utiliter, & cum de natura contractus venditor ad simplum, & ad id, quod interest, dumtaxat teneatur, l. si in venditione, l. evicta re ff. de evict. venditori damnosa res est, ultra naturam contractus obligari. Merito Procurator Cæsaris non obligat fiscum, quia obligando supra id, quod par est, deteriore domini conditionem faciens, fines mandati excedit contra l. diligenter ff. mand. l. cum

mandati, Cod. eod. Quare & in omni alio Procuratore cum libera a lege constituto, lex illa locum habere poterit, quorum omnium una ratio est, ne lex liberam iis administratoribus administrationem nulla moderatione diffinitam concedendo, quod in gratiam eorum faceret, qui suis rebus superesse non queunt, veluti pupillus, minor

nor, Ecclesia; fiscus aliquando nimis lassatis habentibus in eorumdem perniciem administrantium libidine posset retorqueri. Hinc
 50 infertur falsam esse sententiam *glos. in l. 2. in ver. per injuriam ff. de administr. rer. ad Civit. pert.* licet eam sequatur Albericus in *d. l. si Procurator*, quatenus ad id, quod interest, fiscum teneri negat. Diversa plane ratio est in eo quod interest, quam sit in duplo, aut triplo. Duplum, aut triplum præter naturam contractus sunt, id quod interest iudicio empti, & ex natura ex empto actionis continetur, *d. l. si in venditione*. At quis erit, qui negare ausit fiscum empti actione teneri? Et Ulpianus quidem in *d. l. si Procurator* de simplo loquutus, est ad differentiam dupli, non ut id, quod interest, excludat. Tum verò *Abb. in cap. 2. n. 5. extra de precar.* diffinit sic communiter intelligi *d. l. si Procurator*, ut non obligetur fiscus ad ea, quæ præter naturam contractus sunt, cujusmodi sunt duplum, & triplum in casibus ordinariis, sic eadem communis sententia concedit, ad ea, quæ sunt de natura contractus, obstringi, & eum sequitur *Alexander in add. ad Bartolum in d. l. si Procurator*, ac ita dum Romæ hoc eodem munere fungerer, Dominos de Rota in quadam causa Volaterrana bonorum, ponente Reverendissimo Bianchetto declarasse recordor, & rejecta Alberici sententia lectis, ac probatis his rationibus ita iudicavit amplissimus Mediolani Senatus cum D. Petrus Cantonus juris consultus, ac patronus caussarum eximius adversus fiscum in difficili controversia his nostris argumentis inniteretur. Quibus consequens
 51 est, si idem procurator Cæsaris vendidisset res pretiosas hoc casu duplum potuisse promittere, & fiscum ad id obligari. Quoniam stipulatio dupli hoc in casu sit de natura contractus, *l. 2. & l. emptori ff. de evict.*
 52 Tum etiam verum esse, quod scribit *Flor. in l. venditor §. si constat ff. com. præd.* fiscum obligari ad ea, quæ sunt consuetudinis, ut ex eodem tex. deducit. Quare
 53 si consuetudo in regione fuerit duplum pro evictione promitti, ut cujuslibet alterius

procurator, quod *Bartolus* non inficiatur in *d. leg. si procurator*, sic etiam procurator fisci duplum promittere poterit, *argum. l. quod si nolit, §. quia assidua, ff. de edil. edic.* Consuetudo enim altera natura est, & vim legis habens, *l. de quibus, ff. de legibus §. ex non scripto, Inst. de jur. natur. gent., & civil.* adeo, ut ipsos contractus informare queat *l. etiam ex nudo ff. de usur. l. in quibusdam ff. de nau. foen.* quare statim ac facit consuetudo aliquid esse de natura contractus, facit etiam, ut fiscus ad illud obligetur, ne alioquin dicamus, fiscum ultra quàm par sit, esse privilegiatum. Tandem omni in casu, in quo dubitari continget, an fiscus privilegiatus sit, vel ne, præsupponendum est non esse privilegiatum, tum quia idem jus recipitur in Ecclesia, & dote, ut dictum est supra in *cap. 1. n. 29. & sequen. par. 1.* tum quia fiscus, cui minus favendum est, ut hac lege nostra, etiam magis huic regulæ subjici debet, ne in dubio videatur privilegiatus.

Postremò adnotandum superest multos superesse casus, in quibus, si dubia quæstio sit, iudicandum est contra fiscum, etiam circumscripta *Modestini* regula; quare vel non sit necesse eam allegare, vel eos omnes decidat a majoritate rationis. Horum autem plerosque retuli, supra in prima parte, *cap. 3. n. 40. & sequen.* veluti si dubitari contingat, an quis deliquerit, an præsumatur dolus, vel culpa, an majori, vel minori poena puniendus sit, & cæteræ ejusmodi, in quibus aliæ sunt regulæ ab hac nostra separatæ, quæ contra fiscum iudicandum esse concludunt, quarum omnium allegatio a majoritate rationis ex lege nostra confirmari semper poterit; Quod eo magis faciendum sit, quia in dubio sit iudicandum contra fiscum. Et hoc potissimum argumento invaluisse credendum est, ut lex nostra, in omni causa allegetur, sicuti testatur *Aretinus in §. ultimo n. 4. Instit. quibus modis testamenta infirmentur*. Et quidem hoc sensu accepta perpetuo poterit allegari.

Adnotantur variis casus in quibus cessat Modestini placitum, eoque non obstante Fisco favendum est :

Cap: II.

- 1 Fisco possessori favendum est :
- 2 Stante statuto quod bona intelligantur confiscata a die commissi delicti, tempus statuti, non autem sententia debet attendi.
- 3 Fiscus bona bannito post bannum quasita tamquam indigno potest auferre.
- 4 L. in fraudem, hoc tit. declaratur.
- 5 Fisco possessori plusquam doti, vel Ecclesie favendum.
- 6 Fiscus tractans de damno praefertur de lucro tractanti.
- 7 Etiam auctori plus quam reo favendum est, ubi auctor de damno, reus de lucro tractat.
- 8 Tractans de damno evitando, si sit privilegiatus, etiam adversus alium a quo privilegium poterit privilegio uti.
- 9 Lucrum radicatum perdere est damnum pati.
- 10 Regula l. non puto subsidaria est ad alias regulas.
- 11 Fisci testes verosimilia deponentes praferendi sunt.
- 12 Quia verosimilitudo in materia testium praecipue spectari solet.
- 13 Verosimilitudinem pro loco spectari quomodo intelligendum.
- 14 Verosimilitudo supplet fidem testis aliquo minus idonei.
- 15 Pactum rem fisco vendentis contra venditorum rem interpretandum est ad favorem fisci.
- 16 Apsitudo rei fisco favens spectanda est.
- 17 L. non puto cessat, ubi est aliqua praesumptio faciens pro fisco.
- 18 Discutitur intellectus l. pecunia, Cod. de privil. fisci.
- 19 Praecedentium epitome.

AT videbitur plerisque me haecenus contra fiscum in variis conclusionibus deducendis accuratorem fuisse, quam oporteat, & quasi ea, quae pro fisco faciunt, de industria praetermiserim, non esse iis, quae pronunciai, fidem adhibendam, Patroni fiscales acrius invehentes forte contendunt. Quinimode graviore poena cogitantes, jam secum deliberant solerter esse cavendum, ne ullo unquam tempore inter fisci aut rationales, aut iudices locum aliquem mihi fieri contingat, quod ego, vel si nihil aliud assequer, huiusce laboris praemium honestissimum existimabo. Atque ut verum amantibus ex toto satisfaciam, casus etiam aliquot recensero, in quibus fisco favendum esse videatur, ut qui aequo haec animo legent, intelligant, nihil magis, quam veritatem ipsam, me ante oculos habuisse.

Primum igitur ex his, quae hucusque tractata sunt pro fisco etiam colligi poterit, ubicunque ille in possessione reperiatur, in dubio pro eo fore pronuncianum. Nam qua ratione commodam possessionis tantum potest, ut

excludat reg. l. in ambiguis. ff. de reg. iura ut cap. prox. in 2. illatione declaravimus, sic tantum valere necesse est, ut vim istius regulae cessare faciat, per arg. ab oppositis, h. ult. §. ult. ff. de leg. 2. Hinc diffiniri potest, quam utile sit fisco possessionem bonorum delinquentis celeriter apprehendere, nam contingere potest, ut aliquando ex sola possessione titulum nancisci videatur. Nam cum statuta fere ubique vigeant, ut bona delinquentium suis casibus a die commissi delicti confiscata intelligantur, & tempus statuti confiscantis, non autem sententiae attendi debere receptum sit arg. l. si mandaverit, §. is cui ff. mand. diffinit Bartolus in l. r. n. 9. C. de bon. damn. Alex. Jaf. & Dec. in l. 3. §. illud, ff. Quod quisque jur. Curt. Sen. cons. 59. n. 13. ver. & consequenter Nell. in 1. par. 2. temp. quest. 18. Clarus §. fin. quest. 78. ulterius quero; si tamen fisco bona delinquenti postea quasita occupasset, quamvis statutum ad futura non porrigeretur, jure possessionis se recte tueretur, & per contra-

trarium alio possidente succumberet, prout utrumque aperte determinat *Clarus in d. quest. & vers. & sentit Curt. Sen. cons. 59. n. 15. versic. secundo respondemus*. Et ideo si post condemnationem reo delata hæreditas foret, fiscus rectè conabitur res hæreditarias apprehendere, quia 3 condemnatum tamquam indignum repellere poterit, ut notat *Alexander apud Bartolum in l. certa forma, C. de jur. fisc. lib. 10.* & cum cæteris ad lucrum aspirantibus adjuvari poterit ex *l. nemo prædo §. cum de lucro, ff. de reg. jur.* Quare si antequam fiscus possessionem apprehendat, bannitus repudiet hæreditatem sibi jure communi delatam, & sequens in gradu adeat, & possessionem adipiscatur, fiscus utique succumbet; Neque obstat, quod repudiatio in fraudem fieri non queat, cum fisco etiam 4 in quærendis fraus facta revocetur *l. in fraudem hoc tit.* per quam limitatur *text. in l. qui autem, ff. qui in fraudem cred.* nam dicta lex procedit in debitore fisci, at bonis jam omnibus confiscatis, cum futura, & quærenda in confiscationem non veniant, ut præmissi, definit delinquens aliquid ultra debere fisco, ac ita respondet *Rimin. Sen. cons. 136. n. 17.* qui quæstionem decidit in puncto, & ita judicatum est in Rota Senensi me casuz Patrono die 29. Maii 1584. Sed ut possessionis commoda profequamur, ita verum est fisco possessori favendum esse, ut nihil dubitem, si inter 5 fiscum, & dotem contentio sit, quam magis esse privilegiatam huc usque compertum est, fisci causâ potior erit, si fiscus in possessione reperiatur, ita decidit *Saly. in l. 2. n. 3. C. de privileg. fisc. & novissimè probat Peregrinus lib. 6. tit. 6. n. 34.* & idem contra piam causam, vel aliam quamlibet privilegiatam, fisco possidente, respondendum erit. Sic itaque, & in prædictis, & in aliis quampluribus plurimum semper fisco proderit, si in possessione reperiatur, quia vel saltem hanc acclamationem evitabit, quod in dubio contra eum judicandum sit.

Secundo ex vera conciliatione legis hujus, cum *l. 1. C. de jur. fisci lib. 10.* colligere 6 possumus, quotiescumque fiscus tractabit de damno evitando, & adversarius de lucro captando, si dubia res erit, pro fisco, non contra fiscum esse judicandum. Hæc enim regula, quod in dubio favendum sit potius tractanti de damno evitando, quàm de lucro quærendo, præterquam naturali æquita-

te juvatur, attingit merita causæ, quæ regulariter ejusque personæ privilegio debent anteferri, ex iis, quæ notat *Dec. in l. qui accusare, n. 11. C. de eden.* Sed *Papinianus, in l. error ff. de jur. & fact. igno.* quantum hæc differentia possit, eleganter expressit. Ait enim: *Error facti ne maribus quidem in damnis, vel compendiis obest. Juris autem error, nec fæminis in compendiis prodest. Ceterum omnibus juris error damnis amittenda rei suæ non nocet.* Sic utique plus habetur ratio causæ, quàm personæ. Nam mulier, cui jura facile subveniunt, ut *tot. tit. ff. ad Vellejan.* tractans de lucro, non potest allegare ignorantiam juris, at vir quamvis major, prudensque tractans de damno potest, hic utique nihil positum est in qualitate personæ, sed in qualitate causæ. Multum igitur potest ratio damni evitandi. Ex quo confirmari videtur, quod magis communiter proditum est, in *d. l. 1. C. de jur. fisc. lib. 10.* ne ibi verteretur privilegium fisci, sed causæ disparitas, sicuti probarunt *glo. Odofr. Lucas de Pen. Joan. de Plat. & Jacob. Rebus. ibi Ang. Castr. Saly. & alii quos refert. Menochius de Præsump. lib. 2. præsump. 72. n. 7.* Et hoc ipsum arbitror verum esse indistinctè, sive agat 7 fiscus, sive conveniatur. Quoniam neque regula *l. favorabiliores* procedit, quando actor tractat de damno vitando, reus de lucro capiendo, sed alia utimur regula, qua cavetur melius esse favere repetitioni, quàm adventitio lucro *l. non debet actori, §. in re obscura ff. de reg. jur.* quam in actore de damno, & reo de lucro tractantibus, *glof. Dec. & Cagn. intellexere, sic conciliantes cum reg. l. in eo, eo tit. ded. reg. jur.* ubi idem *Cagn. n. 2.* Sic ob ejusmodi disparitatem, & alia regula cessat, qua dicere solemus privilegiatum adversus æque privilegiatum, non privilegio, sed jure communi uti oportere, de qua per *Baldum in l. 2. cod. de privileg. fisc.* nam is qui tractat de damno, suo quidem privilegio uti poterit *l. ult. ff. quibus ex causis major & ibi glof. Cyn. in l. fin. quest. 4. C. de Sacros. Eccles. Anch. cons. 37. contra Joannem Romanum cons. 179. n. 16. in fin. Dec. alios referens in d. §. in re obscura.* Hæc tamen locum sibi vendicabunt, nisi lucrum esset radicatum in persona adversarii, quia de hoc lucro idem judicatur, quod de damno, quia quod jam perfectè quæsierat, non amplius contendit acquirere, sed minimè perdere, *l. 1. §. si quis propter, & ibi glof. in versi.*

per

per integram restitutionem ff. de itin. act. priv. Cyn. & Baldus in l. cum te C. de donat. ante nupt. Imola in l. Proculus, ff. de damn. inf. Alexander conf. 89. n. 13. ubi late add. & conf. 169. n. 14. lib. 2. Tercio ex precedentibus inferri videtur, quod quotiescumque causa erit dubia, sed tamen in ea dubitatione alia sint juris regulae, non continuo ad hanc unam esse recurrendum, si
 10 alia possit afferri, quae quandoque pro fisco facere poterit; nam ut regula l. favorabiliores cessat propter Modestini regulam, ut sup. cap. precedenti, n. 27. declaravi, ita haec cessabit propter omnem aliam. Sic etenim, quoniam in dubiis quaestionibus favemus tractanti de damno, etiam fisco favendum esse diximus, sic etiam in fisco possessore ex re l. in pari ff. de re jud. hanc cessare: Sic generaliter hoc idem de aliis regulis pronunciare licebit; Quarum aliqua exempla subjiciam, ut quid in ceteris similibus sit observandum, possit innotescere. Esto enim fisco, & privatum de lucro contendere, si fisci causa tempore precedat, etiam si in reliquo dubia sit, fisco favendum est, ex reg. 19. quoties utriusque ff. de reg. jur.
 11 Item fac utrinque probationem ex testium depositionibus absolute pendere, esseque numero, & dignitate pares testes pro fisco, & contra fisco examinatos; Sed testes pro fisco verisimiliora deponere, hac lege non obstante preferendi erunt ex reg. l. in obscuris ff. de regul. jur. qua in dubiis, quod verisimilius est inspicere solemus, quod in materia testium praecipuum esse scribunt
 12 Are. conf. 9. n. 1. in fin. Fel. in cap. auditis n. 23. de prescr. Afflictus decis. 363. n. 6. Aymon. conf. 73. n. 41. & adest textus vulg. in l. 3. §. tu magis, ff. de testibus, nec defuerunt, qui tanti verisimilitudinem facere ausi sunt, ut pro lege habendam esse dixerint, Oldradus conf. 13. in fin. Aymon. conf. 61. n. 9. Dominus de Franchis dec. 153. n. 6. quod sane intelligendum est, ut quod verosimile sit, illud quasi certum a lege assumatur, & nisi contrarium doceatur super eo velut assumpto statuat lex, atque disponat ex iis, quae tradit Alciatus de praesump. in arg. in 2. par. n. 3. Alioquin verosimilitudo cum ad factum semper referatur, non potest ullo modo pro lege usurpari. Illud tamen praetermittendum non est, tantum valere verosimilitudinem in teste, ut si alioquin minus idoneus habeatur, ejus tamen fides ex ipsa verosimilitudine redintegretur Angelus

conf. 367. n. 7. & secundum ea in fin. Aymon. conf. 35. n. 7. conf. 75. n. 23. conf. 275. n. 9. ubi multa congerit imperfecta, quae verosimilitudine roborantur. Quae omnia pro fisco adnotanda sunt ad materiam legis post contractum ff. de donat. Proximum est, ut plerumque fieri solet, inspiciamus d. l. in obscuris, quod fisco ita interdum prodesse poterit, ut legem nostram eo evitet argumento. Sic si fisco ab aliquo emere contingat, pactum ambiguum non contra fisco, sed contra venditorem interpretandum erit l. in contrabenda ff. de reg. jur. Sic quoties idem sermo duas sententias exprimit, si ea, quae favet fisco rei gerendae aptior erit, ea erit attendenda,
 16 l. quoties idem sermo ff. de reg. jur. Vel si quovis argumento contingat interpretationem, quae fisco favet, benigniorem esse, eam accipere debemus in re dubia l. semper in dubiis, & l. ea quae §. in re dubia ff. eod. Tandem quamvis fisci patronis dura videri possit Modestini sententia, in ea tamen admittenda faciliores esse convenit, quod facile etiam sit eam evadere, & in dubiis quaestionibus levi etiam conjecturae, ex sui ratione pro fisco facienti cedere compellatur. Quare quarto loco adnotandum est legem hanc toties locum non habere, quoties, vel pro fisco, vel contra adversarium aliqua praesumptio poterit afferri, cum enim praesumptio relevet ab onere probandi, illudque in adversarium rejiciat c. ult. de praesump. l. juris gen. §. quod ferè, ff. de patt. Baldus in tit. de probat. n. 4. fisco cui praesumptio favet, semper affirmare poterit se habere fundatam intentionem, & quoad se quaestionem non esse dubiam. Haec conclusio non inconcinne deduci fortè poterit ex d. l. 1. C. de jur. fisco. lib. 10. secundum explicationem, quam subjeci. Nam materia donationis valde suspecta operatur ibi, ut contra adversarium fisci militet aliqua praesumptio, ut in fraudem facta dicatur, & ideo ab eo probatio desideratur; quod sentire videntur Saly. in l. 2. num. 3. C. de privil. fisco. Angelus in l. si debitor, Cod. eo Castr. in l. matrem num. 3. Cod. de prob. quibus subscripti sup. par. 1. cap. 3. n. 18. ex iis multo magis intelligimus fisco favendum esse, ubi reperitur aperte privilegiatus: neque enim Modestini regula pertinet ad minuenda fisci privilegia, sed ad refrenandam eorum temeritatem, qui fisco quasi sacrum censentes, ei jure, vel injuria favendum fuisse existimabant. Quamobrem

brem suspecta visa semper est *Jo. Fab. sententia in §. item si quis in fraudem num. 23. Inst. de act. restringentis privilegium fisco concessum ex constitutione Alexandri in l. pecunia Cod. de privil. fisc. ne locum habeat, cum debitor fiscalis solvit creditori ex causa onerosa quamvis posteriori. Nam*
18. d. l. pecunia hanc distinctionem non facit, neque eam ibi Doctores communiter sentiunt, ut Didacus pract. q. c. 19. num. 3. diligenter animadvertit. Cum itaque privilegium illud fisco concessum sit, non distincta persona secundi creditoris, hæc restrictio facillè admittenda non est, quidquid post Grammaticum hanc Fabri sententiam commendantes scripserunt Menochius conf. 25. num. 13. lib. 1. Cephal. conf. 26. num. 22. lib. 1. quia sola Fabri auctoritate contra verum, & communem intellectum hanc restrictionem recipiunt. Nam fisci privilegia, ut facillè amplianda non sunt, ita cum generalis eorum concessio apparet, non sunt, nec facillè, nec temerè restringenda, vel minuenda. Sed cum ille textus ex juxta causa fisco permittat, extraordinario jure a posteriori creditore eam pecuniam recuperare, rectius & Menochius, & Cephal. desiderasse videntur excussionem præcedere oportere, argum. l. Moschis hoc tit. & ex sententia Joannis Andre. probare videtur Afflictus decis. 190. num. 3. Sed quid si fisco consultum esset ex acceptis fidejussoribus, num ab hoc creditore revocare poterit, iis non excussis? Vel cui an creditori, an fidejussoribus beneficium excussionis opitulabitur? Contra fidejussores proclivior sum. Quia jure communi hypothecaria ad pecuniam per secundum creditorem bona fide consumptam produci non solet, ut deduci videtur ex l. deferre, §. ult. hoc tit. Et cum in fisci favorem d. l. pecunia introducta sit, & speciale jus fisci contineat, d. §. ult. ut pecuniam bona fide consumptam repræsentet, ad creditores privilegiatos vix extendi poterit, ne dum ad solam hypothecam habentes, ut multo minus his fidejussoribus suffragari credatur. Inter quos, & tertios possessores, illud interest respectu excussionis impetrandæ, quod ii spontè, tertii vero coacti obligationem subeunt, & præter intentionem arg. l. ab emptione in fin. ff. de pactis. Receptum est quidem ad creditores æquè privilegiatos extendi, ut disputat Didacus d. cap. 29. num. 1. & 2. & ita intellexit Bartolus in l. pupillus, ff. de iis,

que in fraudem credit. in hoc rectè ab Afflictus relatus in d. decis. 190. quamvis aliam ex Bartolo sententiam deducat Ursillus in addit. ad Afflictum num. 6. Fateor tamen duo Bartolum explicitè dixisse, & d. l. procedere in creditore privilegiato, & eam allegans velut nolit in revocante pecuniam, non speciem intelligat necesse est, quod usurarum dubitatio, in pecunia numerata legem illam intelligere cogat omnimodo. Et quod quasi sententiam mutans subdit, nullius considerationis esse debet, quia est quid æquè falsum, & ineptum. Nam genus potest quidem in obligationem venire, at in solutionem nullo modo, & pecuniam consumi posse, quoniam solvitur ut species, supponit Papinianus in d. l. deferre §. ult. Quare adversus Afflictum nihil urgens attulit Ursillus, solumque negotium facit l. ult. §. & si præfatam Cod. de jur. deliber. quam adducit Strach. de decort. par. ult. num. 30. quam tamen evitat Didacus ubi supra intelligens quando ab hæredibus per judicem compulsis, & coactis ea solutio fit, quod divinationem sapit, quia in ver. sin vero, nihil de hac judicaria coactione apparet. Sed verius cenfeo, legem illam in suo dumtaxat casu procedere, cum solutio ab hærede facta est adeunte cum beneficio inventarii, servata illius constitutionis forma. Et pecunia extante, non denegaret Afflictus prioribus hypothecariam, quam ea consumpta negat. Sed quid si hic secundus creditor alii creditori eam pecuniam solvit, an fisco, ut a creditore debitoris sui, ita a quocumque alio ad quem pervenisset ea consumpta, conditione ex ea lege agere posset? Minime quidem, quia conditio ista exorbitans est, & adeo non ultra quàm verba patiantur, extendenda. Sed & refragatur, quia primus ille creditor, qui a fisci debitore accepit ulteriori solvendo consumit d. §. ult. l. Julianus ff. de petit. heredit. & l. 2. ff. de usufr. ear. rer. que usu consumunt. neque decet eadem conditione adversus utrumque experiri. Sed si penes hunc ulteriorem existeret, quoniam contra eum superesset adhuc hypothecaria, crederem interim cessare conditionem, quod non nisi in subsidium fisco sit concedenda: alia ratio est, cum est consumpta: quia illud sequeretur absurdum, si adversus quoscumque in perpetuum condici posset, ne pecuniam se dato animo quispiam aliquo tempore posset impendere. Sic igitur, ut ex utili citu

aut ad nostrum institutum redeamus
Modestini regula ut fisci privilegia amplia-
ri non patitur, ita nullum præbet argu-
mentum, ut indebitè restringantur. Qua-
re toties obtinebit, quoties dubitatio qua-
estioni ad favorem fisci alia regula, vel
argumento certo diffiniri non poterit; adeo

ut dumtaxat deliberandum illud solum sit;
cui magis favendum privato, an fisco: si
ratio favoris aliunde sumi possit, ea præ-
cipua erit, sive pro fisco, sive contra
fiscum faciat: sin secus, cum res in eo
posita sit, ut fiscum consideremus ut fiscum,
ei minus est, quàm privato favendum.

P A R S T E R T I A

Quot modis dicatur questio dubia, & que sint partes Judicis in questionibus dubiis, & alia plura de eadem re valde utilia explicantur.

Quæst. I.

- 1 *Judex, qui levis dubitationis velamento ad concordiam hortatur, injustus est.*
- 2 *Gratificationi quando locus sit remissive.*
- 3 *Dubitatio omnis, vel in jure, vel in facto versetur necesse est.*
- 4 *Judex in dubia questione rectè in partem se trahi patitur, quam conscientia veriore esse dicat.*
- 5 *In questione juris verè dubia partes ad transactionem hortandæ sunt.*
- 6 *L. 1. §. & post operis, ff. de nov. oper. nunc. adversus Alexan. explicatur.*
- 7 *Bartol. in l. si de meis, §. recepisse, ff. de recept. arbitr. defenditur, & declaratur.*
- 8 *Parti, quæ intelligit se non sovere jus, non licet partem ad transactionem hortari.*
- 9 *Judex potest ad transigendum hortari non tamen compellere.*
- 10 *An possit compellere stante timore scandali.*
- 11 *Quid faciendum, cum non subest cogendi ratio, an possit ad divisionem perveniri, The-sauri sententia examinatur.*
- 12 *Declaratur c. afferte de presump.*
- 13 *Potius ob incertitudinem legatum rei non divisibilis vitari concedendum est, quàm dividi.*
- 14 *L. sed si lege, §. adeo autem, ff. de petit. hered. declaratur.*
- 15 *L. si paterfamilias, cum l. seq. ff. de hered. inst. expenditur.*
- 16 *Differentia adducitur, quæ in assequenda statuentium, & testatorum voluntate versatur.*
- 17 *Principe suarum legum mentem aperire recusante, quid faciendum in obscuris.*
- 18 *Expenditur sententia glos. in l. Nefennius, ff. de neg. gest.*
- 19 *Etiam in dubia juris questione obtinere potest l. favorabiliores, ff. de reg. jur. & quando.*
- 20 *Quid Judex agere debeat, si dubitatio consistat in facto.*
- 21 *Quid intersit inter juris, & facti dubitationes.*
- 22 *L. favorabiliores ff. de reg. jur. in interdicto retinendæ propter sui mixturam locum non habet.*
- 23 *Dubitatio juris publicam causam magis, quàm privatam continet.*
- 24 *Lex debet esse certa, & uniformis.*
- 25 *Questiones juris ad Principem, questiones facti ad judicem pertinent.*
- 26 *Judex in facto dubio pronuncians contra reum jus dicit contra juris regulas, & ideo nulliter.*
- 27 *Sententia contra regulas jur. est nulla.*
- 28 *Quod locum habet in regulis, etiam quæ in ambiguis constituta sunt.*
- 29 *Quædam distinctio Jacobi Menochii examinatur inter hæc duo, jus esse credere alicui, & pro aliquo judicandum esse credere.*
- 30 *Minor reus eo ipso leditur, quo in dubio adversus eum pronunciat.*

Ad

D exactam rerum hucusque tractatarum cognitionem conducere videtur, ut quaedam etiam quaestiones diffiniam, quae earumdem occasione poterunt frequenter in foro accidere. Primum igitur quaero, cum regula *Modestiani*

1 *ni* procedat dumtaxat in quaestionibus, quot modis harum quaestionum dubietas contingere queat. Qua in re, antequam quaestioni satisfaciam, illud pro constanti assumo, non esse de ea dubitatione tractandum, in qua Judex omnibus circumstantiis prudenter animadversis, ut faciendum esse monet *l. bona fides ff. de poss.* et si aliqualem causae dubitationem inesse sentiat, noverit tamen inquam partem justior fuerit. Nam injustus erit, si hujus dubitationis velamento, vel sibi arbitrium in judicando vindicare, vel partes ad transigendum compellere praesumat. Hoc enim non est coactum cedere dubitationi, sed levis dubitationis iniquo praetextu alteri partium gratificari, quo nihil injustius. Eo usque enim reprobata gratificatio est, ut Diabolo, non amico Judices gratificari videantur, cum id in re vere dubia fecerint, ut pie, & graviter tradit *Tesaur. decis. 89. n. 3.* Ante quem ex sententia *Navar. Adriani*, & aliorum non licere in dubiis amico favere, egregie docuit *Jacobus Menochius de arbitr. Jud. cas. 349. n. 22.* & seq. ab hac etiam gratificatione abhorret *Ang. Matthiae de via, & ratione juris lib. 2. c. ult. n. 15.* & quamquam in aliquibus speciebus reperiamus esse gratificationi locum, quas congerit *glos. in l. ult. ff. de relig. & sumpt. fun.* ad judicem tamen non pertinet. Is enim inter utramque personam medius esse debet non ad dexteram, non ad sinistram declinans *l. ubi falsi, & ibi glos. Cod. ad legem Corn. de fals.* & in formula juris jurandi hoc speciatim *Just.* adjecit in *Ausb. jus jur.* quod praestatur ab iis ibi: *Nequaquam subinclinatus, neque hoc lucrum considerans, aut per gratiam, vel odium &c.* comparat igitur, quae per gratiam, & quae per odium fiunt, & paulo infra: *Et aequus in causis utrique parti, & in publicis disciplinis ero, nullique parti, citra quam justum est, prestabo.* Sic ergo expressim gratificatio prohibita reperitur.

Recteque inibi *Ang. n. 3. post glos.* notat, quod si judex possit judicare, prout sibi videbitur, non tamen poterit judicare contra debitum juris, sed antiquiorem, & a divino etiam jure prodeuntem, gratificatio prohibitionem habet; Scriptum est enim *Deuterom. cap. 8. Dixi Principibus, & iudicibus, quod justum est judicate, sive peregrinus sit ille, sive civis. Nulla erit distantia, isa parvum audietis, ut magnum. Nec accipietis cujusquam personam.* Igitur ut idem *Menochius* ibi docet, Deo non amico in judicando serviendum est, potest autem explosa prorsus gratificatione, dubitatio, quae ex ambiguo, incerto, vel obscuro tota dimanare solet, & in universis praedicamentis diffunditur, ut docet *Angelus Matth. de via jur. lib. 2. cap. 3. & 4.*

3 dupliciter contingere, & circa factum, & circa jus. Circa factum, velut si tam actor, quam reus suam intentionem duobus quisque testibus probet. In jure exempli causa, si quaestio incidat: an filii positi in conditione, nulla existente conjectura, censeantur vocati; in qua quaestione, et si Romae vocati censeantur, Florentiae secus, Senis tamen non satis constare videtur, quae nam, aut verior, aut receptior sententia sit, & hanc divisionem tam hi probant, qui legem nostram in juris, non in facti quaestionibus procedere existimarunt, quam etiam qui indistincte procedere arbitrantur, sive in jure, sive in facto quaestio versetur, quoniam omnes duplicitatem quaestionis concedunt. Quid igitur faciet judex rejecta gratificatione in alterutra quaestione in ancipiti constitutus? Primum majorem diligentiam adhibebit, ne forte dubitatio ex modico studio, vel ex quadam negligentia magis, quam ex re ipsa proficitur. Oportet enim solertem esse in indaganda veritate, & expendendo negotio *d. l. ubi falsi & l. proxime ff. de his, quae in test. delent.* Deumque orabit, qui veritas est, ut eum illuminare dignetur. Et si se in hanc magis, quam illam partem, ex pondere rationum subinclinantem esse senserit, poterit illi adherere, ac ita intelligitur, quod scribunt *Anch. conf. 210. n. 1. Soccinus conf. 150. n. 40. prope finem lib. 1. Dec. conf. 170. n. 6.* Sed si subsistat, & adhuc in neutram partem inclinet, distinguendum censeo, an in jure, vel in facto dubitet. Si dubitat in jure, sentiunt plerique ad officium judicis pertinere partes ad transactio-

tionem ; & concordiam hortari *glos. & Bartol. in l. furti, §. qui jussu ff. de his qui not. infam. Bald. & Salys. in l. ex stipulat. Cod. de sent. & interl. omn. jud. Castr. Alex. Jason. & Dec. in l. quidam existimaverunt ff. si cert. petat. est text. ubi*
 5 *Alex. not. in secundo notabili in l. i. §. & post operis, ff. de nov. oper. nunc. quamquam vereor, ne locus ille non ad voluntariam remissionem, sed ad necessariam subjectionem, ex natura illius judicii referri*
 6 *debeat. Eiusdem tamen sententiæ sunt in hoc articulo idem Baldus & Angelus in l. æquissimum ff. de usufruct. Abb. in Cap. cum inter R. de elect. Fely. in rubr. de tregu. & pace n. 1. Afflic. decis. 149. n. 5. & 6. Idem Thesaur. decis. 89. n. 3. Quare,*
 7 *quod inquit Bartol. in l. si de meis §. recepisse ff. de recep. arbit. & dubitabile videtur Dec. in d. l. quidam existimaverunt, n. 4. quod non ad iudicis, sed arbitri officium spectet procurare concordiam inter partes, intelligendum est autequam iudex causam ita dubiam esse animadvertit, quia dum*
 8 *sibi liquet alteram partem justiore fovere causam, non debet eam cum suo detrimento ad concordiam hortari Anton. de Butr. in cap. prim. circa fin. de mut. pet. Abb. in cap. fin. ver. sed quero nunquid de transact. Fely. in d. Rubr. de treg. & pace n. 9. qui dum contendunt alteri parti non licere adversario transactionem persuadere, si se malam causam fovere intelligat, multo minus iudici id licere præsupponunt, & in iudice expressim tradit Dec. in d. l. quidam existimaverunt n. 4. Sed postquam detecta est dubitatio juris, eaque iudici vere inextricabilis videtur, debet partes ad concordiam hortari, ut semetipsum ab errandi periculo subducat. Verum ad compromittendam, & ita ad concordandum generaliter*
 9 *compellere non poterit, ut glos. Bartol. Bald. Castr. Alexan. Dec. & alii supra relati cum concord. fatentur, adeo ut nec*
 10 *etiam subsistente timore scandali id facere possit, sicuti censuit Bald. in d. l. ex stipulatione, cui cum contradicat Alex. in d. l. quidam existimaverunt n. 4. concordandi sunt, ut dictum Baldi procedat, nisi scandalum sit notabile ob qualitatem personarum, quia non omne scandalum huic compulsioni causam præbere debet, sed illud, quod civitatis tranquillitatem perturbare posset, eo quia ex partium concordia, vel discordia ad totius civitatis salutem, vel periculum facile posset inferri, sic plane sentit idem*

Alex. in d. l. i. §. & post operis, n. 9. Afflic. dec. 149. n. 6. ubi conjunctim desiderat litem esse inter magnates, & ejusdem scandali timorem, ex quo, ne quies publica propter consanguineos, etiam adherentes turbetur, maxime cavendum sit, arg. l. con-
 11 *gruit, ff. de off. pref. Sed quid statuendum est in iis causis, in quibus nulla subest cogendi ratio, quæ verò argumenta, ad cogendum sufficiant congerunt Alex. Felyn. & Afflic. in locis supra relatis, si nihil assequatur adhortatione? Thesaur. d. decis. 89. per tot. multis contendit iudicem ad divisionem perve-*
 12 *nire debere. Primum ex cap. asserte de præsumpt. Sed male sententiam Salomonis accepit, quoniam prolata fuit ad veritatem investigandam, non ad quæstionem dirimendam. Quare notatur ibi ex præsumptione violenta, posse ad sententiam diffinitivam perveniri. Sed Anch. d. cons. 210. n. 3. licet fateatur tentando, Salomonem illam divisionem pronunciaffe, velle tamen videtur respectu justitiæ, data re divisibili, & quod dubia sint Partium jura, divisionem ejusmodi ex ejusdem sententia æquissimam reputari. Cæterum plus deducit ex ea specie, quam inferri probabiliter possit, eaque ratione factum est, ut inter præsumptiones, non inter sententias relata sit, maxime cum ibi ageretur de re individua in partes divisas, in quibus jubendo gladium afferri, protestabatur, se magis ignorare factum, quam dif-*
 13 *finire, alioquin injustissima sententia fuisset dividens hominem in partes divisas, qui dividi non possit, sed in indivisas tantum, l. servus communis ff. de stip. serv. in eaque, aut simili specie est textus in l. questum, §. si quis eodem ff. de fund. instr. quem pro contraria sententia ibi Alberic. not. eumque adducunt Boer. d. decis. 42. in fin. & Thesaur. ubi sup. qui nihil illi respondet, & tamen ex eo, dum patitur potius legatum instrumenti ob incertitudinem vitari, quam inter duos ad illud aspirantes dividi, colligitur honestius esse iudicem pronuciare sibi non liquere, quam rem dividere, quæ commodam divisionem non admittat arg. text. in l. idem §. ult. ff. de recept. arbitr. Secundo loco Dec. ab eo. relatus d. cons. 175. n. 6. adducit tex.*
 14 *in l. sed si lege §. adeo autem ff. de pet. hered. sed ille locus nititur præsumptione facti, ut expensâ præsumatur facta de parte utriusque, ac ita quisque virilem ferat, ut accidit in sententia l. 2. Cod. si plur. av. sententia l. reas §. cum in tabu-*

tabulis ff. de duobus re. sed non usquequò portiones in omni specie contenduntur, sæpe de toto hinc inde contentio est, deestque præsumptio, quæ uni, vel alteri saveat, aut divisionis occasionem præbeat & eamdem responsionem admittit *l. Titius ff. ad Trebell.* quam tertio loco ad idem *Tbesaur.* adducit. Quia cum verosimile sit erogationes de toto patrimonio factas fuisse, eo inspecto, quod ex toto fructus percipiabantur, sic in portiones, quæ faciendæ erant, erogationes ipsæ probabiliter referuntur. Non igitur in prædictis legibus fit divisio propter dubitationem, sed propter juris præsumptionem ex verosimili desumptam quæstio alioquin dubia diffinitur. Nec dubitatio, sed præsumptio divisioni causam præbet. Quarto pro eadem sententia idem *Tbesaur.* adducit *l. si paterfam. cum l. seq. ff. de hered. instit.* Qui locus in præsentī disputatione magis urgere videtur, cum admittat divisionem hæreditatis propter voluntatis incertitudinem, ac ita propter maximam juris dubitationem. Sed rectè admodum in eam sententiam *Tiberii Cæsaris* exemplum, & autoritas adducitur, quoniam *Julianus* eo exemplo destitutus, quod a *Pomponio* relatum *seq. l. compilatores* posuere, eam decidendi rationem usurpare non debuerit. Quinimo *Theophilus* in §. *ult. Inst. de vulgar. subst.* tunc temporis a *Tiberio* ea de re factam constitutionem fuisse testatur. Verùm cum sua moderatione in jus transire credendum est, ut possint iudices in materia successio- num ex testamento deferendarum, tamquam iudices, si ita obscura voluntas fuerit, & similes acciderint circumstantiæ, eam divisionem partibus etiam
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

& ubi præmissa diligenti investigatione ; ut faciendum docet *Baldus conf. 6. lib. 4.* nihil iudex assequitur, idem verosimile est Principi futurum ; quare cum res ista omni solatio careat, libentius concedenda divisio erit. Dissimilis itaque ratio facit, ne illa decisio extra ultimæ voluntatis cancellos facile producenda sit. Quod si Princeps consultus aliquo casu, quod interdum ex causa facere solet, & mihi accidit in facto, suam interpretationem aperire recuset, tunc magna dubitatio est, an debeat sententia ferri pro reo, juxta *l. favorabiliores ff. de regul. jur.* Et amplectendam esse sententiam
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488

ligentiorum esse convenit, cum quis iudicat. Et imaginari vix potest, si negotium secum diligentissime revolvat, & examinet, ne in alteram partem, veluti rationabiliorem conscientiam inclinare presentiat, & pro ea pronuntiabit, ut *Anch. Dec. & Socc.* consuluere. Potest tamen accidere, ut, vel si conscientia magis ad unam, quam ad alteram partem inclinet, adeo tamen subdubitet, ut in transactione, sive divisione sibi ipsi tutius quiescere videatur. Quod mihi semel accidit in Rota Florentina in causa magni ponderis, ut omnes Rotæ Auditores in unam partem procliviores essemus, sed tamen plerique nostrum tutius existimabant componere partes, quam iudicare. Quo casu, quia a recto conscientie dictamine, & ardua causæ difficultate zelus concordie derivatur, poterit fortè, ut in relata ultimæ voluntatis specie, divisio pronuntiari. Sed nisi ab intrinseco, & nullatenus perturbato conscientie dictamine hæc divisio persuadeatur, vel animus in alterutram partem inclinetur, necesse est ad favorem rei pronuntiare juxta *l. favorabiliores ff. de reg. jur.* quæ etiam si, ut paulo post dicturus sum, magis in facti, quam in juris dubitationibus locum sibi propriè vendicat, etiam hoc in casu obtinebit, quia verum erit in tanta dubitatione actorem suam intentionem plenè non probasse, cum rationes, quæ pro reo sunt, intentionem actoris obumbrant, faciantque, ne ejus argumenta concludant ex *reg. l. neque natales Cod. de probat. l. non hoc Cod. unde legit.* Cum itaque Judex in tanta angustia verfabitur, primum debet partibus, quantum in eo est, transactionem persuadere, mox illis renuentibus super eadem dubitatione Principem consulere, eo tandem auxilium interpretationis denegante, rectam animi sui propensionem obscurans poterit vel divisionem, vel pro reo pronuntiare. Videbitur enim actor ex incerta legis sententia, vel intellectu egisse, qui non rectè allegatur ad causarum decisionem, ut *not. Bartol. in*

19 *l. in ambiguis ff. de reb. dub.* Si vero dubitatio consistat in facto, utpote, quia ambo suam intentionem pari testium numero, & qualitate probasse videantur, res faciliorem exitum consequitur. Nam plerique consentiunt Judi-

cem in persuadenda transactione oportere subsistere, & reum absolvendum esse *Alberic. in l. Titia textores ff. de leg. 1. Imol. & Fely. in c. in nostra de testib. Bened. de Plumb. in l. lege Julia Petronia ff. de manumiss.* quos refert ac secundum eos iudicatum fuisse testatur *Nicol. Boer. d. decis. 42. in fin.* In hac enim specie ex rei probatione, actoris probatio confunditur: adeo ut nec modici excessus ratio habeatur, ut in *1. par. cap. 1. n. 20. & seq.* explicatum est: & verum est dicere actoris probationem veluti dubiam ex rei probatione redditam non relevare *d. l. neque natales c. in presentia de probat.*

21 Ex quibus constat plurimum interesse inter juris, & facti dubitationes, quicquid in contrarium *Theaur. d. decis. 89. n. 4. in fin.* a semetipso comminatur. Nam *Bald. cons. 6. lib. 4.* ab eo adductus speciem ultimæ voluntatis proponit, in qua de interpretatione verborum disputatur, quæ juris, non facti quætionem continet, *l. a testatore ver. Claudius ff. de cond. & demonstr.* & ita non rectè ad quætionem facti allegatur, & specialem omni casu rationem haberet tamquam ab ultima voluntate dependens. Minus eidem opitulatur *Bartol. in l. si duo ff. uti possid.* quia *Bartolus* non existimat possessionem inter litigatores per modum transactionis esse dividendam, sed mero jure ex necessitate cujusdam concursus per argumentum ab effectu conjunctionis realis, quæ ad eandem rem in solidum vocatis, partes per concursum attribuit *l. re conjuncti ff. de l. 3.* Idem censet faciendum in illo interdicto retinendæ, in quo uterque se in solidum possidere contendit. Sed præter quamquod reprobata est in hoc *Bartoli* sententia, ut animadvertit *Jacob. Menoch. re. tin. pos. remed. 3. n. 757.* Falsa tamen esset generalis *Theauri* collectio, quoniam in interdicto retinendæ ea mixtura versatur, quæ facit utrumque reum, & actorem esse adeo, ut in ea specie

22 cesset regula *leg. favorabiliores*, sicuti censuerunt *Ang. Raph. Cum. & Castr. in l. duo iudices ff. de re jud. & ibi n. 14. Jason.* eos refert, & sequitur, & id ipsam *Angelo* audiente probavit *Bartolus* viva voce in explicatione legis inter pares *ff. de re jud.* sicuti retulit idem *Augelus in l. in tribus ff. de judic.*

quo

quo loci glossæ contrarium sentienti male, ac parum sibi constans adhaerisse videtur, & priorem sententiam post Ignem in l. 1. §. si cum dominus n. 31. ff. ad senat. consul. Syll. secutus est Jacobus Menochius d. Remed. 3. n. 671. Tandem Bartolus met. in d. l. si duo n. 5. contra *Tbesaurum* confirmat differentiationem inter juris, & facti dubitationes; dum concedit dubiam juris questionem sorte dirimi posse arg. seq. in l. ult. C. comm. de leg. non ita questionem facti. Quare sentit etiam, ex juris dubitatione honestius ad transactionem perveniri, quæ forte laudabilior est. Sed ratio differentie exponenda est, ex qua *Tbesauri*

23 sententia prorsus corrumpere videbitur. Cum in jure dubitatio est, dubie legis interpretatio non tam reum, vel actorem respicit, quam statum Civitatis universum, quia ejusmodi interpretationes facile in jus transeunt l. minime, ff. de legibus, & ideo non tam uni, quam universis mentem legis obscuram pandendo, jus dicere videmur, quare non rei, aut actoris ratio protinus habenda est, vel reus absolvendus, qui in craftinum agens, in eodem articulo facile succumbere potest, quod legi repugnat, cujus sententiam uniformem, ac certam esse decet l. 2. ff. de jur. & fact. ign. Quare antequam reus absolvatur, Princeps consulendus est,

25 ad quem juris questiones pertinere solent leg. non statim ff. ad l. Flau. de Plag. l. Divus Marcus ff. de offic. presid. quæ verò facti sunt, ad judices remitti l. cum, quem §. iudicibus ff. de judic. l. 3. §. ideoque ff. de testibus, & d. l. non statim, & l. Divus Marcus. Tum verò eatenus verum est in dubia questione facti, non esse tantopere superlegendum; ut si actoris testes rei testes modico excellant excessu, pro reo tamen sententia ferenda sit juxta gloss. in can. Cleric. dist. 21. Felyn. in cap. ex liberis n. 5. de probat. Ruyn. conf. 158. n. 14. lib. 5. Dec. conf. 564. n. 2. & sup. p. 1. c. 1. n. 18. & seq. late tractatum est. Et retenta ejusmodi differentia inter juris, & facti dubitationes, quæ plane retineri debet,

26 existimo dubio procut Judicem, qui in dubia facti questione pro actore pronunciaverit, sibi liberum esse persuadens pro actore, vel pro reo pronunciare, pronunciare quidem in facto dubio, sed contra legem, apertam, ac ita illius sententiam vitia nullitate

subjacere. Nam verum generaliter est;

27 sententiam latam contra regulam juris nullam esse l. 2. Cod. quando prov. non est neces. l. 1. ff. que sententia sine appel. rescin. Mart. nos. 20. pulchre Dec. illum referens consilio 8. n. 1. Ruynus conf. 41. n. 16. lib. 1. Vant. tit. de nullis ex def. proces. n. 118. Quod diligenter adnotandum puto propter omnes juris regulas, quæ in dubiis questionibus introductæ sunt; non enim illæ minus cæteris, ut regulæ sunt habendæ, & observandæ; earum plures congerunt Vinc. Ann. & Fabius filius in addit.

28 ad singularia patris de jure civili ambo optime meriti. Quare qui in dubio pronunciaret pro fisco contra dotem, contra libertatem, pro anhelante ad lucrum contra prætendentem causam onerosam, quia contra l. hanc, contra l. in ambiguis, ff. de reg. jur. contra l. quoties dubia l. non debet actori §. in re obscura ff. eod. tit. contra juris regulas pronunciassè videretur. Hinc dubitari potest an vere subsistat *Jacobi Menochii*

29 distinctio, quæ primo aspectu subtilis, & acuta videtur, quam is retulit d. conf. 349. n. 30. dicens non oportere judicem prius, quam judicet, semper credere jus esse illi, pro quo judicat, sed satis esse credere pro illo esse judicandum, utpote quia reus, vel dos sit, aut persona favorabilis. Nam si legibus apertis cautum est, in dubio his personis esse favendum: quomodo in re jure dubia potest jus non esse pro iis? cum ex jure scripto judicetur, se invicem ista duo consequuntur, jus illis esse, & pro eis esse judicandum. Illud tamen inter has, cæterive regulas defendendæ sententiæ causa discrimen erit, quod Judex poterit in dubiis speciebus sententiam suam aliis quibusdam rationibus facile colorare, & a vitio nullitatis defendere. Neque enim tam audens, ne dixerim fatuus futurus est, ut in motivis exhibendis rem dubiam fuisse fateatur: Simulque in dubiis opinatum fore pro fisco contra dotem, contraque libertatem esse pronunciandum. Sic etenim vitium

30 nullitatis exponeret. Tantique momenti est prædictarum regularum observatio, ut minor si reus fuerit, vel possessor, vel de damno certans, & in dubiis sue suberit, eo ipso læsus dicendus sit, ac propterea in restitutione audiendus, quod satis apertè sentit Felyn. in cap. in nostra n. 2. de testibus. Quo argumento me semel hanc restitutionem concessisse recordor, quod qui sententia nitebantur, quia nec inficiari possent

rem dubiam fuisse contenderent, & ea propter minorem non esse læsum, neque lententiam retractandam, ego autem satis læsum minorem existimavi, quod in dubio contra eum reum, & possessorem judicatum fuisse animadverterem: læditur enim jus partis semper, cum in dubio legem ipsi faventem negligimus, & surda aure pertransimus. Sed quæ hucusque tradita sunt, non modo iudicibus, sed etiam caussarum patronis, & de jure respondentibus diligenter consideranda sunt, non tamen observanda eadem prorsus adhibita mensura. Debet enim advocatus a caussis injustis abstinere, cum & juris sacerdos appelletur, & artem boni, & æqui profiteatur *l. 1. ff. de just. & jur.* neque cum caussarum dubiarum patrocinium suscipere queat, debet sibi velamentum dubitationis confingere, ut malam foveat causam, & in hoc a medico distat, quod ille assumens curam desperatam excusatur, hic non ita, quinimo detecta injustitia causæ abstinere debet *Felyn. in c. pastoralis n. 8. de judic.* Justitiam tamen, non tam ex propria conscientia, quàm ex lege scripta metiri oportet, quod sentit *Innoc. in c. pastoralis, n. 6. de cau. pos. &*

propr. ex quo Bald. in margar. in ver. Advocatus perbelle deduxit, quia licet advocatus faveat injusto possessori, quo se restitui petit, non tamen dicitur habere conscientiam læsam, quoniam pica est, & organum legis scriptæ, nec hominis, sed legis conscientiam habere debet: quoniam conscientia singulorum non facit legem, *Felynus in c. pastoralis n. 23. de offic. deleg.*

Quæri tamen potest, an advocatus regulis hiis in caussis dubiis emanatis adstringatur, ut si causam dubiam contra possessorem, Ecclesiam, dotem defendendam suscipiat, injustam dicatur fovere causam. Et quidem, si causa ab initio dubia vere fuerit, poterit, ut opinor probabiliter cui voluerit officium suum impartiri: quia poterit in exitu patroni diligentia, studioque Judex id assequi, quod dubitationem removeat. Neque ejus, ut Judicis, officium ita in angusto collocatum esse videtur. Sed consultius aget, cum eligere poterit, si illius partis patrocinium suscipiet, cui jura in dubio favent: quia & ad victoriam prodesse poterit assequendam, & electionem causæ in foro conscientie justificandam.

Quo jure Fiscus in præscriptionibus utatur, & quomodo lex Modestini in præscriptionibus sit præcipue servanda.

Quæstio. II.

- 1 *Præscriptionis nomen exceptionem significat.*
- 2 *Secundum Castren. & Soccin. large, & strictè usurpatur.*
- 3 *Proprie tamen ad peremptoriam, & declinatoriam exceptionem æquè refertur.*
- 4 *Inscriptio Modestini quomodo nomen præscriptionis accipiat.*
- 5 *Quadriennio fiscus alienans, præscribit ex constitutione Zenonis.*
- 6 *Quando currat, expenditur.*
- 7 *Si non alienat, præscribit jure communi.*
- 8 *Declaratur l. in omnibus, ff. de diver. & temp. præscript.*
- 9 *Quadriennii præscriptio non tollit beneficium usucapionis antea completa.*
- 10 *At postquam fiscus alienaverit, inceptam jure communi usucapionem proficere non potest.*
- 11 *Accessio temporum successoribus prodest.*
- 12 *An emptor, si male fidei sit, gaudeat privilegio Zenonianæ constitutionis, n. 16. negativè concluditur.*
- 13 *Constitutio Zenonis procedit in fisco vendente rem jure domini, non jure creditoris.*
- 14 *Et si fiscus in mala fide sit, non præscribit quadriennio.*
- 15 *Scientia tutorum pupillis nocet.*
- 16 *Contradicta facta in subhastationibus constituit fiscum in mala fide.*
- 17 *Ecclesia emens à fisco non utitur beneficio di-*

- dicta constitutionis .*
- 18 Et tamen inter Laicos in terris Ecclesie servatur .
- 19 Etiam fisco vendente rem , ut suam , ex certa causa locum non habet dicta constitutio .
- 20 Nec ubi fiscus convenitur ut heres .
- 21 Nec in præjudicium dotis , neque minoris , n. 23 .
- 22 Locum tamen vendicat in alienatione facta à Civitate superiorem non recognoscente .
- 24 Minori non currit quadriennium prædictum .
- 25 Tria requiruntur , ut locum habeat , & quæ , additur & quartum , n. 27 .
- 26 Fiscus regulariter vendit non autem donat .
- 28 An quadriennium prædictum currat ignorantia .
- 29 Ignorantia regulariter non impedit præscriptionem .
- 30 Sed tamen ex clausula generali adversus eam decursam conceditur restitutio .
- 31 Quadriennium minori datum ad petendum restitutionem in integrum quoad initium est utile .
- 32 Similiter annus ad revocandum alienata in fraudem à Præatore præscriptus , quoad initium utilis est .
- 33 Quinquennium , quo accusationi de adultério præscribitur , est continuum quoad initium , & cursum .
- 34 Emptor habens causam à fisco si constitutione non juratur , non prohibetur ad præscribendum communi jure fisci auctoritate accessione uti .
- 35 Mala fides præsumpta spacio 30. annorum purgari solet .
- 36 Aymonis , & Rimin. Jun. error intelligentium id procedere de jure civili , non de jure canonico .
- 37 Heres in vera mala fide existens a seipso præscriptionem inchoare non potest , secus si in præsumpta existat .
- 38 Pupillus quicquid videt , ignorat .
- 39 Mala fides fisci est ficta , & magis præsumpta , quàm vera comparanda .
- 40 Procurator post sex menses præsumitur certiorum dominum fecisse de gestis per eum .
- 41 Quoties etiam post 30. annos durabunt mala fidei conjecturæ , ea solo temporis cursu non purgantur .
- 42 Quid in dubio sentiendum in questionibus fisci a præscriptione dependentibus .
- 43 Joann. Franc. à Ponte traditio commendatur .

Quoniam sub libro singulari de Præscriptionibus a Modestino regulam hanc pronuntiatam esse non semel animadvertum est , querendum fore duxi , quo jure fiscus in præscriptionibus utatur ; ut inde etiam possit innotescere , quomodo in materia præscriptionis regula hæc locum vendicare queat . Hanc vero materiam latè pertractant Franc. Balb. de præscrip. in 2. par. 5. par. princ. & Peregr. lib. 6. tit. 8. per tot.

1 Non ignoro præscriptionis nomen in jure nostro ad exceptionem sæpe referri , & Jacob. Cujac. in Parat. ad titulos ff. de except. & ff. de diver. temp. præscrip. inter exceptionem , & præscriptionem nihil interesse notat , quamquam Castr. & Soccin. in d. tit. de except.

2 largo quodam modo præscriptionis nomen pro exceptione in genere usurpari credunt , strictè autem , & proprie ad eas exceptiones referri , quæ oriuntur ex lapsu temporis , ut in tit. de diver. & tempor. præscrip. Sed idem quod Cujacius probavit Didacus in reg. Possessor initio primæ

partis n. 1. & n. 5. ver. quinto hic apparet , de reg. jur. lib. 6. Et quidem nomen hoc peremptoriis exceptionibus convenire , aliunde quàm ex tempore descendentes probatur ex l. qui agnitis , ff. de except. ubi exceptio rei judicatæ iterato præscriptio nuncupatur ; ad idem est tex. in l. Titia. cum testamento , §. Cajus , ff. de leg. 2. in l. cum pater §. pater qui filio , ff. eod. tex. apertior , qui & mortuoriam , & peremptoriam præscriptionem dicit in l. 2. Cod. de precib. Impe. offer. in l. peremptorias. in fin. Cod. sententias rescin. non pos. in l. præscriptionem Cod. de except. & ad exceptiones dilatorias non uno loco referri conluevit , l. si quis in conscribendo Cod. de pact. l. ult. Cod. de except. Cum verò præscriptionis nomen ad eam speciem , de qua agendum est , retulerunt , adicere soliti sunt notam illam , longi temporis , l. ei a quo , ff. de usuc. l. si duo patroni §. idem ait , ff. de jur. jur. & ex titulis Cod. de præscrip. longi temp.

temp. & prescrip. 30. vel 40. an Aliquando longæ possessionis præscriptionem dixere l. 3. ff. de diver. & temp. prescrip. l. creditor, l. rescriptis eodem. tit. Sed non strates hoc nomine adeo frequenter usi sunt, ut notam hanc dereliquerint, & rem præscribere, qui ob minus latine dicitur, ut *Didacus* animadvertit, usitato sermone dicere con-

4 sueverunt, qui ob fori causa retinere non erubescam. An verò *Modestinus* libro hoc singulari de præscriptionibus exceptionum tractatum generaliter complexus fuerit, vel præscriptionem ex temporis lapsu consurgentem argumentis satis assequi non licet. Verosimilius opinor de exceptionibus in genere, ac de longi temporis præscriptionibus in specie disseruisse; Sic enim nihil desiderari poterat ex iis, quæ polliceretur titulus, quod non præstaret tractatione. Sed jam primum quæ-

5 stionis caput aggredior, videlicet quanto tempore fiscus adversus alios præscribat. Et videtur *Zenonis* constitutione cautum, ut quadriennio cuicumque actioni personali in rem, vel hypothecariæ præscribat, l. 2. & 3. Cod. de quadr. prescrip. §. ult. Inst. ead.

6 At quando incipiat currere ejusmodi quadriennium, dubitari potest. Nam cum fiscus vendens jure communi rem cum sua causa transferret, speciali in illo jure factum est, ut habens causam a fisco, si-ve onerosam, si-ve lucrativam, statim fiat securus, ut *Bald. Angel. Salyc. & omnes not. in d. l. 2. & loco illius molestiæ*, quæ possessorem sequi posset, & rem ab eo evincere, subrogari videtur quadriennium, quo potestas contra fiscum experiundi datur, ac ita videtur quadriennium currere a die alienationis, non ante.

7 Quod si verum sit quotiescumque fiscus ad alienationem non pervenit, & ita extra casum d. l. 2. jure privati in præscriptionibus utetur, ac ita sentire videtur *Peregrinus d. tit. 8. lib. 6. n. 47.* Sed

8 obstat l. in omnibus ff. de diver. temp. prescrip. quæ exceptis casibus, in quibus specialis provisio est, vult viginti annorum spatium præscriptioni esse constitutum, quod ex generalitate principii ad præscriptiones activas, & passivas referendum videtur. Verum quidquid in contrarium glossator voluerit, patet ex eo textu, si recte animadvertatur, de præscriptionibus adversus fiscum ibi dumtaxat esse questionem, sicut ex 2. partis exemplo comprobatur, & *Bartolus* in distinctione per eum ibi posita, & communiter approbata, ita intellexisse videtur. Opinor itaque in fisco,

cessante speciali lege, tam passive, quam active semper jus commune fore servandum l. in facto §. fiscus, ff. de condit. & demonst. l. quod placuit l. *Stadius §. ult. hoc tit.* Et ideo si rem mobilem fiscus bona fide, iustoque titulo triennio possederit, postea alienaverit, dubitari potest an jure communi usucepisse dicatur, vel jure speciali quadriennium sit expectandum juxta constitutionem *Zenonis*, quæ speciatim rerum etiam mobilium alienationem comprehendit? Existimo completam præscriptionem alienationis prætextu rescindi non oportere, & ideo quadriennium non esse expectandum. Sed

9 quid, si tempore alienationis incohasset usucapionem, non autem perfecisset? An sufficit per sui authoris accessionem continuari tempore ad perficiendum triennium, vel quadriennium post alienationem desiderabitur? Crediderim quadriennium esse computandum, quia nulla accessio proprietatis in hac specie intervenire queat, quod emptor statim factus securus, neque accessione uti debet, neque tempora continuare; fiscus autem ex propria, non ex alterius, in quem alienavit, possessione usucapere debet. Quo-

10 fit, ut accessio temporum successorii, non autem alienanti prodesse soleat, §. diutina, in fin. instit. de usucap. l. de accessionibus ff. de diver. & temp. prescrip. Tum verò

11 dubitari potest, an emptor sciens rem, quam sibi vendit fiscus, alienam esse, statim fiat securus, *glos. in d. l. 2. in ver. moveri in 3. solus.* credit beneficiarius illius constitutionis ignoranti, & bona fide rem accipienti, competere, sed *Bald. ibi n. 3.* reprobat hanc distinctionem, quia sufficit habere causam a fisco, nec curandum est de bona fide accipientis; in additione tamen videtur transire cum *glos. & in l. 2. Cod. de communi. rerum alien. n. 2.* videtur similiter requirere bonam fidem in emptore, & hoc verius existimat *Peregrinus lib. 6. tit. 4. n. 16.* ea ratione, quo jus tertii minus lædatur, & constitutio *Zenonia* velut exorbitans restringatur. Sed non rectè pro hac sententia adducit *Saccin. junior cons. 94. n. 21. vol. 2.* quanquam ille ibi priorem *Baldi* sententiam sequitur, & verba d. l. 2. velut generalia, & amplissima, hanc distinctionem non admittere constanter affirmat. Sed non usquequo constare potest, quid sit in hac difficultate sentiendum, nisi prius intelligamus d. l. 2. procedere in fisco vendente rem jure domini, & tamquam suam, non autem jure cre-

- 13 creditoris, quod *glos. Bart. Bald. Ang. Salyc.* & omnes denique concedunt, quos congerit *Peregrinus d. tit. 4. n. 18.* & facit pro hac sententia text. quem ad hoc *Salyc. not. in l. fundus qui, ff. de rescind. vend. sentit Bald. in cons. 253. n. 2. lib. 1. Dec. cons. 357. n. 7 Balb. de prescrip. 2. par. 5. prin. q. 3. lim. 5.* Aliud etiam
- 14 præsupponendum est, fiscum scienter vendentem rem alienam quadriennio actioni præscribere non posse. Quoniam cum fisco mala fides imputari queat, & scientia administratorum ita noceat, uti scientia tutorum
- 15 pupillis nocere creditur *Bar. in l. qui duos n. 8. & ibi eum Soccinus sequitur ff. de reb. dub. Soccin. jun. cons. 46. n. 44. lib. 4.* quadriennium hoc, tam ab initio ex regula juris civilis, quam postea superveniens mala fides de jure canonico sufficere non patietur ex *not. in c. vigilanti de prescrip. & in reg. Possessor, de reg. jur. in 6. & in fisco bona fide vendente, d. l. 2. Cod. de quadr. prescrip. post Jacob. de Arena intelligit Bald. in d. l. 2. Cod. de comm. rer. alien. n. 1. & sequitur Balb. ubi sup. in 4. limit.* Cui consequens est, ut si tempore subhastationum aliquis contradictor appareat, in ejus præjudicium, nisi prius jura sua discutiantur, leges hæc locum non habebunt *Castr. in l. ult. n. 4. Cod. si adver. fisc. cujus sententia hac ratione juvatur, quia apparente contradictore non videtur venditio bona fide celebrata. Ex iis constare potest justiore longè esse sententiam glossæ, quam Baldus, & Peregrinus probant, quam eam Baldi, quam Soccinus nepos sequitur falso asserens non habere contradictorem, quoniam sibi ipsis visus est contradictor existere. Sicut enim mala fides ex parte fisci præscribentis eam constitutionem respectu quadriennalis præscriptionis locum habere non sinit, quod latè etiam probat *Felyn. in c. quæ in Ecclesiarum n. 35. de constit. ita ex parte ejus, in quem alienatur illico securum fieri non patitur. Et hæc sententia longè etiam æquior est, quæ privilegia ad improbos, malæque fidei homines produci non consentit. Tertio præmittendum non est durissimam adeo videri prædictam Zenonis constitutionem, ut ejus**
- 17 allegatione Ecclesia a fisco causam ducens uti recuset. *Glos. in Cap. quocumque militum, in ver. consensu, quam ibi Arch. not. 12. q. 2. & in cap. placuit, il primo 16. q. 3. tradit Alex. cons. 47. n. 8. lib. 7. Felyn. in d. cap. quæ in Ecclesiarum, n. 36.*

Quo argumento generaliter credidere nonnulli, ut non procedat de jure canonico, adducunt *glos. in cap. 2. in ver. Irrita de reb. Eccl. non alien.* Sed ratio illius canonis est, quia leges laicorum rebus ecclesiasticis præjudicare non queunt, ut *not. in cap. Ecclesia Sanctæ Mariæ de constit. & ideo inter laicos servabitur etiam in terris Ecclesiæ, ut declarat Abb. in d. c. 2. sequitur Balb. ubi sup. octava limitatio- ne.*

19 Quartus casus est valde notandus, in quo non habet locum *d. l. videlicet*, quoniam fiscus vendit rem, non simpliciter ut suam, sed ut suam ex certa causa, veluti ut hæres, & successor *Sempronii text. est in l. etiamsi §. item si quis a fisco ff. de pet. hered. ubi emens a fisco hæreditatem non statim fit securus, & per eum text. ita post Cyn. declarat Salyc. in l. 1. n. 1. in fin. C. de hered. vel act. vend. quod singulare existimat Alexan. d. cons. 52. n. 7. lib. 7. probat Soccin. cons. 121. num. 25. lib. 4.*

20 Proximus huic quintus additur casus, cum fiscus convenitur ut hæres, quia perpetuo, non autem quadriennio, ut adversus cæteros, adversum eum actiones hæreditariæ durant *Bald. cons. 359. Quemadmodum Imperator n. 9. lib. 3. cujus conclusionis ea potest esse ratio, quia alienatio facta titulo singulari, naturam universalis acquisitionis mutare non valeat, & quamquam corpus hæreditarium alienet, jus tamen hæreditatis integrum in fisco conservatur.*

21 Sextum casum addunt permulti, ne ea constitutio dotali hypothecæ, vel juri præjudicium afferre credatur, latè probat *Soccin. cons. 46. n. 25. lib. 4. Tiraq. de retract. lign. glos. 14. n. 91. alios adducit Pereg. d. tit. 4. limit. 15. omnes adducunt sententiam Baldi d. cons. 359. & cum alias quæstio accidisset de facto in Rota Florentina diu dubitatum est super autoritate Baldi, quia non videtur id decidere, ad quod allegabatur, hæc tamen sententia æquissima videtur, & ex aliis argumentis, quæ per Soccinum afferuntur in d. cons. d. n. 25. rectè confirmari videtur. Neque obstabit generalitas *d. l. 2. & quod dos in hoc casu non reperitur nominatim privilegiata. Quia privilegium, quod dotis causa debeat semper, & ubique esse perpetua l. 1. ff. de jur. dor. l. 1. ff. solut. matr. satis probat, dotem esse privilegiatam in tempore, & ideo quoties lege aliqua actionum tempora breviora redduntur,**

duntur, de actione pro dote competente specialiter cavendum erit, quoniam ejus causam regulariter brevior fieri non decet, sed manere perpetuam; & hoc privilegium nisi nominatim tollatur, non poterit generalis dispositio respectu temporis doti præjudicium afferre, quia constat respectu temporis esse privilegiatam.

Difficilioris explicationis est septimus casus, quem plures addendum esse censuerunt, ne dictæ Leges locum habeant in alienatione facta a civitate non recognoscens superiorem: quod tractandum erit, quia ad fiscum ejusdem pertinet, neque poterit melior esse conditio fisci, quam Principis jura hæc fiscalis habentis, & ne locum habeant in persona inferiore ab ipso Imperatore, licet habeat jura Imperii in suo territorio, existimasse fertur *Ang. in repe. l. 1. C. de fid. instr. & jur. bast. fisc. lib. 10.* cujus decisionem notandam esse monet, licet minus tutam existimet *Soccin. d. conf. 46. n. 22. lib. 4. Abb. conf. 3. oritur in presenti quest. 17. lib. 2. Dec. d. conf. 357. n. 7. ubi adducit Bal. in cap. Apostolica de re jud. in 6. relatum a Mart. laud. in tract. de Princip. 51. speciali, & à Jacob. de Sanct. Georg. in tract. de feud. in versic. Princeps Pedemonium 40. speciali, & veriore hanc sententiam dixit Soccin. jun. conf. 69. n. 58. & 59. lib. 1. ubi dixit locum non habere in duce Urbini, & conf. 174. n. 33. lib. 2.* Verum contrariam sententiam non modo receptiorem, sed etiam veriore esse reor, ut sufficiat habere jura Imperii, & non recognoscere superiorem, quam verè probavit *Bald. conf. 363. Queritur, lib. 1. & d. conf. 359. lib. 3. Rom. conf. 59. n. 8. conf. 310. n. 5. & in recognoscentibus superiorem, qui tamen de facto utuntur in regno suo plenitudine potestatis, consuluit Corn. conf. 299. n. 7. lib. 1. & Rom. sequitur Alex. conf. 1. n. 30. lib. 5. Ruyn. conf. 42. in fin. lib. 4. alios refert. Horat. Mand. ad Ro. d. conf. 59. ubi cum hac opinione pertransit & tamquam veram probat *Peregrin. d. tit. 4. n. 17.* & satis confirmari videtur ex ratione, de qua per *Alex. d. conf. 1. n. 30.* quia cum ea pollent autoritate, ut possint in suo territorio leges condere, vel abrogare, & statuta condere derogantia juri communi, possent etiam si non esset adhuc condita *Zenonis* constitutio, eam propria autoritate condere; at cur ea condita frui non possint, nihil in contrarium, quod concludat, videtur afferri, &*

in effectu *Mart. Laud. ubi supra* ab hac sententia minimè recedit, tum probare videtur *Balb. de prescr. par. 2. par. 5. princ. q. 2. lim. 1.*

23 Octavus casus est, ex quo & sextus simili ratione confirmatur, ut lex illa non procedat in præjudicium minoris *l. ult. ibi res minorum exceptæ C. si adver. fiscum, & ibi no. glos. probat Bal. ubi sup. in 10. limit. & gl. intellectum probat Bar. in l. pen. n. 2. Cod. de fid. instr. & jur. bast. fisc. lib. 10. post glos. ibi in ver. etatem, & sequitur Mart. Laud. a Balbo, ubi sup. relat.* Contrarium tamen sentire videntur *Jacob. Butr. Bald. & Salyc. & Castr. in d. l. ult. Cod. si adver. fisc.* Priorem sententiam sub limit. 17. posteriorem sub octava *ampl. Peregr. refert. dicta tit. 4.* & dubius transire videtur. Adducit pro posteriori *Angel.* qui quidem approbando glossam, priorem potius approbare videtur, licet nominatim nihil dicat. Mihi quidem edictum *Diui Marci*, quo res minorum excipiebantur, correctum a *Zenone* fuisse persuaderi non potest, quia *Zenoniane* constitutioni minime repugnat, & ea nominatim de hac abrogatione non cavetur, quare magis est, ut concordentur, & servata priori sententia correctio evitetur, maxime cum nulla ex parte favorabilis, sed dura admodum, ac ideo magis, quam fieri possit, restringenda sit constitutio prædicta, ex *not. in c. cum expediat de elect. in 6. in Auth. quas actiones. C. de Sac. Eccl.* Quod si quibusdam contraria sententia placeat, animadvertant ultra

24 modernos, quod *Castr. in d. l. ult. n. 1.* ait doctorum contra glossam tenentium eam esse sententiam, ut emptor quidem etiam adversus minorem statim fiat securus: at ipsi minori non decurrat illud quadriennium contra fiscum, sed & post quadriennium agere possit, & ita fiscus adversus minorem, non jure speciali, sed jure communi præscribat. Hujus ergo distinctionis contra fiscum ratio erit habenda. Quæ tamen mihi priorem sententiam magis persuadet. Non enim video rationem diversitatis, quæ probet constitutionem habere locum pro emptore, non pro fisco; cum hæc duo pari passu in ea retineantur, securitas emptoris, & quadriennium pro fisco. Quare honestius est neutrum contra minorem locum habere.

25 Tandem notandum est tria requiri ad hoc, ut *Zenonis* constitutio locum habeat. Primo quod Princeps, vel fiscus vendiderit rem, quam possidebat. Secundo, quod eam

eam vendat bona fide. Tertio, quod præ-
 cesserint debite subhaftationes, *jux. l. 1. l. si tempora, l. duplex ratio C. de fide instr. & jur. bast. fisc. lib. 10* & ita ex mente antiquorum Doctorum declarat *Bal. in l. 1. n. 4. Cod. de her. vel act. vend.* quod probat *glos. sing. in d. l. ult. in ver. questionem C. si adver. fi.* & licet dubitet *Balb. ubi sup. in 7. limit.* attamen animadvertendum est, quod *Balbus* loquitur in fisco, non in Principe; & in fisco requisitum subhaftationis est necessarium, quoniam fiscus
 26 semper vendit, numquam donat, & *Balbus* in specie loquitur de contractu venditionis, in quo non est dubitandum de veritate sue decisionis, & eam probat *Peregrinus d. tit. 4. limit. 18.* & in donatione facta a Principe vera erit sententia *Balbi*.
 27 Quinimo debet addi quartum requisitum, ut non sufficiat fisco possidere, & bona fide, nisi etiam rem tradat, ut a die traditionis emptor consequatur securitatem, non ante, ita expressè, & singulariter decidit *Baldus in c. 1. §. ult. n. 3. de nov. for. fid. & posuit Balb. ubi sup. in 2. lim. Peregrinus d. tit. 4. lim. 4.* Scio plures alios casus ad Principem pertinentes a præfatis esse collectos ad limitationem dictarum legum, sed eos, qui ad fisco pertinere possunt recensuisse sufficiat.
 At interdum dubitari poterit, an istud quadriennium statim a die traditionis pro fisco decurrat? Quid enim, si is qui habebat bona, quæ sub hasta posita fuere sibi hypothecata, in longinqua regione versabatur, & hujus alienationis fuit penitus ignarus? dicemus ne etiam probabiliter ignorantia decurrere
 28 *Castren. in d. leg. ult. num. 4. Cod. si adver. fisc.* sic demum præjudicium fieri creditori voluit, si scivit, vel scire potuit, & ex facto consultus non decurrere ignorantia respondit *Soccin. d. conf. 46. n. 24. lim. 4.* Contrarium tamen de jure videtur verius ex recepta fere omnium sententia, quod
 29 ignorantia non impediatur præscriptionis cursum *l. fin. & ibi glos. Cod. de præscr. long. temp. l. sicut. Cod. de præscr. 30. vel 40. an. Castren. post glos. in l. si sic ff. quemadmodum ser. am. Ang. in l. Annus ff. de calumn. Corn. conf. 163. num. 1. lib. 2. Dec. conf. 29. num. 1. Franc. Balb. de præscr. 4. prin. quest. 28.* Sed si hanc sequamur sententiam, consequens erit secundum omnes præfatos concedere adversus hanc præscriptio-
 30 nem ex clausula generali, si qua mihi justa causa, restitutionem competere *jux. tex. in l. 1. ff. ex quibus cau. major. adest glos.*

quam notabilem ibi *Cas.* appellat *in d. l. si sic, ff. quem. ser. amit. Bart. in l. 1. §. si quis propter ff. de itin. act. priv. & tradunt omnes supra citati.* Sed tamen adhuc puto *Soccini* sententiam æquiorē esse, tum maximè probari ex eo, quod aliæ præscriptiones, quæ quadriennio decurrunt, quo ad principium utiles sunt, quo ad eursum continuæ, & sic aliæ minores. In quadriennio
 31 minori dato ad petendam restitutionem in integrum est *glos. in l. 1. Cod. de temp. in integ. rest. Bald. in l. falsam n. 3. Cod. si ex fals. instr. Alex. conf. 84. n. 3. lib. 1. Dec. conf. 474. n. 13. cum similibus.* Non obstant in contrarium allegata, quoniam procedunt in præscriptionibus longi temporis, vel longissimi, non autem in
 32 minoribus. Sic annus ad revocandum alienata in fraudem præstitutus utilis est, quo ad initium, & continuum cursum habet, *l. qui autem §. ult. ff. quæ in fraud. credit. Mysing. in §. item si quis n. 52. ubi de communi inst. de act. & quamquam quin-*
 33 *quennium, quo præscribitur accusationi de adulterio, continuum sit quoad cursum, & initium l. 5. C. ad leg. Jul. de adult. ea tamen res utpote reo favens ad consequendam liberationem, & impunitatem diversam rationem habet, & illius textus expressio ibi, quod continuum numeratur, infirmat alioquin observari, ut initium utile supputetur. Nihil verò est in constitutione Zenonis, quod hanc quætionem finiat; nihil verò tam simile, quàm alia quadriennalis præscriptio, & ideo cum utraque jure speciali consistat, eodem tempore terminetur, poterit respectu. initii eandem admittere determinationem ex *reg. l. non possunt, ff. de legib.* Erunt autem supraddicti casus diligenter adnotandi, in quibus constitutio *Zenonis* locum habere non poterit, & si qui alii communiter admittantur, quoniam tam fisco, quàm habens causam ab eo jure communi præscribere poterunt. Et diligenter adnotandum est, ubi quis rem mobilem emerit, quia, etsi fisco, ut supraddictum est, ex sui successoris persona non possit inchoatam usucapio-
 34 nem perficere, poterit tamen emptor fisci authoris accessione utendo, & non expectato quadriennio usucapere, ac ita sibi ipsi, & fisco consulere. Quoniam quadriennalis præscriptio neque fisco, neque emptori ad incommodum converti debet *l. quod favore, Cod. de leg. l. nulla ff. eod. & ideo beneficium juris communis non tollit, sed adjicit hoc amplius, quod observandum**

dum est propter tertium, quartum, & quintum casum, in quibus venditio ex bona fide procedere potest, nec tamen Zenonis constitutio locum habere creditur, sed cum Zenonis constitutio locum habet, non potest fiscus conventus intra quadriennium allegare successoris usucapionem, licet successor disunctivè post continuam securitatem de ea excipere non prohibeatur, & hoc utique casu fisco ejusmodi allegatio prodesse poterit, neque licebit adversario hoc nomine victo, quia usucaptum sit, contra fiscum litem instaurare. Cæterum respectu præscriptionum longi temporis, vel longissimi hoc solum admonuisse sufficit, eas, quadriennali cessante, ita demum locum habere, nisi ea cesset malæ fidei vitio, quoniam vitium hoc non eam dumtaxat, sed omnes prorsus infirmat *d. c. possessor de reg. jur. in 6. cum vulgar.* Et in hoc tamen malæ fidei vitio distinguendum erit, an in vera, vel in præsumpta mala fide fiscus versetur, ex quo

35 præsumpta mala fides spacio triginta annorum purgari solet *Bartol. in l. ult. C. unde vi, & ibi Salyc. in ult. not. Aret. conf. 102. in 5. dub. Capyc. decis. 26. n. 9. Abb. conf. 102. n. 1. ver. Ad hoc enim lib. 1. Dec. conf. 375. n. 6. in fin. communem legistarum & canonistarum profitetur Aibensf. Mand. conf. 28. n. 2. Quamobrem falso Ay-*

36 *mon conf. 146. n. 5. Rim. jun. conf. 249. n. 86. lib. 2. dicere tentant, ne hæc sententia procedat de jure canonico, vel ad terminos d. l. ult. Cod. unde vi dumtaxat restringere, cui adstipulatur alia similiter recepta sententia,*

37 *qua hæredem in vera mala fide existentem non posse a se ipso inchoare præscriptionem triginta annorum, posse tamen existentem in præsumpta frequentius concludunt glos. in l. tutor. rerum, ff. de adm. tut. quam not. Castren. in l. numquam, la 2. ff. de usucap. sequitur Alex. in l. Pomponius §. cum quis n. 22. ff. de acq. pos. Felyn. in c. si diligenti n. 6. ver. est alius casus ext. de præscrip. Capyc. d. decis. 86. n. 9. Quæ omnia meminisse juvabit, quia fiscus vix est, ut in mala fide vera reperiri queat: nam quæ rationalium suorum vera mala fides est in fisco præsumpta redditur, aut potius ficta, veluti ficta ipsius persona existimatur, & cum pupillo similis esse videatur, sicut*

38 *ille quicquid videt ignorat l. fin. Cod. de fals. mon. & ei tamen nocet scientia tutoris, quæ in pupillo veram scientiam influere non potest, nisi doli capax existat, sed præsumptam, sic fiscus commoda, quæ con-*

sequitur, dum vice personæ fungitur, cum hoc incommodo compensabit, ut scire fingatur id, quod sui rationales intelligunt: quæ tamen mala fides ficta, an veræ, aut præsumptæ assimilari debeat, dubitari potest.

39 Et in hac specie puto præsumptæ comparandam, quia, vel si fingamus fiscum scire posse, ut tamen sciat, quæ per suos administratores geruntur, probabile est, sed tamen contingens. Ea propter scientiam non veram, sed præsumptam concludit. Sic aliquando ex vera procuratoris scientia ad præsumptam Domini notitiam

40 nostri argumentati sunt post lapsum certi temporis, quo Procuratorem pro munere officii domino denunciaffe verosimile sit, *Rom. conf. 481. n. 7. Aymon conf. 40. n. 3. Gramm. dec. 103. n. 35.*

Quare facilius fiscus, quam cæteri triginta annorum spacio præscribit: quia difficilius veræ malæ fidei culpa notari poterit. Verum toties

41 verum est, triginta annorum spacio purgari præsumptæ malæ fidei vitium, quoties post illud tempus cessant illius præsumendæ argumenta, alioquin eatenus durabit impedimentum præscriptionis, quatenus argumenta malæ fidei suppeditabuntur. Pone fiscum esse debitorem Sempronii, ac de debito in libris penes fiscum existentibus apparere, quandiu libri penes fiscum erunt, tandiu etiam, si non tantum triginta, sed sexaginta labantur anni, vitium præsumptæ malæ fidei purgari non poterit, quia semper contentorum in iis propter annuas relectiones notitiam habere præsumetur, & hoc utique casu sententia *Aym. d. conf. 146. n. 7. & Rim. jun. d. conf. 249. n. 90. sententiam Bar. in d. l. ult. ita declarantium, recipi debet, quia præsumptio præsumptione tollitur, vulga. l. divus, ff. de in integr. rest. mino.*

42 Tandem ut huic primæ parti, in qua de præscriptionis jure fisco competenti sermo est, manum imponam, nihil est dubitandum quotiescumque dubia quæstio erit, tam in usucapione triennis, quam si constitutio Zenonis locum habeat, vel ne, quam etiam quocumque modo dubia quæstio præscriptionis extiterit, adversus fiscum esse pronuncian- dum; cum ea tamen moderatione, quæ semper servanda erit, si nullum aliud dubitationis tollendæ suppeditetur argumentum, quod fisco in ambiguis favere dignoscatur, juxta declarationem in 2. par. c. 2. supra diffuse relatam.

Sed in eo par, & filci, & privatorum conditio erit, ut nemo præscriptionis exceptio-

ne juvetur; nisi eam specificè apud acta
43 allegaverit, quia nec Judex ex officio omif-
sam supplere poterit, ut post *Guid. Pap.*

q. 221. docet *Peril. Do. Joan. Franc. a Poma*
se conf. 48. n. 10. quod in hac materia crit
perpetuo notandum.

Quomodo in favorem privatorum contra fiscum prescriptio procedat:

Quæstio. III.

- 1 Distinctio in questionibus fisci præcipua inter
quæsitæ, & querenda versatur.
- 2 Publicæ res præscriptioni non subjiciuntur.
- 3 Res fisci quibusdam 30. annis præscribi vi-
dentur.
- 4 Verior tamen est sententia, ut quadraginta re-
quirantur.
- 5 Disputatur latissime an. lex ult. Cod. de
Sacros. Eccles. procedat in rebus fiscali-
bus.
- 6 Proemium arguit rationem finalem.
- 7 Auth. quas actiones non corrigit d. l. ult. res-
pectu civitatis ex sententia Joannis.
- 8 Legum correctio per subauditæ intellectus induci
non debet.
- 9 Fisci consideratio duplex, & quomodo sit quid
diversum à civitate, & idem quod civitas.
- 10 Bar. in l. item veniunt §. ait Senatus, ff. de
petit. hered. declaratur.
- 11 L. jus pluribus ff. de just. & jur. expli-
catur.
- 12 Num dicta l. ultima C. de Sacros. Eccl. in
Principe locum habeat.
- 13 Opinio negativa.
- 14 Authoris distinctio.
- 15 Aymonis error restringentis eandem l. ad ci-
vitates, quæ superiorem non recognoscunt.
- 16 Castrum restituitur in integrum sicut Res
publica.
- 17 Res delatæ in fiscum propter vestigal non so-
lutum quinquennio præscribuntur.
- 18 Similiter propter bona non descripta ad æsti-
mum.
- 19 In rebus in fiscum delatis, ac denunciatis quis
quadrienni præscriptione defenditur, declaratur
tamen multis modis, ut n. 20. 21. 22. & 23.
- 24 Bona antequam fisco denunciata sint, jura
communi præscribi possunt.
- 25 Respectu fisci an sit distinguendum inter
præsentæ, & absentes.
- 26 Opinio Angeli de hac re quomodo admittenda
est.
- 27 Opinio Salyceti de eadem re quando possit ob-
tinere.
- 28 Provincia dicitur omne territorium uni civitati
subjectum, quæ superiorem non recognoscit.
- 29 Regnum Neapolitanum fisci favore non debet
pro una provincia censeri.
- 30 Præscriptio cum mala fide adversus fiscum
in penalibus 20 annis procedit.
- 31 Tam in querendis, quàm in quæsitis bona
fides requiritur.
- 32 Pœna non debentur in foro conscientie.
- 33 Paria non sunt tuta conscientia retinere,
& præscribere.
- 34 An in dubio contra fiscum admittenda sit
præscriptio.
- 35 Iniquum præsidium appellatur.
- 36 Et circumventionem sapere videtur.
- 37 In contrarium tamen exceptio præscriptionis
dicitur exceptio litis finite.
- 38 Distinguendum est an præscriptio jura ci-
vili, vel secundum canones decurrat.
- 39 Causa ex bono & equo commissa, vel in
Auditorio Principis tractanda an habeatur ra-
tio præscriptionis.
- 40 Quibus casibus præscriptio per indirectum cum
mala fide procedere soleat remissivè.
- 41 In præscriptione cum bona fide in dubio con-
tra fiscum est pronuntiandum, in aliis
secus.

1 CUM verò queritur, quo temporis spatio contra fiscum ceteri præscribant, multiplex distinctio adhiberi solet. Sed præcipua illa videri solet, qua bona fisco quæ sita, ab iis, quæ adhuc querenda sunt, discernimus, quæ secundum usitoria fori vocabula incorporata, & incorporanda frequentius appellantur. Igitur in quæritis animadvertendum est, an sint usui publico destinata, vel ut fiscalia retineantur. Primo casu usucapi non queunt, vel etiam præscribi *l. usucapionem cum glos. ibi in ver. Rom. ff. de usuc. l. viam publicam ff. de via publica glos. in §. res fisci Inst. de usuc. Bal. in l. 1. n. 1. Cod. de quadr. præsc. Boer. decis. 264. n. 20.* Et hoc adnotandum est, si forte in re quæ sita sterneretur via publica, vel ædificaretur theatrum, aut quid simile; neque vero hoc casu rei uti fiscalis, sed uti publicæ prohibetur usucapio. Aut sine

2

3 ulla destinatione fiscalis manet, & dominio istius rei, vel actioni cuilibet ad eam competenti præscribitur spatio triginta annorum secundum *Bar. in l. in omnibus, ff. de diver. & temp. præsc. Abb. in cap. cum nobis de præsc. Ang. in §. res fisci n. 1. Inst. de usuc. Peregr. lib. 6. tit. 8. n. 1.* ait spatio triginta, vel quadraginta annorum contra fiscum præscribi, quemadmodum contra privatum. Sed ipse vereor ne potius semper quadraginta annorum cursus desideretur, quod probat *glos. in d. §. res fisci, & sentire videtur Bart. in l. quamvis ff. de usuc. apertius explicant Bal. n. 1. & Sal. in l. 1. n. 2. C. de quadr. præsc.* & speciatim semper hoc casu requiri spacium quadraginta annorum consuluit *Ars. cons. 153. n. 3. Boer. d. decis. 264. n. 21.* Quæ posterior sententia probari videtur ex *l. omnes, juncta l. comperit Cod. de præsc. 30. vel 40. ann.* quas leges in *reb. fisc.* communiter intellexisse videntur, Sed & videntur limitare prædictam conclusionem in quatuor casibus exceptis in *l. ult. Cod. de Sac. Eccl.* quam in fisco locum habere communiter receptum esse *Pereg.* affirmat *d. tit. 8. n. 2.* Et quidem si ad corticem verborum dumtaxat respexerimus *Bar. in d. l. in omnibus, & in d. l. quamvis Salyc. in d. l. 1. Ang. in d. §. res fisci Balb. in 2. par. 5. p. prim. n. 3.* hanc limitationem sentire videntur, & expressam sequitur *Tb. Docc. cons. 20. n. 13.* Verum non ita negligenter transigenda res est, ut non expendamus, an dispositio *d. leg. ult. Cod. de Sac. Eccl.* aut ex verbis, aut ex sententia ad fiscum

transferri queat, ex quo fortassis apparebit a modernioribus erratum esse in exponenda glossatorum sententia. Et quantum attinet ad *d. l. ult.* certo certius est verba dumtaxat comprehendere loca quedam pia, & civitates, velut ibi: *Nec non juri civitatum, tum ibi: Sive isaque memoratis religiosissimis locis, vel civitatibus &c.* Atque cum ad ea, quæ frequenter, non quæ raro accidunt jura aptari oporteat *vulg. l. nam ad ea ff. de leg. cum rarum admodum sit, ut in fisco, ut fisco donationes, vel legata conferantur, frequens autem, ut homines in patriam, pialve causas, liberales existant, nec cogitatum quidem arbitror de donationibus, aut legatis, quas, quæve in fisco conferri contingerit.* Et mihi quidem nusquam aliquid tale hucusque auditum est, Tum verò ratio dispositionis prædictæ expendi debet, quæ ex proximo colligitur, quod finalem indicat disponendi rationem, *Bartol. & alii, in l. ult. ff. de hered. inst. ea est; Ut inter divinum, publicumve jus, & privata commoda competens discretio sit.* At cum publici juris mentio fit, exploratum est jus fisci non significari, textus est, quem nulla ratione cavillari possumus in *l. 2. §. hoc interdicitum, ff. ne quid in loco publico, ibi: Res enim fiscales quasi propria, & private Principis sunt, & in prima hujus libri parte c. 2. n. 1.* latius exposui; quare non video quomodo aut verba, aut sententia legis illius ad fisci causam transferri valeant. Itaque *Castr. ibi n. 8.* solerter difficultatem considerans concludit, in hoc civitatem melioris esse conditionis, quam fiscum: cum tamen in quibusdam fisco melioris conditionis, quam civitas esse reperitur, quod *sup. p. 2. cap. 1. n. 41.* tractatum est, & hanc sententiam rectè considerans probavit ante ibidem *Bald. n. 3.* & *Joannes glossator, dum excitata contrarietate l. in omnibus ff. de diver. & temp. præsc. solvit, quod d. l. ult. procedit in quatuor casibus, l. in omnibus in aliis, non determinat l. ult. in fisco locum sibi vindicare.* Nam contrarium, quod sumitur ex *l. in omnibus, non est argumentum a fisco ad civitatem, vel loca pia, sed sumitur ex 2. par. d. l. cujus verba sunt: Reipublice rationes subscriptæ, & expunctæ adversus eum quidem, qui administraverit ultra viginti, adversus vero heredem ultra decem annos retractari non possunt, & ita argumentum est de civitate ad civitatem, & solutio sumitur ex distinctione casuum, non ex eo, quod*

quod civitas cum fisco confundatur, quia casus reddendæ rationis in *l. ult. Cod. de Sacrosan. Eccles.* utique non adnumeratur. Et in hac solutione expressè residet *glos. in d. l. in omnibus in verbo tempora*, ubi pluribus solutionibus adductis residet in *pen. dicens: Et illa l. ult. inter divinum, qua est fin. Cod. de Sacrosan. Eccles. in rebus civitatum aliarum, non Romane, & in specialibus quatuor casibus loquitur.* Et quamquam *Bartolus* mentem *Joannis* sic accepisse videatur, ut *d. l. ult.* habeat locum etiam in rebus fiscalibus, ut ibi *n. 11.* ultimo loco eam solutionem sic refert, & explicat; mihi tamen id sensisse *Joannem* facile persuaderi non potest, cum idem *Joannes* in *Auth. Quas actiones* continuo sequenti, ratus sit correctionem in Ecclesia factam circa prescriptionem centum annorum ad civitatem non extendi, quamvis in *d. l. ult.* civitas, & Ecclesia videantur æquiparata, & opinio *Joannis* adversus *Placentinum* communiter approbatur ea ratione, quia in correctoriis nec etiam ex majori ratione licita extensio sit, ut per *Jason. ibi n. 21.* At quo modo fieri potest eundem *Joannem l. ult. Cod. de Sacrosan. Eccles.* a civitate ad fiscum, quæ jus commune in prescriptionibus apertè corrigeret, extendere voluisse; nisi in continenti sibi ipsi parum constans contra *leg. nam ad ea, ff. de cond. & demonstr. contraria* scripserit proponatur. Quia si ita se habeant, non tam facile credendum est *Joannem & Accursium* ejus sententiæ fuisse, quam non exprimunt, & ab ea recessisse, quam apertè profitentur. Tum quia legum correctio per subauditos intellectus induci non debet *glos. in c. cupientes, §. quod si per viginti de elect. in 6. Alex. conf. 25. lib. 5.* neque etiam sententiæ *glosæ* per subauditos, non autem explicitos verborum sensus ad legum correctionem allegari deberet. Quare tota hæc difficultas sequenti distinctione submovenda est. Fiscus potest quidem dupliciter considerari, uno modo, ut non tantum formali, sed finali causâ ab ipsa civitate distinguatur: alio modo, quo formaliter tantum distinguatur, sed inspecta finali causâ, idem esse videatur, cum ipsa civitate.

7 Sic verè declaranda est distinctio *Bartoli* in *l. item veniunt §. ait Senatus, ff. de petit. hered.* quia considerat acquisitionem bonorum finalem, quando fiscum idem, quod civitatem esse concludit, quia formaliter semper ab ea distinguitur. Similem relationem observare licet in *l. jus pluribus ff. de just. & jur.* nam ubi *Paulus* proposuit

jus dici, quod omnibus, aut pluribus in una civitate utile est, idque esse jus civile, subjicit: *Nec minus jus rectè dicitur in civitate nostra, jus honorarium.* Non quidem formaliter, & propriè quasi Prætor non fecus, ac populus Romanus propriè posset condere legem, sed quia denominatio juris civilis erat ab utilitate, & ita a causa finali, ut *lib. sing. de legib. p. 2. c. 6.* exposui secundum eandem denominandi rationem, quia jus prætorium, aut omnibus, aut pluribus in civitate utile esset, non minus rectè jus dicebatur. Omnibus, ut in pactorum defensione, pluribus, ut in bonorum possessione contra tabulas, & ita ibi comparatio fit a fine non forma. Ita in fisco Senatus accedit, ut civitate libera olim existente videretur idem quod civitas: nunc vero quoniam *Serenissimæ Medicorum Familie* optimo, atque numquam satis laudato regimini subjicitur, fiscus est Principis non civitatis. Igitur in questione proposita quoties querenda per fiscum titulis de quibus in *d. l. ult. Cod. de Sacrosan. Eccles.* fisco, civitatis contemplatione, queruntur, & ita in publicam totius populi causam inspecta finali ratione crediderim *Bartoli* sententiæ, & eam, quam *Peregrinus* communem appellat, esse retinendam. Si verò fisci acquisitio non in totius civitatis, sed in unius Principis redundet utilitatem, opinor *Castrensis* sententiæ esse servandam. Quia *d. l. ult. C. de Sacrosan. Eccles.* neque de Principe loquitur, neque ratio illius ad Principem pertinet; Et quamvis *Socin. jun. conf. 65. n. 4. & seq. lib. 1.* consuluerit in Principe locum habere, omni authoritate destitutus id primum affirmasse videtur. Ut mirer admodum *Peregr. d. tit. 8. n. 3.* asseruisse hanc esse communem opinionem. Nam *Alex.* quem citat *conf. 24. n. 17. lib. 5.* solum profitetur, quod longe diversum est contra Ecclesiam Romanam sufficere prescriptionem centum annorum; *Aymon.* autem, qui *Peregrino* hujus attestatiōis causam præbuisse videtur in *tract. de antiq. tempor. par. 4. §. absolutionis n. 37. & seq.* adducit *Baldum* in *l. sicut n. 19. C. de præscr. 30. vel 40. ann. Ang. in l. 2. C. communi. de usucap. & Alexand. conf. 84. n. 2. lib. 1.* qui quidem, non tam loquuntur in terminis *d. l. ult.* & in iis quatuor casibus, quam in omni prescriptione, ducentes argumentum ab Ecclesia Romana ad Imperatorem juxta terminos *d. Auth. Quas actiones, C. de Sacrosan. Eccles. & Auth. ut Eccles. Rom.*

- Rom. in Rubric. & in nigr. per tot.* pro quibus est glossa ab omnibus allegata, in §. *finimus Auth. de non alien.* contra quam glossam late disputat idem *Aymon. ubi sup. n. 13 39. & seq.* Et Principem non gaudere beneficio centenariæ præscriptionis exemplo Romanæ Ecclesiæ contra glossam prædictam defendit *Henr. Boic. in c. diligenti, in fin. de præscri. & contra eam pro Henrici sententia fuit iudicatum in Curia Delphinatus, ut refert. Guid. Pap. dec. 416. in prin. & consentit Peregr. d. tit. 8. n. 6.* At præcedens
- 14 distinctio & in prædictis locum habere poterit, quia vel res Principis considerabitur illius tamquam privati, & pro privata ejus patrimonio reputabitur, & servanda erit decisio *Guid. Papæ*, ut sufficiat præscriptio quadraginta annorum, & hoc casu nihil proderit versari nos in re donata, vel relicta Principi, quia jure privati eum censemus, & ratione publici boni separata, non obtinebit ratio dictæ legis ultimæ, quod confirmari poterit ex *text. per argum. a speciali in l. 1. C. ne rei domin. quod ibi Bald. & Ang. n. 2.* concorditer probant; idem desumi potest simili ratione ex *l. competit C. de præscript. 30. vel. 40. annorum.* Vel agendum erit de re, quam Princeps possidet publici boni consideratione, utpote cujus ratio primum, & principaliter publicam utilitatem attingit, & in casibus *d. l. ult. centenariæ præscriptionis privilegium vindicare poterit, & hanc distinctionem probare videtur Anton. Ramb. vir præclaræ eruditionis, in add. ad d. decisionem Guid. Pap. 416. in ver. glosse contrarie.* Nam *Socini Junioris* ratio, quod concessum civitati, multo magis Principi concessum videatur, non multum urget, cum Principem in acquisitione veluti privatum censemus; Sed oportet ex publico jure, non ex privato per identitatem rationis illam constitutionem extendi, alioquin ratio dissimilitudinis adducta de civitate ad Principem, argumentum duci non sinit, *l. non possunt, ubi adnotavi ff. de legib.*
- 15 Nec usquequaque vera videtur *Aymonis* sententia, quod lex ultima procedat in civitatibus retinentibus dumtaxat jura Principis. Miror enim quomodo id ipsa iterato constanter affirmaverit, numero trigesimo septimo, cum contrarium aperte ab antiquioribus decisum sit, videlicet a *Guglielmo de Cunea, & Jacobo Butrig. in d. l. fin. d&c* primum referat & sequatur *Baldus ibi, n. 4. secundum Salycrt. ead. num. addens ita*

placuisse præceptori suo, qui omnes decidunt, & castro, & parvo municipio beneficium illius legis competere, quatenus publici, & privati juris commodi rationem retineant, & specimen ostendant, late pro *Balb. d. par. 5. princip. in 3. par. q. 2.*

Et confirmatur ex communi nostrorum sententia, in *l. respublica C. ex quib. cau. major. ubi Bartol. Bal. Salycetus, & omnes concludunt, quod castrum habens multitudinem hominum talem, ut per suos administratores regatur, & negocia sua tamquam communia, & publica, non privata tractentur, sicuti respublica jure minorum in integrum restitui poterit.*

Neque tamen verum est jura Principis habere, & in civitatibus non habentibus jura fiscalia, & castris iisdem subjectis nominatim locum habere, decidit *Castren. in d. l. ult. n. 8.* Itaque fisco, & Principi, quod publicæ utilitatis causa introductum est, continuè communicari non debet, sed cum ea moderatione, quando non privatæ sed publicæ causæ jus custodiunt. Et fiscus quidem omnem rem Principis tractat, suoque patrocinio fovet, tam privatam ipsius Principis, quam publicam, & Imperium concernentem, & non pari jure in omnibus aut uti, aut censerit debet.

Quare, ut eo revertamur, unde digressi sumus, regula constituta retinenda est quadraginta annorum spatium adversum fiscum in rebus quælitis præscriptionem decurrere, & ne fiscum idem ex toto cum ipso Principe reputemus, missas faciemus pleraque hujus materiæ conclusiones, quæ magis de jure Principis, quam de jure fisci diffinitionem suppeditare videntur. Transeo igitur ad aliud genus bonorum, videlicet, quæ non sunt adhuc fisco quæsitæ, vel ut ajunt incorporata, & in his quædam conclusiones subjiciendæ sunt.

17 Prima est res fisco delatas propter vectigal non solum, quæ ob id in commissum veniunt fisco vindicandæ, adversus eundem quinquennii præscriptione defendi *l. 2. & ibi Bal. & Salycet. no. C. de Vectig. & comm. Bartol. in d. l. in omnibus Salycet. in d. l. 1. C. de quadr. præscr. Ang. in d. §. res fisci Alex. conf. 31. n. 7. lib. 5. Socin. Jun. conf. 72. n. 5. lib. 2. Thom. Dott. d. conf. 20. n. 13. idem Bar. in l. commissa. n.*

18 4. ff. de publ. & vectig. ubi infert ad statuta jubentia bona describi ad libros æstimari, vel catasti sub pœna privationis, & illi etiam quinquennio præscribatur.

Se.

Secunda conclusio fit, in rebus ob aliam causam fisco delatis, simul ac denunciatis, post 19 sefforem quadriennii præscriptione fore munitum *l. intra quatuor ff. de diver. & temp. præscrip. l. 1. C. de quadr. præscript. l. 1. §. divus sup. hoc tit.* quæ jura præcipue loquuntur in denunciatione bonorum vacantium, sed ita generaliter concludunt *Bart. in d. l. in omnibus Salyc. & Ang. & Dec. in locis supra relatis*. Probat *Peregrinus in d. tit. 8. n. 4.* ubi etiam eleganter declarat.

20 Primò, ut quadriennium currat a die denunciationis, modò verè tunc bona in fiscum sint delata; alioquin vel ignorantibus, vel non valentibus agere præscriptio hæc, quæ utilis esse debet, quoad initium currere non possit, ex quo confirmatur, quod *sup. c. præced.* traditum est, quadriennialis *Zenonianæ* præscriptionis initium contra cæteros utile esse debere, uti istius adversus fiscum decurrentis utile esse debere patet, ex *d. l. intra quatuor in fin. ubi glos. & Bartol.* tradunt, & probatur in *l. 1. §. divus hoc tit.*

Secundò rectè declarat quadriennium desiderari, 21 quando præscriptio ante denunciationem decursa non est; nam si ante denunciationem quis rem mobilem triennio, vel immobilem longo tempore ufucipisset, perfecta jam ufucapione non est expectandum quadriennium a die denunciationis, ita *Salycetus in d. l. p. n. 2. in fin. & Peregrinus* probat.

22 Tertiò declarat ex ejusdem *Salyceti* sententia in *d. l. 1. n. 3.* ex denunciatione non interrumpi præscriptionem jure communi inchoatam, nisi litis contestatio intervenerit, & amplius ex *glos. & Bar. in d. l. intra quatuor*, proditum videtur, ne contestatio litis profit alii, quàm denunciatori, quia sit civilis interruptio.

23 Quartò, & ultimò declarat, locum non habere si nunciatoris prævaricatio detegatur, *d. l. intra quatuor, l. ejus qui hoc tit. Salyc. in d. l. 1. n. 2.*

Tertia conclusio est cum tertia præcedentis declaratione consentiens, quòd antequam bona fisco denunciata sint, jure communi procedat ufucapio, videlicet, in possidente cum titulo, & bona fide quoad res mobiles per triennium, quoad immobiles per annos decem inter præsentibus, viginti inter absentes, quasi etiam si delata sint, non tamen denunciata, adhuc jure speciali censenda non sint, ita probat *textus, & ibi glos. &*

Castr. not. in l. quamvis ff. de usucap. Bartol. Salycet., & Ang. Aresin. in locis supra citatis & Thom. Docc. d. conf. 20. n. 25 13. An respectu fisci cadat distinctio illa inter præsentibus, vel absentes dubitatum est *glos. Jacob. de Arena, Cynus, & Baldus, eos referens in l. 1. C. de quadr. præscrip.* censent non esse adhibendam hanc distinctionem, quoniam fiscus semper est præsens, *Ang. autem in d. l. 1. n. 3.* negat fiscum semper esse præsentem, quoniam distinctio territorii inducit absentiam *l. ult. C. de præscrip. long. temp.* sed ibi loquitur de distinctione Provinciæ, non territorii, & tamen secundum *Angel.* fieri potest, ut res fisco delatæ, non autem nunciatæ in alia Provincia reperiantur, cujus intuitu fiscus dici poterit absens: ut si res fisci Imperialis reperiat in territorio Ecclesiæ, hoc itaque casu ex sententia *Angeli* contra fiscum velut absentem, spatio viginti annorum præscribitur, quod æquitatem sapit, ut hoc casu privilegio gaudeat absentia. At *Salycet.* 27 *res. respiciendum* putavit, an Procurator fisci præsens esset, vel ne: & hac ratione distinguendum esse, ejusque sententiam probat, & æquiorum putat *Boerius dicta decis. 264. n. 23.* veriorum *Peregrin. d. tit. 8. n. 31.* Et *Bartol. quidem in d. l. in omnibus, & Angel. in d. §. res fisci* simpliciter dicunt res immobiles præscribi spatio decem, vel viginti annorum, ac ita tacite sentiunt hanc distinctionem adhibendam, quod de *Bartol.* notat *Salyc. in d. l. 1. §. verum crediderim ab Angeli declaratione non esse recedendum*, & secundum illam *Bartoli & Angeli Aresini* sententiam fore accipiendam de divisione Provinciarum, vide *l. 3. & ibi Soccin. de off.* Illa *Salyceti* distinctio ex persona Procuratoris desumpta, non ex omni parte constare videtur. Nam si proponamus fiscum Senensem, cui universa Senarum ditio, totumque Senense territorium pro Provincia est, secundum *Baldum in d. l. fin. n. 11. & in l. 1. C. de Metrop. Beryt. n. 5. lib. 11.* præsentem esse debere in aliqua Civitate, vel Castro ditio- nis Senensi subjectis, falsa assertio est, ut absente Procuratore a loco subjecto, si tamen in Provincia sit, non procedat ufucapio decem annorum spatio, & contra *text. apertum in d. l. ult. C. de long. temp. præscrip.* Quia ex ea constitutione sufficit esse in Provincia, ut præsens reputetur, & decennii præscriptionem patiat. Aut intelligit de Procuratore extra Provinciam, ad Pro-

Provinciam non subjectam mittendo, & Procuratores ejusmodi mitti non solent, aut mittuntur ad unum dumtaxat negotium, & ejus intuitu dumtaxat presentes dici poterunt. At si proponamus Regiam Neapolitani Regni Cameram, quæ in Provinciis, veluti Calabria, & Apulia, cæterisque solet Procuratores fiscales retinere, aliquem ex iis, vel Neapolim revocasse, vel eo defuncto in electionem alterius immoratum fuisse, & queramus, an eo absente, vel non electo decurrat ejusmodi præscriptio, dubitari poterit. Quod pendere videtur ab intellectu *d. l. ult. C. de præscrip. long. temp.* Et secundum *Cyn. in d. l. fin.* quem ibi *Bald.* sequitur Provincia ex communi usu appellari consuevit, ut Ethruria, Longobardia, & similes. Sed in contrarium facit, quia omnes hæ Provincie subjiciuntur civitati Partenopæ, velut Regiæ, & Principi: attamen in hoc casu non dubito *Salyceti* sententiam velut æquioram esse servandam. Decet enim, ex quo semel animadversum est ejusmodi personam pro Regii fisci interesse in ea Provincia specialiter esse necessariam, fiscum ea non existente, absentem reputare. Quarta, & ultima conclusio sit, si possidentibus non opitulentur requisita illa, titulus, & bona fides ut viginti annorum tempore nihilominus fisco præscribat. *Bartolus* quidem *in d. l. in omnibus*, loquitur in possidente sine titulo dumtaxat, nihil ait de mala fide; utriusque defectum *Salycetus* præsupponit, *in d. l. 1. Cod. de quadr. præscrip.* & de hac præscriptione loquitur *text. in d. l. in omnibus*, secundum communem intellectum, & concordant *text. in l. 2. 3. & 4. ff. de requirend. reis*, ubi enim propria non est præscriptionis species, quamcunque quæstionem apud fiscum viginti annorum silentio præscribi, Divi Principes voluerunt, ut *Martianus in d. l. 2.* Sed cum de jure Canonico sine bona fide nulla præscriptio procedat *c. ult. de præscript. & regul. possessor, de reg. jur. in 6.* an procedere queat nostrorum assertio dubitari potest. *Salycetus in d. l. 1. in fin.* pro affirmativa respondet caput ultimum procedere in quæsitis, non in quærendis. Sed & in quærendis bonam fidem adesse oportet; Quid si gravatus de restituendo per fideicommissum, quo casu respectu fideicommissarii sumus in quærendis, restituere moretur, an præscribere poterit? absurdè nimis concedi videretur. Quare non satis huic ra-

tioni confidens, ait partem negativam esse tutiorem. At pro affirmativa facit *glos. sa singul. in c. fraternitas, ver. cum argumento, 12. q. 2.* quam doctores extollunt, *in c. prim. de constitut. ubi Abb. num. 10. Felyn. n. 41.* quæ vult pœnas in foro conscientie non deberi, & non obligare debitorem ad solutionem, quod eam rationem habet, quia nemo se ipsum executori tradere, aut res suas executioni mandare tenetur; quam velut a *Divo Thoma, & Cajetano* deductam probat *Didacus in secunda parte c. 6. §. 8. n. 10. tit. de sponsal. Mantiv. de conject. ultim. volum. lib. 10. tit. 4. n. 16. Peregrin. ubi sup. n. 35.* sed vereor, ne ratio ista conclusionem supra dictam omni ex parte defendat. Quid enim dicendum est in bonis vacantibus, quæ fisco, ut hæredi, non autem ullius pœnæ nomine debentur? Sed in pœnis etiam subsisto; nam etsi concedat sententiam *glos. in foro poli*, velut communi Theologorum, & Canonistarum calculo probatam veram esse, vereor tamen, ne in foro canonico contentioso sit admittenda, quod sentire videtur *Felyn. in d. c. primo n. 40. ver. quibus rationibus*: Nam, etsi verum sit me non debere fisco pœnam offerre, adeo ut quandiu moretur in ea exigenda, ego sine culpa aliqua cessarem ab ipsa solutione, aliud tamen est cum, fisco post annos viginti petente eam, contendo præscriptionis auxilio me esse munitum. Nam etsi Titio cum petierit decem, solvere promittam, potero eo non petente perpetuo illa decem retinere, & tamen eo petente ultra triginta annos obstante mala fide præscribere non potero. Quod exemplo utpote quia in eo res evidentior est, apparet non esse paria hæc tuta conscientia retinere, & præscribere. Sic depositarius, nisi depositum repetatur, semper retinere poterit, nunquam tamen præscribere. Cæterum bonam fidem etiam sine titulo ad complendam viginti annorum præscriptionem contra fiscum sufficere reor. Viginti autem anni exinde computantur in delictis, ex quo rei annotatio publice innotuit, *l. 4. ff. de requ. reis*. In reliquis videndus est *Peregrin.* qui diligenter loco relato materiam hanc prosequitur.

34 Sed pro legis nostræ complemento dubitari potest, an si dubitetur circa præscriptionem adversus fiscum decurrentem contra, vel pro fisco pronuntiandum sit.

Con-

Contra fiscum facit *l. ista* sub inscriptione *Modestini*. Pro eo facit, quod præscriptio
 35 iniquum præsidium appelletur, *Ausb. ut Eccles. Rom. ubi glos. not. & in dubio contra eam judicandum esse videtur, ut sentit Aymon. conf. 29. n. 9. Coephal. conf. 403. n. 23. Joan. Bott. conf. 34. n. 32.* quia, qui
 36 se defendit ex tempore, circumventionem uti videtur, ut argumento §. *volumus, Ausb. de bis, qui ingr. ad appell. dicit Afflict. decis. 265. n. 91. & not. Isern. ac ceteri Feudista in c. 1. quo tempore miles, relati per Aymon. conf. 201. n. 37. Natta conf. 266. n. 22. lib. 2.*

Sed res ejusmodi sic temperanda est, ut non tam acriter ex ore Novissimorum in ipsam præscriptionem invehamus, maxime cum & civilia jura pro bono publico introductam esse testentur *l. 1. ff. de usucap. & rationes publici boni tam aperte pateant in litibus finiendis, & dominiis rerum certis constituendis, ut nihil manifestius sit. Ex quo*
 37 fit, ut exceptio præscriptionis dicatur exceptio litis finitæ, & ad impediendum litis ingressum, non tantum ad merita causæ valeat opponi, *Bartol. in l. ult. n. 3. ff. pro suo, Ang. in l. omnes per eum text. n. 4. C. de præscript. 30. vel 40. ann. idem in l. sicut n. 7. eod. tit.* Et quod magis est apud Sacros Canones, quibus nihil iniquum placere potest, receptam esse videmus. Qua-

38 re inspecto jure civili, quo mala fides superveniens usucapionem non impedit *l. si aliena l. justo. §. & si possessionis ff. de usucap. ad hanc præscriptionis speciem referenda sunt ea omnia, quæ contra præscriptionem enunciantur, sicuti Corn. conf. 227. n. 7. lib. 4. Soccin. junior conf. 145. n. 90. lib. 1. latè, & pro more suo accurate probat Pinell. in Ausb. nisi triennale n. 4. C. de bonis mat. & n. 41. ver. vides igitur, communem distinctionem appellat, quam antea probavit Ang. in l. sequitur §. si viam n. 2. ff. de usucap. Ex qua distinctione*

39 multæ quæstiones dirimuntur. Velut si causa sit commissa ex bono, & æquo definienda, num exceptio præscriptionis sit admittenda, num in auditorio Principis recipienda, quia quotiescumque de præscriptione agemus, quæ bona fide nitatur, hoc æquum præsidium existimandum est, & ab iis, qui de æquitate procedunt, admitten-

dum, *Ang. in d. §. si viam n. 2. Rom. conf. 149. n. 2. & 3. & ibi Add. sic intelligi debet Felin. qui minus rectè adducit Ang. in Rubr. ext. de præscrip. n. 2.* Sed cum in præscriptionis materia jus canonum sit servandum, ut per Joann. Andr. in reg. posses. de reg. jur. in 6. Franc. Balb. de præscrip. tertia parte, sexta prin. q. 2. n. 1. Roland. a Valle conf. 6. n. 42. lib. 3. adeo ut nulla præscriptio cum mala fide procedere possit, non tamen inutilis hæc distinctio existimari debet, sed observari poterit propter præscriptiones quasdam statutarias, de quibus late apud Ant. Gabr. in tit. 40 de præscrip. conclusio. 3. quæ quodam velamento verborum, etiam si mala fides adlit, sæpè defenduntur, & quosdam casus recentet novissime *Tiber. Dec. in Tract. Crimin. tomo 1. c. 34. n. 13.* in quibus per indirectum præscriptio cum mala fide sæpè recipitur. In iis enim contra præscriptionem tentire laudabile erit, atque animarum periculo salutare.

Cæterum eam, quæ bona fide nititur, favorabilem esse, etiam ex eod. confirmatur, quod in tempore supputando dies coeptus habeatur pro impleto *leg. in usucapion. ubi Castr. not. & leg. seq. ff. de usucapion.* Et ad fiscali quæstionem diffiditive respondendo, concludo, sive reum, sive actorem adversus illam vere subdolam præscriptionem in dubio esse defendendum, quia plus potest ratio illius evitandæ, quam præsentis regulæ a *Modestino* constitutæ. Ubi de præscriptione cum bona fide tractabitur, in dubio semper erit pronuntiandum contra fiscum, sive completa sit, & dubitemus ex alio modo sit admittenda, vel ne, sive dubitemus num requisita intervenerint, vel ne, tum *argum. d. l. in usucapion.* tum ex lege nostra, quæ ut in secunda parte probatum est, in fisco reo locum habet, multò magis locum habere debeat in reo possidente, cum fiscus agat.

Hæc mihi ad publicam utilitatem collegisse sufficiant, quæ rogo lectorem benevolum, ut erratis ignoscens, emendare, non autem mordere contendat. Sic enim facile fiet, ut eo inventis addente, utrique usui simus, & aliquid in publicum, ego excitando, ille perpoliando contulisse videamur.

Laus Deo, ac Beatae MARIAE semper VIRGINI.

F I N I S

Z z

ALEX.

ALEXANDRI
TURAMINI
PATRICII SENENSIS J. C.

Epistolarum Forensium Liber singularis

De Auro , quatenus per Ecclesiam cogi,
fervarique possit .

Epistola 1.

DECIO AZZOLINO CARDINALI
ALEXANDER TURAMINUS F.

Lura sanè sunt , quæ in quæstionem veniunt ia hac ipsa dubitatione , de qua me consulis . Meum erit brevius , quàm fieri possit , in omnibus tibi meam sententiam exponere . Tuum vero antequam de his cum Sixto quinto Pontifice Maximo sermonem aliquem habeas , tua prudentia omnia expendere , ac perpolire , tantique Pontificis auribus digna dumtaxat referre . De omnibus hunc in modum statuo . Potest Ecclesia habere aliquid proprium : Hoc primum . Item & aurum conservare , ut futuris necessitatibus , quæ contingere possint , occurrere valeat ; Hoc secundum . Quia regnum quoque temporale habet , circa illud decet illam se ita habere , ut politica ratione , quæ tota moralis sit , & virtuti consona , illud non secus , ac cæteri Reges , possit administrare : Hoc postremum . Primum Sacri Canones apertè diffiniunt *cap. expedit 11. q. 1. Expedit enim Ecclesiæ facultates possideri*

fideri ; & S. Hylarius factus Episcopus , non tantum possedit , sed acceptis fidelium numerosis hereditatibus eas auget . Et Joannes narrat Dominum loculos habuisse , ubi data conservabat , ut emeret necessaria , vel daret egenis . Hinc primum forma Ecclesiastica pecunia videtur instituta ; & quod scriptum est , non esse cogitandum de crastino , non ob hoc fuit preceptum , ne aliquid pecunie servaretur a Sanctis , sed ne Deo propter ista serviatur , & propter inopiam timorem justitia deseratur . c. habebat 12. q. 1. Ad secundum respondeo Ecclesiam ut Ecclesiam habere aurum , non ut fervet , sed ut erogat , & subveniat in necessitatibus . Quid enim opus est custodire , quod nihil adjuvat ? Debet autem erogare in alimoniam pauperum , in redemptionem captivorum , in ædificationem Templorum , vel sepulcrorum , aut similibus auctoritatem , quæ a pietate nihil recedunt , c. aurum 12. q. 2. Sic potest habere , & servare non servandi , sed erogandi proposito . Ad tertium dico , Ecclesiam post donationem a Constantino ea mente factam , ne Pontificalis Apex vilesceret , non modò spirituale regnum , sed etiam temporale habere , c. Constantinus , el. 2. dis. 99. c. futuram 12. q. 1. in quo jure imperii , & politica administrandi ratione uti possit , quod , si , ut decet , retineatur , cum Christiana disciplina consentit . Difficile quidem est divitias , & virtutes possidere , fieri tamen potest . Quid enim prohibet iis rectè uti , cum ob id a Deo datæ sint ? Divitiæ igitur cum justitia , & operibus bonis non damnantur c. hoc autem scripsimus distin. 30. Potest Ecclesia gerere bellum justum , vel ulciscendo injurias , vel se defendendo , & ideo milites , & arces habere debet c. militare 23. q. 1. Nam illicite oppugnantibus licite resistere possumus , c. 1. 23. q. 2. sic denegantibus transitum justè bellum indicimus . Sunt & aliæ causæ justæ bellum gerendi , c. 1. 2. & 3. 23. q. 2. Itaque aurum habere paratum ad militum stipendia non nisi summæ prudentiæ videri potest . Scriptum est : Cum fortis armatus custodit atrium suum , in pace sunt ea , quæ possidet , Lucas c. 11. custodia exhibetur hominibus , armis , auro , cum enim nemo suis stipendiis militare cogatur Paul. 1. ad Cor. c. 9. c. Jam nunc 28. q. 1. stipendia parata esse oportet , neque verò jacet inutiliter aurum , quod impios deterret , hostes debilitat , & avertit . Ita enim fit , ut quod non valent Sacerdotes efficere per doctrinæ sermonem , potestas hoc imperet per disciplinæ terrorem c. Principis 23. q. 5. Et sicut protegit sapientia , ita , & pecuniæ Eccl. 7. quas nervos Reipublicæ Cicero dixit pro lege Manilia . Aristoteles Civitates indigere pecuniis testatus est iis verbis lib. 1. Poli. c. 7. & lib. 7. c. 8. Qui simul in communiione vivunt , necessarium est iis ipsis habere arma , quibus & magistratibus parere inobedientes compellantur , & quibus vis propulsetur externa . Præterea pecuniarum habendarum facultas quædam , quæ illas habere possint , & ad proprias indigentias , & ad bellum . Quoniam Summus Pontifex Princeps est seculi , Ecclesiæ patrimonium , Regia etiam , non tantum Pontificali auctoritate defendere tenetur . Politica ratio ex virtute prodit , & ad Christianæ fidei normam sese flectit , quæ si se aliter habet , tyrannica ratio est , quare nec ratio est . Cogere etiam thesauros sub certa lege poterit , lex tamen , quæ pari in parem negat imperium l. ille §. tempestivum ff. ad Trebellian. naturalis est , quæ nulla civili ratione potest infringi . Hac de re satis , in qua pauca scribere tutum censeo , si quis nolit in multis errare . Quousque me Capitolium ascendere non jubeas , in hac Vaticani solitudine , me suaviter commorari , & oculi literarii dulcedine plurimum delectari , pro certo habeas . Vale , tuæque benevolentis favore me protegere ne desinas .

E Vaticano die 24. Julii 1586.

Camera Apostolica succedens in spoliis Clericorum quatenus eorum credito- ribus teneatur .

Epistola II.

JACOBO ALDOBRANDINO EPISCOPO TROJANENSI, ET IN
REGNO NEAPOLITANO NUNCIO APOSTOLICO .

ALEXANDER TURAMINUS F.

AN Reverenda Camera Apostolica, quæ succedit in Prælatorum spoliis, teneatur satisfacere eorum creditoribus de iis, quæ sub spoliis titulo ad eam devolvi contingat, facilis explicatio est. Et si probent creditores pecuniam creditam versam fuisse in utilitatem Ecclesiæ, vel Prælati, nemo dubitat successorem teneri, & consequenter Cameram, quæ vice successoris in iis bonis habetur, *sext. ubi Innoc. & alii no. in c. 1. de sol.* Sic etiam sine dubio Prælatum, si viveret, etiam non probata versione, de fructibus satisfacere compellendum. Ita docuit *Abb. in C. quod quibusdam n. 6. ver. sed crederem, de fidejuf.* a quo neminem dissentire *Jacobus Menochius* testatus est de *arb. jud. cas. 432. n. 17.* Cujus rationem repetere necesse est, quæ ex *Innoc. in c. 1. depositi* distinctione clare deduci videtur: Ille tunc probationem versionis exigere videtur, cum in mutuo versamur, & ad alienationem rei immobilis, æris alieni solvendi causa, deveniendum est, quia aliud futurum sit, si ex fructibus satisfieri possit, id quod *Abbas in d. c. 1. dep. n. 9. & Inola n. 13.* plurimum commendat; Præter mutuum non creditur in aliis contractibus versionem esse probandam, & ita se habet communis opinio, etiam mortuo successore, ut in mutuo desideretur probatio versionis, in cæteris contractibus non ita. Ita post *Hof. & Gul. de Cum. tenet Abbas in d. c. quod quibusdam n. 7. Anchar. n. 9. Card. quest. 10. Dec. conf. 36. n. 8.* ubi de communi. Sed in mutuo ad probandam versionem probatio per conjecturas ex verosimili delumptas recipi debet. Quare si Prælatum eo tempore, quo ad dignitatem Episcopalem assumptus est, mutuo pecuniam acceperit, cum multas expensas subire soleat, ad obtinendas bullas, ad parandas vestes, & famulatum, ad iter perficiendum, hæc sola indigentia, & necessitas munit creditoris intentionem, *Innocens. in d. c. p. depositi.* clare *Ang. in §. hoc autem n. 19. Auth. de alien. emphyt.* nec concludens, aut perfecta probatio versionis desideratur, sed sufficit verosimilis, *Dec. d. conf. 36. n. 8.* Tandem cum hæc materia ob conjecturas arbitraria constituatur *Menoch. d. cas. 432. n. 24.* laudabo semper *Alciati* sententiam opinantis, cum hoc agitur, ut creditori satisfiat, citra immobilium alienationem, veluti in spoliis accidit, Judicem in favorem creditoris in dubio præriorem esse debere, in *l. civitas n. 18. ff. si cert. pet.* Summatim, & ingenuè, quid in hac re sentirem, exposui tibi. An jussui tuo obtemperaverim, ipse videris: Si te plura exigere sentiam, satisfaciam cumulatius, sed viro prudentissimo, & integerrimo pauca satis. In eo mihi numquam facio satis, quod tuæ benignitati, ac benevolentia erga me paria reddere non valeo; nisi benignitas eadem summam reverentiam, & observantiam in te meam, quasi paria, recipiat. Vale.

Die 9. Maii 1564.

An

An creditor consentiens alienationi salvo jure suo, nugari, vel consentire videatur.

Epistola III.

CAMILLO MEDICEO J. C.
ALEXANDER TURAMINUS F.

Magnum quid est, quod tu me consulas. Cum enim oraculum hujus Civitatis tua domus tua civilis prudentiæ splendore refulgens, communiter existimetur, ad quam Magnates, ut te velut *Appollinem* consulant, frequentissime se conferunt, quid est, quod obscuri nominis Jureconsultum consulere non graveris? Tua modestia te ad id impellit, quæ *Acursum* reprehendere, vel purgare causa non sit, & eum, cui publice juris interpretandi munus, latiore disputandi, & veritatis investigandæ campum facere soleat tua auctoritate ad id faciendum inducit. Censet *Acursum* in l. 4. §. si in venditione ff. quib. mod. pignus, vel hypothec. sol. consensum alienationi adhibitum salvo jure suo nugationem esse. Hæc sententia, ut tibi id efflagitanti satisfaciam, absolutè vera non est, nec itidem falsa, sed temperanda. Vera est, si textui, ubi id notat, quæstio in omnibus adæquetur, alioquin ex legibus, quas adducit, nec satis probari poterit. Primum igitur verum erit, nugari creditorem, qui cum solum jus pignoris habeat in re, quæ alienatur, alienationi consentit subjecta speciali clausula, *salva causa pignoris*, vel etiam generali, *salvo jure meo*, quia cum genus non possit verificari, nisi in una specie, facit, ut clausula generalis vim specialis obtineat l. si optio servi ff. de opt. leg. Auth. hoc inter liberos, & ibi Badl. n. 1. C. de Testam. Quare hoc casu nugatur creditor, quia verbis quidem consentit, re autem dissentit. Id ipsum obtinebit cum clausula generalis subjicitur, ut referatur ad aliquod jus expressum reservandi causa, tunc enim respectu illius juris magis irritabitur alienatio, quam reservatio, quia speciatim expressum videbitur, d. §. si in venditione glos. Parisi. §. 44. n. 27. quest. 20. Si verò expressio aliter facta sit, & alia jura sint, de quibus nihil sit dictum, tunc non nugatur, quoniam reservatio trahitur ad non expressa, & in expressis valet consensus, & cessat clausula. Sic enim clausula non est sine effectu, & nugatio, ut effugi plane debet, effugitur. Ita sentit *Isorn.* in c. 1. n. 9. qui success. tenean. & ibi addit. Capis. in invest. feud. tit. feudorum clausula in numero juribus que nostris. Qua in re a Glossatore Parisiensi, & *Burlatta* cavendum est, a glos. in d. §. & quia, *Bursat. conf.* 4. n. 30. lib. 1. quia non est necessarium, ut operetur generaliter, sed sufficit, si effectu minime careat. Aliam speciem, in qua plurimum operatur, detexit *Capycius*. Sed summa rerum hæc est, toties consensum retinere nugationem, quoties exclusâ nugatione ille redderetur inanis, si utilis in aliquo sit, ad nugationem trahendum non esse. His paucis me tuæ petitioni satisfacisse puto, si non decenter, saltem ingenuè. Quare si non eruditionem, saltem animi ingenuitatem in hac sententia dicenda, ut ames, requiro, qui enim summopere amat, amare se etiam jure requirit. Vale,

D. Neapoli die 13. Augusti 1594.

Quo

Quo usque quis vivere præsumatur, & quomodo probetur mors per exploratores.

Epistola IV.

HIPPOLITO VANNIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Tibi patrono causarum doctissimo paucis exponam, quid in objecta difficultate sententiam, quod si non dissenties, facile spero *Scipionem Mormilum* clientem, amicumque nostrum, quod optat, apud integerrimos iudices consequuturum. Quando quis contendit, sibi tamquam proximiori ex familia deberi fideicommissum aliquod, sufficit, si probet se proximum, nec exigitur probatio negativa proximiorum non extare, ita plane *Rapbael Cumanus* *cons. 43. n. 2. Romanus Alexan. in l. is potest n. 15. ff. de acq. hered. & cons. 179. n. 10. lib. 7. Corneus cons. 341. n. 4. lib. 1. Alciat. in l. proxime ff. de verb. sign. & resp. 107. n. 3. lib. 1. docuerunt. Cum tamen objiciatur ex serie Testamenti satis deprehendi proximiores extare, ut puta eos omnes, qui ante ultimum substitutionum gradum vocantur, & *Scipioni* præcedunt, nisi ipse eos decessisse probet, hoc ipso videtur excludi, cum non effluxerint centum anni a die conditi testamenti, & quisque centum annos vivere præsumitur, nisi minus vixisse probetur, *no. in l. ult. Cod. de Sacrosan. Eccles.* Sed res non ita se habet, negativè enim ea præsumptio concipi debet, ut nemo præsumatur vivere ultra centum annos, ut declarant *Corneus d. cons. 341. n. 2. lib. 1. Addentes ad Alexandrum ad cons. n. 32. lib. 5. id quod Jacobus Menochius lib. 6. præf. 49. n. 2. & n. 28. & probat text. in l. an usufructus ff. de usufruct. verius, & receptius esse testatur, inferens, quod post septuagesimum quintum, vel octuagesimum annum Judex, si de aliquo non constet, ex communiter accidentibus debet eum arbitrari mortuum. Testamentum de quo agitur fuit conditum anno 1514. jam sunt elapsi octuaginta anni, & ultra, ex eo testamento vocatos mortuos præsumere debemus, eo maxime, quod hæc lis, quæ maximi momenti est, tandiu est in foro agitata, ut si quis eorum viveret, ad ejus notitiam pervenisse verisimile esset, eumque ad ejusmodi lucrum facile convolaturum, ut argumentatur *Alciat. in d. l. prox.* Hæc in puncto satis. Sed præter hæc mirum in modum placet, quod summa, qua soles prudentia docuisti actorem, ut Judicem adiret peteretque mitti nuncios, vel exploratores, qui de eorum vita, vel morte facta diligenti inquisitione referrent, quod *Bar. docuit in l. si tamen, per eum text. n. 2. ff. de l. 2. Idem in l. 2. §. si dubitetur n. 3. ff. quemadmodum testam. aper. & Ang. in d. §. si dubitetur n. 5. & Imol. n. 12. probarunt, & si id Judex negaret, actori, gravamen admodum injustum videretur inferre. In ea civitate es, quæ Urbis instar complectitur omnes, sed civilem disciplinam adeo fovet, ut jureconsultorum mater *Parthenope* meritò possit haberi, ita eos alit, & ad summos dignitatis apices gradatim attollit. Jam tuæ eruditionis argumenta per ora decurrunt, ut fontes in rivos, in flumina vertuntur, & vires semper acquirunt eundo, tales tuæ virtutis progressus futuros esse minime dubites. Vale, & concives *Eugubinos* fama percelebres, te nunc æmulantem superaturum esse animo concipias: nam, ut assequaris, satis erit, si constituas.***

Datum Neapoli die 27. Julii 1595.

De

De Potestate Episcopi in remittendis pœnis .

Epistola V.

LAURENTIO GUASCONIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS E.

Dubitanti tibi , an Episcopus possit ab exilio clericum ob stuprum damnatum re-
vocare affirmandum cenſui , tum quia pro recepta ſententia Episcopus diſpenſat ,
ut ajunt , in omnibus cauſis , in quibus non reperitur de jure prohibitus , *Innocen. in c.*
nifi cum pridem n. 8. de renunc. Paul. Borgas. de irregul. & despons. p. 5. tit. de
respons. ultima ord. num. 12. & par. 6. tit. de adulter. & stupr. num. 20. quod in
criminibus facilius receptum eſſe videtur , *gloſ. in c. dilectus de tempor. ordin.* Canones
etiam id ſatis inſinuant , accedente gloſſatoris interpretatione *c. pervenit , & ibi gloſ. de*
adult. & stupr. & per eum text. Borgas. d. p. 6. de adulter. & stupr. n. 18. & ſeq. Vide-
tur autem Episcopus id agere , non ut Judex ordinarius in ſua Dioceſi , cum ad Judicem ,
ut judicem non pertineat , ſed ut Apoſtolus , ut Paſtor , ut Pontifex , ut Princeps . Hæc
mea ſententia eſt , quam tunc veram eſſe non dubitabo , cum tibi quoque placere intellexe-
ro . Ipſe ſcis , quanti ego tuum judicium in controverſiis civilibus facere ſoleam , nam tua
eruditio ſumma cum ingenuitate conjuncta , me tibi adeo devinxit , ut te in futurum non
amare non valeam . Animi , & generis nobilitatem , morum ſuavitatem ſi adjunxeris tuam ,
me tibi arctiori vinculo obſtringi non poſſe apertè conjicies . Vale

Datum Neapoli die 14. Septembris 1594.

De

De Pœnitentia Furis quatenus admittenda .

Epistola VI.

E V A N G E L I S T A E D E G A T T I S J . C .

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F .

Quæris an ille, qui lucri faciendi animo rem alienam aufert, & antequam ad destinatum locum perducatur, pœnitentia ductus in pristinum reponit, pœna furti teneatur. Respondeo non teneri, sed iusto pœnitentiæ suffragio illum absolvendum, *arg. l. qui falsam, ff. ad legem Corn.* Mœvet me, quia tandiu pœnitentia prodesse debet, quandiu delictum consummatum non est, quod maxime obtinere debet, ubicumque statuta delicto perfecto, & consummato pœnam imponere dignoscuntur. *Et Cynus in l. si quis non dicam rapere col. ult. C. de Epis. & Cleric. & not. in d. l. qui falsam* quidem eleganter docet, eum, qui cogitavit, egit, & non perfecit, quia pœnituit, absolvendum esse, a quo nemo recedit. At hic non perfecit, ob pœnitentiam, igitur absolvendus. Minor probatur ex duobus. Primum ea res, nec formam, nec perfectionem habere videtur, cui addi potest, quia formæ, vel rei perfectæ addi nequit, ut *Baldus tradit in l. contractus C. de fide. instr. facit l. pen. C. de his quibus ut indig.* At furtum hoc, quandiu ad locum destinatum res perducta non sit, potest fieri manifestum, & per consequens ei addi, §. *furtorum Inst. de oblig. quæ ex delicto nascuntur*, ergo ante ut informe debet haberi, quia si forma constaret, esset, vel manifestum, vel non manifestum. Non est manifestum, quia fur non est deprehensus, non est non manifestum, quoniam hanc formam non accipit, nisi ex perductione ad destinatum locum, non accipit dico, quia semper manifestum fieri potest. Quandiu ergo fur est in actu auferendi, tandiu potest furtum hanc, vel illam formam accipere, & ita non est delictum consummatum. Secundò probatur minor ex eo, quod post *Jacobum Butrigarium* docuit *Baldus in d. l. si quis non dicam rapere quarta oppositione*, quod si extat statutum, ut *quicumque portaverit bladum extra territorium, puniatur certa pœna*, qui portaret, non tamen adhuc esset extra territorium, puniendus non est, quia statutum loquitur de eo, qui portaverit, non de eo, qui portabat. Quod verbum præteriti temporis significat actum consummatum, & quamquam in eo, qui deferre deprehensus sit, velut elutoria non attendatur allegatio pœnitentiæ, quia ipsum pœnitet postquam est in laqueo, idem *Bald. in l. si fugitivum n. 5. C. de serv. fug.* in eo tamen, quem penitet spontè, qui eum retrocedit, admittenda foret, ut *Joannes Andreas in addit. ad Specul. in tit. de constit. in verbo medietatem, Imo. in c. 2. de constit. Ripa de remed. ad conserv. pest. n. 75. & alii* tradunt, & absolvendum esse consentiunt. Cum in proposita specie penituerit furem in actu auferendi, dicitur magis contrectare, quam contrectavisse. Ac ita nihil obstant *Ulpiani* verba in *l. qui ea mente ff. de furt.* in contrarium excitata. *Quia ea mente alienum quid contrectavit re.* Quæ *Bartolus* etiam rectè ad actum consummatum retulit. Fur deferens rem videtur semper furari, cum detulit, furtum fecisse. Hæc mea sententia est, quam probabunt Judices omnes, qui justitiæ, non autem severitatis gloriam affectant. Te probaturum nihil dubito, quod ut olim discipulus, ita nunc jureconsultus, & foro maxima cum laude addictus, te mihi facile consentientem semper exhibueris. Vale.

Datum Neapoli 14. Augusti 1598.

An

An vita militia patiatur contributionem propter Paragium .

Epistola VII.

VINCENTIO DE FRANCHIS J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

NOVUM, est quod coram te excitatur, vitam militiam pati diminutionem propter paragia, ut vocant, & in iis deducendis in contributionem venire. Mihi plane videtur utrumque a toto feudo deduci debere, quod utrumque loco legitimæ æque succedant. De paragio constat ex constitutione in aliquibus, ubi *Afflictus* id adnotavit *quest.* 12. Tum etiam id alibi testatus est *decis.* 87. n. 11. & *sequen.* De vita militia probat *Ifernia* in constitutione *Comitibus*. *Capycius decis.* 211. *Tiraquellus de jur. prim. quest.* 75. n. 8. sequuntur, quibus adhæret *decis.* 21. n. 9. At legitima unus non deducitur de legitima alterius, sed utraque legitima deducitur a toto, quia triens, & semis pro numero liberorum semper deducitur a toto, & diffiniuntur ratione totius *Arb. de trien.* & *semis. in princip. ibi mediam totius substantia*. Sed si quovis modo id contingere posset, potius paragium pateretur diminutionem propter vitam militiam, quàm e contra, quia vita militia inspecta sui exiguitate, quod non transit ad hæredes, & quod vivere est necessarium absolute, dotari secundum quid, favorabilior dijudicari debet ipso paragio, quod *Tiraquellus* tradit *dicta quest.* 75. n. 8. & ipse probat *d. decis.* 20. n. 10. Laudo benignitatem, qua omnes audis, laudarem auctoritatem, qua obsoleta, vel inaudita rejiceres, sic rejecit *Ulpianus in l. 1. ff. de senat.* Patroni caussarum magno ingenii acumine in hac civitate pollent, quod magnos sæpe ausus parit, virtus encomiis extollenda, audacia refrenanda, si fæveritatem cum benignitate conjunxeris summum omnibus attingisse videberis. Solertia, eruditio, memoria, integritas adeo in te eminent, ut majora desiderari non patiaris. Vale, & me pro more ama.

Datum e Villa Battaglia die 20. Augusti 1598.

A a a

Qui

Quibus verbis civitas privilegio comprehendatur .

Epistola VIII.

MAGATIO ASSANTO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Justissimam mea sententia causam foves, dum contendis, quod verbum *ognuno*, in privilegio positum, civitatem comprehendat. Verbum etenim *quis*, vel *si quis*, ad eam producitur *l. i. juncta l. nihil interest ff. ad Macedon. l. item ait Praetor in princ. juncta l. seq. in fine ff. ex quibus caus. major.* multo magis quod universaliter resolvitur, quasi *quilibet*, *quicumque*, vel *omnis* quare si in verbo indefinito id concludimus, multo magis in universalis concludendum. Ab effectu idem evinci potest, quia privilegium hoc tribuit jus exigendi vectigal ex tritico, quod venditur, & emitur. Civitas vero non modo potest emere, & vendere *l. civitas ff. si cert. pet. Bartolus in l. aut facta §. ult. num. 4. ff. de pœnis.* Ad quem effectum respiciendum est, ut videatur an comprehendatur *Jas. in l. si quis major num. 9. C. de transf. & ibi Cagn. n. 22.* sed eo usque id agere, ut fraudem privilegio faciat, ne quis ut privatus emat, sed singuli cives ministerio, & nomine civitatis utentes evitent solutionem vectigalis *l. non dubium, cum ibi not. C. de legibus.* Itaque pro tritico inveccto, & vendito tenetur vectigal solvere, quia in vendendo non consistit proprius usus, *l. in lege censoria, ff. de verborum significat.* Ex pœnu tua poteris longe plura depromere, quæ hanc sententiam juvent. Ut vero jus nostrum maxima solertia perpetuo colere consuevisti, ita mutuum nostrum amorem nulla patiaris oblivione vilescere. Vale.

Datum Neapoli die 20, Augusti 1598.

Fru.

Fructus à tertio percepti non patiuntur debitoris hypothecam.

Epistola IX.

A LOYSIO GATTULAE J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Quod misisti, instrumentum diligenter cum perlegerim, respondeo tibi a contrahentibus omnem fraudem abfuisse. Nam & bona fides tandiu praesumitur, quando non probatur mala *l. pen. C. de evict. glos. Inst. de usuc. in princ. Alc. de presump. reg. 3. pres. 5.* & ut probetur alienatio in fraudem facta, requiritur §. *in fraudem Inst. Quibus ex cau. man non licet l. ait Prator §. ita demum, & §. quod ait, ff. de his quae in fau. cred. fraus consilii, & eventus, quam abfuisse pervigiles caussarum patroni accurate demonstrarunt.* Hoc unum mihi superest, ut addam annuos fructus post donationem ab *Andrea* patre perceptos, nulla affectos esse hypotheca, quia debitor potest invito etiam creditore rem cum sua causa transferre quocumque titulo *l. si debitor, & ibi Bald. C. de distr. pign.* Quare fructus post translationem nati, vel percepti, cum numquam in dominio debitoris fuerint, nec etiam ejus creditoris hypotheca affici potuere, *l. 1. §. cum praedium l. Paulus §. 1. eod. tit. id quod glos. in l. si convenerit §. si fundus ff. de pign. act. Bartol. Salyc. Fulg. in d. leg. 1. §. cum praedium idemque Fulg. in dicta leg. Paulus, §. 1. ex veritate adnotasse videntur.* Idque ut tibi profuturum censeo, ita sane sine ulla hæsitatione puto verissimum. Vale, & hæc pauca, veluti meæ benevolentiae argumentum quamvis tenuè benevolè excipe animo.

Datum Neapoli die 25. Septembris 1598.

Impedimentum quatenus excuset a præcepto , sub pœna excommunicationis lato .

Epistola X.

JULIO BATTAGLISCO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Difficilis est controversia , de qua me consulis . Tibi tamen , & communi amico , cujus gratia id facis , nihil negandum est . Illi utriusque *glos. communiter approbata in c. 2. in verbo depositionis de test. cog.* nostri præclare merito , tibi verò , qui me virtute , ac benevolentia devincis , debeo quicquid petatis . Cuius certi juris sit impeditum impedito facti , quominus pareat præcepto superioris sub pœna excommunicationis latæ sententiæ ipso facto incurrendæ , si non obtemperet , in foro conscientiæ non esse excommunicatum , sumna ratione dubitatis , an in foro fori maneat obstrictus , quod affirmat *glos. Joann. Andr. Butr. & Imol. in d. c. 2. negant Bald. Host. Avias in d. c. 2. & idem Avb. in c. P. & G. de off. deleg. Felynus cons. 5. n. 6.* quia vereor , ne rectè priorem communem asserat , ut perperam cum aliis quibusdam pro ea *Innocentium* adducit , qui inter negantes adnumerandus est *in d. c. P. G. ver. intelligo igitur sic* , & ita eum rectè intelligit *Bald. in d. c. 2. n. 5.* quibus etiam *Speculator* accedit *in tit. de contum. §. pen. ver. Quid si non veniet* , & hanc sequitur *Summa Angelica in ver. excommunicatio , n. 3. & num. 14.* ut receptiorem esse pateat , & æquiozem ; nam ligare impeditum , nulla præcedente culpa , esset intolerabilis error , qui nec in Judice præsumendus est , & sententiam nullam redderet , ut *Innocentius idem* summa ratione docuit *in d. c. P. & G.* Sed cum sciam amicum nostrum testatum fuisse de impedimento , cum sibi præceptum fieret , si hæc testatio interveniat , nemo , quem viderim , contradicit *Innocentio* hoc casu non remanere devinctum aperte definienti ; cujus post glossatorem autoritas eminet *Dolt. in l. ut vim ff. de just. & jur.* Quare modeste agit , si absolutionem ad cautelam , imprudenter , si simpliciter petat . Nihil verò ex iis , quæ pro eo scripta transmisisti , sicut hæc posterior conclusio difficultatem eximit , universalis nimis sunt , nec , quod præcipuè quæris , scopum attingunt . Vale , & pro conperto habeas , te in dies a me magis diligere , quoniam lex amoris est , ut vehementius ament , qui plus amari cupiunt .

Datum Neapoli 4. Decembris 1598.

De

De consuetudine Neapolitana vocante fratres ad dimidium bonorum anti- quorum ab intestato.

Epistola XI.

PETRO ANTONIO AMATO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Dubitas, an consuetudo Neapolitana incipit & si testator, vocans fratres ab intestato ad dimidium bonorum antiquorum, rejiciat omnino gravamen a testatore injunctum, ut nulla ratione valeat. Respondeo illa bona nullo onere affici posse, cum ab intestato debeantur, & ut rectè Neapodanus censet in dicta consuetudine, condici ex ea consuetudine possint; attamen cum hæres scriptus tantum ex bonis testatoris præter hanc dimidiam partem consequutus fuerit, quod rei legatæ æstimationem solvere possit, hac gravatus dici debet, ne legatum intercidat, sed, ut par est, conservetur *l. cum pater §. cum pater, & ibi Bartol. l. unum ex familia §. sed & si fundum & ibi Castr. de leg. 2.* Et ut cætera onera subducuntur ab ea dimidietate, de qua statuere potuit *Capic. decis. 191. & 195. in fin.* ita & illud ab eadem subduci debet. Bona hæc etiam stante consuetudine sunt in commercio *Balb. in l. 3. n. 6. C. de jur. dot.* Legatario nullum obstat incapacitatis initium, quare si rem obtinere non possit, nihil prohibet, quin petat æstimationem *l. filius familias §. si quid alicui, & ibi glos. Bartol. An. Castr. & Imola ff. de leg. 1.* Facit, quod si statutum vetet forensem acquirere immobilia, & ei legata fuerint nihilominus consequetur æstimationem *l. cum servus §. constat ff. de leg. 1. ubi Castr. n. 4. Alexand. n. 14. Jaf. n. 34.* Ad idem alia plura ex *Francisco Mantica de conject. ult. vol. lib. 9. tit. 9.* per te colligere vales, sed nihil magis urget, quam quòd hæc consuetudo videtur quasi fideicommissum quoddam favore agnationis inducere, ut propterea hæc dimidia pars jure fideicommissi censenda, ac dijudicanda sit omnimodo *l. non possunt ff. de legibus.* Reliquum est, ut eandem solertiam in foro profitearis, quam in Academia discipulus exhibuisti, nam tibi & gloriosum, & utile simul esse comperies. Vale, & me, ut soles, ama.

Datum Neapoli die 29. Aprilis 1600.

Con-

Contra Fideicommissa perpetua .

Epistola XII.

SCIPIONI NALDIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Cum in foro adversus perpetua fideicommissa me disceptantem, & iis haud favendum esse contententem audires, te subsistere, ac pene mirari videbam. Ea controversia finem accepit suum. Nunc nulli addictus clienti eandem veram, ut puto, sententiam tibi paucis exponere constitui, ut tuam, si Senarum cura tibi præcipue hoc tempore mandata patiatur, mihi aperire non graveris. Existimo igitur leges abhorrere perpetuitatem, & summa ratione, tum vero maximè in fideicommissis. Primum alibi testatus sum, ut opinor plenissime, *lib. sing. de legibus par. 2. cap. 9.* Secundum deprehenditur ex *Justiniano* clarè in *§. nos. igitur Auth. de rest. fid.* qui fideicommissum a testatore factum cum causa, quia ut testator aiebat voluit perpetuari in familia, & ut de nomine suo numquam exeat, restrinxit ad quartam generationem. Reprehendit *Cujacius* ibi, *Parisiensis* probat ad *Alexan. cons. 56. lib. 1.* si hic sensus est legislatoris, servandus est jureconsultis, non vituperandus, qui inferiores ab eo sunt. At requiramus rationes. Quid plane fideicommissa perpetua sunt, nisi quædam litium semina? Conjecturæ dum hinc illinc deducuntur, fori disceptationes augent, earum volumina immensa panduntur. Quantum bone Deus laborant homines in probanda identitate bonorum, in deductionibus legitimæ, vel *Trebellianicæ*? Quot suboriuntur judicia ad revocandas res alienatas? Quot ob promissas eviçtiones? At litium cumulus adeo displicet legibus, ut honestius putarint, quod Sacri Canones etiam probarunt, remedio præscriptionis occurrere, & dominos rerum suarum amittere dominia, quàm perpetuè lites de eodem dominio excitari, *Inst. de usucap. in princ. & extra de præscript. per tot.* Hæc ratio est a posteriori, si a priori quærratur, nonne videmus verè testandi facultatem totam esse ex indulgentia legis? Audi *Platonis verba dialogo 11. de legib.* adversus concessam testandi facultatem. *Ego qui leges condo, nec vos vestros esse arbitror, nec rem familiarem hanc omnem esse vestram, sed totius vestri generis præteriti, atque futuri, multaque magis universæ civitatis, & genus omne, & divitias esse; in ea concedenda molles fuisse legumlatores affirmat, & ad minimum quid humanarum rerum in ferendis legibus respexisse. Nonne confertur in tempus, quo, cum mortui simus, humanarum rerum cura ad nos amplius non pertinet? Quousque libido testantium producenda est, ut sub lunari circulo, ubi omnia tendunt ad interitum, perpetuitatem quærat? Igitur de fideicommissis ita statuo. Iis favendum est, si indubitata*

tata sint, ut conserventur; si dubitetur, ea non extare pronuciandum, quod haftenus alii tradidere *Peregr. art. 1. per tot.* Per conjecturas perpetuitatem non esse inducendam, sed toties seruandam, quoties verba clare illam exprimunt, in quo etiam intelligimus cum ipso Parisiensi nos plus communi sententiae, quam *Justiniano* tribuere. Onerosa fideicommissa per se sunt, perpetuitas eorum etiam odiosa, & execrabilis. Quid de Primogenitis, & Majoratibus? alia ratio sic, si in feudis decoratis, vel allodiis magni momenti, quae splendorem afferant familiae, inducantur. At fideicommissa id habent saepe, ut in praediis, domibus, aut censibus, aliisque rebus ita obscuris constituentur, ut nulla sint interpretatione iuvanda, quod commodum nunquam sit tale futurum, ut cum litium incommodo, & dispendio compensari valeat. Mi Scipio, qui non tantum magna eruditione, & magno etiam iudicio polles, quique de Civitate Senarum, ejusque Imperio, tam praecclare promeritus es, quanti Civitas, quae iustitiam cum prudentia conjunctam in eo, qui regimine praesit, facere possit, quid in hac re sentias, enixe rogo, ut rescribas ingenuè. Vale.

Datum Senis die ultima Septembris 1603.

De

De eadem re .

Epistola XIII.

ALEXANDRO TURAMINI J. C.

SCIPIONALDIUS E.

Distuli responsum impeditus , non dimisi : Tarditatem brevitatem scriptio- nis compensabo : Novum , aut saltem inexpectatum interulurii solvendi genus , conducibile tamen utri- que nostrum, tibi quod sarcinas Ferrariam jam componas, mihi , quod sarcinæ super sarcinis hoc tempore componuntur . Perlegi libens literas tuas . Virum literatissimum, acrisque in- genii redolentes amantem mei , sed longe lateque supra meritum æstimantem . Perpendi du- bitationem excitatam , & adversus perpetua fideicommissa decisam ; qua in re jussus aperiam animi mei sensum , *brevitati* tamen , quam præmonui, simplicem per modum, distinctum , & , ut ajunt, resolutorium . Primum omnium censeo, tecum in dubio pronunciandum esse, fidei- commissum non extare, si vere sit dubium , rationes enim , & autoritates præclarissimè in id expendantur a nostris , per quas hujusmodi dubitatio extra omnem dubitationem posita videtur . Non tamen existimo ad inducendum fideicommissum necessaria esse semper verba clare illud exprimentia , videtur *text. l. unum ex familia §. fin. ff. leg. 11. Molina de Primog. cap. 4. n. 19.* prout tu existimare videris ; quandoquidem cum ea sint notæ passionum nostra- rum adinventæ ad inserviendum intentioni , non debet ab eis jus pendere, sed voluntas domi- nari, quæ quocumque modo appareat, dummodo appareat, attendenda est . Cum tantum absit , ut verba solum sint instrumenta explicationis voluntatis , ut potius conjecturæ , & præ- sumptiones ad maximos juris affectus constituendos , verbis ipsis , ne dicam contra verba aliquando præferantur . De his omnibus egregiè , & fusissimè *Peregrin. de fideic. art. 11. qui art. 1. n. 45.* probat etiam nutu ac signis induci . Intelligo autem de præsumptionibus legitimis , ac probatis , & ex dispositis a testatore collectis , non ad arbitrium formatis , aut extrinsecus assumptis ; qua in re negari non potest, quin plurimum possit judicium dis- creti, diligentis , ac moderati judicis , ad quem præcipue voluntatis quæstio dicitur pertine- re *l. voluntatis C. de fideic.* Non invitus starem cum Parisiensi , aut potius cum ipso *Justi- niano* , dum *in d. §. nos igitur* , perpetuitatem fideicommissi ad quartam generationem re- stringit , de cujus intellectu nervosè disputat *Didacus variarum resolut. lib. 3. cap. 5. n. 4. Molina ubi sup. n. 30.* post multos , qui quidem sensus ita mihi videtur tam in fronte, ac Rubrica illius constitutionis , quàm in pectore , ac textu elucere , ut nodum in scirpo quærere doctores videantur , dum non procedere constitutionem illam interpretantur , quoties aliter de mente testatoris constaret, qua nihil mihi videtur in ea dispositione apertius ; mode- rari enim *Justinianum* voluisse voluntatem illam, non autem interpretari censeo ; & propterea ter- minum aliquem positurus ad quartam generationem per modum legis definivit , cum tamen testator de gradibus , & numero ipsorum non loqueretur , nec taceret . Suspicio autem , si

fas

fas est dicere, connivere potius doctores aliquos voluisse, & reputantes durum, aut absurdum, ut qui Legislator constiterat pro lege haberi dispositionem quamcumque morientium § *disponat Aut. de nupt.*, mox in his fideicommissis habenas posuisse, ac limitem, nec volentes corrigere, aut evitare interpretatione, destruxerunt. Id, quod pluries factitatum paucos latere opinor, & e Rep. esse, ut aliquando fiat, vel ut legum aliquarum tollatur discrepantia, quæ verè negari non potest, vel ut aliqua evitentur absurda. Cum difficilimum fuerit in immensa, ac diffusa ista copia, quasi divulsis ab integro corpore membris, & utcumque coagmentatis, pura omnia, & omnino consonantia reperiri. Eo præsertim tempore, quo foeda barbarie omnia premebantur; Id, quod, si non esset insulsa digressio, in memoriam revocat cautionem consularis viri, sed non virilis, qui apud Senatum rogatus primus fortiter, ac severe contra conjuratos *Catiline* sententiam dixit capitalem: sed exterritus oratione Cæsaris in contrarium detonantis, cum illam corrigere, aut mutare fas non esset, interpretatione lenivit; Obtinissetque interpretatio illa, seu potius destructio, nisi Sanctissimus ille *Cato* labentem ordinem confirmasset. Starem inquam libenter contra istam perpetuitatem, & libentius restringerem magis *Justinianicum* limitem, si fieri posset; quippe qui per hanc frequentiam fideicommissorum, ubi frequentantur, ultra cætera incommoda elegantè abs te commemorata animadverto interdici quodammodo commercio, contra *not. in l. dudum C. de contr. empt.* decipi sæpissimè contrahentes ignaros, & eludi creditores fidem bonam ex apparenti statu secutos, atque hujusmodi vincula ita vinculatam tenere Civitatem, ut non ineptum fortasse esset inventum, ad instar cujusdam Jubilæi certo temporis spatio decurso, ab hujusmodi vinculis eam liberare, *De invent. & effectib. antiqui Jubilæi Nau. de indul. 1. & 2. not.* Neque ejus essem opinionis, ut impediretur testandi facultas, aut fideicommittendi libertas, sive illa ex gratia, & privilegio, ut tu opinaris, sive ex rigore juris concessa sit, quandoquidem ab hoc impedimento cum maximo Reipublicæ detrimento remorarentur homines ab industria opes augendi, si, ut de fluminibus naturæ legibus relinquendis, *Tacitus de anni num. Clar. lib. 1. Annal.* differerebat, cogerentur testamento legum uti, quæ universaliter pro omnibus testari dicuntur: Sed moderationem certe, ac temperamentum aliquod desiderarem, quo is, qui literas obtinuit facultatis, non posset ambitione, blanditiis, vel imminentis mortis angustia commotus, tam in longum suam protrahere dispositionem, impediens alioquin expressim dotium constitutionem, redemptionem captivorum, aliaque non minus pia, quam necessaria; Quod fieri potest, & Senis factum fuit, *Surd. decis. 64.* quamquam eo absente aliter judicatum fuisset, per quam sæpè ad indignissimos, præmatura quadam, & incognita electione, bona ipsius, si jamdiu mortuorum bona dici possunt, perveniunt: satis foret præcavere ea, quæ tunc temporis vivens cognoscit præcavenda; non autem divinare velle post secula: Nec minus etiam, ut tandem finem faciam de ea differendi, ne sim tecum perpetuus hostis perpetuitatis, exploderem ab hac urbe Senarum odiosas istas redintegrationes, ad dotes post centum, & centum annos, tamquam seminarium contentionum, ac litium, ut quotidie videmus. Verba sunt hæc; Sed quid aliud hæc Epistola. Sed ex quo cogimur stare receptissimis sententiis, ac declarationibus quamquam duris, & in eadem navi cum cæteris versari, retenta communi interpretatione, nullam constituerem differentiam in proposito nostro inter fideicommissa perpetua, vel temporaria, cum nihil ista qualitas, & consideratio conferat ad inducendum, vel non ad inducendum fideicommissum, sed totum a mente testatoris procedat, *Soccin. sen. in l. hæredes mei §. cum ita ff. ad Trebell.* nisi eo magis cavendum dicamus a præsumptionibus, quo præjudicium majus ab ista perpetuitate insurgere potest. Onus quidem est fateor fideicommissum, sed onus quoad hæredem, nec enim potest esse favor unius, quin sit damnum alterius, sed in universum, & inseparabiliter æstimant favorable, cum cæteris illud existimo, fuisse *Mantic. de conjectur. lib. 7. tit. 1. & præsertim ult. arg. n. 28.* Sed de hac inseparabilitate *Molina c. 18. n. 5. & 6. lib. 1.* quia attenditur mens disponentis, sicut de majoratibus, & statutis Doctores nostri statuerunt; Verùm si descendendum esset ad particularia, in quibus favor iste consistat, eadem uterer distinctione, qua *Peregrinus d. art. 1. n. 26.* & considerarem personas, res, casus, tempora, judicia, & alia; ultimò habent primogenia, & majoratus quidem peculiaria quædam fundamenta, ac rationes ex publico bono desumptas *Molin. lib. 2. cap. 1.* quæ ad fideicommissa maximi momenti, & nobilia non incommodè traherentur, ut idem jus statuere-

tur in eis, cum præsertim sapissimè de uno ad aliud argumentemur, *Idem lib. 1. cap. 1. n. 7.* Hæc sunt mi *Alexander*, quæ habui, ut perferrem, non quidem secundum ingenii tui ubertatem, atque eruditionem, quam & subsellia nobilissima, & famosissimæ Academiæ expertæ sunt, & scripta pulcherrima testantur, sed secundum exiguitatem meam. Credideram a principio Epistolam brevem ita conscribere, ut ex *Senecæ* consuetudine, utramque manum non impleret. Utinam ne urceus institutus currente rota amphora evaserit, usurpatum a *Navar. 2. prelud. de redd. Eccl.* contra nimium allegantes. Sed primæ diei viatici loco esse poterit, quod ego ex animo tibi, comitibusque tuis deprecor, ac auguror felicissimum. Vale.

Datum Senis Die 14. Decembris 1603.

Repudiatio hæreditatis ex quibus inducatur, & de virtute sententiæ.

Epistola XIV.

HIERONYMO CERRETANO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Repudiationem ex duobus in objecta specie inductam censeo ex lapsu termini, & ex re iudicata. Terminus enim hæredi assignatus ad dicendum, si velit hæres esse, cum hæres illum sine alia declaratione labi patitur, repudiationem inducit *l. pen. ff. de jur. delib. glos. in l. quandiu institutus, in verbo, substituto ff. de acq. hered. quod Bal. in l. 1. in pen. not. C. qui adm. Dec. Franc. Mant. de conject. ult. vol. lib. 12. tit. 14. n. 19. & alii in l. qui se patris n. 18. ver. sed tunc C. unde lib. adnotarunt*. Accedit præter lapsum temporis, quod passus est res hæreditarias a substituto possideri; ut enim ejusmodi patientia restitutionem operatur *l. restituta ff. ad Trebel.* ita eodem argumento repudiationem inducere docuit vir non vulgaris eruditionis *Petrus Gregorius Tolosanus in Syntag. jur. un. lib. 46. c. 6. n. 10.* De re iudicata constat ex sententia, quæ condemnat substitutum ut hæredem, & in solidum, ad onera hæreditaria subeunda. Quamvis enim nihil de repudiatione diffinire expressum videatur, diffinit tamen in modum necessarij antecedentis. Sententia autem non modo in eo, quod exprimit, sed in omni suo antecedenti, & consequenti necessario sententia est, & auctoritatem parit rei iudicatæ *l. adversus ff. de recept. arb. l. ult. §. ult. C. de usur. rei jud. Bartol. & Salyc. in l. 1. C. de ord. judic. Aymon. cons. 79. n. 4. Caccher. decis. 64. per tot.* Dum enim condemnat substitutum, continet institutum esse non posse hæredem, *l. si inter me, & te ff. de except. rei jud.* quia gerere se pro hærede, est pro domino gerere, §. *pro hærede Inst. de hered. qual. & differ.* duo autem domini in solidum esse non possunt *l. si ut certo §. si duobus ff. commod.* Ex iis intelligis me tuæ sententiæ libentissimæ subscribere, & cum nihil ultra requiras, requiram ego a te, quem vehementer amo, ut me pari semper, quod grati animi est, amore prosequaris. Vale.

Datum Senis die 10. Octobris 1603.

Digressionem ad plures gradus substitutionum conjecturam vocationis non inducere .

Epistola XV.

FRANCISCO ACCARISIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

SEPE in controversia venit, an digressio ad plures gradus substitutionum conjecturam vocationis inducat. *Ancharanus* censuit *conf.* 74. inducere, & *Soccino* *patruo* *conf.* 62. in *fin. lib.* 3. & *conf.* 69. n. 7. eodem libro, multisque reluctantibus Senatus Pedemontium, *Tessaur. decis.* 60. n. 3. & *decis.* 96. n. 17. illius sententiam probavit. Rota Florentina, quæ in fideicommissis dijudicandis ob eorum frequentiam maximam vendicat auctoritatem, si nihil aliud afferatur, *Soccino* adhæret; Adhæsit & novissime Rota Ferrariensis *Casare Barsio* compilatore, cujus decisionem manuscriptam vidi, & si authores hinc inde numeremus, vix discerni potest, quænam sententia receptior sit, quod novissimi plures ab *Ancharano* recedentes, cujus sententia olim receptior erat, id apparere non patiantur, hoc refert *Alexan. Trent. de subst. p.* 4. *cap.* 11. n. 27. quibus adde *Gabr. conf.* 93. n. 42. *lib.* 2. *Bertaz. conf. civil.* 96. num. 15. qui dicit ita judicatum, *Bursat. conf.* 1. num. 9. *Peregrin. de fideicommiss. art.* 29. num. 38. *Coepb. conf.* 419. num. 54. & *conf.* 527. num. 76. *Decianus respon.* 26. num. 29. & *respon.* 59. n. 10. *lib.* 2. Ego quidem contra *Ancharanum* proclivior sum; Digressio enim est, signum æquivocum se habens ad plura, ut nihil in digressione, ut digressio est ad conjecturam vocationis inducendam potitum esse videatur. Accipe speciem istam, in qua sola digressio est: *Cajus* hæres esto, & si sine liberis decesserit, hæres esto *Sempronius*, & si sine liberis decesserit esto hæres *Cajus*, & si sine liberis *Cajus* decesserit hæres esto *Paulus*. Quid hic rogo vocationem arguit? Et tamen digressio adest. Si aliud adjungas præter digressionem Thesis in hypothesim conversa ad nos non pertinet. Hac de re te consulere cogor, quia si mecum senties, firmiter hærebo, si dissenties, tantum tibi tribuo, facile recedam. Exigit controversia, quæ illustris est, ingenium sublime, in Gymnasiis, & in foro assidue versatum, quale tuum est, quod semper admirari, & laudare soleo. Quod me plurimum ames, laborem jucundum reddet, ut spero. Vale.

Datum Ferraria die 20. Decembris 1603.

De

De eadem re .

Epistola XVI.

ALEXANDRO TURAMINO J. C.

FRANCISCUS ACCARISIUS F.

Ingenuo meo, quod est perexiguum, amicitiae vis nimium deferre te cogit, fui certe excellentium tuum a puero, si non, ut optabam, imitatus, saltem cupide admiratus, atque in dies eo magis miror, quo toti te jam Italiae celebrem facit. Gratulor itaque mihi sententiam extitisse cum accuratissimo viro communem. Nam & ego *Ancharani* responsum *conf. 74.* sua hypotesi exutum, eaque thesi, qua prodit in vulgus, descriptum, & quam tu ex *Thessauri decis. 96. n. 15.* & aliorum Marte proponis, non solum a vero, sed etiam ab authoris mente alienum puto. Quid enim profit commemoratis liberis in conditione primae substitutionis plurium graduum accumulatio, nec unquam ante, ac saepe cogitans assequi potui, nec te suscitante possum, nisi iisdemmet liberis provisum de substituto fuisset, quod est *Alexandri Trentacinqui exemplum; de subst. p. 4. c. 11. n. 27.* plane, cum absque liberis decedente primo haerede posteriores substitutiones expirent, *l. ex facto §. pen. ff. ad Trebel. Oldr. conf. 21.* dicas quam praeservantiam hic testator expesserit? non ergo vocasse praesumitur liberos, ut fideicommissum praeservarent sequentibus ex ordine substitutis, quos manifesto sensu disjunxit, quamvis serie sermonis quadam junxisse videatur, quod enixam praeserre illius voluntatem plures consueverint, ob repetitam fortasse conditionem si sine liberis, sed quid si novum conditionis genus addidisset? puta, si intra certum tempus substitutus moreretur? vel si alium praeterea sub alia conditione subrogasset? nec secus fuisse dicturum arbitror *Ancharanum* de sola graduum multiplicatione interrogatum; consuluit namque in specie, qua defunctus post plures substitutiones novissime omnibus suis filiis sine liberis decedentibus substituit forte extraneum, quare posteritati suae universae visus fuit consuluisse, antequam alienam admitteret. Et dum observo assentientes *Ancharano Alexandrum consilio 64. circa finem lib. 5. Ruinum conf. 128. n. 7. & conf. 141. n. 6. lib. 3. Soccinum nepotem conf. ult. n. 28. lib. 3.* & aliorum permultos video aliud quidpiam praeter diversionem ad plures substitutionum ordines, cum *Ancharano* cogitasse, sicut e contra dissentientium plerosque diversum aliquod ab illo proposuisse. Quamobrem merito solius digressionis conjectura communiter reprobari dixerat *Ripa leg. Centurio, num. 165. ff. de vulg. & pupill. & Pet. a Petra de fideicom. quest. 11. n. 199. concessit* : nec ego, dum eam tecum abjicio, *Ancharanum* libenter accuso, ut vides. Non est tantae controversiae decidendae, non est consulendi, aut disceptandi tempus, neque dat idoneum campum litercula juris, & exactius fortasse alias. Tu vive foelix, & quam primum amicos, & Intronatos Academicos nostros, qui te amanter expectant, revise.

Dat. Senis die 15. Januarii 1604.

Au

An uxor viro operas debeat :

Epistola XVII.

M I E R O N T M O B E N E V O L E N T O J . C .
A C P R A E C E P T O R I O P T I M O

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F .

Nihil habeo in hac nostra juris arte, quod tibi fere uni ac soli acceptum ferre non de-
beam, præter quam scribendi desiderium, in quo non te, sed *Labconem* Jureconsultum
non incelebrem, mihi imitandum proposui, cui annum ita dividere placuit, ut par-
tim cum studiosis, & partem libris conscribendis impenderet. Tu verò quousque patieris,
quæ a te subtiliter inventa, doctè disputata, accurateque expurgata sunt, luce carere? &
tibi, & Patriæ, & sæculo injustus, juris istius tribuendi moram quousque producis? Sei-
plum gloria, orbem utilitate privare, nisi hujus ingentis damni rationem sentis, vel
negligis, est propemodum ingrati vitio subicere. Scripsi ego non pauca, nihil quod pœ-
niteat accidit. Plura scribere proposui, nihil mihi jucundius, quam veritatem indagare,
patefacere, & in hoc pessimo Italiæ sæculo, in quo primum locum autoritas, eaque
ex omnibus sine delectu sumpta, lex vero, & ratio ultimum tenet, si tu, alique verè
eruditi ad verum scribendi genus cæteros revocarent, nec venalis opinionum indigesta con-
farcinatio tam frequens esset, nec apud cæteras gentes tam exigua nostrorum Jureconsultorum
fama. Igitur te ad scribendum accinge, & qui de cætero sine reprehensione vivas, hoc no-
mine minime velis reprehendi. Provocabo etiam vehementius re ipsa non tantum verbis.
Consultus an mulier nobilitate conspicua, & pro dignitate dotata teneretur operari viro, sub-
sistere primum, postea resistere cœpi. Communis opinio objecta est, imo communis er-
ror, qui rejici, vel corrigi, non objici debuit. Judicem assentientem obtinui. *Hermogenia-*
num adducebant, in *l. sicut Patrono ff. de oper. libert.*, & apud eum *Accursium*, & cæte-
ros id adnotantes. Ait ille: *Sicut Patronus, ita etiam patroni filius, & nepos, & pro-*
nepos, qui libertæ nuptiis consentit, operarum exactionem admittit. Nam hæc, cujus matrimo-
nio consentit in officio mariti esse debet. Aberrant omnes, qui hinc desumunt mulierem
viro operas debere. Multum operæ distant ab officio, id quod *Hermogenianus* idem o-
stendit eodem loco, dum sequitur: *Patroni item filia, & nepoti, & pronepoti patroni,*
quæ libertæ nuptiis consentit, operarum exactio non denegatur, quia his nec ab ea, quæ nupta
est indecore præstantur. Hæc verba, nec indecore præstantur, demonstrant non decere mulierem
nuptam, patrono operas præstare, non quia teneatur præstare viro, sed quia in officio viri esse debet,
ut non alterius hominis mulier, quam proprii viri esse videatur, hoc officio continetur, & cor-
trarium velut indecorum notatur. At dum operas patronæ debitas perire non patitur,
probat quod sit in officio viri ad operas nullo modo fuisse referendum. Si enim teneretur
operas præstare viro, illico matrimonio contracto, etiam patrona, non modo patronus
operarum exactionem amitteret. Illud ex aliis locis *l. si vir. ff. de donat. int. vir. &*
uxor.

uxor. l. sed si vir. ex lana cod. tit. rectius adnotari poterit, operas uxoris in virum, & viri in uxorem, & servorum unius in alterum, ex conjugibus affectioni imputandas, non pretio æstimandas esse, at si res, non tam legibus, quam civili, aut naturali ratione diffinienda sit, nonne dos eo nomine datur, ut inserviat oneribus matrimonii? Dote ergo non operibus mulier hæc onera subit. In uxore paupere, quæ dotem, aut nullam, aut exiguam habet, alimentis non suffecturam, non ex præcitatæ locis, sed ex naturali ratione admitendum est, ut viro teneatur operas exhibere, ne vir eam gratis alere teneatur, & inter rusticos operarum ratio non tantum dotis videtur haberi. Sic ergo communis opinio non ex *Hermogeniano* sumenda, sed absolutè improbanda est, quatenus in viro, uxore, matrimonio, & dote controversia dumtaxat posita sit, assumitur enim mulier, ut socia, non ut ancilla. Sic in personis nobilitate fulgentibus congrua dote data locum habere non poterit, quicquid *Tiraquellus de Nobil. cap. 20. n. 95.* Barbatiam sequutus congerendo potius, quam digerendo tradiderit. Subjecta vero tali conditione personarum, in quibus, ut in rusticis, ratio operarum ab initio habita videatur communis sententia, non ex jure scripto, sed ex naturali ratione sine dubio recipi poterit. Hæc mea sententia est, exigo judicium tuum, veluti rarum, ac sublime, quod, neque falli, neque fallere soleat. Vale, & optimi parentis instar, quasi tuarum vigiliarum foetum amare numquam desine.

Datum Ferraria die 23. Januarii 1603.

An

An bona gerentis se pro curatore sint obligata minori.

Epistola XVIII.

JACOBO MENOCHIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

SI circulus eorum, qui te consulunt ex universa Europa conflatus, & caussarum pondus Cælo comparari posset, *Atlanti* plane in eo perferendo posses æquari, aut etiam eo major haberi, quod nec *Herculem* habeas, nec ad quiescendum ejus auxilio egeas. Nam in jure civili tanto cum oblectamento, tantaque cum facilitate versaris, ut ars eadem pro negotio, & ocio tibi esse videatur. Quam tantum ornas, quantum tractas, illa tibi gloriam parit, tu illi splendorem addis; ut enim sol inter sydera, inter Jureconsultos videris haberi. Te unum Italia obtinuit, quem exteri, quamvis invidia tædi suspicere, & admirari cogantur. Consulam & ipse te unum, velut non unius, sed omnium civitatum oraculum. Consulam in re, quam apud veteres vix indicatam respexi, cæteri post eos injuria quadam prætermisisse videntur; Et cum in foro contingerit, ad eam videor inter compatronos respexisse solus. Aliis obsoleta, aliis inaudita, aliis ad constitutionem causæ tutissima visa est. Administravit quis bona minoris curatorio nomine, cum curator non esset, ob concursum creditorum, queritur an bona ipsius, pro illa administratione sint tacite obligata, uti bona tutoris, & curatoris forent. Respondi hunc protutori similem, & cum eo pari jure censendum. Titulus in id compositus habetur in pandectis de eo, qui protutore, prove curatore negocia gessit. Hic certè cum curator non esset, pro curatore se gessit. In protutore non uno loco sentit *Accursius*, in *l. pro officio C. de administr. tut. in l. domus §. primo ff. de privil. credit.* & *Bartol. in d. l. damus §. 1.* & *Angel. in d. l. pro officio*, eum sequuntur. In eo, qui pro curatore est, sentit *Accursius* alibi parum animadversus remissive in *l. si negotium ff. de privileg. credit.* Eandem rationem in uno, & in altero esse ostendit titulus adductus, & tendit ad eandem utilitatem, facit *l. nam ut ait Pedius ff. de legib.* Neque enim majori fiducia decet esse protutorem ipso tutore, ne ad bona pupilli dilapidanda fiat audentior. Ita plane judicarem sine dubio. At quia non valet res ista ex tractatum, decisionum, vel responforum examine diffiniri, quod nullum de ea differentem reperire licuerit, consulo te virum eruditissimum, cui non secus ac *Baldo* secretioria juris arcana notissima esse non dubito, ut, quid in hac re sentias, pro tua benignitate rescribere velis. Vale justitiæ, ac juris eminentissime Sacerdos.

Datum Ferraviæ die 3. Februarii 1603.

Posi-

Positos in conditione in legatis non
videri vocatos .

Epistola XIX.

HIPPOLITO PICCOLOMINEO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Non semel accidisse observavi, nonnulla jureconsultorum placita, ut nova potius, quam ut vera ita placuisse, quod sine ullo examine commendata, recepta in foro sæpissime sint, & quamvis falsa non modo detegantur, sed etiam convincantur, ea vis est oblectamenti, ac subsequenti usus, ut revocari, & emendari non sine maxima difficultate queant. Hujusmodi est illud *Angeli* in *l. in legatis C. de legat.* pronunciatum in legatis positos in conditione censeri vocatos. Placuit ut novum, ut verum placere non potuit. Tandem cum communiter reciperetur *Socinus Junior cons. 158. n. 77. & n. 115. lib. 2.* tantum virorum doctissimorum examen, & argumenta potuerunt, ut a foro possit, ac debeat explodi. Resistunt quidem *Socinus, Claudius*, relati per *Gabriel. de fideicommissis conclus. 4. n. 12. Curtius senior in l. pen. n. 8. C. de pact. Galiaula, Costa, Parisius cons. 74. n. 2. lib. 2. Alciatus in l. bujus la seconda n. 48. ff. de hered. inst. Didacus in cap. Rivnutius, §. 3. n. 6. de testam. Zaccheus in l. heredes mei, §. cum ita par. 7. n. 78.* Resistit ipsa ratio, quia jus conditionis, ut suspendat, nihil ponat in esse eadem est in legatis, quæ in fideicommissis, sive universalibus, sive particularibus. Et ne positi in conditione videantur vocati, ex vi conditionis est, non ex genere vocationis. Ita plane sentio, quod tibi viro doctissimo communicandum duxi, et si accedes huic sententiæ, hærebo magis, si recedes, & ipse recedam. Vale.

Datum Ferrarie die 18. Februarii 1603.

Contumaces, facti veritate in processu detecta, posse quandoque relevari.

Epistola XX.

LAURENTIO USIMBARDO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

TUam sententiam in re quotidiana libenter audirem, qui magna rerum forensium notitia, magno etiam iudicio, & ingenii acumine praestas. Contumacem in delictis nec audiri per procuratorem, neque defendi summa ratione totius Italiae consuetudine receptum est. An iudex eo nomine, quo contumax est, debeat omnia contra eum in deterius accipere, & siquae sint in processu, quae ei profint, spernere? Puta contumax est pro homicidio, ex processu constat in rixa patratum, condemnabit ne contumacem quasi ficiarium, quia contumax? Inique id aget mea sententia. Contumacia est ficta confessio delicti, de quo non apparet a quo patratum sit, neque verò superat fictio veritatem, de qua constat, sed ei cedit. Nocet contumacia in his, quae dubia sunt: haec enim deterius interpretamur contra contumacem, & interpretationis argumentum sumitur ex contumacia; sed ut rem, quam ex processu uno modo se habere constat, contumacia aliter se habere concludat perperam a nonnullis usurpatur; est enim contumaciae potius, quam veritatis habere rationem. Viri eruditi, ac iusti non admittunt. Quare oportet iudicem partes contumacis agere, ut nihil fingat ex contumacia contra veritatem in processu deductam. Utque rejici omnino debet, qui pro contumace defensiones instituere contendit, ita iudex, quomodo se habeat veritas ex actis perquirere debet, etiam pro contumace, si *Baldo, Castrensi in l. unica C. ut quae desunt Advoc. par.* & aliis credimus, quibus neque consuetudo obsistit, neque *Julius Clarius* adversatur *questione 61. vers. sed haec* prope finem *Concedo contra Bartoli* sententiam in *l. 4. §. hoc autem iudicium n. 8. ff. de damn. infect.* quamvis communiter receptam, quod iudex possit testes inducere pro absente, cum potest, contra eum fieri sententia, extare consuetudinem in contrarium, quae servanda sit. At non est consuetudo, quod non inspiciatur processus per iudicem, & quod plus valeat contumacia, quam veritas in processu deducta. Neque ad id debet extendi, nam accederet ad iniquitatem. Neque *Clarus*, aut qui cum eo sentiunt, dicunt plus contumaciae quam actis esse tribuendum. Neque dantur defensiones contumaci, aut excusationes committuntur, sed cum veritas constat ex actis, pro veritate non pro contumacia condemnatur. Processus enim profisco institutus ut nocere, ita & prodesse potest contumaci. Quia fictioni nullo casu plus quam veritati tribuendum esse notissimi juris est *l. filio, ubi Bar. & alii not. ff. de lib. & postb.* Et reipublicae interest etiam contumaces minoris non majoris criminis reos esse,

esse, quò facilius iniustus vocati quandoque ire non reformident, vel ex gratia Principis quandoque restituantur, non autem omni spe destituti graviora patrare cogitent *l. absentem ff. de pæn. conferunt*, quæ ad eam legem scripsi *lib. singul. ad l. non puto de jur. fisci par. 1. cap. 3. n. 58. & seq.* Qui praxim aliter instituunt, non tam severi, quam iniusti habendi sunt. Si tibi placeat, quod multis displicet, mihi solus pro multis eris. Sed alios viros doctissimos ita existimantes audivi, inter quos *Naldius*, & *Accarifius* amici nostri, & te ex eorum numero esse nihil dubitandum, quia integer sis, atque doctissimus. Vale.

Datum Ferrarie die 10. Martii 1603.

Meliorationum reddendarum ratio quomodo constet .

Epistola XXI.

ANTONIO CORINO EQUITI AC J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Frequens in judiciis est meliorationum disputatio , certaque *Celsi* conclusio in *l. in fundo ff. de rei vindicatione* , si minus impensum sit , plus , ut ajuant , melioratum , solum id , quod impensum est , fore reddendum , si plus impensum , minusve melioratum , id demantat , quo fundus preciosior , ac melior sit . De ratione differentiarum , quid ego sentiam , libenter audires . Cur non satisfaciam tibi , qui ab ea die , qua mei factus es auditor , in hanc usque , in qua per gradus Accademiarum , & Fori gloriose incedens , e Rota Florentina causas audis , ac judicas , grati animi argumenta exhibere non desinas ? Fluit id totum ab illo aequitatis fonte , quo legis naturae praescripto aliquem cum alterius jactura locupletiozem fieri non patimur *l. nam hoc ff. de condit. indeb.* Sunt extrema duo jactura unius , & locupletatio alterius , quibus justitia praedictae conclusionis innititur . Accipe primam partem , qua minus impensum , & plus melioratum ponimus , qui solvit , quod impensum est , in eo , quod ultra preciosior est fundus , fit quidem locupletior , non tamen reddi aequum est , quia jactura alterius non ultra producitur , quam impenderit , cessatque restituendi ratio , quia non fit cum ipsius jactura locupletior . Accipe secundam , plus impendit , minus melioravit , reddo meliorationem , non impensam , quia , etsi jactura sit , quousque impendit , non tamen eo usque locupletior sum . Debent ergo ista duo conjungi , locupletatio unius cum alterius jactura , & adequari . Jactura unius sine alterius locupletatione , locupletatio ejusdem sine illius jactura non est sufficiens restituendi causa . Alii aliter . Sed ita se habere ratio ipsa evidenter ostendit , ut te mihi assensurum esse non dubitem . In dies ego te vehementer amo , quia meritorum cumulum praeclearius auges . Vale , & ne tuz gloriæ radios ingrati animi tenebris obumbras , fac , ut etiam me vehementius ames .

Datum Ferrariae die 19. Martii 1603.

De

De Contractu Cambij.

Epistola XXII.

ROBERTO BELLARMINO CARDINALI

ALEXANDER TURAMINUS F.

Cum sæpius tibi sermo de Cambiis, ut vocant, mecum fuerit, suasisi cogitanti, ac deliberanti, ut de hujus contractus genere ad publicam utilitatem scribere instituerem. Ausus sum te adverte, tua enim autoritas animum fecit. Propediem in vulgus edetur. Variis cum mercatoribus hac de re differui, id mihi feliciter contigit, quod plerisque Theologis in contrarium accidit, ut quisque etiam ita se habere praxim cambiendi fateatur, ut ipse proponebam. Italica lingua conscripsi, ut ii intelligerent omnes, quibus ab errandi periculo cavendum esset. Summam rei ad te virum doctissimum præscribendam putavi, ut expendas, tuamque sententiam de more ingenue dicas, quæ mihi instar multorum Theologorum sententiæ erit. Tuam eruditionem, ac probitatem tua dignitate, quamvis amplissima sit, longe majorem adeundam censui, ut constare possit ad injustitiam nulla ex parte eam declinare. Cambium igitur, cujus originem paulo post emptionem, & venditionem extitisse sit verosimile, est permutatio, qua pecunia uno loco numeratur, ut alio distantiori recipiatur mixta cum venditione commoditatis permutandi. Magna igitur ex parte permutatio est, qua parte valor pecuniæ hinc inde est æqualis, in accessu, vel defectu commoditatis venditio est, & ita ex minima parte. Proxenetæ, quod semper venditio admisceatur, querunt in cambio de pretio. Id non modo indicat, sed probat mixturam venditionis adesse. Sed quia est ex majori parte cambium, ideo nulla in nomine ratio venditionis habetur. Cum itaque sit permutatio cum venditione, in eo, quod permutatur, lex permutationis servanda est, in eo quod venditur, lex venditionis. Peccata, quæ in permutatione committuntur facile, ad usuram accedunt, quæ in eo, quod est venditionis, facilius ad injustitiam, quam ad usuram. Contrahentes causam efficientem exhibent, pecuniæ permutatio materiam, mixtura venditionis formam, finis utilitas commerciorum existimatur. His positis cambia locorum vicinorum facile ruunt, nec enim adest quid pretio dignum. Nulla necessitas argenti regulariter cum auro cambiendi ex eo, quod sit cambium. Qui ponunt, ex damnosa industria suggerunt, neque aurum mercis instar habet. Error omnino ex hominum opinione evellendus. Hinc cambia sicca, quibus non est verum in alio loco solvendi propositum, sed redditum expectandi, & cum augmento solvendi, nisi per accidens contingat. Hinc cambium pro nundinis Placentiæ probandum, & alia multa, alia ita plura vituperanda, quæ longo examine prosequor. Transmitto principia; nam si ea constant, quæ consequuntur, neminem improbatum confido. Compendium tibi satis, si principia probes, & si reprobas, nec ipse probabo. Vale, meque tuarum virtutum mancipium tuo benevolentis favore prosequi ne graveris.

Datum Ferrariæ die 13. Aprilis 1604.

An

Ad intellectum leg. ultimæ C. si major factus .

Epistola XXIII.

P E T R O C A B A L L O J. C.

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F.

Controversum esse videtur, an *Justiniani* constitutio in *l. ult. C. si major fact.* quæ confirmat alienationem immobilium a minore sine decreto factam, si major per quinquennium tacuerit, removeat alia nullitatum viria, quæ ex jure municipali forte proponantur inducta. Ego etsi negativam sententiam amplexus quandoque sum, & obtinuerim ex illa judicari, quia non potuit *Justinianus* considerare nullitatem adhuc non inductam, neque statuti in futurum condendi habere rationem; opinor tamen, si non solum nitamur temporis lapsu, sed actus aliquis positivus intercedat, qui si non expressam, tacitam ratihabitionem inducere videatur, ad confirmandam alienationem sufficere, ejusque defectus undecumque provenientes remove; quod *Baldus* insinuare videtur *consil. 45. in fin. lib. 2.* Vix autem accidere potest, ut versemur in solo quinquennii lapsu, & siquid aliud accedat, quod inferat consensum, ratihabitione inducitur re ipsa, non lapsu temporis, quæ ut prudenter *Simoncellus de Decret. lib. 3. tit. 9. inspectione 2. cap. 1. n. 8.* animadvertit, illico operatur effectum suum. Si tibi hæc sententia probetur, eam constanti animo sequar. Quis enim est, qui tibi & ingenii acumine, & rerum agendarum prudentia, & forensium cognitione possit æquari? Quod meam sententiam in *l. non puto par. 1. cap. 3. n. 62. & seq.* damnatum in perpetuum ad triremes, si inde aufugiat, capite plectendum esse, contra Sacri Consilii Neapolitani votum alias judicando probaveris, animum facit, ut hanc quoque tua autoritate muniri maxime cupiam. Vale.

Datum Ferrarie die 28. Aprilis 1604.

Sta

Statuta quatenus ex jure communi, quod corrigunt recipiant interpretationem.

Epistola XXIV.

JOANNI BAPTISTAE LADERCHIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Consuevere jureconsulti epistolis interdum juris nodos sibi invicem dissolvendos proponere, & benevolæ animo de rebus controversis suavissimo scribendi genere tractare. At sæculi hujus pessima conditio omnia auro subjicit, & honesta quæ sunt utilitati cedunt. Numquam solius veritatis indagandæ causa differitur, & nisi cliens importunus urgeat, sola ambitione excitamur ad scribendum. Experiamur quæso, an jus frigeat inter epistolas? an vero suavius in veritatis campos evadat? Te jureconsultum eximium, & mei amantem ad id si rovoem, alii tuo movebuntur exemplo. Maxima accessio erit, si jureconsulti invicem difficilia communicare assuecant, & verum non præmio, non ambitione requirere. In dubium venit, an statutum corrigens jus commune in omnis passivam ab eo recipiat interpretationem. *Baldus in l. maximum vitium C. de liberis præst.* negandi author habetur, quem multi secuti sunt. Plerique vero recipere affirmant, quominus corrigatur jus commune, & quia, cum fieri possit, ad illud redire favorable habeatur. *Curt. conf. 7. num. 8. & Beccius conf. 12. num. 57. & conf. 101. num. 73.* *Baldi* sententiam communiter improbari testati sunt. Vidi tamen in Rota Florentina pro ea judicatum, & contra eam. Cogitavi neutram improbandam esse, neutram absolute probandam. Quæ in re si mihi consentias, tantum tibi jure tribuo, controversiam hanc, me recte composuisse existimarem. In omni eo, in quo mens statuti possit offendi, ex jure communi passiva interpretatio admittenda non est, sed *Baldi* sententia tenenda, neque par est, ut statutum, quæ parte velit corrigere jus commune, juris correcti interpretationem patiat contra seipsum. Non enim verba dumtaxat statuti statutum sunt, sed jus atque potestas: tantumque præstat scire statuta, quantum scire leges *leg. omnes populi, ff. de just. & jure juncta l. scire leges ff. de legibus*. At dicit quispiam, *Baldus* loquitur in omnis. Omnis *Baldus* censet, quæ verbis comprehensa non sunt. Hæc vero distinguenda. Nam aut possunt diffiniri ex mente, & ratione statuti, & illinc, non ex jure communi interpretatio sumenda est. Aut vero versamur in penitus omnis, & nihil video, quare passiva interpretatio ex jure sumenda non sit. Quinimo, in quo non sit certa statuti mens, vel ratio, non ex statuto, sed ex jure sumenda interpretatio est, quæ parte sit certa sententia juris communis, & adhuc maneat sine emendatione; Ex ea enim parte, quam liquido constat esse correctam sumenda interpretatio non est. Sic arbitror insigniores controversias plerumque componendas, quod si recte expendantur ab omni parte, aliquid veri, & aliquid falsi esse dignoscatur. Mihi igitur quid in hac re sentias, si me non minus amas, quam ego te colam, & observem, rescribere ne graveris. Vale.

Datum Ferrarise, die 24. Octobris 1604.

De

De eadem re .

Epistola XXV.

ALEXANDRO TURAMINO J. C.

JOAN. BAPTISTA LADERCHIUS F.

Delectavit me mirum in modum Epistola tua , qua ad antiquum Jureconsultorum morem tam humanè me revocas . Utinam ego is essem , qui autoritate mea juris studiosos commovere possem , nam & hac ingravescente mea ætate , & si multis jam annis juris civilis studia intermiserim , huic scribendi generi me accingerem , qui semper abhorruì prolixiora quædam commentaria , e quibus plerumque plus fastidii , quàm utilitatis haurimus . Perge tu , & candorem pristinum , ac nitorem juri nostro civili , quantum potes , restitue . Fore enim spero , ut alii plerique abs te excitati lucubrationes suas & ipsi huc dirigant . Sed ad controversiam . Placet mihi tua distinctio , neque enim unquam probare potui dictum Baldi in l. maximum C. de lib. præf. qui voluit , si statutum mandat , ut pater teneatur filio relinquere quintam bonorum suorum , satis esse , ut quoquo relicti titulo relinquatur , ea ratione , quod statutum sit juris communis derogatorium , nam præter , quod in ea specie refert Baldus statutum alterum stetisse , quo cavebatur , ut non valeret testamentum , nisi filio legitima relinqueretur , ex quo apparebat satis illam quintam legitimæ loco subrogatam , & ideo institutionis titulo relinquendam esse , certum est statutum tale intelligi debere secundum jus commune , ne filii , quorum legitima minuitur , honorabili etiam institutionis titulo fraudentur , l. filium §. sed si portio de legat. præf. & Imola in l. tam is de don. cau. mort. Bar. l. 2. n. 26. de legat. 1. sicut si filius statuto permittatur testari , utique is testari debet secundum juris communis regulas , etsi tale statutum sit ejus derogatorium Bartol. l. 1. §. lex Falcidia ad l. Falcid. Quare , ut tu optime distinguis , quoties non offenditur mens statuentis , interpretatio ex communi jure sumetur , ut in casibus præmissis , siquidem non violatur intentio statuentium , si quinta institutionis titulo relinquatur , nec si filiusfamilias secundum regulas juris testetur . Sicuti nec si codicillos fecerit , ut constat ex traditis à Bartolo , & aliis d. l. 2. de legatis primo , quamvis ubi de dispensatione agatur , aliud existimarunt Soccinus conf. 13. vers. 17. in primo , Desius conf. 512. Soccinus junior conf. 80. in princ. Curtius jun. conf. 178. quos tamen ego alias improbavi , etsi non ignorem aliquos testari secundum eorum consilium judicatum esse . Quod si mens statuentis violetur , aliud esse sentio , ut si statutum mandat , ut reus edat auctori , etenim cum statuentes id judicaverint , ut veritas causæ detegatur , non restringemus statutum intra eos casus , quibus recedant a communi jure , ut ex nostris adnotavit Steph. Phader. de interlegibus par. 2. Quare in sententiam tuam libenter ambobus pedibus venio .

Datum Mutine die 3. Novembris 1604.

An

An ad id, quod interest, detur accessio.

Epistola XXVI.

COSIMO FAGLIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Verissima theſis illa eſt, uſuras uſurarum non deberi *leg. ult. C. de uſur.* & cum jure di-
vino prohibeatur uſura *c. conſuluit extra de uſur.* ad id, quod intereſt, commodiſſime
transferitur, quia utrumque ſit accessio quædam; accessio autem rei principali, non alteri ac-
ceſſioni poteſt accedere. Verum eſt enim, & apud dialecticos ſine ulla controverſia traditur,
non dari accidens accidentis. Quod & *Paulus in l. 1. ff. de uſuf. leg.* ad ſervitutes per-
belle traduxit, negans dari uſufructum itineris, aut aquæductus, quia ſervitus ſervitutis
eſſe non poteſt. Attamen fieri poteſt, ut interdum id, quod intereſt, accessionem hanc
patiatur adeo, ut intereſſe alterius intereſſe, noſtrorum utar verbis, deberi poſſit. Toties id
verum eſt, quoties quantitas, quæ primum interfuit, præcipue debita ſit, cum enim ipſa
accessionis loco non debeat, accessionem recipere poterit. Exemplum uſitatiffimum ex foro
ſumamus. Fac quempiam debere cenſus decurſos, quamvis fructus civiles dicantur; quod
principaliter debeantur, efficiet, ut moroſus debitor ad eos, & id amplius, quod intereſt,
condemnari poſſit; ita obſervat *S. C. Neapolitanum*, ut apud *Vinc. de Franch. deciſ. 254.*
n. 12. Quid, ſi id, quod intereſt ab initio diffinitum ſit cum ea moderatione, quam
Didacus lib. 3. Var. reſolut. cap. 1. n. 3. verſic. 4. hinc & c. 4. numero 5. deciſ. Jan. 34.
n. 3. & 4. probat, poterit peti cum ſuis accessionibus, quoniam per ſe petitur. Sic ex
Baldo in l. 2. n. 1. C. de uſur. & Ruyna conſ. 103. n. 4. lib. 1. judicatum ſcio, deciſ.
Jan. 78. n. 16. & ſeq. Cagn. in l. unic. n. 46. C. de ſent. quæ pro eo quod int. Burſar. conſ.
68. n. 42. lib. 1. & mea ſententia recte. Soccinus conſ. 156. n. 10. lib. 2. admittit in ſolito
negociari, ſed difficultatem non attingit, quæ tota in eo poſita, ne detur accidens ac-
cidentis, & ex propoſita circumſtantia non removetur. Te *Cosimum* in foro tanta cum tui
laude verſatum, & *Bononiensibus* juſ ſumma cum prudentia, & integritate tribuentem lite-
ris hac de re conſulere conſtitui, ut ſi non meæ, tuæ ſaltem diffinitioni libenter acquieſcam.
Vale, & eos ama, a quibus amari te ſentis.

Datum Ferrarie die 5. Novembris 1604.

D d d

Fru-

Fructus fructuum quando deberi possint .

Epistola XXVII.

A E M I L I O L U C I O J . C .

A L E X A N D E R T U R A M I N . F .

NOVUM quibusdam visum est, aliquo casu fructus fructuum deberi, ego semper observo, quæ ab antiquis scite admodum tradita sunt, si a novissimis relata non sint, tamquam nova pronounciari. In contractu rescisso causa metus, quæm *Ulpianus dixit in l. sed & quartus ff. de eo quod metus caus. & partum Ancillarum, & fœtus pecorum, & fructus restitui, & omnem causam oportet*, rectè *Accursius* omnem causam existimavit fructus fructuum comprehendere, ac ibi *Angelus Accursii* interpretationem summopere commendavit. Ratio est ex eodem *Ulpiano* satis aperta, quia id omne habiturus est actor, quod habiturus fuisset, si metus illatus non esset. Sic representanda res est. Quare non modò fructus perceptos venire docet idem *Ulpianus*, verum *& si plus ego percipere potui, & propter metum impediens sum, hæc quoque præstabit*. Quod illato metu quaeritur, turpiter, & cum scelere quaeritur, *leg. quod diximus, §. ult. cod. tit.* quo nomine tenetur hæres etiam re bona fide consumpta *leg. videamus cod. tit.* Inspiciamus ob id solam percipiendi potentiam, non quod re ipsa perceperit, *leg. fructus ff. de rei vend. §. & si institus. de off. jud.* Idemque recipiendum erit in quocumque negotio, quod a delicto ortum habere constet. Vix fieri potest, ne tibi in preclaris, vel Senarum, vel Bononiæ subfelliis, in quibus honorifice versari magna cum tuæ eruditionis, & probitatis fama contigit, ejusmodi controversia unquam objecta sit. Quare oro te, ut tuam sententiam mihi exponere ne graveris. Vale.

Datum Ferrarie die 7. Novembris 1604.

De

De æstimando dubio litis eventu in
transactionis rescissione .

Epistola XXVIII.

HIERONIMO NATTAË J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Tanta est tua eruditionis, & humanitatis fama, ut eos, qui numquam te viderint, etiam ad te amandum impellat. Mihi ob id librum singularem de vera possessionis substantia, quasi meæ benevolentia, & observantia argumentum. Nunc verò literis provocabo, nec sine fructu. Consulam te in difficili controversia, quæ mihi facilem exitum habere videtur, si ita quoque tibi videatur, rem ita se habere non dubitabo. Ad transactionem læsionis prætextu rescindendam, præter quod maxima esse debeat, requirunt nostri, & summa ratione eam probandam esse, habita relatione ad dubium litis eventum, *Doct. in l. Lucius §. ult. ff. ad Trebell.* Hæc probatio quomodo præstari possit nondum fuit, qui recte explicaret. *Salycetus in l. si societatem, n. 24. ff. pro socio* ingenue testatus est, se ignorare, quomodo in praxi dubium litis eventum deduci oporteat. Alii hoc exemplo perterriti docere non audent. *Pinell. in leg. 2. par. 1. c. 4. n. 76. C. de rescind. vend. & Odd. de res. in interg. q. 76. n. 25.* tentarunt, non tamen præstiterunt. Ille testes requirit peritos negotii, de quo agitur, hic eum statum causæ constituit, quem testis discernere non valet. Et perperam uterque testibus probari posse ratus est. Ego facillime, quod actori incumbit, ita diffinio; eum læsionem quammaximam inspecta vera rei æstimatione deducere, ac probare debere, item circumstantias omnes, quæ læsionem augent, semper inspecto rei valore. Cæterum quanti hæc læsio minoris sit propter dubium litis eventum, non alium, quam judicem æstimaturum. Si enim lis diffinienda, non transigenda fuisset, judex diffiniturus erat; item is est, qui ob litis dubitationem absolvit ab expensis *not. in l. properandum, §. fin. autem C. de judic. Salyc. in leg. juris ignorantia, C. qui adm.* Tandem æstimare dubium litis ad testem pertinere nullo modo potest, quoniam non cadit in sensum facti, sed juris intellectu percipitur. Quod si vera est conclusio testem in iis quæ sunt facti, non in iis, quæ sunt juris deponere posse, & debere, nullæ in hujus dubii eventus æstimatione ipsius partes erunt. Idem futurum, si testes jurisconsultos adhibeas, quia debent deponere veluti testes, non velut jureconsulti; tamquam jureconsulti debent consulere, interpretari, non æstimare, vel deponere. Si deponerent in his, quæ sunt juris, judex postea, non tam jus dicere, quam exequi videretur. Judex vero, qui solus scire potest, quam, non interposita transactione sententiam tulisset, ille debet æstimare hunc dubium litis eventum, & de probata vera læsione deducere. Cadunt in sensum testis dispendia litium, at æstimatio dubii ab eo fieri nequit, qui dubium non intelligat.

Neque verò imaginarius dubius oberit , sed consistent ex magna perplexitate facti , ex opinionum conflictu , & celebri articulorum controversia . Dicam vero verbo . Satis actor, quod debet , probasse videbitur , si tantam læsionem adducet , ut Judex hujus dubii eventus justus æstimator , etiam eo deducto , sufficientem ad rescindendum deducere valeat . Diffinitum summa ratione est , de quacumque arte , si controversia oriatur , peritis in illa standum fore *l. septimo mense , ff. de stat. hom. l. 1. ff. de ventr. insp.* At hujus dubii nemo peritior Judice potest haberi . Itaque ille rem hanc diffiniet consideratis circumstantiis juxta *Panormitani sententiam cons. 64. n. 3. lib. 1.* qui meo judicio in his observandis magis ad judicem , quàm ad Partem respexit . Sic actor probat adhibito judicis arbitrio , & qui in multis plus , quam par sit , judicis arbitrio tribuunt speciem arbitrii justissimam prætermisisse videntur . Ita in hac re sentio . Te unum delegi , aut Judicem , aut contradictorem eximium , qui sententiam hanc cæteris omnibus tua autoritate persuadere , ac etiam dissuadere facile possis . Vale , mihi que te plurimum amanti lege amoris devinctum te esse benevolo concipias animo .

Datum Ferrarie die 12. Novembris 1604.

Arbitrium, vel laudum de rebus non
comprehensivis in compromisso,
an sit pro parte nullum, an
totum.

Epistola XXIX.

HERONIMO MARLIANO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

EGo sæpè in difficillibus controversiis consultus alios mea exposita sententia consulere consuevi, ex hac opinionum communicatione veritatem in apertum, & facilius, & tutius deduci, compertum est. Deligo viros juris prudentia claros, quorum censuræ mea scripta libenter subijcio. Inter quos te unum in præsentis specie duxi consulendum. Quæsitum est, an arbitrium, seu laudum, ut appellant, latum de rebus non comprehensivis in compromisso sit omnino nullum, vel solum quoad res non comprehensivas in eo. Respondi omnino nullum judicari oportere, quod *Bartolus conf. 158. Inn. visa quadam num. 3. lib. 1. Bal. in leg. ult. §. sed & si quis num. 11. in fin. C. commun. de leg. Anob. conf. 107. & ibi Collegium Patavinum conf. 108. in subscriptione, Alexan. conf. 44. n. 7. lib. 2. Soccin. Patruus conf. 105. num. 6. lib. 4. item & Nepos conf. 63. n. 7. & 8. & conf. 77. num. 75. lib. 1. Corn. conf. 83. num. 5. lib. 4. & conf. 38. num. 7. lib. 3. Decius conf. 434. in fin. & in c. examinata num. 3. de confir. ut. vel mut. & Rolandus a Valle conf. 28. n. 38. lib. 4. hujus sententiæ esse videantur. Eaque nonnullis argumentis recte munitur. Primum quia compromissum tribuit formam, *leg. quia, leg. quid tamen, §. ult. l. non distinguemus, §. de off. Bart. in l. diem proferre §. stari ff. de recep. arbit. Fely. in c. 1. n. 6. de re jud. cui neque addi, neque detrahi debet, Bald. in l. contractus n. 9. C. de fid. instr.*, ut ex cujuslibet partis mutatione mutetur, *Bald. in l. pedius, in 2. lect. ff. de recep. arb. & facilius irrita fiunt, quæ geruntur contra formam datam ab homine, quam si a lege detur. Imola in c. cum olim n. 6. de arbit. Card. in clem. 1. n. 29. de decim.* Et hac ipsa ratione utile, per inutile vitiatur *Bal. in d. leg. Pedius, in 1. lect. in fin. post Ja. But. quem refert in 2. lect.* Sed amplius compromissum existimatur individuum inspecta voluntate compromittentium, quare utile per inutile infirmatur. *Alc. in l. 1. §. sed si mihi n. 20. ff. de verb. obligat. Vinc. de Franc. decis. 163. n. 4. Addit Soccinus nepos d. conf. 63. n. 7. & 8. quod qua ratione est nullum, cum Arbitrator non pronunciat de**

de omnibus, sic eodem vitio laborat cum pronunciat de pluribus. Si vero capita sint, vel connexa, vel correspectiva, res omni difficultate caret, quod facile accideret poterit, & *Anch. d. conf. 107. & seq.* quod est Collegii Patavini, & *Corn. d. conf. 38.* perpendunt. Nec moveat nos autoritas *Angeli in l. de bis n. 2. ff. de transf.* contrarium sentientis, cui *Panormitanus in c. dilectus n. 8. de arbitr. Thom. Doccius conf. 33. n. 20. & 36. Lanfranchus de Oriano, in tract. de arbitr. 5. membr. q. 9. & Blancus de compram. q. 6. n. 7.* subscripsisse videntur, quia vim illam individui ex partium voluntate descendente non sentiunt. Si eam tu, ut opinor, sentias, mihi quoque consenties. Si dissenties, æquo animo te suadente ab hac ipsa sententia recedam. Vale.

Datum Ferraria die 15. Novembris 1604.

Testi unico contra producentem non esse plenam fidem adhibendam.

Epistola XXX.

JOANNI BAPTISTÆ CAVACCIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS . F.

Vulgare dictum unicum testem contra producentem plene probare, non bene ex *Romano conf. 104. in fin.* desumptum *Joseph Ludovicus* in suis conclusionibus notat, *Farinacius* probat. Dura est conclusio, & forte non vera est, aut aliqua moderatione digna, ne ex duritie facile ad injustitiam producat. Dura, quia traditur ad intentionem producentis. Non vera, quia satis suæ incautæ productionis poenas luit producens, si neque dicto, neque personæ quicquam opponere possit. Esse unicum, non pars opponit, sed lex, & consequenter non plene probare. Purgatur productio oppositione circa personam, si pauper, si vilis, si amicus partis, circa dictum, si non sit verosimile, si non reddita causa scientiæ emanarit? Hæ sunt oppositiones, & aliæ multæ de quibus per *Bass. tit. de oppos. contra testes*. At vero, ut amplius faciat, id, quod est dictum ab uno, ut videatur dictum a duobus, iisque integris testibus, nulla ratione probatur; huc transferri commode potest, quod tradit *Bal. in c. exceptionem n. 4. de except. & Fel. in c. inter Monasterium n. 10. de re jud.* probat, quod qui approbat judicem perdit declinatoriam judicis, non declinatorias fori, quas habet, strictè enim hæc approbatio intelligi debet, non ut tam grande præjudicium afferat. Judex Partem opponentem non audiat, quia produxit, at si prudens sit, veritatem aliunde quærat. Maxime verò, ubi productio facta non est ritè, ac rectè percunctato processu, & cum Patroni, vel Procuratores, aut causarum cumulo, aut clientum avaritia, aut quavis de causa, non ea, qua debet diligentia cuncta perpendant, pati non debet sub hac allegatione jus cujuscumque periclitari. Habet arbitrium, ut non credat huic *d. l. 3. §. 1. tu magis de test.* Cum quid confurget iniquum, semper hoc arbitrio prudentissime utetur. Nam dictum hoc sine examine, ex allegantium facilitate auctoritatem quamdam obtinuit. Quæ mihi temperandæ videtur. Efficere poterit ut alia accedente conjectura, ut si forte testem non integrum concordem habeat, id operetur; ut vim plenæ probationis ex sola obtineat productione, libenter non audio, licet interdum aliorum secutus auctoritatem sine delectu idem mihi jus tum dicare præsumpserim. Testor itaque de cætero, & tibi, & omnibus, me huic dicto non simpliciter, sed cum aliqua moderatione subscribendum putare. Desidero plurimum tibi viro eruditissimo meam in hac re placere sententiam, ut quo facilius illud in vulgus irrepserit, eò facilius corripiatur, aut coerceatur. Vale.

Datum Ferrariae die 21. Novembris 1604.

Judicium reddendæ rationis quatenus individuum quos effectus pariat.

Epistola XXXI.

PETRO CANTONO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Duo veniunt in judicium reddendæ rationis, alterum, quod in faciendo, alterum, quod in dando consistit. Ut enim *Ulpianus* est author *l. si statu libera §. si quis, ff. de statu lib.* quod ad ipsa volumina rationum reddenda, percunctandasque, & examinandas rationes, & dispungendas, atque excutiendas factum habet, quod ad reliqua attinet in danda pecunia consistit. Factum dationi præcedere necesse est, quoniam reliquum, quod est dandum, non nisi discussis rationibus innotescere potest. Ex parte facti hoc individuum adeo est, ut favore libertatis dividi non potuerit *l. si ita §. questio, & ibi glos. in versic. exolverit ff. de man. test.*; quare si plures hæredes sint alicujus, qui ad ratiocinia obligatus discesserit, omnes eo judicio conveniendi sunt, ne vitio nullitatis processus, & sententia subjiciantur, quoniam non citati etiam ad commodum citatorum sententiam nullam dicere poterunt *l. in hoc judic. ubi Bald. & clare Fulg. n. 2. ff. famil. ercisc.*. Quia si id in connexis receptum est, *l. etiam §. 1. ff. de minorib.* multò magis in individuis obtinere necesse est, *Bald. in l. 1. n. 3. C. de error. calc. Aym. conf. 232. n. 2. Menoch. de arb. jud. cas. 95. n. 9. Ruyn. conf. 11. n. 9. lib. 4.* Hinc Clericus hoc casu laicos cohæredes trahere poterit. Quomodo enim legente libros Judice Ecclesiastico poterit legere eisdem Judex laicus? Inexplicabile est idem factum per partes, & tamen viros doctos res ita quandoque latuit, solusque *Surdus* eruditissimus in illorum corona meæ subscripsit sententiæ. Si tu quoque probes, ut futurum spero, & mihi *Surdus* alter eris, & omnibus talium virorum autoritate me persuasurum esse non dubito. Vale, & me tui esse amantissimum memoria nunquam excidat tua.

Datum Ferrarise die 2. Decembris 1604.

De

De conditione viduitatis.

Epistola XXXII.

FRANCISCO PICCOLOMINEO EX MANDOLO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

ACcepi ex literis *Ludovici Ricciardi* amici nostri, te felici auspicio jam jam in Florentinis subselliis jus reddere. Si meum in te amorem memoria tenes, & lætitiā, quam ob id conceperim facile intelliges. Decet me tibi ut amicum amico gratulari. Multa sunt id faciendi argumenta. Sed illud mihi potissimum, quod te conspicua nobilitate, præclaris animi dotibus, & sublimi ingenio ornatum ad eum gradum Serenissimi Principis in Patriam nostram, & in te ipsum benignitate celeriter pervenisse video, ex quo, si in futurum ad majores, ut decet, ascendere conaberis, ante obrepentem senectam ad summos foeliciter posses offerri. Sed erunt hæc literæ gratulatoriæ dumtaxat? An vero, ut alios soleo ad egregium aliquod literarum certamen etiam provocabo? Nunc scribenti, & quid amplius scribam cogitanti cliens occurrit. Quærit, quam vim habeant hæc verba: *Vitam vidualem servando ad mulierem in testamento institutam a testatore relata*. Adnotationes quotidianas revolvens respondi, cum futurum tempus respiciant, sub conditione resolvi, quod *glof. in l. si tu ex parte ff. de acq. hered. Bartolus in d. l. Baldus in l. falsus n. 6. C. de furt. & clarius consil. 267. n. 4. lib. 1. Ang. cons. 34. n. 10. Decius cons. 433. n. 6. & cons. 605. n. 5. Ruinus cons. 170. per tot. lib. 3.* in id consentire videantur. Quamobrem cum conditio ultimo vitæ spiritu, non ante, possit impleri, cavendum est cautione *Mutiana*, *Ruynus dicto cons. Natta cons. 454. n. 17.* eaque præstita, vel non præstita, si mulier ad secunda transeat vota, quicquid accepit cum fructibus restituere tenetur *Auth. cui relictum, & sibi Castr. n. 4. Jason. n. 5. Cod. de ind. vid. toll. Grat. resp. 162. n. 45. lib. 2. Parisius cons. 95. n. 52. lib. 2. Natta d. cons. n. 17.* Sed cum in institutione, non in legato versemur, admonui, me plurimum vereri, ne non inutilis hæc inquisitio reddatur, cum sive modum & tempus, sive conditionem ea verba significant, omnis adjectio temporis de institutione rejicitur, & cogitur mulier perseverare in viduitate *Bald. in l. ult. n. 3. Cod. de ind. vid. tol. Ruyn. d. cons. 170. n. 7.* & pro toto tempore cavere, quia hæredem ad tempus, vel ex toto tempore instituere non sit permillum, nisi militibus ex privilegio *l. hereditas ff. de hered. inst. l. miles ita ff. de militar. testam.* Nam, qui semel est hæres, non potest ullo tempore hæres esse desinere *§. restituta inst. de fid. heredit.* Quare verum erit inspecto eventu aut semper, aut nunquam fuisse hæredem, & ita vis conditionis semper inerit. Hactenus illi. Tibi idem rescribo, ut quasi gratulationis usuram, tuam sententiam

tiam in hac re respondendo rependas . Te foro totum addictum magna cum utilitate senties . Honori onus adjunctum ne diffimules . Princeps , Civitas , Patria , Gentiles tui , & qui te amant omnes observant , an excitatæ expectationi respondeas . Hoc onus , & grave quidem fore necesse est , imo perferre . Ingenia præclara expectationem non perhorrescunt , sed super contendunt . Illa tamen victa confurgit major , & quasi alia novum bellum semper infert , & usque ad mortem opponit sese . Cum ea si pugnamus quoad vivimus , morientes & victoriam , & gloriam perennem consequimur . Vale .

Datum Ferrariae die 15. Decembris 1604.

De Statuto Senensi permittente pro turbata possessione criminaliter agi.

Epistola XXXIII.

F U L V I O P A C I A N O J C.

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F.

Flagitium non quidem magnum, sed Reipublicæ tranquillitatem valde commovens esse videtur, possessori molestiam inferre. Prætor vim fieri prohibet, non caret dolo, qui Magistratus imperio non obtemperat *l. non videtur ff. de Regulis jur.* multò minùs carere poterit, qui legibus non obtemperat, nam & propriæ sponfionis reus est *l. veluti ff. de just. & jur. juncta l. 1. ff. de legibus.* Rectè ideo factum est ut statuta Senarum criminaliter, & ad pœnam agere concedant iis, quibus similis molestia inferitur. Sed ad eorum interpretationem desiderare cogor, si reus opponens, sese dicat non turbare adversarium, sed possidere, qua ratione mixtum appellatur *uti possidetis l. actionis verbo ff. de act. & oblig. interdictum*, quæ sint partes Præfecti Urbis, quas tu magna cum tui gloria geris. *Aymon. tradit cons. 208. n. 3. vers. ex quibus, se respondisse de turbata possessione criminaliter agi non posse*, reo asserente, se non turbare, sed esse in possessione agendæ, quod agit. Quod vidi quandoque probatum, quandoque rejectum. Diu cogitanti occurrit meri imperii, & mixti, sive simplicis jurisdictionis causas non esse confundendas. Quo nomine traditur, nec judicem criminalem in civili causa, *l. solemus, §. latrumculator, ubi Bartol. not. ff. de jud.* neque civilium causarum judicem in causa criminali censendos esse competentes, *Bartol. in l. defuncto, §. in quacunque, ff. de public. jud. & in l. hoc jure §. ult. ff. de acq. quot. esti.* Quare si reus de turbata possessione criminaliter accusatus docere poterit, se dolo carere, Præfecti partes, quod crimen deductum non sit, erunt reum a pœna, & petitis absolvere, an poterit condemnare ad desistendum a futura molestia, dum quasi sine crimine absolvit a pœna? Puto non posse, quia statutum hoc non tribuit, & jus civile negat, nisi civilis causa incidenter criminali innitatur, *d. §. latrumculator*, & ibi *Bar.* faciunt, quæ scribit, *Ang. & Aug. ad eum in tract. de males. c. hæc est quadam inquisitio vers. per judicem veluti cum vere reum dolo turbantem reperit, nam tunc ad pœnam, & ad desistendum condemnabit.* Non tamen est absolute verum, quod *Aymon.* tradit, quia reus posset ita excipiendo judicium illud criminale semper eludere, quod permittendum non est *l. non dubium C. de legibus cap. si certas, de sententia excommunicat. in 6.* Quare videndum est, an id aliqua ex parte probet, cum in sua exceptione pro actore habeatur. Cum probat, recte contendit ab-

ALEXANDRI TURAM. EPIST. FOREN.

folvi, quoniam non sine injuria ad illud tribunal vocatus est super controversia, quae
mentis civilis esset. Et si de causa liqueat ad commodum actoris, non tamen ob-
tinere debet, quia iudex jurisdictione caret, & quia perperam criminaliter in jus vocare
instituit eum, quem civiliter vocare par erat. Alii dicunt ratione circuitus evitandi ci-
vilem controversiam, etiam cessante materia doli, postquam introducta est, esse finiendam.
Sed ego assero deesse jurisdictionem cessante dolo; assero etiam circuitum non futurum
inutilem. Nam utile erit compescere temeritatem criminaliter agentium, ubi dolus ces-
sat, ut enim dolo turbantes statutum odio prosequitur, ita temere accusantes libenter ad-
mittere nequit. Temerè accusat is, cui competit solum facultas civiliter agendi. Et
absurdum est hac usurpata facultate, temere accusandi viam ita impunè patere. Etiam
vix fieri poterit, ut sententia libello consentiens ferri possit. Quid tibi viro prudentissimo,
pariter, ac doctissimo videatur libentissime audiam. Nam id opinabor justius esse, quod
te observare sentiam. Non enim cujuslibet jus dicentis sententias facile sequor, sed eo-
rum dumtaxat, quibus, uti tibi est, sit summa doctrina, summa etiam cum integritate
conjuncta. Vale.

Datum Ferrariae die 28. Januarii 1605.

Natum

Natum in octavo mense succedere, &
rumpere testamentum contra erro-
rem communis sententiæ, etiam
in foro judicandum.

Epistola . XXXIV.

DON PETRO DE VERA AB ARAGONIA
LICENTIATO.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Multa revolve, industria quadam difficilia requirens, offendunt ex iis nonnulla, quæ aliter in foro admittenda conspicio, quam verus nostrarum legum sensus exposculet. *Mattheus Afflictus dec. 236.* natos in octavo mense, quod diu vivere non possent, *Castrensis in l. uxoris abortu n. 3. Cod. de posth. hered.* sententiam secutus pro non natis habuit. Vere nati cum sint, injuria uterque non natos existimat. Conabor primum id persuadere tibi viro eruditissimo, ac omnibus penè numeris absoluto, qui, gentiliū tuorum nobilitatem prætermitto, tanta mentis integritate, soliditate judicii, tenacitate memoriæ, doctrinæ constantia, tantoque rerum omnium experimento præstas, ut te nunc sacro Neapolitano consilio præesse, quod est aliquid in ipso Regno summum, si tuis meritis comparetur, iis minime respondeat. Præses tamen, & decore quodam inusitato præses. Alii ab officio lumen accipiunt, tu illud illustras. Si persuasero, tibi quod contendo, facile fiet, ut eadem *Afflicti* sententia, quandoque te hujus meæ facti patrono, derelinquatur. Primum igitur observo *Justinianum in leg. quod certatum Cod. eod. tit.* nihil id existimare, quod vivere non possit, sed hoc dumtaxat, quod ad monstrum non declinet, vel prodigium, quod certè natis in octavo mense accidere non solet. Conungi debet *Ulpianus in l. quod dicitur ff. de liberis, & posthumis*, qui id ipsum duabus quæstionibus propositis, ac diffinitis elegantè insinuant. Prima quæstio est, an posthumus natus ex secto ventre rumpat Testamentum. Si nascatur, & vivat, nulla plane dubitandi ratio. Nam ab altero filio sine sectione edito jure filii, vel sui hæredis nullo discrimine distat. Sed tota dubitatio in eo posita est, quod talia passus in sectione fuerit, ut constet vivere non posse. Ratio dubitandi erat, quia non facile concedendum fuerat, ut rumpere is, qui ita natus esset, ut brevè moriturus esset, quasi paria sint non nasci, & nasci, sed vivere non posse, argumento *l. quoties ff. qui satisfacere cogantur*. Respondet tamen *Ulpianus* rumpere, si suus nascatur. Idem quærit de partu mutilo, & diminuto, in quo id est amplius, ut nec integer sit, & hunc quoque rumpere concedit, quia spiritu vitæ constitit, & diminutio afficit corpus, non formam hominis intrinsicè, quæ ratione constat. Utque mutilus homo, homo est, cui manus, vel brachium secta sint, ita qui mutilus nascitur, homo nascitur, & quatenus filius, suus hæres,

hæres, congruum est, ut quo temporis intervallo vivit, sicut vita fruitur, ita jure suorum hæredum fruatur. Ad natos in octavo mense hæc si transferamus, dignoscemus nihil obesse, quod ex sententia medicorum vivere non possint, quia dum dicimus rumpere, dicimus inspecto præsentî tempore, quo vere vivunt, & nulla futuri temporis ratio habetur in iis legibus. Et hanc sententiam *Baldus* in consiliis adductis per *Decium consilio 623. num. 3. Angel. in d. l. quod dicitur, Corneus in d. l. quod certatum, & Decius conf. 623. in fin.* probarunt, & addentes ad eum, & *Oddus in tractu compendiosa, mibi pagina 179.* veriorem esse affirmat. Placet tamen etiam argumentis aliquibus confirmare. Regula juris civilis est, eum, qui in utero est, cum de ejus commodo tractatur, haberi perinde ac si natus esset. Quid rogo magis contrarium huic regulæ affirmari potest, quam eum, qui natus vere est, & vivit, quia certum sit brevi moriturum, perinde haberi ac si natus non esset? Patet igitur eam interpretationem prædictæ regulæ refragari. Ponamus vivere per duos, aut plures dies. Quæro quo spacio vivit, quod sit etiam quam brevissimum, non ne naturaliter vivit, & vitæ commoda, & incommoda sentit, ceu natus in nono mense sentiret? Ut filius alitur, & si necaretur, non negaret *Casirensis*, reum lege *Cornelia* teneri, neque contenderet hoc argumento facinus hoc impunitum dimitti; itaque naturaliter vivit, cur negabimus civiliter vivere? Moliuntur aliquid contra naturæ rationem, quod lex perhorrescere solet, in *l. maximum vitium C. de liberis præteritis* qui eum ita judicant, ac si natus non esset. Tandem & a pietate Christiana clanculum ista sententia recedit; hic enim, qui in octavo mense nascitur in Sacro Fonte lavatur, traditur Ecclesiasticæ sepulturæ, & Cælo potitur. Denegabimus igitur successionem huic filio parentum in terris, cui Summus omnium Parens concedit hæreditatem in Cælis? Par igitur est, ut quo momento vivit secundum naturam, & secundum legem vivere credatur. Quod vivere diu non possit, non efficit, ut non vivat, & omni vitæ commodo potiri debeat. In suis non est necessaria aditio, quia ipso jure hæredes existunt, & in iis, quæ momento implentur, ut rumpere testamentum, & jus sui hæredis tenere, & vitæ momentum sat esse debet, id quod *Justinianus* & *Ulpianus* supra adducti manifestissimè sentiunt, quibus plus quam communi sententiæ deferendum est. Iis enim sufficit vitæ momentum in re, quæ momento explicatur, & ita stricta non modo ratio, sed æquitas, seu pietas ipsa convincit, natos in octavo mense succedere, rumpere, transmittere, & omnia agere, quæ nati in nono agere possent, & communis sententia, quia manifestè convincitur erroris, deferenda est omnimodo. Dum verè natus est, & vivit, aperto errore dicimus non esse natum, cum mortuus est, fingit hæc interpretatio non esse natum. Fingere ad legislatorem pertinet, non ad jurisconsultos. Nam, & suspendere jura quandiu vivit, necesse est. Hæc certa lege, non scribentium opinione vindicanda sunt. Errant, qui censent abortum, non enim procul est ab ortu; imperfectus nascitur, & abortivus, qui nascitur ante septimum mensem, de quo abortu accipi debet lex rejiciens abortum *d. l. uxoris abortu*, sed inter duo legitima parturiendi tempora nascitur. Et propter parturiendi conatus in septimo mense a pregnantè emissos debilitatus, cum nondum instauratus edatur, vivere non posse creditur. Quod nihil distat ab eo, qui ex ventris sectione ita læditur, ut vivere non possit. Et leges, quæ excludunt natum ante septimum mensem, etiam de octavo dixissent, cum casus sit frequentissimus, si eodem jure censeri debuisset. Vivunt sæpè nati in octavo mense per plures dies, dum eos flere, lactari, luce ac spiritu vitæ potiri videmus, quomodo non esse natos, aut non vivere contendimus? Sed de his fatis. Reliquum est, ut inter tuas gravissimas curas hæc, qualiacumque sint, miscere non graveris. Ab eo enim proficiscuntur, qui te plurimum observat, & de singularibus tui animi dotibus libentissime prædicat. Vale.

Datum Ferrariæ die 29. Januarii 1605.

Legem Civilem obligare non obtemperantes in foro conscientiae ad mortiferam culpam .

Epistola XXXV.

L U D O V I C O A C E R B O J . C .

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F .

Recens memoria servat admirabilem illam tuam in rebus agendis prudentiam, cum singulari morum suavitate conjunctam, qua non modo *Henricum Gusmanum Olivarensem* Comitem in Regno Neapolitano Proregem, sed Regnum pene totum tibi devinxeras. Immo Regem ipsum Philippum devinxisti, illeque te eo, quo poteris ordine senatorio cohonestandum putavit, ut Mediolanenses eadem virtute devinceret. Servat eadem memoria eundem etiam in te amorem, & observantiam eandem. Quae, vel si maximè cupiam, exhibere tibi argumentum aliquod præclarum, id agendi numquam supeditatur. Ne tamen silentii rubigine contingat offendi, literis hisce de vi legis civilis quid sentiam, tibi significare decrevi. Legem intelligo justæ legis conditiones habentem, inter quas ea præcipua, quod publici boni causa lata sit, alioquin nec legem esse reor, cui illæ desint. An obliget ita, ut lethalem culpam committant ii, qui non obtemperantes negligunt, seu potius venia dignam? Receptum esse videtur, quod obligat in foro conscientiae, *Fel. in c. 1. n. 47. de constit. Ferdinandus Vasqu:s controvers. Illustr. lib. 1. c. 29.* excludit lethalem his argumentis. Primum, quia Princeps poenam eternam infligere non potest, ergo neque poterit obligare ad illam. Secundò, quia actus agentium non producuntur ultra eorum intentionem, *l. non omnis ff. si cert. pet.* At id esse præter intentionem legislatoris, vel ex eo patet, quod nulla lex civilis fuerit, quæ obligationem ejusmodi exprimere ausa sit. Et legislator interrogatus: facillè responsurus est, se non ponere leges tamquam animarum laqueos ad eas irretiendas, & ideo obligationem, quam inducere putat, exprimere. Et cum poenam exprimant temporariam, ubi ea soluta sit, obligatio legis ultra produci non debet *arg. l. Celsus ff. de recep. arb. l. pe. ff. de præst. stip.* Tertio utitur contractuum innominatorum

natorum exemplo, qui pœnitentiam admittunt l. 1. §. 1. ff. de verum perm. lege tertia, §. dedi l. si tibi ff. de condit. caus. dat. & sine ulla culpa, cum tamen contra Theologi sentiant, quasi fractio fidei vituperanda inesse videatur, in quo eos notat, & aliam Civilis disciplinæ, aliam Theologicæ censuræ in culpis diffiniendis observat esse rationem, & in Theologos audenter invehitur. Tandem ut ad singularia quoque descendat, dicit legem, quæ noctu arma ferri prohibeat, ad culpam lethalem non obligare, sed hæc mihi visa sunt indigna tanto jureconsulto, non ut tantum urgere possint, ut contrariam sententiam deserere me cogant, quam *Franciscus Victoria in relect. de potest. civil. n. 15. Dominicus a Soto de just. & jur. quest. 6. art. 4. Ludovicus Molina disputat. 26. & novissime Illustrissimus Cardinalis Bellarminus lib. 3. controvers. Christ. fid. tit. de laicis cap. 11. doctissime defendunt, & ex Canonistis Innocentius, Hostiensis, Joannes Andreas, Joannes de Lignano Antonius de Butrio, & Felynus in cap. 1. de Sponsal. n. 7. qui eos retulit, expresse de mortali culpa loquitur. Et præter argumenta, quæ apud eos omnes legi possunt, mihi facili distinctione difficultas removeri, & veritas patefieri posse videtur hunc in modum. Quod hanc vim obligandi in foro interiori ea lege descendere, stare dupliciter possit, aut relatione legis in legislatorem, aut relatione legis in Deum. Si vim hanc obligandi in prima relatione quæras, concedo in legislatore nec potestatem, nec propositum adesse hujus obligationis inducendæ. Ac ita primum, & secundum argumentum *Vasqui* sine ullo detrimento posterioris sententiæ locum sibi vendicant. Sed si considerabimus relationem legis in Deum, posterior sententia, & verissima est, & legum nostrarum autoritate, quod cæteri non animadverterunt, perbelle muniri poterit. Nam lex est, ut *Martianus in l. 2. ff. de legibus ex Demosthene* deducit, cui omnes homines obedire decet, cum propter multa, & varia, tum maxime quod omnis lex sit inventio quædam, & donum Dei. Et ita hanc vim obligandi habet per derivationem ab æterna lege Dei, ut post *divum Thomam c. 2. quest. 96. Felyn in c. Ecclesia S. Mariæ de const. docet. Sic jus naturale omnes obligat, ut patriis obediant legibus, l. veluti ff. de just. & jur.* Non ergo, qui legem civilem offendit, lethalis culpæ reus est ipsius legis ratione, sed quia in ipsa legis transgressione Dei præceptum, & jus ipsum naturale videtur eludi. Confirmatur hoc ex *Paulo ad Rom. cap. 13. Omnis anima, inquit ille, potestatibus sublimioribus subdita sit, non enim est potestas nisi a Deo, quæ autem sunt a Deo, ordinata sunt, itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Quid rogo dubii est resistentem Dei ordinationi in lethalem culpam incidere? Vel si quis de hoc dubitet, declarat Paulus sequentibus verbis. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt, quæ certè de veniali culpa intelligi non queunt. Ad idem illud: Per me reges regnant, & legum conditores justa decernunt. Quod quàm imprudenter evitet *Vasques*, præterire non possum. Ille ita occurrit, verba ipsa subjicio, *Dei ordinatione flumina fluunt, nascuntur fontes, crescunt segetes, germinant arbores, illuminat sol humectant Luna, & Sydera, & hominum alii legunt, alii scribunt, alii orant, alii seminant, arborumque folia ventorum flatibus agitantur. Catus captat mures, aquila columbas, canes lepores, & reliqua id generis innumera. Hactenus ille fingens, aut ignorans quid præferant verba illa justa decernunt. Non enim considerat Sacra pagina decreta, ut sic dixerim, ut entia, sed ut justa, non ut ab instinctu naturæ, quo superiora reguntur, sed ut a libera nostra voluntate manantia, a qua injusta etiam decerni possunt, quæ in Deum referenda non sint. Quid inter instinctum, & liberam voluntatem interfit, quo modo ille a lege æterna regatur, lex autem naturæ, quamvis in homine, ab illa derivetur, in eo tamen, ut in regente se ipsum, discernatur post *Illustrissimum Card. Albertum Bolognetum de leg. jur. & equit. c. 5. n. 11. alibi plene declaravi lib. Sing. ad tit. de leg. par. 1. cap. 2. n. 15. & 16. Igitur hæc justa decernendi facultas est in homine per derivationem ab æterna lege, sed non per modum necessitatis, quia sua sponte potest injusta decernere, quod cæteris animantibus minime datum esse dignoscitur. Sic vereor plurimum, ne satis constet, quod tradit *Martinus Navarrus in suo Manuali c. 23. n. 48., & 49. nullam legem, si id non intendat legislator, obligare ad mortale, quamvis & Summa Angelica in ver. lex n. 3. idem sentire visa sit. Video potius popularem esse traditionem, quam ut viris doctis digna censeretur possit. Non enim*****

hæc

hæc obligatio ex legislatoris potestate descendit, sed ex relatione legis in Deum: Similiter, quod idem *Martinus* tentat, probandum non est, non obligare ad mortiferam culpam, quoties pœnam temporariam lex imponit. Ego enim assero contra eundem, quod adjectio pœnæ est, ut lex firmiter, & magis obliget, non ut minus, & qui transgreditur, & legem, & pœnam eludit magis, non minus in culpa veretur. Et quanta majori cautionem pœnam temporariam evitabit, minus peccabit quidem ex peccati genere, quo tenetur, qui se periculo exponit magni, & imminentis damni, sed eò magis peccabit in legem, quò major erit calliditas, ut legem eludat, & pœnam evitet, & non obtemperandi culpa eò consilio gravior, & intensior omnino reddi videtur. Quare distinctionem hanc inter legem pœnalem, & non pœnalem nullius esse momenti dicitur convincit *Dominicus a Soto d. lib. 1. q. 6. art. 5.* Ego verò amplius animadverto, quò pœna gravior est, eò etiam non obtemperantis culpam reddi majorem. In transgressionem non modo Princeps, sed Deus offenditur, utrique pœna luenda. An quia pro homicidio pœna capitis civili lege indicatur, cessabit pœna lethalis culpæ ex lege æterna? Nequaquam. Vel quia hæreticus relapsus comburatur ob humanam, Divina pœna cessabit? Minime. Nonne idem argumentum eò rem perduceret, ut legibus inobtemperantes nec venialis culpæ rei essent habendi? Illud ingenue fatebor, interdum fieri pro libito Principis, ut prohibitio, & pœna ita male inter se adæquentur, ut licet pœnæ capitis inserta sit, non eò magis mortalis culpa transgressio dicenda sit ex parte transgressionis, nisi sit ex parte periculi. Ponamus prohibere Principem piscari, vel natum iri in certo loco indicta pœna capitis, vel triemium, lex fertur, si tamen lex sit, de eo, quod est jucundum ipsi Principi, non utile Reipublicæ, caret ea legis conditione, quam exigimus, ut lex pro communi utilitate posita sit. Caret & altera, quia non est justa adequatio pœnæ cum delicto. Quare exigo legem pro bono publico latam, & ex legis contemptu grave damnum Reipublicæ imminere, & pœnam ex justis mensura adjectam quoque esse. Talis esse poterit, ne liceat noctu arma deferre, si homicidia, graviaque scandala ex earum delatione præcesserint, quæ dederint causam edicto. Excusabo in foro poli, quibus necesse sit noctu proficisci, & ob inimicitias graves justè timeant, se posse offendi. Cessat contemptus, a quo culpa gravis oritur. Talis erit magna existente penuria, si prohibeatur translatio annonæ extra territorium, si definiatur pretium, cui definitioni & clerici stare tenentur. *Molin. disput. 31. conclus. 6. Sot. super quarta sent. distinct. 25. quest. 2. art. 2. post Luc. de Penn. in l. ult. Cod. de quib. mun. lic. se excus.* & desiderandum esset confessarios rem hanc attentius expendere, ac pœnitentes ad legum justè latorum observantiam vehementius hortari. His objicio ante oculos *Gelasii* verba dicentis: *Quis autem leges Principum, aut regulas Patrum, aut admonitiones paternas dicat debere contemni, nisi qui impunitum sibi tantum existimet transire commissum.* Quæ verba tantum commissum veniali culpæ convenire non queunt. Argumentum *Vasquii* de contractibus innominatis, nec solutionem meretur. Neque in iis frangitur fides, sed cessante causa paciscendi pactum dissolvitur. Vides quanti facio leges rectè constitutas. At quæ justior esse potest, quam benevolentiam pro benevolentia referre. Hanc mecum servare tenentis. Vale.

Datum Ferrarie die 31. Januarii 1605.

Lex ultima, C. de sentent. quæ fin. cer. quant. prof. explicatur.

Epistola XXXVI.

JACOBO ANGELO BARGEO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Magnam doctissime *Jacobe* provinciam suscepi, juris civilis difficultia explicare pollicitus. Fastidio, dicam ingenue, vulgare nostrum scribendi genus, quod Bibliothecæ, & subsellia ad cælum extollunt, in quo laborem, non methodum, rerum practicarum congeriem, non eruditionem reperire valeas. Desidero eorum, quos vere eruditos esse scio, & a quibus me amari glorior, mihi confirmare benevolentiam, ut ausum hunc a detractorum moribus benigne defendant. Literis utor, quasi fidibus, musicorum instar leniter verum requirendo concentum, ut paulò post plenius, atque suavius resonet aura. Experiar tecum circa *Gordiani in l. ult. C. de sentent. quæ fin. cer. quant.* rescriptum, quo dixit: *Hæc sententia: quæ bona fide accepisti solve, cum incertum esset, quid accepisset, quantumque ab ea peteretur, præsertim cum ipse, qui extra ordinem judicabat, interlocutus sit, dotem datam, quæ repeteretur non liquidam esse judicati autoritate non nititur.* *Bartolus ad tit. ff. solut. matr.* hinc deduxit in causa dotis libellum universalem admitti. Adhærent *Imola, Romanus, Alexander, Saccinus patruus, & Jason,* recedunt *Baldus, Angelus, Baldus novellus, & Bulgarinus,* omnes in ejusdem tituli interpretatione. Quod pertinet ad *Bartolum,* & ejus affectas, eorum sententiam *lib. 3. difficultium* satis confutasse videor. Nam ut falsum est, dotem esse juris universalis, ita libellum universalem in dote recipi falsum esse oportet. Quare sententia non valeat apud *Gordianum* inquirere necesse est. *Bartolus,* & *Cumanus* incerti vitium eousque producunt, ut nec genericè constaret dotem esse datam, sed ea verba *dotem datam, quæ repeteretur non liquidam esse,* contrarium insinuant omnimodo. *Saccinus patruus* de more *Baldo novello* contradicens, affirmat ob id non valere, quod tacitè ad acta, quæ nostri assertoria dicunt, referatur. Vera actorum divisio, quæ quædam assertoria, quædam probatoria appellant, *Canonista in Clement. sepe de verbor. signif. Nostri in l. 2. ff. de eden.* & utilis ad multa legi possunt apud *Marant. in suo spec. aur. par. 1. ver. & omnia fiunt num. 55.* At ea sententia nulla potuit relatione defendi, non ad acta probatoria, quia dos liquida non esset, ut jam judex interlocutus fuerat, non ad acta ordinatoria, quia incertum foret, quantum peteretur. Saturnina hunc libellum obtule-

obtulerat . Peto dotem , quam accepisti . Ait sententia . *Qua bona fide accepisti solve* . Relatio ad acta assertoria fieri videtur , sed non hoc nomine sententia nulla est , sed quia libellus incertus . Nam si libellus ita conceptus fuisset *mille , qua dotis nomine accepisti , solve* , ea sententia forte defendi potuisset *arg. leg. in sum. §. amplius ff. de re jud.* Sic libellus videtur admissus *peto dotem* . Non rejicitur ipso jure , sed Parte opponente *leg. ult. cod. de ann. excep. c. ult. de libel. obl.* Poteratque in termino ex probationibus certus reddi , ac ita valere non per se quidem , sed quia certa probatio vitium incertitudinis removeret . Praxis communem sententiam numquam admittit , nec unquam libellum vidi , quo dos peteretur , ut jus universale ; præterquam quod soluto matrimonio forma dotis cessat *l. 3. ff. de jur. dot. & corpora in dotem data , vel certa pecunia , si pecunia data sit , peti consueverunt.* Perinde igitur ex *Gordiani* sententia habendum est , ac si admissus non esset . Nam super apto libello , etiam apta sententia ferri potuisset , & sine probationibus ad illum relata , ut contra jus litigatoris lata valeret *l. 1. ff. que sent. sin. appel. rescind.* At ad libellum male conceptum relata eodem vitio subjicitur , & confirmatur . Nam libellus incertus vere mero jure non valet , & quod dicimus parte non opponente valere , contrarium non est , quia non per se valet , sed certis subjectis probationibus , ac ita vitio incertitudinis expurgatus : Quinimo iudex etiam illum rejicere posset parte non opponente , quia non tamen reus debet esse certus de intentione actoris , ut secum deliberare possit , an velit cedere , vel contendere *l. 1. ff. de eden.* sed & iudex ad sui notionem se quoque de intentione actoris fieri certum justissime desiderat , ut *Bartolus in Auth. offeratur C. de lit. contest. & Panormitanus in c. 1. n. 11. de libel. oblat.* tradidere , sic apparet in modum antecedentis libellum illum a *Gordiano* improbatum . Tuo iudicio hæc mitto diligentius examinanda . Vale , & me tui amantem lege amoris ama .

Datum Ferraria die 3. Februarii 1605.

F f f 2

Pactum

Pactum de retrovendendo etiam magna
 accedente læsione in pretio , non
 sufficit ad præsumendum con-
 tractum simulatum .

Epistola XXXVII.

JOANNI ANDREAE GEORGIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

EGo semper ea sententia fui , ne crederem ad improbandum contractum tamquam fœnerati-
 tium illa duo sufficere , pactum videlicet de retrovendendo , & læsionem in pretio
 quamvis maximam . Et miror plurimum , quod tam audenter multi illam , vel receptio-
 rem , vel veriolem affirmant , cum constet glossatorem Panormitanum , & alios errore
 quodam ab ea parte numerari , observat *Ant. de Alexan. inter conf. Loffredi conf. ult.*
n. 31. quæ profecto regulis juris nulla ex parte respondet . In eo , qui consuetus est fœne-
 rari , & ita hac tertia , quæ gravissima est , accedente circumstantia , justissimè recipitur ,
 nam ei obstat regula , quod præsumatur id egisse , quod agere consuevit , ex regula *semel*
malus , & scriptis per *Veron. de simul. contr. præf. 22. n. 70. & præf. 23. n. 73.* &
 ipso detecto fœneratore , cum fama jam læsa , & denigrata sit , non est tanto opere curan-
 dum , si actione famosa condemnari patiamur . At hunc , qui scelus tale numquam admi-
 sit , ut ex duabus his solis conjecturis inter fœneratorum numerum adscribamus , neque
 ratio , neque necessitas ulla exigere videtur . Si bonam famam in contrahendo deducat ,
 quantum nocet fœnerandi consuetudo , tantum justè contrahendi usus prodesse debet , ex
 traditis per *Corn. conf. 4. n. 5. lib. 1. Soccin. conf. 248. n. 1. lib. 2. Dec. conf. 307.*
n. 5. Rolan. conf. 96. n. 20. lib. 2. Hond. conf. 33. n. 43. cum. seq. lib. 2. Levissimas
 quasdam conjecturas , si pactus sit se in retrovenditione indemnem præstari ab expen-
 sis vectigalis nomine , vel alia ratione solutis , nihil facere possumus , quod & has viri
 justissimi pactiones admittant . Nec tamen patior graviter læsum sine remedio esse . Nam ,
 aut læsus est ultra dimidiam justi pretii , & ei satis consultum esse videtur , si hoc nomi-
 ne contractum , ut nunc in initum , rescindere valeat , ex *l. 2. C. de rescind. vend.* Aut læsio est
 circa dimidium , vel citra , & contendere potest temporarium pactum reddi perpetuum ex
 æquissima sententia *Jacobini de Sancto Georgio in l. 2. n. 2. ff. si certum petatur ,*
quam Cassaneus conf. 11. n. 40. Tiraquellus de retr. conu. §. 1. glos. 2. n. 55. Soccinus
nepos conf. 104. n. 3. lib. 2. commendant , & me olim suadente amplexa est Rota Flo-
 rentina

rentina . Nunc verò & Senatus Montisferrati, ut *Surdus Decif. conf. 30. in fin.* refert
authoritas accessit, quæ vel si certa lege non probetur, præclara tamen est opinionum
extremarum moderatrix, & quasi temperamentum quoddam laudabili Iureconsultorum suffra-
gio in jus transire videtur, Negandam putavit Prætor actionem de dolo, quoniam famosa
esset, l. 1. §. non fuit ff. de dol. quotiescumque alia civilis, vel honoraria posset institui.
Sic ejusmodi remedium facile admittendum non est, quoties alio potest actori esse consultum.
Et quamvis hoc imputet fructus in sortem, non illud, quod propono, cavendum tamen est,
ne simulationis velamento questum ex lite hoc pacto instituta actor forte improbus fa-
cere tentet, cui sat esse debet, si pretio restituto, non obstante temporis lapsu rem quandocum-
que recuperare valeat. In eo, qui foenus exercere consuevit, data magna læsione a consuetis
rectè convincimus voluisse fœnerari. In eo, qui numquam inter fœneratores habitus sit, si
fateatur se etiam dolo malo rem vilissimo pretio emere constituisse nihil, enim contra ipsum hoc
deterius conjici potest, quomodo convincis usuram, vel simulationem? Injustus est quidem,
fœnerator non est, quæ duo crimina ineruditi confundunt, eruditi non ita; & diversis re-
mediis expurgantur, atque coercentur. Rogo mi Georgi, ut ea studiosorum corona, quæ
te duce ad forenses controversias instituitur, quæ tuis responsis clientibus frequentissimè datis
avidissimè pascitur, dulci tuo audiat eloquio, an, qui te summopere amat Turaminius, in
hac difficili questione vera prodiderit. Vale.

Datum Ferraria die 5. Februarii 1605.

Quando ad futuras præstationes agere liceat .

Epistola XXXVIII.

JOANNI BAPTISTAE CECIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Censuit Joannes Faber in §. præjudiciales Inst. de act. ad annuas futuras præstationes ; cum nihil de iis in præteritum debeat, agi non posse, & libellum admittendum non esse, quod probat *Cesar Urfillus in add. ad Afflic. decis. 279. n. 2.* At ego, vel declarandam, vel coercendam esse *Fabri* sententiam reor, ne extra annuorum legatorum cancellos ad annuas stipulationes producat, & ob id rem hanc exactius, quam *Urfillus* fecerit examinandam. Legatum annuum ab annua stipulatione differre palam est, leg. senatus, §. ult. ff. de mor. cau. don. l. si Stichum, aut Pamphilum §. Stipulatio ff. de verbor. obligat. In legatis annuis primi anni legatum purum est, sequentium annorum conditionalia, & sic plura esse legata. Contra vero stipulatio annua una est, & pro sequentibus annis dies inest non conditio d. l. ff. glos. Inst. de donat. in princ. Quo nomine in stipulatione statim actio pro tempore, & obligatio nata est, quamvis si præmature agatur ex tempore excipi possit. In legatis sequentium annorum pendente conditione, neque obligatio, neque actio nasci potuit. Quare nec simpliciter ad futuras præstationes ex causa legati agi potest, quia actio orta non sit, l. si dies, & ibi glos. ff. quand. dies legat. cad. l. si post diem ff. eadem, in quibus hæc differentia probatur. Et in legatis *Fabri* decisio ex ipsius sententia, si diligenter expendatur, obtinere debet, non etiam in annua stipulatione, in qua si locutus esset vir summæ autoritatis, & solidi iudicii, quod credendum non est, aperte labi videretur. *Judicium, ut Jabolenus ait l. non quemadmodum ff. de Judic. in pendenti esse non potest de iis rebus, quæ postea in obligationem venturæ sunt.* At in stipulatione annua ab initio summa in obligationem venit, actioque nata est. Ita *Accursius docuit in d. §. stipulatio ver. unde dic. respondit Alexan. & cons. 95. n. 3. vers. & tamen, lib. 1., & receptam Jason in d. §. stipulatio n. 13.* affirmat. Et effectus hic est, ut statim pro omnibus annis agi possit, ut veniente tempore parata sit executio, non iudicium a capite instituendum, *Jason ibidem n. 13.* In legatis actione non nata pro futuris præstationibus exigimus præteritas deberi, ut earum petitio, quæ propria non fulcitur actione contra morosum debitorem actioni pro præteritis competenti innitatur. Quare citra moram id permittendum non esset. Consulo hac de re te virum mei amantissimum, qui cum apud Ferrarienses civilium causarum molem ab eo tempore quo civitas hæc

in

in Ecclesie Romane cessit imperium tanta eruditione , & integritate pertuleris , vix fieri potest , ne hujus differentie examinandae aliqua se tibi obtulerit occasio . Judicium tuum , tuamque prudentiam miror , & ubique laudari gratulor , sed cum neminem hic habeam , a quo me magis amari sentiam , te vel hoc nomine , nisi ingratus esse velim plurimum amare cogor . Vale .

Datum 7. Februarii 1603.

F I N I S

ALEXAN-

420
ALEXANDRI
TURAMINI
PATRICII SENENSIS J. C.

Epistolarum Academicarum
LIBER SINGULARIS
Explicatur l. si mater De vulg. & pup.

Epistola I.

JOANNI BAPTISTAE MEGLIORIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Ncidisse scribis in Africani responsum in l. si mater ff. de vulg. & pupillari, in quo narrat matrem filio in tabulis pupillaribus substituisse; ne pupillaris sit illa substitutio, satis convincit, quia patriæ potestati innititur pupillariter substituendi facultas; quomodo tabulas pupillares conficere potuerit. ignoras. Quot ad illud legisti expositiones improbas omnes; neque enim tibi satisfaciunt; meam requiris sententiam. Amatus noster etiam tuo nomine instat. Quod aliorum sententias per te refellas, laborem minuit, ab iis enim confutandis interim abstinere oportet, opportuno loco lib. 3. difficile confutaturus. Meam paucis exponam. Clarè patet, matrem substitutionem vulgarem in ea specie fecisse. Verba sunt: *Eique in pupillaribus tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat, valet substitutio.* Clausula *si, sibi heres non erit* vulgari convenit, non pupillari l. 1. & 2. ff. de vulg. & pupil. At ibi pupillares tabulæ nihil aliud sunt, quam tabulæ inferiores per translationem sic dictæ. Ne pupillaris substitutio palam facta pupillum nisi diarium periculo forte subjiciat, cautum fuit, ut separatim inferioribus tabulis proprio lino, ceraque consignatis testatores facerent §. *si autem Inst. de pupil. substis.* Hinc inferiores tabulæ pupillares etiam dictæ, cum licet pupillarem substitutionem non contineant, continent tamen, quod utile sit pupillo non publicari. Dubitare visus est Africanus, quoniam sedes vulgaris substitutionis in superioribus, non in inferioribus tabulis esse solet. Respondit valere quia cum in vulgari in ea specie, eadem possit esse suspicio, prospiciendum quoque fuit, ut in inferiori-

ferioribus tabulis fieri posset, quæ, quod a communiter accidentibus pupillarem substitutionem nem continerent, pupillares dictæ sunt. Sic plane filium institutum noluit, priusquam quatuordecim annorum esset, ne lubrico tutelæ exponeret *argumento l. in fideicom. §. cum Pollidius ff. de usur.* Erunt velut pupillares hæ tabulæ, & ideo edictum de iis non aperiendis locum habere poterit *l. pupillares, ff. quem. test. aper.* Cajus hujus explicationis occasionem mihi probabilem suggerit *lib. 2. Inst. c. 4. §. pupillaris.* Ait enim: *Sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, ut ad notitiam substituti pervenire non possit, ne vite pupilli aliquas substitutus insidias molietur. Nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua pupillaris substitutio scripta est, quandiu pupillus annos pubertatis egredietur, obsignata permaneat, & prior pars testamenti referatur. Hoc etiam & de donis fieri potest.* Quare tabulis inferioribus obsignatis, non tantum pupillaris substitutio, sed dona, & consequenter legata, & fideicommissa commendari possunt, idem & de vulgari substitutione fieri posse Africanus docet. Eadem ratio in omnibus, nec tabulæ pupillares minus dicendæ sunt, si pupillari substitutione careant, cum tamen pupillis alia ratione prospiciant. Quod ignoratum viam præbuit errandi. Ex his habes, quid sentiam. Sentio amplius a te me plurimum amari debere, quoniam te summopere amo, nisi, quod multi te ament, minoris id æstimas. At amant illi populariter tuam in causis perorandis eloquentiam, in dandis consiliis peritiam, in patrocínio præstando vigilantiam, proprii commodi causa tandem te diligunt. Ego autem tuam virtutem, præclaras tui animi dotes, tui ipsius causa diligo, id est amare, non illud. Vale.

Datum Neapoli die 25. Julii 1595.

Directæ libertatis dationem legatum non esse .

Epistola II.

ANGELO MATTHEACCIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Tibi plurimum me debere sentio , quòd meam de exæquatione sententiam , primus tua autoritate firmaveris , & quæ de legato partitionis scripsi , etiam probaveris . Quod verò me ipsum *Ugoni Donello* quodammodo conjunxeris , si viri laudatissimi laus displicere posset , equidem displicuisset , non enim is sum , qui non intelligam , quantum ab ejus commentariis , quos velut solida eruditione refertos admirari soleo semper , mea tenuis disputatio distet . Cæterum omnia tua gratiora certè sunt , quòd in aliquibus mihi doctè , ac modèstè adversari non desinis . Nam ingenuè consentit , qui etiam apertè dissentit . Libertatis directæ legatum cum antiquioribus , & cum *Alciato* , & *Duareno* dari putas , & probare conaris . Cogor ipse tum tibi resistere , tum contrariam sententiam omni conatu persuadere , quod spero libenter admittes , si argumenta , quibus inniteris , dignosces omnino ruere . Aut fortè facile eveniet , tuis replicationibus auditis , ut in tuam sententiam veniam non invitus . Sedulo veritas investiganda est atque pandenda . Arguis à diffinitione legati , & generali legandi significatione . Sic sentire videris dationem libertatis esse dationem testamento relictam . Si sequeris diffinitionem Florentini occurrit mihi donationem non esse , sed manumissionem , ut emancipatio etiam donatio non est . Si adjicis verba *Justiniani* , quod donatio sit , ab hærede præstanda , apertius separas legatum a libertatis datione , quoniam nec præstari potest . Illud vel præstari debet , vel præstari ab hærede semper potest , hæc cum directæ sit numquam ab hærede præstatur . Tum tertio legatum omne fieri solet , vel de re testatoris , vel de re aliena . At libertas , quæ servo datur , non est in bonis testatoris , nec alterius cujuslibet ; est enim testator dominus servi , non libertatis , & non dat libertatem , quasi transferat , quod habet , sed manumittendo removet servitutis obicem . Renunciat potestati , dum a manu , id est potestate dimittit . Etsi dicatur , nemo dat , quod non habet : dat quod habet , dum a manu dimittit , & non formaliter , ut sic dixerim , sed consecutive dat libertatem . Quare nihil juvat diffinitio . Quatenus verò a partium enumeratione arguis , non est hæreditas , non fideicommissum , ergo legatum . Falsa numeratio est , supponens id , quod quæritur , quia diversum quid esse contendo ab hæreditate , legato , & fideicommissio . Quòd particulares promeruerit titulos , ut aurum , argentum , usufructus , optio , & similia , quæ propriè legata sunt , non offendit argumentum in contrarium factum a diversitate titulorum , quinimo confirmat . Inscribuntur ii tituli de auro , & argento legato , de usufructu legato , de optione legata , & locatos legimus post generales titulos legatorum , quasi legatorum appendices . At de libertate aliter . Nec enim inscribitur titulus de libertate legata , sed de manumissis testamento , de testamentaria manumissione , & longe procul a materia legatorum , de libertatis da-

LIBER SINGULARIS

429

atione tractatur ; quam rectè dixi manumissionem esse , non donationem : Tandem vel
invitus fateris differentiam , quàm ponimus inter legatum , directam libertatem , sed addis,
ut evites *Pomponii* verba, quæ libertatis dationem a legato istinguunt, id fieri sub ea ratione,
qua propter nobilissimum hominis statum, libertates a rebus legatis distinguuntur. Cæterum ro-
go nonne libertas hoc intuitu , ut res inæstimabilis semper habetur . Cohæret hæc ratio li-
bertati semper absolute , non secundum quid . Sic te ipsum tuo videor argumento convince-
re . At libenter hæc omnia tuæ censuræ subijcio , ut ipse sis mihi , & adversarius , & ju-
dex . Vale .

Datum Neapoli die 11. Augusti 1599.

G 88 2

10

Acceptilatio quare juris gentium dicta.

Epistola III.

ALFONSO BRANCACCIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Martuccii, & Phoenicii controversias vidi, utrumque diligo, ac laudo. Ambo juris civilis studiosi, & non mediocri ingenio præditi. Controversias non laudo, etsi non ineliganter contextæ subtilitatum plenæ videantur. Parum enim est argumenta esse acuta, si firma non sint. Laudo rerum explicationum delectum, laudo variam in Martuccio lectionem. Contradicendi studium in altero laudare non possum, sed solam veritatis indaginem. Aestuat utrinque verborum apparatus, res ipsæ quandoque frigent. Concipio tamen præclaram utriusque spem, instar fluminum vires acquirunt eundo. In eo, quod pertinet ad *Ulpiani* sensum in *l. an inutilis §. ult. ff. de accept.* dicentis acceptilationem juris gentium esse, de quo me consulis neuter eorum veritatem attingit. Excusabo libenter, quia nec *Bartolus* attigisse videtur, nec alii post eum. Refellam omnes, ut se quoque refelli minus moleste ferant. *Bartolus* post *Accursium* ibi existimavit juris gentium esse propter pactum, quod semper inesset. At nullus erit contractus juris civilis, quia semper habeat in se consensum, & consequenter pactum. Quoniam etiam *Joannes Bolognetus* in *tit. de verb. oblig. n. 210.* reprehendit, *Socinus nepos* in *d. tit. n. 311. idemque Bolognetus* in idem conveniunt, quod, quia omnes gentes per eam liberentur, ususque ipsius omnium gentium sit, dicatur juris gentium esse. Continet hæc sententia facti divinationem. Quomodo enim sciunt omnes gentes se invicem liberare per acceptilationem? Quis est, qui fidem hujus rei, aut faciat, aut facere possit. Sed neque ad usum hunc respexit *Ulpianus*, si rectè perpendatur. *Aquilinus* in *d. tit.* quia verba, quibus utimur in acceptilatione facti sint, & contractus juris gentium facti sint, & hoc nomine ratus est acceptilationem juris gentium dici. Hæc sententia re ipsa eadem fere est cum priore *Bartoli*. Et cum aut omnes contractus, quod verius opinor de stipulatione etiam, & cæteris, qui juris civilis sunt, facto semper aliquo consentent, reducimur ad idem, quod contractus omnes juris gentium sint. *Martuccius lib. 2. variarum explic. cap. 55.* ad formulam tollendarum obligationum id retulit, sed nihil magis quam formula juris civilis est; id, quod tollitur, sæpe juris gentium est, sed non id, quod tollitur, an sit juris gentium, inquirimus, verum an id, quod tollit. *Phœnicus autem in amicab. disput. cap. 10.* quod paulò ante *Ulpianus*, non modò civiles, sed honorarias obligationes tolli docuisset, ex juris gentium ratione, sive naturali esse putavit, ut perempta principali obligatione, quæ accederent, ut honorariæ etiam tollerentur. At rogo, ubi non sint accessoriaræ obligationes, quæ tolli possint, nonne videt hanc rationem omnino cessare? Amplius ex hoc, quod juris gentium sit acceptilatio, statim *Ulpianus* deducit Græcè fieri posse, dummodo sic fiat, ut latinis verbis fieri solet. Hæc illatio nullam habet rationem ac-

ces-

tionum . Alibi scripti *lib. sing. de legibus par. l. c. 3. n. 14.* & nunc repeto : non alia ratione acceptilationem juris gentium esse , quàm ea , quæ sumitur ex notissima juris gentium regula *l. Nil tam naturale , ff. de regul. jur. quæ habet , nihil tam naturale esse , quam unumquodque eo vinculo solvi , quo colligatum est .* Jus civile invenit , ut verbis obligaremur , videlicet per stipulationem , statim jus gentium suggerit , ut contrariis verbis valeamus inductam tollere obligationem : Verum est igitur acceptilationem fieri non posse , nisi per stipulationem , *l. 1. l. an utilis , §. servus communis de accept.* tum etiam stipulationem esse contractum juris civilis , sed quod stipulatio contraria stipulatione tollatur , hoc est ex juris gentium regula . Nam & juris gentium dici potest , quod ex naturali ratione per jus civile introductum est , quamvis plerique putent solum , quod ante jus civile introductum est , juris gentium esse , quos *Pinnellus* jure notat *ad tit. C. de rescind. vendit. c. 1. n. 10.* Sic illatio rectè cohæret , ut quemadmodum quis verbis Græcis obligare potest , ita possit obligatio tolli . Sic , quod præcedit , ut ex persona servi potest jussu domini obligatio induci , ita etiam & tolli . Totum hoc , ut obligatio eo modo tollatur , quo inducitur , juris gentium est . Ita omnia plana . Vale , & me , ut soles , ama .

Datum e Villa Battaglina die 17. Septembris 1599.

Expli-

Explicatur natura servitutum*Epistola IV.*

POMPEO BATTAGLINO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Explicationem servitutum, quam verbis a me accepisti, & facilitatis, & veritatis sæpe laudasti; literis commendatam cum desiderare videaris, tibi velut olim mei studiosissimo discipulo, nunc vero clari nominis jureconsulto morem libentissimè geram. An forte, dum *Cyni* commentarios tuis accessionibus ditare, & illustrare magna cum tua gloria contendis, aliquid occurrit hoc argumento diffiniendum? Utcunque res se habeat, repetam breviter nihil aliud servitutes esse, quàm legitimam quamdam dominii diminutionem. Duo præstat dominium, jus disponendi, item & prohibendi jus. Ex primo fluit, unumquemque rei suæ pro libito moderatorem, & arbitrum fore *l. in re mandata C. mand.* Ex altero, ut prohibere possit, ne quisquam se invito in re sua aliquid agat, §. *fere inst. de rer. divis.* lege permitte jura servitutum ad dominium diminuendum, qua ratione servitutes sunt, introducta esse, non est ambigendum. Nam, ut perbellè *Pomponius ait l. quoties nec hominum §. 1. ff. de servi. Servitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis, veluti viduaria tollat, aut ameniorem prospectum præstet, aut in hoc, ut in suo pingat, sed ut patiat, aut ut non faciat aliquid.* Sic alterum de duobus in quacumque specie servitutis agitur, vel ut quis in suo non faciat aliquid, vel ut patiat aliquid fieri. Primum diminuit dominium, qua parte tribuit jus disponendi. Poterat quis altiùs usque ad Cælum tollere ædes suas jure dominii, & libertatis, fecit pactum altiùs non tollendi, jus dominii diminuit adimendo sibi altiùs tollendi facultatem ex dominio competentem, & constituit servitutem priori modo, ut aliquid non faciat. Secundo modo servitus diminuit dominium, cum dominus imposita servitute pati tenetur adversarium aliquid facere, puta ire per fundum, vel pecus ad aquam appellere, vel haurire, & ita secundam illam dominii facultatem, quæ erat prohibendi, hæc secunda servitutum conditio diminuit, dico diminuit, non tollit, quia in cæteris, & disponendi, & prohibendi facultas illibata conservatur, dummodo servituti constitutæ non afferat præjudicium. Hinc est, ut dominus negando libertatem vindicare conetur, id est actione negatoria proposita, adversarius vero servitutem contendat proposita confessoria §. *equè si quis inst. de action.* Quare servitutes opponuntur dominio, quatenus dominus, aut non facit aliquid, aut patitur aliquid fieri. Ex parte ejus, cui competunt, magis sub ratione facultatis diffiniri videntur. Iter jus eundi, usufructus jus utendi fruendi. Neque jus exponi debet id est servitus, ut perperam *Accursus Inst. de usuf. in princ.* quia servitus est per modum passionis ex parte fundi servientis, non per modum actionis ex parte ejus, cui debetur, huic enim imposita servitute competit facultas utendi illa servitute, & ita diffinitur consideratus usufructus per modum facultatis ex parte illius, cui debetur. Quare nec dicit, usufructus est servitus, sed jus, id est legitima facultas. Paucis exposui, quod cupis. Rogo nunc te, ut cum in magna curia causis civilibus dijudicandis magna cum gloria præsis, tecum existimare ne desinas, auctoritatem eruditione, non eruditionem auctoritate vindicari. Sic studiorum semper **amantissimus** eris. Vale.

Datum Neapoli die 22. Augusti 1601.

Pol:

Possessionem origine dominio posterio- rem esse .

Epistola V.

ANGELO SPANNOCCHIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

DE possessionis origine, an sit dominio antiquior, videbar mihi novam plane, sed veram protulisse sententiam, nempe dominium antiquius possessione habendum. Quod quia præter omnes sit, facilius convinci videtur, quàm persuaderi. Primum etenim acquirendi genus, quod cuncta nullius essent, fuit per occupationem §. *fere Inst. de ver. divisione*. Qua non possessionem, sed dominium acquirebamus, neque prius possessio innotuit, quàm quod in dominio alterius esset, alter possidere cepisset, supponit ergo dominium ut antiquius. Quod *Jabolenus lib. 4. Epistolarum* ob oculos posuisse videtur dicens *l. questio ff. de verb. significat*. Quicquid enim apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Sic cognitio possessionis præcedentem domini cognitionem supposuit semper. Et *Paulus in l. 1. ff. de acq. pos.* qui communi sententiæ suffragari videbatur, hanc confirmat accidenter, dum ait, dominiumque rerum a naturali possessione cœpisse. Idcirco naturalem dixit, ne veram possessionem intelligeremus, quæ dominio posterior esset. Naturalis enim possessio, possessio non est, ut suo loco abunde probavi *lib. Sing. De vera poss. sub cap. ult.* Illeque possessor habitus est, qui rem alterius ut suam tenere cœpit. *Theophilus ait in §. item placet Inst. per quas personas nob. acq.*, & in §. *item per acceptilationem Inst. quibus modis tollit obl.* detentionem rei corporalis affectu domini. Si non inanem dicamus affectum, ipsa etiam definitio ostendit possessionem esse dominio posteriorem. At in futurum facilius persuaderi posse existimabo, quod te in eadem sententia esse intellexerim. Qua de re me certiorem facere, ne graveris. Tantum enim tibi tribuo, quantum ingenio, eruditioni, & integritati, quæ eximia in te sunt, tribuere decet. Quod vicinior tibi sim, si sine fructu esse patiar, neque poterit esse jucundum, cum tamen jucundissimum animo conceperim. Quare amplius rogo, ut mihi *Ulpiani sensum in l. officium ff. de rei vend.* de iis qui rei vindicatione conveniri possint, a te, præter alios, summa cum tua gloria dilucidatum, communem facere velis. Illa est conditio boni, ut communicetur, tu qui optimus es, & præclara, & optima sæpissime prodis, pro boni conditione communicare teneris; mihi autem eò libentius, quod qui super me tuam virtutem suspiciat, mores amet, doctrinam veneretur, teque ipsum observet, & colat, neminem habeas. Vale.

Datum Ferrarise die 10. Decembris 1603.

De

De eadem re.

Epistola VI.

ANGELUS SPANNOCHIUS ALEXANDRO TURAMINO

J. C. B. V.

Censui jam pridem & ego, possessionis acquisitionem dominio posteriorem fuisse. Idque publice docendo sæpius confirmavi. *Ad de Rub. acq. poss.* sive enim dominium universale rerum omnium creaturarum consideremus, fuit a Deo datum hominibus, non solum antequam possiderent, sed pene antequam nascerentur, *Genes. 1. ibi dominamini piscibus maris, & volatilibus Cæli, &c.* sive dominium rerum, locorumve particularium spectemus, quod fuit gentium jure distinctum, *l. ex hoc jure de just. & jur.* constat fuisse olim sola occupatione, §. *singulorum, cum multis sequentibus Inst. de rer. divis.* quaesitum, inde & cognita primum, & affectata possidendi commoditas. Ejusque rei vestigium remansit in iis, quæ terra, mari, cæloque capiuntur, *l. 1. in princ. ff. de acq. possessione.* Cæterarum quippe rerum dominia translata verius, quam acquisita videri possunt *l. traditionibus, C. de pac.* Hinc veteres nostri Prudentes post *Theophilum*, quem & tu citas in §. *idem placet Inst. per quas personas nob. acq.* illum tantummodo possessorem existimant, qui credat se dominum esse. *Cajus in l. quæcumque §. 1. ff. de public. Paulus in l. si servus depositus §. 1. ff. de Noxal. Diocletianus, & Maximilianus in l. nullo C. de rei vend. ac ipse Justinianus l. pen. §. nos autem C. de furt. Jaboleni enim sententiam l. questio de verbor. sign. alio trahendam existimo præeunte mihi Briffonio viro sane docto lib. 4. c. 4. select. antiquitat.* denique movebar, quod possessio sine animo non acquiritur *l. 3. in princ. de acquir. posses.* qui tamen citra dominandi affectum, accedere numquam potuit. Quod insuper a me cupis de *Ulpiani sensu, l. officium de rei vendicat.* equidem *ad l. naturaliter §. nihil commune ff. de acq. pos.* hunc fuisse credidi semper, credoque, ut *Pegasii* sententiam non damnet, immo addito sale confirmet. Nempe a detinentibus ita demum vindicare res posse, si restituendi facultatem habeant, *d. l. officium vers. puto autem.* Eam vero nec habent, nec habere possunt, qui non possident *l. 1. §. quod ait prætor. ff. quod legat. siquidem restituere, l. plus est in restitutione ff. de verb. sign. est etiam possessorem facere, & omnem rei causam præstare l. præterea ff. de rei vendicat. l. videamus secunda §. in Faviana de usur. l. restituere 35. ff. de verb. signif.* Et mihi ferunt opem *Constantinus in l. 2. Cod. ubi in rem act. exerc. debet, & Innocentius in cap. quoniam frequentis §. quod si super rebus, extra ut lit. non contest.* dum statuunt, detentores non teneri iudicium vendicationis sustinere, sed tantum nominare dominum possessionis. Vale.

Datum Bononiæ die 27. Decembris 1603.

Ta

Tacita pupillaris sub expressa vulgari contenta an sit secundum voluntatem Testatoris, vel præter eam.

Epistola VII.

S F O R Z I A E O D D O J. C.

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F.

Constitutio divi Marci de qua in *l. jam hoc jure*, ff. de vulg. & pupil. & Veri, substitutionem uno casu factam ad alium extendens, an sit secundum voluntatem testantium, vel præter eam, huc usque controvertitur. Receptior sententia videtur, eam niti præsumpta voluntate testantium, *Aquil. in l. centurio. par. 3. num. 18. ff. de vulg. & pupil.* At *Castrensis in l. in Testamento n. 9. de test. milit. Franciscus a Ripa in l. Lucius num. 16. ff. de vulg. & pupil. Franciscus Duarenus de subst. cap. 8.* sine ulla voluntatis conjectura ex interpretatione legis præter voluntatem eorumdem induci tradidere. Hæc controversia ita mihi videtur componenda, ut in duo capita dividatur. Alterum respicit constitutionem ab initio, cum induceretur. Alterum testamenta post factam constitutionem condita. Si primum caput inspicimus, vera est posterior sententia, nullam ad constitutionem introducendam adfuisse voluntatis conjecturam. Ea enim sumi solet, vel ex aliqua parte testamenti, vel ex aliquo dicto, aut facto testatoris. Ex substitutione facta in uno casu, quoniam oppositam ab alio conditionem habet, sumi non potest. Casus vulgaris substitutionis est, *si heres non existat*, casus pupillaris, *si heres extiterit*, & *in pupillari etate decesserit. Heredem existere, & non existere* sunt opposita per affirmationem, & negationem, fieri ergo non potest, ut uno casu expresso per interpretationem verborum alius subintelligatur. Quare si nihil aliud asserat, alter casus penitus omissus censeretur, & si constitutio non extaret, non fieret extensio, *argumento l. commodissime ff. de liber. & posth.* Nec quicquam adducitur a testatore factum, aut dictum, quod vel levem conjecturam suggerat. Quidam dicunt testatorem, si de hoc interrogatus fuisset, ita responsurum; *arg. glos. in l. tale pactum §. ult. ff. de pact.* Cæterum hoc argumentum non semper vim habet, sed ita demum, ut *Bald. in l. 1. n. 10. C. de his qui ante aper. tab. prudenter docuit, & Dec. conf. 89. n. 3. & alii probant, Jason. conf. 42. n. 15. lib. 3. Soccinus jun. conf. 11. n. 22. lib. 1.* si colligatur ex aliquo expresso, non si versetur in eo, quod sit omnino omissum. Tacitum enim, quod nullo modo in dispositione sit, spernitur, *Bald. & Jmol. in l. eum quidam ff. de hæred.*

red. instit. quasi propositum in mente retentum. Confirmatur hæc sententia ex duabus exceptionibus, quas *Modestinus in d. l. jam hoc jure*, ad constitutionem scripsit. Altera est, ne locum habeat, si sit facta personis imparibus, si enim ex voluntate testatoris esset, ratio voluntatis magis quam imparitatis personarum esset habenda, ut accidit in expressa, & tamen in tacita *Modestinus* ait: *incongruum enim videbatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola vulgaris*. Hoc, quod ait *incongruum*, est respectu legis, quia respectu testatoris, & eo volente nullatenus est incongruum, ut idem *Modestinus* probat, docens hoc casu substituendi formulam. Secunda exceptio est si non voluntas testatoris refragetur, non posset timere lex, ne porrigeretur contra voluntatem, & necesse non esset casum hunc excipere, si ea secundum voluntatem, non autem præter voluntatem testatoris induceretur. Alterum caput est post introductam constitutionem, in quo dicendum puto receptam sententiam locum posse vindicare, ut hæc tacita substitutio habeat voluntatem testatoris ex consequenti desumptam. Præsumitur paganus scire jura, nisi contrarium probetur, *l. 2. §. ult. ff. quis or. in bon. pos.* & consequenter scit se uno casu substituentem, nisi refragetur, & alio substituere casu, idque velle præsumitur, *Bartol. in l. heredes mei §. cum ita n. 4. ff. ad Trebell.* Ut verò hæc conjectura sumitur ex juris scientia, non ex verbis a testatore prolatis, inferri perbelle poterit, ne hæc constitutio locum habeat in testamento militis, quamvis Doctores contrarium admisisse videantur. Nam in militis testamento sola, nudaque voluntas testantis inspicitur *l. 1. ff. de milit. test. propria*, & separata jura observantur, *d. l. 1.* & quod mirum in modum urget, si præsumitur ignorare jura *d. l. ult.* Quare cum constitutio non habeat ab initio voluntatem testatoris, ut docui, non ex post facto, quoniam miles est hujus constitutionis ignarus, nihilque aliud in ejus testamento, quam ejus nuda voluntas observetur, consequitur constitutionem non habere locum. Amplius si in ejus testamento locum non habet jus accrescendi *l. si duobus ff. de milit. test.* in quo tamen propter conjunctionem apparent quædam voluntatis indicia, neque alia ratione fit, nisi quod potius habeat jus hoc voluntatem testatoris consequentem, quam antecedentem multò minùs hæc constitutio locum habere poterit, quæ verbis nullo modo cohæret, & per locum ab absurdo etiam evidentissime confirmatur ex *Diocletiani* constitutione in *l. precibus C. de impub. at ali. subst.* In qua, cum testamentum a milite factum proponatur, unum de tribus fateri necesse est, aut quod ibi decidatur casus tacite pupillaris, aut quod sub expressa vulgari tamquam a milite facta non contineatur, aut quod, licet contineatur, ejus tamen decisio prætermittatur. Falsum est, quod decidatur, quia ex verbis constitutionis non apparet, & de eo casu *Justinianus in l. ult. C. de inst. & subst.* postea dubitavit, quasi hæcenus diffinitus non esset. Absurdum est, quod *Diocletianus*, qui imperfectas mulieris preces tanta humanitate supplere contenderit, in distinctione, & enumeratione casuum defecisse dicatur. Consequitur eum consultò omisisse, quia verè non contineretur. Id planam reddit suæ constitutionis explicationem, quæ alioquin difficilis habita semper est. Hæc tibi viro eruditissimo scribere constitui, quia materiam substitutionum, & in integrum restitutionis tua ingenii præstantia mirum in modum exornaveris, ut tuo solido judicio adeo excutiantur, ut vel probata consistant, atque recipiantur, vel improbata ruant, & silentio, ac tenebris digna judicentur. Vale.

Datum Ferraria die 21. Januarii 1604.

Dare

Dare judicem esse mixti imperii.

Epistola VIII.

HANNIBALI MARISCOTTO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

DEsidero vehementer vetustissimum errorem ex Academiis evelli, quod dare judicem sit simplicis jurisdictionis. Tuum his literis auxilium implorare constitui, qui, cum eruditione, & autoritate plurimum valeas, & Italiae Academias tua eloquentia illustres, tenebras, quae veritatem obruere videntur, facile removeere possis. Dare judicem est mixti imperii. Imperii vis satis elucet, quoniam, qui dat judicem, ita dat, ut judicare jubeat, *l. cum qui ff. de jurisd. om. jud.* jubere in quolibet actu, magis imperium, quam jurisdictionem ostendit, *l. 4. ff. de jurisd. om. jud.* & ex vi imperii descendere judicis dandi facultatem, *Paulus l. cum praetor ff. de jud.* iis verbis insinuat: *Item ii, quibus more concessum est propter vim imperii, sicut praefectus urbi.* Refert se ad merum imperium, quod urbi praefecto competit *l. 1. ff. de off. praef. urb.* & eam ob rem sibi potius ex more vindicavit, quam quod proprium esset meri imperii. Ratio vindicandi fuit, ut si id liceret habenti mixtum, multo magis liceret habenti merum. Consideratur jus imperii, non jus: ex jure meri imperii non est dare judicem, quia in iudice dando etiam jurisdictionis inest, quae non est in mero imperio, quod ex lege datur, non jure magistratus competit. Ex vi imperii arripuit occasionem introducendae consuetudinis. Igitur qua parte, qui dat judicem, judicare jubet, & jubendo dat jus imperii patet, *l. nam & magistratus ff. de jurisd. om. jud. l. un. C. qui pro sua jurisdic.* At si mixti imperii est, dicendum est, qua parte eluceat jurisdictionis. Qui dabat judicem, praescribat judicandi formulam. Jurisdictionis est ipsius formulae praescriptum. Veluti, *si paret illum dare oportere*, vel alia sub quavis formula iudex daretur. Praeses sacri Neapolitani consilii praetori Romano rectissime comparari potest. Is in iudice dando his utitur formulis: *Talis audiat, recognoscat, vel in sacro Consilio referat.* Imperio jubet, quid, agendum; hanc formulam, non illam pro sua jurisdictione praescribit. *Ulpian.* autem in *l. imperium ff. de jurisd. om. jud.* ubi dixit: *jurisdictionis est etiam judicis dandi licentia*, ut multis praebuit errandi occasionem, ita mihi hujus veritatis patefacendae causam praebet. Ille enim sermo vere est de duobus, videlicet de imperio

perio mero, & mixto, quod *Cujacius* & *Donellus* apud eum docent. Sensus autem *Ulpiani* hic mihi planior visus est. Mixtum imperium est, cui jurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Si id verum, quod *Ulpianus* ait, sequitur in danda bonorum possessione jurisditionem inesse, & ita esse mixti imperii, hoc est conjunctim imperii, & jurisditionis cujusdam. Si hoc ita se habet, cum sequitur; *Jurisdictio etiam est judicis dandi licentia*, quero quanam jurisdictio? non alia, quam quae inest imperio, ut in danda bonorum possessione. Vim ad id persuadendum non modicam habere videtur dictio *etiam*, quod & *Cujacio* placet, quia dare judicem sit imperium quoddam, & *etiam* jurisdictio. Quare *Ulpianus* adstruit dare judicem esse mixti imperii. Si tu idem confirmes duos *Ulpiani* hujus sententiae factores habere videbor. Vale.

Datum Ferrariae die 12. Martii 1604.

De

De continuatione domini in suos hæ-
redes ad explicationem l. in suis
ff. de lib. & posth.

Epistola IX.

ODOARDO CTBO ESTENSI

ALEXANDER TURAMINUS F.

Efflagitarunt multi, quomodo in suis hæredibus domini continuatio se haberet, non ignari in Academia Neapolitana me novam hujus rei explicationem quondam attulisse, quæ aures studiosorum demulisset, & plausu honorifico excepta esset. Sed ego cunctatus hucusque sum aliorum oculis subicere, ut quandoque refrigerato inventionis amore, ut *Fabius* monet, tamquam lector ipse perpenderem. Tandem *lib. 3. difficilium*, in quo sua sedes est, collocaveram, tandiu negaturus, quandiu liber ille in lucem ederetur. Tibi tamen, qui alios tot nominibus excellis, negare ausus non sum: tibi, qui generis nobilitati, morumque suavitati juris studia adjicere etiam voluisti, tantum jurisprudentia debet, ut & jurisconsultos ipsos tibi devinciat omnes. Age igitur, & quod inornatum tradam, tua ornet humanitas. Quæritur an continuatio domini, quæ in suis hæredibus fit, vera sit, & quomodo rem eo perducatur, ut mortuis parentibus nulla videatur hæreditas fuisse, sed liberam tunc illi administrationem consequantur, *l. in suis ff. de lib. & posth.* Patrem viventem, nemo dominum esse dubitat, *l. pronuntiatio §. familia ff. de verbor. sign. & d. l. in suis*. Quod si ita se habet, consequitur, filium tunc dominum non esse, cum duo in solidum ejusdem rei domini simul esse non possint, *l. si ut certa §. si duobus ff. commod.* Ita apud *Paulum* hujus definitionis authorem *Accursius*, *Bartolus*, *Baldus*, & omnes hoc argumento dubitant. Sed amplius, si filius quicquid acquirebat, patri acquirebat, ut nec momento in ejus persona acquisitio consisteret *l. placet ff. de acq. hered.*, consequitur, filium nullum dominum obtinere potuisse, quod nec momento stare penes eum posset. Hujusmodi solvendi causa multi multa protulerunt. *Accursius* ait penes patrem esse verum dominum, penes filium fictum, & imaginarium, & hoc nomine *Paulum* duas illas dictiones quodammodo, & quasi in hac explicatione usurpasse, velut improprietatem hanc indicantes. *Vaconius lib. 3. decl. 50. n. 4.* contendit filium, vivo patre, esse vere dominum, solamque administrationem esse penes patrem, tamquam seniore, a quo domum deceat administrari. Nihil est, quod magis aut a *Pauli* sensu, aut a veritate distet, eo usque dominus bonorum pater est habitus, ut in filios haberet potestatem vitæ & necis, non modò exheredationis.

nis. *Marius Salomonius* contendit Filium vivo patre non esse suum hæredem, sed futurum suum, quod procul a vero est; potest enim emancipatione desinere suus esse, §. *sui inst. de hered. qual. & diff.* quare esse suum antecedit necesse est, quia privatio supponit habitum *Inst. de libert. in princ.* Si vero *Accursii* receptam solutionem probemus, adhuc dubitatur, si alterum est verum dominium, alterum improprium, quomodo ea continuatio fieri possit, quæ de eodem dominio, non de diverso dicatur necesse est, quod *Baldus* monet, *ibid. n. 5.* Quare in vero dominio confunditur imaginarium, nec continuationis vestigia patent. Tandem cum multum huic argumento concedat, consentit continuationem esse impropriam, & intellectualem. Sed non evidenter, verum obscure pateret contra *Pauli* verba, si foret ejusmodi. Alii dicunt patris, & filii unam videri personam, & hac ratione dominium videri penes duos sub ratione unius. Idque *Connanus* probat, quo nomine ait, quod filius non ejus mortui hæres futurus est, sed adhuc viventis socius jam, & particeps esse existimatur. Hæc ratio, cum aliunde ducatur, quam ab ipsa, ut appellant, sinitate, probanda non est. Effectus enim continuationis in jus suorum hæredum referri ita debet, ut omnibus pateat ab ipsa sinitate immediate proficisci. Ego aliter rem explicandam censeo. Dico igitur paternæ substantiæ duplicem esse rationem, aliam ut substantiæ, aliam ut hæreditatis, & ut aperte dicam, id, quod est patrimonium patris, eo etiam vivente est hæreditas filii. Sub ratione patrimonii in solo dominio est patris, & hoc modo obtinent objecta; sub ratione hæreditatis in dominio filii, isque solus dominus sine administratione, quam liberam, mortuo patre, consequitur. Rem planam faciam. Filius suus hæres est, vivo patre, §. *sui Inst. de hered. qual. & diff.* & eo mortuo existentia est hæres, nec necesse habet adire hæreditatem *l. in suis, ff. de suis & legit.* Itaque si vivo patre heres est, oportet alicujus hæreditatis hæredem esse, quia sit, ut *dialectici* dicunt, ad aliquid. Nec hæres aliud est quam dominus, §. *pro hærede Inst. de hered. qual. & diff.* statim ergo ac filius nascitur, suus hæres nascitur idest hæres domesticus præparatus a jure civili juxta votum parentum, *l. scripto ff. unde lib. & naturalem rationem, l. cum ratio ff. de bon. damn.* quare id, quod patrimonium est patris, incipit etiam considerari ut hæreditas filii, & quemadmodum statim ac natus est, hæres est, ita & dominus; singulare est dari viventis hæreditatem, ubi verò ea detur dari hæredem dominum illius hæreditatis non est singulare, sed suo quodam jure sequitur. Cum pater moritur, non videtur filius tunc hæreditatem acquirere, veluti sibi delatam a nativitate, sed consequitur liberam hæreditatis administrationem, fuit enim ipsius hæreditas statim, ac natus fuit, sed sub administratione patris, quoad vixit, nam suo hæredi defertur hæreditas cum nascitur, cum pater moritur, est visa continuatio domini ejusdem hæreditatis accedente dumtaxat libera administratione. Recte *Paulus* ait: *continuationem domini eo rem perducere, ut nulla videatur hæreditas fuisse*, videlicet patre mortuo, quia cum a filii nativitate hæres, & hæreditas fuerint, tempore mortis non videtur tunc hæreditas esse, sed continuatio illius domini filio tamquam suo hæredi a nativitate in paterna hæreditate competenti. Quare hæc ratio facit ut mortuo patre non videatur alia hæreditas. Facit id ipsum, ut sola in suis hæredibus habeat locum exhæredatio, in extraneis re scripta sit *l. quidam ff. de verbor. oblig.* quia viventes non habent hæreditatem, a qua exhæredes fiant, & satis est si non instituantur. Sui hæredes, quoniam etiam viventes hæredes sunt, sunt etiam exhæredandi. Elucet ergo continuationem fieri ejusdem domini uniformem, non diversam, quia filius, ut suus hæres a nativitate, fit etiam dominus hæreditatis, sed hæreditatem non attingit, quia viventis est; mortuo patre, non tunc hæres fit, aut ei hæreditas defertur, sed hæreditatis a nativitate delatæ, cum ejusdem domini continuatione liberam administrationem percipit. Hæc tuo desiderio satis. At si quid mihi desiderare liceat, id maximè cupio, ut meam in te, tuosque parentes, ac patres observantiam ita memoria teneas, ut inanem esse non patiaris. Vale.

Datum Ferrarie die 3. Novembris 1604.

Di.

Divisio actionum in nativas, & dativas falsa, & sine utilitate demonstratur.

Epistola X.

ANTONIO RICCIULLO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Actiones alias nativas, alias dativas esse Accursius non uno loco docuit in l. 1. in ver. figuris, & in l. ex maleficiis §. heres, in ver. intelligitur ff. de actio. & oblig. in l. ex legato. C. de legat. Quod Bartol. in d. l. 1. n. 5. Mysign. institut. de act. an. prin. n. 234. & alii magis concedentes eas esse nativas, quæ haberent plenissimam materiam, ex qua possint oriri, cæteras esse dativas. Mihi verior Fulgosii in l. cum mota in fin. C. de transact. sententia semper visa est, hanc distinctionem negantis, tum quod omnes nativæ videantur, tum etiam quia jureconsulti promittunt dandi, & nascendi verbo utantur, quod post Decium, & Alciatum, Decius in d. l. cum mota, n. 7. Alc. n. 36. Duarenus in l. jurisg. §. & ideo in fin. ff. de pact. observat. Et Cajus dicens in d. l. 1. ff. de actio. & oblig. quod omnes obligationes, aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam jure ex variis causarum figuris, omnes nativas esse probat. Quoniam ut omnis obligatio nativa est, non dativa, & inaudita hæc obligationum divisio est, ita plane actio ab ea descendens oritur semper ex aliqua causa, qua alterum obligatum esse, alterum agere posse suadet. Justinianus etiam, alioquin in divisionibus actionum recensendis accuratissimus, non sine aliqua nota hanc prætermisisset, si vera esset, & alicujus utilitatis. A posteriori etiam, per locum ab effectu ad suam causam, confirmari videtur. Nam si quæras a nostris, quæ sit inter eas differentia, hanc unam adjucent, quod nativa ad hæredes transeat, dativa non ita gl. in l. cum præc. ff. præc. Sed ut destinationem finxerunt, ita fingunt effectum hunc ab ea descendentem; nullibi tamen probatur, ut Decius idem adnotavit, & expressim hanc differentiam reprobant Didacus in reg. possessor. par. 3. §. 1. n. 4. Vasq. de succes. progr. lib. 1. §. 6. n. 54. Padilla in l. naturalis §. at cum da. vers. 11. ff. de præsc. verb. licet hic eo nomine notari potest, quod differentiam probet, & dum non probat, effectum inanem esse concedat. Vetus adagium nostris scriptoribus convenire videtur: *Omnia nova placent*. Sed cum vera tibi magis, quàm nova placere certo sciam, puto te omnia existimaturum sine ulla injuria, vel detrimento juris artem hac differentia posse carere. Hæc dicendi tibi saltem occasio sumpta, ut intelligas me Ferrariæ incolumem pervenisse. Ex Academia nostra Rinfocatorum, quam Neapoli institueram, cum prodieris, & in Academia Romana, cui tanto cum tuæ gloriæ incremento eum interpreteris, id mecum planè agis, ut qui te discipulum plurimum dilexerim, nunc jureconsultum majori benevolentia prosequar. Altius eas semper, & ad summa nitaris. Te enim & æquari mihi, & præferri, non modo patiar, sed cupio etiam. Erit enim, etsi vincar, gloria communis. Vale.

Datum Ferrariæ die 10. Novembris 1604.

Pom.

Pomponii in lege commodissimè ff.
de lib. & posth. cum lege ultima
Cod. de posth. hæred. inst.
conciliatio .

Epistola XI.

J A C O B O G A L L O J . C

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F.

Celebris est antinomia inter Pomponium in *l. commodissimè ff. de lib. & posth. & Just. in leg. ult. Cod. de posth. hæred. inst. vel exhered.* circa posthumi institutionem, commodissimè instituitur, ut Pomponio placet, his verbis concepta formula: *Sive vivo me, sive mortuo natus sit, hæres esto, aut etiam pure neutrius temporis habita mentione. Si alteruter casus omissus fuerit, eo casu, qui omissus sit, natus rumpit testamentum, quia, ne sub conditione quidem scriptus hæres intelligitur, qui non est testamento comprehensus.* At Justinianus ita concepta formula: *Si filius, vel filia intra decem mensium spatium post mortem meam editi fuerint, hæredes sunt. Vel si ita dixerit: Filius, vel filia, qui intra decem menses proximos morti meæ nascentur, hæredes sunt.* constituit natos vivo testatore non rumpere, nec esse præteritos, sed institutos. Cum multi multa dixerint hujus nodi solvendi gratia, excitabo te virum doctissimum, ut tuam sententiam interponas. Cum enim, quæ tua est humanitas, mei sis amantissimus, si observantiæ in te meæ id negare audeas, amori in me tuo omnino concedere teneris. *Acursius in d. l. commodissime* priori loco Pomponii sententiam ex *Justin.* corrigi putavit, quod quamvis *Bartol.* & nostris omnibus displicuerit, probavit *Cujacius in d. l. commodissime* argumentum ducens ex eo, quod *Justin.* lex Pomponio adversans sit quinquaginta constitutionibus, quæ ad juris emendationem emanarunt. Pomponii casum omissum supplere non potuit, *Justinianus* potuit. Ego de potestate consentio, at circa voluntatem dissentio. Nec enim tam facile debuit legis correctionem concedere. Tum verò *Justinianus* ait in relata formula: *Jurgium antiquis interpretationibus legum exortum est, an videantur non contineri testamento, & ruptum facere.* Quod pronunciat Pomponius in sua formula, pronunciat, quasi sine jurgio, & sine controversia esset. *Bartol. in d. l. commodissime* opinatus est, differentiam ita posse componi, ut in *Justin.* specie testator illico se moriturum putaret, & hoc sensu adjecta esse verba, post mortem meam, & eum secuti videntur *Raph. Cu. Im. Cas. Are. omnes in ead. leg. & alii multi*, adeo ut *Vasques de success. crea. lib. 2. §. 20. n. 109.* receptam hanc interpretationem affirmaret. Verum, quod in una magis, quàm in altera specie testator se moriturum cogitaret, non ex verbis legum ipsarum deprehendi potest, & totum id in divinatione positum esse videtur, ut *Cast. Cum. in ea l. & Corn. conf. 244. n. 5. lib. 2.* animadvertunt. Amplius hæc interpretatio *Justin.* constitutionem inerudite restringit, etsi testator corpore firmus sine ullo mortis terrore, ita decrevisset, ea verba eundem sensum recipere non possint. Quod *Justiniani* menti, &

rationi convenire nequit. Is autem se ita statuere, ne poenam patiatur præteritionis; qui suos non præteriit: non generatio sumit rationem ex testatoris statu, sed ex vi verborum, quasi præteriisse natos vivo se non videatur. *Vasques* ait, si contingat filium nasci vivo testatore, rejici conditionem testatoris, ex aliis legibus, & ad eas respicere illa *Justiniani* verba: *Cum frequentissimas leges posuimus testatorum voluntates adjuvantes*. Idque inter septingenta paradoxa se *Salmatiæ* propugnasse testatur. Quod mihi deterius dictum videtur. Rejjicitur gravamen de legitima, non de universa institutione, *d. l. scimus, §. cum autem*, & id non ad evitandam rupturam testamenti, quæ nascitur ex vitio præteritionis, sed ut inofficiosi querela, vel jus agendi ad supplementum submoveatur, *d. l. scimus, §. repletionem*. Tum verò & in *Pomponii* specie pari ratione rejiceretur, & tamen non conditionem rejicit, quia, qui altero casu institutus, altero nascitur, nec sub conditione institutus intelligitur, qui testamento non est comprehensus. Antequam nascantur posthumi omnia pendent, quia non rumpunt non nati, *l. 3. ff. de injust. rupt. & irrit. test.* cum nati sint nulla in utraque specie conditio est, quia vel præteriti sunt, vel pure instituti. *Corasius* autem in *d. l. ult. post Jac. de Rau. Petr. & Cyn.* dixit in specie *Pomponii* verba esse clara ad unum casum restricta, in ea *Justin.* ita esse ambigua, ut ad benignorem interpretationem, testamenti observandi causa, a *Justiniano* trahi potuerint, & hunc asserit communem intellectum, quod nemo eum refellat, *d. conf. n. 5.* Refellit tamen *Vasques* de *Juc. præg. lib. 1. §. 4. n. 45.* dictans sibi suspectum, quia etiam in specie *Justiniani* verba sint clara, atque præcisa, illa nempe *post mortem meam*, quæ vivo testatore natos excludere videntur. Sed jurgium ortum apud antiquos adversus *Vasques* ambigua fuisse evincit, *Ant. Govean. lib. 2. cap. 7. Var. lec.* in eo ponit differentiam, quod in Imperatoris constitutione clausula adsit illa cum certi temporis diffinitione *intra decem mensium spacium post mortem meam*, quasi adjecta ad excludendos illegitimos, non autem ad tempus legitimorum diffiniendum, si vel vivo, vel mortuo testatore nascantur. Quare mentio mortis non est adjecta ad excludendos vivo testatore natos, sed natos post decem menses. Igitur, ut includit natos infra decem menses post mortem, ita non excludit natos vivo se, sed natos post decem menses a die mortis. Stat generatio illa clausula, ut si dicamus terminativè. Ad id facit, quod in formula *Aquil.* hæc clausula adjici etiam consuevit; & quasi translativa in omni posthumorum institutione recepta est, quamvis non aliud exprimat, quam quod inesset, quia nati in undecimo mense illegitimi existimantur, *l. intestato §. ult. ff. de suis, & legit.* quod etiam *Connanus* docuit *lib. 10. cap. 4. n. 2.* At cur secus in *Pomponii* specie? *Goveanus* observat hinc dictum *vivo me, vel mortuo me*, quæ verba sunt præcisa, & exclusiva alterius temporis. Præter eum noto *Pomponium* loqui de eo, qui jam conceptus est in utero, ait enim, *commodissime is, qui nondum natus est, ita instituitur*. Loquitur de concepto, is enim est qui nondum natus est, cui non potest convenire clausula, si intra decem proximos menses omnino nascetur. Quare certo judicio ventrem pregnantis uxoris uno casu instituens, alio præterire videtur. At incertus an uxor prægnans sit, de omni posthumo deliberare videtur ne rumpat, id, quod ostendit illa decem mensium adjectio. Sic *Justinianus* de omni posthumo, *Pomponius* de concepto differunt, clausulæ ita se habent, ut unius alteri convenire non queant, cur ergo dicemus correctam *Pomponii* diffinitionem, quæ dissimilis sit in facto, & in formula? Ad te hæc referre volui, ut judicium interponas tuum, ut fructum ex tua benevolentia capiam. Nihil mihi carius, quàm literis, quoad licet, viris eruditissimis, colloqui, & de juris controversiis suaviter disserere. Vale.

Datum Ferrariz die 12. Novembris 1604.

Officii divisio in nobile, mercenarium, & adversarium purgatur, & defenditur .

Epistola XII.

P H I L I P P O M A X I M O J . C .

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F .

Facile est receptas sententias subvertere . Studium contradicendi ambitio gignit . Expurgare utilius , & cum fieri possit, laudabilius videtur . Vix enim fieri potest , ut quod majori jureconsultorum numero placuit , undequaque ruat . Accidit interdum , sed raro , vel quia seculis præteritis non eadem librorum copia fuerit , vel quia Italia Gothorum profluvie afflictâ , literarum thesauros , quos omnes amiserat , non potuerit brevi tempore recuperare . Ita mihi videtur agendum circa illam *Bartoli* , in l. i. ff. de jurisdic. omn. jud. distinctionem communiter probatam , quod officium judicis aliud nobile , aliud mercenarium , aliud adversarium , ut ille dixit, existimandum sit . Si sub incude revoces ad *Ulpiani* sensum d. l. i. pertinere nullo modo potest . Considerat *Ulpianus* officium , ut in judice , non ut in parte residet , quod rectè *Bartolus* , adversus *Petrum* , & *Gulielmum* observat , sed tamquam latissimum in actu & in individuo , non tamquam genus quoddam in remota potentia . Malâ igitur latitudinem , qua *Ulpianus* ad particularia respexit , *Bartolus* ad genericam quandam rationem , ut has species adstrueret, retulisse videtur . Tum verò , nec minimum vestigium hujus distinctionis , in universo Pandectarum volumine inhibetur , ut hoc etiam nomine damnari possit . Neque alia species officii est in dando judice , alia in dando tutore , sed idem officium dat utrumque . Est itaque unum , sed latissimum , quod ad multa pertineat . Quod judex sponte , vel ad petitionem alterius illud impartitur , hoc est per accidens , neque facit officium specie , aut substantia diversum . Hactenus in *Bartolum* inquirō . Ceterum ejus sententiam sic purgari , & retineri posse existimo , veluti doctrinæ causâ utiliter positam . Quanta philosophi , aut etiam Theologi comminiscuntur , ut veritas patere possit , quæ si ad purissimos principiorum fontes revocare velimus , commentitia omnia videbuntur . Sensus erit ex distinctione *Bartoli* accomodatior . Officium judicis esse latissimum ad omnia pertinens , quæ a magistratu fiunt , vel sponte , vel ad petitionem alterius , vel actione proposita , vel persecutione , vel exceptione , sive initio , sive in quacumque parte judicii exerceat pro actore , vel pro reo . Quia in omnibus jus dicentis officium locum sibi vendicat , nec est substantia diversum , sed sumit diversa accidentia , &

quo-

quoniam hæc accidentia diversos pariunt effectus inde promanantes, retinenda est distinctio *Bartoli*, ut aliud nobile, sit aliud mercenarium, aliud adversarium. Purgatur hoc uno, quod divisio sumatur ab accidenti, & non dicantur officia specie distincta sed unum, quo ratione diversi objecti, vel accidentis, nunc hoc, nunc illud nomen usurpet. Elegi te unum inter clari nominis jurisconsultos, qui meam sententiam purgares, si illam *Bartoli* non purgare, sed foedare forte videar, ut etiam intelligeres adhuc veteres congratulationes Florentiæ vicissim habitas, quando tu è Firmano te ad Pisanum Gymnasium, ego è Rota Florentina me ad Academiam Neapolitanam contulimus, fixas animo manere. Sed & commentaria eruditissima, quæ edidisti tam accuratè elaborata amoris, & observantiæ augmentum in dies efflagitant, & consequantur. Vale.

Datum Ferrariæ die 22. Novembris 1604.

Dare bonorum possessionem esse mixti Imperii .

Epistola XIV.

CLAUDIO USIMBARDO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Desideras me diligenter investigare , an *Antonii Fabri* sententia *conject. jur. civ. lib. 4. c. 4.* quod dare bonorum possessionem sit simplicis jurisdictionis , quam ex *Goveano* accipit , subsistere possit ; mihi dura videtur , ac etiam falsa . Dura nam ut *Ulpianum* in *leg. Imperium ff. de jurisd. omn. jud.* sibi morem gerentem vendicet , emendat verba illius , dum dixit : Mixtum imperium est , cui jurisdictionis inest , quod in danda bonorum possessione consistit . Durum etenim mihi videtur a vulgata , probataque lectione recedere . Recordor etiam me cum *Josepbo Cyno* , & *Ludovico Ricciardo* amicis communibus quandoque disseruisse , etiam dare judicem esse mixti imperii . Consequitur , & dare bonorum possessionem esse ejusdem imperii . Contendit *Faber* mixtum imperium non esse aliud , quàm coercionem , & male , ut opinor . Jubere enim *l. jubere ff. de jurisd. omn. jud.* cavere est magis imperii cujusdam , quàm jurisdictionis & jussum quodlibet ex vi imperii prodit . Tum verò mixti imperii ratio duplex , altera cum ad jurisdictionem trahitur ejus defendendæ causa , & hæc coercitio quædam dici potest , altera cum jurisdictionem ad se trahit , ut jus dicendo jubeat . Sic , & in coercionem , & in jussu vis elucet imperii . Sed ut ad *Fabrum* redeam , animadverto *Ulpianum* proposuisse imperii divisionem , ut aliud merum esse , aliud mixtum , nihil de jurisdictione dixisse , nisi quatenus mixto imperio inesset . Perperam duo exempla simplicis jurisdictionis attulisset , de qua nihil edixerat , mixti vero imperii nullam . Dare bonorum possessionem non poterat non esse cujusdam imperii , dabatur enim , non quia jus esset , sed ex pollicitatione Prætoris in edito facta , neque secundum jus , ut ea quæ dabatur secundum tabulas , sed contra tabulas

tabulas etiam, & ita contra jus civile, id quod simplicis jurisdictionis esse non potuit, qua jus quidem dicitur, sed non evertitur, aut rescinditur. Ex simplici jurisdictione quidquam contra jus agere, fas non est, quia neque jus dicere, neque jurisdictio esset: ex imperio aliquid agere licuit Prætori, quippe emendare, supplere potuit, *Inst. de bon. poss. in princ.* Quare testamentum contra tabulas bonorum possessione petita rescindere est imperii, & potestatis cujusdam. Ut propterea nihil sit ambigendum, & *Goveanum*, & *Fabrum*, & *Longovalium in rep. d. leg. imperium*, quem iis addere potes, manifestè errare, dum id rati sunt simplicis esse jurisdictionis, quòd certo certius sit esse mixti imperii. Gratulor te foro addictum, & litigatorum consultationibus magna cum tituli laude occupatum, ab iis doctissimis speculationibus non desuescere. Ingenium ita tuum, ut eximium est, vicissim acuis, & firmas utiliter. Vale.

Datum Ferrarie die 29. Novembris 1604.

Titulum

Dare bonorum possessionem esse mixti Imperii ,

Epistola XIV.

CLAUDIO USIMBARDO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

DEsideras me diligenter investigare , an *Antonii Fabri* sententia *conject. jur. civ. lib. 4. c. 4.* quod dare bonorum possessionem sit simplicis jurisdictionis , quam ex *Goveano* accipit, subsistere possit ; mihi dura videtur , ac etiam falsa . Dura nam ut *Ulpianum* in *leg. Imperium ff. de jurisd. omn. jud.* sibi morem gerentem vendicet , emendat verba illius , dum dixit : Mixtum imperium est , cui jurisdictionis inest , quod in danda bonorum possessione consistit . Durum etenim mihi videtur a vulgata , probataque lectione recedere . Recordor etiam me cum *Josepbo Cyno* , & *Ludovico Ricciardo* amicis communibus quandoque differuisse , etiam dare judicem esse mixti imperii . Consequitur , & dare bonorum possessionem esse ejusdem imperii . Contendit *Faber* mixtum imperium non esse aliud , quàm coercionem , & male , ut opinor . Jubere enim *l. jubere ff. de jurisd. omn. jud.* cavere est magis imperii cujusdam , quàm jurisdictionis & jussum quodlibet ex vi imperii prodit . Tum verò mixti imperii ratio duplex , altera cum ad jurisdictionem trahitur ejus defendendæ causa , & hæc coercitio quædam dici potest , altera cum jurisdictionem ad se trahit , ut jus dicendo jubeat . Sic , & in coercionem , & in jussu vis elucet imperii . Sed ut ad *Fabrum* redeam , animadverto *Ulpianum* proposuisse imperii divisionem , ut aliud merum esse , aliud mixtum , nihil de jurisdictione dixisse , nisi quatenus mixto imperio inesset . Perperam duo exempla simplicis jurisdictionis attulisset , de qua nihil edixerat , mixti vero imperii nullam . Dare bonorum possessionem non poterat non esse cujusdam imperii , dabatur enim , non quia jus esset , sed ex pollicitatione Prætoris in edicto facta , neque secundum jus , ut ea quæ dabatur secundum tabulas , sed contra tabulas

tabulas etiam, & ita contra jus civile, id quod simplicis jurisdictionis esse non potuit, qua jus quidem dicitur, sed non evertitur, aut rescinditur. Ex simplici jurisdictione quidquam contra jus agere, fas non est, quia neque jus dicere, neque jurisdictione esset: ex imperio aliquid agere licuit Prætori, quippe emendare, supplere potuit, *Inst. de bon. poss. in princ.* Quare testamentum contra tabulas bonorum possessione petita rescindere, est imperii, & potestatis cujusdam. Ut propterea nihil sit ambigendum, & *Goveanum*, & *Fabrum*, & *Longovalium in rep. d. leg. imperium*, quem iis addere potes, manifestè errare, dum id rati sunt simplicis esse jurisdictionis, quòd certo certius sit esse mixti imperii. Gratulor te foro addictum, & litigatorum consultationibus magna cum tituli laude occupatum, ab iis doctissimis speculationibus non desuescere. Ingenium ita tuum, ut eximium est, vicissim acuis, & firmas utiliter. Vale.

Datum Ferrarise die 29. Novembris 1604.

Titulum

Titulum Pandectarum , de Jurisdictione omnium Judicum , vulgo inscriptum , ex Pandectis Florentinis simpliciter de Jurisdictione inscribendum .

Epistola XV.

J O S E P H O C T N O J. C.

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F.

Observasti titulum , qui in Pandectis vulgaribus inscribitur de jurisdictione omnium judicum , in Pandectis Florentinis inscriptum simpliciter de jurisdictione . Quorum etsi major sit autoritas , perturbat te vehementer titulus Codicis habens lectionem cum vulgaribus consentientem de jurisdictione omnium judicum , & foro competenti . Ideo petis , ut meam in hac re sententiam tibi breviter aperiam . Faciam libenter . Quid enim est , quod benevolentiae erga me tuae non debeat ? Videre videor , quid sentias , & dum meam sententiam honorifice requiris , caute quaris , an ego tibi assentiar . Probabilior est lectio Florentina , quam *Duarenus* , *Vessembecius* , *Cujacius* ibi probant ; argumenta ejus confirmandae illinc deduci possunt , quod consuevere Praetores magis jus dicere , quam judicare , nam Judices dare solebant . Differunt autem jus dicere , & judicare , ut indicat titulus Codicis , *ne quis in sua causa judicet , vel sibi jus dicat* , & *Cujacius* ibi in Paratitlis ait : *Jus dicit Magistratus , judicat judex datus* . Imo sub officio judicantis comprehendit *Ulpianus* Judices litigantibus dare in *leg. 1. ff. de jurisdic. omn. jud.* Jus enim dicitur etiam , dum judex datur . Tum vero Praetores in quibusdam causis cum extra ordinem judicarent , *argum. l. 3. Cod. de proc. leg. pecuniae verbum §. persecutionis ff. de verb. sign.* ostendebant se jus dicere , ac judices dare , non autem judicare . Judicabant in fideicommissis , quae extra ordinem petebantur , *leg. Titia ff. de auro* ,

& argento legato, leg. judicate ff. de except. rei jud. leg. si cui legatum ff. de cond. & demonst. Ut hinc alia inter legata, & fideicommissa vetus differentia a me lib. singul. de exæquatione legatorum, & fideicommissorum prætermissa, tuzque dubitationi accepto ferenda deprehendatur, quod super ætione legatorum Judex dari poterat, super fideicommissorum petitione non ita. Quare de jurisdictione titulus simpliciter inscribitur, sub ea ratione, quod ea competeret Magistratibus citra judicandi munus. Nec adjici debent illa verba *omnium judicum*, quia ut plurimum judicarent Judices dati, qui jurisdictione carebant. In lib. *Codici* comprehendere placuit etiam judicandi munus, & ideo additum de *jurisdictione omnium Judicum*, quod *Diocletiani* constitutione factum sit, ut magistratus judicarent, de quibus causis antea judices dabant. Hæc pauca tibi viro docto satis. Interim scias, quod te Subsellia Senarum magno Filomatum, imo civium universorum gaudio expectant. Desiderium est tua eruditione, & tua integritate dignum. Vale.

Datum ..... die 20. Augusti 1604.

Verbis conjunctos non habere jus accrescendi .

Epistola XVI.

A M B R O S I O L U T I O J . C .

ALEXANDER TURAMINUS F.

Inauditum censes verbis conjunctos non habere jus accrescendi , nec tamen est novum . Ante *Accursium* traditum est in *l. triplici ff. de verb. sig. in glo.* ab eo vero , & a cæteris rejectum . Argumentum antiquorum ita opinantium vagum nimis , sed minime contemnendum , veluti sumptum ex observatione totius tituli de usufructu accrescendo . Ego alia plura ad confirmationem adduxi , & Senis , & Neapoli auditoribus meis ita feliciter suasi , ut quilibet eorum facili negotio hoc paradoxum defenderet . Tuo etiam desiderio libentissime satisfacerem , quem plurimum semper amaverim , & in dies magis pro tua virtutis incremento amare compellar , si officium epistolæ tantæ disputationi par esset . Libro primo difficilium conabor rem hanc omnem exponere . Interim quod acri ingenio polleas , tibi in animum inducas , rem ita se habere , leges in id conspirare , si hoc animo legere constituas per te ipsum , quod postulas , consecuturum esse non dubito . Nihil enim durius , quàm a communi sensu mentem avertere , aversam ad id convertere facillimum erit . Tum suave tibi , ac jucundum , quoniam tuo parcam labori , tuam non minus , quàm meam sententiam hanc existimare poteris . Vale .

Datum Ferrarie die 29. Novembris 1604.

Dominium utile, quod directum oppugnet, non reperiri, & ideo per præscriptionem acquiri non posse.

Epistola XVII.

DEIPHAEBO PHARNESIO ABBATI J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Dum literas meas ita benignè excipis, me ad scribendum invitas. Scripsi sæpius materna lingua, nunc latino sermone utar, quoniam ad id explicandum, quod tibi scribere constitui, videtur accommodatior. Illud est tibi de jure disputandi oblectamentum, ut quæstiones disputatione dignas semper præ manibus habeas. Et quàm *Marius* pater tuus in militari certamine inter milites semper emicuit, tam in litterario ejus allectus exemplo refulgere contendis. Certasti, vicisti, & lauream consecutus jurisconsultorum ordini, ac juris prudentiæ sedibus tuo confessu præclarum addis ornamentum. Nunc decet, ut sequaris ardentius. Afferam tibi egregium controversiæ lumen, ad quàm ingenium convertere, & nova ratione communem errorem detegere, & veritatem patefacere possis. Nostri quærentes an per præscriptionem decem, vel viginti annorum acquiratur dominium directum, vel utile, utile acquiri frequentius affirmarunt. Negarunt multi, quod etiam immobilium usucapionem proprie esse ex *Ulpiani* diffinitione deprehenderint, aliisque rationibus adducti, quæ ex titulo de usucapionibus desumuntur. Quorum sententia cum mihi semper placuerit, quærens diligentius quibus argumentis contraria, quæ communis est, inniteretur, occurrit, turpi detecto figmento, funditus labefactari. Nam constituentes acquiri dominium utile, quærent quale sit, cumque simile non sit utili dominio emphytheotæ, vel feudatarii, quoniam recognoscit directum, dicunt esse utile, quod directum oppugnat. At si quæstionis resolutionem suspendas, & quære incipias, an hoc dominium detur, nullibi in toto jure ejus vestigia reperies, neque verò aliter acquiri tale dominium, quàm per præscriptionem ponunt, & si negaverim tale dominium dari, & ideo per præscriptionem acquiri nullo tempore potuisse, nihil habent, quod respondeant. Turpe figmentum jure visus sum appellare, quia fictum hoc dominium ab iis non alia ratione videtur, quàm ut per præscriptionem pro eorum placito tuendo posset acquiri. Si figmentum removeas, vides nec quæri quidem posse, an per præscriptionem acquiri possit, quia non sit. Age igitur, & accuratè, ut soles, magno quo polles ingenio diligenter, quæ legis, expende; nam inter præclara dicta etiam errata multa deprehendes. Vale.

Datum Ferrariæ die 22. Decembris 1605.

Actionem in rem proprie actionem esse .

Epistola XVIII.

BARTHOLOMAEO VECCHIO J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Desideras me tibi paucis significare, quid sentiam de in rem actione, an proprie, vel improprie actionem esse putem, & qua ratione. Tibi plane, quem plurimum diligo, mea facio communia libenter. Questionem valde controversam diffinitio brevibus actionem in rem, actionem proprie esse non dubito. Neque aliter sine Justiniani nota sentire fas est, qui eam actionis diffinitionem, ac divisionem *Inst. de act. in princ.* §. I. conjunctim attulit, quæ id evincit omni modo. Si fateris diffinitione comprehendi, finem accipit controversa, quia diffinitio omni diffinito convenit eodem jure *not. in leg. I. §. I. ff. de dolo*. Si negas, divisio princeps post diffinitionem posita, diffinitione non coheret, quo nomine Justinianus culpandus erit. Receptior sententia *Doctorum in tit. ff. si cert. petat.* quæ negat, adstruit verbum *debetur* positum in diffinitioni actionis, vindicationi non convenire. Ego contra, quia omnem omnino actionem comprehendit, *leg. pecunie verbum §. hoc verbum debuit ff. de verb. signifi.* & *Alciatus in d. §. hoc verbum debuit* ad reales actiones pertinere non dubitat, & *persecutionis* verbum similiter. A correlativis confirmatur, nam & creditor est is, cui ex quacumque actione, vel persecutione debetur, *leg. creditores accipiendos ff. de verb. sign.* Tum verò observandum cum *Eguinario*, in dicto *princip. Inst. de act.* illud verbum esse impersonaliter in diffinitione a Justiniano positum. *Zasius*, & *Mysingerus* in dicto principio, dicunt conventum actione reali vere non esse obligatum, sed supposititiè. Hi mihi improprietatis vitium hac explicatione diffinitioni videntur objicere. Nec tamen undequaque damnanda explicatio. Domino rem suam deberi est absolutum, in id actio in rem prodita, & hoc sensu falsa eorum sententia, quod verò debeatur a Titio, quoniam is possideat, habeatque rei restituendæ facultatem, hoc vere supposititium, & hætenus benè. Neque obligatio est aliqua, quæ actionem pariat, nam illa ex dominio descendit, quod nullam præcedentem supponit obligationem, sed ipsa restituendi facultas obligat ipsum, quia ita boni judicis arbitrio convenit, ut eum restituere jubeat, quem detegit habere rei restituendæ facultatem *leg. 3. §. hæc res, ff. commod.* At si dominum spectas, per quascumque manus res sua deambulet,

ve-

L I B E R S I N G U L A R I S

449

verum est, eam deberi sibi, & id est absolutum. Ab hoc autem, vel ab illo, id est supposititium. Hęc obligatio jure honorario nititur, quoniam a magistratu præceptum restitutionis injungitur. Ex his habes quid sententiam, uberio-rem investigationem ex tua penu requiras. Nam intelligis te plurimum patrie hoc nomine debere, quod olim adolescens magna præstiteris, spem, quam tui concitasti, summo studio nunc fovere teneris. Vale.

Datum Ferrariae die 3. Januarii 1605.

Diffe.

Differentia inter filium natum, & posthumum, cum à primo gradu sunt præteriti, à secundo exhæredati, explicatur.

Epistola XIX.

JULIO PANNOCCHIESCHIO E COMITIBUS
ILCIIS J. C.

ALEXANDER TURAMINUS F.

Vehementer dubitas, nec sine causa, cur filius a primo gradu præteritus, a secundo exhæredatus, perimat primum gradum, & a secundo valeat testamentum, *leg. 3. §. ult. ff. de lib. & postb.* posthumus autem a primo gradu similiter præteritus, a secundo exhæredatus, non perimat dumtaxat primum gradum, sed totum rumpat testamentum, *leg. nam est §. ult. ff. de injust. rup. & ir. test. viventibus institutis? Accursius, cui Bartol. subscribit, id ea ratione fieri putat, quia posthumus non simpliciter rumpit, sed ita demum, si nascatur, interim primus gradus mero jure valet, & consequenter secundus pendet a primo. At in filio primus gradus est ab initio nullus, igitur secundus ab eo pendere non debuit. Tu subsistis, ego aperte resisto, quia secundus gradus vulgaris substitutionis non est accessorius ad primum, neque vulgaris substitutio ad institutionem accedit, quia vel admissio instituto expirat, *leg. post aditam C. de imp. & ali. subst. vel eo deficiente succedit, numquam ipsi conjungitur, quod Bald. Angel. & Castrensis, & Alexand. objiciunt, Alexand. in d. l. 3. §. ult. n. 3. Bald. & Angel. ibidem dicunt filio præterito a lege testamentum rumpi, quæ rumpit solum gradum, at posthumus præteritus, dum suus hæres agnascitur, rumpit totum. Et quamvis Alexand. impugnet, ibidem n. 5. propugnat etiam, dicens posthumum rumpere ad sui utilitatem, & ideo in totum rumpere. Sed idem in filio, nam illius favore, ubi præteritus sit, prior gradus perimitur, & tamen ex secundo, a quo est exhæredatus, valet testamentum. Intellectus ad eandem inquisitionem redit, quod ii magis differentiam afferant, quam differentie rationem. Alii aliter, qui mihi curæ non sunt. Exponam tibi, cur id ita fiat, si te ad notissimum juris discrimen revocari patiaris, quod est filii præteritionem facere testamentum injustum, posthumi præteritionem constituere ruptum. Aliud ergo est vitium injusti, aliud vitium rupti testamenti, id tibi titulus Pandectarum suggerit *de injusto rupto, & irrito testamento*. Vitium injusti hoc habet, ut possit per partes testamentum efficere, considerat enim non testamentum ut unum, sed omnia a testatore ordinata, ut**

ut singula, & cum a secundo gradu, in quo filius est exheredatus, testamentum justum sit, videtur obtinere regula separabilium, utile per inutile non vitiari, *leg. 1. §. sed si mihi. ff. de verb. oblig.* Posthumus autem dum rumpit gradum, non facit testamentum injustum, sed ruptum. At verò, & si possit esse pro parte justum, pro parte non, non sic se habet rupto gradu, quia naturaliter verum est, si partem vel minimam paginæ rumpas, paginam esse ruptam, ita ab iis, quæ sunt, ad ea, quæ intelliguntur facta translatione, obtinet testamentum ruptum esse, cum vel primus gradus ipsius rumpitur. Et sanè rumpendi ratio eadem esset in una specie, quæ in altera, veram in altera non rumpitur, sed injustum redditur, vitium injusti non potest infirmare gradum justum, neque justum, ab injusto superari, vel destrui par est, ut naturale est id, quod ex quavis parte ruptum sit, ruptum esse, non integrum. Quare cum alterum testamentum sit injustum, alterum verò ruptum, in hoc, necesse etiam est, positam esse differentie rationem, quia injusti ad injustum, rupti ad ruptum facta comparatione, idem jus utrumque consequeretur. Sed ea fit inter injustum, & ruptum, ergo in eo, in quo differunt, oportet versari differentie rationem. Sic paria sunt testamentum rumpi, vel posteriore ritu perfecto, vel activitate posthumi, ut ex utraque causa totum rumpatur. At nonne justa est exhereditatio posthumi a secundo gradu, ut illa filii? cur lex voluit posthumum ob præteritionem a primo gradu totum rumpere testamentum, neque cavet injustum esse, ne totum rueret? Quia in pendentia est si nascatur, & eo non nato justum maneret testamentum. At nihil decet valere, quod sit injustum. Nondum patet injustitia, & fuit utilius posthumo rumpi, & ne dicemus idem testamentum ab initio justum, postea injustum diffiniri, quod non ita constet, rumpi honestius, & etiam certius rata lex est. Rumpit, ut locum sibi faciat, facit autem in intestati causa, ergo totum testamentum rueri necesse est, ne dicamus eundem testatum, & intestatum decessisse *cont. l. jus nostrum. ff. de reg. jur.* Tibi juris studia placere, mihi mirum in modum placet, & cum ingenii vires maximas semper exhibueris, digna res est, ne eas oçi morbo debilitari patiaris. Vale.

Datum Ferrarie die 6. Januarii 1605.

De ratione continuationis faciendæ , vel omittendæ .

Epistola XX.

FRANCISCO BALBATO

ALEXANDER TURAMINUS F.

Fastidis adeo frequentem continuationis, ut appellant, seu subordinationis disputationem, consentire cogor, nonnumquam esse infructuosam. Desideras compendio difinitam, faciam libenter, ut tibi, aliisque adolescentibus in primo juris limine brevis, planaue offeratur. Non est nostrum continuationem facere, sed an compilatores fecerint inquirere. Existimo plerumque eos observare, ut materiz suis sedibus collocatz se invicem simul tenerent, neque alia est continuationis vis, *arg. leg. continuus ff. de verb. obl.* Quare, si quando hæc observatio non ita nobis illuceat, ut quietos dimittat, ut accidit cum de novi operis nunciatione tractatum instituerunt, ad utiliora properandum, neque in ea censeo supersedendum. Quæstio totius continuationis quadripartita dignoscitur. Nam quæri potest, an de Lege ad legem, an de titulo ad titulum, an de libro ad librum, an de materia ad materiam faciendâ sit. Amplius de lege ad legem, de titulo ad titulum, de libro ad librum, an sub ratione legis tituli, vel libri sit constituenda, vel sub ratione materiz, quæ in lege, titulo, vel libro contineatur, & ita quæstio duplex; Cui, unica posita conclusione, ni fallor, plenissimè satisfaciam, videlicet omnem continuationis rationem ad materiam respicere, non ad titulum, legem, vel librum. Conclusionis capita duo, alterum affirmat, alterum negat. Affirmo continuationem de materia ad materiam esse faciendam quærendam, & explicandam. Nego de lege ad legem, de titulo ad titulum, de libro ad librum sub ratione legis, tituli, libri. Exordior a primo capite. De materia ad materiam fecerunt compilatores, cui consequens est hanc per interpretes quærendam, & explicandam. Patet ex variis Pandectarum titulis. Accipe titulum de rei vindicatione. Ita præcedentibus inspecta materia *Ulpianus* conjunxit: *Post actiones, quas de universitate proposuit Prætor, subjicitur actio singularum rerum petitionis.* Non ergo subordinatio respicit titulum præcedentem de fideicommissaria hæreditatis petitione, sed materiam actionum de universitate. Idem plane accidit in titulo ad *Senatusconsultum Trebellianum*, & apertius constat ex *sis. si tabula testamenti nullæ extabunt.* Sic *Justinianus* titulum de *rerum divis.* non ad præcedentem de suspectis tutoribus in continuatione retulit, sed materias rerum, & personarum conjungi, & subordinari testatus est, dicens, *Superiore libro de jure personarum exposuimus, modo videamus de rebus.* Tandem compositus in id est locus ejusdem *Justiniani* in *sis. 2. de legat.* ubi ait: *Post hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propositam materiam videtur.* Et ita in hac specie dubitatione demonstrat

in ordine habendam esse rationem materiæ; Sequitur: *Nam loquimur de his figuris causarum, quibus per universitatem res nobis acquiruntur. Sed cum omnino de testamentis, & de heredibus, qui in testamento instituantur, locuti sumus, non sine causa sequenti loco potest hæc materia tractari, & ita rationem ordinis ad materiam, non ad titulum retulit.* Quod si observamus semper subordinationem fieri inter materiam, & materiam, quare nostri quærent inter librum & librum, titulum & titulum. Idem plane sentit *Hermogenianus* factum in edicto perpetuo, dum ordinem edicti perpetui secutus ait: *& his proximos, atque conjunctos applicantes titulos, ut res patitur, dicemus.* Illa enim verba, *ut res patitur*, quid aliud indicant, quam subiectæ materiæ habendam præcipuam esse rationem. Sed ea titulorum conjunctio non est eadem cum continuatione. Sæpe accidit titulos esse continuos, non tamen conjunctos. Sic titulus de donationibus statim ponitur apud *Justinianum* post titulum de usucapionibus, nihil tamen eos proximos facit, sive conjunctos, nisi ratio materiæ, quia sit aliud genus acquisitionis donatio a jure civili descendens. Connexa sive conjuncta, sive proxima in eo, quod talia sunt, separari non debent; multa tamen ponuntur continua, quæ talia non sunt, nisi sub ratione admodum remota, ut usucapio, & donatio. Alterum est caput conclusionis legis ad legem, tituli ad titulum, libri ad librum non esse faciendam continuationem. Probatur negatio ab observatione jurisconsultorum, quoniam eam neglexisse dignoscuntur. Quæ apud *Tullium Catonis* ad *Lellium* continuatio erit, quamvis typographorum delectu continuati libri sint? quæ inter opuscula *Plutarchi*, quæ inter dialogos *Platonis*? In eo quod est liber, titulus, lex, nulla ratio ordinis, in eo, quod materiam inspicis, alia ratio. Objicies nostros inter titulos facere semper. Nunc recte, nunc perperam, sæpe sine necessitate, sæpe sine utilitate. Si quando recte, semper sub ratione materiæ. Si non facta a compilatoribus, cur quærenda? Hæc si constant, sequitur omnem continuationem fieri ad proxima, nullam ad remota, nec etiam in principiis librorum quicquid ex *Accursio* adnotarint *in tit. ff. de cond. fur.* Id vis nominis ostendit, quod continuare sit simul tenere, ut *Jason* observat *in tit. de leg. n. 1.* Sed & jurisconsultorum usus, quia cum non aliud quam materias subordinare studuerint, eas proximas ubique subordinatas relinquerunt. Ita proximus est tractatui personarum, rerum tractatus, actionum de universitate tractatum de singularibus actionibus tractatus consequitur, in bonorum possessionibus prior testati, posterior proxima tamen intestati causa. Si ergo materiam spectes legem subordinatam esse oportet, idest sub congruo titulo, & materia collocatam. Itaque leges, tituli, libri *Pandectarum* hoc nomine subordinati creduntur, quod materias suo ordine tractent, ita tamen ut lex, titulus, liber, materiæ serviat, non è contra. Non tamen alius ordo, quam qui in materiæ disponendis adhibetur. Addiscentem credere oportet, veteranum hæc diligentius requirere, & etiam si non facile consentiat, oppugnare concedo. Sed spero, quod magis ad majora ingenium attolles, eò facilius mihi assentieris. Vale.

Datum Ferrarise die 15. Januarii 1605.

Defenditur , & explicatur Justinianus in §. Plebiscitum Inst. de jure naturæ gen. & civil.

Epistola XXI.

G E R A R D O S A R A C I N O

A L E X A N D E R T U R A M I N U S F.

Quæris, an rectè dixerit *Justinianus* in §. *Plebiscitum Inst. de jur. nat. gent. & civil.* plebem eo a populo differre, quo species a genere. Dubitas forte, quod interpretes alium dicendi modum reformidantes excusent potius, quàm laudent. *Rodolphus*, & *Vigellius* notant, excusat *Mysingerius* producendo generis, contrahendo speciei significationem, quasi per analogiam quandam dixerit. Digna dubitatio, discipulo studioso, qualem te exhibes, at indigna jureconsulto. Quoniam se ipsum ita *Justinianus* explicat, ut turpe sit in jure versato ejus non assequi mentem. Id affirmat *Justinianus* sub nomine populi, & plebis. Explicat verò sub ratione civium his verbis: *Nam appellatione populi universi cives significantur*, populus ergo sub ratione civium genus est quoddam, nam qui cives dicit, genus ponit; ut species enumeret, de quibus prædicatur, ait *connumeratis patritiis & senatoribus*. Mox ut ostendat, quomodo plebem sub eadem ratione civium accipiat ut speciem, ait: *Plebis autem appellatione, sine patritiis, & senatoribus ceteri cives significantur*. Qua ratione plebei sunt species civium, populus, omnium civium collectio, plane plebs a populo differt, ut species a genere. Qui aliter notant, aut exponunt, ii vel *Justinianum* non intelligunt, vel in verbis, non in re turpi cavillo captant. Tu vero, si discere cupis, dubitare non desinas. Vale.

Datum Ferrarise die 27. Januarii 1605.

Explicatur quomodo quis jure servi-
tutis altius tollere possit ad in-
tellectum, §. Æquè Inst. de
actionibus .

Epistola XXII.

VIRGILIO VECCHIO

ALEXANDER TURAMINUS F.

Ignoras quomodo consistit id, quod *Justinianus* affirmat, in §. *æque si quis agat inst. de act.* agere quempiam confessoria posse, jus sibi esse altius ædes suas tollendi. Videtur enim id jure libertatis, non jure servitutis competere. Neque tibi satisfaciunt interpretes, dum adstruunt, id fieri posse, si ad vicini commoditatem altius tollatur, propter umbram consequendam, aut ventos evitandos. Nam vicinus negaret; non is qui tolleret. Imperator autem contendit, non altius tollentem debere servitutem, sed altius tollenti deberi. Rem planam tibi libentissimè faciam aptiori simul, ac veriori posita specie. Ponas domum divisam inter *Titium* & *Mevium*, *Titium* portionis inferioris, *Mevium* superioris dominum esse: Si *Mevius* altius ædes suas jure libertatis tollere contendat, non recte agit, quia non est dominus soli, ut sibi liceat usque ad cælum ædificare, tum *Tisio* invito, qui dominus est portionis inferioris, servitutem oneris ferendi imponeret. At pacto, vel stipulatione affectus sibi licere altius ædes tollere, jam tollet jure servitutis, quo pars inferior onus illud ferre compellitur. Vidi rem in foro controversam, quæ hujus explicationis, quam tibi affero occasionem bellissime præbuit. Ii magno cum fructu multa creduntur addiscere, qui, ut tu facis, multa etiam se ignorare fateri non erubescant. Vale.

Datum Ferrariae die 28.

Creditores cum hærede non quasi contrahere .

Epistola XXIII.

CHRISTOPHORO TURAMINO

ALEXANDER TURAMINUS F.

IN hac juris arte addiscentem dubitare decet , & subsistere interrogantem , a receptis traditionibus eum per se recedere , vel eas improbare non decet . Doctorum errata detegere alterius est ætatis , firmiorisque doctrinæ . Rectè igitur me consulis , an hæres cum creditoribus hæreditariis , seu cum legatariis quasi contrahere intelligatur . Respondeo id affirmare communiter doctores in *l. more ff. de acq. hæred. Bartol. Castren. Alexan. Jason. cum Bartol. & Ang. in l. 3. §. ult. ff. quib. ex cau. in posses. eatur* , esse tamen pro veritate negandum . Expendas Justiniani verba , quàm perperam hoc sensu accepta sint . Ait ille in §. *hæres inst. de oblig. quæ ex quasi contract. nasc. Hæres quoque legatorum nomine , non propriè ex contractu obligatus intelligitur , neque enim cum hærede , neque cum defuncto ullum negotium legatarium gessisse dici potest , & tamen quia ex maleficio non est obligatus , quasi ex contractu deberi intelligitur . Justinianus itaque nisi nos suo fallat argumento , ducit obligationem ex quasi contractu propter duo . Alterum , quia nullum negotium aut cum hærede , aut cum defuncto gestum sit , alterum quod ex maleficio non est obligatus . Quæstioni hoc argumentum convenire nequit , quippe qui cum defuncto contraxit , habet , ut hæres libi ex contractu defuncti teneatur , quod obligationes , actionesque regulariter ad hæredes transeant . Dissimilis est legatariorum conditio , in quibus partes argumenti locum ambæ vendicant . Idemque sensus Cæii est in lege ex maleficiis §. *hæres ff. de act. & oblig. ex quo Justinianus locum illum desumpsit . Sufficit igitur primæva obligatio defuncti quoad creditores tamquam descendens ad hæredem , ut alia sine ratione , & utilitate inducenda non sit . Et resistit praxis , quæ hanc non communem sententiam admisit , qua primæva semper actio ex contractu cum defuncto inito proponitur , non nova hæc falsò a nostris excitata ex quasi contractu instituitur . Sæpius vero de similibus me consulas rogo , ut sedulo te civili disciplinæ addictum esse demonstras . Vale .**

Datum Ferrarise die 31. 1605.

F I N I S

ALEXAN-

ALEXANDRI
TURAMINI

PATRICII SENENSIS JURIS CONSULTI

De recta Juris Civilis docendi ratione

ORATIO

HABITA DIE QUINTA NOVEMBRIS. MDCLII.

IN NOBILISSIMA ACADEMIA FERRARIENSI

INITIO SUARUM INTERPRETATIONUM.

VICTORIUS BALDINUS
 TYPOGRAPHUS
 STUDIO SIS JURIS CIVILIS
 IUVENIBUS

Ententiam de recta juris civilis docendi ratione ab Alexandro Turamino initio suarum interpretationum in Academia Ferrariensi gravi, doctaque oratione pronunciatam cum Virgilio Vecchii ejus Auditoris studiosissimi opera ad manus meas perveneris, in lucem edere, vobisque dicare, non tantum significare decrevi. Etenim de re vestra agitur, quos discendi causa per varias Academias peregrinari non piget. Amplius. Idem Academiam privatam, ut publicam instituit, in qua de gymnasticis, forensibusque controversiis alternis vicibus festis diebus se disputaturum proponit, & altero die legem difficilem, altero Consultationem, prout ipsum consultum iri consinget, explicaturum, nec deerunt Academicis privata eorum exercitationes. In hoc totus semper erit, ut theorica praxi exquisitè conjuncta, & ad forum rectè ordinata discatur. Quanti hac res sit, vos, ad quos pertinet, expendite, idque officii genus equi, bonique consulite?

Datum Ferrariæ die 10. Novembris 1603.

ORA-

O R A T I O

Uæ res faciunt, Patres, ut lætorem nullum hætenus diem mihi contigisse putem, quàm hunc, quo vestris suffragiis aspirantibus juris civilis interpretandi provinciam subiturus in hanc sublimem sedem conscendo. Altera, quòd si cui civitati cum pacis, tum boni, & æqui studia amplectenda sunt, id Ferrariz omni conatu agendum esse videtur. Altera, quòd consilium animo diu retentum civilis disciplinz modo quodam exactiori excolendæ edere jam, & pro addiscentium utilitate ad exitum perducere mihi fas est. Speciosa, non modo iuseunda res est, ut a prima orationis sumatur exordium, inclytam, ac rerum gestarum gloria clarissimam vestram hanc civitatem quasi prædæ loco annis elapsis militibus expositam, quo tempore captivitates, ruinz, incendia, ac omnes denique belli calamitates imminebant, eo ipso divina opitulante, gratia summi Pontificis *Clementis Octavi* auctoritate, ac vigilantia, Illustrissimi *Petri Aldrobrandini* ejus nepotis Cærdinalis legati celeritate, atque prudentia in divi *Petri* patrimonium, in Ecclesiz victricis imperium, in perpetuam pacem, ac tranquillitatem sine cæde, sine vulnere, solo virtutis ambitu circumdatam, propugnatamque concessisse. His accessit ipsius optimi *Clementis* benignitas, atque clementia, qua, vos visendi, consolandique causa longam, raramque peregrinationem suscepit, & leges illas plane suavissimas vobis confirmavit, quibus sola fere Principis majestatem conservata in reliquis hanc, ut Rempublicam per vos ipsos administrari, regique consensit, atque ejusdem *Petri Aldrobrandini* omnium virtutum splendore ornatissimi perpetua legatione, quo summum suæ benevolentiz argumentum exhiberet, munitam simul, ac decoratam esse decrevit. Tandem *Franciscum de Comitibus S. Georgii* virum, & Cardinalem Illustrissimum alterum legatum præsentem esse voluit, qui virtute potius, quàm gladio impios, tumentesque perterrens, domestica diffidia aut seminari, aut oriri prohibens, optimates in oppositam speciem pro naturæ lapsu abire nequaquam permittens, & populo vel querenti, vel furenti silentium ex tempore, vel frænum imponens admirabili sapientia pacis, ac tranquillitatis æterna fundamenta firmaret. Eam igitur regiminis speciem consequuti, quam *Plato*, & *Aristoteles* mixtam, omniumque perfectissimam tradunt, totius Christianæ Reipublicæ Monarcham in principem nacti, ex vestro cætu diffinito senatu, inter vos honoribus, & oneribus communicatis, vestræ civitatis cives, & membra constituti cum sitis, jam vobis sub clypeo propugnantis Ecclesiz perpetua pace fruituris, nec sævi martis studia suscipienda erant, nec vita in ocio ducenda. Illa civitati, quæ imperii fines ampliare non cogitet, quæve summæ potestatis munimine protecta diminui non timeat, convenire nullo modo possunt, nisi velit civiles discordias excitare, ac nutrire, & in sui perniciem forte arma convertere. At in ocio torpescere non ad pacem, non ad gloriam, sed ut ex *Nicolai Grana* studiosissimi juvenis concinna oratione accepistis, ad interitum, ad ignominiam valet. Itaque pacem inter ardores belli præter omnem spem, quin immo contra multorum impiorum vota, quæ bonum hoc odisse non ignoramus, Christianorum, Optimique Pontificis precibus divinitus impetratam decet, ut pacis studia sequantur, eaque pacis studia, quibus animi singulorum præcipue coluntur, humanarum, divinarumque rerum notitia exornantur, omnium virtutum, ac præsertim justitiæ habitu imbuuntur, tum ingenia excitata, simul, & semel a malo terrentur, ad honestum, ad rectum, ad rerum omnium scientiam, ad eloquentiam revocantur. Decet civitatem originis antiquitate, principum gloria, multorumque virorum celebritate conspicuam non ocio, non tenebris obrui, sed solertia, atque vigiliis propriæ claritati faces, & lumen adjicere. Quid verò

verò inter multa præclarius excogitari potuit, quàm Academiam hanc, quæ illustrium Interpretum fama in omni litterarum genere floruit, excolere, homines ad artes, ac disciplinas, ad quas nati sunt, invitare, animos ad virtutem, ad gloriam informare, & in Republica, quæ firmissima pace fruatur, ocium omne in exercendis ingeniis, ac perficiendis summa cum laude, & utilitate transigere? Id unum elegistis, quo non aliud vel ad frugem utilius, vel ad hujus civitatis famam extollendam accomodatius, vel dignitatem augendam præstantius, vel ad totius Italiae, immo omnis Reipublicæ Christianæ, omniumque gentium notitiam illustrius pervenire potuerit. Quid planè laudabilius, quàm artem boni, & æqui studio complecti, qua quis velut armatus præsidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis verò, & inimicis possit metum, ac terrorem inferre? Quæ fortunas hominum judicet, præmia, pœnasque distribuat, quæ de capite civium sola deliberet, oppida, civitates, regna intra fines recti contineat? Videor mihi videre vestros præclaræ indolis adolescentes, dum hac erudiuntur arte, alios, ut civitatis oracula, pro salute reorum *Gallos*, *Scevolæ*, hisque similes vetustate commendatos æmulari; alios discipulis instruendis *Labeones*, ac *Celfos* imitari; alios conscribendis commentariis, sive responsis cum *Papiniano*, cum *Felino*, cum *Riminaldis*, cum *Ronchegallo* contendere; alios ad beneficia, ad dignitates Ecclesiasticas, ad civitatum regimina, ad Cardinalatus apicem institui. Quid amplius? Quo pervenire possint legibus operam dantes, in ipsa Pontificum classe conspicere licet, licet potius in uno *Clemente Octavo*. Hunc purgatæ Civitates, auctum Imperium Ecclesiæ, restituta regna, extincta bella, pacati Reges, compositus orbis, gloria numquam interitura commendant, quem sola civilis disciplina ad omnium bonorum, & dignitatum culmen evexit. Nam qua supra ceteròs sui ordinis clarior luce coruscat, eam omnem ex sola jurisprudentia traxit. Quænam majoris momenti argumenta afferre possumus, quibus vos Patres Academiam, & artem hanc præcipue fovere, & illustrare debeatis, ceteri vero consilium vestrum laudare cogantur? Alterum argumentum, quod mihi latissimum hujus diei auspiciam exhibet, totum in ipsa juris arte tractanda, docendaque positum esse dixi. Video quidem nostram hanc legitimam philosophiam, qua sola populorum salus, civitatum tranquillitas, probitatis, & innocentie tutela conservantur, Interpretum, jurisque Peritorum controversia, ac dissensione, non declinare modo, sed frangi, ac labefactari. Ita enim in contraria distrahitur, ut cum facile ruere cogatur, gloriosum futurum sit, si fieri possit, in hac vestra Academia quandoque reparari. Divisa classis, divisa methodus, ad imperfectum fere tota prolabitur. Alii glossematibus, Interpretumque commentariis ita se dedunt, ut jus omne in opinione ponentes credant, ab eorundem auctoritate pendere, & in receptis sententiis demonstrandis tantum curæ adhibeat, ut a *Pileo*, vel *Bulgaro* sumentes initium, nisi usque ad novissimos recenseant omnes, qui controversam sententiam negent, vel affirmant, in legem Corneliam de falsis incidere vereantur, deque auctorum numero, non autem de rationum pondere solliciti, communes sententias producere, & contrahere, tum in conclusionibus, ampliationibus, ac limitationibus, ut ajunt, non in disputatione, aut argumentis sub eorundem interpretum sola auctoritate jus omne collocare, atque disponere soliti sunt, quive libros quamplurimos iis collectionibus refertos se conscripsisse ostentant, inter eruditiores haberi volunt, cumque incompto sermone hæc omnia tractent, in foro, & apud judices ita communis error invaluit, ut solidi, ut ingenui jure consulti existimantur. Contra verò, qui cultu aliquo dicendi utuntur, tamquam lascivi, qui acri ingenio dicta scribentium ad legem, ad rationem argumentis revocant, atque expendunt, quæ dicuntur, quatenus consistant, velut inquieti, ac perniciosi a foro plerumque exules esse jubentur. Tum illi, ut claro nomine propriæ obscuritati illustrent, se *Accursianos* appellant. Sed, o Bone Deus, quantum ab *Accursio* differunt. Ille iniquo seculo natus, quo litterarum studia sine honore jacebant, nec poterant librorum copia, nec præceptorum ubertate, nec alia quavis ratione sublevari, admiranda ingenii acie tantum versatus est in legibus, ut juris illuminator appellari meritus sit, in quo nec dicendi leporem desideraremus, si non ea fuisset illius ævi barbaries, quæ mansuetiores, severioresque musas flocci pendens, disciplinas, & artes egregias tenebris involverat. At si legum consonantium copiam, contrariorum dis-

lutionem, quæstionum difficilium explicationem desideramus, si brevitatem non obscuram, sed succo mirabili redundantem, quis est, qui uni *Accursio* non hæc omnia supra cæteros, quotquot fuerunt post eum, libentissimè concedat? Et rogo: *Soccini* nepotis, *Joannis & Bolognetti* relectiones, humiliores commemorare non decet, si cum *Accursii Scholiis* conferamus, quantum plane ab ejus recedunt non modo brevitate, sed etiam puritate dicendi? Attamen tantum hæc sententia obrepere visa est, ut typographus mihi commentarios *Angeli*, & *Fulgosii* requirenti quandoque responderit: Libros obsoletos poscis, & aureos prætermittis, & quos aureos opinaretur postulanti, *Bertacchini* repertorium, hujusque generis libros objecerit. Sic exitus probat interire juris artem, non modo vilescere, sine methodo, sine argumentis, sine examine, opinione magis, quàm legibus, vel ratione cuncta probari. Ceterum si me ad oppositam jurisconsultorum classem converto, quæ pauciores quidem, vere tamen eruditos sistere conspicio, veluti *Connanos*, *Duavenos*, *Barones*, *Cajacios*, *Donellos*, iisque similes, illos ego tamquam doctrinæ præstantissimos inspicio, & admiror; verumtamen eorum commentarios, ut exiles plerique damnant, quod nihil fori causa doceant, sed vel litteram aliquam, aut dictionem reponant, vel ex priscorum antiquitate verbum quodpiam desuetum declarent, vel ex Græcis auctoribus lumen aliquod verbis potius legum afferant, quàm sententiæ, nervos autem argumentorum disputationisque vim in iis frustra requiri. Qui tantum sibi tumidi tribuunt, ut vix *Accursium*, & rarè etiam commemorent, ut reprehendant potius, quàm laudent. Pulchra sunt, quæ tradunt, non tamen semper vera. Nam etiam doctissimi quandoque falluntur, sed quæcumque sint Gymnastica sunt, non forensia, quæ intellectum pascunt, atque delectant, judicium verò, ac prudentiam non informant, quam maxime in hac legitima philosophia desideramus. Quomodo legum dispositiones ad statuta, ad consuetudines, ad judicia, ad res quotidianas traducendæ sint, adeo prætermittunt, ut qui causis vel perorandis, vel judicandis se dare constituunt, ab eorum lectione velut inani non paucorum præscripto jubeantur abstinere, qui hos grammaticos, seu jejunos verborum expositores, non jureconsultos appellandos autumant. In hos, plusquam par est, mordicus illorum invehit turba, quæ dicendi ornatum, docendi methodum, vim argumentandi fastidire videtur in legibus. Ego vero, Patres, vestro judicio in hac illustri sede juri docendo constitutus, quicquid in hac reserentiam, paucis exponere decrevi, eamque sententiam in re tam controversa proferre, atque simul exequi, quam vestra Academia dignam, studiosis juris civilis apprimè utilem, munerique meo æque consentaneam esse non dubitem. Posterioris gradus elegantia, eruditio, brevitatis, simplexque legum expositio non modo vituperanda non est, sed maximè laudanda. Non tam mendacii, quàm temeritatis rei habendi sunt, qui legibus operam dantes ab iis abstinere, qui majori puritate, ac veritate leges exponunt. Quicumque *Francisci Connani*, cæteros omitto, commentarios legat, si tamen intelligat, quo modo poterit non vehementer admirari, si sermonis elegantia, sententiarum gravitate, totoque contextu *Papiniani*, *Ulpiani*, *Juliani*, *Marcelli*, cæterorumque clarissimorum auctorum responsis ita possint comparari, ut si ad marginis notas non respexerit, an *Connanus*, an *Papinianus*, an quivis cæterorum loquatur, dignoscere non valeat? Qui hujus generis scripta despicunt, non eruditi, sed prima litterarum notitia intumescunt ut barbari sunt habendi, ut ignari. Si verò ad priorem numerum respicere malimus, quæso intueamur, distinguat *Bartolus*, resolvat *Baldus*, declaret *Castrensis*, congerant *Romanus*, & *Imola*, respondeat *Alexander*, hujusque civitatis splendidissimum sidus disponat *Felinus*. Puriorum dicendi modum desiderare, sed saniorum, uberiorum, firmiterque doctrinam nullibi reperire poterimus. Eos appello, qui in regni Hispaniarum, & Galliarum ordinibus juri dicendo præsent, quas sententias dicunt, dicant etiam, quorum auctoritate munire semper consueverunt? *Martianus Afflictus*, cujus decisiones quanto in honore habeantur, compertum est omnibus, in responsis *Alexandri* veritatem sacri Neapolitani consilii testimonio semper reperiri consentit, in *Felini* commentariis Rota Romana. Quis autem, si possit has classes simul jungere, nec, dum alteri anxius hæret, alterius utilitatem amittere, ille mihi doctrinam in-

fer-

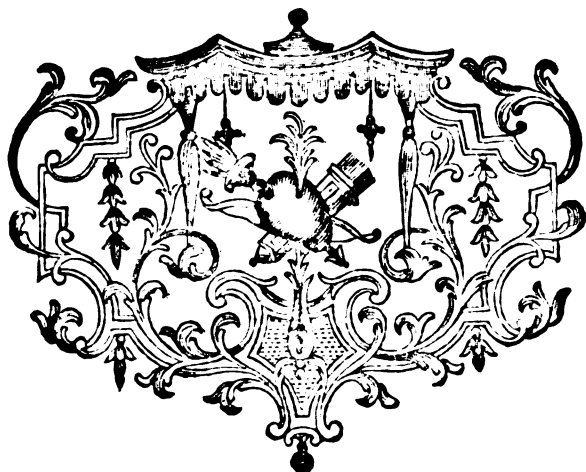
sermone ornatam, in definitione veram, omnique genere absolutam consequi posse videbitur. Viam pando stratam a viris doctissimis, ab iis vero neglectam, qui juris artem non discere, sed vendere (proh dolor?) celerrime sibi proponunt. Per hanc *Didacus Covarruvias* elapso nondum seculo quasi peregrinus incescit. Hic mihi unus ante oculos semper erit, cujus lucubrationes magna admiratione, ac veneratione revolvam. Conjunxit hic omnem lectionem variam quidem, sed præstanti eruditione refertam ex theórica descendens ad praxim, ex principiis ad conclusiones, nunc Divini, nunc Cæsarei juris, nunc sacrorum Canonum latebras requirens, ut eas patefaciat, & circumfusas tenebras dissolvat. Qua prudentia, quo judicio res quotidianas tractet, quibus argumentis diffinitiones confirmet, qua gravitate sententias promat, qua moderatione controversias componat, quam utiliter ex omnibus inferat, non nisi magno cum Italiæ dedecore commendatur, quæ hoc tempore vendita dumtaxat responsa, aut ex repertoriis conflatos tractatus indigestos, & imensos edit in lucem. Is est *Barbolum*, *Baldum*, *Alexandrum*, aliosque prioris ordinis auctores adducit, *Budæi*, *Connani*, *Duareni*, *Vigilii*, aliorumque sententias non negligit, sed iis appositè utitur, ut ea, quæ scribit, ornet, atque confirmet. Quare ejus auctoritas apud omnes ordines, omnesque Senatus, ut eximia videtur haberi. Eadem via *Emanuel Acoſta*, *Arius Pinellus* gradiuntur. Sed *Andream Alciatum* silentio præmittam Italiæ quidem universæ, præsertim vero hujus Academiæ decus, & ornamentum? Quis eruditionem variam, gloriamque tanti viri perennem ad cælum usque non fateatur elatam? At dum illius memoriam contempler, expavescere cogor, mihi que ipsi hoc maxime objicere, quod in eandem sedem conscendere ausus fuerim, cujus *Alciati* recordatione, ut sol nimium splendens siderum obruit aspectum, possit cujusque solertia comminui, atque ad nihilum deduci. An hic lascivus, aut impolitus, seu potius utriusque generis ornamento conjungens ubique vere ut solidus, ut eruditus habetur? Vix tempero, ne stomachari contingat adversus quosdam, qui humanarum litterarum studia eo argumento despiciunt, quod rerum, non verborum jureconsultos oporteat esse sollicitos. Dialecticam irrident, quod nimiam subtilitatem jura rejiciant, rerum naturalium notionem negligunt, quod sola civilis disciplina vera sit Philosophia, altera aut fallax, aut inanis, ac tandem nihil aliud appetunt, quam ut juris scientia, aut ars boni, & æqui, ut legitima quidem, ac vera Philosophia, quæ olim velut omnium artium, & disciplinarum domina pulcherrimo earum comitatu animos implebat, & ornabat, nunc circumcisa, & amputata sine apparatu, sine honore, penè dixerim, sine ingenuitate, quasi unum ex sordidissimis artificiis plerumque tota inquinata discatur. Negant disciplinas esse inter se conjunctas, opem, & auxilium in difficultibus contemnunt. Ego, quem typographi assidua librorum editione laborem addunt, non alia ratione levare, aut ferri posse existimo, quam si quis in tanto variarum opinionum conflictu argumenta ut dialecticus expendens, causas ut Philosophus inquirens, recta methodo cuncta componens, atque resolvens, per genera, per species, per individua decernens, atque recurrens, leges tamen, non dialecticam, aut Philosophiam docens, veritatem conclusionum in principiis requirat, & pro eorum infirmitate moderetur, sive producat. Ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque, ubi minime credas, juvat, eminet, & extollit, tum ipsa juris studia ex multa eruditione mirum in modum exuberant, atque exundant. Id vero summopere contendam, non regulis universalibus, quæ a remotis plerumque ducuntur, nodosque non dirimunt, sed legibus, & argumentis, quæ urgeant, ac veritatem planè demonstrant, sententiam, quam veriore censebo, persuadere. Non enim doctos censeo illos, quos vere docti regularum doctores appellant, sed eos, qui constanti eruditione scopum attingunt, quodque adfirmant, vel negant, firmissimis, non autem levissimis argumentis munire, & quantum inconstans hæc nostra materia patitur, nituntur quasi ob oculos ponere. De sermonis candore ita censeo, ut non orationis florem, sed commentarii puritatem in hac juris arte tractanda summopere commendem, ut Latinos, non ut *Barbaros* imitemur. Non tamen arctissima nos lege obstringamus, qua nihil latine dictum putatur, quod *Tullii*, *Cæsaris*, aut *Salustii* auctoritate non comprobetur, sed quicquid ex Pandectarum fontibus

tibus derivatur id nitidum, id, limpidum, id irreprehensibile esse constituo. Qui ut *Ulpianus*, ut *Papinianus*, ut *Connanus* haberi volunt in scribendo, eorum utantur exemplo, aut quod facile concesserim, ad *Didacum*, ad *Pinellum*, similesque declinent. Sermonem prorsus inelegantem, scriptaque sordida a gymnasio, & a foro rejicerem libentissime. Jus docui, & dixi, quamobrem gymnastica cum forensibus, qua decet opportunitate, jungam. Interpretes vel præludia proponunt, vel leges declarant, vel ad materiam examinandam se conferunt. Præludia, quæ nostrates proprio Marte confingunt, quæ extranea sunt, quæ levia, qualia de dictionibus *de*, *ex*, & similibus, abhorreo omnia. Quæ nominis, ac rei definitionem, causas, divisionem, cognata, repugnantia nobis afferunt, requiram, leges ex legibus declarare contendam. Hactenus puriorem docendi modum cum eruditioribus probaturus; Cum autem ad materiam perveniam, in qua forensis utilitas tota contineri solet, *Bartolo*, vel *Soccino* patruo antesignanis quicquid utilius in praxi, quicquid receptius semper afferam, neque contendam omnes pro hac, vel illa sententia seriatim recensere, quod opus memoriæ, non iudicii, aut intellectus appareat, quodve aut tædium, aut inanem admirationem afferre soleat, sed probatas, rejectasque opiniones relatis auctoribus uno, vel altero adhibito teste iudicare sat erit. Longo temporis cursu observare licuit, in ipsa terminorum constitutione, antiquiores non modo a puritate juris consultorum, sed a vero legum sensu devios frequenter aberrasse, vel humanarum litterarum imperitia, vel dialectices ignorantia, vel quod longe plus studii in *Accursii Scholiis* considerandis, explicandisque, quam in ipsis legibus adhiberent, quod optime alii, tum in primis *Connanus*, atque *Donellus* adimplevisse videntur. Verum si pro fori utilitate materias examinandas suscipiunt, tantum *Bartolus*, & affectu iudicii, ac soliditatis exhibent, ut receptas sententias non modo ad praxim frugem egregie accommodatas, sed si ad incudem disputationis revoces, plerumque verissimas, & admiratione dignas esse comperias.

Ea igitur docendi ratione utar, quæ purissima jurisconsultorum responsa, qua fieri potest, facilitate, ac puritate explanet, atque dilucidet. Tum conabor, ut verba, ut phrasim, ut sensum, ut argumenta jurisconsultorum, ipsarumque legum adolescentes ebibant. Ex *Bartolo* autem, & *Baldo* iudicium in rebus quotidianis informet, prudentiam addiscant, minimalve etiam facti mutationes inter speciem, & speciem dignoscere valeant, ut tandem ingenia conjunctim acuantur, atque firmentur, eaque tum sublimia, tum mediocria pro eorum captu una, eademque lectione perficiantur. Discipulis vero studiosis in hac publica Academia, & in privatis ædibus me totum exhibeo. Quicquid Senis, Romæ, Florentiæ, Neapoli in gymnasiis, in foro jus docendo, atque dicendo adeptus sum, omnem multarum vigiliarum fructum affero, atque polliceor. Vehementi enim erga studiosos docendi, recteque dicendi desiderio teneor, quod ignis intar in dies animum urit, & inflamat. Hanc juris cupidissimam juventutem invito, animum facite frequentes. Nam ut recte tunc semina sparguntur, cum ea præmollitus fuerit sulcus; ita sociata tradentis, accipientisque concordia doctrina facillime coalescit. Hanc mihi docendi rationem pro vestra utilitate præscribo.

Verum enim verò cum ad ceteros hujus Academiae eruditissimos Antecessores oculos converto, & validius in eandem rem niti, & vim exactioris diligentiae majorem intueor, splendidiore eruditionis lumine eorum micat aspectus, quorum doctrinae claritate non Academia modo, sed universa Civitas refulget. Ab iis ingenii præstantia superari, & solertia vinci, si tamen æmulatio fructum studiosis, & Academiae splendorem adjiciat, libentissime patiar. Non enim tam meæ, quam vestrae gloriae cupiditate commoveor. Cardinalis amplissime, si civitatem hanc, cui præses, ut alumnam diligis, si studia, quibus ornaris, amas, si ad vitam, qua polles, propensis stimulos addere soles, docentes, & addiscentes tuo benevolentiae, ac benignitatis favore prosequere. Vos, Patres, hujus Academiae ornandæ, augendæque rationem nullam omitte. Ad vestrae Civitatis commodum, atque decus instauratur, colitur, extollitur. Fovete eruditos, favete erudiendis, & experiamur concordem, an benigna tanti Principis aura, an Patrum

trum vigilantissima cura , an interpretum exactissima solertia , an studiosorum diligentissima propensio ad immanios fructuum cumulos , ad apices dignitatum , ad immortalis gloriæ fastigium , ad ævi æternitatem tanti conatus memoriam perducere valeat . O summe rerum Opifex , artium , disciplinarumque largitor optime , quæ tribuis , beneficia colentibus feliciter annue .

APPENDIX

A P P E N D I X

OPUSCULORUM INEDITORUM

E X

A U T O G R A P H O

B I B L I O T H E C A E

S E N E N S I S

In probanda quasi possessione non est necesse titulum, & causam allegare.

Epistola I.

DOMINO JOANNI MARZOCCHIO CAUSIDICO
SENENSI

ALEXANDER TURAMINUS F.

Non est dubitandum, consultius fieri semper, si in probanda quasi possessione servitutis, ad inferendam præscriptionem, dicamus, nos possedisse ex iusto titulo, & causa; Nam ita praxis observat, & tutius est. Cæterum apud me etiam exploratum est, eum, qui tanti temporis adminiculo utatur, cujus initii memoria non extet in contrarium, neque titulo, neque tituli allegatione egere ad obtinendum in præscriptione servitutis, *Salyc.*

in leg. cum de in rem verso n. 11. ff. de usur. Capol. de servit. urb. præd. c. 20. n. 6. eum verò, qui decem, vel viginti annis præscripsisse contendat, sicuti certum est, titulum allegare debere, *Castren. in leg. 4. ff. de servit. n. 9. Salyc. ubi supra Capol. de servit. urb. præd. cap. 19. n. 6.* Sic titulum ejusmodi, cum allegatus præsumatur in allegationibus juris, etiam allegare eum posse, verum existimo; quod generale sit in iis, quæ præsumuntur, ut possint quandocumque allegari, ut post *Ant. de Butr. in c. permanent n. . . . ext. de emptiane, & vendi. tradit Alex. in l. 1. n. 5. C. ut qua def. adu. par. Dec. in leg. cum quid. in p. lect. n. 24. ff. si cert. pet.* Qui etiam affirmare videntur, ut prætermissa allegatio possit a Judice suppleri, ut *Dec. ubi sup. n. 2. Alexan. in leg. cum qui §. qui ita n. 6. ff. de verbor. obligat.* Sed tamen opinor Judicem id perrare facere debere, si a persona majore præmittatur, cum ab ipsius ore propriæ fidei justificationem procedere oporteat, quid enim si pravæ acquisitionis concius possessionem deducat, sed titulum allegare vereatur. At si a minore, Ecclesia, rustico, muliere, ac similibus personis præmitteretur, a Judice suppleri æquius, & honestius erit. Quare si in capitulis possessionem concernentibus, ut asseris, prætermissa sit tituli allegatio, quid te agere oporteat ex mea sententia satis intelligis, secundum quam etiam obtinui. Vale.

Datum Senis die 15. Maii 1584.

o o o

Verba

ALEXANDER TURAMINUS.

Verba *nolo adire* repudiationem an inducant.

Epistola II.

DOMINO NICOLAO DOCCIOPATRICIO SENENSI

ALEXANDER TURAMINUS F.

Quæris an ista verba, *nolo adire*, repudiationem inducant; dum autem tibi ingenue, quod sentio, rescribam, scias perdifficilem, ac plurimum agitatam esse quæstionem, de qua me consulis. Alias de facto consultus secundum infrascripta respondi, sed lite per concordiam finita, quid in judiciis servatum fuerit, referre non valeo; hæc tamen quasi iudicaturus tibi rescribam. Et pro negativa fere omnes afferunt *glos. in leg. 2. Cod. de jur. & fact. ign.* tum etiam in *l. qui se patris Cod. unde lib.* sed in hoc omnes utique labuntur. Primum quia glossa loquitur in ea specie, cum quis dixerit: *Non adeo*, non autem cum dixerit, *nolo adire*, illaque verba magis quam ista sunt subdubitantis, ac subsistentis potius, quam repudiantis. Secundo si intelligi debet dictum *Accursii* secundum legem, quam adducit, ex quo utrobique allegat *leg. filii mater ff. ad Tertull. necesse est eum sentire, quod repudiationem importent, sed commutabilem, ita ut infra annum locus sit pœnitentiz, ac ita in d. leg. 2. n. 1. animadvertit Bald. quod propter auctoritatem Glossatoris minimè prætermittendum fuit. Simili modo decipi videntur in deprehendenda sententia *Baroli*, qui quidem etiam in *d. l. filii mater ab Alexan. in apol.* contrarietatis notetur, mihi tamen, & in *d. l. filii, & in l. si quis servus n. 9. ff. de jur. delib. & in d. leg. 2. Cod. de jur. & fa. ign. & in l. ult. n. 1. Cod. de repud. hered.* semper existimasse videtur, quod repudiationem inducant, sed commutabilem. Sed negativam simpliciter sequi videntur *Odos. in d. leg. qui se patris, Nicol. Mat. & Ricar. quos ibi refert Corn. n. 5. ibidem Angel. n. 2. Salyc. n. 8. Rom. n. 16. Deci. n. 17. Paul. a Mont. Rio n. 41. Bolog. n. 49. & hi communem attestantur, quod pariter faciunt Sebast. Sap. n. 16. Loorad. n. 33. Cur. n. 17. & cum hac pertransit Franc. Mant. de conjoc. ult. volunt. lib. 12. cap. 14. n. 17.* Illud autem est potissimum istius sententiæ fundamentum, quod is, qui dicit, *nolo adire*, non ob id asserit se velle repudiare, & verba ejusmodi tam repudianti, quam deliberanti convenire queunt, unde non probat hoc esse, quod contingit abesse, *leg. neque natales C. de prob. leg. non hoc C. unde legitur.* Quare secus esset si idem diceret *nolo hanc hæreditatem*, quia verba hæc repudiationem inferunt, nec ad deliberationem transferri queunt, cum verò inter aditionis, & repudiationis actum adsit medium deliberandi, ab uno ad alium non rectè argumentamur; Cæterum contrariam sententiam profitentur Ultramontani, ut testatur *Ang. de Ubal. in d. leg. qui se patris n. 31. & quidem repudiationem inducere probant Pet. Cynus Rayn. Jacob. de Arc. Alber. & Fulg. quos ibi**

ibi refert *Accovamb. n. 72.* & ipse sequitur *n. 70. & seq. Addo Aret. in leg. gerit n. 3. §. & mihi videtur ff. de acquir. hered. & in hac residet Alexan. in leg. ult. n. 3. C. de Repud. hered. Jason. in d. l. qui se patris n. 41. veram ait Gozzad. n. 33. Angelus de Ubald. d. n. 31. & Sign. de Homed. n. 11. Ex qua dinumeratione constat priorem sententiam vere non esse communem, sive ad numerum, sive ad auctoritatem respiciamus, dum tamen illud retineamus, quod verissimum est, neque *glos.* neque *Bartolum* ab ea parte pugnare. Illa quidem ratio, quod qui deliberat etiam, non vult adire, non admodum urget, quia statim ac postmodum hereditatem adit, facit contrarium ejus, quod voluit; & quamquam velle adire, & repudiare, non videatur idem, breviter tamen circuitu ad idem reducuntur, retineas enim te nolle adire, ex quo deponis adeundi voluntatem, quid est tibi deliberandum amplius? an velis id, quod nolle proponis? Et eum, qui deliberat, non est verum nolle adire, quoniam in ea re dubitans, neque voluntatem, neque noluntatem, ut sic dixerim, habet. Cum dubitans adhuc non dicatur nolle, quod paulò post velle poterit. Et affirmativa sententia rectè probatur ex *d. leg. Filii mater*, ut infra docebo; sed vix est, ne non idem, qui dixit *nolo adire*, dixerit, aut fecerit etiam aliquid tale, ex quo animum ipsius deprehendere valeamus. Nam si ad alicujus interrogationem responderit, *nolo adire*, qui eum interrogaret de aditione, vel repudiatione, sane ipsi videretur illudere, quo incertum fineret abire. Quare quod post *Angel. Castren. & Alexan.* suetur *Dec. ubi sup. n. 18.* in eo, cui datus foret terminus ad deliberate respondendum, ego quoque ad unumquemque transferrem, qui deliberatam responsionem expectanti ita responderet. Nam quod ipsi referunt ad virtutem termini assignati, ego refero ad virtutem præcedentis interrogationis. Is enim, cui liberum est dicere, adhuc delibero, intelligit quidem eum, cui respondet, conjuncta interrogatione conjicere repudiationem, quia de deliberatione facta non de facienda eum interrogavit, & stipulatio ipsa a jure civili tanta firmitate donata, satis ostendit, quantum ad arguendam contrahentis mentem deliberatam momenti habeat interrogatio. Sentit hoc idem *Soccin. conf. 86. n. 4. lib. 3.* dum idem concludit si coram viris fide dignis hæc verba protulerit ob eam rationem, ne jactatorie dixisse præsumatur, quæ magis urget, cum ad interrogationem ita respondit. Et quod interrogatio sola arguat deliberatam mentem post *Grat. in l. ult. ff. de Testam. & in leg. gerit ff. de acquir. hered.* tenet *Soccinus in leg. 1. §. si quis ita n. 3. ff. de verb. oblig. Ruy. conf. 12. n. 14. lib. 2.* Cumque status questionis sit quo animo dixisse præsumatur, cum & in aliis casibus plerisque placeat repudiationem inducere, in hoc ego proclivior sum, quia quicumque animo deliberandi ea profert, facile ex animi impulsu adjiciet notam etiam ajens, *nolo etiam adire*, vel aliquid simile, quod eum adhuc deliberantem præferat. Quod si quis ad nullius interrogationem hæc verba dixerit, & nihil præcedat, quod eum urgeat ad deliberationem, cum potuerit, ex animi facilitate hæc verba protulisse, cum nulla deliberati animi conjectura sumi poterit, desumetur ex tempore, & fœdere distinctionis disidentes inter se sententiæ conciliabuntur. Ut si quis velit a momento prolatorum verborum inferre repudiationem incommutabilem, non audiatur, at si labatur annus, nec contraria voluntas ullo tempore deprehendatur, præsumamus ab initio animo deliberato protulisse, & hanc sententiam constanter probavit *glos. in d. l. 2. & in d. l. qui se patris*, & expressim *in d. leg. ult. adheret Castr. in d. l. qui se patris n. 2. & in eam recidit Salycet. in d. l. ult. n. 2. & Ang. ibidem. & idem Castr. n. 4. Bald. in d. l. 2. n. 1.* & hanc conciliationem a modernioribus inconsultò prætermittam cæteris accuratius deprehendit *Corn. in d. l. qui se patris n. 5. vers. Tertia opinio*, & hunc arbitror esse communem intellectum ad *d. l. filii mater* licet aliter *Salycetus*, aliter *Imola*, aliter *Jason*, aliter *Decius* intelligant, quorum omnium, quia singulares sunt in suis intellectibus, in praxi rationem haberi non oportet, & mihi quidem videtur *Paulus in d. l. filii mater* id satis perspicue nobis indicasse. Nam etsi verba *Pauli* sint, non filii repudiantis illa ibi: *Filius qui se nolle adire hereditatem matris dixerit*, attamen non eo minus dicendum est inferre repudiationem, ne ambiguo verbo, ac ita vitiose a *Paulo* explicatam esse proponamus ad *l. in ambiguo ff. de leg.* Tum sequitur: *An possit mutata voluntate adire*, quæstio ipsa supponit, verba præcedentia certam, non dubiam voluntatem significasse. Tum illa verba: *antequam consanguineus, vel agnatus adierit*, ostendunt, quod cæteri non perpendunt, ita demum locum esse pœnitentiæ, si sequens in gradu, cui defertur hereditas, ipsam non adeat, ac ita*

re integra locum esse poenitentiae, non si in praedictum juris quaesiti poenitentiae locus fieri debet. *arg. leg. qui falsam ff. ad legem Corn. de fal. l. sed si lege §. colonus ff. locat. & magis ad rem facit textus in l. quod si minor §. Scævola ff. de minor. & glos. illum allegans in d. l. 2. C. de jur. & fact. ign.* tunc etenim intervenit etiam patientia, quae confirmat deliberationem deprehensam ex verbis, ut infra dicitur. Et quamquam ibi poenitentia admittatur propter verba Senatus consulti, quae extensiva sunt, attamen mensura quaedam colligitur in simili specie, quam in tempore praefiniendo adhibere debeamus, *arg. l. non possunt ff. de legib.* Igitur annus poenitentiae dabitur, non ex verbis Senatus consulti, quae cessant in nostra quaestione, sed quia, cum per annum nihil in contrarium agat, argumento erit, eum per ejusmodi verba repudiare voluisse; & mea quidem sententia tutius semper erit in praxi, cum hac distinctione transire, magis quam negativam probando sententiam eandem postea restringere, si tres menses labantur. Nam & si hujus sententiae videatur fuisse *Bartol. in d. leg. filii mater, idem in l. si quis suus n. 3. ff. de jur. delib. Rom. in d. l. qui se patris & ibi Castr. n. 2. idem Castr. in l. ult. §. cum igitur n. 9. C. cod. Alexan. in l. cum scimus n. 5. ubi addit Franc. de Sing. nec dissentit Corn. in d. l. qui se patris n. 5. communem dicit Accor. n. 81. vers. tertius casus, & sequitur Mantica ubi sup. n. 20.* attamen ab ea expressim recedit *Salyc. in d. l. qui se patris. Aret. in d. leg. gerit n. 4. & in saepius citata leg. qui se patris Jason n. 41. Decius n. 13. Curt. jun. n. 12. Gozzad. n. 92.* qui contra eam consulendum cenet, *Accor. n. 79.* falsissimam dicit, & improbat etiam *Bologn. n. 53.* ex quibus patet eam a plerisque improbatam, & merito quidem, cum perperam pro ea adducatur *d. l. ult. in §. similique modo, cum sua glossa,* ut recentiores omnes animadvertunt. Praeter quos considero etiam *Bartolum* proposuisse quaestionem in eo, qui protulit verba dubitativa, puta, non credo mihi expedire, vel credo haereditatem esse periculosam, ac ideo in hac re dupliciter erratur. Primum transferendo sententiam *Bartoli* ad eum, qui dixit *nolo adire*, quae species penes eundem a relata differt; secundo transferendo *d. §. similique modo* ad eum, qui dubitative loquitur, cum non animo titubante, sed aperte renunciatum esse praesupponat, neque terminum statuat verbis prolatis, sed ad commodum creditorum, ut ibi *Accursius* explicat, quare nulla quaestio verborum ibi versatur, quae ad hanc speciem transferri potuerit. Sed etiam ut ad rem nostram revertatur, sive ante annum, sive post mortuus sit nulla in contrarium facta declaratione, videbitur in ea voluntate perseverasse, per ea, quae *not. Ang. in leg. ex facto §. si quis rogatus & l. 2. in fin. ff. ad Trebell. sequitur Soccinus d. cons. 36. n. 7. ver. secundo respondeo lib. 3. Gozzad. in d. l. qui se patris n. 97.* Nec minus operabitur, si passus sit, per eos, qui sequuntur in gradu bona pro herede possideri *arg. leg. item queritur §. ult. ff. locat. glos. in l. Mexiana C. de edif. priv. & ita concludit Sebast. Sap. in d. l. qui se patris n. 22. & seq. & videtur de intentione glos. in d. l. 2. Cod. de jur. & fact. ign. & recte probatur ex d. l. Filii mater, ut supra notatum est. Plura etiam tum afferri, tum inferri possent, sed ea omnia ad id unum scias esse perstringenda, ut quae extrinsecus dubitantis, vel disponentis conjecturam exhibeant, ea verborum prolatorum significationem adeo flectant, ut sententiae cedant, uti par in omnibus est *l. 3. C. de lib. pret.* Haec verò congerit *Menochius de arbitria. Jud. cas. 496. per totum.* Itaque cautius ages in occurrenti specie, si praeter hoc verborum, alia etiam quaeres voluntatis argumenta. Vale, & me ut facis ama.*

Datum Senis die 30. Aprilis 1583.

Scævola

Scævola in leg. Fidejussor evictionis
ff. de dol. mal. & met. except.
conciliatur cum Papiniano in
leg. Emptori ff. de Evict.

Epistola III.

DOMINO CAMILLO ROCCHIO CAUSIDICO
SENE NSI .

ALEXANDER TURAMINUS F.

Pulchram sane dubitationem proposuisti, quam eo libentius submovere non desinam, quod alias per manus inciderit, & quæ tibi gratificaturus subjiciam, scias placuisse iudicibus, & secundum illa fuisse iudicatum. Quæris igitur quomodo Scævola in l. fidejussor evictionis ff. de doli mali, & met. except. Papiniano concilietur in l. emptori ff. de evict. tum quomodo Scævola exceptio in iudicium proponenda sit. Ait Scævola:

Fidejussor evictionis nomine condemnatus id prædium, quod evictum est, & omnia præstare paratus est, quæ jure empti continentur: quærenti an agentem emptorem ex causa iudicati exceptione doli mali submovere possit? Respondit exceptionem quidem opponi posse; iudicem autem æstimaturum, ut pro damnis emptori satisfiat.

Papinianus vero ejusmodi exceptionem reo principali denegare videtur, ut inferri possit nec fidejussori competere. Is ait:

Emptori post evictionem servi, quem dominus abducit, venditor eundem servum post tempus offerendo, quominus præstet, quod emptoris interest, non rectè defenditur. Accursius solvit duobus modis. Primo quòd in specie Scævola rem evictam fidejussor obtulit cum omni eo, quod empti iudicio continetur, in alia verò venditor obtulit dumtaxat servum evictum. Et quamquam Papinianus ad id respexisse minime videatur, ut infra comper tum fiet, rectè tamen glossator ab ipso Scævola deducit, oblationem solius rei evictæ non relevare offerentem, nisi offerat cum omni causa, quæ empti iudicio continetur. Et qui hac exceptione uti constituit, debet etiam formam ipsius a Scævola relatam observare, ac ita respondit Corn. conf. 149. col. 4. vol. 4. Et alias recordor oblationem factam de re, & expensis omisso eo, quod interesset, me eam impugnantem a iudicibus fuisse rejectam, quod

quod perpetuo notabis, ut oblationem latissime concipias, & jus empti metiri debes, non tantum ex natura contractus, sed etiam ex conventionem, quia plus, vel minus conventum esse potuit *l. pacta conventa ff. de contr. empt. l. contractus ff. de reg. jur.* Quare si duplum evictionis nomine stipulatus emptor fuerit, vix erit, ut offerre expediat. Et si minus offerres, emptor adversus te replicatione doli rectè uteretur. Iterum solvit *Accursius*, quod *Scævola* in fidejussore, *Papinianus* in reo principali loquatur, & mitius cum illo, quam cum isto agi solere notum est *leg. & heredi §. ult. cum leg. seq. ff. de pact. &* hanc solutionem probat *Corn. in d. conf. 149. Jason in leg. si insulam n. 25. ff. de verb. obligat.* Sed in contrarium est communis opinio, ut testatur *Socinus conf. 199. n. 5. ver. secundo respondeo, vol. 2.* & ratio admittendæ exceptionis æquè convenit principali, sicut fidejussori. Dolus enim, quo exceptio nititur, in eo deprehenditur, quod emptori eandem utilitatem allatura sit res ipsa cum eo, quod interest, oblata, & dolo malo conquisitur rem evictam esse, si rei deplorans jacturam ipsam cum omni jure oblatam postea accuset, ac ita post *Ang. sentire videtur Imola in d. l. si insulam n. 40. Baldus in l. si traditio n. 7. C. de act. empti.* Mihi igitur in *d. l. emptori* non alia ratione oblatio rejici videtur, quam quod post tempus fiat. Nam illa verba, *post tempus offerendo*, demonstrant oblationem fieri posse in tempore, & post tempus factam non relevare. Quare in *d. l. emptori* rejicitur oblatio, non quia venditor offerat, non autem fidejussor, sed quia post tempus offert. Ut autem id clarius innotescat, constituendum est legitimum tempus offerendi. Videtur autem durare usque ad contestationem litis super executione judicati ex regula nostrorum, quod ad eam usque contestationem facultas id solvendi, quod non est in obligatione, produci solet, *Bartolus in l. si quis stipulatus n. 4. ff. de solut. Baldus in l. & si post tres n. 3. ver. oppones quod tunc ff. si quis caut. idem Bartolus in l. stipulationes non dividuntur num. 41. ff. de verbor. oblig. Baldus, & Castren. in l. item veniunt §. idem rectè ff. de pet. hered. ubi videtur casus, & in l. miles §. decem ff. de re jud. & in puncto Corn. d. conf. 149. col. p. Socinus d. conf. 199. n. 5. ver. tertio & ult. vol. 2.* Et quidem quatenus *Scævola* offerentem condemnatum esse supponit, concedit, etiam post condemnationem offerri posse, sed quoniam non diffinit quousque possit offerri, sive casum hunc velut omissam relinquamus sub dispositione juris communis, sive quia facultas hæc offerendi sit exorbitans, & a regulis vulgaribus declinet, in perpetuum concedenda non sit; ut *Corn.* argumentatur, sed ad prædictum terminum restringenda, illud nullo modo prætermittendum est, quod si post condemnationem, antequam victus offerat, emptor sese obligaverit puta debitorem condemnatum in id quod interest, cedendo, aut delegando, neque cessionarius exceptione doli repelli poterit, quod numquam rem evictam possederit, vel eam consequi sua non intersit, cedens nam, quum aliis rebus, illigatus in nullo dolo versetur, sic re non amplius integra cum suo, aut alterius damno oblationi non assentit *sex. est in l. si in lege §. Colonus ff. locati, ubi Paulus: Sera est enim patientia fruendi, qua offertur eo tempore, quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest.* Ibi *Salycetus* notat re non integra moræ purgationem non admitti, idemque notat *Alexan. conf. 131. n. 2. vol. 4. Aymon. n. 5. conf. 246. vers. &* quod quero, sic diffinit *Baldus in d. l. si traditio n. 7. Cod. de act. empti.* ac ita obtinui. Ne tamen putes apud *Scævola* agi de purgatione moræ, quamquam ita sentire videatur *Baldus in d. leg. si traditio n. 7. Imola in d. l. si insulam n. 4. Alexan. n. 28. &* antè eos *Perticensis* inibi a *Bartolo* relatus; quoniam contrarium verius est, ac etiam receptius, si quidem nullam in *d. l. fidejussor* verti quæstionem de mora purganda voluit *Andre. de Pisis*, quem refert, & sequitur *Bartolus in d. l. si insulam n. 14. accedit Ripa n. 72. Baldus* quoque sibi contrarius in *d. l. Etsi post tres n. 8. ver. oppone quod mora adberet Corn. d. conf. 149.* Et si verum amamus, præterquam quod nihil est, unde *Scævola* ad moræ purgationem respexisse conjiciamus, res evinci quandocumque potest nulla venditoris moræ præcedente. Quid si venditor illico motam litem susceperit, & usque in finem defendens succubuerit, postea rem redimat, & offerat, cujusnam moræ reus erit? Evictio ergo non semper supponit moram. Est tamen inter utramque proportio quædam, sive rationis paritas. Qua enim ratione ex mora in obligationibus faciendi succedit obligatio ad interesse. *Leg. si quis ab alio §. ult. ff. de re jud. leg. stipulationes non dividuntur ff. de verb. oblig.* eadem plane si res evincatur, sine alia mora, ad interesse obligatio committitur, & ex

natura ex empto actionis de evictione agitur *leg. si in venditione ff. de evict.* Evictio est cujusdam conditionis implementum, sub quo venditor obligatur; Et quidem evictio moræ, oblatio purgationi quadam ex proportione respondet; Ac ita defendi poterit *Socinus in d. conf. 199.* per totum, dum hos terminos sine ulla distinctione confundit, ut ad effectum respexisse dicamus. Hæc habeo, ut, quo fieri potest brevius, desiderio tuo satisfaciam. Tu autem, qui in foro tandiu egregie versatus es, eadem ad praxim commode transferre poteris. Vale.

Datum Senis die 24. Aprilis 1584.

Decio

Impotentia, coeundi an Matrimonium dissolvat !

Epist. IV.

DECIO AZZOLINO SACRAE ROMANAE EC-
CLESIAE CARDINALI AMPLISSIMO
DOMINO SUO

ALEXANDER TURAMINUS F.

Proponis *Pamphilam* nuptui *Sempronio* traditam per quadriennium fere ultimum cum viro cohabitasse, nunc verò allegare illum impotentem, & quasi ab initio matrimonium minime constiterit, petere licentiam alteri nubendi. Probat per quatuor testes virum suum retinuisse semper genitalia subligata, & habitum pro impotenti, quod morbus eam partem rupisse, vel aperuisse existimaretur, quæ vim generandi contineret. Exhibet duabus matronis corpus, illæque ex aspectu virginem jurant; amplius ipsamet jurato deponit virum prima nocte confessum fuisse impotentiam, ac rogasse, ne patefaceret, aut conqueretur. Cum verò te supplex adierit, ut fautorem impleret, rectè subsistis, quod iudices officiis interdum potius, quàm legibus moveantur præsertim in Urbe, cum a personis summa in dignitate constitutis proficiuntur. Quæris a me, quid ego sentiam de jure, ut in eam partem propitius inclines, quæ justior, & honestior sit, ac ita in omnibus peragendum foret, ut nonnisi de bono jure implorantis saltem summarie certiores facti officium nostrum impartiremur. Nam sicut Ennius benefacta male locata malefacta arbitratur, ita officium, si contra justitiam, & honestatem sit, officii nomen deserit, & quòd officere, non prodesse queat, nocumentum poterit appellari. Ad propositæ autem quæstionis explicationem præcognoscendum arbitror triplex esse genus hominum, ut alii maleficiati, alii frigidi, alii impotentes dicantur. Nam etiamli genericè omnes dicantur impotentes, quidam tamen non sunt frigidi, non sunt maleficiati, & tamen sunt impotentes, ut ostendam. Maleficiati ii sunt, qui ex maleficio alicujus redditi sunt impotentes; Nam maleficiatus supponit malefium, vel sortilegium XXXIII. q. I. C. si per sortiarias Goffr. tit. de frig. & malefic. n. 3. Host. pariter in summa n. 3. Anton. de Santo Georg. alias Præpos. in Rub. n. 3. Joan. de Turrecr. in d. c. si per sortiarias. Frigidi sunt, quibus membrum virile ad coitum est naturaliter inutile, quod melius facto perpenditur, quàm verbis exprimatur, idem Præpos. in cap. ult. de frig. & maleficiat. n. 5. Igitur frigiditas est impedimentum naturale, ac ita perpetuum

ex

ex quo sequitur, ut, qui aliquando moveatur ad coitum, etsi perficere non queat, non sit dicendus naturaliter frigidus, *Hofst. in sum. n. 3. & n. 10.* ubi frigiditatem perpetuam appellat naturalem impotentiam, & probatur 33. q. 1. in c. *requisivisti ibi: Vir autem, qui frigida natura est, maneat sine conjugio*; sic frigiditatis vitium naturæ tribuit, & verè frigiditas nihil aliud censeretur debet, quàm naturalis, ac ita perpetuus caloris defectus; hoc tamen nomen ad alia quædam impedimenta, sed minus propriè transfertur. Impotentes non frigidi, nec maleficiati sunt, vel qui secti sunt, vel quibus sunt abscissa virilia *Panor. in d. Rubr.* Secundum hæc triplex impedimentum constitui videtur; sed eadem divisio ad bimbrem caput etiam reduci poterit, ut dicamus impedimentum omne esse, vel naturale, vel accidentale, alio etiam modo perpetuum, vel temporale. Perpetuo duraturum, sive sit a natura, sive ex accidenti, dissolvitur, accidentale non perpetuum, non ita. Et quidem in frigiditatis impedimento allegando nocet diu tacuisse c. 1. *ead. tit.* non ut rejiciatur allegatio in perpetuum, sed ut expectetur triennium, ut eam præsumptionem elidat, quæ ex silentio insurrexit, ac ita intelligo d. c. p. *secund. Præpos. ibi n. 5.* quod etiam expectandum erit omni casu, quo frigiditas allegata probari non poterit c. *laudabilem eod. tit.* Atqui ubi statim, vel modico tempore elapso allegata fuerit, si tam vir, quam mulier eam jurantes fateantur cum septima manu propinquorum, separari poterunt c. p. *cum glos. d. tit. & 33. q. 1. c. 2.* neque expectabitur triennium. Aut muliere statim proclamante vir negat, & viro creditur, quia mulieris caput d. c. p. Sed mulier admitteatur ad probationem per corporis aspectum 33. q. 1. c. p. *cum glos.* mulier enim debet probare suam intentionem, quod in omnibus regulare est secundum *Bart. in l. in illa ff. de verb. oblig.* neque admittitur per solum juramentum a. *dixit. 32. q. 1. cum glos.* Et hoc casu sufficere opinor probationem per aspectum cum juramento, & septima manu, nec erit expectandum triennium. Aut vir asserit se frigidum, mulier vero negat, & statuit mulieri, quia deponit pro matrimonio, & quia non creditur velle pati stimulos carnis, sed vel ex eo maxime quod actori probandi onus, ut in quacumque materia, semper incumbit, *Præpos. in d. c. p. n. 7.* Poterit vir probare per aspectum medicorum, & per juramentum, si statim id allegaverit, sicut & mulier, si diu tacuit expectabitur triennium. Circa maleficiatos opinor semper esse expectandum triennium ea ratione, quia cum ignoretur an maleficii morbus sit perpetuus, vel temporalis in dubio temporalis præsumitur, sed expectato triennio perpetuus, *Præpos. in d. c. fraternitatis n. 13. d. tit.* Sed quando incipiet currere, quæstionis est, & receptius videtur, ut a die decreti per Judicem interpositi *Henr. Boic. in d. c. laudabilem* ubi de communi. Contrarium ibi defendit *Abb. inhærens verbis text. ibi: A tempore celebrati conjugii.* In frigidis facta statim allegatione, cum probari non possit, verum erit, quod tradit *Abbas*, cum diu steterint, curret a die Decreti; in maleficiatis honestius est currere a die peractæ poenitentiae, quæ maleficiatis injungi solet. Ex iis non tantum intelligere poteris, quæ generaliter observanda sint in speciebus occurrentibus, sed in ea, quæ tibi proponitur, nec frigiditatem, nec maleficium adesse deprehendere vales, sed morbum, qui ad vitium impotentiae non simpliciter stantibus supradictis reduci debet, sed quamquam absit vir, omnimodo vocandus, nec procedendum in contumaciam, aut si venire recuset, etiam implorato brachio militari, quod fieri decet, tuto loco commendandus, quousque medicis adhibitis inspiciatur, quia, si reparari posset, teneret matrimonium c. *ex literis d. tit.* Neque verò, ut in maleficiato, vel frigido præsumitur vitium ex triennio perpetuum; ergo cum adhuc non constet morbum esse perpetuum; peritos, tam ad definiendum, quàm, si possit, ad curandum morbum adhibere necesse est. Et si curari poterit, res absoluta est, si minus, triennium expectabitur, si certo demonstrari non queat impotentem esse, tunc enim si demonstrari posset, ulterius minime foret expectandum. Hæc mihi cum præcognitis conclusionibus convenire videntur, ac veritati satis amica, quæ tamen saniori censuræ, ac tuæ potissimum libentissimè subjicio. Ex quibus te prudenter admodum dubitasse intelligis, & matrimonii separandi causa officium rectissimè denegasse. Vale.

Datum Roma 25. Martii 1586.

P p p

DO.

Alienata a gravato in quartam sunt imputanda.

Epist. V.

DOMINO MARCOLINO MONSIGNANO
UTRIUSQUE SIGNATURÆ REFERENDARIO

ALEXANDER TURAMINUS F.

CUm mihi in themate præsupposueris in hæreditate adfuisse bona infra scripta videlicet.
 Unum prædium nuncupatum *Magliano* valoris librarum 4300.
 Nonam partem unius domunculæ .
 Nonam partem alterius domunculæ ,
 Nonam partem duarum vincarum , quæ omnia ascendunt valorem librarum 900.
 Nonam partem mobilium valoris librarum 300.
 Tum vero prædicta omnia subjecta esse fideicommissæ ad præsens purificato ad favorem fami-
 liz de Monsignanis .
 Queris , cum prædium prædictum alienatum esse proponas , an possit per fideicommissarios alie-
 natio revocari . Ego quod videam , te publicis negociis occupatum amicos in propriis con-
 sulere , non tantum , ut in iis advocatum quæras , ut in adagio fertur , sed ne communi
 propriam utilitatem anteponas , ab initio maxime veritus , ne litori arenas offerrem , si tibi
 juris peritissimo de jure quicquam rescriberem , tandem , quod præsci Jureconsulti etiam se
 invicem consulerent , tuæ modestiæ nihil denegandum fuisse constitui . Et cum alioquin regula
 sit satis certa , alienata in quartam imputari solere *l. Marcellus §. res quæ ff. ad Trebel. in*
proposito , non tam regulam , quàm ipsius rationem inquirendam esse animadverto . *Glos. in*
d. §. res quæ in odium hæredis alienantis , & fideicommissarii favorem constitutum fuisse censet ,
 ut ideo hæc imputatio fiat , demum volente fideicommissario , & non aliter , & hoc probant
Angelus , & Imola cum quibus pertransit *Alex. n. 8.* quatenus ab hac ipsa ratione dedu-
 cunt , quod si fideicommissarius velit in quartam imputari , non licebit hæredi redimere , &
 restituere , ut ex alia re quartam deducat *Jason. n. 11.* id quod etiam *Bartolus* probat , ta-
 met si ab hac Glossa recedat ; nam is censet fideicommissario etiam invito hanc imputa-
 tionem fieri , sequitur *Jason. n. 12.* dicens alios ita sentire , *Socinus jun. in l. in quartam n.*
39. ff. ad leg. falcid. idem conf. 23. n. 1. lib. 2. Alex. conf. 3. n. 6. lib. 3. Aret. conf. 13.

n. 5. Oporum ratio tota sumitur ab æquitate, ne hæres iudicium sustineat evictiōnis, si alienata revocentur. In eo versatur æquitas, quod cum hæredi omnimodo detrahendi quartam jus competat, non debet fideicommissarius alienata cum incommodo hæredis revocare, cum sibi nullum afferat commodum, utpote qui vel invitus pati debeat ex alia simili re eandem quartam deduci, & quod hæredi prodest, & fideicommissario non nocet, hæredi concedendum fuisse æquitas suadet *argum. §. Religiosum inst. de rer. divis.* Quare falsa est *Accursii* sententia, quod hæc regula sit introducta in odium hæredis, cum æquitas in hoc hæredi, non fideicommissario faveat. Cui consequens est, neque veram esse *Angeli* traditionem, contra quam tenet *Rom. in d. §. res quæ, ubi Soccinus sen. n. 13. Socc. Jun. n. 90. ver. quid tamen Imola sibi contrarius in d. l. in quartam* ubicumque hæres rem tempore restitutionis redemptam haberet penes se. Secus si tunc redimere vellet, quoniam id faceret in detrimentum fideicommissarii. Quod si retineamus regulam hujus §. esse in prædicta æquitate fundatam, aliquorum sententiam ruere necesse est, qua traditur in dubio videri alienationem factam causa evertendi fideicommissi, quod affirmat *Cast. in l. Titius n. 1. in fin. ff. ad Trebell. Aymon. in responso pro genero in appendice n. 53. Natta conf. 115. n. 3. Cacer. decis. Pedem. 163. n. 13. & seq. Menochius de Arbitr. jud. cas. 132. n. 40.* Quæ quidem sententia nec probatur *ex d. l. Titius*, cum longe interlit, an rogetur hæres hæreditatem restituere, vel quicquid superfuerit, nam hoc secundo casu videtur ideo alienare, ut minus superfit, primo non ita, cum sciat fideicommissarium revocaturum, tum verò omitto, cum immutata sit illius *l. dispositio per Auth. contra rogatus C. ad Trebell.* & quod magis rei nostræ cohæret, dico casum fraudolentæ alienationis poni pro limitatione regulæ *d. §. res quæ* si quis rectè perpenderit *Bart. ibi n. 2. Jaf. d. n. 12. expressè Soccinus jun. in d. l. in quartam n. 92. ver. 2. limita*, quare sententia *Castrensis*. & *Ajfeclarum* tanquam communi sententiæ repugnans rejicienda est procul dubio, cum regulam destruat, & evertat. Contra quam facit *regula l. merito ff. pro soc.* tum vero apertissimè contradicit idemmet *§. res quæ*. Nam si in dubio res malitiose præsumatur alienata, & æquum est fraudolentam alienationem revocari, constituenda erit regula prorsus contraria, ut in dubio alienata non imputentur, sed revocentur. Ac mihi quidem, vel quod, ubicumque contigerit, contrarium observari conspexerim, vel quod nimium displiceat ejusmodi sententia, difficile admodum persuaderi poterit eam fore usui esse accommodatam. Ut tamen ipsi in aliquo gratificemur, & ad speciem propositam propius accedamus, si fraudis conjecturæ leves etiam suggerantur, ut ad ita præsumendum Judex moveatur, proclivior esse poterit, quod speciei tuæ maximè convenit ex duplici ratione. Primum quia res alienata de melioribus est, ut valor ipse satis insinuat, & hoc sufficiat ad præsumendam fraudem, & concedendam revocationem, *Alex. conf. 55. n. 5. & 6. lib. 1. Cacer. d. decis. n. 15 Socc. jun. post Angelum quem refert in d. lege in quartam n. 92.* Secundo quia etiam admitta bona fide alienantis, quamquam fideicommissarii ex consilio, vel proposito non fraudarentur, attamen fraudarentur re ipsa, quia inviti inciderunt in communionem pro omni reliquo, quod cætera omnia ex minima parte testatoris sint. Cum enim supponamus legem hanc imputationem admittere, quoniam fideicommissario non sit incommoda, & in hoc æquitatem versari, hoc utique casu, & rationem legis, & dispositionem cessare compertum esse debet, quod probat *Alex. in d. l. in quartam n. 13. ubi defendit fideicommissarium alienata revocare volentem audiendum esse*, etiam ubi re tantum fraudatus sit, *idem Soccinus jun. d. n. 92.* Quare id totum ad arbitrium Judicis regulariter pertinet secundum *Bart. in d. §. res quæ n. 2. & Menoch. de Arb. jud. cas. 163. per totum.* Sed vereri non debes, quin judex in specie proposita locum faciat revocationi; nam id facere semper debet, cum vel malitia præsumitur in alienante, vel alienata sunt meliora, vel re ipsa fideicommissum evertitur, vel in communionem bonorum valde incommodam fideicommissarius incidit. Hæc pauca scripsisse volui, quæ veriora simul, ac receptiora fore putavi, quæ etiam tibi, quod me plurimum diligere non dedigneris, non ingrata futura esse confido. Vale.

Datum Rome Die 5. Maij 1586.

ALEXAN. TURAMIN.

Possidens in sua possessione adversus spoliatorem est manutenendus.

Epist. VI.

DOMINO ANTONIO MARIAE GRAZIANO ABBATI

ALEXANDER TURAMINUS F.

Sic stantibus, quæ mihi in factis narraſti, dubitare te non oportet, an ſis in tua poſſeſſione manutenendus, neque decet Judicem tandiu in hujus quæſtionis diſſinitione ſuperfedere, quod ut intelligas, me tibi, non gratificandi animo, ſed pro veritate reſcribere, quæ me movent ad ita ſentiendum, libentiſſimè ſubjiciam. Primum enim conſtat te poſſidere, & ab adverſario fuiſſe turbatum, ergo locus eſt mandato de manutenendo. Conſequentia probatur ex §. *retinende Inſt. de interd. & ex l. p. & tot. tit. ff. uti poſſid.* Antecedens habet duo capita. Primum, nempe te poſſidere, latiffimè, & concludenter ex teſtium depoſitionibus probatur. Te autem turbari, quod eſt alterum caput, ex eo maximè probatur, ex quo adverſarius ſuam adſtruit deſenſionem. Nam eo maximè nititur, quod obtinuit mandatum de immittendo, cui ineſt, ut naturalem poſſeſſionem apprehendat, ex qua apprehenſione in tantum non inferitur te cadere a tua civili, ut ejus virtute naturalis apprehenſorem expellere potueris, quod eam apprehendens in tua civili te perturbet, ita *Alex. poſt Intolam in l. clam §. qui ad nundinas n. 3. ff. de acquir. poſſes. ubi ita adverſus Angelum concludit, & adhærent Mod. in add. ad eundem Alex. qui conſtanter Angelum ubique reprobat, ceu in l. peregrè ff. de re judic. ſequitur Jaſon. in d. §. qui ad nundinas n. 20. Soccin. conſ. 153. n. 23. vol. 2. quamquam ut *Alexan.* adnotavit in d. §. *ſi poſt n. 9.* neque *Angelus* ipſe diſſentit quoad hoc, ne civilem amittas. Ex hac autem apprehenſione cum vere civilem non amiſeris, bene conſequitur, quod contendo te in tua civili fuiſſe turbatum, ut probat *Gloſ. in l. p. in ver. nec vi C. uti poſſidetis in fin. ſequitur Menochius retin. poſſ. remed. 3. n. 35.* & in individuo, quod ingrediens, præcedente decreto, parte non citata emanato dicatur turbare, tradit idem *Menochius d. remed. n. 474.* Tum ſecundò niſi per ejuſmodi apprehenſionem inferretur turbatio, inferretur ſpolium, vix enim eſt, ut imaginari poſſimus per eam ad eorum alterum non inferri; At mandato de immittendo nullatenus credendum eſt ineſſe authoritatem ſpoliandi poſſidentem, ſed tantum apprehendendi non exiſtente legitimo contradicte. Primum quia, ut præmiſi, non apprehendit civilem. Secundò quia ſententia præſumitur lata ex cauſſa, ex qua magis juſtificari poſſit, & quæ minus noceat *Soccinus in l. ſi a te n. 4. ff. de except. rei jud. Abb. conſ. 7. ad fin. lib. p. Symon. conſ. 133. n. 3.* Modo etiam ſi Judex voluiſſet procedere tanquam
merus*

merus exequutor, cum deputatus ad conferenda beneficia dicatur mixtus, ut per *Felyn. in c. ult. n. 17. Ex. de præsumpt.* attamen apparente contradicatore, qui te possidere contendat, mixtus efficitur, & tanquam talis procedere debet *Ab. in d. cap. ult. n. 12. ver. videtur limitare omnia prædict.* & ibi *Felyn. n. 24.* quare tenetur cognoscere de juribus contradicentis, cum non præsumatur Princeps, ut ibi *Felyn.* tradit, voluisse quempiam a sua possessione, sine causæ cognitione removeri, & literæ obtentæ intelliguntur sine præjudicio juris quæsitæ *Oldr. conf. 269. n. 1. & 2. Soccinus conf. 120. n. 3. vol. 3 Gomez. super Reg. de jur. quæst. non toll. q. 5.* cum etiam injustus possessor beneficii non sit a possessione removendus, nisi juris ordine servato *c. licet Episcopus de præb. in 6. Ansb. conf. 274. per tot.* ubi loquitur de ingresso ad mandata judicis, ne tamen ingressus ejusmodi tertium sua possessione privet *Corn. conf. 166. n. 15. vol. p.* ubi dicit tale decretum intelligi, si possessio sit vacans, sequitur *Decius in l. ult. n. 9. C. de Edict. Divi Adriani tol.* quod certè juri consonum est. Quare mandatum de immittendo ad speciem tuam minime trahetur, ut tibi valeat officere.

Tertiò qui scit adesse contradicentem, & eo non citato missionem obtinet, perinde habetur, ac si propria autoritate ingressus foret, *Decius in d. l. ult. n. 5.* quinimo tale decretum est nullum, tanquam non ritè latum *l. meminerint ubi Baldus C. unde vi, Jason in l. justè possidet n. 12. ff. de acquir. possessione,* & ingredientem ex tali decreto licebit accusare de turbata possessione, *Bartolus conf. 91. Soccinus conf. 18. n. 21. lib. 1. Mod. ad Jason. ubi sup.* Quare te competenti remedio modestius usum fuisse non est ambigendum, cum cui competat facultas ita accusandi, multo magis competat ex interdicto Prætoris civiliter agendi.

Quartò, quoniam mihi supposuisti etiam tui procuratoris comparitionem, ac protestationem præcessisse, significandum tibi censui hoc ipso judicis executionem nullitatis posse redargui, *Baldus in terminis in L. ob maritorum n. 2. Cod. ne uxor. pro mar. Soccinus d. conf. 153. n. 22. vol. 2.* Ex iis percipere poteris me tibi non inconsulto, sed data ad id opera, ita asseveranter rescripsisse, te bonam fovere causam, bonoque sis animo, & Judicem si attentè parumper ad eam examinandam se converterit, ita quoque existimaturum pro certo habeas. Nam in simili specie consultus aliàs, & ita respondi, & obtinui. Vale.

Datum Roma Die 14. Aprilis 1586.

O R A T I O

Agna res est P. O. Jureconsultum amplissimi Collegii autoritate decretum suis insignibus exornare, eaque merito virum in dicendo versatum, tum ætate, tum prudentia gravem desiderare solet. Quod ipsum nunc me aliquantulum perterret, & quem dignitas muneris terrorem affert, loci majestas, & Auditorum præsentia confirmant. Attamen Candidati nostri honesta efflagitatio, & ea, qua secum teneor amicitiaz, sanguinisque conjunctio animum pene cadentem eripiunt simul, atque corripiunt, tum id, quod subterfugiendum putarem, vi quadam honestissima subire compellunt. Quod si hoc ipsum discipuli, & amicissimi, & conjunctissimi causa, præceptori, amico, conjunctoque indulgendum est, date quæso Patres Optimi simul veniam mihi oratori novissimo, ut cujus vos probastis eruditionem, atque societatem cooptastis, ejusdem laudes brevi oratione perstringam. Neque verò poterit amplissimo Collegio vestro non esse gloriosum, repleti laudatis undique viris. Quamobrem respicite quæso in Augustum Tundium quàm mirificè fortunæ, corporis, animique dotes in unum conspirare videantur. Ecce eum vobis exhibeo; talis est enim, qui apud vos non numerum dumtaxat implet, sed eundem nobilitate, indole, gratia, atque virtute complet simul, atque exornat. Neque verò hujus mæx, quam brevem esse decet, orationis est, avos, atavosque Tundiæ gentis nobilissimos, Patriæque benemeritos, longa serie recensere; Sed quicumque fuerit studiosus antiquitatis a se ipso facillime reperiet, Tundios a Tundio de Rubeis nobilibus anno 1137. dici cœpisse. Ante enim eorum familia Rubeorum cognomento significata Senis nobilitate floruit, ut satis indicat locus ille plane vetustissimus, qui arcus Rubeorum & hodie dicitur, a Rubeis incolis denominatus. Inde Jacobum Tundium in celebri Montis Aperti clade pro terzerio Civitatis Senarum vexilliferum gloriosum e prælio in Civitatem honorificentissimo triumpho decoratum redeuntem aspiciet, & eundem veluti virum civili prudentia, rerumque gestarum gloria insignem Federigo Imperatori ita fuisse gratum intelliget, ut lilia secum habere communia dedignatus non fuerit, quibus ex inde Tundiorum arma perpetuo exornari cœperunt. Recens verò P. O. omnium memoria est Emiliam Tundium Attilii optimi viri virtutibus, & sanguine fratrem, atque hujus Collegii Jureconsultum, ingenii acumine, morum, virtutisque præstantia adeo polluisse, ut apud Imperatorem pro Cosmo Mediceo honorificentissimam legationem, apud Julium verò tertium hujus nominis Pontificem pro Nepote de Nobilibus Montispolitiani summe spei adulescente, & Cardinali amplissimo optimi educatoris munere fungi, immatura verò morte peremptus omnium laudes, & lacrymas promeruerit. At quod civilem prudentiam christiana pietate conjunctam gens ejusmodi semper habuerit, Respublica nostra testatur, quæ tum prima, tum secunda, tum tertia vice Joanni Baptistæ, Marcantonio, Joannique Tundio curam pauperum, publicique hospitii munus adeo in civitate præcipuum delegavit, ut externis piissimi Hospitalis Rectoribus hospitium, charitas, pietasque in patrimonium Tundiæ gentis conversa quodammodo videantur. At quia nobilem, non majorum nobilitas, sed animi virtus efficere solet, neque vir bonus est, qui ex optimo sit propagatus genere, sed qui sit optimis præditus moribus, tum etiam laus, & gloria, non majorum gestis usurpanda est, sed cujusque præclaris factis jure comparanda, quàm scite, quàm prudenter Joannes Baptista pater optimus cogitavit, generis splendorem iis facile in caliginem verti, qui nobilium suorum degeneres essent, ideoque statuit, non sat esse filiis suis parare unde viverent, nisi & unde bene viverent ipsius probatissima educatione edocti, gentilium suorum proprio jure privilegia vendicarent. Qua ratione primum in teneras filiorum mentes, tum maxime in Augustum, velut in agros fertiles semina religionis injecit, eisdem mansuetudine, affabilitate, modestiaque quasi patris adhuc viventis hæreditate ditare curavit. Nunc vero, Joannes Baptista vir prudens, & optime tuam aspice, tua fructu melli, nunc te senio confectum non deficere

ficere amplius, sed in *Emilio, Jacobo, & Augusto* filiis iterum te virefcere pro certo habes. Ceteri verò paternæ educationis, ac benevolentiz, & filialis obedientiz, ac pietatis specimen si quærant, & exemplum, in te unum, ac filios tuos oculos conjiciant necesse est. Tu quidem inter cæteros optimè nosti, senescentis parentis esse, ita filios educare, ut et ipsi ad senium pervenire possint; est enim bona educatio viaticum ad senectutem, quæ verecundiam affert, mores instituit, animique imbecillitatem instaurat. Indulgeas tamen si tuas vigilias, si optimam educandi rationem, si munera publica taceo. Parcite vos fratres si vestram in re familiari diligentiam inter vos domesticam, raramque concordiam, piamque in parentem vestrum subjectionem prætereo. Satis enim parentem, fratresque laudabo, si unicum Augustum filium, fratremque laudavero. Hic ille Augustus est, qui ea est editus stirpe, quæ quasi arbor culta, ac domestica, velut fructus suavissimos, viros omni tempore produxit egregios. Hic primis receptus cunabulis ex forma corporis animi præstitit imaginem, ex qua temperata magis, quam robusta constitit ipsum erudita potius Pallade, quam sævo Marte delectari. Maximi vero faciendæ est corporis dignitas, & gratia; est enim, ut Plutarchus censuit, opus animæ intus corpori gratificantis, quæ gratia corpori communicata maximum demonstrat animi, corporisque consensum in rebus præclaris agendis; Neque vero noster Augustus laudandus est tanquam venustate præclarus, sed eo quidem argumento, quod cum in ejus animo pulchri mores insint in specie corporis, illis singula respondeant, atque consentiant. Corpori verò tam pulchro, ac digno scite admodum præclari nominis ornamentum est adjectum; expetendum est enim nomen honestum, nam & ad honestas res gerendas non modicum confert. Est autem Augusti, vel boni augurii, vel augmenti nomen non obscurum, sed longa Imperatorum dignatione illustratum. At hæc levia sunt, ex animi dotibus graviora petamus argumenta. Ego certè fecunditatem ipsius ex Platonica traditione summopere miror. Tradidit enim Plato animos, ut corpora, copulari, concipere, ac postea gravidos parere. Atquæ Augusti animus optimis tum moribus, tum disciplinis copulatus, potissimum humanarum literarum, ac legitimæ Sophiæ, postmodum Musices, Dialectices, Poeticæ, Physicæque, Astronomiæque seminibus repletus, non tantum juris peritiam, verum etiam cætera tanquam ipsius ornamenta, & concepit, & edidit, quibus graviora studia exornari perpetuo solent. Tum etiam in Ecis, ac Politicis studiis non mediocriter versatus ingenii vim natura insitam, ne unquam ociose perderet, assidue curavit. Etenim intellexit nec præcellentem picturam, nec preciosam purpuram, nisi hæc textrinis, illa vero quibusdam ornetur additamentis, gratiosam videri, nec mulierem formosam laudari, si inculta sit, ejusque comas, magis quàm dispersas, arte quadam in anulos coactas delectare; Siquidem ut animus perfectione, ita oculi gratia saturantur. Non secus scientia Juris civilis tunc splendet mirificè, cum & scientias alias, & artes comites habet, quibus quasi radiis fulgere, ac micare videtur. Mihi vero non quantum juris civilis notione polleat recensendum est vobis, id enim ex publica ipsius disputatione, & præsentis periculo plerique, vel omnes accepistis, sed cætera istius adolescentis merita patefacere muneris est mei. Ex his vero pleraque academicis exercitationibus ferri debent accepta, quas sub Jugurtha Thommasio viro peritissimo salubriter in Senensi Academia non pauci ex nobilibus congregati prosequuntur. At nulla profecto potest esse hominis literatissimi gloria, nisi idem quantum scientia, tantum virtute abundet. Fabius ille rethor non esse oratorem concessit, nisi idem vir bonus esset, neque enim is laudandus est, qui quavis scientia polleat, animum vero nullis virtutibus illustret. Quamobrem quæso Patres optimi perquirite mecum, an nobilitati gratia, doctrinæque virtutes animi in hoc adolescente respondeant. Respicite quam patefaciat vultu mansuetudinem, ore affabilitatem, decore modestiam, gratiam comitantem, totoque aspectu constantiam. Is certe talis est, ut si ipsum non ament omnes, oderit certe nemo, at nemo noverit, qui & non dilexerit etiam. Vos qui ipsius domestici, tum familiares adestis, tum amici, dicite omnes, quæ humanitate vos sibi conciliet atque devinciat. Quæ etiam bonitate in quotidianis colloquiis, gratiam sermoni, vim precibus addat? At hæc sunt semivirtutes quædam earum comparatione, quæ in ipso excellentiores splendent. Quis magnificentiam, quam in viro laudare solet, in adolescente non admiretur? Quam porro laudabile est civem in publicis sumptibus magnificè se gerere, tunc maxime cum Populus iis exultat universus, quæ ipsi lætitiæ, sibi verò liberalitatis, ac magnificentiz gloriam parat? Hanc præstita ex scholasticis honestissima occasione coripheus omnium electus honorificentissime patefecit; dum Irim cælestium nunciam præsetulit, quasi dum tellure

man-

manebit rerum divinarum negocia tractaturus ubique, vel id egit alia forte suggerente ratione. Nam cum Anno 1321 quidam ex Catalonia Bononia non studiis magis, quam cupidini daret operam, patris criminatione, cujus puellam appellaverat, capite damnatus, scholasticos omnes indignatione severioris poenae adeo movisset, ut jurejurando testati sint Praetoris saevitia non severissime coercita se illinc abituros, idque paulo post adimplentes diversis per Italiam Civitatibus certis initis pactioibus scholasticam congregationem polliciti essent, e Republica Senensi Simone Tundio Imolam, quo convenerant, nuncio misso, ejusdem nuncii solertia iisdem Senis allectis, atque coactis publicae Academiae feliciter primordia coeperunt. Itaque decere videbatur ut nuncii Simonis Augustus ut nuncius personam renovaret, ut quos vera convocaverat Simon eisdem imaginaria legatione vere regeret Augustus. Verum non eo me ipsum ista perducent, ut temperantiae, quae in eo summa est, videar oblitus. Hac ipse praecius maritimae Veneris, Cupidinisque vestigia abhorrens, amore caelesti exardescens, ex humanae in Divinae pulchritudinis meditationem per gradus effertur, humoque dumtaxat, ut plerique faciunt, quiescere dedignatur. Atqui tantum hac virtute pollet, ut si quando amicorum causa in humanas distrahatur voluptates, inter earum densas spinas, quas facile juvenus offendit, ipse flores tutissime legat. Nam per convivia, per saltationes stat medio, & quasi vir quadratus labem omnem effugit. Ita nihilum a virtute declinans genio semper honestissime indulxit. Quam mirifica haec consonantia est? Quam praeciosa? Quam rara? Quis nam est, o mi Auguste, in te uno hic fortunae, corporis, animique consensus? Quomodo fit, ut qui virtutem ducem habere proponas, fortuna non ex more adversariam sed comitem habeas? Tu certe ex illis es, quos aequus dilexit Iuppiter. Et quam bene in te splendor generis, dignitati corporis, animique nobilitati copulatur. Consentaneum est, ut Plato asserit, in genere nobili, quam ignobili ingenia esse meliora. Contigit enim stirpe nobiles citius erudiri, institui praeclearius, bonisque moribus facilius imbui. Atqui non vos tantum P. O. sed Civitas universa respicere si velit, ut quid amet tum in senibus, tum in juvenibus singulare, extra stirpes generosas, nobilesque, nihil facile reperiet, quod circa doctrinam, vel mores saltem mediocritatem attingat. Quicumque laudantur bonae indolis adolescentes, sunt fere omnes clara stirpe clarisque parentibus orti. Quod vero humili loco natos serpsere, dum vivunt, vel ut Quintilianus ait, prima literarum scientia tumescere, consentaneum non esset, est certe frequentissimum. Ita fit ut silvestres arbores fructus amaros, contra domesticae suaves omni tempore reddunt. Proprium est eorum, qui nobiles sunt, secundum virtutem vivere. Neque praecleari animi obscuro genere delectari queunt. Itaque jucunda res est, atque spectaculum hac excelsa corona dignum talem exhibere virum, in quo ea, quae tum extra, tum in corpore sunt, cum animi bonitate, atque praestantia consentiant. Sed vae tibi, mi Auguste, ne mea laudatio noceat; ne tibi placeas propter laudes istas; sed memento, ut aurum igni exploratur, ita virum probari ore laudantium eum. Tibi ita agendum est, ut nullius precii te existimes, & quasi nullius inter ceteros momenti homo, potius erubescas, ut ad majora coneris. Nihilum, aut parvulum, quod affectus es, esse existimato, sed eo, quale sit, te dumtaxat vinciri, ac teneri magis, ut studia sequare ardentius, moribusque praeclearius exorneris. Nunc ne medio itinere, vel potius initio ipso desistas; Nam tandiu discendum est, quandiu vivitur, tibi vero id potissimum, cui natura, atque ingenium ad id vim maximam afferunt. Quod si, ut est in adagio, turpis ejicitur, quam non admittitur hospes, cogitandum tibi assidue est, ne studia deseras, vel insequaris remissius; nam laus ista tibi redundaret in contumeliam, atque convicium. Memento laudatores paucos, reprehensores non multos, at plures accusatores, calumniatoresque omni tempore propemodum infinitos extitisse. Itaque ne inseris laude, reprehensione, si opus fuerit, ne unquam doleas; accusationibus calumniisque locum nullo tempore relinquis. Demum o mi Auguste, id quod nomen indicat, quas dotes habes, in dies augeas etiam, atque ad summum virtutis fastigium pervenire coneris. Quod si virtutum augmento eris Augustus, non Tundius aliquando, sed velut numeris omnibus absolutus, atque perfectus, mathematica translatione poteris appellari rotundus. Haec sunt, quae habeo, dum a latere meo jam recedis, ut tibi ex corde donem amico carissimo, fratri amatissimo, ac discipulo benemerito. Caeterum in hoc recessu, nec tibi te ipsum facile commendo, nam vicina est lapsibus adolescentia; est enim aetas incerta sine scopo, quae facile praecipit trahit. Qua ratione licet praecipitorem non egeas amplius, duce tamen eges. At quam bene in hoc tecum feliciter agitur; habes enim, o mi Auguste, unde perpetuo in Attilium Tun-

Tundium patrum tuum, ac veluti parentem alterum, non hujus Collegii solummodo, sed civitatis universæ decus, & ornamentum oculos ipse conjicias. Itaque ipsius peritiam, probitatem, mores, religionem, vitæque peregrinationes honestissimas semper intuere. Eundem Lucensibus, Perusinis, Romanis, Januensibus, Tridentinis, ac Bononiensibus, virum bonum, juris peritissimum, ac Judicem integerrimum honorificentissimo magistratum experimento, probatum esse, memoria servato. Ille tibi sit vitæ speculum, erga quem simul, ac patrem tuum, pius, obsequens, ac subjectus esse non desinas, utriusque præcepta corde custodias, & impleas opere. Idque unum pro omnibus habeas, ut patris, ac patris similes esse coneris. Nunc Auguste mi carissime præterito tempore laudem ex munere dixi; futuro autem amoris exuberantia legem dixisse volui. Jam non amplius habeo, quod tui ingenii aviditatem possit explere; quamobrem surge, & id, quod est ultimum, per amicas, & conjunctas manus Augusta accipe fronte. In primis autem ex more libros clausos nunc apertos offero, ut intelligas, quemadmodum nihil juvat, infirmum præ manibus tenere poculum, nisi etiam perbibat antidotum, ita nihil prodesse Jureconsulto, nisi quos libros habet, tractet, aperiat, diligentique legum lectione earundem succum assidue bibat. Tegmen vero tuo capiti impone ut eam partem custodiendam esse intelligas, atque tegendam, in qua tanquam in domicilio princeps animus residere creditur, totaque intelligendi, & interpretandi vis collocata est. Anulum, qui hominis ingenii fidem indicat, in digitum infero, ne unquam præmio, vel gratia, sed ex veritate semper, & ingenue de jure respondeas. Osculo tandem te osculor, quo legem omnem benevolentis, atque humanitatis impleam. Summus autem rerum Opifex nos omnes, omniaque nostra rogatus cœlesti benedictione secundet.

FRAMMENTO

DEL TRATTATO DEI CAMBÏ

D I

ALESSANDRO TURAMINI

PATRIZIO, E GIURECONSULTO SENESE

Antichissima è l'origine della permutazione, e prima del vendere, e del comprare; che non fu trovato questo contratto prima, che fosse trovato il denaro. Ma come prima la permutazione si faceva per mancamento di denari, così trovato l'uso delle monete, la necessità insegnò di permutare l'istessi denari, e fu questa permuta detta Cambio, nel quale si cambiano denari con denari. Dico la necessità, perchè chi essendo a Roma, ed aveva bisogno di denari in Venezia, avendone in Roma, per fuggir la noja, ed il rischio di portargli, cominciò a cercare chi ne avesse in Venezia, che avesse caro di ritirargli a Roma. Ma prima di questa fu un'altra sorta di cambio più semplice, e più puro, che nacque dalla diversità delle monete; chi si trovava una moneta grossa, e voleva comprare una cosa di poco valore, non poteva pagarla per appunto, se non cambiando quell'una moneta in molte, che valessero l'istesso.

Però chi ben considera il cambio nel genere suo, non è altro, che una permutazione di moneta di un valore, ed altra moneta dell'istesso valore. Questo è frequentissimo contratto, che si usa da un popolo medesimo nell'istessa Città, così si cambiano in Napoli un ducato con cinque tarì, un tarì con due carlini, un carlino con venti tornesi. Però questo cambio, come puro da, e riceve sempre il medesimo valore, tanto valendo la moneta data, quanto la cambiata. E' vero, che questo si fa in due modi.

Prima fra i presenti, e con moneta corrente, e senza lettere, con la sola volontà de' contraenti, e non è altro, che permutazione di denari.

Di poi si fa ancora con lettere per luoghi vicini, e dell'istesso stato, o di diverso, quando per ordinario si dà sempre l'istessa valuta, come accade cambiando in Siena per Firenze, che quanto si dà in un luogo, tanto si riceve nell'altro. E di questi, che io chiamo cambi puri, non occorre trattare, essendo manifesta la necessità, la giustizia, ed il buon uso loro.

Diciamo adunque del Cambio, che io a differenza di questo, chiamo non puro, cioè non semplice contratto di cambio, perchè ha qualche mescolanza di qualche altro contratto.

Questo è il cambio usitatissimo per le piazze de' mercanti, che si fa da luogo a luogo. Non puro cambio, perchè essendo il peso delle monete d'argento, o d'oro per sua natura l'istesso, se non quanto sono logore dal tempo, o da chi le tosa, o in altra maniera le falsifica, tuttavia non si aggiustano le valute da cambiarsi con il peso, che non riceverebbe variazione, ma si seguiria la pari, come si dice, ma si accordano con il prezzo, donde il senale, che ha denari per Napoli, e cerca lettere di cambio per Roma, richiedendo per costà denaro delle otto stampe, come con quello scudo si suol regolare il cambio, farà richiesto a che prezzo. Questa richiesta comunissima, e notissima fra' mercanti, dimostra esserci mescolata vendita, perchè il prezzo è cosa, che formalmente interviene nel contratto di vendere, e di comprare. Se adunque si chiama cambio, e si conviene del prezzo, necessariamente è cambio con vendita. E per interder bene la natura sua, è da vedere quello, che si cambia, e quello che si vende. Per bene intender questo, una cosa bisogna dichiarare, cioè qual sia la pari rispetto al peso tra quelle due piazze. Come faria tra Napoli, e Firenze si stima che tanto Argento sia in 117. ducati di Napoli, quanto in cento scudi di lire sette, e mezzo di Firenze, che è il valor dello scudo d'oro, dal quale si regola il cambio. Oggi chi vuol cento scudi di lire sette, e mezzo in Firenze, e domanderà a chi per lettere può farglieli pagare, a che prezzo, risponderà a 124. che così corre. In questo cambio la pari, e così il puro cambio è fino alla somma di 117. da quì in su è prezzo, e vendita. Ora è necessario dichiarare quello, che si vende, perchè il prezzo è sempre prezzo di qualche cosa. Si può dire, che si venda la lettera; si può dire, che si venda quello scudo d'oro; e si può dire, che si venda la comodità. Importa molto sapere in questo cambio, quale di queste tre sia la cosa venduta. Per certo non è la lettera, perchè consegnata che fosse, se ben non fosse pagata, non si potrà protestata rendere, che farebbe a pericolo di chi la ricevesse, come ogni mercanzia, che si vende, e si consegna.

Di poi perchè la lettera non è cambio, ma istrumento, e mezzo di condurre a fine il cambio, il cambio è de' denari, che si ricevono in un luogo, e si danno in altro, ne con far le lettere, ma con il pagamento si compisce il cambio; e che siano istrumento si raccoglie, che se ne fa una, due, tre, e quante bisognano per l'istesso fine; adunque le lettere non sono altro, che istrumenti.

Di-

Dirà alcuno, nelle piazze farsi vantaggio da lettere a lettere, ne' prezzi un mezzo, uno, o più per cento; così pare, che si venda la lettera, ed il prezzo si faccia per quella; ma io rispondo, che ancora i mezzi, che conducono al fine si stimano, e che non è prezzo della lettera per se, ma per cagion del fine.

Si potrà dire, che quello scudo d'oro fosse la cosa venduta, tutto quello, che vale più del suo pari quanto al peso, poichè pare, che il prezzo si faccia a quello scudo, e che intervenga nel cambio come mercanzia, e come danaro. Come danaro fino alla pari, e faria puro cambio, come mercanzia fino alla maggior valuta. E non paia strano, che la medesima moneta sia prezzo, e cosa, o mercanzia, che vogliamo, perchè con diversi rispetti le cose prendono diverse forme, diverse considerazioni. Il coppiere del Papa, il Papa, ed il servitore del coppiere ci possono mostrar questo; perchè il Papa è assoluto padrone, non ha mai considerazione di servo. Il panno, la seta è sempre mercanzia, ne ha mai considerazione di prezzo. Il servitor del coppiere è assolutamente servitore, non ha mai considerazione di padrone, così sono i tornesi, e le monete basse. Il coppiere a rispetto del Papa è servitore, a rispetto del suo servitore è padrone, così l'oro a rispetto della lana, e della seta sarà sempre prezzo, ma a rispetto de' ducati di Napoli l'oro di Firenze, e di Roma sarà sempre mercanzia, e mercanzia, che ora è più cara, ora meno. Essendo occorso in alcune strettezze che stimandosi poco l'oro di Firenze, a pena per cento di quelli scudi d'oro, si siano trovati 114. di quelli di Napoli, ed in altri tempi si è venduto fino a 139. Questa opinione ha molta apparenza, ma ne anco mi pare del tutto vera.

Perchè se bene si parla d'oro, i pagamenti si fanno sempre a valuta, che se fosse mercanzia non si potrà cambiare, ed a chi ha compro lana, non si può dar seta, eziandio che tanto vaglia, ma è necessario dar lana. Così se l'oro fosse la cosa venduta, i pagamenti non si potriano fare, se non ad oro, e tuttavia non si possono recusare di moneta corrente, e pareggiante il valor dell'oro.

Di poi la moneta, che si riceve in Firenze, si riceve per spendere secondo l'uso suo, o pagandone debiti, o comprandone mercanzia, ed in somma, per servirsiene come prezzo, e se si ritornasse a cambiare, si cambierà, come cambio di denari, e non di mercanzia. E per questo il dir, che quello scudo sia mercanzia, è cosa molto figurata, e molto impropria, che non serve a chi cerca la vera essenza, e proprietà del cambio.

Resta dunque, che il prezzo formalmente si faccia alla comodità estrinseca della permutazione; per intelligenza di questo dichiariamo, come le comodità generalmente si stimino, e poi vediamo qual sia questa comodità nel cambio, donde nasce, e come si stimi.

Generalmente le comodità estrinseche hanno prezzo, e stima; vediamole nelle case. Poniamo che nella medesima città siano due case d'egual grandezza, capacità, e forma, l'una posta fuor di mano, ed in mal aria, l'altra nel centro della città, ed in aria ottima. Le case, quanto all'essenza loro, che sono fondamenti, mura, stanze, e tetto sono pari, e pure sarà il prezzo dispari, perchè nell'una si stimerà l'aria, ed il sito molto più, che sono qualità estrinseche. Così il panno fino, e l'grosso hanno prezzo dispari per la qualità intrinseca del fino, e del grosso. Muteranno prezzo per concorso di popolo, per matrimoni, e feste Reali; non è mutazione nel panno, ma negli accidenti, che fanno che vaglia ora più, ora meno; così lo scudo in Firenze è sempre il medesimo di lire sette, e mezzo. Ma a chi essendo a Napoli lo vuole a Firenze, riceve variazione estrinseca per gli accidenti, non in se stesso.

Di qui entrando a dentro nella notizia del cambio, si vede, che l'augumento, o diminuzione del prezzo nasce dalla comodità, che sente uno nel cambiare, ed incomodità che sente l'altro, e chi si priva del suo comodo per altri, intende non lo donare, ma venderlo, e però il prezzo si fa veramente alla comodità, se ben quanto alle parole, che si usano nel contrattare, pare, che si faccia all'oro.

La comodità nasce da tre cause, dalla distanza del luogo, dalla varietà della moneta, e dalla larghezza, o strettezza di denari, che sia, così nell'una, come nell'altra piazza.

La distanza del luogo fa comodità evidente, perchè se io ho bisogno essendo a Napoli di denari in Firenze non ho a portare, ovvero mandar denari di Napoli a Firenze. La varietà fa, che non correndo in Firenze la moneta di Napoli, quello mi cambia la moneta Napolitana presa in Napoli con la

Fiorentina, che mi pagará in Firenze, che quivi corre, e si spende. Questa comodità seconda non è in tutti i cambi, ma si ben la prima. Perchè a Napoli cambiandosi per Bari, per Lecce per Monteleone, per Cosenza, essendo tutti luoghi di un Regno sotto l'istesso Principe, vi corre per tutto, e vi si spende l'istessa moneta, donde solo vi è la comodità per la distanza del luogo, e rischio del condurvela, e però si vede ancora, che come è minore la comodità, minore è il prezzo, variando da piazza a piazza uno, due, e tre per cento, se bene alle volte eccede, ma di rado, questi segni pella grande strettezza, o larghezza di denari rispetto alle mercanzie, che vi sono da comprare.

La strettezza de' denari, che nasce, o da vera scarsezza, o da mancamento di fede, come vediamo seguire ne' fallimenti grandi, fa che ognuno ritiri i suoi danari in cassa, e non voglia disporne senza notabil beneficio. Anzi è stata prudenza nelle piazze, quando i fallimenti hanno cagionato questa strettezza, con i prezzi bassissimi invitar le genti a disporre in servizio della piazza, e de' negozi, essendo meglio trovar denari con gran beneficio di chi li da, che non trovarne in modo alcuno.

Sicchè tornando per esempio al cambio, che si farà a Napoli per Firenze a 124. per cento li ducati 117. sono la pari, e farebbero il cambio puro senza prezzo, li 7. da 117. a 124. che vi corrono sopra la pari, sono il prezzo di quella comodità, che riceve quello, che per lettere averà la valuta di quel, che paga in Napoli, in Firenze.

Qui nasce un dubbio, ed è, perchè essendo che in questo contratto intervien cambio, e vendita, non si chiama contratto misto, ma puramente cambio: la risposta è chiara per mio giudizio, perchè in 124. essendo che il 7. sono il prezzo, 117. la pari, che farebbe puro cambio, si vede che dividendo questo contratto in 25. parti, ventitre parti, e mezzo sono cambio puro, ed una, e mezzo vendita, e così se bene v' interviene la vendita, è tanta piccola parte, che si confonde nel cambio, e quello, e non la vendita da nome al contratto, il che è ragionevole, e secondo la disposizione delle Leggi, e dei Canonici.

Da questo si conferma, che veramente non si vende quello scudo, ma la comodità di chi ha bisogno di cambiare, perchè, se lo scudo d' Oro si vendesse, si venderia tutto, e così il contratto faria vendita, e non cambio, ma lo scudo si cambia, e la comodità si vende, come di sopra ho detto, e per questo argomento chiaramente ancora si prova.

In questo cambio, che si fa da luogo a luogo con prezzo della comodità, necessariamente intervengono le lettere, che si chiamano lettere di cambio; dico necessariamente, perchè questo cambio senza lettere non si può fare. Sono le lettere fatte da colui, che prende il denaro, perchè con quelle lettere consegnate a chi glielo ha dato in virtù del credito, che ha nel luogo, dove deve pagare, il cambio sia pagato a chi ordina quello, che riceve le lettere, le quali in questo contratto intervengono, come causa istrumentale, non che siano materia, o forma del contratto; il che è molto necessario ad intendere, per non errare nel costituire la vera essenza, e definizione del cambio, e perchè si sappia poter essere il cambio vero, e reale senza le lettere di cambio, come in questo caso.

Francesco mercante, e Pavolo non mercante si vogliono partire ad un tempo di Napoli per Roma, Pavolo dice a Francesco volete mille scudi a cambio per Roma, Francesco gli accetta, e convengono del prezzo, per esempio a ragione di 132. moneta per cento d' oro stampe di Roma. Passasene polizza di pagamento per banco, dice Francesco non vi occorre altre lettere, perchè io vengo a Roma con esso voi, e giunti in Roma da un mercante amico li fa pagare il cambio, ordinando come con nuovo cambio se ne vaglia da' suoi di Napoli. Questo cambio è passato senza lettere giusto, e reale. Donde si vede, che non sono della sostanza del cambio, ma istrumento, per il quale comunemente il cambio si conduce al debito compimento.

Però se le tralasciamo nell' esatta definizione del cambio, ed anco ve le poniamo, sappiasi farsi questo per maggior chiarezza, poichè comunemente si fanno i cambi per lettere, e sono istrumento comune di darli il loro debito compimento.

Diremo adunque il cambio essere una permutazione di denari, che si pagano in un luogo, e se ne riceve il valore in un altro luogo lontano, contenente la vendita della comodità dell' istessa permutazione.

Chi voglia per maggior intelligenza delle persone volgari aggiungervi le lettere potrà dire: Il cambio essere una permuta di denari, che si pagano in un luogo, e mediante lettere, di credito se ne riceve il valore in un altro luogo lontano contenente la vendita della comodità dell' istessa permuta.

Per.

PERMUTA di denari è genere di questa definizione, che comprende il cambio a minuto. Non mi giovando di prender la permuta, per esser genere troppo remoto, ne avendo una sola parola, che significhi questo, son pronto a dire permutazione di denari; e del cambio a minuto, che si fa nell'istesso luogo senza lettere, non è mio proposito parlare, se bene quella parola di denari può fare, da se considerata, una notabil dichiarazione, cioè, che l'oro interviene nel cambio non come mercanzia, ma come denaro, e così il genere, del quale non sia più prossimo, ci avvicina maglio alla cognizione della cosa definita.

DENARI, CHE SI PAGANO

Adunque il cambio comincia dal pagamento, ed in questo dico esser malissimo abuso, e contro la natura del cambio delle piazze, come Napoli, che differiscono tanto i pagamenti, che molte volte è prima ricevuto il cambio in Roma, o in Bari, che pagato in Napoli, converria ripararvi, perchè distrugge la dirittura del cambio, che si deve sempre osservare, e chi usa cotai' industria, sappia di adulterare il cambio, e non far cambio reale, dicolo quando è industria. Devesi adunque nel cambio pagare da chi prende le lettere al dì del pagamento, e non del trasporto, che faccia l'abuso della piazza, perchè è abuso, poichè ognuno lo biasima, sebbene ognuno lo fa, e l'uso non ha forza di consuetudine, quando è contra ragione, quando è ricevuto con querele de' buoni, e con perpetui lamenti.

E MEDIANTE LETTERE

Già ho detto, che le lettere sono istrumento del cambio, e non entrano nella sostanza di esso, ma per intelligenza de' volgari, l'ho messe nella definizione, perchè, come istrumenti ordinati a quest'opera, servono in qualche modo per argomento a conoscere, se l'opera sia tale.

SE NE RICEVE

Questa parola ha grandissima forza, che mostra, non le lettere, nè le scritture fare il cambio reale, ma i reali pagamenti.

IL VALORE

Questo non è altro, che la pari, fino al qual segno è cambio; quello che vi è di più, o di meno è prezzo della comodità.

CONTENENTE LA VENDITA DELLA COMODITA'

Questa è l'ultima, e la formal differenza del cambio mercantile, che grandemente importa, che ben s'intenda.

Già ho detto di sopra, che nei cambi, che si fanno a Napoli per fiera d'Aversa città lontana otto miglia, non si vende questa comodità, ma il tempo, perchè non è luogo lontano, che faccia questa comodità estimabile per cagion del luogo, nè meno può accadere, che la strettezza di Napoli faccia larghezza in Aversa, o per il contrario; d'onde per ragion di strettezza, o di larghezza importi aver più i denari in Aversa, che in Napoli.

Ma con questa differenza ci conduciamo più da vicino alla considerazione del cambio universale per fiera di Betanzone, o di Piacenza, come si riduca sotto questa definizione, cosa, che io sappia, fin ora non dichiarata da alcuno.

Ha mostrato l'esperienza esser necessaria una piazza universale, nella quale, come in centro riducendosi i crediti da molte provincie collegate fra loro, di nuovo si ritirassero le linee alla sua circonferenza. Vedesi l'esperienza in molti casi noti, ed altri se ne possono imaginare molto simili.

Prima il Re di Spagna havendo in servizio della fede, e per difesa de' suoi stati, mantenute le guerre in Fiandra tante diecine di anni, e non potendo mandare i danari contanti alli suoi eserciti, se non con rischio, e lunghezza di tempo, ha potuto per questa via far le de-

bite

- bite provvisioni, che possono importar la conservazione dei Regai.
- Dipoi i Genovesi, che hanno in Spagna entrate grosse, e qui nel Regno di Napoli similmente, che si crede queste sole ascendino a un cento e mezzo d'oro, ed in Sicilia similmente, senza trar contanti di questi regni con lasciarli esauti, con rischio, e pericolo grandissimo, anzi non li potendo trarre per le pragmatiche giustamente fatte, che lo proibiscono per mantenere i Regni abbondanti di moneta per tutti i casi, non avrebbero senza la fiera di Bisanzione comodità di farlo, se non per molti cambi, e per vie indisette, e difficili.
- Terzo. Sono molti, che non hanno crediti fuora, dove trarre, & hanno impiegati i contanti in mercanzie, non potriano compiere alle tratte, se non si desse una piazza comune comoda per cambiare per tutti, dimodo che il trovarsi una fiera universale, e comune di cambio, è cagione di comodità grandissima, e che ogni mercante possa compiere le sue tratte, e che possa far partiti con i Principi in servizio dei loro stati, e provvedere, e vendere ai debiti tempi, e non acerbamente gettar le sue mercanzie.
- Finalmente è un aggiustamento, ed agguagliamento, ed una comunicazione di tutte le piazze, che gira, e cambia i denari, non solo da luogo a luogo, ma da provincia a provincia, da regno, e regno.
- Se viene un Principe di Spagna, o altro personaggio grande, con grosse rimesse di denari per spendere in Italia, a' quali sono tratti da quei di Spagna, non compirebbono la tratta, se non vi fosse il mezzo di Bisanzione da valerlene, perchè il ritornare a valerlene i mercanti d'Italia, e di Spagna, non potrà tornar loro bene, non si potriano ragguagliare delli loro avanzi, perchè non vi sono l'occasioni ogni giorno.
- In somma questo cambio lo insegna la necessità comune, e l'utile universale, ed è vero cambio, e reale nelle sue radici, che sono l'origin sua, e le cagioni, per le quali è trovato, se bene può tanto alterarsi, ed allontanarsi dalla sua forma, che diventi simulato, ed ingiusto, e per conoscer questo, bisogna distinguer molti casi.
- Ma avendo noi detestato, quando nel cambio si fa il prezzo al tempo, non alla comodità del cambio, bisogna vedere, come sia lecito, finita l'una fiera di Piacenza, cominciare a rompere i prezzi per l'altra, ne' quali prezzi non ha dubbio, che facendosi minori spesso da principio, che nel fine, si regola il prezzo dal tempo, quanto dalla comodità.
- Per scioglimento di questo dubbio, è forza distinguere molte sorti di cambiare, che si fanno per detta fiera, perchè gli accidenti più, o meno che accadono nel cambio, sono quelli, che lo fanno giusto, o ingiusto.
- Prima possono cambiare fra di loro due mercanti, che amendue hanno credito in fiera, per far, che siano compite le lettere loro, e tra i quali il cambio avrà probabilmente li suo compimento, e la sua perfezione. E di questo cambio, non credo esservi scrupolo alcuno, reputandolo giusto, e che regga al martello della sopradetta definizione. Perche in effetto pagandosi a Napoli, e ricevendosi a Bisanzione formalmente è vero, e reale cambio, e se bene nel prezzo si ha ragione del tempo, due cose fanno, che non se ne abbia conto, prima perchè il tempo è per accidente, poichè quella fiera comune, ed universale è reputato bene, che non si faccia, nè più spesso, nè più tardi, che ogni tre mesi, donde il tempo è dato alla comodità del convenire, per aggiustarsi, e se ne ha considerazione per accidente. Di poi quel prezzo, che si fa al cambio, con considerazione del tempo, è fallace, e non è necessario, che sempre torni ben fatto, potendo crescer fino alla fine, e variare, e scemare per diversi accidenti.
- Terzo, perchè i mercanti di credito cambiano ogni settimana poco meno, che per tutte le fiere, donde si vede, che attendono principalmente alla comodità, e natura del cambio, più che al tempo, e quello, che hanno preso, la settimana appresso lo ridanno, e quando con guadagno, quando con perdita, e che l'industria loro non mira il tempo, ma il cambio, e sua comodità, che muta prezzo, secondo gli avvisti, secondo i bisogni, secondo la strettezza, o larghezza, più che secondo la ragion del tempo, donde in questo cambio non se ne ha considerazione principale, ma per accidente, che non fa il cambio ingiusto.
- Secondariamente prendono a cambio mercanti, che hanno credito in fiera, ma come più dediti alle mercanzie, che al cambio, sono quasi sempre più pigliatori, che datori, e se ben pare, che i pigliatori mirino al tempo, non è tuttavia vero, e questo cambio ancora è giusto, e reale, perchè i datori sono come sopra, e non fanno, come ho detto, per prima

loro intenzione prezzo al tempo, ma alla comodità del cambio, ma con qualche considerazione accidentale del tempo, la qual può tornar loro utile, e dannosa secondo gli accidenti. E se questa settimana danno, la seguente spesso faranno astretti a pigliare, e gli arbitrii, che fanno nel dare, e nel pigliare nascono dagli avvisi dei bisogni, e dall'opinione della larghezza, o strettezza senza alcuna considerazione spesse volte del tempo. Quanto al pigliatore, perchè con effetto ha credito in fiera, e manda le lettere, e sono pagate, fa il cambio reale; che dal cambio consegua di servirsi de' denari tre mesi, due, o uno secondo che prende nel principio, nel mezzo, o nel fine, è per accidente. Ne si deve cercare, come il cambio è reale, quello, che faccia del danaro, chi lo piglia.

Terzo prendono a cambio mercanti, che hanno credito per se stessi, ma non in fiera, come mercanti di pannine d'oreni, e di tele, ed il medesimo, che da loro, fa recapitare le loro lettere, che per altro non saranno recapitate in fiera. Questo quanto all'intenzione del pigliatore non è cambio, perchè egli non pensò mai al cambiare in fiera, ne n'aveva modo, ma è mutuo a tempo, con interesse di cambio, e ricambio, perchè egli non pensa, se non di pagare il ritorno del ricambiato in fiera, e la sua intenzione fu di avere in presto quei denari fino a quel ritorno, e renderli a quel mercante, come solito cambiare i suoi denari, con il vero interesse di quel cambio. Dalla parte del datore, non può esser meno vero cambio, perchè non basta l'intenzione sua a farlo vero, non vi concorrendo formalmente, ne effettivamente l'intenzione dell'altra parte. E tuttavia dico che giustamente il mercante datore riscuoterà il ritorno secondo la fiera, come veramente cambiato, perchè quell'interesse veramente se li deve, per tenere i suoi denari per cambiare, e perchè, se non gli avesse dati a quel mercante nella piazza, trovava da darli a mercante, che avesse credito in fiera, da far cambio vero.

Quarto prendono a cambio da' mercanti, persone private, non mercanti, che non hanno credito in fiera, le quali, o fanno lettere, o non le fanno, ma consentono, che il datore ne li tenga veramente nei cambi, e questo secondo modo a me più piace, potendone risultare forma di cambio, forse più reale. Ed in questo caso comunque si prenda, entra la medesima determinazione, presupponendo, che il datore in piazza avrebbe potuto dar gl'istessi denari ad altri. E non è usura questa, ma un pagare al datore il vero lucro cessante, che averia conseguito cambiandoli con altro mercante di piazza. In nessuno di questi due casi il pigliatore ha bisogno di trarre in fiera, ne modo di recapitare, adunque quanto a se è privato di poter cambiare, prendendo in Napoli, per renderli il cambio in fiera, ma si contenta, che vi corra il cambio di lettere, e il ricambio appresso, perchè con quello si sappia, quanto deve rendere al datore. E non differisco da molti mercanti in altro accordandomi nell'effetto con loro, se non che par loro, che quelle lettere mandate in fiera, e compite con un passaggio semplice di scritte, bastino a far che sia cambio formalmente reale, il che io non concedo loro. Ma concedo loro, che possino risquoter quell'utile, come se formalmente cambiato si fosse, e che possino far quel cambio imaginato, che non porta in fiera altro, che carta, e scritte, perchè da quello si habbia il lucro cessante vero, come, e per chi l'averia guadagnato, se reale fosse stato, e per questo vi corre su giustamente la provvisione di quello di fiera.

Quinto caso è quando siamo in piazza non mercantile, nella quale, se bene vi sono mercanti, non troverebbero ogni giorno da dare a' mercanti, che avessero credito in fiera, come farebbe Siena, nella quale i mercanti terranno su per i cambi settanta, o ottantamila scudi per fiera sopra persone private senza credito in fiera, e la maggior parte non mercanti. ed in questo caso io non approvo, se non il primo, e secondo cambio per fiera, quando il mercante, o vi cambia, o vi ha credito da compire il preso. Nel Terzo, e quarto caso io non approvo il cambio, perchè, se tutti quei privati rendessero a quei mercanti i denari cambiati, non averiano comodità di cambiare tanta somma fra di loro, donde riterebbero buona parte di quei denari oziosi, e così non è interesse di cambio certo, e indubitato, come dov'è piazza mercantile, che ogni settimana cambia, e muta prezzi. E se mi dicessero, l'impiegheremo in mercanzie, che guadagneremo molto più, dove l'interesse del cambio è forse più moderato, o veramente li manderemo nella piazza di Firenze, o di Napoli a' mercanti, che ce li cambiassero; Risponderei, che meglio farebbero, perchè in questa sorte di cambi, non si cambia, se non il tempo, dove a quel modo si cambieriano
real.

realmente, e chi li cambiasse levaria la provisione dello stare del credere, caminando il cambio con i suoi rischi. Anzi spesse volte vi si aggiugne patto, che non si possino domandare per due, tre, o più fiere secondo il comodo del pigliatore, patto, che assolutamente distrugge la vera forma del cambio, e dimostra il contratto esser veramente simulato, & usurario, perchè non è liquidare l'interesse reale di quel mercante, ma l'usura secondo la forma di quel cambio. Bene è vero, che se il mercante sarà richiesto da un altro mercante di darli mille scudi a cambio, con il quale poteva seguir cambio reale, e ad un istesso tempo un amico non mercante gliene richiede l'istessa somma rappresentandone onesta necessità, può tenerlo ne' cambi, di quella somma, che certamente era per dare a quel mercante, perchè è interesse formato, e chiaro di lucro cessante. Dico rappresentandone onesta necessità, perchè, se può sospettare di mal uso di quel denaro, non lo deve fare, per non concorrere, come strumento al danno, che ne seguirà a colui prendendoli. Perchè se bene quanto al lucro cessante vi è l'istessa ragione, non vi è ragione alcuna di dare i denari a colui più, che di porre l'arme in mano al pazzo, e come questo mortalmente pecca, così quello.

Tutto questo, che si dice di sopra, si deduce dalla vera diffinizione del cambio, nella quale si dice, che si vende la comodità del realmente cambiato, la qual comodità nasce dalla distanza del luogo, e larghezza, o strettezza di moneta. Come si vende il tempo, è usura, non cambio.

Di qui si raccoglie, che quanto più piccole, e meno mercantili son le città, come Capua, Sessa, Arezzo, Cortona, Pistoja, e Volterra, tanto maggiore è sospetto il cambio, e devesi, dove non è piazza mercantile, in dubbio, come non è fra quei mercanti, che hanno credito in fiera, reputare illecito.

Ma risponderanno questi: non voglio, che il cambio abbia avuto effetto, tutta via io son solito negoziare i miei denari, e non tenerli oziosi, non mi na egli il mio debitore da far buono il mio lucro cessante?

Questa ragion conclude a molti per il sì, a me par di nò, perchè per indiretto approva il cambio secco, che non si può approvare, e rispondo formalmente al dubbio:

Che natura d' un cambio secco è, come d' albero secco, che non possa far frutto. Pena di contratto nullo è, che non produca effetto di ragione.

Perchè potevi comprar grani, e mercanzie, e non avevi pronta l'occasione del cambiare, non devi conseguire ne l'interesse del cambio, che non è giusto, ne delle mercanzie, che non le volesti comprare. Perchè non ha dubbio, che questi cambi si fanno con pegni, con mallevarie, con tanti obblighi di beni, che si vede, che il datore vuol guadagno senza rischio, e per questo vuole più il cambio, che le mercanzie. Dipoi in queste città, ne anco sono sempre pronte le mercanzie, e per tanta non è sempre chiaro, ed indubitato il lucro cessante.

E anche dannoso questo cambio nelle città piccole, quanto utile il reale, e necessario nelle piazze mercantili, perchè non partorisce altro effetto, che rovine di case, e di cinquanta, che prendono a cambio, non ne son due, che torni lor bene per negozio, che paghi, o ricompensi il danno del cambio, ma questa è ragione estrinseca, lo confesso, pur nelle persone volgari deve poter molto, il vedere, che non se ne consegue utilità comune, se bene ne ancor questa si deve conseguire con cambi illeciti, quando pur così seguisse.

Seguirebbe ancora un assurdo, che inutilmente farebbono proibiti i cambi secchi, come veramente è questo, perchè sotto pretesto di lucro cessante, sempre si conseguirebbe l'istesso. Perchè il mercante si cura di tanto utile, del nome, o di cambio, e ricambio, o di lucro cessante non se ne cura, e se ne rimette, e non considera le forme delle cose, ma gl'effetti. Ora, quanto è errore approvare i cambi secchi, tanto è errore approvare, che i cambi secchi, per via di lucro cessante diano al datore l'istesso guadagno, che li reali, perchè l'effetto è il medesimo. Dove nel terzo, e nel quarto caso il mercante era pronto per comodità della piazza mercantile a dare a cambio i suoi denari realmente, ed il lucro cessante era chiaro, ed indubitato per cambio reale, & in potenza prossima.

Setto caso, quando ne il datore, ne il pigliatore sono mercanti, e non hanno credito esplicito in fiera, ma si servono di mercanti a scriver le lettere, o le scrivono a qualche amico, che solo ne passa, e ragguaglia le scritture. Ed in questo caso il datore commette pura usura, vende il tempo, non la comodità del cambio.

Ma

Ma risponde, chi da, che danno fo io al mio prossimo diverso dal mercante, che ha credito in fiera, l'istesso rischio, perchè io mi sottometto ai prezzi della fiera, l'istesse provvisioni, l'istesse scritture?

Rispondo non è il danno, e l'utile, che fa il contratto ingiusto, perchè si può guadagnare lecitamente cento per cento, e guadagnarsi un per cento, che sia usura. La forma del contratto è quella, che mostra l'usura. Nel cambio reale per forma di quel contratto v'interviene il prezzo della comodità, che nasce da luogo e luogo, o da larghezza, e strettezza di moneta. Il tuo denaro non corre in fiera, non fa gioco, è morto, o secco, e però il prezzo lo fai al tempo, e questo è usura, e per dir formalmente quello, che questo sia, è un estimare, e vender tanto il tempo nel cambio secco, quanto si vende la comodità nel cambio reale; questo è un pareggiare, ed agguagliare i prezzi; ma non è fare, che nell'un contratto non si venda il tempo, nell'altro la comodità.

CAUSE DEL CAMBIO.

Ma per maggior chiarezza di questo mi piace, posta la definizione del Cambio, esporre quali sieno le sue cause.

La causa agente, o efficiente sono i contraenti, come in tutti li contratti, e dico li contraenti, perchè il cambio reale non può dependere dalla volontà di uno, bisognando, che vi sia il datore, e 'l pigliatore.

La causa materiale sono i denari, che si danno, e si cambiano.

La forma è la mistura dell'istesso cambio, con la vendita della comodità.

La causa finale è il conseguire quella comodità, e quel prezzo, la commodità, chi compra, il prezzo, chi vende.

Il cambio è trovato per necessità del commercio, e facilità de' negozi.

Li negozi soggetti al Cambio sono di tre forte.

Di Pace,

Di Guerra,

Di Mercatura,

Per negozi di pace, intendo i viaggi, il mantenersi fuor di casa coll'entrata di casa, ed in casa coll'entrate, che si hanno fuora, ed in somma tutto quello, che trattano gli uomini per necessità di commercio da luogo a luogo, come animali civili sociabili, e conversativi, non come mercanti.

Negozi di guerra sono più de' Principi, che de' privati, perchè i soldati privati tirano il soldo mese per mese, e come soldati, non si servono del cambio, se non quanto come grandi, e ricchi abbiano di molte rimesse, ma non come soldati.

E in questi negozi è necessario il cambio, che usano i mercanti, e senza esso non si potrebbe comodamente vivere, e comunicare.

I Negozi di mercatura.

DEL MODO DELLO SBORSARE I CAMBI

Considerasi il Cambio e come permutazione nella maggior parte, e come vendita nella minore, però nel modo dello stornarsi, è soggetto alle leggi di questi due contratti, permutazione, e vendita. Ed è da avvertire, che come la permutazione è differente dal patto di permutare, in quanto che nella permutazione dall'una delle parti si è sempre dato, nel patto amendue promettono, ma non danno, così nella piazza si fa più tosto patti di cambiare per via de' sensali, che veramente si cambi, perchè nella piazza non corre nè pagamento, nè lettere, ma parola di pagare, e di far lettere.

Questo primo patto, ed appuntamento non ha dubbio alcuno, che secondo la natura de' patti si può, essendo d'accordo quelli, che l'hanno fatto, mentre è vergine, che non sono nè pagati denari, nè fatte lettere, stornare per contrario consenso delle parti, che come convennero di cambiare, così convengano di non cambiare.

R r r

Dif.

**DIFFICOLTA' , E NON PICCOLA FRA GLI FIORENTINI , E GLI GENOVESI
NELLO STRACCIARE, COME DICONO , LE LETTERE GIA' FATTE , O
I CAMBI AVVIATI , E ADEMPITI PER UNA PARTE , COME
IN QUEST' ESEMPIO .**

DA Piero a Cambio a Francesco per Bisanfione mille ducati a 133. per cento in principio di fiera , prima di far gli spacci , e ricever le lettere , prende a cambio da lui mille ducati a 135. per cento , aggiustansi di quel poco più , che è alzato il prezzo , e rimettonsi l' uno all' altro il far le lettere .

Cercasi se questo stornamento passi bene .

La Piazza di Firenze non l' approva , perche quello , che è da 133. a 135. dice essersi guadagnato senza cambio reale , solamente con il tempo , e che è necessario , che il cambio cominciato abbia il suo dovuto fine , e così dannano questo storno .

I Genovesi l' approvano con i fatti usandolo apertamente , & a buona fede . Per l' opinione loro fa , che tanto è stornare i contratti da principio , e vergini con il solo consenso , quanto gli cominciati ritornando indietro quello , che si è avuto .

A questo dubbio , che è difficile , e di molta considerazione , non si può rispondere , se non con distinzione .

Prima dirò , che il cambiare da principio con intenzione determinata di far questo , non è altro , che fare un cambio simulato , e assolutamente usurajo , nel quale non è intenzione veramente di cambiare , ma di vendere il tempo , e questa prima conclusione è molto chiara .

La seconda conclusione , che se per accidenti di fallimenti , o di sopravvenenti bisogni , torna bene alle parti di convenire di stornare il cambio , purchè da principio l' intenzione fosse di darli realmente la sua dovuta fine , che possono accordarsi innanzi fiera prima che sia dato il cambio , stornarlo . Perche questo è lecito nella permutazione da se , e nella vendita , adunque è lecito in un contratto , che non partecipa d' altro , che di questi due . Nella permutazione se io ti do un libro per avere un vaso , possiamo prima , che mi dia il vaso convenire , che mi ripigli il libro , e non si faccia più il cambio .

Nella vendita , se io vendo un podere , e ricevo i denari , posso prima che io abbia data la possessione del podere , convenire con il compratore , che si ripigli i danari . Ma posso anche stimare questo stornare il contratto un prezzo giusto , & oltre i denari darli qualche cosa di più , per stornar la vendita . Donde ben posso io prima , che far le lettere pagabili in fiera , convenir di pagare quello , che corre nella piazza , o quello , che conveniamo giustamente , poiche i prezzi variano secondo i tempi , e non sono sempre i medesimi perche anco le occasioni sono diverse .

DEL PREZZI DEI CAMBI , E DEL PREZZO ROTTO

Quanto ai prezzi , che si fanno ai cambi , cioè a quella comodità , che si compra nel cambio , si possono fare in tre modi .

Rompendo i prezzi prima , che si faccia il conto universale ne' consolati , dove è solito farsi .

Al conto seguendo quel prezzo che il comun parere di chi interviene a fare i prezzi averà dichiarato esser giusto .

E facendo prezzo , dopo il conto , diverso dal conto .

Ogni modo di convenire di far prezzo quanto a se è giusto , perche nel modo quanto modo non è difetto , nè ingiustizia .

Ma in ogni modo si può far prezzo ingiusto .

Nel primo , quando chi più fa cambiando con chi fa meno , & ha minor lume del conto , che possi succedere , darà a cambio a basso prezzo , e prima , che segua il conto , sen-

sente un certo contento in se, che gli pare di aver trovato il suo corvivo. Questo contento è argomento chiaro dell' ingiustizia del contratto, che ci possiamo ben rallegrare della nostra prudenza, e da questa sola non cavarci argomento d' ingiustizia, ma quando si fa riflesso nella imprudenza, e dappocaggine dell' altro contraente, diventa malizia, e non è fatto il prezzo senza peccato. E' ben vero, che quando sono i contraenti amendue sagaci, pratici, e intelligenti, e che la diversità degli avvisi fa l' arbitrio diverso, o l' occulto bisogno, non è il prezzo ingiusto, ma ne anche il nostro riflesso è sopra il contraente come corvivo, o mal pratico, ma come mal avvisato, o troppo volenteroso, o bisognoso. In questo caso fra i sagaci ogn' uno si ajuti, purché non si mescoli bugie d' avvisi, o d' altro per far variare i prezzi. Il prezzo variato con bugia è sempre ingiusto. Nel conto, che quanto a se è trovato, perché dal parer di molti riesca un prezzo giusto, si possono far più errori.

Prima, se chi ha bisogno di disporre, averà rotto i prezzi fuor del conto, con fine di fare, che il conto regolandosi dai prezzi rotti, si faccia a modo suo.

Secondariamente farà peccato d' ingenuità di voto, quando costituirà il prezzo per comodità delle rimesse, o tratte, che si trova in particolare, e non per gli accidenti comuni, che sono nelle piazze, a rispetto delle quali si fanno i prezzi.

Terzo se cercherà di tirare altri nel voto suo, si farà il peccato assai maggiore, perché corrompe i voti altrui per proprio interesse.

Quarto peggio di tutti, se vi mescolerà bugie

Devono dunque questi voti essere ingenui secondo il bisogno comune, secondo gli avvisi comuni, e non secondo i propri affetti, perché è voto, non di parte, ma d' uomo da bene, così sempre intende la legge, quando rimette la definizione delle cose nell' arbitrio della parte. Esamini dunque la sua coscienza, se vota come parte, o come uomo da bene, e con questa determini di peccare, o non peccare.

Qui nasce una grandissima difficoltà, quando il voto non è sincero, e non ha effetto, perché non è seguito, è peccato di sola intenzione, che con il solo vero pentimento si scancella, e questo è chiaro.

Ma quando il voto tira a se i voti di altri, e così ne segue il prezzo ingiusto, si può ricercare se nel foro penitenziale sia tenuto alla restituzione del danno conseguente dal prezzo ingiusto, a che rispondo distinguendo molti casi.

Prima se gli altri sono venuti in questo voto non sollicitati da alcuno artificio, rimane peccato di sola intenzione, perché il voto non fu con sincerità, ma con interesse. E rimane giusto il prezzo per l' opinione degli altri, che era ingiusto per la sua, e questa definizione è assai facile.

Secondariamente considero, se ha tirato gli altri nel suo voto, o coll' autorità, o con gli offizi, o con gli artifizii.

Con l' autorità, perché così è reputato, e gli è deferito, ed egli se ne accorge, e così ha creduto di esser seguito; o non vi ha pensato, e si è fermato sulla propria passione senz' altro riflesso, che di dir più tosto quel, che gli giova, che quello, che gli paga giusto, ed in questo caso il prezzo non è fatto dal suo voto, ma dal concorso degli altri voti, e credo vi sia il peccato dell' intenzione e dell' effetto, perché votando con sincerità poteva tirar gli altri nel suo parere. Ma come questo non sia necessario, ma probabile, non credo sia tenuto a pensare a quello, che segue.

Ma quando vi concorre con efficaci artifizii, perché ha da far molte contazioni, che così gli tornano bene, il dubbio è maggiore. Nel foro esteriore è difficile provare questa macchinazione, e poi la lesione nel prezzo non sarebbe sufficiente ad invalidare il contratto, e dogliasi di se, chi se l' è lasciato persuadere, perché il rivedere questo sottil punto, non faria altro, che distruggere il commercio, o empirlo di liti, e levare a i cambi la loro pronta esecuzione, senza la quale la mercatura non può stare in piedi.

Quanto al foro interiore ancora non sono facile a credere, che sia necessaria la restituzione, perché è minima, incerta, ed infinita, e per questi rispetti impossibile, quanto a i cambi, che sono seguiti nella piazza sotto quella definizione, che faranno tutte le contazioni, e tutti i cambi fatti al conto.

Quanto ai cambi fatti da lui medesimo, e quello, che ha guadagnato, può avere un compenso, che accorgendosi, che il suo corrispondente, o quello, a chi doveria restituire, usi questo vantaggio, o altro simile in materia di mercatura con se, può ritenerlo per

ri-

ricompensa di vantaggi , cioè non è tenuto a restituirlo a quello , che ha patito di questo conto , ma come danaro male acquistato , io per farvelo veramente rimanere l' obbligo rei a darlo per l' amor di Dio . Lasciarlo , se la restituzione ha qualche scusa , o impedimento , male acquistato nelle sue mani , non lo consentirei , e fra la restituzione , e il darlo per amor di Dio , mi piace più questo , che quella .

Dei prezzi doppo il conto dico l' istesso , che di quelli , che si fanno prima .

In effetto in tutta questa parte , che riguarda il prezzo , si ha da regolare il cambio con le leggi del vendere , e del comprare , il che non avvertito può cagionare molti errori , e bene avvertito molte facilità , e chi non avverte questo punto , molte volte chiamerà usura quella , che solamente è ingiustizia .

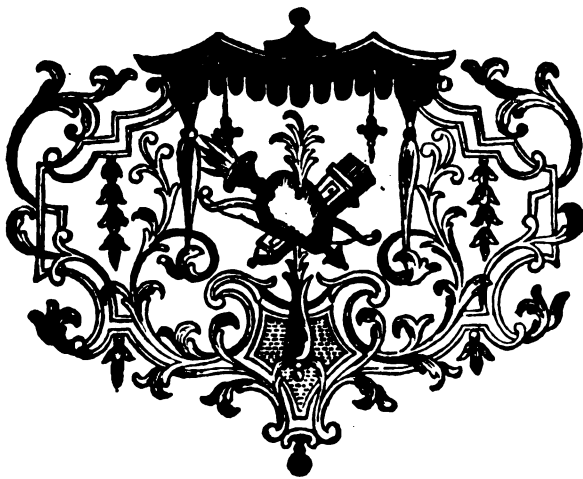
DELLA CAUSA EFFICIENTE

In virtù di questa causa efficiente , qual diciamo esser l' intenzione de' contraenti , possiamo definire , che tante volte non farà vero cambio , quante volte amendue le parti non averanno intenzione veramente di cambiare , il che fuor delle piazze universali può accadere moltissime volte , e nelle piazze medesime universali .

E perche il difetto dell' intenzione è molto più spesso dalla parte del prenditore , che da quella del datore , però scopriamo prima il difetto da questa parte . Sempre che il prenditore non ha credito nel luogo , nel quale promette dare al datore il suo cambio , nè si serve per altro di questo nome , che per avere i denari in presto fino a quello , o maggior tempo , è vero , che il cambio è simulato .

Ne fa realtà di cambio , che il datore scriva ad amici di fiera , che compischino le lettere sopra di lui , perche quello non è altro che un velo , per coprire la simulazione , nè da nervo , o spirito di verità al Cambio , perche non vi concorre l' intenzione del prenditore ; & è questa stata invenzione de' mercanti , pensando , che le scritture bastino per far il cambio vero , che è error manifestissimo , essendo questo contratto reale , che non consiste nel solo consenso , o nelle scritture , ma nella realtà dei pagamenti , e come il datore realmente conta in un luogo , così il prenditore deve realmente contare in un altro , & essere questa la sua intenzione da principio , ma la sua intenzione è sola di pagare i ritorni , e ricambi , al primo contratto del cambio non vi pensa , e se ne rimette al datore con obbligo di pagare i cambi , e ricambi .

I L F I N E

I N D E X

OPERUM, QUAE IN HOC VOLUMINE CONTI- NENTUR

A D Rubr. De leg. lib.		ad		pag. 365.
tres a pagina	1.	Epistolar. Foren. lib.		
ad	pag. 80.	Singular. a		pag. 366.
Ad leg. Tit. de leg.		ad		pag. 419.
lib. Singularis a	pag. 81.	Epistolar. Accademic. lib.		
ad	pag. 152.	Singular. a		pag. 420.
Ad leg. fructus ff. So-		ad		pag. 456.
lut. Matrim. a	pag. 153.	De recta jur. Civ. docendi		
ad	pag. 201.	ratione Oratio a		pag. 459.
De exaequatione legat. lib.		ad		pag. 465.
Singularis a	pag. 202.	Epistola inedita ex au-		
ad	pag. 230.	tographo Bibliot. Se-		
De vera possessionis sub-		nen. a		pag. 469.
stantia a	pag. 233.	ad		pag. 481.
ad	pag. 299.	Oratio a		pag. 482.
De dividuis, & indi-		ad		pag. 485.
viduis a	pag. 300.	Frammento del trattato		
ad	pag. 305.	dei Cambj a		pag. 489.
Ad leg. non puto ff. de		usq. ad finem :		
jure fisci a	pag. 306.			

A

LE:

LEGES AB AUCTORE DECLARATAE ALPHABETICO ORDINE POSITAE

	B.				
B	Enignius de Legibus	pag. 118.	Lex est de Legibus	pag. 81.	
	C.				
	Contra Legem de Legibus	pag. 135.	Minime de Legibus	pag. 126.	M.
	Cum de. de Legibus	pag. 145.			N.
	Cum Lex vetat de Legibus	pag. 124.	Nam ad ea de Legibus	pag. 91.	
	D.		Nam & Demosthenes de Legibus	pag. 85.	
	De quibus de Legibus	pag. 141.	Nam Imperat. de Legibus	pag. 148.	
	Divortio ff. soluto matrimonio	pag. 155.	Nam ut ait de Legibus	pag. 106.	
	§. e contrario	pag. 172.	Neque de Legibus	pag. 99.	
	§. item si messes	pag. 180.	Non ambigitur de Legibus	pag. 132.	
	Diuturna de Legibus	pag. 144.	Non omnium de Legibus	pag. 121.	
	E.		Non possunt de Legibus	pag. 103.	
	Ergo de Legibus	pag. 150.	Non puto de jur. fil.	pag. 309.	
	Et ideo de Legibus	pag. 101.	Nulla de Legibus	pag. 130.	
	Et ideo la secunda de Legibus	pag. 122.			P.
	Ex ijs de Legibus	pag. 89.	Papinianus ff. soluto matrim.	pag. 153.	
	F.		Prima de Legibus	pag. 81.	
	Fraus de Legibus	pag. 136.	Princeps de Legibus	pag. 138.	
	Fructus §. Papinianus .				Q.
	Sive L. Papinianus .		Quoniam de Legibus	pag. 92.	
	ff. solut. matr.	pag. 153.	Quod non de Legibus	pag. 149.	
	I.		Quod vero de Legibus	pag. 108.	
	Ideo de Legibus	pag. 134.			S.
	Imo de Legibus	pag. 147.	Sine Legis de Legibus	pag. 115.	
	In ambigua de Legibus	pag. 119.	Secunda de Legibus	pag. 85.	
	Incivile de Legibus	pag. 128.	Sed & ea de Legibus	pag. 146.	
	In ijs de Legibus	pag. 110.	Sed & posteriores de Legibus	pag. 135.	
	Jura de Legibus	pag. 88.	Si de. de Legibus	pag. 147.	
	Jura la secunda de Legibus	pag. 96.			T.
	Jus singulare de Legibus	pag. 113.	Tertia §. ex contrario ff. de acquir.		
	L.		possessio .	pag. 235.	
	Legis virtus de Legibus	pag. 93.	Tertia de Legibus	pag. 88.	
			Totum de Legibus	pag. 152.	

F I N I S L E G U M

QUAE.

Q U A E S T I O N E S , E T M A T E R I A E E P I S T O L A R U M , Q U A E I N H O C V O L U M I N E C O N T I N E N T U R .

- D**E Auro quatenus per Ecclesiam cogi servariq. possit Epist. I. pag. 366.
- Camera Apostolica succedens in spoliis Clericorum, quatenus eorum creditoribus teneatur Epist. Foren. 2. pag. 368.
- An creditor consentiens alienationi salvo jure suo, nugari vel consentire videatur Epist. Foren. 3. pag. 369.
- Quousque quis vivere praesumatur, & quomodo probetur mors per exploratores Epist. Foren. 4. pag. 370.
- De potestate Episcopi in remittendis poenis Epistola. Foren. 5. pag. 371.
- De poenitentia Furis quatenus admittenda Epist. Foren. 6. pag. 372.
- An vita militia patiat contributionem propter Paragium Epist. Foren. 7. pag. 373.
- Quibus verbis Civitas privilegio comprehendatur Epist. For. 8. pag. 374.
- Fructus a tertio percepti non pariuntur debitoris hypothecam Epist. Foren. 9. pag. 375.
- Impedimentum quatenus excuset a praescepto sub poena excommunicationis lata Epist. Foren. 10. pag. 376.
- De consuetudine Neapolitana vocante fratres ad dimidium bonorum antiquorum ab intestato Epist. Foren. 11. pag. 377.
- Contra fideicomissa perpetua Epist. Foren. 12. pag. 37. & Epist. Foren. 13. pag. 380.
- Repudiatio hereditatis ex quibus inducatur, & de virtute sententiae Epist. Foren. 14. pag. 383.
- Digressionem ad plures gradus substitutionum coniecturam vocationis non inducere Epist. Foren. 15. pag. 384. & Epist. 16. pag. 385.
- An Uxor viro operas debeat Epist. Foren. 17. pag. 386.
- An bona gerentis se pro Curatore sint obligata minori Epist. Foren. 18. pag. 388.
- Positos in conditione in Legatis non videri vocatos Epist. Foren. 19. pag. 389.
- Contumacis facti veritate in processu detecta posse quandoque relevari Epist. Foren. 20. pag. 390.
- Meliorationum reddendarum ratio quomodo constet Epistola Foren. 21. pag. 392.
- De Contractu Cambij Epist. 22. pag. 393.
- Ad intellectum L. ultimae C. si maj. fac. Epist. Foren. 23. pag. 394.
- Statuta quatenus ex jure communi (quod corrigunt) recipiant interpretationem Epist. Foren. 24. pag. 395. & Epist. 25. pag. 396.
- An ad id, quod interest, detur accessio Epist. Foren. 26. pag. 397.
- Fructus fructuum quando deberi possunt Epist. Foren. 27. pag. 398.
- De aestimando dubio Litis eventu in transactionis rescissione Epist. Foren. 28. pag. 399.
- Arbitrium vel laudum de rebus non comprehensis in compromisso, an sit pro parte nullum, an totum Epist. Foren. 29. pag. 401.
- Testi vinco contra producentem non esse plenam fidem adhiberi Epist. Foren. 30. pag. 403.
- Judicium reddenda: rationis quatenus individuum quos effectus pariat Epist. Foren. 31. pag. 404.
- De conditione viduitatis Epist. Foren. 32. pag. 405.
- De Statuto Senensi permittente pro turbata possessione criminaliter agi Epistola Foren. 33. pag. 407.
- Natum in 8. mense succedere, &

- rumpere testamentum contra errorem communis sententiæ etiam in foro judican. Epist. Foren. 34. pag. 409.
- Legem civilem obligare non obtemperantes in foro conscientie ad mortiferam culpam Epist. Foren. 35. pag. 411.
- Lex ult. C. de sent. quæ si cer. quant. profer. explicatur Epist. Foren. 36. pag. 414.
- Pactum de retrovendendo etiam magna accedente læsione in pretio non sufficit ad præsumendum contractum simulatum Epist. 37. pag. 416.
- Quando ad futuras prestationes agere liceat Epist. Foren. 38. pag. 419.
- Explicatur L. si mater. de vulg. & pupil. Epist. Acad. 1. pag. 420.
- Directæ libertatis dationem legatum non esse Epist. Acad. 2. pag. 422.
- Acceptilatio quare juris gentium dicta Epist. Acad. 3. pag. 424.
- Explicatur natura servitutum Epist. Acad. 4. pag. 426.
- Possessionem origine dominio posteriori esse Epist. Acad. 5. pag. 427. & Epist. 6. pag. 428.
- Tacita pupillaris sub expressa vulgari contenta, an sit secundum voluntatem testatoris, vel præter eam Epist. Acad. 7. pag. 429.
- Dare Judicem esse mixti imperij Epist. Acad. 8. pag. 431.
- De continuatione dominij in suos hæredes ad explicationem L. in suis §. de lib. & posth. Epist. Acad. 9. pag. 433.
- Divisio actionum in nativas, & dativas falsa, & sine utilitate demonstratur Epist. Acad. 10. pag. 435.
- Pomponij in L. commodissime ff. de lib. & posth. cum L. ultima C. de posth. hære. instit. conciliatio Epist. Acad. 11. pag. 436.
- Officij divisio in nobile, mercenarium, & adversarium purgatur, & defenditur Epist. Acad. 12. pag. 438.
- Pollicitationem fieri posse præsentis, & consentienti Epist. Acad. 13. pag. 440.
- Dare bonorum possessionem esse mixti Imperij Epist. Acad. 14. pag. 442.
- Titulum Pandectarum de jurisdictione omnium Judicum, vulgo inscriptum ex Pandectis Florentinis simpliciter de Jurisdictione inscribendum Epist. Acad. 15. pag. 444.
- Verbis conjunctos non habere jus accrescendi Epist. Acad. 16. pag. 446.
- Dominium utile quod directum oppugnat non reperiri, & ideo per præscriptionem acquiri non posse Epist. Acad. 17. pag. 447.
- Actionem in rem proprie actionem esse Epist. Acad. 18. pag. 448.
- Differentia in filium natura, & posthumum, cum a primo gradu sunt præteriti a secundo exheredati explicatur Epist. Acad. 19. pag. 450.
- De ratione continuationis faciendæ, vel omittendæ Epist. Acad. 20. pag. 452.
- Defenditur, & explicatur Justinianus in §. Plebiscitum inst. de jur. nat. gen. & civ. Epist. Acad. 21. pag. 454.
- Explicatur quomodo quis jure servitutis altius tollere possit ad intellectum §. æque. instit. de act. Epist. Acad. 22. pag. 455.
- Creditorum cum hærede non quasi contrahere Epist. Acad. 23. pag. 456.
- In probanda quasi possessione non est necesse titulum, & causam allegare Epist. I. Inædita pag. 469.
- Verba nolo adire repudiationem an inducant. Epistola II. Inædita pag. 470.
- Scævola in leg. Fidejussor evictio- nis ff. de Dolo mal. & met. exopt. conciliatur cum Papi- niano in L. Emptori ff. de Evict. Epist. III. Inædita pag. 473.
- Impotentia Coeundi an matrimo- nium dissolvat Epistola Inæ- dit. IV. pag. 476.
- Alienata a gravato in quartam sunt imputanda Epist. Inæ- dit. V. pag. 478.
- Possidens in sua Possessione adversus Spoliatorem est manutenendus Epist. Inædit. VI. pag. 480.

T A B U L A

CAPIT. QUAE IN OPERIBUS HUIUS VOLUMINIS CONTINENTUR

I N T I T. D E L E G I B U S

<p>UNde fluxerit Legis nomen , ac potissimum quo modo ex Divina Lege lex naturæ pro- deat , & vim Legis ab ipsa deducat cap. 1.</p>	<p>pag. 1.</p>	<p>ipſius adverſantur par. 2. cap. 8.</p>	<p>pag. 41.</p>
<p>Quid lex naturæ ſit , & an com- munis omnium animantium exiſtimari debeat ; tum quo- modo a conſciantia , & ſyn- terefi diſcerni queat cap. 2.</p>	<p>pag. 3.</p>	<p>De iis , quæ legem a fine aver- tunt , ac primum de ſincer- to , de ambiguo , & de in- finito par. 2. cap. 9.</p>	<p>pag. 43.</p>
<p>An lex naturalis ſit una , & ea- dem apud omnes , an verò mutationem recipiat. cap. 3.</p>	<p>pag. 8.</p>	<p>De ſubtili diſputandi ratione qua- tenus reiſcienda ſit , vel am- plectenda, tum de cavillatione, & de inutili par. 2. cap. 10.</p>	<p>pag. 47.</p>
<p>Quàm absoluta , quàm perfecta naturæ lex ſit , ex Cicerone deducitur , ſimul atque lauda- tur cap. 4.</p>	<p>pag. 12.</p>	<p>De his , quæ legi aut mortem , aut vulnus inferunt , ac de ſuperfluo , quod inordinatam reddit par. 2. cap. 11.</p>	<p>pag. 51.</p>
<p>Cur ſola naturæ lege , cum abſolu- tiſſima ſit , homines minime contenti leges civiles inſtitue- rint par. 2. cap. 1.</p>	<p>pag. 17.</p>	<p>Lex civilis laudatur , & ſingulari- ter quædam de jure civili Ro- manorum ſubijciuntur parte 3. cap. 1.</p>	<p>pag. 54.</p>
<p>Qua ratione jus omne naturale , & poſitivum dici poſſit jus civile, tum quid ſit lex civi- lis ſecundum hanc ſignifica- tionem diligenter inquiretur par. 2. cap. 2.</p>	<p>pag. 20.</p>	<p>Jus civile Romanorum a lege na- turali fere totum belliffime fluere , & naturæ imitatione ſummopere delectari parte 3. cap. 2.</p>	<p>pag. 55.</p>
<p>De cauſſa legis efficiente , & legiſ- latoris officio ; tum de iis , qui habent legis condendæ potefſtatem , ac potiffimum de Jurifconſultis par. 2. cap. 3.</p>	<p>pag. 25.</p>	<p>Legem numquam ita prudenter ſcribi poſſe , ut emendatione non indigeat aliqua , quam cum æquitas præſtet, de ipſius nomine , ac diffinitione tra- ctatur par. 3. cap. 3.</p>	<p>pag. 63.</p>
<p>De cauſſa legis materiali par. 2. cap. 4.</p>	<p>pag. 31.</p>	<p>Æquitatem hæcenus diffinitam civi- lem eſſe, non naturalem oſten- ditur , tum quomodo ab ea diſtinguatur , utiliter explica- tur par. 3. cap. 4.</p>	<p>pag. 69.</p>
<p>De cauſſa legis formali par. 2. cap. 5.</p>	<p>pag. 32.</p>	<p>Quomodo jus civ. Romanorum ſe habet circa naturalem , & civilem æquitatem par. 3. cap. 5.</p>	<p>pag. 72.</p>
<p>De cauſſa legis finali , ac ejuſdem legis effectu par. 2. cap. 6.</p>	<p>pag. 34.</p>	<p>De conſuetudine quid ipſa ſit , & quoſque Legumlatori ſervan- da par. 3. cap. 6.</p>	<p>pag. 77.</p>
<p>De iis , quæ legis cognata , ſive affinia ſunt par. 2. cap. 7.</p>	<p>pag. 38.</p>		
<p>De iis , quæ legi repugnant , ac primum de iis , quæ formæ</p>			

IN

**IN TITULO DIGESTORUM SOLUTO
MATRIMONIO QUEM AD
DOS PET.**

De Fructibus, & eorum distinctione; de varia anni acceptione, & alia quædam præconoscenda tractantur cap. 1 pag. 155.

Papiniani difficultas exponitur, & ad eam explicandam introductio; varij ad eam intellectus afferuntur, & subiectis demonstrationibus confutantur cap. 2. pag. 157.

Verus Papiniani sensus adducitur, & confirmatur cap. 3. pag. 163.

Quæstiones emergentes ex calculoposito, & comprobato diffiniuntur cap. 4. pag. 168.

Explicatus §. ex contrario; & ejus occasione plura Jureconsultorum responsa de divisione fructuum declarantur cap. 5. pag. 171.

Explicatio §. item si messes & cap. primi §. his consequenter. Hic fin. lex. in usib. feud. cap. 6. pag. 179.

IN TITULO DE EXÆQ. LEGATORUM, ET FIDEICOM.

De origine, ethymologia, & definitione legati, & Fideicom. cap. 1. pag. 202.

De divisione legati, & Fideicom. in qua dari legatum partitionis, non dari Legatum universale, illud perperam permissum, neque tamen exæquatione comprehensum, hoc autem falso adiectum esse probatur cap. 2. pag. 205.

Quatuor explicantur differentia, quæ a definitione descendunt, earumq. occasione institutionem hæredis materiam, non formam Testamenti censendam esse disputatur cap. 3. pag. 210.

Ex variis differentis, in quo pinguiora fideicommissa legatis, legata fideicommissis firmiora fuerint facile deprehenditur cap. 4. pag. 213.

Directe libertatis dationem falso legatum appellari, quid tamen inter eam, & fideicommissariam libertatem inter sit ostenditur cap. 5. pag. 218.

An L. 1. ff. de leg. 1. Ulpiani

fit, diligenter inquiritur cap. 6. pag. 222.

Lex 2. C. com. de leg. diligenter explicatur, & vera de exæquatione Justiniani sententia detegitur cap. 7. pag. 225.

IN TIT. DE ACQUIR. POSS.

Verus Pauli sensus inquiritur, & congruo sub compendio concluditur cap. 1. pag. 236.

Prima, & secunda pars §. ex contrario, videlicet Pauli dictum cum ratione, propositis contrariis, atque rejectis commodissime explicantur cap. 2. pag. 243.

Tum tertia, tum sequentes hujus §. partes declarantur, & contrariorum solutione confirmantur cap. 3. pag. 254.

De nomine possessionis an a pedibus, vel a sedibus rectius duci videatur, & de argumento ab ethymologia quædam differantur; post verò origo possessionis adducitur, qua ratione de divisione Juris gentium contrariæ Doctorum sententia explicantur, & conciliantur cap. 4. pag. 259.

Argumenta, quibus probari solet possessionem juris esse, adducuntur & confutantur cap. 5. pag. 266.

Aliæ de possessione sententiæ evertuntur, & eam facti esse probatur cap. 6. pag. 276.

Quid possessio sit, ut quid facti considerata cap. 7. pag. 284.

Possessionem unicam esse, non autem alteram civilem, alteram naturalem; tum verò possessionem, & possessionem Civilem idem esse cap. 8. pag. 289.

IN TITULO DE JUR. FISCO PARTE PRIMA

Plerique intellectus L. non puto sub incude revocantur, & confutantur cap. 1. pag. 309.

Verus intellectus L. non puto adducitur, & comprobatur cap. 2. pag. 315.

Regulæ Modestini generalis acceptio ab omnibus oppugnationibus defenditur cap. 3. pag. 319.

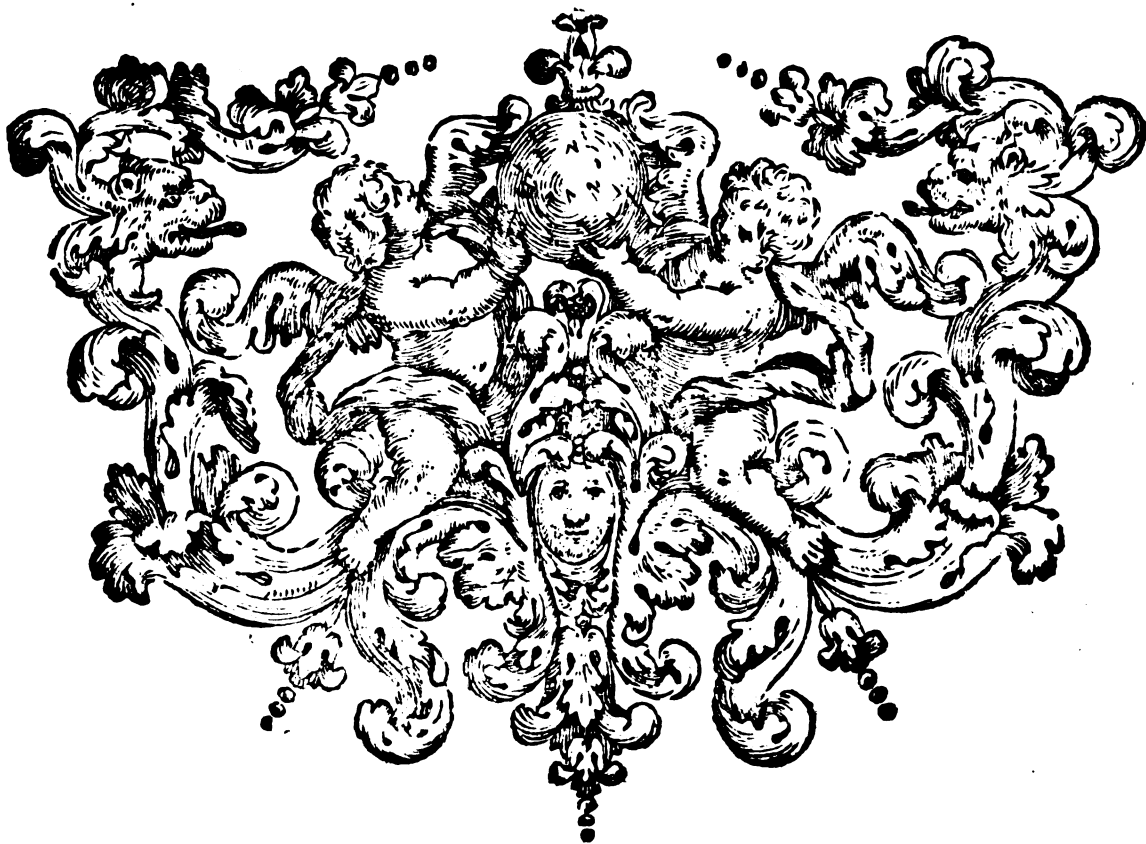
Ex regula Modestini, ejusque ratione plura adversus fiscum inferuntur par. 2. cap. 1. pag. 332.

Adnotantur varii casus, in qui-

bus

bus cessat Modestini placitum,
coque non obstante Fisco
favendum est par. 2. cap. 2. pag. 341.
Quot modis dicatur Quæstio dubia,
& quæ sint partes Judicis in
quæstionibus dubiis, & alia
plura de eadem re valde utilia
explicantur par. 3. quæst. 1. pag. 346.

Quo jure fiscus in præscriptionibus
utatur, & quomodo lex Mo-
destini in præscriptionibus
sit præcipuè servanda par. 3.
quæst. 2. pag. 352.
Quomodo in favorem privatorum
contra fiscum præscriptio pro-
cedat par. 3. quæst. 3. pag. 359.

VIII

I N D E X

L O C U P L E T I S S I M U S

O M N I U M

Notatu dignorum in hoc libro Alexandri Turamini, nec non jurium, quæ passim ab auctore declarantur in verbo Intellectus legum: & in fine adsunt quedam materiæ, quæ non satis apte alphabetico ordine describi possunt.

- A**bsolvi debet reus in conflictu præsumptionum in l. non puto cap. 1. n. 17. pag. 312.
- Absolvens & condemnans iudex in una eademq. sententia, potior est absolutio condemnationis in l. non puto cap. 1. n. 18. ibid.
- Accidentalis cursus non est spectandus sed naturalis in fructuum divisione in l. divor- tio cap. 4. n. 2. pag. 169.
- Accidentia inspicimus ubi quæstiones ex rei essentia diffiniri nequeunt de ve. sub. pos. cap. 2. n. 39. pag. 250.
- Per accidens quæ sunt non habentur in con- sideratione de ve. sub. pos. cap. 7. n. 17. pag. 286.
- Jura constituuntur in iis, quæ ut plurimum accidunt in l. 3. de legibus n. 4. pag. 88.
- Quæ accidunt ut plurimum, redolent naturam universalium in l. 3. de legibus n. 6. pag. 89.
- Inopinatum distinguitur ab eo, quod uno aliquo casu potest accidere in l. 4. de le- gibus n. 1. ibid.
- Accidere quomodo intelligitur in l. 4. de le- gibus n. 13. pag. 90.
- Accidit cum aliquid præter legem non est peccatum in lege, sed in ipsa rei natura in l. nam ad ea. de legibus n. 6. pag. 91.
- Non frequenter accidit quod bis accidit in l. quoniam de legibus n. 2. pag. 92.
- Accursii sententia an prior, vel posterior exi- stimanda in l. ex divortio cap. 6. n. 6. pag. 181.
- Accursius sive gl. plures afferens sententias, ultimam approbare censetur in l. non puto cap. 3. n. 6. pag. 321.
- Accursius glossator omnium doctissimus in l. non puto cap. 3. n. 7. ibid.
- Accusatio quælibet in quos articulos divida- tur, in l. non puto cap. 3. n. 46. pag. 326.
- Acquisitio an a possessione distinguatur de ve. sub. pos. cap. 5. n. 14. 29. & 50. & seq. pag. 268. 271. 275.
- Acquirendi facultas ex jure est de ve. sub. pos. cap. 5. n. 29. pag. 271.
- Acquirere per servum est ex potestate juris de ve. sub. pos. cap. 5. n. 50. pag. 275.
- In acquirendo, conservando, aut minuendo jus consistit de legibus lib. 3. cap. 2. n. 2. pag. 57.
- Acquirendi jus ex naturæ lege eam accipit formam ne cum alterius jactura fiat de legibus lib. 3. cap. 2. n. 3. pag. 57.
- Acquisitio omnis injusta lege naturæ prohi- betur de legibus cap. 2. n. 4. ibid.
- Acquisitio inilitar generis habet, amissio mor- tis similitudinem retinet. de leg. lib. 3. cap. 3. cap.

- cap. 2. n. 69. pag. 62.
- Acquisitio** quotuplex : in l. totum de leg. n. 4. pag. 152.
- Actio** nulla est prodita ad petendum id, quod est sub conditione. de exæq. leg. cap. 5. n. 16. pag. 221.
- Actio** redhibitoria, & stipulatio damni infestæ, cur ex conventionione producatur : de leg. cap. 9. n. 26. pag. 46.
- Actiones** personales aut ad dandum, aut ad faciendum competunt, reales vero rei persequutionem continent : de legibus cap. 2. n. 5. pag. 57.
- Actio**num omnium scopus est ut justè acquiramus, & alios injustè acquirere, aut retinere non sinamus : de leg. cap. 2. n. 7. pag. 57.
- Actio**num divisio : de leg. cap. 5. n. 6. pag. 74.
- Actio**, judicium, contractus dicitur bonæ fidei, non autem lex : de leg. cap. 5. n. 18. pag. 75.
- Actio**num intuitu an statuta sint stricti juris : de legibus cap. 5. n. 19. ibid.
- Actio** ex statuto descendens est stricti juris : de legibus cap. 5. n. 22. pag. 76.
- Circa** actiones statutarias distinctio Baldi : de legibus cap. 5. n. 22. ibid.
- Actio** præscriptis verbis pro qualitate negotii est bonæ fidei, vel stricti juris : de legibus cap. 5. n. 23. ibid.
- Actio**nes, quæ stricti juris sunt, possunt statuentes efficere bonæ fidei : de legibus cap. 5. n. 27. ibid.
- Actio** injuriarum requirit dolum ex parte injuriantis : in l. quod de leg. n. 3. pag. 150.
- Actio** bonæ fidei vide in verbo fides bona.
- Actori** plus quàm reo favendum, quando, de damno, reus de lucro tractat : in l. non puto cap. 2. n. 7. & quid in privilegiato n. 8. pag. 341.
- Actori** minus favetur quàm reo : de legibus cap. 7. n. 27. pag. 41.
- Omne** agens agit propter finem : de leg. cap. 2. n. 47. pag. 24.
- Actum** nullum non reddit omne incertum ex dispositione juris : de legib. cap. 9. n. 7. pag. 44.
- Actus** non potest pro parte valere, & pro parte non : de legibus cap. 10. num. 20. pag. 49.
- Actu** posito quædam consequuntur, quædam posita ratione actus : in l. quod de legibus n. 7. pag. 102.
- Actus** vide in verbo sententia, & in verbo judicium
- Adoptionis** in materia quousque producat
- subtilitas juris civilis : de legibus cap. 10. n. 18. pag. 49.
- Adulterii** accusationi præscribitur quinquennio : in l. non puto quæst. 2. n. 33. pag. 357.
- Adventitiis** in bonis quæritur patri usufructus : de exæq. legator. cap. 4. n. 13. pag. 216.
- Advocati** verbosi plectendi de leg. cap. 11 n. 21. & 22. pag. 53.
- Æqualitas** geometrica servatur à Papiniano in fructibus, non arithmetica : in l. divortio cap. 2. n. 2. & seq. pag. 157.
- Æqualia** possunt esse per proportionem plus & minus : de legibus cap. 2. n. 55. pag. 61.
- Æquale** & simile sunt ad aliud : in leg. non puto cap. 1. n. 36. pag. 314.
- Æquale** est terminus ad aliquid : de exæq. leg. cap. 7. n. 16. pag. 230.
- Æquipollente** non adimpletur forma : de leg. cap. 5. n. 9. pag. 33.
- Æquitate** in sola consistunt temporum accessiones : de ve. sub. pos. cap. 3. n. 9. pag. 256.
- Æquitas** l. curabit, de act. empt. habet locum in contractibus innominatis correptivis : de legibus cap. 2. n. 6. pag. 57.
- Æquitatis** nomen usurpatur pro eo, quod iniquitati opponitur : de legibus cap. 3. n. 6. pag. 65.
- Æquitas** sæpe usurpatur pro eo, quod opponitur juri scripto : sive legitimo, de legibus cap. 3. n. 7. ibid.
- Æquitatis** nomen ad clementiam, & benignitatem quandam refertur : de leg. cap. 3. n. 8. ibid.
- Æquitatis** diffinitio : de legibus cap. 3. n. 9. & n. 12. ibid.
- Æquitatis** officium an etiam in supplendo collocetur : de legibus cap. 3. n. 10. ibid.
- Æquitas** ad ea respicit errata, in quibus absolute, & simpliciter loquendo peccatur : de legibus cap. 3. n. 11. ibid.
- Æquitatem** laxamentum Cicero dixit : de leg. cap. 3. n. 13. & n. 14. & 15. pag. 66.
- Æquitas** & interpretatio differunt : de leg. cap. 3. n. 16. ibid.
- Æquitatem** non nititur l. non possunt de legibus, sed interpretatione : de leg. cap. 3. n. 17. ibid.
- Æquitas** ex diversitate rationis profuit, suppletio verò, productio, & extensio ab eadem ratione & utilitate proficiuntur : de legibus cap. 3. n. 19. ibid.
- Ab** æquitatem proficitur limitatio regularum, ampliatio vero ab interpretatione : de leg. cap. 3. n. 19. ibid.
- Æquitatem** si non sit suffulta limitatio, aut scri.

- scripta legibus recipi non debet: de leg. cap. 3. n. 20. ibid.
- Æquitas est ad aliquid: de legibus cap. 3. n. 21. ibid.
- Æquitas quomodo ab Aristotele habitus esse dicatur: de legibus cap. 3. n. 23. pag. 67.
- Æquitas secundum Aristotel. est virtus: de legibus cap. 3. n. 24. ibid.
- Æquitate non emendantur injusta: de legibus cap. 3. n. 29. & seq. ibid.
- Æquitas non debet esse emendatio sui ipsius: de leg. cap. 3. n. 30. ibid.
- Æquitate an emendetur jus gentium: de leg. cap. 3. n. 24. pag. 68.
- Æquitati subiacet consuetudo redacta in scriptis: de legibus cap. 3. n. 39. ibid.
- Ab æquitate error emendatus in verbis est, non in sententia: de leg. cap. 3. n. 40. ibid.
- Æquitatis scriptæ, vel non scriptæ differentia reprobatur: de legibus cap. 3. n. 43. pag. 69.
- Æquitas scripta legis nomen assumit, & deserit æquitatis: de leg. cap. 3. n. 44. ibid.
- Æquitatem naturalem Edicta in scripturam redigunt: de legibus cap. 3. n. 46. ibid.
- Æquitas an sit posita in clementia, & bonitate: de leg. cap. 4. n. 2. pag. 70.
- Æquitas comparatur: de legibus cap. 4. n. 6. ibid.
- Æquitas est quoddam medium, & quæ sint ejus extrema: de legibus cap. 4. n. 8. ibid.
- Æquitas, & clementia dicitur eadem diverso respectu: de legibus cap. 4. n. 10. ibid.
- Æquitas an versetur in supergressione poenarum: de legibus cap. 4. n. 11. pag. 71.
- Æquitatis diffinitio an conveniat naturali æquitati: de legibus cap. 4. n. 12. ibid.
- Æquitatem ad naturalem, non ad civilem, cur prætor repperit: de leg. cap. 4. n. 15. ibid.
- Æquitatis in inspectione submovetur pugna quædam legum cum Edicto de pactis: de legibus cap. 4. n. 16. ibid.
- Æquitas naturalis latius patet quàm civilis: de legibus cap. 4. n. 21. pag. 72.
- Æquitas civilis sub naturali comprehenditur: de leg. cap. 4. n. 23. & numquam ab ea ita subducitur, ut non in eandem periculum labatur n. 24. ibid.
- Æquitate de civ. est accipienda l. 1. Cod. de leg. cap. 5. n. 1. pag. 73.
- Æquitatem civilem toto jure civili diffusam esse ostenditur: de leg. cap. 5. n. 2. ibid.
- Æquitas integrum factum, & omne jus respicit non potestatem alterius: de l. cap. 5. n. 4. ibid.
- Æquitas an locum habeat in contractibus stricti juris: de leg. cap. 5. num. 5. & 9. ibid.
- Cum æquitate civili, & ab ea se junctum strictum jus dupliciter usurpatur: de leg. cap. 5. n. 12. pag. 74.
- Ad æquitatis differentiam non dicitur strictum jus, sicut dicitur strictum jus ad differentiam bonæ fidei: de leg. cap. 5. n. 14. pag. 75.
- Æquitas ut nulla valeat potest fieri conventio inter partes: de leg. cap. 5. n. 14. & ipsam servari æquam erit n. 15. ibid.
- Æquitatem an admittant statuta cum dicantur esse stricti juris: de leg. cap. 5. n. 16. ibid.
- Æquitatem scripto cur non potuerunt comprehendere Quirites: de leg. cap. 5. n. 28. pag. 76.
- Æquitate ex civili Prætor emendare non potuit jus civile Romanorum: de leg. cap. 5. n. 32. ibid.
- Ad æquitate nullo casu separatur jus civ. Romanorum: de legibus cap. 5. n. 33. ibid.
- Æquitas naturalis Prætori commendata: de leg. cap. 5. n. 29. ibid.
- Æquitati inhærendo maximè jus civ. naturam imitatur: de legibus cap. 5. n. 34. ibid.
- Æquitas, & jus naturale cur non adnumerantur juri non scripto, sicut consuetudo: de legibus cap. 6. n. 4. pag. 77.
- Æquitas dum scribitur, efficitur jus singulare: in l. jus de legibus n. 2. pag. 113.
- Æquitas & jus singulare in quo differant: in leg. jus de legibus n. 3. pag. 113.
- Æquitatis benignitas, & ratio juris quomodo differant: in l. nulla de leg. n. 9. pag. 131.
- Æquitas est fundamentum l. nulla de leg. n. 11. pag. 131.
- In æquitate regula quando fundatur non habent exceptionem: in l. nulla de legibus n. 12. & 13. ibid.
- Æquitatem ex diametro fraus oppugnat: in l. fraus de leg. n. 4. pag. 137.
- Æqui & boni una est officina: de leg. cap. 1. n. 36. pag. 19.
- Æquum nihil aliud est, quàm æquale quoddam: de leg. cap. 2. n. 54. pag. 61.
- Ad æquum & bonum arbitrum spectare, judicem vero ad legem, quid sit apud Aristotelem: de leg. cap. 4. n. 17. pag. 71.
- De æquo & bono quod procedatur, si est statutum, illud intelligitur de naturali æquitate: de leg. cap. 4. n. 19. pag. ibid.
- De æquo & bono ubicunque proceditur, agens ex

- ex pacto non repellitur per eam exceptio.
nem, quod ex pacto non datur actio: de
leg. cap. 4. n. 20. ibid.
- Inter æquum & bonum virum quid interfit;
& inter virum callidum, & astutum: in
l. fraus de leg. n. 3. pag. 137.
- Æquum, & bonum est quid præter jus &
laudabile, de legibus cap. 3. n. 25. pag. 67.
- De æquo, & bono Aristotelis sententia: de leg.
cap. 4. n. 1. & 3. pag. 70.
- Æquum vide reliqua in verbo iustum, & in
verbo rectum
- Ærarium, silcus, & regia Camera sunt sy-
nonima: in l. non puto cap. 2. n. 18.
pag. 318.
- Æthimologia si vera sit, non poterit repu-
gnare definitioni: de ve. sub pos. cap. 4.
n. 7. & 12. pag. 262.
- Ab æthimologia argumentum quando valeat:
de ve. sub pos. cap. 4. n. 7. & 12.
ibid.
- Æxæquatio explicatur variis rerum exæquata-
rum exemplis: de exæq. leg. cap. 7. n. 12.
pag. 230.
- Æxæquatio quid sit: de exæq. leg. cap. 7.
n. 13. ibid.
- Aggressus præsumitur facere ad sui defensionem:
de legibus cap. 1. n. 12. pag. 81.
- Alearum usum prohibito, an quis eas conficere
possit, etiam si non ludat: de leg.
cap. 2. n. 43. pag. 60.
- Alienari licet possint res Ecclesie pro redem-
ptione captivorum, non possunt tamen alie-
nari pro iis, qui proprio scelere ad triremes
damnati sunt: in l. nullam de leg. n. 18.
pag. 132.
- Alienatio vide reliqua in verbo Minor.
- Alimenta filio interdum pater potest denega-
re: de legibus cap. 3. n. 20. pag. 10.
- Alius dictio implicat similia: de ve. sub pos.
cap. 5. n. 31. pag. 272.
- Allegationibus in faciendis ostentatio repræ-
henditur: in l. incivile de leg. n. 14.
pag. 129.
- Allodiales sunt fructus separati a fundo: in l.
ex divortio cap. 6. n. 9. pag. 18.
- Alluvioni similis est usucapio: de ve. sub pos.
cap. 1. n. 11. pag. 286.
- Alternativæ seu disiunctivæ dictiones a diffi-
nitionibus sunt rejiciendæ, & cur: de ve.
sub pos. cap. 7. n. 8. pag. 285.
- Ambiguum in quo differat ab incerto: de leg.
cap. 9. n. 13. pag. 44.
- Ambiguum an detur: in l. in ambigua de
leg. n. 2. pag. 119.
- Ambigui exempla: in l. in ambigua de
leg. n. 3. ibid.
- Ambiguum est, cum duo dicuntur ab eo,
qui unum sentit: in l. in ambigua de leg.
n. 4. ibid.
- Ambiguum dicitur quasi ambivium, quod in
duas ducat vias: in l. ambigua de leg. n. 5.
ibid.
- Ambiguum & obscurum differunt: in l. in
ambigua de legibus n. 6. ibid.
- In ambiguis non habet locum: l. & ideo de
leg. n. 7. pag. 123.
- Ambiguum vide in verbo, Dubium
- Amisio mortis similitudinem retinet, sicut
& acquisitio instar generationis habet: de
legibus cap. 2. n. 62. pag. 62.
- Ampliatio regularum ab interpretatione pro-
ficiscitur limitatio vero ab æquitate: de
leg. cap. 3. n. 19. pag. 66.
- Ampliatio vide in verbo Extentio, & in ver-
bo Productio
- Animus facti est: de ve. sub pos. cap. 7. n. 25.
pag. 288.
- Animi perturbationes, ut funes nos trahunt,
& invicem retrahunt: de leg. cap. 4. n. 24.
pag. 16.
- Animal. vide in verbo Bruta
- Anni initia varie posita: in l. divortio cap.
1. n. 8. pag. 1, 6.
- Antecedens qui vult, vult etiam suum necessa-
rium consequens: in l. quod de leg. n. 8.
pag. 119.
- Appellatio denegatur debitori fisci condemna-
to: in l. non puto cap. 1. num. 29.
pag. 337.
- Arbitro si detur prorogandi potestas statuto,
poterit id facere toties, quoties opus fue-
rit: de legibus cap. 9. n. 24. pag. 45.
- Arbiter & moderator rei suæ est unusquisque
de leg. cap. 2. n. 22. pag. 58.
- Arbitrum ad bonum, & æquum spectare,
indicem vero ad legem quid sit apud Ari-
stotelem: de leg. cap. 4. n. 17. pag. 71.
- Arbitramenta propriæ iniquitatis non injusti-
tiz notantur: de legibus cap. 4. n. 18.
ibid.
- Arbitrium. vide in verbo. Judicis arbitrio.
- Argumentum ab effectu ad causam forma-
lem quomodo ducatur: de ve. sub pos.
cap. 2. n. 12. & 13. pag. 246.
- Argumentum ab æthimologia quando valeat:
de ve. sub pos. cap. 4. n. 7. & 12.
pag. 262.
- Argumentum a notatione secundum Tullium:
de ve. sub pos. cap. 4. n. 10. pag. ibid.
- Argumentum a dictionibus quantum valeat:
de ve. sub pos. cap. 5. n. 32. pag. 272.

- Argumentari licet à ratione legis unica etiam non expressa de legibus: cap. 5. n. 16. pag. 34.
- Argumentum a comuniter accidentibus valet. in l. nam ad ea. de legib. n. 7. pag. 91.
- Argumentum a simili quando valeat: in l. quod de legibus n. 10. pag. 150.
- Arithmetica æqualitas non servatur in fructibus à Papiniano, sed geometrica: in l. divortio cap. 2. n. 2. & seq. pag. 157.
- Arithmetica proportio ad numerum respicit, geometrica vero ad quantitatem: in l. divortio cap. 2. n. 4. ibid.
- Arithmetica æqualitatem jus servat, natura verò geometricam: de leg. cap. 2. n. 47. pag. 61.
- Arithmetica, & geometrica æqualitas quid sit: de leg. cap. 2. n. 48. ibid.
- Arithmeticum medium & jus commutativum dicunt imperfectionem: de leg. cap. 2. n. 58. ibid.
- Ars à natura discernitur: in l. scire de leg. n. 7. pag. 116.
- Ars nulla in se ipsa versatur: in l. scire de leg. n. 8. ibid.
- Artis nomen in latissima significatione usurpatur: in l. scire de legibus n. 11. ibid.
- Augusta non lege regia, non ratione, non moribus soluta est legibus: in l. princeps de leg. n. 16. pag. 140.
- Augustæ omnia fisci privilegia competunt: in l. princeps de legibus n. 17. ibid.
- Ab Augusta, Cæsare, vel fisco ementes statim fiunt securi: in l. princeps de leg. n. 18. ibid.
- Augustæ facta donatio, vel ab ea, non indiget insinuatione: in l. princeps n. 19. ibid.
- Augusta læsa an restituatur: in l. princeps de leg. n. 22. ibid.
- B.**
- Baldus nullum jus ignorasse dicitur: in l. incivile de leg. n. 5. 128.
- Bannito cum loquente statutum puniens comprehendit etiam mittentem epistolam: in l. non puto cap. 3. n. 76. pag. 329.
- Bannitos odio occidi statutum permittens non valet: de leg. cap. 1. n. 25. pag. 19.
- Bannitum percuti permittens statutum an permittat occidi: de leg. cap. 2. n. 16. pag. 58.
- Bello capti inter Christianos non efficiuntur servi capientium: de ve. sub. pos. cap. 4. n. 26. pag. 264.
- Benignitas aliquando versatur in duritie legis tolleranda: in l. benignus de leg. n. 2. pag. 118.
- Bonitate, & in Clementia æquitas an sit posita: de leg. cap. 4. n. 2. pag. 70.
- Boni & æqui una est officina de: leg. cap. 1. n. 38. pag. 20.
- Bonos Cives facere legis cujusque est effectus respectu finis, in quem dirigitur: de leg. cap. 6. n. 19. pag. 37.
- Boni cives quomodo efficiantur formidine pænæ: de legibus cap. 6. n. 21. ibid.
- Bonus civis dicitur ex habitu, & optimus ex habitu bonus: de legibus cap. 6. n. 22. ibid.
- Ad bonum etiam invitat lex à malo deterrens: de legibus cap. 6. n. 23. ibid.
- Bonum, quod magis commune est, ad summi boni conditionem magis accedit: de legibus cap. 2. n. 30. pag. 59.
- Inter bonum æquumq; virum quid interlit, similiter, & inter virum callidum, atque versutum: in l. fraus de leg. n. 3. pag. 137.
- Brevitate leges scribi Justinianus præcepit: de leg. cap. 7. n. 16. pag. 39.
- Brevitas vide in verbo Paucitas
- Bruta seu animalia quo ad usum, tum quo ad legem homini subjiciuntur: de legibus cap. 2. n. 13. pag. 4.
- Bruta Animalia eximuntur à notione juris etiam naturalis: in l. 2. de leg. n. 12. pag. 87.
- C.**
- Caducum quid dicatur: in l. princeps de leg. n. 23. pag. 140.
- Cæsar, fiscus, vel Augusta vendentes faciunt ementem securum: in l. princeps de legibus ibid.
- Callidum, & versutum virum quid intersit: in l. fraus de leg. n. 3. pag. 137.
- Castrum restituitur in integrum, sicut res publica: in l. non puto q. 3. n. 16. pag. 362.
- Cavillationis naturam facile assumit nimia subtilitas: de leg. cap. 10. n. 26. pag. 50.
- Cavillatio quid sit de legibus cap. 10. n. 27. 28. & seq. pag. 47.
- Cavillari quis dicatur: de leg. cap. 10. n. 29. ibid.
- Cavillari an liceat: de legibus cap. 10. n. 31. ibid.
- Cavillatio qua ratione possit defendi tanquam licita: de leg. cap. 10. n. 32. pag. 51.
- Cavillationis sapit naturam interpretatio ubi est manifestus verborum sensus: in l. & ideo de leg. n. 11. pag. 123.
- Causam ad efficientem, & formalem redigi potest ratio: de leg. cap. 5. n. 4. pag. 33.
- Causa non existente non poterunt alienari bona

- bona pupillorum , licet stet statutum ; quod eorum bona possint alien. sine solemnitate vel substantialit. in l. nulla de leg. n. 7. pag. 130.
- Causa non venit appellatione substantiæ vel solemnitatis: in l. nulla de leg. num. 8. ibid.
- Causæ pares quæ dicantur: in l. non puto cap. 1. n. 35. pag. 313.
- Causæ paritas dupliciter potest contingere: in l. non puto cap. 1. n. 37. pag. 314.
- Causa civilis , vide in verbo civilis
- Causa Criminalis , vide in verbo Crimen.
- Certum jus esse debet: de legibus cap. 10. n. 22. pag. 49.
- Certa quando est sententia legis Princeps non est adendum: in l. & ideo de legibus n. 4. pag. 101.
- Certa quæ sint : in l. & ideo de leg. n. 9. pag. 123.
- Cessio quomodo fiebat in jure : de exæq. leg. cap. 4. n. 18. pag. 217.
- Circuitus inutiles evitantur in jure exemplo naturæ : de legibus cap. 2. n. 32. pag. 59.
- Circuitus toties evitantur , quoties prorsus utilitate carent: de legibus cap. 2. n. 33. vide exemplum n. 24. ibid.
- Circuitu de inutili evitando multæ illationes: de leg. cap. 2. n. 37. pag. 60.
- Circumvenire legem quid sit : in l. contra de leg. n. 7. pag. 136.
- Citationis ex defectu exceptionem removere non intelligitur statutum removens omnes exceptiones: de leg. cap. 2. n. 21. pag. 23.
- Citatio ad ordinem necessitatis refertur non instructionis : de legibus cap. 2. n. 22. ibid.
- Civilis sola disciplina legis effectiva : de leg. cap. 3. n. 3. pag. 25.
- Civilis facultas collocatur sub habitu prudentiæ : in l. incivile de leg. n. 3. pag. 128.
- Civili in causa judex maleficiorum cognoscere non potest: in l. non est de legibus n. 6. pag. 133.
- Civile , vide in verbo jus civile , in verbo lex civilis & in verbo obligatio civilis
- Cives locupletes habere Reipublicæ interest: de leg. cap. 6. n. 11. pag. 36.
- Civitatis sive Reipublicæ contractus differti a contractu filii: in l. non puto cap. 1. n. 41. pag. 338.
- Civitatis pars dicitur quilibet homo: de leg. cap. 6. n. 18. pag. 37.
- Clausula decreti irritantis non facit ignorantem incidere in poenam: in l. 1. de leg. n. 22. pag. 84.
- Clementia & in bonitate an sit posita æquitas: de leg. cap. 4. n. 2. pag. 70.
- Clementia , & misericordia dupliciter sumitur: de leg. cap. 4. n. 9. ibid.
- Codicillis testamento confirmatis legata relinquuntur , licet non possint relinquere ab intestato : de exæq. leg. cap. 3. n. 10. & 11. pag. 212.
- In codicillis hæres institui non potest: de exæq. leg. cap. 3. n. 12. ibid.
- Cognitio non est finis disciplinæ civilis sive legitimæ: in l. scire n. 4. pag. 116.
- Colonus qui non habet interdictum unde visum dominum ejiciat , dejectus illud consequitur: de ve. sub. pos. cap. 8. num. 33. pag. 296.
- Commutatione non indiget natura , quia non indiget aliquo: de legibus cap. 2. n. 57. pag. 61.
- Communem opinionem quando sequi non debemus: in l. non puto cap. 2. n. 21. & 22. pag. 318.
- A communiter accidentibus faciles sumus ad donandum in fraudem fisci : in l. non puto cap. 3. n. 18. pag. 323.
- Communis & popularis loquendi mos frequens apud jurisconsultos: de leg. cap. 2. n. 23. pag. 5.
- Commune ad bonum lex ordinatur: de legibus cap. 6. n. 4. pag. 35.
- Commune bonum in jure appellatur utilitas: de legibus cap. 6. n. 6. pag. 36.
- Commune bonum juris , legis est summum bonum : de legibus cap. 6. n. 12. ibid.
- Communem utilitatem spectat jus dum conditur , dum observatur privatam: de legibus cap. 6. n. 14. pag. ibid.
- Communem contra utilitatem conventio non valet: de legibus cap. 9. n. 37. pag. 47.
- Commune quanto magis est bonum , ad summi boni conditionem magis accedit : de leg. cap. 2. n. 33. pag. 59.
- Compendium quale , & de quibus constitui debeat: de ve. sub. pos. cap. 1. n. 28. pag. 241.
- Compromittantur ut perpetuo causæ inter conjunctos statutum valet , & cur : de legibus cap. 9. n. 23. pag. 45.
- Concessionem seu gratiam Principum sine aliqujus injuria factas interpretamur : de leg. cap. 8. n. 5. pag. 42.
- Conclusio non potest inferri ex non præmissis: in l. ergo de leg. n. 1. pag. 150.
- Concordia vide in verbo transactio
- Condemnans & absolvens judex , in una eademque sententia potior est absolutio , condemnatione: in l. non puto cap. 1. n. 18. pag. 312.
- Con-

- Condicere rem suam permissum est odio fur.
in l. non puto cap. 3. n. 37. pag. 325.
- Conditione non adveniente nulla actio est
prodita ad petendum id, quod est in condi-
tione: de exaq. leg. cap. 5. n. 16. pag. 221.
- Conditiones non capit donatio perfecta: de
leg. cap. 10. n. 18. pag. 49.
- Conjectura, & interpretatio differunt: in l.
nam de leg. n. 12. pag. 108.
- Coniectura alia pietatis alia, voluntatis: in
l. nam de legibus n. 13. ibid.
- Conjunctio maris, & foeminae a divina lege
pendet: de legibus cap. 2. n. 17. pag. 5.
- Conjunctorum causae, ut perpetuo compro-
mittantur, valet statutum, & ejus ratio:
de legibus cap. 9. n. 23. pag. 45.
- Conscientia tuta retinere, & praescribere pa-
ria non sunt: in l. non puto q. 3. n. 33.
pag. 364.
- Conscientia in quo differant a syntereli & a l.
naturae: de legibus cap. 2. n. 38. & n. 42
pag. 7. e 8.
- Conscientia non est lex sed a l. formatur: de
leg. cap. 2. n. 39. pag. 7.
- Conscientiae in foro &c. in L. 2. de L. 5. 7.
& 8. pag. 86.
- Consequens etiam necessarium vult, qui vult
suum antecedens: in l. quod de legibus n. 8.
pag. 109.
- Consensum dicere possumus communem mate-
riam contractuum: de legibus cap. 4. n. 8.
pag. 32.
- Consensus est materia remota stipulationis:
in leg. in his de legibus num. 15.
pag. 112.
- Consensu non interveniente, nulla est con-
ventio: in l. ergo de leg. n. 2. pag. 150.
- Consensio quid sit: de leg. cap. 4. num. 5.
pag. 70.
- Conservando, in acquirendo, aut minuendo
jus consistit: de legibus cap. 2. num. 2.
pag. 57.
- Conservandi & retinendi duo effectus: in l.
totum de legibus n. 5. pag. 152.
- Constituendi verbum pertinet ad jus scriptum
non ad jus universale: in l. & ideo de le-
gibus n. 3. pag. 123.
- Constitutio, vide in verbo jus, & in ver-
bo lex.
- Constituto praetor cur det actionem: de leg.
cap. 6. n. 7. pag. 36.
- In constitutum deduci non potest sola obli-
gatio civilis: de legibus cap. 5. n. 32.
pag. 76.
- Constitutum esse, & receptum esse differunt:
in l. quod de legibus n. 6. pag. 109.
- Consuetudo est altera natura: in l. non puto
Cap. 1. n. 54. pag. 340.
- Consuetudo vel lex scripta etiamsi deficiat, non
tamen deficit lex naturae: de legibus cap. 4.
n. 15. pag. 55.
- Consuetudo an recipiat emendationem: de le-
gibus cap. 3. n. 35. pag. 68.
- Inter consuetudinem, & legem quid interfit:
de legibus cap. 3. n. 36. ibid.
- Consuetudo tantum habet de potentia, quan-
tum de actu: de legibus cap. 3. n. 38.
ibid.
- Consuetudo in scripturam redacta subiacet
aequitati: de legibus cap. 3. n. 38. ibid.
- Consuetudinis nomen refertur ad varia: de le-
gibus cap. 6. n. 1. pag. 77.
- Consuetudo est facti: de legibus cap. 6. n. 2.
ibid.
- Consuetudo tripliciter sumitur: de legibus
cap. 6. n. 3. ibid.
- Consuetudinis definitio: de legibus cap. 6.
n. 6. pag. 78.
- Consuetudinem juris non facti cur Isidorus di-
cat: de legibus cap. 6. n. 7. ibid.
- Consuetudines probari debere quomodo intel-
ligendum: de leg. cap. 6. n. 8. ibid.
- Consuetudo quomodo a moribus distinguatur:
de legibus cap. 6. n. 10. & 11. ibid.
- Consuetudo an obtineat non deficiente lege:
de legibus cap. 6. n. 13. ibid.
- Consuetudo interpretativa non est per se jus:
de legibus cap. 6. n. 14. pag. 79.
- Consuetudo debet esse legitime praescripta: de
legibus cap. 6. n. 15. ibid.
- Consuetudo interpretativa non ita n. 16. ibid.
- Consuetudo constat ex quatuor, ex moribus,
ex tempore, ex ratione, ex tacito popu-
li consensu: de legibus cap. 6. n. 17. ibid.
- Consuetudines irrationabiles improbantur: de
legibus cap. 6. n. 18. ibid.
- Consuetudo veritati cedit: de leg. cap. 6. n. 19.
ibid.
- Consuetudo non valet adversus fidem catho-
licam: de legibus cap. 6. n. 20. ibid.
- Consuetudo permittens quod est absolutè
malum non valet: de legibus cap. 6. n. 21.
secus si malum, quia prohibitum n. 22.
ibid.
- Consuetudinis propria sedes & locus: de le-
gibus cap. 6. n. 23. ibid.
- Consuetudo non est bona, nisi sit justa sicut
& lex: de leg. cap. 6. n. 24. ibid.
- Consuetudo contra bonos mores non valet: de
leg. cap. 6. n. 26. ibid.
- Consuetudines laudabilem divinitatem quandam
praeserunt: de leg. cap. 6. num. 27. pag. 80.
Con.

- Consuetudines præclaras Romani ut plurimum scripto commendaverunt : de leg. cap. 6. n. 28. ibid.
- Consuetudines & leges scriptæ non facile mutari debent : de legibus cap. 6. num. 31. ibid.
- Consuetudo ex bino actu non inducitur : in l. quoniam de legibus n. 1. pag. 92.
- Consuetudo inducitur ex criminibus ex duabus vicibus : in l. quoniam de leg. n. 6. ibid.
- Consuetudo , vel lex , quæ declarat aliam legem , lex declarata non dicitur , ideo dubia : in l. non possunt de legibus n. 26. pag. 105.
- Consuetudo etiam extenditur ad casus similes : in l. non possunt de legibus n. 29. ibid.
- Consuetudo an primum locum obtineat post jus scriptum : in l. de quibus de leg. n. 2. pag. 142.
- Consuetudo inveterata cujus temporis dicatur : in l. de quibus de leg. n. 7. pag. ibid.
- Consuetudo ne inducatur longiori spatio quam x. annorum , favorable est : in l. de quibus de legibus n. 14. pag. 143.
- Consuetudo in quibus leg. cedere cogatur : in l. de quibus de legibus n. 26. pag. 144.
- Consuetudinem an possit una familia inter se introducere : in l. cum de leg. n. 2. & 3. pag. 145.
- Consuetudinem an probet , qui ostendit contradictorio judicio aliquando fuisse firmatam : in l. cum de de leg. n. 6. pag. 146.
- Consuetudinem esse attestans aliquis doctor egregius relevat ab onere probandi : in l. cum de leg. n. 7. ibid.
- Super consuetudine videtur pronunciari de jure totius populi : in l. cum de de leg. n. 8. ibid.
- Consuetudinem an duo actus inducant in l. sed & de legibus n. 1. pag. ibid.
- Consuetudo cum non contradicit legi scriptæ utrumque jus servatur æqualiter : in l. sed & de leg. n. 3. ibid.
- Consuetudo an sit majoris auctoritatis , quam jus scriptum : in l. imo de legibus num. 1. pag. 147.
- Consuetudinis interpretatio est probabilis , & necessaria : in l. si de de legibus num. 2. pag. 148.
- Consuetudinem non inducunt actus dissimiles : in l. nam de legibus n. 3. & seq. pag. 149.
- Consuetudo contra rationem an valeat : in l. quod de legibus n. 5. pag. 150.
- Consuetudinem non inducit error circa ea ; quæ bona per se , vel mala sunt : in l. quod de leg. n. 9. ibid.
- Consuetudo vide in verbo mos
- Consulere an sit legis virtus in l. legis de leg. n. 31. pag. 96.
- Contractuum communem materiam possumus dicere esse consensum : de legibus cap. 4. n. 8. pag. 32.
- Contractuum genera subalterna quomodo respectu inferiorum considerentur : de leg. cap. 4. n. 9. ibid.
- Contractus & obligationes rei appellatione continentur : de legibus cap. 4. num. 12. pag. 32.
- Contractus à vi ob meram juris subtilitatem non receditur : de legibus cap. 7. num. 8. pag. 39.
- Contractibus in innominatis correlativeis habet locum æquitas l. curabit de act. empt. de leg. cap. 2. n. 6. pag. 57.
- In contractibus quædam relatio consideratur : de leg. cap. 2. n. 21. pag. 58.
- In contractibus stricti juris an habeat locum æquitas : de legibus cap. 5. num. 5. & 9. pag. 73.
- Contractus , judicium , & actio dicitur bonæ fidei , non sic lex : de legibus cap. 5. n. 18. pag. 75.
- Contractus diffinitio : in l. quod de leg. n. 5. pag. 109.
- Contractus ab initio sunt voluntatis ex post facto necessitatis : in l. jus de legibus n. 5. limitatur in minore n. 6. pag. 113.
- Adversus contractus minor restituitur in l. jus de leg. n. 6. ibid.
- Contractus , resistente lege est ipso jure nullus : in l. contra de leg. n. 4. pag. 136.
- Contractus vide in verbo strictum jus
- Contrariorum eadem est cognitio : de leg. cap. 2. n. 24. pag. 5.
- Contrariorum ratione natura consonantiam rerum parit : de leg. cap. 2. num. 46. pag. 61.
- Contrariæ leges dicuntur , quæ nulla ratione conciliari queunt : in l. sed de leg. n. 3. pag. 135.
- Conventio contra Communem utilitatem non valet : de legibus cap. 9. n. 37. pag. 47.
- Conventionis verbum generale est : in l. sed & de leg. n. 2. pag. 146.
- Conventio nulla est , quæ non habeat in se consensum : in l. ergo de legibus num. 2. pag. 150.
- Conventio vide in verbo pactum
- Correctio , vide in verbo Emendatio , & in verbo Limitatio Cor-

- Corripiuntur aliquando , aliquando verò pro-
ducuntur verba legis: in l. benignus de
leg. n. 5. pag. 118.
- Corruptio alterius est generatio unius: de leg.
cap. 2. n. 70. pag. 62.
- Crimina , & negotia mere civilia differunt:
in l. quoniam de legibus n. 7. pag. 92.
- In criminibus inducitur consuetudo ex duabus
vicibus : in l. quoniam de legibus n. 6.
ibid.
- Criminum indulgentia an sit contra leges: in
l. cum de leg. n. 9. pag. 125.
- Crimen vide in verbo Delictum.
- Culpa non præsumitur , ideo probari debet:
in l. non puto cap. 3. n. 51. & quid de
levissima , n. 52. pag. 326.
- D.
- Damnum pati est lucrum radicatam perdere:
in l. non puto cap. 2. n. 9. pag. 342.
- De damno quando actor tractat , reus ve-
rò de lucro , plus favetur actori , quàm
reo : in l. non puto cap. 2. n. 7. & quid
in privilegiato n. 8. ibid.
- Debet verbum , est verbum necessitatis &
præcepti: in l. non possunt de legibus n. 21.
pag. 105.
- Declarationem ad sequentium conferunt præ-
cedentia , & è converso: in l. incivile de
legibus n. 9. 10. pag. 128.
- Declarans nihil de novo facit in l. si de leg.
n. 6. pag. 148.
- Declaratio , vide in verbo Interpretatio .
- Defentionem testibus probantibus plus credi-
tur , quàm probantibus delictum: in l. non
puto cap. 3. n. 54. pag. 326.
- Defentio adversus vim & injuriam naturaliter
est justa: de leg. cap. 1. n. 10. pag. 18.
- Defendere se ipsum præsumitur aggressus : de
legibus cap. 1. n. 12. ibid.
- Defentio corporis an extendatur ad rerum:
de legibus cap. 1. n. 13. ibid.
- Defendendo res suas vim vi repellere licet:
de legibus cap. 2. n. 11. & quomodo
procedat n. 12. pag. 57.
- Defensione pro rerum an liceat occidere: de
leg. cap. 2. n. 13. 14. & 15. pag. 58.
- Defentio rerum conjuncta defentioni personæ
justificat homicidium: de leg. cap. 2. n. 16.
ibid.
- Deliberare quid sit : de exæq. leg. cap. 1. n. 14.
pag. 204.
- Delicta ne remaneant impunita reipublicæ
interest : in l. non puto cap. 3. n. 40.
pag. 325.
- Delinquendi occasio danda non est: in l. non
puto cap. 3. n. 42. pag. ibid.
- Delicti de corpore ante omnia constare debet
in qualibet inquisitione : in l. non puto
cap. 3. n. 47. pag. 326.
- Delinquens nemo in dubio præsumitur : in l.
non puto cap. 3. n. 49. ibid.
- Delictum testibus probantibus non ita credi-
tur , sicut quando probant defentionem: in l.
non puto cap. 3. n. 54. ibid.
- Delicto pro minori præsumptio debet fic-
ri , cum dubitatur de minori , vel ma-
jori : in l. non puto cap. 5. n. 56.
ibid.
- De delicto & delinquente cum constat ,
quid agitur: in l. non puto cap. 3. n. 61.
pag. 327.
- Delicta non remanere impunita , & malis
hominibus purgare civitatem , ejus interest
de legibus cap. 1. n. 7. pag. 18.
- Delicti nomen quomodo usurpetur: in l. pri-
ma de legibus n. 14. pag. 83.
- Denunciari potest ecclesiæ obtinens sententiam
injustam: de leg. cap. 8. n. 9. pag. 42.
- Depositi restitutio a l. naturæ venit per mo-
dum conclusionis: de legibus cap. 3. n. 13.
& an sit de jure positivo , num. 20.
pag. 9. 10.
- Dei providentia est infinita , hominis autem
finita de leg. cap. 4. n. 26. pag. 16.
- Diffinitiones jurisconsultorum magis regulæ
sunt dicendæ , quæ rem quæ est , magis
quàm quid sit patefaciant: de exæq. leg.
cap. 1. n. 17. pag. 205.
- Diffiniri ubi nequeunt quæstiones ex rei es-
sentia inspicimus accidentia: de ve. sub.
pos. cap. 2. n. 39. pag. 250.
- Diffinitio convenire non debet alteri quàm
diffinito: de ve. sub. pos. cap. 7. n. 19.
pag. 287.
- In diffinitionibus mos est jurisconsultorum ,
ut a causis divertant ad effectus: in l.
prima de legibus n. 16. pag. 84.
- Diffinitionis quod sit officium , & quod re-
gulæ: in leg. neq. de legibus num. 7.
pag. 100.
- Diffinitionis vice fungitur regula apud nostros:
in l. neque de legibus n. 9. ibid.
- Diminutio mutationem supponit , quia
quod diminuitur hoc ipso mutatur de
legibus cap. 3. n. 30. pag. 67.
- Diminutio reliquum , quod non diminui-
tur , justum esse supponit : de legibus
cap. 3. n. 40. pag. 68.
- Dirigere & regere rationis est munus: de
legibus cap. 5. n. 2. pag. 33.
- Disciplinæ subjicitur prudentia civilis : de
legibus cap. 3. n. 4. pag. 26.
- Disci-

- Disciplinæ civilis habitus desideratur in legisla-**
 tore: de legibus cap. 3. num. 19. pag. 27.
- Disciplinæ civilis habitus, & prudentia sunt**
 idem fere: de legibus cap. 3. num. 20.
 ibid.
- Disciplinæ universæ respondet prudentia:** de
 legibus cap. 3. n. 21. ibid.
- Disciplinæ civilis subiectum sunt humanæ**
 actiones, ut in iis iustum, vel legitimum
 refulgere potest: de legibus cap. 4. n. 13.
 pag. 32.
- Disciplina civilis arti medicæ proportionem**
 respondet: in l. 2. de legibus num. 21.
 pag. 88.
- Disciplinæ civilis, sive legitimæ finis non**
 est cognitio: in l. scire de leg. num. 4.
 pag. 116.
- Disiunctivæ, vel alternativæ dictiones & dif-**
 finitionibus rejicendæ, & cur.: de ve. sub.
 pos. cap. 7. n. 8. pag. 285.
- Dispositione, & proposito aliquid agi,**
 dupliciter consideratur: in l. scire de leg.
 n. 22. pag. 117.
- Disputatio, vide in verbo, subtilis.**
- Disuetudine, abrogatione, & lege contraria**
 lex tollitur: de leg. cap. 11. n. 1.
 pag. 51.
- Disuetudinis quæ sit causa:** de leg. cap. 11.
 n. 6. pag. 52.
- Distinctio rerum prior est, quàm distincta**
 nominum impositio: in l. divortio cap. 1.
 n. 5. pag. 155.
- Distinctio seu divisio debet esse bimembri,**
 seu reducibilis ad bimbrem: de ve. sub.
 pos. cap. 6. n. 3. pag. 277.
- Dividuum & individuum nomen unde: de**
 divid. & individ. n. 5. & quid sit n. 6. &
 pag. 302.
- Dividui, & individui divisio:** de divid. & in-
 divid. n. 11. & 12. pag. 304.
- Dividui vel individui partes sunt in duplici**
 differentia: de divid. & individ. n. 7.
 pag. 302.
- Divinitatem quandam præferunt laudabiles**
 consuetudines: de leg. cap. 6. num. 27.
 pag. 80.
- Divisio ut nullo tempore fiat, pactum**
 non valet: de legibus cap. 9. n. 36.
 pag. 47.
- Non divisibilis rei legatum ob incertitudi-**
 nem potius vitatur, quàm dividi-
 tur: in l. non puta questione prima n. 13.
 pag. 348.
- Divitias secundum sanguinem dicere, in-**
 digna res est: de legibus cap. 2. n. 19. pag. 58.
- Diuturnum, vide in verbo tempus.**
- Doctrinæ causa nomina imposita recipienda**
 sunt non impugnanda: in l. divortio
 cap. 1. n. 6. pag. 155.
- Doli exceptione repellitur qui aliquid petit**
 contra voluntatem testatoris: de exzq. leg.
 cap. 4. n. 25. pag. 218.
- Dolus regulariter non præsumitur: in l. non**
 puto cap. 3. n. 50. pag. 326.
- Dolus, vide in verbo fraus.**
- Dominii utilis nomen nec in jure civ. nec**
 in usib. feudorum legitur: in l. ex divor-
 tio cap. 6. n. 10. pag. 181.
- Dominium utile quare dictum: de ve. sub.**
 pos. cap. 1. n. 7. & 10. pag. 237.
- Dominium utile quidam assimilant chi-**
 meræ: de ve. sub. pos. cap. 1. n. 8. &
 n. 11. & seq. ibid.
- Dominium utile sicut, & directum penes**
 duos esse nequit: de ve. sub. pos. cap. 2. n. 7.
 pag. 245.
- Dominium prævia possessione quæri solet: de**
 ve. sub. pos. cap. 5. n. 7. pag. 268.
- Dominium habet sui natura principia pos-**
 sessiva: de ve. sub. pos. cap. 5. n. 8.
 ibid.
- Dominium potest etiam sine possessione juris**
 auctoritate transferri: de ve. sub. pos. cap. 5.
 n. 9. ibid.
- Dominii utilis ficta species Senis introducta:**
 de leg. cap. 1. n. 33. pag. 19.
- Dominium alteri adjicit usucapio: de leg.**
 cap. 2. n. 71. pag. 63.
- Domino instituto legari potest servo sub con-**
 ditione, pure non potest; at instituto ser-
 vo, dominio legari potest etiam pure; &
 ratio differentie: de exzq. leg. cap. 4.
 n. 10. pag. 215.
- Dominus directus habet civ. possessionem,**
 feudatarius vel emphyteuta naturalem ex
 communi: de ve. sub. pos. cap. 1. num. 5.
 pag. 236.
- Dominus exigens canonem aut aliquid quid-**
 piam an ullo modo possideat: de ve. sub.
 pos. cap. 1. n. 6. ibid.
- Ut Dominus possidere quis potest, & ut**
 non dominus: de ve. sub. pos. cap. 5. n. 36.
 pag. 273.
- Donatio non est proprie legatum: de exzq. leg.**
 cap. 1. n. 16. pag. 205.
- Donatio perfecta non capit condiciones: de**
 legibus cap. 10. n. 18. pag. 49.
- Donatio causa, mortis non est proprie donatio:**
 de ve. sub. pos. cap. 8. num. 41. pag. 297.

- Donandi animus non præsimitur, & quando, & quomodo procedat: in l. non puto cap. 3. n. 14. & seq. pag. 321.
- Ad donandum faciles sumus in fraudem fisci & communiter accidentibus: in l. non puto cap. 3. n. 18. pag. 323.
- Donatio facta Augustæ, vel ab ea, non indiget insinuatione: in l. principes de leg. n. 19. pag. 140.
- Dotis restitutio an sit censenda retrovenditio quando vir optionem habet, sententia Ang. discutitur: in l. divortio cap. 1. n. 11. pag. 158.
- Dotalis efficitur fondus traditione constante matrimonio: in l. divortio cap. 1. n. 12. ibid.
- Dotis circa usuras tardius solutz, vel circa fructus lapsus Cujacii: in l. divortio cap. 1. n. 13. ibid.
- Dos ubi non est expresse privilegiata, utitur jure communi: in l. non puto cap. 1. n. 30. idem, in Ecclesia n. 29. pag. 313.
- Dotis ex causa creditor cogitur ex majori parte creditorum ad concurrendum in concedenda dilatione quinquennali debitori: in l. non puto cap. 1. n. 32. ibid.
- Dotali etiam in hypotheca procedit dispositio l. si is qui, de jur. fisc. in l. non puto cap. 3. n. 25. & in hypotheca competenti ecclesiæ n. 26. pag. 323.
- Dotanda est etiam filia spuria: in l. non puto cap. 3. n. 44. pag. 325.
- Dotis instrumentum præsimitur anterius instrumento fisci: in l. non puto cap. 1. n. 5. pag. 332.
- Dos & fiscus non ambulant pari passu: in l. non puto cap. 1. n. 9. ibid.
- Dotis ratione mulier præfertur habentibus etiam tacitam hypothecam: in l. non puto n. 11. pag. 333.
- Dos, Ecclesia, & causæ hujusmodi fisco sunt favorabiliores: in l. non puto cap. 1. n. 28. pag. 337.
- Doti vel ecclesiæ minus favetur, quam fisco possessori: in l. non puto cap. 2. n. 5. pag. 342.
- Dotis in præjudicium, & minoris fisco non utitur beneficio Zenoniana constitutionis: in l. non puto quæstione secunda num. 21. pag. 355.
- Dotem pater promittens propriam agnoscit obligationem: de leg. cap. 9. num. 5. pag. 44.
- Dos ex matrimonio formam consequitur: de leg. cap. 2. n. 74. pag. 63.
- Dubius in rebus regulæ frustra non sunt positæ: in l. non puto cap. 1. n. 12. pag. 311.
- Dubius in causis amico gratificari non licet: in l. non puto cap. 1. n. 16. pag. 312.
- In dubio quilibet jure communi censetur privilegiatus ibidem n. 31. pag. 313.
- Dubius in quæstionibus fisco succumbere optimo regimini conveniens est: in leg. non puto cap. 2. n. 1. pag. 315.
- In dubio temporis præsumi pro fisco non est verum absolute: l. non puto cap. 3. n. 19. pag. 322.
- Dubia probatio in civilibus non relevat multo minus in crim: in l. non puto cap. 3. n. 48. pag. 326.
- In dubio nemo præsimitur delinquens: in l. non puto cap. 3. n. 49. ibid.
- Dubia ex probatione reus sublevatur: in l. non puto cap. 3. n. 55. ibid.
- Cum dubitatur de minori vel majori delicto præsumptio debet fieri pro minori: in l. non puto cap. 3. n. 56. ibid.
- In dubio an faveat fisco reo: in l. non puto cap. 1. n. 26. pag. 336.
- In dubio fisco non est privilegiatus: in l. non puto cap. 1. n. 43. pag. 339.
- Dubium pactum cum fisco initum pro fisco interpretandum: in l. non puto cap. 2. n. 15. & 16. pag. 343.
- Dubitationis levis velamento iudex hortans ad concordiam est injustus: in l. non puto quæstione prima n. 1. pag. 347.
- Dubitatio omnis, vel in facto vel in jure versatur: in l. non puto q. 1. num. 3. ibid.
- Dubia in quæstione iudex rectè in partem se trahi patitur, quam conscientia veritatem dicat: in l. non puto quæst. 1. n. 4. ibid.
- Dubia vere in quæstione juris partes ad transactionem hortandæ sunt: in l. non puto quæst. 1. n. 5. & seq. pag. 348.
- In dubio pronunciandum est pro reo: in l. non puto quæstione prima num. 19. pag. 350.
- Dubitatio si in facto consistat, quid agendum: in leg. non puto quæst. 1. n. 20. ibid.
- Inter dubitationes juris & facti quid intersit: in l. non puto quæst. 1. num. 21. ibid.
- Dubitatio juris magis publicam causam quam privatam continet: in l. non puto quæst. 1. n. 23. pag. 351.
- Dubitationes seu quæstiones juris ad principem, quæstiones facti ad iudicem pertinent

- ment: in l. non puto quæst. 1. n. 25. ibid.
- Dubio in facto iudex contra reum pronun-
cians nulliter pronunciat: in l. non puto
quæst. 1. n. 26. pag. ibid.
- In dubio quid sentiendum in quæst. fisc.
a præscriptione dependentibus: in l. non
puto quæst. 2. n. 42. pag. 358.
- In dubio an sit admittenda præscriptio con-
tra fiscum: in l. non puto quæst. 3. n. 34.
pag. 364.
- Dubitare de singulis non est inutile: de leg.
cap. 10. n. 36. pag. 51.
- In dubio actio statutaria est stricti juris:
de legibus cap. 5. n. 26. pag. 76.
- Dubitationis seu quæstionis duplex potest
esse status: in l. & ideo de legibus n. 3.
pag. 101.
- Dubia sententia legis non est declaranda ar-
bitrio iudicis: in l. non possunt de legibus
n. 5. pag. 104.
- Dubios intellectus lex habens non potest al-
legari ad decisionem causarum: in l. non
possunt de leg. n. 7. pag. ibid.
- Dubia non est lex, quæ ex alia lege vel
consuetudine declaratur: in l. non puto de
leg. n. 28. pag. 105.
- Dubium quod est inter verba & sententiam,
quomodo dirimen: in l. scire de leg.
n. 20. pag. 117.
- In dubio regulæ est inhærendum: in l. sed &
de legibus n. 2. pag. 135.
- E.**
- Ecclesia & pupillus quod non possint amit-
tere possessionem quomodo intelligendum:
de ve. sub. pos. cap. 1. num. 12.
pag. 237.
- Ecclesia ubi expresse non est privilegiata,
utitur jure communi: in l. non puto
cap. 1. n. 29. Idem est in dote n. 30.
pag. 313.
- Ecclesiæ hypotheca, quæ competit, procedit
dispositio l. si is qui de jur. fisci: in l.
non puto cap. 3. n. 25. pag. 323.
- Ecclesia, dos, & causæ hujusmodi sunt fa-
vorabiliores fisco: in l. non puto cap. 1.
n. 28. pag. 337.
- Ecclesiæ, five doti minus favendum quam
fisco possessori: in l. non puto cap. 2.
n. 5. pag. 342.
- Ecclesia emens à fisco an sit secura: in l. non
puto quæst. 2. n. 17. pag. 355.
- Ecclesiæ res, pro quæ redemptione captivorum
alienari queunt, non possunt alienari pro
iis, qui proprio scelere ad triremes da-
mnati sunt: in l. nulla de legibus n. 18.
pag. 132.
- Elusio verba legis fovet, & sententiæ vul-
nus infert: de leg. cap. 11. num. 15.
pag. 52.
- Emancipati filii nec secundum civilem æqui-
tatem admittebantur ad patris hæreditatem:
de leg. cap. 4. n. 22. pag. 77.
- Emendatio omnis nititur æquitate: de leg.
cap. 7. n. 10. pag. 39.
- Jus naturale scriptura comprehensum fit le-
gittimum, & ut tale dumtaxat emen-
datur: de leg. cap. 3. n. 32. pag. 67.
- An emendetur æquitate jus gentium: de le-
gibus cap. 3. n. 34. & 35. pag. 68.
- Emendationem an recipiat consuetudo: de leg.
cap. 3. n. 35. ibid.
- Fides bona in contractibus est æquitas po-
tius conventionis, quam legis emendativa:
de legibus cap. 5. n. 11. pag. 74.
- Emendare non potuit prætor jus civile Ro-
manorum ex civili æquitate: de leg. cap. 5.
n. 31. pag. 76.
- Emendatio, vide in verbo correctio, & in
verbo correptio.
- Emens mala fide rem a fisco an sit securus:
in l. non puto q. 2. n. 12. & 16.
pag. 354. & 355.
- Emphyteuta, sive feudatarius habet naturalem
possessionem, dominus verò directus habet
civilem: de ve. sub. pos. cap. 1. n. 5.
pag. 236.
- Ens dividitur in substantiam, & accidens:
de ve. sub. pos. cap. 5. n. 5. pag. 268.
- Erratur sæpe sub scientia juris: de legibus
cap. 3. n. 41. pag. 28.
- Errari non potest natura duce: de leg. cap. 10.
n. 16. & 5. pag. 49. e 55.
- Erratur dupliciter in lege scribenda: de leg.
cap. 3. n. 1. pag. 64.
- Error, qui ab æquitate emendatur, in ver-
bis est non in sententia: de leg. cap. 3.
n. 39. pag. 68.
- Exactum non in unoquoq. genere eodem
modo exquirendum: in l. neque, de leg.
n. 1. pag. 100.
- Exceptionem significat nomen præscriptionis:
in l. non puto q. 2. n. 1. pag. 353.
- Ad exceptionem peremptoriam, & declina-
toriam præscriptio proprie refertur: in l.
non puto q. 2. n. 3. ibid.
- Exceptio litis finitæ dicitur exceptio præ-
scriptionis: in l. non puto q. 3. num. 37.
pag. 365.
- Exceptio præscriptionis an admittatur,
quando causa sit commissa diffinienda ex
bono, & æquo: in l. non puto q. 3.
n. 39. ibid.

- Exceptiones omnes removens statutum, non intelligitur removere eam, quæ provenit ex defectu citationis:** de leg. cap. 2. n. 21. pag. 23.
- Exceptiones prodeunt ex jure conservandi, & retinendi:** de leg. cap. 2. n. 8. pag. 57.
- Exceptionis & actionis misturam continet interdicitum possessionis retinendæ:** de leg. cap. 2. n. 9. ibid.
- Exceptio peremptoria cur finem non habeat:** de legibus cap. 2. n. 76. pag. 63.
- Exceptionem cur habeat omnis regula:** in l. neq. de leg. n. 9. pag. 100.
- Exceptionem non habet omnis regula quæ in æquitate fundatur:** in l. nulla de leg. n. 12. 13. pag. 131.
- Exceptio, vide in verbis Emendatio, & correctio.**
- Excessus modicus qui dicatur:** in l. non puto cap. 1. n. 22. pag. 312.
- Excessus probationis, & probatio debent versari circa idem:** in l. non puto cap. 1. n. 23. ibid.
- Excessus modicus cur reo non noceat:** in l. non puto cap. 1. n. 24. pag. 312.
- Excessus modici ratio debet haberi in judiciis mistis:** in l. non puto cap. 1. n. 25. ibid.
- Excussionis beneficium an tollatur stante statuto, ut procedatur sola facti veritate inspecta:** de leg. cap. 7. n. 6. pag. 38.
- Excussio an sit de apicibus juris:** de l. cap. 7. n. 7. ibid.
- Excussionis inductio est secundum æquitatem:** de legibus cap. 7. n. 9. pag. 39.
- Circa excussionem divisio authoris:** de l. cap. 7. n. 13. ibid.
- Exempla non restringunt, sed declarant regulam:** in l. non puto cap. 1. n. 3. pag. 331.
- Exemplis non est judicandum sed legibus:** de legibus cap. 8. n. 15. & in l. non puto de l. n. 22. pag. 42. e 105.
- Exæquationis nomen quid significet:** de exæq. legat. cap. 6. n. 11. pag. 224.
- Exhæredatio facta ex causa simili valet:** in l. non possunt de legibus num 16. pag. 104.
- Extensio fit in favorabilibus ex identitate rationis:** in l. non puto cap. 1. num. 2. pag. 331.
- Extentio, suppletio, productio, ab eadem ratione, & utilitate proficiscuntur, æquitas ex diversitate rationis profluit:** de legibus cap. 3. n. 18. pag. 66.
- Extentiones omnes eo minus sunt favorabiliores, quod arbitrio judicum indulgent:** in l. non possunt de l. n. 6. pag. 104.
- Extensio vide in verbis ampliatio, & productio**
- Extremis probatis præsumuntur media habilia:** de legibus cap. 9. n. 17. pag. 45. F.
- Facti & juris differentia:** de ve. sub. pos. cap. 5. n. 1. pag. 267.
- Facti quæ sunt per legem infecta reddi nequeunt:** de ve. sub. pos. cap. 5. n. 11. pag. 268.
- Facta incorporalia quæ dicantur:** de ve. sub. pos. cap. 7. n. 34. pag. 288.
- Non factum est factum negativum, & ideo venit appellatione facti:** de divid. & individ. n. 2. pag. 301.
- In facto si sit dubitatio, quid agendum:** in l. non puto q. 1. n. 20. pag. 350.
- Facti, & juris inter dubitationes quid interfit:** in l. non puto quest. 1. num. 21. ibid.
- Facta omnia incerta sunt:** in l. neq. de leg. n. 4. pag. 100.
- Facti quæstiones ad judices pertinent:** in l. non possunt de leg. n. 3. pag. 103.
- Facto suo nemo debet posse tollere obligationem suam:** in l. iis de legibus n. 8. pag. 3.
- Falsi in pœnam incidit allegans legem correctam cum decisione causarum:** de legibus cap. 11. n. 11. pag. 52.
- Famis in causa habet locum l. ob æs C. de præd. min:** in l. quod de leg. n. 15. pag. 110.
- Favor a privilegio quomodo distinguitur:** in l. non puto cap. 1. n. 40. pag. 338.
- In favorabilibus fit extensio ex indentitate rationis:** in l. non puto cap. 1. num. 2. pag. 331.
- Fere dictio est modificativa:** de ve. sub. pos. cap. 4. n. 25. pag. 264.
- Feudatarius, vel emphyteuta habet naturalem possessionem, dominus verò directus habet civilem:** de ve. sub. pos. cap. 1. n. 5. pag. 236.
- Fictio non habet locum super impossibili:** de ve. sub. pos. cap. 2. num. 17. pag. 247.
- Non fingit jus circa possessionem:** de ve. sub. pos. cap. 2. n. 29. pag. 148.
- Fictio habet locum in his, quæ facti, non quæ juris sunt:** de ve. sub. pos. cap. 6. n. 14. pag. 278.
- Fingendi nulla necessitas in his, quæ juris sunt:** de ve. sub. pos. cap. 6. n. 15. ibid. Fi.

- Fidejussor adhibetur, ut creditori magis consulatur: de legibus cap. 7. num. 11. pag. 39.
- Fidejubens pro contractu reprobato non tenetur: in l. legis de leg. num. 15. pag. 95.
- Fideicommissorum & legatorum origo: de exzq. lega. cap. 1. n. 1. pag. 202.
- Fideicommissa unde dicantur: de exzq. leg. cap. 1. n. 10. pag. 204.
- Fideicom. & legati diffinitio: de exzq. leg. cap. 1. n. 11. 12. 15. & 16. ibid.
- Fideicom. divisio: de exzq. leg. cap. 2. n. 17. pag. 210.
- Fideicom. verbis precariis, legata verbis imperativis relinquuntur: de exzq. leg. cap. 3. n. 1. pag. 211.
- Fideicom. nutu relinqui possunt, non sic legata: de exzq. leg. cap. 2. n. 6. pag. 211.
- Fideicom. Græce scribi potuit, non sic legatum, cur: de exzq. leg. cap. 2. n. 8. ibid.
- Fideicom. cur olim relinqui poterant ante hæredis institutionem, non sic legata: de exzq. lega. cap. 3. num. 17. pag. 212.
- Fideicom. pinguiorem naturam legatis habent, & in quibus: de exzq. leg. cap. 4. n. 1. pag. 214.
- Fideicom. capere poterant Latini Juniani, non sic legatum: de exzq. leg. cap. 4. n. 15. pag. 216.
- Per fideicom. eadem res relinqui potuerunt, quæ per damnationem: de exzq. leg. cap. 4. n. 16. ibid.
- Inter fideicom. & legatum damnationis differentia: de exzq. leg. cap. 4. num. 19. pag. 217.
- Fideicom. non per formulam, ut legata petebantur: de exzq. leg. cap. 4. n. 21. ibid.
- Fideicomissæ rei possessionem propria auctoritate capere non licebat, secus in legatis aliquando: de exzq. leg. cap. 4. n. 22. ibid.
- Fideicom. & legata non simili modo adimuntur: de exzq. leg. cap. 4. n. 24. ibid.
- Fideicom. in quibus excedant legata, & econtra: de exzq. leg. cap. 4. n. 26. pag. 218.
- In fideicom. & legatis propositum Justiniani est verborum differentias remove: de exzq. leg. cap. 7. n. 1. pag. 226.
- Fideicomissis exzquatio legatorum non importat unionem: de exzq. leg. cap. 7. n. 7. pag. 229.
- nee respicit utriusque substantiam n. 8. pag. 229.
- Fideicomissorum, & legatorum differentia quomodo adsint & sunt sublata: de exzq. lega. cap. 7. n. 14. pag. 230.
- Fideicomissorum, & legatorum una est differentia in adimendo: de exzq. leg. cap. 7. n. 16. ibid.
- Fideicomissorum, & legatorum exzquationis epitome: de exzq. leg. cap. 7. n. 16. ibid.
- Fideicommissa perpetua non sunt favorabilia: de leg. cap. 9. n. 39. pag. 47.
- Fideicomitti vel legari hæredi a semetipso non potest: de exzq. leg. cap. 4. n. 9. & 12. pag. 215.
- Fidem servare non semper est æquum: de leg. cap. 3. n. 16. pag. 10.
- Fides veritatis verborum adminicula non querit: de leg. cap. 7. n. 4. pag. 38.
- Fides bona requiritur tam in queritis, quam in querendis: in l. non puto q. 3. n. 31. pag. 364.
- Cum bona fide in præscriptione in dubio contra fiscum est pronuncian. secus in alia: in l. non puto cap. 3. n. 41. pag. 365.
- Fide ex bona statuere, & arbitrari quid sit: de leg. cap. 5. n. 7. pag. 74.
- Item ex bona fide censere, esse, præstare.
- Fides bona, & stricto juri, & malæ fidei opponitur, diversa tamen significatione: de leg. cap. 5. n. 8. ibid.
- Fides bona in contractibus est æquitatis potius conventionis, quam legis emendativa: de legibus cap. 5. n. 11. ibid.
- Fidei bonæ ad differentiam strictum jus semper dicitur, non ita ad differentiam æquitatis: de leg. cap. 5. n. 13. ibid.
- Fidei bonæ non dicitur lex, sed iudicium, contractus, actio dicitur bonæ fidei: de leg. cap. 5. n. 18. pag. 75.
- Fidei bonæ vel stricti juris est actio præscriptis verbis pro qualitate negotii: de leg. cap. 5. n. 23. pag. 76.
- Fides bona, & mala sunt quid facti: de ve. sub. pos. cap. 8. n. 39. pag. 297.
- Fide mala emens rem a fisco an sit lecurus: in l. non puto q. 2. num. 12. & 16. pag. 354.
- Fide in mala si sit fiscus non præscribit quadriennio: in l. non puto q. 2. n. 14. ibid.
- Fide in mala constituit fiscum contradictio facta in subhastatione: in l. non puto q. 2. n. 16. pag. 355.
- Fides mala præsumpta spatium 30. annorum pur-

- purgari solet : in l. non puto q. 2. n. 35. & quo jure procedit civili, an canonico n. 36. quando fallit n. 41. pag. 358.
- Fide in mala vera hæres existens à se ipso præscriptionem inchoare non potest, secus si in præsumpta existat : in l. non puto q. 2. n. 37. ibid.
- Fide cum mala præscriptio adversus fiscum in penalibus 20. annis procedit : in l. non puto q. 3. n. 30. pag. 364.
- Fide cum mala præscriptio quibus casibus per indirectum procedere soleat : in l. non puto q. 3. n. 40. pag. 365.
- Fide cum mala præscriptionem in qua parte admittit statutum, non valet : de leg. cap. 3. n. 31. pag. 11.
- Filius patrem verberans si statuto pœna mortis puniatur, an incidat in pœnam, si noctu eum verberet credens furem : de leg. cap. 4. n. 4. pag. 70.
- Filius vide in verbo liberi.
- Finis legis non est privatio mali, sed affectio boni : de legibus cap. 5. n. 20. pag. 34.
- Finis legis qui sit : de legibus cap. 6. n. 1. pag. 35.
- Finis legis ex juriscōsultis est commune bonum cap. 6. n. 2. ibid.
- Fines plures ad ultimum finem dirigi ostenditur : de legibus cap. 6. num. 10. pag. 36.
- Legis cujusq. effectus est favere cives bonos respectu finis in quem dirigitur : de leg. cap. 6. n. 19. pag. 37.
- Fine adempto, ordo quo cuncta ordinantur, deletur : de leg. cap. 9. n. 1. pag. 44.
- Finem nec controversius facit, nec tribuit, jus incertum : de leg. cap. 9. n. 2. ibid.
- In finem suum lex tendens infinitum debet abhorreere : de leg. cap. 9. num. 15. pag. 45.
- De fine non est consulatio : in l. 1. de leg. n. 11. pag. 83.
- Fiscus agens ad pœnam semper posterior est habendus : in l. non puto cap. 1. n. 5. & 6. pag. 310.
- Fiscus in dubio non præsumitur privilegiatus : in leg. non puto cap. 1. num. 27. pag. 313.
- Fiscum succumbere in dubiis quæstionibus optimo regimini conveniens est : in l. non puto cap. 2. n. 1. pag. 315.
- Fiscales res ut propriæ & privatæ principis habentur : in l. non puto cap. 2. n. 2. ibid.
- Fiscus ditissimus ostendit male se habere rempublicam : in l. non puto cap. 2. n. 6. pag. 316.
- Fiscus habet in se qualitates odiosas, & quales : in l. non puto cap. 2. num. 8. ibid.
- Fiscus non reputatur fidejussor idoneus : in l. non puto cap. 2. n. 9. pag. 317.
- Fisci effectus : in l. non puto cap. 2. n. 11. ibid.
- Fiscus unde dicatur : in l. non puto cap. 2. n. 12. ibid.
- Fiscus an personarum appellatione contineatur : in l. non puto cap. 2. n. 14. & 16. ibid.
- Fisci procurator, & Cesaris sunt idem : in l. non puto cap. 2. n. 15. ibid.
- Fiscus, regia camera, & ærarium, sunt synonyma : in l. non puto cap. 2. n. 18. pag. 318.
- Fisco à quo die competat privilegium tacitæ hypothecæ an a die susceptæ administrationis, vel commissæ fraudis : in l. non puto cap. 3. n. 4. pag. 321.
- Fisci in fraudem faciles sumus ad donandum à communiter accidentibus : in l. non puto cap. 3. n. 18. pag. 323.
- Pro fisco præsumi in dubio temporis, non est verum absolute : in l. non puto cap. 3. n. 19. ibid.
- Fiscus neque in lucris, neque in damnis fraudandus est : in l. non puto cap. 3. n. 20. & seq. ibid.
- Fisci hypotheca superveniens in bonis quæsitis non præfertur anteriori privatæ : in l. non puto cap. 3. n. 24. ibid.
- Inter fiscum, & privatum quæstio dupliciter contingere potest : in l. non puto cap. 3. n. 45. pag. 326.
- Fiscus non debet esse deterioris conditionis quam privatus : in l. non puto cap. 3. n. 77. pag. 329.
- In fisco non habet locum l. inter pares ff. de rejud. & c. ult. extra de jur. fisc. in l. non puto cap. 1. n. 1. & seq. pag. 331.
- Pro fisco an possit fieri extensio : in l. non puto cap. 1. n. 3. & seq. ibid.
- Fisci instrumento præsumitur antierius instrumentum dotis : in l. non puto cap. 1. n. 5. pag. 332.
- Fiscus, & dos non ambulant pari passu : in l. non puto cap. 1. n. 9. ibid.
- Fisco habenti posteriorem præfertur privatus habens tacitam hypothecam anteriorem : in l. non puto cap. 1. n. 10. ibid.
- Fi-

- Fiscus an in dubio admittatur etiam contra possessorem : in l. non puto cap. 1. n. 13. pag. 333.
- Fisco auctori favendum non est : in l. non puto cap. 1. n. 25. pag. 336.
- Fisco reo an in dubio favetur : in l. non puto cap. 1. n. 26. ibid.
- Fisco sunt favorabiles, Ecclesia, dos, & causae hujusmodi : in l. non puto cap. 1. n. 28. pag. 337.
- Fisci debitor condemnatus non appellat : in l. non puto cap. 1. n. 29. ibid.
- Fiscus in restitutione in integrum jure minoris atitur : in l. non puto cap. 1. n. 31. ibid.
- Fiscus ob quam rationem restituatur : in l. non puto cap. 1. n. 32. & in quibus n. 34. pag. 337.
- Fiscus ad versus minorem nec etiam in damnis restitui debet : in l. non puto cap. 1. n. 37. pag. 338.
- Fiscus an sit favorabilior pupillo : in l. non puto cap. 1. n. 39. ibid.
- Fisci inter contractum, & civitatis, sive reipublicae differentiae : in l. non puto cap. 1. n. 41. ibid.
- Fiscus in dubio non est privilegiatus : in l. non puto cap. 1. n. 43. pag. 339.
- In fisco speciale esse aliquid dicere, est refugium miserorum : in l. non puto cap. 1. n. 44. ibid.
- Fisci privilegium an contineat l. si quis post hac C. de boni proscr. : in l. non puto cap. 1. n. 46. ibid.
- Fiscus an teneatur ad id, quod interest : in l. non puto cap. 1. n. 50. pag. 340.
- Fisci procurator vendendo res pretiosas duplum promittens fiscum obligat : in l. non puto cap. 1. n. 50. ibid.
- Fisco possessori favendum est : in leg. non puto cap. 2. n. 1. pag. 341.
- Fiscus potest auferre bona bannito tanquam indigna quaesita post bannum : in l. non puto cap. 2. n. 3. pag. 342.
- Fisco possessori plus favendum quam doti, vel Ecclesiae : in l. non puto cap. 2. n. 5. ibid.
- Fiscus tractans de damno praefertur tractanti de lucro : in l. non puto cap. 2. n. 6. ibid.
- Fisci testes verisimiliora deponentes praefertur : in leg. non puto cap. 2. num. 11. pag. 143.
- Cum fisco pactum ambiguum initum pro fisco interpretandum : in l. non puto cap. 2. n. 15. & 16. ibid.
- Pro fisco aliqua praesumptio facit cessare l. non puto de jur. fil. in d. l. non puto cap. 2. n. 17. pag. 344.
- A fisco rem mala fide emens, an sit securus : in l. non puto q. 2. n. 12. & 16. pag. 354.
- In fisco vendente rem jure domini non jure creditoris procedit constitutio Zenoniana : in l. non puto q. 2. n. 13. & n. 19. scilicet an emens sit securus pag. 355.
- Fiscus si sit in mala fide, non praescribit quadriennio : in l. non puto q. 2. n. 14. ibid.
- Fiscum constituit in mala fide contradictio facta in subhastationibus : in l. non puto q. 2. n. 16. ibid.
- A fisco emens Ecclesia an sit securus : in l. non puto q. 2. n. 17. ibid.
- Fiscus ubi convenitur ut haeres, non utitur beneficio Zenonianae constitutionis : in l. non puto q. 2. n. 2. ibid.
- Fiscus non utitur beneficio Zenonianae constitutionis in praedictum dotis, & minoris : in l. non puto q. 2. num. 21. ibid.
- A fisco principis non recognoscentis superiorem alienationes factae quod robur habeant : in leg. non puto quaest. 2. num. 22. pag. 356.
- Fiscus ad hoc ut praescribat ex beneficio constitutionis Zenonis, tria requiruntur : in l. non puto q. 2. n. 25. ibid.
- Fiscus regulariter vendit, non autem donat : in l. non puto q. 2. n. 26. pag. 357.
- Fisci praescriptio in quadriennio an currat ignoranti : in l. non puto q. 2. n. 28. ibid.
- A fisco emptor habens causam, si constitutione non juvatur, non prohibetur ad praescribendum, communi jure fisci auctoris accessione uti : in l. non puto q. 2. n. 34. ibid.
- Fisci mala fides est physica, & magis comparanda praesumptae, quam verae : in l. non puto q. 2. n. 39. pag. 358.
- Contra fiscum quo tempore possit praescribi : in l. non puto q. 3. n. 1. pag. 360.
- Fisci res an 30. vel plus annis praescribantur : in l. non puto quaest. 3. n. 3. & 4. pag. 360.
- Fisci in rebus, an procedat : l. ult. C. de sacros. Eccl. in l. non puto quaest. 3. n. 5. ibid.
- Fisci consideratio duplex : in l. non puto q. 3. n. 9. & 10. pag. 361.
- In

- In fiscum in rebus delatis ac denunciatis quis defenditur prescriptione quadriennii : in l. non puto q. 3. n. 19. 20. & seq. declaratur pag. 363.
- Fisco antequam denunciata sint bona, prescribi possunt jure communi : in l. non puto q. 3. n. 24. ibid.
- Fisci respectu, an sit distinguendum inter presentes & absentes : in l. non puto q. 3. n. 25. 26. & 27. ibid.
- Fisci favore non debet ceteri pro una provincia regnum Neapolitanum : in l. non puto q. 3. n. 29. pag. 364.
- A fisco, Cesare, vel Augusta ementes, statim fiunt securi : in l. princeps de leg. n. 18. pag. 140.
- Forma in puncto consistit indivisibili, eique addi non potest, cum sine, & actu convertitur : de exaq. leg. cap. 3. n. 17. pag. 212.
- Ad formam, & ordinem juris quæ spectant nec ætas, nec rusticus attenditur : de leg. cap. 2. n. 17. pag. 32.
- Forma non adimpletur per æquipollens : de leg. cap. 5. n. 9. pag. 33.
- Formæ pactis privatorum ledi non potest : de leg. cap. 5. n. 12. ibid.
- Forma legis dicitur ratio finalis : de leg. cap. 5. n. 15. pag. 34.
- Fraus & ratione doli, & fraudis legi adversatur : de legibus cap. 2. num. 19. pag. 43.
- In fraudem ad revocandum alienata annua comperit de legibus : in leg. non puto q. 2. n. 32. pag. 357.
- Fraus quando fieri dicatur : in l. fraus de leg. n. 1. pag. 136.
- Fraus ex diametro æquitati oppugnat : in l. fraus de leg. n. 4. pag. 137.
- Fraus quatuor modis fieri potest : in l. fraus de leg. n. 6. ibid.
- Frequens & rara ut extrema, & opposita considerantur : in l. nam ad ea : de legibus n. 4. pag. 91.
- Frequentare conjugia dicitur convolans ad secundas nuptias : in l. quoniam de leg. n. 3. pag. 92.
- Frequenter fieri videtur actus, qui raro plus quam bis fiunt, si bis fiant : in l. quoniam de leg. n. 4. ibid.
- Frustrum divisio communis, quod alii naturales, alii industriales, alii civiles sint : in l. divortio cap. 5. n. 1. declaratur exemplis n. 7. pag. 155. e 156.
- Frustrum divisio Papiniani procedit in fundo inestimato non autem æstimato, & ibi de ratione limitationis : in l. divortio cap. 1. n. 9. & 10. pag. 156.
- Circa fructus lapsus Cujac. vel usuras dotis solutz tardius : in l. divortio cap. 1. n. 13. ibid.
- Frustrum species a Papiniano fingitur : in l. divortio cap. 2. n. 1. pag. 157.
- In fructibus servatur a Papiniano geometrica æqualitas non arithmetica in l. divortio cap. 2. n. 2. & seq. ibid.
- In frustrum divisione duo consideranda : in leg. divortio cap. 2. num. 6. & 7. pag. 158.
- Frustrum computatio Accursii : in l. divortio cap. 2. num. 8. & 11. pag. 158. e 159.
- Frustrum divisio Joannis : in l. divortio cap. 2. n. 9. pag. 158.
- Frustrum computatio seu divisio multorum gravissimorum virorum reprobat : in l. divortio cap. 2. num. 10. & seq. pag. 149.
- Frustrum computatio Duareni comprobatur : in l. divortio cap. 3. n. 1. & seq. & quomodo consentiat geometrica proportioni idid. n. 2. pag. 163.
- Frustrum si maturius, vel tardius uno mense legantur cui noceat, viro an uxori : in l. divortio cap. 4. n. 1. pag. 168.
- Frustrum in divisione cursus naturalis non accidentalis spectandus : in l. divortio cap. 4. n. 2. pag. 169.
- Frustrum quomodo computentur, si non constet de initio matrimonii : in l. divortio cap. 4. n. 5. & seq. pag. 170.
- Frustrum divisio quomodo faciendâ inter virum & uxorem quando fundus non fuit locatus : in l. divortio cap. 4. num. 11. pag. 171.
- Frustrum quomodo dividantur in agris irriguis vel in Silvis : l. divortio cap. 4. n. 12. ibid.
- Frustrum pendens divisionem an petere possit, qui ex pacto retrovendit : in l. divortio cap. 5. n. 4. & seq. pag. 173.
- Frustrum fundi, & operæ servorum differunt : in l. divortio cap. 5. n. 25. pag. 178.
- Frustrum pendentes an sit pars fundi, & separati mobilibus rebus comparentur hæc Baldi distint. an sit bona : in l. divortio cap. 5. n. 17. pag. 176.
- Frustrum in computatione differentia inter conjuges, & feuda : in l. divortio cap. 6. n. 1. pag. 180.
- Frustrum separati a fundo allodiales sunt : in l. divortio cap. 6. n. 6. pag. 181.
- Fru-

- Frustrum pro divisione recipere in socium** heredem vassalli a dignitate supremi domini abhorret : in l. divortio cap. 6. n. 16. pag. 182.
- Frustrum recipere si possit scholaris praelectus** existens in studio, an si existat, nec studiis operam det, recipere possit : in l. in ambigua de legibus num. 11. pag. 120.
- Frustrum civilium speciem quidam negant** : in l. divortio cap. 1. n. 3. pag. 155.
- Frustrum industrialia, an dentur** : in l. divortio cap. 1. n. 2. ibid.
- Inter fructus industrialia, & naturales ex una, & civiles ex altera differentia** : in l. ex divortio cap. 5. n. 28. pag. 178.
- Fundo legato instrumenta non debeantur** : de leg. cap. 2. n. 45. pag. 60.
- Furum odio permissum est condicere rem suam** : in l. non puto cap. 3. n. 37. pag. 325.
- Fur manifestus gravius punitur, quam non manifestus** : de leg. cap. 2. n. 51. pag. 61.
- Fures suspendi pro 3. furto sapienter cautum est** : in l. quoniam de leg. num. 8. pag. 92.
- Fures famosi quomodo puniendi** : in l. legis virtus de legibus n. 29. pag. 95.
- G.
- Generalia quod interpretamur, specialia suppleamus, an verum sit** : in l. nam de leg. n. 15. pag. 103.
- Generationis instar habet acquiritio, & amissio mortis similitudinem retinet** : de leg. cap. 2. n. 69. pag. 62.
- Generatio unius est corruptio alterius** : de leg. cap. 20. n. 70. ibid.
- Genus speciebus se totum communicat** : de ve. sub. pos. cap. 6. n. 38. pag. 281.
- Genus diffinitur & non reperitur** : de ve. sub. pos. cap. 7. n. 16. pag. 286.
- Genus pro specie, & species pro individuo in jure ponitur** : de ve. sub. pos. cap. 8. n. 38. pag. 297.
- Generis varia acceptio** : de ver. sub. pos. cap. 8. n. 40. ibid.
- Genus singulis speciebus suam communicat substantiam** : de leg. cap. 4. num. 14. pag. 71.
- Geometrica aequalitas in fructibus a Papiniano servatur non arithmetica** : in l. divortio cap. 2. n. 2. seq. pag. 157.
- Geometrica proportio ad quantitatem, arithmetica ad numerum respicit** : in l. divortio cap. 2. n. 4. ibid.
- Geometrica proportio servatur ab Imperatore in l. ex morte C. de pac. conv. in l. divortio cap. 2. n. 5. ibid.**
- Geometricam aequalitatem servat natura, jus vero etiam arithmetica** : de leg. cap. 2. n. 47. pag. 61.
- Geometrica, & arithmetica aequalitas quid sit** : de leg. cap. 2. n. 48. ibid.
- Glossa, vide in verbo Accursius.**
- Gratia vide in verbo concessio.**
- Gratificationi quando locus sit** : in l. non puto q. 1. n. 2. pag. 347.
- Gubernandi ordo rationem includit** de leg. cap. 2. n. 24. pag. 23.
- Gubernatio optima Reipublicae est finis juris prudentiae** : de leg. cap. 2. n. 25. ibid.
- Gubernandi ratio multiplex** : de leg. cap. 2. n. 27. ibid.
- Gubernationes civiles quot sint** : de leg. cap. 2. n. 27. ibid.
- Gubernatio popularis duplex** : de leg. cap. 2. n. 28. ibid.
- Gubernandi optimam rationem lex includens non refertur solum ad gubernationem a Platone relatam** : de leg. cap. 2. n. 29. ibid.
- Gubernandi optima ratio, quae conventiones tuetur, magistratus decernit, qui jus reddant** : de leg. cap. 2. n. 50. pag. 24.
- Gubernandi ratio publicum, & privatum spectat** : de leg. cap. 2. n. 51. ibid.
- H.
- Habere verbum late patet, & ad quodcumque jus referri potest** : de ve. sub. pos. cap. 7. n. 5. pag. 285.
- Habitus intellectus sunt quinque** : in l. incivile de leg. n. 2. pag. 128.
- Haereditas gerit vicem defuncti** : de ve. sub. pos. cap. 6. n. 22. pag. 279.
- Haereditas ante aditionem haereditas est, adita vertitur in patrimonium adeuntis** : de leg. cap. 2. n. 75. pag. 63.
- Haereditatem instituto Cajum haec forma olim reprobata** : de exaq. leg. cap. 1. num. 9. pag. 204.
- Haereditis post mortem legata relinqui non poterant** : de exaq. leg. cap. 4. n. 7. pag. 215.
- Ab haerede non ab alio legatum praestari consuevit** : de exaq. leg. cap. 4. n. 6. ibid.
- Haeres, qui non est ex propria persona, ab eo legari non potest** : de exaq. leg. cap. 4. n. 7. ibid.
- Haeredi a semetipso legari non potest vel fideicommissi** : de exaq. leg. cap. 4. n. 9. &

- & 12. pag. 215. e 216.
- Hærede domino instituto legari potest servo sub conditione pure non potest ; at instituto servo , domino legari potest etiam pure , & ratio differentia :** de exæq. l. cap. 4. n. 10. pag. 215.
- Hæres esto , servo instituto , quid significant hæc verba :** de exæq. leg. cap. 4. n. 12. pag. 216.
- Hæres jure civili ultra vires hæreditarias non tenebatur :** de exæq. leg. cap. 5. n. 13. pag. 220.
- Ab hæredis institutione verborum solemnitas rejecta :** de exæq. legat. cap. 7. n. 6. pag. 228.
- Ut hæres ubi convenitur fiscus non utitur beneficio Zenonianæ constitutionis :** in l. non puto quæst. 2. n. 20. pag. 355.
- Hæres in vera mala fide existens a se ipso præscriptionem inchoare non potest , secus si in præsumpta existat :** in l. non puto q. 2. n. 37. pag. 358.
- Hæredem facere non potuit :** de leg. cap. 3. n. 36. pag. 28.
- Sine hærede testamentum non valet :** de leg. cap. 5. n. 10. pag. 33.
- Hæres semel non potest desinere esse hæres :** de leg. cap. 10. n. 7. pag. 48.
- Hæres cur institui non potest ad certum tempus :** de leg. cap. 10. num. 23. pag. 49.
- Hoc dictio demonstrativa est ad oculum :** de ve. sub. pos. cap. 4. num. 18. & 29. pag. 263.
- Homicidium deliberatum magis punitur quam in rixa commissum :** de leg. cap. 2. n. 52. pag. 60.
- Homicidas futuros non comprehendit statutum volens bannitos pro homicidio rebanniri :** in l. cum de leg. n. 4. & 5. pag. 124.
- Homicidium committens punitur ex leg. puniente, non ex l. simpliciter, aut per consequentiam vetante :** in l. cum de leg. n. 6. pag. 125.
- Homo dignissimus inter creaturas :** in l. non puto cap. 2. n. 19. pag. 318.
- Homine validius operatur lex in actu annullando :** in l. non puto cap. 3. n. 28. pag. 324.
- Homines divina, & propria ratione reguntur :** de leg. cap. 2. n. 10. pag. 4.
- Homini subjiuntur animalia quoad usum , & quo ad legem :** de leg. cap. 2. n. 13. ibid.
- Hominem solum in manu consilii relinquit Deus , & circa quæ versetur consilium :** de legibus cap. 2. n. 20. pag. 5.
- Hominis prudentia finita, Dei autem infinita :** de leg. cap. 4. n. 26. pag. 16.
- Honestum quomodo accipiatur :** de leg. cap. 2. n. 35. pag. 7.
- Hypotheca filci superveniens in bonis quæsitis non præfertur anteriori privata :** in leg. non puto cap. 3. num. 24. pag. 323.
- Hypotheca in dotali procedit etiam dispositio l. si is qui de jur. fisc. in l. non puto cap. 3. n. 25. & in hypotheca competenti ecclesie :** n. 26. ibid.
- Hypothecam tacitam anteriorem habens privatus præfertur fisco habenti posteriorem :** in l. non puto cap. 1. num. 10. pag. 332.
- Hypothecam tacitam etiam anteriorem habentibus præfertur mulier dotis ratione :** in leg. non puto cap. 1. num. 11. pag. 333.
- Hypothecam non habet fiscus in bonis delinquentis :** in l. non puto cap. 1. n. 23. pag. 335.
- I.
- Ignorantia regulariter non impedit præscriptionem :** in l. non puto q. 2. n. 29. pag. 357.
- Ignoranti contra præscriptionem curiam conceditur restitutio :** in l. non puto q. 2. n. 30. ibid.
- Ignorantia multiplex :** in l. 1. de leg. n. 18. pag. 84.
- Ignorantem non facit incidere in pœnam clausula decreti irritantis :** in l. 1. de legibus n. 22. ibid.
- Ignorantia pro improbitate usurpatur :** in l. 2. de legibus n. 10. pag. 86.
- Impero , & jubeo , an hæc verba sint directæ :** de exæq. leg. cap. 7. num. 5. pag. 285.
- Imperare , vide in verbo legis imperantis .**
- Impossibilis conditio habetur pro non scripta :** de legibus cap. 7. n. 18. pag. 40.
- Impossibile multiplex :** de l. cap. 7. n. 19. ibid.
- Impossibile reputatur nimis arduum :** de leg. cap. 7. n. 20. ibid.
- Incertitudo vel vitium , vel periculum legi affert :** de legibus cap. 9. num. 9. pag. 44.
- Incerti vitium judicis & arbitri reddit sententiam nullam :** de leg. cap. 9. n. 3. ibid.
- De omni incerto , eadem sententia non est ferenda :** de legibus cap. 9. num. 4. ibid.
- Incertum omne non reddit actum nullum ex**

- ex dispositione juris : de legibus cap. 9. n. 7. ibid.
- Incertum a quo differat ab ambiguo : de leg. cap. 9. n. 13. ibid.
- Incerta sunt omnia facta : in l. neque de leg. n. 4. pag. 100.
- Incerti vitio lex per consequentiam subvertitur : in l. & ideo de leg. num. 3. pag. 123.
- Incivile quid significet : in l. incivile de leg. n. 1. pag. 128.
- Incivile , & turpe , an sit idem in l. incivile de leg. n. 7. ibid.
- Inconvenientia non sunt multiplicanda : in l. quod de leg. n. 11. pag. 150.
- Incorporalia quare non possideantur : de ve. sub. pos. cap. 7. n. 35. pag. 289.
- Indefinita oratio æquipollet univeriali : in l. non puto cap. 2. n. 23. pag. 318.
- Individui loco species , & genus pro specie in jure ponitur : de ve. sub. pos. cap. 8. n. 38. pag. 297.
- Individui , & dividui nomen unde : de divid. & individ. n. 5. & quid sit n. 6. 8. pag. 302.
- Individui vel dividui partes sunt in duplici differentia : de divid. & individ. num. 7. ibid.
- Individuæ quare sunt servitutes : de divid. & individ. n. 9. & 10. pag. 303.
- Individui , & dividui divisio : de divid. & individ. n. 11. & 12. pag. 304.
- Individuum per partes non consistit : de leg. cap. 3. n. 9. pag. 9.
- Individuum per partes consistere nequit : de leg. cap. 10. n. 20. pag. 49.
- Inducere verbum quid significet : de leg. cap. 3. n. 68. pag. 31.
- Indulgere an sit legis : in l. cum de leg. n. 1. pag. 124.
- Indultus alius particularis , alius generalis : in l. cum de leg. n. 3. ibid.
- Indulgens lex in præteritum , an in futurum vetat : in l. cum de leg. n. 7. pag. 125.
- Indulgentia criminum , an sit contra leges : in l. cum de leg. n. 9. ibid.
- Indulgendi facilitas legibus reprobata : in l. cum de leg. n. 10. ibid.
- Indulgendi jus est penes principem , quia nemo potest leges remittere , qui non possit condere : in l. cum de leg. num. 11. ibid.
- Infans vide in verbo Minor .
- Ingratitudinis filorum causas , & eorundem legitimam lex metitur : de leg. cap. 1. n. 14. pag. 17.
- Ingratitudinis habens perpetuam causam , legem vitiat , de leg. cap. 9. num. 8. pag. 44.
- Infinutum debet abhorre lex in finem suum tendens : de leg. cap. 9. num. 15. pag. 45.
- Infinutum quibus in casibus tolleretur : de leg. cap. 9. n. 16. ibid.
- Infinutum aliud secundum perfectionem aliud per contrarium : de leg. cap. 9. n. 19. ibid.
- Infinutum ex Aristotele naturæ contradicit : de leg. cap. 9. n. 20. ibid.
- De infinito vel in lege , vel in conventionem queri potest : de leg. cap. 9. n. 21. ibid.
- Infinutum legis avocans a fine , non ad eum perducens evitatur : de leg. cap. 9. n. 22. ibid.
- Ex infinito evitando quæ inferantur : de leg. cap. 9. n. 30. pag. 46.
- In infinitum , an teneatur quis promittens representare aliquem toties quoties : de legibus cap. 9. n. 31. & 32. ibid.
- De infinito omnis quæstio a lege determinatur : de legibus cap. 9. num. 38. pag. 47.
- Inhibitioni permisso magis quàm præceptum opponitur : in l. legis virtus de leg. n. 3. pag. 93.
- Iniquitas est quædam inæqualitas dupliciter delinquens : de legibus cap. 8. num. 6. pag. 42.
- Iniquitas notoria reddit sententiam nullam : de legibus cap. 8. n. 17. pag. 43.
- Iniquitati opponitur æquitas : de leg. cap. 3. n. 6. pag. 65.
- Iniquum & æquum , justum & injustum sæpe ex circumstantiis mutatur : de leg. cap. 4. n. 13. pag. 15.
- Injuriæ non relevatur dicendo se non fecisse animo injurandi : in l. non puto cap. 3. n. 75. pag. 329.
- Injuriæ facere , est sua sponte nocere contra legem : de leg. cap. 8. num. 2. pag. 41.
- Injuriæ melius est pati , quàm inferre : de leg. cap. 8. n. 3. ibid.
- Injuriarum occasio nasci non debet , unde jura nascuntur : de leg. cap. 8. num. 4. pag. 42.
- Injustum vide in verbo justum .
- Inopinatio quæ eveniunt in his jura non constituuntur : in l. tertia de leg. n. 4. sed in his quæ ut plurimum accidunt

- dunt pag. 88.
- Inopinatum quare non sit lex : in l. tertia de leg. n. 5. ibid.
- Inopinatum distinguitur ab eo, quod uno aliquo casu accidere potest : in l. quarta de legibus n. primo pag. 89.
- Inquisitione in qualibet ante omnia de corpore delicti constare debet : in l. non puto cap. 3. n. 47. pag. 326.
- Instituto heredem Cajum, hæc forma olim reprobata : de exæq. leg. cap. 1. num. 9. pag. 204.
- Institutio hæredis est materia non forma testamenti : de exæq. leg. cap. 3. n. 16. pag. 212.
- Instrumentum publicum præfertur scripturæ privatæ : in l. non puto cap. 1. n. 38. pag. 314.
- Intellectus habitus sunt quinque : in l. incivile de leg. n. 2. pag. 128.
- In intellectu recipitur justus & injustus discrimen non autem in sensu : in l. scire de leg. n. 9. pag. 119.
- Intellectus legum, & primo sub littera A.
- L. Absentem ff. de pænis : in l. non puto cap. 3. n. 58. pag. 327.
- C. Afferte, de præsumpt. : in l. non puto quæst. 1. n. 12. pag. 348.
- §. Affinitatis isti. tit. de nupt. de leg. cap. 5. n. 18. pag. 34.
- L. An inutilis §. ult. ff. de accept. de leg. cap. 3. n. 14. pag. 9.
- L. Affiduis C. qui pot. in pig. hab. in l. non puto cap. 1. n. 12. pag. 333.
- L. Aufertur §. fiscus ff. de jur. fisc. in l. non puto cap. 3. n. 23. pag. 323.
- L. Aurelius §. ult. ff. de lib. leg. de exæq. leg. cap. 7. n. 5. pag. 227.
- Intellectus legum sub littera B.
- L. Benignus de leg. in d. l. num. 6. pag. 118.
- L. Bona fides ff. de pos. de leg. cap. 5. n. 3. & in cap. 3. n. 15. pag. 73. & 66.
- Intellectus legum sub littera C.
- L. Clam §. qui ad nundinas de acqui. pos. de ver. sub. pos. cap. 1. n. 13. & 19. & in cap. 8. n. 2. pag. 237. & 296.
- L. Cæptam ff. de usufruc. de ver. sub. pos. cap. 7. n. 36. pag. 289.
- L. constitutionibus ad municip. de incol. de leg. cap. 5. n. 20. pag. 75.
- L. Cum filio familias : de leg. 1. de exæq. leg. cap. 4. n. 8. pag. 215.
- L. Cum hæredes de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 23. 24. & 25. & n. 43. pag. 270. & 274.
- L. Cum ratio ff. de bon. dam. de leg. cap. 3. n. 19. pag. 10.
- Intellectus legum sub littera D.
- L. Defuncta ff. de usufruc. in l. divortio cap. 5. n. 22. pag. 177.
- L. Denique ff. ex quib. caus. majo. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 51. pag. 270.
- C. Dilecto de verb. sig. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 23. 24. & 25. pag. 270.
- L. Divortio §. item si messes ff. sol. matr. in d. l. divortio cap. 4. n. 4. & cap. 3. n. 13. & seq. §. de contrario cap. 5. n. 1. & seq. pag. 169. 167. & 172.
- L. Divus ff. de fal. in l. 1. de leg. n. 21. pag. 84.
- C. Dominus 32. q. 2. de leg. cap. 10. n. 33. pag. 51.
- L. Dos à patre C. sol. mat. in l. minime de leg. n. 3. pag. 126.
- L. Duo ff. prec. de ver. sub. pos. cap. 3. n. 16. & 27. pag. 256.
- Intellectus legum sub littera E.
- L. Et habet §. ult. ff. prec. de ver. sub. pos. cap. 2. n. 2. & n. 53. & seq. & intellectus §. 1. l. & habet cap. 8. n. 7. & n. 23. pag. 244. & 291.
- L. Et ideo de leg. n. 9. & n. 5. pag. 102. & 125.
- Intellectus legum sub litteris F. G. H.
- L. Favorabiliores ff. de regul. jur. in l. non puto cap. 1. n. 27. pag. 336.
- L. Gallus §. item credendum & §. quid si tantum & §. quid si de lib. & posth. in leg. nam de leg. num. 4. 5. & 6. pag. 106.
- L. Homo liber §. ult. ff. de acqui. rer. dom. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 37. pag. 273.
- Intellectus legum sub littera I.
- L. Ideo de leg. n. 1. & seq. pag. 134.
- L. Illud ff. ad leg. Aquil. in l. non pos. sunt : de leg. n. 28. pag. 105.
- L. In generali ff. de verb. signific. de exæq. leg. cap. 5. n. 6. pag. 219.
- L. In fraudem de jur. fisc. in l. non puto cap. 2. n. 4. pag. 342.
- L. In ambigua ff. de leg. cap. 9. num. 14. pag. 45.
- L. rebus inf. tit. prox. de leg. in l. minime de leg. n. 14. pag. 127.
- L. Injuriam §. ult. ff. de injur. in l. quod de leg. n. 2. pag. 149.
- §. Insula inst. de rerum divis. in l. 4. de l. n. 11. & 12. pag. 90.
- C. Ita nos 25. quæst. 2. in l. quoniam de leg. n. 5. pag. 92.
- L. Julianus §. si fructibus ff. de act. empt. in

- in l. divortio cap. 5. n. 7. & seq. pag. 154.
- L. Jus naturale distin. i. de ver. sub. pos. cap. 4. n. 23. pag. 263.
- C. Jus gentium dist. i. de ve. sub. pos. cap. 4. n. 24. pag. 264.
- L. Jus pluribus de just. & jur. in l. non puto q. 3. n. 11. pag. 361.
- L. Jus nostrum ff. de reg. jur. de leg. cap. 10. n. 11. pag. 48.
- L. Justo §. ult. ff. de usucap. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 17. & 21. pag. 278.
- L. Juste ff. de usucapio : in l. minime de leg. n. 5. pag. 278.
- Intellectus legum sub literis L. M.
- Tituli insti. de legatis de exaq. leg. cap. 2. n. 11. pag. 208.
- L. Minime de leg. n. 1. & n. 8. pag. 126.
- Intellectus legum sub litera N.
- L. Nam. de leg. n. 9. pag. 107.
- L. Naturalis §. ut cum dos. de prescript. verb. in l. sed & de leg. n. 4. pag. 135.
- L. Nemo de acq. poss. de ver. sub. pos. cap. 3. n. 18. pag. 275.
- L. Nemo C. de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 23. 24. & 25. pag. 270.
- L. Nihil de capt. & postl. rever. de ver. sub. pos. cap. 25. n. 28. pag. 248.
- L. Non ideo minus C. de lib. cau. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 23. & seq. pag. 270.
- L. Non solum §. quod vulgo ff. de usucap. de ver. sub. pos. cap. 8. n. 28. pag. 294.
- L. Non puto ff. de jur. fisci : in d. l. non puto n. 1. 2. 3. & seq. & n. 10. & seq. & n. 14. & seq. & n. 26. & n. 33. 34. & seq. & n. 41. cap. 2. n. 1. & seq. & in cap. 2. nu. n. 24. & per tot. pag. 310. pag. 311. pag. 312. pag. 313. pag. 314. pag. 315. pag. 322.
- L. Non possunt de leg. n. 4. & in l. nam de leg. n. 9. & de leg. cap. 3. n. 17. pag. 103. pag. 107. pag. 64.
- L. Non est novum de leg. n. 2. 4. & seq. pag. 133.
- L. Nulla C. de proc. de leg. cap. 3. n. 66. pag. 31.
- L. Nulla de leg. n. 2. pag. 130.
- Intellectus legum sub litera O.
- L. omne de just. & jur. de leg. cap. 2. n. 7. pag. 21.
- Intellectus legum sub litera P.
- L. Peculium §. ultimo de leg. 2. de exaq. lega. cap. 5. num. 2. & 21. pag. 219. & 222.
- L. Pecunia C. de priv. fisc. in l. non puto cap. 2. n. 18. pag. 344.
- L. Penul. de cap. & postlim. rever. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 18. pag. 278.
- L. Peregre de acq. poss. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 15. pag. 288.
- L. Pignoris de acq. poss. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 23. 24. & 25. pag. 270.
- L. Placuit C. de jud. de leg. cap. 3. n. 45. pag. 69.
- L. Pomponius §. si is qui de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 3. n. 3. pag. 245.
- L. Possessio de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 27. & 28. & cap. 2. n. 4. & 58. & seq. pag. 271. & pag. 245.
- L. Possessionem de acq. poss. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 46. pag. 280.
- L. Post mortem §. ult. de leg. & l. peculium §. ult. de leg. 2. quæ invicem videntur contrariæ : de exaq. lega. cap. 5. n. 20. & 21. pag. 221.
- L. Primæ ff. de heredib. insti. de exaq. leg. cap. 3. n. 18. pag. 213.
- L. 1. ff. de leg. 1. de exaq. leg. cap. 6. n. 1. 5. & seq. pag. 222.
- L. 1. ff. de acq. poss. de ver. sub. pos. cap. 4. n. 5. & cap. 5. n. 51. pag. 261. & pag. 275.
- L. 1. §. hujus studii de jus. & jur. de ve. sub. pos. cap. 4. n. 18. & 29. pag. 263.
- L. 1. de acq. rerum dominio de ver. sub. pos. cap. 4. n. 35. pag. 266.
- L. 1. §. per servum de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 45. pag. 274.
- L. 1. §. adipiscimur C. de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 43. & cap. 7. n. 32. pag. 282. & pag. 288.
- L. 1. §. Si vir. de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 49. pag. 283.
- L. 1. §. dicitur ff. de vi. & vi. arm. de ver. sub. pos. cap. 8. n. 5. & n. 32. pag. 290.
- L. 1. C. de jur. fisc. lib. 10. in l. non puto cap. 3. n. 1. & seq. & 8. & seq. pag. 320.
- L. 1. §. & post operis de no. op. nunc. in l. non puto q. 1. n. 6. pag. 348.
- L. 1. C. de leg. cap. 5. n. 1. pag. 73.
- L. 1. §. hoc interdictum ff. de fonte in l. nam de leg. n. 8. pag. 107.
- L. 1. §. denique ff. de aqu. plu. arc. in l. minime de leg. n. 19. pag. 127.
- L. 1. ff. de pact. in l. sed & de leg. n. 4. pag. 135.
- L. 1. C. de Dot. promif. de leg. cap. 9. n. 6. pag. 44.
- L. 1. C. de usur. de leg. cap. 9. n. 12. ibid.
- L.

- L. 1. de reg. Cat. de leg. cap. 10. n. 30. pag. 50.
- L. Prætoris ff. de dam. infec. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 38. pag. 273.
- §. Prætorum de jur. nat. gen. de leg. cap. 3. n. 4. pag. 26.
- L. Prospexit ff. qui & a quibus in jus de leg. n. 16. & l. in ambigua de leg. n. 8. pag. 114. & pag. 120.
- Intellectus legum sub litera Q.
- L. Quæstio ff. de verbo. signific. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 33. pag. 272.
- Auth. Quas actiones C. de Sacros. Eccl. in l. non puto q. 3. num. 6. & seq. pag. 361.
- L. Qui pignoris de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 3. n. 10. & in cap. 5. n. 35. & 36. pag. 256. & pag. 272.
- L. Quod servus de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 2. num. 4. & 58. & seq. pag. 244.
- L. Quod meo §. 1. ff. de acquir. posses. de ver. sub. pos. cap. 3. n. 6. pag. 131.
- L. Quod principi, cum leg. seq. de leg. 2. in l. princeps de leg. n. 19. & n. 24. pag. 240.
- L. Quoniam de leg. n. 9. pag. 93.
- Intellectus legum sub litera R.
- L. Raptores C. de Epif., & cler. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 34. pag. 272.
- L. Respicendum ff. de pœn. de leg. cap. 4. n. 7. pag. 76.
- L. Satis notum C. in quibus cau. tac. hyp. in l. non puto cap. 1. n. 8. pag. 332.
- §. Responfa insti. de jur. nat. gen. de leg. cap. 3. n. 56. pag. 308.
- Intellectus legum sub litera S.
- C. Secundi distin. 2. de ver. sub. pos. cap. 4. n. 33. pag. 265.
- L. 2. ff. uti possid. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 27. pag. 280.
- L. 2. §. quod vulg. ff. pro hæz. de ver. sub. pos. cap. 8. n. 12. & 26. pag. 291.
- L. 2. C. de priv. fisc. in l. non puto cap. 1. n. 7. pag. 332.
- L. 2. C. de in jus voc. de leg. cap. 4. n. 4. pag. 13.
- L. 2. ff. de usufr. earum rer. de leg. cap. 4. n. 6. pag. 14.
- L. 2. §. item si in facto de verb. oblig. de leg. cap. 2. n. 35. pag. 60.
- §. Sed nostra insti. de leg. de exæq. leg. cap. 7. n. 9. 13. & seq. pag. 229.
- L. Sed si §. adeo autem ff. de pet. hæzad. in l. non puto q. 1. n. 14. pag. 348.
- §. Sed naturalia insti. de jur. nat. gent. de leg. cap. 3. n. 1. pag. 8.
- §. Sed & quod insti. de jur. nat. de leg. cap. 4. n. 2. & n. 11. pag. 31.
- L. Sed & si §. ult. ff. de jud. in l. 4. de leg. n. 4. & 5. pag. 90.
- L. Si quis sub. conditione §. ult. ff. de hæz. insti. de exæq. leg. cap. 5. pag. 219.
- L. Si duo ff. uti possid. de ver. sub. pos. cap. 2. n. 1. & n. 31. & seq. pag. 244. & 248.
- L. Si ut certo §. Si duobus ff. commod. de ver. sub. pos. cap. 2. n. 9. pag. 245.
- L. Si finita §. Si plures ff. damn. infect. de ver. sub. pos. cap. 2. n. 60. pag. 254.
- L. Si rem mobilem ff. de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 4. n. 8. pag. 262.
- L. Si quis C. ad l. fal. de vi publ. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 17. pag. 269.
- L. Si ea res. §. ult. ff. de actio empt. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 23. 24. & 25. pag. 272.
- L. Si de eo de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 5. n. 47. pag. 274.
- L. Si quis cum aliter de verbo obligat. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 29. pag. 280.
- L. Si id quod §. ult. de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 8. n. 10. pag. 291.
- L. Si ex stipulatione, de acquir. pos. de ver. sub. pos. cap. 8. n. 17. pag. 292.
- L. Si eum qui de donat. inter vir. & uxo. de ver. sub. pos. cap. 8. num. 34. pag. 296.
- L. Si is qui de jur. fisc. in l. non puto cap. 3. n. 22. & n. 31. pag. 323. & 324.
- L. Si de interpretatione de pœn. in l. non puto cap. 3. n. 11. pag. 328.
- L. Si quis posthac. C. de bou. proscrip. in l. non puto cap. 1. n. 45. pag. 339.
- L. Si paterfamilias, cum l. seq. ff. de hæz. instit. in l. non puto quæst. 1. num. 15. pag. 342.
- L. Si ita ff. de fidejuf. de leg. cap. 9. n. 33. pag. 46.
- L. Si major. C. de leg. in l. 4. de leg. n. 7. pag. 90.
- L. Si Servum §. sequitur cum §. ult. ff. de verbo. obl. in l. in iis de leg. n. 4. pag. 111.
- L. Si alii ff. de usufruc. in l. scire de leg. n. 21. pag. 117.
- Soccin. in cons. 126. vol. 3. in l. 4. de leg. n. 8. pag. 90.
- L. Stichus servus ff. de man. testamen. de exæq. lega. cap. 5. n. 2. pag. 219.
- L. Stipulatio ista §. si quis forte ff. de verb. obli.

- obli. de ver. sub. pos. cap. 5. num. 30. pag. 271.
- Intellectus legum sub litera T.
- L. Tertiz ff. de usucap. de ver. sub. pos. cap. 7. n. 10. & n. 12. pag. 286.
- L. Tertiz §. ult. ff. ad exhib. de ver. sub. pos. cap. 8. n. 6. pag. 291. & n. 31. pag. 297.
- L. Tertiz §. hæc verba ff. de neg. gest. de leg. cap. 5. n. 20. pag. 75.
- L. Tertiz §. ex contrario ff. de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 1. n. 2. & 24. & cap. 3. n. 11. & seq. pag. 236. & 256.
- L. Titia §. 1. ff. de leg. 2. de exæq. leg. cap. 3. n. 5. pag. 211.
- Intellectus legum sub litera V.
- L. Verbis legis ff. de verb. sig. de exæq. legat. cap. 1. n. 5. pag. 203.
- L. Ultimæ §. ult. de jur. fisc. cap. 5. n. 3. 14. 15. & seq. & n. 19. pag. 173.
- L. Ult. ff. uri. possid. de ve. sub. pos. cap. 1. n. 17. & 18. pag. 238.
- L. Ult. de acquir. possel. de ver. sub. pos. cap. 3. n. 25. pag. 258.
- L. Ult. C. qui pot. in pign. hab. in l. non puto cap. 3. n. 32. pag. 324.
- L. Ult. de appel. in l. non puto cap. 1. n. 30. pag. 337.
- L. Ult. C. de Sacros. Eccles. in l. non puto quæst. 3. num. 5. 12. & seq. pag. 360.
- L. Ult. C. de leg. in l. non ambigitur : de leg. n. 8. pag. 98.
- §. Ult. de oblig. quæ ex qua. con. de exæq. leg. cap. 7. n. 9. 13. & seq. pag. 229.
- L. Uti frui §. ult. ff. si usuf. pet. in l. divortio cap. 5. n. 26. pag. 178.
- Intelligitur verbum relatum ad ea, quæ juris sunt, veritatem importat. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 19. pag. 229.
- Intestati, & testati causa opponitur invicem per affirmationem & negationem : de leg. cap. 10. n. 17. & 13. pag. 49.
- Interesse cum facto consistat, nec eodem modo se habeat, universaliter non potest diffiniri : de leg. cap. 9. n. 28. pag. 46.
- Interpretanda, & ferenda est semper lex secundum communem utilitatem : in l. non puto cap. 2. n. 3. pag. 316.
- Interpretanda legis conditæ eadem est ratio, quæ & condendæ : in l. non puto cap. 2. n. 7. ibid.
- Interpretanda in voluntate statuentium, & restantium adest differentia : in l. non puto quæst. 1. n. 16. pag. 349.
- Interpretatio legum in obscuris si negetur a principe, quid agendum : in l. non puto q. 1. n. 17. ibid.
- Interpretari quid sit : de leg. cap. 3. n. 64. pag. 31.
- Interpretatio novum jus non inducit. de leg. cap. 3. n. 64. ibid.
- Interpretatio benigna tanquam justa & tuta legi est conjuncta : de leg. cap. 7. n. 23. pag. 40.
- Interpretatio, & æquitas differunt. de leg. cap. 3. n. 16. pag. 66.
- Interpretatione nititur l. non possunt de leg. non autem æquitate : de leg. cap. 3. n. 17. ibid.
- Interpretanda pro lege principes non est adendum, quando lex est certa : in l. & ideo de leg. n. 4. pag. 101.
- Interpretatio quædam est legis, quædam pro lege : in l. & ideo de leg. n. 8. pag. 102.
- Interpretando & constituendo leges princeps quomodo procedat. in l. & ideo de leg. n. 10. ibid.
- Interpretatio omnis, aut ex verbis, aut præter verba, aut contra verba est : in l. nam de legibus n. 10. pag. 107.
- Interpretatio, & conjectura differunt : in l. nam de leg. n. 12. pag. 108.
- Interpretari legem benigne tam princeps, quam iudices debent, in l. benignius de leg. n. 4. pag. 118.
- Interpretatio accedit ad cavillationem ubi est manifestus sensus verborum in l. & ideo de leg. n. 11. pag. 123.
- Interpretatio legis si mutari non debet, multo minus lex ipsa in l. minime de leg. n. 9. & 10. pag. 127.
- Interpretatio certa quæ dicatur in l. minime de leg. n. 20. exem. est in d. l. minime & in l. qui habent ff. de tutel. ibid.
- Interpretatio durior quæ : in l. nulla de leg. n. 15. pag. 131.
- Interpretandis in legibus aliæ regulæ cedunt regulæ : in l. nulla de legi. num. 16. pag. 132.
- Interpretatio consuetudinis est probabilis, & necessaria : l. si de. de leg. num. 2. pag. 148.
- Interpretatio juriconsulti, magistri, atque iudicis, est tantum probabilis : in l. fin. de leg. n. 5. ibid.
- Interpretatio vide in verbo declarationem.
- Inviti jur. non coerceantur : in l. prima de leg. n. 19. pag. 84.
- Inutile cur legi displiceat, de leg. cap. 10. num.

- num. 34. pag. 51.
 Inutile aliquid facilius confirmatur, quàm
 quod aliquid introducatur de novo: in l.
 quod de leg. n. 17. pag. 110.
 Jubeo, & impero verba an sit directa: de
 exaq. leg. cap. 7. n. 5. pag. 225.
 Judex potestatem habet a sententia legis ma-
 nifesta procedendi de similibus ad similia,
 etiam imponendo pœnam mortis naturalis:
 in l. non puto cap. 3. n. 72. pag. 328.
 Judex, qui levis dubitationis velamento ad
 concordiam hortatur injustus est: in l. non
 puto quæst. 1. n. 1. pag. 347.
 Judex dubia in quæstione recte in partem
 se trahi patitur, quam conscientia veriorum
 esse dicat. in l. non puto q. 1. n. 4.
 ibid.
 Judex quando non dicebatur recedere a res-
 ponsis prudentum: de leg. cap. 3. n. 58.
 pag. 30.
 Judex quando faciat litem suam: de leg.
 cap. 3. n. 59. ibid.
 Judici ut cuique jus suum tribuat duplici
 via consulitur: de leg. cap. 8. num. 14.
 pag. 42.
 Judex quando dicatur juris facerdos: de leg.
 cap. 8. n. 18. pag. 43.
 Judicis nullæ sunt partes in lege incerta la-
 ta: de leg. cap. 9. n. 10. pag. 44.
 Judicem ad legem, & arbitrum ad bonum,
 & æquum spectare quid sit apud Ari-
 stotel. de legibus cap. 4. num. 17.
 pag. 71.
 Ad judicem pertinent singulares Casus: in
 l. 4. de leg. n. 10. pag. 90.
 Judex est legislatoris interpres, ac justitiæ
 minister: in l. non possunt de leg. n. 10.
 pag. 104.
 Judices, & jurisprudentes differunt: in l.
 nam de leg. n. 14. pag. 108.
 Judicis arbitrium an extendatur ad pœnam
 mortis: in l. non puto cap. 3. n. 63.
 & 73. pag. 327.
 Judicantis arbitrio nihil esset relinquendum,
 si omnia scribi possent: in l. non pos-
 sunt de legibus n. 1. pag. 103.
 Judicis arbitrio committendum minus quàm
 fieri possit: in l. non possunt de legib. n. 2.
 & in l. non puto cap. 1. n. 13. pag. 311.
 Judicis arbitrio declaranda non est sententia
 legis dubia: in l. non possunt de leg.
 n. 5. pag. 104.
 Judicium arbitrio quia indulgent extentiones,
 eo minus sunt favorabiliores: in l. non
 possunt de leg. n. 6. ibid.
 Judicis arbitrio similia non committun-
 tur: in l. non possunt de leg. num. 18.
 ibid.
 Judex maleficiorum de causa civili cognos-
 cere non potest: in l. non est de leg.
 n. 6. pag. 133.
 Judicis officium nullam supponit obligatio-
 nem: in l. in iis de leg. n. 6. pag. 111.
 Judex vide in verbo dubium, & in verbo
 Transactio.
 Judicium, contractus, & actio dicitur bonæ
 fidei, sed lex non dicitur bonæ fidei:
 de leg. cap. 5. n. 18. pag. 75.
 Judicandi munus distat a munere responden-
 di: in l. non puto de leg. cap. 3. n. 38.
 pag. 325.
 Judicium omne constat contradictione: in l.
 cum de leg. n. 5. pag. 146.
 Judiciorum laus, & utilitas: in l. non possunt
 de leg. n. 11. pag. 104.
 Judiciis in mixtis non debet haberi ratio
 modici excessus: in l. non puto cap. 1.
 n. 25. pag. 312.
 Judicium vide in verbo sententia, & in
 verbo actus.
 Juramentum de maleficio non denunciando
 non est obligatorium: l. non puto cap. 3.
 num. 43. pag. 325.
 Juramentum datur in infinitum aduersus do-
 lo possidentem, sed a iudice taxatur:
 de leg. cap. 9. n. 18. & 27. pag. 45.
 Juramentum non defertur mulieribus in
 suscipienda tutela filiorum: in l. nam
 ad ea de legibus n. 1. pag. 91.
 Jurisconsulti non possunt condere legem: de
 exaq. leg. cap. 6. n. 3. pag. 222.
 Jurisconsultorum de nominibus apponendis
 Justiniani præceptum: de exaq. leg. cap. 6.
 n. 6. pag. 223.
 Jurisconsulti partibus non iudicibus respon-
 debant: de legibus cap. 3. num. 57.
 pag. 30.
 Jurisconsulti vide in verbo Prudentum
 responsa.
 Jurisdictione concessa ea quoque concessa vi-
 dentur, sine quibus jurisdictione explicari
 non potest: de leg. cap. 2. num. 38.
 pag. 60.
 Jurisprudentiæ finis est optima reipublicæ
 gubernatio: de leg. cap. 2. num. 25.
 pag. 23.
 Jurisprudentes, & iudices differunt: in l.
 nam de leg. n. 14. pag. 108.
 Juris subtilitas, vide in verbo subtilitas.
 Jus aliud naturale, aliud legitimum: de
 vera sub. pos. cap. 4. n. 27. pag. 264.
 Jus varie dividitur a Jurisconsultis de ver.
 sub.

- sub. pos. cap. 4. n. 28. ibid.
- Juris & facti differentia : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 1. pag. 267.
- Juris nihil esse potest earum rerum, quæ sunt : de ver. sub. pos. cap. 5. num. 3. pag. 267.
- Juris sunt res, quæ intelliguntur, quæ juris intellectu apprehendantur: de ver. sub. pos. cap. 5. n. 4. ibid.
- Juris illud est, quod sit, vel non sit est in potestate juris : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 6. pag. 268.
- Jure super alicujus princeps mandans cognosci etiam si possessio facti sit, mandat etiam de possessione cognosci : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 20. & 21. pag. 269.
- Juris nihil an sit, quod est injustum : de verb. sub. pos. cap. 6. num. 28. pag. 280.
- Juris quæ sunt injusti, adiunctum non admittunt . de ver. sub. pos. cap. 6. n. 34. pag. 281.
- Juris quæ sunt, in iis nunc veritas opinionis, nunc opinio veritati cedit: de ver. sub. pos. cap. 6. n. 37. ibid.
- Juris esse stat dupliciter : de ver. sub. pos. cap. 6. n. 36. ibid.
- Jus ad quodcumque referri potest verbum habere, cum late pateat : de ver. sub. pos. cap. 7. n. 5. pag. 285.
- Jura continentur rei appellatione : in l. non puto cap. 3. n. 34. pag. 324.
- Juris inter dubitationes, & facti, quid intersit : in l. non puto quæst. 1. n. 21. pag. 350.
- Juris dubitatio publicam causam magis quam privatam continet : in l. non puto quæst. 1. n. 23. pag. 351.
- Juris dubitationes seu quæstiones ad principem, quæstiones facti ad judicem pertinent: in l. non puto quæst. 1. n. 25. ibid.
- Juris duo communia principia, & præcepta quæ sint : de leg. cap. 3. num. 10. pag. 9.
- Jus, justificatio, injuria, & injuste factum differunt : de leg. cap. 3. num. 39. pag. 12.
- Jus aliud naturale, aliud gentium aliud civile : de leg. cap. 2. n. 1. pag. 21.
- Jus aliud naturale aliud legitimum : de leg. cap. 2. n. 3. pag. 21.
- Juris ad formam, & ordinem quæ spectant, nec ætas, nec rusticitas attenditur: de legibus cap. 2. n. 17. pag. 23.
- Jus omne hominum causa constitutum est : de legibus cap. 2. n. 39. pag. 24.
- Juris sub scientia sepe erratur : de legibus cap. 3. n. 41. pag. 28.
- Jus esse & jus consistere, an differant : de leg. cap. 3. n. 62. pag. 30.
- Juris commune bonum legis est summum bonum : de leg. cap. 6. n. 17. pag. 36.
- Jus duobus modis sumitur, & dum conditur, & dum dicitur, ac observatur : de leg. cap. 6. n. 13. ibid.
- Jus dum conditur communem, dum observatur privatam utilitatem spectat : de leg. cap. 6. n. 14. ibid.
- Jura unde nascuntur, non debet nasci in utilitatem occasio : de leg. cap. 8. num. 4. pag. 42.
- Jus suum cuique tribuere non solum in definitione est justitiæ, sed inter præcepta juris : de leg. cap. 8. n. 10. ibid.
- Jus constituit sententia contra jus litigatoris lata, & quod valeat publicæ utilitatis: de leg. cap. 8. num. 11. & 13. ibid.
- Juris disciplina demonstratione carens in probabili rerum posita est disceptatione : de leg. cap. 8. n. 12. ibid.
- Jus ut cuique tribuat judici duplici via consulitur : de legibus cap. 8. num. 14. ibid.
- Juris Sacerdos quando iudex dicatur : de legibus cap. 8. n. 18. pag. 47.
- Juris scientiam Celsus pro subtili disputandi ratione usurpavit : de leg. cap. 10. n. 3. pag. 48.
- Jus in Ulpiani definitione pro studio juris usurpatur : de legibus cap. 2. num. 1. pag. 56.
- Jus in acquirendo aut minuendo consistit : de leg. cap. 2. n. 2. pag. 57.
- Juris præcepta quæ sint : de legibus cap. 2. n. 24. pag. 58.
- Jus servat non solum æqualitatem geometricam, sed etiam arithmeticam, natura verò tantum æqualitatem geometricam : de leg. cap. 2. n. 47. pag. 61.
- Juris completi gradus qui sint : de leg. cap. 2. n. 67. pag. 62.
- Juris a notione etiam naturalis eximuntur animalia bruta : in l. 2. de leg. n. 12. pag. 87.
- Jura constituuntur in iis, quæ ut plurimum accidunt : in l. 3. de leg. n. 4. & c. contra non constituuntur in iis, quæ inopinato eveniunt. pag. 88.
- Jus facere aliud est, aliud legem condere : in l. non ambigitur de legibus num. 9. pag. 98.

- Jus & ratio juris differunt : in l. quod de leg. n. 2. pag. 108.
- Jus & lex pro eodem interdum usurpantur licet , non sint : in l. de quibus de leg. n. 1. pag. 141.
- Jus constituisse dicitur necessitas : in l. ergo de leg. n. 2. pag. 150.
- Jus totum in quo consistat : in l. totum de leg. n. 1. pag. 152.
- Jus vide in verbo lex.
- Jus certum esse debet : de leg. cap. 10. n. 22. pag. 49.
- Jus civile diffinitur : de leg. cap. 3. n. 26. pag. 10.
- Jus civile quando a naturali in totum recedat : de legibus cap. 3. num. 28. pag. 11.
- Jus Civ. a lege naturæ non potest recedere considerata pro restitutine rationis universalis : de legibus cap. 3. num. 34. pag. 12.
- Jus Civ. quomodo nec in totum recedere, nec omnino deservire dicatur : de leg. cap. 3. n. 37. ibid.
- Jus Civ. & naturale in quo differant : de leg. cap. 3. n. 38. ibid.
- Juris Civilis disciplina non tam a l. duodecim tabularum, a prætoris edictis, quàm a l. naturæ, & ratione hauriri videtur : de leg. cap. 4. n. 21. pag. 15.
- Jus Civile mensuratur obedientiam in patriam, & parentes licet hæc a natura sint : de leg. cap. 1. n. 9. pag. 18.
- Jure cum Civili conciliatur jus naturæ ex communi utilitate : de leg. cap. 1. n. 29. pag. 19.
- Juris Civilis sicut est viva vox jus honorarium, ita naturalis jus positivum est expressio : de legibus cap. 1. num. 40. pag. 20.
- Jus Civile, & jus legitimum sunt idem : de leg. cap. 2. n. 4. pag. 21.
- Jus Civ. quando prætor confirmabat cap. 3. n. 42. & quando corrigebat num. 43. pag. 28.
- Jus Civile & prætorium quando in unam consonantiam redactum : de leg. cap. 3. n. 44. ibid.
- Juris Civilis præstantia : de leg. cap. 2. n. 26. pag. 59.
- Jus Civile sicut & natura complet univ-ersum gradibus suis : de leg. cap. 2. 64. & seq. pag. 62.
- Jus Civil. Romanorum nullo casu ab æquitate separatur : de leg. cap. 5. n. 33. pag. 76.
- Jus Civil. tum maxime inhærendo æquitati naturam imitatur : de leg. cap. 5. n. 34. ibid.
- Jus Civil. an sit scientia : in l. scire de leg. n. 1. 2. & seq. pag. 115.
- De jure Civili late & improprie dicitur scientia : in l. scire num. 5. pag. 116.
- Jus Civil. an sit ars : in l. scire de leg. n. 6. ibid.
- Juri Civili magis convenit nomen artis, quàm scientiæ : in l. scire de leg. n. 10. ibid.
- Jus Civ. dicitur ars secundum analogiam : in l. scire n. 12. ibid.
- Jus Civil. in quibus a naturali recedit : in l. non omnium de leg. num. 4. pag. 121.
- Jus Civile vide in verbo jus legitimum, & in verbo lex civilis.
- Jus commune intelligitur de jure communi civitatis dominantis si stet statutum, ut deficientibus statutis recurratur ad jus commune : in l. de quibus de leg. n. 4. pag. 142.
- Jus commutativum magis quàm naturam imitatur, nostris necessitatibus inservit : de leg. cap. 2. n. 56. pag. 61.
- Jus commutativum & medium arithmeti-cum dicunt imperfectionem : de leg. cap. 2. n. 58. ibid.
- Jus emendabat non tam prætor, quàm ejus scripturam : de leg. cap. 3. n. 40. pag. 28.
- Jus Civile quando prætor emendabat, cor-rigebat, seu confirmabat : de leg. cap. 3. n. 42. & 48. pag. 28.
- Juris emendatio vide in verbo legum cor-rectio.
- Jus gentium an sit duplex : de ver. sub. pol. cap. 4. n. 16. 17. 21. & seq. pag. 263.
- Jus gentium an emendetur æquitate : de leg. cap. 3. n. 33. & 34. pag. 68.
- Jus honorarium uti juris civilis viva vox, ita naturalis jus positivum est expressio : de leg. cap. 1. n. 41. pag. 20.
- Jus honorarium cur dictum jus prætorium : de leg. cap. 3. n. 47. pag. 28.
- Jus honorarium cur dictum viva vox ju-riscivilis : de legibus cap. 5. num. 30. pag. 76.
- Jus incertum, nec finem controversijs facit, nec jus tribuit : de leg. cap. 9. n. 2. pag. 44.
- Jus incertum vide in verbo incertitudo.
- Juris legitimi norma est lex naturæ : de leg. cap. 4. n. 10. pag. 14.
- Jus

- Jus legitimum, & jus civil. sunt idem : de leg. cap. 2. n. 5. & 6. pag. 21.
- Jus legitimum vide in verbo jus civile.
- Juris naturalis diffinitio : de ver. sub. pos. cap. 4. n. 30. & declaratur exemplis de leg. cap. 2. n. 1. & n. 4. 14. 26. & seq. pag. 265. & pag. 3.
- Jus naturæ & lex naturæ pro eodem habentur : de leg. cap. 2. n. 2. pag. 3.
- Jus naturæ ad solos homines refertur : de leg. cap. 2. n. 6. pag. 4.
- Jus naturæ semper bonum, & æquum : de leg. cap. 2. n. 7. ibid.
- Juris naturæ exempla ab Ulpiano relata ad divinam legem sunt referenda : de leg. cap. 2. n. 18. pag. 5.
- Jus naturale est commune omnium nationum non animantium, hoc dictum Isidori quomodo intelligendum : de leg. cap. 2. n. 21. ibid.
- Jus naturale illud est, quod semper bonum, & æquum est : de leg. cap. 2. n. 37. pag. 7.
- Jus naturæ immobile : de legibus cap. 3. n. 2. 5. & seq. quid contra num. 4. 5. pag. 8.
- Jus naturæ in modum conclusionis a primis oriens principis interdum mutatur : de leg. cap. 3. n. 11. pag. 9.
- De jure naturæ an sit legitima : de leg. cap. 3. n. 17. an vero sit de jure positivo n. 18. pag. 10.
- Contra jus naturæ servitus non dicitur : de leg. cap. 3. n. 23. pag. 23.
- A naturali jure quando jus civile in totum recedat : de leg. cap. 3. n. 28. & quod non possit recedere n. 34. pag. 11.
- Juris naturæ semina nobis ingenta, quæ sint : cap. 4. n. 11. pag. 14.
- Jus naturale, & civile in quo differant : de leg. cap. 3. n. 38. pag. 12.
- Juris ars naturam imitatur : de leg. cap. 1. n. 3. pag. 17.
- Jure naturali licet sit obedientia in patriam & parentes, ejus mensura juriscivilis est : de leg. cap. 1. n. 9. pag. 18.
- Jus naturæ cum civili conciliatur ex causa utilitatis : de leg. cap. 1. num. 29. pag. 19.
- Juris naturalis est expressa jus positivum, sicut jus honorarium est viva vox juris civilis : de leg. cap. 1. n. 4. pag. 20.
- Jus naturale quid sit : de leg. cap. 2. n. 2. pag. 21.
- Jus naturale non emendatur æquitate : de leg. cap. 3. n. 29. pag. 67.
- Jus naturale & æquitas cur non adnumeratur juri non scripto, sicut consuetudo : de leg. cap. 6. n. 4. & 5. pag. 77.
- Jus naturale per rationis inquisitionem subverti non potest, sed maxime confirmatur : in l. & ideo, de leg. num. 4. pag. 123.
- Jus naturale, vide in verbo lex naturæ.
- Jus novum non inducit interpretatio : de legibus cap. 3. n. 65. pag. 31.
- Jus novum non induxit Galli formula : de leg. cap. 3. n. 67. ibid.
- Jus politicum quod dicatur : de leg. cap. 2. n. 5. & 6. pag. 21.
- Juris politici diffinitio : de leg. cap. 2. n. 8. & 9. & seq. ibid.
- Juris positivi institutum eatenus legis virtutem habet, quatenus justitiæ participat rationem : de leg. cap. 3. num. 29. pag. 11.
- Jus positivum ita est expressio juris naturalis, sicut jus honorarium est viva vox juris civilis : de leg. cap. 1. num. 41. pag. 20.
- Juris scripti pars sunt prudentum responsa : de leg. cap. 3. n. 53. pag. 29.
- Juri non scripto cur non adnumeratur jus naturale, & æquitas sicut consuetudo : de legibus cap. 6. n. 4. pag. 77.
- Ad jus scriptum pertinet verbum constituendi, non ad jus universale : in l. & ideo de leg. n. 3. pag. 123.
- Jus post scriptum an primum locum obtineat consuetudo : in l. de quibus de leg. n. 2. pag. 142.
- Jus scriptum an sit minoris auctoritatis, quam consuetudo : in l. imo de leg. n. 1. pag. 147.
- Juri scripto, sive legitimo pro eo quod opponit, sæpe usurpatur æquitas : de leg. cap. 3. n. 7. pag. 65.
- Jus scriptum, vide in verbo lex scripta.
- Jus singulare non efficit possessionem sine possessionis substantia : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 44. pag. 274.
- Jus singulare potentius est jure communi : in l. non puto cap. 3. n. 29. pag. 324.
- Jus singulare efficitur æquitas, dum scribitur : in l. jus de leg. num. 2. pag. 113.
- Jus singulare, & æquitas in quo differant : in l. jus de leg. n. 3. ibid.
- Jus singulare continet senatus consultum vel. lejanum n. 4. ibid.
- Jus singulare an sit jus excipiendi : in l. jus de leg. n. 8. ibid.
- Jus

- Jure ex singulari regulæ etiam fiunt : in l. jus de leg. n. 9. *ibid.*
- Jus singulare latius patet , quàm jus privatum : in l. jus de leg. num. 10. *ibid.*
- Jus singulare cur aliqua utilitate miratur : in l. jus de leg. n. 13. *pag. 114.*
- Jus singulare cur facilius tollatur , quàm jus commune : de leg. n. 14. *ibid.*
- Jus speciale , vide in verbo antecedenti jus singulare .
- Jus strictum , vide in verbo strictum .
- Justificatio , jus , injuria , & injuste factum differunt : de leg. cap. 3. num. 39. *pag. 12.*
- Justitia , aut distributiva , aut commutativa : de leg. cap. 2. n. 49. *pag. 61.*
- Justitia ita suum cuique tribuit , ut non distrahat ab alterius justiore petitione : de leg. cap. 2. n. 65. *pag. 62.*
- Justitiæ minister , ac legislatoris interpres est judex : in l. non possunt de leg. n. 10. *pag. 104.*
- Juvenes debent legibus parere , non autem eas ferre , & cur : in l. 1. de leg. n. 12. *pag. 83.*
- Justum , & injustum sunt ad aliud : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 19. *pag. 269.*
- A justo parum recedens totus dicitur injustus : de leg. cap. 3. n. 8. *pag. 10.*
- Injuste factum , injuria , jus , justificatio differunt : de legibus cap. 3. num. 39. *pag. 12.*
- Justum , & injustum , æquum , & iniquum ex circumstantiis sæpe mutatur : de leg. cap. 4. n. 13. *pag. 15.*
- Justi , & injusti distinctio ad æternam legem refertur : de leg. cap. 4. num. 22. *ibid.*
- Justi & injusti distinctio , & lex naturæ est eadem apud omnes : de leg. cap. 4. n. 23. *pag. 16.*
- Justum quod est , omnes tenemur agere : de leg. cap. 1. n. 8. *pag. 13.*
- Justi in mensura est variatio : de leg. cap. 1. n. 15. *ibid.*
- Justorum tria genera , & quæ : de leg. cap. 3. n. 22. *pag. 67.*
- Injusta non emendantur æquitate : de leg. cap. 3. n. 26. & seq. *ibid.*
- Justis an sit posita lex : in l. 2. de leg. n. 2. *pag. 86.*
- In justo , & injusto constituendo maxima differentia est : in leg. 3. de legibus num. 7. *pag. 89.*
- Justi & injusti discrimen non recipitur in sensu , sed in intellectu : in l. scire de leg. n. 9. *pag. 116.*
- L.
- Latro , vide in verbo fur.
- Legari a legatario non potest : de exzq. leg. cap. 4. n. 5. *pag. 215.*
- Legari non potest ab eo , qui non est hæres ex propria persona : de exzq. leg. cap. 4. n. 7. *pag. 215.*
- Legari non potest hæredi a semetiplo vel fideicommissi : de exzq. leg. cap. 4. n. 9. & 12. *ibid.*
- Legari potest servo sub conditione , domino instituto , pure non potest , at instituto servo , domino legari potest etiam pure , & ratio differentiarum : de exzq. leg. cap. 4. n. 10. *ibid.*
- Legari non potuisse per vindicationem res nec mancipi , error Bolognetti de exzq. leg. cap. 4. n. 17. *pag. 217.*
- Legari potest hodie verbis Græcis : de exzq. lega. cap. 7. n. 5. *pag. 227.*
- Legati ætymologia : de exzq. leg. cap. 1. n. 2. *pag. 203.*
- Legata legis modo relinquuntur : de exzq. lega. cap. 1. n. 4. *ibid.*
- Legati & fideicommissi definitio : de exzq. lega. cap. 1. n. 11. 12. 15. & 16. *pag. 204.*
- Legatum propriè non est donatio : de exzq. lega. cap. 1. n. 16. *pag. 205.*
- Legatum est duplex : de exzq. leg. cap. 2. n. 1. *pag. 206.*
- Legatum omne , vel particulare , vel partitionis : de exzq. leg. cap. 2. num. 16. *pag. 210.*
- Legata verbis imperativis , fideicommissa verbis precariis relinquuntur : de exzq. leg. cap. 3. n. 1. *pag. 211.*
- Legatorum verba , & ad gravatum , & ad honoratum dirigi possunt : de exzq. leg. cap. 3. n. 3. *ibid.*
- Legatorum in verbis discernendis Socinus Senior & Ripa reprobatur : de exzq. leg. cap. 3. n. 4. *ibid.*
- Legata non ut fideicommissa nutu relinquuntur : de exzq. leg. cap. 3. n. 6. *ibid.*
- Legatum Græcè scribi non potuit , fideicommissum potuit , & cur : de exzq. leg. cap. 3. n. 8. *ibid.*
- Legata ab intestato relinquuntur non possunt : de exzq. leg. cap. 3. num. 10. Sed in codicillis testamento confirmatis num. 11. *ibid.*

- II. pag. 212.
Legata cur olim relinqui non poterant ante hæredis institutionem fideicommissa, & contra : de exzq. leg. cap. 3. n. 13. & cur. n. 15. pag. 212.
Legatis pinguiorem naturam sortita sunt fideicommissa, & in quibus : de exzq. leg. cap. 4. n. 1. pag. 214.
Legata post mortem hæredis relinqui non poterant : de exzq. leg. cap. 4. num. 2. ibid.
Legatum non ab alio quàm ab hærede præstari consuevit : de exzq. leg. cap. 4. n. 6. pag. 215.
In legatis regula Catoniana : de exzq. leg. cap. 4. n. 11. ibid.
Legatum capere non poterant Latini Juniani, fideicommissum poterant : de exzq. leg. cap. 4. n. 10. pag. 216.
Legatorum ulurz quando veniant : de exzq. lega. cap. 4. n. 20. pag. 217.
Legata petebantur per formulam, non ut fideicommissa : de exzq. leg. cap. 4. n. 21. ibid.
Legatz rei possessionem quando propria auctoritate apprehendere licuerit, fideicommissorum non ita : de exzq. leg. cap. 4. n. 22. ibid.
Legatz rei dominium recta via in legatarium transit : de exzq. leg. cap. 4. n. 23. ibid.
Legata & fideicommissa non simili modo adimuntur : de exzq. leg. cap. 4. n. 24. ibid.
Legata in quibus excedant fideicommissa, & è contra : de exzq. leg. cap. 4. num. 26. pag. 218.
Legatum dicenda non est libertas directe data : ibidem cap. 5. n. 1. pag. 219.
In legatis, & fideicommissis propositum Justiniani est verborum differentias removere : de exzq. leg. cap. 7. num. 1. pag. 226.
Legata relinqui posse non facit exzquatio ibid. n. 2. ibid.
Legatorum exzquatio respicit solos juris effectus de exzq. leg. cap. 7. num. 4. pag. 227.
Legatorum exzquatio fideicommissis non importat unionem : ibidem n. 7. nec respicit utriusque substantiam n.8. pag. 229.
Legatorum, & fideicommissorum differentiaz quomodo adsint, & sint sublatz : de exzq. leg. cap. 7. n. 14. pag. 230.
Legatorum & fideicommissorum una est differentia in adimendo : ibidem num. 15. pag. 230.
Legatorum & fideicommissorum exzquationis epithome : ibidem n. 16. pag. 231.
Legatum rei non divisibilis ob incertitudinem potius vitiatur, quàm dividitur : in l. non puto q. 1. n. 13. pag. 348.
Legata etiam nomine hæredum inducta conservantur : de leg. cap. 2. num. 16. pag. 62.
Legatum damnationis quomodo dicatur : de exzq. leg. cap. 2. n. 3. pag. 206.
Per legatum damnationis, quæ potuerunt relinqui, eadem etiam potuerunt per fideicommissum : de exzq. leg. cap. 4. n. 16. ibid.
Legatum damnationis, & fideicommissum differunt : de exzq. leg. cap. 4. num. 19. pag. 217.
Legati particularis quatuor genera : de exzq. leg. cap. 2. n. 2. pag. 206.
Legatum partitionis quomodo dicatur : de exzq. l. cap. 2. n. 4. ibid.
Legatum partitionis neque universali, neque particulari fideicommissum simile : de exzq. leg. cap. 2. num. 6. & 8. pag. 207.
Legatum partitionis in exzquationem non venit : de exzq. leg. cap. 2. num. 9. ibid.
Legatum partitionis de tota hæreditate esse non potest : ibidem n. 14. pag. 209.
In legato partitionis non est locus Trebelliano : ibidem n. 5. pag. 207.
In legato partitionis etiam nunc requiritur stipulatio partis, & pro parte : de exzq. leg. cap. 2. n. 6. pag. 207.
Legatum perpetuum an testator relinquere possit : de leg. cap. 9. num. 34. pag. 46.
Legatum perpetuum non durat ultra 100. annos : ibidem n. 35. ibid.
Legatum universale an detur : de exzquatione leg. cap. 2. num. 10. 12. & 16. pag. 208.
Legatum, vide in verbo fideicommissum.
Legittima an sit de jure naturæ : de leg. cap. 3. n. 17. an de jure positivo n. 18. pag. 10.
Legittimam filiorum, & eorundem ingratitudinis causas lex meretur : de leg. cap. 1. n. 14. pag. 18.
Legittimum tribus modis dicitur de exzq. leg. cap. 7. n. 3. pag. 227.
Lex habet modum imperativum, & cur. de exzq. leg. cap. 1. n. 3. pag. 203.
Lex scripto, non autem nutu sancit id,

F
quod

- quod vult. de exæq. leg. cap. 3. n. 7. pag. 211.
- Lex debet facere ad titulum : in l. non puto cap. 1. n. 7. pag. 310.
- Lex secundum comunem utilitatem , & ferenda , & interpretanda semper est : in l. non puto cap. 2. n. 3. pag. 316.
- Lex suo congruo titulo collocari debet : in l. non puto cap. 2. n. 20. pag. 318.
- Lex in actu annullando validius operatur , quàm homo : in l. non puto cap. 3. n. 28. pag. 324.
- Leges cur inventæ sint : in l. non puto cap. 3. n. 41. pag. 325.
- Legis proprium magis est bonos cives efficere , quàm coercere malos : in l. non puto cap. 3. n. 59. pag. 327.
- Lex est etiam , quod continetur sententia legis , quia sub lege comprehenditur , & non per extensionem , sed compræhensivè determinatur : in l. non puto cap. 3. n. 67. pag. 328.
- Pro lege verisimilitudinem spectari quomodo intelligen. in l. non puto cap. 2. n. 13. pag. 343.
- Lex natura , non opinione consistit. de leg. cap. 1. n. 1. 4. pag. 1.
- Legis nomen a legendo ducitur : de leg. cap. 1. n. 2. Et à ligando num. 4. ibid.
- Ad legem quomodo se habeat scriptura : de leg. cap. 1. n. 3. ibid.
- Legis nomen ad varia refertur , & quæ n. 5. ibid.
- Legum quatuor species : ibidem num. 6. pag. 2.
- Lex in quolibet est , vel ut in regulante vel ut in regulato: de leg. cap. 2. n. 11. Et in brutis nullo ex his modo ineffe ostenditur n. 12. pag. 4.
- Lex dicitur ratio nobis communicata: de leg. cap. 2. n. 29. quod duobus modis consideratur n. 30. pag. 6.
- Lex quomodo dicatur ratio ibidem n. 31. ibid.
- Lex non est conscientia , sed a l. formatur : ibidem n. 39. pag. 7.
- Pro lege rationem allegare fat est : de leg. cap. 4. n. 16. pag. 75.
- Legis anima est ratio : ibidem num. 17.
- Lex sine ratione an valeat : ibidem n. 18. & 19. ibid.
- Legis effectus est homines non solum metu , sed premii spe bonos efficere : de leg. cap. 1. n. 5. pag. 18.
- Lex cur dicatur prudentum virorum consultum : de leg. cap. 1. num. 42. pag. 20.
- Lex in omnibus ordinem statuit : de leg. cap. 2. n. 15. pag. 22.
- Leges omnes uti legis , ita ordinis nomen usurpant : de leg. cap. 2. num. 26. pag. 23.
- Lex ex Aristotele est mens sine appetitu : de leg. cap. 2. num. 30. & 31. & ibi quid ex Platone ibid.
- Lex est prudentia rerum agendarum humanæ vitæ regula : de leg. cap. 2. num. 37. pag. 24.
- Legi an sit subjectus principes , ac ab ea dirigatur : de leg. cap. 2. num. 43. ibid.
- Legis varia instrumenta ex negotiorum varietate innumera : de leg. cap. 2. n. 45. ibid.
- Lex omnis in distributione versans , vel commutatione semper utitur medio congruo : de leg. cap. 2. n. 46. ibid.
- Lex utitur pœna , ut a malo malos avertat , premio ut bonos ad bonum inflammet : de leg. cap. 2. n. 49. ibid.
- Legis initia , & semina a Deo : de leg. cap. 3. n. 1. pag. 27.
- Lex cum sit totius reipublicæ sponso in singulas personas non constituitur : de leg. cap. 3. n. 6. pag. 28.
- Legis est in commune bonum dirigere : de leg. cap. 3. n. 8. ibid.
- Lex paucorum , eorumque prudentum constitutione ordinata populi comprobatur auctoritate : de leg. cap. 3. n. 9. ibid.
- Legis suæ quomodo dicatur lator populus : de leg. cap. 3. n. 10. ibid.
- Lex perficitur sapientia & prudentia ibidem n. 11. ibid.
- Lege prior est prudentia : de leg. cap. 3. n. 22. pag. 27.
- Leges quo faciliores sunt , facilius observantur : de legibus cap. 3. n. 24. ibid.
- Lex an sint plebiscita : de leg. cap. 3. n. 28. ibid.
- Lex loquens dicitur magistratus: de leg. cap. 3. n. 39. pag. 28.
- Non leges , sed responsa existimabantur prudentum sententiæ , & opiniones : de leg. cap. 3. n. 51. pag. 29.
- Legis vim accipiebant prudentum responsa ex tacito consensu : de leg. cap. 3. n. 55. pag. 30.
- Legis auctoritatem , quando obtinent responsa prudentum : de leg. cap. 3. num. 56. ibid.
- Legis

- Legis materia**, an sit legislatoris voluntas :
de leg. cap. 4. n. 1. pag. 31.
- Lex est præceptum commune**, particulare
iustus : de legibus cap. 4. num. 4.
pag. 32.
- Ad legem cum determinatur voluntas** dici-
tur materia proxima : ibidem num. 10.
ibid.
- Legis animam esse rationem**, dicitur per
analogiam : de leg. cap. 5. num. 1.
pag. 33.
- Legis sententia**, & voluntas est ratio : de
leg. cap. 5. n. 8. ibid.
- Lex est totius reipublicæ**, & actus, & spon-
so : ibidem n. 13. pag. 34.
- Legis ratio unica esse debet** : de leg. cap. 5.
n. 14. ibid.
- Lex ad commune bonum ordinatur** : de
leg. cap. 6. n. 4. pag. 36.
- Lex debet esse commensurata delicto** : de
leg. cap. 2. n. 50. cum seq. pag. 61.
- Legis & consuetudinis differentia** : de leg.
cap. 3. n. 37. pag. 68.
- Legis nomen assumit æquitas scripta** & de-
serit nomen æquitatis : de leg. cap. 3.
n. 44. pag. 69.
- Lex non dicitur bonæ fidei**, sed iudicium,
contractus, actio dicitur bonæ fidei : de
leg. cap. 5. n. 18. pag. 75.
- Lex sicut est bona**, quando est iusta, ita
& consuetudo : de leg. cap. 6. n. 24.
pag. 79.
- Legi repugnat quod est contra bonos mo-
res** ibidem n. 25. ibid.
- Lex usui respondens duratura est** : de leg.
cap. 6. n. 29. pag. 80.
- Legis diffinitio** : in l. prima de leg. n. 1. &
in l. 2. n. 1. & n. 22. pag. 81. &
pag. 85.
- Contra legem sua sponte nocere est inju-
riam facere** : de leg. cap. 8. num. 1.
pag. 41.
- Lex in finem suum tendens infinitum debet
abhorre** : de legibus cap. 9. num. 15.
pag. 45.
- Leges particulares omnia referunt in l.
universalem** : de leg. cap. 11. num. 7.
pag. 52.
- Adversus legem rescripta non valent**, nisi
facta de ejus derogatione mentione spe-
ciali : de leg. cap. 11. num. 14.
pag. 53.
- In lege nullum verbum debet esse sine vir-
tute operandi** : ibidem n. 19. ibid.
- Lex non debet ad eum modum intelligi**,
quo incidamus in superfluum : de leg.
cap. 11. n. 20. pag. 53.
- Leges oratione persuadendæ sunt** : de leg.
cap. 11. n. 23. ibid.
- Legis verè justæ quæ argumenta** : de leg.
cap. 1. n. 3. pag. 54.
- Lex laudatur inter homines** : de leg. cap.
11. n. 16. pag. 53.
- Legis sententia tantum prestat**, quantum
ipsa lex : de leg. cap. 2. num. 66.
pag. 62.
- Legis est summum bonum juris commune
bonum** : de legibus cap. 6. num. 12.
pag. 36.
- Lex præsertim cives efficere bonos contendit** :
de leg. cap. 6. n. 15. pag. 37.
- Legis cujusque effectus est facere cives bonos
respectu finis**, in quem dirigitur : de leg.
cap. 6. n. 19. ibid.
- Lex non ad fortitudinem**, sed fortitudo ad
legem flectitur : de leg. cap. 6. n. 20.
ibid.
- Lex a malo deterrens etiam ad bonum invi-
tat** : de legibus cap. 6. n. 23. ibid.
- Cum lege quæ retineant cognationem** : de
leg. cap. 7. n. 1. pag. 38.
- Legum comes est paucitas**, ut diu vivant,
ne mutantur : ibidem n. 14. pag. 39.
- Legum multitudo magis illaqueat**, quàm
devincit : de leg. cap. 7. num. 15.
ibid.
- Leges brevitate scribi Justinianus præcepit** :
de leg. cap. 7. n. 16. ibid.
- In legibus possibilitas desideratur** : de leg.
cap. 7. n. 17. pag. 40.
- Legum sævitia benignitatis utitur tempera-
mento** : de leg. cap. 7. n. 21. quomodo
hoc procedat n. 22. ibid.
- Legi est conjuncta interpretatio benigna
tanquam iusta, & tuta** : de leg. cap. 7.
n. 23. ibid.
- Leges in obscuris sequuntur**, quod est mi-
nimum de leg. cap. 7. n. 24. Et quando
hæc regula locum habeat n. 25. & 26.
ibid.
- Legi quædam repugnant**, aliqua a fine
avertunt, aliqua interitum afferunt, vel
inanem reddunt : de leg. cap. 8. n. 1.
pag. 41.
- Lex semper præcipit, & quomodo id acci-
piendum** : in leg. 1. de legibus num. 4.
pag. 82.
- Legis præceptura quotuplex fit** : in l. prima
de leg. n. 5. ibid.
- Lex non tantum præcipit quod justitiæ est**,
sed quod prudentiæ, temperantiæ, & cuj-
sque virtutis : in l. 1. de leg. n. 6. ibid.
- Lex

- Lex injusta non prudentis , sed callidi viri**
consultatio est ibidem n. 10. pag. 83.
- Lex quomodo sit sponsio civium , & quis**
sponsionis effectus : ibidem num. 24.
pag. 85.
- Lex an sit posita justis :** in l. secunda : de
leg. n. 2. pag. 86.
- Legibus solutus est princeps:** ibidem n. 3.
quomodo intelligitur n. 4. ibid.
- Legi quibus ex causis obediendum sit:** in l.
2. de l. n. 9. ibid.
- Legem non hominem dominari oportet :**
in l. 2. de leg. n. 15. pag. 87.
- Legem rerum divinarum reginam quomodo**
accipiendum: ibidem n. 16. ibid.
- Legi subijciuntur boni & mali , sed diversa**
ratione : ibidem n. 17. ibid.
- Lex an possit fieri de singulis :** in l. 4.
de leg. n. 2. pag. 90.
- Præter legem cum aliquid accidit non est**
peccatum in lege, sed in ipsa rei natu-
ra : in l. nam ad ea de leg. num. 6.
pag. 91.
- Legis virtus quæ sit :** in l. legis virtus :
de leg. numero primo , & 2. &
n. 6. pag. 93. & 94.
- Legis imperantis exempla:** in l. legis virtus:
de leg. n. 9. & 10. pag. 94.
- Contra legem agentis poena est nullitatis**
actus : ibidem n. 17. ibid.
- Lex debet esse generalis :** in l. jura. de
leg. n. 1. pag. 96.
- Legis virtus an sit consulere :** in l. legis vir-
tus , de leg. n. 31. ibid.
- Lex omnis an regula sit :** in l. jura ,
de leg. n. 5. pag. 97.
- Legis nomen ad quæ referatur :** in l. neque
de leg. n. 1. pag. 99.
- Lege cur comprehendi nequeant omnes casus:**
in l. neque de legibus num. 3. & 5.
pag. 100.
- Lex habens ambiguos intellectus non potest**
allegari ad decisionem causarum: in l.
non possunt de leg. n. 7. pag. 104.
- Legis sententia manifesta satis dicitur , si**
emanat a ratione ejus unica , licet non
expressa : in l. non possunt de leg. n. 8.
nam perinde habetur ac si scripta esset
n. 9. ibid.
- Lex neque legislator ibi est, ubi pro ratione**
voluntas : in l. non possunt de leg.
n. 20. ibid.
- Legibus non exemplis est judicandum:** in leg.
non possunt de legibus n. 22. pag. 105.
- Lex potest considerari & per se & in ordi-**
ne cæterarum : in leg. jus de legibus
num. 12. pag. 114.
- Legis verba negligenda non sunt :** in l. sci-
re n. 15. pag. 116.
- Lex omni vitio carere debet :** in l. in am-
bigua de leg. n. 10. pag. 120.
- Legem referre ad singulares casus , vitium**
est , non ad ea quæ frequenter accidunt :
in l. in ambigua n. 14. ibid.
- Legem carere ratione aliud est , aliud eam**
reddi non posse : in l. non omnium de
leg. n. 6. pag. 121.
- In legibus , & in regulis procedit l. & ideo**
de leg. n. 6. pag. 123.
- Lex est inspicienda , sed sufficit proponere**
partem : in l. incivile de leg. num. 15.
pag. 129.
- Lex nulla est ipso jure legi contraria:** in l.
non est de leg. n. 1. pag. 132.
- Leges commisceri possunt, ut comprehendant**
id permixte, quod separate non compren-
dunt: in l. ideo de legibus n. 5. pag. 134.
- Lex cum ad legem trahitur facilius colliga-**
tio est , quàm ut ad rem , vel personam
similem trahatur: in l. ideo de leg. n. 6.
ibid.
- Legem circumvenire quid sit :** in l. contra
de leg. n. 7. pag. 136.
- Legibus an sit solutus princeps:** in l. prin-
cipes de leg. n. 3. 5. 7. & seq. & n. 10.
pag. 138. & 139.
- Lex turbatione caret , mens humana non**
ita: ibidem n. 4. pag. 138.
- Legis vis directiva quæ dicatur:** in l. princi-
pes de leg. n. 9. pag. 139.
- Legis causa formalis , & efficiens:** in l.
de quibus de legibus n. 15. pag. 143.
- Leges ex moribus inductas dicuntur validio-**
res scriptis legibus: ibidem n. 20. ibid.
- Legi cedere in quibus cogatur consuetudo :**
in l. de quibus de legibus num. 26.
pag. 144.
- Lex & jus pro eodem interdum usurpantur**
licet non sunt : in l. de quibus de leg.
n. 1. pag. 141.
- Lex vide in verbo jus.**
- Lex æterna , & lex naturæ quæ dicantur :**
de leg. cap. 1. n. 9. pag. 2.
- Lege in æterna demonstratur jus ligandi :**
ibidem n. 8. ibid.
- Legi æternæ reprobis quomodo subijciantur :**
de leg. cap. 1. n. 9. ibid.
- Lex æterna solum spectatur in brutis :** de
leg. cap. 2. n. 9. pag. 4.
- Legi æternæ referuntur effectus brutorum**
aliarumque rerum : de leg. cap. 2. n. 15.
& 16. pag. 5.
- A lc-

- A lege æterna** pendent , que spectant ad conservationem specierum: ibidem num. 19. ibid.
- Legem æternam naturalem** vocavit Ulpianus in diffinitione: ibidem n. 25. pag. 5.
- Lex æterna eadem ubique est**: de leg. cap. 3. n. 7. pag. 9.
- Ad æternam legem** refertur iusti , & iniusti distinctio: de leg. cap. 4. num. 23. pag. 16.
- Lex æterna cuncta in Deum** ordinat: de leg. cap. 6. n. 5. pag. 35.
- Lex æterna** , vide in verbo *lex naturæ* , & in verbo *jus naturale*.
- Lex Civilis civitatibus conditis** orta: de leg. cap. 3. n. 5. pag. 26.
- In civilem legem & naturalem** effunduntur semina sapientiz , & prudentiz: de leg. cap. 3. n. 2. pag. 25.
- Legis civilis laus ex Cicerone**: de legibus cap. 1. n. 1. pag. 54.
- Legis civilis Romanorum laus**: de leg. cap. 1. n. 4. pag. 55.
- Lex civilis** , ut a naturali lege , æquitas civilis a naturali æquitate , sic civilis non a naturali ratione promanat: in l. non omnium: de leg. n. 3. pag. 121.
- Lex civilis in quibus a naturali** recedit: ibidem n. 4. ibid.
- Lex civilis** , vide in verbo *jus naturale* , & in verbo *lex humana* , & *lex positiva* , & *lex scripta* .
- Lex duodecim tab.** omnes legis actus verbis imperativis explicabat: in l. legis virtus de leg. n. 7. pag. 94.
- A lege duodecim tab.** & a prætorum edictis non tam hauriri videtur juris civilis disciplina , quàm a lege naturæ , & ratione: de leg. cap. 4. n. 21. pag. 15.
- Lex humana** tanquam regula hominis constituitur: de leg. cap. 1. num. 38. pag. 20.
- Lex humana an obliget in foro** conscientiz: in leg. 2. de legibus num. 5. 7. 8. pag. 86.
- Leges humanæ** sepè vitiosæ: in l. 2. de leg. n. 6. ibid.
- Leges humanæ an omnia vitia** prohibeant: in l. 1. de leg. n. 15. pag. 84.
- Lex humana** , vide in verbo *lex civilis* , & in verbis *jus civile* , *lex scripta* , & *lex positiva* .
- Lex indulgens** vide in verbo *indulgere* .
- Lex naturæ** ex sententia Tullii à legendo dicta pro eo , quod est deligere: de leg. cap. 1. n. 11. pag. 2.
- Lex naturæ** non pertinet ad animantia rationis expertia: de leg. cap. 2. n. 5. pag. 4.
- Legis naturæ** diffinitio: de legibus cap. 2. n. 14. ibid.
- Lex naturæ & jus naturæ** pro eodem habentur: de leg. cap. 2. n. 2. pag. 3.
- Lex naturæ** quomodo a conscientia , & syntheresi differat: de leg. cap. 2. n. 38. & n. 42. pag. 7. & pag. 8.
- A lege naturæ** venit per modum conclusionis depositi restitutio: de leg. cap. 3. n. 13. Et an sit de jure positivo n. 20. pag. 9. & pag. 10.
- Lex naturæ** est fons aliarum legum: de leg. cap. 3. n. 27. pag. 11.
- Lex naturæ** immobilis: de leg. cap. 4. n. 1. pag. 13.
- Lex naturæ a D. O. M.** originem ducit: de leg. cap. 4. n. 3. ibid.
- Lex naturæ** dicitur divini numinis communicatio: ibidem n. 5. ibid.
- Lex naturæ** est norma legitimi juris: de leg. cap. 4. n. 10. pag. 14.
- Lex naturæ** instituit hominem quo ad se ipsum , & societatem humanam: de leg. cap. 4. n. 12. pag. 14.
- Lex naturæ** non deficit , etiam si deficiat lex scripta , vel consuetudo: de leg. cap. 4. n. 15. pag. 14.
- Lex naturæ** , & distinctio iusti & iniusti eadem apud omnes: ibidem num. 23. pag. 5.
- Lege naturæ** sensibus normam præscribimus: de leg. cap. 4. n. 25. ibid.
- Legi naturæ** addere , & dicere perfectam , repugnat: de legibus cap. 1. num. 2. pag. 17.
- Lex naturæ** neminem cum aliena jactura vult fieri locupletem: de leg. cap. 1. n. 17. pag. 18.
- Lex naturæ** populi salus esto: de leg. cap. 1. n. 18. ibid.
- A lege naturæ** , & ratione hauriri videtur juris civilis disciplina , non autem solum a lege 12. tabularum , & a prætorum edictis: de leg. cap. 4. n. 21. pag. 15.
- In legem naturalem** , & civilem effunduntur semina sapientiz & prudentiz: de leg. cap. 3. n. 2. pag. 25.
- Legis naturalis** edictum perpetuum est , quod tibi non vis fieri , alteri ne feceris , & è contra: de legibus cap. 2. num. 10. pag. 57.
- A naturali lege** sicut lex civilis & æquitas civi-

- civilis a naturali æquitate , ita civilis ratio a naturali ratione promanat : in l. omnium de leg. n. 3. pag. 121.
- Lex naturæ, vide in verbo lex æterna, & in verbo jus naturale , sive naturæ
- Lex nova si feratur , eam suggerentes a recta via deflectunt : de leg. cap. 3. n. 15. pag. 26.
- Lex permittit aliquid tribus modis : in l. legis virtus n. 20. pag. 95.
- Lex permittentis exempla : ibidem n. 19. ibid.
- Lex positiva improprie dicitur lex : de leg. cap. 4. n. 2. pag. 13.
- Leges particulares omnia referunt : in leg. universalem de legibus cap. 11. num. 7. pag. 50.
- Lex positiva , vide in verbo lex civilis, & in verbo jus naturæ .
- Lex puniens declaratur exemplis : in l. legis virtus de leg. n. 27. pag. 96.
- Legis actus in puniendo ad justitiam distributam respicit : ibidem n. 27. ibid.
- Puniendi actus non alterius, quàm legis est : ibidem n. 30. ibid.
- Lex scripta, vel consuetudo etiam si deficiat, non tamen deficit lex naturæ : de leg. cap. 4. n. 15. pag. 15.
- Legibus scriptis humanæ consulitur fragilitati : de legibus cap. 1. n. 39. pag. 20.
- Lex scripta scripto, non voce loquens, vox mortua est : de leg. cap. 3. num. 38. pag. 28.
- Legis scriptæ ratio idea dici potest : de leg. cap. 5. n. 5. pag. 33.
- Lex in scribenda dupliciter erratur : de leg. cap. 3. n. 1. pag. 64.
- Leges scriptæ, & consuetudines non facile mutari debent : de legibus cap. 6. n. 31. pag. 80.
- Leges scriptæ juri scripto æquipollent : in l. de quibus de leg. n. 1. pag. 146.
- Legi scriptæ cum non contradicit consuetudo, utrumque jus servatur æqualiter : in l. sed & de leg. n. 3. pag. 146.
- Lex necessario scripturam requirit : in l. imo de leg. n. 4. pag. 147.
- Lex scripto non autem nutu sancit id, quod vult : de exæq. leg. cap. 3. n. 7. pag. 211.
- Ad legem quomodo se habeat scripta : de leg. cap. 1. n. 3. pag. 1.
- Lex scripta , vide in verbo lex civilis in verbo lex positiva , & in verbo jus scriptum .
- Lex vetans , seu prohibens declaratur exemplis : in l. legis virtus, n. 11. pag. 94.
- Lex vetat aliquid fieri dupliciter : ibidem n. 19. pag. 95.
- Legem condere seu ferre non possunt jurisconsulti : de exæq. leg. cap. 6. num. 3. pag. 223.
- Legis condendæ eadem est ratio , vel conditæ interpretandæ : in l. non puto cap. 2. n. 7. pag. 316.
- Legum condendarum regula recta , ac rerum omnium agendatum , & ratio : de leg. cap. 4. n. 20. pag. 15.
- Legibus condendis dedit occasionem hominum improbitas : de leg. cap. 1. n. 4. & 40. pag. 18.
- Lex a prudentia prodiens a prudentibus non a jurisperitis ferri debet : de leg. cap. 2. n. 32. pag. 23.
- Legis condendæ potestas olim penes populum : de leg. cap. 3. n. 7. pag. 26.
- Leges condere alio intuitu , quàm communis salutis gratia , a munere legislatoris abest : de legibus cap. 3. num. 17. ibid.
- Legem ferri causa alterius , quàm publici commodi causa princeps pati non debet : de legibus cap. 3. n. 18. pag. 27.
- Legem condere possunt populus , & princeps : de legibus cap. 3. num. 27. ibid.
- Legem an condere posset lex : de leg. cap. 3. n. 30. ibid.
- Legis condendæ an haberet potestatem prætor : de leg. cap. 3. n. 33. ibid.
- Leges non ut conderet , sed redderet , creabatur prætor : ibidem n. 35. pag. 28.
- Lex æquo tolli non potest , nec induci : de leg. cap. 3. n. 52. pag. 29.
- Leges condere non est scribere formulas : de leg. cap. 3. n. 62. pag. 30.
- Leges longa animi provisione fieri debent : de leg. cap. 11. n. 4. pag. 53.
- Legibus in ferendis Sokonis consilium : de leg. cap. 11. n. 5. ibid.
- Leges condere an possint mulieres : in l. 1. de leg. n. 7. & 8. pag. 82.
- Legum ferendarum quatuor sunt principis facultates : ibidem n. 9. pag. 83.
- Legibus debent parere juvenes non eas ferre , & cur : in l. 1. de leg. num. 12. pag. 83.
- Lex an feratur in formam legis , vel quod emanans in formam rescripti transeat in legem , maxima est differentia : in leg. 4. de leg. n. 9. pag. 90.
- Leges sanciantur æqualitatis fruendæ gratia , cui

- cui privilegia contradicunt : in l. legis
virtus n. 8. pag. 94.
- Legem condere aliud , est aliud jus facere :**
in l. non ambigitur : de legibus num. 9.
pag. 98.
- Leges constituendo , & interpretando prin-**
cips quomodo procedat : in l. & ideo
de leg. n. 10. pag. 102.
- Leges condere qui non potest , neque po-**
test remittere , idcirco jus indulgendi est
penes principem : in l. cum de leg. n. 11.
pag. 125.
- Legibus in ferendis , vel abrogandis Locren-**
tium institutum : in l. minime de leg.
n. 12. pag. 127.
- Legem condere vide in verbo legislator .**
- Legum correctio , vel mutatio per subaudi-**
tos intellectus induci non debet : in l. non
puto q. 3. n. 8. pag. 361.
- Legum mutationes , abrogationes , & repu-**
gnantiz unde oriantur : de leg. cap. 1.
n. 35. pag. 19.
- Legem quomodo prætor corrigeret : de leg.**
cap. 3. n. 37. pag. 28.
- Leges non tantum prætor , quàm ejus scri-**
pturam emendabat : de leg. cap. 3. n. 40.
ibid.
- Lex tollitur diffuetudine , abrogatione , &**
lege contraria : de legibus cap. 11. n. 1.
pag. 51.
- Leges ne mutantur magis errata quædam tol-**
leranda sunt : de leg. cap. 11. num. 2.
pag. 52.
- Leges facile mutare est legis vim in-**
firmam reddere : ibidem num. 3. ibid.
- Legum correctio odiosa : de leg. cap. 11.**
n. 8. ibid.
- Legum circa correctionem error Accursii :**
de leg. cap. 11. n. 10. ibid.
- Legem correctam allegans cum decisione**
causarum incidit in pœnam falsi : ibidem
n. 11. ibid.
- Legum derogatio modicum distat a corre-**
ctione : de leg. cap. 11. num. 12.
ibid.
- Legum derogatio est stricti juris : ibidem**
n. 13. pag. 53.
- Leges ne mutantur Licurgi , & aliorum**
consilium : in l. minime de leg. n. 11.
& n. 16. 17. & 18. pag. 127.
- Legibus in ferendis vel abrogandis Locrea-**
tium institutum : ibidem n. 12. ibid.
- Leges quando sint mutandæ : in l. mini-**
me de leg. n. 13. ibid.
- Leges mutando facile , est vim earum infir-**
mam reddere : ibidem n. 16. ibid.
- Lex æquo tolli non potest , nec induci :**
de leg. cap. 3. n. 52. pag. 25.
- Lege de subvertenda cum agatur , hoc**
fieri debet per exactam rationis inqui-
sitionem : in l. & ideo de leg. n. 14.
pag. 124.
- Legis finis quis sit : de leg. cap. 2. n. 40.**
pag. 24.
- Legis finis in rebus agibilibus est publi-**
cum bonum : n. 48. ibid.
- Legis finis vide in verbo finis .**
- Legis interpretatio vide in verbo interpre-**
tatio .
- Legis potestas quæ sit : de leg. cap. 3. n. 26.**
pag. 27.
- Legis potestatem an haberent prudentes juris-**
ibidem n. 49. & 50. pag. 29.
- Legislator prudens , & sapiens tria spectat :**
de leg. cap. 3. n. 12. pag. 26.
- Legislator ad injuriam , & nocumentum**
respicit : ibidem n. 14. ibid.
- Legislator optimus semper ad bonum ani-**
mum intendit : ibidem n. 16. ibid.
- In legislatore desideratur habitus civilis disci-**
plinæ : ibidem n. 19. pag. 27.
- Legislator non tantum rei , sed verborum**
debet habere rationem , ne lex superva-
canea sit : de legibus cap. 3. num. 25.
pag. 27.
- Legislatoris voluntas an legis materia sit :**
de leg. cap. 4. n. 1. pag. 31.
- Legislatoris præceptum est legis materia**
proxima : n. 3. ibid.
- Legislator ad mores respiciens gratam re n**
populo facit , & cur. de legibus cap. 6.
n. 30. pag. 80.
- Legislator medico comparatur : in l. nam**
ad ea de leg. n. 2. pag. 91.
- Legislatoris peccatum est in sermone non**
in sententia : in l. neque de leg. n. 2.
pag. 100.
- Legislatoris interpres , ac justitiæ minister**
est medicus : in l. non possunt de leg.
n. 10. pag. 104.
- Legislator , neque lex ibi est , ubi est pro-**
ratione voluntas : ibidem num. 20.
pag. 104.
- Legislator , vide in verbo legem conde-**
re .
- Liberi ut parentes alant , non ligat lex in-**
fantes : de legibus cap. 3. num. 5.
pag. 65.
- Liberis æquiparatur pia causa in testam:n-**
to imperfecto : in l. in iis de leg. n. 12.
pag. 112.
- Libera unaquæque res præsumitur non affe-**
ct.

- Æta servitute** : in l. non puto cap. 3. n. 12. pag. 322.
Liberi nascebantur homines quo naturæ statu. de leg. cap. 3. n. 23. pag. 10.
Libertas directò data legatum dicenda non est : de exæquat. leg. cap. 5. num. 1. pag. 219.
Libertatem dare directo quid sit : ibidem n. 3. ibid.
Libertates directæ exæquatione non comprehenduntur : de exæq. leg. cap. 5. n. 7. pag. 220.
Libertatem directam qui consequitur libertus testatoris efficitur : n. 8. ibid.
Libertas directæ propriis servis utiliter datur : de exæq. leg. cap. 5. num. 9. ibid.
Libertas directæ non potest dari servo hæredis : n. 10. ibid.
In libertate directæ fraus eventus , & consilii requiritur : n. 12. ibid.
Libertates directas revocat non fideicommissarias querela inofficiosi intentata intra quinquenium : de exæq. leg. cap. 5. n. 17. pag. 221.
Libertas cui data est sub conditione dandorum decem , sufficit decem offerre : de exæq. leg. cap. 5. n. 15. pag. 220.
Libertates directæ non nisi ex testamento valent : de exæq. leg. cap. 5. num. 18. pag. 221.
Libertas fideicommissaria , vel directæ data post diem incertam an valeat : de exæq. leg. cap. 5. n. 19. ibid.
In libertate fideicommissaria revocanda solus fraudis eventus inspicitur : de exæq. leg. cap. 5. n. 11. pag. 220.
Libertatibus in directis levissima, in fideicommissariis novissima scriptura spectatur : de exæq. leg. cap. 5. n. 14. ibid.
Lignandi jus cui conceditur concessum videtur , ut ferro ad cedendum opportuno utatur etiam prohibita armorum delatione : de leg. cap. 2. n. 44. pag. 60.
Limitatio ab æquitate , ampliatio regularum ab interpretatione proficiscitur : de leg. cap. 3. n. 19. pag. 66.
Limitatio nulla recipi debet , quæ non sit aut scripta legibus , aut æquitate suffulta : de leg. cap. 3. n. 20. ibid.
Limitatio vide in verbo , Correctio , emendatio , exceptio .
Locatio regulariter ad venditorem pertinet : in l. divortio cap. 5. n. 7. pag. 174.
Locari nequit jus usufructus : in l. divortio cap. 5. n. 24. pag. 178.
Locupletem neminem fieri cum aliena jactura vult lex naturæ : de leg. cap. 1. n. 17. pag. 18.
Locuplex, vide in verbo lucrum .
Loci ob opportunitatem, vel temporis plura inducuntur licet materiæ ratio ubique iusta imperet : de leg. cap. 1. n. 32. cum seq. pag. 19.
Longum , vide in verbo tempus.
Lucrum radicatam perdere est damnum pati : in l. non puto cap. 2. num. 9. pag. 342.
De lucro quando reus tractat , actor verò de damno , plus favetur actori quàm reo : in l. non puto cap. 2. n. 7. & quid in privilegiato n. 8. ibid.
Lucrum, vide in verbo locuples .

M.

Magistratus dicitur lex loquens : de leg. cap. 3. n. 39. pag. 28.
Magistratus ut membra nobiliora habentur , princeps ut caput , respublica ut corpus : de leg. cap. 6. n. 3. pag. 35.
Majori summæ inest minor : in l. quod de leg. n. 14. pag. 110.
Major significatio varia : in l. non omnium de leg. n. 7. pag. 121.
Majorum nomen ad quos referatur : ibidem n. 9. pag. 122.
Malis hominibus purgare civitatem , & delicta non remanere impunita , civitatis interest : de leg. cap. 1. n. 7. pag. 18.
Malum quoddam est , quia malum , quoddam quia prohibitum : de leg. cap. 1. n. 37. pag. 20.
Mandatum procuratoris Cæsaris est ad utilia gerendum : in l. non puto cap. 1. n. 47. pag. 339.
Mandatum cum libera ab homine latius patet quàm a lege : in l. non puto cap. 1. n. 48. & cur. n. 49. ibid.
Manifestus verborum sensus ubi est interpretatio accedit ad cavillationem : in l. & ideo de leg. n. 11. pag. 123.
Materia rerum practicarum inconstans & varia : de legibus cap. 3. num. 2. pag. 64.
Maxime dictio significat majoritatem rationis : in leg. 2. ff. de legibus num. 11. pag. 87.
Medicinam inter & servitatem comparatio : de leg. cap. 3. n. 24. pag. 25.
Medicæ artis respondet disciplina civilis proportionem : in l. 2. de legibus num. 21. pag. 88.
Mens humana non caret turbatione , sicut lex

- lex in l. princeps de legibus num. 4. pag. 138.
- Merita caussarum privilegio personæ anteferruntur : in l. non puto cap. 1. n. 19. pag.
- Militum privilegia permissiones sunt : in l. legis virtus de legibus num. 26. pag. 334.
- Minimum quod est leges sequuntur in obscuris : de leg. cap. 7. n. 24. Et quando hæc regula locum habeat n. 25. & 26. pag. 40.
- Minores magis quàm fiscus habentur privilegiati in materia restitutionis : in l. non puto cap. 1. num. 22. & in quibus n. 34. pag. 338.
- Adversus minorem fiscus nec etiam in damnis restitui debet : in l. non puto cap. 1. n. 37. ibid.
- Minor reus quando maxime ledatur : in l. non puto q. 1. n. 30. pag. 351.
- Minoris & dotis in præjudicium fiscus non utitur beneficio Zenonianæ constitutionis : in leg. non puto quæst. 2. num. 21. pag. 355.
- Contra minorem non currit præscriptio quadriennii : ibidem n. 24. pag. 356.
- Minori competit quadriennium petendi restitutionem in integrum adversus præscriptionem : in l. non puto q. 2. n. 31. pag. 357.
- Minori non concedit lex restitutionem in integrum, dolo, vel fraude contrahenti : de legibus cap. 4. n. 9. pag. 14.
- Minor ob æs alienum, & cum decreto tantum alienare potest : de leg. cap. 2. n. 23. pag. 58.
- Minorum prædia alienari lex vetat : in l. legis virtus n. 11. pag. 94.
- Minorum prædia utilitatis causa alienare permissum est : ibidem num. 24. pag. 95.
- Minorum res ob utilitatem alienari non debent : in leg. nam de legibus num. 2. pag. 106.
- Minor inest majori summæ : in l. quod de leg. n. 14. pag. 110.
- Minor restituitur adversus contractus : in l. jus de legibus n. 6. limitatur n. 7. pag. 113.
- Minor, vide in verbo Pupillus & in verbo Infans.
- Minus & plus quatuor modis dicitur : de leg. cap. 8. n. 7. pag. 42.
- Minus & plus possunt esse per proportionem æqualia : de legibus cap. 2. n. 55. pag. 61.
- Misericordia, & clementia dupliciter sumitur : de legibus cap. 4. num. 9. pag. 70.
- Moderator & arbiter est unusquisque rei suæ : de legibus cap. 2. num. 22. pag. 58.
- Mortis similitudinem retinet amissio, sicut & acquisitio instar generationis : de legibus cap. 2. n. 69. pag. 62.
- Quid intersit inter has formulas, post mortem, cum morieris, pridie quàm morieris : de exæq. legat. cap. 4. n. 4. pag. 214.
- Mors vide in verbo Poena.
- Mos, sive consuetudo quæ in legem non transeat : de leg. capitibus 6. num. 12. pag. 78.
- Circa mores philosophorum, & nostrorum ratio diversa : de leg. cap. 6. num. 9. ibid.
- Mores quomodo a consuetudine distinguantur : de leg. cap. 6. num. 10. & 11. ibid.
- Contra bonos mores quod est legi repugnat : de leg. cap. 6. n. 25. pag. 79.
- Contra bonos mores consuetudo non valet : de legibus cap. 6. n. 26. ibid.
- Ad mores legislator respiciens gratam rem populo facit, & cur : de leg. cap. 6. n. 30. pag. 80.
- Contra bonos mores stipulatio non valet : in l. legis virtus n. 16. pag. 95.
- Mos, vide in verbo consuetudo.
- Mulieres an legem condere possint : in l. 1. de leg. n. 7. & 8. pag. 82.
- Multitudo legum magis illaqueat, quàm devincit : de legibus cap. 7. num. 15. pag. 39.
- Mutationem supponit diminutio, quia quod imminuitur, hoc ipso mutatur : de leg. cap. 3. n. 30. pag. 67.
- N.
- Natura alia instituta, alia collapsa : de leg. cap. 3. n. 22. pag. 10.
- Naturæ quo statu homines liberi nascebantur. ibidem n. 23. ibid.
- Naturam imitatur ars juris : de leg. cap. 1. n. 3. pag. 17.
- Loci ob oportunitatem vel temporis multa inducuntur, licet naturæ ratio ubique justa imperet : de leg. cap. 1. n. 32. pag. 19.
- Natura quid sit ex Aristotel. de leg. cap. 2. n. 14. pag. 22.
- Ad naturam quomodo accedat, & recedat jus civile in testamentis : de legibus cap.

- cap. 10. n. 15. pag. 49.
Natura duce errari non potest : n. 16.
 & n. 5. cap. 1. ibid.
Natura dicitur sagax , justa , artificiosa ,
& omnium provida : de leg. cap. 2.
 n. 27. Et ex bono prodit , & in bonum
 dirigens servat characterem boni n. 28.
 pag. 59.
Natura nihil frustra esse patitur : de leg.
 cap. 2. n. 31. ibid.
Naturæ exemplo circuitus inutiles in jure ,
evitantur : n. 32. ibid.
Natura una cum facultate etiam instrumenta
largitur , & vice versa : ibidem n. 37.
 pag. 60.
Naturam imitatur jus civil. tum maximè
inhærendo æquitati : de leg. cap. 5. n. 34.
 pag. 76.
Natura semper intendit , quod melius est :
 n. 35. ibid.
Naturalis cursus non accidentalis spectandus
est in fructuum divisione : in l. divortio
 cap. 4. n. 2. pag. 169.
Naturalia inter præcepta dissensio : de leg.
 cap. 1. n. 16. pag. 18.
Naturale nihil tam est , quàm unumquod-
que eo vinculo dissolvi , quo colligatum
est : de leg. cap. 2. n. 72. pag. 63.
Naturale sive natura , vide in verbo jus
naturæ , & in verbo lex naturæ .
Neapolitanum regnum fisci favore non de-
bet pro una provincia censerit : in l. non
 puto quæst. 3. n. 29. pag. 364.
Necessarias sibi res defendens , vitam de-
fendere videtur : de leg. cap. 2. n. 18.
 pag. 58.
Necessariæ res ad usum vitæ non existiman-
dæ ex stoicorum sententia : de leg. cap. 2.
 n. 20. ibid.
Necessitas quod jus constituisse dicitur : in
 l. ergo de leg. n. 4. pag. 151.
Negatoria agens habet intentionem funda-
tam a jure : in l. non puto cap. 2. n. 11.
 pag. 322.
Negocia plura sunt quàm vocabula de leg.
 cap. 5. n. 25. pag. 76.
Nigrum declarat rubrica habens orationem
perfectam : in l. non puto cap. 3. n. 35.
 pag. 324.
Nimia remissio damnatur : in l. nulla de
 leg. n. 17. pag. 132.
Nominum impositio est posterior distinctio-
ne rerum : in leg. divortio cap. 1. n. 5.
 pag. 155.
Nomina imposita doctrinæ causa recipienda
sunt , non impugnanda : n. 6. ibid.
Nostra potest dici quælibet res duobus mo-
dis : de ver. sub. pos. cap. 2. num. 8.
 pag. 245.
Nullitas actus est poena agentis contra le-
gem . in l. legis virtus de leg. n. 18.
 pag. 95.
Nulla est sententia notorie injusta : in l.
 nam de leg. n. 1. Item si sit contra re-
 gulas juris pag. 106.
Nulla est ipso jure sententia contra leges :
 in l. contra de leg. n. 3. pag. 136.
Nullus est ipso jure contractus lege resiste-
nte : ibidem n. 4. ibid.
Nullitas actus consideratur ut poena : in l.
 princeps de leg. n. 11. pag. 139.
Nuptias ad secundas qui convolat , dicitur
frequentare conjugia : in l. quoniam de
 leg. n. 3. pag. 92.
Nuptiarum secundarum sententia circa per-
missionem : in l. legis virtus de leg.
 n. 21. pag. 95.
Nutu relinqui possunt fideicommissa non
legata : de exæq. leg. cap. 3. num. 6.
 pag. 211.
Nutu non fancit lex quod vult , sed scripto :
 n. 7. ibid.

O.

Obedientia in patriam & parentes licet a
natura sit , ejus mensura juris civilis est :
 de leg. cap. 1. n. 9. pag. 18.
Obligationes , & contractus rei appellatione
continentur : de leg. cap. 4. num. 12.
 pag. 32.
Obligationis tollendæ vel inducendæ tempus
non est modus : de leg. cap. 10. n. 24.
 pag. 50.
Obligationem nullam supponit judicis offi-
cium : in l. in iis de legibus num. 6.
 pag. 111.
Obligationem propriam tollere nemo debet
posse suo facto : n. 8. ibid.
Obligationem culpa interveniente perpetuari
publicam continet utilitatem : num. 9.
 ibid.
Obscurum , & ambiguum differunt in l. in
ambigua : de leg. n. 6. pag. 119.
In obscuris leges sequuntur quod est mini-
imum : de leg. cap. 7. n. 24. Et quando
 hæc regula locum habeat pag. 40.
Obscurum vide in verbo dubium .
Occasio delinquendi non est danda : in l.
 non puto cap. 3. n. 42. pag. 325.
Occidendi bannitum , vel Tyrannum sta-
tutum favorabile dicitur in publicum bo-
num directum : de leg. cap. 4. n. 14.
 pag. 15.
 Oc.

- Occidere an liceat pro rerum defensione :** de leg. cap. 2. num. 13. 14. & 15. pag. 58.
- Occidi an permittat statutum bannitum, dum permittit illum percuti :** de leg. cap. 2. n. 17. ibid.
- Occupanti conceditur quod nullius est :** de leg. cap. 2. n. 36. pag. 7.
- Omissorum quæri semper ratio debet :** in l. non omnium de legibus num. 10. pag. 122.
- Onerosam causam præterdenti præfertur præterdenti lucrativam :** in l. non puto cap. 3. n. 13. pag. 322.
- Operæ fervorum, & fructus fundi differunt :** in l. divortio cap. 5. n. 25. pag. 178.
- Opportunitas a quibus sumatur circumstantiis :** de leg. cap. 1. n. 34. pag. 16.
- Ordinem in omnibus lex statuit :** de leg. cap. 2. n. 15. pag. 22.
- Inordinatorum nulla dispositio :** de leg. cap. 2. n. 13. ibid.
- Ordinem suum servan. habent judicia, testamenta, alizq. juris species, quo omisso nullius sunt effectus :** de leg. cap. 2. n. 16. ibid.
- Ordo in quibus non servatur :** de leg. cap. 2. n. 18. ibid.
- Ordo necessitatis & instructionis ex Baldo :** de leg. cap. 2. n. 19. ibid.
- Ordinis quæ species actum vitiet, & quæ fervetur :** de leg. cap. 2. num. 20. ibid.
- Ad ordinem necessitatis non instructionis refertur citatio :** ibidem n. 22. pag. 23.
- Ordine nihil vacat, ut in optimum finem dirigatur :** de legibus cap. 2. num. 23. ibid.
- Ordo gubernandi rationem includit :** de leg. cap. 2. n. 24. ibid.
- Ordinis ita usurpant nomen omnes leges, sicut legis :** n. 26. ibid.
- Ordo, quo cuncta ordinantur, deletur, sine adempto :** de legibus cap. 9. num. 1. pag. 44.
- P.**
- Pacti definitio :** de ver. sub. pos. cap. 7. n. 13. pag. 286.
- Ex pacto licet non agatur, agitur tamen damni evitandi causa :** in l. non puto cap. 1. n. 36. pag. 338.
- Pactum ambiguum cum fisco initum pro fisco interpretandum :** in l. non puto cap. 2. n. 15. & 16. pag. 343.
- Pactis privatorum lædi non potest forma :** de leg. cap. 5. n. 12. pag. 33.
- Pactum non valet, ut divisio nullo tempore fiat :** de legibus cap. 9. num. 36. pag. 47.
- De æquo & bono ubicumque proceditur agens ex pacto non repellitur per eam exceptionem quod ex pacto non datur actio :** de leg. cap. 4. n. 20. pag. 71.
- Pactum vide in verbo Conventio.**
- Paraphernales res marito administrante sufficit allegare fructus consumptos in promiscuos usus :** in l. nam de legibus num. 7. pag. 149.
- Parentes, ut liberi alant, lex non ligat infantes :** de legibus cap. 3. num. 5. pag. 65.
- Parens vide in verbo Pater.**
- Paritas sola sine dubitatione non operatur effectum :** in l. non puto cap. 1. n. 40. pag. 314.
- Paritas vide in verbo causa par.**
- Pars quod suo toto non respondeat, turpe est :** in leg. princeps de legibus num. 13. pag. 140.
- Pars ut dici queat sufficit eam non esse omnino incertam :** de exæq. leg. cap. 2. n. 15. pag. 210.
- Patri in adventitiis quæritur usufructus :** de exæq. leg. cap. 4. n. 14. pag. 216.
- Patres pro filiis salutare consilium capere solent :** de leg. cap. 1. n. 2. pag. 54.
- Patrem filius verberans, si statuto poena mortis puniatur, an incidat in poenam, si noctu eum verberet, credens furem :** de leg. cap. 4. n. 4. pag. 70.
- Patriæ potestatis jus in liberos permitti rationem habet :** in l. legis virtus num. 23. pag. 95.
- Pater, vide in verbo Parens.**
- Paucitas est legum comes, ut diu vivant, ne mutantur :** de legibus cap. 7. n. 14. pag. 39.
- Paucitas vide, in verbo Brevitas.**
- Peculii natura :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 20. pag. 278.
- Peculium nascitur : crescit, decrescit, & moritur :** de leg. cap. 2. n. 73. pag. 60.
- Perfectam dicere naturam, eique addere repugnant :** de legibus cap. 1. num. 2. pag. 17.
- Periti juris non debent ferre leges, sed prudentes, cum lex a prudentia prodeat :** de leg. cap. 2. n. 32. pag. 23.
- Peritia refert ad legis interpretationem, prudentia verò ad legislatorem :** de leg. cap. 2. n. 33. ibid.
- Periti privatis dant consilium, prudente rei publicæ**

- publicæ universæ : num. 24. *ibid.*
- Permissio magis quam præceptum opponitur inhibitioni : in l. legis virtus de legibus n. 3. pag. 93.
- Ex permissione minus relata præceptum , sed magis ex prohibitione : *ibidem* n. 4. pag. 94.
- Permissi latior appellatio : in l. legis virtus de leg. n. 25. pag. 95.
- Permittere , vide lex in verbo permittens
- Perpetuum vide in verbo tempus .
- Perionæ privilegio anteferuntur merita causarum : in l. non puto cap. 1. n. 19. pag. 334.
- Pertinere *ibidem* est , quod trahi : in l. sed & de leg. n. 1. pag. 135.
- Pervenire verbum nunc latius , nunc strictius accipitur : in leg. in ambigua de leg. n. 13. pag. 120.
- Pessimum illud est cujus contrarium est optimum : in l. fraus de legibus n. 5. pag. 137.
- Peto verbum an sit præceptivum : de exæq. leg. cap. 3. n. 2. pag. 211.
- Pia causa in testamento imperfecto liberis æquiparatur : in l. in iis de leg. n. 12. pag. 112.
- Plebiscita an sint lex : de leg. cap. 3. n. 28. pag. 27.
- Plebiscita quando ab omnibus servari cœperunt : de leg. cap. 3. n. 29. *ibid.*
- Plebs an legem condere possit : de leg. cap. 3. n. 30. *ibid.*
- Plerumque dictio significat regulam : in l. neque de leg. n. 8. pag. 100.
- Plus & minus quatuor modis dicitur : de leg. cap. 8. n. 7. pag. 42.
- Plus & minus possunt esse per proportionem æqualia : de legibus cap. 2. num. 55. pag. 61.
- Pœnæ ut odiosæ habentur : in l. non puto cap. 1. n. 8. Et in iis non admittitur extensio n. 9. pag. 311.
- Pœnæ cur a legibus inventæ : in l. non puto cap. 3. n. 60. pag. 327.
- Pœna mortis an sit puniendus aufugiens a trementibus : *ibidem* num. 62. & 74. *ibid.*
- Ad pœnam mortis an extendatur iudicis arbitrium : num. 63. & 73. *ibid.*
- Pœna mortis puniuntur fugientes damnati in metallum : in l. non puto cap. 3. n. 65. *ibid.*
- In pœnis etiam lata interpretatio fieri debet , ne delicta remaneant impunita : in leg. non puto cap. 3. num. 64. *ibid.*
- Pœnalis constitutio non videtur extendi ad casus , qui veniunt ex mente constitutionis : in l. non puto cap. 3. num. 69. pag. 328.
- Pœnam mortis naturalis etiam imponendo , sententia legis manifesta tribuit iudici potestatem procedendi de similibus ad similia : in l. non puto cap. 3. num. 72. *ibid.*
- Pœnæ non debentur in foro conscientiarum : in leg. non puto quæst. 3. num. 32. pag. 364.
- Pœna utitur lex , ut a malo malos avertat , præmio , ut bonos ad bonum inflamet : de legibus cap. 2. num. 49. pag. 23.
- Pœnæ formidine quomodo cives boni efficiantur : de legibus cap. 6. num. 21. pag. 37.
- Populi comprobatur auctoritate lex paucorum , eorumque prudenti constitutione ordinata : de leg. cap. 3. n. 9. pag. 26.
- Populus quomodo suæ legis dicatur lator : de leg. cap. 3. n. 10. *ibid.*
- Populus & princeps potest legem condere : *ibidem* n. 27. pag. 27.
- Popularis , & communis loquendi mos frequens apud Jurisconsultos : de leg. cap. 2. n. 23. pag. 5.
- Positio est terminus ad aliquid : de ver. sub. pos. cap. 4. n. 4. pag. 261.
- Possessio rei legatæ quando potuit apprehendi propria auctoritate , non sic in fideicommissis : de exæq. leg. cap. 4. n. 22. pag. 217.
- Possessioni alterius non est impedimento unius : de ver. sub. pos. cap. 1. n. 4. pag. 236.
- Possessionem amittere non posse ecclesiam , & pupillum quomodo intelligendum : de ver. sub. pos. cap. primo num. 12. pag. 237.
- Circa possessionem variaz sententiarum de ver. sub. pos. cap. 1. n. 20. pag. 239.
- Possessionis summa quid Labeoni significet : n. 23. *ibid.*
- Possessionis unica species : de ver. sub. pos. cap. 1. n. 25. & 26. pag. 240.
- Possessionis ejusdem rei plures numero non specie differentes an dari possint : de ver. sub. pos. cap. 1. n. 29. pag. 241.
- Possessionis exempla : *ibidem* n. 31. & 32. pag. 241. Pos.

- Possessio est ad aliquid** : ibidem num. 34. pag. 242.
- Possessio acquiritur uno actu** : de ver. sub. pos. cap. 2. n. 45. pag. 251.
- Possessionem quando acquirit cogitatio animi, ad explicandum initium §. ex contrario leg. 3. de acq. pos. de ver. sub. pos. cap. 2. n. 48.** pag. 252.
- Ad possessionem se habet animus donandi sub ratione finis, & sub ratione formæ** : de ver. sub. pos. cap. 3. n. 8. pag. 256.
- Possessione in sua est etiam prædo conservandus** : de ver. sub. pos. cap. 3. n. 26. & in l. non puto cap. 1. n. 16. pag. 158. & pag. 334.
- Possessio, statio, sessio sunt positiones quædam, & ad aliquid** : ibidem num. 29. pag. 259.
- Possessio unde dicatur** : de ver. sub. pos. cap. 4. n. 1. 2. 3. & 6. pag. 260.
- Possessionis origo** : ibidem num. 15. pag. 263.
- Possessio an sit ex jure gentium secundario** : de ver. sub. pos. cap. 4. n. 32. an vero de jure gen. primævo n. 34. pag. 265.
- Possessione prævia quæri solet dominium** : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 7. pag. 268.
- Possessio ab acquisitione distinguitur** : de ver. sub. pos. cap. 5. num. 14. 29. & 50. ibid.
- Possessio & jus Possessionis non sunt idem** : de ver. sub. pos. cap. 5. num. 16. pag. 269.
- Possessio interdum pro re ipsa usurpatur** : ibidem n. 40. pag. 273.
- Possessio est ad aliquid, idest alicujus rei possessæ possessio** : ibidem n. 41. ibid.
- Possessio an interdum sine ullo corporis, & animi ministerio acquiri possit** : de ver. sub. pos. cap. 5. num. 42. pag. 274.
- De possessione lapsus Mureti** : num. 46. ibid.
- Possessio triplex an detur secundum Bartolum** : de ver. sub. pos. cap. 6. n. 2. pag. 277.
- Possessio alia facti alia juris, an detur** : de ver. sub. pos. cap. 6. n. 4. ibid.
- Possessio alia civilis alia naturalis an detur** : ibidem n. 5. ibid.
- Ad possessionem causa peculiaris est accidens, neq. ejus substantiam mutat** : de ver. sub. pos. cap. 6. n. 9. pag. 278.
- De possessione Theophili sententia** : de ver. sub. pos. cap. 7. n. 22. pag. 287.
- Possessionis diffinitio** : de ver. sub. pos. cap. 7. n. 38. pag. 289.
- Possessio an sit duplex an unica, an triplex** : cap. 8. num. 1. quod usq. 14. 35. & seq. pag. 290.
- Possessio parit præscriptionem** : de ver. sub. pos. cap. 8. n. 9. pag. 291.
- Possessionis nomen varie usurpatur** : ibidem n. 15. ibid.
- Possessionis nomen sine adiuncto veram possessionem significat** : ibidem num. 16. pag. 292.
- Possessio prædonis est vera possessio** : de ver. sub. pos. cap. 8. n. 17. ibid.
- Possessionis distinctio** : de ver. sub. pos. cap. 8. n. 51. & n. 52. pag. 298.
- Possessionis plura commoda** : in l. non puto cap. 1. n. 16. pag. 234.
- Possidet non vere usufructuarius** : de ver. sub. pos. cap. 1. n. 3. pag. 236.
- Possideat an ullo modo dominus exigens canonem aut aliud quidpiam** : de ver. sub. pos. cap. 1. n. 6. ibid.
- Possidere an possint Plures animo** : de ver. sub. pos. cap. 1. n. 15. pag. 238.
- Possiderent si duo in solidum, repugnantia in effectibus ostenditur** : de ver. sub. pos. cap. 2. n. 10. & 14. pag. 245.
- Possidere si duo contendunt, alter juste, alter injuste, data paritate probationum, quis præferendus** : de ver. sub. pos. cap. 2. n. 38. pag. 250.
- Possidere aliud est, aliud in possessione esse** : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 43. pag. 274.
- Possideri nequeunt locus religiosus, & liber homo, sed teneri** : de ver. sub. pos. cap. 7. n. 24. pag. 287.
- Possidet vere injustus possessor** : ibidem n. 28. pag. 288.
- Possidere desinit, qui dominandi affectum deponit** : n. 30. ibid.
- Possideri quare non possint incorporalia** : de ver. sub. pos. cap. 7. num. 35. pag. 289.
- Possidere possumus alieno corpore, & animo** : n. 37. ibidem.
- Possessor de præfenti cum constat vi ab adversario possidere quomodo a judice sibi succurratur** : de ver. sub. pos. cap. 2. n. 32. & 33. pag. 248.
- Possessores ejusdem rei an possiat duo in solidum admitti** : de ver. sub. pos. cap. 3. n. 17. pag. 257.
- Possidentes alteri non sibi vere non possident** : de ver. sub. pos. cap. 5. n. 12. pag. 268.

- Possessor injustus pro non possessore habetur quo ad eum , a quo vi possidet :** de ver. sub. pos. cap. 5. n. 18. pag. 269.
- Possessor esse quis potest ut dominus , & ut non dominus :** ibidem n. 39. pag. 273.
- Possessoris affectus in dominium ut in finem dirigitur :** ibidem n. 49. pag. 275.
- Possessor injustus habet dominandi affectum :** de ver. sub. pos. cap. 7. num. 29. pag. 288.
- Contra possessorem etiam an fiscus in dubio admittatur :** in l. non puto cap. 1. n. 13. pag. 333.
- Contra possessorem locum non habet lex in ambiguis ff. de reg. jur. ibidem n. 14. & 15. ibid.**
- Adversus possidentem dolo datur juramentum in infinitum , sed a iudice taxatur :** de leg. cap. 9. n. 18. & 27. pag. 45.
- Possessio antiquior in dubio præfertur minori , & junior respectu antiquioris claudensina presumitur :** de ver. sub. pos. cap. 2. n. 46. pag. 251.
- Possessio antiquior ex die, hora , & momento , ut instrumentum diffiniri potest :** de ver. sub. pos. cap. 2. num. 47. pag. 252.
- Possessio civilis quæ dicatur :** de ver. sub. pos. cap. 8. num. 24. & num. 44. pag. 294.
- Possessio alia civilis alia naturalis an detur :** de ver. sub. pos. cap. 6. num. 5. pag. 277.
- Possessionis civilis ubi merito fit , duo observanda :** de ver. sub. pos. cap. 8. n. 25. pag. 294.
- Possidere civiliter dicitur contra plerisque possessor quilibet male fidei , etiam prædo :** de ver. sub. pos. cap. 8. num. 29. ibid.
- Possessionis civilis mentio in jure semper comprehendit etiam injustum possessorem :** de ver. sub. pos. cap. 8. num. 30. pag. 295.
- Possessionem civilem habet dominus directus; feudatarius , vel emphyteuta naturalem ex communi :** de ver. sub. pos. cap. 1. n. 5. pag. 236.
- Possidens civiliter fingitur esse corporaliter in re possessa :** de ver. sub. pos. cap. 2. n. 17. pag. 247.
- Possessio corporalis quæ dicatur :** de ver. sub. pos. cap. 8. n. 20. pag. 293.
- Possessio incorporalis dicenda est ex parte formæ :** de ver. sub. pos. cap. 7. n. 33. pag. 288.
- Possessio facti an detur :** de ver. sub. pos. cap. 3. n. 23. & 24. & cap. 6. n. 25. pag. 258. & pag. 279.
- Possessio alia facti , alia juris an detur :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 4. & 24. pag. 277.
- Possessio cum facti sit quomodo ex causa peculiari postliminio contineatur :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 10. pag. 278.
- Possessionis factum corporale ex parte materiæ incorporale ex parte formæ :** de ver. sub. pos. cap. 7. n. 31. pag. 288.
- Possessio plurimum facti habet :** de leg. cap. 2. n. 63. pag. 62.
- Possessio juris an detur :** de ver. sub. pos. cap. 5. n. 13. pag. 268.
- Possessio alia juris , alia facti an detur :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 4. & 24. pag. 277.
- Possessionis diffinitio quatenus juris :** de ver. sub. pos. cap. 7. n. 38. pag. 289.
- Possessio mixta an detur :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 1. 6. 7. & 8. pag. 277.
- Possessio naturalis an sit vera possessio :** de ver. sub. pos. cap. 8. n. 18. & 19. pag. 292.
- Possessio alia naturalis , alia civilis an detur :** de ver. sub. pos. cap. 6. num. 5. pag. 277.
- Possessionem naturalem habet feudatarius , vel emphyteuta , dominus ver. directus habet civilem :** de ver. sub. pos. cap. 1. n. 5. pag. 236.
- Possessio nuda potest fisco acquiri :** de ver. sub. pos. cap. 2. n. 50. pag. 252.
- Possessionis retinendæ interdicto cum duo sint prorsus pares , iudex quid agere debeat :** de ver. sub. pos. cap. 2. n. 40. & seq. pag. 250.
- Possessionis retinendæ in interdicto non habet locum l. favorabiliores de reg. jur. in l. non puto quæst. 1. n. 22. pag. 350.**
- Possessionis retinendæ interdictum misturam actionis , & exceptionis continet :** de leg. cap. 2. n. 9. pag. 57.
- Possibilitas in legibus desideratur :** de leg. cap. 7. n. 17. pag. 40.
- Possibile , vide in verbo impossibile.**
- Postliminii duo sunt capita fingens & suspendens :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 11. pag. 278.
- Posteriores priora tripliciter trahuntur :** in leg. non est de legibus num. 5. pag. 133.
- Ad posteriora trahuntur priora causa evitandæ contrarietatis :** in l. non est de leg. n. 4. pag. 133.
- De

- De similibus ad similia quod procedatur statutum .
- Senense , ad posteriora trahitur : in leg. non est de leg. n. 5. ibid.
- Posthumi qui vere sint , & qui posthumis similes habeantur : de leg. cap. 10. n. 14. pag. 49.
- Potestas jus extensiva interpretatur : in leg. scire de leg. n. 18. pag. 117.
- Potius dictio aliquando comparisonem supponit : in l. nam de legibus num. 8. pag. 92.
- Præcedentia ad sequentium declarationem conferunt , & è converso : in l. incivile de leg. n. 9. pag. 128.
- Præcedens vide in verbo posterioribus .
- Præcepta inter naturalia dissentio est : de leg. cap. 1. n. 11. pag. 18.
- Præceptum commune est lex , particulare jus : de legibus cap. 4. num. 4. pag. 32.
- Præceptum duobus modis usurpatur : de leg. cap. 4. n. 5. ibid.
- A præcepto secernitur nuda voluntas , & ex progressu nomen sumit : de leg. cap. 4. n. 7. ibid.
- Præcepta juris , quæ sint : de legibus cap. 2. n. 24. pag. 58.
- Præceptum legis quotuplex sit : in leg. prima de leg. n. 5. pag. 82.
- Præcepit semper lex , & quomodo id accipiendum : in leg. 1. de legibus num. 4. ibid.
- Præceptum non tantum opponitur inhibitioni , quam permissio : in l. legis : de leg. n. 3. pag. 97.
- Præceptum magis ex prohibitione quam ex permissione resultat : ibidem num. 4. pag. 94.
- Præmio utitur lex , ut bonos ad bonum inflammet , poena , ut malos a malo avertat : de leg. cap. 2. n. 49. pag. 24.
- Præscriptio velut concernens peccatum regitur jure canonum : de ver. sub. pos. cap. 7. n. 26. quo mala fides etiam ultra mille annos præscriptioni obstat n. 27. pag. 288.
- Præscriptionem parit possessio : de ver. sub. pos. cap. 8. n. 9. pag. 291.
- Præscriptionis nomen exceptionem significat in l. non puto quæst. 2. num. 1. pag. 353.
- Præscriptio proprie & stricte usurpatur : ibidem n. 2. pag. 353.
- Præscriptio proprie refertur ad exceptionem preemtoriam , & declinatoriam : in l. non puto quæst. 2. n. 3. ibid.
- Præscriptionis nomen quomodo accipiatur , apud Modestin. ibidem num. 4. pag. 254.
- Præscriptio quadriennii non tollit beneficium ulucapionis antea completæ : in l. non puto quæst. 2. n. 9. ibid.
- Præscriptio quadriennii non currit contra minorem : ibidem n. 24. pag. 356.
- Præscriptio fisci in quadriennio an currat ignoranti : ibidem n. 28. pag. 357.
- Præscriptionem regulariter non impedit ignorantia : in l. non puto quæst. 2. n. 29. ibid.
- Contra præscriptionem cursum ignoranti restitutio conceditur : num. 30. ibid.
- Contra præscriptionem minori competit quadriennium petendi restitutionem in integrum : in l. non puto quæst. 2. n. 31. ibid.
- Emptor habens causam a fisco , si constitutione non juvatur , non prohibetur ad præscribendum communi jure fisci auctoris accessorie uti n. 34. ibid.
- Præscriptionem a se ipso inchoare non potest hæres in vera mala fide existens , secus si in presumpta existat : ibidem n. 37. pag. 358.
- In quæstionibus fisci a præscriptione dependentibus , quid in dubio sentiendum : in l. non puto q. 2. n. 42. ibid.
- Præscriptione non puto juvari , nisi qui eam specificè in actis allegaverit : n. 43. ibid.
- Præscriptione quadrienni quis defenditur in reb. in fiscum delatis , ac denunciatis : in leg. non puto quæst. 3. n. 19. 20. & seq. declaratur pag. 363.
- Præscriptio cum mala fide adversus fiscum in poenalibus viginti annis procedit : in leg. non puto quæst. 3. num. 30. pag. 364.
- Præscriptio an sit admittenda in dubio contra fiscum . : n. 34. ibid.
- Præscriptio appellatur iniquum præsidium in leg. non puto quæst. 3. num. 35. pag. 365.
- Et circumventionem sapere videtur n. 36. pag. 365.
- Præscriptionis exceptio dicitur exceptio litis finitæ : ibidem n. 37. ibid.
- Præscriptio an decurrat jure civili , vel canonico multum interest : in l. non puto quæst. 3. n. 38. ibid.
- Præscriptionis exceptio an admittatur , quando causa sit commissa diffinienda ex bono , & æquo : in l. non puto quæst. 3. num. num.

- num. 39. ibid.
Præscriptio quibus casibus per indirectum
 cum mala fide procedere soleat : ibidem
 n. 40. ibid.
- In præscriptione cum bona fide in dubio
 contra fiscum est pronunciandum , secus
 in alia : in l. non puto quæst. 3. n. 41.
ibid.
- De præscriptione statutum Senense reproba-
 tum : de legibus cap. 3. num. 30.
pag. 11.
- Præscriptionem in qua parte admittit
 statutum cum mala fide non valet : de leg.
 cap. 3. n. 31. ibid.
- Præscriptionis remedium an sit odiosum
 de legibus cap. primo num. 20.
pag. 19.
- Præscriptiones quædam introductæ favore
 possidentis , quædam odio non petentis ;
 quædam utriusque causa , ac ita favorem,
 & odium continent , & an procedat hæc
 distinctio : de legibus cap. 1. n. 22. &
 seq. ibid.
- Præscriptio nulla odiosa ratione finis , nisi
 deficiat in circumstantiis : de leg. cap. 1.
 n. 27. ibid.
- Præscriptionem rejicere est viam litibus
 aperire : n. 30. ibid.
- Præscriptio, vide in verbo usucapio , & in
 verbo Exceptio .
- Præscribit fiscus alienans quadriennio : in l.
 non puto q. 2. n. 5. & quommodo intel-
 ligitur n. 6. pag. 354.
- Præscribit jure communi fiscus non alienans :
 in leg. non puto quæst. 2. num. 7.
ibid.
- Non præscribit quadriennio fiscus , si sit in
 mala fide : ibidem n. 14. pag. 355.
- Ad hoc ut præscribat fiscus ex beneficio
 constitutionis Zenonis tria requiruntur :
 in leg. non puto quæst. 2. num. 25.
pag. 356.
- Præscribi quo tempore possit contra fiscum :
 in leg. non puto quæst. 3. num. 1.
pag. 360.
- Præscribi non possunt res publicæ : n. 2.
ibid.
- An præscribantur res fisci triginta , vel
 plus annis : n. 3. & 4. ibid.
- Præscribuntur quinquennio res delata in
 fiscum ob non solum vestigal : in l.
 non puto quæst. 3. n. 17. similiter pro-
 pter bona non descripta ad æstimum
 n. 18. pag. 362.
- Præscribi possunt bona jure communi , an-
 tequam fisco sint denunciata : in leg.
non puto quæstione 3. n. 24. pag. 363.
- Præscribere , & retinere tuta conscientia pa-
 ria non sunt : n. 33. pag. 364.
- Præsumptio relevat ab onere probandi : in
 leg. non puto cap. 3. n. 10. pag. 322.
- Præsumptio juris si assistat probationi , illa
 semper prævalet : in l. non puto cap. 3.
 n. 53. pag. 326.
- Præsumptio debet fieri pro minori delicto ,
 cum dubitatur de majori vel minori :
 in leg. non puto cap. 3. num. 56.
ibid.
- Præsumptio aliqua pro fisco facit cessare
 legem non puto de jur. fisc. in d. leg.
 non puto cap. 2. n. 17. pag. 344.
- Præsumtionum in conflictu reus est absol-
 vendus : in l. non puto cap. 1. n. 17.
pag. 312.
- Præsumitur libera unaquæque res non af-
 fecta servitute : in l. non puto cap. 3.
 n. 12. pag. 322.
- Non præsumitur animus donandi , & quan-
 do , & quomodo procedat : in leg. non
 puto cap. 3. n. 14. & seq. ibid.
- Præsumi pro fisco in dubio temporis non
 est verum absolute : ibidem num. 19.
pag. 320.
- Præsumitur nemo delinquens in dubio : in
 l. non puto cap. 3. n. 49. pag. 326.
- Non præsumitur dolus regulariter : ibidem
n. 50. ibid.
- Non præsumitur culpa , ideo probari debet :
 in l. non puto cap. 3. n. 51. Et quid
 de levissima n. 52. ibid.
- Præsumitur nemo cedere contra se ipsum :
 in l. non puto cap. primo num. 38.
pag. 338.
- Præsumitur procurator post sex menses
 certiore dominum fecisse de gestis per
 eum : in leg. non puto quæst. 2. n. 40.
pag. 358.
- Præsumitur aggressus facere ad sui defen-
 sionem : de leg. cap. 1. n. 12. pag. 18.
- Præsumuntur media habilia extremis pro-
 batis : de leg. cap. 9. n. 17. pag. 45.
- Præsumuntur majores natu etiam prudentia ,
 & sapientia majores : in l. non omnium
 de leg. n. 8. pag. 121.
- Prætor an haberet potestatem legis conden-
 dæ : de leg. cap. 3. n. 33. pag. 27.
- Prætor non ut jura conderet , sed redderet
 creabatur : ibidem n. 35. pag. 28.
- Prætor hæredem facere non potuit : de leg.
 cap. 3. n. 36. ibid.
- Prætor quando legem corrigeret : de legibus
 cap. 3. n. 37. ibid.
- Præ.

- Prætor non tam jus , quam ejus scripturam emendabat :** n. 40. ibid.
- Prætor quando jus civ. confirmabat . de leg. cap. 3. n. 42. & quando corrigebat n. 43.** ibid.
- Prætorium jus & civile quando in unam consonantiam redactum :** num. 44. ibid.
- Prætoris edicta etiam ante Julianum perpetua :** de legibus cap. 3. n. 45. & quando edicta obtineant legis auctoritatem n. 46. ibid.
- Prætorium jus cur dictum jus honorarium :** de leg. cap. 3. n. 47. ibid.
- Prætor, vide in verbo jus honorarium .**
- Præcarii natura :** de ver. sub. pos. cap. 3. n. 1. 2. 4. pag. 255.
- Præcario rogatus cur egeat accessione rogantis ad perficendam ulucapionem :** de ver. sub. pos. cap. 3. n. 5. ibid.
- Principis interest cives locupletes esse :** in l. non puto cap. 2. n. 4. Et ut publicum commodum proprio sui ipsius anteponat n. 5. pag. 316.
- Princeps duo bonorum genera possidet :** in leg. non puto cap. 2. n. 17. pag. 317.
- Princeps an legi subjectus sit , ac ab ea dirigatur :** de legibus cap. 2. num. 43. pag. 24.
- Princeps ut caput , magistratus ut membra nobiliora , respublica ut corpus habentur :** de legibus cap. 6. n. 3. pag. 35.
- Princeps legibus solutus est :** in leg. 2. de legibus n. 3. Intelligitur coercive , non directive n. 4. pag. 86.
- Princeps ob corruptos subditos , vel ministros utiliter agere potest :** de legibus cap. 2. n. 25. pag. 59.
- Princeps optimus esse debet :** in l. & ideo de leg. n. 11. pag. 102.
- Principis nomen distinguitur a tyranno :** in l. princeps de legibus num. primo pag. 138.
- Princeps tanquam Deus inter homines :** in l. princeps de leg. n. 2. ibid.
- Princeps an sit solutus legib. ibidem n. 3. 5. 7. & seq. & n. 10.** ibid.
- Principi quædam competunt ut principi , quædam ut privato :** num. 14. pag. 140.
- Principem obligant quædam leges , ut principem :** in leg. princeps de leg. n. 15. ibid.
- A principe , Cesare , Augusta , vel a filio clementes statim fiunt securi :** in leg. princeps de legibus n. 18. ibid.
- Principis a primis rationis manant quædam universales , quædam particulares rationes :** de legibus cap. 3. num. 35. pag. 12.
- Priora ad posteriora tripliciter trahuntur :** in l. non est de legibus num. 3. pag. 133.
- Priora trahuntur ad posteriora evitandæ contrarietatis causa :** num. 4. ibid.
- Priora , vide in verbo præcedentia .**
- Privatæ scripturæ præfertur instrumentum publicum :** in l. non puto cap. 1. n. 33. pag. 314.
- Inter privatum & fiscum quæstio dupliciter contingere potest :** ibidem n. 45. pag. 326.
- Privatus habens tacitam hypothecam anteriorem præfertur fisco habenti posteriorem :** in leg. non puto cap. 1. n. 10. pag. 332.
- Privatus & fiscus si ambo causam onerosam præendant , privatus potior debet haberi :** in l. non puto cap. 1. n. 20. Idem si ambo tractant de lucro n. 21. pag. 335.
- Privatum & publicum spectat gubernandi ratio :** de legibus cap. 2. num. 51. pag. 24.
- Privatam continet utilitatem jus dum observatur , communem vero , dum conditur :** de leg. cap. 6. n. 13. pag. 36.
- Privatorum pactis lædi lex prohibet formas actuum , quæ juris publici sunt :** in leg. legis virtus de legibus n. 13. pag. 95.
- Privilegiatus in dubio non præsumitur fiscus :** in leg. non puto cap. 1. n. 27. pag. 313.
- Privilegia sunt stricti juris :** in leg. non puto cap. primo num. 28. ibid.
- Privilegiatus quilibet in dubio jure communi censendus :** n. 31. ibid.
- Magis privilegiatus præfertur inter duos privilegiatos :** in leg. non puto cap. 3. n. 30. pag. 324.
- Privilegium & favor quomodo distinguantur :** in leg. non puto cap. 1. n. 40. pag. 338.
- Inter privilegiatos æquiparatio facile fieri non debet :** n. 42. ibid.
- Privilegia contradicunt legibus , quæ sanciantur , æqualitatis fruendæ gratia :** in l. legis virtus de leg. n. 8. pag. 94.
- Privilegia reprobantur a lege :** in l. jura de leg. n. 2. pag. 96.

- Privilegiatum jus non tam late patet sicut jus singulare : in leg. jus de leg. n. 9. pag. 113.
- Probatio, & excessus probationis debent versari circa idem : in l. non puto cap. 1. n. 23. pag. 312.
- Probare unusquisque tenetur quod est fundamentum suæ intentionis : in leg. non puto cap. 3. n. 9. pag. 322.
- Præsumptio relevat ab onere probandi : in l. non puto cap. 3. n. 10. ibid.
- Probatio dubia in civilibus non relevat, multo minus in criminalibus. in l. non puto cap. 3. n. 48. pag. 326.
- Probari debet culpa, quia non præsumitur : ibidem n. 51. Et quid de levissima n. 52. ibid.
- Probatio illa semper prævalet, cui afficit præsumptio juris : n. 53. ibid.
- Probandi ab onere consuetudinem quis relevatur si de ea testatur aliquis doctor egregius : in l. cum de legibus num. 7. pag. 146.
- Procurator post sex menses præsumitur certiore dominum fecisse de gestis per eum : in leg. non puto quæst. 2. num. 40. pag. 146.
- Productio, suppletio, extensio, ab eadem ratione, & utilitate profisciscuntur, æquitas ex diversitate rationis profluit : de leg. cap. 3. n. 18. pag. 66.
- Productio, vide in verbis Extensio, & Ampliatio.
- Proemium arguit rationem finalem : in leg. non puto quæst. 3. n. 6. pag. 360.
- Prohibere quando lex dicatur : in leg. contra de leg. n. 2. pag. 136.
- Ex prohibitione magis resultat præceptum quam ex permissione : in leg. legis virtus de leg. n. 4. pag. 94.
- Prohibitio, vide in verbo lex vetans.
- Proportio, vide in verbis Geometrica, & Arithmetica.
- Proposito & dispositione aliquid agi dupliciter consideratur : in leg. scire de legibus n. 22. pag. 117.
- Prorogandi potestas si detur arbitro per statutum poterit id facere, quoties opus fuerit : de legibus cap. 9. num. 24. pag. 45.
- Provincia dicitur omne territorium uni civitati subiectum, quæ superiorem non recognoscat : in l. non puto quæst. 3. n. 28. pag. 364.
- Pro una provincia censeri non debet Regnum Neapolitanum fisci favore : in l. non puto quæst. 3. n. 28. ibid.
- Prudentia sub habitu civilis facultas collocatur : in leg. incivile de leg. n. 3. pag. 128.
- Prudentis viri quid proprium. num. 4. ibid.
- Prudentia quid sit : ibidem num. 5. ibid.
- Prudentiæ habitus inter quæ extrema collocatur : in leg. incivile de leg. n. 6. ibid.
- Prudentia refertur ad legislatorem peritia ad ejus interpretationem : de leg. cap. 2. n. 33. pag. 23.
- Prudentes reipublicæ universæ dant consilium, periti privatis : num. 34. ibid.
- Prudentiam quomodo auctor accipiat : de leg. cap. 2. n. 35. ibid.
- De prudentia specialiter cur Aristoteles non tractaverit : n. 36. ibid.
- Prudentia rerum agendarum regula, humanæ vitæ lex : n. 37. pag. 24.
- Prudentia lex prodiens per media congruentia in optimum dirigit finem : de leg. cap. 2. n. 38. ibid.
- Prudentiæ & sapientiæ semina in leg. naturalem & civilem effunduntur : de leg. cap. 3. n. 2. pag. 25.
- Prudentia civilis subiicitur disciplinæ : de leg. cap. 3. n. 4. pag. 26.
- Prudentia & civilis disciplinæ habitus sunt ferè idem : n. 20. pag. 27.
- Prudentiæ universæ respondet disciplinæ : de leg. cap. 3. n. 21. ibid.
- Prudentia vide in verbo Jurisprudentia, & in verbo Jurisconsulti.
- Publicum instrumentum præfertur scripturæ privatæ : in l. non puto cap. 1. n. 39. pag. 314.
- Publicæ res præscribi non possunt : in leg. non puto quæst. 3. n. 3. 4. pag. 360.
- Publicum bonum est finis legis in rebus agilibus : de legibus cap. 2. num. 48. pag. 24.
- Publicum & privatum spectat gubernandi ratio : n. 51. ibid.
- Privatorum pactis lædi lex prohibet formas actuum, quæ juris publici sunt : in l. legis virtus de leg. n. 13. pag. 94.
- Publicam continet utilitatem perpetuari obligationem culpa interveniente : in l. in iis de leg. n. 9. pag. 3.
- Puniendi criminis ratio : in l. legis virtus de leg. n. 28. pag. 96.

Punire, vide in verbo *lex puniens*.
Pupillus & Ecclesia, quod amittere non possunt possessionem, quomodo intelligatur: de ver. sub. pos. cap. primo n. 12. pag. 237.

Pupillus suam conditionem meliorem non deteriorem facere potest: de ver. sub. pos. cap. 6. n. 45. pag. 282.

Pupillo an sit favorabilior fiscus: in leg. non puto cap. 1. n. 39. pag. 338.

Pupillis nocet scientia tutorum: in l. non puto q. 2. n. 15. pag. 355.

Pupillus quicquid videt ignorat: ibidem n. 38. pag. 358.

Pupillorum bona, quod possint alienari stante statuto arbitrio magistratus sine solemnitate vel substantialitate, non tamen poterunt alienari sine causa: in l. nulla, de leg. n. 7. pag. 130.

Pupillus, vide in verbo *Minor*.

Q.

Questionis seu dubitationis duplex potest esse status: in leg. & ideo de leg. n. 3. pag. 101.

Questio, vide in verbo *dubitatio*.

Qualitas sine subiecto esse non potest: in l. non puto cap. 3. n. 27. pag. 323.

Qualitates nullæ sunt non entis: in l. in iis de leg. n. 5. pag. 3.

Quærela inofficiosi intra quinquennium intentata revocat libertates directas non fideicommissarias: de exæq. leg. cap. 5. n. 17. pag. 221.

Quoque dictio est implicativa: de ver. sub. pos. cap. 4. n. 20. pag. 263.

Quoque dictio explicat casum magis dubitabilem: in l. ideo de legibus num. 3. pag. 134.

R.

Raptus mulieris honestæ magis punitur quam inhonestæ: de leg. cap. 2. n. 53. pag. 61.

Rarum & frequens, ut extrema & opposita considerantur: in leg. nam ad ea de leg. n. 4. pag. 91.

Ratio ubi est eadem non sufficit diversificare casus: in leg. non puto cap. 3. n. 70. pag. 328.

Inter rationem dubitandi, & decidendi debet adesse diversitas, non repugnantia: in leg. non puto cap. 1. n. 11. pag. 311.

Rationis ex identitate fit extensio in favorabilibus: in leg. non puto cap. 1. n. 2. pag. 331.

Ratio nobis communicata lex dicitur: de leg. cap. 2. n. 29. quod duobus modis consideratur n. 30. pag. 6.

Ratio quando lex dicatur: de leg. cap. 2.

n. 31.

ibid.

Ratio speculativa in quo differat à practica ratione: de leg. cap. 3. num. 12. pag. 9.

Rationis a primis principiis quædam universales, quædam particulares manant rationes: de leg. cap. 3. num. 35. pag. 12.

Rationem pro lege allegare sat est: de leg. cap. 4. n. 16. pag. 15.

Ratio est anima legis: de leg. cap. 4. n. 17. ibid.

Ratione non existente in statuto, an illud valeat: n. 18. & 19. ibid.

Ratio est recta rerum omnium agendarum ac legum condendarum regula: n. 20. ibid.

A ratione, & lege naturæ hauriri videtur juris civilis disciplina, non autem solum à lege 12. tabularum, & a Prætorum edictis: de leg. cap. 4. n. 21. ibid.

Ratio naturæ licet ubique iusta imperet, tamen ob loci opportunitatem, vel temporis plura inducuntur: de leg. cap. 1. n. 32. pag. 19.

Rationem esse animam legis dicitur per analogiam: de leg. cap. 5. n. 1. pag. 33.

Rationis est munus regere, & dirigere: de leg. cap. 5. n. 2. ibid.

In ratione est jus & potestas legis: de leg. cap. 5. n. 3. ibid.

Ratio ad causam efficientem, & formalem redigi potest: n. 4. ibid.

Ratio scriptæ legis idea dici potest: de leg. cap. 5. n. 5. ibid.

Ratione lex restringitur & producitur: n. 6. ibid.

Ratio movet scripturam tanquam corpus anima: de legibus cap. 5. num. 7. ibid.

Ratio est voluntas & sententia legis: n. 8. ibid.

Ratio finalis dicitur forma legis: de leg. cap. 5. n. 15. pag. 34.

Ratione a legis unica etiam non expressa licet argumentari: n. 16. ibid.

Rationes plures in legibus interdum concurrunt, & quæ sit finalis exemplo ostenditur: de leg. cap. 5. n. 19. ibid.

Ratione ab eadem & utilitate profisciscuntur suppletio, productio, extensio, æquitas ex diversitate rationis fluit: de legibus cap. 3. n. 18. pag. 66.

Ratio quid significet: in l. quod de leg. n. 1. pag. 108.

Ratio juris, & ratio differunt: n. 2. ibid.

- Ratione actus posita , quædam consequuntur , quædam actu posito :** ibidem n.7. pag. 109.
- Ratione ex juris pendet regula juris :** in leg. in iis de leg. n. 3. pag. 3.
- Rationis tenor qui sit in leg. jus singulare :** de leg. n. 11. pag. 114.
- Ratio civilis a naturali ratione promanat , sicut lex civilis a naturali lege , æquitas civilis a naturali æquitate :** in l. non omnium de leg. n. 3. pag. 121.
- Ratione legem carere aliud est , aliud eam reddi non posse :** n. 6. ibid.
- Per Rationis inquisitionem jus naturale subverti non potest , sed maxime confirmatur :** in l. & ideo de leg. num. 3. pag. 123.
- Ratio una , eaq. finalis reddi deberet etiam si inquirentibus plures se offerant :** in l. non omnium de leg. n. 11. & 12. pag. 122.
- Ratio juris & benignitas æquitatis quomodo differant :** in l. nulla de leg. n. 9. pag. 131.
- Ratio discernens & ratio corrigens :** n. 10. ibid.
- Ratio juris quæ dicatur :** in l. nulla de leg. n. 6. pag. 130.
- Rationis identitate similia similitudine speciei facile copulantur :** in l. de quibus de leg. n. 6. pag. 142.
- Ratione sine ulla quædam aliquando introducuntur :** in leg. quod de leg. n. 1. pag. 249.
- Contra rationem an valeat consuetudo :** in l. quod de leg. n. 5. pag. 250.
- Ratio est duplex :** n. 6. ibid.
- Receptum dicitur , quod in mores , & consuetudinem tranat :** in l. quod de leg. n. 3. pag. 109.
- Receptum esse , & constitutum esse differunt :** n. 6. ibid.
- Rectum a Deo divini luminis communicatione derivatur :** de leg. cap. 3. n. 23. pag. 27.
- Rectum , vide in verbis justum & æquum .**
- Regere , & dirigere rationis est munus :** de leg. cap. 5. n. 2. pag. 33.
- Regere , vide in verbo Gubernatio .**
- Regia camera , fiscus & ærarium synonima sunt :** in l. non puto cap. 2. n. 18. pag. 318.
- Regulæ sunt dicendæ definitiones jurisconsultorum , quæ rem quæ est magis , quàm quid sit patefaciunt :** de exæq. leg. cap. 1. n. 17. pag. 205.
- Regulas contra juris sententia est nulla :** in l. non puto quæst. 1. n. 27. quod pre-
cedit etiam in ambiguis : n. 28. pag. 251.
- Regulæ diffinitio :** in l. 2. de leg. n. 18. 19. pag. 28.
- Regula an sit omnis lex :** in l. jura de leg. n. 5. pag. 89.
- Regulam significat dictio plerumque :** in l. neque de leg. n. 8. pag. 100.
- Regulas contra juris sententia est nulla :** in leg. nam de legibus num. primo pag. 106.
- Regulæ firmiter obediendum est :** in leg. in iis de leg. n. 1. pag. 110.
- Regula juris pendet ex ratione juris :** in l. in iis de leg. n. 3. pag. 111.
- Regulæ fiunt etiam ex jure singulari :** in l. jus de leg. n. 9. pag. 113.
- In regulis & in cæteris legibus procedit l. & ideo de leg. n. 6. pag. 123.**
- Regula omnis fundata in æquitate exæptionem non habet :** in l. nulla de leg. n. 12. & 13. pag. 131.
- Regulæ inherendum in dubio :** in l. sed & de leg. n. 2. pag. 135.
- Relatio ad proxima fieri debet , & quando :** de ver. sub. pos. cap. 3. n. 14. & 15. pag. 256.
- Remissio nimia damnatur :** in l. nulla de leg. n. 17. pag. 132.
- Repræsentare quem toties quoties promittens , an teneatur in infinitum :** de leg. cap. 9. n. 31. & 32. pag. 46.
- Res magis quàm verba Jurisconsulti debent respicere :** in l. divortio cap. 3. n. 12. pag. 166.
- Rerum distinctio prior est , quàm distincta nominum impositio :** in l. divortio cap. 1. n. 1. pag. 155.
- Rei appellatione continentur contractus , & obligationes :** de leg. cap. 4. n. 12. pag. 32.
- Rerum quædam sunt , quædam intelliguntur :** de ver. sub. pos. cap. 5. n. 2. pag. 267.
- Rerum earum quæ sunt , nihil juris esse potest :** n. 3. ibid.
- Rerum , quæ intelliguntur , hæc juris sunt , quæ juris intellectu apprehenduntur :** de ver. sub. pos. cap. 5. n. 4. ibid.
- Re de quacunque quæri potest quid sit , & qualis sit :** de ver. sub. pos. cap. 5. n. 26. pag. 271.
- Pro re ipsa interdum usurpatur possessio :** ibidem n. 40. pag. 273.
- Rei appellatione jura continentur :** in l. non puto cap. 3. n. 34. pag. 324.
- Rei**

- Rei suæ unusquisque est moderator , & arbiter :** de legibus cap. 2. num. 22. pag. 58.
- Rescripta adversus legem non valent , nisi facta de ejus derogatione mentione speciali :** de leg. cap. 11. n. 14. pag. 53.
- Respublica sive civitas , & fiscus si contrahat , adiunt differentia :** in leg. non puto cap. 1. n. 41. pag. 338.
- Respublica & Castrum restituntur in integrum :** in l. non puto quæst. 3. n. 11. pag. 361.
- Respublica ut corpus , Princeps ut caput , magistratus ut membra nobiliora habentur :** de leg. cap. 6. n. 3. pag. 35.
- Respondendi munus distat a judicandi munere :** in leg. non puto cap. 3. n. 38. pag. 325.
- Responsa , vide Prudentum responsa .**
- Restitutio dotis an sit censenda retrovenditio , quando vir optionem habet :** in l. divortio cap. 1. n. 11. pag. 156.
- Restitutio ex clausula generali non conceditur lucri causa :** in leg. non puto cap. 1. n. 35. pag. 338.
- In restitutione in integrum fiscus jure minoris utitur :** ibidem n. 31. pag. 337.
- Restituitur ob quam rationem fiscus :** in l. non puto cap. 1. n. 32. & in quibus n. 34. ibid.
- Restitutionis in materia minores magis , quàm fiscus privilegiati habentur :** in l. non puto cap. 1. n. 34. pag. 338.
- Restitui non debet fiscus adversus minorem nec etiam in damnis :** in l. non puto cap. 1. n. 37. ibid.
- Restitutio conceditur adversus præscriptionem cursam ignorantem :** in l. non puto quæst. 2. n. 30. pag. 357.
- Restitutionem in integrum petendi minori competit quadriennium contra præscriptionem :** in leg. non puto quæst. 2. n. 31. ibid.
- Restituitur in integrum Castrum sicut Respublica :** in leg. non puto quæst. 3. n. 16. pag. 362.
- Restitutionis beneficium lex non concedit minori dolo vel fraude contrahenti :** de leg. cap. 4. n. 9. pag. 14.
- Restitutio non conceditur ob minimam læsionem :** in leg. minime de leg. n. 15. pag. 127.
- Retinendi , & conservandi duos effectus :** in leg. totum de legibus num. 5. pag. 152.
- Retrovendit qui ex pacto , an possit petere divisionem fructuum pendentium :** in l. divortio cap. 5. n. 4. & seq. pag. 173.
- Reus in conflictu præsumptionum debet absolvi :** in l. non puto cap. 1. n. 17. pag. 310.
- Reo cur non noceat modicus excessus :** n. 24. ibid.
- Reus ex dubia probatione sublevatur :** in leg. non puto cap. 3. num. 55. pag. 326.
- Reo minus favetur quàm actori , quando reus de lucro , actor verò de damno tractat :** in l. non puto cap. 2. n. 7. Et quid in privilegiato n. 8. pag. 342.
- Rei ad favorem in dubio pronuncianum :** in l. non puto quæst. 1. n. 19. pag. 350.
- Contra reum judex pronuncians in facto dubio nulliter pronunciat :** in leg. non puto quæst. 1. n. 26. pag. 351.
- Reo magis favemus quàm actori :** de legibus cap. 7. n. 27. pag. 41.
- Rubrica vide in verbo titulus .**
- S.**
- Sanguinem qui fecerit in palatio stante statuto , ut est Bononiæ , quod capite plectatur , an comprehendat barbitonsorem , qui ægroto e vena sanguinem emittit medici jussu :** de leg. cap. 3. n. 4. pag. 65.
- Sapientia & prudentia lex perficitur :** de leg. cap. 3. n. 11. pag. 26.
- Sapientia , vide in verbo prudentia .**
- Scire præsumitur qui de facili potuit fieri certior :** in leg. 1. de legibus num. 20. pag. 84.
- Scripturæ privatæ præfertur instrumentum publicum :** in l. non puto cap. 1. n. 38. pag. 314.
- Scriptura quomodo se habeat ad legem :** de leg. cap. 1. n. 3. pag. 1.
- Scripturam lex necessario requirit :** in leg. imo de leg. n. 4. pag. 147.
- Senatorum origo :** in leg. non ambigitur . de leg. n. 1. pag. 97.
- Senatorem adversus conspirans reus est læsæ majestatis :** ibidem num. 13. pag. 99.
- Senatus auctoritas ante Cæsares .** in leg. non ambigitur de leg. n. 2. 4. & 5. pag. 97.
- Senatus consulta quomodo fiebant :** ibidem n. 6. pag. 98.
- Senatus ex lege judicare non tenebatur :** n. 10. ibid.
- Senatui quæ sint reservata post Cæsarem :** in leg. non ambigitur de legibus num.

- num. 11. ibid.
Senatus auctoritas suprema post principem :
 ibidem n. 12. pag. 99.
Senatus auctoritas non est penes singulos
 sed apud omnes : n. 14. ibid.
Senatusconsultum Vellejanum continet jus
 singulare : in leg. jus de leg. num. 4.
pag. 113.
Sensibus moram prescribimus lege naturæ :
 de leg. cap. 4. n. 25. pag. 16.
In sensu non recipitur, sed in intellectu justii,
 & injusti discrimen : in leg. scire de leg.
 n. 9. pag. 116.
Sententia quatenus juris lata contra tenorem
 constitutionis, est ipso jure nulla de
 ver. sub. pos. cap. 5. num. 9.
pag. 268.
Sententia injusta transit in iudicatum, &
 quomodo : de ver. sub. pos. cap. 6. n. 33. &
 seq. pag. 280.
Sententia in una eademque iudex absolvens,
 & condemnans, potior est absolutio con-
 demnatione : in leg. non puto cap. 1.
 n. 18. pag. 312.
Sententia contra regulas juris est nulla in
 leg. non puto quæst. 1. n. 27. Et quomodo
 procedit n. 28. pag. 351.
Sententiam injustam obtinens potest denun-
 ciari Ecclesiæ : de leg. cap. 8. n. 9.
pag. 42.
Sententia contra jus litigatoris lata quod
 valeat, publicæ est utilitatis : de leg.
 cap. 8. n. 11. & jus constituit n. 13.
pag. 42.
Sententia contra casum legis vel constitu-
 tionis non valet : de leg. cap. 8. n. 16.
pag. 43.
Sententiam reddit nullam notoria iniquitas :
 de leg. cap. 8. n. 17. ibid.
Sententiam reddit nullam vitium incerti
 iudicis, & arbitri : de leg. cap. 9. n. 3.
pag. 44.
Sententia eadem non est ferenda de omni
 incerto : de leg. cap. 9. n. 4. ibid.
Sententia quando pro parte valeat : de leg.
 cap. 10. n. 21. pag. 49.
Sententia legis tantum præstat, quantum ipsa
 lex : de leg. cap. 2. n. 66. pag. 92.
De sententia aliorum honestius est con-
 fidere quàm de propria : in l. non pos-
 sunt de leg. n. 24. pag. 105.
Sententia notorie injusta, est nulla : in leg.
 nam de legibus n. 1. Item si sit contra
 regulas juris pag. 106.
Inter sententiam & verba cum est quæstio,
 quomodo dirimenda : in leg. scire de le-
 gibus n. 20. pag. 117.
Sententia contra leges est ipso jure nulla :
 in leg. contra de leg. n. 3. pag. 136.
Sententia, vide in verbis, Actus, Iudicium,
 & lex .
Sequentia ad præcedentium declarationem,
 conferunt, & e converso : in l. incivile
 de leg. n. 9. pag. 128.
Sequens, vide in verbo præcedentia.
Sequestro locus quando fit inter dupliciter
 contententes : de ver. sub. pos. cap. 2.
 n. 49. pag. 252.
Servitudes quare sint individue : de divid.,
 & indiv. n. 9. & 10. pag. 303.
Servitus non dicitur contra jus naturæ : de
 leg. cap. 3. n. 22. pag. 10.
Servitus & medicina comparantur : de leg.
 cap. 3. n. 24. pag. 10.
Servitute concessa ea omnia concessa viden-
 tur, sine quibus servitus exerceri non
 potest : de leg. cap. 2. num. 39.
pag. 90.
Servo legari potest sub conditione domino
 instituto, pure non potest, at instituto
 servo domino legari potest etiam pure,
 & ratio differentiarum : de exæq. leg. cap. 4.
 n. 10. pag. 215.
Servi capientium non efficiuntur in bello
 capti inter Christianos : de ver. sub.
 pos. cap. 4. n. 26. pag. 264.
Servus quis non præsumitur sed liber, sic
 quælibet res libera præsumitur : in leg.
 non puto cap. 3. n. 12. pag. 322.
Sessio, statio & possessio sunt positiones
 quædam & ad aliquid : de ver. sub. pos.
 cap. 3. n. 29. pag. 259.
Simile nullum est idem : in leg. non pos-
 sunt de leg. n. 12. pag. 104.
De similibus ad similia procedendi legis sen-
 tentia manifesta tribuit iudici potestatem
 etiam imponendo poenam mortis natura-
 lis : in leg. non puto cap. 3. num. 72.
pag. 328.
Similibus diffimilitudo, & diffimilibus si-
 militudo sæpe inest. in l. non possunt de
 leg. n. 13. pag. 104.
Ad similes casus extensionem non impe-
 dit dictio taxativa : n. 15. ibid.
Simili ex causa exhereditatio facta valet : in
 leg. non possunt de leg. num. 16.
ibid.
Similia arbitrio iudicis non comittuntur :
 n. 18. ibid.
Similes ad casus non extenditur statutum
 habens voluntatem pro ratione : in leg.
 non possunt de legibus n. 19. ibid.
 De

- De similibus ad similia procedere distinctio** gl. reprobatur : n. 25. pag. 105.
- Similes ad casus extenditur consuetudo :** n. 29. ibid.
- Similes casus quando attenduntur :** in leg. non possunt de leg. n. 30. pag. 105.
- De similibus ad similia quod procedatur statutum** Senense ad posteriora statuta trahitur : in l. non est de leg. n. 5. pag. 133.
- Similia similitudine speciei facile copulantur** indentitate rationis : in l. de quibus de leg. n. 6. pag. 142.
- Similiter judicata res perpetuo adæquatur** consuetudine : in l. nam de leg. num. 1. pag. 149.
- Similitudo præsertim attenditur ex** paritate rationis : in l. non possunt de leg. n. 14. pag. 104.
- Similitudo est, ubi est eadem utilitas :** n. 17. ibid.
- Simplicitas pluribus modis accipitur :** de leg. cap. 7. n. 1. pag. 38.
- Simplicitas dicitur quasi sine plica :** n. 4. ibid.
- Simplicitas prudentiæ conjuncta veritatis est** amica : n. 3. ibid.
- Singulari ex casu regulariter non infertur** ad universale bonum : in l. 4. de leg. n. 3. pag. 90.
- Singulares casus ad judicem pertinent :** n. 10. ibid.
- Singulares controversiæ sunt subiectum iudi-** cantis , & consulentis : in l. quoniam de leg. n. 10. pag. 93.
- Singulares ad casus legem referre vitium est,** non ad eam , quæ frequenter accidunt : in leg. in ambigua n. 14. pag. 120.
- De singulis an possit fieri lex :** in leg. 4. de leg. n. 2. pag. 90.
- Solemnitatis vel substantiæ appellatione non** venit causa : in leg. nulla de leg. n. 8. pag. 130.
- Speciale hoc est in fisco dicere , est re-** fugium miserorum : in leg. non puto cap. 1. n. 44. pag. 339.
- Specialia quod suppleamus , generalia quod** interpretemur , an verum sit : in l. nam de leg. n. 15. pag. 108.
- Speciale, vide Jus in verbo singulare , & in** verbo singulari .
- Speciebus genus se totum communicat :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 38. & cap. 7. n. 22. pag. 281. & pag. 280.
- Pro specie genus , & species pro indivi-** duo in jure ponitur : de ver. sub. pos. cap. 8. n. 38. pag. 297.
- Specierum ad conservationem quæ spectant ,** a lege æterna pendent : de leg. cap. 2. n. 19. pag. 5.
- Spoliatus facto suo restituendus non est :** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 48. pag. 282.
- Sponsiæ civium quomodo sit lex , & quis** sit sponsionis effectus : in leg. prima de leg. n. 24. pag. 85.
- Spuria filia etiam est dotanda :** in leg. non puto cap. 3. n. 44. pag. 325.
- Statio, possessio , sessio sunt positiones quæ-** dam , & ad aliquid : de ver. sub. pos. cap. 3. n. 29. pag. 259.
- Statutum sine ratione an valeat :** de leg. cap. 4. n. 18. & 19. pag. 15.
- Statuta cum stricti juris esse dicantur , an** æquitatem admittant : de leg. cap. 5. n. 16. pag. 75.
- Statuta an sint stricti juris :** de leg. cap. 5. n. 17. Saltem intuitu actionum n. 19. ibid.
- Statuentes possunt actiones , quæ stricti** juris sunt, efficere bonæ fidei : de legibus cap. 5. n. 27. pag. 76.
- Statutum , vide in verbis Actus , Judi-** cium , lex, strictum jus , & actio statu- taria .
- Stipulatio partis & pro parte etiam nunc** requiritur in legato partitionis : de exæq. leg. cap. 2. n. 6. pag. 207.
- Stipulatio partis & pro parte non descendit** a Pegalano S. C. ibidem num. 13. pag. 209.
- Stipulationes quædam in dando , quædam in** faciendo consistunt : de divid. & individ. n. 1. pag. 301.
- Stipulatio per se non fieri , an contineat** factum negativum : n. 3. ibid.
- Stipulationum quædam partium præstationem** recipiunt, quædam non : n. 4. ibid.
- Stipulatio sine verbis nutu facta non valet :** de leg. cap. 5. n. 10. pag. 33.
- Stipulatio damni infecti , & actio redhibito** ria , cur ex conventionione producuntur : de leg. cap. 9. n. 26. pag. 46.
- Stipulatio contra bonos mores non valet :** in leg. legis virtus de legibus num. 16. pag. 95.
- Stipulatio sine consensu est nulla :** in leg. quod de legibus n. 4. pag. 109.
- Stipulatio hominis mortui inutilis est :** in l. in iis de legibus n. 7. pag. 111.
- Stipulationis materia remota est consensus :** in leg. in iis de leg. n. 15. pag. 112.
- Stipulationis infirmandæ causa , maligna** dicta est subauditio personæ : in l. & ideo de leg. n. 13. pag. 124.
- Stri-**

- Strictum jus semper dicitur ad differentiam bonæ fidei, non ita ad differentiam æquitatis:** de leg. cap. 5. n. 13. pag. 74.
- Stricti juris est actio ex statuto descendens:** de leg. cap. 5. n. 19. pag. 75.
- Stricti juris, vel bonæ fidei est actio præscriptis verbis pro qualitate negotii:** ibidem n. 23. pag. 76.
- Stricti juris est in dubio actio statutaria** de leg. cap. 5. n. 26. ibid.
- Strictum jus, vide in verbo Statutum, & in verbo Contractus.**
- Subiectum supponit qualitas:** in leg. non puto cap. 3. n. 27. pag. 323.
- Substantiæ proprium ut sit contrariorum susceptibilis:** de ver. sub. pos. cap. 3. n. 20. pag. 257.
- Substantiæ, vel solemnitatis appellatione non venit causa:** in leg. nulla de leg. n. 8. pag. 130.
- Substitutionibus ordo scripturæ non attenditur:** de exæq. leg. cap. 3. num. 14. pag. 212.
- Subtilitatem ob meram non receditur a vi contractus:** de leg. cap. 7. num. 8. pag. 39.
- Subtilis disputandi ratio quando fugienda:** de leg. cap. 10. n. 1. pag. 47.
- Subtilitate a nimia prætor recedit:** ibidem n. 2. pag. 48.
- Pro subtili disputandi ratione usurpavit Celsus juris scientiam:** de leg. cap. 10. n. 3. ibid.
- Subtilitas disputandi sæpe nos ad errorem perducit:** n. 4. ibid.
- Subtilitati ascribuntur differentiæ succedendi inter masculos, & foeminas:** de leg. cap. 10. n. 5. ibid.
- Subtilitas nimia laudanda, & quando reprobanda:** n. 8. 9. 10. ibid.
- Subtilitas juris civilis in adoptione quousque producat:** ibidem num. 17. pag. 49.
- Subtilitas nimia facile in cavillationem transit:** de legibus cap. 10. num. 26. pag. 50.
- Subtile quod est non autem utile, non curamus:** ibidem n. 35. pag. 51.
- Suffragii verbum quid significet:** in leg. de quib. de leg. n. 16. pag. 143.
- Superfluum est vitium in verbis:** de leg. cap. 11. n. 17. pag. 53.
- Superfluum distinguit Baldus:** de leg. cap. 11. n. 18. ibid.
- In superfluum quando incidimus, intellectus non est bonus:** n. 20. 21. ibid.
- Superfluum nihil debet esse in jure:** in l. tertia de leg. n. 2. pag. 88.
- Superfluum quid sit:** n. 3. ibid.
- Suppletio, productio, extentio ab eadem ratione & utilitate profiscuntur, æquitas ex diversitate rationis profluit:** de leg. cap. 3. n. 18. pag. 66.
- Suppletio, vide in verbis ampliatio, productio & extentio.**
- Syntheresis descriptio:** de legibus cap. 2. n. 41. pag. 7.
- Syntheresi, & conscientia quomodo differat lex naturæ:** n. 38. ibid.
- Syntheresim corrupte vocant synderesim theologo:** n. 40. ibid.
- Syntheresis, conscientia, & lex naturæ in quo differant:** n. 42. pag. 8.
- T.**
- Taxativa dictio non impedit extensionem ad casus similes:** in leg. non possunt de leg. n. 15. pag. 104.
- Tempus statuti non autem sententiæ debet attendi stante statuto quod bona intelligantur confiscata, a die commissi delicti:** in leg. non puto cap. 2. num. 2. pag. 341.
- Temporis in prælatione attenditur prioritas horæ, & momenti:** in l. non puto cap. 1. n. 39. pag. 314.
- Temporum accessiones: in sola æquitate consistunt:** de ver. sub. pos. cap. 3. n. 9. pag. 256.
- Temporum accessio successoribus prodest:** in leg. non puto quæst. 2. num. 11. pag. 354.
- Tempori vel loci ob opportunitatem plura inducuntur, licet natura ubique iusta imperet:** de legibus cap. 1. num. 32. pag. 19.
- Tempus non est modus tollendæ vel inducendæ obligationis:** de leg. cap. 10. n. 24. pag. 50.
- Tempus longum in jure nostro significat id, quod perpetuum:** in leg. de quibus de legibus n. 9. Et idem quod diuturnum n. 10. pag. 142.
- Tempus longum, seu diuturnum vetustatem inferunt:** n. 12. ibid.
- Tempus perpetuum non progreditur ultra triginta vel quadraginta annos:** ibidem n. 13. pag. 143.
- Testamenti forma per æs, & libram:** de exæq. leg. cap. 1. n. 7. pag. 203.
- Testamentorum tria sunt genera:** ibid. n. 6. pag. 203.
- Testamenti æthymologia a Justiniano tradita:** n. 8. ibid.

Testa-

- Testamenti forma non materia est hæredis institutio** : de exæq. leg. cap. 3. n. 16. pag. 212.
- Testamenti forma in quo consistat** : ibidem n. 19. pag. 213.
- Testamentum sine hærede non valet** : de leg. cap. 5. n. 10. pag. 33.
- In testamentis jus civile quomodo ad naturam accedat, & recedat ab ea** : de leg. cap. 10. n. 15. pag. 49.
- Testamentum imperfectum inter liberos valet** : in l. in iis de leg. n. 2. pag. 101.
- Si imperfectum sit ractione solemnitatis, non voluntatis**.
- Testamenti perfectio refertur ad quatuor** : in leg. in iis de leg. n. 11. pag. 111.
- In testamento locus loci scribi debet** : ibidem n. 14. pag. 112.
- Pro testamento cum pars judicum, pars in quærela inofficiosi contra illud iudicat, ea prævalet, quæ pro testamento** : in l. benignus de leg. n. 3. pag. 118.
- Testatoris contra voluntatem, qui aliquid petit doli exceptione repellitur** : de exæq. leg. cap. 4. n. 25. pag. 218.
- Testati & intestati causa opponitur invicem per affirmationem & negationem** : de legibus cap. 10. num. 12. & 13. pag. 49.
- Testes rei præferendi sunt, etiam si testes actoris aliquantulum dignores sint** : in leg. non puto cap. 1. n. 19. Et si excederent in n. ibid. n. 20. & cur num. 22. Et quando hoc procedat n. 21. & seq. pag. 312.
- Testibus defensionem probantibus plus creditur, quàm probantibus delictum** : in l. non puto cap. 3. n. 54. pag. 326.
- Testes fisci verisimiliora deponentes præferendi** : in l. non puto cap. 2. num. 11. pag. 343.
- Testium in materia verisimilitudo præcipue spectari solet** : in l. non puto cap. 2. n. 12. ibid.
- Testis fidem supplet verisimilitudo, etiam si sit minus idoneus** : n. 14. ibid.
- Testis nomen scribi debet saltem cum duabus demonstrationibus** : in leg. in iis de leg. n. 13. pag. 112.
- Testis vide in verbo verisimilitudo**.
- Titulo congruo lex collocari debet** : in l. non puto cap. 2. n. 20. pag. 318.
- Ad titulum lex facere debet** : in leg. non puto cap. 1. n. 7. pag. 310.
- Titulus habens orationem perfectam nigrum declarat** : in leg. non puto cap. 3. n. 35. pag. 324.
- Toto suo partem non respondere turpe est** : in leg. princeps de legibus num. 13. pag. 140.
- Traditione fundus efficitur dotalis constante matrimonio** : in leg. divortio cap. 1. n. 12. pag. 156.
- Trahere quid sit** : in leg. non est de leg. n. 7. pag. 133.
- Transactionem facere partes hortandæ sunt in quæstione juris vere dubia** : in l. non puto quæst. 1. num. 5. & seq. pag. 348.
- Ad transactionem iudex partem non debet hortari, quando habet justiore causam** : in leg. non puto quæst. 1. n. 8. pag. 348.
- Ad transactionem iudex potest hortari, non compellere** : ibidem n. 9. Et an possit compellere timore scandali : num. 10. Et cum non adest ratio cogendi, an possit ad divisionem perveniri : num. 11. ibid.
- Transactio sequitur naturam negotii, super quo interponitur** : de leg. cap. 5. n. 24. pag. 76.
- Transactio vide in verbo pactum**.
- Trebelliano locus non est in legato partitionis** : de exæq. leg. cap. 2. num. 5. pag. 207.
- Tribunorum dignitas de leg. cap. 3. n. 31. pag. 27.**
- Triremibus aufugiens, an sit poena mortis puniendus** : in leg. non puto cap. 3. n. 62 & 74. pag. 327.
- Turpe & incivile, an sit idem** : in l. incivile de leg. n. 7. pag. 128.
- Tutela in suscipienda filiorum mulieribus juramentum non defertur** : in leg. nam ad ea de leg. n. 1. pag. 91.
- Tutelam legitimam patronorum adversus quos dicitur prodisse ex mente non ex verbis duodecim tabularum per interpretationem** : in l. nam de leg. n. 11. pag. 107.
- Tutoris scientia pupillis nocet** : in leg. non puto quæst. 2. n. 15. pag. 355.
- V.
- Vestigal ob non solum res delatæ in fisco quinquennio præscribuntur** : in leg. non puto quæst. 3. num. 17. Similiter propter bona non descripta ad æstimum n. 18. pag. 362.
- Vel dictio inter diversa ponitur** : de ver. sub. pos. cap. 1. n. 30. pag. 241.
- Venditori locatio regulariter spectat** : in l. divortio cap. 5. n. 7. pag. 174.
- Verba legatorum & ad gravatum, & ad hono-**
- N.

- honoratum dirigi possunt : de exæqu. leg. cap. 3. n. 3. pag. 211.
- Verborum minus quàm rei Jurisconsultos optimos decet habere rationem : in leg. divortio cap. 3. num. 12. & seq. pag. 166.
- Verba an sint diversa in legatis : de exæqu. leg. cap. 3. n. 4. pag. 211.
- Verba imperativa idem quod directa , & civilia : ibidem n. 9. pag. 212.
- Verba legatorum seu testamentorum , post mortem , cum morieris , pridie quàm morieris , quomodo differant : de exæqu. leg. cap. 4. n. 4. pag. 214.
- Verbis Græcis hodie legari potest : de exæqu. leg. cap. 7. n. 5. pag. 227.
- Verborum solemnitas ab hæredis institutione rejecta : ibidem n. 6. pag. 228.
- Sine verbis stipulatio facta non valet : de leg. cap. 5. n. 11. pag. 33.
- Verba legis elusio fovet , & sententiæ vulnus infert : de leg. cap. 11. num. 15. pag. 53.
- In verbis vitium superfluum est : de leg. cap. 11. n. 17. ibid.
- Verbum nullum debet esse in lege sine virtute operandi : n. 19. ibid.
- Verbosi advocati plestendi : de leg. cap. 11. n. 21. & 22. ibid.
- Verbis imperativis explicabat omnes actus legis lex duodecim tabularum : in leg. legis virtus de leg. n. 7. pag. 94.
- Verba legis negligenda non sunt : in leg. scire de leg. n. 15. pag. 116.
- Inter verba , & sententiam legis cum est quæstio quomodo sit dirimenda : in leg. scire de leg. n. 20. pag. 117.
- Verba legis nunc producenda, nunc corripienda : in leg. benignius de leg. n. 5. pag. 118.
- Verba tripliciter considerari possunt : in leg. in ambigua de legibus num. 1. pag. 119.
- Verba legis non sunt lex , nisi quatenus legislatoris intentioni deserviunt : in leg. contra de leg. n. 5. pag. 136.
- Verba offendi possunt , ut deserviamus menti : in leg. fraus de leg. num. 2. pag. 137.
- Verisimilitudinem pro lege spectare quomodo intelligendum : in l. non puto cap. 2. n. 13. pag. 343.
- Verisimilitudo præcipue spectari solet in materia testium : n. 12. ibid.
- Veritatis est amica simplicitas conjuncta prudentiæ : de legibus cap. 7. num. 3. pag. 38.
- Veritatis fides verborum adminicula non querit : n. 5. ibid.
- Veritate sola facti inspecta ut procedatur stante statuto , an beneficium excussionis tollatur : de leg. cap. 7. n. 6. ibid.
- Veritati consuetudo cedit : de leg. cap. 6. n. 19. pag. 79.
- Verum in agibilibus queritur sub specie boni : in l. minime de leg. num. 4. pag. 126.
- Verutum inter virum , & callidum quid intersit , nec non inter æquum bonumque virum : in leg. fraus de leg. n. 3. pag. 137.
- Vetare vide in verbo lex vetas , & in verbo prohibere .
- Vetustatem infert tempus longum sive diuturnum : in leg. de quibus de leg. n. 12. pag. 142.
- Videtur verbum aliquando veritatem , aliquando impropriè , seu fictionem significat secundum subjectam materiam : de ver. sub. pos. cap. 2. num. 20. & num. 22. 23. & seq. pag. 247.
- Virtutum in usu posita est felicitas : de leg. cap. 6. n. 16. pag. 37.
- Vis vi repelli potest defendendo res suas : de leg. cap. 2. n. 11. & quomodo procedat n. 12. pag. 57.
- Vitia omnia an prohibeant leges humanæ : in l. prima de leg. n. 15. pag. 84.
- Universali æquipollet indefinita oratio : in leg. non puto cap. 2. n. 23. pag. 318.
- Universalis affirmativa nihil excludit : de leg. cap. 5. n. 10. pag. 74.
- Universalis oratio affirmativa cum in uno redditur falsa , in totum vitiatur : in l. neque de leg. n. 6. pag. 100.
- Vocabula minora sunt , quàm negotia : de leg. cap. 5. n. 25. pag. 76.
- Voluntas coacta voluntas est : de ver. sub. pos. cap. 6. n. 31. pag. 280.
- Voluntas nuda scernitur a præcepto & ex progressu nomen sumit : de leg. cap. 4. n. 7. pag. 32.
- Voluntas cum determinatur ad legem dicitur materia proxima : de leg. cap. 4. n. 10. ibid.
- Voluntates captatoris reprobantur : in leg. legis virtus de leg. n. 17. pag. 95.
- Voluntatem pro ratione habens statutum non extenditur ad casus similes : in leg. non possunt de legibus num. 19. pag. 104.

- Voluntas ubi est pro ratione, ibi non est neque lex, neque legislator:** in l. non possunt de leg. n. 20. *ibid.*
- Voluntatis questio non admittitur, ubi non sunt verba ambigua:** in leg. & ideo de leg. n. 10. pag. 123.
- Voluntarium quomodo ponatur:** in leg. 2. de leg. n. 13. pag. 87.
- Usuarii plures an teneant rem insolidum:** de verb. sub. pos. cap. 2. n. 3. pag. 244.
- Usuarius, & usufructuarius quomodo in fundo concurrant:** de ver. sub. pos. cap. 2. n. 56. & 57. pag. 253.
- Usucapionem ad perficiendam cur precario rogatus egeat accessione rogantis:** de ver. sub. pos. cap. 3. n. 5. pag. 255.
- Usucapio in peculiari causa an procedat secundum fictionem:** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 12. pag. 278.
- Usucapiat quis vel ne, juris est:** n. 13. *ibid.*
- Usucapio procedit secundum veritatem:** de verb. sub. pos. cap. 6. n. 16. *ibid.*
- Usucapio an procedat sine possessione in l. expt. de: usuc. de ver. sub. pos. cap. 6. n. 23. pag. 279.**
- Usucapio alluvioni similis:** de ver. sub. pos. cap. 7. n. 11. pag. 286.
- Usucapionis antea completæ beneficium non tollit præscriptio quadriennii:** in leg. non puto quest. 2. n. 9. Et quid quando filius alienavit n. 10. pag. 354.
- Circa usucapionem varium jus:** de leg. cap. 1. n. 19. pag. 18.
- In usucapione jus civile est a Canonico coangustatum:** *ibidem* n. 20. pag. 19.
- Circa usucapionem opinio auctoris:** de leg. cap. 1. n. 26. *ibid.*
- Usucapio publico bono, & æquitati nititur:** de legibus cap. 1. n. 28. *ibid.*
- In Usucapione bonum publicum spectatur post privatum:** n. 31. *ibid.*
- Usucapio bono publico introducta, tum in dotibus, in testamentis, in poenis, ratio summi boni elucet:** de leg. cap. 2. n. 29. pag. 59.
- Usucapio interrumpitur captivitate, adeo ut nullo juris remedia reparari valeat:** de leg. cap. 2. n. 62. pag. 62.
- Usucapio alteri dominium adiicit:** de leg. cap. 2. n. 71. pag. 63.
- Usucapio, vide in verbo Præscriptio.**
- Usufructuarius vere possidet:** de ver. sub. pos. cap. 1. n. 2. & 24. pag. 236.
- Usufructuarius & usuarius quomodo in fundo concurrant:** de ver. sub. pos. cap. 2. n. 56. & 57. pag. 253.
- Usufructus jus locari nequit:** in leg. divor. tio cap. 5. n. 24. pag. 178.
- Usufructus queritur patri in adventitiis:** de exæq. leg. cap. 4. n. 14. pag. 216.
- Usufructus non est jus detinendi, & tamen illud ut antecedens requirit:** de ver. sub. pos. cap. 7. n. 3. pag. 288.
- Usufructus cur certis finiatur modis:** de leg. cap. 9. n. 25. pag. 46.
- Usufructu legato, iter legatum ad eum intelligitur nisi per hæreditarium fundum ire licet:** de legibus cap. 2. n. 40. pag. 60.
- Usufructu legato an instrumenta debeantur:** de leg. cap. 2. n. 45. *ibid.*
- Usus accipit mensuram a necessitate:** de ver. subst. poss. cap. 2. num. 54. & 55. pag. 253.
- Usuræ dotis tardius solutæ an debeantur:** in leg. divor. tio cap. primo num. 13. pag. 156.
- Utile quod non est, sed tantum subtile non curamus:** de leg. cap. 10. n. 35. pag. 51.
- Inutile non est dubitare de singulis secundum Aristot. *ibidem* num. 36. pag. 51.**
- Utile per inutile non vitiatur:** de leg. cap. 2. n. 60. pag. 62.
- Utilitas appellaretur in jure commune bonum:** de legibus cap. 6. num. 6. pag. 36.
- Utilitatem pro eo, quod interest significarunt J. C. n. 8. *ibid.***
- Utilitate metimur, id quod interest:** n. 9. *ibid.*
- Utilitas ubi est eadem, similitudo est:** in l. non possunt de legibus num. 17. pag. 104.

Dicitur notatu digna Auctoris, que non satis apte alphabetico ordine inseri potuerunt in Indice.

- A**ccidentia inspicimus, ubi questiones ex rei essentia diffiniri nequeunt: de ver. sub. pos. cap. 2. n. 39. pag. 250.
- Usus accipit mensuram a necessitate:** de ver. sub. pos. cap. 2. num. 54. & 55. pag. 253.
- Omne quod est dividitur in substantiam & accidens:** de ver. sub. pos. cap. 5. n. 5. pag. 268.
- Quæ sunt juris, injusti adjunctum non admittunt:** de ver. sub. pos. cap. 6. n. 34. pag. 281.
- Quæ**

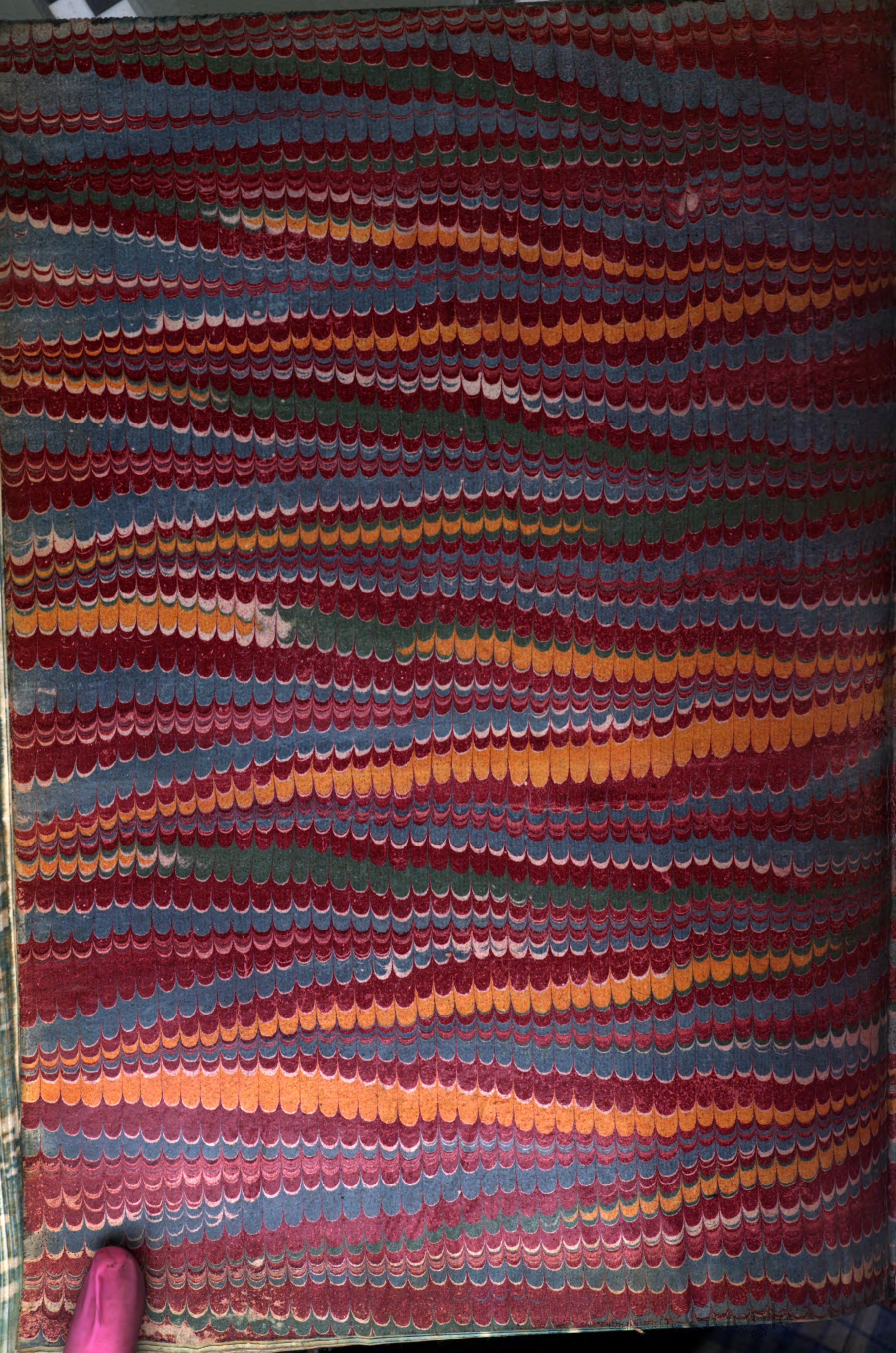
- Quæ sunt per accidens non habentur in
consideratione : de ver. sub. pos. cap. 7.
n. 17. pag. 286.
- Diversitas debet adesse inter rationem deci-
dendi , & dubitandi , non repugnantia :
in leg. non puto cap. 1. num. 11.
pag. 311.
- Excusantur , qui per cautiones indirectas a
difficili debitore jus suum consequi conan-
tur : in leg. non puto cap. 2. num. 10.
pag. 317.
- In actu annullando lex validus operatur
quàm homo : in l. non puto cap. 3. n. 28.
pag. 324.
- Reipublicæ interest ne delicta remaneant
impunita : ibidem n. 40. pag. 325.
- Procuratoris Cæsaris mandatum est ad utilia
geren. in l. non puto cap. 1. num. 47.
pag. 332.
- In voluntate conjicienda testantium &
statuentium est maxima differentia : in
leg. non puto quæst. prima num. 16.
pag. 342.
- Credere jus esse alicui , & pro aliquo esse
judicandum credere distinctio Menochii :
in leg. non puto quæst. 1. num. 29.
pag. 351.
- Statutum occidendi bannitum, vel Grafatores
dicitur favorabile in publicum bonum di-
rectum : de legibus cap. 4. num. 14.
pag. 15.
- Animi perturbationes ut funes nos trahunt,
& invicem retrahunt : de leg. cap. 4.
n. 24. pag. 16.
- Omnes tenemur agere quod est justum :
de leg. cap. 1. n. 8. pag. 18.
- Plura inducuntur ob loci, vel temporis op-
portunitatem, licet naturæ ratio ubique justa
imperet : de leg. cap. 1. n. 32. pag. 19.
- Inordinatorum nulla dispositio : de leg. cap.
2. n. 13. pag. 22.
- Humanæ actiones sunt subjectum civilis dis-
ciplinæ , quatenus in iis justum , vel
legitimum refulgere potest : de leg.
cap. 4. n. 13. pag. 32.
- Extremis probatis præsumuntur media habilia:
de leg. cap. 9. n. 17. pag. 45.
- Qui non patitur apportari ea , quibus iter
refici debet, tenetur ac si refici non pate-
retur : de legibus cap. 2. num. 41.
pag. 60.
- Facultate adempta videntur & instrumenta
adempta : n. 42. ibid.
- Nihil tam naturale , quàm unumquod-
que eo vinculo dissolvi , quo colligatum
est : de legibus cap. 2. num. 72. pag. 63.
- Princeps quomodo Argus effici queat : in
l. 1. de leg. n. 13. pag. 83.
- Pro sciencie habetur qui de facili potuit
fieri certior : in leg. 1. de legibus n. 20.
pag. 84.
- Si sciri posset quod futurum est , sequere-
mur , quod certius esset , non quod fre-
quentius : in leg. 4. de leg. num. 6.
pag. 90.
- Reipublicæ fanitas , & ægritudo in quibus
confliat : in l. nam ad ea de leg. n. 3.
pag. 91.
- Exacta tractatio in unaquaque re exigenda
est , quatenus rei natura patitur : in l.
nam ad ea de leg. n. 5. ibid.
- Singulares controversiæ sunt subjectum iudi-
cantis , & consulentis : in l. quam de
leg. n. 10. pag. 93.
- Minus malum majori malo comparatum bo-
ni speciem redolet , & contra minus bo-
num majori bono comparatum redolet
speciem mali : in lege legis virtus
num. 22. pag. 95.
- Exactum non in unoquoque genere eodem
modo exquirendum : in leg. neque de leg.
n. 11. pag. 100.
- Propria glossata non sunt alleganda in
defectu legum : in leg. non puto de
leg. n. 23. pag. 105.
- De sententia aliorum honestius est confidere
quàm de propria : in leg. non possunt
de leg. n. 24. ibid.
- Paria sunt aliquid non fieri, vel inutiliter
fieri : in leg. quod de leg. num. 16.
pag. 110.
- In utile aliquid facilius confirmatur quàm quod
aliquid introducatur de novo n. 17. ibid.
- Moniales tertii ordinis in Civitate Senarum
acquirunt monasterio : in leg. minime
de leg. n. 7. pag. 126.
- Ea quibus affirmando , vel negando verum
dicere solemus , sunt quinque : in l. in
civile de leg. n. 2. pag. 128.
- Pessimum illud est cujus contrarium est
optimum : in leg. fraus de leg. n. 5.
pag. 137.
- Paria sunt verbis aut factis voluntatem de-
clarare ubi declaratio sufficit : in leg. de
quibus de leg. num. 17. pag. 141.

FINIS INDICIS

Vertical text on the left edge, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

*Exemplar
Blac. Stranica
1769.*

